

Štefan Šutaj – Jana Šutajová

Výmena obyvatel'stva

medzi
Československom
a Maďarskom

(v rokovaniach Československo-maďarskej zmiešanej komisie)

KOŠICE 2022

Štefan Šutaj – Jana Šutajová

Výmena medzi
obyvateľstva Československom
a Maďarskom

(v rokovaniach Československo-maďarskej zmiešanej komisie)

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH
FILOZOFICKÁ FAKULTA

KOŠICE 2022

Vedecká monografia je výsledkom projektu VEGA č. 1/0316/19 Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom – fakty a historické súvislosti v domácej a európskej politike.

**Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom
(v rokovaníach Československo-maďarskej zmiešanej komisie)**

Vedecká monografia

Autori:

prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc.
Katedra histórie, Filozofická fakulta, UPJŠ v Košiciach

doc. PhDr. Jana Šutajová, PhD.
Katedra politológie, Filozofická fakulta, UPJŠ v Košiciach

Vedecký redaktor:

prof. PaedDr. Martin Pekár, PhD.
Katedra histórie, Filozofická fakulta, UPJŠ v Košiciach

Recenzenti:

doc. PhDr. László Szarka, CSc.
Katedra histórie, Pedagogická fakulta, Univerzita J. Selyeho

Mgr. Miroslav Michela, Ph.D.
Historický ústav SAV

Fotografie na obálke: *Sloboda* (Budapešť), 9. septembra 1946; *Sloboda v obrazoch* (Budapešť), 26. júna 1946; SNA Bratislava, f. Slovenská liga, š. 19; SNA Bratislava, f. Zmiešaná komisia, š. 21.

CC BY NC ND Creative Commons Attribution-NonCommercial-No-derivates 4.0 („Uveďte pôvod – Nepoužívajte komerčne - Nespracováajte“)

Umiestnenie: <https://unibook.upjs.sk/sk/>

Dostupné od: 23.12.2022

DOI: <https://doi.org/10.33542/VOM-0165-0>

ISBN 978-80-574-0164-3 (tlačená publikácia)

ISBN 978-80-574-0165-0 (e-publikácia)

Obsah

Úvod	7
1 Výmena obyvateľstva v kontexte postavenia maďarskej menšiny v „novej“ republike	19
1.1 Miesto výmeny obyvateľstva v názoroch politických elít do prijatia Košického vládneho programu	19
1.2 Maďarská otázka v Slovenskom národnom povstaní	25
1.3 Predstavy a plány o riešení postavenia maďarskej menšiny v čase prípravy Dohody o prímerí	27
1.4 Formatívne obdobie – hľadanie cesty od Košického vládneho programu k výmene obyvateľstva	34
1.5 Negociačné obdobie (cesta k podpísaniu Dohody o výmene obyvateľstva)	41
1.5.1 Testovanie terénu (Postupimská konferencia a jej dôsledky)	42
1.5.2 Rokovania o výmene obyvateľstva v decembri 1945	52
1.5.3 Rokovania o výmene obyvateľstva vo februári 1946	64
2 Dohoda o výmene obyvateľstva a Československo-maďarská zmiešaná komisia	81
2.1 Základné charakteristiky Dohody výmeny obyvateľstva	81
2.1.1 Dohoda o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom z 27. februára 1946 a jej súčasťi	84
2.2 Od podpísania Dohody o výmene obyvateľstva k jej napĺňaniu	95
2.2.1 Vplyv podpísanej Dohody na československo-maďarské vzťahy	95
2.2.2 Prihlasovanie Slovákov v Maďarsku na presídlenie	106
2.2.3 Cesta k začiatku činnosti Zmiešanej komisie	111
2.2.4 Maďarské diplomatické aktivity a Dohoda o výmene obyvateľstva	112
2.2.5 Československé diplomatické aktivity a výmena obyvateľstva	119
2.3 Československo-maďarská zmiešaná komisia pre výmenu obyvateľstva	123
2.3.1 Úvahy o vytvorení orgánu na usmerňovanie výmeny obyvateľstva	123

2.3.2	Cesta k jednotnej koordinácii výmeny obyvateľstva na Slovensku	124
2.3.3	Vytvorenie Zmiešanej komisie, jej zloženie a zmeny v organizovaní činnosti.....	126
2.3.4	Menovanie členov Zmiešanej komisie	127
2.3.5	Činnosť znaleckých odborných komisií Zmiešanej komisie.....	132
2.3.6	Kompetencie a financovanie Zmiešanej komisie.....	148
2.4	Rokovací poriadok Zmiešanej komisie	153
2.5	Zasadania a rokovania Zmiešanej komisie	
	Charakter zasadaní a rokovaní Zmiešanej komisie	156
2.6	Rozhodnutia Zmiešanej komisie	159
3	Rokovania Zmiešanej komisie a výmena obyvateľstva	167
3.1	Prvé rokovania Zmiešanej komisie	167
3.1.1	Základné kontúry činnosti komisie – pokusy a omyly (máj 1946 – jún 1946)	167
3.1.2	Medzinárodno-politický kontext rokovaní ZK (29. máj – 24. jún 1946)	181
3.2	V znamení očakávaní výmeny obyvateľstva.....	184
3.2.1	III. zasadanie Zmiešanej komisie 24. júna 1946 – 23. júla 1946 v Starom Smokovci	184
3.2.2	Medzinárodno-politický kontext rokovaní ZK od 24. júna do rokovanja ZK 5. augusta 1946.....	219
3.3	O mierovej zmluve a výmene	223
3.3.1	Rokovanie IV. zasadania Zmiešanej komisie v Balatonlelle 5. augusta 1946 – 30. augusta 1946. („Neoficiálne“ rokovania v tieni Parížskej konferencie 1946).....	223
3.3.2	Ludové súdnictvo a výmena obyvateľstva.....	233
3.3.3	Rokovania v Paríži aj pri Balatone.....	238
3.3.4	Výber osôb maďarskej národnosti na vysídlenie zo Slovenska.....	249
3.3.5	Koniec rokovaní v Balatonlelle.....	253
3.3.6	Československo-maďarské rokovania v Paríži	260
3.3.7	Pokračovanie rokovaní Zmiešanej komisie v Budapešti a mierovej konferencie v Paríži	272
3.3.8	V očakávaní výmeny obyvateľstva po mierovej konferencii (15.-31. október 1946)	295

3.4	Dôsledky mierovej konferencie a cesta od „náboru“ k výmene obyvateľstva (október 1946 – apríl 1947).....	304
3.4.1	Začiatok rokovaní Zmiešanej komisie od 31. októbra 1946	304
3.4.2	Vojenský zajatci – problém výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom.....	308
3.4.3	Nútené presídľovanie Maďarov – československá reakcia na stagnovanie výmeny obyvateľstva a výsledky mierových rokovaní	310
3.4.4	Podpis mierovej zmluvy s Maďarskom v Paríži a nové rokovania o plnení Dohody o výmene obyvateľstva	347
3.4.5	Obnovenie rokovaní o výmene obyvateľstva.....	352
3.4.6	Sovietizácia strednej Európy – významný faktor pri riešení výmeny obyvateľstva.....	371
3.5	Začiatok výmeny obyvateľstva v apríli 1947 a problémy výmeny v činnosti Zmiešanej komisie	374
3.5.1	Začiatok recipročnej výmeny obyvateľstva a mimoriadne zasadanie Zmiešanej komisie	374
3.5.2	Prvé transporty.....	383
3.5.3	Piešťanské protokoly.....	388
3.5.4	Po piešťanských rokovaníach	394
3.5.5	VI. zasadanie Zmiešanej komisie (september 1947 – december 1947) a problémy výmeny obyvateľstva.....	417
3.5.6	Obnovenie diplomatických vzťahov	431
3.6	Zasadania Zmiešanej komisie a nástup komunistických riešení menšinovej politiky	434
3.6.1	Pokračovanie výmeny obyvateľstva.....	434
3.6.2	VIII. zasadanie Zmiešanej komisie a komunistické riešenia výmeny obyvateľstva.....	453
3.6.3	Dohoda Heltai-Okáli.....	469
3.7	Utlmenie povojnovej národnostnej politiky – koniec výmeny obyvateľstva.....	477
3.7.1	Záverečné mesiace výmeny obyvateľstva.....	477
3.7.2	XI. Zasadanie Zmiešanej komisie a posledné kroky k ukončeniu výmeny obyvateľstva.....	489
3.7.3	Posledné XII. zasadanie Zmiešanej komisie v Budapešti od 21. decembra 1948 do 12. júla 1949	493

3.8	Ukončenie činnosti Zmiešanej komisie, dôsledky výmeny obyvateľstva a Štrbské protokoly	497
3.9	Čísla, fakty, výsledky.....	510
	Pramene a literatúra.....	522
	Zoznam skratiek.....	534
	Resumé	542

Úvod

Výmena a jej miesto v migračných pohyboch v (strednej) Európe

Ludské dejiny sú aj dejinami migrácii, presunov obyvateľstva, sú aj dejinami násilných presunov obyvateľstva, násilného vysídľovania, či vyhánania obyvateľstva na základe etnickej príslušnosti. Výnimkou nie sú ani dejiny 20. storočia.¹ Pochopiť udalosti po druhej svetovej vojne, vrátane realizácie výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, znamená včleniť ju aj do širšieho kontextu migrácii po druhej svetovej vojne s akcentovaním predchádzajúceho vývoja.

20. storočie v strednej Európe poznamenali migrácie vyvolané rozpadom Habsburskej monarchie, vytvorením nástupníckych štátov a z toho vyplývajúcimi zmenami hraníc. Systém mierových zmlúv po prvej svetovej vojne, najmä Versailleskej, Saint-Germainskej a Trianonskej, viedol k sformovaniu nových štátnych útvarov. Pri vytváraní hraníc nových štátov nerozhodovali výlučne etnické princípy, ale predovšetkým vojenské, strategické, prírodné a geograficko-politické princípy. Integrita maďarskej aj rakúskej časti monarchie boli nahradené novovytvorenými národnými štátmi. Princíp vytvárania národných štátov vyvolal snahy novosformovaných štátov strednej Európy, vrátane štátov, ktoré tvorili základ monarchie (Rakúska a Maďarska), rôznymi spôsobmi modifikovať etnickú rôznorodosť vytvorených regiónov. Išlo o snahy vedúce od postupnej asimilácie inoetnického obyvateľstva, cez násilnú zmenu národností, až k úsiliu o zmeny hraníc sformovaných po prvej svetovej vojne.

Popri prirodzenej migrácii obyvateľstva, sa už v čase pred prvou svetovou vojnou národnostné spory na Balkáne riešili presídľovaním obyvateľstva, aj vzájomne organizovanou výmenou obyvateľstva. Do konca roku 1913 sa sťahovali Bulhari z gréckej Macedónie do Bulharska a Gréci z Bulharska do Grécka. Na základe čl. 56 mierovej zmluvy z Neuilly po prvej svetovej vojne si mali Bulharsko a Grécko vymeniť etnické menšiny. Akciu mala koordinovať komisia zložená zo zástupcov oboch štátov a zástupcov Spoločnosti národov. Presídlenie sa realizovalo do 1. apríla 1927. V tej dobe sa uskutočnila aj výmena obyvateľstva medzi Gréckom a Tureckom na základe zmluvy z Laussane z 30. januára 1923. V rámci akcie, ktorá sa ukončila 31. marca 1925, boli presídlení moslimovia z Grécka a Gréci z Turecka.

¹ Veľmi zaujímavú a podnetnú analýzu migračných procesov v strednej Európe prináša vysokoškolská učebnica HRUBOŇ, Anton a kol. *Migračné pohyby z krajín a medzi krajinami V4 v historickej perspektíve (Vybrané problémy)*. Banská Bystrica : Belianum, 2017.

Presuny obyvateľstva ako spôsob riešenia etnických a mocenských problémov využívali v čase druhej svetovej vojny aj diktátorské režimy Nemecka a Sovietskeho zväzu. Nemecko sa snažilo o vytvorenie etnických hraníc presídlením Nemcov z viacerých krajín. (Presuny obyvateľstva predpokladali dohody s Talianskom z roku 1939, Estónskom a Lotyšskom z roku 1939, Rumunskom z roku 1940, so Sovietskym zväzom o Litve a Lotyšsku z roku 1941, Bulharskom z roku 1941 a Chorvátskom z roku 1942). Obyvateľstvo sa presídľovalo aj na juhu Maďarska. Presídľovali sa Sikuli z Bukoviny do Báčky. Presun riadila vládna delegácia zo Segedína. Presídlenie 12 000 Sikulov trvalo 41 dní. Srbské obyvateľstvo sa vysídľovalo z Báčky.²

Spôsob, akým sa uskutočnilo pričlenenie územia južného Slovenska k Maďarsku v rokoch 1938-1939 a okolnosti za akých musela časť slovenského obyvateľstva toto územie opustiť, zostal vo vedomí Slovákov ako jedna z krívď minulosti.³ Pod tlakom horthyovského režimu muselo okupované územie opustiť približne 100 tisíc obyvateľov slovenskej a českej národnosti. Po vzniku Slovenského štátu maďarská armáda zaútočila na územie východného Slovenska a obsadila aj Podkarpatskú Rus.

Sovietsky zväz v priebehu druhej svetovej vojny uskutočnil so zdôvodnením vnútornej bezpečnosti nútené presuny obyvateľov v Povolží, severnom Kaukaze a Kryme. Oficiálne stanoviská Moskvy k výmene obyvateľov medzi štátmi strednej Európy po skončení vojny, boli založené na príklade výmeny obyvateľstva medzi Poľskom na jednej strane a vtedajšími sovietskymi republikami (Ukrajinou, Bieloruskom a Litvou) na strane druhej. J. Stalin na rokovaniach s československými a maďarskými predstaviteľmi často pripomínal, že aj výmena medzi oboma krajinami by sa mala pridržovať tejto zásady. Analogické riešenie s poľsko-sovietskou výmenou požadoval aj od Československa a Maďarska. Treba však pripomenúť odlišnosť. Sovietsky zväz presadil a uskutočnil migračné zmeny odsunom Poliakov zo svojho západného územia s veľkými obeťami. Šťasti to spôsobili ťažké povojnové pomery v doprave,

2 ŠMIGEL, Michal – KMEŤ, Miroslav. Výmeny obyvateľstva v strednej a východnej Európe v kontexte 2. svetovej vojny (na pozadí percepcie a názorov). In SÁPOŠOVÁ, Zlatica – ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Universum, 2010, s. 50-65.

3 Dokladajú to aj výsledky výskumov historikov a sociálnych psychológov, realizované na Spoločenskovednom ústave SAV, ktoré boli publikované napr. v práci ZELOVÁ, Alena a kol. *Minoritné etnické spoločenstvá na Slovensku v procesoch spoločenských premien*. Bratislava : Veda, 1994; ZELOVÁ, Alena – BAČOVÁ, Viera – ŠUTAJ, Štefan – VÝROST, Jozef. *Interpretácia slovensko – maďarských vzťahov v súvislosti s vybranými etnickými a sociálnopsychologickými charakteristikami. (výsledky na súbore učiteľov)*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1992.

zásobovaní a pod. Straty na ľudských životoch v poľsko-sovietskej výmene boli relatívne vyššie ako pri odsune Nemcov z Československa, aj keď sa výmena vzťahovala na menší počet obyvateľov.⁴ V období rokov 1938-1950 došlo k významným zmenám v etnickom zložení obyvateľstva na Slovensku. Počet obyvateľov Slovenska poklesol o 104 000. Súviselo to s vojnovými stratami, masovými deportáciami židovského obyvateľstva do koncentračných táborov, nútenou emigráciou českého obyvateľstva po vzniku Slovenského štátu aj so znížením natality. Podľa odhadu demografov dosahovali vojnové straty obyvateľstva okolo 111 000 (19 tisíc priame vojnové straty, 67 tisíc deportovaných židov, 25 tisíc straty v dôsledku vyššej úmrtnosti počas vojny).⁵

V súvislosti s vojnou a jej ukončením sa realizoval pohyb obyvateľstva rôznymi smermi. Do svojich domovov sa vracali ľudia nasadení na práce, väzni, vojnoví zajatci, vojaci, utečenci, emigranti, presídlenci. Tieto pohyby obyvateľstva sa dotkli aj Slovenska.

Typickým príkladom násilných presunov obyvateľstva bol odsun Nemcov z Československa, Poľska a Maďarska, ktorý bol najväčšou nedobrovoľnou migráciou obyvateľstva v rokoch po druhej svetovej vojne. Súbežne prebiehala výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, optácia medzi Československom a Sovietskym zväzom (Z Ukrajiny sa prisťahovalo na Slovensko okolo 20 tisíc osôb a na Ukrajinu sa vysťahovalo viac ako 12 tisíc optantov.)⁶ a Sovietskym zväzom a Poľskom. K dobrovoľným a násilným presunom obyvateľstva dochádzalo aj vo vnútri stredoeurópskych štátov po druhej svetovej vojne a mali podobu útekov (emigrácií), deportácií, pracovného nasadenia, či nábora na práce do preferovaných hospodárskych odvetví. Aj nastupujúce komunistické režimy v tejto časti Európy využili presuny obyvateľstva v druhej polovici 20. storočia. Ako kritérium pre presídlenie alebo potvrdenie už realizovaných presunov obyvateľstva, označili lojalitu obyvateľstva voči nastupujúcim komunistickým režimom a príslušnosť k sociálnej triede alebo skupine.

4 Problematike sme sa okrajovo venovali v práci: ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar – ŠTEFANOVIČ, Milan – ŠUTAJ, Štefan – ŠTEFANSKÝ, Michal – ZAVACKÁ, Katarína. *Slovensko a dekrétý prezidenta ČSR Edvarda Beneša v kontexte nariadení Slovenskej národnej rady*. Bratislava : Veda, 2006.

5 MATLOVIČ, René. *Geografia obyvateľstva Slovenska so zreteľom na rómsku minoritu*. Prešov : FHPV PU, 2005, s. 57.

6 KONEČNÝ, Stanislav. Zmluva o Zakarpatskej Ukrajine a optcia občianstva ZSSR na Slovensku po druhej svetovej vojne. In GAJDOŠ, Marian (ed.). *Čo dala – vzala našim rodákom optácia*. Košice – Prešov : Spoločenskovedný ústav SAV : Koordinačný výbor reoptantov, 2002, s. 34; ŠMIGEL, Michal – KRUŠKO, Štefan. *Optcia a presídľovanie Rusínov do ZSSR (1945-1947)*. Bratislava : Goralinga, 2011.

V roku 1944 odišlo zo Slovenska pri evakuácii podľa rôznych zdrojov 70-120 tisíc obyvateľov nemeckej národnosti. Na základe rozhodnutia Postupimskej konferencie odišlo ďalších vyše 32 tisíc obyvateľov nemeckej národnosti.⁷ Podľa záznamov čsl. ministerstva zahraničných vecí (MZV) opustilo Československo v rokoch 1945-1948 cca 20 tisíc čsl. židov.⁸ Počet obyvateľov po roku 1945 sa ešte menil uskutočňovanými repatriáciami a remigráciami Slovákov zo zahraničia, výmenou obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, deportáciami obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech (väčšina týchto obyvateľov sa počas rokov 1948-1950 vrátila do svojich bydlísk na území Slovenska). Tieto „pracovne“ motivované migrácie boli aj etnicky motivované, či už ide o presídľovanie Slovákov za prácou do Čiech, presídľovanie štátnych a verejných úradníkov zo severu na juh a opačne. Snáď len pre istotu, tých 200 tisíc Slovákov (a Rusínov) presídlených do Čiech, o ktorých sa pre porovnanie s Maďarmi píše, že tiež boli v Čechách, tam išlo z núdze, za lepším životom. Nikto im nezobral ich domy, záhrady, polia a príslušenstvo a bezpečnostné orgány na nich nedozerali a nebránili im, ak sa chceli vrátiť domov.

Výmeny obyvateľstva v 20. storočí mali niektoré spoločné črty: a/ výmeny a presídľovanie organizovali väčšinou víťazné štáty a zdôvodňovali ich nevyhnutnosťou predchádzať budúcim etnickým konfliktom. Snažili sa vytvoriť jednoliate etnické územia a dať etnickú situáciu do súladu s národným princípom vytvárania štátu; b/ výmeny a presídľovania sa uskutočňovali v krátkom čase po vojne, alebo ešte v čase vojny; c/ presuny obyvateľstva zdôvodňovali nelojálnosťou etnickej menšiny voči národnému štátu; d/ po skončení akcií sa ukázali byť neúčinné a nasledovala po nich politika postupnej a skrytej asimilácie.

V kontexte predchádzajúcej analýzy migrácií v súvislosti s výmenou obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom je potrebné pripomenúť predovšetkým dve motivácie československej migračnej politiky po druhej svetovej vojne:

1. Snaha o návrat krajanov zo zahraničia, ktorí by: a/ posilnili národný charakter československého štátu; b/ zachránili by sa pred postupnou asimiláciou, ktorá im z národného hľadiska v cudzine hrozila; c/ nahradili by úbytky obyvateľstva, ktoré Československo utrpelo v dôsledku vojnových udalostí, v dôsledku realizovaného transferu Nemcov, výmeny obyvateľstva

7 GABZDILOVÁ – OLEJNÍKOVÁ, Soňa – OLEJNÍK, Milan. *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*. Bratislava : SNM. Acta carpatho-germanica, XII., 2004, s. 42, 120.

8 TATEROVÁ, Eva. Prístup československé diplomacie k Izraeli v letech 1960-1967. In *Historický časopis*, 2018, roč. 66, č. 4, s. 677-678.

s Maďarskom a nešťastného osudu židovského obyvateľstva v čase druhej svetovej vojny

2. Snaha o poslovenčenie juhu Slovenska: a/ osídlenie južného pohraničia Slovenska Slováckmi, ako obrana proti snahe o revíziu hraníc opierajúcu sa o kompaktné osídlenie regiónu obyvateľmi maďarskej národnosti; b/ vyťahovanie Maďarov; c/ naplnenie ideálu budovania Československa ako národného štátu Čechov a Slovákov

Plánovaný návrat krajanov, Čechov a Slovákov, bol súčasťou vládneho programu prvej československej vlády na oslobodenom území. V rokoch po druhej svetovej vojne Československo uzavrelo päť remigračných dohôd (ZSSR, Bulharsko, Maďarsko, Juhoslávia a protokol o dohode s Rumunskom, ktorá však nebola podpísaná).⁹ V rokoch po druhej svetovej vojne sa presídlilo do Československa podľa údajov zo sčítania obyvateľstva v roku 1950 169 417 osôb.¹⁰

Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom sa realizovala na základe Dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, ktorá bola podpísaná 27. februára 1946. Jej prijatie bolo nielen súčasťou československých riešení postavenia národnostných menšín, ale aj súčasťou strategickej koncepcie budovania štátu Čechov a Slovákov, bez Nemcov a Maďarov. Maďarsko bolo v tomto prípade skôr subjektom, ktorý hľadal v jej podpísaní vykúpenie z neľahkého osudu bývalej nepriateľskej a porazenej krajiny po vojnovom konflikte. Dohoda bola súčasťou povojnového riešenia vzájomných sporov, nedorozumení a mala byť jedným z riešení, ktoré v povojnovej dobe mali eliminovať faktor, ktorý podľa čsl. politických špičiek zapríčinil vojnový konflikt. Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom nebola teda izolovanou historickou udalosťou, ale bola súčasťou migračných pohybov, ktoré sa začali v Európe už po prvej svetovej vojne a môžeme povedať, že boli pokračovaním predchádzajúceho vývoja ako súčasť migračných schém v Európe.

Výmena obyvateľstva bola v predchádzajúcich rokoch predmetom viacerých štúdií aj súčasťou prác monografického charakteru, aj prác, ktoré sa

9 ZELENÁK, Štefan. Dlhá cesta k domovu. Niekoľko poznámok k 60. výročiu začatia reemigrácie Slovákov a Čechov po druhej svetovej vojne. In BAJANÍK, Stanislav – DENĎUROVÁ-TAPALAGOVÁ, Viera (eds.). *Slováci v zahraničí 24. Mať volá II.*, Martin : Matica slovenská, 2009, s. 17, 19.

10 BENŽA, Mojmir. Reemigrácia vo výsledkoch sčítania ľudu v roku 1950. In BAJANÍK, Stanislav – DENĎUROVÁ-TAPALAGOVÁ, Viera (eds.). *Slováci v zahraničí 24. Mať volá II.*, Martin : Matica slovenská, 2009, s. 25. Podľa údajov, ktoré uvádza J. Vaculík, ich bolo 202 526. (VACULÍK, Jaroslav. *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*. Brno : Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, 2002, s. 134.)

týkajú migrácií v Európe¹¹ či v Československu.¹² Problematike samotných rokovanií medzi ČSR a Maďarskom o výmene obyvateľstva, je však venovaná len minimálna pozornosť. Nie sú dostatočne spracované výsledky, mechanizmus, štruktúry a inštitúcie, ktoré sa podieľali na realizácii výmeny obyvateľstva, ani vzájomné súvislosti a kompetencie inštitúcií a osobností, ktoré boli súčasťou

11 Z prác vydaných v zahraničí, ktoré sa týkajú aj československo-maďarských vzťahov uvedieme napr. DVOŘÁK, Tomáš. *Vnitřní odsun 1947-1953. Závěrečná fáze „očisty pohraničí“ v politických a společenských souvislostech poválečného Československa*. Brno : Matice moravská, 2013; RÜDIGER, Alte. *Die Aussenpolitik der Tschechoslowakei und die entwicklung der internationalen beziehungen 1946-1947*. Oldenburg : Collegium Carolinum München, 2003; THER, Philip – SILJAK, Anna. *Redrawing nation: Ethnic cleansing in East-Central Europe 1944-1948*. Oxford : Rowman&Littefield Publishing Group, 2001; THER, Philipp. *The Dark Side of Nation-States: Ethnic Cleansing in Modern Europe*. New York : Oxford, Berghahn Books, 2014, ktorá vyšla aj v češtine THER, Philipp. *Temná strana národních států. Etnické čistky v moderní Evropě*. Praha : Agro, 2017; WATERS, Leslie. *Borders on the Move. Territorial change and ethnic cleansing in the Hungarian-Slovak borderlands, 1938-1948*. Rochester : University Rochester, 2020; WIEDEMANN, Andreas. *„Pojd' s námi budovat pohraničí!“: Osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945-1952*. Praha : Prostor, 2016.

12 Problematikou výmeny obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom sa zaoberá rozsiahla literatúra slovenských a maďarských autorov. Z najdôležitejších uvedieme: BOBÁK, Ján. *Maďarská otázka v Česko-Slovensku (1944-1948)*. Martin : Matica slovenská, 1996; POPÉLY, Árpád. Plány na vysídlenie maďarského obyvateľstva v rámci výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. In *Fórum. Spoločenskovedná revue*, 2009, bez čísla, s. 47-67; KUGLER, József. Lakosságszere a délkelet-alföldön 1944 – 1948. Budapest : MTA, Kisebbségkutató Műhely, 2000; ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. *Podoby Česko-slovensko-maďarského vzťahu 1938-1949*. Bratislava : Veda, 1992; PARÍKOVÁ, Magda. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946-1948*. Bratislava : Stimul, 2001; ROMSICS, Ignác. *Parižska mierová zmluva z roku 1947*. Bratislava : Kalligram, 2008; SZÁRKA, László. *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944-1949*. Komárom : MTA Etnikai-nemzeti kisebbségkuttató intézet, Kecskés László Tarság, 2005; VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945-1948. Dekréty prezidenta Beneša a ich dôsledky na deportácie a reslovakizáciu*. Bratislava : Kalligram, 2002; ŽILÁKOVÁ, Mária – DEMMEL, József (eds.). *„Mať volá?“ Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom 1946-1948*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2018; HELDÁKOVÁ, Lucia. *Mať volá! Propaganda výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom – teoretické a historické aspekty*. Košice : Šafárikpress, 2020; POLÓNYOVÁ, Soňa. *Z kultúrnych dejín Slovákov v Maďarsku (1945-1990)*. Krakow : Wydawnictwo i Drukarnia Towarzystwo Slowaków w Polsce, 2016 a kolektívnu monografiu MOLNÁR, Imre – SZÁRKA, László (eds.). *Memories and Reflections of the Dispossed*. Komárom : Hungarian of Science Research Institute of Ethnic and National Minorities, 2010 a ďalšie štúdie v zborníkoch a časopisoch. A v poslednom čase sa z „podsvetia“ rokov šesťdesiatych vynorila aj práca PURGAT, Juraj. *Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom v rokoch 1946-1949 ako súčasť povojnovej obnovy demokratickej československej štátnosti*. Bratislava : Veda, 2017.

tejto povojnovej migračnej agendy. Práve na jednu z týchto oblastí, ktorá v doteraz prezentovaných výsledkoch absentuje, činnosť Československo-maďarskej zmiešanej komisie pre výmenu obyvateľstva (Zmiešaná komisia, ZK), sa v predloženej práci zameriame.

Informácie o činnosti Československo-maďarskej zmiešanej komisie pre výmenu obyvateľstva a jej rozhodnutiach sú väčšinou v publikovaných prácach veľmi stručné a neraz neúplné a občas aj zavádzajúce. Výmene obyvateľstva bola venovaná v už spomínaných prácach slovenskej aj maďarskej historiografie, od iných, väčšinou renomovaných autorov, dostatočná pozornosť, pokiaľ ide o priebeh, štatistické údaje, pozadie v československej aj maďarskej vnútornej politike. V práci, ktorú predkladáme, sa pokúsime pozrieť na zákulisie presídľovacej akcie, výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, ktorá sa realizovala na základe bilaterálnej Dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom z 27. februára 1946 (Dohody), prostredníctvom pohľadu cez jednu zo štruktúr, ktorá bola na základe spomínanej Dohody vytvorená.

Nie je možné, aby sa celý objem nahromadených informácií, ale aj obsahu a súvislostí zasahujúcich neuveriteľný chronologický, vecný a obsahový diapazón, vtесnal do jednej knižky. Preto sme sa rozhodli, že v tejto monografii predstavíme výmenu obyvateľstva prostredníctvom rokovaní a zasadaní Československo-maďarskej zmiešanej komisie pre výmenu obyvateľstva.

Druhou výskumnou líniou, ktorej budeme venovať pozornosť, budú rozhodnutia Zmiešanej komisie, ktoré sa budú prelínať textom celej publikácie. Tie najdôležitejšie vytvoria podmienky pre zasadenie témy do dobového kontextu. Každé rozhodnutie má svoju vlastnú anamnézu. Pokúsime sa v práci pri najdôležitejších rozhodnutiach Zmiešanej komisie zhodnotiť a analyzovať podmienky a dôvody prečo vznikli, interpretovať ich najdôležitejšie prvky a sledovať ako sa aplikovali. Našou snahou nie je podať chronologický výpočet udalostí, ktoré sa odohrali na zasadaniach Zmiešanej komisie, ale ich konfrontácia s dokumentami inej povahy a ich zaradenie do historických súvislostí. Práve v materiáloch z iných zdrojov, ako sú zápisnice ZK (ktoré sa žiaľ nezachovali pre všetky zasadania ZK alebo sa nám ich zatiaľ nepodarilo nájsť, pretože dokumenty Osídľovacieho úradu pre Slovensko uložené v Slovenskom národnom archíve v Bratislave, ešte neboli bádateľom k dispozícii), sa budeme usilovať nájsť vysvetlenia a motivácie pre rozhodnutia ZK, resp. konfrontovať priebeh rokovaní, súvislostí prijatých riešení a výsledky ktoré sa prejavili (alebo neprejavili) v priebehu samotnej výmeny obyvateľstva. Výmena obyvateľstva, tak ako sa realizovala vo vymedzenom priestore dvoch krajín, významným spôsobom ovplyvňovala aj celkovú povojnovú politiku a riešenie menšinových otázok v Československu.

Treťou líniou budú československo-maďarské politické rokovania, ktoré vytvárali základné podmienky pre československo-maďarské vzťahy, prijatie a realizáciu Dohody o výmene obyvateľstva. Boli významným faktorom ovplyvňujúcim činnosť Zmiešanej komisie. Boli to rokovania na medzinárodnej úrovni (mierová konferencia), na úrovni bilaterálnych vzťahov politických reprezentácií, rokovania v línii politických strán komunistických režimov aj v línii interpersonálnych kontaktov.

Ťažiskom monografie bude predovšetkým československá a slovenská vnútorná politika, mechanizmy, inštitúcie a súvislosti samotnej výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. Z hľadiska historika je dôležitá snaha, analyzovať mechanizmus historického javu a udalosti, preniknúť do jej hĺbky.

Nová povojnová politika v prostredí ideologicky rozdeleného sveta nešla cestou upustenia od politiky národných štátov a garancie práv menšín medzinárodnými dohodami. V stredoeurópskej politike viedla k eliminovaniu medzinárodnej ochrany menšín a geopoliticky sa snažila o násilné (a to nemáme na mysli iba čl. prípad) dobudovanie národných štátov. Jedným z prostriedkov, ktorým československá politika reagovala na problémy európskej etnickej geopolitiky bolo napĺňanie Benešovej koncepcie národného štátu Čechov a Slovákov, ktorej sa zmocnili aj slovenské politické špičky (komunistické aj občiansko-demokratické). Samotná výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom a jej začlenenie do spektra riešenia povojnového postavenia maďarskej menšiny na Slovensku, československej národnostnej politiky je nesmierne komplikovaný proces. Jeho realizácia a dôsledky zasahovali široké spektrum politického, hospodárskeho, spoločenského a kultúrneho života. Napriek jasným prevažujúcim politickým faktorom ovplyvňujúcim výmenu obyvateľstva, budeme sa snažiť rešpektovať a všímať si aj vplyv vonkajších faktorov, externalít, pôsobiacich na myšlienku, plány a spôsob realizácie „produktu“ (politické, ekonomické, medzinárodno-politické, etnické, geografické, sociálne...). Z hľadiska vnútropolitického pohľadu na výmenu obyvateľstva sú jednoznačne významné súvislosti a prepojenia na vnútorné spôsoby riešenia „maďarskej otázky“ v Československu, na povojnové čl. zákonodarstvo (dekréty prezidenta Edvarda Beneša), nariadenia Slovenskej národnej rady (k ľudovému súdnictvu, pozemkovej reforme, národným správam...) a nižšej legislatívy produkovanej patričnými poverenictvami a úradmi (napr. Osídlovací úrad pre Slovensko). Na Slovensku mali špecifickú podobu razantného prebudovania južného pohraničia na „slovenský juh“. Dialo sa tak snahou o vysídlenie maďarského obyvateľstva (do Maďarska alebo do Čiech), asimiláciou časti zostávajúceho obyvateľstva a snahou o návrat krajanov, Slovákov z celého sveta, späť na Slovensko. Dôvody tohto návratu boli predovšetkým

etnicko-politické, aj keď mali aj sociálny a ekonomický aspekt. Druhou stranou tejto pronavrátovej politiky bola snaha o vysídlenie neslovanských menšín (predovšetkým Maďarov a Nemcov) a najexponovanejším prejav tejto dvojakej migračnej línie bola výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, ako súčasť budovania etnicky homogénneho územia a politiky silnej asimilácie. Jednoznačne je preukázateľné prepojenie s ďalšími formami riešenia maďarskej otázky, ako bola reslovakizácia, „nábor“ obyvateľov maďarskej národnosti na práce do Čiech, zmeny hraníc, či možnosť a nemožnosť poskytnutia národnostných práv pre obyvateľstvo maďarskej národnosti. Mnohým z týchto tém sme venovali pozornosť (aj keď určite nie vyčerpávajúcu a v priebehu nášho výskumu súvisiacemu s touto prácou, sme našli mnohé materiály, ktoré rozširujú náš pohľad na spomínané už spracované otázky) v predchádzajúcich rokoch. Preto budeme využívať možnosť usmerniť čitateľa na práce spoluautora monografie, kde sa o týchto otázkach píše podrobnejšie.¹³ Z tém, ktoré sa prelínajú s výmenou obyvateľstva a významnou mierou vstupovali do riešenia a udalostí súvisiacich s výmenou obyvateľstva spomenieme aspoň dekréty prezidenta E. Beneša,¹⁴ reslovakizáciu,¹⁵ „nábor“ osôb maďarskej národnosti do Čiech,¹⁶ Akcia Juh,¹⁷ ktoré sú spracované v podobe monografií.

Významnú úlohu vo výmene obyvateľstva a sprostredkovane aj v činnosti Zmiešanej komisie, zohrávala medzinárodná politika. Vyjednávania nielen v bilaterálnych československo-maďarských vzťahoch, ale aj vo vzťahu k povojnovým mocnostiam (USA, ZSSR, Veľká Británia, ale aj Francúzsko), susediacim krajinám (Juhoslávia, Rumunsko, Rakúsko, Poľsko). Samotná príprava povojnových mierových zmlúv, rokovania na Parížskej konferencii 1946 a rokovania Rady zahraničných ministrov, ale najmä pôsobenie československej aj maďarskej diplomacie, ktorých súčasťou boli aj misie oboch krajín, snažiace

13 ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945-1948. Východiská a prax politiky k maďarskej menšine na Slovensku*. Bratislava : Veda, 1993; ŠUTAJ, Štefan. *Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1944-1948*. Bratislava : Veda, 1999.

14 ŠUTAJ, Štefan – MOSNÝ, Peter – OLEJNÍK, Milan. *Prezidentské dekréty Edvarda Beneša v povojnovom Slovensku*. Bratislava : Veda, 2002; ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Dekrét E. Beneša v povojnovom období*. Prešov : Universum 2004.

15 ŠUTAJ, Štefan. *Reslovakizácia. Zmena národnosti časti obyvateľstva Slovenska po II. svetovej vojne*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1991.

16 ŠUTAJ, Štefan. *Nútené presídlenie Maďarov zo Slovenska do Čiech. Deportácie obyvateľstva maďarskej národnosti zo Slovenska do Čiech po druhej svetovej vojne*. Prešov : Universum, 2005.

17 ŠUTAJ, Štefan. *Akcia Juh. Odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech v roku 1949*. Praha : Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, Sv. 8, 1993.

sa vytvoriť čo najlepšie podmienky pre rokovania v Paríži, boli súčasťou toho, ako sa vyvíjali podmienky a aj priamo realizácia výmeny obyvateľstva. Do kuloárov mierovej konferencie sa priamo transferovali rokovania lídrov Československo-maďarskej zmiešanej komisie pre výmenu obyvateľstva, s účasťou politických špičiek zainteresovaných na riešení týchto povojnových problémov. Nemôžeme vynechať význam vnútropolitického boja o moc medzi komunistickými a občianskymi skupinami v oboch štátoch, ktoré boli reálnou súčasťou medzinárodnopolitického vyhraňovania sa povojnovej politiky vrcholiacej v studenej vojne. Tu československé aj maďarské špičky tradične inklinovali k politike podriaďujúcej sa silnej medzinárodnej ochrane mocností. V tomto prípade však prevládla, po eliminovaní občianskych a národných skupín nasmerovaných na prozápadne ľudsko-právne a občiansko-právne riešenia, východná orientácia. Obe strany sa snažili podlizovačskou, ba aj denunciantskou politikou, získať na svoju stranu J. V. Stalina a jeho ideologickú mašinériu. Tu vymenované prvky považujeme za kľúčové, hraničné, rozhodujúce pre koncepcie súvisiace s výmenou obyvateľstva.

Výmena obyvateľstva bola súčasťou veľkých udalostí povojnovej európskej (svetovej) politiky spolu s Parížskou konferenciou 1946, ktorá sa konala od 29. júla 1946 do 15. októbra 1946 a následným prijatím a podpísaním mierovej zmluvy s Maďarskom 10. februára 1947. Vzhľadom na to, že československé súvislosti a účasť čsl. diplomacie a politiky na tejto významnej udalosti povojnových dejín sme spracovali v samostatnej monografii,¹⁸ budeme pri medzinárodných súvislostiach uvádzať odkazy na túto monografiu, ktorá je plnotextovo prístupná aj na internete. Ďalšou významnou líniou udalostí je rozdelenie povojnového sveta a postupné preberanie moci v strednej Európe prosovietskymi autoritatívnymi komunistickými režimami. Aj vzhľadom na to, že tento proces prebiehal individuálne v jednotlivých štátoch, miera akou dochádzalo k sovielizácii oboch štátov sa výrazne podieľala na tom, s akou váhou sa mohli opierať (alebo neopierať) o stalinistický režim a ovplyvňovať aj situáciu v jednotlivých segmentoch národnostnej politiky, vrátane špecifických riešení, akým bola výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. Vzhľadom na množstvo a široký záber problematiky v tejto publikácii prinesieme základnú líniu riešení a mikrokresbu rozsiahlych vecných problémov, javov a udalostí sa pokúsime spracovať v ďalších štúdiách a čiastkových výstupoch.

18 ŠUTAĽ, Štefan. *Parížska konferencia 1946 a mierová zmluva s Maďarskom*. Prešov : Universum, 2014.

Technické poznámky

Vzhľadom na to, že sme pri príprave práce pracovali s originálnymi textami v anglickom, francúzskom, ruskom, maďarskom, českom a slovenskom jazyku, iba v prípadoch, kedy to považujeme za nevyhnutne potrebné, vzhľadom na interpretáciu dokumentu, v poznámke, prípadne v zátvorke, používame pôvodný jazyk dokumentu.

V slovenských (aj českých) a maďarských publikáciách sa používa neraz rozdielne písanie mien niektorých aktérov pohnutých historických udalostí, ktoré súviseli s výmenou obyvateľstva. V našom texte budeme používať ich krstné mena a priezviská v tej podobe ako ich zaznamenávajú historické dokumenty napr. František Dastich (nie Dastych), György Heltai (nie Heltay), József Péchy (nie Pécsi), Edvard (nie Eduard) Beneš a iné. V prípade osobností maďarskej politiky budeme používať maďarské podoby krstných mien aj priezvisk, tak ako ich používali ich „vlastníci“ a nie ako ich prepisovali doboví politici a propagandisti.

V prípade geografických názvov budeme používať geografický názov, ktorý bol v tom čase používaný v štáte, na ktorom sa lokalita nachádzala. V prípade miest a dedín na Slovensku budeme používať úradný názov používaný v danom čase (v zátvorke s uvedením súčasného názvu).

1 Výmena obyvateľstva v kontexte postavenia maďarskej menšiny v „novej“ republike

1.1 Miesto výmeny obyvateľstva v názoroch politických elít do prijatia Košického vládneho programu

Ideálom stredoeurópskych krajín v 20. storočí bolo vybudovať krajinu, v ktorej by všetko tam žijúce obyvateľstvo bolo lojálnou súčasťou štátu. Spôsob, akým to dosiahnuť sa líšil a tomu sa prispôbovali aj koncepcie vzťahu k národnostným menšinám.

Konflikt Československa a Maďarska vyplýval z rozdielneho pohľadu na etnický vývoj v strednej Európe v 19. a 20. storočí, formovanie hraníc národných štátov, princípy budovania stredoeurópskych štátov, spôsoby riešenia etnických problémov, prvky povojnovej politiky voči menšinám a vo vzťahu k ľudským právam.

Výmena obyvateľstva bola vnímaná ako súčasť, ako jedno z riešení, nie iba ako východisko z núdze. Významnú úlohu v tom zohrávali demografické faktory, najmä povojnový úbytok obyvateľstva a snaha o získanie presídlencov zo zahraničia. Na opačnom póle bolo práve už spomínané snaženie vytvoriť národný štát bez menšín a spojenie etnického faktoru s purizáciou etnicky zmiešaného priestoru.

Predstavitelia dočasného československého zriadenia v Londýne reprezentovaní E. Benešom uvažovali o spôsobe, ako zabezpečiť pokračovanie čl. štátu po skončení vojny.¹⁹ Na tomto mieste sa nebudeme podrobne zaoberať predstavami o budúcnosti čl. štátneho zriadenia, len naznačíme niektoré súvislosti, v ktorých londýnska administratíva uvažovala o postavení menšín v štáte, vrátane Slovenska. Predstavitelia čl. politiky sa už v čase vojny, aj po jej skončení, usilovali načrtnúť riešenie problému menšín v budúcej ČSR tak, aby ďalšie generácie nemuseli riešiť menšinové problémy, prinášajúce vojnové

19 ŠUTAĽ, Š. – MOSNÝ, P. – OLEJNÍK, M.. *Prezidentské dekréty...*; ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. *Tradícia a dejiny. Vybrané kapitoly z slovensko-maďarských a slovensko-ruských vzťahov (1934-1949)*. Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve Typoset print, 2009.

konflikty. Vychádzali z presvedčenia, že národnostné menšiny zapríčinili rozbitie ČSR. Pre londýnsky exil reprezentovaný E. Benešom bolo prioritou riešenie nemeckej otázky, ale uvažovali aj o postavení maďarskej menšiny na Slovensku. Aj keď sa prítomnosť maďarskej menšiny v ČSR považovala za menej nebezpečný problém, vláda si vyhradila právo postupovať voči Maďarom obdobným spôsobom ako voči Nemcom.²⁰

Maďarská medzivojnová aj povojnová politika vychádzali z tézy, že sa Uhorsko nerozpadlo zvnútra, ale bolo rozbité trianonským veľmocenským diktátom. Odporcovia versailského systému, vrátane politických a spoločenských elít Maďarska, v celom medzivojnovom období poukazovali na to, že zánikom Uhorska bol zlikvidovaný ideálny zemepisný, hospodársky a politický celok a že novovytvorené celky sú neorganické a umelé. Ignorovali však napr. novovytvorené funkčné štruktúry nového československého štátu, ktoré sa prirodzene dopĺňali.²¹ Nielen Maďarsko, ale aj mnohí Maďari, ktorí zostali po prvej svetovej vojne za hranicami „materskej krajiny“ chápali oddelenie od materského národa ako dočasné. Ich lojalita voči československému štátu bola podmienená a nikdy nie bezhraničná. Medzivojnová európska menšinová politika garantovaná mierovými zmluvami a Spoločnosťou národov sa snažila vytvárať podmienky, v ktorých by etnické menšiny mali garantované kolektívne práva.²² Zložité problémy medzivojrovej doby viedli k hlbokým spoločenským a politickým krízam a vyvrcholili narušením nových štruktúr a nakoniec viedli aj k rozbitiu československého štátu, Mníchovskej dohode a Viedenskej arbitráži.²³

Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom sa ako jedna z možností riešenia slovensko-maďarských sporov objavila už na komárňanských rokovaníach pred Viedenskou arbitrážou v októbri 1938. Československá diplomacia, ako aktívny prvok v príprave mierových zmlúv po prvej

20 ČIERNA-LANTAYOVÁ, D. *Tradícia a dejiny...*, s. 19, 21.

21 Túto argumentáciu však aktívne využívala aj čl. administratíva na rokovaníach v roku 1946 v Paríži v súvislosti s kritikou viedenských hraníc. Archív Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky Praha (ďalej AMZV ČR), fond (f.) Generálny sekretariát Jana Masaryka a Vladimíra Clementisa (ďalej GS-A), škatuľa (š.) 164. Dopravné-politická hľadiska k revízi slovenských hraníc ve prospěch Maďarska.

22 Podrobnejšie FERENČUHOVÁ, Bohumila. Stav výskumu medzinárodnej ochrany menšín na Slovensku po roku 1989. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Národ a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov : Universum, 2004, s. 13-31.

23 DEÁK, Ladislav. *Slovensko v politike Maďarska v rokoch 1938-1939*. Bratislava : Veda, 1990; DEÁK, Ladislav. *Viedenská arbitráž – „Mníchov pre Slovensko“*. Bratislava : Nadácia Korene, 1998; IRMANOVÁ, Eva. *Maďarsko a versailleský mierový systém*. Ústí nad Labem : Albis international, 2002.

svetovej vojne, mala dostatočné znalosti o tom, ako sa riešili problémy inorečového obyvateľstva po prvej svetovej vojne, v rámci Spoločnosti národov. Čsl. delegácii rokujúcej v Komárne zaslalo ministerstvo zahraničných vecí dostupné informácie o výmene obyvateľstva medzi Tureckom a Gréckom, ktorá sa uskutočnila na základe zmluvy o výmene z 30. januára 1923 z Lausanne.²⁴ Delimitačnej komisii bola 18. októbra 1938 doručená aj žiadosť Zväzu zamestnancov verejnej správy a Odborového združenia Slovákov, štátnych zamestnancov, aby sa pamätalo na Slovákov žijúcich v Maďarsku a „*dôrazne žiadali*“ delimitačnú komisiu, aby nepripustila územné ústupky v prospech Maďarska a snažila sa o výmenu tunajších Maďarov za Slovákov v Maďarsku. „*Za spravodlivé vyriešenie v tejto vážnej veci budete zodpovední slovenskému národu i histórii*“.²⁵

Pri príprave projektu výmeny obyvateľstva po druhej svetovej vojne sa vychádzalo aj z predchádzajúcich skúseností. Veľká Británia pozitívne hodnotila výmenu obyvateľov medzi Gréckom a Tureckom roku 1923. Nútená migrácia sa pozitívne vnímala ako metóda homogenizácie národnostne zmiešaných oblastí a súčasne ako cesta stabilizácie oblasti vytvorením jasne definovaných národných štátov. Veľkej Británii a Spojeným štátom americkým slúžili ako určitý vzor pre usporiadanie národných štátov po druhej svetovej vojne. Britský ministerský predseda W. Churchill v súvislosti s poľskou otázkou označil presuny a výmenu obyvateľov za osvedčený a jediný prostriedok, ako upevniť a stabilizovať stredoeurópske štáty a utvoriť stabilné pomery. Odsun Nemcov zo stredoeurópskych štátov mal podporu aj u britského obyvateľstva, a to najmä v čase leteckej bitky o Britániu. Neskôr, po skončení vojny sa postoje menili a zmenil sa aj názor W. Churchilla, keď sa stal opozičným politikom. Pohľady na presídľovanie obyvateľstva sa po skúsenostiach s odsunom Nemcov z krajín strednej Európy v rokoch 1945-1947, kedy sa ukázali mnohé ťažkosti

24 AMZV ČR, f. Zastupitelský úrad (ZÚ) Budapešť, š. 9. List Ministerstva zahraničných vecí z 10. 10. 1938. Podľa tejto zmluvy bolo presídlených asi 1 milión 400 tisíc osôb (utečencov). Na základe zmluvy bola podľa čl. 10 vytvorená Zmiešaná komisia, zložená zo štyroch členov (dvaja Gréci a dvaja Turci) a troch zástupcov menovaných Radou Spoločnosti národov, z príslušníkov nezainteresovaných štátov. V prípade potreby na riešenie problému bolo možné vytvoriť subkomisiu, ktorej predsedal zástupca SN a členom bol jeden Grék a jeden Turek. Zmiešaná komisia mala rozhodovať o všetkých sporoch, týkajúcich sa práv, majetku, jeho odhadu, premiestnenia, prideľovania pôdy, prípadne iných problémoch, ktoré vznikli pri presídľovaní.

25 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), f. Slovenská liga, š. 72. List delimitačnej komisii v Komárne z 18. 10. 1938.

a problémy so zabezpečením a výživou miliónov odsunutých Nemcov, postupne menili.²⁶

Aj maďarská politika sa už v čase vojny usilovala o formulovanie povojnových stanovísk a predstáv o budúcom usporiadaní. Tradične čerpala z myšlienok nápravy a odčinenia nespravodlivosti Trianonu a dosiahnutia etnografickej (etnickej) hranice vo vzťahu k Slovensku (Československu). V britských a amerických diplomatických kruhoch neboli takéto návrhy ignorované.²⁷ Z hľadiska našej problematiky upozorníme aspoň na memorandum zaslané na britské MZV v roku 1943, ktorého autorom bol Aladár Szegedy-Maszák, v tom čase zástupca politického oddelenia MZV v Budapešti. V povojnovom období zohrával v maďarskej diplomacii významnú úlohu, pôsobil na významných diplomatických postoch a bol aj výraznou osobnosťou maďarskej delegácie na mierovej konferencii v Paríži v roku 1946. Práve jeho memorandum z vojnového obdobia vychádzalo z princípu nedostatočných územných zmien realizovaných na základe Viedenskej arbitráže a naznačovalo, že riešením by boli ďalšie zmeny hraníc v prospech Maďarska.²⁸

Československí politickí predstavitelia pri formulovaní svojich predstáv o budúcnosti čsl. štátu vychádzali z tézy, že väčšina príslušníkov nemeckej a maďarskej menšiny sa ťažko previnila voči Československej republike a mali značný podiel na jej rozbití. V záujme budúceho pokojného vývoja čsl. politické reprezentácie, a to bez ohľadu na ideologické zafarbenie (sociálni demokrati, komunisti, českí národní socialisti či ľudovci aj slovenské občianske politické strany) prijali koncepciu budovania Československa ako národného štátu Čechov a Slovákov, bez neslovanských menšín.

Súčasne s tým sa objavovala myšlienka, využiť popri jednostrannom vysídlení Nemcov a Maďarov, ktorá bola dominantná, aj alternatívu výmeny obyvateľstva. Možnosť hromadne vysídliť Nemcov a Maďarov z republiky sa objavila už v Memorande o otázke hraníc v januári 1942. E. Beneš navrhoval odsun Maďarov, spojený s výmenou obyvateľstva.²⁹ V správe Viliama Radakoviča z 10. marca 1943 do Londýna sa uvádzalo, že Maďarsko je na Slovensku

26 Problematike sme sa okrajovo venovali v práci: ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar – ŠTEFANOVIČ, Milan – ŠUTAJ, Štefan – ŠTEFANSKÝ, Michal – ZAVACKÁ, Katarína. *Slovensko a dekréty prezidenta ČSR Edvarda Beneša v kontexte nariadení Slovenskej národnej rady*. Bratislava : Veda, 2006.

27 ROMSICS Ignác. *Parížska mierová zmluva...*; FÜLÖP, Mihály. *La paix inachevée. Le Conseil des Ministres des Affaires Etrangères et le traité de paix avec la Hongrie (1947)*. Budapest : Association des sciences historiques de Hongrie, 1998.

28 ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 22-23.

29 IRMANOVÁ, Eva. Politika československého štátu vüči maďarské menšine do roku 1948. In OLŠÁKOVÁ, Doubravka – KAISEROVÁ, Kristina (eds.) *Višegradská paměť či*

nenávidené a diskutuje sa o opatreniach, ktoré by jeho politický vplyv zničili aj za cenu vysťahovania Maďarov zo strednej Európy za Ural. V menšinových otázkach sa vraj na Slovensku diskutuje len o najradikálnejších riešeniach. „Nemci budú vysťahovaní, ak nie niečo horšie a Maďari vysťahovaní alebo vymenení za Slovákov z Maďarska a Rakúska.“³⁰

Osobitnú pozornosť v súvislosti s výmenou obyvateľstva si zaslúžia analytické dokumenty, ktoré boli pripravené pre potreby ministerstva zahraničných vecí a prezidenta v čsl. Študijnom ústave v Londýne. Materiál s názvom „Transfer menšinového obyvateľstva z Č.S.R.“ odoslaný 30. júna 1943 ministrom národnej obrany Sergejom Ingrom prezidentovi Benešovi,³¹ predpokladal, že bude potrebné zabezpečiť, aby v čsl. pohraničnom pásme žilo k štátu lojálne obyvateľstvo. Predložil štyri možné riešenia v rámci tohto strategického plánu. A – vysťahovanie menšinového obyvateľstva bez náhrady a za súhlasu spojencov;³² B – odstúpenie určitého územia s menšinovým obyvateľstvom a v určitom pomere k tomuto obyvateľstvu potom vysťahovanie ďalšej časti menšinového obyvateľstva;³³ C – výmena menšinového obyvateľstva z ČSR za časť obyvateľstva „čsl.“ národnosti z Nemecka a Maďarska;³⁴ Návrh týkajúci sa výmeny obyvateľstva uvažoval o 346 053 Slovákoch z Maďarska. Rátal s počtom 104 819 Slovákov, ktorí sa pri sčítaní v roku 1930 prihlásili k slovenskej národnosti a 241 234 „maďarských občanov hovoriacich po slovensky“, u ktorých sa predpokladalo, že ak by mali možnosť získať majetok, prihlásili by sa na presídlenie. Predpokladalo sa, že v Československu, vrátane Podkarpatskej

višegradske paměti? Paměť většiny a paměti menšin. Čítanka textů. Ústí nad Labem : Ústav slovansko-germánských studií FF UJEP, 2014, s. 68-77.

30 Národný archív Českej republiky Praha, (NA ČR Praha), f. Londýnsky archív, š. 25. Správa V. Radakoviča zo Slovenska pre E. Beneša z 10. 3. 1943.

31 Archív Ústavu T. G. Masaryka Praha, (AÚTGM), f. Edvard Beneš II., š. 147. *Transfer.*

32 Počítalo sa s vysťahovaním 450 tisíc Maďarov zo Slovenska a Podkarpatskej Rusi najmä z pohraničných okresov alebo v určitom percente z každého okresu, prípadne stanovením presnej kvóty pre počet obyvateľov nemeckej a maďarskej národnosti. Postup predpokladaný pre nemecké obyvateľstvo a mal sa aplikovať aj na podmienky Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Slovensko malo byť pre potreby transferu rozdelené na štyri oblasti. Odsun mal byť riadený z Bratislavy a pri 15 transportoch denne mal trvať približne tri mesiace. Rátalo aj s vysťahovaním poľského obyvateľstva.

33 Pri tejto alternatíve neboli konkrétne spomínané možnosti riešenia týkajúce sa územných zmien na Slovensku.

34 Návrh sa zaoberal aj možnosťou výmeny „čechoslovákov“ z Nemecka a Rakúska, ale aj presídlenia Lužických Srbov z Nemecka. Zároveň obsahoval aj možnosť výmeny medzi Československom a Poľskom. Týmto návrhom sa však nebudeme zaoberať, napriek tomu, že z historického hľadiska ide o veľmi zaujímavý materiál.

Rusi, žije 681 460 Maďarov, a preto sa čsl. úrady mali snažiť dosiahnuť výmenu v pomere 1:1,5 (u Nemcov 1:10) a tak by po výmene v ČSR zostalo 163 000 Maďarov. To všetko v prípade, „*ak by štát nebol geograficky zväčšený*“. Alternatíva D – predpokladala násilné vysťahovanie menšinového obyvateľstva z ČSR v období „*tzv. řízené revoluce*“.³⁵ Návrh predpokladal, že zvyšné menšinové obyvateľstvo by bolo rozptýlené mimo pohraničných oblastí štátu. Tieto zmeny sa mali podľa „projektantov“ využiť aj na premiešanie slovenského a českého obyvateľstva. Slováci z chudobnejších oblastí Slovenska sa mali osídľovať v českých krajinách na majetky po vysťahovaných Nemcoch a české obyvateľstvo by kolonizovalo oblasti južného Slovenska. Osobitne sa rátalo s podporou česko-slovenských zmiešaných manželstiev. Všetky štyri alternatívy mali spoločného menovateľa. Výsledkom malo byť Československo bez národnostných menšín a jedným z významných prostriedkov riešenia bolo presídlenie inorečového obyvateľstva.

Aj noviny „*Slovák v Amerike*“ 9. marca 1944 upozorňovali, že po vojne sa akékoľvek priateľstvo medzi Slovákami a Maďarmi nepredpokladá, že nedostanú „*ani piad' slovenskej pôdy*“ a alternatívu videl vo výmene „*zmaďarizovaných Slovákov*“ za Maďarov žijúcich na Slovensku. „*Tak by sa Slovensko mohlo stať homogénnym štátom bez toho, aby bolo pre niekoho príťažou*“.³⁶

Na Študijnom oddelení MZV v Londýne pripravil Jaroslav Císař v roku 1944 elaborát *Návrh řešení menšinové otázky v ČSR (Prozatímní memorandum)*, v ktorom charakterizoval výsledky versaillskej menšinovej politiky v strednej Európe. Úpravu hraníc pokladal za možnú, ale neúčelnú. Navrhoval presun menšín na územie materských štátov, pri zachovaní hraníc. Návrh sa orientoval primárne na nemeckú menšinu s tým, že sa riešenia môžu aplikovať aj na iné menšiny. Jeho podstatou bola argumentácia, prečo nie je možné vrátiť sa k medzivojnovému princípu ochrany národnostných menšín. Z terminologického hľadiska je zaujímavý aj tým, že používa pojem „*vyčistenie*“ územia. Výmenu obyvateľstva dokument nepredpokladal.³⁷

35 Predpokladalo sa okamžité vysídľovanie inojazyčného obyvateľstva podľa hraníc z roku 1937. Z okruhu cca 50 km za hranice peši a ostatné obyvateľstvo motorovými vozidlami. Presídľovaní by si so sebou mohli zobrať iba tie veci, ktoré unesú. Predpokladalo sa vysídlenie 550 tisíc Maďarov v prvej a 21 tisíc v druhej etape presídľovania. Zanechaný a zaevidovaný majetok by bol súčasťou reparácií. Podrobnejšie: ŠUTAJ, Š. *Parížska konferencia 1946 a mierová zmluva...*, s. 13-26.

36 AMZV ČR, f. Delegát OSN, š. 22, O slovensko-maďarských vzťahoch. Správa z 5. 5. 1944. *Slovák v Amerike* vychádzal v New Yorku a podporoval udržanie slovenskej štátnosti.

37 AÚTGM Praha, f. Edvard Beneš II, š. 147, Návrh řešení menšinové otázky v ČSR (Prozatímní memorandum). Návrh z 26. 4. 1944. Podrobnejšie o týchto dokumentoch

Československá exilová vláda predložila v auguste 1944 Európskej poradnej komisii prvýkrát požiadavku na transfer menšín. Jeho osobitosť bola v tom, že žiadala, aby Nemecko a Maďarsko prijali na svoje územie všetkých Nemcov a Maďarov, ktorí v ČSR stratia štátne občianstvo.³⁸

Pri rozhodovaní o prijatí riešenia je možné akceptovať tézu o tom, že v stredoeurópskom regióne, a v tomto prípade aj pri rozhodovaní čsl. politických špičiek v povojnovom období, zohrávali významnú úlohu dva významné dôvody. Argument národnej ohrozenosti, ktorý vychádza z predpokladu, že „národná identita susedov je presiaknutá národnou agresivitou... a neexistuje iný efektívny nástroj ako sila“, ktorý by ich zastavil. A argument národnej krivdy, ktorý vychádza z presvedčenia, že „nám“ v minulosti susedia „spôsobili také hlboké národné utrpenie, že prenasledovaný národ má právo aspoň na čiastočnú odplatu za svoje krivdy v súčasnosti alebo v blízkej minulosti.“³⁹

1.2 Maďarská otázka v Slovenskom národnom povstaní

Slovenská národná rada (SNR) sa po vypuknutí Slovenského národného povstania (SNP) vyhlásila za jediný orgán oprávnený hovoriť a konať v mene slovenského národa. Zároveň na území Slovenska prebrala všetku zákonodarnú a výkonnú moc, ktorú mala uplatňovať až do doby, pokiaľ si slovenský národ demokraticky nezvolí svojich zástupcov. SNR vyjadrila aj snahu postupovať v úplnej zhode s čsl. zahraničným odbojom, ale do prijatia politických dohôd o usporiadaní vzťahu Čechov a Slovákov riadila vnútropolitické záležitosti na Slovensku.

Po vypuknutí SNP boli okrem Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a jej podriadených organizácií (Hlinkovej gardy a Hlinkovej mládeže), nariadením Slovenskej národnej rady č. 4/1944 Zb. n. SNR z 1. septembra 1944 rozpustené strany menšín, Maďarská strana (podľa nariadenia Magyar Nemzeti Párt) a Deutsche Partei. Majetok strán a združení uvedených v nariadení bol konfiškovaný v prospech štátu. Riešeniu maďarskej otázky v období SNP sa nemohla venovať náležitá pozornosť, pretože dôležité boli predovšetkým obrana získaných území a situácia na fronte. Napriek tomu, je možné povedať, že povstalecká garnitúra nepredpokladala represívne opatrenia voči obyvateľstvu

ŠUTAJ, Š. *Parížska konferencia 1946 a mierová zmluva...*, s. 13-17.

38 IRMANOVÁ, E. *Politika československého štátu ...*, s. 70. Autorka sa nezmieňuje o tom, že by sa uvažovalo aj o možnej výmene obyvateľstva s Maďarskom.

39 ÖLLÖS, László. *Identita strednej Európy*. In *Fórum spoločenskovedná revue*, 2016, mimoriadne číslo, s. 74-75.

Slovenska pre jeho národnosť. Uvažovalo o kategórii zradcov, kolaborantov, ktorých sa opatrenia mali výrazne dotknúť, bez ohľadu na etnicitu. Za takýchto mali byť považovaní nielen tí, ktorí sa exponovali pri obsadzovaní územia južného Slovenska Maďarskom, ale aj tí, ktorí sa v radoch maďarských politických strán aktivizovali za rozbitie ČSR a anexiu častí jej územia.

V činnosti SNR bolo možné sledovať základné prvky riešení, ktoré však neboli sformulované v ucelenej podobe: obnova hraníc z obdobia predmníchovskej republiky; poskytnutie menšinových práv obyvateľstvu maďarskej národnosti; odsun tzv. anyásov späť do Maďarska;⁴⁰ výmena obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom; konfiškácia majetku zradcov a kolaborantov maďarskej národnosti; vnútorné presídľovanie (do vnútrozemia Slovenska); rozpustenie fašistických strán a organizácií; potrestanie fašistov, zradcov a kolaborantov maďarskej národnosti. V SNP ani KSS ani DS nepredložili požiadavku odsunu menšín z územia republiky. V programových zásadách DS bol vyslovený predpoklad, že ak by nebolo možné inonárodné menšiny vymeniť za Slovákov v zahraničí, dostanú také práva, aké im zaručí medzinárodný poriadok a aké budú mať Slováci v domovských štátoch menšín.⁴¹ Prejav Vavra Šrobára na zasadaní Zboru povereníkov (ZP) 17. októbra 1944, kde sa dožadoval rozšírenia hraníc na úkor Maďarska,⁴² nemôžeme považovať za typický pre zameranie DS ani predstaviteľov slovenskej politiky. Anton Granatier, člen DS, v jednej zo svojich prednášok po roku 1945 o problematike maďarskej menšiny na Slovensku hovoril, že v Banskej Bystrici sa o maďarskom probléme na oslobodenom Slovensku neuvažovalo. Klub DS v tom čase vytvoril iba komisiu, ktorá mala navrhnúť spôsob správy južného, vtedy ešte okupovaného Slovenska. Iba vo vojenských kruhoch sa už v čase povstania diskutovalo o probléme hraníc.⁴³ V politike povstaleckých predstaviteľov KSS boli zvýrazňované rozdiely v prístupe k Maďarom, ale aj k Nemcom antifášistom a fašistom, ale to isté je možno povedať aj o názoroch v DS, aj keď najmä povojnová komunistická propaganda tento aspekt jednoznačnejšie zdôrazňovala. Možno povedať, že táto línia politiky prevažovala na Slovensku až do prijatia Košického vládneho programu.

40 Anyási – označenie sa používalo pre maďarských štátnych príslušníkov, ktorí sa na obsadené územie presťahovali po 2. 11. 1938.

41 ŠUTAĽ, Štefan. *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944-1948)*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2002. Publikácia je dostupná na internete <http://www.svusav.sk/data/uploads/publikacie/sops.pdf>

42 PREČAN, Vilém (ed.). *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava : VPL, 1965, s. 718.

43 SNA, f. Slovenská liga, kart. 7. Prednáška A. Granatiera z apríla 1945.

Pozícia maďarskej menšiny na Slovensku nebola braná ako jednoznačne deštruktívna voči štátu. O postojoch tej časti obyvateľstva maďarskej národnosti, ktorá sa dostala po Viedenskej arbitráži na územie Maďarska, neboli v kruhoch novej politickej reprezentácie spoľahlivé informácie. Časť maďarského obyvateľstva sa zapojila aj do ozbrojeného odporu proti fašizmu. Ich úloha bola v závislosti od situácie v neskorších obdobiach neúmerne maďarskými elitami glorifikovaná (napr. na mierovej konferencii v Paríži), ale aj úplne bagatelizovaná predstaviteľmi čsl. politiky.⁴⁴

1.3 Predstavy a plány o riešení postavenia maďarskej menšiny v čase prípravy Dohody o prímerí

V decembri 1944 vychádzala koncepcne československá londýnska reprezentácia z rovnakého prístupu voči Nemecku a Maďarsku, čo odôvodňovala, ako bolo uvedené aj v nóte zo 14. novembra 1944 odovzdanej sovietskemu vyslancovi pri československej vláde v Londýne Viktorovi Zacharovičovi Lebedevovi tým, že rozdiel medzi politikou Nemecka a Maďarska bol len vo veľkosti krajiny a vplyve na vývoj v Európe. Tlmočila v nej záujem ČSR ako krajiny susediacej s Maďarskom a krajiny, ktorú Maďarsko napadlo, zúčastniť sa na stanovení podmienok, ktoré budú uložené nepriateľskému štátu Maďarsku.⁴⁵ Memorandum čsl. MZV z 23. novembra 1944 zaslané zástupcom ZSSR, Veľkej Británie a USA,⁴⁶ obsahovalo analýzu národnostných koncepcií posudzovaných z rôznych uhlov pohľadu. Československá vláda si vyhradila právo postupovať voči maďarskej menšine podobne ako voči nemeckej menšine. Memorandum predpokladalo, že štátne občianstvo stratia všetci Nemci a Maďari, nielen kompromitované osoby a po vojnových traumách bolo postavené na myšlienke, že transfer nemusí byť nevyhnutne uskutočňovaný neľudským spôsobom. O iných formách riešenia sa vážnejšie neuvažovalo.

44 Píše o tom napr. ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. *Národnostná politika na slobodnom území Slovenska (august 1944 – marec 1945)*. In *25 rokov československo-maďarskej historickej komisie*. Bratislava : Veda, 1985, s. 47-62; JANEK, István. *Účasť Maďarov v SNP a v partizánskych bojoch*. In LACKO, Martin (ed.). *Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov III*. Trnava : Katedra histórie FF UCM Trnava, 2004, s. 119-134.

45 AMZV ČR, f. Londýnsky archív – tajný, š. 153. Nótu, uloženú v tajných spisoch Londýnskeho archívu v AMZV ČR spomína ČIERNA-LANTAYOVÁ, D. *Tradícia a dejiny...*, s. 17.

46 ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. *Podoby ...*, s. 56-57.

Snaha vysídliť maďarské obyvateľstvo sa stala súčasťou československých plánov na riešenie menšinovej problematiky a prejavila sa pri rokovaníach o Dohode o prímérií s Maďarskom. Už tu sa myšlienka výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom dostala medzi ťažiskové body zdôrazňované československou londýnskou diplomaciou.

Rokovania o prímérií s Maďarskom boli pre čsl. reprezentácie dôležité aj preto, že sa tu formovali kontúry budúcej politiky voči menšinám. Nastavenie pozícií pri rokovaní a prijatí tohto kľúčového dokumentu pre postavenie Maďarska, ale aj vytvorenie mantinelov československej politiky voči maďarskej menšine bolo jednoznačné. Československá exilová vláda bola v priebehu vojny oficiálne uznaná Veľkou Britániou, Sovietskym zväzom a Spojenými štátmi ako reprezentácia štátu, ktorý je súčasťou (budúcej víťaznej) protihitlerovskej koalície. V londýnskej exekutive sa riešila predovšetkým budúcnosť Nemcov a nemeckej otázky. Maďarský problém bol síce marginálny, ale v súvislosti s rokovaniami o prímérií s Maďarskom sa aj táto otázka dostala na program dňa. Aj pozícia Slovenska (predtým súčasťou nemeckej mašinérie, čo veľmi často v nasledujúcom období zdôrazňovali maďarské politické elity pri rôznych typoch rokovaní) umocnená Slovenským národným povstaním, bola akceptovaná nielen demokratickým svetom víťaznej koalície, ale musel ju rešpektovať aj Edvard Beneš, ktorý predtým uvažoval o nejakej forme „trestu“ pre Slovákov, práve v súvislosti s formovaním slovensko-maďarského pomeru (napr. hraníc). Osobitne je však potrebné pripomenúť, že slovenské politické reprezentácie, ani bratislavská, reprezentujúca vtedy ešte existujúci Slovenský štát, ani povstalecká, vzhľadom na vývoj na frontoch druhej svetovej vojny, nemali možnosť do týchto rokovaní zasahovať.

Napriek plánom, ktoré sa rodili v budapeštianskych analytických centrách, Maďarsko muselo reflektovať reálnu situáciu na fronte. Pokus o včlenenie sa do radov spolupracujúcich krajín sa nevydaril napriek tomu, že regentom Miklósom Horthym vyslaná delegácia sa stretla v Moskve s ministrom zahraničných vecí Vjačeslavom Michajlovičom Molotovom 6. októbra 1944. Podľa predbežných podmienok, Maďarsko malo stiahnuť svoje vojská a úradníkov zo všetkých území, ktoré získali po roku 1937. Horthy a jeho establishment boli v októbri 1944 ochotní prijať podmienky príméria, ale 15. októbra 1944 uskutočnil Ferenc Szálasi štátny prevrat, a tým zmaril pripravenú dohodu a pripútal na krátke obdobie Maďarsko k nemeckému nacizmu.⁴⁷

Maďarsko nemalo dostatok politickej sily, aby sa dištancovalo od Nemecka a zapojilo sa do protinemeckej koalície. Po stroskotaní prvých rokovaní o prímérií s Maďarskom Valerian A. Zorin tlmočil čsl. orgánom odhodlanie ZSSR

47 ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 125.

bojovať proti Maďarsku.⁴⁸ Nová debrecínska vláda vznikla s podporou ZSSR, ale aj v kruhoch maďarskej emigrácie, najmä Mihálya Károlyiho, jej zloženie bolo prijímané s rozpakmi, v súvislosti s účasťou niektorých bývalých prívržencov Horthyho režimu v nej. Maďarsko nemalo hlavu štátu a zvrchovanosť štátu zabezpečovali dočasné národné zhromaždenie a vláda na čele s generálom Béloom Miklósom Dalnokim,⁴⁹ ktoré začali nové rokovania o prímerí.

Pred rokovaniami o prímerí mal štátny tajomník na ministerstve zahraničných vecí v Londýne Hubert Ripka 30. decembra 1944 rokovanie so sovietskymi diplomatmi, veľvyslancom ZSSR vo Veľkej Británii Fedorom Tarasevičom Gusevom a I. A. Čičajevom. Už tu mala svoje miesto požiadavka na výmenu obyvateľstva, ktorá aj v tomto prípade bola kombinovaná s požiadavkou na transfer obyvateľstva maďarskej národnosti z Československa. H. Ripka tlmočil tieto čl. požiadavky aby Maďarsko: 1. Opustilo so svojimi vojskami územie, ktoré zabralo v roku 1938 a v marci 1939; 2. Zrieklo sa viedenskej arbitráže a aktu z marca 1939, aby ich uznalo za násilné a uznalo integritu československých predmníchovských hraníc; 3. Do podmienok prímeria bola vsunutá zásada transferu a výmeny obyvateľstva; 4. Uznalo, že vojnový stav s Československom začal 7. októbra 1938 (od prvého agresívneho aktu voči ČSR); 5. Zaviazalo sa odčiniť škody, ktoré spôsobilo ČSR. Požiadal ich, aby tlmočili tieto požiadavky sovietskej vláde a odvolával sa na memorandum, ktoré čl. vláda pripravila k podmienkam prímeria s Nemeckom a Maďarskom. Československý veľvyslanec v Moskve Z. Fierlinger odovzdal čl. memorandum k prímeriu s Maďarskom aj americkému veľvyslancovi Wiliamovi Averellovi Harrimanovi. Harriman sa domnieval, že myšlienku transferu je ťažko formulovať v dohode o prímerí a že je o tom treba uvažovať pri mierových rokovaníach.⁵⁰ H. Ripka zdôvodňoval čl. snahy na zakotvenie transferu už do dohody o prímerí tým, že po vojne nastane dobrovoľný a nedobrovoľný pohyb obyvateľstva a predpokladá sa, že obyvateľstvo bude vyháňať („vypuzovať“) Nemcov a Maďarov z krajiny. Považoval za vhodné vytvoriť organizačné predpoklady pre takýto pohyb a zaviazat Maďarov, aby takéto osoby boli povinní

48 Podrobnejšie o situácii v Maďarsku v roku 1944 píše: ČIERNA-LANTAYOVÁ, D. *Podoby...*, s. 51-53; ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 89.

49 V publikácii piatich maďarských autorov zaoberajúcej sa profilmi premiérov uhorských a maďarských vlád sa uvádza iba ako Béla Miklós. ISZÁK, Lajos et al. *Magyarország miniszterelnökei 1848-1990*. Budapest : Cégér Kiadó, 1993, s. 160-165.

50 AMZV ČR, f. Londýnsky archív – tajný. Depeša č. 311/45 z 9. 1. 1945.

prijat' na svoje územie.⁵¹ Tvrdil, že je to dôležitý precedens k vysťahovaniu sudetských Nemcov.⁵²

Fierlingera po rozhovoroch s neskorším veľvyslancom v ČSR V. A. Zorinom pozval na rokovanie námestník ministra zahraničných vecí Vladimir Georgievič Dekanozov ešte skôr, ako bol predložený text Dohody o príméri maďarským zástupcom. Fierlinger sa na nich oboznámil s novým, upraveným textom pripravovanej dohody. Viedenská arbitráž bola označená za neexistujúcu (nie zrušenú). Nová formulácia zaväzovala maďarskú vládu dodať čsl. a juhoslovanskému ľudu potraviny a tovar nevyhnutný pre rekonštrukciu vojnu zničeného územia. Na stretnutí Fierlinger zdôraznil Dekanozovovi tri československé požiadavky. Prvou bol transfer – navrhol, aby Maďarsko muselo prijať bývalých čsl. občanov maďarskej národnosti a považovať ich za svojich občanov so všetkými dôsledkami. Druhá bola otázka stanovenia vojenského stavu medzi ČSR a Maďarskom. Navrhol buď 7. október ako dátum, kedy nastal prvý akt agresie alebo 2. november 1938, deň Viedenskej arbitráže. Treťou požiadavkou bolo zastúpenie v Spojeneckej kontrolnej komisii.⁵³

Na rokovaníach v Moskve v januári 1945 o Dohode o príméri s Maďarskom sa ukázali rozdiely v názoroch zástupcov mocnosti na pripravovanú dohodu. Pri predbežných rokovaníach sa objavili aj zmienky o možnej výmene obyvateľstva, resp. prijímaní obyvateľov maďarskej národnosti, ktorí opustia československé územie. O návrhu Dohody o príméri s Maďarskom Z. Fierlinger konštatoval, že čsl. požiadavky boli rešpektované, až na transfer a určenie doby, odkedy bolo ČSR vo vojnovom stave s Maďarskom a usiloval sa presvedčiť Zorina, aby sa stanovila Maďarsku povinnosť prijať obyvateľov maďarskej národnosti, ktorí odídu alebo budú vyhostení z ČSR.⁵⁴ Veľvyslanec Z. Fierlinger v depešiach z 15.-17. januára 1945 detailne popisoval rokovania o príméri v Kremli.⁵⁵ Molotov na rokovaníach vyjadril súhlas s československou požiadavkou na transfer „*maďarských občanů, které Čechoslováci nemají rádi*“. Harriman sa vyjadril, že je proti všetkému, čo aj vzdialene pripomína

51 AMZV ČR, f. Londýnsky archív – tajný. Depeša č. 285/45 z 12. 1. 1945.

52 AMZV ČR, f. Londýnsky archív – tajný. Informácia H. Ripku z 1. 1. 1945 pre veľvyslanectvo v Moskve. ČIERNA-LANTAYOVÁ, D. *Tradícia a dejiny...*, s. 12, 22-23, 80.

53 AMZV ČR, f. Londýnsky archív – tajný, š. 153. Depeša č. 632/45 z 16. 1. 1945.

54 AMZV ČR, f. Londýnsky archív – tajný, šk. 135. Depeša č. 146/45 z 12. 1. 1945.

55 AMZV ČR, f. Londýnsky archív – tajný, š. 153. Na samotných rokovaníach v Moskve 15. 1. 1945 o Dohode o príméri s Maďarskom sa zúčastnili V. Molotov, minister zahraničných vecí, W. A. Harriman veľvyslanec USA a britský zástupca J. A. Balfour. Prizvaní boli aj veľvyslanec londýnskej exilovej vlády v Moskve Z. Fierlinger a S. Simič za Južosláviu. Na čele maďarskej delegácie na rokovaní bol minister zahraničia dočasnej vlády J. Gyöngyösi a štátny tajomník I. Balogh.

výmenu obyvateľstva a požadoval vyčíslenie počtu obyvateľstva, ktorých by sa opatrenia týkali. Fierlinger argumentoval tým, že nevedia, čorobiť s maďarskými kolaborantmi. „*Nechceme je ani strílet ani věšet*“ a „*z lidského hlediska*“ považoval za najvhodnejšie ich vysídlenie. Balfour navrhol prenechať tieto otázky na mierové rokovania a argumentoval tým, že nemá k tejto problematike poverenie. Taktiež k požiadavke Československa na zastúpenie v SKK sa Balfour a Harriman zdráhali bez poverenia svojich vlád prijať definitívne stanovisko. Po zásahu Molotova bolo nakoniec zastúpenie ČSR prijaté.⁵⁶ Napriek zdôrazňovaniu osobitného poďakovania Molotovovi, čl. predstavitelia neboli spokojní s tým, že sa im nepodarilo presadiť myšlienku výmeny alebo transferu do dohody o prímerí. Už tu sa britský a americký zástupcovia postavili proti včleneniu transferu alebo výmeny obyvateľstva do medzinárodnoprávneho dokumentu. Proti bol aj juhoslovanský zástupca Siniša Šimič.⁵⁷

Československé požiadavky na transfer priamo na rokovaníach podporil iba Sovietsky zväz, ale v záujme prijatia spoločného stanoviska Spojencov netrval na tejto požiadavke.⁵⁸ V depeši z 19. januára 1945 H. Ripka žiadal čl. veľvyslanectvo, aby presadzovali aspoň prijatie zásady, že Maďari musia prijať československých Maďarov, ktorí z ČSR odídu alebo budú „*vyhoštění*“. Ripka v rozhovoroch zdôrazňoval, že maďarská otázka, ak sa nevyrieši v dohode o prímerí, bude sa musieť riešiť pri oslobodzovaní Slovenska. „*Pak je ještě nebezpečí, že Maďaři se budou vzpírat, nebudou-li nyní k tomu donuceni*“.⁵⁹

Moskovské rokovania sa zavŕšili 20. januára 1945 podpísaním Dohody o prímerí, ktorú v mene troch mocností podpísal Kliment Jefremovič Vorosilov, ktorý sa stal aj predsedom Spojeneckej kontrolnej komisie v Maďarsku. V súvislosti s neskoršou dohodou o výmene obyvateľstva zdôrazníme iba tie fakty, ktoré sú z tohto pohľadu významné.⁶⁰ V Dohode o prímerí maďarská reprezentácia akceptovala porážku vo vojne a János Gyöngyösi, János Vörös a István Balogh podpísali stanovené podmienky. Maďarsko malo prerušiť

56 AMZV ČR, f. Londýnsky archív – tajný, š. 153. Depeša č. 738/45 z 17. 1. 1945. ČIERNA-LANTAYOVÁ, D. *Tradícia a dejiny.*, s. 12.

57 ČIERNA-LANTAYOVÁ, D. *Tradícia a dejiny.*, s. 12.

58 Podrobnejšie o vzťahu Sovietskeho zväzu k maďarskej problematike píše: BARNOVSKÝ, Michal. Sovietsky zväz, komunisti a riešenie maďarskej otázky na Slovensku v rokoch 1945-1950. In KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (eds.) *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Svazek III., Praha : Ústav soudobých dějin AV ČR – Dokořán, 2004, s. 154-182.

59 AMZV ČR, f. Londýnsky archív – tajný, š. 153. Depeša č. 738/45 z 19. 1. 1945.

60 Samotným rokovaniam o Dohode o prímerí aj výslednému produktu sa podrobnejšie venuje pozornosť v monografii: ŠUTAJ, Š. *Parížska konferencia 1946 a mierová zmluva...*, s. 20-25.

všetky styky s Nemeckom a vyhlásiť mu vojnu, internovať nemeckých vojakov, dať všetky svoje sily k dispozícii Spojencom a postaviť osem peších divízií, ktoré sa mali využiť pod dozorom spojencov na porážku Nemecka. Potom mali byť demobilizované a dané pod dohľad SKK. Prvé zasadanie SKK sa uskutočnilo 26. marca 1945.⁶¹

Maďarsko prijalo záväzok „evakuovať všetky maďarské vojská a úradníkov z okupovaných území Československa, Juhoslávie a Rumunska, do rámca hraníc, ktoré existovali k 31. decembru 1937 a tiež anulovať všetky zákonodarné a správne nariadenia vzťahujúce sa k anexii alebo k pripojeniu k Maďarsku, československého, juhoslovanského alebo rumunského územia“.⁶² Tým potvrdilo neplatnosť viedenských arbitrážnych rozhodnutí. V článku 6 sa zaviazalo vrátiť Sovietskemu zväzu, ČSR a Juhoslávii a všetkým Spojeným národom „v plnej neporušenosti všetky cennosti a materiály vyvezené do Maďarska počas vojny... patriace štátnym, verejným a korporatívnym organizáciám, podnikom, ústavom a jednotlivým občanom...“ Vláda mala vyplácať a dávať k dispozícii tovary a služby pre potreby SKK a zastupiteľstiev štátov pri SKK. Zaviazala sa v čl. 12 počas obdobia šiestich rokov splatiť reparácie za škody, ktoré boli spôsobené Sovietskemu zväzu, Československu a Juhoslávii v rozsahu 300 miliónov dolárov v tovaroch. Mala zabezpečiť vydanie vojnových zločincov, rozpuštiť fašistické politické, vojenské, militaristické a iné organizácie nachádzajúce sa na maďarskom území. Podľa prílohy k 16. bodu Dohody o prímerí malo Maďarsko zabezpečiť zničenie všetkej protidemokratickej, iredentistickej a revizionistickej literatúry. Podľa 18. čl. dohody bola zriadená Spojenecká kontrolná komisia pod sovietskym vedením za účasti zástupcov Spojeného kráľovstva a Spojených štátov. Podľa prílohy k tomuto bodu SKK mala sídlo v Budapešti, ale mohla mať svojich dôstojníkov na ktorýchkoľvek miestach Maďarska. Mohla si zriaďovať zvláštne sekcie a orgány, ktoré mohli

61 ČIERNA-LANTAYOVÁ, D. *Tradícia a dejiny...*, s. 52. Aj pri neskorších interpretáciách tohto článku Dohody o prímerí sa polemizovalo, či sa to malo týkať iba vojakov a úradníkov, ktorí sa presťahovali na obsadené územie alebo všetkých presídlencov. K. Vadketyová píše, „Československé úrady pokladali za dobrý, na odôvodnenie odsunu vhodný argument ten článok sovietsko-maďarskej dohody o prímerí, v ktorom sa maďarská vláda zviazala, že prevezme maďarských úradníkov...“ (VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 256) Toto nebolo len argument, bol to fakt. Dohoda o prímerí stanovovala podmienky prímeria a medzi nimi bola aj tá, že Viedenská arbitráž je nulitná a maďarskí štátni úradníci a vojaci, ktorí prišli na arbitrážne územie, sa mali vrátiť do Maďarska. Iný fakt je, že Dohoda o prímerí nebola sovietsko-maďarskou dohodou, ale dohodou Maďarska s víťaznými mocnosťami. Historickými okolnosťami a aktívnou politikou ZSSR bolo dané, že sa podpisovala v Moskve.

62 SNA, f. Úrad Predsedníctva Slovenskej národnej rady (ÚP SNR), inv. č. 247, š. 284. Dohoda o prímerí s Maďarskom.

plniť zverené úlohy. Maďarská vláda bola povinná plniť všetky pokyny SKK vyplývajúce z dohody o prímerí. Článok 19 hovoril o tom, že rozhodnutie viedenského súdu z 2. novembra 1938 a z 30. augusta 1940 sa vyhlasujú za neexistujúce.⁶³

Aj keď sa priamo v texte dohody neuvádzal nárok Československa na členstvo v SKK z čl. 11 dohody vyplývalo, že ČSR mohla nominovať svojho zástupcu a postupne vytvorila aj úrad pri SKK. Maďarská vláda bola povinná zabezpečovať aj náklady „*misií alebo zastupiteľstiev Spojených štátov, ktoré sú zastúpené v Spojeneckej kontrolnej komisii*“.⁶⁴ Princípy Dohody o prímerí s Maďarskom vytvorili v ČSR podmienky pre nový koncept postupu voči Maďarom na území Slovenska, vychádzajúc z ambícií a predstáv československej politiky.

Minister zahraničných vecí Sovietskeho zväzu V. Molotov ihneď po podpísaní Dohody o prímerí v liste veľvyslancovi Z. Fierlingerovi požiadal, aby ČSR menovalo zástupcu do SKK. Odvolávajúc sa na rozhovory zástupcov Mocností, Československa a Juhoslávie to považoval za najvhodnejšiu formu, ako bude môcť ČSR uplatňovať svoje záujmy a „*bude mít přístup ke všem otázkám týkajícím se ČSR*“.⁶⁵ Návrh mali predložiť predsedovia SNR Vavro Šrobár a Karol Šmidke. Mal to byť vojak, lebo sa predpokladalo, že sa budú riešiť predovšetkým vojenské otázky. H. Ripka osobitne upozorňoval, že aj keď sovietski predstavitelia nepožadovali informáciu, pred menovaním je potrebné konzultovať menovanie s Moskvou. Styčným dôstojníkom pri SKK sa mal po dohode exilovej vlády so Slovenskou národnou radou, na základe návrhu SNR z februára 1945 stať major Vladimír Daxner. Bol Slovak a podľa kompetentných bol dobre oboznámený s maďarskou problematikou.⁶⁶ H. Ripka žiadal veľvyslanectvo v Moskve, aby Daxnera inštruovali o „*našem stanovisku důležitých otázkách maďarského příměří*“.⁶⁷ Neskôr bol rozhodnutím čsl. vlády v Košiciach za čsl. delegáta pri SKK vymenovaný Dalibor Miloš Krno.⁶⁸

63 SNA, f. ÚP SNR, inv. č. 247, š. 284. Dohoda o prímerí s Maďarskom.

64 SNA, f. ÚP SNR, inv. č. 247, š. 284. Dohoda o prímerí s Maďarskom. V anglickom jazyku *Agreement Concerning an Armistice Between the Union of Soviet Socialist Republics, The United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, and The United States of America on One Hand and Hungary on the other* je zverejnená na: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/hungary.asp> [cit. 2019-03-18].

65 AMZV ČR, f. Londýnsky archív – tajné, š. 153. Depeša č. 739/45 z 23. 1. 1945.

66 ČIERNA-LANTAYOVÁ, D. *Tradícia a dejiny...*, s. 23.

67 AMZV ČR, f. Londýn – tajný archív, š. 153. Vladimír Daxner, narodil sa v roku 1888 v Tisovci. Bol účastníkom prvého odboja a bol aj v štábe gen. Rudolfa Viesta.

68 Podrobnejšie o jeho diplomatických aktivitách DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918-1992)*. Praha : Academia, 2013, s. 448.

Ak by sme mali sumarizovať predikcie postavené londýnskym exilom a aj samotným prezidentom Edvardom Benešom:⁶⁹ východiskom bola téza, že menšiny sa previnili proti Československej republike a je potrebné nájsť riešenie, ktoré by zamedzilo, aby potomkovia museli opäť riešiť problém ich nelojálneho správania v republike, snahy o zmenu hraníc a z toho vyplývajúci vojnový konflikt. Podľa tvorcov týchto „národných“ ideológií v Londýne vývoj v 30. rokoch dokázal, že cesta prostredníctvom poskytnutia čo najširších občianskych, ľudských a národnostných práv je zneužiteľná a riešenie prostredníctvom rôznych foriem asimilácie považovali za nehumánne. Výsledným riešením mal byť štát bez nemeckej a maďarskej menšiny, „národný“ štát Čechov a Slovákov.⁷⁰ Významným prvkom, ktorý vstúpil do plejády priorit európskej politiky v dvadsiatom storočí, bol národný štát, v mene ktorého sa nielen upevňovali majoritné národy na vymedzených štátnych teritóriách, ale sa aj potláčali iné etniká, obmedzovali sa prirodzené práva etnických komunit a uskutočňovali sa opatrenia, ktoré obmedzovali slobodu človeka. Časová blízkosť totalitných režimov – profašistického a komunistického – len umocňovala prejavy a formy, ktorými sa etnický charakter štátu upevňoval. Cesty ako ho dosiahnuť boli rozmanité.

1.4 Formatívne obdobie – hľadanie cesty od Košického vládného programu k výmene obyvateľstva

Z hľadiska československých postupov významnú úlohu zohrala prevládajúca mienka politických reprezentácií, ktorá predovšetkým pod vplyvom E. Beneša tvrdila, že neslovanské menšiny zapríčinili rozbitie medzivojnovéj Československej republiky. Slovenské reprezentácie túto ideu bez obmedzení prijali, stotožnili sa s ňou a vo vzťahu k maďarskej menšine sa stali nosnou silou jej realizácie. Stalo sa tak napriek tomu, že československá centralistická politika

69 Len pripomenieme, že E. Beneš, najvýznamnejšia osobnosť dočasného čsl. zriadenia v zahraničí, bol aj v exile prezidentom republiky a nebol na čele vlády, ako sa to občas uvádza v rôznej, ba aj vedeckej literatúre (napr. VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 251).

70 V dejinách sa stretáme s viacerými variantmi konštruktu československého národa. Problém by si vyžadoval hlbší rozbor, pre ktorý tu nie je miesto. Okrem politického konštruktu národného štátu Čechov a Slovákov ilustratívne spomenieme ideu československého politického národa a ideu etnicko-kultúrneho československého národa z medzivojnového Československa, ideu československého socialistického národa, ktorý sa mal na konci komunistického obdobia transformovať do podoby československého socialistického ľudu.

sa výrazným spôsobom usilovala zabezpečiť si podiel na riešení maďarskej otázky, nie tak v záujme jej vyriešenia, ale pre upevnenie a posilnenie centralizačných tendencií v domácej politike. Dialo sa tak bez ohľadu na ideologické zafarbenie československej politiky. Ako v jednej zo svojich prednášok povedal predstaviteľ Demokratickej strany a neskôr zamestnanec a funkcionár Osídľovacieho úradu pre Slovensko Anton Granatier, po príchode do Košíc v apríli 1945, „vláda, Slovenská národná rada a prezident republiky mali už hotový, pravda, ešte nie celkom vykryštalizovaný plán o národnom štáte Československom, bez Nemcov a Maďarov. Zistil som tiež, že iniciatíva v tejto dôležitej, možno povedať najdôležitejšej otázke dneška v relácii Slovenska patrí našej bývalej exilovej vláde v Londýne“.⁷¹

Základnou líniou čl. štátnych orgánov v povojnovom období bolo zbaviť sa nemeckej a maďarskej menšiny. Československo programovým vyhlásením novej Fierlingerovej vlády, Košickým vládnym programom, jednoznačne naštartovalo politiku budovania národného štátu Čechov a Slovákov. Jasnou formuláciou kolektívneho pohľadu na previnenia a zodpovednosť Nemcov a Maďarov za vojnové udalosti a naznačením ciest ako sa s nimi vysporiadať, zmenila aj optiku umierneného pohľadu slovenskej politiky z povstaleckého obdobia a obdobia pred prijatím vládneho programu.

Za medzník pri postupnom zjednocovaní opatrení londýnskej exilovej vlády, neskôr čl. vlády a SNR, môžeme považovať rokovania o vládnom programe, ktoré sa uskutočnili v dňoch 22.-29. marca 1945 v Moskve. Vládný program Prvej vlády Národného frontu Čechov a Slovákov (Košický vládný program, KVP) pod vedením Zdeňka Fierlingera z apríla 1945 bol politickým vyjadrením zmien vo vzťahu k maďarskej a nemeckej menšine. Deklaroval budovanie národného štátu Čechov a Slovákov bez nemeckej a maďarskej menšiny. Podľa programu malo byť čl. štátne občianstvo zabezpečené len antifašistom maďarskej a nemeckej národnosti, u ostatných sa malo štátne občianstvo zrušiť a osoby nemeckej a maďarskej národnosti mohli optovať pre ČSR, pričom si čl. úrady mali ponechať právo rozhodnúť individuálne o každej žiadosti. V hospodárskej oblasti vládný program predpokladal konfiškáciu poľnohospodárskeho majetku a uvalenie národnej správy na majetky občanov nepriateľských štátov, teda aj Maďarska, a podobný postup predpokladal aj v otázke majetkov tých obyvateľov ČSR nemeckej a maďarskej národnosti, ktorí sa kompromitovali spoluprácou s nemeckým a maďarským režimom tak, ako u ostatných zradcov národa. Konkrétne sa o možnej výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom nezmieňoval.

71 SNA, f. Slovenská liga, š. 7.

V slovenskej politike sa premietla táto politika do konkrétnych nariadení. Prijali sa ďalšie opatrenia v pozemkovej reforme, nariadenie o ľudovom súdnictve, nariadenie o národnej správe, predpokladali štát bez neslovan-ských národnostných menšín.⁷² Slovenskí politici postupne preberali londýnsko-moskovský koncept riešenia menšinovej problematiky, operacionalizovali ho vo svojej rétorike a včlenili ho do politických plánov aj činov. Realizovalo sa vysídlenie anyásov, prijali nariadenie o prepustení štátnych zamestnancov, zatvorili maďarské školy, ktoré ešte do júna 1945 mohli existovať tam, kde boli do 6. októbra 1938.⁷³

Predstava slovenských politických lídrov bola, že riešenie otázky Maďarov na Slovensku musí byť rýchle. Na zasadaní členov ÚV KSS 13. apríla 1945 navrhol Karol Šmidke, aby Povereníctvo vnútra vypracovalo podrobný plán vysťahovania Nemcov a Maďarov tak, „aby táto otázka bola do jesene vyriešená“.⁷⁴

Bezprostredne po prijatí KVP pripravil minister financií Vavro Šrobár návrh na vyvezenie 400 tisíc Maďarov z Československa. Predpokladal, že z každej obce by sa vyviezlo 70 % Maďarov, ktorým by sa konfiškovoal ich majetok a vysťahovanie všetkých Maďarov, ktorí sa nasťahovali na československé územie po roku 1938, vysťahovanie príslušníkov iredentistických strán (strany šípových krížov aj oboch strán maďarskej menšiny) a v konečnom dôsledku vysťahovanie „ostatného obyvateľstva maďarskej národnosti“. O vysídlení by rozhodovali obvodné komisie, obyvateľstvo by muselo zanechať všetok majetok. „*Deportovaní budú vyvezení za hranicu v doprovode vojska. Za hranicou budú ponechaní svojmu osudu.*“⁷⁵ So sebou by si mohli zobrať iba základné veci a potraviny na jeden týždeň. Maďarská vláda mala mať povinnosť nahradiť im konfiškovaný majetok, ktorý by sa zároveň zarátal na účet reparácií, ktoré malo Maďarsko platiť ČSR na základe Dohody o prímerí. Šrobár v dôvodovej správe opatrenia zdôvodňoval tým, že Maďari rozbíjali republiku. Argumentoval údajnými slovami J. Stalina: „*Zbavte sa teraz Maďarov, nikdy viac sa Vám*

72 Podrobnejšie ŠUTAJ, Š. *Nútené presídlenie Maďarov...*; VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, 2002.

73 Podrobnejšie: ŠUTAJ, Š. *Maďarská menšina na Slovensku...*; GABZDILOVÁ, Soňa. *Maďarské školstvo na Slovensku v druhej polovici 20. storočia*. Dunajská Streda : Lilium Aurum, 1999.

74 SNA, f. ÚV KSS, Predsedníctvo, š. 788. Záznam o schôdzke oslobodených členov ÚV KSS 13. 4. 1945.

75 AÚTGM Praha, f. Edvard Beneš II., š. 331. Záznam o pripomínkách k vysídlení Maďarů zo 4. 5. 1945.

taká priaznivá okolnosť nenaskytne! Zbavte sa všetkých!“ aj o vlastné presvedčenie, že viac nebude takej príležitosti zbaviť sa Maďarov.⁷⁶

Tento plán bol nereálny nielen z vojensko-strategického hľadiska, ale vzbudil aj odpor časti slovenských intelektuálov, ktorí ho odmietali ako návrh nezodpovedajúci československým demokratickým tradíciám. So Šrobárovým návrhom sa podľa listu štatistika Pavla Horvátha a predsedu Slovenskej ligy a predstaviteľa Demokratickej strany Antona Granatiera stotožnilo aj Predsedníctvo SNR a predseda vlády Z. Fierlienger na stretnutí 13. apríla 1945. Horváth a Granatier požiadali o audienciu prezidenta E. Beneša a tam kritizovali Šrobárov návrh.⁷⁷ Podstatou kritiky bol Šrobárom navrhovaný spôsob riešenia. Požadovali, aby sa problém maďarskej menšiny riešil civilizovaným spôsobom, ktorého základom by bola dohoda ČSR a Maďarska o výmene obyvateľstva. Zároveň predložili E. Benešovi aj slovenským národným orgánom návrh na korekciu hraníc v prospech Československa, ktorá by bola spojená s výmenou obyvateľstva a presídľovaním Slovákov zo zahraničia.⁷⁸ Podľa názoru P. Horvátha a A. Granatiera s návrhom Šrobára nemožno súhlasiť. „*V návrhu sa nehovorí o dohode s maďarskou vládou. Navrhovatelia sa domnievajú, že ide o vec, ktorú má právo riešiť len náš štát a to takým spôsobom, aký vyhovuje len nám.*“ Upozornili, že by bolo problematické označiť maďarské strany za iredentistické a bolo by problematické odrieknuť sa občianskych práv, „*aké sme dôsledne dosiaľ prizvukovali*“. Požadovali, „*aby stanovisko predsedníctva Slovenskej národnej rady bolo dôsledne revidované a uvedené do súladu s medzinárodným postavením Československej republiky v minulosti, súčasnosti a dohľadnej budúcnosti. Musí nám ísť o dobré meno obnoveného štátu, o dobré meno národa a o budúci mier a tiež o priateľské vzťahy so susednými štátmi a národmi. Keď sme vyhrali vojnu usilujme sa vyhrať aj mier.*“⁷⁹ Beneša tiež informovali o svojich výskumoch. Boli pripravení predložiť návrh na riešenie maďarskej otázky, ktorého základom bola výmena obyvateľstva medzi

76 NA ČR Praha, f. 100/24, sv. 45, a.j. 856. Celý dokument bol prvýkrát publikovaný v práci: ŠUTA J, Š. *Maďarská menšina na Slovensku...*, s. 181-183. V. Šrobár pri rokovaníach v Moskve mal možnosť osobne rozprávať so Stalinom.

77 AÚTGM Praha, f. Edvard Beneš II., š. 331. Záznam o pripomínkách k vysídlení Maďarů, predložený na audiencii u E. Beneša 4. 5. 1945 P. Horváthom a A. Granatierom.

78 Vojenský historický archív (VHA) Praha, f. Pařížská mírová konference (PMK), š. 6.

79 AÚTGM Praha, f. Edvard Beneš II., š. 331. Záznam o pripomínkách k vysídlení Maďarů zo 4. 5. 1945.

Československom a Maďarskom a repatriácia krajanov z Rumunska, Bulharska a Juhoslávie.⁸⁰

Obaja, P. Horváth aj A. Granatier, boli považovaní za vynikajúcich znalcov slovensko-maďarských vzťahov. Zastávali významné pozície v rámci Slovenského štatistického úradu, Osídľovacieho úradu, Slovenskej ligy, Reslovakizačnej komisie aj v neskôr vytvorenej Komisii pre výskum vlastivedných otázok a tiež v ich odborných a občianskych aktivitách.

V materiáloch Antona Granatiera sa nachádza aj návrh paragrafovej verzie dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. Dokument nie je datovaný. Má 19 článkov. Duchom je síce podobný neskôr podpísanému dokumentu, ale v mnohých oblastiach sa od neho líši. Vychádza z princípu reciprocitu, vzájomnej výmeny, postavenej na dobrovoľnom prihlásení sa Slovákov a Čechov z Maďarska a na určení osôb maďarskej národnosti na výmenu. Zároveň však uvádza, že čl. orgány si „*vyhradzujú právo ďalšieho odsunu ďalších Maďarov, ktorí nechcú dobrovoľne reemigrovať do Maďarska*“. Predpokladali odvoz všetkých hnutelností presídlencov, osobitné zdravotné a technické opatrenia na zabezpečenie výmeny. Až v poslednom čl. 19 návrhu sa spomína, že články dohody sa nevzťahujú na Maďarov, ktorí sa dopustili trestných činov podľa dekrétu prezidenta republiky č. 16/1946 Zb. a nariadenia č. 33/1945 Zb. nar. SNR. O ich presídlení však neuvádza žiadne podrobnosti. Na riešenie problémov vo výmene obyvateľstva predpokladali zriadenie československo-maďarskej zmiešanej komisie zloženej zo zástupcov oboch štátov, do ktorej by vyslala svojho zástupcu aj SKK.⁸¹

Prvý návrh na zmenu hraníc, výmenu obyvateľstva a repatriáciu Slovákov zo zahraničia však pripravil ešte v apríli 1945 v Košiciach demograf a štatistik Pavel Horváth „*Návrhy na revíziu a novú územnú úpravu československo-maďarských hraníc a na repatriovanie Slovákov z Maďarska, Juhoslávie, Rumunska a Rakúska výmenou za maďarské obyvateľstvo zo Slovenska*“.⁸²

Na základe štatistických údajov a etnickej štruktúry návrh predložil zdôvodnenie na zmenu hraníc v prospech Slovenska v oblasti ipeľskej (žiadal 94 obcí v tejto oblasti), silickej (14 obcí) a košickej (27 obcí). Celkom išlo

80 AÚTGM Praha, f. Edvard Beneš II., š. 331. Záznam o pripomínkách k vysídlení Maďarů ... 4. 5. 1945.

81 SNA, f. Osobný fond Antona Granatiera (OS AG), š. 4. Návrh dohody o výmene obyvateľstva.

82 SNA, f. ÚP SNR, inv. č. 247, š. 283. Návrhy na revíziu a novú územnú úpravu československo-maďarských hraníc a na repatriovanie Slovákov z Maďarska, Juhoslávie, Rumunska a Rakúska výmenou za maďarské obyvateľstvo zo Slovenska. Predpokladáme, že ide o návrh, ktorý bol spomínaný v zázname zo 4. 5. 1945.

o 135 obcí s rozlohou 226 049 ha, na ktorom žilo 155 tisíc obyvateľov, z nich bolo 22 tisíc slovenskej a 133 tisíc maďarskej a inej národnosti. Obyvateľstvo maďarskej národnosti sa malo eliminovať výmenou obyvateľstva. Podľa odhadu v pláne v Maďarsku žilo 300 tisíc Slovákov z nich 220-250 tisíc by bolo schopných sa repatriovať. Ako plán uvádzal, „*potomkovia budú vďační*“ za takéto presídlenie.⁸³ Ďalšia verzia stanovená v pláne obcí, pripadajúcich do úvahy na zmenu hraníc, sa týkala 127 obcí a viac ako 145 tisíc osôb.⁸⁴ Obsahoval návrhy na hraničné korektúry v prospech Slovenska a ich odôvodnenie.⁸⁵

Slovenské politické špičky (aj čl. štátno-bezpečnostné orgány) nedôverovali novej maďarskej politickej reprezentácii. V situačnej správe o pomeroch na južnom pohraničí zo 14. júna 1945 spracovanej hlavným veliteľom OBZ MNO mjr. pech. Bedřichom Reicinom sa uvádza: „...*podvrtné živly rozširujú pri každej príležitosti správy o budúcom veľkom Maďarsku, ktoré bude pod ochranou ZSSR. Získavajú si všetkými možnými i nemožnými prostriedkami priazeň príslušníkov Červenej armády, ktorú potom zneužívajú na hatenie služobných výkonov našich či už vojenských, bezpečnostných alebo politických orgánov a snažia sa nadržiavať a pomáhať vlastným ľuďom.... Je viac ako pravdepodobné, že Maďarsko sa bude snažiť byť na oko ľavicárske, priateľské voči ZSSR a západným mocnostiam, ba dokonca aj k susedným štátom (také oficiálne prejavy už boli asi pred mesiacom v Budapešti, spojené s demonštráciami), ale v skutočnosti bude robiť obdobnú politiku ako Nemecko po prvej svetovej vojne. Do začiatku už majú aj svojho Hidenburga v osobe gen. Vörösa.*“⁸⁶

V politickej správe z úradu československého delegáta pri SKK o situácii v Maďarsku v polovici roku 1945 sa uvádzalo, že maďarské ľavicové strany si uvedomujú, že Maďari na Slovensku boli na 60 % revizionisti. Československu vyčítajú, že prenasledujú aj starých komunistov a sociálnych demokratov a očakávajú od Československa čo aj najmenšie gesto, „*ktoré by potvrdilo smernice vládneho programu vydaného v Košiciach*“. Veľké znepokojenie vzbudili snahy označovať bratislavských Maďarov písmenom M. Maďarské politické kruhy naznačovali, že takéto označenie nie je možné voči menšine, ktorá „*zdôrazňovala počas posledných šesť rokov svoje protifašistické zmýšľanie*“.

83 SNA, f. ÚP SNR, inv. č. 247, š. 283. „Návrhy na revíziu a novú územnú úpravu.“

84 SNA, f. ÚP SNR, inv. č. 247, š. 283. „Rozloha, počet obcí a hustota osídlenia.“

85 SNA, f. ÚP SNR, inv. č. 247, š. 283. Pomery národnostné – materiál k návrhu na zmenu slovensko-maďarských hraníc.

86 NA ČR Praha, f. Úrad predsedníctva vlády (ÚPV), tajná spisovňa, š. 561. Situačná správa o pomeroch na južnom pohraničí zo 14. júna 1945 spracovaná hlavným veliteľom OBZ MNO mjr. pech. Bedřichom Reicinom.

Veria, že Rusi nedovolia takéto veci a že súčasná slovenská reprezentácia „*nie je schopná vytvoriť trvalo pokojný stav*“.⁸⁷

Nebola to však len záležitosť postupu voči menšinám, budovania národného štátu bez národnostných menšín, ale aj otázka garancie hraníc, medzinárodného postavenia Československej republiky a ďalších otázok, ktoré súviseli s postavením Československa a Maďarska v medzinárodnej politike. Na základe predchádzajúcich prísľubov a dohôd bolo jasné, že o najvážnejších otázkach bude rozhodovať mierová konferencia, a preto bolo potrebné vytvárať potrebné rámce pre predkladanie najdôležitejších požiadaviek. Pragmatickým politikom muselo byť jasné, že pred svetovými diplomaciami, vrátane stredo európskych, sú rokovania, ktoré môžu určiť postavenie štátov (národov) na dlhé obdobie a nevyužiť to, by mohlo byť pre vtedajšie reprezentácie deficitom nielen pre ich dobové pozície, ale znamenalo by osud ich štátov aj v budúcnosti.

Návrhy na zmenu hraníc a presídľovanie vznikali aj vo vojenskom prostredí. Na zasadanie ministerskej komisie z 20. júna 1945 (Vladimír Clementis, H. Ripka, Vavro Šrobár, Bohumil Laušman, Antonín Hasal, Ludvík Svoboda, Václav Nosek) predložil náčelník generálneho štábu (gen. Bohumil Boček) návrh na rektifikáciu hraníc. Predložený bol zároveň aj plán čsl. vlády na transfer nemeckej a maďarskej menšiny z ČSR. Plán predpokladal od 1. septembra 1945 výmenu 450 tisíc Maďarov za 300-350 tisíc Slovákov. Presídliť sa malo 150-200 tisíc osôb mesačne. Na realizáciu výmeny sa mal vytvoriť zvláštny orgán pri SKK v Maďarsku a ústredný orgán pre presídľovanie v ČSR, ktorý by výmenu organizoval. Presídlenci by si mohli zobrať všetok majetok aj živý a mŕtvy inventár.⁸⁸ Za ideálne pokladali najmä vojenský, ale aj civilní činitelia, aby sa presídľovanie uskutočnilo pod dohľadom sovietskej armády a Spojeneckej kontrolnej komisie.⁸⁹

Z hľadiska prezentovaného československými štátnymi orgánmi to bol zápas za demokraciu, proti totalitným režimom, za bezpečnosť štátu a svojho „národného“ obyvateľstva. Predseda slovenskej komunistickej strany V. Široký na konci septembra 1948, keď sa už pripravovali opatrenia na navrátenie

87 AMZV ČR, f. Teritoriálne odbory – obyčajné Maďarsko 1945-1959 (TO-O Maďarsko), š. 29. K maďarskej situácii – politická správa o situácii v Maďarsku, bez dátumu, bez podpisu.

88 AMZV ČR, f. GS-A, š. 84 Zasadanie ministerskej komisie 20. 6. 1945.

89 AMZV, f. Žourek, š. 2. List sovietskej vláde (nie je adresát) so žiadosťou o vysťahovanie všetkého maďarského obyvateľstva do Maďarska a nemeckého do Nemecka z 25. júna 1945. List je písaný „v mene československej vlády“, nie je signovaný a na jeho konci je okrem dátumu uvedené aj miesto, Moskva.

čsl. štátneho občianstva obyvateľom maďarskej národnosti, na zasadaní ÚV KSS zdôvodňoval postup pri riešení maďarskej otázky takto: „... *pohnútkami nášho postoja a našej politiky neboli nacionalizmus alebo nacionálny šovinizmus, ale snaha navždy eliminovať menšinovú otázku, ktorá môže byť príčinou medzinárodného nedorozumenia.*“⁹⁰ Podobne argumentovali reprezentanti čsl. politiky aj na Parížskej konferencii ešte v roku 1946.⁹¹ Podľa slov V. Clementisa, v prejave o československej zahraničnej politike z 29. septembra 1946, bolo riešenie slovensko-maďarského vzťahu možné dosiahnuť „*jediné úplným likvidovaním maďarskej menšiny u nás.*“⁹²

Na druhej strane, pri úvahách o reemigrácii Slovákov z Maďarska si jej tvorcovia uvedomovali, že Slovákov od „*národnej smrti zachráni iba reemigrácia.*“ Jasne o tom hovoril A. Granatier v rozhlasovom prejave 27. septembra 1946.⁹³ O to jasnejšie bolo, že československá politika vo vzťahu k Slovákom v Maďarsku predpokladala, že v prípade úspechu akcie, bude pre tých, ktorí v Maďarsku zostali, jediným riešením postupná asimilácia. Podobný proces očakávali aj v prípade realizácie výmeny a jednostranného transferu zvyšných Maďarov aj so slovenskými Maďarmi, ktorí na Slovensku zostanú.

1.5 Negociačné obdobie (cesta k podpísaniu Dohody o výmene obyvateľstva)

Pozornosť československej, ale aj maďarskej, diplomacie sa obracala na rokovanie najvyšších predstaviteľov víťazných mocností v Postupime, od ktorého ČSR očakávala jednotný a razantný postup voči Nemcom a Maďarom. Princíp výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom sa zo slovenskej strany začal objavovať ako jeden z variantov riešenia dlhoročných

90 SNA, f. ÚV KSS, ÚV/4, a.j. 6.

91 V podobnom duchu hovoril v prejave na zjazde účastníkov zahraničného odboja v septembri 1946 G. Husák, ktorý povedal: „*Keď naši zodpovední činitelia predložili na medzinárodnej konferencii požiadavku vystáhovania maďarskej menšiny z nášho štátu, plnili tým nielen vôľu celého slovenského obyvateľstva, ale konajú tým veľkú prácu pre budúci mier a pokojné spolunažívanie národov v strednej Európe. Plne podporujeme československú delegáciu na mierovej konferencii a dúfame, že veľmocí pochopia našu snahu usporiadať si vnútroštátne pomery k našej spokojnosti a medzinárodnej bezpečnosti v strednej Európe.*“ (Pravda, č. 221, 1. 10. 1946.)

92 SNA, f. V. Clementis, a. j. 13, prejav V. Clementisa z 29. septembra 1946 o zahraničnej politike.

93 LETZ Róbert. Starostlivosť Slovenskej ligy na Slovensku o reemigrantov v rokoch 1945-1948. In BAJANÍK, Stanislav – DENĎUROVÁ-TAPALAGOVÁ, Viera (eds.). *Slováci v zahraničí 24. zv. Martin* : Matica Slovenská, 2008, s. 62.

sporov o etnický charakter územia na slovensko-maďarskej jazykovej hranici. Od počiatku bolo zrejmé, že voči obyvateľstvu maďarskej národnosti bude tento princíp uplatňovaný určitou formou donútenia. V tom čase, 3. júla 1945 slovenský Národný front prijal „*Ohlas*“; v ktorom žiadal vyčistiť Slovensko od „*nacistických Nemcov a fašistických Maďarov a výmenou ostatného maďarského obyvateľstva za Slovákov v Maďarsku a v zahraničí prispieť splneniu vládneho programu a vybudovať štát Čechov a Slovákov*“.⁹⁴

Československá vláda sa 3. júla 1945 obrátila na spojenecké mocnosti, aby do prípravy rokovaní o budúcej Európe zaradili aj transfer Nemcov a Maďarov z ČSR. Žiadala súhlas s vysídlením 2-2,5 milióna Nemcov a 400 tisíc Maďarov „*prostredníctvom výmeny obyvateľstva za Slovákov žijúcich v Maďarsku*“;⁹⁵ čím sa opäť pokúsila dostať problematiku vysídlenia Maďarov z ČSR na medzinárodné fórum. Aj maďarská strana v tom čase pripravila memorandum, o ktorom sa diskutovalo vo vládných kruhoch od začiatku júla 1945 a bolo odovzdané zástupcovi ZSSR v Maďarsku Georgijovi Maximovičovi Puškinovi po 25. júli 1945, teda už v čase konania Postupimskej konferencie. Memorandum zdôrazňovalo ťažkú hospodársku situáciu Maďarska, ktoré sužovali dôsledky vojny, ale aj rekvirovanie továrenských zariadení, ktoré sa stali vojenskou korisťou, museli zabezpečovať vyživovanie sovietskych vojenských jednotiek na maďarskom území. Druhým bodom memoranda bola situácia maďarskej menšiny v ČSR, s naznačením, že riešením problému by mohlo byť vytýčenie hraníc v zhode s vôľou tam žijúceho obyvateľstva a akceptovanie národnostného princípu.⁹⁶

1.5.1 Testovanie terénu (Postupimská konferencia a jej dôsledky)

Postupimská konferencia⁹⁷ bola štartérom smerovania k rokovaniam o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom.

94 *Demokrat*, roč. II, č. 54. *Ohlas Národného frontu*.

95 IRMANOVÁ, Eva. Postavení maďarské menšiny na Slovensku po roce 1945. In *Česko-slovenská historická ročenka*. Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 26; ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. *Tradícia a dejiny...*, s. 27-28. Memorandum spomína aj KUKLÍK, Jan. Britská diplomacie a československé požiadavky na mierovú smlouvu s Maďarskom. In KLIMKO, Jozef – MICHÁLEK, Slavomír a kol. *Mierové zmluvy v kontexte geopolitiky 20. a 21. storočia*. Bratislava : Paneurópska vysoká škola a Historický ústav SAV, 2013, s. 205-206.

96 ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...* s. 144-145.

97 Postupimská konferencia rokovala v dňoch 17. 7. až 2. 8. 1945 za účasti najvyšších predstaviteľov USA, ZSSR a Veľkej Británie, ktorých sprevádzali ich ministri zahraničných

Problematika maďarskej menšiny v Československu sa na program rokovania Postupimskej konferencie nedostala, ani sa nemala dostať. Okrem iného rozhodla o organizovanom vysídlení Nemcov z Československa, Poľska a Maďarska. Výsledky Postupimskej konferencie definitívne rozhodli o dvojkoľajnosti riešenia nemeckej a maďarskej otázky v ČSR, čo bolo potvrdené aj rozhodnutím mocností, že mierová konferencia sa bude zaoberať iba zmluvami so satelitmi Nemecka. Zároveň západné mocnosti rázne naznačili priestor, v ktorom sa môžu diplomacie oboch štátov pohybovať. Dodatočne sa československá diplomacia prostredníctvom memoránd aj osobitných rokovaní usilovala získať vyhlásenie mocností, že závery Postupimskej konferencie (transfer) je možné uplatňovať aj na obyvateľstvo maďarskej národnosti v Československu. Na československé memorandá reagoval minister zahraničných vecí James F. Byrnes inštrukciou odoslanou veľvyslanectvám do Prahy a Budapešti pre Laurence A. Steinhardta a Arthúra Schoenfelda, aby informovali československú a maďarskú vládu, že rozhodnutie Postupimskej konferencie o transfere Nemcov sa nevzťahuje na maďarskú menšinu v ČSR. Tým bola diskusia na túto tému uzavretá. Naznačil, že USA by uvítali, ak by obe vlády spoločne vypracovali plány na úpravu menšinových otázok a predložili ich Spojencom⁹⁸ a tiež že jednostranné presídlenie československých Maďarov podporuje len Sovietsky zväz a Briti a Američania sú proti.⁹⁹ Najzávažnejšou reakciou na závery Postupimskej konferencie v ČSR bolo nepochybne prijatie prezidentského dekrétu č. 33 z 2. augusta 1945 o štátnom občianstve, na základe ktorého stratili obyvatelia nemeckej a maďarskej národnosti štátne občianstvo a Nemci a Maďari sa stali na území ČSR cudzincami. Následne boli nasadené prvé skupiny obyvateľstva maďarskej národnosti na práce do Čiech, aj keď „pracovná mobilizácia“ mala aj sociálno-ekonomické, nie iba etnické zdôvodnenie.¹⁰⁰

Čsl. strana rozhodnutia Postupimskej konferencie o transfere Nemcov zo strednej Európy vnímala a priori tak, že sa týkajú aj Maďarov na Slovensku.¹⁰¹

vecí James F. Byrnes, V. M. Molotov a Anthony Eden, náčelníci hlavných štábov a ďalší poradcovia.

98 LANTAYOVÁ-ČIERNA, D. *Tradícia a dejiny...*, s. 28, 85. Telegram Steinhartovi a Schoenfeldovi z 19. 10. 1945.

99 ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 172.

100 Viac o tom ŠUTAJ, Štefan. *Nútené presídlenie Maďarov...*

101 Pri posudzovaní výsledkov Postupimskej konferencie sa maďarská a slovenská historiografia líšia v tom, že maďarská hovorí o odmietnutí československých požiadaviek konferenciou, kým slovenská vychádza zo stanoviska, že konferencia o maďarskej problematike nerokovala.

V diplomatických kruhoch sa začalo diskutovať o výsledkoch Postupimskej konferencie. V čase choroby Vladimíra Clementisa pri rokovaní Josefa Korbela s veľvyslancom Philippom Nicholom o problematike Albánska, sa Nichols informoval o spokojnosti ČSR s postupimskými rokovaniami. Korbel povedal, že nemá oprávnenie informovať oficiálne, ale súkromne hovoril, že je nespokojnosť so zastavením odsunu Nemcov, že nie je jasné, či vyhovejú požiadavke na výmenu maďarského obyvateľstva a tiež nespokojnosť, že sporné územie bolo zverené pod poľskú administratívu. Nichols povedal, že na konferencii sa rokovalo o Nemecku, preto tam nie je stanovisko k Maďarsku. Britská vláda podporuje transfer alebo výmenu obyvateľstva tam, kde je to žiaduce alebo nutné. *„Vaše pozície je silná, a preto se nemusíte uchýľovať k žiadnym jednostranným aktom, ktoré by ji jen oslabovali.“*¹⁰²

Štátny tajomník ministerstva zahraničných vecí V. Clementis 13. augusta 1945 v rozhovore s veľvyslancom ZSSR V. A. Zorinom vyjadril záujem zaangažovať do problematiky vysídlenia obyvateľstva maďarskej národnosti z ČSR Spojeneckú kontrolnú komisiu v Budapešti. Tá však nemala kompetenciu vysvetľovať postup veľmocí a určite nie rozhodovať o závažných strategických otázkach regionálneho charakteru.

Podľa V. Clementisa by ČSR bolo ochotné urobiť ústupok, že by žiadalo nie transfer celej maďarskej menšiny, ale len výmenu obyvateľstva medzi oboma štátmi. Opieral sa pritom o predpoklady slovenských demografov a historikov, že v Maďarsku je približne toľko Slovákov ako Maďarov na Slovensku. Pri požiadavke transferu sa odvolával na nemecký precedens, Zorin Clementisovi odpovedal, že postup pri zabezpečovaní výmeny obyvateľstva musí byť formálne iný, pretože Maďarsko na rozdiel od Nemecka má vládu, s ktorou je potrebné rokovať. Vyslovil podporu čl. požiadavkám a prisľúbil, že bude v tejto záležitosti kontaktovať predsedu SKK K. J. Vorošilova.¹⁰³

Dňa 17. augusta 1945 sa Clementis stretol aj s veľvyslancom Veľkej Británie P. Nicholom. V rozhovore zisťoval, či rozhodnutia Postupimskej konferencie o transfere možno aplikovať i na Maďarov. Nichols mu oficiálnu odpoveď nedal. Clementis ho tiež informoval, že sa prostredníctvom V. A. Zorina obrátil na Moskvu. Navrhol stretnutie s K. J. Vorošilovom o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom a v prípade dohody s ním počítal aj rokovaniami s predstaviteľmi maďarskej vlády. Nichols poďakoval za

102 AMZV ČR, f. GS-A, š. 65. Záznam z rokovania Josefa Korbela s veľvyslancom Nicholomom 9. 8. 1945.

103 AMZV ČR, f. GS-A, š. 187. Záznam o rozhovore štátneho tajomníka V. Clementisa so sovietskym veľvyslancom V. A. Zorinom 13. 8. 1945.

informáciu a dodal, že „bolo vašou povinnosťou informovať o tomto kroku aj americké veľvyslanectvo“.¹⁰⁴

Aj maďarská diplomacia po Postupimskej konferencii naznačovala svoje priority vo vzťahu k veľmociam. Minister J. Gyöngyösi zaslal predstaviteľom troch veľmocí, bez prediskutovania v rade ministrov, memorandum o „*maďarských mierových predstavách*“. Odporúčal päť všeobecných odporúčaní v rámci ktorých bola napr. podpora industrializácie Maďarska, „*prekonanie oproti sebe stojacich nacionalizmov prehĺbením kultúrnych stykov, uplatnenie národnostného princípu pri vytýčení hraníc, najmä tam, kde žijú národnosti na vzájomne súvislých územiach a ochrana menšín*“.¹⁰⁵ Už z tohto textu je zrejmé, že neskoršie zdôvodňovanie požiadaviek na revíziu hraníc čl. požiadavkami na transfer 200 tisíc Maďarov na mierovej konferencii je zavádzajúce. Mierovú revíziu hraníc považovali za jediné riešenie a „*na spravodlivosti a morálke založený mier, ktorý ráta s legitímnymi záujmami a základnými prvkami práv národov umožní zmierenie a zabráni prepuknutiu ďalších svetových katastrof*“.¹⁰⁶ Maďarská diplomacia bola reprezentovaná ľuďmi, ktorí v tejto oblasti pracovali v medzivojnovom období, aj počas vojny. Tí v mnohých oblastiach pokračovali v politike nápravy krívd Trianonu. Ak bola niečím umiernená, tak iba okolnosťami, ktoré zaradili Maďarsko medzi porazené štáty. Na rozdiel od čl. riešenia rátajúceho s presídľovaním obyvateľstva ponúkali svoju verziu vyjadrenú už počas leta 1945 Gyöngyösiho výrokom „*Načo vysídľovať Maďarov zo Slovenska? Oveľa jednoduchšie je presunúť maďarskú hranicu o niečo severnejšie a celý problém je vyriešený*“.¹⁰⁷

Maďarské memorandum dokončené 2. júla 1945 sa týkalo troch otázok: katastrofálnej hospodárskej situácie Maďarska, prenasledovania Maďarov v ČSR a záležitosti budúcich hraníc. Bolo to prvé memorandum maďarskej dočasnej vlády, ktoré formulovalo územné požiadavky. Po diskusii v rade ministrov ho MZV doručilo G. M. Puškinovi, diplomatovi pridelenému v Maďarsku. Maďarská vláda dôrazne žiadala o zákrok v prospech Maďarov v ČSR. Pri realizácii územného usporiadania považovala za rozhodujúci „*národnostný princíp*“ – teda aby boli hranice vytýčené v zhode s vôľou obyvateľstva a len

104 AMZV ČR, f. GS-A, š. 196. Rozhovor štátneho tajomníka V. Clementisa s britským veľvyslancom P. Nicholom 17. 8. 1945.

105 ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 145.

106 „*A peace settlement based on justice and morality taking into account to legitimate interest and fundamental rights of peoples will bring tranquillity to the new world and will prevent another-world wide cataclysm.*“ KERTÉSZ, István. *The Last European Peace Conference: Paris 1946. Conflict of Values*. Hamilton : Hunyady M., 1992, p. 86.

107 ROMSICS, I. *Parížska mierová...*, s. 146.

v prípade *národnostných diaspór*“ by bola na zváženie výmena obyvateľstva s „*primeranými územnými kompenzáciami*“.¹⁰⁸

Etnická revízia bola stálou súčasťou maďarskej politiky v medzivojnovom období a významné úspechy a naplnenie dosiahla viedenskými arbitrážnymi rozhodnutiami. Ako môžeme uviesť aj na príklade názorov a myšlienok významného maďarského mysliteľa, spisovateľa a publicistu Istvána Bibóa, takýto typ revízie nebol cudzí ani umiernenej skupine intelektuálov, ktorí odmietali tendencie k nadradenosti, nekritickému pohľadu na sebareflexiu maďarského národa v stredoeurópskom priestore. Vychádzali z prioritizácie etnického faktora pri určovaní hraníc medzi novovytvorenými nástupníckymi štátmi. Z toho hľadiska teda považovali Trianonskú mierovú zmluvu za nespravodlivú a vzhľadom k dominancii etnografického faktora pri vysvetľovaní mierového usporiadania považovali takúto revíziu za nevyhnutnú a správnu. Posledným významným pokusom o realizovanie takého prístupu k stanoveniu hraníc bola snaha Maďarska na Parížskej konferencii v roku 1946 dosiahnuť korekciu hraníc vo vzťahu k Československu, zhodujúcu sa s arbitrážnou viedenskou čiarou. Je potrebné zdôrazniť, že maďarská diplomacia a politika pracovala v tomto smere na plné obrátky už v roku 1945 a to napriek tomu, že krajinu výrazným spôsobom obmedzovalo vojenské velenie SKK, pod ktorú podliehala maďarská vláda. Na čele Spojeneckej kontrolnej komisie bol Kliment Jefrimovič Vorošilov (rodák z Lisičanska na Ukrajine). Ten však trávil väčšinu času v Sovietskom zväze a zastupoval ho námestník SKK Vladimir Petrovič Sviridov a generálny sekretár SKK Ivan Ivanovič Levuškin.¹⁰⁹ Diplomatiek zastúpenie Sovietskeho zväzu v Maďarsku reprezentoval vyslanec G. M. Puškin. Dominancia sovietskej misie v SKK vytvárala nielen obmedzenie činnosti maďarských vlád, protisovietske nálady medzi obyvateľstvom, ale aj pnutia, v ktorých Maďarsko nezískavalo na svoju stranu podporu Sovietskeho zväzu.¹¹⁰ Maďarsko v jeho pozícii „porazeného“ štátu gniavili konzekvencie vyplývajúce z reparácií z Dohody o prímerí a zložitá hospodárska situácia. V neposlednom rade je potrebné spomenúť aj vnútropolitický boj, v ktorom komunistická skupina reálne pocítovala podporu sovietskeho vojska a vedenia SKK. V tejto situácii bolo vypracované memorandum, ktoré sa snažilo niektoré zo spomínaných faktorov pripomenúť veľmociam a ovplyvniť tak tvrdosť možných opatrení voči Maďarsku v budúcej mierovej zmluve. V porovnaní

108 ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 143-145.

109 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Politická správa č. 2 z 2. 4. 1946; Najkomplexnejšie bola spracovaná problematika činnosti SKK v práci FÖLDESI, Margit. *A megszállók szabadsága*. Budapest : Kairosz Kiadó, 2002.

110 AMZV ČR Praha, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Politická správa č. 2 z 2. 4. 1946.

s čsl. koncepciami sa zásadne líšilo v tom, že za východisko z problémovej situácie a prevenciu proti budúcim tenziám, považovalo zmenu hraníc a modifikovanie viedenskej arbitrážnej čiary, doplnené výmenou obyvateľstva, nie výrazné presuny obyvateľstva ako československá strana.

Československí predstavitelia predpokladali, že by snáď bolo možné predložiť čsl. návrhy na nové stretnutie vrcholných predstaviteľov Veľkej trojky. To sa ukázalo ako nerealistické. K týmto aktivitám, či skôr sondám o možných stretnutiach najvyšších predstaviteľov Spojencov Gusev skomentoval, že nemá informácie o tom, či by Stalin prijal „sympatický“ návrh na ďalšiu konferenciu najvyšších predstaviteľov mocností, lebo konferencia v Postupime bola len nedávno a nemalo by zmysel zvolávať ďalšiu schôdzu, ak ešte neboli splnené uznesenia predchádzajúcej konferencie.¹¹¹ Aj v tomto sa teda eliminovali možnosti oprieť sa o rozhodnutia medzinárodnej autority a bolo potrebné hľadať iné cesty k zabezpečeniu čsl. požiadaviek. Názory Stalina tlmočené sovietskymi diplomatmi naznačovali, že ČSR musí hľadať cestu k dosiahnutiu svojich plánov najprv cez priame rokovania s Maďarskom.

V správe o činnosti čsl. delegácie v Londýne z 11. októbra 1945, Krno písal, že navštívil Guseva v čase rokovania „Rady štyroch“. Okrem čsl. stanoviska k problematike Terstu (československý záujem o spojenie s Terstom si podľa neho bude vyžadovať zvláštne ustanovenia v mierovej zmluve s Talianskom, ale aj v mierových zmluvách s Maďarskom a Rakúskom) a problematike talianskych poisťovní, ho informoval, že pre Československo sú rokovania o zmluve s Maďarskom „nesmírne dôležité“, bude vo vzťahu k mierovej zmluve s Maďarskom požadovať rektifikáciu hraníc a že bude dôrazne žiadať výmenu obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom.¹¹²

Československo sa usilovalo o generálne riešenie maďarskej otázky. To znamenalo vysídlenie všetkých Maďarov z územia Československa, rôznymi formami. Keď o tom hovoril štátny tajomník V. Clementis v pléne SNR v septembri 1945, zdôraznil: „*Kladiem pritom dôraz na slovo definitívne, lebo každé iné riešenie je riešenie nezdravé, riešenie, ktoré by železnou logikou viedlo k novým nepokojom a zbytočným konfliktom a neposlúžilo by zainteresovaným národom. A jediným definitívnym riešením je odchod maďarskej menšiny zo Slovenska.*“¹¹³ To sa prejavovalo kombináciou požiadavky transferu s výmenou obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom, resp. vnútropolitickými riešeniami, ktoré mali povahu protimaďarských opatrení (konfiškácia majetku a pôdy,

111 AMZV ČR, f. GS-A, š. 87, Správa z 11. 10. 1945.

112 AMZV ČR, f. GS-A, š. 87. Správa československej delegácie pre mierové rokovania z 11. 10. 1945.

113 SNA, f. ÚP SNR, š. 969. Stenografický zápis z pléna SNR 14. – 15. 9. 1945, s. 9.

strata štátneho občianstva a z toho vyplývajúcich dôsledkov), či migračných opatrení (nútené vysídľovanie do Čiech, vnútorné presuny obyvateľstva maďarskej či „spornej“ národnosti) alebo zmeny identity (reslovakizácia).

Maďarsko princíp výmeny obyvateľstva jednoznačne odmietalo. Považovalo ho za nevhodný spôsob riešenia problému maďarskej menšiny na Slovensku. Na pléne SNR V. Clementis informoval, že Maďarsko odmieta princíp výmeny obyvateľstva vôbec a v Maďarsku „*nepriamo sa táto forma riešenia označuje za nacizmus a rasizmus*“.¹¹⁴

Po Postupimskej konferencii, v druhej polovici roku 1945, československé a maďarské plány získali novú dimenziu. V duchu československej politiky, ktorá dávala rovnakú mieru viny za rozpad štátu Nemcom aj Maďarom a strata štátneho občianstva sa týkala aj väčšiny obyvateľstva maďarskej národnosti sa najvýraznejšie prejavili v prezidentskom dekréte o československom štátnom občianstve z 2. augusta 1945.

Za realistické v tejto fáze považovali čsl. politici orientovať sa na zabezpečenie výmeny obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom, ktorá sa objavovala medzi možnými formami riešenia menšinovej otázky. Na rozdiel od maďarskej diplomacie, ktorá vnímala možnú výmenu ako nevyhnutné zlo a vzhľadom k presvedčeniu o správnosti svojich podkladov ju nepovažovala za reálnu, čsl. strana považovala výmenu obyvateľstva za jeden z prvých krokov k dosiahnutiu poslovenčenia „slovenského juhu“ a verila v podporu spojencov pre dovtvorenie etnicky čistého slovanského „národného“ štátu Čechov a Slovákov, po ktorom by nasledoval transfer celej maďarskej menšiny.

Aj československej diplomacii bolo jasné, že aj keď ČSR bolo súčasťou víťaznej koalície, rokovania s Maďarskom budú nevyhnutné.¹¹⁵ Slovenskí demografi, štatistici, jazykovedci a historici sa od čias komárňanských rokovaní z roku 1938 intenzívne zaoberali zdôvodňovaním nesprávnosti maďarských štatistik a politikom potvrdzovali, že úsilie o výmenu má reálny základ. Aj čsl. diplomatické zdroje potvrdzovali, že maďarská strana odmietala pripustiť možný transfer Maďarov zo Slovenska a výmenu obyvateľstva považovala za nereálnu z dvoch vážnych dôvodov. Počet Slovákov v Maďarsku považovali za nedostatočný vo vzťahu k počtu Maďarov na Slovensku a predpokladali, že Slováci z Maďarska nebudú mať záujem o sťahovanie na Slovensko. Na túto situáciu poukazovala napr. tajná správa Ministerstva vnútra z 8. novembra 1945, zaslaná na československé ministerstvo zahraničných vecí, kde je hodnotené stanovisko významných predstaviteľov maďarských politických strán maloroľníka Zoltána Tildyho, komunistu Mátyása Rákosiho, sociálneho

114 SNA, f. ÚP SNR, š. 969. Stenografický zápis z pléna SNR 14. – 15. 9. 1945, s. 9.

115 ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 173.

demokrata Árpáda Szakasitsa a iných. Atmosféru snád najlepšie charakterizoval výrok M. Rákosiho, že „celý plán vyhostenia Maďarov zo Slovenska je nešťastný a nespravodlivý“.¹¹⁶ Dalibor Miloš Krno, československý splnomocnenec, delegovaný pri SKK, v septembri 1945 ministromi Jánosovi Gyöngyösimu predložil československú predstavu budúcnosti maďarskej menšiny v ČSR. Podľa tejto koncepcie v prvej etape by malo ísť o výmenu slovenských Maďarov a Slovákov žijúcich v Maďarsku, potom by nasledovalo presídlenie zvyšnej časti Maďarov. Gyöngyösi namietal proti presídleniu aj proti výmene obyvateľstva a vyhlásil, že by s ňou súhlasil, iba na základe medzinárodného rozhodnutia. Východisko videl v úprave hraníc a nádeje maďarskej politiky sa upierali stále viac k budúcej mierovej konferencii.¹¹⁷

Dňa 6. septembra 1945 vystúpil v maďarskom parlamente J. Gyöngyösi a informoval, že rokovanie s čl. predstaviteľmi nedopadlo dobre. Výmenu obyvateľstva považovali maďarskí politickí činitelia, odvolávajúc sa na oficiálne československé a maďarské štatistické údaje z rokov 1930-1941, za nereálnu. Zotrúvanie ČSR na téze, že je možné zbaviť sa maďarskej menšiny bez zmeny hraníc považoval Gyöngyösi za iluzórne, tvrdil, že nie je možné uskutočniť výmenu obyvateľstva, lebo nie je čo za čo meniť.¹¹⁸ Čsl. a maďarské stanoviská sa nedali zosúladiť a keď v ČSR pokračovali represie voči Maďarom, Gyöngyösi zaslal 12. septembra 1945 ďalšiu nótu Rade ministrov zahraničných vecí. Žiadal vypočutie Maďarska, a kým sa tak stane, zostavenie vyšetrojúcej komisie z predstaviteľov Spojencov, ktorá by navštívila južné Slovensko. Sovietsi na nótu neodpovedali vôbec a Briti a Američania až vo februári a v marci 1946. Americký veľvyslanec A. Schoenfeld už 29. októbra 1945 oznámil J. Gyöngyösimu, že jeho vláda nebude súhlasiť s jednostranným riešením, keďže považujú za potrebné, aby zainteresované štáty nadviazali bezprostredný kontakt.¹¹⁹ Na porade prednostov ministerstva zahraničných vecí 16. novembra 1945 vo vzťahu k Maďarsku V. Clementis osobitne upozorňoval na dve veci. Na priaznivý postoj americkej ambasády v Budapešti k maďarským návrhom, ktorý sa podľa neho prejavil v nóte veľvyslanca Laurenc

116 AMZV ČR, f. GS-A, š. 173.

117 ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 172 ; KUKLÍK, J. *Britská diplomacie a československé požiadavky...*, s. 209.

118 LANTAYOVÁ-ČIERNA, D. *Tradícia a dejiny...*, 2009, s. 28-29.

119 ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 173. Podrobne sa rokovaniam medzi Československom a Maďarskom v súvislosti s výmenou obyvateľstva venuje ŠUTAJ, Štefan. Rokovania medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva v období od ukončenia mierovej konferencie v Paríži do podpisu mierovej zmluvy. In PETRUF, Pavol a kol. *Slovensko a Československo v XX. storočí: vybrané kapitoly z dejín vnútornej i zahraničnej politiky*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 203-225.

A. Steinhardta z 11. septembra 1945, v ktorej avizoval, že ak by aj došlo k dohode o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, môže sa tak stať „*len po dohode s veľmocami*“. Druhá okolnosť na ktorú upozorňoval bola, že príprava na mierové rokovania bola zverená Telekiho ústavu, ktorý sa podieľal na príprave Viedenskej arbitráže a v ktorom pracujú väčšinou tí istí ľudia ako vtedy.¹²⁰

Jedným z dokumentov, kde sa už jednoznačne potvrdzovala orientácia aj na iné formy riešenia maďarskej otázky ako jednostranný transfer, bola zápisnica zo zasadania čl. vlády zo 4. októbra 1945. Tu minister vnútorného obchodu Ivan Pietor v súvislosti s prípravou konfiškačného dekrétu upozorňoval na to, že v prípade Maďarov sa nepodarí uskutočniť ich jednostranný odsun. Jeho stanovisko potvrdil aj štátny tajomník MZV V. Clementis, ktorý uviedol, že aj napriek pokusu čl. strany aplikovať ustanovenia Postupimskej konferencie aj na problematiku Maďarov, táto taktika narazila na odpor. Američania dali na takúto iniciatívu okamžitú odpoveď, že ustanovenia konferencie nie je možné aplikovať na Maďarov. Angličania na túto otázku nedali oficiálnu odpoveď. Aj v súvislosti s tým, že Sovietsky zväz nadviazal priame diplomatické styky s maďarskou vládou, odporúčal V. Clementis začať rokovania s maďarskou stranou o výmene obyvateľstva.¹²¹

V októbri 1945 podával D. Krno správu ministerstvu zahraničných vecí o stretnutí s veľvyslancom Fedorom Tarasevičom Gusevom, ktorý bol zástupcom ministra V. Molotova na londýnskej Rade zahraničných ministrov. Z rozhovoru vyplynulo, že Sovietsi navrhli, aby základom pre rokovania s Maďarskom bola Dohoda o prímerí. Nedošlo však k žiadnemu rozhodnutiu a podľa rozhovoru nebolo ani jasné, kedy sa rokovania o mierovej zmluve s Maďarskom začnú. Z toho dôvodu sa ani nerokovalo o konkrétnych problémoch výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom.¹²² Na hodnotenom rokovaní sa rokovalo aj o etnografickej hranici medzi Talianskom a Juhosláviou, ale nedošlo k podpísaniu konkrétnej dohody. Rokovalo sa skôr o reštitúciách.¹²³

Po skončení londýnskej konferencie Rady ministrov zahraničných vecí bolo československej diplomacii zrejmé, že je potrebné začať priame rokovania

120 AMZV ČR, f. GS-A, š. 104. Zápisnica z 13. schôdze prednostov odborov MZV zo 16. 11. 1945.

121 JECH, Karel – KAPLAN, Karel. *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Dokumenty*, 2, Brno : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakladatelství Doplněk, 1995, s. 873. Časť zápisu zo 66. zasadania vlády 4. 10. 1945.

122 AMZV ČR, f. GS-A, š. 87, Správa D. Krna z 11. 10. 1945.

123 AMZV ČR Praha, f. GS-A, š. 87, Správa D. Krna z 11. 10. 1945.

s Maďarskom. D. M. Krno navrhol priame rokovania o výmene obyvateľstva v liste maďarskému predsedovi vlády 9. októbra 1945 a 20. októbra už tlmočil aj pozvanie československej vlády.¹²⁴ Zmeny v maďarskej politike čsl. politika vnímala s nedôverou a bola presvedčená o pokračovaní revizionistickej politiky maďarských politických elít v nových podobách. Nové formy maďarských požiadaviek považovali len za inováciu revizionistickej politiky. Z hľadiska čsl. politiky bola, napriek zjavnej orientácii na výmenu obyvateľstva, kľúčová požiadavka transferu. Výmena nebola tým riešením, ktoré bolo rozhodujúce pre jednu a druhú stranu. Z hľadiska Maďarska bolo prijatie ponuky na rokovania o výmene obyvateľstva reakciou na podnety západných krajín aj Sovietskeho zväzu a v jeho politike malo deklarovať jeho pozitívny prístup. Československo si uvedomovalo, že Maďari sa pod tlakom Spojencov musia s ČSR dohodnúť a maďarská politika sa usilovala nájsť rámec, v ktorom by zladila medzinárodnopolitické ambície s vnútornou polarizáciou politickej scény. Obom stranám bolo jasné, že výmena obyvateľstva definitívne nevyrieši problém Maďarov na Slovensku. Maďarská politika musela hľadať model prepojenia požiadaviek západných mocností, domáceho rámca odpovedí na trianonský komplex a uspokojiť sovietske, v tom čase Maďarsku nenaklonené, vojenské a politické elity, majúce možnosť prostredníctvom SKK ovplyvňovať situáciu v krajine. Znepokojenie čsl. vládných kruhov sa objavilo v prejave prezidenta E. Beneša 28. októbra 1945, ktorý povedal, že v istých kruhoch sa už v Maďarsku pripravuje revízne hnutie.¹²⁵

Cesty k rokovaciemu stolu hľadali aj zástupcovia sociálnodemokratických strán a komunistov ktorí sa zišli na predbežných straníckych konzultáciách v Prahe 30. septembra – 4. októbra 1945. Tieto politické konzultácie sa však netýkali bezprostredne výmeny obyvateľstva, aj keď sa na nich hovorilo aj o budúcnosti maďarskej menšiny na Slovensku.¹²⁶

Z hľadiska Maďarska bolo prijatie ponuky na rokovania o výmene obyvateľstva reakciou na podnety západných krajín aj Sovietskeho zväzu a v jeho politike malo deklarovať pozitívny prístup. Obom stranám bolo jasné, že výmena obyvateľstva definitívne nevyrieši problém Maďarov na Slovensku. Boli si vedomé, že tlak medzinárodného spoločenstva na rokovania speje

124 ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 173.

125 Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/002schuz/s002002.htm> [cit. 30. 09. 2022].

126 SNA, f. ÚV KSS, generálny tajomník Štefan Bašťovanský (GT), č. 509. Záznam o rokovaní maďarskej delegácie v Prahe 30. 9.- 4. 10. 1945. Z. Fierlinger vyslovil presvedčenie, že dôjde k uspokojivému riešeniu otázok maďarskej menšiny v Československu.

k akceptovaniu princípu výmeny obyvateľstva ako menšieho „zla“ a Maďari sa „musia“ s ČSR dohodnúť.

Záujem československej vlády o uskutočnenie výmeny obyvateľstva, ktorá sa ukazovala ako najreálnejšia v jej snahe o zníženie počtu obyvateľstva maďarskej národnosti, viedol k tomu, že československá vláda už na schôdzi 24. októbra 1945, v nádeji na skorú dohodu o výmene, dokonca pozastavila konfiškáciu majetku fyzických osôb maďarskej národnosti, mimo osôb, ktoré boli funkcionármi fašistických organizácií a iredentistických strán, ktoré sabotovali obrábanie pôdy a osôb, ktoré spadali pod § 1, dekrétu prezidenta republiky č. 108/1945 Zb.¹²⁷

1.5.2 Rokovania o výmene obyvateľstva v decembri 1945

Rozdielne názory na riešenie povojnových problémov vo vzťahu k menšinám sa výrazne prejavili pri rokovaní o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom v decembri 1945. Československo sa po skončení druhej svetovej vojny malo budovať ako národný štát Čechov a Slovákov, bez neslovanských menšín. V dôsledku takejto koncepcie riešenia menšinovej otázky sa mal problém maďarskej menšiny riešiť radikálnym spôsobom, výmenou obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom a transferom celej maďarskej menšiny z Československa. V prípade neúspechu takejto verzie riešenia sa uvažovalo o vnútropolitických riešeniach problematiky, presídľovaním obyvateľstva maďarskej národnosti z južného Slovenska do severných častí Slovenska, odmaďarčovaním miest, presídľovaním Maďarov do Čiech a na Moravu do oblastí, z ktorých boli deportovaní Nemci a reslovakizáciou.¹²⁸

Pri rokovaní v decembri 1945 sa potvrdila dominancia československej diplomacie oproti maďarskej v medzinárodných vzťahoch. Tvorila sa nová stratégia potvrdzujúca snahu zbaviť sa maďarskej menšiny, kombinovaná s „nevyhnutnosťou“ nájsť iné prostriedky ako dokončiť „očistenie“ Slovenska od Maďarov. Možno povedať, že sa tu potvrdili Šrobárovské politické skúsenosti a jeho „prognóza“, že to čo sa nepodarí uskutočniť v prvom období po vojne, sa už v stabilizovaných pomeroch nepodarí realizovať.¹²⁹

127 Štátny archív (ŠA) Košice, pobočka Košice, f. Oblatná úradovňa Osídľovacieho úradu (OÚ OÚ) Košice, Doplnok, š. 1. Smernica Prezídia Osídľovacieho úradu k zahájeniu konfiškácie nepriateľského majetku z 25. 6. 1946.

128 Podrobne sa touto problematikou zaoberajú práce: ŠUTA J, Š. *Nútené presídlenie Maďarov...*; ŠUTA J, Š. *Akcia Juh. Odsun Maďarov zo Slovenska...*

129 NA ČR Praha, f. 100/24, sv. 45, a.j. 856. Návrh V. Šrobára na riešenie maďarskej otázky.

Pre Československo bola po rokovaní v decembri 1945 čiastočným východiskom výmena obyvateľstva. Čsl. odborné štruktúry na MZV pripravovali pred rokovaniami s Maďarskom alternatívy pre rokovania. Sústreďovali sa na otázky, na ktoré bolo potrebné reagovať. Na zdôvodnenie problematiky národného štátu Čechov a Slovákov (výroky politikov na túto tému), prijatej legislatívy, protestovať proti realizácii kampane vedenej v Maďarsku proti čsl. opatreniam. Boli konštatované medzné limity pre rokovania: žiadne rokovania o zmene hraníc v neprospech ČSR, žiadne ústupky vo vzťahu k anýasom, udržať prijatú legislatívu vo vzťahu k pozemkovému a nepozemkovému vlastníctvu. Požadovať vytvorenie misie na propagáciu výmeny, ale nesúhlasiť s vytvorením podobnej inštitúcie na Slovensku. Medzi úlohami bola aj snaha o vytvorenie zmiešanej komisie, ktorá by sa zaoberala výmenou obyvateľstva.¹³⁰ Výrazným faktorom, ktorý determinoval vstupné línie pred rokovaniami bolo prebiehajúce presídľovanie pracovných síl maďarskej národnosti do Čiech v druhej polovici roku 1945.¹³¹

Vo vzťahu k čsl. požiadavkám sa maďarské politické a diplomatické kruhy snažili o vysvetlenie a zdôvodnenie, že podstata celej presídľovacej akcie je v rozpore s garantovaním ľudských a občianskych práv. Vysvetľovali, že Maďarsko má závažné dôvody, prečo nie je schopné a ochotné uskutočniť výmenu obyvateľstva (demografické, politické, hospodárske, etnické). Odmietali jednosmerný transfer a odporúčali riešiť problém zmenou hraníc a len v takom prípade by pripustili aj presídlenie ďalšej časti Maďarov z ČSR na toto územie. Zároveň Maďarsko odmietalo túto požiadavku hodnotiť ako prejav revizionizmu, ale zdôvodňovalo ju ako vynútenú čsl. požiadavkami. Diplomatické predprípravy na československo-maďarské rokovania sa teda odohrali najmä v prostredí európskej a svetovej diplomacie a v rámci nastoľovania kľúčových tém v súvislosti s mierovými rokovaniami. Nemenej dôležitá však bola aj bilaterálna príprava, ktorá má v diplomatickom prostredí svoje špecifiká, aby sa zachovala vyváženosť, dôstojnosť partnerov, aby rokovania mali charakter rovnocenného, rovnoprávneho a vyváženého statusu rokujúcich strán. Práve v diplomacii popri oficiálnych nótach, memorandách mali významnú úlohu bezprostredné kontakty ľudí, ktorí sa pohybovali v „zadnej“ línii diplomatickej práce a mohli zabezpečiť, povedať, už nie vždy garantovať, to, čo na najvyššej štátnej, politickej, či diplomatickej línii nemohli urobiť, predstavení či ministri zahraničných vecí. Túto úlohu splnila v prípade rokovania v decembri 1945 návšteva maďarského vyslanca (zmocnenca) v Prahe

130 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 21. Mierové zmluvy. 1945 rokovania s Maďarskom.

131 Podrobnejšie sa problematikou zaoberá práca: ŠUTAJ, Š. *Nútené presídlenie...*

Ferenca Rosty-Forgácha¹³² u pracovníka prednostu politickej sekcie pražského ministerstva MZV Karla Dvořáčka 29. novembra 1945. F. Rosty-Forgách v rozhovore načrtnol niektoré predpoklady pre návštevu ministra J. Gyöngyösiho v Prahe. Navrhoval, aby bola návšteva prezentovaná ako informatívna, od ktorej sa neočakáva, že vyrieši nejaké problémy, aby sa potom nemohla verejnosťou a novinármi prezentovať ako neúspešná. Pôvodne sa predpokladalo, že sa s ministrom stretne aj Jan Masaryk. Rosty-Forgách navrhoval, aby bola daná verejnosti informácia, „vzhladom k osobnej citlivosti ministra a citlivosti maďarskej verejnosti“, že to nie je možné pre neprítomnosť ministra Masaryka a bude zverejnené jeho osobné „*polutovanie*“, že musel náhle odcestovať. Odporúčal, aby sa v návšteve angažoval aj predseda vlády a odporúčal súkromnú audienciu u prezidenta Beneša, aby to nevyzeralo, že Gyöngyösi prišiel na návštevu „*ad audiendum verbum*“ (na koberček).¹³³ V zázname z rokovania sa nachádzal aj návrh, aké by mohli byť výsledky rokovaní, ktorý je však zjavne iniciatívou K. Dvořáčka, (čistočne reagujúcou na diskusiu s F. Rosty-Forgáchom) o budúcich výsledkoch rokovania. V maďarskej a slovenskej tlači by sa zastavili vzájomné útoky, tiež revizionistická propaganda a propaganda proti výmene obyvateľstva; tlač sa bude pozitívne stavať k výmene obyvateľstva; zastavia sa odsuny, presuny a vnútorné presídľovania maďarského obyvateľstva v Československu a slovenského obyvateľstva v Maďarsku; uskutoční sa vzájomná výmena obyvateľov, „*ČSR odsunie za počet dobrovoľne sa prihlásivších Slovákov z Maďarska rovnaký počet Maďarov istého zamestnania do Maďarska*“; do Maďarska bude vyslaná „*misia znalcov a praktikov*“, ktorí budú môcť pripravovať repatriáciu Slovákov; repatrianti si budú môcť zobrať svoj hnutelný majetok, hospodársky inventár (kone, kravy, povozy...) zostane na mieste a repatrianti dostanú za neho odškodné, podobne ako za zanechanú

132 Medzi Československom a Maďarskom neboli v roku 1945 nadviazané oficiálne diplomatické vzťahy. Ferenc Zsigmond Antal Rosty-Forgách de Barkócz pôsobil v Prahe a suploval, vzhladom k svojim predchádzajúcim diplomatickým skúsenostiam a prepojením na české prostredie, kontinuitu formálne neexistujúcej diplomatickej misie Maďarska v Prahe. Výhodou F. Rosty-Forgácha bolo, že sa dlhodobo pohyboval v českom prostredí. Bol legačný radca maďarského vyslanectva v Prahe v rokoch 1931-1938, obchodný atašé. Manželku mal Češku, (Anna-Marie Harachová), ktorá pochádzala z majetnej rodiny. Aj počas vojny žil v Čechách, kde mali rodinný majetok, o ktorý zvädzal celé povojnové obdobie boj proti konfiškačným normám, aj za pomoci svojich českých a slovenských „priateľov“ z diplomatických kruhov. Mal svedectvo o politickej spoľahlivosti od MNV, ONV a MV, stal sa aj maďarským splnomocnencom v Prahe. Po zmene režimu v Maďarsku v roku 1947 sa už nevrátil z dovolenky a emigroval do zahraničia.

133 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. Záznam z návštevy F. Rosty-Forgácha z 29. 11. 1945. Na návšteve mala ministra sprevádzať manželka, István Kertész a prednostovia politického a tlačového oddelenia ministerstva.

pôdu a nehnuteľnosti; Maďari, ktorí zostanú po výmene na Slovensku, budú jednostranne transferovaní (nie je uvedené kam), mimo tých, ktorým bude udelené čl. štátne občianstvo; Maďari, ktorí zostanú v ČSR budú mať všetky občianske práva, nie však menšinové práva; štáty by sa zaviazali, že v budúcnosti nebudú robiť prekážky dobrovoľnej repatriácii; Osobitný článok bol venovaný predstave o činnosti koordinačného orgánu pre výmenu obyvateľstva: „Bude zriadená československo-maďarská zmiešaná komisia, ktorá bude koordinovať výmenu obyvateľstva. Na území československom budú u úradov čl. intervenovať a zakročovať len československí členovia zmiešanej komisie a na maďarskom území len členovia maďarskí.“¹³⁴

Aj keď v samotnej organizácii československo-maďarských rokovaní, aj v reálnych výsledkoch rokovaní došlo k výrazným zmenám, táto pred-diplomatická debata predstavovala zaujímavý vstup k skutočným rokovaniam o výmene obyvateľstva a ukončila fázu predbežného sondovania medzi obojmi stranami.

Pri interpretácii samotných rokovaní o výmene obyvateľstva sa slovenská a maďarská historiografia líšia.¹³⁵ V rámci rokovaní o výmene obyvateľstva obe strany vstúpili do konfrontácie, ktorá ukazovala na základné princípy menšinovej politiky a bola predobrazom konfliktu, ktorý sa v iných dimenziách a v iných podmienkach prezentoval na mierovej konferencii. Na bilaterálnom rokovaní vstupovali do priamej konfrontácie slovenskí a maďarskí politici a diplomati, bez bezprostrednej sprostredkovateľskej misie veľmocí. Oficiálne bilaterálne rokovania o výmene obyvateľstva sa uskutočnili 3.-6. decembra 1945 v Prahe. V oficiálnej šesťčlennej maďarskej delegácii okrem ministra zahraničných vecí Jánosa Gyöngyösiho boli splnomocnený minister István Kertész, šéf sekcie maďarského ministerstva zahraničných vecí pre mierové zmluvy a šéf oddelenia pre československé veci na ministerstve zahraničných vecí Sándor Vájlok, Lehel Farkas a osobný tajomník ministra Kristóf Kállay.¹³⁶ Československá delegácia sa skladala, okrem štátneho tajomníka V. Clementisa, z generálneho tajomníka MZV vyslanca Arnošta Heidricha, vyslanca Juraja Slávika, Alexandra Kunošiho a Jána Kysuckého. Na poslednej fáze

134 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. Záznam z návštevy F. Rosty-Forgácha z 29. 11. 1945.

135 ČIERNA-LANTAYOVÁ, D. *Tradícia a dejiny...*, 2009, s. 87; ROMSICS I. *Parižska mierová zmluva...*, s. 175; KUGLER, József. *Lakosságcsere a délkelet-alföldön...*; LANTAYOVÁ-ČIERNA, Dagmar. *Podoby...*; ŠUTA, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v 20. storočí*. Bratislava : Kalligram, 2012; VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka...* a ďalšie štúdie v zborníkoch a časopisoch. Dokumentáciu pražských rokovaní publikoval LAZAR, György. *Csehszlovák-magyar tárgyalások a lakosságcseréről 1945 decemberében*. Múltunk, 1998/2, s. 120-164.

136 V dokumente uvádzaný ako Kristof Kallay.

rokovaní sa zúčastnili aj podpredsedovia čl. vlády Ján Ursíny a Viliam Široký. Podľa zápisnice z rokovania však do diskusie nezasahovali.¹³⁷ Na rokovaní sa zúčastňovali aj Dalibor M. Krno, čl. delegát pri SKK v Budapešti a zmocnenec maďarskej vlády v Prahe F. Rosty-Forgách.

V úvodnom uvítacom prejave V. Clementis zdôraznil, že Československo podporuje demokratické prúdy v maďarskej politike a nikdy nadávalo na jednu rovinu v priebehu vojny maďarskú a nemeckú menšinu (išlo o diplomatickú reč a v diplomatickej reči aj vedome zjemňovanie a odhliadnutie napr. od profilovania tézy presadzovanej londýnskym exilom, že rozdiel v politike Nemecka a Maďarska bol len v tom, že Nemecko bolo väčšie), čo bolo účelové v záujme dobrej atmosféry. Zdôraznil, že problematika maďarskej menšiny v ČSR musí byť definitívne vyriešená a že neprichádza do úvahy, aby sa tak dialo zmenou hraníc. Uviedol, že nové Maďarsko nenaplnilo články Dohody o prímerí, pokiaľ ide o vojnové reparácie voči Československu a že maďarská tlač produkuje nenávistné články voči ČSR, s revizionistickými tendenciami. Spomenul aj opatrenia čl. úradov voči obyvateľom maďarskej národnosti (strata štátneho občianstva). Pri konfiškácii majetku uviedol, že by sa nemala dotýkať obyvateľstva, ktoré sa neprevinilo proti Československu. Do súvislostí s útokmi maďarskej tlače však tieto opatrenia, ani mnohé ďalšie, ktoré spomenuté neboli (napr. „preskupovanie“ obyvateľstva na práce do Čiech, národné správy, konfiškácia pôdy, likvidovanie školských a kultúrnych inštitúcií) „diplomatically“ nedal.¹³⁸ Katalin Vadkertyová pri hodnotení vystupovania V. Clementisa konštatovala, že si „vybral metódu útoku, keď voči porazenému Maďarsku vystupoval z pozície víťaznej strany.“¹³⁹ K tomu možno len poznamenať, že aj medzinárodné rokovania mali svoje rámce a stratégie, odvíjali sa od cieľov prezentovaných pred rokovaniami. Nebolo možné čakať, že by čl. predstavitelia ako reálna súčasť víťazného bloku, prichádzali na rokovania so susednou krajinou, ktorá prezentovala ako možné riešenie na viacerých „frontoch“ zmenu hraníc,¹⁴⁰ s ústretovými návrhmi. Aj v diplomacii platilo, že sa predkladali najprv návrhy, z ktorých bolo možné ustupovať.

137 AMZV ČR, f. Právny odbor (PO) 1945-1954, š. 119. Zápisnice z československo-maďarských rokovaní 3.-6. 12. 1945.

138 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Informácia J. Slávika o rokovaníach s Maďarmi z decembra 1945.

139 VADKERTY, K. *Maďarská menšina...*, s. 263.

140 Podrobnejšie o aktivitách pri stretnutí s americkými diplomatmi ŠUTAJ, Š. *Parížska konferencia 1946 a mierová zmluva...*, s. 38-42.

V úvodnom prejave V. Clementis navrhol dva body rokovania: výmena obyvateľstva a plnenie reparačných a reštitučných záväzkov.¹⁴¹ Uviedol základné princípy navrhovanej výmeny, ktoré boli maďarskej strane predložené pred rokovaním v samostatnom dokumente.¹⁴² Základné princípy (Slováci sa v Maďarsku prihlásia na výmenu dobrovoľne a čl. úrady vyberú rovnaký počet Maďarov na presídlenie, presídlenci si môžu odvieť hnutelný majetok a za ostatný majetok dostanú náhradu, Československo môže vyslať do Maďarska presídľovaciu komisiu ČSPK, ktorá môže robiť propagáciu výmeny obyvateľstva) sa nachádzali v mnohých dokumentoch a vystúpeniach čl. aj maďarských politikov a zdôraznil ich aj V. Clementis. Objavila sa aj zmienka o zastavení revizionistickej a protidohodovej kampani maďarskej tlače, ale aj zmienka o ochote čl. úradov zastaviť vtedy už prebiehajúce premiestňovanie maďarského obyvateľstva na československom území.¹⁴³

Na príkaz štátneho tajomníka V. Clementisa telefonoval 4. decembra 1945 o piatej hodine ráno Alexander Kunoši zástupcovi prednostu Osídľovacieho úradu Jánovi Foltínovi, aby boli okamžite zastavené všetky presuny maďarského obyvateľstva zo Slovenska do Čiech.¹⁴⁴ V mene predsedu Osídľovacieho úradu bol potom distribuovaný list zo 4. decembra 1945, rozoslaný Predsedníctvu Zboru povereníkov, všetkým poverenictvám, Hlavnému veliteľstvu NB, (štábu) veliteľstvu IV. oblasti a všetkým odborom a úradovniam Osídľovacieho úradu. V liste sa oznamovalo, že na základe pokynu Ministerstva zahraničných vecí (uvádza však čas 17,00) sa okamžite zastavujú všetky „*pohyby (odsuny)*“ obyvateľstva maďarskej národnosti a okamžite Osídľovací úrad zastavuje všetky prípravy na odsuny do Čiech. „*Príslušní úradníci (funkcionári) sú osobne zodpovední, aby ani výnimočne nedošlo k takémuto opatreniu*“.¹⁴⁵ Zároveň na bilaterálnych rokovaníach V. Clementis potvrdil, že čl. strana bude dodržiavať uznesenie čl. vlády z 24. októbra 1945 o pozastavení

141 O problematike plnenia československých reparačných a reštitučných nárokov vyplývajúcich z Dohody o prímerí z 20. 1. 1945 odmietla maďarská delegácia rokovať. AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Informácia J. Slávika o rokovaníach s Maďarmi z decembra 1945.

142 Čsl. návrhy sa nachádzajú v AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 21 a verzie v anglickom a francúzskom jazyku v AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119.

143 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Informácia J. Slávika o rokovaníach s Maďarmi z decembra 1945.

144 AMZV ČR, f. GS-A, š. 211. Záznam pre štátneho tajomníka zo 4. 12. 1945. Foltína vyzval, aby mu príkaz zopakoval. Ten to odmietol pravdepodobne pre prítomnosť iných osôb, ale uistil ho, že príkazu rozumel a že to zariadi.

145 ŠA Košice, pobočka Košice, f. OÚ OÚ Košice. Dodatok, š. 1, List OÚ pre Slovensko zo 4. 12. 1945.

konfiškácií majetku Maďarov, ktorí sa neprevinili proti čsl. republike. Už len tieto kroky naznačovali, že čsl. strana dávala konkrétne návrhy aj na druhú stranu misky váh a János Gyöngyösi „počúvajúcí československé požiadavky s nemalým ohromením“¹⁴⁶ mohol rovnako pozorne evidovať aj tieto aktivity.

Pre Československo bola po rokovaníach v decembri 1945 výmena obyvateľstva len čiastočným východiskom. V. Clementis na rokovaníach s Maďarskom 4. decembra 1945 v duchu predstavy širšej koncepcie čsl. politikov o sústredení krajanov z rôznych kútov sveta prezentoval názor, že v prípade úspešnej výmeny obyvateľstva Československo už nebude mať záujem o Slovákov, ktorí zostanú v Maďarsku a predpokladá sa, že sa budú asimilovať.¹⁴⁷ Na slovenskej strane, najmä v kruhoch blízkyh Demokratickej strane sa objavovali aj návrhy na povinnú výmenu Slovákov v Maďarsku za Maďarov na Slovensku.¹⁴⁸ V. Clementis tiež 4. decembra 1945 zdôraznil, že Československo sa necíti byť zaviazané záväzkami voči menšinám prijatými po prvej svetovej vojne a že ČSR považuje problematiku prezidentských dekrétov za vnútornú záležitosť Československa.¹⁴⁹

Stanovisko československej vlády na rokovaníach tlmočil V. Clementis v desaťbodovom stanovisku. Základom bol návrh na výmenu obyvateľstva a problematika plnenia Dohody o prímerí s Maďarskom. Zdôraznil, že Československo chce problém maďarského obyvateľstva s definitívnou platnosťou vyriešiť. Konštatoval, že výmenou obyvateľstva by sa kvalitatívne celý problém neriešil a že čsl. vláda si definitívne vyriešenie otázky Maďarov predstavuje tak, že výmena obyvateľstva by bola len prvým krokom v riešení problému. Jedným z ďalších krokov malo byť rozšírenie kategórie občanov, ktorí sú slovenského etnického pôvodu a mohli sa uchádzať o vrátenie československého štátneho občianstva. Ak by nebolo možné dosiahnuť dohodu o výmene, československá vláda si vyhradzovala právo riešiť maďarskú otázku inými prostriedkami.¹⁵⁰

146 VADKERTY, K. *Maďarská menšina ...*, s. 263.

147 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Clementis na rokovaní s Maďarmi 6. 12. 1945 zaujal stanovisko aj k svojej knihe *Medzi nami a Maďarmi*, že vtedy, keď to písal, po kontaktoch s maďarskou demokratickou emigráciou veril v zmeny maďarskej politiky.

148 KUNA, V. (ed.). *Almanach oslobodeného juhu*. Nitra : nakladateľstvo Srnánek, 1947, s. 303.

149 AMZV ČR, Praha, f. PO 1945-1954, š. 119. Clementis tu poukázal na neplatnosť dekrétu č.12 na Slovensku.

150 Stenografická správa z Dočasného národného zhromaždenia 6. 3. 1946, prejav J. Masaryka, s. 10-11. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/037schuz/s037001.htm> [cit. 30. 09. 2022].

Na stretnutie 5. decembra 1945 pripravili obe strany návrh dohody o výmene. Ako uvádzal vo svojej správe J. Slávik, člsl. návrh vyhovel „v podstate“ všetkým maďarským pripomienkam a člsl. delegácia vyhlásila ochotu pokračovať v rokovaníach o Maďaroch, ktorí by neboli odsunutí počas výmeny.¹⁵¹ Štátny tajomník V. Clementis to 5. decembra 1945 vyjadril nasledovne: „*My sme stále toho názoru, že sa nám podarí dôjsť k takej dohode v ďalšej etape, že by Maďarsko ešte prevzalo Maďarov nad tú kvótu, ktorá bude prevedená výmenou, ... takže by tento zbytok Maďarov, ... nebol už viac nikdy problémom, ktorý by mohol vyvolať rozpory medzi nami, ktoré by mali revizionistický charakter.*“ Veril, že Maďarsko si uvedomí, že nemôže nastať zmena hraníc a bude súhlasiť s odsunom. Predpokladal, že ak Maďarsko bude vidieť hoci malú šancu na zmenu hraníc, jeho stanovisko sa ihneď zmení.¹⁵² „*Ja neverím, že by v budúcnosti dáka revízia voči Československu mala nádej na úspech, to je, povedzme, z nášho stanoviska. Z maďarskej strany, povedzme, že by sa držali nádeje. Dokiaľ tieto nádeje budú, náš pomer nikdy nebude taký, aký by mal byť. Ak však po novom posúdení celého problému – ak by medzi našimi vládami došlo k úplnej dohode, bez ohľadu na budúce mierové jednanie, mierové jednanie by vzalo na vedomie bilaterálnu dohodu. Ak tomu tak nebude – naše stanoviská budú tak rozdielne, oba by sme museli na svetových i domácich fórach uplatňovať svoje argumenty a výsledok, by bol znova zhoršenie pomerov medzi nami, pretože rozhodnutie konferencie by vyznelo skôr v náš prospech, ako v prospech Maďarska. A znovu by tu bolo Maďarsko v pozícii štátu porazeného, ktoré cíti svoju krivdu.*“¹⁵³

Neochotu Maďarov dohodnúť sa na parciálnej dohode o výmene na rokovaníach 5. decembra Clementis odôvodňoval taktizovaním v súvislosti s budúciimi mierovými rokovaniami a tým, že mierová konferencia môže zásadným spôsobom vstúpiť do spôsobu riešenia československo-maďarského problému.¹⁵⁴

Maďarská delegácia navrhla tiež parciálne riešenie. Súhlasila s výmenou časti obyvateľstva s podmienkou, že budú zrušené represívne opatrenia voči Maďarom v Československu. János Gyöngyösi na decembrových rokovaníach jednoznačne formuloval názor, že v prípade, ak nebudú akceptované maďarské požiadavky na zabezpečenie občianskych a národnostných práv Maďarov, ktorí zostanú v Československu, je jediné riešenie presunutie Maďarov aj so

151 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Informácia J. Slávika o rokovaníach s Maďarmi z decembra 1945.

152 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119, Zápis zo zasadania z 5. 12. 1945, 16,30.

153 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119, Zápis zo zasadania z 5. 12. 1945, 16,30.

154 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119, Zápis zo zasadania z 5. 12. 1945, 16,30.

zemou, na ktorej žijú. Tiež, že Maďarsko je proti výmene obyvateľstva, ale neodmieta dobrovoľné presídlenie Slovákov z Maďarska, ba aj prijatie Maďarov z ČSR v takomto počte, ale rázne odmietol jednostranný odsun Maďarov zo Slovenska.¹⁵⁵ Ponúkané zmiernenie protimaďarských opatrení, bez ich ukončenia a garantovania národnostných práv pre zvyšných Maďarov, považovala maďarská diplomacia za nedostatočné. V maďarskej tlači boli návrhy na výmenu obyvateľstva hodnotené ako prijateľné v tých oblastiach, kde žila maďarská menšina roztrúsená, násilne vysťahovanie bolo jednoznačne hodnotené ako „*inkompatibilné s ľudskými právami*“.¹⁵⁶ Rokovania v decembri 1945 sa skončili neúspešne. Juraj Slávik vysvetľoval, že maďarská strana prišla v závere rokovaní s požiadavkami, ktoré ani neboli predmetom rokovania (započítanie do výmeny osôb, ktoré ušli z Československa po Dohode o prímerí; osoby, ktoré boli vyhlásené súdmi za protištátne osoby, ale neboli fašisti; zohľadňovanie bydliska, zamestnaneckej a majetkovej štruktúry pri výbere Maďarov na presídlenie), teda otázok, ktoré sa neskôr stali predmetom rokovania po schválení dohody o výmene. Pri zohľadňovaní bydliska chceli dosiahnuť, aby neboli vysídľovaní ľudia z Maďarmi kompaktno osídlených území. Žiadali zrušiť všetky diskriminačné opatrenia (dekréty, zákony a nariadenia) voči Maďarom v Československu a odškodnenie tých, ktorí boli takouto diskrimináciou poškodení. Maďarská delegácia bola ochotná prijať princíp výmeny obyvateľstva, ak by boli akceptované jej požiadavky. Pokiaľ ide o osud Maďarov zostávajúcich v Československu, dopracovala sa k stanovisku, aby boli do Maďarska presídlení aj s územím, ktoré obývajú.¹⁵⁷ Akceptovanie princípu výmeny maďarskou stranou bola československá strana ochotná kompenzovať oslabením opatrení voči maďarskej menšine, ukončením premiestňovania obyvateľstva maďarskej národnosti, pozastavením konfiškačných pokračovaní na základe už spomínaného uznesenia čsl. vlády z 24. októbra 1945, poskytnutím sociálnej podpory prepusteným verejným zamestnancom a penzistom.¹⁵⁸

V záverečnom slove V. Clementis konštatoval, že čsl. strana vyšla „*do krajnosti v ústrety*“ všetkým požiadavkám maďarskej delegácie „*mimo tie*

155 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Zápisnica z druhej schôdzky (maďarská časť); Sloboda. Budapest, č. 28, 15. 12. 1945; ROMSICS I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 175.

156 *Kis Újság*, 2. 12. 1945, *Magyar Nemzet*, 9. 1. 1946, *Kossúth Nép*, 2. 12. 1945. (údaje pochádzajú z monitoringu tlače Povereníctva vnútra.

157 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Informácia J. Slávika o rokovaníach s Maďarmi z decembra 1945.

158 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Informácia J. Slávika o rokovaníach s Maďarmi z decembra 1945.

nesplniteľné“ (predovšetkým zrušenie povojnového zákonodarstva a revízia hraníc v prospech Maďarska). Konštatoval, že sa čsl. delegácia „*zrieka akejkoľvek zodpovednosti, ktorá vyplynie z nezdaru tohto rokovania*“. Zároveň naznačil ochotu ďalej rokovať o budúcej výmene obyvateľstva.¹⁵⁹ K. Vadkertyová k decembrovým rokovaniam v roku 1945 napísala, že „*rozporuplné názory znemožnili pokračovať v rokovaniach*“ a J. Gyöngyösi odišiel 6. decembra 1945 domov.¹⁶⁰

V komuniké po ukončení rokovaní sa uvádzalo, že rokovania sa konali v priateľskom duchu, boli dosiahnuté výsledky pri príprave výmeny obyvateľstva. Verejnosť bola informovaná, že obe vlády vyzývajú novinárov a rozhlas, aby sa v záujme ďalších rokovaní vyhýbali vzájomným útokom. Československá vláda v záujme ďalších rokovaní do 31. januára 1946 „suspendovala“ opatrenia pri presunoch obyvateľstva a ponechala v platnosti rozhodnutia vlády o pozastavení konfiškácii maďarského majetku.¹⁶¹ Pohľad čsl. diplomacie na rokovania, ako aj na maďarské aktivity vo vzťahu k Spojencom priniesli čsl. dokumenty pripravené pre zastupiteľské úrady. Správu o rokovaniach z 3.-6. decembra 1945 vo forme pamätného spisu zaslalo čsl. ministerstvo zahraničných vecí zastupiteľským úradom Spojencov (sovietskemu, britskému, americkému, francúzskemu a juhoslovanskému).¹⁶² Správa uvádzala, že čsl. vláda tlmočila vládam víťazných mocností a Spojeným národom svoju snahu vyriešiť raz navždy otázku maďarskej a nemeckej menšiny ich odsunom z československého územia. Konštatovala, že po Postupimskej konferencii, ktorá sa maďarskou problematikou nezaoberala, sa ČSR orientovala na bilaterálne rokovania s dočasnou maďarskou vládou, aby sa vyriešili sporné otázky. Československé úrady, ako sa uvádza v správe, predpoklali, že tí, ktorí nebudú zaradení do výmeny obyvateľstva, budú podliehať transferu, mimo tých, ktorí dostanú čsl. štátne občianstvo, ale nebudú mať žiadne menšinové práva. Zdôrazňovali slová V. Clementisa z úvodu rokovaní, že otázka maďarskej menšiny musí byť definitívne vyriešená a že sa tak nikdy nemôže stať „*formou úpravy hraníc v prospech Maďarska*“.¹⁶³

159 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Informácia J. Slávika o rokovaniach s Maďarmi z decembra 1945.

160 VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 263.

161 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Komuniké z rokovaní 3.-6. 12. 1945.

162 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1112, Správa o rokovaniach medzi Československom a Maďarskom z 3.-6. 12. 1945 z 12. 12. 1945.

163 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Nóta zaslaná veľvyslanectvám v Prahe a čsl. zastupiteľským úradom. AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 21. Pamätný spis o československo-maďarských rokovaniach z 3.-6. 12. 1946 (v ruskom jazyku).

V sprievodnom liste zastupiteľským úradom považovalo MZV za potrebné zdôrazniť tri body: „1. Maďarsko, ktoré vstúpilo ako prvé dobrovoľne do spoločenstva s fašistickým Talianskom a nacistickým Nemeckom a bojovalo až do zrútenia Nemecka po jeho boku, hoci porazený štát, vystupuje proti nám, ako jednému zo Spojených národov, s územnými požiadavkami; 2. Československá republika chce a musí sa zbaviť maďarskej menšiny, lebo v dobe mníchovskej chovala sa táto nepriateľsky voči Československu, ktoré jej poskytlo všetky práva rovnoprávných občanov. Preto Československá republika nemôže mať na svojich štátnych hraniciach, piatu kolónu“; 3. Nemci a Maďari chovali sa voči Československej republike a jej občanom v kríze r. 1938 a za okupácie rovnako, preto nemôže byť – pokiaľ ide o odsun samotný – medzi nimi rozdiel. Vzdor tomu všetkému bola československá vláda ochotná o modalitách odsunu jednať s maďarskou vládou, aby umožnila jeho prevedenie v duchu čo najhumánnejšom.“¹⁶⁴ V správe sa uvádzalo, že maďarská delegácia situáciu Maďarov zostávajúcich v ČSR po výmene obyvateľstva chce riešiť revíziou hraníc. Pre čl. delegáciu bola akákoľvek revízia hraníc neprijateľná a to ani v prípade schválenia výmeny obyvateľstva. Správa upozorňovala tiež na to, že Maďarsko neplnilo svoje reparačné záväzky vyplývajúce z Dohody o prímerí. Na záver správy sa konštatovalo, že československá delegácia bola ochotná prijať aj parciálne riešenie maďarskej otázky. V záujme výmeny obyvateľstva bola ochotná suspendovať až do krajnej medze opatrenia voči obyvateľstvu maďarskej národnosti. Maďarská delegácia hoci zdôraznila, že nesúhlasí s výmenou obyvateľstva, bola ochotná tento princíp prijať, za podmienky zrušenia takmer všetkých opatrení voči obyvateľstvu maďarskej národnosti. Rokovania s maďarskou stranou boli prerušené pre neústupčivé stanoviská partnerov, pretože „riešenie otázky Maďarov na Slovensku nemôže sa a nikdy sa nestane formou úpravy hraníc v prospech Maďarska. Revízia znamená pre Československo neprijateľnú agresiu.“¹⁶⁵

Podľa informácie, ktorú predniesol V. Clementis o rokovaní ministrovi J. Masarykovi (a „váženým pánom“), Československo bolo ochotné ustúpiť od konfiškačných opatrení, neuskutočňovať presídľovanie a vysídľovanie a uskutočniť také opatrenia, aby netrpelo sociálne slabé obyvateľstvo, vrátane vyplácania podpór a penzií tým „ktorí sú dnes občanmi maďarskými, ale v minulosti

164 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1112, Správa o rokovaní medzi Československom a Maďarskom z 3. – 6. 12. 1945 z 12. 12. 1945; List MZV zastupiteľským úradom z 12. 12. 1945.

165 NA ČR, f. ÚPV, č. š. 1112, Správa o rokovaní medzi Československom a Maďarskom ...; AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Nóta zaslaná veľvyslanectvám v Prahe. Tá istá správa v českej verzii Dôverná správa z decembra 1945, bez dátumu, s názvom „Jednání s Maďarskou delegací“.

požívali penziu československú“¹⁶⁶ Maďarsko však požadovalo „zrušenie všetkých zákonných opatrení, týkajúcich sa maďarského obyvateľstva“¹⁶⁷ čo podľa Clementisa nebolo možné uskutočniť.

V liste adresovanom V. Clementisovi z 12. decembra 1945 sa odporúčalo ponechať v platnosti obmedzenie konfiškácií podľa prezidentského dekrétu č. 108/1945,¹⁶⁸ pozastavenie presídľovania Maďarov do Čiech a začať masívnu propagandu o maďarskom pôsobení počas vojny a nechote pristúpiť na výmenu obyvateľstva u Spojencov. Je potrebné pripomenúť, že podľa vládneho uznesenia z 24. októbra 1945 bola pozastavená konfiškácia majetku u fyzických osôb, mimo osôb, ktoré boli funkcionármi fašistických politických strán alebo sabotovali obnovu národného hospodárstva. Zoznam týchto osôb mali národné výbory na Slovensku predložiť do 15. februára 1946.¹⁶⁹ Toto uznesenie platilo aj v nasledujúcich rokoch a najmä medzi ministerstvom vnútra a MZV prebiehala diskusia o napĺňaní dekrétu č. 108/1945 Zb. Podľa autora listu bolo potrebné nechať iniciatívu Maďarom, ktorí budú musieť pod tlakom Spojencov požiadať o ďalšie rozhovory.¹⁷⁰

Krátko po československo-maďarských rokovaníach sa uskutočnilo ďalšie zasadanie Rady ministrov zahraničných vecí v Moskve 16.-26. decembra 1945.¹⁷¹ Ministri na ňom dosiahli dohodu o príprave mierových zmlúv a odporúčaníach k prijatiu zmlúv so spojencami Nemecka. Tiež určili termín konania mierovej konferencie na máj 1946 v Paríži.¹⁷²

Po skončení československo-maďarských rokovaní informoval 11. decembra 1945 zástupcov troch mocností v Budapešti aj J. Gyöngyösi. Informoval o pozastavení rokovaní a o ochote Maďarska v záujme zmiernenia pristúpiť k výmene obyvateľstva Okrem reciprocity, odškodnenia a garantovania práv pre zvyšných Maďarov navrhoval aj účasť troch veľmocí v komisii na kontrolu

166 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Prejav štátneho tajomníka V. Clementisa k ukončeniu rokovaní s Maďarskom v decembri 1945, nedatovaný.

167 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Prejav štátneho tajomníka V. Clementisa k ukončeniu rokovaní ..., nedatovaný.

168 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 939. List Ministerstva vnútra z 24. 10. 1946.

169 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 21. Uznesenie čl. vlády z 25. októbra 1945 o pozastavení konfiškácií majetku Maďarov podľa DPR č. 108/1945 Sb.

170 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. Návrh ďalšieho postupu voči Maďarsku z 12. 12. 1945. Autor nie je uvedený, bol ním pravdepodobne Daniel Okáli.

171 United States Department of State. Foreign relation of the United States. Council of Foreign Ministers. Volume II. U.S. Government Printing Office, 1946. <http://digital.library.wisc.edu/FRUS.FRUS1946v02.i0007.pdf>

172 PETRUF, Pavel. Československo na mierovej konferencii v Paríži roku 1946. In *Historický časopis*, roč. 33, č. 1, 1985, s. 68.

výmeny obyvateľstva. Presídlenie zvyšných Maďarov považoval za úplne neprijateľné. Ak by na ňom ČSR trvala, tak len za predpokladu prepustenia primeraného územia. Američania až 9. februára 1946, teda až po februárových rokovaníach medzi ČSR a Maďarskom informovali, že nepodporia zriadenie medzinárodnej komisie. Vedúci americkej misie pri SKK Arthur Schoenfeld oznámil, že jeho vláda nebude robiť na ČSR nátlak v otázke hraníc, ale odsúhlasí zmeny, ak budú výsledkom vzájomnej dohody. Briti odpovedali 19. marca. Podobne ako Američania odmietli vytvorenie medzinárodnej komisie, ale podporili vzájomnú dohodu.¹⁷³ Sovieti na nótu opäť neodpovedali.

Prichádzali však ďalšie impulzy na diplomatickom poli, ktoré zlepšovali pozíciu Maďarska a otvárali mu cestu z politickej a diplomatickej izolácie. Prezident Harry Truman vymenoval za veľvyslanca v Maďarsku A. Schoenfelda a maďarským veľvyslancom v USA sa stal A. Szegedy-Maszák.¹⁷⁴ Vytvorenie diplomatických stykov bolo výrazným stimulom pre medzištátne diplomatické aktivity Maďarska. M. Károlyi, významný maďarský politik navštívil napr. ministra zahraničných vecí Ernesta Bevina pred jeho odchodom do Moskvy. Pápež prijal 9. decembra 1945 kardinála Józsefa Mindszentyho.¹⁷⁵

1.5.3 Rokovania o výmene obyvateľstva vo februári 1946

Koniec roka 1945 a začiatok roka 1946 bol poznamenaný rokovaniami medzi ČSR a Maďarskom, ku ktorým obe strany „dotlačilo“ medzinárodné spoločenstvo a nakoniec viedli k podpísaniu Dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom.

Po neúspešných rokovaníach v decembri 1945 pozorný pozorovateľ maďarskej politiky D. Okáli konštatoval, že J. Gyöngyösi na tlačovej konferencii vystupoval dosť umiernené a bolo badať, že nechce uzatvoriť cestu k ďalším rokovaniam. Evidoval, že maďarský rozhlas síce hovorí o tom, že Američania odmietajú princíp výmeny obyvateľstva, ale zároveň evidoval aj tlak maďarskej lavice na ministra, ktorý mohol mať korene v sovietskej politike. Odporúčal posilniť aktivity v oblasti reparácii, pritvrdiť napr. tým, že by namiesto D. M. Krna k SKK nastúpil na čelo čl. úradu vojak, generál (napr. J. Ambruš). Navrhoval ponechať zastavenie konfiškácii maďarských majetkov, ktorú prijala čl. vláda 24. októbra 1945, aby zostalo v platnosti zastavenie presídľovania do Čiech, ale zároveň odporúčal pripraviť sa na to, aby mohli byť v prípade

173 ROMSICS I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 176.

174 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Situačná správa VI. odboru PV z 20. 12. 1945.

175 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Situačná správa VI. odboru PV z 20. 12. 1945.

potreby obnovené s ešte väčšou razanciu.¹⁷⁶ Vladimír Clementis absolvoval v januári 1946 sériu rozhovorov. Poskytol pre švajčiarsky rozhlas 25. januára 1946 rozhovor korešpondentovi rozhlasu Rogerovi Nortmanovi aj švajčiarskej korešpondentke Margaretti Schabelitrovej, pre domácu tlač (*Národná obroda*) a poskytol 26. januára 1946 rozhovor redaktorovi Deziderovi Vozárymu¹⁷⁷ pre maďarský časopis *Szabad Nép*. V nich vysvetľoval čsl. postoj k rokovaniam s Maďarskom a deklaroval záujem dospieť k dohode o výmene obyvateľstva, aj k celkovému riešeniu maďarskej menšiny na Slovensku, teda k jej vysídleniu.¹⁷⁸ Po rokovaníach Rady ministrov zahraničných vecí z konca decembra 1945 v Moskve, ktorá jasne naznačila orientáciu k mierovej konferencii a neúspešných rokovaníach o výmene obyvateľstva, diplomati hľadali cesty k obnoveniu rokovaní medzi ČSR a Maďarskom. Podobný diplomatický „príbeh“ prvého kontaktu z druhej diplomatickej línie na naštartovanie nového kola rokovaní urobil zase F. Rosty-Forgách, tentoraz cez pracovníka ministerstva zahraničných vecí Peregrina Fíšu,¹⁷⁹ ktorého navštívil na začiatku roku 1946. Podľa informácie P. Fíšu o rozhovore s Rosty-Forgáchom z 2. januára 1946, ho maďarský zástupca v Prahe navštívil po návrate z Paríža, aby mu blahoželal k novému roku. Rosty-Forgách sa vraj dozvedel, že Fíša odchádza do Bratislavy.¹⁸⁰ Poprosil ho o intervenciu u predsedu SNR Jozefa Lettricha, ktorý sľúbil zabezpečiť budovu pre zriadenie maďarského pasového

176 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. List D. Okáliho z 12. 12. 1945 štátnemu tajomníkovi V. Clementisovi.

177 Vozáry bol čsl. štátnym občanom, pôsobil v medzivojnovej ČSR v Prahe, patril k aktivistickej maďarskej politike. Narodil sa v Spišskej Novej Vsi. Bol zranený pri Sokolove a dostal aj čsl. štátne vyznamenanie. Z Moskvy odišiel do Budapešti a prijal maďarské štátne občianstvo. Obe strany si od jeho pôsobenia sľubovali zlepšovanie vzťahov. (A MZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Politická správa č. 17 z 4. 7. 1947.)

178 AMZV ČR, f. GS-A, š. 100. Prejavy a rozhovory V. Clementisa 1945-1946.

179 Peregrin Fíša pôsobil v diplomatických službách v medzivojnovom Československu už od 20. rokov. Bol „zainteresovaný“ do komárňanských rokovaní pred Viedenskou arbitrážou. Na konci tohto obdobia, až do marca 1939, viedol čsl. misiu v Budapešti. Po skončení vojny pôsobil ako zástupca vedúceho oddelenia „M“ na ministerstve zahraničných vecí, pripravoval a podieľal sa na činnosti Komisie pre výskum vlastivedných otázok zriadenej na Slovensku a bol aj člen čsl. delegácie na mierovej konferencii v Paríži v roku 1946. Môžeme ho označiť za šedú eminenciu československo-maďarských vzťahov po druhej svetovej vojne. Bol mužom „druhého sledu“, ktorý nastupoval vtedy, keď oficiálna diplomacia „nemohla“ konať.

180 Táto informácia je zaujímavá najmä preto, lebo Fíša odchádzal na „tajnú“ misiu, ktorej cieľom bola organizácia práce Komisie pre vlastivedné otázky v Bratislave.

oddelenia v bývalej budove maďarského konzulátu v Bratislave.¹⁸¹ Rozhovor sa viedol aj o výsledkoch medzištátnych rokovaní z decembra 1945 v Prahe. Rosty-Forgách vyjadril osobnú spokojnosť s výsledkami rokovaní. Optimisticky hodnotil aj vyhliadky pre ďalšie rokovania. „Nedalo sa očakávať, že problém takého ohromného rozsahu ako je úprava hraníc medzi Československom a Maďarskom a rozhodnutie o maďarskej menšine, bude vyriešený počas prvého krátkeho rokovania a štyroch dní.“¹⁸² Za optimálne riešenie považoval dohodu o „dobrovoľnej“ výmene slovenského a maďarského obyvateľstva „hlava za hlavu“, pričom by mali byť od konca januára 1946 „suspendované“ dekréty prezidenta Beneša. Maďarská strana by uvítala, ak by suspenzia trvala až do mierového rokovania v Paríži. Rosty-Forgách vyjadril nádej, že V. Clementis „vráti“ návštevu Gyöngyösimu v Budapešti ešte v priebehu januára. V ďalšom rozhovore pripomenul, že „žiadny maďarský minister zahraničných vecí, za súčasného napätia, sa nemôže vrátiť do Budapešti a povedať: uznal som trianonské hranice, priznal som odsun asi ½ milióna Maďarov a vzdal som sa všetkých menšinových práv pre zvyšok v Prahe. Takýto minister by bol okamžite zmetený verejnou mienkou. Maďarská vláda si vykladá dohodu o prímerí tak, že ustanovenie o *statu quo* z roku 1938 znamená nielen uznanie teritoriálneho stavu, tak ako bolo, až do mierových rokovaní, ale aj právneho stavu, čo znamená ochranu menšín.“¹⁸³ V závere povedal, že je „hlbokým“ prianím maďarského národa dosiahnuť trvalú dohodu s ČSR. Dohoda je podľa neho možná len vtedy, „ak bude dohodnutá dobrovoľne z oboch strán a nie vnútená jedným partnerom druhému“.¹⁸⁴ Rosty-Forgách upozornil svojho spoludiskutéra, že ak by mal byť dohodnutý nejaký odsun, tak iba na mierovej konferencii, lebo maďarský národ bude nútený prijať mierové podmienky, nech už obsahujú akékoľvek formulácie teritoriálne alebo menšinové iba z hľadiska „*force majeure*“.¹⁸⁵ Toto „entré“ druhej línie čsl. a maďarskej diplomacie nie je možné hodnotiť ináč, ako výrazný impulz, že maďarskej strane nebolo ľahostajné, že nedošlo aspoň ku kozmetickému zblíženiu stanovísk oboch štátov. S blížiacimi sa mierovými rokovaniami maďarská diplomacia nevyhnutne potrebovala,

181 SNA, f. ÚP SNR, inv. č. 247, š. 284. Informácia P. Fíšu o rozhovore s Rosty-Forgáchom 2. 1. 1946. Budovu malo maďarské veľvyslanectvo v medzivojnovom období v prenájme a mala byť pridelená pre British Council.

182 SNA, f. ÚP SNR, inv. č. 247, š. 284. Informácia P. Fíšu o rozhovore... 2. 1. 1946. Tiež AMZV ČR, f. GS-A, š. 99.

183 SNA, f. ÚP SNR, inv. č. 247, š. 284. Informácia P. Fíšu o rozhovore 2. 1. 1946.

184 SNA, f. ÚP SNR, inv. č. 247, š. 284. Informácia P. Fíšu o rozhovore 2. 1. 1946.

185 SNA, f. ÚP SNR, inv. č. 247, š. 284. Informácia P. Fíšu o rozhovore 2. 1. 1946; Tiež AMZV ČR, f. GS-A, š. 99.

aby sa na diplomatickej scéne objavili jasné znaky, že Maďarsko je ústretové k rokovaniam, ústupkom aj riešeniam. Vždy však na istej línii dodržania statusu, vážnosti a integrity maďarskej štátnej politiky.

Po neformálnom „prieskume“ názorov čsl. diplomacie J. Gyöngyösi 5. januára 1946 navrhol čsl. delegátovi pri SKK D. Krnovi pokračovať v rokovaníach v Budapešti. Po nádejných kontaktoch maďarskej diplomacie so západnými politikmi britský veľvyslanec v ČSR P. Nichols v rozhovore s V. Clementisom 10. januára 1946 vyjadril údiv nad tým, že Maďari chceli rokovať o chúlостivých otázkach priamo s ČSR. Povedal, že „*horkú pilulku, ktorú musia prehltnúť, by skôr zniesli, keby si ju nebrali sami, ale keby im bola podaná od doktora – veľmoci*“.¹⁸⁶ Katalin Vadkertyová uvádza, že J. Gyöngyösi napísal list D. Krnovi, v ktorom uvádzal, že ak „*by ustali útoky proti Maďarom, deportácie a nútené práce*“, bol ochotný pokračovať v rokovaníach.¹⁸⁷ Čsl. vláda na rokovaní 11. januára 1946, kde V. Clementis informoval o maďarských iniciatívach, vyjadrila súhlas s rokovaniami s Maďarskom.¹⁸⁸

Najmä v súvislosti s rokovaniami s Maďarskom o výmene obyvateľstva sa slovenskí experti v roku 1946 už dostávali aj k informáciám zo zákulisia, ba do určitej miery sa mohli podieľať na príprave týchto rokovaní. Zároveň im však bolo zdôrazňované, že tieto rokovania nemôžu ovplyvniť alebo dokonca oslabiť prípravu dokumentácie pre mierovú konferenciu. Svedčí o tom telefonická informácia, ktorú zaznamenal tajomník Komisie pre výskum vlastivedných otázok¹⁸⁹ Fedor Janšák 21. januára 1946. Z MZV z Prahy volal J. Kysucký a žia-

186 AMZV ČR, f. GS-A, š. 196, Záznam z rozhovoru štátneho tajomníka V. Clementisa s britským veľvyslancom P. Nicholom z 10. 1. 1946.

187 VADKERTY, K. *Maďarská menšina...*, s. 264. Len pre istotu pripomíname, že presídľovanie Maďarov do Čiech v tejto etape ukončili čsl. orgány pred rokovaniami v decembri 1945 a ani po ich neúspešnom ukončení ich neobnovili, aby neuzatvorili cestu pre ich prípadné obnovenie. Aj keď K. Vadkertyová omylom tieto informácie zaradila v časti svojej práce do obdobia rokovaní Parížskej konferencie 1946, správne konštatovala, že čsl. vláda ďalej zvažovala ako nastaviť ďalšie opatrenia voči maďarskej menšine, získavať medzinárodnú podporu a schválila aj delegáciu na ďalšie rokovania pod vedením štátneho tajomníka ministerstva V. Clementisa.

188 PURGAT, J. *Výmena obyvateľstva...*, 80-81, FÜLÖP, Mihály. *A befejezetlen béke...*, s. 75.

189 Komisia pre výskum vlastivedných otázok bola zriadená pri Predsedníctve SNR v druhej polovici roku 1945. Jej úlohou bolo v spolupráci s MZV pripravovať podkladové materiály pre čsl. delegáciu na mierových rokovaníach v Paríži. Na jej činnosti sa podieľali významné osobnosti slovenskej politiky a spoločenských a humanitných vied (okrem uvedených napr. Branislav Varsik, Ján Stanislav, Emanuel Böhm, Milan Polák, Štefan Luby.) Organizačnými lídrami komisie boli P. Fíša a Juraj Palkovič. Podrobnejšie: ŠUTAJ, Š. *Parížska konferencia 1946 a mierová...*, s. 80-103.

dal aby sa P. Horváth, J. Svetoň a A. Granatier dostavili 22.-23. januára 1946 do Prahy na rokovania s maďarskou delegáciou (o výmene obyvateľstva), ale bez ohľadu na výsledky rokovania majú v Bratislave ďalej pokračovať prípravy na mierové rokovania.¹⁹⁰

Clementis poskytol 26. januára 1946 rozhovor redaktorovi novín *Szabad Nép* D. Vozárymu, v ktorom analyzoval dôvody, prečo predchádzajúce rozhovory o možnej výmene obyvateľstva dopadli neúspešne. Konštatoval, že rozhovory síce prebiehali v osobne priateľskom a lojálnom duchu, ale poukázal na „rozdielny myšlienkový svet“, v ktorom maďarské predstavy nie sú v súlade s realitou. Zdôraznil, že Maďarsko bolo posledným spojencom Mussoliniho a Hitlera, s ktorými „bez nátlaku koordinovalo svoju politiku“ a maďarská nová politika musí zavrhnúť snahu zabezpečiť zisky, ktoré Maďarsko získalo „starou feudalistickou politikou“. Za hlavný dôvod neúspechu považoval, že v čase, kedy boli už dohodnuté základné princípy výmeny, maďarskí predstavitelia ich podmienili zrušením niektorých dekrétov a nariadení, ktoré boli na Slovensku vydané. Pre čsl. vyjednávačov to bolo neprímerané zasahovanie do vnútropolitických záležitostí Československa. Aj Clementis v rozhovore naznačil, že okrem výmeny na základe údajov slovenských demografov je možné uskutočniť návrat časti, v minulosti pomaďarčeného obyvateľstva k slovenskej národnosti a zvyšok Maďarov, by bolo možné presunúť na miesta po vysídlených Nemcoch v Maďarsku. Ako antirevizionista v teritoriálnych otázkach vyzval k revízií v maďarskom duchovnom svete a jeho vyčistení „od koncepcií, ktoré z neho robili spojencu nemeckej reakcie“.¹⁹¹

Aj podľa korešpondencie medzi čsl. delegátom D. M. Krnom a pražským ministerstvom návrh na rokovania iniciovala maďarská strana. Štátny tajomník Clementis mal problém nájsť vhodný termín. Navrhoval uskutočniť rokovania od 28. januára do 2. februára, lebo potom mali dohodnuté rokovania s Poliakmi.¹⁹² V ďalšej depeši z 27. januára už V. Clementis avizoval, že po preštudovaní listu J. Gyöngyösiho, „nemá zmysel, aby sem chodila maďarská delegácia“ a nie je potrebné sa zaväzovať, kým nezmenia názor.¹⁹³ Československá diplomacia rozohrávala aj medzinárodnú podporu pre čsl. riešenia a je

190 SNA, f. ÚP SNR, inv. č. 247, š. 284. Záznam o telefonáte z MZV 21. 1. 1946.

191 AMZV ČR, TO-O Maďarsko, š. 22. Podklady pre rozhovor s redaktorom Vozárym z časopisu *Szabad Nép* 26. 1. 1946.

192 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. Depeša v. Clementisa z 22. 1. 1946 D. Krnovi do Budapešti.

193 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. Depeša v. Clementisa z 27. 1. 1946 D. Krnovi do Budapešti. Odporúčal prísť D. Krnovi do Prahy v súvislosti s odovzdávaním jeho úradu, pravdepodobne ide o výmenu na mieste čsl. delegáta pri SKK, kde ho nahradil gen. F. Dastich.

potrebné konštatovať, že maďarská strana pocítovala silný tlak medzinárodného prostredia, čo ju nútilo byť aktívnou a hľadať cestu k čiastkovým riešeniam. Juhoslovanský prezident J. B. Tito prijal v januári čl. novinárov, pred ktorými vyjadril pochopenie pre československé riešenia maďarskej otázky a zároveň čl. diplomacia sondaovala možnosti, aby v podobnom duchu dali vyhlásenia aj rumunskí minister zahraničných vecí Georghe Tatarescu, alebo rumunský premiér Petro Groza.¹⁹⁴ Maďarský rozhlas 1. februára 1946 vo večerných hodinách oznámil, že minister J. Gyöngyösi dostal poverenie od maďarskej vlády rokovať v Prahe „o otázkach maďarskej menšiny“.¹⁹⁵

Maďarsko sa muselo vyrovnáť aj vnútorne s politikou z rokov 1938-1944. Krajina bola pod správou Spojeneckej kontrolnej komisie a cesta z tohto postavenia viedla cez medzinárodné riešenia a čím skoršie uzavretie mierových rokovaní. Maďarská vláda na začiatku roku 1946 urobila rázne vnútorné opatrenia, ktoré mali dokazovať progres v nastolovaní demokratických premien. Dňa 12. februára 1946 sa maďarská vláda uzniesla, že zo štátnych služieb budú prepustení všetci fašisti a na ich miesta budú do úradov prijatí antifašisti. Za antifašistov boli pokladaní aj tí, ktorí ušli alebo boli vypovedaní zo Slovenska. Ako uvádzala správa VI. odboru Povereníctva vnútra z 26. marca 1946, „*tí sú považovaní za trpitelov maďarskej myšlienky a umiestňovaní v štátnych službách najmä u polície*“.¹⁹⁶ Maďarská spoločnosť bola vnútorne polarizovaná, sužovaná reparáciami v dôsledku vojenskej porážky a medzinárodným dohľadom. Po poprave predstaviteľov nilášovského režimu a pred očakávanou popravou Szálasiho boli v Maďarsku viaceré štrajky a protizidovské pogromy a demonštrácie robotníctva proti hladu a zlej hospodárskej situácii. Príčinou boli aj reparácie odvádzané do ZSSR a potreba zabezpečovať vyživovanie početných vojsk Červenej armády, ktorých jednotky boli v každej väčšej lokalite v Maďarsku. Zákonným článkom I. z 31. januára 1946 sa Maďarsko stalo republikou.

Maďarská diplomacia sa však nevzdávala svojej vízie, prezentovanej na rokovaníach v decembri 1945, ako riešiť československo-maďarské problémy. Minister zahraničných vecí J. Gyöngyösi odovzdal 26. januára 1946 britskému zastúpeniu v Budapešti ucelené memorandum (aj predstaviteľom ZSSR

194 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. Depeša V. Clementisa z 30. 1. 1946 do Bukurešti.

195 AMZV ČR, F. GS-A, š. 70. Informácia J. Kysuckého z 2. 2. 1946 o vysielaní maďarského rozhlasu.

196 A MZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Situačná správa VI. odboru PV z 26. marca 1946. Ako príklad sú uvedení Béla Geisbacher a Béla Nagy zo Želiezoviec, ktorí boli stíhaní na Slovensku ľudovým súdom a po úteku do Maďarska dostali majetky po Nemcoch (obchod so železom a 40 k.j. pôdy).

a USA), v ktorom podľa britského zástupcu pri vláde v Budapešti Alvary Frederic Gascoigna¹⁹⁷ nebolo nič nové a vychádzalo sa z nespravodlivosti Trianonu. Memorandum tiež navrhovalo zvláštnu procedúru prijatia mierovej zmluvy s Maďarskom, prostredníctvom expertnej komisie.¹⁹⁸ Dokument bol 7. februára 1946 doplnený ďalšou maďarskou nótou požadujúcou spravodlivý mier, umožňujúci spoluprácu so susedmi.¹⁹⁹

K obnoveniu rokovaní o výmene obyvateľstva nepochybne došlo na podnet maďarskej strany. Vyplýva to z informácie z 2. marca 1946, ktorú pripravoval Ján Kysucký pre prejav Jana Masaryka.²⁰⁰ Taktiež z dokumentov vyplýva, že najdôležitejším motívom bola snaha deklarovať pred medzinárodným spoločenstvom ústretovosť Maďarska pre konsenzuálne riešenia. Nepochybujeme, že dôležitú úlohu zohrávala aj obava o osud maďarského obyvateľstva v ČSR, snaha eliminovať opatrenia československých orgánov proti týmto ľuďom, ktoré vyplývali z čsl. protimaďarskej politiky.

Na zasadaní čsl. vlády 5. februára 1945 bolo na základe informácie štátneho tajomníka V. Clementisa prijaté uznesenie, ktorým ho poverilo vedením rokovania s maďarskou delegáciou. V tejto súvislosti poverila ministra vnútra, aby vypracoval smernicu o udeľovaní čsl. štátneho občianstva manželkám a deťom Nemcov a Maďarov českej a slovenskej národnosti alebo osôb, ktoré preukážu český alebo slovenský pôvod a vykonávajú také zamestnanie, ktoré je dôležité pre československé národné hospodárstvo. Podmienkou malo byť, že neporušili povinnosti čsl. občana a neprevinili sa proti českému a slovenskému národu.²⁰¹

Dôležitým krokom na ceste k podpísaniu Dohody o výmene obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom boli rokovania československej a maďarskej delegácie

197 Bol britským diplomatickým zástupcom v Budapešti od jari 1946. ROMSICS, Ignác. A brit külpolitika és a 'magyar kérdés', 1914–1946. In *Századok*, Vol. 130. No. 2. (1996). 273–339.

198 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 8, List ministra Gyöngyösiho Puškinovi z 25. 1. 1946 a Aide memoire

199 KUKLÍK, Jan. *Britská diplomacie a československé požadavky...*, s. 210.

200 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 22. Podklady J. Kysuckého z 2. 3. 1946 pre prejav J. Masaryka k čsl. maďarským vzťahom.

201 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 22. Uznesenie čsl. vlády z 5. 2. 1946. Táto idea „reslovakizácie“, ktorú schválila vláda a realizáciou poverila Václava Noska sa však nestala politickou realitou, aj keď o nej V. Clementis neskôr na politických rokovaniach 6.-7. februára 1946 v Prahe s maďarskou delegáciou informoval ako o už zrealizovanej „smernici“. Naplnila sa až Vyhláškou Povereníctva vnútra zo 16. júna 1946 a spôsobila politický „otras“ a prerušenie rokovaní Československo-maďarskej zmiešanej komisie v Starom Smokovci.

6.-7. februára 1946.²⁰² Na rokovaní sa za čsl. stranu zúčastnili V. Clementis, Arnošt Heidrich (generálny sekretár ministerstva zahraničných vecí),²⁰³ Juraj Slávik, Dalibor Krno, Vavro Hajdu, František Dastich, Ján Kysucký (prednosta maďarského oddelenia MZV v Prahe), Pavel Winkler (za právny odbor MZV). Maďarskú delegáciu tvorili: János Gyöngyösi, Pál Sebestyén a István Kertész, Sándor Vájlok, šéf oddelenia MZV, Lehel Farkas prednosta tlačového oddelenia MZV, László Bartók, legačný tajomník MZV, Kristóf Kállay osobný tajomník ministra zahraničia, István László, z maďarskej tlačovej agentúry. Rokovania sa realizovali v slovenskom, maďarskom a francúzskom jazyku. V. Clementis v úvodnom prejave uviedol, že snahou ČSR je definitívne vyriešiť problém výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. Považoval to za dôležité pre budúci priateľský pomer medzi oboma štátmi. Zdôraznil tiež záujem Československa vyriešiť tento pomer na základe bilaterálnych rokovaní (dokonca v prejave povedal, že ČSR sa preto v tejto veci neobracala na veľmoci, čo bolo prinajmenšom zavádzajúce, lebo ako sme už uviedli, ČSR intervenovalo v maďarskej otázke víťazných spojencov viackrát, podobne ako Maďarsko). Výmenu obyvateľstva označil za prvý krok na tejto ceste a zároveň pripomenul, že tým sa definitívne problém Maďarov v štáte nevyrieši. V tom jednoznačne nadviazal na decembrové rokovania z roku 1945, kde čsl. strana jasne deklarovala, že cieľom je vytvorenie štátu bez Nemcov a Maďarov. Informoval o tom, že „československá vláda prostredníctvom Povereníctva pre veci vnútorné vydala smernice k §3 dekrétu prezidenta republiky o zbavení štátneho občianstva a tam rozšírila kategóriu občanov, ktorí sa môžu usilovať o späť získanie československého štátneho občianstva o tých, ktorí sú etnického pôvodu slovenského...“; ktorú sme už spomínali.²⁰⁴ Osobitne zdôraznil, že ide o interné smernice, na základe ktorých sa môže dobrovoľne a bez nátlaku takáto osoba prihlásiť k svojej pôvodnej národnosti. Zároveň zopakoval, že po presídlení Slovákov, ktorí sa prihlásia na výmenu, čsl. úrady nebudú mať záujem o osud zostávajúcich a predpokladajú ich asimiláciu.²⁰⁵ V každom prípade je zaujímavým faktom, že takáto myšlienka sa objavila v súvislosti s dekrétom E. Beneša

202 A MZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119.

203 Nie Heinrich ako uvádza J. Purgat (PURGAT, J. *Výmena obyvateľstva...*, s. 77.) Podrobnejšie informácie o A. Heidrichovi, ktorý sa zo svojej pozície významnou mierou zúčastňoval aj na riešení československo-maďarských sporov prináša napr. DEJMEK, J. *Diplomacie Československa, Díl II...*, s. 82.

204 A MZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Zápisnica z 1. schôdze československej a maďarskej vládnej delegácie z 6. 2. 1946 v Prahe.

205 A MZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Zápisnica z 1. schôdze československej a maďarskej vládnej delegácie z 6. 2. 1946 v Prahe.

č. 33/1945 Zb. o štátnom občianstve v prostredí ministerstva zahraničných vecí. Vyhláška Povereníctva vnútra o reslovakizácii z júna 1946 bola vnímaná ako slovenská iniciatíva a práve tento rozmer spôsobil vnútorné pnutie v česko-slovenských vzťahoch.²⁰⁶ Okrem výmeny obyvateľstva čsl. vláda teda rátala aj s jednostranným transferom, čo minister Gyöngyösi v odpovedi hodnotil ako nedohodnuté navýšenie požiadaviek. Tieto tri prvky základnej línie československej politiky voči Maďarom na Slovensku (výmena obyvateľstva, reslovakizácia a jednostranný transfer 150-200 tisíc Maďarov – deklarované ako základ aj na rokovaníach čsl. vlády) uviedol V. Clementis ešte v jasnejšej a jednoznačnejšej interpretácii pri sumarizácii rokovaní o výmene obyvateľstva pre čsl. veľvyslanca v Moskve Jiřího Horáka. V liste však už načrtol aj ďalšiu alternatívu, v prípade, že by sa niektorá z týchto možností nerealizovala, a to návrat k „rozsidľovaniu“ obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech, na územia z ktorých boli vysťahovaní Nemci (ale už bez rešpektovania ich majetkových práv).²⁰⁷ János Gyöngyösi v úvodnej reči na rokovaníach zdôraznil, že je poverený maďarskou vládou uzavrieť dohodu o výmene obyvateľstva. Kritizoval, že Československo neodpovedalo na predchádzajúce návrhy Maďarska a iba pred rokovaniami v Prahe sa dočkali odpovede. Ako vyplýva z depeší V. Clementis nechcel odpovedať na niektoré maďarské podnety, kým Maďari nezmenia názor a neprijmú československé „úplné“ riešenie. V depeši o rokovaníach, ktorú posielal do Londýna uvádzal, že rokovania sa predlžujú, lebo z technických dôvodov maďarská delegácia nedostala pred odchodom na rokovania do Prahy československé protinávrhy. Depeša končila slovami: „*zatiaľ nemôžem definitívne povedať, či rokovania skončia dohodou*“.²⁰⁸ J. Gyöngyösi sa priklonil k tomu, aby sa teraz dohodli veci týkajúce sa výmeny obyvateľstva a ostatné otázky navrhol ponechať na ďalšie rokovania. Clementis navrhol, aby sa vytvorila užšia skupina, ktorá porovná návrh čsl. a maďarský a zistí, či sú tam principiálne rozdiely, prípadne by sa dohodli na technických detailoch. Skonštatovali, že Spojenecká kontrolná komisia by mala návrh dohody prerokovať iba formálne. Ako teda vyplynulo z úvodných prejavov, obe delegácie predložili na rokovanie svoju predstavu (dokument, materiál v národnom, teda buď maďarskom alebo slovenskom jazyku, ktoré boli preložené aj do francúzskeho jazyka) o základných rysoch dohody. Tieto materiály sa stali základom rokovania subkomisie, ktorej členov určili priamo na rokovaní V. Clementis a J. Gyöngyösi.

206 Podrobnejšie: ŠUTAJ, Š. *Reslovakizácia...*

207 AMZV ČR, f. GS-A, š. 173. List V. Clementisa zo 6. 3. 1946 J. Horákovi.

208 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. Depeša V. Clementisa zo 7. 2. 1946 do Londýna.

Na záver rokovania prvého dňa bola vytvorená subkomisia, ktorá sa stretla ešte 6. februára 1946 večer. Medzi otázkami, ktoré riešila osobitná subkomisia zložená z A. Heidricha, J. Slávika, P. Sebestyéna a I. Kertésza, bol aj problém „spôsobu zloženia zmiešanej komisie československo-maďarskej a otázka procedúry a rozhodovania v komisii“, ktorý bol tretím bodom, o ktorom subkomisia rokovala. Československý návrh predpokladal vytvorenie dvoch komisií. Prvá komisia by bola „komisia znalcov“ a v druhej komisii by boli zástupcovia Československa a Maďarska a bol by v nej zástupca Spojeneckej kontrolnej komisie, ktorý by komisii predsedal. V prípade, že by sa nedospelo k dohode, rozhodoval by hlas predsedu. Maďarský návrh predpokladal iba jednu komisiu s rovnakým zastúpením oboch štátov v rovnakom počte. Komisia by rokovala o všetkých problémových otázkach. V prípade, že by nedošlo k zhode, informovali by svoje vlády a tie by požiadali zástupcov troch mocností (Veľká Británia, USA a ZSSR), aby vyslali do komisie svojich zástupcov a tá by potom rozhodovala hlasovaním o výsledku väčšinou hlasov. Jej rozhodnutie by bolo pre obe strany záväzné. Československá strana súhlasila s vytvorením iba jednej komisie. Namietali však, že by nebolo praktické, aby sa na prípadnom rozhodovaní „arbitrovaní“ podieľali zástupcovia všetkých troch mocností. Prikláňali sa k tomu, aby túto úlohu mal zástupca SKK. Maďarská strana namietala, že SKK má v Dohode o prímerí presne vymedzené kompetencie a s podobnými činnosťami sa pri úlohách SKK nerátalo. K tejto otázke sa nakoniec konštatovalo, že v tejto veci ešte nikto so zástupcami mocností, ani so zástupcami SKK nekonzultoval, či by takúto úlohu (funkciu) prijali.²⁰⁹ Aj v tomto prípade bolo jasné, že Československo sa snaží využiť svoju pozíciu víťaznej krajiny v rokovaní s porazenou krajinou a dávalo to svojmu partnerovi pri rokovaní najavo. V diskusii na druhom rokovaní 7. februára V. Clementis, aj keď pripomínal, že najvhodnejšie by bolo požiadať o pomoc ZSSR, dal podnet, aby sa o medzinárodnom zastúpení v zmiešanej komisii diskutovalo s Juhosláviou, ktorá má dôveru oboch štátov. J. Gyöngyösi však nepovažoval Juhosláviu za vhodnú pre túto „neutrálnu“ úlohu, lebo sa jej osobitne dotýka tento problém, aj keď ide o spriatelенý štát.²¹⁰ V. Clementis v diskusii zdôrazňoval rozdiel v kompetenciách komisie, ktorá bude vyslaná do Maďarska na získavanie Slovákov na výmenu obyvateľstva, ktorá nebude mať žiadne právomoci vo vzťahu k Maďarsku, nebude zasahovať do maďarskej politiky a nemá byť kontrolou nad vykonávaním výmeny v Maďarsku a zmiešanou komisiou,

209 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Záznam o užšej porade členov československej a maďarskej delegácie dňa 6. 2. 1946 o 16, 30.

210 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Záznam o porade československej a maďarskej delegácie 7. 2. 1946.

v ktorej budú zástupcovia oboch štátov. Chcel sa tým vyhnúť vytváraniu dojmu o nejakej prevahe, ktorú by čsl. časť získala voči maďarskému zastúpeniu v zmiešanej komisii.

Československá strana odmietala, aby zmiešaná komisia rozhodovala o tom, kto z Maďarov bude zo Slovenska odsunutý. Za kompetentnú rozhodovať o tejto otázke považovala iba československú vládu. Maďarský návrh vychádzal z toho, že o tom má rozhodovať zmiešaná komisia, ktorá má zároveň dozeráť na to, aby zloženie Maďarov (sociálne, vzdelanostné, majetkové) zodpovedalo štruktúre presídľovaných Slovákov.

Subkomisia postupne prerokovala zoznam nastolených otázok a každá sporná otázka a spôsob riešenia, resp. rozdiely v názoroch zástupcov oboch strán boli zaznamenané v zápise z rokovania subkomisie.²¹¹ Výber osôb na presídlenie: Bolo dohodnuté, že o tom, kto z Maďarov zo Slovenska bude určený na presídlenie bude rozhodovať „jedine“ československá vláda. Československý návrh odmietal, aby boli vytvárané nejaké kategórie a aby o výbere rozhodovala zmiešaná komisia. Maďarský návrh naopak rátať s aktívnou úlohou zmiešanej komisie a trval na tom, aby výber Maďarov zodpovedal sociálnej a majetkovej štruktúre Slovákov z Maďarska zaradených do výmeny. Zmiešaná komisia mala dozeráť na plnenie týchto kritérií. Do počtu presídlených osôb mali byť podľa maďarského návrhu zarátané aj osoby: ktoré po 20. januári 1945 (Dohoda o prímerí) museli opustiť pod tlakom čsl. úradov svoje bydlisko; osoby, ktorým bolo zabránené vrátiť sa po 20. januári do ich bydliska (napr. vojnoví zajatci). Obe delegácie zotrvali na svojich stanoviskách a maďarská časť osobitne zdôraznila, že zachovanie majetkovej a sociálnej štruktúry je dôležité, ale je možné nájsť pružnejšiu a všeobecnejšiu štylizáciu problému. Československá delegácia síce odmietla maďarský návrh, ale pripustila možnosť osobitného dodatku, v ktorom by čsl. vláda prisľúbila, že sa bude usilovať zohľadniť maďarské požiadavky v tejto oblasti, keď bude vedieť zloženie Slovákov prihlásených na presídlenie. Osobitne, ak by maďarská vláda súhlasila aj s transferom časti Maďarov mimo výmeny obyvateľstva. Maďarská delegácia navrhovala problém riešiť buď záväzkom, že po prihlásení sa Slovákov budú určené kategórie obyvateľstva maďarskej národnosti na presídlenie alebo druhú možnosť videla v tom, že by zloženie Maďarov určených na presídlenie korešpondovalo s celkovým zložením obyvateľstva maďarskej národnosti na Slovensku. Čsl. zástupcovia pripomínali, že pôjde o vysídlenie celých obcí, a tak bude potrebné rešpektovať ich zloženie, vrátane inteligencie (učiteľov, kňazov, úradníkov), pripomínali tiež, že maďarská inteligencia na

211 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Záznam o užšej porade členov československej a maďarskej delegácie dňa 6. 2. 1946 o 16, 30.

Slovensku je početnejšia ako asimilovaná a pomadžarčená slovenská inteligencia v Maďarsku. Konštatovali, že odsunutie „*rurálneho*“ obyvateľstva a ponechanie inteligencie na Slovensku je pre čl. spoločnosť neprijateľné. Maďarská delegácia zdôrazňovala, že veľký počet inteligencie, kňazov, učiteľov, lekárov, úradníkov, by spôsobil problémy pri ich uplatňovaní v spoločnosti, lebo je problém v ich veľkom počte, už pred presídľovaním.

Otázka „zastupiteľa“ maďarskej vlády v Bratislave s potrebným pomocným personálom, ktorý by sa mohol voľne pohybovať medzi obyvateľstvom, bola druhým problémom, ktorý subkomisia riešila. Čsl. delegácia návrh odmietla ako nepotrebný. Navyše odmietala široké kompetencie, ktoré by boli väčšie, ako má čl. misia v Budapešti pri SKK. „*Prítomnosť maďarského pozorovateľa rozrušila by mysle maďarského obyvateľstva, rušila by prevádzanie odsunu, ktorý čl. vláda chce bez rozruchu lojálne previesť.*“ Odmietali akúkoľvek analógiu so situáciou a získavaním prihlášok na presídlenie v Maďarsku. Iný postoj by zaujali v prípade, ak by sa sťahovalo všetko maďarské obyvateľstvo z ČSR. Maďarskí zástupcovia argumentovali tým, že Maďarsko nemá v ČSR diplomatické zastúpenie a obyvatelia, ktorí sa majú stať maďarským občanmi, sú v krajine bez ochrany. Navrhovali, aby maďarskí členovia zmiešanej komisie mohli byť detašovaní na Slovensku. P. Sebestyén v diskusii vysvetľoval, že Maďarsko má síce v Prahe svojho poverenca, ten však nemôže zasahovať na obranu ľudí v slovenskom pohraničí. V pozícii zmocnenca Maďarsko nechce vytvoriť nejaký „*diabolský úrad*“. Podľa čl. zástupcov by problém vyriešilo nadviazanie diplomatických vzťahov ešte počas výmeny obyvateľstva. Týmto argumentoval predovšetkým V. Clementis, ktorý predpokladal, že takéto diplomatické zastúpenie by mohlo byť v krátkej dobe vytvorené.²¹² K tejto problematike sa ešte vrátili delegáti na rokovaní 7. februára dopoludnia. Maďarskí zástupcovia nenamietali, aby pri čl. delegácii pri SKK boli vytvorené „*styčné orgány*“. Navrhli tiež, aby zmiešaná komisia striedavo zasadala v Maďarsku a Československu a aby si zriadila dve expozitúry. V rámci kancelárie v Bratislave by bol ustanovený „*agent*“, ktorý by vykonával úlohu pozorovateľa. Čsl. delegácia k návrhu nezaujala stanovisko.²¹³ Osobitne sa v subkomisii zaoberali spornými otázkami. Rokovalo sa o komplexe otázok, anyási, vojnoví previnilci, koho vysídľovať, inteligencia, problematika vojnových zajatcov.

Ďalším bodom rokovania bola otázka náhrady a odškodnenia presídlenecov. Obe delegácie sa zhodli, že presídľenci majú nárok zobrať zo sebou

212 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Záznam o porade československej a maďarskej delegácie 7. 2. 1946.

213 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Záznam o užšej porade členov československej a maďarskej delegácie dňa 7. 2. 1946 o 10, 00.

hnuteľný majetok a dostať odškodnenie za nehnuteľný majetok. Maďarský návrh bol stručnejší a rátal s tým, že podrobnosti vyrieši zmiešaná komisia. Československý návrh navrhoval odškodnenie iba za pozemky v rozlohe do 50 ha, kým maďarský návrh žiadal neobmedzené odškodnenie. Žiadali tiež odškodnenie aj za tie majetky, ktoré boli úradmi skonfiškované na základe opatrení od januára 1945. Týkalo by sa to jednak všetkých majetkov, ktoré boli konfiškované čsl. úradmi, ale aj tzv. anyásov, ktorí museli opustiť územie ČSR. Poukázovali na to, že títo museli opustiť Československo iba s 20 kg batožiny. „Čsl. zástupcovia odškodnenie za minulosť nepripúšťajú.“ Clementis neskôr v diskusii upozornil, že väčšina týchto ľudí by mohla byť v ČSR postavená pred súd a ich majetok by bol konfiškovaný. „Prečo by sme im mali vrátiť majetok? Ani Ďurčanskému nevrátime...“ I. Kertész odhadol počet anyásov v Maďarsku na 10 tisíc. Pokiaľ ide o ďalších utečencov, ich počet nevedel udať. Spolu s ministrom Gyöngyösím však tvrdili, že ak im Československo dodá zoznamy vojnových previnilcov, dajú ich zavrieť v Maďarsku, ale dodali, že oni „k nám prišli ako obeť. Teda tým poslúžime k purifikácii...“. P. Sebestyén zdôrazňoval, že sa nezastáva vojnových zločincov, ale napr. železničných robotníkov, ktorí boli vyslaní na budovanie úzkokoľajnej železnice a boli tiež takýmto spôsobom zbavení majetku. Na čsl. argument, že sa tak postupuje aj voči Nemcom v Maďarsku odpovedali, že „tu ide o priateľskú dohodu“. Časť o vzájomnom vyúčtovaní vzniknutých záväzkov medzištátnym vyúčtovaním obe strany odsúhlasili, ale maďarská strana oznámila, že sa osobitne vyjadrí po dohode s vládou o vyradení reparačných záväzkov z toho vyrovnania.

V debate, ktorá na zasadaní tejto subkomisie prebiehala, boli zaujímavé aj snahy maďarskej časti stanoviť sociálnu a inú štruktúru presídľovaného obyvateľstva podobnú presídľovaným Slovákom. Argumentovala napr. tým, že v Maďarsku je dostatok kňazov, učiteľov a že by pre nich nemali pracovné príležitosti. Slovenská strana argumentovala tým, že uvažuje presídľovať celé obce a k tomu patria kňazi a učitelia a že nemôže presídľovať len roľnícke obyvateľstvo a maďarskú inteligenciu nechávať na Slovensku.²¹⁴

Subkomisia v rokovaní pokračovala v dopoludňajších hodinách 7. februára 1946.²¹⁵ Jedným z bodov bolo stanovenie národnosti u presídľencov z Maďarska. Maďarská delegácia informovala, že nechcela problém komplikovať materinským jazykom a pod., preto navrhla kritérium subjektívneho

214 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Záznam o užšej porade členov československej a maďarskej delegácie dňa 6. 2. 1946 o 16, 30.

215 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Záznam o užšej porade členov československej a maďarskej delegácie dňa 7. 2. 1946 o 10, 00.

rozhodovania. Zároveň však namietali právo ČSR odmietnuť prihlášku. Odporúčali, aby to bola kompetencia zmiešanej komisie. Aj československá strana vychádzala zo subjektívneho stanovovania národnosti, na ktoré stačilo vyhlásenie o národnosti alebo o materinskom jazyku a vôľa osoby s pobytom v Maďarsku presťahovať sa deklarovaná podaním prihlášky. Čsl. delegácia bola ochotná zväziť podmienku materinskej reči, aj navrhovanú kompetenciu odmietnuť prihlášku zmiešanou komisiou. Maďarskí delegáti upozornili na problém štátnych zamestnancov viazaných osobitnou prísahou (vojaci, bezpečnostné zložky...) alebo osôb trestne stíhaných, kde navrhovali, aby mal príslušný štát právo odsúhlasiť transfer.²¹⁶

Ďalšia časť riadneho rokovania delegácií bola 7. februára venovaná úlohe československej komisie, ktorá bude uskutočňovať nábor na presídlenie, spôsobu a dĺžke trvania misie takejto komisie. Podstatná časť diskusie bola venovaná problematike vojnových previnilcov. Tu maďarská strana požadovala jednoznačné vymedzenie tejto skupiny. Aj keď J. Slávik argumentoval, že o tejto otázke sa už delegácie dohodli v decembri 1945. Maďarská strana prinášala konkrétne prípady postupu úradov na Slovensku. Uvádžali zdokumentovaný prípad podplácania (vydieranie) obyvateľa (Maďar a slovenská manželka), ktorý musel za vydanie osvedčenia o štátnej spoľahlivosti zaplatiť viacrát 20 tisíc korún, tiež prípad ľudí, ktorí boli nezmyselne obvinení z previnení proti štátu (museli poskytnúť kone a stajne pre maďarské vojsko). I. Kertész povedal: „*My nechceme brániť vojnových zločincov, svojich vojnových zločincov obesíme, avšak nemôžeme brať na zodpovednosť, aby podriadeným slovenským úradom bol za vojnového zločincina kvalifikovaný ten, kto mával vreckovkou, keď prišli maďarskí vojaci v roku 1938.*“²¹⁷ Problém odškodnenia aj pre vojnových previnilcov čsl. delegácia odmietala, kým maďarská navrhovala ako ústretový krok, aby o takýchto prípadoch rozhodovala zmiešaná komisia.

Posledným bodom rokovania boli limity na podávanie prihlášok. Československá strana nepredpokladala žiadne obmedzenie v tejto otázke, Maďarska zase navrhovala striktné vymedziť dobu, v ktorej sa mohli prihlášky na presídlenie podávať. Navrhovala, aby sa Slováci v Maďarsku mohli na výmenu prihlásiť do 15. marca 1946 a čsl. vláda mala maďarskej vláde do 1. apríla odovzdať zoznam prihlásených. Následne do 1. júna 1946 mala odovzdať zoznam Maďarov určených na presídlenie do Maďarska. Neskôr uznali, že vzhľadom na to, že nie je jasné, kedy bude zmluva parlamentmi ratifikovaná, termíny je

216 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Záznam o užšej porade členov československej a maďarskej delegácie dňa 7. 2. 1946 o 10, 00.

217 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Záznam o porade československej a maďarskej delegácie 7. 2. 1946.

potrebné určiť na dlhšiu dobu. Navrhla ešte do dohody uviesť alternatívu, že prihlášky by sa podali v najkratšej možnej dobe.

Pri nákladoch na presťahovanie čsl. zložka navrhovala, aby náklady na sťahovanie Slovákov z Maďarska uhradila čsl. vláda a Maďarov z ČSR maďarská vláda. Maďarská zložka upozornila, že maďarská vláda nemá k dispozícii žiadne transportné možnosti (lokomotívy, vagóny...) a navrhla, aby transport Slovákov do ČSR uhradila čsl. vláda, ktorá by zabezpečila aj transport Maďarov až na maďarské hranice a zabezpečila by aj uhlie pre rušne. Po pripomienke, že by takéto riešenie bolo politicky neúnosné, súhlasili s čsl. návrhom.

Na záver rokovania maďarská zložka konštatovala, že je potrebné presnejšie vymedzenie osôb, ktoré budú považované za vojnových previnilcov a že považujú ďalšie návrhy čsl. strany na jednostranný odsun osôb maďarskej národnosti z Československa mimo výmeny za bezpredmetný a že nebol súčasťou tohto rokovania. Po skončení schôdze sa ešte konala porada expertov o niektorých otázkach vymedzenia osôb určených na výmenu, či poľnohospodárskeho majetku nad 50 ha, ale ako konštatovala zápisnica, nepriniesli zmeny v doterajších stanoviskách.²¹⁸

V. Clementis predložil informáciu o rokovaníach s maďarskou delegáciou na zasadaní vlády 8. februára 1946. Vláda v uznesení prijala informáciu, poverila V. Clementisa ďalšími rokovaniami a výslovne súhlasila, že sociálne zloženie vymenených má byť v súlade so sociálnou štruktúrou maďarského obyvateľstva v Československu, že presídlenci si môžu odvieť svoj hnutelný majetok, pokiaľ nejde o osoby, ktoré spadajú pod retribučné zákonodarstvo, že náhrada má byť garantovaná pre pozemky do 50 ha, pričom náhrady by vyplatila čsl. vláda Slovákom, ktorí sa presťahovali a maďarská vláda Maďarom. Vláda zaviazala štátneho tajomníka, aby trval na trojmesačnej dobe propagandistickej akcie v Maďarsku na získavanie presídlencov. Podporila tiež návrh, aby „*dirigujúcim činiteľom*“ v zmiešanej komisii bol sovietsky zástupca. Súhlasila aj s tým, aby Maďarom, ktorí ušli z republiky a nie sú obvinení z vojnových prečinov, mohol byť vydaný hnutelný majetok, ak sa zachoval.²¹⁹ Na ďalšom rokovaní vlády 12. februára 1946 bola na základe informácie V. Clementisa vytvorená komisia, zložená z podpredsedov vlády V. Širokého a Jána Ursínyho, a zástupcov štátnych tajomníkov MZV a ministerstva obrany, ktorá mala vytvoriť podmienky pre zabezpečenie propagačnej kampane v Maďarsku a všestranné technické a finančné zabezpečenie podmienok pre osídlenie „*aby*

218 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Záznam o užšej porade členov československej a maďarskej delegácie dňa 7. 2. 1946 o 10, 00.

219 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. Uznesenie č. 10 čsl. vlády z 8. 2. 1946.

celé obce a osady zostali pohromade“.²²⁰ V nasledujúci deň, 13. februára 1946 pripravilo „B“ oddelenie MZV pre desať čsl. zastupiteľských úradov list (tajnú informáciu) o rokovaní o výmene obyvateľstva, v ktorej boli základné línie československej politiky v maďarskej otázke a základné kontúry budúcej dohody o výmene (vyňaté boli časti o jednostrannom vysídlení Maďarov, ktorí sa dopustili zrady a boli kolaboranti). Zmiešaná komisia mala podľa tohto listu rozhodovať o odškodnení za zanechaný majetok, ktorý mal zostať v Československu a byť súčasťou záverečného medzištátneho vyrovnania.²²¹ Táto informácia bola základom pre neskoršiu informáciu pre všetky ambasády v „predvečer“ podpísania dohody z 25. februára 1946.²²²

Po skončení rokovania československý vládny delegát pri SKK poslal ministrom zahraničných vecí Maďarska list,²²³ v ktorom vyjadruje výhrady k prezentácii rozhovorov zo 6.-10. februára 1946 maďarskej verejnosti. Aj keď dohodnuté podmienky neboli pre Maďarsko výhodné a I. Kertész²²⁴ navrhol kvôli nejasným formuláciám v majetkovo-právnych otázkach dohodu odmietnuť alebo obnoviť rokovaníach J. Gyöngyösi usúdil, že je v záujme Maďarska dohodu podpísať a maďarská vláda dohodu 15. februára schválila. Už v tom čase predpokladali, že výmena nebude úspešná a prihlási sa na ňu 30-40 tisíc Slovákov z Maďarska.²²⁵

Reálne kroky sa udiali aj na druhej strane hraníc. Problematikou sa zaoberal na Slovensku Zbor povereníkov a následne na základe jeho uznesení a odporúčania štátneho tajomníka V. Clementisa opäť aj čsl. vláda. Tento raz už mali vládne uznesenia z 19. februára 1946 konkrétny charakter. Vláda vyzvala všetky politické strany, aby výmenu obyvateľstva považovali za vec „významu

220 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 22. Uznesenie čsl. vlády z 12. 2. 1946. Treba len pripomenúť, že sa to dialo v čase, kedy ešte dohoda nebola podpísaná, ale V. Clementis s veľkou pravdepodobnosťou na zasadaní vlády informoval, že termín na kampaň a zber prihlášok na presídlenie Slovákov z Maďarska bude veľmi krátky.

221 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 21, List ministerstva zahraničných vecí vybraným zastupiteľským úradom z 13. 2. 1946. Išlo o ambasády: Londýn, Paríž, Bern, Washington, Štokholm, Ankara, Moskva, Belehrad, Teherán a Varšava.

222 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 21, List ministerstva zahraničných vecí zastupiteľským úradom z 25. 2. 1946.

223 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119, list nie je datovaný.

224 István Kertész bol prednosta odboru maďarského MZV pre mierové zmluvy v čase vojny. Na mierovej konferencii 1946 v Paríži bol generálnym sekretárom maďarskej delegácie. Po univerzitných štúdiách v Budapešti študoval medzinárodné právo v Paríži. Od roku 1941 bol tajomník maďarskej komisie pri Medzinárodnom súdnom dvore v Haagu, neskôr sa stal prvým tajomníkom na veľvyslanectve v Bukurešti.

225 ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 177.

národného, celoštátneho a nadstraníckeho“. Vláda na zabezpečenie organizácie a realizácie dohody uložila ministerstvu financií vyčleniť 20 miliónov korún, zriadiť Československú presídľovaciu komisiu v Budapešti, vymenovať na jej čelo zmocnenca vlády, ktorý bude koordinovať celú akciu a za svoju činnosť bude zodpovedať priamo vláde. Vláda nariadila všetkým ministerstvám, aby podporovali celú akciu a spolupracovali s Osídľovacím úradom pre Slovensko, uložil zabezpečiť ministerstvám pre potreby presídľovania autá, vysielачky, premietacie prístroje, rádia a gramofóny.²²⁶

Československé úrady zároveň sledovali kroky maďarskej diplomacie v súvislosti s prípravou výmeny obyvateľstva a blížiacimi sa rokovaniami mierovej konferencie. Ministerstvo vnútra listom z 20. februára 1946, informovalo predsedu vlády o tom, ako minister J. Gyöngyösi informoval v „dôverných kruhoch“ o rokovaniach v Bratislave. *„Môžeme byť veľmi spokojní. Je pravda, že sme boli vo výhodnejšej situácii, lebo sme nemali čo stratiť. Teraz sme dosiahli to, že Česi nemajú v ruke argumenty proti našej nechote umiernenou cestou vyriešiť existujúce problémy. Pred cudzinou mohla Praha zdôrazňovať iba výmenu obyvateľstva. Teraz máme najdemokratickejší spôsob výmeny obyvateľstva. Súhlasili sme s uskutočnením výmeny a budeme československé orgány podporovať v ich konaní na maďarskom území až do krajných medzí. Podľa môjho názoru veľmi málo Slovákov bude chcieť odísť od nás, aj keď sa prihlásia, dostaneme namiesto nich Maďarov s majetkom. Tým spôsobom nebudeme vôbec poškodení. Na druhej strane veľký zisk pre nás je, že prestane prenasledovanie maďarskej menšiny na Slovensku.*“²²⁷ Pod tlakom medzinárodného spoločenstva a po zložitých rokovaniach medzi predstaviteľmi Československa a Maďarska, v priebehu decembra 1945 a februára 1946, došlo 27. februára 1946 k podpísaniu Dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom (Dohoda).²²⁸

226 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 22. Uznesenie čl. vlády z 19. 2. 1946.

227 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1112. Informácia Ministerstva vnútra z 20. 2. 1946 Gyöngyösi v Prahe.

228 Podrobnejšie o tejto problematike napr. ŠUTAJ, Štefan. A csehszlovák kormánypolitika és a lakosságcsere. In. MOLNÁR, Imré – SZARKA, László (eds.): *Ottihontalan emlékezet*. Komárom : MTA Kisebbségkutató Intézet, Kecskés László Tarság, 2007, p. 81-92; POPÉLY, Á. Plány na vysídlenie..., s. 47-67. BOBÁK, Ján. Výmena obyvateľstva medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom (1947-1948). Bratislava : Kubko Goral, 1994; KUGLER, József. *Lakosságcsere...*; ČIERNA-LANTAYOVÁ, D. *Podoby...*; PARÍKOVÁ, Magdaléna. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946-1946*. Bratislava : Stimul, 1999; SZARKA, László. *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944-1949*. Komárom : MTA Etnikai-nemzeti kisebbségkutató intézet, Kecskés László Tarság, 2005 a ďalšie štúdie v zborníkoch a časopisoch.

2 Dohoda o výmene obyvateľstva a Československo-maďarská zmiešaná komisia

2.1 Základné charakteristiky Dohody výmeny obyvateľstva

Špecifickým riešením postavenia maďarského obyvateľstva na Slovensku bola výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, ktorá sa dotvárala v komplikovanom prostredí slovensko-maďarských vzťahov a medzinárodnej politiky.

V „predvečer“ podpísania Dohody informovalo pražské ministerstvo zahraničných vecí československé zastupiteľské úrady v zahraničí o rokovaní a základných líniách Dohody o výmene obyvateľstva.²²⁹

V informácii o rokovaní sa uvádzalo, že ani výmena obyvateľstva „*nevyrieši kvantitatívne celý problém*“, uvádzali časť o troch základných líniách postupu ČSR (výmena, transfer, reslovakizácia) aj slová ministra J. Gyöngyösiho, že prišiel uzavrieť aspoň čiastkovú dohodu o výmene, ale nie je splnomocnený viesť rokovania o celkovom riešení postavenia Maďarov na Slovensku. Túto formuláciu obsahoval podľa listu aj záverečný protokol o tejto fáze rokovania. Obe strany vyjadrili presvedčenie, že svoje návrhy na riešenie postavenia a budúcnosti Maďarov v Československu môžu predložiť na rokovaní mierovej konferencie. Ministerstvo zastupiteľské úrady informovalo, že Československo „*kým sa nedospeje k celkovej dohode*“ suspenduje premiestňovanie Maďarov, ktorí sa neprevinili proti ČSR, poskytne sociálnu podporu verejným zamestnancom, bude plniť vládne uznesenie z 24. októbra 1945 o pozastavení opatrení podľa dekrétu č. 108/1945 Zb. Informovalo o tom, čo bolo zverejnené aj v oficiálnom komuniké, že sa vlády dohodli na pozitívnom prezentovaní Dohody o výmene obyvateľstva v tlači a v rozhlase. Zároveň informovala o základných princípoch Dohody (výber osôb v Maďarsku a Československu, osobitne pokiaľ ide o vojnových previnilcov, záležitosti presunu majetku...) aj o zriadení Československej presídľovacej komisie v Maďarsku. Osobitnú pozornosť venovala informácia pôsobeniu Československo-maďarskej

229 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 21, List MZV zastupiteľským úradom z 25. 2. 1946.

zmiešanej komisie, ktorá mala riešiť všetky problémy a výklad Dohody. Miesto predsedu komisie mal zaujať zástupca ZSSR a o tejto otázke mali byť ďalšie rokovania s jeho zástupcami a ďalšími mocnosťami. Zároveň sa v liste konštatovalo, že by malo ísť o návrh osobností predložených ZSSR a spojencami, z ktorých by bol vybraný predseda ZK ako zástupca jedného zo Spojených národov. Komisia sa mala rozhodovať jednomyselne alebo hlasovaním, ak sa nedosiahne spoločný názor (v takomto prípade by rozhodoval hlas predsedu). Dohoda sa nemala týkať osôb presťahovaných po 2. novembri 1938 a mala vstúpiť do platnosti po podpísaní a ratifikácii zmluvnými stranami.²³⁰

Československá vláda na rokovaní 18. februára 1946 prerokovala všetky dokumenty pripravené pre podpísanie Dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom (Dohodu, Dodatok k Dohode, Protokol o prvej etape rokovaní... a listy, ktoré mali byť vymenené medzi signatármi Dohody). Vyslovila súhlas s podpisom a obsahom predložených dokumentov. Uložila ministrom zahraničných vecí požiadať prezidenta republiky o súhlas podpísať Dohodu a potrebné dokumenty.²³¹

Ešte pred podpísaním Dohody 22. februára 1946 poslalo MZV, na základe príkazu V. Clementisa, Danielovi Okálimu, už s oslovením zmocnenec československej vlády pre Dohodu o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, *Vysvetlivky k niektorým článkom Dohody*.²³² Krátko v nich vysvetľovali, za akých podmienok sa môže v Maďarsku prihlásiť obyvateľ slovenskej národnosti na presídlenie (napr. že prihláška je neodvolateľná), aj keď presný termín na prihlasovanie materiál neobsahoval. Informácia obsahovala časť o Československej presídľovacej komisii (ČSPK) v Maďarsku. K ČSPK mal byť pridelený maďarský styčný orgán s pomocníkmi, pre uľahčenie kontaktu ČSPK s maďarskými úradmi, ktorý mal právo nazeráť do dokumentov, prihlášok a k osobným údajom prihlasovaných, avšak bez práva zasahovať do činnosti ČSPK. Vysvetlivky obsahovali informácie o právach ČSPK pri propagácii výmeny, evidencii a zhromažďovaní informácii a údajov o presídľovaných osobách. Tiež informovali o tom, čo si môžu presídlenci brať so sebou do nového domova.²³³ Išlo teda predovšetkým o informáciu, ktorá sa vzťahovala na Slovákov v Maďarsku a súvisela s činnosťou ČSPK, ktorej D. Okáli predsedal.

230 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 21, List MZV zastupiteľským úradom z 25. 2. 1946.

231 NA ČR, f. ÚPV, š. 1112. List Z. Procházku z 30. 3. 1946 Úradu predsedníctva vlády.

232 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 22. Vysvetlivky k niektorým článkom Dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom z 22. 2. 1946.

233 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 22. Vysvetlivky k niektorým článkom Dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom z 22. 2. 1946.

Slovenskí komunisti sa na sekretariáte ÚV KSS ešte pred podpísaním Dohody radili o základných líniách a postupoch pri výmene obyvateľstva.²³⁴ Na zasadaní sa zúčastnili všetci slovenskí komunistickí činitelia, ktorí mali do činenia s riešením maďarskej otázky a výmeny obyvateľstva. V prijatom uznesení v triednom a národnom duchu v štyroch bodoch podporili vysťahovanie „všetkých Maďarov“ z Československa. Pretože už v tom čase bolo jasné, že „všetkých“ nebude znamenať naozaj všetkých, predovšetkým sa mali vysídliť bohatí Maďari a inteligencia, ktorá podporovala a vítala okupáciu južného Slovenska. Podporili, aby vysťahovanie Maďarov bolo záležitosťou celej komunistickej strany, ale aj celej spoločnosti a Národného frontu. Zároveň bola stanovená úloha získať pre túto politiku Komunistickú stranu Maďarska a predovšetkým sovietskych komunistov a Všeslovanský výbor v Moskve.²³⁵

V čase podpísania Dohody o výmene obyvateľstva v Budapešti sa realizovala aj zmena na poste čl. delegáta pri SKK. Bola koordinovaná s príchodom čl. delegácie na tieto rokovania. V pokynoch D. Krnovi sa uvádzalo, že V. Clementis, príde do Budapešti z Prahy salónnym vagónom v pondelok ráno 25. februára 1946, v sprievode manželky, Juraja Slávika, gen. Františka Dasticha, tajomníka diplomatického protokolu Glasera-Skalného a kriminálneho asistenta A. Průchu. D. Krno mal zariadiť rozlúčkovú recepciu a návštevu u „veliteľa“ Spojeneckej kontrolnej komisie K. Vorošilova a dostať familiárny odkaz. „Bereme si smokingy, Ty pojedáš s námi zpět, Dastich tam zůstane.“²³⁶

234 Tejto porade venujú pozornosť viaceré práce, ktoré k Dohode o výmene obyvateľstva vyšli (BOBÁK, J. *Maďarská otázka...*, s. 83; PURGAT, Juraj. *Výmena obyvateľstva...*, s. 95-96; POPÉLY, Árpád. *Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom a menné zoznamy Maďarov určených na presídlenie*. In *Človek a spoločnosť*, 2009, roč. 12, č. 1. Dostupné na internete: <https://individualandsociety.org/journal/2009/1/vymena-obyvateľstva-medzi-ceskoslovenskom-a-maďarskom-a-menne-zoznamy-maďarov-urceny-na-presidlenie> [cit. 30. 09. 2022].

235 SNA f. ÚV KSS, GT) 1946, 516/1.

236 AMZV ČR, f. GS-A, š. 70. Odjezd pána státního tajemníka do Budapešti – instrukce z 21. 2. 1946. Tiež: Tajná informácia pre štktpt. Pokorného z 22. 2. 1946, ktorý mal zabezpečiť bezpečnosť čl. delegácie a informovať VI. odbor Povereníctva vnútra. K. Vadkertyová vo svojej práci napísala, že Dalibor Krno „bol medzičasom povýšený na zástupcu generálneho tajomníka OSN“ (VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 278). D. Krno sa po odchode zo SKK zúčastnil na mierovej konferencii v Paríži v roku 1946, o ktorej napísal knihu dokumentov a komentárov a neskôr sa stal riaditeľom Štátneho plánovacieho a štatistického úradu v Bratislave. Na začiatku 50. rokov sa opäť vrátil do diplomatických služieb. O živote diplomata Dalibora M. Krna píše napr. DEJMEK, J. *Diplomacie Československa, díl II...*, s. 448.) Autorka si ho pomýlila s významným čl. diplomatom Ivanom Krnom, ktorý dlhodobo pracoval v štruktúrach OSN. (O jeho živote píše napr. MICHÁLEK, Slavomír – KRAJČOVIČOVÁ, Natália a kol. *Do pamäti národa. Osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia*. Bratislava : Veda, 2003, s. 323-327.)

V dňoch 26.-27. februára 1946 sa v budove budapeštianskeho parlamentu konali porady, na ktorých došlo k záverečnej textácii Dohody a predpokladáme, že aj schváleniu Dodatku k Dohode a listov vymenených signatármi. Mnohé prijaté zásady neboli jasné, alebo nedošlo k jednotnému názoru na to, či majú alebo akým spôsobom majú byť zachytené v paragrafovej podobe Dohody, a tak sa dospelo k záveru, že tieto špecifiká budú spísané v osobitnom Dodatkovom protokole. Práve na jeho základe boli potom „ošetrené“ Zmiešanou komisiou problémové otázky, aj to po zložitých a dramatických rokovaníach a neraz s odkazom na priamych aktérov rokovaní. Ďalšia línia neujasnených alebo osobitný zreteľ vyžadujúcich otázok, bola „ošetrená“ výmenou listov medzi signatármi Dohody, ktorí v nich potvrdzovali niektoré záväzky alebo deklarovali svoj postoj k nejakej problematike. Dňa 26. februára v dopoludňajších hodinách prijal V. Clementisa maďarský prezident Zoltán Tildy na „osobitnej zdvorilostnej návšteve“, na ktorej ho ešte sprevádzal čl. vládny delegát pri SKK Dalibor Krno. Na počesť čl. vládnej delegácie podával maďarský minister zahraničia J. Gyöngyösi s manželkou obed v dodnes vychýrenej reštaurácii Gundel, na ktorom sa zúčastnili aj zástupcovia diplomatického zboru a armády. V stredu 27. februára navštívil V. Clementis maďarského premiéra Ferencu Nagya. Samotné podpísanie Dohody malo slávnostný charakter a zúčastnil sa na ňom aj „splnomocnenec pre ochranu záujmov maďarských občanov v Československu, mimoriadny vyslanec Ferenc Rosty-Forgách“.²³⁷

2.1.1 Dohoda o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom z 27. februára 1946 a jej súčasť

Po zložitých rokovaníach bola Dohoda o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom podpísaná 27. februára 1946. V Československu bola publikovaná v Zbierke zákonov pod č. 145/1946 Zb., ktorá vyšla 27. júna 1946, spolu s Dodatkom, ktorý bol jej súčasťou.²³⁸ V prácach, ktoré sa bezprostredne týkajú výmeny obyvateľstva sa obyčajne venuje pozornosť najdôležitejším článkom Dohody, za ktoré sú vo všeobecnosti považované čl. I,

237 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 22. Informácia spravodajcu Húsku z 27. 2. 1946 pre ČTK. Ešte nepodpísaná dohoda o výmene predpokladala vytvorenie takého postu. F. Rosty-Forgách pôsobil v Prahe a na mieste Zmocnenca pre ochranu záujmov maďarských prisídlencov bol neskôr inštalovaný Ferenc Wagner. F. Rosty-Forgách naďalej pôsobil v Prahe.

238 Dohoda medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva. In Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé. roč. 1946, čiastka 60, vydaná 27. júna 1946, s. 1027 – 1035. [online] Dostupné na internete:<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1946/060-1946.pdf> [cit. 18. 10. 2020].

V a VIII. Musíme konštatovať, že väčšinou sa práce publikované v slovenskom jazyku venujú problematike samotnej dohody selektívne.²³⁹

Pre komplexné vnímanie, posudzovanie a hodnotenie Dohody je potrebné vnímať, akceptovať a reflektovať všetky dokumenty, ktoré boli súčasťou Dohody:

1. Dohoda medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva z 27. februára 1946
2. Dodatok k Dohode medzi Československou republikou a Maďarskou republikou o výmene obyvateľstva
3. Protokol o prvej etape rokovaní a vyriešení otázky maďarského obyvateľstva v Československu a slovenského a českého obyvateľstva v Maďarsku z 27. februára 1946
4. Šesť listov vzájomne vymenených medzi signatármi Dohody V. Clementisom a J. Gyöngyösim 27. februára 1946
5. Tri listy vymenené medzi signatármi Dohody V. Clementisom a J. Gyöngyösim z 15. mája 1946 (po ratifikácii Dohody).

V Zbierke Zákonov boli zverejnené iba samotná Dohoda a Dodatok k Dohode. Ostatné dokumenty boli prerokované a schválené v čl. a predpokladáme aj v maďarskej vláde. Listy medzi signatármi k čl. II a čl. X Dohody boli označené ako dôverné a neboli určené na zverejnenie. Pre uľahčenie orientácie pre čitateľa uvedieme, napriek tomu, že Dohoda bola publikovaná vo viacerých prácach, najdôležitejšie články Dohody a výber z Dodatku k Dohode, Protokolu aj deviatich listov vymenených medzi signatármi, aby ich mohol konfrontovať, v prípade potreby, s analýzou rokovaní, rozhodnutí, či historických súvislostí, o ktorých práca pojednáva.

239 J. Bobák vo svojich prácach existenciu Dodatku k Dohode, ani listy vymenené medzi signatármi nespomína. K. Vadkertyová komentuje podrobnejšie aj iné články Dohody, nielen čl. I, V a VIII ako ostatní autori a uvádza, že „zmluvné strany priložili k čl. I, III a V prílohu...“ a predovšetkým zdôrazňuje nerovné postavenie „víťaza“ a „porazeného“ aj pri článkoch prijatej Dohody. Existenciu listov medzi signatármi ani protokolu nespomína. J. Purgat uvádza existenciu celého komplexu dokumentov prijatých v súvislosti s Dohodou o výmene obyvateľstva, ale nevenuje im žiadnu pozornosť. Vzhľadom na to, že ide o práce špeciálne zamerané na výmenu obyvateľstva, je to viac ako prekvapujúce. PURGAT, J. *Výmena obyvateľstva...*, s. 83; BOBÁK, J. *Maďarská otázka...*, s. 81-83; VADKERTY, K. *Maďarská menšina...*, s. 268-267.

NAJDÔLEŽITEJŠIE ČLÁNKY DOHODY²⁴⁰

Článok I Dohody

„Všetky osoby národnosti slovenskej a českej, ktoré majú stále bydlisko na území Maďarska a ktoré za podmienok nižšie vymedzených prejavili svoj úmysel, aby boli presťahované na územie Československa, budú tam presťahované a maďarská vláda nebude v tom prekážať.

V odôvodnených prípadoch československá vláda bude mať možnosť odporovať presťahovaniu osôb uvedených v predošlom odstavci. Keby maďarská vláda vzniesla námietky čo do opodstatnenosti odporu, rozhodne Zmiešaná komisia, uvedená v článku X. tejto Dohody.

Osoby uvedené v prvom odstavci prestanú byť maďarskými štátnymi občanmi a stanú sa – pokiaľ ešte nie sú – československými štátnymi občanmi samým skutkom presťahovania.

Tým istým skutkom budú sprostene všetkých občianskych povinností voči Maďarsku a Maďarsko bude sprostene všetkých záväzkov voči nim.“

Článok V Dohody

„V počte rovnajúcom sa počtu osôb slovenskej a českej národnosti, presťahovaných z územia Maďarska na územie Československa, budú presťahované na územie Maďarska osoby maďarskej národnosti, ktoré majú stále bydlisko na území Československa a stratili podľa dekrétu prezidenta Československej republiky zo dňa 2. augusta 1945 o úprave československého štátneho občianstva osôb nemeckej a maďarskej národnosti (č. 33/1945 Sb.), československé štátne občianstvo.

Československá vláda bude mať právo presťahovať na územie Maďarska i nad počet uvedený v predošlom odstavci osoby maďarskej národnosti, ktoré majú stále bydlisko na území Československa a o ktorých je reč v článku VIII. tejto Dohody.

V lehote 6 mesiacov počítaných odo dňa podpisu tejto Dohody československá vláda oznámi maďarskej vláde zoznam osôb určených k presťahovaniu.

Maďarská vláda sa zaväzuje prijať na svoje územie osoby takto presťahované. Tieto osoby stanú sa – pokiaľ ešte nie sú – maďarskými štátnymi občanmi samým skutkom presťahovania. Tým istým skutkom budú sprostene všetkých

240 Všetky citované časti Dohody o výmene obyvateľstva ako aj Dodatku k Dohode sú uvedené podľa dokumentu, ktorý bol vydaný v: Dohoda medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva. In Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé. roč. 1946, čiastka 60, vydaná 27. júna 1946, s. 1027 – 1035. [online] Dostupné na internete: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1946/060-1946.pdf> [cit. 18. 10. 2020].

občianskych povinností voči Československu a Československo bude sprostene všetkých záväzkov voči nim.“

Článok VI Dohody

„Prestáhalcom bude umožnené vziať si so sebou všetky svoje hnutelnosti. Prevod ich majetkových práv bude im tiež uľahčený. Podrobnosti určí Zmiešaná komisia, uvedená v článku X. tejto Dohody.

Prestáhalcom nebudú z dôvodu presťahovania ukladané dane, dávky, ani poplatky a vo vyvezení ich majetku nebude im bránené preto, že nesplnili svoje verejnoprávne záväzky.

Vývoz a dovoz majetku presťahovalcov nepodlieha clu, ani vývozným a dovozným poplatkom, neplatia pre nich vývozné zákazy a obmedzenia, vyjmúc platných predpisov o ochrane pamiatok historickej a umeleckej hodnoty.

Prestáhalci nemôžu vyviezť spisový materiál, dokumenty, archívy, doklady, ani iné písomnosti akéhokoľvek druhu, potrebné k zabezpečeniu hladkého a nerušeného chodu obchodných, priemyslových a poľnohospodárskych podnikov, ani listiny a doklady týkajúce sa nehnuteľností zanechaných na území štátu ich doterajšieho bydliska.“

Článok VII Dohody

„Vlastnícke právo presťahovaných osôb k im prináležajúcim nehnuteľnostiam prechádza na štát ich doterajšieho bydliska. Zmiešaná komisia ustáli výšku náhrady, ktorou je povinný z tohto titulu štát nabývajúcí. Za tú časť nehnuteľnosti, ktorá presahuje 50 hektárov, neprichodí žiadna náhrada.

Vyrovnanie takto ustálenej náhrady bude tvoriť časť celkového vyrovnania všetkých ostatných práv a záväzkov finančného rázu medzi Vysokými zmluvnými stranami, vyjmúc záväzkov Maďarskej republiky vyplývajúcich z jej reparačných povinností (podľa článku

XII. Dohody o prímerí s Maďarskom podpísanej v Moskve dňa 20. januára 1945).“

Článok VIII Dohody

„Mimo počtu uvedeného v odstavci 1. článku V. tejto Dohody, môžu byť presťahované z územia Československa na územie Maďarska i tie osoby maďarskej národnosti, ktoré majú stále bydlisko na území Československa a ktoré sa dopustili trestných činov podľa §§1-4 nariadenia Slovenskej národnej rady zo dňa 15. mája 1945, č. 33. To isté platí o osobách vinných trestným činom uvedeným v §5 tohto nariadenia, s tým, že počet týchto osôb nemôže presahovať tisíc. Na osoby spadajúce pod ustanovenia §§1-4 práve citovaného nariadenia sa nevzťahujú výhody ustanovenia článkov VI a VII tejto Dohody.“

Podľa článku VIII. Dohody mali byť jednostranne presťahované do Maďarska osoby maďarskej národnosti, ktoré sa dopustili trestných činov, tzv. veľkí vojnoví previnilci podľa §§1 až 4 nariadenia č. 33/1945 Zb. nar. SNR z 13. mája 1945 a podľa §5 tohto nariadenia. Počet týchto osôb nemal presiahnuť číslo tisíc. Na výmenu obyvateľstva sa mohli Slováci z Maďarska prihlásiť dobrovoľne. Maďari zo Slovenska boli na výmenu určovaní štátnymi orgánmi Československej republiky. Výmena sa netýkala osôb, ktoré sa na území Slovenska usadili po Viedenskej arbitráži a boli maďarskými štátnym občanmi (anyási). Pre ostatných bola rozhodujúca príslušnosť k maďarskej národnosti. Nerozlišovalo sa, či stratili československé štátne občianstvo podľa čl. 1 alebo čl. 2 §1 ústavného dekrétu č. 33/Zb. ani či požiadali o ponechanie štátneho občianstva podľa §2 tohto dekrétu. Tieto okolnosti sa nikdy neskúmali ani pri výbere osôb na vysídlenie a nevšimli si ich ani štatistiky, ktoré podrobne sledovali výsledky výmeny obyvateľstva.

Článok X Dohody:

„Aby prevádzanie tejto Dohody bolo uľahčené, bude ustanovená Zmiešaná komisia. Táto komisia bude zložená zo štyroch členov, z ktorých dvoch bude menovať vláda československá a dvoch vláda maďarská. Výdavky a odmeny členov bude znášať vláda, ktorá ich menovala. Ostatné výdavky komisie budú znášať obe vlády rovnakým dielom.

Komisia si ustáli svoj jednací poriadok, majúci pri tom na zreteli menovite účasť znalcov a odborníkov potrebných k splneniu svojho poslania a možnosť, aby vlády prostredníctvom svojich zástupcov mohli jej prednášať svoje stanoviská.

Do kompetencie Komisie budú patriť všetky otázky, ktoré sú jej touto Dohodou prikázané, ako aj každá iná otázka, ktorá sa týka prevádzania a výkladu tejto Dohody a ktorá jej bude predložená jednou zo zmluvných strán.“

Článok XI Dohody

„Zmiešaná komisia sa uznáva na svojich rozhodnutiach jednohlasne. Ak by sa nedosiahlo jednohlasnosti, Komisia pod vedením predsedu, ktorý bude spoločnou dohodou vybraný z príslušníkov jedného zo Spojených Národov, znovu prejednáva spornú otázku. Ak

sa nedosiahne dohody ani pri tomto rokovaní, Komisia takto doplnená rozhodne väčšinou hlasov.

Vysoké zmluvné strany sa zaväzujú, že prevedú všetky rozhodnutia Komisie.“

Súčasťou Dohody bol aj Dodatok k Dohode medzi Československou republikou a Maďarskou republikou o výmene obyvateľstva, ktorý bol spolu s Dohodou zverejnený aj v Zbierke zákonov. V Dodatku k Dohode sa riešili dodatočne

zistené skutočnosti, ktoré by mohli byť prekážkou realizácie výmeny, a preto boli dodatočne zaradené do dokumentu a stali sa jeho súčasťou a boli zverejnené v oboch štátoch ako súčasť publikovanej zmluvy. Z hľadiska činnosti Zmiešanej komisie boli dôležité v Dodatku formulácie, ktoré sa objavili ako predmet rokovania, sporov aj prijatých rozhodnutí Zmiešanou komisiou. Išlo o tieto dodatočné formulácie:

„K článku I

Odstavec 1.: Prehlásenie o zamýšľanom presťahovaní na územie Československa môže právoplatne urobiť menom nerozvedenej manželky jej manžel, menom manželských detí až do 18. roku veku ich otec, menom nemanželských detí až do 18 roku veku ich matka, menom osôb pod poručníctvom alebo opatrovníctvom ich poručník alebo opatrovník.

Odstavec 2.: Odopretie zvolenia k vstupu na územie Československa, tak ako je to predvídané v tomto odstavci, môže byť odôvodnené najmä týmito dôvodmi: vyslovene proti demokratickým postojom, nepriateľskými činmi proti národu slovenskému poťažne českému, alebo inému zo Spojených Národov, trestnými činmi ťažkého rázu podľa všeobecného trestného práva.

Odstavec 3.: Do počtu osôb slovenskej a českej národnosti, ktoré sa majú presťahovať z územia Maďarska na územie Československa, budú započítané osoby slovenskej alebo českej národnosti, ktoré mali stále bydlisko na území Maďarska a ktoré opustili Maďarsko a sa presťahovali na územie Československa po jeho oslobodení.“

„K článku V

Počet osôb maďarskej národnosti, ktoré majú byť vymenené, zahŕňa osoby, ktoré už boli presťahované, alebo sa presťahovali do Maďarska s výnimkou tých osôb, ktoré spadajú pod ustanovenia článku VIII. tejto Dohody. Keby sa však osoby tejto kategórie dostavili pred československé súdy a keby boli oslobodené, budú započítané do počtu vymeniť sa majúcich Maďarov.“

Špecifikom realizovanej výmeny obyvateľstva bolo dodatočné formálne zaradenie do výmeny aj obyvateľstva, ktoré odišlo zo svojho bydliska do prijímajúceho štátu dobrovoľne (resp. ušlo pred opatreniami štátu na území ktorého dovtedy žili) pred nadobudnutím účinnosti Dohody o výmene obyvateľstva. Zmyslom tohto rozhodnutia bolo, aby si osoby, Maďari či Slováci, ktoré urýchlene a z rôznych dôvodov opustili svoje bydlisko, mohli odniesť svoj majetok dodatočne, podľa ustanovení zmluvy. Dodatok k Dohode o výmene obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom sa stal predpokladom pre realizáciu ďalších opatrení.

Vymenené listy signatárov:

Šesť listov vzájomne vymenených medzi signatármi Dohody V. Clementisom a J. Gyöngyösim 27. februára 1946 (1. o zriadení zvláštnej komisie na presídlenie obyvateľstva; 2. o možnosti zriadiť v Československu konzulát, resp. o kompetencii maďarského delegáta pri Zmiešanej komisii s právom intervenovať v záujme osôb maďarskej národnosti; 3. zabezpečuje možnosť osobám, ktoré opustili územie Československej republiky pred účinnosťou dohody vrátiť sa pre svoj hnutelný majetok (mimo osôb obvinených podľa nar. 33/1945 Zb. nar. SNR); 4. maďarský styčný orgán pri zvláštnej komisii v Maďarsku bude mať možnosť nahliadnuť do zoznamov prihlásených; 5. list potvrdzujúci, že československá vláda bude pri výbere osôb podľa čl. V Dohody vyberať tak, aby v hlavných rysoch zodpovedal sociálnemu zloženiu maďarského obyvateľstva v Československu; 6. list o tom, že miesto predsedu Zmiešanej komisie obsadí zástupca ZSSR po porade so západnými mocnosťami.)

Všetkých šesť listov sa dotýkalo činnosti a rokovaní Zmiešanej komisie, preto sa im budeme venovať v ďalšej časti predloženej práce. Podobne aj ďalšej skupine listov prijatých po ratifikácii Dohody.

Tri listy vymenené medzi signatármi Dohody V. Clementisom a J. Gyöngyösim z 15. mája 1946 (po ratifikácii Dohody): 1. o presídľovaní maďarských rodín podľa čl. V Dohody; 2. o zabezpečení kópií verejných listín; 3. výzva roľníkom, robotníkom a baníkom na svedomitú vykonávanie svojich povinností do vysídlenia.

V Protokole o prvej etape rokovaní a vyriešení otázky maďarského obyvateľstva v Československu a slovenského a českého obyvateľstva v Maďarsku, ktorý podpísali obe strany 27. februára 1946 a bol súčasťou Dohody o výmene sa zdôrazňovalo, že zatiaľ sa delegácie dohodli len na výmene dobrovoľného počtu Slovákov a Čechov z Maďarska „proti rovnakému počtu osôb z obyvateľstva maďarského v Československu.“²⁴¹ Konštatovalo sa, že napriek podpísaniu Dohody, „otázka maďarského obyvateľstva v Československu i naďalej vyžaduje riešenie.“²⁴² Obe strany vyhlásili, že budú tento problém riešiť v čo najkratšom čase a v prípade, že sa nedohodnú, potvrdili svoje odhodlanie predložiť problém na riešenie mierovej konferencii. Československá vláda sa zaviazala že do času, kým nebude uskutočnená dohoda, nebude uskutočňovať vypovedania a presuny obyvateľstva maďarskej národnosti „s výnimkou opatrení odôvodnených

241 SNA, f. Poverenictvo vnútra, všeobecné spisy. (PV, všeob.), š. 246. Protokol o prvej etape rokovaní o vyriešení maďarského obyvateľstva v Československu a slovenského a českého obyvateľstva v Maďarsku.

242 SNA, f. PV, všeob., š. 246. Protokol o prvej etape ...

právnymi predpismi o zamestnávaní pracovných síl²⁴³ a zaviazala sa tiež poskytnúť životné minimum prepusteným verejným zamestnancom. V tomto protokole, podpísanom v deň prijatia Dohody sa obe vlády dohodli zaujať v tlači také stanoviská, aby sa vytvorilo priaznivé ovzdušie pre realizáciu Dohody.

Ratifikácia Dohody o výmene obyvateľstva

Predpokladom pre realizáciu Dohody o výmene obyvateľstva bola jej ratifikácia v parlamente. Vedúci právneho odboru MZV Z. Procházka zaslal 30. marca 1946 rozsiahly list, v ktorom informoval o podpísaní Dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. Zároveň uviedol všetky dokumenty, ktoré boli v súvislosti s Dohodou prijaté, zaslal ich v kompletnej podobe na úrad vlády a požiadal, aby sa začal proces schvaľovania v Dočasnem národnom zhromaždení. Schváleniu podliehali (podľa ústavnej listiny §64, ods. 1, čl. 1) Dohoda a jej Dodatok k nej, ktoré obsahovali finančné „bremená“ pre štát. Upozorňoval aj na ďalšie záväzky napr. §8 Protokolu o prvej etape..., ktorým sa čl. orgány zaväzovali poskytnúť existenčné minimum prepusteným verejným zamestnancom maďarskej národnosti, ako aj poskytnúť odškodnenie osobám maďarskej národnosti, ktoré opustili republiku po nastolení čl. administratívy, za hnutelnosti, o ktoré prišli administratívnymi opatreniami (na základe vzájomných listov medzi signatármi z 27. februára 1946). Protokol ani vymenené listy neboli predkladané zákonodarnému zboru. Ministerstvo listom osobitne upozorňovalo, že na základe podpísaných dohôd a listov si budú môcť presídlenci odvieť svoje hnutelnosti a budú mať nárok na odškodnenie za zanechané poľnohospodárske majetky nepresahujúce 50 ha. Upozorňoval, že čl. štát bude musieť presídľované osoby vyňať z účinnosti spod niektorých dekrétov a nariadení SNR týkajúcich sa konfiškácií poľnohospodárskeho aj nepoľnohospodárskeho majetku. Avizoval tiež, že parlament bude musieť pripraviť legislatívu pre zabezpečenie štátneho občianstva pre presídlených Slovákov z Maďarska. Z. Procházka v liste požiadal vládu, aby schválila všetky dokumenty prijaté v súvislosti s podpísanou Dohodou o výmene obyvateľstva, predložila vládne návrhy Dočasnému národnému zhromaždeniu a zabezpečila ich urýchlené prerokovanie a ich podpísanie prezidentom republiky.²⁴⁴ Zahrančický výbor prerokoval Dohodu na schôdzi dňa 10. apríla 1946 a Dočasnému národnému zhromaždeniu ju predložil v mene výboru poslanec za Demokratickú stranu Fedor Hodža. V prejave konštatoval: „*Táto dohoda je jedným z činov,*

243 SNA, f. PV, všeob., š. 246. Protokol o prvej etape...

244 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1112. List ministerstva zahraničných vecí z 30. 3. 1946 Úradu predsedníctva vlády. Dohoda medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva – ústavné schválenie.

ktorým sa uskutočňuje politika vytvorenia skutočne národného štátu Čechov a Slovákov a plní sa program prvej československej vlády, podpísaný v Košiciach, ktorý najmä v tomto bode bol prijatý s nadšeným súhlasom československého ľudu. Dohoda uzavretá s Maďarskom dáva nám možnosť presídliť z Maďarska všetkých Slovákov i Čechov, ktorí sa dobrovoľne prihlásia, a odsunúť z republiky ten istý počet bývalých československých občanov maďarskej národnosti, bez toho, žeby Maďarsko malo na výber vplyv. Je zrejmé, že takýmto spôsobom nemožno ani zďaleka riešiť celý problém maďarskej menšiny u nás. Z našej strany preto musíme považovať túto Dohodu v prvom rade len za prostriedok, ktorým nám bolo umožnené zachrániť Slovákov i Čechov od hroziacej národnej smrti, na ktorú boli už v minulosti odsúdení a ktorá by ich v blízkej budúcnosti istotne stihla.²⁴⁵ Vo vystúpení charakterizoval základné články Dohody, ale spomenul aj významnú úlohu Zmiešanej komisie. „Aby prevádzanie tejto Dohody bolo uľahčené, bude stanovená zmiešaná komisia, zložená zo 4 členov, z ktorých 2 bude menovať vláda československá a 2 vláda maďarská. Do právomoci komisie budú patriť nielen všetky otázky v Dohode jej priamo prikázané, ale i každá iná otázka, ktorá sa dotýka prevádzania a výkladu tejto Dohody a ktorá jej bude predložená jednou zo zmluvných strán. Táto zmiešaná komisia bude môcť zahájiť svoju činnosť až po výmene ratifikačných listín. Je naším zvrchovaným záujmom, aby táto komisia začala čo najskôr pôsobiť, a preto je odôvodnená požiadavka vlády, aby Dočasné národné zhromaždenie predloženú Dohodu schválilo bez odkladu.“²⁴⁶ Za rozpočtový výbor schválenie Dohody podporila poslankyňa Hrušovská. Žiadna ďalšia diskusia o výmene obyvateľstva nebola, nevystúpil žiadny ďalší slovenský, ani český poslanec.

Prezident Edvard Beneš ratifikoval (podpísal) Dohodu o výmene obyvateľstva ešte v ten istý deň, po jej prerokovaní v Dočasnom národnom zhromaždení.²⁴⁷ Minister J. Gyöngyösi 27. apríla 1946 potvrdil čsl. delegátovi pri SKK generálovi Františkovi Dastichovi, že maďarský parlament bude rokovať o ratifikácii Dohody 2. mája 1946. Po jej ratifikácii sa uvažovalo, že by vládny

245 Stenografický záznam prejav poslanca F. Hodžu, 48. schôdza, 12. apríla 1946. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=48122>. [cit. 04. 08. 2022].

246 Stenografický záznam prejav poslanca F. Hodžu, 48 schôdza, piatok 12. apríla 1946. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=48122>. [cit. 04. 08. 2022]

247 SNA, f. Československo-maďarská zmiešaná komisia, nespravovaný fond, (ZK), š. 10. List Z. Procházku z 11. 5. 1946 ČSPK.

komisár Pál Sebestyén prišiel do Prahy (uvažovalo sa pôvodne o 10. máji 1946) a vymenili by sa ratifikačné listiny.²⁴⁸

Podpísanie Dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom 27. februára 1946 a rokovanie o jej ratifikácii priniesli jednu z vážnych kríz v maďarskej vnútornej politike. Diskusia v spoločnosti aj v parlamente silne otriasla pozíciou ministra Gyöngyösiho a podľa čsl. zdrojov len zásluhou šikovnej politiky premiéra F. Nagya sa to neskončilo rozpadom vládnej koalície.²⁴⁹ Samotné rokovanie v parlamente bolo sprevádzané búrlivou diskusiou a kritikou ministra Gyöngyösiho. Žiadna strana s Dohodou neúsúhlasila a kritické vystúpenia predniesli poslanci vládnych strán. Maďarská opozícia vrátane pravicovej časti Maloroľníckej strany považovali podpísanie Dohody o výmene obyvateľstva za neúspech. V čase hlasovania predstavitelia maloroľníckej strany opustili rokovaciu sálu, aby zodpovednosť prenechali na lavicu, ale aj lavicoví poslanci odišli z parlamentu. Rokovanie bolo odročené a Dohoda bola schválená 14. mája 1946.²⁵⁰

Ďalšej kritike bol J. Gyöngyösi podrobený na schôdzi zahraničného výboru maďarského parlamentu 3. júna 1946. Predniesol tam dôvernú správu o príprave mierovej konferencie a neskôr vystúpil na tajnej schôdzi maďarského parlamentu. Už po úvodných slovách o Dohode sa z parlamentných lavíc ozvali výkriky, že podpísanie Dohody je vlastizrada, „svinstvo a neludskosť, vyhnanie našich ľudí od ich striech a hrobov“. V emotívnom prejave minister vysvetľoval, že k tomuto kroku maďarskú vládu nútila SKK a čsl. stranu podporovali nielen anglosaské veľmoci, ale aj Sovietsky zväz. „*Bol som nútený ísť do Prahy vyjednávať s presvedčením, že sme bezmocní, ale že tým chránime majetky a životy našich občanov v ČSR. Nešťastnú dohodu som urobil.*“ Vo svojej reči popisoval, ako oslovil diplomatických zástupcov Veľkej Británie a USA po podpísaní Dohody „*vo veci maďarského znásilňovania, lebo musím zdôrazniť, že toto riešenie SKK bolo znásilnením maďarského sebedovomstva.*“ Odpoveď veľmocí pred mierovou konferenciou, v čase konania aj po nej, však bola jasná. Je potrebné Dohodu plniť a Maďarsko nemôže rátať s benevolenciou mocností. V ďalšej časti minister vyzval ministerského predsedu, aby vo svojich prejavoch nehovoril o územných nárokoch Maďarska, lebo „*môžeme letieť obaja aj*

248 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 21. Správa P. Winklera o realizácii Dohody o výmene obyvateľstva a rokovaníach v Bratislave a Budapešti zo 6. 5. 1946.

249 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za apríl až jún 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dasticha z 20. 7. 1946.

250 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za apríl až jún 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dasticha z 20. 7. 1946.

vláda“.²⁵¹ Poukazoval tiež na vážnu situáciu, v ktorej sa maďarská diplomacia ocitla pred mierovou konferenciou.²⁵²

K výmene ratifikačných listín došlo 15. mája 1946 v Prahe, čím sa Dohoda stala účinnou v zmysle jej posledného článku. V súvislosti s ratifikáciou Dohody o výmene obyvateľstva si signatári Dohody vymenili 15. mája 1946 ďalšie tri vzájomné listy: 1 o presídľovaní úplných rodín podľa čl. V Dohody (išlo o ujasnenie, kto do rodiny patrí, v súvislosti s deťmi do 18 rokov a prispôbovalo sa to formulácii, aká bola v čl. I pri Slovákoch hlásiacich sa na výmenu), 2 o overovaní verejných listín a ich vyvážaní pri presídľovaní, 3 výzva roľníkom, robotníkom a baníkom, aby si svedomito plnili svoje povinnosti, kým budú presídlení.²⁵³

Pri vysvetľovaní článkov Dohody je teda potrebné rešpektovať nielen samotnú dohodu, ale všetky jej súčasti, ktoré sme uvádzali, vrátane listov vymenených po ratifikácii dokumentu. Zmiešaná komisia sa na rokovaní 2. júla 1946 uzniesla, že pod pojmom „Dohoda“ bude rozumieť „Československo-maďarskú dohodu o výmene obyvateľstva spolu s Dodatkom k nej aj Protokolom a s 9-timi listami vymeneným medzi československou a maďarskou vládou 27. februára a 15. mája.“²⁵⁴

Dohodu prijalo Maďarsko na nátlak víťazných mocností, ako krajné riešenie a prejav vôle, že chce riešiť menšinovú otázku v súlade s predstavami víťazných mocností. V tomto duchu hodnotia Dohodu počas celého povojnového obdobia až do súčasnosti aj maďarskí historici. K. Vadkertyová píše: „Pre Maďarov bola výmena obyvateľstva ťaživou dohodou zrodenou pod nátlakom...“²⁵⁵

Z hľadiska čsl. politiky bola výmena obyvateľstva považovaná za kľúčové riešenie maďarskej problematiky, od ktorého si sľubovala zásadné zníženie počtu obyvateľov maďarskej národnosti. Na druhej strane čsl. strana reálne pochopila, že vynútenie Dohody nevyriešilo ochotu a aktivitu maďarských úradov naozaj výmenu obyvateľstva začať. O všetkých „prešľapoch“ zbierali

251 AMZV Praha, f. GS-A, š. 169. Dôverná informácia gen. F. Dasticha zo 4. 6. 1946. Informáciu poskytol Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK redaktor ČTK Húska, ktorý sa zúčastnil na časti zasadania, kým na pokyn podpredsedu snemovne Kossa nemusel opustiť miestnosť. Z úvodných slov ministra: „Ja sám som protestoval u SKK proti týmto svinstvám, čo robia fašistickí Slováci, ale tu vám verejne vyhlasujem, že sa nemáme o koho oprieť, lebo všetky víťazné mocnosti nám priamo nadiktovali, že musíme uzavrieť zmluvu o výmene obyvateľstva.“

252 AMZV ČR Praha, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Informácia osobného tajomníka V. Clementisa pre J. Korbela z 10. 7. 1946.

253 SNA, f. ZK, š. 6. Listy vymenené medzi signatármi dohody z 15. 5. 1946.

254 SNA, f. ZK, š. 7. 5. zápisnica z III. zasadnutia ZK z 2. 7. 1946.

255 VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 274.

pracovníci ČSPK informácie. Zároveň je potrebné pripomenúť, ako na to upozorňoval Úrad Predsedníctva vlády listom z 30. marca 1946 vedúci právneho odboru MZV Z. Procházka, že Československo podpisom Dohody získalo nielen „benefity“ pre naplnenie programu vytvárania „národného“ štátu Čechov a Slovákov, ale prijalo aj záväzky, ktoré bolo potrebné plniť.²⁵⁶

2.2 Od podpísania Dohody o výmene obyvateľstva k jej napĺňaniu

2.2.1 Vplyv podpísanej Dohody na československo-maďarské vzťahy

Podpísanie Dohody o výmene obyvateľstva bolo prvým, nevyhnutným krokom na ceste k výmene obyvateľstva, po ktorom nasledovala jej ratifikácia v parlamentoch oboch krajín. Predstavy o jej realizácii, spôsobe realizácie, čase začiatku presídľovania boli rôzne. Samotné podpísanie Dohody bolo významným krokom k čiastkovému napĺňaniu plánu, naprojektovanej československými politickými elitami na ceste k „národnému“ štátu. Vo všetkých politických táboroch slovenskej politiky bola zhoda na tom, že akciu je potrebné okamžite a bez meškania uskutočniť. Začala pracovať Československá presídľovacia komisia,²⁵⁷ v najkratšom možnom čase začal nábor, propagačné a propagandistické akcie komisie v Maďarsku.²⁵⁸ Na výmenu sa pripravovali aj domáce štruktúry, predovšetkým Osídľovací úrad pre Slovensko.²⁵⁹

256 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1112. List ministerstva zahraničných vecí z 30. 3. 1946 Dohoda medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva – ústavné schválenie.

257 Problematika a činnosť Československej presídľovacej komisie v Maďarsku sa, okrem už spomínaných prác, objavuje vo viacerých štúdiách: GREŽĐOVÁ, Helena. Činnosť Československej presídľovacej komisie v Budapešti. In SÁPOSOVÁ, Zlatica – ŠUTAĽ, Štefan (eds.). *Povoynové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Universum, 2010, s. 163-179; POLÓNYOVÁ, Soňa. Z kultúrnych dejín Slovákov v Maďarsku... Systematické spracovanie jeho činnosti však naďalej chýba.

258 Spôsoby propagačnej a propagandistickej činnosti v presídľovacej a náborovej akcii „Mať volá“, sú spracované v zaujímavej práci: HELDÁKOVÁ, Lucia. *Mať volá! Propaganda...*

259 Napriek tomu, že ešte stále nie je spracovaný fond Osídľovacieho úradu pre Slovensko, existujú prvé „lastovičky“ o jeho činnosti. (TVRDOŇOVÁ, Daniela. *Osídľovací úrad pre Slovensko v Bratislave (1945-1950)*. In KVASNICOVÁ, Oľga – MUNKOVÁ, Mária – PÉKOVÁ, Monika (eds.). *Verejná správa po roku 1945 v zrkadle archívnych dokumentov*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov, 2013, s. 56-88; GABZDILOVÁ, Soňa.

V maďarskej spoločnosti však bola Dohoda prijatá s istou mierou skeptizmu.²⁶⁰ Pred ratifikáciou Dohody nepovažovala za potrebné uskutočňovať reálne kroky k jej naplneniu. Potrebné štruktúry, ktoré mali realizovať Dohodu sa vytvárali pomaly a postupne. Nadšenie československej časti z podpísania dohody nezdieľali ani maďarská diplomacia, ani politické reprezentácie. To, že Dohoda bola nanútená, sa prejavovalo v prejavoch štátnych aj politických činiteľov a tomu zodpovedal aj prístup k budúcej realizácii Dohody. Za dôležité považovali postupné vytváranie potrebných štruktúr, ujasnenie zásad presídľovania a najmä stanovenie presných a jednoznačných pravidiel pre výmenu obyvateľstva. Bez nich neboli ochotní začať Dohodu realizovať. Z dôležitý faktor pokladáme najmä to, že sa Dohoda a jej realizácia, na rozdiel od Slovenska, stala súčasťou vnútropolitického boja. Vzhľadom na to, že Maďarsko bolo v povojnovom období pod okupačnou správou Spojeneckej kontrolnej komisie, v ktorej čele bol sovietsky maršál Kliment J. Vorosilov, Sovietsky zväz podporoval myšlienku Dohody o výmene ako jedno z najpriateľnejších riešení. Dohoda bola vnímaná ako súčasť snahy o sovielizáciu Maďarska. Zároveň odpor, či nesúhlas s ňou, bol aj vyjadrením protisovietskeho postoja. Významnou zložkou protidohodovej atmosféry v Maďarsku boli aj očakávania, že pripravovaná mierová konferencia v Paríži zmení postoj veľmocí a prinajmenšom Dohodu odmietne ako akt smerujúci proti demokratickým, ľudským a občianskym právam.

To boli faktory, ktoré sme zaznamenali na „ceste“ k ďalšiemu významnému kroku k realizácii Dohody a tým bol začiatok činnosti Československo-maďarskej zmiešanej komisie pre výmenu obyvateľstva (Zmiešaná komisia, ZK). Pri spomínaných faktoroch sa zastavíme, aby sme poskytli nielen zovšeobecňujúcu, ale aj faktografickú informáciu o udalostiach od podpísania Dohody po začiatok činnosti Zmiešanej komisie.

V tejto etape čl. diplomacia aj politika očakávali reálny a rýchly začiatok výmeny obyvateľstva. Nedialo sa tak a tu sa československá diplomacia vydala

Oblastné úradovne osídľovacieho úradu v regióne východného Slovenska. In SÁPOSOVÁ Zlatica – ŠUTAJ Štefan (eds.). *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach, 2010, s. 180-190; ŘEHÁČEK, Karel. Osídľovací úrad a Fond národní obnovy v Bratislavě a jejich role v budování poválečného Slovenska. in *Slovenská archivistika*, 2020, roč. 50, č. 2, s. 50-92). Najlepšou organizačnou a administratívnou pomôckou je však naďalej práca RÁKOŠ, Elo – RUDOHRADSKÝ, Štefan. *Slovenské národné orgány 1943 – 1968*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1973, ktorá ponúka prehľad organizačnej činnosti a štruktúru OÚ.

260 Tieto plány s dvomi strategickými smermi jasne pomenoval štátny tajomník V. Clementis v liste československému veľvyslancovi v Moskve Jiřímu Horákovi zo 6. 3. 1946 (AMZV ČR, f. GS-A, š. 173).

dvomi smermi. Na jednej strane sa usilovali presvedčiť maďarskú politiku, že podpísanie Dohody prinesie medzinárodné benefity nielen československej, ale aj maďarskej strane. Málo známym (možno aj neznámym) faktom je, že po podpise navrhol Clementis maďarskému ministrovi spoločné rokovanie²⁶¹ a J. Gyöngyösi navrhol, aby problematiku dohody prerokovali na nezáväzných rokovaniach v Budapešti s maďarskými politickými reprezentáciami. V. Clementis v liste zo 6. marca 1946 napísal, že k takej schôdzke došlo, za účasti členov maďarskej vlády a vládných strán. Na stretnutí sa okrem J. Gyöngyösiho zúčastnili Á. Szakasits, M. Szalay, M. Rákosi, P. Veres, Imre Kovács, Béla Varga a Paul Auer. Clementis im vysvetľoval, že odmietnutie jednostranného transferu 150-200 tisíc Maďarov môže viesť iba k tomu, že Maďarsko bude na mierovej konferencii žiadať, aby Československo: „1. dalo Maďarom menšinové práva ako v minulosti; 2. odstúpilo Maďarsku časť južného Slovenska.“ Prvú alternatívu označil dopredu za nereálnu a pri druhej argumentoval názorom ZSSR, ktorý jednoznačne odmieta územné zmeny v neprospech ČSR. Podobne aj pri západných štátoch argumentoval tým, že západný svet po mníchovských skúsenostiach v žiadnom prípade narušenie čl. hraníc nedopustí. Maďarskí politici v diskusii razantne odmietli jednostranný transfer, lebo by sa tým vytvoril precedens vo vzťahu k pozícii Maďarov v Rumunsku a Juhoslávii. Argumentovali nepripravenosťou maďarskej spoločnosti absorbovať veľké množstvo prisídlencov. Ako Clementis napísal, usúdil, že nie je možné maďarské reprezentácie presvedčiť v tejto veci, a tak na nich apeloval, aby podporili Dohodu o výmene obyvateľstva a jej bezproblémovú realizáciu. Na to mu, „zástupcovia všetkých strán dali uistenie, že budú pôsobiť, aby dohoda bola lojálne plnená.“²⁶² O rokovaní a o návrhu na vyriešenie problému maďarskej menšiny ešte pred mierovou konferenciou dohodou o vysídlení všetkého obyvateľstva maďarskej národnosti, informoval v osobných listoch z 11. a 13. marca 1946 V. Clementis veľvyslancov L. Steinhardta, P. Nicholosa a V. Zorina. Vyzval ich, aby vydali spoločné vyhlásenie, ktorým by Maďarsko vyzvali, aby súhlasilo z transferom Maďarov z Československa.²⁶³

261 Je pravdepodobné, že sa to stalo na stretnutí, ktoré sa konalo po podpise Dohody v byte D. Krna, na ktorom sa zúčastnila celá maďarská aj čl. elita, ktorá bola pri podpise Dohody. Jej priebeh popisuje K. Vadkertyová, ktorá zdôraznila návrh V. Clementisa na rokovanie o jednostrannom vysídlení 200 tisíc Maďarov, ktorý J. Gyöngyösi aj ďalší účastníci z maďarskej strany jednoznačne odmietli. (VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 272.)

262 AMZV ČR, f. GS-A, š. 173. List V. Clementisa zo 6. 3. 1946 J. Horákovi.

263 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. List V. Clementisa zo 11. 3. 1946 V. Zorinovi; List V. Clementisa zo 13. 3. 1946 L. Steinhardtovi. List bol zaslaný aj Nicholsovi. Podľa ďalších diskusií na ministerstve Steinhardt návrh odmietol, Vyšinskij naznačil, že sa to bude riešiť na mierovej konferencii a Nichols neodpovedal.

Druhým smerom bola rezolútna cesta, nadväzujúca na politiku vynucovania a využitia práva „víťaza“, smerujúca k predloženiu návrhu na jednostranné vysídlenie zvyšku Maďarov zo Slovenska na mierovú konferenciu. V tomto smere začali aj neoficiálne rokovania s predstaviteľmi mocnosti, ktoré vyvrcholili predkladaním oficiálnych memoránd Rade zahraničných ministrov a jednotlivým ministrom zahraničných vecí mocností. Súčasťou skladačky opatrení na zabezpečenie „národného“ štátu, bezpečnostného systému protifašistickej koalície bola vždy, v rôznych podobách, aj Dohoda o výmene obyvateľstva. V. Clementis informoval čl. veľvyslanca v Moskve Jirího Horáka, že 5. marca 1946 ho navštívil britský veľvyslanec v Prahe a oznámil mu, že „anglická vláda oficiálne informovala maďarskú vládu, že nikde nebude radiť Československu, aby otázku maďarskú riešila na úkor svojich predmníchovských hraníc“.²⁶⁴ Zároveň odporúčal cestu ďalších bilaterálnych vyjednávaní. Clementis mu naopak kontroval otázkou, či by Veľká Británia spolu s USA a ZSSR podporila riešenie na jednostranný transfer 150-200 tisíc Maďarov z ČSR. Odpoveď na túto otázku list, samozrejme, neobsahuje, lebo ako je všeobecne známe, západné demokratické reprezentácie nemali ani po skončení vojny a najmä po skúsenostiach s riešením nemeckej otázky v krajinách strednej Európy, priaznivý pohľad na násilné riešenia, ktoré manipulovali s obyvateľstvom. A práve v tejto záležitosti sa V. Clementis obrátil na J. Horáka. Požiadal ho o intervenciu u sovietskych predstaviteľov Molotova a Vyšinského, ktorá by podporila riešenie problému jednosmerného transferu Maďarov ešte pred mierovou konferenciou.²⁶⁵ Problematike jednostranného transferu Maďarov pred a na mierovej konferencii v Paríži sa venujeme v samostatnej monografii,²⁶⁶ avšak túto iniciatívu V. Clementisa, dosiahnuť dohodu o jednostrannom transfere ešte pred jej nastolením na pôdu mierovej konferencie, najprv presvedčaním reprezentantov maďarskej politiky a potom intervenciou u predstaviteľov veľmoci, sme predtým nezaznamenali. Navyše jej súvislosť s plnením Dohody o výmene obyvateľstva je viac ako zjavná.

Predseda ČSPK Daniel Okáli v apríli 1946 pri rozhovore s pracovníkom MZV a Úradu čl. Delegáta pri SKK Pavlom Winklerom vyjadril nádej, že sa reálna výmena obyvateľstva začne čím skôr. Domnieval sa, že sa ak sa nezačne do 15. mája 1946, jej výsledok môže byť vážne ohrozený. Kládol dôraz aj na to, aby čl. diplomacia dôsledne poznala názor sovietskych predstaviteľov na výmenu obyvateľstva s Maďarskom. Aj on sa spoliehal na podporu Stalina a sovietskej diplomacie, ktorá pri predbežných rozhovoroch v roku 1945, ale

264 AMZV ČR, f. GS-A, š. 173. List V. Clementisa zo 6. 3. 1946 J. Horákovi.

265 AMZV ČR, f. GS-A, š. 173. List V. Clementisa zo 6. 3. 1946 J. Horákovi.

266 ŠUTAJ, Štefan. *Parížska konferencia 1946 a mierová zmluva...*, s. 163-246.

aj v prvej polovici roku 1946 prejavovala pochopenie, ba možno povedať, že sympatie k výmene obyvateľstva, ako k najpriateľnejšej forme etnického „zaokrúhľovania“ hraníc v krajinách (budúcej) sovietskej zóny vplyvu. „*Len pri znalosti tohto názoru možno úspešne čeliť maďarskej protipropagande, ktorú v poslednej dobe vyvíjajú aj význační politickí činitelia...*“²⁶⁷ Okáli bol v pravidelnom kontakte s predstaviteľmi maďarskej politiky ako predseda ČSPK a uvedomoval si, že čsl. politika sa v snažení o zmenu etnickej štruktúry na Slovensku môže spoľahnúť jedine na sovietskych politikov, ktorým bol spôsob riešenia, aké presadzovala čsl. politika bližší ako západným spojencom. Limity videl už v tom čase v príprave oboch strán na mierovú konferenciu. Výhodu Československa videl aj v tom, že Maďarsko bolo dočasne pod správou Spojeneckej kontrolnej komisie. Tento mandát však mal po podpísaní a ratifikácii mierovej zmluvy s Maďarskom zaniknúť.

Po podpísaní Dohody a v procese jej ratifikácie sa okamžite objavili rušivé faktory, ktoré spochybňovali „pocitivé“ úmysly oboch strán plniť a realizovať Dohodu. Československo za hlavný cieľ považovalo vymeniť, vystáhnovať Maďarov z krajiny a mnohé ďalšie aspekty vedome, či nevedome (mnohé články Dohody neboli formulované dostatočne jasne, umožňovali viac variantné vysvetlenia, alebo čsl. vyjednávači si neuvedomili širší dosah prijatých článkov, či dodatkov na reálne postavenie maďarskej menšiny v ČSR) ignorovalo alebo ich realizovalo laxne, či len pod tlakom maďarskej diplomacie a politiky. Zabezpečenie existencie prepustených verejných zamestnancov, obmedzenie národných správ na hnutelný majetok, oslobodenie od platobných a daňových povinností, konfiškačné nariadenia a dekréty..., je len krátky výpočet toho, k riešeniu čoho sa čsl. diplomacia zaviazala podpísaním Dohody o výmene a na čo maďarská politika vo veľmi krátkom čase po podpísaní Dohody upozorňovala ako na deficit čsl. plnenia záväzkov. Maďarská strana to mohla využiť a často a intenzívne využívala. Pomalému riešeniu problémov, či neochote čsl. úradov pripisovala vinu za zdržiavanie výmeny obyvateľstva. Pre ČSR okrem dosiahnutia cieľa „národnej“ politiky, podpísanie Dohody prinieslo povinnosti. Napr. zastaviť konfiškovanie majetku, ústupky v konfiškovaní poľnohospodárskeho majetku, sociálne zabezpečenie prepustených štátnych zamestnancov aj učiteľov a kňazov. ČSR sa naplneniu týchto povinností, vyplývajúcich z Dodatku k Dohode o výmene obyvateľstva, vyhýbala, čo dodávalo

267 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 21. Správa P. Winklera o realizácii Dohody o výmene obyvateľstva a rokovaniach v Bratislave a Budapešti zo 6. 5. 1946. D. Okáli mal na mysli vystúpenia M. Rákosiho a F. Nagya na verejných zhromaždeniach, na ktorých sa kriticky vyjadrili k podpísaniu Dohody.

maďarskej strane argumenty a motiváciu k neplneniu podstatných ustanovení Dohody.²⁶⁸

To, že sa po dlhých mesiacoch Dohoda nezačala realizovať, bol len jeden z kľúčových problémov podpísanej Dohody. Situáciu maďarskej strany pri plnení Dohody charakterizovala K. Vadkertyová: „*Maďarská vláda odročila s odôvodnením ochrany hospodárskych záujmov Maďarov na Slovensku určených na odsun. Svojimi energickými podmienkami ochromila československú vládu, ktorá ju obviňovala z neodôvodneného odkladu realizácie*“.²⁶⁹ Československá strana naozaj očakávala reálne a urýchlené plnenie Dohody a vytvárala pre to všetky technické podmienky. Realizovala prihlasovanie Slovákov a Čechov v Maďarsku prostredníctvom ČSPK pôsobiacej v Maďarsku.²⁷⁰ Do 26. augusta 1946 pripravila výber osôb maďarskej národnosti určených na presídlenie.²⁷¹ Vytvorila infraštruktúru presídľovania vo forme odborného aparátu, ČSPK pôsobiacej v Maďarsku a štruktúr Osídľovacieho úradu pre Slovensko (OÚ). V Maďarsku chýbala v prvých mesiacoch po podpísaní Dohody nielen podobná infraštruktúra pre výmenu, ale aj ochota začať výmenu obyvateľstva.

Hneď po podpísaní Dohody o výmene obyvateľstva sa československo-maďarské vzťahy začali, aspoň sa zdalo, orientovať pre obe strany prijateľným smerom. Československý delegát pri SKK F. Dastich v správe z 13. marca 1946 hodnotil postoj Maďarov k Dohode ako veľmi korektný. Písal, že maďarská

268 Interpretácie problémov súvisiacich s výmenou obyvateľstva postavené na zlom Maďarsku brániacom výmene obyvateľstva a dobrom Československu snažiacom sa zachrániť Slovákov v Maďarsku, nemôžu byť v dnešnej dobe odpoveďou na povojnové problémy. Možnosti výskumu v dnešných archívoch a materiál, ktorý je v nich dispozícii (aj bez sprístupneného fondu Osídľovacieho úradu pre Slovensko) ukazuje, že je to komplexný problém, vyžadujúci poctivé štúdium a interpretáciu materiálov a že povrchné hodnotenia prenesené zo „šuflikov“ spreď roku 1968 a ich marxisticko-leninská reformačná či normalizačná interpretácia nemôžu dať odpovede na tieto zložité otázky. Podobne však, odpoveďou na tieto zložité otázky výmeny obyvateľstva ako súčasť povojnového politického, hospodárskeho a etnického vývoja v regióne, nie je ani chronologicky poskladaný materiál, bez akceptovania patričných historických súvislostí.

269 VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 59.

270 Podrobnejšie pozri napr. ŠUTAJ, Š. *Maďarská menšina ...*; POPÉLY, Árpád. Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom a menné zoznamy Maďarov určených na presídlenie, In *Človek a spoločnosť*, roč. 12, 2009, č. 1. Dostupné na internete: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-12-rok-2009/1/studie-a-clanky/vymena-obyvateľstva-medzi-ceskoslovenskom-a-maďarskom-a-menne-zoznamy-maďarov-urceny-na-presidlenie/>, [cit. 21. 08. 2022].

271 Podrobnejšie pozri napr. POPÉLY Á. Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom...

strana okamžite naprávala nedostatky, na ktoré čl. predstavitelia upozornili. Po podpísaní dohody o výmene obyvateľstva minister J. Gyöngyösi pri osobnej návšteve F. Dasticha 12. marca 1946 naznačil, že by bolo potrebné zaoberať sa nadviazaním riadnych diplomatických vzťahov medzi Československom a Maďarskom. Pripomenul, že USA a ZSSR už majú svojich veľvyslancov v Maďarsku a veľvyslanec Francúzska má nastúpiť v najbližšom čase.²⁷² Diplomatically naznačil, že maďarská vláda by privítala vytvorenie dočasnej maďarskej misie v Bratislave, niečo ako „*dépendance pražskej diplomatickej misie v Bratislave*“.²⁷³ Dôvodom jeho návštevy bola aj žiadosť o otvorenie hranice pri Bratislave, pretože mnohí dochádzali za prácou na Slovensko a zákaz im to znemožňoval. Maďarska strana v tejto záležitosti zaslala československej strane aj diplomatickú nótu.²⁷⁴

Československý delegát pri SKK F. Dastich v jednej zo svojich správ hodnotil aj pozíciu novej vládnej garnitúry v Maďarsku: „*Ťažkosti denného života krajiny, ktorou sa prehnala vojna, absorbujú myseľ novej politickej garnitúry, ktorá vidí cestu na Západ zatarasenú a k ceste na Východ nemá dosť rozhodnosti. Úsilie Československa o likvidáciu maďarskej menšiny, ktoré ukazuje Maďarsku veľkosť a dosah jeho porážky, ale súčasne mu dáva mocnú vzpruhu, aby sa všetkými prostriedkami snažilo o zmiernenie jej dôsledkov.*“²⁷⁵

Maďarská strana sa však už bezprostredne po podpísaní Dohody začala zaoberať aj problematikou postavenia tých obyvateľov Československa maďarskej národnosti, ktorí po výmene obyvateľstva zostanú v Československu. Minister zahraničných vecí J. Gyöngyösi napísal 24. apríla 1946 štátnemu tajomníkovi V. Clementisovi list, v ktorom nastolil problematiku postavenia týchto osôb a navrhoval, aby bolo zabezpečené na základe rešpektovania národnostných, občianskych a ľudských práv v zmysle Atlantickej charty

272 Ani čl. diplomacia nemala vo vzťahu s Francúzskom riešené stabilné diplomatické misie. Jindřich Nosek pôsobil vo funkcii veľvyslancu až od mája 1946 a rokovania o spojeneckej zmluve medzi oboma krajinami boli dlhé a komplikované, plné zložitých historických aj aktuálnych problémov. Pozri DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl I. Nástin dějin Ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918-1992)*. Praha : Academia, 2012, s. 129, 274; PETRUF, Pavol. *Politické vzťahy medzi Francúzskom a Československom a Francúzskom a Slovenskom (1939-1948)*. Bratislava : Matica slovenská, 2003, s. 333-395.

273 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29, Správa z Úradu SKK z 13. 3. 1946. Diplomatické vzťahy na úrovni veľvyslanectiev medzi oboma štátmi boli nadviazané až na konci roka 1947. DEJMEK, J. *Diplomacie Československa. I. ...*, s. 282.

274 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Politická správa č. 1 z 13. 3. 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dasticha.

275 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za apríl až jún 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dasticha z 20. 7. 1946.

a Charty Organizácie spojených národov.²⁷⁶ Zároveň sa maďarská strana snažila oddialovať začiatok výmeny, čo zdôvodňovala predovšetkým dôslednou prípravou samotného presídľovania a nevyhnutnosťou pripraviť vykonávacie predpisy k podpísanej dohode o výmene obyvateľstva. Čoskoro sa ukázalo, že samotné podpísanie Dohody, ako prejavu dobrej vôle riešiť problém z oboch strán, ešte neznamenalo začiatok výmeny. Obe strany si mnohé jej články vysvetľovali rozdielne. Zároveň začali kalkulovať s možnosťou, že na pripravovanej mierovej konferencii by sa mohli zlepšiť pozície svojej krajiny. Aj samotné podpísanie Dohody 27. februára 1946, bolo výsledkom ťaženia oboch krajín a vyjednávani s víťaznými spojencami. Súhlas Maďarska s Dohodou nie je možné vnímať ináč, ako vynútený súhlas v rámci príprav na mierovú konferenciu. Československá vláda síce vychádzala z presvedčenia, že je nevyhnutné, aby susediace štáty mali vzájomne dobrý pomer, a preto prikladala veľký význam postaveniu maďarského obyvateľstva v ČSR a slovenského a českého obyvateľstva v Maďarsku, ale za základ riešenia považovala predovšetkým Dohodu o výmene obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom,²⁷⁷ nie však už opatrenia, ktoré by viedli k zrovnoprávneniu maďarského obyvateľstva.

Aj československá politika riešila problém, ako zdôvodniť podpísanie Dohody a predstaviť ho vhodne verejnej mienke a obyvateľstvu. Po povojnovej víťaznej eufórii časť nacionálne ladeného a na tejto myšlienke mobilizovaného obyvateľstva očakávala radikálne kroky voči maďarskej menšine. Dosiahnutá Dohoda sa im zdala nedostatočným krokom k celkovému riešeniu maďarskej otázky a napĺňaniu koncepcie národného štátu. Z informácie z 2. marca 1946, ktorú pripravoval pracovník MZV Ján Kysucký pre prejav Jana Masaryka vyplývalo takéto zdôvodnenie: „Československá vláda si osvojila hlavne preto princíp parciálneho riešenia, lebo nebolo inej medzinárodno-právnej možnosti, ako zachrániť desattisíce, ba státisíce Slovákov, vydaných bezohľadnému politickému, sociálnemu, hospodárskemu, kultúrnemu a náboženskému útlaku, než dohodou o výmene obyvateľstva.“²⁷⁸ Dohodu označuje podkladový materiál za prvý krok ku konsolidácii vzťahov medzi Československom a Maďarskom a vyjadruje presvedčenie, že vytvorí predpoklady, ktoré umožnia celkové vysídlenie maďarského obyvateľstva z Československa.²⁷⁹

276 AMZV ČR, f. GS-A, š. 172. List J. Gyöngyösiho V. Clementisovi z 24. 4. 1946.

277 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. List ministra zahraničných vecí J. Masaryka ministrovi J. Gyöngyösimu z 9. 12. 1946.

278 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 22. Podklady J. Kysuckého z 2. 3. 1946 pre prejav J. Masaryka k čl. maďarským vzťahom.

279 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 22. Podklady J. Kysuckého z 2. 3. 1946 pre prejav J. Masaryka k čl. maďarským vzťahom.

Možno povedať, že veľmi krátko po podpise Dohody obe strany začali podávať rôzne formy sťažností na porušovanie podpísanej Dohody. Už 15. marca 1946 sa obrátila maďarská strana na československé MZV nótou, v ktorej namietala najmä konfiškovanie poľnohospodárskeho majetku a neoponechávanie pôdy do 50 ha.²⁸⁰

O mesiac, 16. apríla 1946 podala maďarská vláda československému delegátovi pri SKK memorandum, v ktorom rozsiahlym spôsobom popisovala represívne opatrenia voči Maďarom. Kritizovala, že sa pokračuje v uvažovaní národných správ, konfiškujú sa roľnícky majetok, maďarskí lekári a učitelia sa prekladajú do slovenských dedín, verejní zamestnanci a penzisti naďalej nedostávajú sociálne podpory, ľudové súdy začali rozosielať masovo hromadné oznámenia, nedošlo k rozpusteniu internačných táborov a prepusteniu zaistencov, reslovakizáciou nútia Maďarov hlásiť sa za Slovákov, nedovoľujú ani najprimitívnejší kultúrny život, naďalej sú Maďarom zadržované viazané vklady.²⁸¹ Československé MZV nepoprelo takéto záležitosti a skonštatovalo, že maďarské MZV si neuvedomuje, že uplatňovanie Dohody začína až jej ratifikáciou a výmenou ratifikačných listín, teda od 15. mája 1946. Ani po ratifikácii sa však čsl. úrady s riešením týchto záležitostí neponáhľali.

V maďarskej verejnosti bola živá nádej, že po pripravovanej návšteve maďarských predstaviteľov v Moskve bude možné dosiahnuť korekciu hraníc vo vzťahu k susedom.²⁸² Minister J. Gyöngyösi, ktorý po rozhovoroch s predstaviteľmi mocností realisticky predpokladal, že ku korekcii hraníc v prospech Maďarska na mierovej konferencii nedôjde, bol častou predstaviteľov maďarskej politiky kritizovaný a označovaný za zradcu.²⁸³ Obe strany sa snažili pripraviť si čo najlepšiu východiskovú pozíciu a predložiť také návrhy, ktoré by v ich prospech zlepšili pripravované záväzné dokumenty mierovej konferencie. Maďarská strana sa usilovala získať si predovšetkým sovietskych

280 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120. Informácia P. Winklera o maďarských nótach z 11. 10. 1946.

281 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120. List M. Joska z 2. 10. 1946. AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120. Memorandum maďarské vlády ze 16. 4. 1946 č. 852/pol.-1946. Pri menovej reforme, ktorá sa uskutočnila 1. 11. 1945 a zavádzala jednotnú československú menu, si mohlo obyvateľstvo vymeniť v hotovosti peniaze v hodnote 500 Kčs. Peniaze, ktoré prevyšovali túto čiastku boli deponované na tzv. viazané vklady. Tieto finančné prostriedky boli zmrazené a z týchto vkladov bolo možné vyberať peniaze iba pre osobitne stanovené účely. Stali sa predmetom politických sporov aj politického využívania, vrátane viazaných vkladov obyvateľov maďarskej národnosti určených na presídlenie.

282 AMZV ČR, f. GS-A, š. 164, Maďarsko na mierovej konferencii.

283 AMZV ČR, f. GS-A, š. 72, Spravodajský prehľad zo 14. 9. 1946, Ministerstvo vnútra, odbor pre celoštátne politické spravodajstvo.

predstaviteľov pôsobiacich v Maďarsku. Podľa správ diplomatickej služby vyslanec Grigorij M. Puškin bol priaznivo naklonený maďarskej politike a jej predstaviteľom.²⁸⁴

Možno povedať, že v maďarskej politike napriek rozdielom v ideologickom zameraní vládla zhoda v základných postulátoch: mierové usporiadanie po prvej svetovej vojne je nespravodlivé, Maďarsko bolo poškodené, Spojenci a víťazi by sa mali na mierovej konferencii správať ústretovo a snažiť sa o prijatie spravodlivého mieru, čo by vo vzťahu k Maďarsku znamenalo akceptáciu národnostného princípu a etnografickej hranice. Avšak zároveň bolo jasné, že takto formulované požiadavky mali malú nádej na úspech.

Maďarská strana pri podpise Dohody predpokladala, že nastúpia široké ústupky voči obyvateľstvu zaradenému do presídľovania aj voči obyvateľstvu, ktoré po výmene zostane na československom území a už bezprostredne po podpísaní dohody sa začala zaoberať aj problematikou postavenia obyvateľov ČSR maďarskej národnosti. Oddialovanie výmeny obyvateľstva maďarská strana zdôvodňovala predovšetkým dôslednou prípravou samotného presídľovania a nevyhnutnosťou pripraviť vykonávacie predpisy k podpísanej Dohode.

Maďarská „opozičná“ politika využívala rozpor medzi zahranično-politickými cieľmi, ktorých súčasťou boli ústupky v oblasti okolitého maďarstva a podpisom Dohody. V spoločenskom dialógu a politickom diskurze etnické témy intenzívne rezonovali. Obyvateľstvo si neželalo ďalší Trianon, ani ďalšie územné straty a „poníženie“ národa. Medzi takéto akty bola zaradovaná aj výmena obyvateľstva s Československom.

Maďarskí politici a aj štátni predstavitelia nezaujali k Dohode pozitívny postoj, ako sa k tomu zaviazala maďarská vláda v 10. odseku Protokolu k Dohode. Minister J. Masaryk v jednom zo svojich listov maďarskej strane nezabudol pripomenúť, že minister J. Gyöngyösi hneď po podpise Dohody „*prohlásil, že zásadným stanoviskom maďarské vlády zůstává, že výměnu obyvateľstva nepovažuje za lidskou, ani za takovú, která by byla v souladu se zásadami demokracie. Stejným tónem se nesl projev ministra a místopředsedy vlády Matyáše Rákosiho v Békéscábě dne 22. dubna 1946, ministerského předsedy Františka Nagye v Nyíregyháze dne 28. dubna 1946 atd.*“²⁸⁵

Vážnym vystúpením proti československého charakteru a proti podpísanej dohode bol prejav Mátyása Rákosiho 22. apríla 1946 na zhromaždení MKP

284 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29, Politická správa č. 2 z 2. 4. 1946. Puškin bol po vytvorení Slovenského štátu vyslancom Sovietskeho zväzu na Slovensku, do prerušenia diplomatických vzťahov súvisiacich s druhou svetovou vojnou.

285 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. List J. Masaryka ministrovi J. Gyöngyösimu z 9. 12. 1946.

v Békéscabe. Vzhľadom na to, že slovenskí komunisti boli silne zainteresovaní na výmene obyvateľstva prejav Rákosiho (aj v súvislosti prepravovanou maďarskou misiou do ZSSR) vzbudil v Československu veľkú pozornosť a medzi slovenskými komunistami aj rozhorčenie. V prejave uviedol, že nie je pravda, že Sovietsky zväz podporuje také riešenie maďarskej otázky aké presadzuje Československo a argumentoval tým, že „Sovietsky zväz nesleduje inú národnostnú politiku, než akú uskutočňuje vo svojej krajine.“ To čo sa deje v Československu označil za „nedôstojné pre demokratický štát. Sme presvedčení, že čl. demokracia sa dala v maďarskej otázke na takú cestu, ktorá je škodlivá pre demokraciu v oboch štátoch.“ Podľa predstaviteľov ČSPK bol tento prejav reakciou na prejavy J. Lettricha a K. Šmidkeho 7. apríla 1946 v Békéscsabe.²⁸⁶ V prejave ostro kritizoval československú demokraciu a odhovárал maďarských Slovákov od presídlenia. Varoval Československo pred nadsadenými nárokmi a uisťoval, že spojenci sa v rozhodujúcej chvíli rozhodnú v prospech Maďarska.²⁸⁷ Práve v tomto období po podpísaní Dohody Maďari začali organizovať sériu verejných zhromaždení v sídlach s väčším počtom Slovákov. Maďarskí politici predniesli množstvo prejavov, v ktorých spomínali úspechy rokovaní v Moskve, ktoré dávajú Maďarsku nádeje do budúcnosti. Prejavy predniesli: 22. apríla štátny tajomník Zoltán Pfeiffer v Hódmezövásárhelyi a v Budapešti; minister spravodlivosti, komunista István Ries v Békéscsabe; 28. apríla štátny tajomník István Balogh v Sentesi a F. Nagy v Nyíregyháze; 2. mája F. Nagy pred snemovňou; 5. mája F. Nagy v Székesfehérvári.²⁸⁸ V prejavoch bolo Československo obviňované z nedemokratickej národnostnej politiky a prenasledovania Maďarov. F. Nagy v jednom zo svojich prejavov požadoval úplnú politickú, hospodársku a sociálnu rovnoprávnosť Maďarov alebo návrat tejto menšiny do Maďarska aj s územím.²⁸⁹ V podobnom duchu

286 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1113. Hlásenie o činnosti ČSPK z 19. 4. 1946.

287 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za apríl až jún 1946 Úradu vládného delegáta ČSR pri SKK gen. Dasticha z 20. 7. 1946. Záznam tohto prejavu priniesli noviny *Szabad Nép*, 24. 4. 1946.

288 V prejave okrem iného hovoril, že Maďarsko nechce stavať svoju budúcnosť na šovinizme a revizionizme a Maďarsko si uvedomuje svoju vinu na vojne. „Neveríme však, že mier bude uzavretý na základe vojnovnej viny, ... chceme mier, ktorý prinesie uspokojivé riešenie.“ V jeho interpretácii to znamenalo dve možnosti, alebo bude Maďarom v Československu poskytnuté právo na „úplnú politickú, hospodársku a kultúrnu rovnoprávnosť alebo návrat tunajšieho Maďarstva domov, ale zároveň so zemou, na ktorej maďarský ľud býva.“ (AMZV ČR, TO-O Maďarsko, š. 9. Maďarské prejavy o zahraničnej politike, telegram F. Dasticha zo 6. 5. 1945.)

289 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za apríl až jún 1946 Úradu vládného delegáta ČSR pri SKK gen. Dasticha z 20. 7. 1946.

sa konalo aj zhromaždenie 28. apríla 1946 v Nyíregyháze na ktorom prehovoril Ferenc Nagy.²⁹⁰ Dôležitú úlohu v protičeskoslovenskom ťažení mal komunistický denník *Szabad Nép*, ktorý bol pod vplyvom podpredsedu vlády M. Rákosiho.²⁹¹

Do tejto atmosféry prišla informácia že Rada ministrov zahraničných vecí zrušila 7. mája 1946 Viedenskú arbitráž z 30. augusta 1940 a obnovila hranice s Rumunskom. To znepokojilo maďarských politikov a minister spravodlivosti I. Ries priznal, že Maďarsko očakávalo od Československa Žitný ostrov a od Rumunska 22 tisíc km² územia.²⁹² Ešte pred výmenou ratifikačných listín zaslal V. Clementis do Budapešti D. Okálimu 8. mája 1946 rádiogram, v ktorom ho informoval, že pri výmene ratifikačných listín chcú P. Sebestyénovi, štátnemu tajomníkovi maďarského MZV, odovzdať nótu o porušovaní zmluvy Maďarmi a požiadať o predĺženie lehoty na prihlasovanie sa k výmene obyvateľstva. Zároveň vyzval D. Okáliho, aby sa podieľal na príprave nóty a prišiel do Bratislavy ešte pred P. Sebestyénom.²⁹³

Na zasadaní československej vlády 14. mája 1946 bolo prijaté uznesenie, ktorým vláda poverila štátneho tajomníka MZV V. Clementisa, aby diplomatickou nótu, ktorú je potrebné v najbližšej dobe odovzdať maďarskej vláde, protestoval proti porušovaniu Dohody zo strany maďarských činiteľov a žiadal o predĺženie lehoty na propagovanie výmeny o dva mesiace. Zároveň bolo v uznesení uvedené, že v prípade, ak maďarská vláda nepristúpi na čl. podmienky, si československá vláda vyhradzuje právo na odvetné opatrenia.²⁹⁴

2.2.2 Prihlasovanie Slovákov v Maďarsku na presídlenie

Do 27. mája 1946 mala Československá presídľovacia komisia zozbierať prihlášky slovenského obyvateľstva v Maďarsku na výmenu obyvateľstva.²⁹⁵ Československá presídľovacia komisia, ktorá bola zriadená podľa čl. II Dohody podľa oficiálnych výkazov získala od 4. marca 1946 do 27. mája 1946 prihlášky 90 097 osôb (39 807 hospodárskych jednotiek – rodín), ktoré sa

290 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1113. Hlásenie o činnosti ČSPK zo 6. 5. 1946. Jeho prejav bol publikovaný v *Magyar Nemzet* 30. 4. 1946.

291 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Politická správa z 15. 4. 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK.

292 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za apríl až jún 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dasticha z 20. 7. 1946.

293 AMZV Praha, f. GS-A, š. 168. Rádiogram V. Clementisa z 8. 5. 1946, č. 83242/A/46.

294 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Uznesenie z 56. schôdze vlády zo 14. 5. 1946.

295 SNA, f. ZK, š. 10. List Predsedníctvu vlády z 15. 5. 1946.

prihlásili na presídlenie z Maďarska do Československa.²⁹⁶ Po dodatočnom náboře na výmenu, ktorý československá strana uskutočnila do júna 1946, sa prihlásilo ďalších 7520 osôb, spolu za toto obdobie 97 610 osôb.²⁹⁷ Počet Slovákov, ktorí sa prihlásili na presídlenie z Maďarska, bol podľa upresnených štatistických údajov z februára 1947 upravený na 95 421, ktorý akceptujú obe historiografie.²⁹⁸

V záujme čsl. orgánov vyslaných do Maďarska, bolo získať čím viac Slovákov z Maďarska na presídlenie. Boli to spojené nádoby medzi čl. I a čl. V Dohody. Čím viac Slovákov sa prihlásilo, tým viac Maďarov bolo možné presídliť. Bolo všeobecne známe, že násilná, asimilačná politika medzivojnového a vojnového obdobia výrazne poznačila etnickú príslušnosť, ale aj etnické vedomie Slovákov v Maďarsku a pokračovala v diele asimilátorov z konca 19. a začiatku 20. storočia. Ilúzia o uvedomelom slovenskom obyvateľstve, ktoré sa s nadšením presídli na Slovensko, ba dokonca bude neobmedzene podporovať myšlienku povinného presídlenia, podporovaná častou slovenských politických špičiek, aj niektorými regionálnymi lídrami Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku, bola nereálna. Aj dnešné hodnotenie povojnovej situácie by malo vychádzať z realistického pohľadu, ak chceme objektívne hodnotiť situáciu pri výmene obyvateľstva a nechať bokom marxistickou optikou a národným komunizmom inšpirovaný pohľad na povojnovú dobu.

Pavel Winkler, pracovník ministerstva zahraničných vecí, v tom čase zamestnanec Úradu čsl. delegáta pri SKK a neskorší zástupca čsl. vlády pri Československo-maďarskej zmiešanej komisii pre výmenu obyvateľstva, v správe zo 6. mája 1946 v súvislosti s tým, že sa ČSPK usiluje získať čo najvyšší počet Slovákov prihlásených na presídlenie konštatoval, že sa jej úradníci často uchýľujú k prostriedkom, ktoré sú na hranici objektivity a etiky. Uvádza, že bol pri svojej ceste po oblastných úradovniach ČSPK svedkom takéhoto konania. (Starému železničiarovi, ktorý nevedel písať po slovensky, a preto nebude môcť vykonávať prácu primeranú jeho veku hovorili, že na Slovensku dostane miesto, kde za neho budú robiť iní a on bude iba dozerateľ). Aj keď zdôrazňoval reálnu situáciu, že ak u niektorých neprevažuje národný motív, nie je možné namietajú, ak sa na presídlenie hlásia ľudia predovšetkým zo sociálnych dôvodov „agitácia by sa nemala znížiť pod určitú úroveň dôstojnosti a nemala by sa

296 SNA, f. ÚV KSS, GT, bez čísla. Prehľad udalostí a práce ČSPK.

297 BOBÁK, J. *Maďarská otázka...*, s. 84; ČIERNA-LANTAYOVÁ, D. *Podoba...*, s. 96; POPÉLY, Á. *Výmena obyvateľstva medzi...*

298 SNA, f. ÚP SNR, š. 311. Konečná správa o činnosti ČSPK v Maďarsku od 1946-48, 20. 1. 1949.

*diať spôsobom obvyklým u zlých poisťovacích agentov... nie je v našom záujme, aby sme ľuďom sľubovali výhody, ktoré splniť nemôžeme.*²⁹⁹

Aj náborári z ČSPK si uvedomovali, že národné povedomie Slovákov v Maďarsku bolo silnou asimiláciou potlačené. V jednej zo správ sa uvádzalo: „Slovákov zo živým slovenským národným citom je málo. Propagačná práca ČsPK stojí takmer pred nemožnou úlohou za 6 týždňov podvrátiť maďarizačné tendencie čo maďarský šovinizmus a maďarizačné prostriedky (škola, kostol, úrad, žandár, všeobecný útlak) v slovenských dušiach v Maďarsku pokazili. Jednako slovenské povedomie sa silne prebúda a výsledky práce sú viac ako uspokojujúce. Pre samotnú akciu presídlenia je dôležitý moment hospodárskych a sociálnych podmienok aké presídlení Slováci z Maďarska v Československu dostanú.“³⁰⁰ Zdôrazňovalo sa, aby sľuby, ktoré padli na zhromaždeniach a súkromných rozhovoroch so Slovákami boli československými orgánmi splnené.

Winkler upozorňoval, že niektorí pracovníci, či poverení agitátori ČSPK si neuvedomujú, že reprezentujú svoju krajinu a dajú sa strhnúť k neuvážaným rečiam, aby zaujali poslucháčov. Išlo o protičeské, protižidovské, antidemokratické (protisovietske) výroky. Zároveň konštatoval, že ich evidujú aj na Úrade čsl. delegáta pri SKK a taktiež aj vládny splnomocnenec D. Okáli a z toho dôvodu „zakročil“ a prerušil spoluprácu s viacerými osobami (vysoškoškólakmi).³⁰¹ Spôsoby získavania Slovákov na presídlenie boli rôznorodé, boli súčasťou koordinovanej propagačnej ale aj propagandistickej kampane. Táto téma je práve v súvislosti s výmenou obyvateľstva zaujímavým spôsobom spracovaná v monografii, ktorá vznikla pri riešení nášho projektu.³⁰² Prináša, podobne ako práca S. Polónyovej³⁰³ nielen množstvo údajov o spôsoboch, akým sa snažili propagátori a propagandisti presvedčiť Slovákov na presídlenie, ale prináša aj množstvo faktických údajov o živote Slovákov v Maďarsku. Nemožno však spochybníť, že pracovníci ČSPK, množstvo dobrovoľníkov, aktivistov vynaložili neuveriteľnú energiu a entuziazmus, aj za pomoci domácich maďarských Slovákov, aby pomohli tým, ktorí mali záujem o presídlenie do Československa. Dialo sa tak aj napriek prekážkam, ktoré pre týchto ľudí

299 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 21. Správa P. Winklera o realizácii Dohody o výmene obyvateľstva a rokovaní v Bratislave a Budapešti zo 6. 5. 1946.

300 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 981. Správa propagačného odboru za obdobie od 24. do 31. 3. 1946.

301 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 21. Správa P. Winklera o realizácii Dohody o výmene obyvateľstva a rokovaní v Bratislave a Budapešti zo 6. 5. 1946.

302 HELDÁKOVÁ, L. *Mať volá! Propaganda*

303 POLÓNYOVÁ, S. *Z kultúrnych dejín Slovákov v Maďarsku...*

stavali miestne úrady a napriek mnohým represiám, ktorým boli vystavení Slováci, ktorí sa na presídlenie prihlasovali.

Na porade 30. mája 1946 na Osídľovacom úrade D. Okáli hovoril, že k 27. máju, keď „*Presídľovacia komisia*“ ukončila činnosť bolo prihlásených 78 550 osôb, ku ktorým sa malo pripočítať 6000 osôb, ktoré odišli z Maďarska už predtým. Očakával, že prihlášky budú prijímané aj ďalej a že dosiahnu odhadovaný počet 100 tisíc. Informoval, že pri „*objektívnom*“ zisťovaní počtu Slovákov v Maďarsku sa došlo k číslu 450 tisíc. „*Prítomný zástupca MZV poukázal na to, že na Ministerstve táto cifra sa zdá byť vysokou a ťažko obhájitelnou na medzinárodnom fóre, podľa určitých objektívnych kritérií. Dostalo sa mu však uistenia jak od vládneho splnomocnenca dr. Okáliho, tak od podpredsedu ŠPŠU dr. Horvátha, že tento počet odpovedá skutočnej pravde a že môže byť bezpodmienečne vzatý za podklad pre ďalšie diplomatické jednanie vo veci transferu Maďarov zo Slovenska.*“³⁰⁴

Na základe odhadov slovenských demografov, historikov a štatistikov rátať s počtom až 400 tisíc osôb vhodných na presídlenie. Odhady Československej presídľovacej komisie uskutočnené na základe prieskumu v jednotlivých obciach v Maďarsku určili počet Slovákov v Maďarsku na 473 557 osôb. Súpis vykonali členovia ČSPK v spolupráci s miestnymi znalcami buď zostavením menných zoznamov hláv rodín s udaním počtu členov domácnosti, buď nepriamo osobitnými protokolmi, podpísanými miestnymi občanmi.³⁰⁵ Tento údaj sa veľmi často nekriticky preberá v slovenských kruhoch ako reálny. Je potrebné si uvedomiť, že išlo o odhad, uskutočnený pracovníkmi komisie, ktorí mali záujem, aby ich počet bol stanovený čo najvyššie a spôsoby, ktoré použili, nezodpovedali relevantným štatistickým metódam. Môžeme ho však považovať za významné porovnávacie meradlo. Svedčia o významnom počte osôb, ktoré mali slovenský pôvod, rodinnú spriaznenosť a boli v okruhu urbánnej komunity považované (vnímané) ako slovenské alebo pôvodne slovenské. Nemôžeme túto „štatistiku“ negovať, ani preceňovať, ale vnímať ju primerane k tu uvádzaným rizikám. Zároveň ju môžeme vidieť ako protiváhu nespoľahlivým maďarským oficiálnym štatistikám, ktoré vzhľadom k štátnej politike a asimilačnému tlaku neboli považované za hodnoverné. Maďarská

304 SNA, f. ÚP SNR, inv. č. 247, š. 284. Záznam o porade z 30. 5. 1946 na Osídľovacom úrade.

305 DEÁK, Ladislav. Poznámky k demografii Slovákov v Maďarsku. Pôvodne bola práca uverejnená v *Kultúrno-spoločenskom štvrťročníku Sme*, 1988-1992, č. 14-15. v súčasnosti je prístupná na: <http://www.oslovma.hu/index.php/sk/historia/166-historia3-historia3/573-ladislav-deak-poznamky-k-demografii-slovakov-v-maarsku>. [cit. 12. 09. 2022]

strana na základe maďarských štatistík očakávala nezaujmem Slovákov o presídlenie a krach tejto akcie.

V Správe ČSPK z 1. augusta 1946 sa uvádzalo, že napriek tomu, že sa už nábor na presídlenie medzi Slovákami ukončil, mnohí prichádzajú na úradovne ČSPK a zaujímajú sa o možnosti presídlenia. ČSPK sa rozhodla, že bude robiť evidenciu týchto uchádzačov, ktorá „by bola užitočná pre štatistiku Slovákov žijúcich v Maďarsku a pre mierové rokovanie. Dúfa sa totiž, že v dôsledku prehlásenia zahraničných ministrov, že nebude v strednej Európe menšín, bude na mierovej konferencii dohodnutá povinná všeobecná výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom.“³⁰⁶

Aj keď, ako už bolo uvedené, čsl. strana očakávala, že sa k výmene prihlási väčší počet Slovákov, po ozrejmění všetkých súvislostí ho nakoniec považovala za úspech. V. Clementis túto skutočnosť na Parížskej mierovej konferencii zdôvodňoval dvomi faktormi: „táto menšina nikdy nepožívala menšinových práv, a preto je národnostne neuvedomelá“; „zo strany maďarskej vlády zmluva o výmene bola systematicky porušovaná a boli používané najrozličnejšie prostriedky nátlaku, aby počet prihlásených bol čo najmenší.“³⁰⁷ Dá sa však povedať, že nenaplnené predpoklady čsl. strany boli predovšetkým dôsledkom toho, že u obyvateľstva prevažovali ekonomické záujmy nad národnými, ľudia neboli ochotní v mene návratu do vlasti svojich predkov odísť, začínať v novom prostredí, zanechať dlhoročne obrábanú zem a ťažko nadobudnutý majetok vymeniť za pocit národnej bezpečnosti. Aj preto sa k presídleniu vo veľkej miere hlásili najmä tie vrstvy obyvateľstva slovenskej národnosti, ktoré si od návratu na Slovensko sľubovali zlepšenie svojej hospodárskej situácie a samozrejme tí, ktorých silné etnické vedomie, predovšetkým u inteligencie, viedlo k potrebe vrátiť sa do vlasti svojich predkov.

Pre maďarskú stranu bol počet prihlásených Slovákov k výmene tiež nemilým prekvapením, vzhľadom na počty Slovákov, ktorí sa hlásili k slovenskej národnosti v predchádzajúcich rokoch. Maďarskí historici hodnotia, že „výsledok náborovej akcie bol však hlboko pod očakávanie československých orgánov.“³⁰⁸ Musíme povedať, že bol aj vysoko nad očakávania maďarských politikov, čo vyjadrovali už pri predpokladanej akcii výmeny obyvateľstva, ale aj pri ďalšom postupe pri výmene obyvateľstva, kedy sa snažili spochybňovať čísla prihlásených a počas celej akcie aj slovenskú identitu prihlásených. Aj A. Popély uvádza, že OÚ v materiáloch zo začiatku mája 1945 predpokladal, že sa na presídlenie prihlási asi 100 tisíc Slovákov. Môžeme konštatovať,

306 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1113. Správa o činnosti ČSPK zo 1. 8. 1946.

307 *Almanach oslobodeného juhu*. Nitra : 1947, s. 251.

308 POPÉLY, Á. Výmena obyvateľstva medzi...

že v odborných kruhoch (fakticky čsl. orgánoch) odhad a očakávania neboli až také nerealistické. Odhadovali, že na výmenu by sa mohlo prihlásiť 100-120 tisíc osôb.³⁰⁹ Že to bolo ináč v kruhoch politických, to je už iný príbeh, s inými súvislosťami, očakávaniami, propagandou, politickými kalkuláciami..

2.2.3 Cesta k začiatku činnosti Zmiešanej komisie

Rozruch v československo-maďarských vzťahoch vyvolala československá nóta z 20. mája 1946 a odpoveď maďarskej vlády zo 4. júna 1946.³¹⁰ Československá vláda 20. mája 1946 vydala vyhlásenie, v ktorom žiadala maďarskú vládu, aby bolo vydané oficiálne vyhlásenie, ktoré by zamedzilo takýmto útokom na podpísanú Dohodu. Nóta bola odovzdaná 20. mája 1946 prostredníctvom československého delegáta pri SKK gen. F. Dasticha priamo ministromi J. Gyöngyösimu.³¹¹ Tlač v Maďarsku informovala o čsl. protestnej nóte 22. mája 1946 ako o „*výhražnej československej nóte*“ a o „*pražskej nevydarenej presídľovacej akcii*“. Maďarské orgány nielenže odmietali akékoľvek porušovanie Dohody a páchanie krivdy na Slovákoch, ale poukazovali na to, že maďarská vláda od podpísania Dohody odovzdala čsl. vláde šesť nót o porušení Dohody a porušovaní práv Maďarov a československá vláda na ne neodpovedala.³¹²

V listoch vymenených medzi ministerstvami zahraničných vecí 15. mája 1946 pri výmene ratifikačných listín k Dohode, bolo dohodnuté, že osoby určené na presídlenie majú zostať, bez ohľadu na svoje povolanie, „*v pracovnom procese až do svojho presídlenia*“. Slováci, verejní zamestnanci, nahlásení na presídlenie boli však často zo svojich miest prepustení, roľníkom sa odoberali pozemky, ktoré im boli pridelené v rámci pozemkovej reformy, krátila sa im mzda, boli vyhánaní zo svojich bytov.³¹³ Na Slovensku však Maďari neboli na tom o nič lepšie, pretože protimaďarské opatrenia sa nezastavili ani po výmene ratifikačných listín.

309 SNA, f. Reslovakizačná komisia, š. 49. Výmena obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom, nástin ideového plánu.

310 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za apríl až jún 1946 Úradu vládného delegáta ČSR pri SKK gen. Dasticha z 20. 7. 1946.

311 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. Záznam z telefonického rozhovoru gen. Dasticha J. Kysuckému 20. 5. 1946.

312 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. Telegram gen. F. Dasticha z 23. 5. 1946 pre MZV.

313 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. List J. Masaryka ministromi J. Gyöngyösimu z 9. 12. 1946.

Vládne orgány v Československu s nadšením prijali podpísanie Dohody o výmene obyvateľstva, ale nevyhýbali sa ani možnostiam, aby obyvatelia maďarskej národnosti, ktorí chceli opustiť Československo odchádzali aj mimo rámca výmeny. Zbor povereníkov prijal 17. mája 1946, krátko po ratifikácii Dohody v maďarskom parlamente uznesenie, na základe ktorého bolo možné priznať osobám maďarskej národnosti, ktoré stratili čsl. štátne občianstvo a „dobrovoľne a bez toho, aby sa započítali do počtu presídlencov v zmysle Dohody“ odídu z Československa, „všetky majetkové výhody“ ktoré sú zaručené v rámci Dohody o výmene obyvateľstva. Toto uznesenie prevzala aj vláda čsl. republiky 9. júla 1946 ako svoje uznesenie s doplnkom, že sa to netýka osôb, ktoré patria pod čl. VIII Dohody.³¹⁴

2.2.4 Maďarské diplomatické aktivity a Dohoda o výmene obyvateľstva

Cieľom diplomatických misií maďarských predstaviteľov do ZSSR aj na Západ v roku 1946 bola predovšetkým činnosť smerujúca k mierovej konferencii. Súčasťou však bola aj problematika výmeny obyvateľstva, ktorá v súvislosti, s najprv naznačovanou, no s blížiacou sa mierovou konferenciou a jasne deklarovanou požiadavkou jednostranného transferu 200 tisíc Maďarov z Československa, nadobúdala na význame. Už pred podpísaním Dohody o výmene obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom jedna z kľúčových, strategických otázok znela, či postupovať priamymi rokovaniami s Československom alebo o situácii a presídľovaní rokovať s mocnosťami. Ak s mocnosťami, tak maďarská vláda si uvedomovala, že je v pozícii, že o všetkých závažných otázkach vnútropolitického aj medzinárodnopolitického postavenia Maďarska musí rokovať s predstaviteľmi Sovietskeho zväzu. F. Dastich o tom napísal, že Maďari si uvedomovali, že „i všetky cesty na západ vedú cez Moskvu“.³¹⁵

Podpísaním Dohody o výmene obyvateľstva si Maďarsko splnilo domácu úlohu. Status ústretovej krajiny, ktorá sa chce zmeniť z „exennemi“ statusu, na spojenca a kobelligerentného partnera, dokladovala celá misia maďarskej diplomacie od podpísania Dohody do začiatku mierovej konferencie v Paríži 29. júla 1946. Je to línia, ktorej venujeme pozornosť v monografii o mierovej

314 SNA, f. ZK, š. 10. List P. Winklera zo 17. 7. 1946 D Okálimu, Majetkové výhody Dohody pre dobrovoľných presídlencov. P. Winkler neskôr uvažoval o tom, či by ZK nemohla prijať rozhodnutie v tomto duchu, ale váhal, lebo by to viedlo k úniku veľkých majetkových hodnôt a muselo by sa to diať so súhlasom štátu.

315 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za apríl až jún 1946 Úradu vládného delegáta ČSR pri SKK gen. Dasticha z 20. 7. 1946.

konferencii v Paríži, ale jej súvis s udalosťami a činnosťou či nečinnosťou Zmiešanej komisie a na ceste k realizácii Dohody o výmene obyvateľstva je viac ako evidentný. Preto mu musíme v skrátenej podobe, s vyzdvihnutím niektorých špecifických aktivít, súvisiacich s predmetom tejto publikácie, teda výmeny obyvateľstva, venovať pozornosť. Za pomoci sovietskeho veľvyslanca G. Puškina maďarskí komunisti pripravili cestu maďarskej delegácie do Sovietskeho zväzu. Predseda vlády F. Nagy pred cestou do Moskvy 31. marca 1946 predniesol významný zahraničnopolitický prejav v Pécsi. Poďakoval západným mocnostiam za príspevok k oslobodeniu Maďarska, ale za hlavnú politickú líniu maďarskej zahraničnej politiky označil spojenectvo a priateľstvo so Sovietskym zväzom. Zdôraznil, že Maďarsko nezabúda, že je porazeným štátom, ale predsa len očakáva, že problematiqué otázky budú riešené v duchu demokracie, Atlantickej charty a myšlienok Lenina a Stalina.³¹⁶

Maďarská politika sa po roku od skončenia vojny cítila silnejšia, spoliehala sa na svoju pravdu a spravodlivosť. Predpokladala svoju dominanciu a lepšiu pripravenosť na rokovania. Obávala sa však tendencii sovietskej „národnostnej“ politiky uprednostňujúcej silové a „definitívne“ riešenia pred demokratickými a „ľudskými“. V tejto fáze ale nedôverovala ani západným mocnostiam, ktoré viazali k čsl. reprezentáciám a E. Benešovi silné väzby. Predpokladali aj pretrvávanie mníchovského syndrómu „viny“ presakujúceho aj do hodnotenia Viedenskej arbitráže z roku 1938.

Cesty maďarských politikov do Sovietskeho zväzu aj na Západ sledovala čsl. diplomacia a politika s maximálnou vážnosťou. Napriek tomu, že Československo ako spojenec víťazných mocností kalkulovalo s pomocou Spojencov, niektoré signály vychádzajúce z USA a zo Sovietskeho zväzu nabádali na ostražitosť a pozorné sledovanie i analyzovanie situácie.

Maďarská delegácia rokovala v Moskve 9.-15. apríla 1946. Členmi delegácie boli predseda vlády F. Nagy, minister zahraničných vecí J. Gyöngyösi, podpredseda vlády Árpád Szakasits a minister dopravy, komunista Ernő Gerő.³¹⁷ Čsl. splnomocnenec pri SKK F. Dastich za ciele maďarskej delegácie označil hospodárske záležitosti, odchod sovietskych vojakov, otázku maďarských vojnových zajatcov a prípravu mierovej konferencie; vo vzťahu k Československu to boli: výmena obyvateľstva, práva maďarskej menšiny v ČSR, zamedzenie nábory pracovných síl z radov maďarskej menšiny, územné zmeny a Žitný ostrov; za veľmi dôležitú považovala maďarská delegácia aj problematiku

316 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za apríl až jún 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dasticha z 20. 7. 1946.

317 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za apríl až jún 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dasticha z 20. 7. 1946.

Sedmohradska, ktorá v maďarskej zahraničnej politike mala tradične významnú úlohu.³¹⁸ Podstatné tiež bolo, že bez návštevy Sovietskeho zväzu nebolo možné rokovať vo Washingtone a Londýne.

S členmi delegácie rokovali najvyšší sovietski predstavitelia: Stalin, Molotov a Vladimir G. Dekanozov. Obe strany sa stretávali aj na spoločenských sprievodných akciách, na recepciách, obedoch a večeriach. K dispozícii na maďarskej strane sú spomienky F. Nagya, E. Geróa, maďarské a ruské záznamy, ktoré objavili Csaba Békés a István Vida, Stalinove prípitky aj zápisy o rokovaní Gyöngyösiho a Dekanozova. Na stretnutí s Molotovom 9. apríla 1946 J. Gyöngyösi vyhlásil, že ak bude Československo trvať na vysídlení Maďarov, maďarská vláda nemôže obísť nastolenie územnej otázky. V. Molotov vraj schvaľoval uzavretie dohody o výmene obyvateľstva a vyjadril nádej, že ČSR zrovnoprávni Maďarov, takže k alternatíve navrhovanej J. Gyöngyösim nedôjde.³¹⁹ Gyöngyösi informoval, že dohoda o výmene nemôže riešiť problém, lebo počet „*Čechoslovákov, ktorí sa chcú dobrovoľne presídliť z Maďarska je iba 50-tisíc, kým počet Maďarov v Československu, podľa čl. údajov je 650-tisíc*“. Tiež zdôrazňoval, že Maďarsko nemôže prijať 400 tisíc ľudí, aj keby sa ďalších 200 tisíc Maďarov prihlásilo k slovenskej národnosti v reslovakizačnej akcii. Z toho vyplynul záver, že ak chce ČSR Maďarov vysídliť, musí im dať aj zem, na ktorej žijú. Na tento návrh, pripomenul J. Gyöngyösi, nie je možné poze- rať ako na snahu o revíziu.³²⁰ Na rokovaníach so Stalinom F. Nagy spomenul mierové ciele. Nagy v úvodnej časti vyzdvihol úlohu Sovietskeho zväzu pri oslobodení Maďarska, informoval Stalina o ťažkej situácii v maďarskom hospodárstve a výsledkom prvej časti rokovaní bol Stalinov prísľub predĺžiť splácanie maďarských reparácií. Poďakoval za oslobodenie a vyslovil názor maďarskej vlády, že Maďarsko dostalo nezávislosť a slobodu ako dar od Sovietskeho zväzu. Od Československa očakával občianske práva pre Maďarov, resp. ak sa ich chce zbaviť, tak iba s pôdou. Stalin po týchto slovách vyslovil želanie, aby príslušníci maďarskej národnostnej menšiny dostali občianske práva, a vyjadril názor, že ČSR nepristúpi na odovzdanie časti svojho územia.³²¹ Pokiaľ ide o osud maďarského národa žijúceho v ČSR maďarská vláda videla

318 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za apríl až jún 1946....

319 Stretnutia maďarských a sovietskych politikov uvádza: ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 212.

320 VOLOKITINA, T. V. – ISLAMOV, T. M. – MURAŠKO, G. P. – NOSKOVA, A. F. (eds.). *Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov 1944-1953 gg.* Tom I. Moskva – Novosibirsk : Sibirskij chronograf, 1997, s. 403-404. Prijem ministra inostrannych del Vengriji Djendeši po voprosam, svjazanym s podgotovkoj mirnych dogovorov, 9. 4. 1946.

321 ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 212-216.

dve možnosti: 1. Mierová zmluva zaviaže ČSR zabezpečiť podmienky vývoja podobne ako je to v Juhoslávii alebo v Sovietskom zväze, 2. Časti kompaktné obývané maďarským obyvateľstvom by bolo možné vrátiť Maďarsku. J. V. Stalin v odpovedi upozornil, že je možné dohodnúť sa na výmene obyvateľstva, ktorá nie je obmedzená početnou rovnosťou a ako príklad uviedol dohodu medzi Poľskom a Litvou. Tiež upozornil, že Česi chcú splniť všetky požiadavky Slovákov, ktorí zostali po vojne v rámci ČSR. J. Gyöngyösi argumentoval, že v tomto prípade ide o ľudí, ktorí na území žijú už tisíc rokov a chcú žiť ďalej na tomto území. Druhým argumentom bola situácia v Maďarsku, ktoré je preľudnené a nie je schopné prijať 200 tisíc ľudí bez pôdy. Do diskusie so Stalinom vstúpil aj podpredseda vlády Á. Szakasits, ktorý upozornil, že existencia 650 tisícovej menšiny bez práv a bez ekonomických podmienok na existenciu bude v budúcnosti zdrojom iredentizmu a revizionizmu.³²²

V čase návštevy maďarskej delegácie v Moskve kolovali rôzne informácie. V politických kuloároch sa uvažovalo o tom, že by sa Sovietsky zväz mohol vzdať v prospech Maďarska Berehova. Tým by sa vytvoril precedens pre maďarské revízne plány. Hovorilo sa aj o tom, že Sovietsky zväz by mohol garantovať práva maďarskej menšiny v ČSR, Rumunsku a Juhoslávii. Návšteve Sovietskeho zväzu pripisoval generál Dastich intenzívnejšie výhrady maďarských komunistov voči výmene obyvateľstva, ktoré vyvrcholili už spomínaným prejavom M. Rákosiho 22. apríla 1946 v Békéscsabe.³²³

O výsledkoch návštevy Sovietskeho zväzu informoval 19. apríla 1946 minister J. Gyöngyösi. Informoval verejnosť, že najprv prerokoval všetky otázky sám s Molotovom a následne maďarská delegácia rokovala so Stalinom o všetkých, pre Maďarsko dôležitých otázkach. Na novinársku otázku, či na rokovaní odzneli aj „územné narážky“, minister odpovedal: „*Pokročili sme už ďalej za územné narážky... Naším východiskom je, že sme viedli vojnu proti Sovietskemu zväzu a prehrali sme ju. Naším podkladom je trianonský status. To, čo by sme dostali navyše, nebolo by žiadnym spätným pripojením území,*

322 VOLOKITINA, T. V. – ISLAMOVI, T. M. – MURAŠKO, Galina Pavlovna – NOSKOVA, A. F. (eds.). *Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov...*, s. 408-416. Zapis besedy J. V. Stalina s praviteľstvennoj delegacijej Vengriji po voprosam ekonomiky i položenija Vengrov v Slovakiji. Na stretnutí sa zúčastnili: Stalin, Puškin, Grigorjev, Nagy, Szakasits, Gyöngyösi, Gerő, Szekfű.

323 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29, Periodická správa za apríl až jún 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dasticha z 20. 7. 1946. M. Barnovský, odvolávajúc sa na prácu MURAŠKO, Galina Pavlovna (ed.). *Vostočnaja Evropa v dokumentach rossijskich archivov 1944-1948*. Moskva – Novosibirsk 1997, uvádza dátum návštevy 9.-10. 4. 1946, kým I. Romsics spomína, že delegácia bola v Moskve ešte 16. 4. 1946.

ale zväčšením nášho územia.³²⁴ Na otázku o presídlení Slovákov z Maďarska odpovedal, že čl. vláda musí do konca júna oznámiť dosiahnutý výsledok náboru na presídlenie.³²⁵

O výsledkoch cesty do Moskvy informoval 20. apríla 1946 aj premiér F. Nagy. Optimisticky naznačil, že najmä v prípadoch na spoločenských posedeniach, ktoré však bližšie nekomentovala ani sovietska, ani maďarská strana, boli vyslovené pozitívne prísluby. Aj on informoval, že oznámenie „mierových cieľov Maďarska prijali sovietski štátnici s veľkým porozumením“.³²⁶ Podľa informácie tlačového odboru čl. ministerstva informácií čerpajúcich z diplomatických kuloárov, Gyöngyösi zhodnotil moskovské výsledky v tom zmysle, že sa mu dostalo „nemastných a neslaných zahmlených príslubov vedúcich moskovských politikov“. Politiku Molotova hodnotil ako politiku dvoch tvárí. Pri informovaní o diplomatickej korešpondencii so Sovietskym zväzom Gyöngyösi uviedol, že sovietska strana maďarské požiadavky ignorovala a odmietala o nich rokovať.³²⁷ Pripisujúc veľký význam Stalinovým slovám Gyöngyösi informoval, že Maďari majú podporu Sovietskeho zväzu v otázke hraníc s Rumunskom a dúfal, že budú mať jeho podporu aj v požiadavkách voči ČSR.³²⁸

Neúspech moskovskej misie potvrdilo aj rozhodnutie Rady ministrov zahraničných vecí zo 7. mája 1946, ktorá zrušila Viedenskú arbitráž z 30. augusta 1940 a definitívne rozhodla o nemeniteľnosti rumunsko-maďarských hraníc práve v čase, kedy komunista József Révai v maďarskom parlamente oceňoval význam moskovskej návštevy. Informácie šokovali verejnosť aj politických predstaviteľov. Predseda vlády F. Nagy okamžite intervenoval u veľvyslanca G. Puškina, ktorý mu dával vyhýbavé odpovede a ubezpečoval ho o sovietskej podpore. J. Gyöngyösi bol ochotný odcestovať do Moskvy a žiadať vysvetlenie od Molotova. Sovietske vedenie však túto iniciatívu jednoznačne odmietlo, lebo nepovažovalo ďalšiu návštevu maďarského ministra za vhodnú.³²⁹

324 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29, Politická správa č. 7 z 22. 4. 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. F. Dasticha.

325 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Politická správa č. 5/46 z 15. 4. 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK.

326 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Politická správa č. 7 z 22. 4. 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. F. Dasticha.

327 MICHÁLEK, Slavomír. Československá mierová delegácia na Parížskej mierovej konferencii v Paríži roku 1946 (so zameraním na podiel Juraja Slávika). In PEŠEK, Jan a kol. *Kapitolami najnovších slovenských dejín*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2006, s. 62.

328 ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 219.

329 ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 227-230.

Správu o pobyte maďarskej delegácie v Moskve podávala aj čsl. ambasáda. Vyslanec Jiří Horák informoval, že sa 29. apríla 1946 stretol s V. Zorinom, ktorý ho uistil, že o teritoriálnych požiadavkách sa nerokovalo. V správe Horák spojil informácie od sovietskeho veľvyslanca Zorina, od maďarského vyslanca (historika) Gyulu Szekfúho, ktorému opätovoľal zdvorilostnú návštevu a z informácií z tretích zdrojov.³³⁰ Podľa informácií, ktoré získal čsl. delegát pri OSN „z kruhov blízkych maďarskému veľvyslanectvu“, povedal predseda vlády F. Nagy veľvyslancovi A. Szegedy-Maszákovi, že pri návšteve Moskvy si vymohli príslub, že ak na hraniciach ČSR zostane nejaká maďarská menšina, v mierovej zmluve jej budú zabezpečené menšinové práva.³³¹

Po návšteve Sovietskeho zväzu, 28. apríla 1946, maďarská vláda svoje požiadavky predložila Rade zahraničných ministrov v Aide memoire. V spise s názvom *Názory maďarskej vlády na hospodárske otázky súvisiace s mierovými zmluvami* zhrnula požiadavky súvisiace s mierovými zmluvami a s riešením problémov týkajúcich sa Maďarska a jeho susedov.³³² Upozorňovali na bezprecedentnú situáciu Maďarov na Slovensku („*situation sans précédent dans l'histoire humaine*“). Odvolávajúc sa na princípy Atlantickej charty, uviedli, že Maďarsko žiada spravodlivé riešenie a spravodlivý mier v duchu Charty Spojených národov. Za cieľ maďarskej politiky označili nie revizionistické ciele, ale na zabezpečenie porozumenia a harmónie národov v podunajskej kotline.³³³ Maďarská vláda požadovala právo vytvárať svoje administratívne organizácie, právo vytvárať politické a odborové organizácie, zabezpečenie práv na riadenie svojho ekonomického života a používanie materinského jazyka.³³⁴ Ako sa uvádzalo v reakcii na maďarské aktivity, čsl. experti nepopierali, že možnosti formálne nadviazať na medzivojnové garantovanie menšinových práv existujú, ale práve to považovali za jeden dôvodov, prečo sa treba rezolútne vyrovnáť s menšinovou problematikou vysídlením Nemcov a Maďarov.³³⁵

Odvolávajúc sa na nótu z 8. mája 1946, maďarské vyslanectvo v Paríži (Paul Auer) ešte pred začiatkom mierovej konferencie zaslalo 11. júna 1946 V. M. Molotovovi (a ostatným predstaviteľom spojeneckých veľmocí) trinásťbodové

330 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29, Správa vyslanca Horáka z Moskvy z 3. 5. 1946.

331 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Správa čsl. delegáta pri OSN o maďarských veciach z 8. 7. 1946.

332 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za júl až september 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dasticha zo 7. 11. 1946.

333 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Správa československej informačnej služby o maďarských veciach z 8. 7. 1946.

334 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 8.

335 AMZV ČR, f. GS-A, š. 148. Pamiatnaja zapiska, Praga, 16. 8. 1946.

memorandum, v ktorom žiadalo, aby boli v rámci OSN zabezpečené práva národnostných menšín v juhovýchodnej Európe. Materiál podrobne navrhoval mechanizmus medzinárodnopolitickej garancie menšinových práv a spôsob kontrolnej činnosti OSN. Súčasťou listu bolo memorandum maďarskej vlády s podrobnými názormi na princípy ochrany národnostných menšín.³³⁶

Výsledky moskovskej návštevy aj nasledujúce udalosti na medzinárodnej scéne potvrdili maďarskej diplomacii, že je potrebné pokračovať v aktivitách v západných krajinách. To, čo nedosiahli maďarskí predstavitelia od Sovietského zväzu, chceli získať od anglosaských krajín. Ako uvádzali čl. zdroje, americkí predstavitelia zaujali k návšteve ústretový postoj, britskí sa pokúšali návšteve zdvorilo vyhnúť.³³⁷

Ešte začiatkom maďarskej diplomatickej misie na západ v čase od 23. apríla do 4. mája 1946 navštívila Maďarsko britská parlamentná delegácia. Viedol ju poslanec John Haire, ktorého manželka pochádzala z Hatvanu z Maďarska. Delegáciu prijali najvýznamnejší predstavitelia krajiny (M. Rákosi, Á. Szakasits, predseda parlamentu Béla Varga a I. Kertész). Vedúci britskej delegácie J. Haire zdôraznil historické tradície spolupráce britského a maďarského parlamentarizmu a vo voľnej debata v kruhu poslancov sa vyjadril, že treba brať do úvahy, že „by nebolo objektívne, ak by sa zabudlo na to, že aj národ český a slovenský pracoval a vystupoval vo vojne prakticky na strane Nemcov a že sa preto nesmie na túto okolnosť zabudnúť pri príležitosti prípravy mierových zmlúv. Nielen Maďarsko treba brať na zodpovednosť, ale aj iné štáty, poprípade národy, ktoré pracovali pre Hitlera“.³³⁸ Čsl. diplomacia zvažovala, či má podať oficiálny protest proti výrokom britského poslanca, lebo odzneli síce v súkromnom rozhovore, ale na oficiálnej pôde. Čsl. diplomati sa už v priebehu návštevy britskej delegácie v Maďarsku kontaktovali s jej členmi a poskytli im čl. pohľad na problematiku.³³⁹ Československá diplomacia sledovala aj cestu sociálnodemokratickej poslankyne Anny Kéthlyovej,³⁴⁰ ktorá absolvovala dvojmesačný pobyt v Londýne. V diskusiách s britskými politikmi jednoznačne dávala najavo, že čl. riešenie maďarskej otázky odporuje zásadám

336 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163, List P. Auera z 11. 6. 1946 Molotovovi s návrhom na zabezpečenie menšinových práv a memorandum.

337 ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 238.

338 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Správa tlačového referenta Úradu čl. delegáta pri SKK E. Kovára z 15. 5. 1946.

339 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Správa tlačového referenta... Podrobnejšie o týchto misách: ŠUTAJ, Š. *Parížska konferencia 1946 a mierová...*, s. 68-70.

340 O jej osudoch píše SZERENCSES, Károly. *Tizenhárom életrajz*. Győr : Tankönyvkiadó, 1991, s. 13-22.

sociálnodemokratickej politiky. Prezentovala názor, že maďarskí socialisti sú proti presídľovaniu a považujú ho za porušenie sociálnodemokratických zásad.³⁴¹

Misie maďarskej diplomacie smerom na západ nasledovali veľmi rýchlo v období do začatia mierovej konferencie, teda v čase, kedy už začali rokovania Československo-maďarskej zmiešanej komisie.

2.2.5 Československé diplomatické aktivity a výmena obyvateľstva

Pozornosť čsl. diplomacie sa orientovala na medzinárodné garantovanie vysídlenia maďarskej menšiny z ČSR a eliminovanie iniciatív maďarskej diplomacie na ochranu maďarských menšín v okolitých krajinách a zabezpečenie ich národnostných práv, ale aj prípadné pokusy o oživenie myšlienky etnografických hraníc, ktoré sa pokúšala zaviesť Viedenská arbitráž.

Československá diplomacia odovzdala 3. apríla 1946 „zvláštne“ memorandum k mierovej zmluve britskému diplomatovi Gladwymu Jebbovi. Memorandum s dvomi prílohami a dvomi mapami odovzdal V. Clementis aj britskému veľvyslancovi v Prahe P. Nicholsovi.³⁴² Podobné dokumenty boli odovzdané aj predstaviteľom USA a ZSSR. Základnými požiadavkami okrem výslovného uznania viny Maďarska bol oduznanie Mníchovskej dohody a Viedenskej arbitráže, uznanie predmníchovských hraníc a vzdanie sa myšlienky svätostefanskej koruny. Mierová zmluva mala okrem výmeny obyvateľstva potvrdiť aj transfer 200 tisíc Maďarov a reslovakizáciu, návrat archívov a umeleckých pamiatok, nárok na reparácie a pričlenenie Bratislavského predmostia. P. Nichols podporil československú myšlienku kombinácie odsunu a výmeny obyvateľstva a kritizoval niektoré opatrenia SNR voči maďarskej menšine, najmä vyhánanie.³⁴³ Stalin sa stretol s čsl. ministrom zahraničného obchodu H. Ripkom, ktorý o stretnutí informoval na tajnom zasadnutí vlády 16. apríla. V ďalších rozhovoroch, napr. s ministrom zahraničného obchodu H. Ripkom sovietski predstavitelia vyjadrili podporu čsl. ambíciám vysťahovať 200 tisíc Maďarov.³⁴⁴ Stalin sa vraj o Maďaroch nevyjadroval veľmi lichotivo a povedal, že menšiny v strednej Európe musia byť zlikvidované, lebo

341 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Dôverná informácia Ministerstva vnútra z 18. 4. 1946 – Anna Kethly.

342 KUKLÍK, Jan. *Britská diplomacie a československé požiadavky...*, s. 207.

343 KUKLÍK, Jan. *Britská diplomacie a československé požiadavky ...*, s. 208-209. Podrobnejšie o tom: KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan. *Zpráva britské diplomacie z Prahy v roce 1945*. Praha : Karolinum, 2010.

344 BARNOVSKÝ, M. *Sovietsky zväz, komunisti...*, s. 158-159.

tvoria piatu kolónu. Súhlasil aj s Ripkovým názorom, že Maďari myslia na odvetu bez ohľadu na politickú príslušnosť a vyjadril spokojnosť nad spoluprácou ČSR a Juhoslávie.³⁴⁵

Čoskoro po návrate maďarskej delegácie z Moskvy sa 25. apríla 1946 začalo v Paríži rokovanie Rady ministrov zahraničných vecí ZSSR, Veľkej Británie, USA a Francúzska, ktoré trvalo do júla 1946.³⁴⁶ Pred začiatkom rokovania 25. apríla 1946 odoslal minister J. Masaryk z Paríža listy ministrom zahraničných vecí V. M. Molotovovi, ministrovi zahraničných vecí Francúzska G. Bidaultovi a štátnemu sekretárovi ministerstva zahraničných vecí E. Bevinovi, v ktorých žiadal, aby bola do programu rokovaní mierovej konferencie zaradená otázka presídlenia maďarského obyvateľstva z ČSR (už nie iba výmena obyvateľstva). Navrhoval, aby dostal možnosť vyjadriť svoj pohľad na túto otázku. Československo navrhovalo, aby sa transfer začal 3-6 mesiacov po podpísaní zmluvy a realizoval sa postupne, súčasťou by boli úľavy na reparáciách a zároveň by bol garantovaný humánný prístup pri presídľovaní.³⁴⁷ Súčasne oznámil, že na prípravu mierových rokovaní určilo osobitného splnomocneného vyslanca v Paríži Vavra Hajdua, vedúceho oddelenia prípravy materiálov pre mierovú konferenciu na MZV a že je k dispozícii Rade ministrov zahraničných vecí v Paríži.³⁴⁸ V tom čase už MZV ČSR predložilo čsl. vláde návrh na požiadavky pre mierovú konferenciu.³⁴⁹

Československé požiadavky na transfer boli prijímané spojencami, podobne ako v období Postupimskej konferencie, s pochopením, ale nie s nadšením a určite nie s jednoznačnou podporou. Už 29. apríla 1946 prijal v Paríži V. M. Molotov čsl. diplomatického zástupcu v Paríži Jindřicha Noska a Vavra Hajdu. Predmetom rokovania bol transfer Maďarov z Československa. Ako uvádzal v správe V. Clementis, Molotov bol rezervovaný a odporúčal problematiku riešiť bilaterálnou dohodou s Maďarmi a dal najavo, že riešenie tejto otázky bude závisieť aj od stanoviska Angličanov a Američanov.³⁵⁰ Pri

345 KAPLAN, Karel – ŠPIRITOVÁ, Alexandra (eds.). *ČSR a SSSR 1945-1948. Dokumenty mezistátních jednání*. Praha-Brno : ÚSD AV ČR, 1997, s. 215-216.

346 LANTAYOVÁ-ČIERNA, D. *Tradícia a dejiny...*, s. 89.

347 AMZV ČR, f. GS-A, š. 65, Aide mémoire on the question on the transfer.

348 AMZV ČR, f. GS-A, š. 148, Listy V. M. Molotovovi, E. Bevinovi a G. Bidaultovi, ministrom zahraničných vecí, z 25. 4. 1946.

349 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167, Uznesenie vlády z 12. 7. 1946 o československých požiadavkách mierovej konferencii. O čsl. požiadavkách a rokovaniach vlády o tejto otázke podrobnejšie: ŠUTAJ, Š. *Parížska konferencia 1946 a mierová...*, s. 119-131.

350 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. Informácia V. Clementisa Transfer Maďarov na mierovej konferencii.

čítaní záznamu o stretnutí Molotova s čsl. predstaviteľmi si uvedomujeme, že to muselo byť pre nich traumatizujúce stretnutie. Bolo to v čase, kedy ČSR odovzdala svoje požiadavky k mierovej zmluve Rade zahraničných ministrov. Rada začínala svoje rokovanie, maďarská delegácia sa nedávno predtým vrátila s rokovaní so Sovietmi a čsl. predstavitelia boli presvedčení o sovietskej podpore pre čsl. plány. Šokom bolo, keď po poďakovaní V. Hajdua za podporu čsl. plánov na presídlenie reagoval V. Molotov otázkou, kedy sovietska vláda sľúbila podporiť také snaženie čsl. vlády. V. Hajdu sa odvolával na vyjadrenie Vyšinského v rozhovore s veľvyslancom J. Horákom.³⁵¹ Molotov potom hovoril, že Sovietsky zväz má skúsenosti s riešením takýchto otázok a uviedol príklad výmeny obyvateľstva medzi Poľskom a sovietskymi republikami Bieloruskom, Ukrajinou a Litvou, ktoré sa uskutočnili bez obmedzenia počtu vymenených. V. Hajdu vysvetlil, že všetky možnosti vyjednávania o výmene už boli vyčerpané.³⁵² Rozdiely v možnostiach videl v tom, že Maďarsko nechce prijať Maďarov z ČSR, aby mohli v budúcnosti využiť ich prítomnosť na teritoriálnu revíziu. Navyše Maďari považujú Maďarsko za svoju vlasť, ale nechcú sa dobrovoľne sťahovať do Maďarska. Molotov uzavrel diskusiu, že ČSR môže predložiť návrh na presídlenie, ktorý sa bude riešiť, ale upozornil na rozdiel medzi Nemeckom a Maďarskom a navrhol, aby sa ešte pokúsili o bilaterálne rokovania.³⁵³ V nedatovanom zázname rozhovoru V. Clementisa (za účasti J. Noska) a A. Vyšinského ktorý sprostredkoval Alexander J. Bogomolov³⁵⁴, už pri prvých slovách Vyšinskij zastavil Clementisa a povedal, že sovietski predstavitelia nie sú presvedčení o správnosti transferu a k rozumnému riešeniu je možné dospieť aj dvojstrannými rokovaniami. Clementis oznámil Vyšinskému stanovisko čsl. vlády, ktorá je presvedčená, že maďarskú otázku je možné vyriešiť iba transferom a poukázal na to, že Maďari nechcú rokovať o transfere, ale o zabezpečení menšinových práv pre Maďarov, a to je pre ČSR neprijateľné. Napriek skepticizmu Maďarov o výsledkoch ich moskovskej misie Vyšinskij upozornil, že Maďari nemôžu týchto ľudí prijať, ale sú ochotní

351 Na stretnutie sa odvolával J. Horák v správe z 3. 5. 1946, ktorú už spomíname v tomto texte. Horák sa v ten istý deň stretol aj s V. Zorinom a diskutoval o výsledkoch dosiahnutých v Moskve maďarskou delegáciou. (AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Správa vyslanca Horáka z Moskvy z 3. 5. 1946).

352 V. Hajdu uviedol, že v Maďarsku žije iba 100 tisíc Slovákov, kým na Slovensku 400 tisíc Maďarov.

353 Prijem predstaviteľa praviteľstva Českoslovakii V. Gajdu i poslannika Českoslovakii vo Franciji J. Noseka po voprosu pereselenija vengerskogo naselenija iz Slovakii v Vengriu, Pariž 30. 4. 1946. VOLOKITINA, T. V. – ISLAMOV, T. M. – MURAŠKO, G. P. – NOSKOVA, A. F. (eds.). *Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov...*, s. 428-434.

354 AMZV ČR, f. GS-A, š. 88. Záznam rozhovoru s Vyšinským, bez dátumu.

ich prijať aj s územím. Československý predstaviteľ upozornil, že to je ten revizionizmus, ktorý Maďari presadzujú bez toho, aby toto slovo vyslovili. Vyšinskij argumentoval, že je „*iné mať zásadu a iné je ju realizovať*“.³⁵⁵ Clementis vyjadril ochotu rokovať o možných alternatívach riešenia, o posune začiatku transferu, o fázovom uskutočňovaní presídľovania, o hospodárskej pomoci Maďarsku a o najlepšej snahe uskutočniť transfer humánne. Preferoval však formu transferu ako základného riešenia, najvhodnejšieho pre ČSR. V správe sa uvádzalo, že rozhovor bol vedený formou diskusie, veľmi srdečne, vtipne, ale dosť ostro. Vyšinskij pripomenul názor prezentovaný Stalinom a Molotovom. „*Není možno, aby vláda Sovětského svazu v tomto stádiu podstoupila v tomto směru nějaký závazek a aby se nyní jménem vlády vyjádřil, že nás bude podporovat.*“³⁵⁶ Bol to pre čsl. diplomaciu jasný signál, že v otázke transferu je sovietska podpora skôr platonická ako reálna. Na záver rozhovoru chcel J. Nosek zdôrazniť dôležitosť týchto problémov pre ČSR, ale už pri druhom argumente ho Vyšinskij prerušil, že vec už bola prednesená a argumenty pozná. J. Nosek už iba zdôraznil „vitálnosť“ problému pre ČSR, odhodlanosť ďalej presadzovať navrhované riešenie a prípadné sklamanie, ak by nezískalo sovietsku podporu. Aj podľa predkladateľa správy sa Československo nemohlo spoliehať na podporu západných spojencov, ktorých sa snažilo v tejto veci aspoň zneutralizovať. O problematike transferu navrhoval viesť rokovanie tak, aby sa ZSSR nedostal do konfliktu so západnými spojencami.³⁵⁷

Dňa 5. mája 1946 Clementis zaslal V. Hajduovi a J. Slávikovi depešu do Paríža, v ktorej hodnotil dovtedajšie výsledky čsl. rokovaní. Oznamoval, že veľvyslanec USA Steinhardt slúbil prezidentovi Benešovi, že pošle ministrovi Byrnesovi telegram podporujúci transfer Maďarov z Československa. Podľa oznámenia čsl. veľvyslanca v Moskve J. Horáka Sovietsky zväz neschválil čsl. požiadavky týkajúce sa svätoštefanskej koruny, erbu a kontroly železníc, pretože to pokladal za zásah do suverenity. Clementis uviedol, že ak by bola o tom diskusia, treba uviesť, že Československo netrvá na požiadavkách týkajúcich sa svätoštefanskej koruny ani erbu. V správe ČSPK zo 6. mája 1946 sa zdôrazňovalo, že maďarská strana „*využívá okolnost, že doteraz nebola mierová konferencia, snažia sa u obyvateľstva vzbudiť dohady, že k presídleniu nedôjde a že dnešná hranica medzi ČSR voči Maďarsku bude zmenená.*“³⁵⁸

Aj rokovania so západnými spojencami sa týkali predovšetkým problematiky navrhovaného transferu Maďarov z ČSR. Problematika výmeny

355 AMZV ČR, f. GS-A, š. 88. Záznam rozhovoru s Vyšinským, bez dátumu.

356 AMZV ČR, f. GS-A, š. 88. Záznam rozhovoru s Vyšinským, bez dátumu.

357 AMZV ČR, f. GS-A, š. 88. Záznam o rozhovoru s Vyšinským.

358 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1113. Hlásenie o činnosti ČSPK zo 6. 5. 1946.

obyvateľstva sa z nich vytratila, aj keď v pôvodných úvahách sa objavovala ako otázka, ktorú by mala mierová konferencia potvrdiť. Ba aj v maďarských úvahách o rokovaní o mieri sa rátalo s tým, že mierová konferencia by mohla prijať negatívne stanovisko k tejto forme riešenia maďarskej otázky a výmenu obyvateľstva zastaviť.

2.3 Československo-maďarská zmiešaná komisia pre výmenu obyvateľstva

2.3.1 Úvahy o vytvorení orgánu na usmerňovanie výmeny obyvateľstva

S prvými úvahami o štátom organizovanej výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom sa uvažovalo ako zabezpečiť legitímnosť a spoločný dohľad nad jej realizáciou. Na jednej strane boli mechanizmy štátu, ktoré boli vytvárané pre technickú realizáciu výmeny (výber osôb, možnosti prihlásenia sa, evidencia, doprava, zabezpečenie zdravotníckej starostlivosti atď.). Na druhej strane bolo potrebné zabezpečiť korektnosť výmeny, jednotné mechanizmy, vysvetľovanie článkov dohodnutých v Dohode, riešenie sporných otázok, ktoré vzniknú v priebehu výmeny. Už na rokovaníach v Komárne v októbri 1938, kde sa objavili prvé úvahy o možnosti riešiť vzájomné spory výmenou obyvateľstva (čo však bolo pre maďarskú stranu neakceptovateľné, pretože s podporou Nemecka a Talianska bolo pre Maďarsko jediným riešením odčlenenie územia a riešilo sa len, aké rozsiahle toto územie bude) sa ako vzor objavila laussanská zmluva o výmene obyvateľstva medzi Tureckom a Gréckom z roku 1923, ktorej súčasťou bolo aj vytvorenie zmiešanej komisie zo zástupcov oboch štátov a s akceptovaním predstavitela Spoločnosti národov ako súčasťou (rozhodcovskú osobnosť) zmiešanej komisie.

Návrh slovenských aktivistov okolo Antona Granatiera z roku 1945, ktorý sme spomínali v predchádzajúcom texte, vychádzal z toho istého modelu, len počítal namiesto Spoločnosti národov s rozhodcovskou úlohou Spojeneckej kontrolnej komisie. Aj v nasledujúcich debatách na rokovaníach v decembri 1945 a februári 1946 sa vytvorenie rozhodovacieho orgánu, ktorý by riešil problémy vzniknuté v priebehu realizácie výmeny obyvateľstva stalo nespochybniteľnou súčasťou projektu výmeny obyvateľstva.

2.3.2 Cesta k jednotnej koordinácii výmeny obyvateľstva na Slovensku

Pavel Winkler, pracovník pražského ministerstva zahraničných vecí, bol v apríli 1946 poverený Vavrom Hajdu, aby odcestoval na Slovensko a inicioval diskusie o spôsobe realizácie Dohody o výmene obyvateľstva so slovenskými politickým špičkami a reprezentáciami. Ani pražské ministerstvo nemalo záujem, aby výmena obyvateľstva bola koordinovaná mimo slovenskej reprezentácie. Nakoniec, aj na diskusiách a rokovaní, ktoré sa viedli s Maďarskom a dospeli k podpísaniu Dohody o výmene obyvateľstva, sa významnou mierou podieľali nielen slovenskí pracovníci ministerstva zahraničných vecí (V. Clementis, V. Hajdu, P. Winkler, J. Kysucký a i.), ale do istej miery aj osoby českej národnosti (Zdeněk Procházka, Peregrin Fíša, a i.),³⁵⁹ ktoré boli zaangażované do prípravy mierových rokovaní v rámci ministerstva zahraničných vecí a dostali sa do priameho kontaktu so záležitosťami naplňovania a prípravy výmeny obyvateľstva. Obe akcie boli navzájom prepojené a v mnohom sa vývoj v jednej oblasti prelínal s tou druhou, ba možno povedať, že do istej miery sa navzájom aj podmieňovali.

V rôznej podobe, nie vždy priamo na diplomatickom poli, pri predbežných rokovaní, alebo formou konzultácií a porad sa na riešení a prípravných prácach podieľala skupina politikov z demokratického (A. Granatier, Andrej Žiak, Andrej Djuračka a i.) či komunistického tábora (Ivan Horváth, D. Okáli, Ján Čech, Felix Vašečka, Viktor Sedmík,), či odborníkov z odborných kruhov a inštitúcií (P. Horváth, Ján Svetoň a i.) alebo ľudí zainteresovaných do činnosti Komisie pre výskum vlastivedných otázok,³⁶⁰ ktorá bola vytvorená ako „tajný“ konzultačný orgán SNR, pre prípravu mierových rokovaní o mierovej zmluve s Maďarskom.

Pavel Winkler sa na aprílovej ceste do Bratislavy 24. apríla 1946 zúčastnil na rokovaní, ktoré zvolal predseda OÚ Ján Čech. Zúčastnili sa na nej čl. delegát pri SKK F. Dastich, zástupca štatistického úradu Pavel Horváth, organizačný referent ČSPK pplk. Alois Procházka, poslanec za DS Andrej Žiak a pracovníci OÚ. Išlo o koordinačnú poradu zainteresovaných inštitúcií, aby mohli kompetentne vystupovať na pripravovanej porade Zboru povereníkov. Popoludní sa uskutočnila spoločná porada zástupcov SNR a Zboru povereníkov,

359 Podrobnejšie o organizačných štruktúrach ministerstva zahraničných vecí, ktoré sa okrem diplomatického zboru, priamo podieľali na príprave na príprave mierových rokovaní: ŠUTAJ, Štefan. *Parížska konferencia 1946 a mierová zmluva....*, s. 93-94.

360 Podrobnejšie o činnosti Komisie pre výskum vlastivedných otázok: ŠUTAJ, Štefan. *Parížska konferencia 1946 a mierová zmluva....*, s. 80-102.

kde vystúpil štátny tajomník V. Clementis s informáciou o širších kontextoch vzťahov s Maďarskom, v súvislosti s prípravou mierovej konferencie. V podvečer sa uskutočnila tretia porada, ktorú viedol predseda Zboru povereníkov Karol Šmidke, ktorá sa už týkala priamo Dohody o výmene obyvateľstva, za účasti expertov z jednotlivých povereníctiev a za účasti pracovníkov MZV V. Hajdu a P. Fišu. Vladimír Clementis hovoril o štruktúrach ministerstva zahraničných vecí, v ktorých portfóliu je realizácia Dohody, J. Čech predniesol informáciu o organizačnom zabezpečení realizácie Dohody, vládny splnomocnenec D. Okáli informoval o činnosti ČSPK a gen. F. Dastich, čl. delegát pri SKK v Budapešti, o dopravných súvislostiach prípravy na realizáciu Dohody. V diskusii vystúpil P. Winkler a tiež viacerí povereníci. Porada však neprijala žiadne uznesenie, ani sa nedopracovala k žiadnemu záveru. Počas ďalších dvoch dní rokoval P. Winkler osobitne s funkcionármi už spomínaných slovenských inštitúcií a dospel k záveru, že agenda výmeny je rozptýlená medzi viaceré inštitúcie, čo môže ohroziť koordináciu niektorých činností aj úspech celej akcie. Navrhol, aby práce súvisiace s Dohodou o výmene obyvateľstva boli sústredené v jednej inštitúcii alebo aby bol výmenou a jej koordináciou poverený jeden človek, vybavený osobitnými kompetenciami. Uvažoval o dvoch líniách: buď by to mohol byť predseda ČSPK v Maďarsku, alebo človek pôsobiaci na Slovensku – niektorý z povereníkov alebo predseda Osídľovacieho úradu. Podobnú úvahu prezentoval aj čl. delegát pri SKK F. Dastich a tiež vládny splnomocnenec D. Okáli. Výsledkom tejto cesty bolo jednoznačné odporúčanie, aby všetky záležitosti týkajúce sa výmeny obyvateľstva boli kumulované do jedného centra v Bratislave, resp. na jednu osobu, ktorá by v spolupráci s ČSPK a Osídľovacím úradom, ústrednými úradmi v Prahe, poverenictvami a SNR zabezpečovala a koordinovala činnosti súvisiace s Dohodou. Mala by všetky právomoci týkajúce sa inštitucionálneho zabezpečenia čl. administratívy podieľajúcej sa na výmene obyvateľstva v Československu aj v Maďarsku. Mala by byť vybavená „*náležitými plnými mocami*“, teda kompetenciami, ktoré by jej spomínané úrady delegovali.³⁶¹

Generál F. Dastich a P. Winkler sa 1. mája 1946 stretli s vládny komi-sárom P. Sebestyénom, ktorý im prisľúbil, že do 10. mája 1946 maďarská strana predloží informáciu o navrhovaných členoch ZK za maďarskú zložku.

361 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 21. Správa P. Winklera o realizácii Dohody o výmene obyvateľstva a rokovaniach v Bratislave a Budapešti zo 6. 5. 1946; SNA, f. ZK, š. 6. List Z. Procházku z 10. 5. 1946 ČSPK do Budapešti.

Informácia (v prílohe) o rozhovore mala byť súčasťou predloženej správy (ale nebola).³⁶²

2.3.3 Vytvorenie Zmiešanej komisie, jej zloženie a zmeny v organizovaní činnosti

Československo-maďarská zmiešaná komisia pre výmenu obyvateľstva (ďalej Zmiešaná komisia, ZK), bola zriadená na základe čl. X. Dohody. Komisia bola definovaná ako medzinárodno-právny rozhodcovský orgán, ktorého rozhodnutia mali byť záväzné pre oba štáty.³⁶³ Zmiešaná komisia bola miestom stretávania záujmov a konfrontácie medzi Maďarskom a Československom v otázkach výmeny a všetkých s tým súvisiacich problémov. Dohoda o výmene obyvateľstva zverila prípravu podrobných smerníc a uskutočňovanie ustanovení Zmiešanej komisii. Rozhodnutia Zmiešanej komisie usmerňovali realizáciu výmeny obyvateľstva a boli vykonávacími predpismi pre rôzne stránky výmeny obyvateľstva.

Základnú líniu činnosti Zmiešanej komisie stanovovala Dohoda o výmene obyvateľstva v čl. X a XI.

Článok X Dohody:

„Aby prevádzanie tejto Dohody bolo uľahčené, bude ustanovená Zmiešaná komisia. Táto komisia bude zložená zo štyroch členov, z ktorých dvoch bude menovať vláda československá a dvoch vláda maďarská. Výdavky a odmeny členov bude znášať vláda, ktorá ich menovala. Ostatné výdavky komisie budú znášať obe vlády rovnakým dielom.

Komisia si ustáli svoj jednací poriadok, majúci pri tom na zreteli menovite účasť znalcov a odborníkov potrebných k splneniu svojho poslania a možnosť, aby vlády prostredníctvom svojich zástupcov mohli jej prednášať svoje stanoviská.

Do kompetencie Komisie budú patriť všetky otázky, ktoré sú jej touto Dohodou prikázané, ako aj každá iná otázka, ktorá sa týka prevádzania a výkladu tejto Dohody a ktorá jej bude predložená jednou zo zmluvných strán.“

Článok XI Dohody

„Zmiešaná komisia sa uznáva na svojich rozhodnutiach jednohlasne. Ak by sa nedosiahlo jednohlasnosti, Komisia pod vedením predsedu, ktorý bude

362 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 21. Správa P. Winklera o realizácii Dohody o výmene obyvateľstva a rokovaniach v Bratislave a Budapešti zo 6. 5. 1946.

363 Úradný vestník, roč. 1946, č. 44. s. 1669. Vyhláška ministra zahraničných vecí zo dňa 11. júna 1946 o Rokovacom poriadku Československo-maďarskej zmiešanej komisie.

spoločnou dohodou vybraný z príslušníkov jedného zo Spojených Národov, znovu prejednáva spornú otázku. Ak sa nedosiahne dohody ani pri tomto rokovaní, Komisia takto doplnená rozhodne väčšinou hlasov.

Vysoké zmluvné strany sa zaväzujú, že prevedú všetky rozhodnutia Komisie.“

Už v priebehu rokovaní a v posledných dňoch pred prijatím Dohody sa signatári dohodli na príprave listov medzi signatármi Dohody. Jeden z listov (ktorý mal utajený charakter a nemal byť zverejnený) sa týkal článku X Dohody. Signatári v ňom deklarovali, že predsedom Zmiešanej komisie bude zástupca Sovietskeho zväzu a že skôr ako bude vybraný z osobností ponúknutých Sovietskym zväzom predseda komisie, „*obe vlády sa poradia s vládami Veľkej Británie a Spojených štátov...*“³⁶⁴

Ešte začiatkom mája sa uvažovalo o tom, že by do činnosti ZK pri sporných prípadoch mal byť zaangažovaný predstaviteľ Spojencov. „*Ohľadom predsedu Zmiešanej komisie, za predsedníctva ktorého majú byť prejednané sporné prípady, prevedie MZV predvídanú konzultáciu veľmocí, podá žiadosť na sovietsku vládu na dezignovanie osôb, z ktorých v dohode s maďarskou vládou bude predseda vyvolený.*“³⁶⁵ Členstvo v Zmiešanej komisii nakoniec Sovietsky zväz neakceptoval, napriek tomu sa pri rôznych príležitostiach diplomacie oboch krajín obracali na Spojeneckú kontrolnú komisiu, v čele s maršalom Vorošilovom, konzultovali s jej predstaviteľmi riešenie mnohých otázok, ba možno povedať, že ju používali ako lakmusový papier potvrdzovania si svojich práv pri vzájomných sporoch. Absencia „rozhodcovského“ riešenia však v rokovaníach Zmiešanej komisie spôsobovala, že niektoré spory nemali riešenie.

2.3.4 Menovanie členov Zmiešanej komisie

Československá vláda rozhodla na rokovaní 19. marca 1946 o vymenovaní Daniela Okáliho a Pavla Pohánku za členov Zmiešanej komisie. Ministerstvo zahraničných vecí 15. mája 1946 čsl. vláde navrhlo, aby D. Okáli vykonával aj funkciu predsedu Zmiešanej komisie.³⁶⁶ Ešte pred podpísaním Dohody o výmene obyvateľstva čsl. vláda tiež vymenovala D. Okáliho za predsedu Československej presídľovacej komisie v Budapešti. Ministerstvo zahraničných vecí sa usilovalo, aby všetky činnosti súvisiace s výmenou obyvateľstva, v rámci

364 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 118. Vzájomné listy V. Clementisa a J. Gyöngyösiho z 27. 2. 1947 o článku X. Dohody.

365 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 21. Správa P. Winklera o realizácii Dohody o výmene obyvateľstva a rokovaníach v Bratislave a Budapešti zo 6. 5. 1946.

366 SNA, f. ZK, š. 10. List ministerstva zahraničných vecí z 1. 6. 1946 Úradu predsedníctva vlády; List Predsedníctvu vlády z 15. 5. 1946.; AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119.

Maďarska, Československa aj v medzinárodnom rozmere boli v rukách „jedného orgánu“, ktorý by zabezpečoval ich vzájomné prepojenie a koordináciu medzi Československou presídľovacou komisiou, Osídľovacím úradom a čl. zložkou Zmiešanej komisie. V rámci tejto funkcie bol oprávnený „vykonávať všetku pôsobnosť jednotlivých ministerstiev a povereníctiev Slovenskej národnej rady a bude podriadený priamo vláde Československej republiky a Zboru povereníkov Slovenskej národnej rady.“³⁶⁷ Na 59. schôdzi vlády 24. mája 1946 vymenovala československá vláda na návrh ministerstva zahraničných vecí Daniela Okáliho aj za vládneho splnomocnenca so zvláštnymi právomocami pre vykonávanie Dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, ktorý bol za svoju činnosť zodpovedný priamo čl. vláde a Zboru povereníkov. Iba vo „veciach mimoriadnej dôležitosti“ si mal vyžiadať ich súhlas. Oznámenie bolo D. Okálimu odoslané 1. júna 1946.³⁶⁸

Listom z 1. júna 1946 ministerstvo zahraničných vecí navrhlo, aby v zmysle rokovacieho poriadku Zmiešanej komisie (ktorý mal byť podpísaný a vyhlásený na rokovaní Zmiešanej komisie 3. júna 1946) boli vymenovaní aj náhradní členovia ZK. Zároveň informovala, že z rokovacieho poriadku vyplýva možnosť, aby obe vlády menovali ku komisii svojich zástupcov. Zmyslom tohto opatrenia bolo urýchlenie konania ZK. Podľa čl. XI Dohody boli rozhodnutia Zmiešanej komisie záväzné pre vlády oboch zúčastnených strán. Vládny zástupca mal symbolizovať prítomnosť vládnej autority na zasadaní Zmiešanej komisie a mal zabezpečovať informovanosť vlády o činnosti a rozhodnutiach Zmiešanej komisie.³⁶⁹ Na zasadaní čl. vlády 7. júna 1946 vláda vymenovala Zorarda Truska, hlavného odborového radcu, prednostu VI. odboru Povereníctva priemyslu a obchodu v Bratislave a Rudolfa Bystrického, legačného radcu pri Úrade čl. delegáta pri SKK v Budapešti, za náhradných členov čl. delegácie Zmiešanej komisie. Na tom istom rokovaní vymenovala na základe návrhu D. Okáliho,³⁷⁰ prostredníctvom ministerstva zahraničných vecí, Pavla Winklera, úradníka ministerstva zahraničných vecí dočasne prideleného k Úradu čl. delegáta pri SKK v Budapešti, za zástupcu čl. vlády pri Zmiešanej komisii. Súhlasila, aby používal titul „legačný radca“ a mohol

367 SNA, f. ZK, š. 10. List Predsedníctvu vlády z 15. 5. 1946.

368 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Vládne zmocnenie Dra. Okáliho z 1. 6. 1946; SNA, f. ZK, š. 10. List V. Clementisa z 15. 5. 1946 Úradu predsedníctva vlády.

369 SNA, f. ZK, š. 10. List ministerstva zahraničných vecí z 1. 6. 1946 Úradu predsedníctva vlády.

370 SNA, f. ZK, š. 10. List D. Okáliho z 24. 5. 1946 V. Clementisovi.

prenášať „svoju moc“ aj na iné osoby.³⁷¹ Tým bolo československé zastúpenie v Zmiešanej komisii skompletizované a pripravené na svoju misiu.

Zmiešaná komisia pozostávala z československej a maďarskej zložky. Každá zložka mala predsedu a člena komisie. Vzhľadom na náročnosť a bohatý program boli do Zmiešanej komisie vymenovaní, ako už bolo uvedené, aj náhradní členovia, ktorí v prípade potreby preberali ako náhradníci úlohu predsedu zložky komisie.

Československá strana mala stabilné zloženie komisie. Predsedom počas celého obdobia bol Daniel Okáli, ktorý bol kumulovaným špecialistom na riešenie maďarskej menšiny ako vládny splnomocnenec pre Dohodu o výmene obyvateľstva, predseda Československej presídľovacej komisie v Budapešti a po februárovom prevrate v roku 1948 aj povereník vnútra. Angažoval sa v politike Komunistickej strany Slovenska a v „silových“ zložkách zohrával až do obvinenia z buržoázneho nacionalizmu v 50. rokoch významnú úlohu. Na rokovaniach Zmiešanej komisie sa zúčastňoval v prvých obdobiach pravidelne, neskôr menej často a na konci jej činnosti už iba výnimočne (napr. v roku 1949 na posledných rokovaniach ZK). V prípade jeho absencie ho najčastejšie na mieste predsedu čl. zložky ZK zastupoval Pavol Pohánka. Funkciu však vykonával popri svojom hlavnom zamestnaní. Bol vedúcim odborom na Povereníctve priemyslu a obchodu. V prípade ich neprítomnosti preberal úlohu náhradného člena komisie Zorard Truska, ktorý bol taktiež vedúcim odborom na Povereníctve priemyslu a obchodu.³⁷² Náhradným členom, súčasne aj sekretárom čl. zložky komisie a zapisovateľom bol Peter Záturecký, ktorý vykonával túto úlohu na plný úväzok. Od 1. januára 1949 sa aj on vrátil na svoj „domovský“ úrad na Povereníctvo spravodlivosti.³⁷³

Za predsedu maďarskej zložky Zmiešanej komisie bol menovaný László Ruttkay a za jej člena Tibor Geönczeöl. Po „afére“ s prijatím rozhodnutia ZK č. 16 (ale aj ďalších rozhodnutí ZK prijatých v Starom Smokovci), ktoré maďarské politické špičky vyhodnotili ako vážne faux pas maďarskej reprezentácie v Zmiešanej komisii, ho mal nahradiť Lajos Jócsik, v tom čase vládny zmocnenec pre osídľovanie.³⁷⁴ Nestalo sa tak. Reálne ako zastupujúci predseda

371 SNA, f. ZK, š. 10. Čsl. zmiešaná komisia – menovanie náhradných členov a zástupcu čl. vlády.

372 Povereníctvo priemyslu a obchodu spravovali väčšinou komunistickí politici (Ján Púll a Jozef Šoltész)

373 SNA, f. ZK, š. 9. Správa o činnosti Československo-maďarskej zmiešanej komisie na výmenu obyvateľstva za rok 1948 z 12. 1. 1949.

374 J. Purgat vo svojej práci uvádza, že v Maďarsku bol zriadený „maďarsko-československý úrad“ (asi mal na mysli Maďarskú presídľovaciu komisiu), „na čele s istým L.

vystupoval Tibor Geönczeöl, ktorý bol menovaným členom Zmiešanej komisie. Od 16. augusta 1946 bol predsedom maďarskej časti ZK József Péchy, neskôr Lajos Bólya. Ako náhradní členovia komisie pracovali Kálmán Berecz a László Szalay. Zapisovateľ a sekretár v jednej osobe bol po celé obdobie činnosti komisie László Trócsányi – tabulárny sudca. Ten však na rozdiel od čsl. sekretára ZK P. Zátureckého, nemal status náhradného člena komisie.

Na zasadaní sa zúčastňovali MZV menovaní zástupcovia vlády, za každú národnú zložku: Pavel Winkler za československú vládu³⁷⁵ a László Márk kuriálny sudca, za maďarskú vládu. V čase od 29. augusta 1946 P. Winkler preniesol svoje kompetencie pre dlhodobý pobyt v zahraničí (na rokovaníach v Paríži), v zmysle uznesenia vlády, ktoré takúto možnosť umožňovalo, na Júliusa Višňovského, legačného radcu v Budapešti.³⁷⁶ Zástupca vlády mal dôležitú úlohu nielen pri samotných rokovaníach, ale vo veľkej miere zabezpečoval aj diplomatické kontakty medzi oboma stranami a najmä zabezpečoval stále informácie pre ministerstvo zahraničných vecí. Táto agenda prešla v neskoršom období (1947-1948), kedy sa zástupcovia vlády prestali zúčastňovať na rokovaníach Zmiešanej komisie, na členov národných zložiek ZK. V čsl. úradnej agende sa to prejavilo predovšetkým na kompetentnosti zasielaných správ. Išlo o viditeľnú zmenu, nie však k lepšej informovanosti vlády. V roku 1947 (po skončení rokovaní v máji 1947, ktoré končili Piešťanským protokolom) už zástupcovia vlády pri ZK nepôsobili a v roku 1948 už ani pripravovaný rozpočet nerátal s ich účasťou.³⁷⁷

Ako už bolo naznačené, najmä v maďarskej časti Zmiešanej komisie boli zmeny vo vedení komisie realizované dramatickým spôsobom. Na rokovaní ZK 23. júla 1946 predseda maďarskej časti komisie L. Ruttkay oznámil, že bol odvolaný z funkcie predsedu a nahradil ho pre prebiehajúce rokovanie doterajší člen komisie T. Geönczeöl. Na mieste člena ho nahradil náhradný člen ZK Ferenc Kozma. Zástupca maďarskej vlády zároveň oznámil, že na miesto predsedu maďarskej zložky ZK bol maďarskou vládou vymenovaný Lajos Jócsik, vládny komisár pre osídľovanie.³⁷⁸ Jócsik miesto predsedu odmietol,³⁷⁹ do

Jócsikom...“ (PURGAT, J. *Výmena obyvateľstva...*, s. 137.)

375 Ministerstvo zahraničných vecí pridelo P. Winklerovi pracovníčku Máriu Buksárovú, ktorá však bola pracovníčkou ministerstva. (SNA, f. ZK, š. 15. Doplnenie údajov k účtovníctvu ZK z 3. 8. 1947.)

376 SNA, f. ZK, š. 11. Prenesenie plnej moci čsl. zástupcu pri ZK.

377 SNA, f. ZK, š. 15. Rozpočet čsl. zložky ZK na rok 1948.

378 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 23. 7. 1946.

379 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 134. Rádiogram P. Winklera z 5. 8. 1946. Podľa záklisných informácií maďarská strana uvažovala o vymenovaní Jánosa Holotu, bývalého

16. augusta 1946 ako náhradný predseda vystupoval T. Geönczeöl, ktorý však „nehýril“ veľkou aktivitou.³⁸⁰ Na zasadaní zástupca maďarskej vlády L. Márk oznámil, že maďarská vláda vymenovala za nového predsedu maďarskej časti komisie Józsefa Péchyho, odborového radcu. Ten sa ujal vedenia komisie a miesto člena komisie zaujal T. Geönczeöl.³⁸¹ Prvýkrát predsedal Zmiešanej komisii J. Péchy na zasadaní 16. augusta 1946 v Balatonlelle. Už aj predtým sa zúčastňoval na práci v dopravnej znaleckej komisii. Ako dopravný znalec sa do vedomia čl. členov dopravnej znaleckej komisie zapísal tým, že presadzoval, aby vlaky s presídľencami nemali prednosť pred osobnou a nákladnou dopravou a návrhom, aby sa výmena obyvateľstva na železnici nerealizovala, kým nebudú vysporiadané záležitosti zadrživanej maďarskej železničnej techniky na čl. území.³⁸²

Na rokovaní 21. septembra 1946 T. Geönczeöl oznámil, že maďarská vláda odvolala F. Kozmu zo ZK a na jeho miesto menovala Kálmána Berecza.³⁸³ Na rokovaní 23. septembra 1946 ako zapisovateľ maďarskej časti bol uvedený Tibor Pelikán.

Dňa 1. septembra 1947 zaslal referent Václav Doubrava správu pre MZV (vedúcemu VI. právneho odboru ministerstva Z. Procházkovi, pridelené J. Kysuckému), že maďarská vláda odvolala z funkcie J. Péchyho (predseda ZK) a na jeho miesto menovala Lajosa Bólyu a na miesto maďarského Zmocnenca na ochranu záujmov osôb maďarských presídľencov namiesto Ferencu Wagnera menovala Kálmána Berecza.³⁸⁴

Ako sme už spomínali, členovia čl. časti Zmiešanej komisie pracovali bez väčších zmien po celé obdobie činnosti ZK. V novembri 1947 ministerstvo

primátora Nových Zámkov za predsedu ZK. (J. Holota bol mešťanostom 14 rokov, do roku 1938 primátorom N. Zámkov. Aj po druhej svetovej vojne žil v Maďarsku, po roku 1948 emigroval a zomrel v roku 1958 v Chile. <https://m.facebook.com/139317616128190/photos/a.139436336116318/1903401539719780/>) [cit. 08. 10. 2022]. Proti Holotovi boli „isté nezistené námietky pre činnosť proti republike a hanobenie prezidenta“. V takom prípade by čl. strana menovanie odmietla.

380 Rokovania začiatkom augusta, na ktorých sa rokovalo o citlivých otázkach vojnových previnilcov (čl. VIII Dohody) podľa súkromných informácií P. Winklera z maďarských kruhov T. Geöncseöl nezvládal. Očakávalo sa vymenovanie nového predsedu maďarskej zložky. (AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 135. Správa P. Winklera z 15. 8. 1946 pre MZV.)

381 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 16. 8. 1946.

382 SNA, f. ZK, š. 9. Ustavenie a prvá činnosť Zmiešanej komisie, 5. 9. 1947; AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 135. List P. Winklera zo 16. 8. 1946 ministerstvu zahraničných vecí.

383 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 21. 9. 1946.

384 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 1. Maďarská presídľovacia komisia – zmeny 1. 9. 1947; SNA, f. ZK, š. 12. Informácia D. Okáliho o príprave rokovaní ZK z 6. 9. 1947.

zahraničných vecí oznamovalo Ministerstvu vnútra zloženie všetkých komisií a nahlasovalo stabilné zloženie D. Okáli, P. Pohánka, Z. Truska, P. Záturecký a po celé obdobie bola zamestnankyňou sekretariátu čl. zložky Zmiešanej komisie Emília Bútorová, rod. Hanková.³⁸⁵

Na zasadaní sa mohli zúčastňovať aj národnou zložkou prizvaní odborníci, ktorí však nemali právo hlasovať. Obyčajne to boli členovia odborných znaleckých komisií, v súvislosti s odbornými materiálmi a návrhmi na prijímanie rozhodnutí, o ktorých Zmiešaná komisia rokovala. O každom rokovačom dni bola vyhotovená zápisnica pripravená oboma zapisovateľmi, ktorú schvaľovali členovia ZK na začiatku ďalšieho rokovacieho dňa a potvrdzovali ju svojim podpisom. Všetky dokumenty sa vyhotovovali v slovenskom a maďarskom jazyku. Zápisnicu podpisovali predsedovia ZK a zapisovatelia. Zasadaniu obyčajne predsedal zástupca hostiteľskej krajiny.

V prípade, že došlo ku kolíznej situácii na rokovaní ZK, bolo možné zvolať mimoriadne neverejné zasadanie ZK, na ktorom sa mohli zúčastniť iba menovaní členovia ZK a zástupcovia vlád. Tam sa hlasovalo o spornej otázke a o hlasovaní sa urobil zápis aj s výsledkom hlasovania.

2.3.5 Činnosť znaleckých odborných komisií Zmiešanej komisie

Významným segmentom Zmiešanej komisie boli „znalecké“ komisie, ktoré riešili praktické záležitosti výmeny obyvateľstva. Pripravovali analýzy vo vymedzených oblastiach súvisiacich s výmenou obyvateľstva. Pripravovali tiež podklady, návrhy a stanoviská k praktickým otázkam hospodárskeho, finančného, dopravného a právneho charakteru, ktoré mali byť jednotné pre obe zmluvné strany. Napr. súpisy majetku, odhady majetku, dopravné predpisy, legislatívne zabezpečenie výmeny a jednotlivých činností dotýkajúce sa majetkových a iných práv presídlencov. Išlo o odborné a technické poradenstvo pre Zmiešanú komisiu, ktorá aj na základe týchto odborných podkladov

385 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 133. Čsl. presídľovacia komisia v Budapešti – zoznam členov. Historikovi môže spestriť výskum aj taká maličkosť, že úradník, ktorý správu pripravoval, asi celkom nepochopil organizačné záležitosti výmeny obyvateľstva a Československo-maďarskú zmiešanú komisiu pre výmenu obyvateľstva a jej znalecké komisie v tomto dokumente zaradil do Československej presídľovacej komisie. Napriek tomu zoznam osôb podieľajúcich sa na jej činnosti bol spracovaný precízne a na základe štúdia množstva iných dokumentov môžeme povedať, že aj správne a prehľadne. Mohla tomu napomôcť aj skutočnosť, že na začiatku bola činnosť ZK financovaná prostredníctvom rozpočtu ČSPK. (SNA, f. ZK, š. 15. Žiadosť o vydanie pasu P. Pohánku poverením). E. Hanková bola pracovníčkou Zväzu slovenských žien, odkiaľ bola dočasne preložená do ZK. Od 1. 1. 1949 sa stala pracovníčkou exozitúry ZK na ČSPK.

pripravovala, vynášala a schvaľovala svoje rozhodnutia, ktoré boli záväzné pre obidva štáty a výkonné zložky, ktoré výmenu realizovali.

Samotná realizácia výmeny obyvateľstva však bola v kompetencii realizačných zložiek výmeny obyvateľstva. Československé záujmy na území Maďarska realizovala Československá presídľovacia komisia a presídľovanie a kompetencie v súvislosti s výberom a umiestňovaním presídľencov realizoval Osídľovací úrad pre Slovensko. Na maďarskej strane to boli Maďarská presídľovacia komisia a Splnomocnenec na obranu záujmov maďarských občanov (presídľencov) v Československu.

Podľa §14 Rokovacieho poriadku ZK mohla Zmiešaná komisia prizvať k spolupráci na riešení konkrétnych problémov znalcov a odborníkov. Podľa §25 mohla na tento účel vytvoriť odborné znalecké komisie, ktoré boli zložené z rovnakého počtu odborníkov za obe zmluvné strany. Tento článok sa zmieňoval o troch komisiách: hospodárskej, dopravnej a finančnej. Na práci znaleckých komisií sa mohli podieľať aj členovia Zmiešanej komisie. Znalecké komisie mali o svojej činnosti podávať Zmiešanej komisii správy. O návrhoch znaleckých komisií rozhodovala Zmiešaná komisia, samotné znalecké komisie nemali právo prijímať rozhodnutia alebo záväzné uznesenia.³⁸⁶ Na návrh čl. zložky ZK prijala 26. júna 1946 rozhodnutie ZK č. 3, na základe ktorého bolo upravené fungovanie znaleckých komisií. Bol rozšírený ich počet o právnu znaleckú komisiu a bol určený počet členov znaleckých komisií. Hospodárska mala mať 20 členov, finančná 10 členov, dopravná 18 členov a právna 10 členov. Pre každú znaleckú komisiu boli stanovené odbornosti, ktorými sa mali zaoberať ich členovia.³⁸⁷ Právna komisia, ktorá by pozostávala z piatich členov za každú stranu a to z odborníkov na právo „pozemnoknižné“, obchodné, zmenkové, trestné, rodinné a správne. Do 10. júla mali obe strany nahlásiť mená odborníkov do znaleckých komisií.³⁸⁸ Charakteristiku znaleckých komisií presne definovalo Rozhodnutie Zmiešanej komisie č. 3 z 26. júna 1946. Podľa neho dopravná znalecká komisia mala mať 18 členov z oblasti dopravnej, komerčnej, strojnej, finančnej a právnej služby. Finančná znalecká komisia mala mať 10 členov so zastúpením Národnej banky, Ministerstva (povereníctva) financií, odborníka pre záležitosti devízové a valutové a odborníka pre „finančné zaťaženie štátu“. Hospodárska komisia mala mať 20 členov, v ktorej mali byť

386 SNA, f. ZK, š. 6. v Rokovací poriadok československo-maďarskej Zmiešanej komisie utvorenej na základe Dohody medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva.

387 Vestník Osídľovacieho úradu pre Slovensko (VOÚS), 1946, čiastka 8-9, s. 100-101. Rozhodnutie ZK č. 3 o vytvorení odborných znaleckých komisií.

388 SNA, f. ZK, š. 7. 3. zápisnica z III. zasadnutia ZK z 26. 6. 1946.

agronóm, zememerač, odborník na ovocinárstvo, vinohradníctvo, lesníctvo, poľnohospodárske stavby a pozemkové právo.³⁸⁹ Neskôr 24. apríla 1947 bol počet členov právnej znaleckej komisie rozšírený na 14 členov, sedem za každú zložku, aj s určením ich odbornej špecializácie.³⁹⁰

Podľa potreby boli vytvárané aj ad hoc odborné komisie napr. pri sťahovaní 141 baníckych rodín v júni 1946 sa zástupcovia železníc stretli na dvoch rokovaní, na ktorých diskutovali o spôsobe presídľovania a náležitostiach potrebných na prepravu osôb na územie druhého štátu.³⁹¹

Prítomnosť členov znaleckých komisií priamo na rokovaní ZK je dokumentovaná aj v zápisniciach z rokovaní ZK. Išlo predovšetkým o predsedov národných zložiek alebo významných odborníkov pre oblasť, o ktorej sa rokovalo. Najčastejšie boli pozývaní odborníci napr. za československú stranu Alexander Harčár a Alexander Pockody, Ladislav Bakala, Karol Chalupa za maďarskú stranu László Hollós a Ferenc Kozma, József Péchy.

2.3.5.1 Hospodárska znalecká komisia

Na rokovaníach v Starom Smokovci, ktoré začínali 14. júna 1946 boli čl. zložkou ZK do komisie nominovaní: František Lednár, predseda; Alexander Pockody, podpredseda; Karel Sekáč, agronóm; Jozef Mesároš, architekt; Ludovít Macko, lesný odborník; Václav Hora, vinohradnícky odborník; Ing. Šimek, odborník pre priemysel; Ludovít Šlahor, zememerač.³⁹² Neskôr však už bol predsedom slovenskej časti hospodárskej znaleckej komisie Alexander Pockody, ktorý bol na výkon funkcie ako jediný uvoľnený svojim zamestnávateľom. Na prácach tejto komisie sa ako znalci alebo členovia Ústrednej oceňovacej komisie, ktorá bola orgánom Hospodárskej znaleckej komisie zúčastňovali: Karol Bartoš, Dezider Okoličáni, inžinieri Lubomír Šlahor, Jozef Krotký, Ján Veselý, Ladislav Krýsl, Anton Lednár, František Lednár, Karel Andel, Eugen Linhart, Jozef Peller, Tibor Čisárik, Štefan Puškáš, Štefan Mišura a ďalší.

Ústredná oceňovacia komisia bola zriadená na základe rozhodnutia ZK č. 11 zo 14. novembra 1947. Jej predsedom bol Ladislav Krýsl, profesor ekonomiky na Vysoké škole poľnohospodárskej v Košiciach. Členmi: Alexander Pockody, Ján Veselý, predseda Majetkového odboru OÚ a FNO, J. Kertés, prednosta oddelenia na Povereníctve pôdohospodárstva a pozemkovej reformy (PPPR), Dezider Kráľovský, prednosta odboru na Povereníctve financií,

389 VOÚS, číстка 8-9, s. 101. Rozhodnutie ZK č. 3.

390 VOÚS, 1947, čiastka 11-12, s. 150-152. Rozhodnutie ZK č. 36 o rozšírení počtu právnej znaleckej komisie.

391 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadnutia ZK z 23. 6. 1946.

392 SNA, f. ZK, š. 10. Oznámenie členov znaleckých komisií.

Alexander Hrnčár, ministerský radca, pracovník Ministerstva financií, Vojtech Víchr, pracovník expozitúry ČSPK v Bratislave.³⁹³ Po demisii L. Krýsla bol jej predsedom Karol Bartoš, pracovník Povereníctva financií³⁹⁴ a pracovali aj: Pavel Krišáni, Ján Daurov a Anton Rybár.³⁹⁵ Na rokovaníach sa zúčastňoval aj Rudolf Ružička.³⁹⁶ V decembri 1947 v zoznamoch komisie boli aj: Václav Hora, Andrej Kostráb.³⁹⁷ Významnú úlohu v prácach Ústrednej oceňovacej komisie mal univerzitný profesor na Vysokej škole poľnohospodárskej (v Košiciach bola zriadená v roku 1946) a riaditeľ Štátnej vyššej hospodárskej školy v Košiciach Ladislav Krýsl. Popri svojej odbornej práci a prednáškach sa podujal na prípravu oceňovacích smerníc a vedenie oceňovacej komisie.³⁹⁸ Táto odborná práca bola náročná predovšetkým pre výrazne rozdielne názory na spôsob oceňovania majetkov medzi československou a maďarskou stranou a problém sa riešil až do roku 1949, kedy bol Štrbským protokolom prijatý nulový variant, ktorý zmazal vzájomné dlhy medzi oboma štátmi nielen v súvislosti s výmenou obyvateľstva, ale aj pokiaľ išlo o vojnové reparácie. Misia L. Krýsla bola v konečnom dôsledku neriešiteľným balvanom, ktorý sa nepodarilo vytlačiť do stanoveného cieľa. Napriek tomu, že tomu bolo venované nesmierne veľa času a energie a na ceste boli prijaté a dosiahnuté aj čiastkové úspechy v podobe návrhov, ktoré môžu byť pre historikov hospodárskych dejín cenným príspevkom k poznaniu povojnovej slovenskej spoločnosti. Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy³⁹⁹ ho na jeho žiadosť aj uvoľnilo z miesta riaditeľa hospodárskej školy. Na škole chcel ďalej ako profesor pôsobiť. Spolu s uvoľnením z funkcie mu však odobralo aj s tým súvisiace pôžitky (za výkon funkcie predsedu Ústrednej oceňovacej komisie, tak ako aj ostatní členovia komisií, nedostával plat, znalci mohli dostávať iba odmeny a diéty v súvislosti s cestami). Tento postup „ocenenia“ aktivity a práce v prospech

393 SNA, f. ZK, š. 15. List D. Okáliho zo 14. 11. 1947 Úradu predsedníctva ZP.

394 Karol Bartoš, prednášal ako docent aj na vysokej škole, bol predovšetkým odborníkom na oceňovanie poľnohospodárskych nehnuteľností. Po odchode L. Krýsla z oceňovacej komisie bol však všeobecne akceptovanou autoritou v oblasti oceňovania a bol ochotný za paušálne odmeny popri výkone svojej prednáškovej činnosti koordinovať aj potrebné aktivity pri oceňovaní dohodového majetku. (SNA, f. ZK, š. 15. List A. Pockodyho z 5. 3. 1948 čl. zložke ZK.

395 SNA, f. ZK, š. 9. Správa o činnosti ZK za rok 1948 z 12. 1. 1949.

396 SNA, f. ZK, š. 11. Príspevok do rozkazu.

397 SNA, f. ZK, š. 15. Hospodárska znalecká komisia 19. 12. 1947.

398 SNA, f. ZK, š. 15. List A. Pockodyho z 23. 9. 1947 D. Okálimu.

399 V tom čase bol v čele Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy „košičan“ Jozef Styk, ktorý po jesennej politickej kríze vymenil a tomto mieste Martina Kvetka.

spoločnosti u človeka, ktorý, ako napísal vo svojej intervencii D. Okálimu predseda Hospodárskej znaleckej komisie A. Pockody, by bol ťažko nahraditeľný na Slovensku inou osobou,⁴⁰⁰ bol zarážajúci, ale bežný.⁴⁰¹ Osobnú vzburu uskutočnil L. Krýsl (spolu s komunistickým prevratom, aj keď oba príbehy

400 SNA, f. ZK, š. 15. List A. Pockodyho z 24. 11. 1947 D. Okálimu.

401 Svedčí o tom aj príbeh A. Pockodyho. Od apríla 1946 bol uvoľnený PPPR (hospodárske školy patrili pod tento rezort) na výkon služby v Hospodárskej znaleckej komisii pri ZK. (SNA, f. ZK, š. 15. Žiadosť o uvoľnenie zo služby z 24. 4. 1947. PPPR žiadalo o jeho návrat z činnosti v ZK.) V polovici apríla 1948 Miestny akčný výbor v Novom Meste n/V. podal námietku voči A. Pockodymu ako riaditeľovi Štátnej odbornej hospodárskej školy a navrhol jeho preloženie na inú školu. Rozhodnutie potvrdil miestny OAV aj KAV. A. Pockody napísal list tajomníkovi OV KSS v Novom Meste n/V. Štefanovi Paulíkovi, ktorý poslal na vedomie aj D. Okálimu. V liste uvádzal: „...nemôže byť nijakých príčin, aby proti mojej osobe boli námietky..., že by som bol protiludovo-demokratického zmysľania, lebo nikdy a s nikým v Novom Meste som o týchto veciach nehovoril. ... už dva roky som z Nového Mesta vzdialený, a pracujem ako znalec a predseda znaleckej komisie... s úprimným presvedčením ľudovodemokratickým, čo môžu potvrdiť iste aj moji nadriadení a iste aj sám pán vládnym splnomocnenec dr. Okáli. V ďalšom texte opisoval, ako podal v roku 1945 prihlášku do KSS, ktorá sa však stratila a touto prihláškou proti nemu intervenovali u jeho nadriadeného na PPPR, predstaviteľa Demokratickej strany (predpokladáme, že povereníka Martina Kvetka). Vtedy prihlášku do KSS odvolal. List napísal A. Pockody až po rozhovore s tajomníkom KSS Š. Paulíkom a zároveň podal aj prihlášku do KSS. (SNA, f. ZK, š. 16. List A. Pockodyho z 29. 4. 1948 Š. Paulíkovi.) V septembri 1948 bol riaditeľ štátnej odbornej školy v Novom Meste n/V.) preložený za riaditeľa Hospodárskej školy v Bánovciach n/B., aj keď žiadal, aby nebol prekladaný do Bánoviec n/B. (na základe rozhodnutia OAV a rezolúcie Jednotného zväzu slovenských roľníkov – formálnym dôvodom bola kritika rivalov v regióne, že školu zanedbáva pre činnosť v ZK) lebo by mu to komplikovalo vykonávanie funkcie predsedu Hospodárskej znaleckej komisie. P. Záturecký, sekretár čl. zložky ZK z 15. septembra 1948, požiadal povereníka školstva L. Novomeského (aj hospodárske školy po februári 1948 prešli do rezortu školstva), aby zakročil v prospech A. Pockodyho. Povereník Okáli bol ochotný zakročiť a predniesť vec aj na Ústrednom akčnom výbore. (SNA, f. ZK, š. 15. List A. Pockodyho zo 4. 9. 1948 D. Okálimu. List P. Zátureckého z 15. 9. 1948 A. Pockodymu. Vec: preloženie. A. Pockody sa nestaval proti novému režimu. Bol dokonca členom Akčného výboru Osídľovacieho úradu. Manželka bola v septembri 1948 poslankyňou SNR. Bol členom Spolku slovenských spisovateľov a usiloval sa písať „románové dielo z kraja Podjavorinského“ a prácu „Organizovanie a spracovanie krmivonárskeho základu v poľnohospodárskych pôdach na strednom Považí“. A. Pockody v liste D. Okálimu v januári 1948 avizoval a žiadal ho o povolenie, aby mohol pripraviť vedeckú prácu o hospodárskych aspektoch výmeny obyvateľstva. Vstúpil v tejto veci do rokovaní s Československou akademiou zemeľenskou v Prahe. Predpokladal, že práca bude mať päť zväzkov a každý bude mať 200 strán. Chcel v nich využiť skúsenosti v odbore, ktoré získal v predchádzajúcich rokoch, ale nevyužil ich do roku 1938 a nechcel ich publikovať v čase Slovenského štátu. V práci mienil využívať v komentároch aj stanoviská maďarských kolegov a odvolávať sa na rozhodnutia ZK, preto žiadal Okáliho o súhlas. (SNA, f. ZK, š. 16. List A. Pockodyho zo 7. 1. 1948 D. Okálimu.)

spolu nesúviseli) 20. februára 1948. Po doručení informácie o honorári napísal sekretariátu čsl. zložky ZK „nemôžem súhlasiť nijako s honorárom, lebo je neprímeraný púhej fyzickej námahe..., odborná práca nie je primerane zhodnotená. Nie som ochotný túto prácu robiť už aj z dôvodov morálnych a prestížnych, lebo zastávam ten názor, že duševná a vedecká práca musí byť primerane honorovaná k platom necvičených robotníkov.“⁴⁰² V období od novembra 1947 činnosť oceňovacej komisie stagnovala, aj kvôli už uvedeným problémom, aj kvôli tomu, že aj ďalší menovaní členovia komisie (Š. Hrnčár a J. Kertés z Povereníctva priemyslu a obchodu) „neprejavili ochotu“ v komisii pracovať a na zasadaniach komisie sa nezúčastňovali. Práca zostávala na členovi komisie J. Víchrovi.⁴⁰³ V informácii Ministerstva zahraničných vecí pre Ministerstvo vnútra z novembra 1947 sa okrem už spomínaných členov komisie (A. Pockody, A. Kostráb, J. Peller, D. Okoličány, L. Šlahor, J. Víchr, V. Hora, Š. Puškáš, R. Ružička) uvádzali: Viktor Gajmovský, Alfred Hledík, František Bednár, Eugen Linhart a A. Nikitin.⁴⁰⁴ V januári 1948 bol za nového člena komisie menovaný pracovník Povereníctva priemyslu a obchodu Koloman Bártvai.⁴⁰⁵

V súvislosti s prácou znaleckých komisií je potrebné konštatovať, že medzi členmi Zmiešanej komisie, v čele s D. Okálím a Osídľovacím úradom vedeným tiež komunistom Jánom Čechom, nevládli dobré vzťahy. Okrem mnohých listov, v ktorých Daniel Okáli ostrým tónom vyjadroval svoje výhrady voči OÚ, a spomíname ich na viacerých miestach tejto práce, sa konflikty medzi D. Okálím a J. Čechom prejavovali v praktickej činnosti v období, kedy bolo potrebné riešiť konkrétne činnosti pri súpise majetku. Zmiešaná komisia a jej znalecké komisie nemali kapacity ani možnosti zabezpečovať administratívne práce a práce v teréne pri súpise a ohodnocovaní majetku presídlencom. Ich úloha bola dozeráť na prebiehajúce práce a najmä vytvárať technické a formálne podmienky a možnosti pre výmenu obyvateľstva (vzory, smernice, uznesenia, rozhodnutia, formuláre a i.) a koordinovať ich s maďarskou zložkou Zmiešanej komisie. Realizáciu týchto činností mali vykonávať v Maďarsku Československá presídľovacia komisia, ktorej predsedom bol tiež Daniel

402 SNA, f. ZK, š. 15. List L. Krýsla z 20. 2. 1948 čsl. zložke ZK. Nemôžeme určite podozrievať L. Krýsla z túžby a honbe za peniazmi, veď krátko na to ponúkol, že urobí pre ZK prednášku o svojej štatistickej metóde, s názornými ukážkami, bez nároku na honorár, iba za preplatenie cestovného pre kolegov, ktorí budú pokračovať v začatej práci.

403 SNA, f. ZK, š. 15. List A. Pockódyho zo 14. 11. 1947 D. Okálimu.

404 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 133. Čsl. presídľovacia komisia v Budapešti – zoznam členov.

405 SNA, f. ZK, š. 15. Menovací dekrét z 20. 1. 1948. J. Kertés a A. Hrnčár (pre pracovnú zaneprázdnenosť) boli z komisie odvolaní.

Okáli a na Slovensku Osídľovací úrad pre Slovensko. Dekretálne poverenie Hospodárskej znaleckej komisie a A. Pockodyho nezabránilo tomu, aby jej kontrolnú činnosť pracovníci OÚ nevnímali ako „šikanu“. Sabotovali niektoré činnosti a požiadavky A. Pockodyho (pridelenie auta, dostal na výpomoc pri súpise sekretárku, ktorá nevedela písať na stroji, s odkazmi, nech mu to zabezpečí Okáli...) a nepriamo odmietali podporu pri terénnych prácach. Odbory OÚ a FNO neplnili alebo nechceli plniť niektoré úlohy, ktoré bolo potrebné zabezpečiť pri súpisových akciách. Po zistení, že I. odbor OÚ, ktorého prednosta tvrdil, že odovzdal súpisy majetkovo-právneho odboru, kde popreli, že im niekto niečo odovzdal, A. Pockody napísal list, v ktorom žiadal radikálnu zmenu spôsobu výkonu tejto agendy a zároveň navrhol, aby boli tieto dôležité súčasti potrebné pre vykonanie výmeny obyvateľstva centrálne riešené. *„Za týchto okolností nemôžem na seba prevziať nijakú zodpovednosť a prosím, aby som bol zbavený svojej funkcie... Ak si prajete, aby som túto funkciu naďalej vykonával, je potrebné ihneď zariadiť riadne ústredné riadenie horeuvedených prác, pre toto riadenie ustanoviť zodpovedných a kvalifikovaných ľudí, ktorých som ochotný do práce zapracovať.“*⁴⁰⁶ Po tejto „afére“ napísal P. Pohánka predsedovi ZK D. Okálimu v auguste 1947 podrobný list so sťažnosťami a žiadosťou o zákrok na OÚ. Okrem toho napísal, že ak aj sú niektoré sťažnosti zveličené, sú oprávnené lebo: *„riadiťel Pockody vždy koná pre dobro veci samej..., v jeho svedomitosti, agilite a nadšení by ho bolo možné sotva nahradiť rovnohodnotnou osobou...“*⁴⁰⁷ V nasledujúcich dňoch sa konala na Osídľovacom úrade porada za účasti Z. Procházku, D. Okáliho, P. Pohánku, P. Zátureckého a J. Čecha, ktorý prisľúbil, že urobí nápravu a bude zriadené v rámci majetkovo-právneho odboru FNO súpisové oddelenie. Na porade došlo k dohode medzi J. Čechom a D. Okálím o vymedzení kompetencií A. Pockodyho vo vzťahu k OÚ a ČSPK.⁴⁰⁸ Z ďalšej písomnej komunikácie vyplýva, že aj keď s problémami

406 SNA, f. ZK, š. 16. List A. Pockodyho zo 4. 8. 1947 D. Okálimu. V tomto období A. Pockody predložil aj konkrétne návrhy na vytvorenie samostatného súpisového pracoviska, vrátane jeho vnútornej a personálnej štruktúry aj materiálneho vybavenia.

407 SNA, f. ZK, š. 16. List P. Pohánku z 8. 8. 1947 D. Okálimu.

408 SNA, f. ZK, š. 16. Táto informácia je perom zaznamenaná P. Pohánkom 15. 8. 1947, na margu listu D. Okáliho z 11. 8. 1946, v ktorom písal, že on také riešenie navrhol už pri vzniku Zmiešanej komisie, *„samozrejme, podnes sa nič nestalo“*. A. Pockodyho pozvali telegramom z 11. 8. 1947 na pohovor k Okálimu. V druhej polovici roku 1947 a v roku 1948 už ZK komunikovala s majetkovo-právnym odborom a súpisným oddelením Osídľovacieho úradu, ktorého prednostom bol Ján Veselý. V liste z 21. 8. 1947 A. Pockody oznamoval D. Okálimu, že súpisové oddelenie bolo síce zriadené, ale nemá ani prednostu a pracovníci boli vyžiadaní z PPPR zvláštnym listom. Samotné súpisy vykonávajú Oblastné úradovne OÚ, ale priebeh nevie vyhodnotiť, lebo nemá k dispozícii auto, aby to na mieste zistil.

(A. Pockody, kritizoval predkladané informácie a správy majetkovo-právneho odboru OÚ, v dokumentácii ZK sa často objavujú sťažnosti maďarského Zmocnenca na nedostatky v komunikácii a prístupe k štatistickým a ďalším materiálom potrebným pre súpisové práce), komunikácia s maďarskou časťou a spolupráca pri súpisových prácach sa po organizačných zmenách ustálila. V predvianočnom čase v roku 1947 A. Pockody absolvoval priateľský pracovný rozhovor s predsedom OÚ J. Čechom, podpredsedom Andrejom Djuračkom (poslanec DS) a prednostom majetkovo-právneho odboru J. Veselým. Nasledujúci deň listom poďakoval za možnosť vyjasniť si vzájomné vzťahy a vyslovil ľútosť, že k takému rozhovoru nedošlo už skôr. Uistil ho, že ako „odborník postupoval vždy podľa svojho najlepšieho vedomia a svedomia... s najväčšou úprimnosťou... v historickej národnej práci... Deklaroval záujem, aby spolupráca medzi zložkami OÚ a komisiami ZK bola „čo najúprimnejšia a najtesnejšia“ a že to bude realizovať zo všetkých síl. Následne sformuloval päť zásad pre spoluprácu: 1. technické vykonávanie a riadenie práce vykonáva patričný odbor OÚ; 2. predseda komisie prácu kontroluje, vykonáva menej dôležité úpravy, ktoré oznamuje vedeniu OÚ; 3. úpravy zásadného charakteru navrhuje písomne odboru OÚ, ktorý buď predsedu pozve na poradu alebo návrh vydá v podobe obežníka; 4. ak nie je možné dohodou vec vyriešiť, spolu s prednostom odboru sa obrátia na predsedu OÚ; 5. o všetkých veciach zásadného významu podáva predseda komisie správu splnomocnencovi D. Okálimu a v kópii aj predsedovi OÚ. Na záver ešte zdôraznil radosť, že sa vzťahy normalizujú a požiadal, aby mu poslali 40 obežníkov OÚ dôležitých pre prácu komisií, o ktoré už žiadal trikrát písomne a raz ústne.⁴⁰⁹ Dohoda prežila vianočné sviatky, ale napäté vzťahy s vedúcimi predstaviteľmi Osídľovacieho úradu pretrvávali. Po kritike práce II. odboru OÚ jeho prednosta Ján Veselý napísal v januári 1948 A. Pockodymu list, ktorý to jednoznačne dokumentuje: „Z obsahu Vášho listu z 3. januára 1948...by bolo každému objektívnemu pozorovateľovi jasné, že nezáleží Vám na úprimnej spolupráci a za takýchto predpokladov a v takomto ovzduší ani tú spoluprácu s Vami si neprajem, a preto ju odmietam. Vaša vyhrážka o Vašich hláseniach vládnemu splnomocnencovi ma však nemôže ani tentoraz dojať. Ráčte toto vziať láskave na vedomie a o tom vyrozumieť aj pána vládneho zmocnenca.“⁴¹⁰ List A. Pockody poslal vládному zmocnencovi a požiadal ho o „o posúdenie celej záležitosti z hľadiska morálneho aj objektívneho“.⁴¹¹ V máji 1948 sa na prácach Hospodárskej znaleckej komisie zúčastňovali: Karol Bartoš, Alexander Pockody, Dezider Kráľovský,

409 SNA, f. ZK, š. 16. List A. Pockodyho z 20. 12. 1947 J. Čechovi.

410 SNA, f. ZK, š. 16. List J. Veselého z 8. 1. 1948 A. Pockodymu.

411 SNA, f. ZK, š. 16. List A. Pockodyho z 13. 1. 1948 D. Okálimu.

prednosta oddelenia PPPR, Jozef Víchr, prednosta 11. oddelenia ČSPK, Ján Veselý, prednosta majetkového odboru OÚ a Jozef Krotký, prednosta právneho odboru OÚ.⁴¹² V júni (12. júna 1948) bola výmena dočasne (to, že je to dočasne nemusel vedieť) zastavená a A. Pockody požiadal o uvoľnenie z funkcie predsedu Hospodárskej znaleckej komisie.⁴¹³ Za svojho nástupcu odporúčal jedného z členov znaleckej komisie alebo Ústrednej oceňovacej komisie Jozefa Krotkého, prednostu právneho oddelenia OÚ, prekvapujúco aj Jána Veselého, prednostu majetkovo-právneho odboru OÚ, Františka Lednára, sekčného šéfa PPPR alebo Vojtecha Víchra, prednostu 11. oddelenia ČSPK.⁴¹⁴

Podľa informácie, ktorú poskytla maďarská zložka ZK boli v júli 1946 členmi maďarskej zložky hospodárskej znaleckej komisie: Andor Békássy, Denés Biró, Dezső Gyalóky, Desző Lengyel, Jenő Prepelicsay, Ernő Pataky, Pál Soltész, Ernő Szikány, Gyula Tóth a Andor Zalányi.⁴¹⁵ Predsedom maďarskej časti hospodárskej znaleckej komisie bol Ferenc Kozma (isté obdobie bol aj náhradným členom ZK). V auguste 1946 bol podpredsedom hospodárskej znaleckej komisie Mihály Telbisz. Prvé zasadanie hospodárskej znaleckej komisie sa uskutočnilo 3. augusta 1946 v Budapešti a rokovalo o príprave

412 SNA, f. ZK, š. 15. Zápisnica z 24. interného zasadania čl. zložky Hospodárskej znaleckej komisie z 26. 5. a 5. 6. 1946.

413 Alexander Pockody požiadal o uvoľnenie z funkcie predsedu k 25. 6. 1948. Zdôvodňoval to incidentami, ktoré sa udiali počas rokovaní komisie v Budapešti (po zastavení výmeny Maďarmi znalecká komisia vycestovala do Budapešti na rokovania, čo mohlo spôsobiť nevôľu u D. Okáliho a nedorozumenie s generálnym sekretárom ČSPK A. Burom) a vyhroteným vzťahom s predsedom maďarskej zložky A. Zalányim, ktoré podľa jeho mienky prerástli do osobnej nevráživosti a mohli byť podľa Pockodyho mienky, aj príčinou, že nebolo možné dopracovať sa k jednotným riešeniam. Ďalším dôvodom bolo, že sľúbil svojmu nadriadenému, že sa bude venovať pracovným záležitostiam v svojom kmeňovom zamestnaní. Tretí spomínaný dôvod boli osobné problémy súvisiace s fyzickým vyčerpaním a zhoršeným zdravotným stavom (išlo o zdravotný stav jeho syna) aj rodinnými pomermi. Tiež sa dlhodobo domáhal, aby mu boli pridelované naturálne v potravinových komoditách, na ktoré mal nárok (išlo o komodity v hodnote 1600 korún mesačne), ktoré za celé obdobie nedostával. Ako uvádzal v dôsledku toho musel tieto komodity nakupovať troj až štvornásobne predražené. (SNA, ZK, š. 16. List A. Pockodyho z 19. 6. 1948 D. Okálimu.) K tomu môžeme pripočítať problémy, ktoré musel riešiť v Novom Meste nad Váhom, v súvislosti s rozhodnutím miestneho akčného výboru o jeho preložení na iné miesto a sklamanie z toho, že bol voči takémuto šikanovaniu bezmocný a ani významné politicky vplyvné osoby, pre ktoré pracoval, ho pri riešení jeho osobných problémov nepodporili.

414 SNA, ZK, š. 16. List A. Pockodyho z 19. 6. 1948 D. Okálimu.

415 SNA, f. ZK, š. 15. Zoznam členov maďarskej zložky Hospodárskej znaleckej komisie.

súpisových hárkov podľa rozhodnutia ZK č. 10.⁴¹⁶ V júli 1947 bol za maďarskú zložku predsedom komisie Andor Zalányi.⁴¹⁷

Mnohé problémy, ktoré vznikali, súviseli aj s tým, že pozícia predsedu Hospodárskej znaleckej komisie bola jasne definovaná vo vzťahu k Zmiešanej komisii, ale už menej jasné boli jeho kompetencie, napr. v súvislosti s prácami, ktoré bolo potrebné vykonávať na území oboch štátov a v kontakte s inštitúciami ako boli na Slovensku Osídľovací úrad alebo Československá presídľovacia komisia. Samotná Hospodárska znalecká komisia nemala vlastný aparát a bola odkázaná na pomoc týchto inštitúcií. V ešte vypuklejšej miere sa to prejavovalo pri kontakte s maďarskými inštitúciami a miestnymi orgánmi. Tým dochádzalo k osobným aj kompetenčným sporom, ktoré sa fakticky nikdy nevyriešili a môžeme povedať, že do istej miery platili aj pre ostatné čl. zložky znaleckých komisií.⁴¹⁸ Ďalšou líniou problémov bolo, že celé znalecké komisie pracovali na úväzkovom princípe, resp. časť zainteresovaných bola uvoľnená svojimi materskými pracoviskami na výkon služieb pre Zmiešanú komisiu, ale plnili aj úlohy na svojich materských pracoviskách, ktoré ich platili. D. Okáli, na základe uznesenia čl. vlády zo 14. apríla 1947 vydal dekretálne poverenie pre A. Pockodyho, v ktorom vymedzoval jeho výnimočné kompetencie voči spomínaným inštitúciám v súvislosti s prácami potrebnými na vykonanie Dohody o výmene obyvateľstva. Informácia bola sprostredkovaná aj Osídľovaciemu úradu pre Slovensko a ČSPK.⁴¹⁹ Podmienky, ktoré vytváralo československé „prostredie“ pre prácu týchto kľúčových podporných segmentov výmeny obyvateľstva boli viac ako problémové.

2.3.5.2 Finančná znalecká komisia

Podľa rokovania ZK 16. augusta 1946 vedúcim finančnej znaleckej komisie bol za čl. stranu Alexander Hrnčár (ministerský radca) a za maďarskú stranu László Hollós.⁴²⁰ Neskôr je spomínaný ako jej vedúci za čl. zložku Július

416 SNA, f. ZK, š. 10. Zápisnica z I. zasadania hospodárskej znaleckej komisie 3. 8. 1946 v Budapešti.

417 SNA, f. ZK, š. 12. Mimoriadna správa č. 53 o porade hospodárskej znaleckej komisie 24. 7. 1947 v Budapešti.

418 Príklady na pochopenie týchto vzťahových a kompetenčných problémov sa nachádzajú napr. v mimoriadnej správe č. 21, ktoré predložil A. Pockody 15. 6. 1947 D. Okálimu. (SNA, f. ZK, š. 16.)

419 SNA, f. ZK, š. 16. Dekretálne ustálenie činnosti A. Pockodyho. List pre J. Čecha, predsedu OÚ z 24. 6. 1947. Návrh aj so znením prípadného dekretálneho poverenia pripravil a odoslal D. Okálimu A. Pockody 20. 6. 1947.

420 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ČSMZK pre výmenu obyvateľstva z 16. 8. 1946.

Sokol, ktorého vo funkcii v novembri 1946 nahradil Alexander Hrnčár. Podľa informácie z januára 1948 až do tej doby bol predsedom komisie A. Hrnčár a mal ho nahradiť Jozef Hromada, ktorý síce bol členom komisie, ale zúčastnil sa iba na dvoch zasadaniach.⁴²¹ Na čsl. strane boli na rokovania Zmiešanej komisie v júni 1946 v Starom Smokovci nominovaní do tejto komisie: riaditeľ Československej národnej banky Ladislav Košút (zastupoval ho Štefan Virsík), Július Sokol, Milan Vajda a Jozef Hromada.⁴²² V prípade špecifických otázok boli na zasadania ZK prizývaní aj štátni úradníci, podpredseda FNO František Lednár, predseda Osídľovacieho úradu Ján Čech.

Maďarská zložka finančnej znaleckej komisie: István Vásárhelyi – vedúci (štátny tajomník MF), zástupca László Hollós (ministerský radca), členovia: Bertalan Gabányi (ministerský radca, odborník na daňové veci), Andor Lersch (ministerský radca – odborník na verejné hospodárstvo a štátny dlh), György Mátyásfalvy (ministerský tajomník, odborník na úver a štátne dane, Tibor Nagy, (inšpektor národnej banky).⁴²³ Členom maďarskej finančnej komisie bol Iván Meznerich, ktorého v júli 1946 nahradil László Marti.⁴²⁴

Po rokovaníach v priebehu roku 1947 dospel A. Hrnčár k presvedčeniu, vychádzajúc zo skúseností pri rokovaníach a s ich aplikáciou, že je nevyhnutné, aby sa členmi finančnej komisie stali úradníci Ministerstva financií, ktorí by mali kompetencie nielen pri rozhodovaní, ale aj pri realizácii rozhodnutí. Navrhol svoju abdikáciu (ktorú ponúkal už vo februári 1947) a zmenu v prácu a zastúpení finančnej komisie.⁴²⁵ V novembri 1947 Finančná znalecká komisia pracovala v stabilnom zložení A. Hrnčár, J. Sokol, M. Vajda, J. Hromada,

421 SNA, f. ZK, š. 15. List D. Okáliho zo 19. 1. 1948 ministerstvu zahraničných vecí. SNA, f. ZK, š. 15. Menovanie predsedu finančnej komisie. D. Okáli najprv 14. októbra 1946 vymenoval za predsedu finančnej komisie Jozefa Hromadu, ale toto menovanie sa zjavne nenaplnilo.

422 SNA, f. ZK, š. 10. Oznámenie členov znaleckých komisií. Návrh povereníka financií Mateja Joska na menovanie členov finančnej komisie Alexandra Hrnčára a Júliusa Sokola spĺňal všetky parametre pre „hľadanú osobu“. Dozvedeli sme sa, že J. Sokol, bol sekčný šéf Povereníctva financií, mal v tom čase 61 rokov, bol ženatý, evanjelik, Slovak narodený vo Važci a príslušný do Liptovského Mikuláša, 190 cm vysoký, s gaštanovými vlasmi, šedozelenými očami, šedivými fúzami a bradou, rovným nosom a podlhovastou tvárou. A. Hrnčár, bol ministerský radca na Povereníctve financií, mal 45 rokov, bol z Banskej Bystrice, rímsky katolík, Slovak, ženatý, 185 cm vysoký, s „*barnavými vlasmi*“, bez fúzov a brady, rovným nosom, s okrúhrou tvárou a modrými očami. (SNA, f. ZK, š. 10. Návrh M. Joska na menovanie členov subkomisie ZK zo 4. 6. 1946.)

423 SNA, f. ZK, š. 10. List D. Okáliho z 3. 8. 1946 A. Hrnčárovi.

424 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 20. 7. 1946.

425 SNA, f. ZK, š. 10. Reorganizácia finančnej komisie. List A. Hrnčára zo 7. 6. 1947 D. Okálimu.

L. Košút a Š. Virsík.⁴²⁶ Na návrh Ministerstva financií z 10. decembra 1947 mali byť do finančnej komisie doplnení jeho pracovníci Kazimír Čarkt (ten spolupracoval pri riešení finančných otázok v komisiách pre prípravu mierovej zmluvy s Maďarskom) a Oliver Pokorný.⁴²⁷

2.3.5.3 Dopravná znalecká komisia

Komisia pracovala v rámci agendy Povereníctva dopravy, ktoré plne garantovalo a zabezpečovalo jej činnosť.⁴²⁸ Predsedom čsl. časti dopravnej znaleckej komisie bol Karol Chalupa. Členmi komisie boli: Juraj Kalina, inšpektor; Ladislav Bakala,⁴²⁹ radca; Alexander Pakan, hlavný inšpektor; Eugen Kevický, hlavný radca; Ludovít Zeman, hlavný inšpektor, Anton Schnorer, hlavný inšpektor, Albert Kopecký, hlavný inšpektor.⁴³⁰ Prvé zasadanie dopravnej komisie sa však uskutočnilo až 1. augusta 1946 v Budapešti. Za čsl. zložku sa zúčastnili: K. Chalupa, L. Bakala, E. Kevický, A. Schnorer, L. Zeman, J. Kalina, Ján Majlath a Ján Spevák (deviatym členom, ktorý nebol prítomný bol A. Kopecký).⁴³¹ 5. septembra 1946 bol za člena dopravnej komisie menovaný lekár Juraj Záturecký.⁴³² Za maďarskú zložku: József Péchy, István Czizmadia, Gyula Hendel, Gábor Körösi, Géza Lengyel, Kornel Dukay, József Godó a Antal Csajágy. Znalecké komisie si mohli na svoje rokovania pozývať znalcov, expertov a tak zloženie rokujúcich sa často menilo. Prvou úlohou dopravnej znaleckej komisie bolo vypracovať smernice k rozhodnutiu ZK č. 14, navrhnuť riešenie

426 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 133. Čsl. presídľovacia komisia v Budapešti – zoznam členov.

427 SNA, f. ZK, š. 10. List P. Zátureckého zo 16. 1. 1948 ministerstvu zahraničných vecí.

428 Odborným dopravným problémom, ani činnosti dopravnej znaleckej komisie nebudeme venovať tejto práci osobitnú pozornosť. Problém dopravy logistického a technického zabezpečenia (rušne, vozne, automobily, uhlie, palivo...) dopravnej stránky výmeny obyvateľstva, dopravných plánov, lokalizácie a zloženia transportov a iných otázok, je výnimočne zaujímavá problematika. Archívne dokumenty vo všetkých podstatných segmentoch, od diplomatických, cez materiály Zmiešanej komisie až po odborné štruktúry podieľajúce sa na výmene obyvateľstva z československej strany (ČSPK a OÚ) poskytujú bohatý zdroj informácií k tejto otázke. Zaslúži si samostatné spracovanie.

429 V materiáloch ZK je rádiogram D. Okáliho povereníkov dopravy G. Husákovi, ktorý ukazuje na povojnové maniere nových politických elít: „Potrebujem ihneď v Smokovci Tvojho zamestnanca Bakalu ako odborníka. Daj ho nájsť a pošli ho sem.“ (SNA, f. ZK, š. 10. Rádiogram D. Okáliho z 5. 7. 1946 G. Husákovi.)

430 SNA, f. ZK, š. 10. List D. Okáliho z 26. 6. 1946 K. Chalupovi. V tomto zložení boli členovia dopravnej znaleckej komisie určení aj na zasadanie ZK v Starom Smokovci.

431 SNA, f. ZK, š. 17. Zápisnica z porady Dopravnej znaleckej komisie 1. 8. 1946 v Budapešti.

432 SNA, f. ZK, š. 11. Juraj Záturecký. Menovanie člena dopravnej znaleckej komisie.

finančných záležitostí (tarify) v súvislosti s prevozom hnutelností osôb, ktoré už opustili štát, v ktorom predtým žili (rozhodnutie ZK č. 6) a pripraviť návrh zdravotných, zverolekárskejších a fytopatologických opatrení (rozhodnutie ZK č. 9).⁴³³

Činnosť dopravnej znaleckej komisie sprevádzali od začiatku problémy administratívneho charakteru (maďarskí členovia nemali vybavená cestovné doklady, „Levuškina“, povolenia na prechod hraníc od Spojeneckej kontrolnej komisie,⁴³⁴ ale tiež pre neochotu úradníkov maďarského Ministerstva dopravy a zástupcov Maďarskej železničnej spoločnosti (MÁV). D. Okáli sa sťažoval na neochotu rokovať aspoň na neformálnych stretnutiach a boli dokonca predsedajúcim zahriaknutí, ak chceli v diskusii s čl. odborníkmi povedať svoj názor. Zlé skúsenosti s ochotou rokovať mala aj skupina agronómov. Výhrady tlmočil D. Okáli predsedovi maďarskej zložky ZK L. Ruttkaymu.⁴³⁵ Verbálna nóta čl. delegáta pri SKK z 3. augusta 1946 maďarskému ministerstvu zahraničných vecí vyjadrovala znepokojenie nad prístupom maďarských členov znaleckej komisie. Uvádžalo sa v nej, že členovia maďarskej časti dopravnej znaleckej komisie, zriadenej rozhodnutím ZK 23. júna 1946 sa nedostavili na dohodnuté stretnutie do Štubnianskych Teplíc (Turčianske Teplice) 22. júla 1946. Jednostranne odročili zasadanie na 30. júla do Budapešti, ale ani tam sa nedostavili. Až po zákroku u zástupcu vlády pri ZK L. Márka sa 1. augusta 1946 formálne konalo prvé stretnutie. Vo verbálnej nóte sa ďalej sťažoval, že maďarskí členovia nerešpektujú prijaté rozhodnutia ZK (rozhodnutie ZK č. 14), snažia sa do programu rokovania vnášať témy (problematika salda v doprave), ktoré nie sú predmetom činnosti dopravnej komisie, „dožadujú sa riešenia otázok menšieho významu“ (porovnávanie slovenskej a maďarskej verzie zápisnice) a odsúvajú podstatné úlohy, ktorými bola dopravná znalecká komisia poverená, „vypracovanie podrobností k dopravným smerniciam stanoveným rozhodnutím Zmiešanej komisie č. 14“. Čsl. delegát priamo konštatoval, že vidí v činnosti maďarských členov dopravnej komisie snahy zdržiavať prácu na výmene obyvateľstva a oddiaľovať jej realizáciu, na čo už poukazoval aj v ďalších dvoch nótach. Žiadal maďarské ministerstvo zahraničných vecí

433 SNA, f. ZK, š. 10. List D. Okáliho z 26. 6. 1946 K. Chalupovi.

434 Ani maďarskí úradníci, ani iní obyvatelia Maďarska, nemohli voľne prechádzať hranice. Nestačilo mať víza štátu, do ktorého išli. Museli získať povolenie Spojeneckej kontrolnej komisie, ktoré vydával jej generálny sekretár Ivan Ivanovič Levuškin. V rámci odbornej „hantírky“ toto povolenie dostalo meno podľa jeho autora a tak si úradníci, ale aj presídlení vybavovali „Levuškina“ – povolenie na prechod hraníc.

435 SNA, f. ZK, š. 10. List D. Okáliho z 18. 6. 1946 L. Ruttkaymu.

o nápravu.⁴³⁶ Aj napriek tejto diplomatickej korešpondencii D. Okáli žiadal Ladislava Bakalu, odb. radcu a člena dopravnej znaleckej komisie, aby doručil materiály pripravené dopravnou komisiou, ktorá sa podľa programu mala 11. augusta 1946 zaoberať dopravnými smernicami. List s takým istým obsahom adresoval D. Okáli aj členovi finančnej znaleckej komisie A. Hrnčárovi aj zástupcovi v Hospodárskej znaleckej komisii A. Pockodymu.⁴³⁷ Z prvých rokovaní vypracovala dopravná komisia správu o svojej činnosti už 8. augusta 1946. Konštatovali v nej, že na zasadaní vytvorili pracovné skupiny, ktoré by sa mali zaoberať špecifickými otázkami zverenými dopravnej komisii. Oznamovali, že vzhľadom na rozsiahlosť a dôležitosť problematiky nebude možné splniť termín odovzdania „posudku“ do 9. augusta 1946 a nemohli by brať zodpovednosť za prípadné „nedorozumenia a prekážky“. O optimizme nielen Zmiešanej komisie, ktorá termíny na „posudky“ zadala, ale aj samotných slovenských a maďarských členov dopravnej komisie by mohlo svedčiť, že materiál Zmiešanej komisii chceli predložiť do 17. augusta 1946.⁴³⁸ Začiatok však nebol taký ideálny ako by sme sa mohli z predloženej správy domnievať. Svedčí o tom aj už spomínaná verbálna nóta F. Dasticha z 3. augusta 1946.

Dopravná znalecká komisia patrila medzi najvyťaženejšie najmä v čase, kedy sa začalo obojstranné presídľovanie obyvateľstva. V novembri 1947 k stabilnému zloženiu komisie (L. Bakala, K. Chalupa, E. Kevický, A. Kopecký, J. Kalina, J. Majláth, A. Schnorer, O. Záturecký, L. Zeman, J. Spevák) pribudli Štefan Butkovič, Dezider Holéczy, Rudolf Kraus, Oliver Pivarček, Alexander Petrovský, Jozef Poláček, Martin Uher a Ján Mocko.⁴³⁹

Počas rokovaní vo februári 1947 sa ukázalo, že pozícia slovenských znalcov a predsedov znaleckých komisií je problematická z hľadiska postov, ktoré zastávali v štátnej správe. Partnerom A. Hrnčára na maďarskej strane bol L. Hollós z Ministerstva financií. Na rokovaniach vo februári 1947 už

436 SNA, f. ZK, š. 10. Verbálna nóta čl. delegáta pri SKK z 3. 8. 1946. O zaslaní nóty informoval listom zo 4. 8. 1946 aj zástupcu maďarskej vlády pri ZK L. Márka. (SNA, f. ZK, š. 10. List čl. delegáta pri SKK zo 4. 8. 1946 L. Márkovi.; Problémy s činnosťou maďarských zložiek znaleckých komisií avizoval P. Winkler už v liste P. Márkovi z 22. 7. 1946 (SNA, f. ZK, š. 10), kde osobitne zdôrazňoval, že čl. úrady vychádzajú všemožne v ústrety maďarským expertom a na Slovensko môžu prísť aj „so železničnými preukážkami“. List P. Chalupu z 2. 8. 1946 P. Pohánkovi (SNA, f. ZK, š. 10.)

437 SNA, f. ZK, š. 10. List D. Okáliho z 5. 8. 1946 L. Bakalovi; List D. Okáliho z 5. 8. 1946 A. Hrnčárovi; Hrnčár dostal od D. Okáliho aj telegram, že sa má 8. augusta dostaviť do Budapešti.

438 SNA, f. ZK, š. 10. Správa o činnosti dopravnej komisie z 8. 8. 1946 čl. zložke ZK.

439 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 133. Čsl. presídľovacia komisia v Budapešti – zoznam členov.

v hlavnej línii aj odborných diskusií sa zúčastňovali aj zástupcovia/úradníci pražských ministerstiev. Na rokovaníach o finančných záležitostiach rozhodnutia ZK č. 7 (oslobodenie presídlencov od daní, poplatkov, kolkov...) sa zúčastňoval MUDr. Karol Kukura, vrchný ministerský komisár (lekár) z Prahy. Po rokovaníach napísal A. Hrnčár, predseda finančnej znaleckej komisie abdikčný list, v ktorom vysvetľoval, že je potrebné, aby aj za čsl. stranu bol na tejto pozícii úradník ministerstva. Samotné Ministerstvo financií usúdilo, že zodpovednosť v týchto otázkach by mala byť na slovenských reprezentáciách a P. Záturecký, na Okáliho pokyn, A. Hrnčara dočasne presvedčil, aby v pozícii predsedu zotrval.⁴⁴⁰

2.3.5.4 Právna znalecká komisia

Predsedom čsl. časti Právnej znaleckej komisie mal byť univerzitný profesor Štefan Luby, ktorý však ponuku na túto funkciu odmietol.⁴⁴¹ Ďalšími členmi právnej komisie mali byť: univerzitný profesor Karol Kizlink, odborník na obchodné právo (ktorý sa však na rokovaníach komisie nezúčastňoval), Ladislav Udvardy, v odbore trestného práva (pracovník Povereníctva spravodlivosti), Viktor Adamať, v odbore pozemkového práva, Jozef Ratica, v odbore administratívneho práva a odborný radca Jozef Svitok.⁴⁴² Mnohé záležitosti v mene čsl. časti komisie riešil Martin Quotidián, hlavný sekretár Najvyššieho súdu, ktorý bol 29. augusta 1946 vymenovaný za predsedu čsl. časti právnej znaleckej komisie.⁴⁴³ Rozhodnutím ZK č. 36 bol počet členov znaleckej právnej komisie rozšírený na 14 členov. Mali byť doplnení o znalca práva vecného (pozemkovo-knižného), rodinného a osobného, všeobecného práva súkromného, obchodného a zmenkového, trestného, procesného a práva verejného a administratívneho.⁴⁴⁴ Čsl. zložka komisie bola doplnená o Violu Kaňkovú a Štefana Fordinala.⁴⁴⁵ Aj M. Quotidián sa usiloval odísť z postu predsedu tejto

440 SNA, f. ZK, š. 22. List A. Hrnčára zo 6. 2. 1947; List D. Okáliho z 13. 3. 1947 P. Zátureckému.

441 SNA, f. ZK, š. 10 List Š. Lubyho z 29. 7. 1946. Prof. Š. Luby odmietol ponuku zo zdravotných dôvodov, pre nutnosť dodržiavať prísnu diétu. Ospravedlnenie D. Okáli s ľútosťou akceptoval v liste z 9. 8. 1946.

442 SNA, f. ZK, š. 10. List P. Zátureckého z 9. 8. 1946 Povereníctvu pravosúdia. Sekretár čsl. zložky ZK žiadal povereníctvo, aby navrhli nového vedúceho právnej komisie. Táto „zostava“ bola nominovaná aj na rokovanie ZK v Starom Smokovci.

443 SNA, f. ZK, š. 11, Menovanie M. Quotidiána za predsedu právnej znaleckej komisie z 29. 8. 1946.

444 VOÚS, čiastka 11-12, s. 158. Rozhodnutie ZK č. 36.

445 SNA, f. ZK, š. 15. Informácia P. Pohánku z 15. 7. 1947 pre M. Quotidiána.

komisie. Odvolával sa na množstvo práce a nevyhnutnú prítomnosť vyplývajúcu z funkcie prezidiálneho šéfa na Povereníctve spravodlivosti, ale aj na menšie skúsenosti s trestnou agendou a odporúčal na miesto predsedu právnej komisie kolegu z povereníctva Jozefa Svitoka.⁴⁴⁶ V novembri 1947 pracovala čl. zložka tejto komisie v stabilnom zložení, ktoré sme uvádzali v predchádzajúcom období (M. Quotidián, V. Kaňková, š. Fordinal, J. Svitok, L. Udvardy, K. Kizlink a J. Ratica).⁴⁴⁷ Členmi maďarskej zložky Právnej znaleckej komisie boli: István Bibó, ministerský prednosta, odborník na verejné a administratívne právo, László Török, tabulárny sudca, odborník na pozemkové právo, Jenő Száboky, odborník na trestné právo, Ferenc Windich, ministerský radca, odborník na obchodné a zmenkové právo a Kornel Zalán, odborník na rodinné a dedičské právo.⁴⁴⁸ V septembri 1946 v právnej komisii pracoval ministerský radca Gábor Sotónyi, pre odbor verejného a administratívneho práva.⁴⁴⁹ V júli 1947 bol predsedom maďarskej časti právnej komisie Sándorfy.⁴⁵⁰

Kvótová komisia (subkomisia)

Medzi mimoriadne komisie, ktorých činnosť sme zaznamenali v rámci Zmiešanej komisie patrila „Kvótová komisia“. Tá vznikla na konci roku 1947, mala zabezpečovať realizovanie niektorých paragrafov Piešťanského protokolu, ktoré stanovovali vzájomný pomer medzi presídlencami z hľadiska počtu, ale aj sociálnej a majetkovej štruktúry. Na rozdiel od predchádzajúcich, nemala oporu v dokumentoch ani rozhodnutiach ZK. V roku 1947 prakticky nezasadala, pretože predseda maďarskej zložky ZK L. Bólya predložil na ZK návrh, že maďarská strana pripraví návrh rozhodnutia ZK o kvóte. Návrh do februára 1948 nebol ZK predložený. Rokovanie kvótovej komisie sa uskutočnilo 10. februára 1948. Jej členmi boli predstavitelia odborných zložiek Československého presídľovacieho úradu a Maďarského presídľovacieho úradu a menovali ich predsedovia zložiek ZK. Za čl. stranu to boli: Alexander Grosswirth, vedúci právneho oddelenia ČSPK, Ján Novomeský, vedúci štatistického oddelenia ČSPK, za maďarskú stranu: Árpád Stelcer, vedúci právneho odboru MÁKB a Sándor Hinora, vedúci štatistického odboru MÁKB.⁴⁵¹

446 SNA, f. ZK, š. 15. List M. Quotidiána zo 14. 11. 1946 D. Okálimu.

447 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 133. Čsl. presídľovacia komisia v Budapešti – zoznam členov.

448 SNA, f. ZK, š. 10. List D. Okáliho z 28. 8. 1946 M. Quotidiánovi.

449 SNA, f. ZK, š. 11. Zmena v zložení právnej znaleckej komisie, 18. 9. 1946.

450 SNA, f. ZK, š. 12. Mimoriadna správa č. 53 o porade hospodárskej znaleckej komisie 24. 7. 1947 v Budapešti.

451 SNA, f. ZK, š. 13. List D. Okáliho z 26. 5. 1948 P. Pohánkovi.

Osobitným inštitútom, ktorý nevyplýval z rokovacieho poriadku ZK bolo menovanie stáleho zástupcu poverenictva pri ZK. Tento inštitút použilo v apríli 1947 PPPR, ktoré za takého zástupcu menovalo hlavného odborového radcu Michala Sahulčíka. Ako informoval sekretár ZK P. Záturecký, rokovania ZK sú neverejné, ale v prípade potreby ho budú informovať o možnosti alebo potrebe zúčastniť sa na rokovaní komisie.⁴⁵²

2.3.6 Kompetencie a financovanie Zmiešanej komisie

Čl. XI Dohody uvádzal nezávislosť rozhodovania Zmiešanej komisie a povinnosť zmluvných strán rešpektovať jej rozhodnutia. Túto interpretáciu prevzal aj §34 Rokovacieho poriadku ZK. Čsl. delegácia trvala na dôslednom dodržiavaní uvedených dokumentov, ktoré v oblasti kompetencií ZK potvrdzovali aj jej rozhodnutie č. 2⁴⁵³ a rozhodnutie ZK č. 13 (týkalo sa zaraďovania mimoriadneho bodu do programu rokovania).⁴⁵⁴ Maďarská vláda v júli 1946 po prvých skúsenostiach s prácou ZK (nebola spokojná s obsahom niektorých rozhodnutí, ktoré podľa názoru maďarských politických elít nezohľadňovali dostatočne maďarské záujmy), dala inštrukciu zástupcovi vlády v ZK L. Márkovi, aby bolo v komisii prijaté rozhodnutie, aby rozhodnutia ZK dodatočne schvaľovala vláda. Ako vyplýva zo správ čl. členov ZK, aj samotní maďarskí členovia komisie to nepovažovali za vhodné, lebo to oslabovalo váhu a význam Zmiešanej komisie. L. Márk v rozhovore s P. Winklerom konštatoval, že to „nepovažuje ani za výhodné ani za vhodné“.⁴⁵⁵ To, že čl. zložka odmietala akceptovať maďarské námietky, podľa P. Winklera maďarského zástupcu upokojilo, ale napriek tomu, na základe tlaku maďarskej politickej reprezentácie na rokovanie ZK predložil návrh na zmenu v kompetenciách ZK. Komisia sa proti tomu postavila (rozhodovanie muselo byť jednomyseľné a k súhlasu čl. zložky nedošlo) a tak vzniklo rozhodnutie ZK č. 17, ktoré stanovilo, že rozhodnutia ZK vstupovali do platnosti okamžite, ich vyhlásením. Tým eliminovalo

452 SNA, f. ZK, š. 22. List P. Zátureckého z 19. 5. 1947 PPPR.; Menovací dekrét M. Sahulčíka vydaný 2. 4. 1946 povereníkom Martinom Kvetkom. PPPR vymenovalo aj jeho náhradníka Ludovíta Záborského.

453 Rozhodnutie v čl. VI zaväzovalo vlády, aby o rozhodnutiach ZK boli okamžite inštruované všetky ministerstvá a im podriadené úrady, ktoré vykonávali činnosti nutné k zabezpečeniu výmeny. Rozhodnutie ZK č. 2 sa týkalo vydávania dokladov pre presídľované osoby, vrátanie osôb podliehajúcich čl. VIII dohody. (VOÚS 1946, rozhodnutie ZK č. 2, čiastka 8-9, s. 100.)

454 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 138. Telegramy medzi Z. Procházkom a P. Winklerom z augusta 1846.

455 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 138 Telegram P. Winklera z 22. 7. 1946.

snahu maďarskej vlády, aby o ňom musela rozhodovať vláda zmluvného štátu.⁴⁵⁶ To, čo mohli vlády urobiť, aby zdržali aplikáciu rozhodnutia, bolo neskôršie zverejnenie rozhodnutia Zmiešanej komisie v úradných „tabuliach“, v ktorých bolo rozhodnutie zverejnené až na pokyn vládnej autority. Práve tento typ obštrukcie maďarská vláda využívala pri rozhodnutiach, voči ktorým mala výhrady. V československom prípade nešlo o obštrukcie zo strany vlády, ale realitou bolo oneskorené zverejnenie, akceptovanie a vykonávanie prijatých rozhodnutí (ale aj celej línie dokumentov tvoriacej právny základ dohody, napr. záväzkov, ku ktorým sa Československo podpísaním zaviazalo). Zástupca vlády v ZK P. Winkler osobitným listom zo 7. augusta 1946 upozorňoval MZV, že je potrebné, aby vláda v osobitnom uznesení vzala na vedomie prijaté rozhodnutia ZK, s uvedením, že ukladá kompetentným úradom, SNR a ďalším, aby ich vykonali. Aby tiež úradom a to nielen na Slovensku, ale v celej ČSR oznámili, že prípadné smernice a usmernenia k realizácii rozhodnutí ZK vydáva vládny splnomocnenec D. Okáli na základe plnej moci, ktorú mu udelila vláda uznesením z 27. mája 1946. MZV informovalo 6. augusta, že kompetencie D. Okáliho budú pomenované v osobitnej doložke, nie priamo v uznesení, ako to odporúčal vládny zmocnenec. (Z. Procházka, šéf právneho odboru ministerstva to považoval za zbytočné.) P. Winkler v liste zdôvodnil nevyhnutnosť, aby informáciu o kompetenciách obsahovalo priamo uznesenie a aby sa kompetencie splnomocnenca vlády uplatňovali na území celého štátu.⁴⁵⁷ Po rokovaní čl. vlády, na ktorých boli rozhodnutia ZK brané na vedomie a v uzneseniach ukladali patričným autoritám ich vykonanie, boli obvykle pomenované aj inštitúcie, ktorým sa prideliuje vykonanie rozhodnutia ZK, ak to vyplývalo z kontextu (napr. OÚ, konkrétne ministerstvá alebo poverenictva).⁴⁵⁸ Na druhej strane, podľa informácii P. Winklera, maďarská vláda reálne kompetencie ZK v zmysle aj tu uvedených platných dohôd nerešpektovala a kvôli tu spomenutým výhradám k rozhodnutiam ZK, k 22. júlu 1946, ani jedno rozhodnutie nevykonala. V telegrame, ktorý poslal P. Winkler zo Starého Smokovca štátnemu tajomníkovi V. Clementisovi konštatoval: „*Maďari do tej doby nebudú vykonávať Dohodu, kým na nich nebude vyvíjaný medzinárodný tlak. Žiadal som, aby v tomto smere bolo zakročené v Moskve.*“

456 Rozhodnutie ZK č. 17 bolo veľmi krátke a stanovovalo, že „*účinnosť konečných rozhodnutí Zmiešanej komisie, vnesených podľa §32 rokovacieho poriadku, nastáva dňom vyhlásenia, pokiaľ v rozhodnutí začiatok účinnosti nie je stanovený inak.*“ (VOÚS 1946, rozhodnutie ZK č. 17, čiastka 8-9, s. 116.)

457 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 138. List P. Winklera zo 7. 8. 1946 MZV v Prahe.

458 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 138. Inštrukcie Z. Procházku na vykonanie prác k uzneseniam vlády z 5. 8. 1946 pracovníkom Štrupovi a Michalíkovi.

*Teraz je k tomu příležitost.*⁴⁵⁹ Išlo o obdobie, kedy vrcholili prípravy mierovej konferencie v Paríži a čl. aj maďarské delegácie v rámci diplomatickej turistiky navštevovali predstaviteľov a vlády víťazných mocností. Výsledkom bola oficiálna nóta čl. delegáta pri SKK F. Dasticha, ktorú odovzdal 31. júla 1946 maďarskému ministrovi J. Gyöngyösimu. V nej sa čl. diplomacia dožadovala dôsledného dodržiavania Dohody o výmene, ale aj ďalších rozhodnutí ZK, ktoré maďarské odborné rezorty neimplementovali do praxe, napriek spomínaným dokumentom, ktoré ich k tomu zaväzovali.⁴⁶⁰

Financovanie činnosti ZK

Faktické zabezpečenie činnosti a financovanie Zmiešanej komisie bolo potrebné vyriešiť čím skôr, aby mohla bezproblémovo fungovať. Podľa čl. XI Dohody *„Výdavky a odmeny členov bude znášať vláda, ktorá ich menovala. Ostatné výdavky komisie budú znášať obe vlády rovnakým dielom.“* Tou istou formuláciou to potvrdzoval aj Rokovací poriadok ZK v §35.

Spočiatku boli aktivity čl. zložky ZK financované prostredníctvom Československej presídľovacej komisie v Budapešti. Toto riešenie bolo z technického hľadiska najvýhodnejšie, pretože finančné prostriedky na činnosť ČSPK boli vyhradené už pred podpísaním Dohody. Aj personálne sa reprezentácia ZK tvorila z osôb, ktoré pôsobili buď v ČSPK (D. Okáli) alebo z okruhu spolupracovníkov čl. delegáta pri SKK (P. Winkler), vrátane pomocného personálu. Už 27. mája 1946 oslovil D. Okáli listom štátneho tajomníka V. Clementisa, že je potrebné riešiť tento problém. Poukazoval na okolnosť, že ČSPK ako výkonný orgán, nemôže financovať Zmiešanú komisiu, ktorá vznikla na vykonanie medzinárodnej dohody (aj keď aj ČSPK bola výsledkom medzinárodnej dohody, dokonca tej istej). Navrhol, aby Zmiešanú komisiu financovalo priamo ministerstvo a tiež, aby *„nebolo pokračované byrokraticky, lebo fakticky financuje Zmiešanú komisiu ČSPK“*.⁴⁶¹ Ministerstvo zahraničných vecí oznámilo listom zo 17. júna 1946 Československej presídľovacej komisii, že Zmiešaná komisia bude v budúcnosti financovaná priamo z rozpočtu ministerstva.⁴⁶²

Týmto spôsobom teda ministerstvo zahraničných vecí aj postupovalo, aj keď s problémami. V júni 1946 zasielal D. Okáli rádiogram Clementisovi, že na účet Zmiešanej komisie nebolo zatiaľ poukázaných sľúbených 500 000

459 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 138. Telegram P. Winklera z 22. 7. 1946 V. Clementisovi.

460 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 138. Verbálna nóta č. 470/D/1946 čl. vládneho delegáta pri SKK z 20. 7. 1946.

461 SNA, f. ZK, š. 10. List D. Okáliho V. Clementisovi z 27. 5. 1946.

462 SNA, f. ZK, š. 10. List ministertva zahraničných vecí zo 17. 6. 1946 ČSPK.

korún od MZV. Urgoval, že ich súrne potrebujú na zabezpečenie zasadania ZK v Starom Smokovci. Už 25. júna ministerstvo potvrdilo, že peniaze sú uložené v Slovenskej sporiteľni v Bratislave.⁴⁶³ Časť výdavkov československo-maďarskej Zmiešanej komisie bola naďalej účtovaná zálohovými platbami cez ČSPK. Pri finančnej previerke Národného účtovného a kontrolného úradu (NÚKÚ) bolo konštatované, že úrad finančnej kontroly v tom nevidel problém, pretože aj ČSPK bola súčasťou presídľovacej akcie.⁴⁶⁴

V decembri 1946 Najvyšší účtovný kontrolný úrad vypracoval správu o „dohľadce“ v Československej presídľovacej komisii, ktorá sa uskutočnila na základe uznesenia vlády z 1. októbra 1946. Výsledky „dohľadky“ boli zhrnuté v správe z 5. decembra 1946 a boli prerokované na zasadaní československej vlády 10. decembra 1946. Ostatné poznatky z „dohľadky“ boli oznámené priamo ČSPK listami z 26. decembra 1946 a 5. februára 1947.⁴⁶⁵ Samotné „Sdelení o dohlídce“⁴⁶⁶ má 20 strán textu. Zaoberá sa šiestimi čiastkami: Hospodárenie s vecným majetkom, Dopravný oddiel, „Sloboda“, Menzy a Financovanie Zmiešanej komisie. Namiesto štyroch vozidiel, ktoré boli vyčlenené (pre vládneho splnomocnenca, pre generálneho sekretára ČSPK, pre osobného tajomníka vládneho zmocnenca a pre čl. delegáta Zmiešanej komisie, by mali stačiť dve vozidlá (pre vládneho zmocnenca a pre generálneho sekretára ČSPK). Ostatné vozidlá premávali po Budapešti a neraz najazdili množstvo kilometrov. Zamestnanci môžu používať mestskú dopravu.

Ako to už na Slovensku bolo a býva dodnes v podobných prípadoch, najslabším miestom činnosti Zmiešanej komisie a jeho znaleckých komisií boli neúmerná fyzická záťaž a nároky, ktoré sa očakávali od členov a znalcov. Tí väčšinou vykonávali svoju prácu popri svojom zamestnaní, resp. boli z neho uvoľnení, ale vo vlastnom záujme chceli udržiavať pracovné kontakty a prepomenia s materským pracoviskom a finančné ohodnotenie ich práce. Čiastočne sme tieto problémy, doplnené ľudskou závisťou a ideologickými prevratmi po vojnovnej dobe ilustrovali na osude Alexandra Pockodyho a Ladislava Krýsla. Pred ďalším kolom rokovaní v polovici apríla 1947 napísal D. Okáli štátnemu tajomníkovi V. Clementisovi osobný list, v ktorom ho upozorňoval, že doteraz

463 SNA, f. ZK. š. 10. Rádiogram D. Okáliho z 22. 6. 1946 V. Clementisovi.; List MZV z 25. 6. 1946 Zmiešanej komisii.

464 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1112. Sdelení o dohlídce (bez dátumu).

465 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1112. List Najvyššieho účtovného kontrolného úradu z 19. 2. 1947 Úradu predsedníctva vlády. K zaujímavostiam tohto listu môžeme označiť, že Predsedníctvo Slovenskej národnej rady listom z 29. 1. 1947 žiadalo o informáciu a nahliadnutie do správy Najvyššieho účtovného kontrolného dvora.

466 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1112. Sdelení o dohlídce (bez dátumu).

nebola prijatá norma o ohodnotení znalcov Zmiešanej komisie, napriek tomu, že už niekoľkokrát o to žiadal a dokonca sám Clementis vydal príkaz, aby sa takáto smernica pripravila. To, že nie je „ustálená odmena znalcov“ videl ako jeden z dôvodov, pre ktorý chcú predsedovia znaleckých komisií A. Pockody a A. Hrnčár skončiť (nie iba odmeny pre seba, ale pre členov pracovných skupín) činnosť v znaleckých komisiách. „...drú dňom i nocou. ...práce v komisiách končia pravidelne o 24 v noci, ak nie dlhšie. Na Veľký Piatok zasadala ZK do ôsmej ráno. ... informáciu Ti môže podať aj vyslanec Procházka, ktorý je chudák už tiež telesne a duševne vyčerpaný. Uznaj sám, že to je absolútne neudržateľný stav. Len uvedomeniu mojich spolupracovníkov môžem ďakovať, že sa už všetci nerozbehli. Chudák Paľo Winkler doplatil na to zdravím a peniazmi.“⁴⁶⁷ Otázka odmeňovania bola predmetom debát aj medzi členmi komisie. Na otázku o financovaní čl. členov ZK, ktorú položil v rozhovore 23. apríla 1947 predseda maďarskej zložky J. Péchy odpovedal D. Okáli písomne. „Diplomaticky“ napísal, že štátny tajomník určil odmeňovanie pevnou sumou pre členov a zamestnancov ZK a zmocnil predsedu ZK, aby vyplácal v stanovenom limite podľa vykonanej práce mesačné odmeny znalcom.⁴⁶⁸ Pri príprave rozpočtu na rok 1948 bolo konštatované, že v roku 1948 bolo členom, znalcom a zamestnancom, pracujúcim v prospech Zmiešanej komisie vyplatených 288 656 Kčs.⁴⁶⁹ Všetky výdavky pre čl. zložku ZK boli zahrnuté do rozpočtu ČSPK.⁴⁷⁰

467 SNA, f. ZK, š. 22, f. List D. Okáliho z 11. 4. 1947 V. Clementisovi. Asi nie je náhoda, že táto situácia je dejá vu, keď sme sa spracovávali činnosť „tajnej“ Komisie pre výskum vlastivedných otázok, ktorá mala za pomoci slovenských špičkových vedeckých kapacít pripraviť podklady pre mierovú konferenciu v Paríži. (porovnaj. ŠUTAJ, Štefan, *Parížska konferencia 1946...*, s. 100-102). Veľká časť P. Winklera rodiny zahynula v Osvienčime. V rokoch 1942-1943 sa skrýval v Maďarsku. V Košiciach po oslobodení nastúpil ministerstvo sociálnej starostlivosti a neskôr na ministerstvo zahraničných vecí. Pôsoobil na úrade čl. delegáta SKK. V jari 1947 P. Winkler ochorel na TBC. Liečil sa v Davose a po vyliečení bol menovaný za legačného radcu veľvyslanectva vo Švajčiarsku. Pracoval v diplomatických službách až do normalizácie, kedy bol predčasne penzionovaný. Analýzy o nárokoch nemeckých a rakúskych vysídlencoch publikoval ešte v 90. rokoch. Zomrel vo veku 93 rokov. (DEJMEK, J. *Diplomacie Československa II. ...*, s. 662-663).

468 SNA, f. ZK, š. 22. List D. Okáliho z 24. 4. 1947 J. Péchymu.

469 SNA, f. ZK, š. 9. Správa P. Zátareckého o VIII. zasadání Zmiešanej komisie z 18. mája 1948.

470 SNA, f. ZK, š. 15. Rozpočet čl. zložky ZK na rok 1948, materiál zo 11. 7. 1947. Na rok 1948 bol pre ZK plánovaný rozpočet 5 205 240 korún, z toho na mzdy a odmeny 367 tisíc korún. (SNA Bratislava, f. ZK, š. 15. Rozpočet čl. zložky ZK na rok 1948.

2.4 Rokovací poriadok Zmiešanej komisie

Na Ustanovujúce zasadanie Zmiešanej komisie bol pripravený a predložený na rokovanie Rokovací poriadok Zmiešanej komisie. Na základe čl. návrhu ho pripravila maďarská zložka a bol ešte doplnený pripomienkami čl. strany. Na samotnom rokovaní došlo ešte k zmenám v predložennom rokovacom poriadku. Ustáľilo sa označenie „zložka“ pre jednotlivé základné segmenty zmiešanej komisie (československá a maďarská zložka ZK), označenie „zástupca vlády“ pre osoby poverené jednotlivými vládami účasťou na zasadaní Zmiešanej komisie a označenie „znalecká komisia“, pre komisie, ktoré sa mohli vytvárať na pomoc v odborných otázkach pre Zmiešanú komisiu. Text bol pripravený v slovenskom jazyku, do maďarčiny ho preložili členovia komisie P. Pohánka a T. Geönczeöl, ktorí ho predložili na riadne zasadnutie Zmiešanej komisie 3. júna 1946 na podpis.⁴⁷¹

Text pripravovalo čl. ministerstvo zahraničných vecí, ktoré už 10. mája 1946, na základe predbežného rokovania s vládnym splnomocnencom D. Okálím, zástupcom vedúceho právneho odboru P. Winklerom a P. Zátureckým zaslalo predbežný návrh rokovacieho poriadku ZK na posúdenie ČSPK v Budapešti.⁴⁷² Z čl. strany bol text rokovacieho poriadku predložený na pripomienkovanie všetkým oddeleniam ČSPK a všetkým odborom na ministerstve zahraničných vecí. Na rokovaní 3. júna 1946 bol rokovací poriadok vyhlásený a podpísaný. Podpísaním nadobudol aj účinnosť.⁴⁷³ V rokovacom poriadku sa uvádza, že sa bude používať skrátený názov „Zmiešaná komisia – Vegyesbizottság“. Tento skrátený názov budeme používať aj my v predloženej práci.

Najdôležitejšie časti Rokovacieho poriadku Zmiešanej komisie⁴⁷⁴

Rokovací poriadok mal 39 paragrafov, v ktorých sa riešili všeobecné aj procedurálne záležitosti Zmiešanej komisie. O funkčnosti a stabilnosti rokovacieho

471 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z Ustanovujúceho zasadnutia Československo-maďarskej zmiešanej komisie pre výmenu obyvateľstva z 28. 5. 1946.

472 SNA, f. ZK, š. 6. List Z. Procházku z 10. 5. 1946 ČSPK do Budapešti. Predbežný návrh rokovacieho poriadku je v SNA Bratislava, f. ZK, š. 6.

473 SNA, f. ZK, š. 10. Informácia o schválení rokovacieho poriadku ZK pre Úrad predsedníctva vlády z 10. 6. 1946.

474 Originálny Rokovací poriadok Zmiešanej komisie podpísaný predsedami a členmi československej a maďarskej zložky komisie sa nachádza v: SNA, f. ZK, š. 6.

poriadku svedčí, že počas celého obdobia bol minimálne upravovaný.⁴⁷⁵ Každý paragraf predloženého rokovacieho poriadku môžeme označiť za funkčný a prospešný pre praktickú činnosť komisie. Okrem úvodných paragrafov (§1 a §2), v ktorých bolo definované výnimočné postavenie Zmiešanej komisie vo výmene obyvateľstva, odvolávajúce sa jednak na samotný článok X Dohody a tiež aj na základné dokumenty dôležité pre výmenu obyvateľstva, tak ako sme ich zadefinovali v predchádzajúcich častiach aj v našej práci (Dohoda, Dodatok k Dohode Protokol o ukončení prvej etapy..., deväť listov vymenených signatármi Dohody) a tiež o členení ZK na dve zložky a menovaní členov ZK. Rokovací poriadok ZK na základe čl. XI Dohody, ktorý hovoril o vedúcej úlohe zástupcu Spojených národov v komisii predpokladal účasť takejto osoby v mechanizme Zmiešanej komisie. Ak by sa členovia ZK nevedeli dohodnúť o „sporných otázkach“, mal problém, podľa §30 Rokovacieho poriadku ZK riešiť takýto „rozhodca“. Miestom rokovania mala byť striedavo Bratislava a Budapešť, ale predsedovia zložiek sa mohli dohodnúť aj na inom mieste rokovania, ak druhá strana vyjadrila súhlas. Zasadanie viedol vždy zástupca hostiteľskej krajiny (§6, §10).

V §5 Rokovacieho poriadku bola presne definovaná pôsobnosť Zmiešanej komisie na otázky týkajúce sa presunu hnutelností, osôb definovaných v čl. I, V a VIII Dohody, o technickej realizácii výmeny a odškodňovaní za zanechané hnutelnosti. Zároveň však posledný bod tohto paragrafu umožňoval predložiť na rokovanie aj „všetky iné otázky Dohodou prikázané“ a otázky „týkajúce sa prevádzania a výkladu Dohody, ktoré jej budú predložené jednou zo zmluvných strán“. Aj vzhľadom na formuláciu tohto bodu bolo skoro nemožné neprijať na rokovanie nejakú tému, napriek námietkam druhej strany, že to nie je v súlade s vymedzením pôsobnosti Zmiešanej komisie. Rokovacím jazykom ZK boli slovenčina, čeština a maďarčina, v prípade všeobecného súhlasu aj francúzština (§8). Na rokovaníach sa mohli zúčastňovať aj tlmočníci. Z preskúmaných zápisníc však vyplynulo, že nikdy takýto prípad nebol *expressis verbis* uvedený.

Osobitné postavenie na rokovaníach ZK mal zástupca vlády zmluvných strán. Mohol kedykoľvek zasiahnuť do rokovania, vyjadriť svoj názor, ale v prípade, že mu bolo včas oznámené miesto a čas rokovania a na rokovanie sa nedostavil, bolo možné rokovať aj bez jeho účasti (§9). To však neplatilo

475 Úpravy sa uskutočnili: Rozhodnutie č. 3 o vytvorení znaleckých komisií, 26. 6. 1946, ktorým sa doplnil počet znaleckých komisií; Rozhodnutie č. 13 o zmene §12 rokovacieho poriadku, 15. 7. 1946, ktorým sa umožnilo predkladať predsedom zložky návrhy na zaradenie bodov do programu v priebehu rokovania; Rozhodnutie č. 36 z 24. 4. 1947 o rozšírení dopravnej komisie. Na rokovaní 29. 9. 1947 bolo prijaté Rozhodnutie č. 46 o zmene Rokovacieho poriadku ZK, ktoré sa týkalo mechanizmu činnosti ZK.

o účasti riadnych alebo náhradných členov ZK, ktorých počet musel byť vždy plný (teda dvaja). Ďalšie paragrafy riešili veľmi podrobne procedurálne záležitosti, stanovenie programu rokovaní, zmeny programu, zaraďovania jednotlivých bodov do programu aj postup, akým sa o jednotlivých bodoch rokovalo. Na mimoriadnom rokovaní ZK, 15. júla 1946, táto prijala rozhodnutie ZK č. 13 o zmene rokovacieho poriadku. Podľa § 38 Rokovacieho poriadku mala ZK právo meniť alebo doplniť rokovací poriadok so zreteľom na „požiadavky praktického života alebo praktické skúsenosti z výmeny obyvateľstva“. Na tomto základe zistila, že sa môžu aj počas rokovania vyskytnúť návrhy, ktoré musia byť ihneď prerokované. Bol teda doplnený odsek 3 do §12, že ak predseda niektorej zo zložiek uzná za vhodné, že je potrebné doplniť do programu rokovania nejaká otázku, podá návrh predsedajúcemu a ten ju zaradí do programu rokovania.⁴⁷⁶

Osoby, o ktorých sa rokovalo (presídľenci) sa mohli na ZK obracať jedine prostredníctvom svojej národnej zložky (§17). Zasadania Zmiešanej komisie boli neverejné a aj prizvaní účastníci (znalci, zapisovatelia, úradnícky personál) boli povinní zachovávať úradné tajomstvo (§22). Tento paragraf však bol, ako to už v týchto končinách býva zvykom, porušovaný a tlač často informovala o sporných otázkach, ktoré boli na programe rokovania komisie.

Zmiešaná komisia si mohla zriaďovať pre riešenie odborných problémov „znalecké komisie“. Mali byť zložené z rovnakého počtu členov za obe zložky. Rokovací poriadok uvádzal hospodársku, dopravnú a finančnú komisiu (§24-25). Zložky Zmiešanej komisie sa mohli v prípade potreby o odborné informácie obracať aj na úrady a súdy vo svojej krajine (§26). V prípade potreby mohla Zmiešaná komisia vykonať aj „miestnu obhliadku“. Zmiešaná komisia musela všetky rozhodnutia a uznesenia prijímať „jednohlasne“. V prípade ak nedošlo k jednomyselnej zhode, predseda komisie rokovanie prerušil a obe zložky boli povinné o situácii informovať svoju vládu. Paragraf 29, ktorý tento odsek obsahoval, patrilo medzi najviac využívané články rokovacieho poriadku. Situáciu komplikovala aj okolnosť, že podľa ďalšieho odseku tohto paragrafu rokovacieho poriadku, ak bol na návrh niektorej zložky neprerokovaný bod opäť zaradený do programu a opäť nedošlo k dohode, mal byť predložený na rozhodnutie podľa čl. XI Dohody, predsedovi, ktorý mal byť určený Spojenými národmi (podľa listov vymenených medzi signatármi 27. februára 1946 zástupcovi Sovietskeho zväzu). Postup ako sa to malo diať stanovil §30 rokovacieho poriadku. Reálne však takáto možnosť nebola vykonateľná a tak sa sporné a nevyriešené body kopili v neprerokovanej a neukončenej agende,

476 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 135. Doplnok §12 Rokovacieho poriadku ZK – zverejnenie.

až kým nedošlo k zrúteniu systému a prerušeniu rokovaní. Problémy potom riešili diplomatické a politické rokovania, aby sa činnosť Zmiešanej komisie mohla reštartovať.

Ďalšie paragrafy Rokovacieho poriadku ZK stanovovali procedurálny postup pri schvaľovaní uznesení Zmiešanej komisie a spôsobe ich zverejňovania (§33-34). Činnosť komisie sa mala ukončiť po ukončení výmeny obyvateľstva, čo malo byť zachytené v spoločne pripravenej zápisnici (§36). Rokovací poriadok bol pripravený v dvoch autentických verziách v slovenskom a maďarskom jazyku (§39).⁴⁷⁷

2.5 Zasadania a rokovania Zmiešanej komisie

Charakter zasadání a rokovaní Zmiešanej komisie

Označovanie činnosti Zmiešanej komisie malo svoje pravidlá, ktoré umožňovali orientáciu v jej činnosti členom aj odberateľom jej výstupov a správ. Základnou „jednotkou“ v organizačnej štruktúre činnosti Zmiešanej komisie boli **zasadania Zmiešanej komisie**. Boli označované rímskymi číslami. Označovali dlhotrvajúce, obsahovo a významovo rozdelené chronologické celky, počas ktorých zasadala ZK. Trvali dlhšie časové obdobia (niekoľko dní aj mesiacov) a boli viackrát prerušované z technických, politických či taktických dôvodov. Až v roku 1947 bola na základe Piešťanských protokolov obmedzená dĺžka jedného zasadania na jeden mesiac a určená osemdňová prestávka medzi zasadaniami. Zdôvodňovalo sa to tým, že väčšina členov Zmiešanej komisie mala aj iné stále zamestnanie.

Každé zasadanie sa skladalo z denných **rokovaní Zmiešanej komisie**, ktoré boli označované arabským číslom, ako rokovanie zasadania a dátumom rokovacieho dňa (napr. 10. rokovanie X. zasadania ZK z 15. apríla 1948). Pre zjednodušenie denne rokovania budeme v texte označovať iba dátumom rokovania, nie číslom. Toto označovanie akceptovala československá aj maďarská strana, pretože uľahčovalo organizačné záležitosti a odkazovanie na jednotlivé zasadania, rokovania a prijímané rozhodnutia alebo uznesenia. Zasadania Zmiešanej komisie sa mali uskutočňovať striedavo v Maďarsku a Československu. Všetky rokovania počas jedného zasadania sa konali obyčajne na tom istom mieste. Výnimkou boli politické rokovania, ktoré sa uskutočňovali ako súčasť parížskych mierových rokovaní počas mierovej konferencie,

477 SNA, f. ZK, š. 6. v Rokovací poriadok československo-maďarskej Zmiešanej komisie ...

či mimoriadne rokovania najprv v septembri 1946, ktoré maďarská strana vyhlásila za „neoficiálne“ práve kvôli prítomnosti svojich predstaviteľov na konaniach v Paríži, v súvislosti s mierovou konferenciou. Podobne za mimoriadne boli označované rokovania od apríla 1947, ktoré sa prelínali s politickými rokovaniami o začiatku recipročnej výmeny obyvateľstva.

Aj v maďarskej dokumentácii, v maďarských zápisniciach bolo dodržiavané označovanie zasadaní rímskymi číslicami a denných rokovaní arabskými číslicami. Napr. o 10. rokovaní VIII. zasadania Československo-maďarskej zmiešanej komisie z 5. mája 1948, ktoré sa uskutočnilo v Budapešti, bola pripravená zápisnica s označením „*Jögyzókönyv, amely felvettett Budapesten, 1948. évi május hó 5. napján a magyar-csehszlovák Vegyesbizottság VIII. ülészakának 10. ülésén.*“ V maďarčine má slovo „*ülés*“ význam aj zasadanie aj rokovanie, podobne ako sloveso „*ülésezik*“ (zasadať, mať schôdzu, rokovať). Z praktických dôvodov aj maďarskí členovia ZK dodržiavali členenie na zasadania a rokovania, čo bolo zvýraznené typom používaných čísloviek. V prekladoch prác maďarských autorov sa to členenie nerešpektuje (K. Vadkertyová) a spôsobuje chaos v interpretácii rokovaní a zasadaní Zmiešanej komisie.

Osobitný charakter mali prvé tri zasadania Zmiešanej komisie, tie trvali iba jeden deň. Od 29. mája 1946 do 12. júla 1949 sa uskutočnilo: ustanovujúce zasadanie, 12 riadnych a jedno mimoriadne zasadanie Zmiešanej komisie.

Prehľad o zasadaniach Zmiešanej komisie:

Ustanovujúca schôdza Československo-maďarskej zmiešanej komisie sa uskutočnila 29. mája 1946.

I. zasadanie ZK 3. júna 1946 v Budapešti.

II. zasadanie ZK 5. júna 1946 v Budapešti.

III. zasadanie ZK sa uskutočnilo v Starom Smokovci od 24. júna 1946 do 23. júla 1946 v hoteli Grand. Zasadanie bolo prerušené 25. júna 1946, kvôli preverovaniu situácie v súvislosti so začínajúcou akciou reslovakizácie.

IV. zasadanie ZK sa uskutočnilo od 5. augusta 1946 do 30. augusta 1946 v Balatonlelle a v Budapešti

V. zasadanie ZK sa uskutočnilo od 31. októbra 1946 do 19. decembra 1946 v Bratislave.

Mimoriadne zasadanie ZK sa uskutočnilo v mesiacoch marec 1947 až júl 1947 v Bratislave.

VI. zasadanie Zmiešanej komisie v období september 1947 až december 1947 v Budapešti.

VII. zasadanie ZK od 12. januára 1948 do 13. apríla 1948 v Bratislave.

VIII. zasadanie ZK v od 13. apríla 1948 do 11. mája 1948 v Budapešti.

IX. zasadanie ZK od 24. mája 1948 do 7. septembra 1948 v Bratislave.

X. Zasadanie ZK od 23. septembra 1948 do 19. októbra 1948 v Budapešti.

XI. Zasadanie ZK od 29. októbra 1948 do 2. decembra 1948 v Bratislave.

XII. Zasadanie ZK od 21. decembra 1948 do 12. júla 1949 v Budapešti.

Aktéri – osobnosti, diplomati, politici

Do činnosti Zmiešanej komisie zasahovali politicky ministerstvami zahraničných vecí nominovaní zástupcovia vlád, ktorí mali garantovať, že prijaté rozhodnutia Zmiešanej komisie, ktoré mali byť záväzné pre zainteresované štáty, budú akceptovateľné pre štátne politiky.

Popri činnosti Zmiešanej komisie sa však zásadné politické rozhodnutia realizovali na politických rokovaníach, medzi predstaviteľmi ministerstiev zahraničných vecí a politických špičiek, ktoré mali v kompetencii záležitosti výmeny obyvateľstva (rokovania v čase Parížskej konferencie 1946, rokovania vo februári až apríli, ktoré viedli k začatiu reálnej výmeny obyvateľstva, rokovania v polovici roku 1947, ktoré vyústili do prípravy Piešťanského protokolu, rokovania v roku 1948 medzi G. Heltaim a D. Okálím, ktoré vytvorili základ pre ukončenie výmeny obyvateľstva a mnohé iné rokovania na úrovni ministrov, námestníkov, predstaviteľov politických strán atď.). Politickí vyjednávači do istej miery suplovali neexistujúce oficiálne diplomatické zastúpenia medzi Československom a Maďarskom. Išlo o formálne aj neformálne rokovania v rámci diplomatických kontaktov. Bežné však boli aj stretnutia po oficiálnych rokovaníach. Napr. pozvania na obed, najčastejšie však na večeru, ktoré aj keď mali „súkromný“ charakter, tak ich čl. účastníci rozhovorov považovali za významné a z hľadiska lojality k štátu a protokolu diplomatickej služby o nich podávali písomné informácie kompetentným alebo nadriadeným osobám. Preto aj týmto rokovaniam musíme a budeme venovať v predloženej práci primeranú pozornosť.

Diplomatické aktivity formálneho charakteru sa v tomto období, vzhľadom na neexistujúce diplomatické zastúpenie, čiastočne realizovali voči Československu prostredníctvom Splnomocnenca pre obranu záujmov maďarských občanov v Československu a vo vzťahu k Maďarsku prostredníctvom povereného zástupcu (delegáta a jeho úradu) Československa pri Spojeneckej kontrolnej komisii v Budapešti. Osobitne dôležitú úlohu mali zástupcovia vlád na rokovaníach ZK, ktorí boli „lakmusovým papierikom“ na rokovaníach ZK a mali priamo na mieste možnosť korekcie svojej delegácie, resp. mohli bezprostredne vyžadovať konzultácie na svojom ministerstve a informovať ho o prebiehajúcich rokovaníach. V tomto smere majú informácie, ktoré predkladal ministerstvu zahraničných vecí zástupca čl. vlády na zasadania ZK Pavel Winkler významnú úlohu a podobnú úlohu aj význam mala činnosť maďarského zástupcu pri ZK Lászlóa Márka.

Od 15. septembra 1947 boli obnovené československo-maďarské diplomatické styky a bolo dohodnuté otvorenie veľvyslanectiev.⁴⁷⁸ 26. novembra 1947 Elék Bolgár nastúpil ako prvý povojnový vyslanec Maďarskej republiky v ČSR. Aj čsl. misia plynule prechádzala do normálneho diplomatického režimu mimo rámec SKK. Po skončení misie Spojeneckej kontrolnej komisie bol československým diplomatickým zástupcom v Budapešti od 9. decembra 1947 František Černý a jeho zástupcom Ivan Bujna.⁴⁷⁹

2.6 Rozhodnutia Zmiešanej komisie

V slovenskej (aj maďarskej) historickej obci, napriek tomu, že existuje pomerne dosť monografií aj štúdií o výmene obyvateľstva, o činnosti Zmiešanej komisie a jej rozhodnutiach nachádzame skôr zavádzajúce informácie a nie objektívny obraz o nej. Je to predovšetkým z toho dôvodu, že materiály Zmiešanej komisie sú roztrúsené v rôznych fondoch v Slovenskom národnom archíve v Bratislave a fondoch Archívu Ministerstva zahraničných vecí v Prahe, kde boli odosielané informácie štátnemu tajomníkovi V. Clementisovi alebo vedúcemu právneho odboru ministerstva Zdeňkovi Procházkovi, ktoré autori vydaných prác neštudovali. Výsledkom je napr. bagatelizujúca formulácia z práce J. Purgata, že „Zmiešaná komisia počas svojej činnosti prijala niekoľko závažných rozhodnutí, ktoré umožnili zmluvným stranám prekonať trenice vyskytujúce sa nielen pri výklade a chápaní, ale predovšetkým pri realizácii dohody a dodatku k nej.“⁴⁸⁰ V súčasnosti je k dispozícii aj nespracovaný fond Československo-maďarskej zmiešanej komisie pre výmenu obyvateľstva v Slovenskom národnom archíve, čo rozšírilo možnosti výskumu činnosti komisie.

Vydávanie rozhodnutí Zmiešanej komisie upravoval Rokovací poriadok Zmiešanej komisie, ktorý určoval spôsob a mechanizmus ich prijímania a hlasovania. Rozhodnutia sa vydávali podľa §32 Rokovacieho poriadku Zmiešanej komisie, ktorý obsahoval povinné údaje pre publikovanie rozhodnutí.⁴⁸¹ Neskôr boli upravené Rozhodnutím ZK č. 46 z 29. septembra 1947.

478 Čas, roč. 3, č. 211, 16. 9. 1947.

479 O F. Černom podrobnejšie píše: DEJMEK, J. *Diplomacie Československa I...*, s. 282. Elék Bolgár sa narodil v roku 1883 v Košiciach, ale celý život prežil v Maďarsku, kde pôsobil pred nástupom do diplomatických služieb na stredných a vysokých školách.

480 PURGAT, J. *Výmena obyvateľstva...*, s. 135.

481 SNA, f. ZK, š. 6. Rokovací poriadok Československo-maďarskej Zmiešanej komisie vytvorenej na základe dohody medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva z 27. februára 1946.

Podľa čl. XI Dohody o výmene obyvateľstva sa vlády oboch štátov zaviazali, že budú rešpektovať rozhodnutia Zmiešanej komisie.⁴⁸² Podľa rozhodnutia ZK č. 18 zo 6. augusta 1946 boli v ČSR rozhodnutia publikované v *Úradníms listě* (iba v slovenskom alebo českom jazyku), v *Úradnom vestníku* (v slovenskom aj v maďarskom jazyku). Okrem toho boli publikované aj vo *Vestníku Osídľovacieho úradu Slovenska*. V Maďarsku boli v maďarskom a slovenskom jazyku zverejňované v úradnom liste *Magyar Közlöny*. Zverejnené mali byť do 15 dní od ich schválenia Zmiešanou komisiou.⁴⁸³

Vláda čsl. republiky rozhodnutia ZK schvaľovala na svojich rokovaníach a pridelovala ich jednotlivým ministerstvám, poverenictvám a štátnym úradom, prípadne národným výborom všetkých stupňov. O vykonanie uznesení ZK a uznesení vlády k vydaniu rozhodnutí ZK sa staral D. Okáli, na základe rozhodnutia vlády a plnej moci, ktoré mu zverovala uznesením z 27. mája 1946.⁴⁸⁴ V liste MZV z 5. augusta 1946 k schváleniu rozhodnutia ZK č. 16 sa okrem toho, že jeho vykonaním bolo poverené Ministerstvo vnútra v spolupráci s ostatnými ministrami a „povereníkmi Slovenskej národnej rady“ uvádzalo, že o realizáciu rozhodnutí ZK sa stará D. Okáli, ktorý dáva potrebné smernice príslušným úradom na základe plnej moci, ktorú mu dala vláda 27. mája 1946.⁴⁸⁵

V súvislosti s rozhodnutiami Zmiešanej komisie sa môžeme stretnúť s viacerými ich podobami. Vo väčšine prípadov boli publikované rozhodnutia ZK v „čistej podobe“ – teda enuciát (text rozhodnutia), s úvodnou informačnou hlavičkou, v ktorej sa nachádza číslo rozhodnutia, názov rozhodnutia, informácia o tom, kedy bolo prijaté, prípadne začiatok jeho účinnosti a podpisy zodpovedných členov ZK. Rozhodnutie bolo v čsl. úradných listoch vždy uvedené informáciou o tom, že zverejnenie sa deje na podnet ministerstva zahraničných vecí. V prípade niektorých rozhodnutí je súčasťou aj odôvodnenie rozhodnutia. Publikovanie zdôvodnenia, ktoré bolo v mnohých prípadoch

482 „Zmiešaná komisia sa uznáša na svojich rozhodnutiach jednohlasne. Ak by sa nedosiahlo jednohlasnosti, Komisia pod vedením predsedu, ktorý bude spoločnou dohodou vybraný z príslušníkov jedného zo Spojených Národov, znovu prejednáva spornú otázku. Ak sa nedosiahne dohody ani pri tomto rokovaní, Komisia takto doplnená rozhodne väčšinou hlasov. Vysoké zmluvné strany sa zaväzujú, že prevedú všetky rozhodnutia Komisie.“ (Dohoda o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, zákon č. 145/1946 Zb. Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, roč. 1946, časťka 60, 27. června 1946, s. 1032.)

483 VOÚS, 1946, čiastka 8-9, s. 117. Rozhodnutie ZK č. 18 o vydávaní rozhodnutí Zmiešanej komisie.

484 SNA, f. ZK, š. 10. List čsl. delegáta pri SKK F. Dasticha 7. 8. 1946.

485 SNA, f. ZK, š. 9. List MZV z 5. 8. 1946 Úradu Predsedníctva vlády.

súčasťou podpísaného rozhodnutia, nebolo povinné. V dokumentoch Zmiešanej komisie nájdeme niektoré rozhodnutia, ktoré boli zasielané ministerstvu zahraničných vecí, aj s nevyhnutným komentárom P. Winklera, zástupcu čl. vlády v ZK, v ktorých charakterizuje a analyzuje súvislosti a problémy, ktoré súviseli s prijatím dotyčného rozhodnutia.⁴⁸⁶

Nadobúdanie účinnosti rozhodnutí ZK riešilo rozhodnutie ZK č. 17 z 22. júla 1946. Rozhodnutia ZK nadobúdali účinnosť dňom ich vyhlásenia, ak to nebolo priamo v rozhodnutí uvedené ináč.⁴⁸⁷

Zverejnenie rozhodnutí Zmiešanej komisie sa stalo predmetom sporov najmä po tom, čo maďarská strana odmietala akceptovať niektoré rozhodnutia prijaté na III. zasadaní Zmiešanej komisie v Starom Smokovci (rozhodnutie č. 6, 7, 10, 16), ku ktorým mala vážne výhrady, považovala ich za nepriaznivé pre maďarskú stranu (vyvodila aj personálne dôsledky v ZK) a usilovala sa o ich zmenu.

Zoznam rozhodnutí Zmiešanej komisie

- Rozhodnutie č. 1 o presídlení baníckych rodín 5. 6. 1946 (II. Zasadanie)
- Rozhodnutie č. 2 o poplatkoch za úradné listiny 25. 6. 1946 (III. Zasadanie)
- Rozhodnutie č. 3 o vytvorení znaleckých komisií, 26. 6. 1946 (III. Zasadanie)
- Rozhodnutie č. 4 o trestných veciach presídlencov, 26. 6. 1946 (III. Zasadanie)
- Rozhodnutie č. 5 výsledkoch šetrenia a pokračovaní rokovania ZK, 1. 7. 1946 (III. Zasadanie)
- rozhodnutie č. 6 (a 22) – Hnutelnosti zanechané v Maďarsku – o majetku už presťahovaných osôb, 1. 7. 1946, (III. Zasadanie)
- Rozhodnutie č. 7 o osobitnom právnom postavení osôb prihlásených a určených na presídlenie, 8. 7. 1946, (III. Zasadanie)
- Rozhodnutie ZK č. 8 – o jednostrannom presídlení obyvateľstva; Rozšírenie rozhodnutia č. 8 – rozhodnutie č. 40., 4. 7. 1946, (III. Zasadanie)
- Rozhodnutie č. 9 – smernice pre začatie odsunu, 4. 7. 1946 (III. Zasadanie)
- Rozhodnutie č. 10 – o súpise majetku presídlencov, 9. 7. 1946 (III. Zasadanie)
- Rozhodnutie č. 11 oceňovanie presídlencami zanechaného majetku, 10. 7. 1946, (III. Zasadanie)
- Rozhodnutie č. 12 zámena majetku, najmä nehnuteľností medzi presídlencami, 13. 7. 1946 (III. Zasadanie)
- Rozhodnutie č. 13 o zmene §12 rokovacieho poriadku, 15. 7. 1946, (III. Zasadanie)

486 SNA, f. ZK, š. 11. Rozhodnutie ZK č. 20. Dôvody.

487 Rozhodnutie ZK č. 17. VOÚS, čiastka 8-9, s. 116.

- Rozhodnutie č. 14 o organizácii dopravy pri výmene obyvateľstva, 17. 7. 1946, (III. Zasadanie)
- Rozhodnutie č. 15 o trestných činoch všeobecných, vojenských a politických, 18. 7. 1946 (III. Zasadanie)
- Rozhodnutie č. 16 o prevoze hnutelností, 22. 7. 1946 (III. Zasadanie)
- Rozhodnutie č. 17 o nadobudnutí účinnosti rozhodnutí ZK, 22. 7. 1946 (III. Zasadanie)
- Rozhodnutie č. 18 o povinnom zverejňovaní rozhodnutí ZK (v Úředním listě republiky Československé, v Úradnom liste a v Magyar Közlöny), 6. 8. 1946 (IV. Zasadanie)
- Rozhodnutie č. 19, o povolení SKK pre prekročenie hraníc, 15. 8. 1946, (IV. Zasadanie)
- Rozhodnutie č. 20 o rodinných príslušníkoch podľa čl. VIII, 19. 8. 1946 (IV. Zasadanie)
- Rozhodnutie č. 21 výklad rozhodnutí č. 16, 27. 8. 1946 (IV. Zasadanie)

Rozhodnutia prijaté na mimoriadnom rokovaní 29. 3.-17. 7. 1947

- Rozhodnutie č. 22 – o doplnení rozhodnutia č. 6, 1. 4. 1947
- Rozhodnutie č. 23 – doplnenie rozhodnutia č. 10 (účinnosť zanikla prijatím č. 26) 24. 8. 1946 (IV. zasadanie)⁴⁸⁸
- Rozhodnutie č. 24 – vydávanie náhradných cestovných pasov 24. 8. 1946 (IV. zasadanie)
- Rozhodnutie č. 25 – o ubytovateľoch, 1. 4. 1947
- Rozhodnutie č. 26 – o odvoze nehnuteľností, zrušenie národných správ, 1. 4. 1947, (rušili sa ním rozhodnutia č. 16 a 23)
- Rozhodnutie č. 27 – o sociálnom poistení, výmene spisov, 31. 3. 1947
- Rozhodnutie č. 28 – o globálnej notifikácii nemajetných presídľencov, 3. 4. 1947
- Rozhodnutie č. 29 – o zrušení a nahradení rozhodnutia č. 9, 17. 4. 1947
- Rozhodnutie č. 30 – o dopravných smerniciach, 10. 4. 1947
- Rozhodnutie č. 31 – o doplnení rozhodnutia č. 10, súpisové smernice, 11. 4. 1947
- Rozhodnutie č. 32 – o pôsobnosti presunu zo Zmiešanej komisie na presídľovacie orgány, 17. 4. 1947
- Rozhodnutie č. 33 – o požívacích právach na nehnuteľnostiach, 23. 4. 1947

488 Rozhodnutia č. 23a 24 boli dohodnuté už na predchádzajúcom zasadaní ZK, ale ich vydanie potvrdilo až mimoriadne zasadanie ZK, ale s uvedením pôvodného dátumu ich schválenia.

- Rozhodnutie č. 34 – o doplnení rozhodnutia č. 12 (zámenné zmluvy), 13. 4. 1947
- Rozhodnutie č. 35 – o živnostenských oprávneniach, 17. 4. 1947
- Rozhodnutie č. 36 – o doplnení právnej znaleckej komisie, 24. 4. 1947
- Rozhodnutie č. 37 – o zadovážení pozemkovo-knižných vpisov, 24. 4. 1947
- Rozhodnutie č. 38 – o súčasnej úprave alimentčných záväzkov, 9. 5. 1947
- Rozhodnutie č. 39 – o skúmaní národností presídlencov, 6. 6. 1947
- Rozhodnutie č. 40 – o jednostrannom presídľovaní nemajetných, 3. 6. 1947
- Rozhodnutie č. 41 – o doplnení smerníc pre súpisové orgány, 12. 6. 1947
- Rozhodnutie č. 42 – o presídlení osôb stíhaných a odsúdených, 16. 6. 1947, doplnenie rozhodnutia č. 15.
- Rozhodnutie č. 43 – o skutočnej držbe, 9. 7. 1947
- Rozhodnutie č. 44 – o peňažnom zaopatrení osôb pre osoby cestujúce za hnutelnosti, 11. 7. 1947
- Rozhodnutie č. 45 – zmena rozhodnutia č. 30 o zaopatrení benzínu a uhlia (vagónov, vagóny, pristavovanie a iné dopravné otázky, 12. 7. 1947

Rozhodnutia prijímané na ďalších riadnych zasadaniach Zmiešanej komisie

- Rozhodnutie č. 46 – o zmene rokovacieho poriadku Zmiešanej komisie, 29. 9. 1947 (VI. zasadanie)
- Rozhodnutie č. 47 – o osobách, ktoré sa presídlili samostatne po prijatí Dohody, 14. 10. 1947, (VI. zasadanie)
- Rozhodnutie č. 48 – úprava služobných a platových podmienok presídlených verejných a štátnych zamestnancov, 18. 3. 1948, (VII. zasadanie)
- Rozhodnutie č. 49 – novelizácia rozhodnutia č. 6 a 22. o cestovnom povolení pre osoby, ktoré pre zajatie alebo iné príčiny nemohli previesť svoje hnutelnosti, 20. 4. 1948, (VIII. zasadanie)
- Rozhodnutie č. 50 – o zachovaní celistvosti rodín pri presídľovaní (nedeliteľnosť rodín), 11. 5. 1948, (VIII. zasadanie)
- Rozhodnutie č. 51 – Rozhodnutie o presťahovaní osôb podľa čl. VIII Dohody a ich rodín, 4. 9. 1948, (IX. Zasadanie)
- Rozhodnutie 52 – o dodatočnom súpise nespísaného majetku (Súpis majetku zanechaného osobami presídlenými podľa rozhodnutí ZK č. 1, 8, 28 a 40), 7. 9. 1948, (IX. Zasadanie)
- Rozhodnutie č. 53 – Zmena rozhodnutia ZK č. 10, 7. 9. 1948, (IX. zasadanie)
- Rozhodnutie č. 54 – Zmena rozhodnutia č. 38 – úprava niektorých alimentčných otázok, 24. 9. 1948, (X. zasadanie)
- Rozhodnutie č. 55 – o transfere niektorých pohľadávok a záväzkov presídlencov, 24. 9. 1948, (X. zasadanie)

- Rozhodnutie č. 56 – o presídľovaní vojnových zajatcov o pridružovaní a vylučovaní a ich spätnom presídlení, 2. 10. 1948, (X. zasadanie)
- Rozhodnutie č. 57 – o presídlení osôb nepojatých do zoznamu presídlen-
cov, 2. 10. 1948, (X. zasadanie) (režimisti)
- Rozhodnutie č. 58 – o vyplácaní sociálnej podpory, 19. 10. 1948, (X. zasa-
danie)
- Rozhodnutie č. 59 – plnenie platieb zo sociálneho poistenia, 2. 12. 1948,
(XI. zasadanie)
- Rozhodnutia č. 60 – o výkone Dodatku k čl. I a čl. V; 2. 12. 1948, (XI. zasa-
danie)
- Rozhodnutie č. 61 – zastupovanie presídlencom po presídlení, 2. 12. 1948,
(XI. zasadanie)
- Rozhodnutie č. 62 – o vzájomnom uznávaní rozhodnutí, týkajúcich sa ali-
mentačných záväzkov presídlencom (právna pomoc), 3. 12. 1948, (XI. zasa-
danie)
- Rozhodnutie č. 63 o rozšírení účinnosti rozhodnutia ZK č. 62 na záväzky
presídlencom podobnej povahy, 21. 6. 1949, (XII. zasadanie)
- Rozhodnutie č. 64 – publikovanie rozhodnutí ZK. (XII. zasadanie)
- Rozhodnutie č. 65 – upravujú sa pozostalostné veci presídlencom,
21. 6. 1949, (XII. zasadanie)
- Rozhodnutie č. 66 – o ustanoveniach súvisiacich so zánik účinnosti výme-
ny obyvateľstva, 21. 6. 1949, (XII. zasadanie)
- Rozhodnutie č. 67 – doplnenie rozhodnutie č. 42 – presídlenie osôb stíha-
ných alebo Odsúdených pre vojenské, obecné alebo politické trestné činy,
21. 6. 1949, (XII. zasadanie)

Okrem rozhodnutí, ktoré mali kľúčový význam pre činnosť komisie a boli jej záverečnými verdiktmi po prediskutovaní v komisii, mali záväzný charakter pre štátne orgány v oboch štátoch, ktoré ich boli povinné akceptovať, prijať, zverejniť a realizovať. Zmiešaná komisia prijímala aj **Uznesenia Zmiešanej komisie**. Tie mali doplnujúci charakter, boli prijímané na upresnenie záležitosti, problému (napr. nimi zverejňovali schválenie zámenných zmlúv medzi presídlencami z oboch štátov, ktorí sa dohodli na výmene obydli, upresňovali alebo menili termíny pri niektorých aktoch a udalostiach a iné „prevádzkové“ usmernenia). Boli bežne prijímané na zasadaniach ZK najmä od druhej po-
lovice roku 1947. V roku 1948 prijala ZK 29 uznesení, z ktorých 19 sa týkalo
zámennej zmluvy.⁴⁸⁹

489 SNA, f. ZK, š. 9. Správa o činnosti Československo-maďarskej zmiešanej komisie pre výmenu obyvateľstva za rok 1948.

Aj samotné zložky Zmiešanej komisie, československá aj maďarská, dôsledne dbali na rešpektovanie tohoto rozdielu, každá zápisnica bola verifikovaná z hľadiska obsahu aj jazykového prekladu, aby sa zabezpečila ich korektnosť a realizovateľnosť. Pre rozhodnutia používali maďarský pojem „*véghatározat*“ a pre uznesenia pojem „*végzés*“. Tak to bolo vo všetkých zápisniciach Zmiešanej komisie, v slovenských aj maďarských verziách, ktoré museli byť totožné a tiež v publikovaných jazykových mutáciách rozhodnutí a uznesení v *Magyar Közlöny* aj *Úradnom liste* (prípadne neskôr vo *Vestníku Osídlovacieho úradu pre Slovensko*). Osobitne zdôrazňujeme tento zásadný rozdiel medzi rozhodnutiami ZK a uzneseniami ZK. V prekladoch niektorých prác maďarských autorov sa tento systém nedodržiava. Rozhodnutia ZK nazývajú uzneseniami a unikajú tak podstatné súvislosti medzi prijatými výsledkami Zmiešanej komisie a realizačnou praxou pri výmene obyvateľstva.⁴⁹⁰

Opatrenia Zmiešanej komisie

Osobitnou formou „výroku“, ktorý prijímala Zmiešaná komisia boli Opatrenia Zmiešanej komisie. Neboli „ošetrené“ v Rokovacom poriadku ZK, ale boli prijímané v období, kedy moc v rukách mali komunistické režimy v oboch štátoch a tak ani vydávanie opatrení nebolo podmienené zákonmi, ale silou režimu. Išlo napr. o Opatrenie ZK č. 1/1948 o pôsobnosti Zmiešanej komisie vo veci osôb opúšťajúcich územie odstúpené Československu. V. Clementis informoval Úrad predsedníctva vlády, že ZK, vytvorená na základe čl. X Dohody z 27. februára 1946 vyniesla na svojom zasadaní Opatrenie č. 1, z 18. októbra 1948, ktoré podľa čl. XI Dohody sú povinné rešpektovať obe vlády. Podľa rozhodnutia ZK č. 18 majú byť všetky opatrenia ZK publikované v slovenskom a maďarskom jazyku v *Úředním listě* a *Úradnom vestníku* a v *Magyar Közlöny*. Žiadal MZV aj o publikovanie Opatrenia č. 1 ako vyhlášku MZV z 30. októbra 1948.⁴⁹¹

490 VADKERTY, K. *Maďarská otázka...* Tento rozdiel medzi rozhodnutiami a uzneseniami nerešpektuje v celej publikácii.

491 SNA, f. ZK, š. 9, Opatrenie ZK č. 1/1948.

3 Rokovania Zmiešanej komisie a výmena obyvateľstva

3.1 Prvé rokovania Zmiešanej komisie

3.1.1 Základné kontúry činnosti komisie – pokusy a omyly (máj 1946 – jún 1946)

Po vymenovaní čl. členov Zmiešanej komisie D. Okáli v liste ministerskému tajomníkovi MZV v Budapešti Ferencovi Wagnerovi, oznámil toto vymenovanie a požiadal ho o informáciu o maďarských členoch ZK. Zároveň navrhol, aby sa už 18. mája 1946 uskutočnilo stretnutie Zmiešanej komisie.⁴⁹² Cesta k prvej schôdzi však bola trošku dlhšia, ako si to predstavoval D. Okáli. Ustanovujúca schôdza Československo-maďarskej zmiešanej komisie pre výmenu obyvateľstva sa uskutočnila 28. mája 1946. Na ustanovujúcej schôdzi sa zúčastnili za československú stranu D. Okáli, P. Pohánka, P. Zátarecký ako zapisovateľ, P. Winkler ako zástupca československej vlády. Za maďarskú stranu boli prítomní: L. Ruttkay, T. Geönczeöl,⁴⁹³ L. Márk ako zástupca maďarskej vlády, ale aj F. Wagner, odborný radca, ako zástupca ministerstva zahraničných vecí. Schôdzu otvoril László Ruttkay, ktorý konštatoval, že komisia je ustanovená. Úlohou prvého rokovania bolo prijať štatút komisie. Informáciu o príprave podal P. Pohánka. Okáli zároveň navrhol, aby ZK ihneď schválila presídlenie 141 baníckych rodín na Slovensko⁴⁹⁴ a individuálne presídlenie čl. štátnych občanov, ktorí žili v Maďarsku, na Slovensko (Československo si nenáročovalo, aby boli ihneď recipročne vysídlení za týchto ľudí Maďari z ČSR). Členovia ZK súhlasili, aby sa o tom rokovalo na nasledujúcej

492 SNA, f. ZK, š. 10. List D. Okáliho zo 17. 5. 1946 na maďarské MZV.

493 Informácia, že členovia maďarskej zložky L. Ruttkay, T. Geönczeöl boli menovaní dodatočne v súvislosti so zasadáním ZK 5. júna 1946 je zavádzajúca. (PURGAT, J. *Výmena obyvateľstva...*, s. 135.) Obaja sa zúčastnili už na ustanovujúcom zasadnutí Zmiešanej komisie 28. mája 1946.

494 V liste, ktorý predložil D. Okáli v mene čl. zložky Zmiešanej komisie sa hovorilo o 150 „sociálne slabých robotníckych rodinách“. (SNA, f. ZK, š. 10. List D. Okáliho z 28. 5. 1946.)

schôdzi.⁴⁹⁵ Na rokovaní sa zúčastnili všetci, jednotlivými štátmi vymenovaní, členovia komisie. Interpretáciu ustanovujúceho zasadania Zmiešanej komisie nájdeme v zázname o porade z 30. mája 1946 na Osídľovacom úrade s pracovníkmi úradu, ktorý mal zabezpečovať vysídlenie Maďarov z Československa a umiestnenie presídlencov z Maďarska. Porade predsedal D. Okáli, „splnomocnenec pre presídlenie Slovákov z Maďarska“.⁴⁹⁶ Hovoril predovšetkým o otázkach súvisiacich s výmenou obyvateľstva. Informoval, že bola ustanovená Československo-maďarská zmiešaná komisia. Informoval, že maďarskými členmi komisie boli menovaní László Ruttkay, „*prísediaci maďarskej kúrie a policajný kapitán a bývalý advokát v Békešskej Čábe dr. Gancos*“ (Okáli určite nerobil zápis z tejto porady, a preto je zrejmé, že hovoril o členovi maďarskej zložky ZK Tiborovi Geönczeölovi). Informoval, že bol prijatý rokovací poriadok (aj keď v skutočnosti bol schválený až 3. júna na prvom zasadaní ZK), na základe čsl. návrhu doplnený tým, že na fakultatívnom základe bol zriadený „*Úrad tzv. Agent d'Etat*“ (zástupcu vlády), ako to bolo kedysi pri zmiešaných „rozhodcovských“ komisiách. Z maďarskej strany bol navrhnutý na toto miesto László Márk. Ako s pejoratívnym akcentom uvádzal Okáli, „*Nie je vylúčené, že k zriadeniu tohto miesta došlo z jeho vlastného popudu, aby bol existenčne zabezpečený.*“⁴⁹⁷ Ako sme už uviedli, zástupcom čsl. vlády v ZK bol úradník MZV, v tom čase delegovaný k Úradu čsl. delegáta pri SKK v Budapešti, Pavel Winkler. Pravdepodobne práve kvôli tomu, že v Československu bola vytvorená funkcia splnomocnenca vlády pre výmenu obyvateľstva, do ktorej bol vymenovaný Daniel Okáli a v prijatých listoch signatárov sa tiež písalo v zriadení pozície osobitného maďarského delegáta pri ZK, na rokovaní o Rokovacom poriadku Zmiešanej komisie bol tento post v Zmiešanej komisii označený ako „zástupca vlády“ a nie splnomocnenec, ako bolo pôvodne navrhované.⁴⁹⁸ D. Okáli tiež oznámil, že budúce zasadanie komisie bude vo Vysokých Tatrách v polovici júna 1946. Hovoril tiež o nevyhnutnosti menovať náhradníkov do komisie. Za československú stranu to mal byť leg. radca Július Višňovský, z Úradu čsl. delegáta pri SKK. Niektoré informácie (predpovede), ako uvádzame v predchádzajúcej časti o čsl. členoch ZK, sa však nenaplnili. Ešte v máji 1946 na porade na Osídľovacom úrade hovoril D. Okáli o tom, že

495 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z Ustanovujúceho zasadnutia Československo-maďarskej zmiešanej komisie pre výmenu obyvateľstva z 28. 5. 1946.

496 SNA, f. ÚP SNR, inv., č. 247, š. 284. Záznam o porade z 30. mája 1946 na Osídľovacom úrade.

497 SNA, f. ÚP SNR, inv., č. 247, š. 284. Záznam o porade z 30. 5. 1946 na Osídľovacom úrade.

498 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z I. zasadnutia ZK z 3. 6. 1946.

by v súlade s Dohodou o výmene obyvateľstva a jej XI. článkom, bolo „*nutné previesť menovanie ruského predsedu Zmiešanej komisie a zástupca MZV je požiadany, aby toto tlmočil p. štátnemu tajomníkovi Clementisovi ešte pred jeho odchodom do Moskvy.*“⁴⁹⁹

Prvé dve zasadania Československo-maďarskej zmiešanej komisie pre výmenu obyvateľstva, ktorá bola najdôležitejším odborným článkom výmeny, sa uskutočnili v Budapešti. Prvé dve zasadania Zmiešanej komisie trvali iba jeden deň a nedelili sa ešte na viac rokovacích dní. Na 1. zasadaní ZK 3. júna 1946 v Budapešti, po predstavení delegácií, sa diskutovalo o rokovacom poriadku a o presídlení baníckych rodín na Slovensko. Aj na tomto zasadaní sa zúčastnili iba vymenovaní členovia Zmiešanej komisie a zapisovatelia. V úvodnom slove L. Ruttkay predstavil členov maďarskej delegácie, hovoril o tom, že v zmysle podpísanej dohody „*štáty stoja voči sebe ako rovnocenné štáty*“. Toto vyjadrenie malo symbolizovať posun vo vzájomných vzťahoch. Pre Maďarsko bolo dôležité, aby sa na rokovaní prezentovalo ako rovnocenný partner, lebo práve v domácej antipropagande voči výmene obyvateľstva sa zdôrazňovalo, že Maďarsko bolo k Dohode donútené a bolo v pozícii podriadeného, porazeného štátu. Nový status v medzinárodných vzťahoch mal byť typický aj pre budúcu pozíciu Maďarska v povojnovej Európe. Maďarská zahraničná politika sa snažila vytvoriť nové zaradenie Maďarska do európskej politiky a jej základom bolo zmazanie delenia na víťazné a porazené krajiny, nastolenie partnerských vzťahov, ktoré by vychádzali z princípu rovnosti. Do podpísania mierovej zmluvy a do prijatia Maďarska do Organizácie spojených národov, obnovenia diplomatických vzťahov však bolo takéto postavenie ťažko realizovateľné. Príbeh Zmiešanej komisie a zmeny v pozíciách partnerov však jasne dokazovali, že maďarská diplomacia tento trend dokázala udržať, ba neskôr aj využívať na elimináciu československého snaženia o vysídlenie čo najviac obyvateľov maďarskej národnosti zo Slovenska. V čsl. politike sa pozícia „víťaza“ prejavovala v oficiálnej politike veľmi výrazne. Na rokovaní mierovej konferencie v Paríži odmietala akúkoľvek snahu vystupovať v pozícii rovnocennej s Maďarskom. Príslušnosť k víťazným krajinám bola pre ČSR politická výhoda, ktorej sa nechcelo vzdať. Na mierovej konferencii, ktorá bola postavená na princípe víťazných a porazených krajín, sa to premietalo najvýraznejšie a umožňovalo to Československu predkladať návrhy na zmenu hraníc pri Bratislavskom predmostí, požiadavku transferu či iné požiadavky.⁵⁰⁰

499 SNA, f. ÚP SNR, inv. č. 247, š. 284. Záznam o porade z 30. 5. 1946 na Osídľovacom úrade.

500 Podrobnejšie o rozdieloch v postavení delegácii Československa a Maďarska na Parížskej konferencii: ŠUTAĽ, Š. *Parížska konferencia 1946 a mierová zmluva...*, s. 149-163.

Podobne to však bolo aj pri uzavretí Dohody o výmene obyvateľstva, ktorá napriek základnému princípu reciprocity obsahovala silne diskriminačné prvky vo vzťahu k Maďarsku (výber osôb na presídlenie, článok VIII Dohody...). Z tohto hľadiska je potrebné pozeráť aj na „entré“ L. Ruttkaya na prvom zasadaní komisie. Na vyjadrenie L. Ruttkaya československí zástupcovia nereagovali. V zápise sa uvádzalo, že ho D. Okáli vzal na vedomie. Môžeme predpokladať, že nechcel na úvod zasadania vnášať konflikt, uvedomujúc si, že podpísaná Dohoda princíp rovnocennosti tak či tak neakceptuje. L. Ruttkay v úvodnej reči uviedol, že úlohou Zmiešanej komisie je uskutočniť Dohodu o výmene obyvateľstva a riešiť problémy, ktoré sa vyskytnú v priebehu jej uskutočňovania. Upozornil, že „*nálada, v ktorej Zmiešaná komisia začína svoju prácu, nezodpovedá tomu duchu, ktorý by bol žiadúci k prevedeniu Dohody.*“⁵⁰¹ Uvedené konštatovanie je možné dokumentovať problémami s činnosťou ČSPK v Maďarsku, z čsl. strany kritikou maďarskej politiky, ktorá verejne, vrátane významných predstaviteľov politického života, vystupovala proti výmene obyvateľstva. Z hľadiska maďarskej politiky boli negatívne vnímané kroky čsl. úradov v súvislosti s pokračujúcim konfiškáciami, neskôr reslovakizáciou, problémami štátnych a verejných zamestnancov a všetkými aktivitami protimaďarskej politiky čsl. úradov na základe nariadení SNR a dekrétov prezidenta Beneša. Týchto aktivít bolo do júna 1946 požehnané a vzájomné „nedorozumenia“ sa prejavovali na diplomatickom poli v podobe viacerých diplomatických nôt z oboch strán hranice.

Ďalším bodom prvého zasadania ZK bolo presídlenie 141 baníckych rodín, ktorému podľa zástupcu maďarskej vlády maďarská strana nebude brániť, ak neohrozí hospodárske záujmy Maďarska. ZK schválila presídlenie s tým, že do 48 hodín maďarská strana zistí možnosti realizácie.⁵⁰² Ďalším zaujímavým bodom bolo schválenie návrhu na utvorenie „*Úradu Zmocnenca maďarskej vlády na Slovensku pre realizáciu výmeny obyvateľstva.*“ Zmocnencom sa mal stať Ferenc Wagner.

V odbornej literatúre, ale aj v dobových archívnych dokumentoch sa stretávame s rôznymi názvami inštitútu (osoby),⁵⁰³ ktorá mala právo zasahovať v prospech obyvateľov maďarskej národnosti, ktorí stratili v Československu štátne občianstvo a v prospech osôb, ktoré boli určené čsl. úradmi na presídlenie v rámci výmeny obyvateľstva.

501 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z I. zasadnutia ZK z 3. 6. 1946.

502 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z I. zasadnutia ZK z 3. 6. 1946.

503 Napr. Zmocnenec maďarskej vlády na Slovensku pre realizáciu výmeny obyvateľstva; Zmocnenec pre ochranu záujmov maďarských presídlencov; Zmocnenec pre hájenie záujmov maďarských štátnych príslušníkov v ČSR...

Podľa okrúhlej pečiatky bol názov funkcie: Zmocnenec pre hájenie záujmov maďarských presťahovalcov v ČSR (Meghatalmazott az áttelepítendő magyarok érdekvédelmére Csehszlovákiában). Na hranatej pečiatke bol uvedený celý názov „v Československu“. V texte budeme používať označenie „maďarský Zmocnenec“, bez ohľadu na to, ako je táto osoba označená v dobovej korešpondencii alebo správach či iných dokumentoch.

Otázka možného zastupovania obyvateľov maďarskej národnosti na Slovensku, určeného na výmenu obyvateľstva bola nastolená už na rokovaní medzi zástupcami čl. a maďarskej vlády 5. februára 1946. V návrhoch, ktoré predložili obe strany sa tento motív objavil v maďarskom návrhu a V. Clementis ho už v úvodnom, uvítacom prejave označil za neprijateľný.⁵⁰⁴ Napriek tomu sa dostal do programu ďalšieho rokovania, konkrétne na zasadanie užšej skupiny (subkomisie) zloženej z Arnošta Heidricha, Juraja Slávika, Pála Sebestyéna a Istvána Kertésza, ktorá bola zriadená na návrh V. Clementisa, aby rokovala o kolíziách v predložených návrhoch československej a maďarskej strany. Otázka „zastupiteľa“ bola druhým problémom, ktorý subkomisia riešila a ako bolo spomínané, bola pretavená do vymenených listov medzi signatármi Dohody, ktoré tvorili jej integrálnu súčasť.

Už na I. zasadaní Zmiešanej komisie 3. júna 1946 v Budapešti zástupca maďarskej vlády v Zmiešanej komisii L. Márk nastolil otázku zastúpenia Maďarska v Československu na zabezpečovanie záležitostí týkajúcich sa výmeny obyvateľstva. Konštatoval, že do šiestich mesiacov nebude v Bratislave zriadený maďarský konzulát, ako to predpokladali pri rokovaní o Dohode o výmene. Maďarská vláda navrhla, aby bol v Bratislave vytvorený úrad, pozostávajúci z desiatich úradníkov a personálu. D. Okáli skonštatoval, že československá strana voči tomu nemá námietky a ZK prijala uznesenie o vytvorení úradu.

D. Okáli následne zaslal na Povereníctvo vnútra do rúk prednostu Ladislava Šimoviča 18. júna 1946 list, v ktorom ho žiadal o pomoc pri zabezpečení činnosti Zmocnenca. V liste uvádzal, že do Bratislavy 18. júna 1946 pricestoval zástupca maďarskej vlády, ktorý má na základe listov vymenených pri podpise Dohody z 27. februára 1946 právo intervenovať u čl. orgánov v mene obyvateľov maďarskej národnosti, určených na výmenu obyvateľstva. Žiadal ho, aby pre F. Wagnera vystavil „legitimáciu (ochranný list)“, ktorý mu umožní nerušené vykonávanie jeho funkcie na Slovensku. V legitimácii malo byť uvedené, že je „zástupcom Zmiešanej komisie utvorenej podľa článku X Dohody...“ a je „maďarským splnomocnencom pre zastupovanie Maďarov, ktorí majú byť

504 A MZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Zápisnica z 1. schôdze československej a maďarskej vládnej delegácie z 6. 2. 1946 v Prahe.

prestahovaní z Československej republiky do Maďarska.⁵⁰⁵ Zároveň Poverníctvo vnútra požiadal, aby zabezpečilo ochranu budovy na Mudroňovej 35 v Bratislave, kde bude úrad sídliť.⁵⁰⁶ Tiež ho informoval, že čl. zložka ZK má svoje sídlo v budove Osídľovacieho úradu a jej činnosť zabezpečuje referent Zamarovský, ktorý bude v prípade potreby styčným úradníkom pre kontakt s maďarským splnomocnencom.⁵⁰⁷

Postavenie maďarského Zmocnenca bolo z hľadiska diplomatickej praxe výnimočné. Aj keď oficiálne/formálne nemal diplomatické, konzulárne kompetencie, plnil aj úlohy diplomatického zastúpenia v Československu (predkladal napr. memorandá a verbálne nóty). Maďarským Zmocnencom v Bratislave bol Ferenc Wagner. Svoju misiu začal formálne oznámením Úradu SNR v Bratislave 27. júna 1946. Činnosť úradu zmocnenca sa vykonávala na základe výmeny listov medzi J. Gyöngyösim a V. Clementisom po podpísaní Dohody o výmene obyvateľstva, s odkazom na rokovací poriadok Československo-maďarskej zmiešanej komisie pre výmenu obyvateľstva (§4). V akceptačnej procedúre minister Jan Masaryk telegramom oznámil čl. zástupcovi pri Spojeneckej kontrolnej komisii F. Dastichovi, že akceptuje za Zmocnenca odborného radcu maďarského MZV F. Wagnera, a tiež ho akceptuje ako zástupcu maďarskej zložky ZK v ČSR. Povolenie vykonávať úradné úkony sa týkalo aj úradníkov na sekretariáte jeho inštitúcie. Na úrade splnomocnenca

505 SNA, f. ZK, š. 10. List D. Okáliho zo 16. 6. 1946 L. Šimovičovi.

506 Sídlo maďarského Zmocnenca bolo samostatným rébusom vzájomných vzťahov. Maďarská strana sa usilovala, aby úrad sídlil v budove bývalého maďarského veľvyslanectva v Bratislave na Štefánikovej ul. č. 8. Budova však bola prenajatá pre British Council a ani budovu na Lermontovovej ulici č. 4, o ktorú mali eminentný záujem, sa im nepodarilo získať, napriek tomu, že žiadali o podporu D. Okáliho. Pridelovanie budov, áut, vzájomná podpora pri zabezpečovaní rôznych komodít, potrebných pre „život“ v povojnovom svete (víno, cigarety, potraviny, lieky aj iné „drobnosti“) boli súčasťou recipročnej politiky „slovensko-maďarského“ sveta, ktorý po dlhoročných kontaktoch navzájom ovládal svoje silné i slabé miesta. Problematika by si zaslúžila osobitnú pozornosť. V tejto monografii na tento zaujímavý segment života povojnovej spoločnosti však nie je dostatok miesta. Až v apríli 1947, po začatí recipročnej výmeny, ako prejav ústretovosti, začali čl. úrady riešiť aj „existenčné“ záležitosti maďarského zmocnenca F. Wagnera. Bola to snaha zabezpečiť pre zmocnenca súkromný byt a pre jeho úrad požadované štyri osobné autá. Pokiaľ išlo o byt, D. Okáli intervenoval u povereníka Jozefa Šoltésza, ktorý okamžite prikázal, aby bol zmocnencovi byt pridelený. V záležitosti áut zástupca čl. delegácie (pravdepodobne SKK) navštívil povereníka dopravy Kazimíra Bezeke, ktorý však s lútosťou konštatoval, že nie je schopný zabezpečiť taký veľký počet vozidiel pre úrad zmocnenca. Adresáta (asi osobný tajomník V. Clementisa, Matej Andráš) požiadal, aby skúsil intervenovať cez Ministerstvo dopravy alebo priamo prostredníctvom MZV. (AMZV ČR, f. PO 1945-1948, š. 122. List člena československej delegácie M. Andrášovi z 29. 4. 1947.)

507 SNA, f. ZK, š. 10. List D. Okáliho zo 16. 6. 1946 L. Šimovičovi.

v Bratislave v čase jeho vzniku pracovali traja zamestnanci (József Varga, Anna Nagyová a Vavrinec Schwaiger). Zástupcom splnomocnenca a súčasťou jeho úradu bol Lehel Farkas.⁵⁰⁸ Vznik úradu oznámil maďarskou vládou menovaný Zmocnenec 28. júna 1946 aj vedúcemu Úradu SNR Martinčekovi. Ten sa okamžite obrátil na MZV, pretože dovtedy o tom „nedostal žiadneho upovedomenia“.⁵⁰⁹ Už nástup signalizoval, že komunikácia medzi MZV a slovenskými úradmi nie je na dostatočnej úrovni. Z korešpondencie nevyplývali kompetencie nového úradu, ani jeho vzťah k postaveniu úradu maďarského zástupcu Ferenca Rosty-Forgácha, ktorý už predtým pôsobil v Prahe. Pri riešení jednej z káuz zamestnanca tohto pražského úradu F. Rosty-Forgácha (išlo o problém diplomatickej imunity) pražské MZV zaujalo stanovisko, že MZV 18. septembra 1947 oznámilo, že ani maďarský zástupca Rosty-Forgách „nepožíval obvyklé diplomatické privilégia a prerogatívy“.⁵¹⁰ Zároveň nejasný status dokladuje aj ďalšia korešpondencia. Mimoriadny vyslanec a splnomocnený minister F. Rosty-Forgách listom z Prahy (údaje sú uvedené z hlavičky listu), z úradu „Splnomocnenca pre hájenie záujmov maďarských štátnych príslušníkov Československej republiky“ z 11. októbra 1946 vymenoval za svojho zástupcu „pred Slovenskou národnou radou Františka Wagnera, ministerského odborného radcu so sídlom v Bratislave.“⁵¹¹ V decembri 1946 dodatočne požiadal MZV, aby oznámilo SNR svoj súhlas s menovaním F. Wagnera do tejto funkcie. Odvolával sa pritom na nótu z 22. januára a 17. augusta 1946 a na rozhovor s A. Heidrichom (sekretárom ministerstva MZV) z 9. novembra 1946.⁵¹² Už z toho vyplýva, že činnosť zmocnenca na Slovensku bola administratívne komplikovane vnímaná a narážala na administratívne bariéry a kompetenčné nejasnosti aj v maďarskom diplomatickom tábore.

Už na prvom rokovaní ZK maďarská zložka predložila problematiku sociálneho zabezpečenia verejných zamestnancov a opatrení, ktoré sa podľa Dodatku k Dohode mali realizovať. Maďarská vláda v tejto veci poslala osobitnú nótu. Podľa P. Winklera to bolo predčasné, lebo Dohoda ešte v tom čase nebola ratifikovaná. Ani diskusia medzi T. Geönczeöloom a D. Okálím o započítavání osôb, ktoré odišli zo svojho bydliska pred prijatím Dohody na tomto

508 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 140. List Zmocnenca z 27. 6. 1946.

509 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 140. List Zmocnenca maďarskej vlády z 28. 6. 1946; List prednostu úradu SNR Martinčeka z 1. júla 1946.

510 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 137. List Povereníctva spravodlivosti z 5. 9. 1946; Vyjadrenie diplomatického protokolu z 25. 9. 1947.

511 AMZV, f. TO-O Maďarsko, š. 22. List Rosty-Forgácha z 11. 9. 10. 1946.

512 AMZV, f. TO-O Maďarsko, š. 22. List Rosty-Forgácha zo 6. 12. 1946.

zasadaní (a potom na mnohých ďalších) nevedla k riešeniu a účastníci len zobrali problém na vedomie.⁵¹³

Prvou otázkou II. zasadania 5. júna 1946⁵¹⁴ bolo presídlenie 141 baníckych rodín. Diskusia sa viedla aj o tom, či presídlenie týchto baníckych rodín je mimoriadne opatrenie alebo nim začala výmena obyvateľstva.⁵¹⁵ Kým D. Okáli v ňom videl začiatok presídľovania, aj keď si čsl. strana nerobila nároky na recipročné presídlenie maďarských rodín (len P. Pohánka naznačil, že ochota by bola), maďarská strana trvala na tom, že kým nie sú prijaté riadne technické smernice na realizáciu výmeny obyvateľstva, je potrebné toto presídľovanie považovať za mimoriadne, (predčasné).⁵¹⁶ L. Márk už na I. zasadaní Zmiešanej komisie 3. júna 1946 v mene maďarskej vlády potvrdil dobrú vôľu podporiť presídlenie týchto rodín do Handlovej. Ako ústretový krok uviedol že maďarská vláda nebude nastoľovať všeobecné (napr. majetkovo-právne) otázky, ktoré bude potrebné vyriešiť pred začiatkom výmeny. Presídlenie by tiež nemalo ohroziť produkciu v ich doterajšom pôsobisku. Zároveň pripomenul, že bude potrebné dať inštrukcie týkajúce sa evidencie presídľovaných osôb a pokyny pre bezpečnostné orgány.⁵¹⁷ P. Winkler pripomenul, že vo vzájomných listoch signatárov oba štáty vyzvali robotníkov a roľníkov, aby až do presídlenia pracovali na svojich miestach, a preto podľa jeho názoru, pre prihlásenie na presídlenie nemôže byť smerodajné, či niekto pracuje alebo nie. Uviedol, že v Maďarsku je zamestnaných 50 tisíc banských robotníkov, a preto presídlenie 141 rodín nemôže ohroziť maďarský banícky priemysel. P. Pohánka dokonca iniciatívne navrhol, že ČSR umožní, aby sa do Maďarska presťahovali maďarskí banícki robotníci, ale D. Okáli ho upozornil, že na Slovensku nie sú žiadni banícki robotníci maďarskej národnosti.⁵¹⁸

513 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z I. zasadnutia ZK z 3. 6. 1946.

514 J. Purgat označuje až zasadanie z 5. júna 1946 za prvé zasadanie Zmiešanej komisie, čo nezodpovedá skutočnosti. (PURGAT, J. *Výmena obyvateľstva...*, s. 135.)

515 Po schválení Dohody mala čsl. strana záujem jednostranne presídliť okamžite okolo 1000 sociálne slabších Slovákov z Maďarska. Žiadosť predniesol osobne D. Okáli ministrovi J. Gyöngyösimu už 20. 5. 1946, kedy bol osobne spolu so zástupcami čsl. delegáta pri SKK, odovzdať protestnú nótu proti maďarskej antipropagande voči výmene obyvateľstva. Minister túto požiadavku kategoricky odmietol a vyhradil si, aby maďarské orgány mali právo vyjadrovať sa aj k zoznamom osôb slovenskej národnosti, ktoré by mali byť jednostranne presídlené z Maďarska. (AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 12. List D. Okáliho z 20. 5. 1946 V. Clementisovi o odovzdaní nóty ministrovi J. Gyöngyösimu.)

516 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z II. zasadnutia ZK z 5. 6. 1946.

517 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z II. zasadnutia ZK z 5. 6. 1946.

518 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z II. zasadnutia ZK z 5. 6. 1946.

Na II. zasadaní ZK 5. júna 1946 L. Márk konštatoval, že mu neboli doručené dáta, ktoré požadoval k presídleniu baníkov. Aby sa vyhol podozreniu, že sa snaží zdržiavať proces navrhol, aby sa na mieste zistilo: či presídlenie neohrozí produkciu závodu, v ktorom baníci pracujú a či sú splnené objektívne a subjektívne podmienky u prihlásených osôb. Konštatoval, že ak podľa čl. zástupcu „*ich odchod neznamená úbytok pre maďarskú produkciu, nemôže znamenať zisk ani pre československú banskú produkciu*“.⁵¹⁹ Aj keď Okáli namietal, že Dohoda neberie zreteľ na hospodárske okolnosti, L. Márk mu oponoval, že to nemusí platiť pri mimoriadnych okolnostiach, ako je tento prípad 141 baníckych rodín. P. Pohánka oponoval, že presídľovanie týchto baníckych rodín sa neuskutočňuje pre hospodárske záujmy Československa, ale preto, že tieto rodiny nemajú z čoho žiť. Čsl. strana trvala na tom, že sú splnené základné predpoklady na presídlenie. Osoby vyjadrili želanie byť presídlené, deklarovali slovenskú národnosť a majú trvalé bydlisko na území Maďarska. Navrhla, aby sa presídlenie uskutočnilo 8. júna 1946. Maďari si vyžiadali čas na „neverejnú“ poradu.⁵²⁰ Postupne sa objavovali výhrady voči stanoveniu národnosti prihlásených na presídlenie a je nevyhnutné poznamenať, že maďarská časť Zmiešanej komisie to využívala na rôznorodé ataky voči čl. presídľovacím orgánom a tiež aj v samotnej ZK. Táto otázka sa objavila už na prvom rokovaní Zmiešanej komisie 3. júna 1946 v Budapešti a nastolil ju maďarský zástupca v Zmiešanej komisii T. Geönczeöl v súvislosti s rokovaním o presídlení 141 baníckych rodín na Slovensko. D. Okáli reagoval, že je to jedna z najdôležitejších otázok, ktoré musí Zmiešaná komisia vyriešiť. Podľa čl. strany „*pre určenie národnosti rozhodujúci je subjektívny prejav vôle prihláseného*“.⁵²¹ Konštatoval, že to nie je v rozpore s tým, ako postupovalo Maďarsko pri sčítaní obyvateľstva, ani s krokmi maďarskej delegácie pri rokovaníach v Prahe. Zástupca maďarskej vlády L. Márk potvrdil, že maďarská strana nemá záujem prísne skúmať túto otázku pri takom malom počte osôb (baníckych rodín), ktoré sa majú presídliť.

Ako upozorňoval vo svojich správach P. Winkler, výber (nábor, získavanie) Slovákov na presídlenie na Slovensko nebol jednoduchý a sprevádzali ho rôznorodé problémy. Ako uvádzal v jednej zo správ pre MZV P. Winkler, v prvej fáze sa robil iba nábor a evidencia Slovákov prihlásených na výmenu

519 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z II. zasadnutia ZK z 5. 6. 1946.

520 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z II. zasadnutia ZK z 5. 6. 1946. Vyhlásenie z neverejnej porady maďarskej zložky komisie v slovenskej dokumentácii nie je pripojené.

521 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z I. zasadnutia ZK z 3. 6. 1946.

obyvateľstva. Žiadnym spôsobom sa neskúmala spoľahlivosť prihlásených osôb.⁵²² V správe upozorňoval, že na presídlenie sa hlásia osoby, ktoré sa predtým hlásili k nemeckej národnosti a chcú sa vyhnúť presídleniu do Nemcka. Osobitným problémom bola znalosť slovenského jazyka. Ako sa uvádzalo v správe ČSPK za október 1946 „*presídlenec a zvlášť ten, ktorý neovláda dokonale slovenský jazyk, je považovaný za votrelca, niekedy aj konkurenta, v každom prípade za nežiadúci element pre sebecké záujmy jednotlivcov*“.⁵²³ Nie náhodou sa problematika príslušnosti k národnosti, uznávanie národnosti stalo súčasťou diskusie na zasadaniach Zmiešanej komisie hneď v prvom období jej činnosti.

Za ďalší rizikový faktor označil skupiny bývalých žandárov, ktorí boli považovaní v Maďarsku za vojnových zločincov, boli zadržaní a usilovali sa dostať z väzby tým, že sa prihlásili na presídlenie. Aj v tejto súvislosti uvádzal, že mnohí z prihlásených nevedia vôbec po slovensky. Za ďalší faktor, ktorý niesol rizikové prvky, označil sociálnu štruktúru prihlásených. Aj keď sa v Maďarsku 65 % Slovákov hlásilo k roľníckemu stavu, na presídlenie sa hlásilo iba 50 % roľníkov a z nich iba 30 % vlastnilo pôdu, aj to iba vo výmere 1-5 k.j. ostatní boli vnímaní ako roľníci bezzemkovia.⁵²⁴

Napriek naznačeným problémom, ZK prijala prvé rozhodnutie ZK č. 1 o presídlení baníckych rodín. Na začiatku III. zasadania, na 1. rokovaní ZK 24. júna 1946 okrem overenia a potvrdenia zápisnice z predchádzajúceho zasadania v oboch jazykoch členovia ZK podpísali rozhodnutie č. 1 z 5. júna 1946.⁵²⁵

522 Dňa 18. 6. 1946 bola zriadená preverovacia komisia, ktorá na základe zhromaždených údajov v Maďarsku, aj za pomoci VII. odboru Povereníctva vnútra, začala preverovať prihlášky, aby sa „*vylúčili osoby zo štátno-bezpečnostného hľadiska nežiadúce, potažne sa previnili proti demokratickým zásadám*“. V čase odoslania listu išlo o 550 rodín a asi 1500 osôb. (AMZV ČR, f. GS-A, š. 166. List gen. sekretára K. Procházku z ČSPK z 23. 3. 1947 Úradu Predsedníctva vlády o presídlení právnikovi Koosu a spôsobe prijímania prihlášok na presídlenie.)

523 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 981. ČSPK v Maďarsku, hlásenie za október 1946 pripravené 5. 12. 1946.

524 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 21. Správa P. Winklera o realizácii Dohody o výmene obyvateľstva a rokovaní v Bratislave a Budapešti zo 6. 5. 1946.

525 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadnutia ZK z 24. 6. 1946.

Rozhodnutie Zmiešanej komisie č. 1 o presídlení baníckych rodín z Maďarska

Prijaté 5. júna 1946 v Budapešti

Popis: Zmiešaná komisia súhlasila s presídlením 141 baníckych rodín z Maďarska, na trovy československej vlády, jej dopravnými prostriedkami a jej personálom. Maďarská strana mala zabezpečiť evidenciu presídľovaných a overiť, či sú presídľované osoby prihlásené na výmenu a chcú sa dobrovoľne vysťahovať.“

Zdroj: VOÚS, 1946, čiastka 8-9, s. 1.

Išlo o jediné rozhodnutie, ktoré Zmiešaná komisia prijala na svojich prvých zasadaniach (vrátane ustanovujúceho). Neskôr L. Márk oznámil, že rozhodnutie bolo vykonané (neuviedol kedy) a informoval aj o incidente pri presídľovaní. Pracovník maďarskej pohraničnej služby požadoval pri poslednom transporte potvrdenie od Spojeneckej kontrolnej komisie, že transport môže opustiť maďarské územie. L. Ruttkay následne navrhol, aby sa čl. a maďarskí odborníci stretli a vyriešili, či takéto potvrdenie je potrebné.⁵²⁶ Presun týchto baníckych rodín sa realizoval v dňoch 11.-15. júna 1946.⁵²⁷

526 Slovenská aj maďarská historiografia sa presídleniu tejto baníckej skupiny príliš nevenuje. Výnimkou je „komplikovaná“ informácia J. Purgata, že 25. 3. 1946 začala ČSPK v spolupráci s OÚ s prvým sťahovaním 250 baníckych rodín z Bánhidy (podľa informácie K. Procházku z 20. 7. 1946, sa v júli 1946 presídlenie 250 baníckych rodín z Bánhidy ešte stále iba pripravovalo) a že presídlených malo byť ešte 141 baníckych rodín z ostrihomskej oblasti, ale v skutočnosti sa presídlilo len 115 rodín so 606 osobami. (PURGAT, J. *Výmena obyvateľstva...*, s. 120). Zmieňuje sa o nich v súvislosti s jednosmernými transportmi aj K. Vadkertyová, ktorá tiež spomína transport 202 baníckych rodín s 518 rodinami z Bánhidy v marci 1946 a transport 606 osôb v jednosmernom transporte z 11. 6. 1946. (VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 337). Odkazy na pramene sú v týchto prácach ťažko dešifrovateľné. J. Purgat zdroje uvádza ešte z čias, kedy boli materiály v archívoch komunistického strany a prístupné len pre privilegované osoby a nikdy neuvádza názov dokumentu, z ktorého čerpá. K. Vadkertyová kumuluje odkazy. V odsekoch zameraných na istý problémový okruh, uvádza všetky zdroje a pramene v jednom balíku bez toho, aby bolo jasné, ktoré informácie z akého zdroja pochádzajú. Zoznam 141 slovenských baníckych rodín, ktoré sa mali presídlieť, podľa obcí, pohlavia a veku presídľovaných osôb je uložený v SNA. (SNA, f. ZK, š. 7. Zoznam slovenských baníkov, ktorí sa sťahujú do Handlovej). Ešte 5. 8. 1946, kedy bol daný vládou pokyn na publikovanie Rozhodnutia ZK č. 1 sa v sprievodnom liste konštatovalo, že D. Okáli pracuje na realizácii rozhodnutia. (AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 138. Rozhodnutie ZK č. 1.)

527 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 134. List plk. gšt. Karola Procházku z 20. 7. 1946 ministerstvu zahraničných vecí. Prestahovanie 1500 baníckych rodín z Maďarska do historických zemí.

Najdôležitejším výsledkom tejto prvej fázy bolo prijatie Rokovacieho poriadku Zmiešanej komisie, ktorému sa venujeme v osobitnej časti práce.

Ďalšie rokovanie Zmiešanej komisie sa uskutočnilo až o 18 dní. Bolo to obdobie, v ktorom sa dotvárali predstavy oboch zložiek o spôsobe rokovania, pripravovali sa podklady a návrhy ďalších rozhodnutí, ktoré boli dôležité pre začiatok výmeny (ktorý bol v nedohľadne) aj jej charakter. Maďarské politické reprezentácie odmietali začať výmenu obyvateľstva bez vyjasnenia a formulovania presných noriem pre výmenu obyvateľstva, čím zdôvodňovali neochotu začať recipročnú výmenu. Navyše nemali ani dostatočne pripravenú infraštruktúru pre výmenu obyvateľstva. Maďarská presídľovacia komisia bola napr. vytvorená až v polovici júla 1946.⁵²⁸ Začali sa pokusy naštartovať činnosť odborných znaleckých komisií pri ZK a pokračovali oficiálne aj neoficiálne rozhovory o možnostiach výmeny obyvateľstva. Diplomatické zbory oboch krajín sústredili svoje úsilie na ovplyvňovanie veľmocí, aby ich získali pre svoje ciele na blížiacej sa mierovej konferencii. Tieto rozhovory nemohli obísť a neobišli, ani problematiku výmeny obyvateľstva a určovali jej ďalšie smerovanie.

Od prvých chvíľ činnosti Zmiešanej komisie a jej „znaleckých komisií“, odborných sekcií, v ktorých riešili vládami poverení odborníci konkrétne problémy, vznikali spory, nedorozumenia, ktoré vyplývali z rozdielnych pohľadov na cieľ a zmysel výmeny obyvateľstva. Prvé odborné rokovania dopravnej komisie sa mali uskutočniť v Budapešti 11.-18. júna 1946. Napriek čsl. snahe, nebola na maďarskej strane ochota a vytvorilo sa množstvo prekážok, aby neboli menované kompetentné osoby maďarskej železničnej spoločnosti, ktoré by vstúpili do rokovania Zmiešanej komisie. Predsedovia oboch zložiek si dôvody a príčiny toho, že sa rokovanie neuskutočnilo, vysvetľovali v obojstranne zaslaných listoch.⁵²⁹

Už po prvých rokovaníach ZK a negatívnych reakciách maďarskej politiky na výmenu obyvateľstva sa spory vo vysokej politike prejavovali aj v spoločenskej klíme, zlých vzťahoch v spoločnostiach kde žili Slováci, aj vo frustrácii pracovníkov ČSPK a jej spolupracovníkov v regiónoch, najmä medzi funkcionármi a aktivistami Antifašistického zväzu Slovanov. Upozorňovali, že situácia prihlásených na presídlenie prešla zo štádia nádejí a očakávaní do netrepezlivosti, nepokoja, nespokojnosti, beznádeje, strachu a núdze. Československá presídľovacia komisia činnosť maďarských zložiek zodpovedných za výmenu obyvateľstva označila „*ak nie za sabotovanie, tak za zdržiavanie,*

528 BOBÁK, J. *Maďarská otázka...*, s. 86.

529 AMZV ČR, f. PO 1945 – 1954, š. 133. List D. Okáliho z 18. 6. 1946 a List L. Ruttkaya z 26. 6. 1946.

preťahovanie a robenie obtiaží“. Pripisovali to očakávaniam, ako dopadne júnová cesta maďarskej delegácie do USA. Východisko videli v okamžitom začatí presunu a donúteniu maďarskej vlády plniť Dohodu. „*Je nutné hľadať cestu k prinúteniu partnera k presídľovacej akcii, diplomatickým zákrokom u vlády okupačnej armády alebo formou represálií za akty príkoria a násilia na presídľencoch...*“⁵³⁰ Jej predstavitelia deklarovali pripravenosť začať výmenu už v polovici júna. Ukončili sa preverovania ľudí prihlásených na presídlenie, pripravilo sa zabezpečenie dopravných a technických podmienok na presídľovanie. Deklarovali pripravenosť šiestich obcí v Maďarsku, ktoré sa chceli presídliť do konkrétnych obcí na Slovensku. Uvádzali snahu baníkov z Bánhidy presídliť sa do Ostravy. Zároveň s pripravenosťou ČSPK začať presídľovanie Slovákov z Maďarska poukazovali na problémy na Slovensku „*na Slovensku postup priprav nedosiahol štádia, ktoré tvorí záruku pre hladký postup...*“⁵³¹

Čsl. predstavitelia zainteresovaní do výmeny obyvateľstva uvažovali, akým spôsobom mobilizovať a zvýšiť počet Maďarov, ktorí by sa vysídlili z krajiny. Ministerstvo zahraničných vecí o stanovisko k tejto problematike požiadalo Zbor povereníkov, ktorý 17. mája 1946 odpovedal: „*Zbor povereníkov na svojom zasadnutí konanom dňa 17. mája 1946 sa uzniesol, že možno priznať Maďarom, ktorí dobrovoľne opustia Československo tie isté práva, pokiaľ ide o možnosť vývozu ich majetku, ako Maďarom, ktorých odsunieme v rámci kvóty. Títo Maďari však, práve tak ako Maďari, ktorí už opustili Československo, nemajú byť zarátaní do kvóty.*“⁵³² Ministerstvo zahraničia požiadalo ešte raz o jasný výklad tohto rozhodnutia a Zbor povereníkov v ďalšom liste zo 17. júna 1946 ešte raz potvrdil, že akceptuje, aby dobrovoľným presídlencom z radov Maďarov, ktorí stratili čsl. štátne občianstvo, bolo umožnené previesť si celý svoj majetok do Maďarska. Ministerstvo zahraničných vecí v liste úradu vlády zdôrazňovalo, že tento zámer je potrebné previesť čo najskôr, aby sa znížil počet obyvateľov maďarskej národnosti v republike. Túto agendu považovalo za vnútornú záležitosť ČSR, a preto to nepovažovalo za potrebné konzultovať s maďarskou vládou. Zároveň však v liste nastolilo aj otázku, kam by odišli takíto presídľenci, ak maďarská strana je viazaná prijať iba osoby na základe Dohody o výmene obyvateľstva, pretože Maďarsko ich nie je povinné prijať, ani

530 SNA. f. ZK, š. 10. Časový program presídľovacích odsunov podľa situácie na konci roka 1946, ČSPK, 18. 6. 1946. Použitie označenia „okupačná armáda“ pre sovietske vojská v povojnovom Maďarsku nebolo bežné ani v maďarských a už vôbec nie čsl. politických kruhoch.

531 SNA. f. ZK, š. 10. Časový program presídľovacích odsunov podľa situácie na konci roka 1946, ČSPK, 18. 6. 1946.

532 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1112. List MZV z 26. 6. 1946 ÚPV.

im udeliť svoje štátne občianstvo.⁵³³ Za najvhodnejšie by teda čsl. ministerstvo zahraničia považovalo uzavretie dohody s Maďarskom o prevzatí týchto dobrovoľne sa sťahujúcich osôb, čo však nepokladalo za reálne, „*podobná dohoda by bola v maďarskej vláde neprijateľná*“.⁵³⁴ Z toho dôvodu ani nepovažovala za možné predložiť maďarskej vláde takýto návrh. Podľa MZV československý zástupca pri ZK pripravil vec tak, aby možnosť dobrovoľnej výmeny bola zakotvená v rozhodnutí Zmiešanej komisie, ktoré je pre obe vlády podľa čl. XI Dohody záväzné. Maďarský zástupca vraj proti tomu nemá výhrady, (čo je však ťažko uveriteľné), a tým by sa odstránili problémy, ktoré by vznikli, ak by to československá strana chcela uskutočniť bez dohody s maďarskou vládou. MZV pripravilo návrh na uznesenie vlády, aby bolo umožnené dobrovoľné vysťahovanie obyvateľstva maďarskej národnosti s poskytnutím majetkových výhod pri presťahovaní, mimo článku V. Dohody, ak nespádajú pod články VIII a XII Dohody (vojnoví previnilci a anyási).⁵³⁵ Minister zahraničných vecí a jeho štátny tajomník boli splnomocnení, aby vec prerokovali vo forme, akú uznajú za vhodnú. V liste sa tiež uvádzalo, že ak tento návrh schváli Zmiešaná komisia, pripraví sa podľa §2 ods. 2 dekrétu č. 108/1945 Zb. vládne nariadenie na vykonanie patričných krokov.⁵³⁶

Osoby maďarskej národnosti zaradené takto do výmeny obyvateľstva mali požívať isté výhody. Výhody boli definované ako možnosť presťahovať si do Maďarska hnutelný majetok, uľahčenie prevodu majetkových práv a náhrada za nehnuteľnosti do 50 ha. Tieto „výhody“ by sa mali týkať aj osôb, ktoré by sa na presídlenie prihlásili dobrovoľne, ak by okrem toho splnili aj tieto predpoklady: opatrenie by sa týkalo iba osôb maďarskej národnosti, ktoré stratili československé štátne občianstvo podľa dekrétu prezidenta republiky č. 33/1945 Zb. a netýkalo by sa maďarských štátnych občanov. „*Na týchto výhodách sa nebudú môcť podieľať iné osoby maďarskej národnosti, najmä osoby maďarskej národnosti, ktoré majú maďarské štátne občianstvo.*“⁵³⁷ Takéto osoby by sa nezapočítavali do počtu presídlencov v rámci Dohody. Takéto podmienky,

533 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1112. List MZV z 26. 6. 1946 ÚPV. List bol podpísaný Z. Procházkom. (Ak sa medzi slovenskými právnikmi sporadicky objavuje názor, že títo ľudia stratili čsl. štátne občianstvo, lebo boli naďalej maďarskými štátnymi občanmi na základe toho, že ho dostali po Viedenskej arbitráži, aj táto snaha Zboru povereníkov potvrdzuje, že títo ľudia nemali maďarské štátne občianstvo ani podľa československej strany, lebo tá považovala Viedenskú arbitráž za nulitnú, so všetkými jej dôsledkami).

534 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1112. List MZV z 26. 6. 1946 ÚPV.

535 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1112. List MZV z 26. 6. 1946 ÚPV.

536 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1112. List MZV z 26. 6. 1946 ÚPV.

537 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1112. List MZV z 26. 6. 1946 ÚPV.

v tomto štádiu ešte nezačatej výmeny obyvateľstva, boli neprijateľné pre Maďarsko, lebo by jednostranne zvyšovali počet presídlencov maďarskej národnosti a neznižovali by počet vynútené presídľovaných osôb v rámci výmeny obyvateľstva. Československá strana túto problematiku predkladala v naivnej viere, že sa na Slovensku nájdu dobrovoľní presídlenci a že maďarská strana bude akceptovať takýto typ presídlencov. K realizácii takejto formy presídľovania došlo až v druhom polroku 1948, ale ako o tom budeme písať, z úplne iných dôvodov.

3.1.2 Medzinárodno-politický kontext rokovaní ZK (29. máj – 24. jún 1946)

Maďarskej diplomacii sa podarilo zabezpečiť, aj v reakcii na rozhodnutie parížskeho stretnutia Rady zahraničných ministrov o hraniciach s Rumunskom, vycestovanie maďarskej delegácie do USA a Veľkej Británie. Dlhoočakávaná návšteva maďarských predstaviteľov na Západe sa uskutočnila začiatkom júna 1946. Súčasťou päťčlennej delegácie boli F. Nagy, J. Gyöngyösi, M. Rákosi, I. Ries a v úlohe tajomníka Jenő Rácz. Z Maďarska odcestovali 8. júna a do Washingtonu pricestovali 12. júna 1946.⁵³⁸ Maďarská vláda mala záujem vytvoriť podmienky pre podporu maďarských stanovísk západnými veľmocami a pred blížiacou sa mierovou konferenciou zvýšila aktivitu v tomto smere. Už 9. júna 1946 v správach maďarského rozhlasu minister Gyöngyösi potvrdil, že Maďarsko bude žiadať na mierovej konferencii v Paríži menšinové práva pre Maďarov na Slovensku.⁵³⁹

Delegácia sa stretla s americkým prezidentom Harrym Trumanom, s ministrom zahraničných vecí Jamesom Byrnesom aj s jeho námestníkom Deanom Achesonom. „*Zásadné výsledky sa napriek tomu zrodili len v hospodárskej oblasti. Spojené štáty americké rozhodne prisľúbili vrátenie maďarských zásob zlata*“, čo sa 6. augusta 1946 aj podarilo uskutočniť. V súvislosti s mierovými rokovaniami nedosiahli významné výsledky. O budúcnosti maďarskej menšiny sa premiér F. Nagy prvýkrát rozprával na rokovaní medzi štyrmi očami s ministrom Byrnesom 12. júna. Po rozsiahlom Nagyovom expoze Byrnes zhrnul výsledky predchádzajúce rozhodnutiu Rady ministrov zahraničných vecí zo 7. mája (o hraniciach s Rumunskom), ale maďarskej delegácii reálnu pomoc neprislúbil. Aj podporu v otázke Sedmohradska podmienil

538 ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 238-239.

539 NA ČR, f. ÚPV, š. 1113, Protipropaganda v maďarskej tlači a rozhlase 28. 5.-27. 6. 1946.

sovietskym stanoviskom.⁵⁴⁰ V tomto trende zotrvali maďarskí vyjednávači aj pri návštevách Sovietskeho zväzu, USA, Veľkej Británie a Francúzska v apríli až júni 1946.⁵⁴¹ Maďarský premiér F. Nagy usporiadal v júni 1946 tlačovú konferenciu, na ktorej kritizoval čl. požiadavky a hovoril o tom, že Maďarsko má podporu Sovietskeho zväzu. Dňa 13. júna 1946 informoval V. Clementis o vyjadreniach F. Nagya sovietskeho veľvyslanca v Prahe V. A. Zorina a naznačil mu, že by bolo vhodné informovať Moskvu o maďarskej interpretácii sovietskej politiky.⁵⁴² V tejto súvislosti Clementis v liste J. Slávikovi z 21. júna 1946 uviedol, že Zorin v oficiálnom rozhovore s Z. Fierlingerom, s K. Gottwaldom a s ním vyhlásil, že „sovietska vláda sa stotožňuje s ... názorom na likvidáciu maďarskej menšiny. Je preto vecou názoru sovietskej vlády, či bude reagovať na nepravdivé údaje Nagyove“.⁵⁴³ Z rozhovoru Clementisa so Zorinom 13. júna 1946 vyplývalo, že čl. diplomacia využila na zdôraznenie dôležitosti transferu Maďarov z Československa aj iniciatívu Sovietskeho zväzu, ktorý pri Hospodárskej a sociálnej rade (pravdepodobne OSN) vo Washingtone navrhoval zriadenie subkomitétu pre ochranu menšín a žiadal čl. delegáciu, aby túto jeho iniciatívu podporila. Clementis v rozhovore uviedol, že ČSR by takúto iniciatívu podporila iba v tom prípade, ak by bola „nádej na zlikvidovanie maďarskej menšiny u nás“.⁵⁴⁴

V Londýne rokovala maďarská delegácia 21.-22. júna s ministerským predsedom Clementom R. Attlem, štátnym tajomníkom ministerstva hospodárstva Ornem Sargentom a štátnym tajomníkom J. B. Noelom-Bakerom. Počas rokovaní F. Nagy spomenul aj prenasledovanie Maďarov na Slovensku a plánované vysídlenie pripúšťal len s pôdou, na ktorej žijú. „Československo“ – odpovedal Sargent – „má s menšinami veľmi zlé skúsenosti, čo nemožno nebrať do úvahy. A o tom, aby bola víťazná krajina vyzvaná odovzdať územie porazenému súperovi, nemôže byť ani reč.“ Podobne odpovedal aj Noel-Barker: „Vláda jeho Veličenstva po Mníchove nie je v takej situácii, aby mohla poučať ČSR.“ Územné a na ochranu menšín zamerané aktivity boli zamietnuté.⁵⁴⁵ Z hodnotení čl. pozorovateľov vyplývalo, že v radoch maďarských politikov nevládol

540 ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 239-240.

541 ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 205.

542 AMZV ČR, f. GS-A, š. 178, Rozhovor štátneho tajomníka V. Clementisa so sovietskym veľvyslancom V. A. Zorinom 13. 6. 1946. Zorinovu odpoveď Clementisova správa o stretnutí neobsahuje.

543 AMZV ČR, f. GS-A, š. 148, List V. Clementisa J. Slávikovi z 21. 6. 1946.

544 AMZV ČR, f. GS-A, š. 178, Rozhovor štátneho tajomníka V. Clementisa so sovietskym veľvyslancom V. A. Zorinom 13. 6. 1946.

545 ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 240-242.

taký optimizmus ako pred cestou do Sovietskeho zväzu.⁵⁴⁶ Aktéri iba vyslovili nádej, že ochrana menšín bude zahrnutá do mierových zmlúv.⁵⁴⁷ Maďarská diplomatická misia sa snažila ovplyvňovať priamymi stretnutiami aj francúzsku a britskú politiku. Bola však už jednoznačne zameraná na aktivity proti čl. požiadavke na transfer na mierovej konferencii a záležitosti výmeny obyvateľstva neboli predmetom diskusií.

Z Londýna pokračovali v misii maďarskí predstavitelia do Paríža. Tam sa stretli s francúzskym ministrom zahraničných vecí G. Bidaultom. Hoci ich prijal srdečne, dal im jasne najavo, že od jeho krajiny nemôžu nič očakávať. Podľa neho sa Francúzsko nenachádza v situácii, aby sa k závažným otázkam mohlo vyjadrovať rznymi slovami. Dňa 25. júna prijal delegáciu v Paríži E. Bevin. F. Nagy ho požiadaval, aby bola opäť prerokovaná otázka Sedmohradska a aby mierová zmluva zavazovala ČSR zabezpečiť rovnoprávnosť maďarskej menšiny. Bevin na obe požiadavky odpovedal zamietavo.⁵⁴⁸ Na záver návštevy boli vo večerných správach 25. júna 1946 uvádzané úryvky z rozhovoru F. Nagya pre *New York Times* o tom, že Maďari v ČSR nemajú menšinové práva, a preto bude Maďarsko na mierovej konferencii žiadať ich pripojenie k Maďarsku aj s územím.⁵⁴⁹ Delegácia sa vrátila do Budapešti 25. júna 1946.

K najdôležitejším úlohám Maďarska pred mierovou konferenciou môžeme zaradiť: zabrániť Československu zbaviť sa kompaktného bloku Maďarov pri južnej slovenskej hranici; riadiť sa tézou, k obyvateľstvu patrí aj zem; zabrániť československej požiadavke na Bratislavské predmostie; usilovať o zavedenie ochrany maďarských menšín v susedných štátoch; zaručiť ľudské a občianske práva obyvateľov maďarskej národnosti – pokiaľ by tam zostali Maďari po dobrovolnej výmene obyvateľstva; bojovať o čo najvýhodnejšiu úpravu reparácií a iných finančno-hospodárskych záväzkov. K tomu sa pridala úloha zabrániť československej žiadosti vysťahovať 200 tisíc Maďarov, s ktorou sa československý minister zahraničných vecí obrátil na Radu ministrov zahraničných vecí. Maďari dúfali, že sa im podarí dosiahnuť status quo v otázke ochrany menšín, preceňovali svoj odpor voči fašizmu a usilovali sa dosiahnuť status kobelligerentného (nie porazeného, ale spolupracujúceho) štátu.

546 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29, Periodická správa za apríl až jún 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dasticha z 20. 7. 1946.

547 AMZV ČR Praha, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za apríl až jún 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dasticha z 20. 7. 1946.

548 ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 240-243.

549 NA ČR, f. ÚPV, š. 1113, Protipropaganda v maďarskej tlači a rozhlase 28. 5.-27. 6. 1946.

3.2 V znamení očakávaní výmeny obyvateľstva

3.2.1 III. zasadanie Zmiešanej komisie 24. júna 1946 – 23. júla 1946 v Starom Smokovci

Už koncom mája 1946 informoval D. Okáli štátneho tajomníka V. Clementisa o príprave ďalšieho zasadania Zmiešanej komisie, ktoré sa malo konať na Slovensku. Priamo mu napísal, že maďarskí členovia ZK, aj zástupca maďarskej vlády L. Márk mu naznačili, že by bolo dobré, ak by sa rokovanie uskutočnilo v nejakom kúpeľnom meste na Slovensku, nie v Bratislave. „*Maďarov vedú k tejto požiadavke zrejme motívy finančné, o ktorých sa netreba zmieňovať. Považujem však za vhodné pre celú prácu Zmiešanej komisie, aby sme si Maďarov týmto spôsobom získali.*“ D. Okáli uvažoval o Trenčianskych Tepliciach alebo Tatranskej Lomnici. Žiadal V. Clementisa „*o súhlas čím skôr, aby sme otázky, na ktorých nám naviac záleží, mohli predniesť Zmiešanej komisii v atmosfére čo najsrdečnejšej.*“⁵⁵⁰ Na prvom zasadaní ZK 3. júna 1946 D. Okáli avizoval, že by ďalšie rokovanie mohlo byť vo Vysokých Tatrách. „*Neverejnú súťaž*“ D. Okáliho o usporiadanie zasadania ZK vyhral hotel Grand v Starom Smokovci. Organizátori sa snažili vytvoriť čo najlepšie podmienky na rokovanie. D. Okáli zabezpečil aj vysielaciu stanicu, prostredníctvom ktorej bolo možné spojiť sa s Budapešťou a stanica mala byť k dispozícii aj maďarským členom komisie. Zároveň oznámil, že jeho tajomník bude kuriérom medzi Smokovcom a Budapešťou.⁵⁵¹

Tretie zasadanie Zmiešanej komisie sa začalo v Starom Smokovci⁵⁵² 24. júna 1946 a trvalo do 23. júla 1946. Rokovania pokračovali v tej istej zostave členov ZK, s akou sa končilo predchádzajúce zasadanie. V tom čase už zasadali aj znalecké odborné komisie. V čsl. a maďarskej politike bolo obdobie počas III. zasadania obdobím vzájomného konfrontovania, v ktorom sa obe diplomacie pripravovali na mierovú konferenciu. Konfrontovali sa v oblasti všeobecných riešení, stanovenia limitov zahraničných politik a vzájomných vzťahov. Predstavy o riešeníach, naznačené už v rokovaniach pred prípravou záverečnej verzie Dohody v decembri 1945 a februári 1946 rezonovali v diplomatickom priestore. Obe diplomacie zvädzali nepriamy boj o získanie

550 SNA, f. ZK, š. 10. List D. Okáliho V. Clementisovi z 25. 5. 1946.

551 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadnutia ZK z 24. 6. 1946.

552 Zasadanie sa celý čas konalo v hoteli Grand v Starom Smokovci. Informácia o tom, že predchádzajúce rokovanie bolo v Dolnom Smokovci, aj to že sa zišlo až o mesiac po prvom zasadaní, prevzaté z dennej tlače, je nesprávna. (PURGAT, J. *Výmena obyvateľstva...*, s. 135.)

podpory víťazných mocností pre svoju predstavu o československo-maďarských vzťahoch a postavení Slovákov v Maďarsku a najmä Maďarov v ČSR. Do tohto rámca patrila aj výmena obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom, ktorá nie ako hlavná téma, ale ako sprievodný produkt rezonovala na medzinárodných rokovaníach, ktoré v priebehu apríla až júla 1946 absolvovali čl. aj maďarská diplomacia.⁵⁵³

Už na prvom rokovaní III. zasadania ZK (v tejto fáze sa už rešpektovalo to, že základnou organizačnou schémou boli zasadania, ktoré sa členili na jednotlivé rokovacie dni) boli nastolené v diskusii niektoré otázky (odškodnenie anyásov, spôsob presídľovania odsúdených), ktoré naznačovali, že napriek uzavretej Dohode jej realizácia nebude jednoduchá. Bol stanovený program na nasledujúce rokovacie dni, ktorý vychádzal v ústrety obom zložkám ZK. Na rokovanie 25. júna 1946 D. Okáli prizval Ladislava Šimoviča, prednostu odboru Povereníctva vnútra, aby informoval o možnostiach prevozu majetku už odídených osôb do iného štátu, pretože slovenské PV to malo ošetrené osobitnou vyhláškou. Pripomenul, že aj maďarská strana má možnosť prizvať expertov k témam, ak to uzná za vhodné. Ponúkol, že ČSPK zabezpečí ich prevoz z Budapešti do Starého Smokovca. P. Pohánka informoval, že na podnet maďarskej strany Povereníctvo financií vydalo úpravu, aby presídlenci mohli dostať doklady, potvrdenia a iné listiny potrebné na presídlenie bez platenia kolkov (ako to vyplývalo z jedného z vymenených listov medzi signatármi). Bezplatné a bezkolkové potvrdenia v Maďarsku podľa L. Ruttkaya musela schváliť vláda a publikovať v úradnom vestníku. Komisia sa zhodla na tom, ktoré doklady je možné vyviešť v originálnom znení, ktoré v odpisoch a boli stanovené presné pokyny pre túto agendu. Na žiadosť maďarskej zložky bolo v pripravenom rozhodnutí ZK č. 2, v čl. VI uvedené, že sa to týka aj osôb, ktoré boli odsúdené podľa §§1-4 nar. č. 33/1945 Zb. n. SNR o ľudovom súdnictve.⁵⁵⁴ Odsúdení podľa §5 tohto nariadenia v rozhodnutí ZK uvedení neboli.⁵⁵⁵

553 Podrobnejšie informácie o týchto rokovaníach sú publikované nielen v monografii ŠUTAJ, Š. *Parížska konferencia 1946 a mierová zmluva...*, ale aj podrobnejšie v ďalších štúdiách. V predloženej monografii sa budeme venovať iba tým aspektom medzinárodných rokovaní, kde sa dohoda o výmene obyvateľstva stala priamo predmetom rokovania s predstaviteľmi USA, Francúzska, Veľkej Británie alebo ZSSR.

554 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 25. 6. 1946.

555 Vestník Osídľovacieho úradu pre Slovensko (VOÚŠ). Čiastka 8-9, s. 100, Rozhodnutie ZK č. 2; K. Vadkertyová napísala, že „v zmysle rozhodnutie ZK č. 2 z 25. 6. 1946 v Starom Smokovci financuje činnosť ČSPK čl. vláda, ale môže od Maďarska požadovať pôžičku od maďarskej vlády... Rozhodnutie bolo dokonalým víťazstvom Okáliho, lebo na prevzatie pôžičky postačovala kópia rozhodnutia.“ (VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 313-314.) Je

Výsledné znenie bolo publikované ako rozhodnutie ZK č. 2.⁵⁵⁶

Rozhodnutie Zmiešanej komisie č. 2 o bezplatnom vydávaní dokladov

Prijaté 25. júna 1946 v Starom Smokovci

Popis: Rozhodnutie garovalo presídlencom bezplatné a urýchlené vydávanie dokladov potrebných na zabezpečenie presídlenia alebo ich kópií. Patrili k nim preukazy, potvrdenia o vzdelaní, vojenskej službe, odbornej kvalifikácii, o sobášoch, rozvodoch adopciách, daňové a súdne dokumenty a ďalšie, ktoré mali kompetentné úrady zabezpečiť pre bezproblémovú realizáciu presídlenia. Vydávanie takýchto dokladov sa malo týkať aj osôb určených na výmenu podľa čl. VIII dohody, odsúdených podľa §1-4 nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR (osoby podľa §5 nie sú v rozhodnutí uvedené).

Zdroj: VOÚS, 1946, čiastka 8-9, s. 100.

Ako sa neskôr ukázalo, rozhodnutie malo aj viacero problémových miest a bolo ho potrebné upraviť ďalšími rozhodnutiami Zmiešanej komisie.

Rokovanie ZK v Starom Smokovci sa konalo práve v čase, keď sa začali zbierať reslovakizačné prihlášky. Reslovakizácia⁵⁵⁷ bola súčasťou naplňovania strategického plánu budovania „národného“ štátu Čechov a Slovákov, taktiež poslovenčovania južného Slovenska a bezprostredne súvisela s Dohodou o výmene obyvateľstva. Mala sa realizovať paralelne s výmenou obyvateľstva a zabrániť, aby boli medzi osobami maďarskej národnosti určenými na výmenu obyvateľstva pomadařčení Slováci. Reslovakizácia mala prioritne zabezpečiť, aby sa mohli k slovenskej národnosti vrátiť osoby, ktoré v predchádzajúcich obdobiach, predovšetkým na konci 19. a začiatkom 20. storočia podľahli asimilačnému tlaku maďarských úradov. To, že postupne reslovakizačná akcia nadobudla iný charakter, že sa stala prostriedkom na záchranu Maďarov pred represívnymi opatreniami čsl. orgánov a že pod vplyvom komunistickej

to snáď jediný raz, čo K. Vadertyová používa správne označenie na záverečné výroky ZK, teda rozhodnutie a nie uznesenie. Problém je, že rozhodnutie ZK č. 2 sa týkalo úplne inej záležitosti, bezplatného vystavovania dokladov pre presídlencom a o ČSPK a jej financovanie v ňom nie je ani zmienka.

556 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 25. 6. 1946.

557 Podrobnejšie: ŠUTAJ, Štefan. *Reslovakizácia. Zmena národnosti časti obyvateľstva Slovenska po II. svetovej vojne*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1991; ŠUTAJ, Štefan. Reslovakizácia v slovenskej politike v rokoch 1945-1948. In *Slezský sborník*, 94, 1996, 3, s. 182-189.

politiky po voľbách v máji 1946 sa stávala aj nástrojom triednej politiky komunistickej strany, je iný príbeh, druhá strana zložitej etnickej a politickej situácie v ČSR. V prvej fáze to boli predovšetkým A. Granatier, P. Horváth, Ján Svetoň, Ján Boča a ďalší, teda skupina národne orientovaných osôb skôr „občianskeho“ zmysľania, ktorí reprezentovali túto líniu etnickej politiky. Postupne, pod vplyvom centralistickej politiky, ktorá reslovakizáciu považovala podľa Prvej pražskej dohody za štátno-občiansku agendu patriacu československým inštitúciám, aj tu prevzali významnú úlohu slovenskí národní komunisti, krytí českými komunistickými úradníkmi Ministerstva vnútra. Pre rokovanie ZK bolo v tejto fáze dôležité, že sa súčasne s prípravou na výmenu obyvateľstva začala realizovať aj reslovakizácia. S prepojením na výmenu obyvateľstva kalkulovali organizátori reslovakizácie. Na II. zasadnutí Ústrednej reslovakizačnej komisie bolo prijatý záver, aby vzhľadom na to, že *„agenda reslovakizačná je spojená s prípravou zoznamov osôb pre odsun Maďarov, ... aby náklad týchto prác bol uhradený z peňazí, ktoré sú vyhradené pre vykonanie československo-maďarskej dohody.*⁵⁵⁸

Po vydaní vyhlášky Povereníctva vnútra 17. júna 1946 o reslovakizácii a po prvých informáciách medzi obyvateľstvom južného Slovenska, sa spustila lavína protestov z maďarskej strany, pretože akciu vnímali ako nátlak na obyvateľstvo maďarskej národnosti, aby sa hlásilo k slovenskej národnosti. Po protestoch maďarskej zložky ZK a vysielaní správ maďarským rozhlasom o násilnom charaktere akcie bolo rokovanie ZK 25. júna 1946 prerušené. Zástupca maďarskej vlády v ZK Laszlo Márk informoval, že po urgentnom telefonáte z MZV z Budapešti bol požiadaný, aby členovia maďarskej delegácie nezačínali alebo prerušili rokovanie *„lebo z československej strany došlo k novým protimaďarským opatreniam, ktoré znemožňujú prácu Zmiešanej komisie. Údajne sú totiž Maďari nútení, aby sa hlásili za Slovákov.*⁵⁵⁹ Aj keď sa zástupca československej vlády P. Winkler usiloval vysvetliť, že ide o opatrenia týkajúce sa čl. štátneho občianstva a nikto nie je nútený hlásiť sa za Slováka, rokovanie ZK bolo prerušené. P. Winkler o situácii v Zmiešanej komisii okamžite informoval MZV v Prahe. V liste uvádzal, že L. Márk nemal bližšie informácie a žiadal ich od maďarského Zmocnenca v Bratislave F. Wagnera a pracovníka budapeštianskeho ministerstva (splnomocneného ministra) P. Sebestyéna. D. Okáli bol ochotný predložiť vyhlášku o reslovakizácii a pokyny pre jej realizáciu a ponúkol, aby členovia komisie uskutočnili šetrenie na mieste, odkiaľ prišli sťažnosti. V. Clementis apeloval na zástupcov v komisii, aby v rokovaní

558 SNA, f. Reslovakizačná komisia (RK), š. 49. Zápisnica z II. Zasadania Ústrednej reslovakizačnej komisie zo 4. 7. 1946.

559 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadnutia ZK z 25. 6. 1946.

pokračovali a nemal námietky voči tomu, aby ZK problém prešetrila na mieste.⁵⁶⁰ Zástupca maďarskej vlády v ZK L. Márk doručil 26. júna 1946 list P. Winklerovi, v ktorom sa sťažoval na snahu vysídliť z južného Slovenska (Bratislava, Dunajská Streda, Dolné Saliby, Čata, Diakovce, Biskupice...) 8-12 rodín, ktoré sa mali do 20. júna vysťahovať do Maďarska. Kritizoval aj vydanie nariadení o reslovakizácii, podľa ktorých „každý, kto sa prihlási za Slováka, ačkoľvek pri dávnejších sčítaniach ľudu hlásil za Maďara, bude vyňatý z presídlenia práve tak, ako z vnútorných opatrení smerujúcich proti Maďarom...“⁵⁶¹ Označil tieto opatrenia za vážne porušenie Dohody o výmene a navrhol jej prerušenie, zisťovanie situácie na mieste a okamžité opatrenia na odstránenie týchto aktivít.

Na 3. rokovaní III. zasadania ZK 26. júna 1946 P. Winkler potvrdil čl. stanovisko, že ide o vnútorné záležitosti štátneho občianstva aj ochotu skúmať problém, ak je to v kompetencii ZK. Za maďarskú zložku interpretoval situáciu L. Ruttkay ako porušenie povinnosti čl. vlády podľa 7. ods. Protokolu z 27. februára 1946 a žiadal rokovať o nej ako o mimoriadnej okolnosti podľa §12 ods. 2 Rokovacieho poriadku ZK. D. Okáli potom predložil ZK Vyhlášku PV zo 17. júna 1946 o reslovakizácii a plagát Slovenskej ligy a tiež informáciu o reslovakizačnej akcii. L. Márk uznal, že sama vyhláška neporušuje dohodu, ale zároveň jej realizácia podľa jeho názoru porušuje „pokoj“, ktorý mala zabezpečiť výmena obyvateľstva, v čom videl porušenie Dohody. Ďalšiu účasť na rokovaní ZK maďarská strana podmienila vyslaním predsedov oboch zložiek ZK do „terénu“, kde mali vyšetriť prednesené sťažnosti a informovať o výsledkoch šetrenia zástupcov oboch vlád. Na základe prijatého uznesenia boli 27. júna 1946 D. Okáli a L. Ruttkay vyslaní do obcí „Biskupice, Horné Saliby a Orechová Potôň“.⁵⁶² Historiografia tomuto incidentu venuje minimálnu pozornosť a ak sa mu venuje, tak s „národnými okuliarmi“ v skreslenej podobe. J. Purgat v súvislosti s kritikou maďarskej politiky, ktorá sa snažila zdržiavať výmenu obyvateľstva napísal, že maďarská vláda členov ZK „bezdôvodne odvolala z rokovania komisie... začiatkom júna 1946... počas rokovania v Dolnom Smokovci.“⁵⁶³ K. Vadkertyová o udalostiach v súvislosti so zasada-

560 SNA, f. ZK, š. 7. List P. Winklera z 25. 6. 1946 prednostovi VI. odboru MZV v Prahe.

561 SNA, f. ZK, š. 10. List L. Márka z 26. 6. 1946 D. Okálimu.

562 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadnutia ZK z 26. 6. 1946; Správu o výsledkoch vyšetrovania „na mieste“ podal P. Winkler aj ministerstvu zahraničných vecí 27. 6. 1946. (SNA, f. ZK, š. 10).

563 PURGAT, J. *Výmena obyvateľstva...*, s. 135. Nuž, vláda členov neodvolala, iba prerušili rokovanie, nebolo to bezdôvodne, lebo na základe podnetu zisťovali situáciu v obciach, čo čl. strana využila, aby prezentovala reálnu podobu akcie, nebolo to začiatkom júna, ale 25.-26. júna 1946 a nebolo to v Dolnom Smokovci, ale v Starom Smokovci.

ním ZK v Starom Smokovci a jeho prerušení pre reslovakizáciu píše, že „na návrh D. Okáliho a predsedu Osídľovacieho úradu J. Čecha policajné orgány vo viacerých okresoch, s cieľom zvýšiť záujem o reslovakizáciu...“ oznámili maďarským rodinám, aby sa pripravili na rýchle vysídlenie. Komentár k tomuto hodnoteniu poskytlo komisiou prijaté rozhodnutie ZK č. 5. Ďalej napísala, že „slovenská časť ZK nariadila udalosti vyšetriť na mieste“.⁵⁶⁴ Ako vyplýva z predchádzajúceho textu, vyšetrovanie na mieste požadovali obe zložky Zmiešanej komisie, ba aj vládne authority (V. Clementis a P. Sebestyén). V prípade procedúry, ktorou sa riadila Zmiešaná komisia, jedna zložka nemohla druhej nič nariadiť. Pri preskúmaní (vyšetrení) situácie na mieste, musela postupovať v súlade s §27 Rokovacieho poriadku ZK. Rokovanie ZK bolo teda prerušené a predsedovia oboch zložiek komisie D. Okáli a L. Ruttkay osobne navštívili Horné Saliby a Orechovú Potôň, miesta kde malo dôjsť k pochybeniam a násilnostiam.⁵⁶⁵

Na ďalšom rokovaní ZK 1. júla 1946 L. Ruttkay informoval, že spolu s D. Okálím navštívili predmetné obce (hovoril o Čičínskej Potoni, ktorá bola administratívne spojená s Orechovou Potôňou) a že sa k nim v Galante pripojil aj maďarský Zmocnenec na ochranu záujmov maďarského obyvateľstva F. Wagner. V Horných Salibách zistili, že „žandári“ zavolali 8-10 mužov a oznámili im, že budú vysťahovaní, ale nedostali žiadne písomné vyrozumienie, ani ich nevysťahovali. Ako sa uvádzalo v zdôvodnení, ktoré bolo pripojené k rozhodnutiu ZK č. 5 v nepublikovanej verzii, ani komisár obce, ani príslušný „bezpečnostný orgán“ nevedeli povedať, od koho dostali informáciu, že sa tieto osoby majú do 8 dní vysťahovať. V obci Orechová Potôň bolo zaistených 35 osôb (v niektorých častiach odôvodnenia sa uvádza číslo 33), siedmi preto, že boli nylási a jeden z nich organizátor strany v regióne a ostatní, lebo odmietali rešpektovať nariadenie o národnej správe uvalenej na ich majetok (vraj to boli presídlení z Rumunska), čo bolo hodnotené ako adekvátne opatrenie. D. Okáli okamžite zariadil, aby bezpečnostné zložky nekonali predčasné kroky ohľadom presídlenia. Konštatoval, že konanie nebolo realizované na základe rozhodnutí čsl. vlády, ale z iniciatívy podriadených zložiek. L. Ruttkay konštatoval, že vyhláška o reslovakizácii neporušuje Dohodu, ale

564 VADKERTY, K. *Maďarská otázka...* s. 277.

565 *Národná obroda*, č. 148, 29. 6. 1946. Generálnemu riaditeľovi Spravodajskej agentúry Slovenska (ZAS-u) boli doručené dve stránkové správy o návšteve členov ZK v obciach Orechová Potôň a Horné Saliby, pripravené sekretariátom čsl. zložky ZK, ktoré mal dvakrát denne vysielat' pražský rozhlas a uverejniť noviny. (SNA, f. RK, š. 50. Informácia pre ZAS z 28. 6. 1946). Správu tlačovej agentúry ZAS uverejnili napr. *Práca*, roč. I., č. 92, 1. 7. 1946 Mylné informácie maďarskej vlády; *Národná obroda*, roč. II, č. 148, 29. 9. 1946. Maďari sa presvedčujú po svojej lžipropagande (Z rokovania Zmiešanej komisie).

„mohla vzbudiť u maďarského obyvateľstva ten dojem, že ak nereslovakizujú, nebudú účastní tých výhod, ktoré zaisťuje Dohoda...“ L. Ruttkay konštatoval, že reslovakizačná vyhláška „nespôsobuje odňatie práv zaistených v Dohode“ a navrhol pokračovať v rokovaní ZK.⁵⁶⁶ Kompromisné hodnotenie sťažnosti maďarských zástupcov v ZK a výsledky zisťovania na mieste boli súčasťou rozhodnutia ZK č 5, ktoré bolo prijaté 1. júla 1946 a podpísané poverenými členmi ZK 3. júla 1946.⁵⁶⁷

Rozhodnutie ZK č. 5 o reslovakizácii

Prijaté 1. júla 1946 v Starom Smokovci

Popis: Rozhodnutie v prvej časti konštatovalo, že oslovené rodiny boli informované, že budú presídlené do Maďarska, ale konkrétne rozhodnutie im nebolo doručené. V druhej časti konštatovalo, že obsah „nariadenia“ Povereníctva vnútra zo 17. júna 1946 nie je v rozpore s Dohodou o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. V tretej časti vzala na vedomie, že československá vláda inštruovala podriadené úrady, aby zabezpečili sociálnu podporu pre bývalých čl. verejných zamestnancov.

Zdroj: VOÚS, 1946, čiastka 8-9, s. 102.

Neskôr 7. júla 1946 sa P. Winkler stretol s L. Márkom na „neúradnom rozhovore“, v ktorom sa vrátili k problematike reslovakizácie. L. Márk hovoril, že naďalej dostáva informácie, ktoré potvrdzujú, že pri reslovakizačnej komisii nepostupujú jej organizátori v zmysle smerníc, ktoré sami osebe neprotirečia dohodnutým pravidlám pre výmenu obyvateľstva. Zdôrazňoval rôzne formy nátlaku na ľudí, ktorí sa neprihlásia k reslovakizácii (napr. pri bubnovaní v obciach sú zastrášaní, že budú vysídlení, výzvy, že každý sa musí prihlásiť). P. Winkler v správe uvádzal, že nadobudol dojem, že zber takýchto údajov zabezpečuje Úrad zmocnenca pre ochranu presťahovalcov F. Wagnera.⁵⁶⁸ D. Okáli reagoval na zvýšený záujem o reslovakizáciu aj tým, že žiadal jedného z „otcov“ reslovakizácie poslanca za Demokratickú stranu A. Granatiera,

566 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadnutia ZK z 1. 7. 1946. Uznesenie bolo podkladom pre Rozhodnutie ZK č. 5. VOÚS, čiastka 8-9, s. 102. Odôvodnenie obsahuje text rozhodnutia zaslaný na ministerstvo zahraničných vecí (SNA, f. ZK, š. 1. Rozhodnutia ZK č. 5).

567 Rozhodnutie ZK č. 5. VOÚS, 1946, čiastka 8-9, s. 102. O výsledku a správe podanej 1. 7. 1946 na zasadnutí ZK, osobitne v samostatnej správe z 2. 7. 1946 informoval MZV P. Winkler (SNA, f. ZK, š. 10).

568 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 138. Informácia P. Winklera o rozhovore s L. Márkom z 8. 7. 1946.

aby neposkytovali žiadne predbežné údaje ani rozhovory o reslovakizácii a aby zakázal aj okresným reslovakizačným komisiám poskytovať tieto údaje. Podobnú informáciu dostali členovia Ústrednej reslovakizačnej komisie aj od štátneho tajomníka V. Clementisa.⁵⁶⁹ D. Okáli nezaprel svoj dlhodobý záujem o bezpečnostné služby a aj v tom čase zabezpečoval, aby čsl. orgány mali „dostatočný prehľad“ o činnosti maďarských členov Zmiešanej komisie. Oblastný bezpečnostný inšpektorát dostal od D. Okáliho 25. júna 1946 príkaz, aby odpočúvali všetky telefonické rozhovory maďarskej delegácie, vrátane rodinných príslušníkov a členov znaleckých komisií, taktiež zaznamenávali všetky telegramy a sledovali ich korešpondenciu. Výsledky mali byť v zalepenej obálke odovzdané D. Okálimu.⁵⁷⁰ Spôsob, akým vyriešili situáciu členovia maďarskej zložky ZK však zjavne, ako to dokazuje ďalší osud L Ruttkaya na tomto poste, nebol prijatý v maďarských vládnych kruhoch s nadšením.

Zmiešaná komisia sa po „vyriešení“ problému s reslovakizáciou vrátila k svojej agende a 26. júna 1946 prijala spôsob kreovania znaleckých odborných komisií, ktoré bolo potvrdené v rozhodnutí ZK č. 3. To bolo dôležité pre vytvorenie infraštruktúry ZK a vytvorenie prostredia pre prijímanie kvalifikovaných podkladov pre rozhodovanie Zmiešanej komisie.⁵⁷¹

Otvárali sa však aj ďalšie problémové témy. Už na 3. zasadaní ZK 23. júna 1946 maďarský zástupca T. Geönczeöl navrhoval, že je potrebné riešiť otázku odsúdených, ktorí sú vo výkone trestu. Za jednu z možností považoval, udeliť vážnom amnestiu alebo ich presídliť až po odpykaní trestu, pretože Dohoda nehovorila o tom, kedy sa majú presťahovať. Zástupca čsl. vlády P. Winkler na problém na začiatku júna pozeral trochu ináč. Hovoril, že ČSR má právo odmietnuť človeka prihláseného na výmenu, čo by sa dalo uplatniť v prípade odsúdených.⁵⁷² Táto diskusia sa týkala všeobecných súdov a odsúdených alebo vyšetrovaných za obecné, vojenské alebo politické trestné činy. V prípade týchto odsúdených sa uplatňovalo rozhodnutie ZK č. 4 o trestných veciach presídlencov z 26. júna 1946 a neskôr bolo upravené rozhodnutím ZK č. 15, ktoré bolo prijaté 18. júla 1946.⁵⁷³ Rozhodnutie ZK potvrdzovalo, že stíhanie alebo odsúdenie osôb prihlásených alebo určených na presídlenie nie

569 SNA, f. ZK, š. 10. Rádiogram D. Okáliho z 39. 6. 1946 A. Granatierovi; SNA, f. RK, š. 49. Zápisnica z III. zasadania Ústrednej reslovakizačnej komisie zo 6. 7. 1946.

570 SNA, f. ZK, š. 10. Príkaz D. Okáliho oblastnému bezpečnostnému referátu v Poprade z 25. 6. 1946.

571 Problematike sme sa venovali v časti o odborných znaleckých komisiách.

572 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 23. 6. 1946.

573 VOÚS, čiastka 8-9, s. 114. Rozhodnutie ZK č. 15 o presídlení osôb stíhaných alebo odsúdených za obecné, vojenské a politické trestné činy.

je prekážkou na realizáciu presídlenia. Podrobnosti a smernice k vykonaniu rozhodnutia mala pripraviť právna znalecká komisia. Zmluvné strany sa zaviazali, že si poskytnú informácie o všeobecných trestných činoch presídlenecov, vrátane obžalobných spisov a súdnych rozhodnutí. Zároveň, že čl. strana dostane informácie o obvinených z fašizmu podľa maďarských zákonov z protidemokratických postojov alebo tých, čo sa „dopustili nepriateľských činov voči národu slovenskému prípadne českému alebo proti Spojeným národom“.⁵⁷⁴ Neskôr sa objavil ďalší aspekt a to, akým spôsobom postupovať voči vojnovým zajatcom, vojakom maďarskej armády, ktorí padli do zajatia v ZSSR, z trianonského aj arbitrážneho územia, ktorí sa chceli vrátiť domov zo zajatia alebo ich manželky v Maďarsku prihlásili na výmenu obyvateľstva.

Pri čítaní zápisnice na ďalšom zasadaní ZK zástupca maďarskej vlády pri komisii L. Márk pripomenul, že by bolo žiadúce, aby aj československá strana informovala, ktoré osoby určené na presídlenie spáchali trestné činy proti národu alebo vojnové zločiny. Člen ZK P. Pohánka oznámil, že československá vláda pripravuje zoznam osôb určených na presídlenie podľa čl. VIII Dohody, na základe ktorého maďarská vláda môže zaviesť trestné konanie.⁵⁷⁵

Na rokovaní ZK 3. júla 1946 v súvislosti s určením rozhodného dňa pre výmenu obyvateľstva a problematikou konzulárnej ochrany (dňa, odkedy sa bude uplatňovať rozhodnutie ZK o konzulárnej ochrane presídlenecov) L. Ruttkay a T. Geönczeöl požadovali, aby boli internovaní obyvatelia maďarskej národnosti okamžite prepustení z táborov nútených prác a taktiež, aby obyvatelia povolani len na vykonávanie pracovnej povinnosti, sa mohli vrátiť do svojich domovov. D. Okáli súhlasil s týmto návrhom a požiadal F. Wagnera o dodanie zoznamov internovaných osôb.⁵⁷⁶ Na ďalšom zasadaní 4. júla 1946 delegácie informovali, že sa dohodli, že „rozhodný deň“ má byť 8. júl a že osobitné práva budú „požívať“ osoby určené na výmenu podľa čl. V Dohody, nie však osoby určené podľa čl. VIII Dohody.⁵⁷⁷

Po celé obdobie činnosti ZK bola táto problematika vojnových previnilcov výrazným rozdielovým bodom vzájomných diskusií aj vášní. Na zasadaní ZK 15. júla 1946 predložil zástupca maďarskej vlády L. Márk písomný návrh, aby sa rokovalo o problematike čl. VIII Dohody. Vzhľadom na to, že podľa rokovacieho poriadku §37 nešlo o mimoriadny prípad, predseda D. Okáli navrhol, aby do rokovacieho poriadku v §12 bolo doplnené ustanovenie, že je možné doplniť do schváleného plánu zasadania mimoriadne otázku na návrh

574 Rozhodnutie ZK č. 4. VOÚS, 1946, čiastka 8-9, s. 101-102.

575 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 1. 7. 1946.

576 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 3. 7. 1946.

577 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 4. 7. 1946.

predsedu niektorej zložky ZK a bude sa o ňom rokovať po skončení schváleného programu.⁵⁷⁸ Na jednej strane sa tým ukazuje dôležitosť a naliehavosť problematiky čl. VIII Dohody a na druhej deklaruje aj ústretovosť, ktorú prejavila čsl. strana, v záujme plynulého priebehu rokovania a čo najskoršieho začiatku výmeny obyvateľstva.

Na rokovaní ZK 1. júla 1946 sa okrem informácie o šetrení na základe sťažností v súvislosti s reslovakizáciou, prijalo rozhodnutie č. 6 o možnosti odvodu majetku osôb, ktoré opustili bydlisko pred účinnosťou Dohody. Maďarská strana sa zaviazala, že predloží zoznam osôb, ktoré sa chcú pre majetok vrátiť do 27. augusta 1946 a majetok sa mal vyvieť do 31. decembra 1946. Československá strana takýmto osobám mala umožniť pobyt na území Československa v priebehu 10 dní.⁵⁷⁹ Diskusia o prijatom rozhodnutí nebola ukončená aj preto, že v čl. I. ods. 2 rozhodnutia ZK č. 6 bolo uvedené, že ZK odporúča, aby sa rozšíril okruh osôb, ktoré by si mohli na základe tohto rozhodnutia odvieť svoj hnutelný majetok. Maďarská strana navrhovala, aby sa návrat pre hnutelnosti týkal aj osôb, ktoré odišli pred obnovením čl. správy na arbitrážnom území, aj osôb, ktoré odišli po podpísaní Dohody. Aj D. Okáli súhlasil, že by „zodpovedalo zásadám spravodlivosti“, aby sa okruh osôb rozšíril, ale nie v takom rozsahu, ako to prezentovala maďarská zložka. Zároveň si však obe strany uvedomovali, že k rozšíreniu záberu na ďalšie skupiny, ktoré by mohli využiť výhody Dohody, potrebujú politický súhlas vlád, lebo tento zámer rozširoval záber mimo rámca podpísanej Dohody o výmene obyvateľstva. Limitom pre čsl. predstaviteľov v tom čase bolo predovšetkým to, aby sa rozhodnutie netýkalo osôb spadajúcich pod čl. VIII Dohody (vojnových previnilcov).⁵⁸⁰ Rozhodnutie malo všeobecne deklaratívny charakter a k jeho vykonaniu boli potrebné ďalšie rozhodnutia a dohody v odborných a politických kruhoch.

Problémy, ktoré môžu nastať pre čsl. úrady v súvislosti s návratom osôb, ktoré opustili svoje bydlisko predpokladal štátny tajomník V. Clementis už po podpísaní Dohody. Poverenika vnútra Júliusa Viktorého informoval už 25. marca 1946 o listoch vymenených medzi signatármi Dohody, z ktorých o. i. vyplývalo, že sa už spomínané osoby budú môcť vrátiť pre svoj hnutelný majetok, ktorý zanechali na mieste pôvodného bydliska. V. Clementis v liste žiadal, aby boli zistené osoby, ktoré opustili Československo, aby bol bezpečnostnými zložkami chránený ich zanechaný majetok a aby sa zisťovali údaje,

578 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva 15. 7. 1946.

579 Rozhodnutie ZK č. 6. VOÚS, čiastka 8-9, s. 102; SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadnutia ZK z 1. 7. 1946.

580 SNA, f. ZK, š. 10. List P. Winklera z 2. 7. 1946 MZV, Hnutelnosti už presťahovaných osôb.

či voči týmto osobám nebude zavedené trestné konanie, ktoré by ich vyradilo z možnosti vrátiť sa pre zanechaný majetok, ak by sa dopustili trestných činov podľa §§1-4 nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR. Odporúčal čo najskôr vydať smernice pre podriadené úrady o tejto záležitosti.⁵⁸¹

Rozhodnutie ZK č. 6 o odvoze hnutelností osôb, ktoré už opustili územie Československa alebo Maďarska

Prijaté 1. júla 1946 v Starom Smokovci

Popis: Rozhodnutie vo všeobecnej podobe deklarovalo, že osoby, ktoré už opustili Československo alebo Maďarsko sa môžu vrátiť pre svoje hnutelnosti, s výnimkou osôb, na ktoré sa vzťahovali §§1-4 nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR. Rozhodnutie deklarovalo cieľ umožniť previesť hnutelnosti aj ďalším osobám, ak sa dohodnú obe vlády, deklarovalo možnosť previesť si ich, keď bude zadefinovaný pojem hnutelnosť. Podmienky pre dopravu hnutelností mali stanoviť odborné znalecké komisie. Prípadné nároky na náhradu majetku mohli uplatniť do 31. decembra 1946.

Zdroj: VOÚS, 1946, čiastka 8-9, s. 102.

Veľmi dôležitý a výsostne aktuálny problém, ktorý musela a chcela ZK riešiť bola ochrana osôb prihlásených alebo určených na presídlenie. Každá zmluvná strana mala osobitný záujem, aby rozhodnutie Zmiešanej komisie o ochrane presídlencov bolo prijaté. Výsledkom bolo rozhodnutie ZK č. 7 o konzulárnej ochrane presídlencov. Dohoda o výmene vo svojich článkoch I a V predpokladala, že presídlenci sa stanú presťahovaním čsl. alebo maďarskými štátnymi občanmi. Dôležité však bolo vyriešiť aj právne postavenie osôb prihlásených alebo určených na presídlenie do tej doby, než k tejto udalosti dôjde. Československo malo osobitný záujem o vyriešenie tejto problematiky, pretože v Maďarsku, aj v súvislosti s jeho statusom porazenej krajiny, sa vyberalo okrem pravidelných daní aj množstvo reparačných dávok v peniazoch, naturáliách a službách. Čsl. orgány sa usilovali, aby (aj v rámci motivácie na presídlenie) boli prihlásení na presídlenie týchto dávok, prípadne ďalších povinností (vojenská služba), zbavení. Navyše, ako to dokladuje množstvo sťažností, ktoré boli evidované ČSPK, boli práve pre prihlásenie sa na výmenu obyvateľstva miestnymi úradmi a bezpečnostnými zložkami šikanovaní a v mnohých oblastiach znevýhodňovaní. Podobne aj maďarská strana mala v oblasti ochrany osôb určených na presídlenie, ktorých považovala za

581 SNA, f. RK, š. 49. List V. Clementisa z 25. 3. 1945 povereníkovi vnútra J. Viktorymu. Prevádzanie Dohody o výmene - vývoz hnutelností.

svojich budúcich občanov, záujem, aby čsl. orgány urobili výrazné ústupky voči týmto osobám, ktorých sa týkali represívne protimenšinové opatrenia čsl. úradov tým, že boli zbavení štátneho občianstva a následnými opatreniami (konfiškácia majetku, pôdy, prepustenie zo štátnych služieb...). Spoločný záujem však neznamenal aj spoločný postup a spoločné ciele. Na rokovaní ZK 3. júla 1946 maďarská strana (expert L. Hollós) navrhla, aby v deň, kedy čsl. vláda odovzdá maďarskej všetky zoznamy osôb určených na presídlenie bol rozhodujúci pre to, aby Maďari dostali, pokiaľ ide o majetok, tie isté práva ako majú „nezávadní“ čsl. občania a budú si môcť napr. nárokovat' na náhradu vojnových škôd, ktorá im bude ešte pred vysťahovaním priznaná a vyplatená. Čsl. expert oponoval, že nejde o spoločný návrh a problém videl najmä v tom, že v ČSR ešte nebola upravená problematika náhrady vojnových škôd a že v tom čase sa vyplácali iba zálohy za škody. Za „nekonzekventné“ považoval rovnoprávnosť, ba výhody pred čsl. občanmi, ktoré by z toho vyplynuli.⁵⁸²

Práve 3. júla 1946 bol pripravený materiál, v ktorom československé MZV sumarizovalo čsl. pozíciu pred mierovou konferenciou v súvislosti s požiadavkami voči Maďarsku. Konštatovalo sa v ňom, že vedúci predstavitelia čsl. diplomacie J. Masaryk, V. Clementis a V. Hajdu uskutočnili priame rozhovory so všetkými ministrami zahraničných vecí mocností, k problematike riešenia maďarskej otázky v ČSR v súvislosti s prípravou mierových zmlúv. Bol konštatovaný posun v názoroch V. M. Molotova v tom zmysle, že Sovietsky zväz na rozdiel od začiatku rokovaní nebol ochotný predložiť problematiku Rade zahraničných ministrov samostatne. Stanovisko G. Bidaulta sa zmenilo a bolo priaznivejšie ako na začiatku. Bol ochotný problém predložiť Rade zahraničných ministrov a prípadne aj podporovať čsl. riešenie. Stanovisko E. Bevina sa nemenilo. Bol ochotný nastoliť problém v diskusii a čsl. diplomati ho hodnotili ako priaznivejšie ako na začiatku. Problematická zostala pozícia USA. „Američania ustúpili od neutrálneho stanoviska a kladú priamy odpor“. Ďalšia stratégia sa mala orientovať na ovplyvnenie všetkých účastníkov mierovej konferencie a prostredníctvom diplomatických misií v krajinách štyroch mocností. Jednou z možností malo byť zapojenie amerických krajanov do lobovania u amerických senátorov a kongresmanov, v prospech čsl. návrhov mierovej konferencii, zabezpečenie rozhovorov s československými diplomatmi a politikmi prostredníctvom amerických tlačových agentúr.⁵⁸³

Na ďalšom zasadaní 4. júla 1946 delegácie informovali, že sa dohodli, že „rozhodný deň“ má byť 8. júl 1946 (ak vlády dodajú súhlasné stanovisko) a že osobitné práva budú „požívať“ osoby určené na výmenu podľa čl. V Dohody,

582 SNA, f. ZK, š. 7. 6. zápisnica z III. zasadnutia ZK z 3. 7. 1946.

583 AMZV ČR, f. GS-A, š. 148. List J. Noska a V. Hajdu z 3. 7. 1946.

nie však osoby určené podľa čl. VIII Dohody (vojnoví previnilci).⁵⁸⁴ Právo vykonávať konzulárnu ochranu obyvateľov maďarskej národnosti v ČSR sa odvíjalo od výmeny listov medzi ministrami zahraničných vecí z 27. februára 1946, teda po podpísaní Dohody. Zmocnenec pre ochranu maďarských presťahovalcov v ČSR F. Wagner ho na Slovensku aj reálne uplatňoval. Aj z toho dôvodu sa čsl. strana usilovala zabezpečiť, aby sa podobný inštitút mohol uplatňovať aj vo vzťahu k Slovákom, ktorí boli prihlásení na výmenu obyvateľstva. Už na zasadnutí ZK 2. júla 1946 predložil zástupca čsl. vlády v komisii návrh, aby sa aj na Slovákov v Maďarsku prihlásených na presídlenie, vzťahovala konzulárna ochrana s kompetenciami, aké má maďarský Zmocnenec F. Wagner. L. Márk s tým vyslovil súhlas a ZK súhlasila s tým, aby takéto práva boli poskytnuté čsl. strane a požiadal obe vlády o pokyny.⁵⁸⁵ Na zasadnutí ZK 4. júla 1946 L. Márk potvrdil, že maďarská vláda súhlasí, aby ČSPK mala tie práva ako maďarský Zmocnenec v Bratislave, teda aby mohla intervenovať a zastupovať záujmy Slovákov v Maďarsku prihlásených na výmenu obyvateľstva.⁵⁸⁶ Ešte pred prijatím definitívneho rozhodnutia sa P. Winkler, zástupca čsl. vlády pri ZK obrátil na pražské ministerstvo najprv rádiogramom a potom aj listom. Vysvetlil, že na tlak maďarskej strany sa dohodlo, že do odovzdania zoznamov na vysídlenie, ktorý malo ČSR podľa Dohody predložiť do šiestich mesiacov od jej podpísania (teda do 27. augusta), sa budú výhody vyplývajúce z nariadenia vzťahovať na všetko obyvateľstvo maďarskej národnosti.

Po odovzdaní zoznamov sa už výhody rozhodnutia ZK č. 7 a ochrana maďarským Zmocnencom mali vzťahovať iba na osoby maďarskej národnosti uvedené v zoznamoch. V prípade Slovákov v Maďarsku, kde už boli zoznamy prihlásených odovzdané koncom mája 1946 sa rávalo s tým, že nastane nové právne postavenie *sui generis*, v celom rozsahu od vydania rozhodnutia, teda od 8. júla 1946. Za výrazný úspech P. Winkler považoval, že by sa

584 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadnutia ZK z 4. 7. 1946. Ako vysvetľoval P. Winkler v rádiograme z 5. 7. 1946 predsedovi OÚ J. Čechovi, čsl. zložka mala záujem, aby „rozhodný deň“ nastal čím skôr. Už po štyroch mesiacoch bolo zreteľné, že časť Slovákov prihlásených na presídlenie nemá dostatok trpezlivosti, aby znášala majetkovú neistotu, ale aj príkoria maďarských úradov. Rozhodný deň, ako by to garantovalo neskôr prijaté rozhodnutie č. 7, by zabezpečil oslobodenie od daní, vojenskej služby, spolupodieľaní sa na reparačných dávkach, ktoré sužovali maďarskú spoločnosť (voči ČSR si síce maďarská vláda reparačné povinnosti neplnila, ale do Sovietskeho zväzu prúdili vo veľkom rozsahu). Bez ohľadu na to, že podobné výhody pre presídľencov, vrátane právnej ochrany maďarského Zmocnenca, by dostali aj Maďari na Slovensku, považovali za dôležité, aby Slováci v Maďarsku mali „istotu“, že na nich Československo nezabudlo. (SNA, f. ZK, š. 10).

585 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadnutia ZK z 2. 7. 1946.

586 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadnutia ZK z 4. 7. 1946.

zabezpečovalo recipročne právo na ochranu vo vzťahu k presídlencom v Maďarsku. Od vydania rozhodnutia by mali Slováci v Maďarsku garantovanú právnu (konzulárnu) ochranu čl. delegáta pri SKK a zároveň by boli oslobodení od vojenskej služby, daní a reparačných povinností. Od ministerstva zahraničných vecí žiadal súhlas s týmto riešením.⁵⁸⁷ Výsledkom rokovania bolo Rozhodnutie č. 7 o osobitnom právnom postavení osôb prihlásených a určených na presídlenie.

Rozhodnutie č. 7 o konzulárnej ochrane presídlencom

Prijaté 8. júla 1946, v Starom Smokovci

Osobám prihláseným alebo určeným na presídlenie poskytovalo osobitné právne postavenie až do ich presídlenia v rozsahu vymedzenom v listoch z 27. februára 1946 vymenených medzi vládami. Pre Maďarov v ČSR konzulárnu ochranu poskytoval úrad maďarského Zmocnenca v Bratislave od doby jeho zriadenia a v Maďarsku pre Slovákov Čsl. delegát pri Spojeneckej kontrolnej komisii od vydania rozhodnutia. Presídlení sa oslobodzovali od vojenských povinností, platenia daní, poplatkov a verejnoprávnych záväzkov, reparačných dávok všetkého druhu. Mohli voľne disponovať svojím majetkom. Výhody sa vzťahovali na obyvateľstvo maďarskej národnosti iba do dňa, kedy Československo doručí maďarskej vláde posledný „dielčí“ zoznam osôb určených na presídlenie. Od toho dňa sa vzťahovalo iba na osoby uvedené v zoznamoch na presídlenie. Výhody rozhodnutia sa nevzťahovali na osoby, uvedené v čl. VIII. Dohody.

Zdroj: VOÚS, 1946, čiastka 8-9, s. 104.

Rozhodnutie ZK č. 7 vytvorilo dôležitú bariéru voči neobmedzenej moci štátu k presídlencom, vytvorilo však ďalšie ohniska sporov, pri vysvetľovaní jednotlivých ustanovení tohto rozhodnutia. Medzi ne patrilo problém tzv. „rozhodného dňa“,⁵⁸⁸ výkladu šírky ustanovenia o čl. VIII Dohody, výkladu pojmu „*disponovanie*“ majetkom a ďalších vážnych aj drobných problémov,

587 SNA, f. ZK, š. 10. List P. Winklera z 5. 7. 1946 ministerstvu zahraničných vecí. Samotné rozhodnutie ZK č. 7 nerušilo národné správy ani nenariaďovalo zastaviť konfiškačné pokračovania (BOBÁK, J. Výmena obyvateľstva... In *Slováci v zahraničí...*, s. 78), k týmto opatreniam sa Československo zaviazalo v dokumentoch prijatých pri podpise Dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom 27. 2. 1946.

588 8. 7. 1946, deň prijatia rozhodnutia, prezentoval aj materiál predkladaný na rokovanie čl. vlády, ktoré formálne dávalo súhlas s publikovaním rozhodnutia, ako deň nadobudnutia účinnosti rozhodnutia. (AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 135, Materiál na schôdzu vlády 5. 8. 1946. Rozhodnutie ZK č. 7) Ten sa však ako uvedieme v ďalších častiach práce nerealizoval.

ktoré uvedieme v chronologickom rámci tejto práce. Rozhodnutie síce nebolo významne menené, ale na jeho vylepšenie boli prijaté ďalšie rozhodnutia týkajúce sa vydávania dokladov, výpisov z pozemkových kníh, ochrany majetku na oboch stranách hraníc, rušenia národných správ atď. Osobitným problémom čsl. strany bola miera práv a možností, ktorými intervenoval maďarský Zmocnenec za práva, záujmy osôb určených na presídlenie a akým sa domáhal riešenia sťažností a krívd, ktoré dostával, sprostredkoval a riešil vo vzťahu k čsl. úradom a vôbec akceptovanie jeho „misie“. Otázka kompetencii maďarského Zmocnenca vyvolávala v slovenskej spoločnosti tiež mnoho otázok a bola zdrojom mnohých konfliktov. Pre mnohé úrady a osoby v povojnovej atmosfére bola ťažko pochopiteľná, lebo nebola v súlade s všeobecne vnímaným naratívom o tom, že Maďari na Slovensku stratili štátne občianstvo, boli vnímaní ako nepriatelia a zradcovia a mali byť vysídlení. Citeľné oslabenie protimaďarskej politiky vyplývajúce aj z tohto rozhodnutia poburovalo na Slovensku skupiny obyvateľstva, ktoré boli priamo dotknuté zastavením konfiškácií, rušením národných správ, uvoľňovania živností. Na druhej strane, maďarskí členovia ZK boli svojim politickými reprezentáciami kritizovaní za mieru, akou umožnili vyhnúť sa slovenským budúcim presídlencom povinnostiam, najmä reparačným dávkam, ktoré ostatné obyvateľstvo maďarského štátu muselo znášať a kriticky vnímalo výnimky pre slovenskú komunitu.

Osoby zaradené na zoznamy presídlelcov mali dostať informácie o svojom presídlení od kompetentných slovenských úradov (biely lístok). V mnohých prípadoch sa však o tom dozvedeli od maďarského Zmocnenca, ktorý všetkým osobám z odovzdaných zoznamov maďarskej vláde zasielal potvrdenie, že sú pod jeho konzulárnou ochranou. Podľa údajov v rôznych žiadostiach sa tak dialo zhruba v októbri 1946.⁵⁸⁹ Dokladuje to aj informácia osobného tajomníka poverenika techniky Jozefa Styka Michala Kubinca, ktorý informoval predsedu SNR J. Lettricha o listoch, ktoré zasielal maďarský Zmocnenec osobám, ktoré boli zaradené v zoznamoch na presídlenie. Maďarský Zmocnenec im oznamoval, že podľa rozhodnutia ZK č. 7 spadajú pod jeho ochranu od 26. augusta 1946. Informoval ich, že nepodliehajú vojenskej službe (Š.- stratili občianstvo, takže ich asi nikto do vojenskej služby nevolal), nie je možné od nich vymáhať dane a poplatky a môžu voľne disponovať so svojim majetkom. Informoval ich, že čsl. vláda sa zaviazala, že bude suspendovať všetky opatrenia na konfiškáciu majetku a bývalým verejným zamestnancom bude vyplácať

589 SNA, f. Fond národnje obnovy (FNO), š. 163, Bajcsi, Benčíč – vyňatie...

existenčné minimum. Žiadal oslovených, aby sa na neho v prípade nejakej krivdy obracali.⁵⁹⁰

Maďarský Zmocnenec sa napriek vymedzeným kompetenciam snažil zasahovať aj do oblastí, ktoré sa netýkali osôb uvedených na zoznamoch, čo maďarská strana zdôvodňovala princípmi ľudskosti a ochrany práv osôb maďarskej národnosti. Na porade prednostov oblastných úradov OÚ 28. decembra 1946 sa hodnotila bezpečnostná situácia pri „náboře“ pracovných síl do Čiech. Okrem iného venovali pozornosť pôsobeniu maďarských „agentov“, medzi ktorých zaradili aj maďarského Zmocnenca F. Wagnera a „jeho pomocníka Lehela Farkasa a nejakého Berecza“. Podľa správy „*chodia medzi maďarské obyvateľstvo a v prípade potreby sa legitimovania preukazujú sa ako orgány maďarskej vlády oprávnené zasahovať na ochranu maďarského obyvateľstva.*“⁵⁹¹ Konštatovali, že nemajú právo zasahovať v tejto záležitosti, lebo je to záležitosť čl. vnútornej politiky. Bezpečnostným zložkám odporúčali, aby týmto osobám zabránili v činnosti pri „náboře“ robotníctva na práce „*rozhodným, ale slušným spôsobom.*“⁵⁹²

Môžeme konštatovať, že na základe reálnej praxe maďarský Zmocnenec mohol vystupovať v záujme obyvateľov ČSR maďarskej národnosti od podpísania Dohody, reálne od svojej inštalácie na čl. území. Jeho právomoci boli vymedzené Dohodou o výmene obyvateľstva a k nej náležiacim dokumentom, vrátane dodržiavania prijatých rozhodnutí ZK. Jeho kompetencie boli teda rámcované aj rozsahom rozhodnutia ZK č. 7, ktoré sa priamo týkalo konzulárnej ochrany presídlencov a listom vymeneným medzi V. Clementisom a J. Gyöngyosim z 27. februára 1946, v ktorom sa uvádzalo: „*Československá vláda priznáva maďarskému konzulátu, ktorý sa má zriadiť v Bratislave, právo intervenovať u československých úradov v záujme osôb maďarskej národnosti, ktorých sa týka dohoda o výmene obyvateľstva. Keď nebude môcť byť zriadený takýto konzulát behom 6 mesiacov, rátané od podpisu dohody, bude toto právo náležať maďarskému zástupcovi, ktorý bude existovať pri oddelení Zmiešanej komisie, ktorá bude pôsobiť v Československu.*“⁵⁹³ Jeho právomoc sa vzťahovala na všetky osoby maďarskej národnosti na území Slovenska, ktoré stratili čl. štátne občianstvo na základe dekrétu č. 33 z 2. augusta 1945 a mohli požívať

590 SNA, f. Poverenictvo techniky, š. 55. List zmocnenca pre hájenie záujmov maďarských presťahovalcov v ČSR z 8. 10. 1946.

591 SNA, f, Osídľovací úrad (OÚ) – (nespracovaný fond), Bezpečnostné opatrenia pri náboře pracovných síl – poznatky.

592 SNA, f, OÚ, Bezpečnostné opatrenia pri náboře pracovných síl – poznatky.

593 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. List Thea N. Florina z 18. 8. 1948 D. Okálimu o kompetenciách F. Wagnera.

ochranu maďarského Zmocnenca od založenia jeho úradu. Po odovzdaní zoznamov na presídlenie 26. augusta 1946 sa jeho kompetencie mali týkať iba osôb uvedených na týchto zoznamoch. Nemohol zasahovať ani v prospech vojnových previnilcov, určených na presídlenie na základe čl. VIII. Dohody. Jeho právomoci sa netýkali ani obyvateľov maďarskej národnosti, ktorí neboli určení na výmenu obyvateľstva.

Zmocnenec mohol priamo oslovovať všetky kompetentné úrady. V odpovedi na otázky, ktoré posielali úrady zo Slovenska, ktoré dostávali žiadosti, sťažnosti a intervencie maďarského Zmocnenca Úrad predsedníctva Zboru povereníkov okresným úradom odporúčal, aby so zmocnencom korešpondovali iba v administratívnych záležitostiach „*menšej dôležitosti*“ a v ostatných inštruovali o požiadavkách zmocnenca príslušné povereníctvo.⁵⁹⁴ K. Vadkertyová vo svojej práci písala o „*Úrade vládneho splnomocnenca*“, ktorý „*bol založený 1. augusta 1946*“, a jeho splnomocnencom bol F. Wagner. Úrad mal podľa nej pobočky v mestách Lučenec, Nové Zámky, Košice, Komárno, Levice, Štúrovo a Šamorín. S takýmito odbočkami sme sa v archívnych dokumentoch nestretli, čo však nemusí znamenať, že neexistovali. Činnosť maďarského Zmocnenca zatiaľ komplexne nespracovala žiadna práca a aj v našej sa nachádzajú iba niektoré informácie.

Problematické je aj tvrdenie K. Vadkertyovej, že Predsedníctvo Zboru povereníkov 7. augusta 1946 vymedzilo kompetencie vládneho splnomocnenca, aj to, že ani Predsedníctvo Zboru povereníkov, ani OÚ „*nedokázali zabrániť... aby sa nestretávali s Maďarmi*“.⁵⁹⁵ Na takúto činnosť (vymedzenie pôsobnosti maďarského Zmocnenca) nemalo Predsedníctvo Zboru povereníkov, ani Osídľovací úrad, žiadne kompetencie, mohli iba usmerniť podriadené organizácie, ako konať v styku s maďarským splnomocnencom. Bola to novo zriadená inštitúcia a regionálne a miestne štruktúry potrebovali jasnú inštrukciu, aby ich usmernili, a/ že má právo konať, b/ že Maďari majú právo na jeho konzulárnu ochranu podľa rozhodnutia ZK č. 7, aj podľa vymenených listov signatárov Dohody z 27. februára 1946.

Od rozhodného dňa nebolo možné v Maďarsku od osôb určených na presídlenie vymáhať dane, poplatky, reparačné dávky,⁵⁹⁶ naturálne odvody. Netý-

594 ŠA Prešov, pobočka Bardejov, f. ONV Bardejov, č. 1137/46. List ÚP ZP z 3. 10. 1946 pre ONV Bardejov.

595 VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 318-319.

596 V podmienkach správy SKK nie vždy mali takého „výhody“ zmysel. V Békéscsabe vedúci 15. oblasti ČSPK v spoločnosti člena ČSPK Pavla Hudeca navštívili zástupcu SKK pre túto župu majora ČA Michejeva a žiadali vysvetlenie o skonfiškovaní ošípanej miestnemu roľníkovi. Ten odpovedal, že tieto reparačné dávky berú iba tým roľníkom, ktoré

kalo sa to však povinnosti byť zaradený do pracovného procesu. Tieto nedoplatky mali tvoriť súčasť vzájomného medzištátneho vyrovnania. Osoby maďarskej národnosti v ČSR zároveň mohli voľne disponovať svojim majetkom. Presídlenci a osoby uvedené v čl. V Dohody mali požívať konzulárnu ochranu v rozsahu uvedenom v listoch medzi vládami z 27. februára 1946. Konzulárnu ochranu osôb slovenskej národnosti v Maďarsku, ktoré sa prihlásili na výmenu obyvateľstva podľa tohto rozhodnutia vykonával čsl. delegát pri Spojeneckej kontrolnej komisii. Ochranu osôb maďarskej národnosti mal vykonávať Úrad maďarského zmocnenca v Bratislave odo dňa zriadenia úradu a vynešenia rozhodnutia, ktorým bol 8. júl 1946.⁵⁹⁷ Celé rozhodnutie môžeme hodnotiť ako problematické a neproporčné. Ochrana osôb slovenskej národnosti v Maďarsku prihlásených na presídlenie nebola v oblasti majetkových práv zadaná tak jednoznačne, ako sa to týkalo osôb maďarskej národnosti v Československu určených na výmenu. Podobne to bolo aj v prípade zadefinovania ich konzulárnej ochrany. Pri Slovákoch v Maďarsku neboli uvedené časové relácie účinnosti rozhodnutia. Napr. v informácii, ktorú 16. novembra 1946 zaslalo Povereníctvo vnútra všetkým okresným národným výborom, správnym komisiám a NV miest Bratislava a Košice sa oznamovalo, že dňom 26. augusta, kedy boli odovzdané všetky zoznamy osôb maďarskej určenej na presídlenie do Maďarska nastal „rozhodný deň“ a do platnosti vstúpil III. článok rozhodnutia ZK č. 7., ktoré sa vzťahuje len na osoby uvedené v čl. V Dohody. Nebolo v ňom uvedené, že sa vzťahuje aj na čl. I. Dohody (Slovákov v Maďarsku). Československo však malo reálne veľké očakávania v súvislosti s uplatňovaním rozhodnutia ZK č. 7, lebo pre Slovákov v Maďarsku znamenalo nielen konzulárnu ochranu, oslobodenie od vojenskej služby, ale aj ochranu pred exekúciami a vymáhaní reparačných povinností a dávok, daní a poplatkov.⁵⁹⁸ Pre maďarské politické reprezentácie boli niektoré formulácie rozhodnutia č. 7 problematické a minister J. Gyöngyösi v tomto období podal jednu z diplomatických nôt, týkajúcu sa práce ZK čsl. delegátovi pri SKK F. Dastichovi.⁵⁹⁹

majú viac ako dve ošípané. Vzhľadom na to, že viac ako dve ošípané mal v Békéscsabe každý slovenský roľník, bola táto intervencia zbytočná. (SNA, f. ZK, š. 10 List vedúceho 15. oblasti z 5. 6. 1946 ČSPK).

597 VOÚS, čiastka 8-9, s. 104. Rozhodnutie ZK č. 7 o konzulárnej ochrane presídlencov.

598 Podrobný popis povinností, od ktorých mali byť na základe rozhodnutia ZK č. 7 presídlenci zo Slovenska aj z Maďarska oslobodení, obsahuje list ministerstva zahraničných vecí z 5. 8. 1946 predsedníctvu čsl. vlády (AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 138).

599 SNA, f. ZK, š. 10. Informácia P. Winklera o predvolaní predsedu maďarskej zložky ZK do Budapešti zo 14. 7. 1946.

Ďalší teoretický (aj praktický) problém, bol, odkedy je možné hovoriť o začiatku presídľovania. Pre čl. stranu bol problém od začiatku jednoznačný. Presídľovanie sa môže začať od výmeny ratifikačných listín Dohody. Ak sa zachovajú „administratívne“ a „bezpečnostné“ predpisy, presídľovanie môže začať. P. Winkler trval na tom, že po 15. máji má každá riadne prihlásená osoba právo na to, aby bola na základe čl. I, ods. 1 Dohody presídlená a „*maďarská vláda má povinnosť v tomto neprekázať*“.⁶⁰⁰ L. Márk sa domnieval, že presídľovanie môže začať až vtedy, ak budú stanovené finančné, dopravné a iné podmienky pre presídľovanie podľa IX. článku Dohody. Zástupca maďarskej vlády v ZK L. Márk nakoniec súhlasil s tým, že v prípade osôb, pri ktorých nie sú potrebné osobitné finančné alebo technické smernice, je možné uskutočniť ich presídlenie. Pod pojmom „technické smernice“ sa rozumelo, že nie je potrebná súčinnosť dopravných alebo technických orgánov oboch štátov.⁶⁰¹ Boli teda vyriešené prvé zásadné otázky technického, finančného a právneho charakteru, na ktorých sa už významným spôsobom podieľali znalecké komisie.⁶⁰² Tým sa vytvorili podmienky pre presídlenie jednostranných transportov osôb slovenskej národnosti z Maďarska, ale bez nároku na recipročné vystaňovanie Maďarov zo Slovenska, ktoré malo byť základom V. článku Dohody. Výsledkom bolo rozhodnutie ZK. č. 8, ktoré sa stalo základom jednosmerných (jednostranných) transportov sociálne slabšieho obyvateľstva slovenskej národnosti z Maďarska.

Rozhodnutie ZK č. 8 o jednostrannom presídlení

Prijaté 4. júla 1946 v Starom Smokovci

Popis: Rozhodnutie umožňovalo jednostranné presídlenie pre osoby slovenskej a českej národnosti prihlásené na presídlenie, ak nie sú potrebné osobitné technické alebo finančné smernice. Zoznamy mala potvrdiť maďarská pohraničná stráž a po presídlení maďarská zložka ZK, aby sa započítali do „kvóty“. Osoby si mohli previesť iba svoje osobné veci.

Zdroj: VOÚS, 1946, čiastka 8-9, s. 105.

Formálne bol stanovený 1. júl 1946 ako dátum, od ktorého začalo riadne presídľovanie Slovákov z Maďarska podľa Dohody, bez ohľadu na ich zamestnanie. Rozhodnutie ZK č. 8 určovalo, že odo dňa účinnosti Dohody, teda od 15. mája 1946 je možné presídľovať Slovákov (a Čechov) z Maďarska, ak

600 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadnutia ZK z 4. 7. 1946.

601 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadnutia ZK z 4. 7. 1946.

602 SNA, f. ZK, š. 9. Ustavenie a prvá činnosť Zmiešanej komisie, 5. 9. 1947.

k tomu nie je potrebné plniť osobitne administratívne a technické podmienky v súčinnosti oboch štátov, za dodržania podmienok stanovených v tomto rozhodnutí.⁶⁰³ Z politického hľadiska práve tento aspekt, že Dohodu je možné realizovať už od jej podpísania, bol pre čl. predstaviteľov dôležitý.⁶⁰⁴ Pre recipročnú výmenu obyvateľstva však nepriniesol očakávaný výsledok, lebo maďarská zložka a najmä maďarská politika bazírovala na tom, že je potrebné vysporiadať všetky technické, administratívne, právne a iné náležitosti, aby výmena mohla naozaj začať. Konkrétne podmienky jednostranného presídlenia Slovákov z Maďarska boli zadefinované v Rozhodnutí ZK. č. 9, ktoré bolo prijaté na tej istej schôdzi ZK 4. júla 1946. Rozhodnutie ZK č. 9 určovalo spôsob odovzdávania presídlencov a predpokladalo, že takýmto spôsobom (jednostranne), by sa mohli presídlieť aj Maďari zo Slovenska, to sa však ani v jednom prípade nerealizovalo.⁶⁰⁵ Odchody maďarského obyvateľstva z Československa aj po jej podpísaní mali charakter útekov (napr. pri „nábo-re“ alebo pred opatreniami ľudového súdnictva, či administratívneho šikano-vania), nikdy nie maďarskými úradmi organizovanej akcie. Československé pokusy o takýto jednostranný odsun nenašli pochopenie ani u obyvateľstva ani u maďarských úradov. Rozhodnutie ZK č. 8 rávalo so zapojením širokého inštitucionálneho spektra čl. úradov a inštitúcií na presídľovanie. Iniciatíva sa očakávala od čl. strany, preto sa zoznamy mali v Maďarsku odovzdávať L. Márkovi a zoznamy Maďarov zo Slovenska Zmocnencovi maďarskej vlády F. Wagnerovi. Spolupodieľať sa mali organy maďarskej miestnej administratívy a policajný komisár, na Slovensku členovia Národnej bezpečnosti⁶⁰⁶ a miestne národné výbory. V Maďarsku sa mali na príprave podieľať oblastné úradov-ne ČSPK a na Slovensku poverení úradníci Úradu maďarského zmocnenca v Bratislave. Transporty mali sprevádzať maďarské policajné orgány, ale aj vojaci, ktorí boli dislokovaní pri ČSPK.⁶⁰⁷

603 Rozhodnutie ZK č. 8. VOÚS, čiastka 8-9, s. 105.

604 SNA, f. ZK. š. 10. List P. Winklera z 5. 7. 1947 Z. Procházkovi na MZV o rokovaní ZK.

605 Na začiatku septembra 1946 sa pokúsil OÚ predložiť zoznamy Maďarov na presídlenie podľa rozhodnutia ZK č. 9, ale maďarský zmocnenec F. Wagner ich odmietol prijať a úradník Maďarskej presídľovacej komisie M. Szabados, ktorý bol poverený prijímať prihlášky podľa rozhodnutia ZK č. 8, v čase neprítomnosti maďarského zástupcu pri ZK L. Márka, ich síce prijal, ale s výhradami. Prakticky sa však v tejto fáze nedalo nič vykonať. (SNA, f. ZK, š. 11. Správa členov ZK z 18. 9. 1946 o činnosti od 30. 8. 1946 pre D. Okáliho).

606 Po roku 1945 sa bezpečnostné zložky na Slovensku nazývali Národná bezpečnosť, pripomíname to len preto, že v niektorých prácach o výmene obyvateľstva sa stretáme s označeniami, ktoré sa používali od roku 1918 až do roku 1989: četníci, žandári, Verejná bezpečnosť. (PURGAT, J. *Výmena obyvateľstva...*, s. 187).

607 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadnutia ZK z 4. 7. 1946.

Rokovania ZK pokračovali denne, vo veľmi rýchлом slede. Cieľom bolo pripraviť základné administratívne a technické smernice, ktoré by umožnili realizovať recipročnú výmenu obyvateľstva podľa čl. I a čl. V Dohody. Na zasadaniach 5.-8. júla 1946 sa rokovalo o súpise majetkov a jeho oceňovaní. Člen znaleckej komisie Alexander Pockody predložil čl. návrh na smernice pre súpis a odhad hodnoty majetku presídlencov. Mali ich vykonať súpisové komisie. V Maďarsku mala byť súpisová komisia zložená z dôverníka presídlencov, čl. úradníka (učiteľa, notára, úradníka) a zástupcu maďarských úradov. V ČSR mali byť členom súpisnej komisie zástupca maďarských presídlencov, československý úradník a zástupca maďarských úradov. ZK súhlasila aj s tým, že maďarské úrady môže v súpisovej komisii na Slovensku zastupovať aj obyvateľ maďarskej národnosti zo Slovenska, ale maďarská strana by musela predložiť ich zoznam a zo štátno-bezpečnostných dôvodov mohli čl. úrady namietat' takého člena komisie. Súpisy sa mali pripraviť za prítomnosti presídlenca. Súpisy by sa poskytovali oblastným úradovniam a potom centrálnej súpisovej komisii. Zloženie ústrednej súpisovej komisie mali určiť poverení zástupcovia ZK, ktorí by mali k dispozícii odborníkov z oblasti poľnohospodárstva (agronómov), priemyslu, práva a prípadne iných zložiek v paritnom zastúpení z oboch štátov. Zhodli sa na tom, že je potrebné oddeliť súpis, ktorý uskutočnia súpisové komisie, za účasti presídlenca a ocenenie majetku, ktoré mala realizovať ZK, prostredníctvom svojich štruktúr. Znalci oboch štátov by vypracovali aj spoločné „dobrozdanie“, ktoré cieľom bolo stanoviť, ktoré majetky majú byť súčasťou medzištátneho vyrovnania, ktoré predkladal A. Pockody. Ten predpokladal, že bude potrebné vytvoriť 70-100 súpisových komisií. Navrhoval, aby sa súpis majetku uskutočnil 10 dní pred presídlením, aby neboli disproporcie medzi zisteným majetkom a skutočnosťou.⁶⁰⁸ Prepracovaná verzia „dobrozdania“ znalcov bola predložená na zasadanie ZK 9. júla 1946. Zložité problémy oceňovania majetku riešili finanční znalci (A. Hrnčár a L. Hollós). Bolo potrebné rozhodnúť pri poľnohospodárskom majetku, v akých jednotkách sa bude určovať výmera pôdy, ako sa bude vypočítavať cena v prípade, ak výmera presahuje 50 ha (nad túto výmeru nepatrila za pôdu náhrada), ak je pôda rôznej bonity, akým spôsobom sa bude určovať hodnota hnutelností a nehnuteľností (znalci uvažovali o stanovení ceny podľa situácie z prvého polroku 1938), akým spôsobom sa bude prepočítavať medzi jednotlivými menami. Na ZK sa prezentoval aj názor, aby bol pripravený pre členov súpisových komisií slovensko-maďarský slovníček najdôležitejších pojmov, ktorý by uľahčil prácu komisiám. Situáciu ešte komplikovala skutočnosť, že

608 SNA, f. ZK, š. 7. Dobrozdanie pôdohospodárskych znalcov. Príloha k zápisnici z III. zasadnutia ZK z 8. 7. 1946; Zápisnica z III. zasadania ZK z 8. 7. 1946.

v Maďarsku sa uskutočnila v roku 1946 menová reforma a kvôli obrovskej inflácii aj zmena z pengő na forint. Išlo teda o zložité mechanizmy, ktoré boli prepracované do podrobnosti a vyžadovali naozaj kvalifikovaných odborníkov, ktorí mohli takéto pokyny pripraviť. Bezprostredne povojnová doba, kedy stačilo nariadiť, že sa obyvatelia presídlia a ostatné zariadil „život“, boli preč. Aj preto, pri prijatí takýchto zložitých mechanizmov bola realizácia výmeny ťažkou skúškou. Výsledkom zložitých rokovaní o technických otázkach výmeny bolo rozhodnutie ZK č. 10 o súpise majetku presídlencov.⁶⁰⁹

Rozhodnutie Zmiešanej komisie č. 10 o súpise zanechaného majetku

Prijaté 9. júla 1946, v Starom Smokovci

Podľa čl. VII Dohody vlastnícke práva presťahovaných osôb k ich nehnuteľnostiam prechádzali na štát doterajšieho bydliska. Zmiešaná komisia mala určiť výšku náhrady, ktorú je povinný kompenzovať štát, do ktorého presídlenec odchádza. Vyrovnanie náhrady malo tvoriť časť vzájomného medzištátneho vyrovnania všetkých práv a finančných záväzkov. Rozhodnutie ZK č. 10 riešilo problematiku súpisu všetkých zanechaných nehnuteľností, technické vykonanie a postup vykonania súpisu a prevzatie spísaného majetku.

Zdroj: VOÚS, 1946, čiastka 8-9, s. 106-108.

Po prijatí rozhodnutia ZK č. 10 sa mal na výzvu maďarského ministerstva zahraničných vecí z 9. júla 1946 predseda maďarskej zložky ZK L. Ruttkay dostaviť do Budapešti. Predmetom znepokojenia maďarských vládnych elít bolo prijatie uvedeného rozhodnutia, ale aj ďalšie výhrady k rokovaniu a činnosti maďarskej zložky ZK na zasadaní v Starom Smokovci. Vedením komisie poveril predseda náhradníka T. Geönczeöla a na jeho miesto nastúpil náhradný člen Ferenc Kozma. Dobrovoľne sa s L. Ruttkayom do Budapešti vydal aj zástupca maďarskej vlády v komisii L. Márk (ak by bolo potrebné vysvetliť niektoré kroky maďarskej zložky ZK), a ten požiadal zástupcu čsl. vlády v ZK P. Winklera, aby išiel s nimi, ak by bolo potrebné priamo konzultovať niektoré záležitosti. Maďarskí členovia komisie rokovali s P. Sebestyénom, Sándorom Vájlokcom a E. Bolgárom 10. júla 1946. Podľa informácií, ktoré získal P. Winkler, predmetom debaty bolo najmä rozhodnutie ZK č. 7 a najmä tá časť, na základe ktorej sa Slováci prihlásení na presídlenie nemuseli podieľať

609 Rozhodnutie ZK č. 10. VOÚS, čiastka 8-9, s. 106-108. SNA Bratislava, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadania ZK z 9. 7. 1946.

na reparačných dávkach. Voči tomuto rozhodnutiu mali politickí predstavitelia MZV najväčšie výhrady a očakávalo sa, že sa maďarská zložka ZK pokúsi o zmenu tohto rozhodnutia. To bolo pre čsl. stranu zásadne neprijateľné. Na diplomaticky formulovanú otázku, či Maďarsko bude lojálne plniť podpísanú Dohodu, L. Márk dostal od maďarských predstaviteľov vyhýbavú odpoveď. Je potrebné dohodu plniť, ale je potrebné zabezpečiť najprv vyriešenie zásadných otázok. Medzi ne, ako sa domnieval (a veľmi správne) podľa niektorých indícií P. Winkler, patrilo najmä problém presídľovania vojnových previnilcov podľa čl. VIII. Smerovanie, ktoré nastolila čsl. strana vzbudzovalo u maďarských predstaviteľov obavy, že recipročná výmena podľa čl. I a V bude iba „papierovou formou“ výmeny a snahou čsl. orgánov bude, zbaviť sa veľkej časti maďarského obyvateľstva jednostranným vysídlením vojnových previnilcov a ich rodín.⁶¹⁰

Na ďalších rokovaníach ZK (bez prítomnosti uvedených členov ZK) sa preberali odborné otázky týkajúce sa poľnohospodárstva a dopravy. Situáciu ohľadom valutového vyrovnania medzi štátmi navrhovali riešiť za účasti zástupcov národných bánk (na rokovanie bol pozvaný aj riaditeľ Československej národnej banky Ladislav Košút). Osobitne bolo potrebné riešiť otázky finančné (súpis majetku a oceňovanie), otázky poľnohospodárske aj otázky dopravné. L. Košút navrhoval, aby sa majetok oceňoval na základe ceny z prvého polroku 1938 a cena by sa na Slovensku vyjadrovala v československých korunách (Kčs-Kč) a v Maďarsku v pengő a to „na zlatom podklade“. S týmto súhlasil aj maďarský expert L. Hollós. Na základe tejto dohody bolo vydané rozhodnutie ZK. č. 11 o oceňovaní presídľencami zanechaného majetku.⁶¹¹

V prípade dopravy pri výmene obyvateľstva videli čsl. experti štyri významné otázky. Určenie termínu zasadania znaleckej dopravnej komisie (návrh na 18. júla 1946); spôsob vyúčtovania nákladov na presídľovanie medzi železničnými spoločnosťami (podľa čl. VII Dohody); poskytovanie vozňov medzi oboma stranami, aby sa na dodávke vozňov podieľali aj maďarské železnice – MÁV (maďarská strana deklarovala, že vzhľadom na stav vozňového parku nie je schopná pokryť požiadavky v plnom rozsahu); otázka „československej železničnej trakcie na tratiach MÁV-u“ (ČSR bola ochotná prevziať zodpovednosť za presídľovanie aj na maďarských tratiach – otázka platieb a využívanie tratí, vedľajšie „vozebné“ výkony, platby za presun maďarských

610 SNA, f. ZK, š. 10. Informácia P. Winklera o predvolaní predsedu maďarskej zložky ZK do Budapešti zo 14. 7. 1946.

611 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadania ZK z 13. 7. 1946; Rozhodnutie ZK č. 11. VOÚS, čiastka 8-9, s. 109-110.

presídlencov na maďarských tratiach...)⁶¹² Maďarská strana zdôvodňovala nedostatok vozňov aj tým, že ČSD im dlhovala 4000 krytých vozňov, ktoré dlhodobo zadržovala.⁶¹³ Osobitný problém boli dodávky uhlia do rušnov. Maďarská strana požadovala neúmerne množstvo uhlia, čo zdôvodňovala prestojmi s použitím veľkého množstva pary. Čsl. strana tvrdila, že na jeden km jazdy je potrebných 46 kg uhlia, čo maďarská strana vysoko prekračovala.⁶¹⁴ Tieto problémy sa riešili aj na ďalších rokovaní ZK, pri paralelnej snahe o vytvorenie podmienok pre zasadanie znaleckých komisií, ktoré mali priniesť návrhy na riešenie týchto otázok. Spoločný návrh dopravných odborníkov bol predložený na zasadanie ZK 12. júla 1946.⁶¹⁵ Československí dopravní znalci požadovali, aby bolo uplatnené prednostné dopravné právo pre presídľovacie železničné transporty. Presídľovanie sa malo vykonávať po 2-3 dopravných cestách a vzhľadom na nedostatok vozňov na maďarských železniciach by urýchlilo transporty. Rátali s tým, že denne by išlo asi o štyri vlakové súpravy do ČSR a späť. Maďarský znalec navrhoval problém riešiť „bezodkladnou“ dopravou a podľa neho by bol rozdiel medzi týmito spôsobmi malý a dialo by sa podľa presne stanovených dopravných plánov.⁶¹⁶

Maďarská strana (L. Márk) považovala za najhumánnejší spôsob realizácie výmeny obyvateľstva vzájomnú zámenu majetkov medzi presídlencami, čo umožňoval „inštitút“ zámenných zmlúv. Ich podstatou bola dohoda medzi presídľovanými osobami o vzájomnej výmene majetku (domov, firiem...), ktorá nebola síce dominantným spôsobom realizácie výmeny, ale stala sa jej súčasťou. Každú zámennú zmluvu schvaľovala ZK svojim uznesením (nie rozhodnutím, ale uznesením), aj preto je dôležité akceptovať rozdiel medzi týmito dvomi „produktmi“ Zmiešanej komisie. P. Winkler, v mene čsl. vlády s vytvorením takéhoto spôsobu výmeny súhlasil, ale odmietal, aby to bol dôvod na vycestovanie do druhého štátu. ZK sa zhodla, že takéto zámény musí schváliť ZK. Pravidlá pre zámenné zmluvy stanovovalo rozhodnutie ZK č. 12.⁶¹⁷ V liste na MZV, v ktorom P. Winkler informoval o zasadaní ZK, zamenám majetku medzi presídlencami nepripisoval veľký význam, vzhľadom na predpokladaný nízky počet a absenciu kontaktov medzi záujemcami

612 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadania ZK z 10. 7. 1946.

613 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadania ZK z 12. 7. 1946.

614 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadania ZK z 12. 7. 1946.

615 SNA, f. ZK, š. 7. Návrh dopravných odborníkov vyslaných Zmiešanou komisiou ustanovenou na prevedenie výmeny obyvateľstva.

616 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadania ZK z 13. 7. 1946.

617 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadania ZK z 13. 7. 1946; Rozhodnutie ZK č. 12. VOÚS, čiastka 8-9, s. 110-111.

o presídlenie v Maďarsku a v ČSR.⁶¹⁸ Najmä v prvom období činnosti čl. zložky Zmiešanej komisie viac ako samotné zámenné zmluvy rezonovali v korešpondencii s úradníkmi z ministerstva, snahy čl. štátnych občanov vymeniť si poľnohospodárske majetky, ktoré vlastnili na území Maďarska. Tento problém však nebol v kompetencii a náplni práce ZK, lebo presahoval jej mandát, týkajúci sa realizácie Dohody.⁶¹⁹

Na rokovaní ZK 15. júla 1946 maďarskí predstavitelia L. Márk a predseda maďarskej zložky L. Ruttkay otvorili problematickú tému národných správ na Slovensku, podľa nariadenia č. 50/1945 Zb. n. SNR. Súviselo to s určením vlastníctva presídlenca k niektorým majetkovým hodnotám. Majetky u osôb, ktoré boli zaradené do výmeny obyvateľstva mali byť vyňaté spod národnej správy (oficiálne zoznamy presídlencom však boli odovzdané maďarskej vláde až 26. augusta) a čl. úrady nemali záujem rušiť národné správy na všetky majetky obyvateľov maďarskej národnosti. Od podpísania Dohody však v mnohých prípadoch nečestným konaním národných správcov došlo „*k scudzeniu predmetov... veľkých hodnôt, čo vlastník nemôže znášať.*“⁶²⁰

ZK riešila konkrétne problémy majetkovej štruktúry v závislosti od typu zamestnania, príslušnosti k profesijnej a sociálnej štruktúre spoločnosti (lekárnici, robotníci a živnostníci s poľnohospodárskym majetkom do 5 k.j., pôdohospodári, majitelia priemyselných závodov, vinohradníci...). Riešila problém chápania pojmu „hnutelný“ aj „nehnutelný“ majetok, v závislosti od právneho stavu v jednotlivých krajinách. Tieto špecifické otázky hospodárskej politiky a klasifikácie nebudeme v texte tejto práce rozoberať, hoci práve im je venovaná veľká časť odbornej diskusie na zasadaniach Zmiešanej komisie.⁶²¹

Okrem presídlenia osôb maďarskej národnosti obvinených alebo odsúdených podľa nar. č. 33/1945 Zb. n. SNR, ktorí mali byť presídlení podľa čl. VIII Dohody sa ZK venovala aj odsúdeným podľa „všeobecných“ trestných činov. Možno povedať, že obe strany sa zhodli na zásade, že výkon trestu nie je prekážkou pre presídlenie. Československá strana navrhovala, aby boli zrušené tresty, ktoré boli uložené za vojenské trestné činy smerujúce proti „*vojenskému úsiliu Nemcov a ich spojencov*“. Aj keď to nebolo napísané jednoznačne, aj voči Maďarsku. ZK očakávala v tomto vyjadrenie od právnej znaleckej komisie. Čsl. zložka komisie prezentovala názor, že takto odsúdení by mali vykonať

618 SNA, f. ZK, š. 10. Informácia P. Winklera o rokovaní ZK zo 14. 7. 1946.

619 SNA, f. ZK, š. 10. Žiadosti o zámenu poľnohospodárskej pôdy.

620 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadania ZK z 15. 7. 1946.

621 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadania ZK z 15. 7. 1946 a zo 16. 7. 1946.

verdict súdov na území, kde boli odsúdení a až potom by boli presídlení do druhej krajiny. K tejto problematike bolo prijaté rozhodnutie ZK č. 15.⁶²²

Rozhodnutie Zmiešanej komisie č. 15 o presídlení trestne stíhaných osôb

Prijaté 18. júla 1946, v Starom Smokovci

Konštatovalo, že trestné stíhanie pre všeobecné a politické trestné činy, právoplatný rozsudok ani vykonávanie trestu nie sú prekážkou pre presídlenie. Trestné konanie pre vojenské trestné činy, ktoré smerovali k mareniu vojenskej činnosti Nemecka a jeho spojencov mali byť zastavené. Týmto rozhodnutím nebolo dotknuté právo Československa odmietnuť presídlenie osôb, ktoré sú uvedené v Dodatku k čl. I Dohody (osoby s protidemokratickým postojom a činmi proti českému a slovenskému národu alebo Spojeným národom).

Zdroj: VOÚS, 1946, čiastka 8-9, s. 114.

Medzi všeobecno-právne otázky, ktoré riešila komisia patrilo aj stanovenie pojmu bydliska a národnosti. Zástupca maďarskej vlády L. Márk predložil stanovisko, ktoré si osvojil predseda maďarskej zložky komisie L. Ruttkay, a tak sa stali predmetom rokovania ZK. Obe strany sa dohodli, že pod pojmom bydlisko bude chápané miesto pobytu presídľovanej osoby, ktoré nemusí byť totožné s „domovskou príslušnosťou“.⁶²³

Maďarská strana požadovala, aby pojem národnosť bola vyjadrená nielen subjektívnym názorom prihláseného, ale aj podporená objektívnymi znakmi. L. Márk už na zasadaní ZK 6. júla 1946 v prejave presadzoval štyri dôležité predpoklady pre možnosť prihlásiť sa na presídlenie: trvalé bydlisko, slovenskú alebo českú národnosť, subjektívny akt vôle (prihláška) a „spôsobilosť jednania v zmysle Dohody“. Kritériami pre určenie národnosti mali byť: „obcovací“ jazyk, priznanie sa k národnosti pri sčítaní a príslušenstvo k politickým alebo iným spolkom.⁶²⁴ Pokiaľ ide o národnosť, predpokladáme, že maďarskú stranu viedli k nastoleniu tejto témy snahy niektorých osôb zlepšiť svoje sociálne a majetkové postavenie presídlením do ČSR, resp. ako to interpretoval

622 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadania ZK z 15. 7. 1946 a zo 18. 7. 1946; Rozhodnutie ZK č. 15. VOÚS, čiastka 8-9, s. 114.

623 Domovská príslušnosť (domovské právo) súviselo so zavedením obecného zriadenia. V medzivojnovom Československu s ním súviselo právo na pobyt v obci, zaopatrenie v prípade núdze a nadobúdalo sa narodením, sobášom, získaním trvalého pobytu alebo získaním úradníckeho miesta.

624 SNA, f. ZK. Informácia P. Winklera o rokovaní ZK z 9. 7. 1946.

„ľudový diskurz“, využiť v prípade niektorých príslušníkov nemeckej menšiny (Švábov) výmenu obyvateľstva a zachrániť sa pred odsunom do Nemecka. Hlavným motívom však bola v prípade maďarského stanoviska bezpochyby snaha znížiť počet prihlásených a vymieňaných osôb podľa čl. I Dohody, ktorý mal priamu súvislosť s počtom osôb maďarskej národnosti určených na výmenu podľa čl. V Dohody.

Aj keď sa v predchádzajúcej diskusii členovia ZK zhodli na tom, že národnosť je subjektívna kategória, o ktorej rozhoduje samostatná osoba, L. Márk v tejto súvislosti uviedol, že „*pojmem národnosť, resp. príslušnosť k národnosti, musí byť spravdepodobnená objektívnym kritériom a to v minimálnej miere aspoň tak, aby to zodpovedalo požiadavkám zdravého rozumu a praktického života*“.⁶²⁵ Ako príklad výkladu pojmu národnosť uviedol vyhlášku o reslovakizácii a nariadenie č. 104/1945 Zb. n. SNR. P. Winkler na tento návrh reagoval, tým že „*Maďari nemôžu vznášať žiadne námietky, tie sú vyhradené iba čl. vláde aj to v určitých prípadoch*“. Podľa čl. interpretácie Dohoda nedávala možnosť spochybniť u jednotlivcov národnosť prihláseného. Mohli zasahovať iba vtedy, ak čl. vláda odmietla prihlásenú osobu prijať.⁶²⁶ Upozorňoval, že princíp subjektívneho rozhodovania o národnosti bol prijatý na rokovaníach politických reprezentácií v Prahe vo februári 1946. Argumentoval aj prijatým rozhodnutím ZK č. 8, ktoré tento princíp akceptovalo pri jednostrannom presídľovaní sociálne slabších Slovákov z Maďarska. Podľa jeho vyjadrenia, ČSR nemala záujem presídľovať obyvateľov Maďarska inej národnosti ako slovenskej a českej. Ohradil sa proti tomu, aby Maďarsko kladlo podmienky na to, aby sa mohlo začať presídľovanie. L. Márk na to reagoval tým, že v rámci výmeny môžu byť presídlené iba osoby slovenskej a českej národnosti, a preto má maďarská strana právo dávať námietky, ak to tak nie je. Snahu maďarskej strany overovať prihlasovanie sa k národnosti sledovaním štatistických údajov čl. strana spochybňovala spôsobom získavania štatistických údajov pri sčítaní obyvateľstva v Maďarsku. Maďarská strana zase argumentovala, že v Maďarsku bolo vždy primárne subjektívne vyjadrenie príslušnosti k národnosti, aj keď predseda maďarskej zložky L. Ruttkay uznal, že „*s určitým obmedzením, vyplývajúcim z politických koncepcií (napr. koncepcia Svätošafanskej koruny)*“.⁶²⁷ D. Okáli konštatoval, že Dohoda nedáva maďarskej vláde žiadne oprávnenie k preskúmaniu subjektívnych prejavov národnosti a poradu ukončil.⁶²⁸ V nasledujúci deň sa uskutočnilo mimoriadne neverejné zasadanie

625 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadania ZK z 18. 7. 1946.

626 SNA, f. ZK, š. 9. Ustavenie a prvá činnosť Zmiešanej komisie, 5. 9. 1947.

627 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadania ZK z 18. 7. 1946.

628 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadania ZK z 18. 7. 1946.

členov ZK k problematike „národnosti“. Ani na tejto porade sa obe strany nedokázali zhodnúť na spoločnom stanovisku a maďarská strana trvala na tom, že v osobitných prípadoch musí mať právo zisťovať národnosť prihláseného na presídlenie. Zároveň L. Márk konštatoval, že „*pokiaľ robila Československá presídľovacia komisia propagandu, bola táto propaganda pravdivá a neznamenala žiadny útlak. Smerodajné je vyhlásenie presídlenca, že sa prihlasuje k národnosti slovenskej alebo českej, účel, ktorý týmto prejavom sledoval, je vedľajší.*“ Obe zložky mali povinnosť podať informáciu o nedohode svojim vládam.⁶²⁹ Pre čl. zložku bola trvalou konštantou pre prihlásenie sa k presídleniu prihláškou jasne vyjadrená vôľa presídliť sa. Všetky ostatné záležitosti považovali za spochybniteľné historickými a politickými okolnosťami, v ktorých slovenská menšina v Maďarsku žila (dôveryhodnosť sčítaní obyvateľstva, násilná asimilácia, diskriminačný systém školstva, politické represie a kultúrny útlak autoritatívneho režimu...). Otázka ustálenia pojmu národnosť sa stala predmetom dlhodobých sporov a „vyriešila“ ju až politická dohoda na jar v roku 1947, ktorá viedla k reálnemu začiatku recipročného presídľovania.⁶³⁰ Dramatické zasadanie ZK 19. júla 1946, gradovalo po 21. hodine, kedy začalo riadne rokovanie o návrhu zástupcu maďarskej vlády L. Márka k problematike odsunu vojnových previnilcov podľa čl. VIII Dohody. Na rokovaní sa zúčastnil aj predseda Osídľovacieho úradu J. Čech. L. Márk predložil štyri zásadné otázky: 1. Stanovenie času, „*dokedy by sa malo byť pred československými ľudovými súdmi zavedené konanie podľa článku VIII.*“ – (čo by sme mohli pretlmočiť, dokedy sa majú uskutočniť konania pred ľudovými súdmi na Slovensku podľa nar. č. 33/1945 Zb. n. SNR o osobách, ktoré budú zaradené do výmeny obyvateľstva podľa čl. VIII Dohody); Pre čl. stranu bola v tejto otázke podstatná platnosť domácej legislatívy a považovali za možné predkladať návrhy na vysídlenie vojnových previnilcov dovtedy, kým budú účinné nariadenia SNR o vojnových previnilcoch a ich prípadné novelizácie. 2. Stanovenie, v akom štádiu sa má trestné konanie nachádzať, aby „*mohli byť voči presídlencom uplatnené následky čl. VIII*“; Z toho P. Winkler vyvodil záver, že aj maďarská strana predpokladá, že konanie pred súdom nemusí byť ukončené a môže byť v akomkoľvek štádiu. Za podstatné navrhoval považovať, že „*je daná skutková podstata trestného činu*“. L. Márk však oponoval, že jediným relevantným výsledkom trestného konania, na základe ktorého môže byť osoba považovaná za odsúdenú, môže byť vynesení právoplatný

629 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica o mimoriadnej schôdzi ZK z 19. 7. 1946 ohľadom určenia národnosti.

630 SNA, f. ZK, š. 9. Ustavenie a prvá činnosť Zmiešanej komisie, 5. 9. 1947. K tejto problematike bolo neskôr, 6. júna 1948, prijaté rozhodnutie ZK č. 39

rozsudok. Na zasadaní ZK 22. júla 1946 L. Márk zdôraznil, že je nepredstaviteľné, aby v právnom štáte mohol rozhodnúť o tom, či niekto spáchal trestný čin alebo nie, niekto iný, ako súd.⁶³¹

3. Rozhodnutie, či príbuzní „nasledujú osud“ osôb uvedených podľa čl. VIII; V tomto bode P. Winkler navrhol, aby sa rodinní príslušníci presťahovali dobrovoľne, čím by pre nich bolo možné zabezpečiť výhody vyplývajúce z čl. V Dohody.

4. Stanovenie termínu, do ktorého môže čsl. vláda predložiť zoznam osôb podľa čl. VIII.⁶³² Pri informácii o návrhu L. Márka D. Okáli pripomenul, že z tohto návrhu vyplývajú ešte ďalšie dve otázky: 1 počet osôb, na ktoré sa bude vzťahovať čl. VIII; 2 maďarská strana podmieňuje odpoveďami na predchádzajúce otázky začiatok recipročnej výmeny podľa čl. V Dohody.

Zástupca čsl. vlády P. Winkler považoval vyriešenie týchto otázok za legitímny problém, o ktorom má rokovať ZK, ale rázne odmietol spájanie výmeny podľa čl. V a to, či maďarská vláda prijme na svoje územie takýchto presídlencov, s problematikou odsunu podľa čl. VIII. Požiadal ZK, aby prednostne rozhodla o otázke možného „junktívania“ (spájania) týchto dvoch článkov. L. Ruttkay zdôvodňoval postoj maďarskej časti komisie tým, že čl. VIII obsahuje množstvo neznámych faktorov, ktoré ovplyvňujú aj presídľovanie podľa čl. V. Ak by išlo o veľký počet osôb aj s rodinnými príslušníkmi, výrazným spôsobom by to ovplyvnilo štruktúru presídlencov a možnosti ich umiestnenia na maďarskom území. „*Toto bezpochyby znamená faktický junktív so stavom... prijímaných osôb podľa článku V.*“ P. Winkler oponoval, že už v čase podpisovania Dohody maďarská vláda vedela, že v čase, kedy bude predložený zoznam presídlencov podľa čl. V, nebude známy počet osôb, ktoré budú zaradené do výmeny podľa čl. VIII. Rezolútne rozdiely pomenoval D. Okáli. Podľa neho ide o dva nezávislé procesy. Recipročnú výmenu obyvateľstva podľa čl. V, o ktorej má rokovať ZK a odsun „*fašistických zločincov*“, ktorých má právo čsl. vláda presídliť. U týchto osôb „*netreba ustalovať žiadne smernice*“ lebo sa na nich nevzťahujú výhody podľa čl. V a VII Dohody. „*Maďarský štát si nemôže želať, aby sa voči týmto osobám postupovalo blahovoľne...*“ Argumentoval, že Dohoda neuvádza, že by sa recipročná výmena podmieňovala tým, že maďarská strana musí vedieť počet presídľovaných podľa čl. VIII. L. Ruttkay upozorňoval, že existujú rozdiely v legislatíve pri pohľade na vojnových zločincov a mnohé činy, ktoré sú na Slovensku hodnotené ako trestné činy sa v Maďarsku takto neposudzujú (príslušnosť k maďarským politickým stranám, podpora dôsledkov Viedenskej arbitráže, podpora maďarských arbitrážnych orgánov, vítanie

631 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadania ZK z 22. 7. 1946.

632 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadania ZK z 19. 7. 1946.

Horthyho a maďarskej administratívy a vojska...). „*Takéto osoby maďarská strana nebude posudzovať ako fašistických zločincov, nehovoriac o rodinných príslušníkoch, ktorých nemožno posudzovať tak ako delikventov.*“⁶³³

Pavel Winkler označil takúto argumentáciu za snahu prekaziť začiatok výmeny obyvateľstva podľa čl. V. László Márk naopak tvrdil, že nevyriešenie predložených otázok by mohlo v budúcnosti narušiť plynulosť výmeny, ktorú chce maďarská strana zabezpečiť, a preto apeloval na ich riešenie. „*Článok VIII vytvoril nejasnú situáciu. Nevie sa, koľko osôb bude presídlených týmto spôsobom, nie je upravená ani otázka ich rodinných príslušníkov.*“ Z toho vyvodil hrozbu, že maďarský štát nebude schopný prijať taký veľký počet osôb na svoje územie. Skonštatoval, že čl. VIII naozaj nie je predpokladom a základom výmeny, ale bez jeho vyriešenia nie je možný ďalší postup. Vzhľadom na to, že o nastolených otázkach musí rozhodnúť vláda, bolo konanie o tejto otázke prerušené.⁶³⁴ V sprievodnom liste pre MZV k zápisnici z tohto zasadania P. Winkler napísal, že Maďari nakoniec ustúpili od spájania riešenia problému podľa čl. VIII s recipročnou výmenou podľa čl. I a V. V neformálnom rozhovore po skončení rokovania ZK J. Čech povedal, že počet osôb, ktorých by sa týkal čl. VIII by mohol byť 30-35 tisíc. Tento údaj vraj prezentoval aj v rozhovore s V. Clementisom a J. Gyöngyösim pri pražských rokovaníach (nie je uvedené pri ktorých).⁶³⁵ V tom čase ešte čsl. MZV neodovzdalo zoznamy Maďarov určených na presídlenie. Podľa Dohody a s ňou súvisiacich dokumentov tak malo urobiť do 27. augusta 1946. Už naznačené zákulisné debaty, aj dobré spravodajské informácie maďarskej zložke a maďarským autoritám signalizovali, že počet vojnových previnilcov a ich rodinných príslušníkov bude dosahovať vysoké počty. Táto hrozba vzbudzovala na maďarskej strane vážne obavy.

Možno konštatovať, že každé rokovanie prinášalo so sebou nastolenie ďalších problémov. Zmiešaná komisia sa stala hromozvodom rôznych podnetov a musela riešiť množstvo interpretačných otázok. Vážny problém spôsobovalo vnímanie pojmu hnutelnosť. D. Okáli rádiogramom 18. júla 1946 žiadal V. Clementisa, aby rozhodol o probléme, „*ktorý môže mať ďalekosiahly význam*“. Maďarskí odborníci pojem hnutelnosť chápali ako „*fundus instructus*“, teda celý živý a mŕtvy inventár, ktorý je potrebný k činnosti hospodárstva (stroje aj dobytok...).⁶³⁶ Československí experti predpokladali, že poľnohos-

633 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadania ZK z 19. 7. 1946.

634 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadania ZK z 19. 7. 1946.

635 SNA, f. ZK, š. 10. List P. Winklera z 22. 7. 1946 na MZV.

636 SNA, f. ZK, š. 10. Rádiogram D. Okáliho z 18. 7. 1946 V. Clementisovi. Ešte v rádiograme zo 16. 7. 1946 P. Winkler oznamoval, že čsl. delegácia trvá na stanovisku, že „*fundus*

podárske stroje, dobytok, ale aj vybavenie živností (často pod národnou správou) zostanú na Slovensku a pripíšu sa na účet výmeny (riešený medzištátnym vyrovnaním), prípadne sa prebytkové položky eliminujú ako súčasť maďarských reparácií stanovených Dohodou o prímerí z 20. januára 1945 (neskôr potvrdených aj mierovou zmluvou z 10. februára 1947). Navyše sťahovanie presídlencov s najširšou „výbavou“ by bolo nákladné aj na zabezpečenie dopravy. Aj na porade s pracovníkmi Osídľovacieho úradu 25. júla 1946, na ktorej sa zúčastnil aj D. Okáli, sa diskutovalo o spôsobe evidencie, súpise majetku zanechaného presídlenými Maďarmi, bola v pláne starostlivosť o živý a mŕtvy inventár, kým prídu noví osadníci.⁶³⁷ Navyše, a na to ako na vážny problém upozorňoval v rádiograme MZV D. Okáli, aj slovenskí poľnohospodári z Maďarska sú citovo pripútaní k svojmu dobytku a neradi by sa ho vzdávali.⁶³⁸

Na rokovaní ZK 20. júla 1946 sa riešil otázka prevodu hnutelného majetku. V zásade sa schvaľoval princíp, že presídlenec si môže previesť všetok hnutelný majetok. V prípade, že by nastali okolnosti, že to nie je možné (veľké množstvá komodity – seno, slama, repa...), mal by ho zanechať na mieste, ale malo by mu to byť kompenzované. Samozásobiteľné dávky presídlencov boli stanovené napr. vyhláškou Povereníctva výživy (napr. 240 kg obilia na osobu). Nehnutelnosti, ktoré zostávali na mieste a patrí za ne presídlencovi náhrada, mali byť vo výkazoch jasne označené.⁶³⁹ Predseda slovenskej časti finančnej znaleckej komisie A. Pockody vypracoval pre potreby slovenskej časti ZK súhrnný elaborát, v ktorom z hospodárskeho hľadiska analyzoval podstatné súvislosti, v závislosti od množstva hnutelného majetku presídlencov. Pri základnej línii presídľovania, pre ktorú bolo typické, že slovenské rodiny z Maďarska mali väčšinou menší majetok a Osídľovací úrad pre Slovensko sa usiloval do zoznamov Maďarov dať majetné a predovšetkým roľnícke rodiny, upozorňoval na vážne straty, ktoré utrpí poľnohospodárstvo na Slovensku.⁶⁴⁰ A. Pockody navrhoval obmedziť množstvo vyvázaného hnutelného poľnohospodárskeho majetku zo Slovenska a zároveň upozorňoval na problém, ktorý sa razantne objavil v priebehu recipročnej výmeny v rokoch 1947-1948 a to bola vážna sociálna a majetková disparita prihlásených presídlencov z Maďarska

instructus“ majú presídlenci nechať na mieste. (SNA, f. ZK, š. 10. Rádiogram P. Winklera z 16. 7. 1946 pre ZAMINI.

637 SNA, f. ZK, š. 10. Zápis z porady na Osídľovacom úrade 25. 7. 1946.

638 SNA, f. ZK, š. 10. Rádiogram D. Okáliho z 18. 7. 1946 V. Clementisovi.

639 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadania ZK z 20. 7. 1946.

640 Alexander Pockody urobil detailné prepočty, akým spôsobom sa odchod Maďarov prejaví na slovenskej poľnohospodárskej produkcii. Je to jedinečná analýza o hospodárskych dopadoch výmeny obyvateľstva na slovenské hospodárstvo. (SNA, ZK, š. 10).

a Maďarov určených na výmenu obyvateľstva zo Slovenska. Dohoda a sprievodné dokumenty priamo obsahovali formuláciu o dodržaní pomeru sociálnej a majetkovej štruktúry.⁶⁴¹ O prevoze hnutelností a detailoch tohto náročného systému presídľovania majetku presídľovaných rodín detaile pojednávalo rozhodnutie ZK č. 16, ktoré schválili na rokovaní ZK 22. júla 1946.⁶⁴² Všeobecná mienka v slovenskej politickej reprezentácii a verejná mienka prezentovaná v tlači dala oprávnenie do súvislosti rokovania o spomínaných otázkach a prijatie tohto rozhodnutia, s odvolaním predsedu maďarskej časti ZK L. Ruttkaya 23. júla 1946, ktorého na tomto mieste mal nahradiť (ale nenahradil) Lajos Jócsik, maďarský vládny komisár pre osídľovanie.⁶⁴³

Katalin Vadkertyová píše, že prijatie „uznesenia“ (rozumieme rozhodnutia) ZK č. 16 z 22. júla 1946 „*bolo víťazstvom československej strany*“. Písala o troch typoch hnutelného majetku 1 hnutelný majetok súvisiaci s hospodárením a nemožno ho kompenzovať; 2 hnutelný majetok súvisiaci s hospodárením; 3 kompenzovateľný hnutelný majetok, ktoré boli naozaj základným a dôležitým fundamentom prijatého rozhodnutia a presadili ho slovenskí experti. Hodnotila to ako krivdu na maďarských roľníkoch, predovšetkým pokiaľ išlo o obmedzenie množstva dobytku, poľnohospodárskych produktov, ktorý mohli previesť do Maďarska. Dôležitá bola aj skutočnosť, že od inventarizácie majetku nim nemohli disponovať (lebo bol spísaný a mali za neho dostať náhradu).

641 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 134. Elaborát A. Pockodyho. Vývoz hnutelností presídlencov z 18. 7. 1946. D. Okáli spis založil ako nepoužitelný, pretože už bolo prijaté rozhodnutie ZK č. 16. Spis je napriek tomu veľmi zaujímavým dokumentom hospodárskych pomerov na Slovensku. „*Úmyslom Osídľovacieho úradu bolo vyvážiť iba bohatých Maďarov... s priemernou výmerou 10 ha. ... predpokladá, že sa nám podarí vyviezť 100 000 Maďarov, z ktorých 80 000 bude patriť k poľnohospodárstvu... a získame 200 000 k. j. pôdy.*“ Vychádzajúc zo štatistických údajov k 1. 1. 1946, podľa ktorých po vojne ubudlo 25 % koní, 20 % hovädzieho dobytku a 40 % ošípaných predpokladal, že Maďari si odvezú 15 000 koní, 40 000 kusov dobytku a 70 000 kusov ošípaných. Podľa výkazu o majetku prihlásených Slovákov by títo doviezli 3772 koní, 11 920 kusov dobytku a 24 370 ošípaných. Najmä pokiaľ ide o kone, by to bola významná strata pre slovenské poľnohospodárstvo. Jeho podrobná analýza sa týkala aj poľnohospodárskych komodít, charakteru životnosti a ďalších zaujímavých údajov k charakteristike sociálno-ekonomického postavenia presídlencov. Materiály ČSPK, uložené v bratislavských a pražských archívoch, poskytujú dokonalý prehľad o hospodárskych otázkach a charakteristikách presídlencov, ale v tejto publikácii sa im nebudeme venovať.

642 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadania ZK z 22. 7. 1946; Rozhodnutie ZK č. 16. VOÚS, čiastka 8-9, s. 114-116.

643 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z III. zasadania ZK z 23. 7. 1946.

Rozhodnutie Zmiešanej komisie č. 16 o súpise hnutelností

Prijaté 22. júla 1946, v Starom Smokovci

Popis: Rozhodnutie v záujme bezproblémového presunu hnutelností v zmysle čl. VI Dohody malo zabezpečiť riadne spísanie majetku presídlencom. Majetok rozdeľovalo na rozdeľovalo na hnutelnosti voľné (neboli obhospodarované a nemali byť kompenzované), obhospodarované (podliehali viazanému hospodárstvu) a kompenzačné (živý a mŕtvy inventár, ktorý by bol zanechaný na mieste a patrila za neho náhrada).

Zdroj: VOÚS, 1946, čiastka 8-9, s. 114-116.

Schválenie tohto rozhodnutia vytváralo predpoklady pre čl. verziu presídlenia. Nevyužívané majetky sa mali stať súčasťou štátneho vlastníctva. Presídlencom si mohli zobrať so sebou iba samozásobiteľné dávky určené rozhodnutím, v obmedzenom rozsahu. Živý inventár (kone, kravy...) a mŕtvy inventár (kosačky, pluhy, sejačky, vybavenie firiem...) by zostal na mieste a bol by vlastníčkovi kompenzovaný v novom bydlisku. Takýto spôsob presídľovania bol pre maďarské politické reprezentácie neprijateľný a v ďalšej činnosti ZK v rokoch 1947-1948 bol revidovaný do podoby, kedy si presídlenec mohol vziať so sebou skoro všetko.

Môžeme vychádzať z predpokladu, že na obyvateľoch maďarskej národnosti, ktorí sa nechceli sťahovať bola spáchaná nespravodlivosť, niesli dôsledky za konanie svojich politických reprezentácií počas vojny, ktoré sa snažili naplniť politickú ideu veľkého Maďarska a dostať čo najviac Maďarov do materského štátu. V takom prípade je všetko, čo sa dialo, krivdou na týchto ľuďoch, ktorí sa priamo neprevinili a niesli dôsledky za to, že takéto režimy akceptovali. Či ich mohli aj neakceptovať, je na posúdení vplyvu jedinca, skupiny na činy, ktoré uskutočnia politické reprezentácie. Je to otázka pre všetky vojny a povojnové udalosti a nielen pre tento konkrétny prípad. Je to závažná otázka, nakoľko je kolektívna zodpovednosť použiteľným faktorom zodpovednosti ľudu, za nezodpovednosť elít. Slovenská historiografia a politické elity od skončenia vojny do súčasnosti na ňu odpovedali – áno, maďarská historiografia a politické elity – nie. Ak by sme ju položili v tej istej podobe a namiesto povojnových opatrení by sme sa spýtali na Viedenskú arbitráž a jej dôsledky, dostali by sme skoro zrkadlový obraz odpovede.

Nevôľa maďarskej vlády a ministerstva poľnohospodárstva voči takému rozhodnutiu sa prejavila tým, že ho odmietli akceptovať (napriek zásade stanovenej pre činnosť ZK, ktorá zaväzovala vlády zmluvných strán akceptovať a realizovať rozhodnutia ZK). Aj v súvislosti touto kauzou musíme upozorniť na niektoré nepresné a pritom závažné informácie. K. Vadkertyová napísala:

„v priebehu niekoľkých hodín odvolala dr. Józsefa Péchyho, ktorý viedol maďarskú časť zmiešanej komisie“.⁶⁴⁴ V skutočnosti po tomto incidente nebol odvolaný József Péchy, ale László Ruttkay, pretože ten bol v tom čase predsedom maďarskej zložky ZK. Naopak J. Péchy bol vymenovaný za nového predsedu maďarskej zložky ZK (začal „úradovať“ 16. augusta 1946) a nahradil odvolaného predchádzajúceho predsedu L. Ruttkaya. Do príchodu J. Péchyho ho na mieste predsedu zastupoval člen ZK Tibor Geönczeöl. Odvolanie L. Ruttkaya však nebolo až také náhle. Ten mal toho na rováši u maďarskej politickej elity už viacej. Vyčítali mu jeho konanie v súvislosti s problematikou reslovakizácie a rozhodnutia ZK č. 5, nespokojné boli politické špičky aj s prijatou verziou rozhodnutia ZK č. 7, ktorá umožňovala neplatiť Slovákom retribučné dávky a ani rozhodnutie ZK č. 10 o súpise majetku nebolo prijaté maďarskými úradmi priaznivo. Preto jeho odvolanie nebolo až takým prekvapením pre ľudí pracujúcich okolo ZK. Prijaté rozhodnutie ZK č. 16 bolo už iba posledným klincom do kariéry L. Ruttkaya v Zmiešanej komisii a znamenalo nástup éry J. Péchyho, ktorý sa predtým podieľal na činnosti ZK ako člen dopravnej znaleckej komisie.

Aj zasadanie Zmiešanej komisie malo svoje „zákulisie“ a to nielen v monitorovaní činnosti maďarskej zložky ZK bezpečnostnými orgánmi. Na zasadaní v Starom Smokovci sa zúčastnilo 38 osôb. Svedčí o tom zoznam osôb, ktorým bolo vydávané „fajčivo“. Lebo v povojnovej dobe cigareta „robila“ chlapa a bez cigariet sa nemohla zaobísť žiadna spoločenská udalosť.⁶⁴⁵ Jedna osoba mala nárok na 10 kusov cigariet na deň. Cigarety dostali aj zástupcovia maďarskej zložky (300 kusov na pobyt od 24. 6.-23. 7.), a čl. časť (tiež 300 ks na celý pobyt), vrátane šoférov, bezpečnostných zložiek, redaktorov, služby pri rádiu atď. Osobitne zaujali v zozname D. Okáli, ktorý chcel iba 180 kusov cigariet a po 300 cigariet dostali aj pani Winklerová a Pohánková, ktoré robili spoločnosť svojim manželom. 350 kusov bolo rozdáných voľne pri obedoch a večeriach. Celkom bolo vydaných 8140 kusov cigariet. Dodaných bolo 500 cigariet Luxus z Budapešti, 2040 cigariet Khedive z Bratislavy a od osobného tajomníka D. Okáliho Lučana, 5100 cigariet pre „stredné vrstvy“ Lipa a 500 cigariet Tatra. Z nich 1600 zabezpečil tajomník Lučan. 4000 Líp bolo z tabakovej továrne v Spišskej Belej. Najväčším odberateľom bol tiež tajomník Lučan,

644 VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 327.

645 Nárok na cigarety mali aj členovia a pracovníci zložky ZK pôsobiaci v Budapešti. D. Okáli 3. septembra 1946 žiadal od Riaditeľstva čl. tabakovej réžie v Bratislave pre osem zamestnancov ZK pridel amerických cigariet s nárokom od júna 1946. (SNA, ZK, š. 11. Žiadosť o pridel amerických cigariet.

ktorý zabezpečil 1640 cigariet, ale z nich 1140 „vyfasoval“ späť.⁶⁴⁶ V rádiograme z 9. júla 1946 D. Okáli žiadal F. Lednára (podpredsa Fondu národnej obnovy), aby požiadal povereníka financií Mateja Joska o uvoľnenie 3000 kusov cigariet „a tieto láskavo prineste. Nech ich preplatí profesor Záhora.“⁶⁴⁷ Riaditeľstvu tabakovej továrne v Spišskej Belej bol doručený list, v ktorom bolo uvedené že ich „z príkazu vládneho zmocnenca Daniela Okáliho.... žiadam, aby ste doručiteľovi tohto listu P. Zátúreckému vydali 4000 kusov najlepších cigariet, aké máte.“⁶⁴⁸ Starý Smokovec a čl. zložka ZK sa teda zhostila organizácie zasadania aj s primeraným organizačným a spoločenským zabezpečením a vytvorila priaznivé podmienky pre „priateľské“ rokovanie.

Incident s odvolaním predsedu maďarskej zložky ZK zároveň znamenal ukončenie III. zasadania ZK v Starom Smokovci a letnú prestávku v jej rokovaní. Politické rokovania a horúce leto 1946 však pokračovalo. Týždeň po skončení III. Zasadania Zmiešanej komisie, od 29. júla 1946, mierotvorcovia na Parížskej konferencii 1946 mali rozhodnúť o podobe mierovej zmluvy s Maďarskom.

V čase pred začatím mierovej konferencie, aj v čase jej konania si slovenská a maďarská strana vymieňali protestné nóty proti diskriminácii svojich krajanov na území druhého štátu. Československá strana protestovala proti prenasledovaniu prihlásených na presídlenie,⁶⁴⁹ Zmocnenec pre hájenie záujmov maďarských presťahovalcov v ČSR namietal konfiškácie maďarských majetkov, nevyplácanie podpôr verejným zamestnancom.⁶⁵⁰ Dočasné národné zhromaždenie už 12. apríla 1946 prijalo uznesenie o sociálnych podporách a odškodnení. Maďarské nóty dožadujúce sa vyplácania podpôr prepusteným verejným zamestnancom signalizovali, že vyjadrenia povereníctva financií z 15. mája 1946 o vyplácaní sociálnych podpôr, ktoré dostal V. Clementis, neboli spoľahlivé. Na zasadanie čl. vlády predkladal pracovník MZV Karel Štrup informáciu o rokovaní ZK v Starom Smokovci a tiež uvádzal, že

646 SNA, f. ZK, š. 10. Zoznam osôb, ktorým boli vydávané cigarety na zasadaní ZK v Starom Smokovci z 3. 8. 1946.

647 SNA, f. ZK, š. 10. Rádiogram D. Okáliho zo 9. 7. 1946 F. Lednárovi.

648 SNA, f. ZK, š. 10. List v mene Zmiešanej komisie z 9. 7. 1946 riaditeľstvu tabakovej továrne.

649 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. List MZV z 24. 7. 1946 pre československého delegáta pri SKK č. 129. 992/VI-3/1947. MZV v Prahe dostalo list od ČSPK z 11. 6. 1946 aj s prílohami o množstve krívd voči Slovákom v Maďarsku a požiadalo čl. delegáta pri SKK, aby zaslal maďarskému MZV nótu proti tomu, že maďarské úrady ubližujú Slovákom a Čechom, ktorí sa prihlásili na presídlenie a robia im rôzne príkoria.

650 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120. Informácia dr. P. Winklera, zástupcu pri SK o maďarských nótach s ohľadom na mierovú konferenciu.

vyplácanie sociálnych dávok pre bývalých verejných zamestnancov maďarskej národnosti je podľa informácií Povereníctva sociálnej starostlivosti pre Ministerstvo financií zabezpečené.⁶⁵¹ Nie je jasný ani presný počet verejných zamestnancov, ktorých sa týkali reštrikčné opatrenia čl. úradov na Slovensku. V materiáloch, ktoré dokumentovali prenasledovanie slovenských žiadateľov o presídlenie v Maďarsku, sa nachádza zoznam prepustených verejných zamestnancov maďarskej národnosti podľa jednotlivých rezortov, ktorý uvádza 2198 zamestnancov, najviac z rezortu školstva (914), dopravy (514), pôst (313), zdravotníctva (150). Niektoré rezorty však neoznámili žiadneho prepusteného zamestnanca maďarskej národnosti (sociálna starostlivosť, rezort spravodlivosti, informácií).⁶⁵² Problém však zjavne pretrvával a bol dlhodobo predmetom sporov medzi zložkami Zmiešanej komisie.

3.2.2 Medzinárodno-politický kontext rokovaní ZK od 24. júna do rokovania ZK 5. augusta 1946⁶⁵³

Výmena obyvateľstva bola bilaterálnou záležitosťou oboch krajín a oficiálne nebola súčasťou mierových rokovaní. V skutočnosti sa však stávala súčasťou diskusií a vzájomného súperenia a argumentácie v rokovaniach s krajinami zúčastnenými na mierovej konferencii. Obe diplomacie venovali veľkú pozornosť propagande a pripravili materiály nielen k navrhovaným zmenám v mierovej zmluve s Maďarskom, ale aj k výmene obyvateľstva v cudzích jazykoch, ktoré boli distribuované účastníkom mierovej konferencie.

Úlohou československej diplomacie na mierovej konferencii bolo nielen potvrdiť oprávnenosť Československa podpísať takúto Dohodu o výmene

651 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 135. Informácia pre rokovanie vlády z 5. 8. 1946.

652 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. Počet zamestnancov maďarskej národnosti, ktorí boli prepustení z jednotlivých rezortov (nedatované). Problematika sociálnych dávok sa vyriešila až v roku 1948, kedy ZK prijala rozhodnutie ZK č. 48 o úprave služobných a platových podmienok presídlených verejných a štátnych zamestnancov (18. 3. 1948) a na konci roku rozhodnutie ZK č. 58 o vyplácaní sociálnej podpory 19. 10. 1948.

653 Problematike rokovaní medzi politickými a diplomatickými reprezentáciami ČSR a Maďarska o výmene obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom, v kontexte stredoeurópskej politiky sme sa venovali v troch rozsiahlych štúdiách. V prvej sme sa venovali problematike československo-maďarských rokovaní v čase trvania Parížskej mierovej konferencie (ŠUTA J, Štefan. Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom a Parížska mierová konferencia. In KLIMKO, Jozef – MICHÁLEK, Slavomír a kol. *Mierové zmluvy v kontexte geopolitiky 20. a 21. storočia*. Bratislava : Paneurópska vysoká škola a Historický ústav SAV, 2013, s. 220-243.) a v ďalšej rozsiahlej štúdii rokovaniam v období od skončenia Parížskej konferencie 1946 do podpísania mierovej zmluvy. (ŠUTA J, Štefan. Rokovania medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva v období od ukončenia

obyvateľstva, ale aj presvedčiť veľmoci, že Maďarsko zdržuje začiatok výmeny a jediným univerzálnym riešením problému je vysídlenie 200 tisíc obyvateľov maďarskej národnosti z Československa. Tu československí experti predpokladali, že po takejto akcii by v ČSR zostalo iba minimum Maďarov, ktorí by postupne asimilovali. Línia čsl. politiky pred mierovou konferenciou bola zameraná na podporu jednostranného transferu Maďarov z ČSR a napriek deklarovaným „náznakom“, že nemajú požehnanie mocností sa svojho cieľa nevzdávali. Realizácia Dohody o výmene obyvateľstva bola prvoplánovo na druhom mieste. Aj v tomto prípade sa akcia zdôvodňovala tým, že je to treba urobiť s ohľadom na budúcnosť. Aby tento problém už nikdy v budúcnosti nemohol byť príčinou ďalšej vojny. Československá delegácia vychádzala z požiadaviek dôsledného anulovania Viedenskej arbitráže, požadovala zákaz šírenia revizionizmu v Maďarsku a korekciu územia pri Bratislavskom predmestí v prospech ČSR.⁶⁵⁴ Podľa slov V. Clementisa bolo riešenie slovensko-maďarského vzťahu možné dosiahnuť „jedine úplným likvidovaním maďarskej menšiny u nás.“⁶⁵⁵

Na tomto mieste považujeme za potrebné uviesť, že výmena obyvateľstva bola dôležitou súčasťou diskusií o pozíciách oboch štátov pre mierovou konferenciou. Súčasne s rokovaniami Zmiešanej komisie prebiehali ďalšie rokovania v medzinárodnej politike, ktoré mali vážny vplyv na rokovania Zmiešanej komisie. Napr. na stretnutí J. Masaryka a V. Clementisa 28. júna 1946 v Paríži s E. Bevinom ich Bevin informoval, že aj maďarskému premiérovi F. Nagyovi povedal, že problémy treba riešiť spolu. Čsl. predstavitelia poukazovali na to, že ČSR má bilaterálnu zmluvu s Maďarskom, ale jej uskutočňovanie je znemožňované maďarskou stranou. Navrhli, aby sa o tejto záležitosti rokovalo aspoň

mierovej konferencie v Paríži do podpisu mierovej zmluvy. In PETRUF, Pavol a kol. Slovensko a Československo v XX. storočí : vybrané kapitoly z dejín vnútornej i zahraničnej politiky. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 203-225.) V tretej štúdii nasledovala analýza rokovaní medzi ČSR a Maďarskom o výmene obyvateľstva v období od podpisania mierovej zmluvy s Maďarskom 10. 2. 1947 do obnovenia spoločných rokovaní do marca (apríla) 1947, kedy sa obe strany dohodli na zastavení „náboru“ pracovných síl obyvateľov maďarskej národnosti a začiatku recipročnej výmeny obyvateľstva. (ŠUTAJ, Štefan. Obnovenie rokovaní o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom po podpísaní mierovej zmluvy v roku 1947. In IVANIČKOVÁ, Edita et al. Kapitoly z histórie stredoeurópskeho priestoru v 19. a 20. st. Pocta k 70-ročnému jubileu Dušana Kováč. Bratislava : Historický ústav SAV, 2011, s. 378-400.)

654 AMZV ČR, f. GS-A, š. 164. Prejav V. Clementisa z 12. 10. 1946 na plenárnom zasadnutí...

655 SNA, f. V. Clementis, a. j. 13. Prejav V. Clementisa z 29. 9. 1946 o zahraničnej politike.

na konferencii štyroch ministrov.⁶⁵⁶ 30. júna 1946 sa J. Masaryk a V. Clementis stretli v Paríži so sovietskym ministrom zahraničných vecí V. M. Molotovom. V. Hajdu vedúci oddelenia „M“ pre prípravu mierových zmlúv, ktoré bolo vytvorené v rámci právnej sekcie VI/4 ministerstva zahraničných vecí v Prahe sa ďalej usiloval získať ich podporu v otázke transferu Maďarov. Molotov znovu vyjadril stanovisko, že ZSSR je ochotný československé požiadavky predložiť, alebo ich podporiť, ak by ich predložili Francúzi jedine v tom prípade, ak bude zabezpečená podpora Angličanov a Američanov. V opačnom prípade by sa to mohlo vysvetľovať, že ZSSR nevedel Československu pomôcť, čo je pre nich neprijateľné a aj maďarská verejná mienka by „dostala ďalší protisovietsky popud.“ Československí predstavitelia informovali Molotova, že maďarská strana nedodržiava dohodu o výmene obyvateľstva a prerušila svoju prácu v Zmiešanej komisii. Molotov im nedal odpoveď akú očakávali. Vyjadril sa, že táto otázka patrí pod gesciu Spojeneckej kontrolnej komisie (čiže nie na konferenciu štyroch ministrov, ani nie na rokovanie mierovej konferencie) a že bude v tom zmysle konať a dá príslušne pokyny.⁶⁵⁷

Aj maďarský minister J. Gyöngyösi sa neúspešne usiloval diplomatickými kanálmi o to, aby Maďarsko mohlo prezentovať svoj pohľad na problematiku pred „Radou štyroch“ ešte pred mierovou konferenciou. Pozitívny výsledok sa ani v prípade Maďarska, ani v prípade Československa nedostavil. Maďarsko malo ambície vysvetliť, že podstata celej presídľovacej akcie je v rozpore s garantovaním ľudských a občianskych práv a že Maďarsko má závažné dôvody, prečo nie je schopné a ochotné pokračovať v akcii výmeny obyvateľstva. Jednosmerný transfer, o ktorom v diplomatickom svete rozprávali aj vrabce na streche, bol pre Maďarsko absolútne neprijateľný a odporúčali ho riešiť presídlením Maďarov aj so zemou, na ktorej žili. Maďarská strana verila, že konferencia uzná maďarské výhrady voči riešeniu maďarskej otázky v susediacich štátoch a napraví tak „krivdy“, ktoré spôsobil Trianon.

V druhej polovici júla usporiadal tlačový odbor maďarského ministerstva zahraničných vecí tlačovú konferenciu k problematike presídľovania medzi ČSR a Maďarskom. Tam vystúpili ministerský radca Nándor Keszthelyi a maďarský vládny zmocnenec pre presídľovanie Lajos Jócsik.⁶⁵⁸ Keszthelyi

656 AMZV ČR, f. GS-A, š. 148. Záznam o rozhovore E. Bevina s československými predstaviteľmi 28. 6. 1946.

657 AMZV ČR, f. GS-A, š. 148. Záznam o rozhovore V. M. Molotova s československým predstaviteľmi J. Masarykom a V. Clementisom 30. 6. 1946.

658 Lajos Jócsik bol jednou z významných a vplyvných osobností maďarskej politiky, ktorý sa angažoval v záležitostiach slovensko-maďarských vzťahov. Pochádzal z Nových Zámkov. Bol autorom viacerých publikácií, predovšetkým o hospodárskej politike, bol

uviedol, že je všeobecne známe, že Československo podalo konferencii ministrov zahraničných vecí demarš, v ktorom žiadalo jednostranný transfer 200 tisíc Maďarov z ČSR. Zdôraznil už známe maďarské argumenty, že prijatie takejto požiadavky by znamenalo hospodársky a politický rozvrat Maďarska, lebo rozvrátené Maďarsko nie je schopné poskytnúť týmto ľuďom vhodné životné podmienky. Uviedol, že na presídlenie sa prihlásilo iba 80 tisíc Slovákov a aj tento počet bude znížený na 60-65 tisíc revíziou prihlásených, pretože sa prihlásilo na presídlenie, z rôznych dôvodov, aj mnoho Maďarov a Nemcov. L. Jócsik poukázal predovšetkým na problém v majetkovej skladbe Slovákov prihlásených na presídlenie (väčšinou proletárov) a Maďarov určených na presídlenie čsl. vládou, ktorí sú väčšinou bohatí roľníci, pre ktorých Maďarsko nemá dostatok pôdy. Za ďalšie nebezpečenstvo označil L. Jócsik čl. VIII Dohody o výmene obyvateľstva, na základe ktorého môžu čsl. úrady určiť na presídlenie tých, ktorí budú odsúdení ľudovými súdmi.⁶⁵⁹

Po sklamaní z politiky Sovietskeho zväzu sa v maďarskej diplomacii prejavila už výraznejšia orientácia na západné mocnosti. V tomto smere významné aktivity podnikli vyslanec Maďarska v USA Aladár Szegedy-Maszák a maďarský vyslanec v Paríži Paul Auer, ktorí poskytli informácie zamestnancom Štátneho departmentu. A. Szegedy-Maszák poukázal na to, že Maďarsko nemôže konať slobodne, lebo je pod tlakom Sovietskeho zväzu, žiadal zabezpečenie práv Maďarov v Československu, resp. v prípade ich vysídlenia odovzdanie ľudí s pôdou. S memorandom Szegedyho-Maszáka a Auera zaobchádzali americkí diplomati ako s dôvernými informáciami a tak naň nikto nereagoval.⁶⁶⁰

Významná návšteva z hľadiska čsl. diplomacie v ZSSR sa uskutočnila krátko pred mierovou konferenciou, od 20.-25. júla 1946, v Moskve. Zúčastnili sa jej K. Gottwald, J. Masaryk a V. Clementis. Stretli sa s J. V. Stalinom, V. Molotovom, ministrom zahraničného obchodu A. J. Nikojanom a zástupcom ministra zahraničných vecí A. Vyšinským. Môžeme ju považovať za súčasť záverečnej diplomatickej ofenzívy Československa pred mierovou konferenciou.

Rokovanie 22. júla 1946 sa týkalo širokého okruhu otázok, napr. problematiky Zakarpatskej Ukrajiny, čsl. občanov zadržovaných v ZSSR, volynských

však predovšetkým znalcom stredoeurópskeho priestoru. Svoje znalosti problematiky preukázal napr. v práci: JÓCSIK, Lajos. *A mygyarság a cseh és szlovák néprajzi térképeken*. Budapest : Kir. Magyar Pázmány Tudományegyetem, 1943. Kniha je voľne prístupná na <http://foruminst.sk/tevekenysegi-korok/konyvek-evkonyvek-folyoirat-kiadasa/jocsik-lajos-a-magyarsag-a-cseh-es-szlovak-neprajzi-terkepeken-budapest-kir-magyar-pazmany-peter-tudomanyegyetem-1943/>.

659 AMZV ČR, f. GS-A, š. 71. Spravodajský prehľad Ministerstva vnútra, odbor pre celoštátne spravodajstvo, č. 28, z 10. 8. 1946.

660 ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...* s. 257-258, 265-266.

Čechov, vojenskej koristi. Na prvom mieste v zázname z rokovania bola problematika Maďarska. V. Molotov na úvod vyhlásil, že na mierovej konferencii bude Sovietsky zväz podporovať čl. požiadavky na transfer Maďarov z ČSR. Potom dal čl. predstaviteľom k dispozícii formuláciu článkov mierovej zmluvy, ktorá podľa neho aj A. Vyšinského neumožní vzniknúť Maďarsku „*teritoriálne revizionistické návrhy*“. Súhlasil s tým, aby ČSR na začiatku rokovania teritoriálnej komisie predložila návrh, ktorý „*túto otázku postaví mimo akúkoľvek pochybnosť*“. Prejavil „*zásadný súhlas*“, aby „*budapešťianska SKK prinútila Maďarov k plneniu dohody o výmene obyvateľstva*“, ale žiadal dodať podkladový materiál a formuláciu žiadosti.⁶⁶¹ V oficiálnom komuniké pripravenom pre Pravdu sa uvádzalo: „*Československá vládna delegácia informovala o svojich návrhoch v súvislosti s mierovou konferenciou, zvlášť pokiaľ sa týče mierovej zmluvy s Maďarskom. Návrhy československej vládna delegácie sa setkali s pochopením a souhlasom sovietskej vlády.*“⁶⁶²

3.3 O mierovej zmluve a výmene

3.3.1 Rokovanie IV. zasadania Zmiešanej komisie v Balatonlelle 5. augusta 1946 – 30. augusta 1946. („Neoficiálne“ rokovania v tieni Parížskej konferencie 1946)

Mierová konferencia v Paríži trvala od 29. júla do 15. októbra 1946. Z hľadiska našej témy môžeme povedať, že IV. zasadanie, ktoré trvalo od 5. augusta do 30. augusta 1946 (aj s prestávkami a obštrukciami) sa uskutočnilo v tieni Eiffelovej veže. Obe diplomacie vyslali do Paríža ten najkvalitnejší potenciál v diplomatickej službe a politické reprezentácie prvého sledu.⁶⁶³ Prvá časť maďarskej delegácie vedená I. Kertészom odišla do Paríža 25. júla 1946. Uverejnenie osnovy mierovej zmluvy s Maďarskom ako komentoval minister J. Gyöngyösi agentúre France Presse, spôsobilo v krajine zlý dojem. Politické elity sa ho snažili zmiernovať tým, že je to len návrh, ktorý budú musieť odsúhlasiť zúčastnené strany. Československé požiadavky vzbudili veľký záujem, odpor

661 AMZV ČR, f. GS-A, š. 187, Záznam o rozhovore ministerského predsedu K. Gottwalda, ministrov Masaryka a Clementisa a veľvyslanca Horáka s Molotovom, Vyšinským, Nikojanom, Pavlovom, Zorinom, Lavrivčevom z 22. 7. 1946.

662 AMZV ČR, f. Sekretariát ministra – trezorové spisy (SM-TS), š. 3 Sovietsko-československé komuniké. Moskva – Pravda, 27. 7. 1946.

663 Podrobnejšie informácie o zložení oboch delegácií je prístupné v: ŠUTA J, Š. *Parížska konferencia 1946 a mierová zmluva...*, s. 151-162.

maďarskej verejnosti, aj vládnej politiky. S tým súviseli aj riešenia pripravované nanútenou výmenou obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom. F. Dastich v jednej zo svojich správ písal, že „úsilie o zmarenie snáh ČSR absorbovalo natolko všetok čas maďarskej vlády, že pred ním museli ustúpiť aj vážne vnútorné problémy krajiny, sociálne a hospodárske.“⁶⁶⁴ Presídľovacie otázky a výmena obyvateľstva sa stali významnou otázkou maďarskej verejnej mienky a vnútornej a zahraničnej politiky.

Na domácej pôde, na slovensko-maďarskom poli sa pripravovali stratégie ako pokračovať v rokovaní a zachovať si „tvár“ pred mierovou komunitou, ale zároveň vytvárať podmienky pre nástup svojej línie pre ďalší osud výmeny obyvateľstva. Prázdninové dni ukončili vládni zástupcovia pri ZK L. Márk a P. Winkler „priateľským“ neoficiálnym stretnutím. Maďarska stratégia „vyčkávania“ pred mierovou konferenciou sa prejavovala nielen prázdninovým tempom a vlažným prístupom k práci znaleckých komisií, ale aj v tom, že maďarské úrady mali problém s akceptovaním rozhodnutí ZK, a teda aj s uznaním princípu záväznosti rozhodnutí ZK. Išlo o prípad rozhodnutí č. 7, 10, 14 a najmä č. 16, ktoré politické špičky kritizovali. Naopak čl. reprezentácie sa dožadovali ich bezpodmienečného akceptovania a okrem súkromných stretnutí sa prejavovali aj v úradnej urgencii zástupcu čl. vlády pri ZK P. Winklera, ktorý žiadal, aby prijaté rozhodnutia ZK boli maďarskou vládou vykonané, ale aj v diplomatickej nóte čl. delegáta pri SKK F. Dasticha na konci júla 1946.⁶⁶⁵

Na výmenu obyvateľstva sa pripravoval aj Osídľovací úrad pre Slovensko. Na porade na Osídľovacom úrade 25. júla 1946 sa zúčastnil aj D. Okáli. Predseda Osídľovacieho úradu J. Čech deklaroval pripravenosť inštitúcie a jej zložiek, oblastných úradovní aj pracovných skupín, podieľať sa na výmene obyvateľstva. Potvrdil, že Osídľovací úrad je pripravený k 1. septembru 1946 podieľať sa na presídľovaní. D. Okáli hovoril najmä o rozhodnutiach ZK č. 10, 11 a 16 a o súčinnosti s Osídľovacím úradom, ktorý sa mal podieľať na súpise hnutelností a nehnuteľností a na ohodnocovaní majetku. Majetky po odsunutých Maďaroch mali preberať oblastné úradovne a pracovné skupiny, ktoré mali byť zriadené v každej obci.⁶⁶⁶

Deklarované ciele maďarskej a čl. delegácie pred mierovými rokovaniami naznačovali, že obe strany očakávali výsledky mierových rokovaní a tak

664 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za apríl až jún 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dasticha z 20. 7. 1946. Správy z Maďarska pripravované Úradom čl. delegáta pri SKK pripravené v čase Parížskej konferencie 1946 boli V. Clementisovi zasielané priamo do Paríža.

665 SNA, f. ZK, š. 10. List P. Winklera z 31. 7. 1946 L. Márkovi.

666 SNA, f. ZK, š. 10. Zápisnica z porady na OÚ 25. 7. 1946.

rozbehnuté akcie stagnovali (na Slovensku sa reslovakizácia a výmena obyvateľstva nerozbehli, presídľovanie do Čiech začaté v jeseni 1945 bolo zastavené, pozemková reforma stagnovala, za čo neskôr komunisti kritizovali povereníka za Demokratickú stranu Martina Kvetka). Politické reprezentácie ale pripravovali alternatívne riešenia nadväzujúce na hypotetické výsledky konferencie.

Vývoj situácie na mierovej konferencii vytváral na obe strany, československú aj maďarskú, nepriamy nátlak, aby sa snažili o urovnanie situácie aj formou bilaterálnych rokovaní, aj propagačných a propagandistických akcií smerom do vnútra oboch krajín, ale najmä k účastníkom mierovej konferencie. Aj pre čitateľov informačného bulletinu *Informations tchécoslovaques* vydávanom v Paríži československou delegáciou v čase mierovej konferencie vo francúzskom jazyku, bola v jeho šiestom čísle informácia o telegrame zo 6. augusta 1946, ktorý bol zaslaný prezidentovi E. Benešovi a o petícií, ktorú v mene Slovákov v Maďarsku zaslali z kongresu Antifašistického zväzu Slovanov v Maďarsku v Békéscsabe. V mene 450 tisíc Slovákov žiadali pokračovanie výmeny obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom a záchranu Slovákov pred národným zničením.⁶⁶⁷

Súbežne sa rozohrávali dve politiky na mierovej konferencii, domáca a parížska. Obe mali svoje stanovené priority, ale boli prepojené. Práve stagnujúca výmena obyvateľstva sa stala vhodným objektom záujmu pre kontakt oboch delegácií v Paríži, lebo tam bola predmetom záujmu svetovej verejnosti a účastníkov mierovej konferencie a reprezentovala jednu z možných línií vývoja pri riešení československo-maďarských vzťahov. Cez výmenu obyvateľstva sa maďarská strana mohla predstaviť ako partner ochotný k rokovaniam a dohode. Rokovaniami sa mohla zdôvodniť aj pasivita maďarskej strany pri samotnej výmene obyvateľstva. Nakoniec, ale v nie v poslednom rade, pre maďarskú stranu sa na takýchto reprezentatívnych rokovaniach a pred zrakom celého sveta otvárali možnosti nastoliť aj iné otázky, ktorými podmieňovali realizáciu dohody o výmene. Maďarsko vykresľovalo ČSR ako vinníka za neplnenie dohody, poukazovalo na jeho expanzívne ciele prejavujúce sa v snahe o zmenu hraníc (získanie Bratislavského predmostia) a jednostranné vysídlenie obyvateľstva, odporujúce myšlienkam Atlantickej charty a ochrane ľudských, občianskych a národnostných práv. Maďarská vláda stanovila pred mierovou konferenciou ako cieľ vo vzťahu Československu zabrániť, aby sa ČSR zbavila kompaktného bloku Maďarov pri južnej slovenskej hranici. Naplniť heslo „*k obyvateľstvu patrí aj zem, na ktorej sa narodili a ktorá ich živí*“, viesť obranu proti čl. požiadavke na Bratislavské predmostie, zaručiť ľudské

667 AMZV ČR, f. Parížska konferencia 1946, š. 1. *Informations tchécoslovaques*, N.6. Une petition de 450. 000 Slovaques de Hongrie à La conference de la paix de Paris.

a občianske práva obyvateľov maďarskej národnosti v ČSR a bojovať za čo najvýhodnejšiu úpravu reparácií a iných finančno-hospodárskych záväzkov.⁶⁶⁸

Okáli pred posledným dňom júlových rokovaní ZK zaslal rádio-gram V. Clementisovi, aby prostredníctvom veľvyslanca v Moskve Jiřího Horáka intervenoval u sovietskych predstaviteľov, aby vytvorili medzinárodný tlak na Maďarsko, lebo ináč budú Dohodu sabotovať. V tomto prípade išlo o to, že sa dozvedel, že L Márk chce predložiť na zasadanie ZK návrh, aby rozhodnutia ZK boli platné až po ich schválení oboma vládami.⁶⁶⁹

Napriek tomu, že sa Sovietsky zväz priamo neangažoval v činnosti Zmiešanej komisie, sovietsky faktor sa podpisoval na udalostiach súvisiacich s Dohodou. Jednou líniou boli diplomatické rokovania s maďarskými aj čsl. politikmi, ktorým venujeme osobitnú pozornosť, druhou bolo bezprostredné vykonanie Dohody o výmene obyvateľstva. Maďarsko ako krajina pod správou Spojeneckej kontrolnej komisie potrebovala „Levušnika“, teda povolenie generálneho sekretára Spojeneckej kontrolnej komisie, aj na odchod alebo príchod presídlencov z krajiny. Individuálne riešenia neprichádzali do úvahy, bolo ich potrebné vybaviť paušálne, pre presídľované skupiny obyvateľstva. Vládny splnomocnenec D. Okáli informoval, že delegácia pod jeho vedením už viedla rozhovory na túto tému so sovietskym vojenským velením v Budapešti.⁶⁷⁰ Ruské vojenské veliteľstvo podľa tohto dokumentu, nekládlo žiadne prekážky a dalo „žiadané povolenie na prekročenie hraníc“ pre maďarských občanov, teda na presídlenie Slovákov prihlásených na presídlenie. Upozornili však, že maďarská strana zatiaľ o podobné povolenie pre maďarských obyvateľov, ktorí by sa mali presídliť z Československa, nepožiadalo. D. Okáli v spomenutej informácii uvádzal, že by bolo potrebné na to maďarskú stranu upozorniť.⁶⁷¹ Po diskusiách na túto tému bolo neskôr prijaté Rozhodnutie ZK č. 19 z 15. augusta 1946 o vydávaní povolení SKK.⁶⁷²

668 A MZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Správa gen. Dasticha za júl až september 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK zo 7. 11. 1946. Týmto smerom sa uberali základné línie prejavov politikov a diplomatov, v tomto duchu postupovala maďarská tlač. Podpredseda vlády Á. Szakasits predniesol 8. 8. 1946 vyhlásenie sociálnodemokratickej strany k európskym sociálnym demokratom ohľadom postavenia Maďarov v ČSR.

669 SNA, f. ZK, š. 10. Rádioqram D. Okáliho z 22. 7. 1946 V. Clementisovi.

670 V slovenskej verzii dokumentu sa v hlavičke objavila porušená verzia názvu ČSPK „Vládny komisariát maďarsko-československého presídľovania Budapešť“. Maďarská verzia dokumentu je datovaná 12. 8. 1946.

671 SNA, f. ZK, š. 11. Potreba ruského povolenia k výmene obyvateľstva.

672 VOÚS, 1946, čiastka 9, mimoriadne vydanie. Rozhodnutie ZK č. 19 o zadovážovaní cestovných povolení od SKK. Rozhodnutie bolo zdôvodnené tým, že „podľa platných

Maďarsko ako porazená krajina nemalo možnosť prezentovať svoje názory na rokovaníach mierovej konferencie, ale v zákulisí sa snažili rozohrať hru, v ktorej im čl. delegácia v čele s komunistickými lídrami V. Clementisom a V. Hajdu vytvárala dobré zázemie. Maďarsko prezentovali ako krajinu, ktorá potrebuje ochranu proti slovanskému prokomunistickému bloku vytváraného okolo sovietskych predstaviteľov na mierovej konferencii. Aj rozpory v maďarskej mierovej delegácii, v ktorej komunistickí predstavitelia boli odsunutí na vedľajšiu koľaj aktivitou skúsených maďarských diplomatov a pasivitou a neschopnosťou komunistických lídrov na mierovej konferencii, k tomu vytvárali vhodné podmienky.

Československá reprezentácia vždy na prvé miesto stavala svoju pozíciu víťazného štátu, podporovaného víťaznými mocnosťami a na druhé miesto tiež ochotu rokovať. Snažila sa ukázať, že je to Maďarsko, ktoré brzdí dohodnutú výmenu obyvateľstva a zároveň ho prezentovať ako nedôveryhodného partnera, ako stranu, ktorá nedokáže preklenúť traumu Trianonu, pretekajúcu cez všetky segmenty maďarskej spoločnosti.

Od konca júla do polovice októbra najvýznamnejší diplomatický potenciál oboch krajín sídlil v Paríži alebo sa tam aspoň v závislosti od iných aktivít vracal. Ministri zahraničných vecí, štátni tajomníci, členovia poslaneckých zborov, veľvyslanci a diplomati z ambasad v USA, Veľkej Británii, ZSSR, Francúzsku prípadne aj iných štátov, ktoré sa zúčastňovali na konferencii a ministerský aparát venujúci sa na osobitných oddeleniach mierovým zmluvám a experti z oboch krajín, ba aj členovia zmiešaných komisií a mnohí ďalší v tomto období navštívili Paríž. Paríž sa stal centrom svetovej politiky a diplomacie a Československo aj Maďarsko síce neboli hlavnými účinkujúcimi, ale neboli ani v marginálnej pozícii.

Súčasne teda môžeme sledovať štyri úrovne politických a diplomatických rokovaní, v ktorých sa premietala téma (agenda) Dohody o výmene obyvateľstva.

1. Na rokovaníach štruktúr mierovej konferencie: v prejavoch na pléne mierovej konferencie, na zasadaniach Politickej a teritoriálnej komisie pre Maďarsko (PaTKpM), (resp. aj v iných komisiách, ktoré boli zriadené) a v subkomisiách, ktoré si vytvorila PaTKpM.

2. Na rokovaníach československých a maďarských politických a diplomatických elít navzájom a s inými reprezentáciami na Parížskej konferencii 1946

3. Na rokovaníach členov Československo-maďarskej zmiešanej komisie, ktorí sa presunuli do Paríža, kde boli buď súčasťou svojej štátnej reprezentácie alebo boli pozvaní svojim lídrami na rokovania o výmene obyvateľstva. Týmto

okupačných predpisov je k pohybu na území Maďarska a prekročeniu hraníc potrebné povolenie Spojeneckej kontrolnej komisie“.

trom líniam budeme venovať pozornosť v tejto publikácii. Pripomíname, že budeme sledovať iba debaty a riešenia týkajúce sa výmeny obyvateľstva. Podľa možnosti ich budeme abstrahovať od kľúčových tém, ako boli transfer, Bratislavské predmostie, problematika kultúrnych a historických pamiatok, odstránenie dôsledkov a nulity Viedenskej arbitráže, samotná mierová zmluva s Maďarskom a iné témy, ktorým venujeme pozornosť v už viackrát spomínanej monografii o Parížskej konferencii 1949 a mierovej zmluve s Maďarskom.

4. Na rokovaníach v Maďarsku a na Slovensku pokračovali oficiálne alebo (maďarskou stranou deklarované) neoficiálne rokovania Zmiešanej komisie.

Pred začiatkom IV. zasadania ZK (ktoré malo byť v Balatonlelle, snáď ako diplomatická „odpoveď“ na predchádzajúce rokovanie v Starom Smokovci) 1. augusta 1946, navštívil P. Winklera jeho maďarský náprotivok L. Márk a člen ZK T. Geönczeöl a žiadali o odloženie rokovania komisie. Ako dôvod uvádzali nepripravenosť ubytovania, miesta konania aj programu rokovania. D. Okáli a P. Pohánka však trvali na začiatku rokovania v stanovenom termíne.⁶⁷³ Maďarskú časť Zmiešanej komisie namiesto odvolaného L. Ruttkaya viedol ako námestník predsedu ZK T. Geönczeöl. Rokovanie sa začalo 5. augusta 1946, ale v Budapešti, nie na Balatone. Diplomatiekú nedorozumenia, ktoré sprevádzali obdobie, v ktorom sa nekonali zasadania ZK sa na začiatku prejavili v informácii P. Winklera, že československé MZV odovzdalo nótu ministrovi J. Gyöngyösimu, v ktorej žiadalo, aby maďarská strana urýchlene zrealizovala rozhodnutia z III. zasadania ZK v Starom Smokovci. Ďalšia čl. nóta sa týkala nečinnosti maďarskej časti dopravnej znaleckej komisie, ktoré sme už spomínali. P. Winkler informoval, že S. Vájlak mu slúbil odpoveď do konca týždňa. D. Okáli aj L. Márk s ľútosťou konštatovali, že znalecké komisie nedodali materiály, ktoré mali pripraviť do konca júla 1946. Na rokovanie boli prizvaní aj zástupcovia dopravnej znaleckej komisie L. Bakala a J. Péchy a bol im určený nový termín na dodanie podkladov.⁶⁷⁴

Po zasadaní ZK 5. augusta 1946 pozval zástupcu maďarskej vlády pri ZK L. Márk slovenských členov ZK a P. Winklera na večeru. Chcel zistiť názory čl. strany a možnosti na riešenie čl. VIII Dohody (vojnoví previnilci). P. Winkler prezentoval čl. stanovisko: trestné konanie, ktoré oprávňuje osobu zaradiť na vysídlenie podľa čl. VIII sa môže začať hocikedy počas účinnosti nariadenia SNR a jeho novelizácii; bolo by v maďarskom záujme, aby sa nevyžadoval právoplatný rozsudok. Osoby odsúdené podľa §§1-4 (veľkí vojnoví previnilci)

673 SNA, f. ZK, š. 10. Úradný záznam T. Winklera o návšteve maďarských členov ZK 1. 8. 1946.

674 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ČSMZK pre výmenu obyvateľstva z 5. 8. 1946.

môžu dostať aj vysoké tresty, trest by museli nastúpiť a používa sa pre nich v Dohode označenie „*dopustili sa trestných činov*“, kým pri §5 (malí vojnoví previnilci) sa používal výraz, že sú „*vinní*“. Preto by bolo výhodnejšie, aby stačilo podanie obžalobného spisu. Nie je možné stanoviť termín odovzdania zoznamov, kým nie je ukončená platnosť zákona. Rodinných príslušníkov nemožno zarátať do kvóty na presídlenie, ale môžu sa dobrovoľne presídliť s osobou zaradenou podľa čl. VIII.⁶⁷⁵ Ako možný kompromis navrhovali slovenskí členovia ZK stanoviť počet osôb, ktoré budú presídlené podľa čl. VIII. L. Márk sa vyjadril k počtu vysídľovaných vojnových previnilcov. Trval na počte 1000 podľa §5 nariadenia a nie väčší počet aj podľa §§1-4 nariadenia. Winkler mu oznámil, že „*na tomto základe nemôžeme jednat*“ a bude na Zmiešanej komisii, aby o naplnení čl. VIII rozhodla. L. Márk ešte zisťoval, či v prípade, že sa určí konkrétny počet presídlených, bude v hre alternatíva, že sa už vedené trestné konania proti ďalším Maďarom na Slovensku neuskutočnia. Zjavne vychádzali z predpokladu, že trestné stíhania sa vedú nie preto, aby potrestali previnilcov, ale preto, aby mohli vysídliť čo najviac osôb maďarskej národnosti.⁶⁷⁶ Podľa P. Winklera bol D. Okáli ochotný uvažovať o takejto alternatíve, ale P. Winkler ju striktne odmietol.

Zmiešaná komisia 6. augusta 1946 nadviazala na mimoriadne nočné rokovanie z 19. júla 1946 o článku VIII Dohody. L. Márk konštatoval, že zatiaľ nie je v tejto problematike reálny pokrok a navrhol, aby boli s P. Winklerom v kontakte, aby mohli bezprostredne reagovať na zmeny (asi z politického prostredia). Informácia o spoločnej večeri sa samozrejme na oficiálnom rokovaní neobjavila. Navyše v tom čase sa už rozbehli rokovania mierovej konferencie v Paríži a politické a diplomatické špičky sústredili pozornosť na túto, najvýznamnejšiu udalosť na diplomatickom poli. Aj P. Winkler konštatoval, že „*predbežne*“ nevidí nádej na zhodu oboch častí ZK, ale čl. strana sa neuzavára pred rokovaniami. P. Winkler vyzval zástupcu maďarskej vlády, aby dala aj stanovisko k položeným otázkam, lebo 19. júla 1946 dala iba otázky, nie návrhy na riešenie. L. Márk odpovedal, že k prvej a druhej otázke (ktoré osoby majú byť vysídlené podľa tohto článku a dokedy mal byť vynesенý rozsudok) sa domnievajú, že do úvahy prichádzajú iba osoby, voči ktorým je vynesенý právoplatný rozsudok na základe obžaloby podanej pred 27. februárom 1946. K tretej otázke (za akých podmienok môžu byť vysídlení rodinní príslušníci)

675 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 134. Záznam o večeri členov ZK na pozvanie L. Márka 5. 8. 1946 v Budapešti. Tajné.

676 Z tejto premisy vychádzajú vo svojich prácach aj maďarskí kolegovia, ktorí sa touto problematikou zaoberajú. (POPÉLY, Á. *Výmena obyvateľstva medzi...*; VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 344-353.)

maďarská strana trvala na tom, aby boli zarátaní do kvóty podľa čl. V Dohody. V inom prípade ich „*maďarská vláda nie je povinná prijať*“. K štvrtej otázke (v akom čase po vynesení rozsudku majú byť vysídlení) podľa Márka mala čsl. vláda oznámiť rozhodnutie do 4 až 6 týždňov po právoplatnosti rozsudku. Čsl. zástupcovia spochybnili tvrdenia L. Márka, ako to už bolo uvedené v zápisnici z 19. júla 1946. D. Okáli ešte pripomenul, že niektorí pred súdmi ušli do Maďarska alebo boli zaistení Červenou armádou a na území ČSR sa nenachádzali. Podľa Okáliho by potom boli vo výhode oproti tým, ktorí v Československu zostali.⁶⁷⁷ Okáli si asi neuvedomil, že takéto osoby ani nemohli byť pred ľudové súdy postavené, lebo nar. č. 33/1945 Zb. v tom čase neumožňovalo súdiť neprítomné osoby. L. Márk predovšetkým oponoval v tom, že zmyslom článku VIII Dohody, keď ju maďarská strana prijímala, nebolo, aby z ČSR bol na jej základe vysídlený taký veľký počet osôb, ktoré by Maďarsko nedokázalo prijať. Uviedol, že maďarská vláda nerátala s vyšším počtom osôb presídlených podľa článku VIII Dohody ako tisíc, kým čl. predstavitelia deklarovali, že počet osôb, ktoré navrhnú, bude ďaleko presahovať tento počet a ich počet nepovažovali za uzatvorený, kým platilo retribučné nariadenie. ZK podľa §29 rokovacieho poriadku konštatovala, že k dohode o tejto otázke nedošlo.⁶⁷⁸

O situácii, ktorá traumatizovala rokovanie Zmiešanej komisie sa MZV chcelo poradiť aj so slovenskými reprezentáciami. Na 5. augusta 1946 zvolalo poradu do Bratislavy. Uskutočnila sa na Úrade Predsedníctva SNR a zúčastnili sa jej zástupcovia OÚ, ÚP SNR, MZV, Povereníctva spravodlivosti, ČSPK, VI. odboru PV (štátno-bezpečnostný). Prijali „uznesenie“ o plnení čl. VIII Dohody: „1. ... *pre prípad kompromisného riešenia pristaneme na minimum na počte 15 tisíc a merítkom bude podané trestné oznámenie, v najhoršom prípade danie pod obžalobu a v takom prípade zoznamy dodané do 27. augusta; 2. ... ak nedôjde k dohode, trváme na čl. VIII Dohody v tom zmysle, že do konca platnosti nariadenia č. 33/45 budeme pokračovať proti Maďarom, nijaké zoznamy dávať nebudeme a akonáhle bude proti niekomu podaná obžaloba, bude v zmysle cit. článku odsunutý do Maďarska.*“⁶⁷⁹

Na ďalšom rokovaní ZK 8. augusta 1946 L. Márk žiadal doplniť do zápisnice jeho výrok : „*Maďarská vláda už priniesla obeť za zodpovedajúci cieľ, totižto vyšší záujem oboch štátov. Ak by tento cieľ – základ Dohody, preto, že vznikne istá situácia, ktorá by bola aj bez Dohody, zlyhal, Dohoda by nemala*

677 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 6. 8. 1946.

678 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 6. 8. 1946.

679 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 135. Správa P. Horvátha zo 7. 8. 1946 o rokovaní v Bratislave 3.-5. 8. 1946.

ďalej etického ani právneho podkladu a stratila by svoje ďalšie *raison d'etre*.⁶⁸⁰ Rokovanie o čl. VIII pokračovalo a L. Márk vyzval P. Winklera, ktorý sa osobne zúčastnil rokovaníach o príprave Dohody vo februári 1946, aby tlmočil bezprostredné skúsenosti z týchto rokovaní a prispel tak objasneniu prijatia tohto článku. Z toho hľadiska je pohľad prezentovaný P. Winklerom cenným zdrojom zo zákulisia prebiehajúcich rokovaní vo februári 1946. Pavel Winkler uviedol: „Maďarská delegácia sa spočiatku vyhýbala rokovaniam o tejto otázke, neskôršie však uznala, že ide o také osoby, ktoré československý štát nemôže strieť na svojom území a ktoré sa nemôžu dostať na presídlenie ani výmenou. Sú to fašisti, vojnoví zločinci a osoby, ktoré pracovali proti československému štátu. V súvislosti s §3 nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR došlo k dohode o 1000 osobách, lebo ohľadom nepredpojatosti práce miestnych ľudových súdov vyskytli sa obavy, ktoré neboli v súvislosti s ľudovými súdmi povolanými súdiť trestné činy podľa §§1-4. ... bolo oznámené maďarskej delegácii, že účinnosť nariadenia sa predĺži. ... Vájak na jednom plenárnom zasadnutí spomenul, že má vedomosť o tom, že na základe spomenutého zákona boli podané oznámenia proti 60 000 ľuďom.“⁶⁸¹ László Márk oponoval, že podľa informácie J. Gyöngyösiho, V. Clementis hovoril, že podľa §§1-4 môžu vysídliť menej ako 1000 osôb. P. Winkler poprel, že by v jeho prítomnosti odznela takáto informácia. Po Winklerovom výklade už L. Márk uzavrel svoj pohľad na situáciu tým, že história rokovania je závažnou, nie však dôležitou okolnosťou. Navrhol, aby rokovanie o tomto bode odročili. D. Okáli tento návrh odmietol a trval na tom, aby ZK zaujala stanovisko, lebo je to jej povinnosť. Predložil štvorbodový návrh a žiadal, aby k nemu ZK zaujala stanovisko. 1. trestné konanie podľa nar. č. 33/1945 Zb. n, SNR a jeho novelizácii je možné viesť počas celej doby ich účinnosti a vzťahuje sa na čl. VIII Dohody; 2. účinky čl. VIII Dohody sa nevzťahujú na rodinných príslušníkov; 3. čl. strana je oprávnená kedykoľvek vystaňovať osoby uvedené v prvom odseku a musí to oznámiť maďarským úradom 14 dní vopred, „spolu s procesuálnym aktom, z ktorého vysvitá štádium trestného konania rozhodné pre výraz *dopustili sa*“; 4. výklad pojmu „*dopustili sa*“ sa nechá na vysvetlenie ZK.⁶⁸² Rokovanie 8. augusta bolo potom pre pokročilý čas prerušené.

Pavel Winkler informoval MZV, že mieni predložiť maďarskej časti ZK návrh na riešenie čl. VIII. V návrhu nadväzoval na myšlienku, ktorá odznela na večeri iniciovanej L. Márkom. Navrhoval: Určiť maximálny počet osôb vysídlených podľa čl. VIII na 10 000, s tým, že do kvóty sa nezarátajú osoby, ktoré odišli z čl. územia po znovuzriadení čl. správy a pred podpísaním

680 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 8. 8. 1946.

681 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 8. 8. 1946.

682 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 8. 8. 1946.

Dohody; alebo počet takto vysídlených osôb bude 15 000, ale bez podmienky; V oboch prípadoch by sa neprihliadalo na rodinných príslušníkov a stačilo by trestné oznámenie, nie odsudzujúci rozsudok. Winkler žiadal stanovisko ministerstva,⁶⁸³ ktoré však nemáme k dispozícii. Je však potrebné konštatovať, že na ďalších rokovaníach sa o tomto návrhu nediskutovalo. Zjavne tým podstatným faktorom, ktorý razantne ovplyvnil celú diskusiu o realizácii článku VIII, bola obava maďarskej vlády a následne aj členov ZK, že nenaplnené očakávania čl. predstaviteľov pri prihlasovaní počtu Slovákov z Maďarska chce ČSR kompenzovať vysídlením vysokého počtu odsúdených Maďarov a ich rodinných príslušníkov. Maďarskí „rokovatelia“ otázku čl. VIII vo februári 1946 zjavne podcenili a československí, ktorí ju pri rokovaníach vo februári 1946 bagatelizovali, sa ju snažili využiť a dosiahnuť masový odsun Maďarov z Československa, aby naplnili ideu národného štátu, bez nemeckej a maďarskej menšiny.

Vzhľadom na to, že znalecké komisie odložili predloženie pripravovaných materiálov na 13.-15. augusta pokračovala diskusia o čl. VIII Dohody. László Márk uviedol, že nespochybnuje právo ČSR vysídliť „všetky osoby odsúdené podľa §§1-4“ nariadenia SNR, ani to, že Dohoda sa nezmieňuje o rodinných príslušníkoch. Upozornil však, že spôsob, akým sa ČSR usiluje naplniť tento článok „by zničilo celý zmysel Dohody“. Ako povedal L. Márk neskôr, na zasadaní ZK 17. augusta 1946 „nemôže dopustiť, aby problém došiel k tomu, že pod zámienkou čl. VIII, a bez riešenia otázky rodinných príslušníkov bolo presťahovaných... viac ako stotisíc osôb“.⁶⁸⁴ Zápisnicu o dohode, ku ktorej došlo, maďarská strana odmietla podpísať. Ako uvádzal P. Winkler v správe ministerstvu zahraničných vecí, maďarský preklad a interpretácia boli iné ako v slovenskej zápisnici.⁶⁸⁵ Napriek nátlaku D. Okáliho a konštatovaniu P. Winklera, že oceňujú zhodu v názoroch prezentovanú L. Márkom, L. Márk a maďarská zložka komisie trvali na odročení riešenia čl. VIII a odporúčala ďalšie diplomatické rokovania. ZK nakoniec na žiadosť maďarskej zložky rozhodla, že rozhodnutie ZK bude odložené o osem dní.⁶⁸⁶ O jeho výklad, či to znamená, že

683 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 134. List P. Winklera z 8. 8. 1946 sekretariátu čsl. zložky ZK. V zápise „Pro domo“ zo 6. 8. 1946, v tej istej archívnej zložke spisov čl. delegáta pri ZK, P. Winkler uvádzal, že L. Márkovi navrhol aj alternatívu 20-30 tisíc vysídlených vojnových previnilcov. Je teda možné, že s nim o tejto otázke debatoval aj pri inej príležitosti.

684 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 17. 8. 1946.

685 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 135. Správa P. Winklera z 15. 8. 1946 pre MZV. P. Winkler predpokladal, že k zámene došlo po „úprave zhora“. (AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 135. Rádioqram P. Winklera z 15. 8. 1946 pre ZAMINI.)

686 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 9. 8. 1946.

základom sú štyri body čsl. návrhu alebo aj návrhy maďarskej zložky sa tuho bojovalo na zasadaní 14. augusta 1946 v Balatonlelle,⁶⁸⁷ ale k dohode, ani po rôznych pozmeňovacích návrhoch (schváliť tri prvé body československého vyhlásenia, na ktorých sa delegácie zhodovali), nedošlo.⁶⁸⁸

3.3.2 Ludové súdnictvo a výmena obyvateľstva

Medzi významné strategické ciele čsl. predstaviteľov v súvislosti s výmenou obyvateľstva patrilo dosiahnuť čo najvyšší počet jednostranne vysídlených vojnových previnilcov, podľa čl. VIII Dohody. Jej formulácia bola nejasná a tak si ju každá strana vysvetľovala po svojom. Čsl. strana sa domnievala, že by na jej základe mohla vysídliť všetky osoby, ktoré boli súdené podľa §§1-4 nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR a 1000 osôb na základe §5 uvedeného nariadenia.

Za vojnových previnilcov na Slovensku boli považovaní tí, ktorí sa exponovali pri prenasledovaní, vyvražďovaní, mučení civilného obyvateľstva, dopúšťali sa zverstiev a násilností, lúpeží a udavačstva v službách porazených štátov, boli v službách nemeckej a maďarskej armády pri obsadzovaní územia južného Slovenska Maďarskom, bojovali proti slovenskému povstaniu. Za previnilcov sa však označovali aj tí, ktorí sa v radoch predmníchovských maďarských a nemeckých politických strán aktivizovali v rámci snáh považovaných, vzhľadom na rozbitie ČSR a anexiu jej častí inými krajinami (Nemeckom a Maďarskom), za nepriateľské voči republike. Vedenia týchto strán proklamovali pripojenie územia južného Slovenska k Maďarsku, a preto bola angažovanosť v týchto politických subjektoch považovaná za kolaborantský čin, ktorý sa hodnotil individuálne, podľa konkrétnych prejavov a činov posudzovanej osoby. Radové členstvo v zásade nebolo brané ako trestný čin, ale bolo prirátaným okolnosťou.⁶⁸⁹ Aj u tých, ktorí boli členmi a funkcionármi politických strán v Maďarsku. Voči Maďarom sa v zmysle prijatých dekrétov,

687 SNA, f. ZK, š. 11. Informácia P. Winklera zo 14. 8. 1946 o činnosti ZK. (12. a 13. augusta sa rokovania nekonali pre neprítomnosť D. Okáliho. Maďarská strana to využila na kritiku čsl. delegácie, že zdržuje rokovanie, lebo tam nebol ani náhradný člen delegácie).

688 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 14. 8. 1946.

689 Napr. v trestnej veci proti Ľudovítovi G. z Malých Kozmáloviec miestny ľudový súd dospel k záveru, že menovaný bol radovým členom maďarskej strany, ale to nie je trestným činom. Bol zároveň aj členom strany Šípových krížov, ale bolo to preto, že v medzivojnovej ČSR bola v obci aktívna skupina agrárnej strany pod vedením poslanca Štefana Csomora a aby neboli prenasledovaní, vstúpili do strany Šípových krížov. Na záver sa konštatovalo, že v záujme záchrany seba a svojej rodiny. Ľudový súd odoprel stíhanie menovaného podľa zásady „*Nie obvinený bol zlý, ale doba bola zlá*“.(NA ČR Praha, f. Ministerstvo vnútra, š. 8591, tľud 2174/V/1946.)

zákonov a nariadení uplatňoval princíp kolektívnej zodpovednosti (viny), ktorého základom bolo, že toto obyvateľstvo malo dokazovať (vyvinieť sa), že sa aktívne podieľalo na odboji alebo bolo v rokoch vojny prenasledované. Nepovažovalo sa teda dopredu za nevinné (ako Slováci alebo iné menšiny) so zdôvodnením, že sa nepostavilo proti zlu (maďarskému profašistickému režimu) a na obranu ČSR.⁶⁹⁰

Nariadenie Slovenskej národnej rady č. 33/1945 Zb. n. SNR z 15. mája 1945 vo svojich paragrafoch rozdelilo vojnových previnilcov na dve základné skupiny. Veľkí vojnoví previnilci, cudzí štátni občania (§ 1), ktorí sa pričínili o rozbitie ČSR a zúčastnili sa rôznych foriem „*politického, hospodárskeho a iného útlaku*“, ktoré podrobne popisovalo uvedené nariadenie. Domáci zradcovia (§ 2), „*ktorí svojou činnosťou, menovite ako člen slovenskej vlády, snemu, alebo ako exponovaný politický alebo hospodársky činiteľ, predstaviteľ a exponovaný príslušník nemeckých, maďarských alebo slovenských fašistických organizácií*“ vyvíjali činnosť charakterizovanú v štyroch odsekoch tohto paragrafu (rozbitie ČSR, podpora vojenských operácií Maďarska a Nemecka, vojna proti ZSSR, obhajoba ideí okupantov). Osoby stíhané podľa (§§3-5), ktoré spolupracovali s profašistickými a okupantskými režimami ako radoví obyvatelia tohto územia, propagovali ich ideológiu, využili v miestnom meradle vojnovú situáciu na perzekúciu iných zložiek obyvateľstva a vlastné obohacovanie sa. Súčasťou trestu bola aj strata občianskych práv. Odsúdeným podľa §§ 1-4 bol zároveň konfiškovaný celý ich majetok. Osoby obvinené podľa §5, ktoré spáchali činy patriace pod nižšie typy súdov, boli považované za malých vojnových previnilcov. Nariadenie o ľudových súdoch bolo novelizované nariadením č. 57/1946 Zb. n. SNR zo 14. mája 1946. Podstatou novelizácie bolo umožniť zmiernenie alebo odpustenie trestu v prípade, ak previnilec svojou neskoršou činnosťou, najmä v povstaní alebo v protifašistickom odboji, prípadne záchranou životov politicky alebo rasove prenasledovaných, odčinil skutky z predchádzajúceho obdobia. Umožňovalo sa viesť súdne konanie bez prítomnosti obvineného. Od 1. januára 1948 nadobudlo účinnosť nariadenie č. 88/1947 Zb. n. SNR z 19. decembra 1947, ktoré upravovalo trestné konanie pre činy podľa nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR. V prípadoch, ktoré neboli ukončené do konca roku 1947 mali pokračovať riadne súdy. Trestné činy podľa §§1-4 nar. č. 33/1945 Zb. n. SNR mali byť v trestnom konaní považované

690 O princípe kolektívnej zodpovednosti pozri BEŇA, Jozef. Dekréty prezidenta republiky a nariadenia SNR – denacifikácia ČSR a ustanovenie demokratického Slovenska. In *Pamäť národa*, roč. 5, č. 2, 2008, s. 23-26; BEŇA, Jozef. Maďarský štát a štátne občianstvo Maďarov na Slovensku v rokoch 1945-1948. In SÁPOSOVÁ, Zlatica – ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Universum, 2010, s. 133-146.

za zločiny, trestné činy podľa § 5 za prečiny. Po uchopení moci komunistickou stranou došlo k obnoveniu retribučného súdnictva. Stalo sa tak zákonom č. 33/1948 Zb. z 25. marca 1948. Možno však konštatovať, že väčšina prípadov bola posudzovaná do 31. januára 1947.

Celkovo sa na Slovensku pred Národný súd a ľudové sudy do 31. decembra 1948 dostalo 22 278 osôb. K vyneseniu rozsudku došlo v 8962 prípadoch (40,23 % z počtu obvinených) z nich bolo 4946 maďarskej národnosti (55,18 %) a oslobodených bolo 13 316 osôb (59,7 % z počtu obvinených), z nich bolo 9318 maďarskej národnosti (69,97 %). Pred ľudové sudy sa dostalo celkom 14 246 osôb maďarskej národnosti, z ktorých bolo odsúdených 34,7 %.⁶⁹¹

Problematika vojnových previnilcov a ich odsun podľa čl. VIII Dohody boli trvalým konfliktným problémom v činnosti ZK, ale aj jedným z najspornejších bodov celej výmeny obyvateľstva. Spory sa týkali rôznych aspektov posudzovania vojnových previnilcov, počtu osôb, ktorý mal byť presídlený, ale aj spôsobu ich presídľovania, nakladania s ich majetkom a presídľovania rodinných príslušníkov osôb patriacich pod čl. VIII Dohody.

Aj v súvislosti s realizáciou Dohody a prípravou zoznamov na výmenu obyvateľstva sa hľadali cesty ako urýchliť a zefektívniť ľudové súdnictvo. V marci 1946 Povereníctvo pravosúdia vyzvalo obžalobcov pri okresných ľudových súdoch (OLS), aby v prípade, ak majú k dispozícii závažné materiály, využili ich na podávanie hromadných žalôb proti viacerým osobám maďarskej národnosti.⁶⁹² Pokyn Povereníctva pravosúdia zo 4. júla 1946 všetkým ľudovým súdom a štátnym zastupiteľstvám prikazoval, že sa obžalobcovia ľudových súdov majú venovať „výhradne“ obžalobám na osoby maďarskej národnosti tak, aby boli ukončené rozsudkom do 31. júla 1946. Odporúčal, aby obžalobcovia podávali obžaloby „hromadne a kde je skutkový stav rovnaký aj blanketárne“. Kde je činnosť „zistená už oznámenia“ odporúčal pripravovať obžaloby „bez stopovania“. Upozorňoval, že pre kvalifikáciu činu podľa §3 nariadenia SNR č. 33/1945 Zb. n. SNR je možné „subsumovať“ aj akékoľvek napomáhanie činnosti okupantov „aj prítomnosť na oslavách okupácie, pri vítaní okupantov atď.“ Všetky kancelárske sily mali byť pridelené na vykonávanie tejto agendy a od sudcu sa očakávalo, že si „vykoná svoju národnú povinnosť, ktorá je daná jeho povolaním v justičnom rezorte“. Za činnosť vyžadujúcu mimoriadne

691 SNA, f. Úrad predsedníctva Zboru povereníkov (ÚP ZP), mf. II.A 365, č. 913. Správa povereníka spravodlivosti o ľudovom súdnictve z januára 1949.

692 ŠA Košice, pobočka Košice, f. Obžalobca OLS Košice, š. 1, Dôverný list Jozefa Brúhu, v mene povereníka pravosúdia z 23. 3. 1946 obžalobcom OLS.

pracovné výkony mali dostať pracovníci ľudových súdov osobitné odmeny.⁶⁹³ V ďalšia smernica Povereníctva pravosúdia tiež zo 4. júla 1946 určovala postup vykonania trestov osôb maďarskej národnosti, v závislosti od paragrafu, podľa ktorého boli odsúdené. Stanovovala, že po vynesení rozsudku podľa §§1-4 majú byť osoby maďarskej národnosti eskortované do pracovných táborov v Sv. Juri, Slanci, Ústí n/Or. alebo v Krupine a ženy do pracovného tábora v Krupine. Aj osoby odsúdené podľa §5 mali byť odoslané do týchto špeciálnych pracovných táborov.⁶⁹⁴

V týchto veciach sa im odporúčalo postupovať v prípadoch, kde bol skutkový stav rovnaký (so spoločnými črtami), prostredníctvom hromadných žalôb. V prípade, kde činnosť bola zistená už z oznámenia alebo iných dôkazov, odporúčali podávať obžaloby aj bez stopovania. Je potrebné pripomenúť, že napr. fonogram z Povereníctva pravosúdia zo 16. júla 1946 na OLS v Košiciach (telefonát pracovníka povereníctva Trebejovského, ktorý prevzal štátny zástupca dr. Hudák) dával ústny pokyn, že ak by mal byť prijatý OLS vo veci obyvateľa maďarskej národnosti oslobodzujúci rozsudok, „*má byť pojednávanie odročené na ďalšie dokazovanie..., ak by v týchto veciach chcel obžalobca navrhnúť zastavenie trestného pokračovania, nemá to urobiť, lež má ďalej v stopovaní pokračovať.*“⁶⁹⁵ OLS boli inštruované, aby v prípadoch, kedy by malo dôjsť k odsúdeniu podľa §5 nariadenia SNR č. 33/1945 alebo k oslobodzujúcemu

693 SNA, f. ZK, š. 9. List povereníka pravosúdia Ivana Štefánika všetkým ľudovým súdom a štátnym zastupiteľstvám zo 4. 7. 1946; ŠA v Košiciach, pobočka Košice, f. Obžalobca OLS Košice, š. 1. Žiadosť obžalobcu OLS v Košiciach o odmenu pre pracovníkov súdu z 29. 7. 1946. Osobitne verejnosť zaujal košický monsterproces, o ktorom sa diskutovalo nielen v tlači, ale aj na mierovej konferencii v Paríži. (Podrobnejšie o tejto kauze ŠUTAJ, Štefan. Ludové súdnictvo v Košiciach a jeho osobitosti v povojnovom období (košický monsterproces v roku 1946). In PAŽOUT, Jaroslav – PORTMANN, Kateřina (eds.). Spravedlnost nebo pomsta? Potrestání válečných zločinců, kolaborantů a zrádců po 2. světové válce v Československu. Liberec : Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, 2022, s. 208-229.) K. Vadkertyová písala o dvoch veľkých procesoch v Košiciach v júni 1946. Autorka neuvádza zdroj svojich poznatkov, ale zjavne ide o omyl a zmätočné rozdelenie údajov o tom istom procese, do dvoch procesov. VADKERTY, Katalin. Vádak, vádlottak, ítéletek. A szlovák népbírószágok történetéből. In *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, roč. 10, 2008, č. 2, s. 11.

694 ŠA Košice, pobočka Košice, f. Obžalobca OLS Košice, š. 1. Smernica Povereníctva pravosúdia zo 4. 7. 1946 o výkone trestov. (Tábor v Slanci bol v októbri 1946 zrušený). K. Vadkertyová k obdobiu prvej polovice roka 1946 uvádza, že Povereníctvo vnútra upozorňovalo rezort spravodlivosti, že „*odsúdených, resp. obvinených nemožno vziať do pracovných táborov a tých, čo do nich už poslali, treba čo najskôr prepustiť.*“ (VADKERTY, K. *Maďarská otázka, ...*, s. 346).

695 ŠA Košice, pobočka Košice, f. Obžalobca OLS Košice, š. 1. Fonogram z Povereníctva pravosúdia OLS v Košiciach zo 16. 7. 1946.

rozsudku, sa konanie odložilo.⁶⁹⁶ Osobám odsúdeným podľa §5 totiž nemusel byť skonfiškovaný majetok.

Zároveň je potrebné spomenúť, že samotné poverenie kritizovalo podklady, ktoré dostávalo od vyšetrovacích orgánov (Poverenia vnútra – Národnej bezpečnosti) a povereník I. Štefánik ich ohodnotil, že sú to často iba zoznamy osôb, bez uvedenia skutkovej podstaty previnenia. Medzi Poverením pravosúdia a Poverením vnútra prebiehali spory o kvalitu pripravovaných podkladov pre vytváranie obžalobných spisov.⁶⁹⁷

Z hľadiska diskusií o tom, kto by mohol byť vysídlený do Maďarska ako vojnový previnilec (t.j. ukončenie súdneho procesu rozsudkom, resp. rozsudkom limitovaným termínom 14. mája 1946 je zaujímavý údaj o činnosti ľudových súdov. K 25. júlu 1946 bolo podaných „iba“ 2723 obžalôb, na 8108 osôb maďarskej národnosti. V júli 1946 bolo odsúdených 765 osôb a celkovo mal počet odsúdených osôb činiť 1500-1800 osôb.⁶⁹⁸ Už pohľad na tento údaj naznačuje, že ak by boli prijali maďarské návrhy, vysídlených podľa čl. VIII by bolo iba málo osôb, v žiadnom prípade by to nenaplnilo maximálny plán, ktorý vystrašil maďarské reprezentácie, a preto mu urputne vzdorovali.

O stanovisko k zložitým témam čl. VIII boli požiadané aj relevantné inštitúcie na Slovensku. Poverenie pravosúdia, na podnet MZV a po prerokovaní záležitosti v Predsedníctve SNR zaslalo 12. augusta 1946 stanovisko, v ktorom odporúčalo čl. zložke Zmiešanej komisie, v prípade hľadania kompromisu súhlasiť so stanovením počtu 15 tisíc osôb pre vysídlenie s podmienkou, že by išlo o osoby, na ktoré bolo podané trestné oznámenie, v krajnom prípade obžaloba. Ak by tento návrh nebol akceptovaný, poverenie navrhovalo

696 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120, List povereníka pravosúdia I. Štefánika do Paríža D. Okálimu z 26. 9. 1946. V tomto liste sú uvedené výsledky ľudového súdnictva vo vzťahu k Maďarom, kategórie odsúdených, aj úvahy a odhady počtu odsúdených. Je tam aj veta: „Na konci dovoľujem si Vám uviesť, že sudcom nebolo mi možné dať príkaz, aby uznali vinnými osoby, o ktorých žiadna činnosť nie je zistená.“

697 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120. List povereníka pravosúdia I. Štefánika z 13. 9. 1946 Povereniu vnútra, v ktorom reagoval na kritiku Poverenia vnútra z 10. 7. 1946, že ľudové súdnictvo zatiaľ nevybavilo „trestné oznámenia na 34 000 osôb maďarskej národnosti“, ktoré útvary NB pripravili do 27. 2. 1946; List bol rozmnožený cyklostylom a zaslaný všetkým súdom a iným organizáciám, čo vzbudilo „záujem“ právneho odboru MZV („ak by sa dostal do rúk Maďarom alebo iným neprajníkom“). Ten odporučil štátnemu tajomníkovi V. Clementisovi, aby list stiahli alebo aspoň upozornili povereníka, že jeho konanie je nezodpovedné. Clementis potom reagoval listom povereníkovi „Vladimírovi“ (volal sa Ivan) Štefánikovi, aby v budúcnosti takto nekonal a nerozširoval takého informácie cyklostylovanými listami. (AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120. List povereníka pravosúdia I. Štefánika do Paríža D. Okálimu z 26. 9. 1946).

698 SNA, f. ZK, š. 11. List P. Winklera zo 16. 8. 1946 čl. zložke ZK.

„neodovzdávať žiadne zoznamy. ... akonáhle bude na niekoho podaná obžaloba, bude v zmysle čl. VIII Dohody odsunutý do Maďarska.“⁶⁹⁹ Rozhodne odmietali, že by mal byť kritériom rozsudok, lebo je to v rozpore s formuláciou čl. VIII Dohody. Odmietali tiež, aby sa rodinní príslušníci týchto osôb zaradovali do výmeny podľa čl. V a aby boli započítaní do kvóty.

3.3.3 Rokovania v Paríži aj pri Balatone

Boje na rokovaníach Zmiešanej komisie aj na pôde mierovej konferencie, diplomatické impulzy a reálna situácia pokiaľ ide o napĺňanie Dohody o výmene situácie signalizovali, že cesta k splneniu cieľa, („národnému“) štátu bez Maďarov bude komplikovaná. Aj preto sa na poradách o maďarskej otázke hľadali ďalšie spôsoby, ako riešiť „problém“ a tiež ako „presvedčiť“ maďarskú stranu, aby výmenu obyvateľstva urýchlila. Na porade slovenských činiteľov z ústredných a národných orgánov 6.-7. augusta 1946 v Bratislave, po skúsenostiach s tým, že dobrovoľný nábor na práce do Čiech medzi obyvateľstvom maďarskej národnosti nepovedie k úspechu, pretože toto obyvateľstvo vyčkáva na výsledky mierovej konferencie, dospeli k názoru, že sa k náboru pracovných síl pre české krajiny použijú donucovacie prostriedky podľa dekrétu prezidenta Beneša č. 88/1945 Zb. o všeobecnej pracovnej povinnosti. Na tejto porade sa o akcii odsunu Maďarov do Čiech hovorilo v tom zmysle, že by mala očistiť pohraničné pásmo južného Slovenska od maďarského živlu.⁷⁰⁰ Ďalšia porada úradníkov ministerstiev a povereníctiev sa uskutočnila na Úrade predsedníctva ZP 13.-14. augusta 1946, za predsedníctva Z. Procházku. Rokovali o postupe, ak by vláda rozhodla o presunutí časti maďarského obyvateľstva do českých zemí.⁷⁰¹

Myšlienka núteného presídlenia dozrela už v tejto dobe a výsledky mierovej konferencie tento zámer len dokonali. Už vtedy však boli známe výsledky rokovaní Rady ministrov zahraničných vecí štyroch mocností (USA, Veľká Británia, ZSSR a Francúzsko) a bolo zrejmé, že čl. návrhy na „definitívne“ riešenie postavenia osôb maďarskej národnosti, teda jednostranný transfer, nebudú veľmocami podporené. Svetové veľmoci počas celého trvania konferencie uplatňovali zásadu, že budú hájiť dohodnuté texty mierových zmlúv

699 SNA, f. ZK, š. 11. List P. Winklera zo 16. 8. 1946 čl. zložke ZK.

700 NA ČR Praha, f. Ministerstvo vnútra, inv. č. 25, š. 30. Materiál pre predsedníctvo vlády, bez dátumu.

701 AMZV ČR, f. PO 1945-1954. Na troch stranách rozoberali konkrétne opatrenia vo vzťahu k rôznym skupinám obyvateľstva, ktorých by sa opatrenie a presídľovanie dotklo (napr. aj reslovakizanti...)

ako ich prijala Rada ministrov zahraničných vecí. Tie sa mali upravovať iba vo výnimočných prípadoch. Ani prebiehajúce parížske rokovania, nemohli na tomto stanovisku veľa alebo nič zásadného zmeniť. Súčasne s diplomatickým úsilím čsl. predstaviteľov, ktoré sa umiernenými formami snažili o presadenie čsl. požiadaviek na medzinárodnom poli, silnel tlak domácich slovenských politikov, na radikálne riešenie maďarskej otázky na Slovensku.

Dňa 9. augusta 1946 došlo k schôdzke československých diplomatov v Paríži⁷⁰² s členom maďarskej delegácie na parížskej konferencii P. Sebestyénom. Dopisovateľ *New-York Herald Tribune* Mac Cormick predtým, po návšteve u J. Masaryka, naznačil maďarskému vyslancovi P. Auerovi, že čsl. strana by bola naklonená dohodnúť sa s Maďarskom o sporných otázkach na priamych bilaterálnych rokovaniach. Pripúšťal dokonca možnosť rokovania aj o teritoriálnych otázkach. Pál Sebestyén v rozhovore vyhlásil, že maďarská strana by privítala takéto rokovania, najmä o čsl. požiadavke transferu maďarského obyvateľstva z ČSR, ktorá je najväčšou starosťou maďarskej vlády vo vzťahu k Československu. Vyhlásil, že „*maďarská strana by bola ochotná upustiť od zásadného odporu k unilaterálnemu transferu Maďarov zo Slovenska ako aj odstúpenia územia na bratislavskom predmostí a na iných miestach, ktoré by boli československej vláde žiaduce, napr. na juhu Košíc, ale aj kdekoľvek inde za predpokladu, že tiež zo strany ČSR by bola priznaná možnosť rektifikácie hraníc alebo výmeny území v prospech Maďarska.*“ V takomto prípade by bola maďarská strana ochotná prevziať všetkých Maďarov v dohodnutom počte a „*desinteresovala*“ by sa o osud ostatných, ktorí by zostali na území ČSR. Zároveň by podporovala dobrovoľnú výmenu Slovákov z Maďarska, takže počet Maďarov zo Slovenska, ktorí by opustili ČSR, by sa mohol podstatne zvýšiť. Taktiež ponúkali možnosť, aby sa ČSR podieľala na industrializácii Maďarska a vytvorenie colnej únie. Vyjadril pochopenie pre vytváranie jednotného národného štátu v ČSR a že uvedený návrh považuje za najlepší spôsob jeho vybudovania a vytvárania dobrých susedských vzťahov.⁷⁰³ Vzťah Jana Masaryka k riešeniu maďarskej problematiky bol veľmi zaujímavý a rozporuplný. Ako je všeobecne známe, všetky kompetencie v tejto otázke delegoval na štátneho tajomníka V. Clementisa. Napriek tomu sa z titulu svojej funkcie musel k týmto záležitostiam vyjadrovať. Na oficiálnych fórach ako bola mierová konferencia

702 Z textu nie je jasné, kto bol čsl. účastníkom rozhovoru. Isté je, že to nebol minister J. Masaryk, ani V. Clementis. Správa o rokovaní bola pripravená v českom jazyku, s najväčšou pravdepodobnosťou sa na rokovaní zúčastnil ambasador v Paríži J. Nosek alebo vedúci právneho odboru MZV Z. Procházka. Na druhej strane P. Sebestyén bol v texte označený za generálneho sekretára maďarskej delegácie v Paríži, ale tým bol I. Kertész.

703 AMZV ČR, f. GS-A, š. 148. Záznam z rozhovoru s gen. sekretárom maďarskej delegácie dr. Sebestyénom z 9. 8. 1946.

v Paríži sa držal oficiálnej línie čsl. politiky voči Maďarsku a maďarskej menšine, ktorá bola v praktickej rovine realizovaná slovenskými národnými komunistami (pod dohľadom skúsených českých diplomatov). V súkromných diskusiách však jeho názory, neraz nekonvenčné a svojrázne, iritovali fantáziu maďarských politikov (aj historikov) o nejednotnosti československého tábora a možnosti riešiť postavenie Maďarov na Slovensku na inšpiráciách arbitrážnej politiky a aktuálnych aj minulých faktoroch medzinárodnej politiky.⁷⁰⁴

Aj na ďalšom rokovaní ZK 17. augusta 1946 sa maďarská strana snažila dosiahnuť, aby Československo stanovilo presný počet osôb (aby určilo „kontingent“), ktoré budú presídlené na základe článku VIII (§§1-4 nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR). To však podľa československých predstaviteľov nebola úloha ZK, ale vlád. Ak sa na začiatku rokovania rýsovala aspoň zdanlivá zhoda o niektorých otázkach, ukázalo sa, že rozdiely sú neprekonateľné. Maďarská strana navrhovala vrátiť sa k počiatku problému a navrhla vypočúť V. Clementisa a J. Gyöngyösiho, ako chápali zmysel čl. VIII pri príprave Dohody. To však čsl. zložka odmietla. L. Márk vyhlásil, že nikdy neuzná, „že by na základe §§1-4 nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR, ktoré obsahujú mimoriadne závažné delikty, bolo možné vyťahovať čo aj celé maďarstvo zo Slovenska pod titulom, že hlavní vojnoví zločinci, keď je všeobecne známe, že sa práve teraz produkujú na bežiacom páse oznámenia.“⁷⁰⁵ L. Márk o. i. povedal, že J. Gyöngyösi pri ratifikácii Dohody v parlamente povedal, že na základe §§1-4 slovenského nariadenia bude vysídlený iba malý počet „vojnových zločincov“. Maďarská strana požadovala informácie, koľko osôb je obžalovaných slovenskými ľudovými súdmi, podľa týchto paragrafov, čo P. Winkler odmietol, pretože platnosť zákona pokračuje a podávajú sa nové obvinenia. T. Geönczeöl ešte pripomenul zaujímavú okolnosť, že podľa §§1-4, mali byť súdení najťažší vojnoví zločinci a za tieto skutky mali byť tresty 5-30 rokov väzenia, prípadne trest smrti a v skutočnosti „sa pod tieto delikty subsumujú aj delikty menšieho významu s niekoľkomesačnými trestami“⁷⁰⁶

Hospodárske záležitosti a predovšetkým úprava rozhodnutia ZK č. 6, o súpise hnutelného majetku bola predmetom rokovania ZK aj v auguste 1946. Československá strana akceptovala väčšinu návrhov, ktoré mali uľahčiť prevoz majetku presídlencov a jeho evidenciu.⁷⁰⁷ Podobne to bola aj diskusia o zmene

704 Podrobnejšie o tejto problematike: ŠUTAJ, Š. *Parížska konferencia 1946 a mierová zmluva...*, s. 166 a nasl.

705 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 17. 8. 1946.

706 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 17. 8. 1946. Rokovanie o tejto otázke bolo prerušené o 4,15 hod. ráno už 18. 8. 1946.

707 SNA, f. ZK, š. 7. Materiály ZK.

rozhodnutia ZK č. 16 (napr. podmienky pre možnosti vývozu pamiatok historickej a umeleckej hodnoty). Rokovania hospodárskej a finančnej znaleckej komisie, ktoré sa konali 31. júla a 1. augusta 1946 neskončili dohodou (hotovosť, bankové vklady, poisťky... a cenné papiere). Jedným z vážnych problémov bol už spomínaný problém viazaných vkladov. Okáli odmietal, že je možné viazané vklady pre presídlencov uvoľniť. Maďarská strana argumentovala tým, že ide o hnutelný majetok, a preto je ČSR povinná tieto vklady presídlencov vyplatiť. *„Československá zložka poukazuje na to, že môže byť reč iba o hodnote, ktorú predstavuje viazaný vklad, takže iba túto, ak bude určené, bude si môcť určeným spôsobom presídlenec previesť.“* Zároveň konštatovali, že viazaný vklad môže presídlenec predať alebo založiť. Pavel Winkler zdôraznil, že viazané vklady je možné uvoľňovať iba podľa zákona č. 91 a 95 Zb. (maďarskí experti ich dostali na preštudovanie).⁷⁰⁸ Presídlenci si mohli previesť do nového štátu aj sumu, ktorá mala byť dodatočne určená a stanovená v pomere koruna – forint 1:4. S uvedeným pomerom maďarská strana nesúhlasila. O zvyšných peniazoch sa mala uskutočniť dohoda národných bánk, ktorú mali predložiť do 60 dní.⁷⁰⁹ Ako konštatoval P. Winkler v správe pre MZV zásadné otázky okolo rozhodnutia ZK č. 6 boli dohodnuté, ale *„nedošlo k vyneseniu konečného rozhodnutia o nich.“*⁷¹⁰

Paralelne však pokračovali aj obviňovania oboch strán za vzniknutú situáciu a z porušovania dohody o výmene obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom. Z maďarskej strany zaslal napr. protestnú nótu maďarský Zmocnenec 17. augusta 1946. Namietal konfiškácie maďarských majetkov aj nevyplácanie podpôr verejným zamestnancom.⁷¹¹ Maďarské MZV pripomínalo, že od 27. februára 1946 nedostalo od československého MZV do 7. augusta 1946 žiadnu odpoveď na svoje nóty. Urgenciu odbor II/9 MZV odmietol tým, že oni odpovedali na všetky nóty, ktoré dostali. Nótu zo 17. augusta 1946 zaslali V. Clementisovi do Paríža.

708 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 16. 8. 1946.

709 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 16. 8. 1946.

710 SNA, f. ZK, š. 11. Informácia P. Wiklera z 21. 8. 1946 pre MZV. P. Winkler v správe konštatoval, že tieto otázky pre čl. delegáciu neboli podstatné, a preto venovali viac pozornosti príprave smerníc, ktoré mali vypracovať znalecké komisie. Zároveň však konštatoval, že na ďalších rokovaníach 17. a 18. augusta 1946 sa ukázalo, že smernice boli finančnou komisiou zlé pripravené a že ich budú musieť znalci prepracovať.

711 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120. Informácia P. Winklera, zástupcu pri ZK o maďarských nótach s ohľadom na mierovú konferenciu.

Práve 17. augusta 1946, po predchádzajúcich diskusiách v pléne mierovej konferencie a konštituovaní základných organizačných štruktúr konferencie⁷¹² sa začalo rokovanie Politickej a teritoriálnej komisie pre Maďarsko, ktorá pri svojom rokovaní mohla vytvárať subkomisie pre riešenie čiastkových otázok. Predsedom komisie bol Siniša Stankovič z Juhoslávie, jeho zástupcom bol Alfred T. Stirling z Austrálie. Spravodajcom komisie, po vzdaní sa čsl. delegácie tohto postu, bol zástupca Ukrajiny Alexej D. Vojna. ČSR malo v tejto, pre neho najvýznamnejšej komisii, bohaté zastúpenie. V. Clementis, J. Slávik, veľvyslanec vo Washingtone, Vavro Hajdu, splnomocnený minister, D. M. Krno, už ako predseda štatistického úradu v Bratislave. Všetko Slováci, dlhodobo sa zaoberajúci medzinárodnými vzťahmi a osobitne maďarskou problematikou a mimo J. Slávika, komunisti. Maďarsko sa ako porazená krajina nemohlo na zasadaniach mierovej konferencie a jej komisií zúčastňovať, iba ak bolo pozvané na konkrétne rokovanie.

Na rokovaní samotnej maďarskej komisie sa z hľadiska čsl.-maďarského vzťahu diskutovalo predovšetkým o československých návrhoch (amendmentoch) na úpravu preambuly, k problematike revizionizmu, anulovania Viedenskej arbitráže a návrhu na rektifikáciu hraníc (Bratislavské predmostie). Komisiou boli vytvorené na riešenie niektorých závažných otázok subkomisie (nulita Viedenskej arbitráže, Bratislavské predmostie, vrátenie kultúrneho dedičstva a transfer 200 tisíc Maďarov), ktoré mali predrokovať a pripraviť východiská a riešenia pre samotnú komisiu.⁷¹³

Rokovania Zmiešanej komisie, ktoré pokračovali v Maďarsku v polovici augusta boli plné nejasností, nedorozumení a sporov o výklad zápisnične zachytených textov súvisiacich s výkladom článku VIII Dohody, ale aj stanovísk, ktoré predkladali znalecké komisie. Na porade (teda nie riadnom zasadnutí – tak začali označovať neverejné, či predtým tajné zasadania) členov Zmiešanej komisie 19. augusta 1946 sa obe delegácie výnimočne zhodli, že text pripravený finančnou znaleckou komisiou je nedostatočný, zmätený, že použité formulácie si protirečia že je potrebné pripraviť iný materiál na rokovanie ZK.⁷¹⁴

Na rokovaní ZK 19. augusta 1946 sa členovia mali venovať výkladu ods. 2 a 3 článku V. Dohody. Maďarská strana presadzovala názor, že na rodinných

712 Podrobnejšie o rokovaní komisie na Parížskej konferencii 1946: ŠUTAJ, Štefan. *Parížska konferencia 1946 a mierová zmluva...*, s. 163-246.

713 *Guide de la Conférence de Paris*. Édition révisée le 22 août 1946. Paris : Palais du Luxembourg, 29. Julliet 1946, p. 51-52. Podrobnejšie informácie o rokovaní komisií a subkomisií mierovej konferencie sú v: ŠUTAJ, Š. *Parížska konferencia 1946 a mierová zmluva...*, s. 163-264.

714 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica o porade ZK pre výmenu obyvateľstva z 19. 8. 1946.

príslušníkov osôb určených na vysídlenie podľa čl. VIII by sa mal vzťahovať článok V Dohody. Čsl. strana to považovala za neodôvodnené spájanie čl. V a čl. VIII Dohody a neakceptovala ani zarátavanie rodinných príslušníkov do kvóty, s odvolaním sa na samotnú Dohodu, ktorá takéto riešenie neobsahovala. „Hry“ o zaradenie do kvóty mali pozadie v tom, že ak by rodinných príslušníkov zarátali do kvóty, o to menej osôb maďarskej národnosti, by mala právo československá strana vysídliť. Čsl. členovia ZK teda považovali za možné ich vysídlenie, ale už nie ich zarátanie do kvóty osôb určených na presídlenie. K jednomyselnej dohode nedošlo. László Márk vysvetlil, že jeho stanovisko v tejto veci súvisí s celým komplexom otázok týkajúcich sa interpretácií čl. VIII. Dohody (súviselo to s požiadavkami zástupcu maďarskej vlády zo 17. júla a 6. augusta 1946, aby Československo určilo termín, dokedy odovzdá zoznam osôb na presídlenie podľa čl. VIII). Nasledoval spor o výklad zápisnice z 9. augusta 1946, ktorú si obe strany vysvetľovali rôzne a nebola podpísaná. Kým nedôjde k náprave zástupca čl. vlády P. Winkler sa odmietal zúčastňovať na ďalšom rokovaní, „*lebo potrebuje mať zistené, o čom sa rokovalo*“.⁷¹⁵ Márk zdôvodňoval, že ak bude limitovaný počet vysídlených osôb, nemusí sa diskutovať o lehote. Okáli a Winkler však trvali na formálnom podpísaní zápisnice z 9. augusta napriek návrhu, že sa môže podpísať spolu s zo zápisnicou z „dnešného“ rokovania. Podľa Okáliho však rokovací poriadok takéto spojenie (s obľubou sa vtedy používalo slovo junktimovanie) nepripúšťal. K dohode nedošlo ani po dlhej diskusii. Po polnoci členovia maďarskej zložky opustili rokovanie s tým, že na štátny sviatok, sviatok sv. Štefana, nebudú v rokovaní pokračovať.⁷¹⁶ Podľa hodnotenia P. Winklera výsledkom rokovania 19. augusta 1946 bolo len rozhodnutie, že sa účinky čl. VIII nevzťahujú na rodinných príslušníkov a že výraz „*dopustili sa*“ ponecháva na osobitné rozhodnutie ZK.

715 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 19. 8. 1946. P. Winkler v liste ministerstvu zahraničných vecí hodnotil situáciu tak, že maďarská strana napriek dohode, ktorej základom bol čl. návrh, porušila dané slovo a odmietla návrh podpísať. (SNA, f. ZK, š. 11. List P. Winklera z 21. 8. 1946 MZV, Otázky súvisiace s čl. VIII Dohody.)

716 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 19. 8. 1946.

Rozhodnutie Zmiešanej komisie č. 20 o výklade čl. VIII Dohody

Prijaté 19. augusta 1946 v Baletonlelle

Popis: rozhodnutie malo iba dva články. „*právne účinky článku VIII Dohody sa nevzťahujú na rodinných príslušníkov osôb, na ktoré sa vzťahuje čl. VIII Dohody*“ a druhý článok, „*výklad pojmu dopustili sa trestných činov určí Zmiešaná komisia v osobitnom rozhodnutí.*“

Zdroj: VOÚS, 1946, čiastka 5-6, s. 37-38.

Ako sa konštatovalo v správe o rokovaníach Zmiešanej komisie z roku 1947, „*bolo prijaté okyptené rozhodnutie č. 20, ktorým sa ani jedna sporná otázka nevyriešila.*“⁷¹⁷ Naopak pribudol nový problém, keď maďarská strana, ktorá dovtedy súhlasila, že bude akceptovať súdne rozhodnutia týkajúce sa vojnových previnilcov vyhlásila, že zoznamy nebude možné po ich odovzdaní (termín na odovzдание bol určený do 27. augusta 1946) dopĺňať. Československá strana to označila v internej komunikácii za „*zámernú záludnosť*“.⁷¹⁸

Pri predkladaní rozhodnutia ZK č. 20 na rokovanie čsl. vlády, kvôli jeho publikovaniu v predloženej komentári sa okrem vecnej informácie (problém čl. VIII a jeho §§1-4 a §5) uvádza, že výklad tohto článku je vážnym problémom na rokovaníach Zmiešanej komisie, kvôli tomu, že maďarská zložka komisie žiada ako základ pre vystahovanie právoplatný rozsudok, kým čsl. presadzuje vznesenie obvinenia.⁷¹⁹

Polemiku k výrazu „*dopustili sa trestných činov*“, ktorý rozhodnutie ZK č. 20 „*odložilo na ďalšie rozhodnutie ZK*“, presadzovala čsl. zložka. Zmyslom bolo akceptovanie vznesenia trestného obvinenia pri zaraďovaní do zoznamov podľa čl. VIII Dohody. Bol použitý priamo v Dohode o výmene obyvateľstva. Argumentovali tým proti snahe maďarskej zložky, aby sa do tejto kategórie zaraďovali iba osoby, u ktorých už bol vynesený právoplatný rozsudok.⁷²⁰ Aj v tomto prípade bol dôvod zrejmý. Maďarská vláda sa obávala, že v prípade uplatňovania čl. výkladu, by mohol narásť počet osôb zaradených na vysídlenie podľa čl. VIII do takej miery, že by dominoval nad osobami určenými na výmenu podľa čl. V a také riešenie by maďarská vláda nemohla prijať.

Pavel Winkler skonštatoval, že maďarská zložka komisie iba zdržiava rokovania (čo nepochybné súviselo s rokovaniami Parížskej konferencie 1946)

717 SNA, f. ZK, š. 9. Ustavenie a prvá činnosť Zmiešanej komisie, 5. 9. 1947.

718 SNA, f. ZK, š. 9. Ustavenie a prvá činnosť Zmiešanej komisie, 5. 9. 1947.

719 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 138 materiál pripravený 6. 12. 1949 pre schôdzu čsl. Vlády.

720 SNA, f. ZK, š. 11. Rozhodnutie ZK č. 20. Dôvody.

a čl. zložka je proti týmto tendenciám bezmocná. Rokovania trvajúce 10-12 hodín neprinášali žiadne výsledky. *Myslím, že by sa malo uvažovať aj o tom, aby spojenecké veľmoci boli informované o maďarskom postoji... Jedine od energického diplomatického zákroku si môže československá zložka Zmiešanej komisie sľubovať nejakú zmenu v maďarskom postoji...*“, napísal v správe.⁷²¹ Nové rokovanie o čl. VIII Dohody malo byť podľa odpovede J. Péchyho na otázku D. Okáliho z 26. augusta 1946 31. augusta 1946.⁷²²

Súčasťou vyjednávania boli aj neformálne stretnutia, na ktorých sa zisťovali názory druhej strany, obrusovali hrany a stavali mantinely pre riešenie kľúčových a problémových otázok v slovensko-maďarských vzťahoch, aj v činnosti ZK. Medzi takéto patrila aj návšteva „maďarského vládneho zmocnenca Wagnera a zmocnenca Rosty-Forgácha“ u pracovníka MZV Jána Kysuckého 19. augusta 1946 (asi v Prahe). Ferenc Wagner sa sťažoval na pôsobenie slovenských ľudových súdov, že odsudzujú Maďarov na vysoké tresty a tlmočil názor, že Osídľovací úrad „*hrá v súlade*“ so súdmi, aby zničili maďarskú menšinu na Slovensku. Žiadal, aby MZV zasiahlo a zjednalo nápravu. J. Kysucký zdôraznil nezávislosť ľudových súdov, do ktorých činnosti nemôžu iné čl. inštitúcie zasahovať. Wagner spomenul odhad D. Okáliho, ktorý predniesol v ZK, že na Slovensku bude súdmi postihnutých okolo 60 000 Maďarov, bez rodinných príslušníkov. Kysucký mu oponoval, že Maďari si za to môžu sami, keď odmietli Okáliho návrh, aby sa stanovil limit osôb odsunutých podľa čl. VIII Dohody. Aj P. Winkler v jednej zo svojich správ spomínal, že maďarská zložka nadhodila možnosť „kontingencie“ počtu osôb zaradených na presídlenie podľa čl. VIII, ale čl. strana ich odkázala na priame politické rokovania. Po dohode s generálnym sekretárom ministerstva zahraničných vecí A. Heidrichom D. Okáli navrhol, aby tento limit bol dohodnutý priamo na stretnutí V. Clementisa s ministrom J. Gyöngyösim, ak má na to splnomocnenie od maďarskej vlády. Kysucký sa následne skontaktoval s predsedom OÚ J. Čechom, ktorý odhadol, že dolná hranica pre odsúdených podľa §§1-4 nar. č. 33 Zb. n. SNR by mohla byť 14 tisíc osôb, s rodinnými príslušníkmi 50 tisíc osôb. Okáli navrhoval limit 10-15 tisíc osôb bez rodinných príslušníkov. Kysucký na základe telefonických rozhovorov s J. Čechom a D. Okálím konštatoval, že slovenské ľudové súdy pracujú pomaly a potrvá ešte istú dobu, kým sa dosiahne uvedený počet odsúdených. J. Čech konštatoval, že nie je odsúdených ešte ani 1000 osôb podľa §5 nariadenia SNR. Okáli v rozhovoroch konštatoval, že v tejto chvíli nejde o výklad čl. VIII Dohody, „*ale o samotnú Dohodu*. ...

721 SNA, f. ZK, š. 11. List P. Winklera z 21. 8. 1946 MZV, Otázky súvisiace s čl. VIII Dohody.

722 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK z 26. 8. 1946.

*podmienkou každého ďalšieho vyjednávania s Maďarmi musí byť dôsledné a poctivé plnenie duch a litery Dohody o výmene obyvateľstva.*⁶⁷²³

Podľa čl. V ods. 3 Dohody mala čsl. vláda doručiť zoznam osôb určených na presťahovanie. Predmetom sporov (či vyjasňovania) bolo, či do tej istej doby má československá vláda doručiť aj zoznam na presídlenie podľa čl. VIII (teda vojnových previnilcov). Podľa čl. výkladu sa veta uvedená v čl. V Dohody týkala výlučne presídlencov podľa tohto článku. Vychádzala z toho, že vojnoví previnilci mohli byť na presídlenie určovaní aj v inom termíne, pretože platnosť nariadenia č. 33/1045 Zb. n. SNR bola novelizovaná a ľudové súdnictvo pokračovalo v činnosti. Po zasadaní ZK 19. augusta P. Winkler oslovil zástupcu maďarskej vlády pri ZK L. Márka, ktorý mu potvrdil, že lehota stanovená v čl. V sa nevzťahuje na osoby určené na presídlenie podľa čl. VIII. O niekoľko hodín neskôr mu však doručil list, ktorý stanovoval, že podľa maďarského výkladu to malo byť tak, že je potrebné doručiť aj zoznam na vysídlenie podľa čl. VIII Dohody. Zmenu maďarského stanoviska predseda ZK J. Péchy zdôvodňoval tým, že každá zo strán má právo na zmenu názoru.⁷²⁴ Aj keď čl. úrady neuznávali argumenty maďarskej strany a vychádzali z predpokladu, že budú môcť odsunúť do Maďarska všetky osoby, ktoré sa dopustili trestných činov podľa uvedeného nariadenia považovali za potrebné aby „*sme z opatrnosti do tejto lehoty odovzdali aj zoznam osôb, proti ktorým sa koná trestné pokračovanie a ktoré boli odsúdené podľa §§1-5 nariadenia...*“⁶⁷²⁵ Mali byť odovzdané s tým, že sa čl. vláda nebude cítiť zaviazaná odovzdaným zoznamom a môže vysídliť aj ďalšie osoby, ktoré budú obžalované alebo odsúdené. Bez ohľadu na rôzne alternatívy a výklady koncom augusta finišovali práce čl. úradov na zoznamoch. Zástupca čl. vlády pri ZK informoval čl. delegáta pri SKK v Budapešti, že J. Čech, predseda OÚ jeho aj vládneho splnomocnenca D. Okáliho uistil, že zoznamy podľa čl. V budú 24. augusta 1946 odovzdané Československej presídľovacej komisii. Zároveň, v tom istom čase mali byť predložené aj zoznamy podľa čl. VIII. P. Winkler požiadal F. Dasticha, aby sa ohlásil u „*zástupcu maďarského ministerstva zahraničných vecí*“ (najvýznamnejší činitelia ministerstva boli, vrátane ministra J. Gyöngyösiho

723 AMZV ČR, f. GS-A, š. 149. Informácia J. Kysuckého o návšteve F. Wagnera a F. Rosty-Forgáča z 26. 8. 1946 pre V. Clementisa do Paríža.

724 SNA, f. ZK, š. 11. List P. Winklera nedatovaný prednostovi VI. odboru MZV (Z. Procházkovi).

725 SNA, f. ZK, š. 11. List P. Winklera nedatovaný F. Dastichovi. Táto formulácia je použitá aj už spomínanom liste pre Z. Procházkú na právny odbor MZV.

na mierovej konferencii v Paríži) najneskôr na 26. augusta, aby bolo zabezpečené odovzdanie zoznamov v stanovenom limite.⁷²⁶

V tejto fáze rokovaní by sme mohli maďarské stanovisko k čl. VIII v roku 1946 zhrnúť do bodov: presťahovať do Maďarska je možné iba osoby odsúdené ľudovým súdom; môžu to byť iba osoby, dosúdené do 15. mája 1946 (ratifikácia Dohody alebo účinnosť nariadenia SNR); vinu je možné konštatovať iba rozsudkom súdu; nariadenie č. 33/Zb. n. SNR stratilo účinnosť 15. mája 1946.⁷²⁷

Československá strana vychádzala z toho, že: účinnosť nariadenia SNR bola predĺžená jeho novelizáciou nariadením č. 58/1946 Zb. n. SNR, ktorá zachovala všetky skutkové podstaty; konštatovanie previnenia je možné aj na základe obvinenia (dokladovali to odvolaním na Dodatok/dodatkový protokol k čl. V Dohody o započítaní osôb, ktoré odišli do Maďarska), ktoré bolo obmedzené mimo osôb, ktoré spadajú pod čl. VIII Dohody, s výnimkou, že ich súdy oslobodia. (Podľa nar. 33/1945 nebolo možné súdiť osobu v neprítomnosti). Z toho odvodzovali, že pod čl. VIII patria aj osoby, ktoré neboli odsúdené, ale použila sa voči nim formula „*dopustili sa*“ trestných činov, o ktorých rozhodne súd. S takouto interpretáciou ráтали aj maďarské orgány, ktoré pri výmene listov z 27. februára pri práve osôb, ktoré opustili ČSR po obnovení čsl. správy uvádzali, že sa to netýka osôb, spadajúcich pod ustanovenia §§1-4 nar. č. 33/Zb. n. SNR (a tie nemohli byť odsúdené, lebo to nebolo technicky možné).⁷²⁸

Predmetom porady členov ZK 27. augusta 1946 boli pokračujúce námietky maďarskej zložky voči obsahu 3. odseku čl. II rozhodnutia č. 16. Tu sa snažili konkretizovať pojem voľné hnutelnosti, najmä pokiaľ ide o finančné prostriedky, vklady, cenné papiere, cennosti, valuty, drahokamy... Maďarská strana ich považovala za voľné hnutelnosti, ktoré si presídlenci môže brať neobmedzene so sebou. Čsl. strana v tomto presadzovala výrazne obmedzenie vývozu hnutelností, čo prezentovala na rokovaní 17. augusta a tieto obmedzenia sa objavili aj v samotnom spornom rozhodnutí č. 16. Pri hlasovaní o maďarskom návrhu sa delegácie nezhodli na spoločnom stanovisku. Zásadne rozdielne stanovisko bolo tiež, ako už bolo spomínané, v otázke viazaných vkladov.⁷²⁹ K záležitostiam, v ktorých sa experti a ZK zhodli v ods. 3, čl. II rozhodnutia bolo prijaté rozhodnutie ZK č. 21 (vývoz platidiel, vkladných knižiek, zmeniek, šekov..., ktoré sa neriešili skutočným prevozom cez hranice, ale

726 SNA, f. ZK, š. 11. List P. Winklera nedatovaný F. Dastichovi.

727 SNA, f. ZK, š. 9. Ustavenie a prvá činnosť Zmiešanej komisie, 5. 9. 1947.

728 SNA, f. ZK, š. 9. Ustavenie a prvá činnosť Zmiešanej komisie, 5. 9. 1947.

729 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica o porade členov ZK pre výmenu obyvateľstva z 27. 8. 1946.

prostredníctvom „cedulových bánk“ a určených peňažných ústavov). Upravený ods. 4, čl. II. riešil spôsob, akým sa vysporiadali náhrady za predmety historickej a umeleckej hodnoty. Novelizovaný čl. III, ods. 5 riešil hnutelný majetok, ktorý presídlenec znechával v pôvodnej krajine pobytu (predmety presahujúce samozásobiteľné dávky, obhospodarované hnutelnosti...), ktoré bol povinný vyplatiť štát, na územie ktorého sa presídlenec presťahoval.⁷³⁰

K ďalšej významnejšej aktivite v Paríži došlo až koncom augusta, po tom, čo predstavitelia oboch štátov predložili pred plénom mierovej konferencie svoje výklady k mierovej zmluve a po začatí činnosti Politickej a teritoriálnej komisie pre Maďarsko. V Paríži sa predtým stretol minister J. Masaryk (25. augusta 1946) s ministrom J. Gyöngyösim a v nasledujúci deň sa s ním stretol aj štátny tajomník V. Clementis. 26. augusta 1946 zaslal V. Clementis depešu na MZV generálnemu tajomníkovi ministerstva A. Heidrichovi, v ktorej ho informoval o žiadosti maďarského ministra o rokovania a navrhol, aby bola táto príležitosť využitá na ostrú mediálnu kampaň proti zdržiavaniu výmeny obyvateľstva a nastolili otázku plnenia dohody o výmene obyvateľstva.⁷³¹

Na mimoriadnej porade 26. augusta 1946 rokovala ZK o presídľovacom pláne, ktorý pripravili maďarskí odborníci a o vycestovaní slovenských „dôverníkov“ na Slovensko (maximálne 150 osôb, môžu vycestovať dvakrát, k 30 dňovému pobytu) na základe iniciatívy ČSPK. Išlo o osoby, ktoré by boli miestnou slovenskou komunitou v Maďarsku poverené na obhliadku priestorov, území, na ktoré sa malo obyčajne dedinské, kompaktné spoločenstvo presídliť. Malo sa to diať na základe reciprocita a ošetrovalo to rozhodnutie ZK č. 24. Rozhodnutie bolo sformulované šalamúnsky. Týkalo sa dôverníkov, ale nenegovalo ani možnosť vysielania dôverníkov Maďarov.⁷³² Z maďarskej strany bola táto reciprocita chápaná trochu ináč. Mali byť vyslaní štátni občania, ktorí mali zistiť stav medzi obyvateľmi maďarskej národnosti, ktorí sa mali presídliť do Maďarska. To namietal D. Okáli, ktorý v tom videl obdobu ČSPK, ale ako hovoril, niečo také Dohoda nepozná. Pripustil, že by mohli ísť na pomoc na úrad maďarského Zmocnenca F. Wagnera, ale to považoval za inú formu statusu a pôsobenia na Slovensku. László Márk však trval na princípe

730 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica o porade ZK pre výmenu obyvateľstva z 27. 8. 1946; Rozhodnutie ZK č. 21, VOÚS, 1946, čiastka 4, s. 26-28. Rozhodnutia boli často publikované s veľkým oneskorením. Napr. Rozhodnutie č. 21 bolo vydané 5. 11. 1946 a zverejnené bolo na základe vyhlášky ministra zahraničných vecí z 19. 11. 1946.

731 AMZV ČR, f. GS-A, š. 149. Telegram V. Clementisa MZV z 26. 8. 1946; *Práce*, 29. 8. 1946. Trváme na odsunu Maďarů.

732 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica o porade z 26. 8. 1946 o príprave časových a priestorových plánov na výmenu obyvateľstva.

reciprocitu a nebol ochotný v inom prípade podporiť možnosť vycestovania dôverníkov – Slovákov z Maďarska. Daniel Okáli konštatoval, že „podľa konštrukcie Dohody, výmena obyvateľstva je jednostranným aktom a jej bremeno spočíva na ČSR, teda ČSR má vyhotoviť presídľovací plán... tak časový ako aj priestorový, ktorému sa musí aj vnútorné presídľovanie v Maďarsku nevyhnutne prispôbiť.“ Záver vyznel v tom zmysle, že sa schvaľovalo vysielanie dôverníkov z Maďarska a D. Okáli sľúbil, že podporí, aby o maďarskom návrhu rozhodla čl. vláda v priebehu 1-2 dní.⁷³³ Vyhláška vyšla až v septembri 1946.

3.3.4 Výber osôb maďarskej národnosti na vysídlenie zo Slovenska

Zoznamy osôb určené na presídlenie odovzdal F. Dastich mimoriadnemu vyslancovi a splnomocnenému ministrovi Lászlóovi Velicsovi, zástupcovi ministra 26. augusta 1946 o 16,00. Ten prevzatie zoznamov potvrdil jednak na samotných zoznamoch a tiež osobitným potvrdením o prevzatí zoznamov (vedenie ministerstva sa v tom čase nachádzalo na mierovej konferencii v Paríži).⁷³⁴ Podľa maďarských štatistických údajov československej úrady určili na vysídlenie zo Slovenska podľa čl. V Dohody 106 398 osôb. Počet tzv. veľkých vojnových previnilcov (§1-4. nar. SNR) podľa VIII. článku spolu s rodinnými príslušníkmi bol 73 187 a počet tzv. malých vojnových previnilcov (§5. nar. SNR) taktiež spolu s rodinnými príslušníkmi 1927.⁷³⁵ Podľa čl. štatistických údajov v záverečných oficiálnych správach bolo na presídlenie určených 105 047 Maďarov 243 obcí Slovenska podľa čl. V Dohody a 23 552 previnilcov podľa čl. VIII Dohody, čo spolu s rodinnými príslušníkmi tvorilo 65 200 osôb.⁷³⁶ Podľa informácie, ktorú mal k dispozícii poslanec za DS F. Hodža, Osídľovací úrad tiež v súčinnosti s Povereníctvom pravosúdia

733 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 26. 8. 1946.

734 SNA, f. ZK, š. 11. List P. Winklera z 28. 8. 1946 predsedovi OÚ J. Čechovi. Informoval ho, že podľa inštrukcie OÚ uskutočnil 14 škrtov v zoznamoch (nezvestné osoby, úmrtia, vystahovanie do USA...) a že v sprievodnej nóte si čl. strana vyhradila právo upraviť prípadné omyly alebo z technických dôvodov uskutočniť opravy v predložených zoznamoch. Už 30. 8. 1946 doručil OÚ do Budapešti Úradu čl. delegáta pri SKK zoznam 515 osôb a žiadal ich dodatočné zaradenie do zoznamov na výmenu. Po (nie veľmi krátkom) čase, 6. júna 1947 sekretár čl. delegácia P. Zátarecký odpovedal, že nebolo možné nájsť spôsob (problém konzultovali aj so VI. odborom MZV), ako tieto osoby zaradiť do zoznamov na presídlenie, preto je potrebné považovať tieto osoby za nezaradené do zoznamov. Zároveň požadoval, aby bolo zistené, kto zapríčinil oneskorenie zaslania záznamov a žiadal o jeho potrestanie. (SNA, f. ZK, š. 11. List P. Zátareckého zo 6. 6. 1947 OÚ.)

735 POPÉLY, Á. Výmena obyvateľstva medzi...

736 SNA, f. SNR, š. 311, Záverečná správa o činnosti ČSPK v Maďarsku 1946–1948.

vyhotovil zoznamy osôb podľa čl. VIII, vojnových previnilcov podľa §5 v počte 588 osôb a podľa §§1-4 v počte 23 194. Spolu to bolo 23 782 osôb.⁷³⁷

Zároveň však nemôžeme súhlasiť s interpretáciou Á. Popélyya, že „z menších zoznamov osôb určených na presídlenie do Maďarska vyplýva, že československá strana chcela viaceré rozhodnutia Dohody o výmene obyvateľstva obísť. ... Nezhoduje sa už ani počet osôb, určených na výmenu podľa V. článku Dohody. ... počet Maďarov určených na presídlenie v rámci paritnej výmeny o 10 % prekročil počet Slovákov, ktorí sa chceli presídliť z Maďarska na Slovensko.“⁷³⁸ Nemožno súhlasiť s tvrdením, že československá strana, tým, že určila vyšší počet osôb na presídlenie podľa čl. V, chcela obísť články Dohody. Rátala s tým, a to sa nakoniec aj potvrdilo a bolo trvalou súčasťou realizácie Dohody, že maďarská strana z rôznych dôvodov bude spochybňovať zaradenie niektorých osôb na zoznamy na presídlenie. A priori sa rátalo s tým, že vylúčené osoby bude potrebné nahradiť, aby sa dosiahla v Dohode deklarovaná parita. Zároveň, predpokladala, že v narýchlo zostavených zoznamoch budú osoby z rôznych dôvodov na slovenskej strane suspendované a vyradené z výmeny obyvateľstva (reslovakizácia, zmiešané manželstvám, choroby, prípadne iné demografické činitele napr. úmrtia...). Navyše, táto časť výmeny bola postavená na reciprocite. Československá strana, podľa Dohody, nemohla vysídliť viac Maďarov, ako sa prihlásilo Slovákov v Maďarsku. Ďalším možným faktorom vyššieho počtu bolo, že v kuloárnych diskusiách sa uvažovalo o možnosti, aby sa vytvorili podmienky pre prihlásenie ďalších osôb na výmenu obyvateľstva, čo sa nakoniec aj realizovalo.

Pri výbere Maďarov do zoznamov na presídlenie mala významnú úlohu zohrávať reslovakizačná akcia. Jedným z jej cieľov bolo, aby na výmenu obyvateľstva zo Slovenska neboli určené osoby, ktoré boli pomadžarčené v predchádzajúcich obdobiach.⁷³⁹ Na zasadnutí Ústrednej reslovakizačnej komisie 6. júla 1946 sa zúčastnil aj vládny splnomocnenec D. Okáli, na základe pozvania komisie zo 4. júla 1946. Ocenil prácu reslovakizačnej komisie a zdôraznil, že z hľadiska Zmiešanej komisie je najdôležitejšou konkrétnou úlohou predložiť zoznam Maďarov na presídlenie, ktorý musí byť odovzdaný do 27. augusta 1946. Vyslovil názor, že „*dokiaľ československá vláda nerozhodne, nemalo by sa pokračovať v preverovaní reslovakizantov. Všetka práca by sa mala sústrediť*

737 Archív Národného múzea (ANM) Praha, f. Fedor Hodža, s. 3. Záznam o dnešnom stave akcie výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, spísaný dr. Okálím a dr. Winklerom 2. 9. 1946.

738 POPÉLY, Á. Výmena obyvateľstva medzi...

739 Podrobnejšie o cieľoch a výsledkoch reslovakizácie: ŠUTAJ, Š. *Reslovakizácia. Zmena národnosti...*

na prípravu zoznamu Maďarov na odsun“.⁷⁴⁰ Vysvetľoval, že reslovakizácia by sa mala týkať predovšetkým chudobnejších vrstiev obyvateľstva, kým majetnejšie osoby a inteligencia by boli zaradení do zoznamov na odsun. V tejto súvislosti upozorňujeme, že snaha vysídliť bohatších Maďarov, roľníkov, priemyselníkov a živnostníkov, nie je len otázka ľudskej chamtivosti a „nenažranosti“ slovenských novodobých exekútorov, ktorí rozhodovali o ľudských osudoch, ako to interpretujú v rôznych súvislostiach niektorí autori.⁷⁴¹ Výmena obyvateľstva bola v rukách slovenských národných komunistov. Trend na vysídlenie práve týchto skupín obyvateľstva maďarskej národnosti (bohatých roľníkov a maďarskej inteligencie) bol zjavný ešte pred podpísaním Dohody o výmene, napr. na zasadaní sekretariátu ÚV KSS 23. februára 1946, kde predseda OÚ J. Čech a predseda ČSPK D. Okáli informovali o príprave Dohody. Pre nich bola majetková otázka a vysídlenie „bohatých“ otázkou komunistickej triednej ideológie a triedneho boja proti maďarskej agrárnej „šľachte“ a maďarskej „maloburžoázii“. Zároveň získané majetky a pôda mali pripadnúť chudobným vrstvám obyvateľstva či už z bohom a štátom zabudnutých oblastí severného a severovýchodného Slovenska a ubiedeným a navyše aj nacionálne zdevastovaným a asimilovaným Slovákom z Maďarska. V podobnom, aj keď ideologicky inom rámci, je vnímaná aj skupina maďarskej inteligencie (najmä učiteľov, kňazov...), ktorí boli pre slovenské, aj komunistické, reprezentácie, nositeľmi myšlienok reintegrity Maďarského kráľovstva na územiach južného Slovenska. V tom čase, aj v predchádzajúcich rokoch, nazývanými revizionizmus a iredenta. Pre národných komunistov boli aj triednymi nepriateľmi, obyčajne lídrami regionálnych politických a spoločenských či kultúrnych aktivít správdzajúcich maďarský národný život. Keď sa podarilo presadiť myšlienku výmeny, boli prvými, ktorých sa chcela slovenská komunistická verchuška (ale aj občianska národná elita) zbaviť. Týchto najmä tým, že by ich postavili pred

740 SNA, f. RK, š. 49. Zápisnica z III. zasadania Ústrednej reslovakizačnej komisie zo 6. 7. 1946. D. Okáli tým myslel výhrady centrálnych úradníkov, ktorí spochybňovali kompetenciu reslovakizačnej komisie, ktorá bola vymenovaná slovenskými národnými orgánmi, riešiť problematiku reslovakizácie, teda štátneho občianstva. Táto otázka podľa Prvej pražskej dohody patrila do kompetencie centrálnych orgánov. Podrobnejšie o tom: ŠUTAJ, Š. *Reslovakizácia. Zmena národnosti...*

741 POPÉLY, Á. *Výmena obyvateľstva medzi...*; VADKERTY, Katalin. *Maďarská menšina...*; Na druhej strane J. Purgat sa vo svojom spise na mnohých miestach čuduje, že maďarskí politici, vyjednávači a činovníci odmietali takýto postup (jasne deklarovaný v druhom bode uznesenia práve na porade 23. 2. 1946, za účasti špičiek komunistickej strany na Slovensku, ktorá sa angažovala na riešení maďarskej otázky) slovenských národných komunistov a nestotožnili sa s ich požiadavkami na vysídlenie. (PURGAT, J. *Výmena obyvateľstva...*, s. 95-96.)

ľudové súdy a vysídlili z Československa, podľa vtedy (23. februára 1946) už v návrhu existujúceho a dohodnutého čl. VIII Dohody. Tento triedny a nacionálny faktor je súčasťou celej chronologickej línie sprevádzajúcej výmenu obyvateľstva (aj ďalších akcií voči Maďarom) a stretneme sa s nim v rôznych súvislostiach. Zároveň je potrebné vnímať jeho antipól, že štátny československý záujem reprezentovaný komunistickou národnou líniou prezentoval záujem, aby reslovakizovali chudobní záujemci o zmenu etnicity a zároveň do Čiech vyvážali chudobnejších roľníkov, o ktorých predpokladali, že sú národne vľáčnejší, menej prepojení na maďarstvo a prístupnejší pre asimiláciu v českom prostredí.

Diskusia na Ústrednej reslovakizačnej komisii smerovala k tomu, ako určiť na výmenu zhruba 100 tisíc Maďarov, zhruba 25 tisíc roľníckych rodín, z predmetných 242(243) obcí, aby v nich neboli osoby, ktoré sa prihlásili na reslovakizáciu. Zabezpečovať výber osôb mali oblastné úradovne OÚ. Ak predseda OÚ J. Čech uvažoval o sociálnej štruktúre Maďarov na odsun, mala kopírovať novú štruktúru maďarskej menšiny, po vyradení reslovakizantov z nej.⁷⁴² Tento zámer však, ako ukázal ďalší priebeh výmeny obyvateľstva, nebol v súlade s maďarskou interpretáciou sociálnej a majetkovej štruktúry presídľovaných osôb. Členovia reslovakizačnej komisie zjavne nemali výhrady k tomu, aby sa problém zaraďovania do zoznamov na vysídlenie nadradil problematike samotnej reslovakizácie, ktorá bola predmetom činnosti komisie. Anton Granatier na návrh D. Okáliho, aby sa pri posudzovaní reslovakizačných prihlášok prihliadalo aj na majetkové pomery (chudobných reslovakizovať, majetných a inteligenciu vystahovať) navrhol, aby sa tento princíp uplatňoval iba u „predmetných obcí“ (obcí zaradených na výmenu obyvateľstva) a to v prípade nevyhnutnosti. Poukazoval na obec Diosek (dnes Sládkovičovo), kde sa väčšina prihlásila na reslovakizáciu. Do obce sa mali prisťahovať Slováci z Pitvároša a ak by sa prijali prihlášky všetkých, títo by sa tu nemohli presťahovať. V obci bolo asi 250 usadlostí s rozlohou 5-20 k.j. a tak by Pitvárošania potrebovali aspoň tri takéto obce. U „nepredmetných“ obcí uplatňovať majetkový prístup neodporúčal. Na záver porady sa konštatovalo, že sa preverovacia činnosť reslovakizačnej komisie dočasne preruší, kým sa pripravia zoznamy Maďarov na presídlenie.⁷⁴³

742 SNA, f. RK, š. 49. Zápisnica z III. zasadania Ústrednej reslovakizačnej komisie zo 6. 7. 1946.

743 SNA, f. RK, š. 49. Zápisnica z III. zasadania Ústrednej reslovakizačnej komisie zo 6. 7. 1946.

3.3.5 Koniec rokovaní v Balatonlelle

Na dopoludňajšom zasadaní ZK 27. augusta 1946 P. Winkler oznámil, že bol podľa čl. V, ods. 3 odovzdaný maďarskej vláde zoznam osôb určených na presídlenie z ČSR do Maďarska⁷⁴⁴ a podľa rozhodnutia ZK č. 7 nastal „rozhodný deň“, ku ktorému sa viažu právne účinky Dohody v ňom stanovené. Týmto vstúpilo do platnosti aj rozhodnutie ZK č. 7 o konzulárnej ochrane prihlásených na presídlenie z Maďarska a osôb určených na presídlenie v ČSR,⁷⁴⁵ ktoré poskytovalo zvýšenú ochranu osôb prihlásených alebo určených na presídlenie. Ešte na zasadaní ZK komisie v Starom Smokovci 8. júla 1946 sa dohodlo, že dňom odovzdania zoznamov vstúpia do platnosti ustanovenia tohto rozhodnutia.⁷⁴⁶ Z hľadiska Maďarov na Slovensku bolo dôležitá tá skutočnosť, že kým do „rozhodného dňa“ sa mohol maďarský Zmocnenec interesovať o osud a práva všetkých Maďarov v ČSR, od tohto okamžiku sa táto ochrana mala dotýkať iba tých osôb, ktoré boli v zoznamoch na presídlenie odovzdaných maďarským úradom.

Zmiešaná komisia však začala riešiť vlastné organizačné problémy, ktoré súviseli bezprostredne s udalosťami v Paríži, kde spory medzi ČSR a Maďarskom koncom augusta 1946 gradovali. Maďarská zložka, kvôli organizačným, komunikačným, ale aj politickým otázkam navrhovala, aby sa ďalšie rokovania uskutočňovali v Budapešti, nie v Balatonlelle.

Listom z 27. augusta 1946 to oznámil D. Okálimu predseda maďarskej zložky J. Péchy. D. Okáli zmenu konania ZK odmietol s odôvodnením, že o mieste konania rozhodujú predsedovia a po rokovaní 27. augusta k dohode o zmene miesta konania nedošlo. Konanie maďarskej zložky ZK označil za „svojevoľné prekazenie ďalších rokovaní“ a za snahu o narušenie rokovaní o Dohode.⁷⁴⁷

744 Informáciu o odovzdaní zoznamov čl. delegátom pri SKK F. Dastichom zástupcovi maďarského ministra zahraničných vecí 26. 8. 1946, oznámil D. Okáli listom VI. odboru ministerstva zahraničných vecí v Prahe. (SNA, f. ZK, š. 11. List D. Okáliho z 29. 8. 1946 VI. odboru MZV.)

745 *Sloboda*, Budapešť, roč. II, č. 57, 1. 9. 1946, s. 1. Konzulárna ochrana prihlásených Slovákov.

746 *Sloboda*, Budapešť, roč. II, č. 57, 1. 9. 1946, s. 1. Konzulárna ochrana prihlásených Slovákov.

747 SNA, f. ZK, š. 11. List D. Okáliho z 27. 8. 1946 J. Péchymu; Podľa správy 28. augusta 1946 maďarská vláda odvolala členov ZK do Budapešti a 29. augusta formálne oznámila, že prerušuje rokovanie ZK, pretože predseda maďarskej časti a zástupca maďarskej vlády v ZK odchádzajú do Paríža ako členovia maďarskej mierovej delegácie. (ANM, f. Fedor Hodža, š. 3. Informačná správa D. Okáliho a P. Winklera z 2. 9. 1946).

Rokovanie 28. augusta 1946 pokračovalo ešte v Balatonlelle. Jeho predmetom bola úprava rozhodnutia ZK č. 14 o zabezpečovaní dopravy pri presídľovaní. Aj keď sa reálne výmena obyvateľstva nezačala, obe zložky riešili logistické dopravné problémy. Maďarsko avizovalo akútny nedostatok rušňov, vagónov, technického železničného zabezpečenia a nedostatok uhlia pre rušne. Podľa čl. IX Dohody uhlie pre železničnú dopravu malo zabezpečovať Československo a benzín a naftu Maďarsko, čo sa malo vyrovnávať na základe dlžného salda v tovare. Aj v tomto prípade však došlo k nezrovnalostiam a rozdielnemu prístupu obidvoch štátov. Dopravná ani finančná znalecká komisia nemali riešenie ako vzájomné požiadavky vysporiadať. (Maďarsko požadovalo napr. 75 kg uhlia na jeden jazdný železničný kilometer, kým ČSR bolo ochotné dodať 46 kg.). Pri benzíne Maďarsko akceptovalo dodávanie pohonnej látky iba pre železničnú dopravu, nie pre celkovú nákladnú dopravu (časť presídľencov sa mala presídliť autokolónami). Nedostatok benzínu zdôvodňovali reparačnými dávkami na základe Dohody o prímerí (podiel na tom mali predovšetkým reparačné v prospech Sovietskeho zväzu a konfiškácia železničnej techniky). D. Okáli odmietol meniť podmienky stanovené v rozhodnutí ZK č. 14 s odôvodnením, že objektívne podmienky sa od prijatia rozhodnutia nezmenili. Dopravná znalecká komisia bola poverená prípravou vecných a objektívnych podkladov k problematike. Zároveň bol schválený návrh doplniť dopravnú komisiu o odborníkov z oblasti veterinárstva, „fythopatológie“, colných a pohranično-polícajných znalcov.⁷⁴⁸

Maďarská zložka po rokovaní Balatonlelle opustila a až z Budapešti oznámili čl. zložke, ktorá zostala na pôvodnom mieste rokovania, že sú ochotní rokovať iba v Budapešti.⁷⁴⁹ Napriek tejto výnimočnej a z hľadiska diplomacie kurióznejšej situácii sa ďalšie rokovanie uskutočnilo 30. augusta 1946 v Budapešti. Na rokovaní sa však nezúčastnil predseda D. Okáli ani P. Winkler. V zmysle rokovacieho poriadku boli členmi ZK P. Pohánka (ako náhradný predseda) a P. Záturecký ako člen ZK a zástupcom vlády bol menovaný legačný radca Július Višňovský, pracovník Úradu čl. delegáta pri SKK. Aj budapeštiansky časopis Antifašistického frontu Slovanov *Sloboda* oznámil, že 30. augusta 1946 odletel D. Okáli, predseda čl. časti ZK a splnomocnenec pre Dohodu o výmene obyvateľstva a predseda ČSPK v Budapešti na rokovania do Paríža, lebo „pozná maďarské pomery z niekoľkomesačnej práce“. Aj keď informácia, že „československá zložka komisie, ktorá má uzavrieť mierovú zmluvu s Maďarskom“, nebola práve korektná, lebo to nebolo v jej kompetencii.⁷⁵⁰

748 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 28. 8. 1946.

749 SNA, f. ZK, š. 9. Ustavenie a prvá činnosť Zmiešanej komisie, 5. 9. 1947.

750 *Sloboda*, roč. II., č. 57, 1. 9. 1946. Konzulárna ochrana prihlásených Slovákov, s. 1.

Predseda maďarskej zložky ZK J. Péchy ešte v Balatonlelle informoval, že musí cestovať do Paríža a navrhol, aby sa v čase rokovaní v Paríži rokovania ZK prerušili. Predseda čl. zložky D. Okáli to odmietol a odpovedal, že 30. augusta príde do Budapešti. P. Pohánka upovedomil komisiu, že čl. delegácia urobila opatrenia (menovanie náhradných členov ZK), aby mohli rokovania pokračovať. Aj maďarská strana môže urobiť patričné opatrenia a rokovanie môže pokračovať podľa stanoveného programu. Maďarský predseda však považoval takéto rokovania za nereálne. Pokračovať v práci podľa neho mohli iba znalecké komisie. Čsl. strana odmietala jednostranné prerušenie rokovaní a D. Okáli tiež odmietol formuláciu J. Péchyho, že rokovania budú pokračovať v Paríži, pretože miesto rokovania podľa §10 rokovacieho poriadku bolo určované na základe dohody predsedov a na rokovaní sa podľa rokovacieho poriadku mali zúčastňovať aj členovia ZK.⁷⁵¹ Obe delegácie trvali na svojich stanoviskách a rokovanie bolo ukončené.⁷⁵² Na bilaterálnych rokovaníach v Paríži 27. augusta 1946 medzi J. Masarykom s J. Gyöngyösim a medzi V. Clementisom s J. Gyöngyösim a Ernő Gerőom (minister dopravy, komunista, člen maďarskej delegácie na mierovej konferencii) sa rokovalo aj o problémoch a prerušení rokovaní v Zmiešanej komisii.⁷⁵³

Na pokyn Okáliho tajomníka Lučana sa mala v médiách uskutočniť protestná kampaň, zdôrazňujúca nesúhlas čl. zložky s prerušením rokovaní, v ktorej sa angažovali aj P. Pohánka a F. Dastich, ktorý zároveň podal protestnú nótu maďarskému MZV.⁷⁵⁴ Po neslávnom ukončení pobytu na Balatone zaslal P. Pohánka predsedovi maďarskej zložky ZK J. Péchymu, dva listy. V jednom sa mu poďakoval, za „*milé pohostinstvo..., starostlivosť a obetavosť, ktorú ste venovali tomu, aby naše rokovania prebiehali v prostredí čo najpríjemnejšom...*“. V druhom mu oznámil, že čl. delegácia sa prestáva považovať za hostí maďarskej strany a ďalší pobyt v Balatonlelle uhradí P. Pohánka zo svojich zdrojov.⁷⁵⁵

Prerušenie rokovaní ZK koncom augusta 1946 súviselo s nádejami, ktoré vkladala maďarská strana do rokovaní mierovej konferencie v Paríži. Verili nielen v to, že medzinárodné spoločenstvo neschválí čl. návrh na jednostranný transfer dvestotisíc Maďarov z ČSR, ale aj v to, že spochybní myšlienku výmeny obyvateľstva. Odchod maďarskej delegácie z rokovaní ZK súvisel s tým,

751 SNA, f. ZK, š. 11. List D. Okáliho z 29. 8. 1946 J. Péchymu.

752 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 30. 8. 1946.

753 AMZV ČR, f. GS-A, š. 88. Zápis o schôdzi 27. 8. 1946 na československom veľvyslanectve.

754 SNA, f. ZK, š. 11. Telegram tajomníka Lúčana P. Pohánkovi z 31. 8. 1946.

755 SNA, f. ZK, š. 11. Listy P. Pohánku z 31. 8. 1946 J. Péchymu.

že do Paríža boli pozvaní predsedovia Zmiešanej komisie D. Okáli, J. Péchy,⁷⁵⁶ a štátni zástupcovia P. Winkler⁷⁵⁷ a L. Márk, na rokovania s politickými špičkami. Československá strana to považovala za porušenie Dohody o výmene. Československá vláda poslala maďarskej vláde protestnú nótu proti zdržaniu realizácie dohody o výmene obyvateľstva a osobitne protestovala proti nátlaku maďarských úradov na prihlásených na presídlenie, aby odvolávali svoje prihlášky.⁷⁵⁸

Koncom augusta informácie čl. diplomatov, referentov pôsobiacich pri misii na mierovej konferencii, aj rozhovory J. Slávika, V. Clementisa a Josefa Korbela s francúzskymi, anglickými, americkými a kanadskými delegátmi naznačovali, že ČSR nemôže rátať s podporou v otázke transferu na mierovej konferencii.⁷⁵⁹ Aj to motivovalo československú diplomáciu vytvárať možnosti pre priame rokovania s maďarskými predstaviteľmi aj v Paríži.

Po prerušení rokovaní Zmiešanej komisie 30. augusta 1946 sa rokovania o výmene preniesli na najvyššiu politickú úroveň do Paríža. Dvaja najvýznamnejší protagonisti čl. časti Zmiešanej komisie D. Okáli a P. Winkler predložili súhrnnú informáciu o doterajšej činnosti Zmiešanej komisie, ktorá bola distribuovaná pre členov čl. mierovej delegácie v Paríži.⁷⁶⁰ Informovali, že Zmiešaná komisia zasadala od 23. júna do 24. júla 1946 v Starom Smokovci. Tu prijala rozhodnutia č. 2-17, „*ktorými boli vyriešené všetky zásadné otázky, ktoré sa*

756 V čl. dokumentoch je niekedy uvádzaný ako Pécsi.

757 Cesty členov ZK boli narýchlo pripravované, ale koordinované. Z. Procházka zaslal 29. 8. 1946 telegram do Balatonlelle, že Okáli a Winkler poletia do Paríža a že je dohodnuté, že tam bude aj L. Márk a L. Jócsik. (SNA, f. ZK, š. 11. Telegram Z. Procházku z 29. 8. 1946). Sekretariát ZK zabezpečoval ich cestu do Prahy a avizoval, aby im zabezpečili valúty na cestu do Paríža.

758 *Mladá fronta*, 29. 8. 1946. ČSR protestuje v Budapešti. Podľa niektorých informácií išlo až o 20 tisíc presídencov.

759 Josef Korbel, československý veľvyslanec v Juhoslávii, informoval napr. o stretnutí s kanadským veľvyslancom v Moskve Willgresom, ktorý bol členom kanadskej delegácie v Paríži. Ten povedal: „*Rátajte s tým, že ľudia u nás nie sú informovaní o podstate problému. Na prvý pohľad sa im bude vaša požiadavka zdať neľudská. Urobili by ste dobre, ak by ste sami priznali, že riešenie nie je ľudské a že vám bolo vnútené chovaním maďarskej menšiny a bezpečnostnými záujmami pre budúcnosť, ale že ste ochotní urobiť všetko, aby sa transfer uskutočnil ľudsky a že im dáte odškodné za všetok hnutelný i nehnuteľný majetok.*“ (AMZV ČR, f. GS-A, š. 149. Informácia dr. Korbela o rozhovore s kanadským delegátom z 29. 8. 1946.)

760 Informačná správa D. Okáliho a P. Winklera z 2. 9. 1946 Záznam o dnešnom stave akcie výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom a návrh na riešenie situácie vo výmene obyvateľstva sa nachádza v spisoch Fedora Hodžu z mierovej konferencie. (ANM, f. Fedor Hodža, š. 3.)

vzťahovali na praktické otázky presídlenia“.⁷⁶¹ Možno to takto zo slovenského pohľadu, atmosféry rokovaní o mierových zmluvách, Luxemburského paláca a kuloárov parížskych hotelov, v tejto chvíli vyzeralo. Nezodpovedalo to však realite. Autori osobitne zdôrazňovali prijatie rozhodnutí ZK č. 8 a 9, ktoré umožňovali jednostranné presídlenie nemajetných osôb (inteligencie, robotníkov, živnostníkov), u ktorých nebolo potrebné spisovať majetok a nemuseli ich osídľovať v dohodových obydlíach, podliehajúcich ešte nedohodnutému spôsobu evidencie, ohodnocovania majetku a finančne a technicky nedohodnutej dopravy. Pre ostatné kategórie však neboli prijaté pravidlá, na väčšinu otázok boli rozdielne názory oboch zložiek ZK a maďarská zložka ani maďarské politické reprezentácie neboli ochotné konať.

Ani autori správy rokovanie IV. zasadania zmiešanej komisie v období od 5. augusta do 28. augusta (reálne do 30. augusta) nehodnotili pozitívne. Podľa ich názoru ZK nevykonala takmer žiadnu prácu. Dohodli súpisové formuláre, hospodárska znalecká komisia pripravila smernice o zanechanom hnutelnom a nehnuteľnom majetku. Dopravná znalecká komisia rokovala, ale nedokázala pripraviť smernice a tak nie je možné začať presídľovanie po železnici. Väčšina finančných problémov zostala nevyriešená. Rokovania v znaleckých komisiách označovali za nekonštruktívne a zdĺhavé a považovali ich za umelé predlžovanie práce komisií.⁷⁶² Konštatovali, že rokovanie Zmiešanej komisie sa neustále vracalo k dvom nevyriešeným otázkam.

1. Výklad článku VIII Dohody o vysídlení vojnových previnilcov. Podľa autorov správy čl. časť ZK sa usilovala, aby sa určili termíny dokedy má byť zavedené trestné konanie voči previnilcom, dokedy môžu byť vystahovaní a vysvetlenie pojmu „*dopustili sa*“. Maďarská strana sa dožadovala presného vyčíslenia počtu previnilcov. Maďari trvali na počte 999 osôb, kým československé úrady vraj uvažovali o počte 10-15 000 osôb.⁷⁶³

2. Snaha maďarskej zložky zmeniť niektoré časti rozhodnutí, ktoré boli prijaté na predchádzajúcom zasadaní (v Starom Smokovci). Išlo o rozhodnutia č. 6 (vyhľadanie a odvoz hnutelností osôb maďarskej národnosti, ktoré už opustili ČSR), č. 14 (dopravné smernice a najmä poskytovanie uhlia a lokomotív), č. 15 (o kompenzácii za zanechané hnutelnosti) a č. 16 (uvoľnenie viazaných vkladov osôb určených na presídlenie a hodnotenie hnutelností). Československá

761 ANM, f. Fedor Hodža, š. 3. Záznam o dnešnom stave akcie výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, spísaný dr. Okálím a dr. Winklerom 2. 9. 1946.

762 ANM, f. Fedor Hodža, s. 3. Záznam o dnešnom stave akcie výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, spísaný dr. Okálím a dr. Winklerom 2. 9. 1946.

763 ANM, f. Fedor Hodža, s. 3. Záznam o dnešnom stave akcie výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, spísaný dr. Okálím a dr. Winklerom 2. 9. 1946.

zložka odmietala zmenu už prijatých rozhodnutí a maďarská zložka avizovala, že ak nedôjde k zmene, maďarská vláda ich bude považovať za zmätočné.⁷⁶⁴

Prerušenie rokovaní Zmiešanej komisie v Maďarsku a fakt, že členovia Zmiešanej komisie z oboch strán odchádzali do Paríža naznačovali, že rokovania by mohli v nejakej forme pokračovať na pozadí mierovej konferencie. Nielen formálne, ale aj neformálne kontakty medzi politickými, diplomatickými aj odbornými „elitami“ vytvárali pre takúto platformu podmienky. Rátali s tým aj vedúce osobnosti čl. časti Zmiešanej komisie, ktorí krátko po prerušení IV. zasadania ZK pripravili návrhy, čím by sa mali prípadné rokovania v Paríži zaoberať. Mali to byť otázky, ktoré „*musia byť bezpodmienečne vyriešené nakoľko inak k praktickej výmene obyvateľstva nedôjde alebo dôjde len v obmedzenej miere.*“⁷⁶⁵

Nedokončené zostali ďalšie dôležité otázky, ktoré komplikovali začiatok recipročnej výmeny:

1. Otázka národnosti. Rokovanie ZK o tejto otázke bolo prerušené. Maďarský presídľovací úrad vo svojich kartotékach zaznamenával národnosť prihlásených na prihláškach, v roku 1937 a sledoval aj „národné cítenie“ prihláseného. Väčšinu prihlásených považoval za Maďarov.

2. Odhlasovanie prihlásených. V priebehu akcie sa časť prihlásených (časť po priamom nátlaku maďarských úradov, neskôr z únavného čakania na presídlenie, ale aj tlaku okolia alebo príbuzných) odhlasovala z presídlenia. Odhlasovanie sa realizovalo v oblastných úradovniach maďarského presídľovacieho úradu. Podľa časopisu *Szabad Náp* z 30. augusta 1946 počet odhlásených dosiahol až 20 tisíc osôb.⁷⁶⁶

3. Vzájomná kompenzácia osôb presťahovaných pred účinnosťou Dohody. Podľa časopisu *Szabad Náp* z 30. augusta 1946 sa z Československa do Maďarska takto presídlilo až 40 tisíc osôb (predpokladáme, že časopis zaradil do tohto počtu aj anyásov, ktorí sa však do kvóty presídlených nezarátavali). Podľa ČSPK za pomoci úradov na Slovensku z Maďarska na Slovensko odišlo asi 6 tisíc osôb a ďalších asi 5 tisíc osôb odišlo po účinnosti Dohody. Tieto osoby mali byť započítané do kvóty presídlených.⁷⁶⁷

764 ANM, f. Fedor Hodža, s. 3. Záznam o dnešnom stave akcie výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, spísaný dr. Okálím a dr. Winklerom 2. 9. 1946.

765 ANM, f. Fedor Hodža, s. 3. Záznam o dnešnom stave akcie výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, spísaný dr. Okálím a dr. Winklerom 2. 9. 1946.

766 ANM, f. Fedor Hodža, s. 3. Záznam o dnešnom stave akcie výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, spísaný dr. Okálím a dr. Winklerom 2. 9. 1946.

767 ANM, f. Fedor Hodža, s. 3. Záznam o dnešnom stave akcie výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, spísaný dr. Okálím a dr. Winklerom 2. 9. 1946.

4. Uvoľnenie viazaných vkladov. V súvislosti s čl. VI Dohody, je potrebné vyriešiť aj túto otázku, ktorú urguje maďarská časť ZK. Poukazovali na rozhodnutie ZK č. 7 a dekrét č. 91/1945 Sb.⁷⁶⁸
5. Problematika pozemkových prídeltov v pozemkovej reforme Slovákov prihlásených na presídlenie. Slovákom boli maďarskými úradmi odnímané takéto prídely aj s úrodou.
6. Problematika odsunu osôb podľa čl. VIII Dohody. Táto otázka patrila podľa členov maďarskej zložky ZK medzi najdôležitejšie. Z čsl. strany autori správy považovali za dôležité okrem riešenia maďarskej požiadavky „kontengizácie“ dohodnúť technické otázky ako napr. prerušenie trestu, technické otázky trestného stíhania.⁷⁶⁹
7. Dopravný a priestorový plán. Podľa názoru autorov tento plán mohol byť jeden – československý, ktorý pripravila ČSPK. V tejto súvislosti navrhovali dosiahnuť, aby sa preprava realizovala československými dopravcami a pod dozorom československých orgánov, aby maďarská strana nemohla narúšať dopravnými a technickými opatreniami výmenu obyvateľstva. V tejto súvislosti upozorňovali na dôležitosť slovenských dôverníkov a presídľovateľov, ktorí by pripravili podmienky pre presídľovanie.⁷⁷⁰
8. Právna záväznosť rozhodnutí ZK, ktorá bola maďarskou stranou spochybňovaná a rozhodnutia boli zverejňované s veľkým omeškaním (ani na čsl. strane to nebolo ideálne). Status Zmiešanej komisie a bezpodmienečné dodržiavanie článku X. Dohody, že rozhodnutia ZK sú záväzné a nie je možné ich meniť, ak nedošlo k zásadnej zmene skutočností, ktoré platili v čase, kedy bolo rozhodnutie prijaté nebolo vo všeobecnosti rešpektované.⁷⁷¹
9. Sociálna a majetková štruktúra Maďarov na presídlenie. Maďari sa domáhali, aby sa sociálna a majetková štruktúra pridržiavala výsledkov sčítania na okupovanom území z roku 1938, čsl. strana chcela, aby sa pridržiavala súčasnej štruktúry, so zohľadnením reslovakizácie a vysvetľovali rozhodnutie ZK č. 5 ako potvrdenie, že reslovakizácia neporušuje Dohodu.
10. Navrhovali dohodnúť termíny pre začatie presídľovania a limitovať prácu znaleckých komisii a Zmiešanej komisie.

768 ANM, f. Fedor Hodža, s. 3. Záznam o dnešnom stave akcie výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, spísaný dr. Okálím a dr. Winklerom 2. 9. 1946.

769 ANM, f. Fedor Hodža, s. 3. Záznam o dnešnom stave akcie výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, spísaný dr. Okálím a dr. Winklerom 2. 9. 1946.

770 ANM, f. Fedor Hodža, s. 3. Záznam o dnešnom stave akcie výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, spísaný dr. Okálím a dr. Winklerom 2. 9. 1946.

771 ANM, f. Fedor Hodža, s. 3. Záznam o dnešnom stave akcie výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, spísaný dr. Okálím a dr. Winklerom 2. 9. 1946.

11. Navrhovali zabezpečiť plnenie čl. záväzkov: zabezpečiť sociálne dávky pre verejných zamestnancov; nekonfiškovať nehnuteľný majetok osôb určených na presídlenie; dodržiavať najmä rozhodnutie ZK č. 7; povoliť predĺženie termínu pri realizácii rozhodnutia ZK č. 6; po určení počtu osôb presídlených podľa čl. VIII Dohody nestíhať obvinené osoby a prerušiť tresty odsúdeným.⁷⁷²

Tieto návrhy boli potom pretavené do „osnovy predbežného návrhu na riešenie otázok súvisiacich s výmenou obyvateľstva“, ktorý predložil P. Winkler 3. septembra 1946 v podobe „Záznamu pre štátneho tajomníka“. Osobitne upozorňoval, že ide len o tézovité vymenovanie najdôležitejších otázok a ich štylizáciu bude potrebné upraviť. Navrhoval zvolať poradu „činitelov“, ktorí sa mali zúčastniť na porade (predpokladanej porade s maďarskými účastníkmi) a zdôrazňoval význam navrhovaných opatrení pre úspešnú realizáciu výmeny obyvateľstva.⁷⁷³ Daniel Okáli osobitným listom zo 4. septembra 1946 upozorňoval V. Clementisa, že Maďari prerušili rokovania ZK a žiadal ho, aby zakročil u ministra J. Gyöngyösiho, aby maďarská zložka ZK pokračovala v rokovaní o dopravných smerniciach, bez ktorých sa nemôže výmena obyvateľstva začať. Upozornil ho, že začína jeseň a pri zhoršenom počasí nebude možné využiť v maďarských podmienkach nákladné vozidlá a tiež na to, že prihlásení roľníci sú znepokojení nekonečným odkladaním presídľovania. Navrhoval, aby československá delegácia využila tento prípad marenia medzinárodnej zmluvy na ilustráciu toho, že Maďarsko nie je ochotné plniť dohodnutú medzinárodnú dohodu na rokovaní mierovej konferencie. Tiež navrhol, aby v prípade, že Maďari neobnovia rokovania nastúpili „prísne retorzné“ opatrenia a hrozby, že budú osoby určené na výmenu vysídlené.⁷⁷⁴

3.3.6 Československo-maďarské rokovania v Paríži

Priame rokovania medzi čl. a maďarskou delegáciou sa uskutočnili 5.-6. septembra 1946 v Paríži. Aj keď sa P. Winkler a D. Okáli o možných rokovaníach v Paríži zmieňovali už 2. septembra 1946, v zápise o rokovaníach sa formálne uvádzalo, že boli zvolané z iniciatívy P. Sebestyéna. Po vzájomnej kritike, ktorú v Paríži predniesli J. Gyöngyösi a V. Clementis (rokovania sme spomínali na predchádzajúcich stranách) sa mali vyriešiť sporné otázky výmeny

772 ANM, f. Fedor Hodža, s. 3. Záznam o dnešnom stave akcie výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, spísaný dr. Okálím a dr. Winklerom 2. 9. 1946.

773 ANM, f. Fedor Hodža, s. 3. Návrh na ďalší postup vo výmene obyvateľstva P. Winklera a D. Okáliho z 3. 9. 1946.; AMZV, f. GS-A, š. 163. Záznam P. Winklera pre štátneho tajomníka, Paríž, 3. 9. 1946.

774 AMZV, f. GS-A, š. 163. List D. Okáliho V. Clementisovi, Paríž, 4. 9. 1946.

a obnoviť činnosť ZK. Na rokovaní sa zúčastnili z čsl. strany veľvyslanec J. Slávik, vyslanec D. M. Krno, vládny zmocnenec D. Okáli, odborný radca P. Winkler, za maďarskú stranu „minister“ P. Sebestyén,⁷⁷⁵ predseda maďarskej časti ZK J. Péchy, vládny zástupca L. Márk a člen Zmiešanej komisie (je to v zápise, hoci členom ZK nebol) S. Vájlok.⁷⁷⁶ Napriek tomu, že maďarská zložka opustila rokovanie ZK už 30. augusta, do Paríža prišli až 5. septembra, kde ich už niekoľko dní čakali čsl. predstavitelia. Čakanie využili na rokovanie s V. Clementisom a ďalšími členmi čsl. delegácie.⁷⁷⁷ Rokovanie 5. septembra sa uskutočnilo na československom veľvyslanectve v Paríži, a preto delegácie uvítal J. Slávik. Uviedol, že cieľom je odstrániť prekážky, ktoré sa vyskytli na zasadaniach ZK a pri realizácii výmeny obyvateľstva. Pri posledných rokovaníach J. Gyöngyösi vytýkal čsl. predstaviteľom, že predložené zoznamy na presídlenie sú pre maďarskú stranu neprijateľné, kým V. Clementis vytýkal Maďarom, že nedodržia dohody prijaté ZK a vracajú sa k problémom, ktoré už boli uzavreté. Obaja sa na rokovaníach nemohli zúčastniť „z pracovných dôvodov“. Pál Sebestyén informoval, že maďarská delegácia pricestovala iba krátko pred stretnutím a nemohla sa na rokovanie pripraviť a navrhol, aby sa rokovalo až v nasledujúci deň. Zároveň však vyjadril výhrady k navrhovanému mechanizmu, podľa ktorého rokovanie malo mať expertný charakter a vlády mali schvaľovať referáty vedúcich delegácií. J. Slávik súhlasil, že rozhodujúce kompetencie patria vládam a navrhol, aby im z rokovania predložili spoločný zápis, s vyrataním nedostatkov a návrhmi na ich odstránenie. Spolu s D. Okálím zároveň navrhovali, aby ZK pokračovala v rokovaní o technických otázkach, pretože rokovanie v Paríži o zásadných otázkach nemôže ovplyvniť bežné rutinné práce. Neprítomnosť predsedov zložiek ZK nepovažovali za dostatočný dôvod na prerušenie rokovaní, pretože rokovací poriadok ZK rátať aj s takouto alternatívou. Čsl. zložka, ako sme to uviedli,

775 V diplomatickej praxi bolo zaužívané oslovenie najvyšším dosiahnutým titulom alebo funkciou a v tomto prípade patril aj P. Sebestyénovi tento titul.

776 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. Zápis z rokovania zástupcov ČSR so zástupcami Maďarska vo veci výmeny obyvateľstva z 5. 9. 1946. Sándor Vájlok bol učiteľom maďarčiny a slovenského jazyka na Uhorskom kráľovskom gymnáziu s vyučovacou rečou slovenskou v Košiciach (bol v tom čase kolegom predsedu SSNJ a po vojne poslancu DS a povereníka zdravotníctva Emanuela Böhma). Po Viedenskej arbitráži pôsobil ako tajomník Kazinczyho spoločnosti v Košiciach a člen celokrajinského výboru Széchényiho maďarského kultúrneho spolku. Stal sa tiež redaktorom časopisu *Új Élet* a neskôr bol v službách národnostného oddelenia maďarského predsedníctva vlády v Budapešti. Stal sa šéfom oddelenia maďarského MZV pre záležitosti československé, po skončení vojny pracoval ako odborný radca, referent pre Slovensko a bol aj členom maďarskej delegácie na rokovaníach v Paríži.

777 SNA, f. ZK, š. 11. List D. Okáliho zo 4. 9. 1946 pre ČSPK.

tento mechanizmus náhradníkov aj plne využila. Takéto riešenie P. Sebestyén odmietol s odôvodnením, že obaja predsedovia sa zúčastňujú na rokovaníach v Paríži. Podporil ho aj zástupca maďarskej vlády na rokovaníach ZK L. Márk. Sebestyén odmietol obvinenie J. Slávika, že maďarská strana chce zdržiavať výmenu obyvateľstva a tvrdil, že Maďarsko chce naplniť Dohodu, ale „*majú záujem na dôkladnom, aj keď pomalšom*“ uskutočnení. P. Winkler potom predniesol rozsiahly predbežný návrh na riešenie otázok súvisiacich s výmenou obyvateľstva z 5. septembra 1946 (podklad k rokovaniam čl. a maď. delegácie 5.-6. septembra 1946).⁷⁷⁸ Návrh obsahoval 17 bodov najdôležitejších československých výhrad a návrhov vo vzťahu k maďarskej vláde, týkajúcich sa výmeny obyvateľstva. Reagoval najmä na skúsenosti a problémy z činnosti Zmiešanej komisie, ktoré mala vyriešiť, ale nevyriešila v rámci prvých štyroch zasadaní podstatné problémové otázky budúcej výmeny obyvateľstva. V návrhu bolo zdôraznené, že navrhované body tvoria ucelený komplex, jednotný celok a „*nemôžu byť považované za samostatné návrhy*“.⁷⁷⁹

Maďarská strana deklarovala, že je ochotná plniť dohodu o výmene obyvateľstva, ale presadzuje dôslednú prípravu jej realizácie, preto navrhovala, aby sa činnosť Zmiešanej komisie prerušila na niekoľko týždňov alebo mesiacov.⁷⁸⁰ Rokovanie 6. septembra 1946 ktoré sa malo uskutočniť v hoteli Louvois, bolo v československej dokumentácii označované ako II. rokovanie. Zápis sa nachádza v materiáloch Fedora Hodžu.⁷⁸¹ Zloženie delegácií bolo to isté ako v predchádzajúci deň. Pál Sebestyén predniesol stanovisko maďarskej strany k čl. návrhom predloženým na poslednom zasadaní: podľa neho rokovania by sa mali vzťahovať výlučne len na čl. VIII. Dohody (o vojnových previnilcoch) a na zistenie prekážok, ktoré bránia urýchlenému vykonaniu Dohody o výmene obyvateľstva, ako boli navrhnuté št. taj. V. Clementisom na poslednom

778 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. Zápis o predbežnom čl. návrhu na riešenie otázok súvisiacich s Dohodou o výmene obyvateľstva z 5. 9. 1946; Československý návrh na riešenie otázok súvisiacich s Dohodou o výmene obyvateľstva (predbežný návrh z 3. 9. 1946).

779 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. Zápis o predbežnom čl. návrhu na riešenie otázok súvisiacich s Dohodou o výmene obyvateľstva z 5. 9. 1946. D. Okáli v liste z 9. 9. 1946 informoval členov čl. zložky ZK veľmi úsporným spôsobom. Spomenul, že na rokovaní 5. 9. sa nastolil problém pokračovania činnosti ZK a o „*globálnom riešení zásadných sporných otázok*“ (SNA, f. ZK, š. 11. Informácia D. Okáliho z 9. 9. 1946 o poradách v Paríži.)

780 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. Zápis z rokovania zástupcov ČSR so zástupcami Maďarska vo veci výmeny obyvateľstva z 5. 9. 1946.

781 ANM, f. Fedor Hodža, š. 3, f. Zápis z II. rokovania zástupcov ČSR so zástupcami Maďarska 6. 9. 1946. F. Hodža sa neuvádzal medzi účastníkmi porady. V Paríži však bol ako oficiálny člen československej delegácie. V hoteli Louvois v Paríži bolo sídlo sekretariátu čl. delegácie na mierovej konferencii.

stretnutí s ministrom J. Gyöngyösim v Paríži. Československé návrhy predložené v Paríži podľa názoru maďarskej delegácie presahovali rámec Dohody o výmene obyvateľstva, a preto nemôžu byť základom pre rokovanie. J. Slávik požiadal maďarskú delegáciu, aby presne označila tie body čl. návrhu, ktoré považuje za neprijateľné pre rokovanie. Argumentoval, že ak sa tam aj nachádzajú návrhy, ktoré presahujú rámec Dohody, súvisia s ňou. Žiadal konkrétne uviesť výhrady.

Daniel Okáli uvádzal konkrétne problematické body, o ktorých by sa malo rokovať. Išlo napr. o zisťovanie národnosti, čo súvisí s čl. I Dohody a rokovania o tom boli v ZK prerušené. Podobne aj ďalšie otázky, o ktorých neboli Maďari ochotní rokovať na IV. zasadnutí ZK. Dal otázku maďarskej delegácii, či je ochotná dať pokyn maďarskej časti ZK, aby začali rokovať a prispieť k urýchlenému začiatku výmeny obyvateľstva. Otázku označil za veľmi dôležitú pre nájomcov pôdy, ktorí sa musia do začiatku novembra rozhodnúť, či požiadajú o predĺženie nájmu, alebo budú riskovať a ocitnú sa na ulici. Okáli poukázal na to, že rokovania viaznu, lebo maďarskí delegáti sa vyhovávajú na „nedostatok splnomocnenia“. Doplnil, že propaganda a nátlak na Slovákov sa deje aj „úradne“ a prostredníctvom rozhlasu. Dal otázku, či rokovania ZK nemôžu pokračovať bez ohľadu na súčasne rokovania a prípadne aj rokovania ministrov. Československí predstavitelia vzniesli obvinenia, že v Maďarsku sa deje nátlak proti prihláseným na presídlenie a zo zdržiavania rokovaní o výmene. To maďarská delegácia odmietla.

József Péchy navrhoval, aby sa rokovania týkali: čl. VIII, o ktorých rokovanie ZK nepokračovalo; otázky určenia národnosti; otázky finančného charakteru, najmä voľného disponovania s majetkom a problematike viazaných vkladov, v prípade maďarských obyvateľov určených na presídlenie. Vysvetľoval, že problémy v ZK boli zapríčinené prekážkami technického rázu. Vytýkal čl. strane, že sa tak stalo aj z jej viny. Ako príklad uviedol maďarský návrh na vyslanie odborníkov, ktorí by zistili životné pomery Maďarov v ČSR (o vyslaní dôverníkov).

Juraj Slávik upozornil, že účelom rokovania nie sú vzájomné „rekriminácie“ a žiadal maďarskú stranu, aby jasne povedala, ktoré časti čl. návrhu na rokovanie považuje za neprijateľné. Navrhol tiež zistiť, či sa nevyskytujú rozdielne pohľady na výklad prijatých uznesení ZK alebo či si tieto uznesenia nevyžadujú doplnenie.

Pál Sebestyén zdôraznil, že maďarská strana uzavrela Dohodu o výmene s vážnym úmyslom ju „*lojálne dodržiavať a nebolo vinou maďarskej vlády, že rokovania v zmiešanej komisii narazili na prekážky, ktoré boli zväčša spôsobené tým, že čl. zástupci žiadali príliš veľa garancií a rozprestierali jednanie na rad podrobných otázok, čím neprispeli k urýchleniu akcie výmeny.*“ Navrhol, aby

obe delegácie vypracovali správu pre svojich ministrov, ktorí by sa zišli a dohodli na zásadných otázkach („*odstránili by diferencie zásadného rázu*“) a dali by („*udelili by*“) delegáciám zásadné úpravy na ďalšie rokovania. Sebestyén uviedol, že rokovania ZK by mohli pokračovať, ale v závislosti od výsledku „*terajších porád*“. Prisľúbil, že sa budú snažiť, aby otázky praktického charakteru boli bez väčších problémov vyriešené. Požiadal o vysvetlenie výhrady Clementisa, že maďarská strana sa neustále vracia k otázkam, ktoré už boli vyriešené.⁷⁸²

Aj čl. strana prostredníctvom vystúpenia P. Winklera žiadala vysvetlenia. Vyčítali maďarskej strane, že na jednej strane vyhlasuje, že je ochotná rokovať o všetkých otázkach a len sporné otázky by sa predložili na rokovania, ale zároveň odmieta, aby pokračovali rokovania Zmiešanej komisie v Budapešti. Dôsledkom toho je, že mnoho otázok nemôže vyriešiť ani jedno ani druhé fórum. K rozhodnutiam, ku ktorým sa maďarská strana vracia označil rozhodnutie ZK č. 14 o vzájomnej pomoci dodávkami uhlia proti benzínu, rozhodnutie ZK č. 15 ohľadom kompenzačných hnutelností, rozhodnutie ZK č. 6. Pripomenul, že začiatkom júla mu maďarský odborný radca S. Vájlok oznámil, že rozhodnutia ZK neviažu maďarskú vládu, dokiaľ ich táto výslovne neschváli. Pretože ZK prekročila svoju kompetenciu, pozbavila vedúceho komisie funkcie a začala proti nemu disciplinárne konanie za to, že podpísal rozhodnutia, s ktorými maďarská vláda nesúhlasila. Z maďarskej strany sa kladú prekážky činnosti komisie a napĺňaniu Dohody, nedodržia sa rozhodnutia ZK. Napr. rozhodnutie ZK č. 2 o bezplatnom vydávaní dokladov. Pokiaľ ide o čl. návrh na rokovania zdôraznil, že neobsahuje ani jediný návrh, o ktorom by nerokovala ZK.

Maďarský zástupca pri ZK L. Márk tvrdil, že maďarská strana nespochybnuje záväznosť rozhodnutí ZK, čo však nebráni tomu, aby sa ešte o nich nemohlo diskutovať, nemohli byť preskúmané a doplnené. Ak ZK prekročí svoje právomoci, má podľa názoru maďarskej strany vláda právo, aby toto rozhodnutie vyhlásila za neúčinné a v takom prípade má o odstránení rozporu rozhodovať rozhodcovský súd (ktorý neexistoval).

Kým čl. delegácia naliehala na pokračovaní rokovaní ZK, maďarská zdôrazňovala, že rokovania síce môžu v Budapešti pokračovať, ale len ako nezáväzná. Okáli potom predniesol zásadné stanovisko: „...*pre postup Zmiešanej komisie platia len ustanovenia parlamentom prijatej Dohody a rokovacieho poriadku, nie však úpravy iných činiteľov. Žiadam, aby maďarským zástupcom bolo prikázané v jednaniach pokračovať, nakoľko tieto boli prerušené protizákonne.*“

782 ANM, f. Fedor Hodža, š. 3, f. Zápis z II. rokovania zástupcov ČSR so zástupcami Maďarska 6. 9. 1946.

Proti tomu rezolútne protestoval P. Sebestyén. Vyhlásil, že rokovania v Budapešti boli prerušené ministerstvom zahraničných vecí, ktorému toto právo prislúcha. Potom J. Slávik navrhol, aby bolo ZK umožnené pokračovať v prerušenej práci a aby maďarská vláda dala členom Zmiešanej komisie úpravu k ďalšiemu rokovaniu. Rozhodnutia by mali byť vynesené až po výsledku tunajšieho rokovania. Tento návrh J. Slávika bol maďarskou delegáciou prijatý. Rokovanie trvalo v tento deň hodinu a 35 minút a bolo ukončené o 12,45.⁷⁸³ Maďarská delegácia síce potvrdila, že súhlasí s rokovaniami Zmiešanej komisie, ale kým neskončia rokovania v Paríži odmietali, aby ZK prijímala záväzné rozhodnutia. Na návrh maďarskej strany sa dohodli, že odporúčia ministrom zahraničných vecí, aby sa dohodli na spoločnej úprave sporných otázok. Ani druhý deň rokovaní teda nevedol k pozitívnym záverom.

Po ich skončení požiadal zástupcu čl. vlády pri ZK P. Wiklera maďarský odborný radca S. Vájlok o stretnutie. Rozhovor sa uskutočnil 7. septembra 1946 v hoteli Claridge v Paríži. P. Winkler zdôraznil, že čl. strane ide o presne určenie počtu presídľovaných vrátane určenia počtu vojnových previnilcov, ktorí budú presídlení podľa čl. VIII a o to, aby sa čím skôr, ak je to možné ihneď, začalo s presídľovaním. S. Vájlok uviedol, že ak by sa dohodol počet presídlených a prijateľný počet vysídlených na základe článku VIII Dohody, môžu byť dojednané všetky ostatné veci súvisiace s rýchlym začiatkom presídľovania. Zároveň nastolil aj nevyhnutnosť „*politckej a majetkovej amnestie*“ Maďarov, ktorí zostanú v ČSR po výmene obyvateľstva a formuloval aj požiadavku zastaviť konfiškácie majetku a začať vyplácať sociálne podpory bývalým verejným zamestnancom. Na záver vyjadril názor, že na základe tohto rozhovoru ďalšie rokovanie je možné a že bude informovať o tomto rokovaní P. Sebestyéna a ministra J. Gyöngyösiho.⁷⁸⁴ Ďalšie rokovania medzi vedúcimi delegácií J. Gyöngyösim a V. Clementisom sa uskutočnili 9. septembra 1946. Podľa vyjadrení P. Winklera a D. Okáliho na nich J. Gyöngyösi potvrdil, že akceptuje čl. návrhy, mimo časti o sociálnej štruktúre presídľovaných.⁷⁸⁵ Maďarská strana po tejto

783 ANM, f. Fedor Hodža, š. 3, f. Zápis z II. rokovania zástupcov ČSR so zástupcami Maďarska 6. 9. 1946. V tomto fonde je uložený neúplný dvojstranový zápis z porady. Celý, šesťstránkový zápis sa nachádza v: SNA, f. ZK, š. 22. Zápis z II. rokovania zástupcov ČSR so zástupcami Maďarska 6. 9. 1946.

784 AMZV ČR, GS-A, š. 149. Záznam o rozhovore s odborným radcom S. Vájlokom zo 7. 9. 1946.

785 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. Záznam spracovaný 10. 9. 1946 P. Winklerom Jednania s Maďarmi o otázkach výmeny obyvateľstva; AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. Poznámky D. Okáliho z 11. 9. 1946 k dokumentu Pro memoria odovzdanom P. Sebestyénom v Paríži 10. 9. 1946.

fáze rokovaní predložila 10. septembra 1946 materiál Pro memoria.⁷⁸⁶ Dokument reagoval na parížske rokovania a bol odovzdaný na maďarskom veľvyslanectve (len sa neuvádza kde, ale pravdepodobne v Paríži).⁷⁸⁷ Vzhľadom na uvedené, pokúsime sa o krátku charakteristiku čsl. návrhov na rokovanie z 5. septembra 1946 a maďarského Pro memoria z 10. septembra 1946, pretože maďarský dokument reagoval na každý článok čsl. návrhu. Argumenty maďarského Pro memoria sú uvedené kurzívou: 1. Maďarská vláda mala okamžite zariadiť, aby maďarská zložka pokračovala v rokovaníach Zmiešanej komisie, rokovala podľa schváleného programu a prispela k schváleniu dopravných smerníc; *V dokumente Pro memoria maďarská delegácia zopakovala, že maďarská vláda dala usmernenie svojej zložke ZK, aby opustila rokovania a rokovala iba nezáväzne, aby sa rokovalo iba o prípravných záležitostiach, teda bez prijatia záväzných rozhodnutí.* (Ako uvádzal P. Winkler v komentári k maďarskému dokumentu, maďarská delegácia opustila Balatonlelle ešte pred pozvaním do Paríža);⁷⁸⁸ 2. Maďarská vláda schváli dodatočnú jednomesačnú lehotu na prijímanie prihlášok Slovákov na presídlenie, podľa čl. I Dohody; *Tento bod maďarská reprezentácia akceptovala, aj keď s istými výhradami súvisiacimi s pôsobením iba medzi obyvateľstvom, ktoré je slovenskej alebo českej národnosti, čo súviselo s rozdielnym postojom k vysvetľovaniu pojmu národnosť;* 3. Maďarská zložka sa stotožní so stanoviskom čsl. zložky ohľadom určovania národnosti podľa zápisnice z rokovania ZK 18. júla 1946 (pre národnosť je rozhodujúce subjektívne rozhodnutie prihláseného); *Maďarské Pro memoria sa naďalej pridŕžovalo myšlienky, že pre určenie národnosti je rozhodujúce prihlásenie sa pri poslednom sčítaní obyvateľstva v Maďarsku, argumentovali tým, že aj pri nariadení č. 64/1946 o konfiškácii pôdy sa maďarská národnosť zisťuje podľa sčítania obyvateľstva z roku 1930.* (Čsl. strana argumentovala, že sčítanie v ČSR sa konalo v demokratických podmienkach, na rozdiel od sčítania obyvateľstva v Maďarsku); 4. Akcie orientované na odhlasovanie sa z presídlenia odporujú Dohode, úradom sa zakazuje prijímať odhlášky z presídlenia a maďarská vláda vyhlási právnu neúčinnosť odhlasovania, maďarská vláda uzná záväznosť prihlášok a od toho sa určí počet osôb určených na vysídlenie podľa čl. V (Maďarov z ČSR); *Takúto interpretáciu maďarské Pro memoria zásadne odmietalo.* (Ako uvádzal vo svojom komentári P. Winkler, pre ČSR nebolo podstatné záväznosť

786 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. Pro memoria magyar-csehszlovák lakosságcsere végrehajtásáért a kapcsolatokban Párisban folyó diplomáciai tárgyalások során átnyújtott csehszlovák javaslatra vonatkozó állásfoglalásról. 10. 9. 1946. Tiež ANM, f. Fedor Hodža, š. 3.

787 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. Pro memoria.

788 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. Záznam spracovaný 10. 9. 1946 P. Winklerom. Jednania s Maďarmi o otázkach výmeny obyvateľstva.

alebo neúčinnosť prihlášok, ale to aby sa stanovil počet okolo 100 tisíc osôb, ktoré bude možné vysídliť z ČSR a na to bolo potrebné, aby sa stanovil limit podľa počtu podaných prihlášok); 5. Osoby slovenskej a českej národnosti, ktoré sa prihlásili na presídlenie, ale presídlili sa mimo výmeny sa zarátajú do počtu presídlených; *Aj vyriešenie tejto otázky bolo dôležité pre stanovenie kvóty, počtu Maďarov, ktoré môže ČSR vysídliť. Maďarská tlač uvádzala, že do tejto skupiny by bolo možné zaradiť až 40 tisíc osôb, ktoré sa presídlili mimo výmeny a o tento počet by sa znížil počet osôb, ktoré vybrali čl. orgány na presídlenie;* 6. Československá strana by súhlasila so stanovením limitu osôb presídlených podľa čl. VIII, ak sa vyrieši celý komplex otázok s tým súvisiacich. U osôb podľa §5 nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR by sa vyžadoval odsudzujúci rozsudok a pri osobách podľa §§1-4 vznesené obvinenie. U týchto osôb by sa zastavilo trestné stíhanie a upustilo by sa od trestu; *Maďarské požiadavky boli, aby sa tento článok vzťahoval iba na osoby, proti ktorým sa začalo trestné konanie do 23. mája 1946 (do novelizácie nar. č. 33/Zb. n. SNR) a týkalo by sa len osôb, u ktorých by bol právoplatný rozsudok.* (V takom prípade by bol problém naplniť aj kvótu 999 osôb.) *Navyše maďarská strana požadovala, aby týmto osobám nemohol byť konfiškovaný majetok.* (Čo nebolo možné, lebo väčšinou bola konfiškácia majetku vyhlasovaná ako súčasť trestu a odporovalo by to článku Dohody, podľa ktorého tieto osoby nemali požívať práva, ako mali presídlenci podľa čl. I a V. Dohody); 7. Pri viazaných vkladoch a cenných papieroch by maďarská strana akceptovala čl. návrhy prednesené na zasadaní ZK. Boli by uvoľňované tak ako ostatným obyvateľom ČSR; *Maďarská strana požadovala, aby sa maďarským presídlencom uvoľnili všetky viazané vklady a cenné papiere, čo bolo pre čl. finančnú správu neprijateľné;* 8. Maďarská strana prijme obojstranný československý presídľovací dopravný a časovo-priestorový plán. Ak by ho maďarská strana nevedela realizovať uskutočnila by so čl. strana vlastnými prostriedkami; *Maďarský návrh vychádzal z predpokladu, že o každej oblasti by sa vypracovali podrobné modality plánu presídľovania a iba v takom prípade by sa mohlo presídľovanie realizovať.* Podľa čl. odborníkov by bol plán presídľovania závislý od maďarského stanoviska. Oponovali tým, že presídľovanie Slovákov z Maďarska zabezpečuje ČSPK a o určení Maďarov zo Slovenska rozhodujú čl. orgány (OÚ) a tak je potrebné uskutočniť akciu podľa čl. presídľovacích plánov (ktoré, ako uvádzal P. Winkler ešte neexistovali); 9. Obe strany sa zaväzujú rešpektovať a uskutočniť právoplatne prijaté rozhodnutia ZK. Tie by bolo možné meniť len v prípade objektívnych dôvodov a zmenenej situácie v oblasti, o ktorej rozhodovali; *Maďarské pro memoria síce obsahovalo deklaráciu o záväznosti rozhodnutí ZK, ale zároveň uvádzalo, že ak dôjde k zmätočnému rozhodnutiu, nemusí byť akceptované a ako príklad uvádzali rozhodnutie ZK č. 16; Aj v jeho prípade maďarská vláda predtým deklarovala jeho*

právoplatnosť, čo sa objavilo aj v nóte ministra Gyöngyösiho z 8. augusta 1946; 10. Pre sociálnu a majetkovú štruktúru presídľovaného obyvateľstva je smerodajný stav k 26. augustu 1946; *Maďarská vláda trvala na tom, aby sa sociálna a majetková štruktúra Maďarov určených na presídlenie posudzovala podľa sčítania obyvateľstva z roku 1938, ktoré sa uskutočnilo na okupovanom arbitrážnom území, požadovali, aby sa tieto kategórie určovali detailne podľa týchto výpočtov*; 11. Pozemkové pridely slovenským roľníkom z pozemkovej reformy sa im vrátia, podobne ako zabraná úroda; *Tento bod maďarské Pro memoria odmietlo a odporučilo ho na riešene ZK*; 12. Počet dôverníkov (osôb, ktoré mali preskúmať životné podmienky na miesto presídlenia) podľa rozhodnutia ZK č. 24 sa zvýši na 500; *Maďari svoj súhlas podmienili vytvorením orgánu podobnému ČSPK, reálne riešenie sa už našlo posilnením kompetencií Zmocnenca pre ochranu maďarských občanov v ČSR a rokovaniami o vytvorení diplomatického zastúpenia*; 13. Československá vláda a zložka ZK súhlasia s predĺžením lehoty na odvoz hnuteľností podľa rozhodnutia ZK č. 6 do 30. septembra 1946; *Čsl. zložka mala súhlasiť, aby sa rozšírilo toto ustanovenie aj na osoby, ktoré odišli z ČSR pred obnovením čsl. štátnej správy na obsadených územiach, (ako uvádzal P. Winkler, zatiaľ však MZV nedostalo o tom „dobrozdanie od bratislavských úradov“)*.⁷⁸⁹ 14. Československá vláda sa zaväzuje vyplácať sociálne dávky prepusteným verejným zamestnancom, pozastaví konfiškácie majetku Maďarom, ktorí nie sú zaradení do výmeny a osoby určené na presídlenie budú vyňaté z konfiškačných predpisov; *Maďarské Pro memoria sa usilovalo rozšíriť suspendáciu konfiškačných opatrení na všetkých obyvateľov maďarskej národnosti, nie iba osôb určených na presídlenie a podobne chceli rozšíriť aj kompetencie Zmocnenca na všetky osoby maďarskej národnosti v ČSR*; 15. Obe vlády inštruujú svoje zložky v ZK, aby urýchlene, v lehote do 30 dní realizovali všetky potrebné práce pre výmenu obyvateľstva a inštruujú o tom relevantné úrady; 16. Československý návrh uvádzal: *„Obe strany sa zaväzujú, že Dohodu o výmene obyvateľstva vykonajú s najväčším urýchlením. Keby maďarská vláda neplnila záväzky vyplývajúce z Dohody, vyplývajúce z rozhodnutí Zmiešanej komisie, alebo z ujednaní podľa tohto návrhu, ... československá vláda je oprávnená presťahovať do Maďarska osoby maďarskej národnosti určené k presťahovaniu podľa článku V Dohody a to jednostranne a bez súčinnosti maďarskej vlády alebo maďarských úradov a to tak, že ich dopraví na maďarskú štátnu hranicu. Maďarská vláda v tomto prípade je povinná prijať tieto osoby na svoje územie ako svojich štátnych*

789 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. Záznam spracovaný 10. 9. 1946 P. Winklerom. Jednania s Maďarmi o otázkach výmeny obyvateľstva.

občanov.“ 17. Tieto „*ujednania*“ mala prijať Zmiešaná komisia aj obe vlády.⁷⁹⁰ Takto formulované návrhy reagovali na diskusie v Zmiešanej komisii, prezentovali čl. stanoviská, ktoré väčšinou neboli akceptované na rokovaníach ZK a nemali oporu ani v názoroch maďarských predstaviteľov. Posledné body čl. návrhu maďarské Pro memoria odmietlo bez osobitného zdôvodnenia. Na počudovanie P. Winklera, že tak urobili, možno argumentovať iba počudovaním, že sa „počudoval“. Podľa informácie P. Winklera V. Clementis informoval, že J. Gyöngyösi akceptoval čl. návrhy mimo bodu o sociálnej a majetkovej štruktúre, a preto bolo pre čl. delegáciu prekvapujúce, že odpoveď maďarského Pro memoria bola zásadne negatívna. Winkler z toho urobil záver, že „*Maďari obnovili rokovania, aby získali čas...*“ lebo si uvedomujú, že vzhľadom na dobu, „*po určitom čase prevádzanie presídlenia nebude možné...*“ Predpokladal, že toto manévrovanie súvisí s rokovaním o transfere na mierovej konferencii a oddialením výmeny, kým o tom nerozhodne mierová konferencia. Rokovania, ktoré by neboli na základe čl. návrhu, považoval za stratu času.⁷⁹¹ Poznámky k maďarskej odpovedi urobil 11. septembra 1946 D. Okáli. Maďarské návrhy a odpovede hodnotil ako nedostatočné „*hrubé a vedomé porušenie Dohody a rokovacieho poriadku*“ Zmiešanej komisie. Osobitne kritizoval postup maďarskej strany, ktorá sa pri stanovení počtu 999 vojnových previnilcov zaviazala, že prijme „*globálne*“ všetky ostatné čl. návrhy. Maďarskú odpoveď hodnotil, že sa „*dožadujú generálnej amnestie maďarských vojnových zločincov a tiež i majetkovú amnestiu.*“ Vnímal to ako snahu o zrušenie nariadení SNR č. 33/1945 (o ľudovom súdnictve),⁷⁹² č. 64/1946 (o konfiškácii poľnohospodárskej pôdy Nemcov, Maďarov, nepriateľov a zradcov) a dekrétu prezidenta č. 108/1945 (o konfiškácii majetku Nemcov, Maďarov, nepriateľov a zradcov) a zvýhodnenie oproti slovenským a českým nepriateľom a zradcom. Podobne kriticky hodnotil všetky ostatné formulácie maďarského stanoviska, osobitne snahu narušiť záväznosť rozhodnutí ZK, či snahy o využívanie maďarských štatistik z roku 1938. „*Maďarský návrh je ďalším ohnivkom v retazi vedomej a úmyselnej sabotáže realizácie Dohody.*“ Upozorňoval, že dôsledkom predlžovania je, že personál ČSPK a taktiež dopravné prostriedky (450 áut v Komárne) sú

790 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. Zápis o predbežnom československom návrhu na riešenie otázok súvisiacich s Dohodou o výmene obyvateľstva z 5. 9. 1946.

791 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. Záznam spracovaný 10. 9. 1946 P. Winklerom. Jednania s Maďarmi o otázkach výmeny obyvateľstva.

792 V liste členom ZK z 9. septembra hodnotil požiadavku na určenie 999 osôb na presídlenie podľa čl. VIII tak, že „*medzinárodná situácia nás núti k prijatiu tohto návrhu, i z našej strany toto číslo na dnešnom rokovaní bolo vyslovené.*“ (SNA, f. ZK, š. 11. List D. Okáliho členom ZK z 9. 9. 1946 o rokovaníach v Paríži.)

viazané očakávaním na výmenu, prihlásení Slováci strácajú dôveru v celú akciu a hromadne sa odhlasujú z presídlenia. Jeho vyjadrenie končí tým, že za takýchto okolností ako vládny splnomocnenec nemôže prebrať zodpovednosť za presídlenie.⁷⁹³ Spomínané dokumenty sa stali podkladom pre ďalšie rokovania medzi čsl. a maďarskou stranou. Rokovania pokračovali v Paríži 12.-13. septembra 1946.⁷⁹⁴ Výsledok rokovaní bol zaznamenaný v spoločnom zázname z rokovania. Záznam zapísali za čsl. stranu P. Winkler, za maďarskú stranu L. Márk a J. Péchy. Možno povedať, že väčšinou boli konštatované rozdielne názory na realizáciu Dohody.⁷⁹⁵ Vo všeobecnej časti spoločného záznamu bolo uvedené konštatovanie čsl. časti, že považuje predložený čsl. návrh za ucelený komplex, ktorý je potrebné jednotne vnímať, kým maďarská časť v úvode konštatovala, že o jednotlivých zložkách návrhov je potrebné rokovať individuálne. V druhej časti boli prezentované stanoviská delegácií k jednotlivým otázkam. V časti o Zmiešanej komisii maďarská zložka v spoločnom zápise uvádzala, že dala pokyn na prípravné konania v dočasne prerušenom rokovaní ZK, kým prebiehajú rokovania v Paríži. Čsl. zložka trvala na tom, že ZK má riadne rokovať a „vynášať definitívne“ rozhodnutia ZK. Definitívne rozhodnutie o záväznosti rokovaní bolo ponechané na dohodu medzi V. Clementisom a J. Gyöngyösim. Maďarská časť akceptovala predĺženie lehoty na podávanie prihlášok o jeden mesiac, ale s výhradou, že sa nebude vykonávať osobitná propaganda Antifašistického frontu Slovanov (AFS) a iných organizácií a informácia bude zverejnená len slovenskou tlačou a rozhlasom, prihlásiť sa môžu iba obyvatelia dokázateľne slovenskej národnosti. Československá delegácia trvala na subjektívnom určovaní národnosti, kým maďarská delegácia požadovala, aby bola vytvorená možnosť úradne posúdiť národnosť uchádzačov o presídlenie; určenie pevného počtu presídlencov; na započítavani presídlencov ktorí odišli mimo výmeny obyvateľstva do kvóty sa delegácie nezhodli. Československá strana sa usilovala o reciprocitu v tejto oblasti, kým maďarská presadzovala akceptovanie všetkých presídlencov a čo najširšie ponímanie tejto kategórie; problematika vojnových previnilcov podľa čl. VIII. Dohody nebola riešená. Boli iba vymenované sporné otázky na jej riešenie, pomenované

793 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. Poznámky D. Okáliho z 11. 9. 1946 k dokumentu Pro memoria odovzdanom P. Sebestyénom v Paríži 10. 9. 1946.

794 V tom čase bol na rokovaní v Paríži s Molotovom, Bidaultom a Byrnesom, ktoré čsl. spravodajstvo označilo za neúspešné, maďarský predseda vlády F. Nagy. (AMZV ČR, f. GS-A, š. 72. Spravodajský prehľad zo 14. 9. 1946, Ministerstvo vnútra, odbor pre celoštátne politické spravodajstvo).

795 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. Spoločný záznam o výsledkoch rokovaní medzi československou delegáciou a maďarskou delegáciou o otázkach súvisiacich s dohodou o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom 13. 9. 1946.

v diskusii J. Gyöngyösiho a V. Clementisa: či sa vyžaduje právoplatný rozsudok, či trestné konanie malo byť zahájené počas účinnosti nar. č. 33/1945 Zb. n. SNR, či sa majetkové výhody Dohody majú uplatňovať aj na osoby vysídlené podľa čl. VIII Dohody, otázky politickej a majetkovej amnestie na osoby maďarskej národnosti, ktoré nebudú presídlené, či má byť vydané spoločné komuniké o zastavení podávania hromadných žalôb na osoby maďarskej národnosti – čl. delegácia sa pridrižovala stanoviska, že postavenie osôb maďarskej národnosti, ktoré zostanú v ČSR nemôže byť riešené v agende výmeny obyvateľstva; problematika uvoľnenia viazaných vkladov a cenných papierov nebola vyriešená; pri problematike sociálnej štruktúry presídlencov, konštatovali obe delegácie zotrvanie na svojich predchádzajúcich stanoviskách; Dohoda bola dosiahnutá o týchto otázkach: bola dohodnutá jednomesačná lehota na prijímanie prihlášok a nebude vyvíjaná propaganda na presídľovanie; zhodli sa na tom, že smerodajné pre počet Maďarov určených na vysídlenie podľa čl. V, bude počet Slovákov prihlásených na presídlenie podľa čl. I Dohody; odhlášky z presídlenia nemajú právnu účinnosť, ale presídľovanie Slovákov z Maďarska bude na dobrovoľnej báze, má byť zachovaná držba pridelenej pôdy presídlencom; bola predĺžená lehota na odvoz hnutelností podľa nariadenia Zmiešanej komisie č. 6 o 30 dní; možnosť zhody vyplácania sociálnych dávok od 27. februára 1946 a suspendovanie konfiškačných opatrení; Pri väčšine stanovísk bolo uvedené, že o definitívnom stanovisku po posúdení rozdielov rozhodnú minister Gyöngyösi a štátny tajomník Clementis, ktorí by sa mali zísť na ďalšom rokovaní.⁷⁹⁶ Aj tento spoločný záznam sa rodil ťažko. Bol spracovaný hneď po rokovaní 13. septembra a P. Winkler, ktorý bol za čl. stranu účastníkom konštatoval, že súhlasil, aby sa v zázname objavili všetky stanoviská tak, ako ich požadovala maďarská strana. Napriek tomu mu neposlali výslednú verziu v dohodnutom termíne a 16. septembra ho informoval telefonicky L. Márk, že maďarská strana so záznamom nesúhlasí a žiadal nové rokovanie o príprave záznamu. Nový záznam zo 17. septembra 1946 bol rozsiahlejší, mierne sa modifikovali predovšetkým formulácie maďarskej delegácie.⁷⁹⁷ Podľa hodnotenia

796 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. Spoločný záznam o výsledkoch rokovaní medzi československou delegáciou a maďarskou delegáciou o otázkach súvisiacich s dohodou o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom 13. 9. 1946.

797 AMZV ČR, f. ďalej GS-A, š. 163. Spoločný záznam o výsledkoch rokovaní medzi československou delegáciou a maďarskou delegáciou o otázkach súvisiacich s dohodou o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom 17. 9. 1946.

P. Winklera, cieľom maďarskej delegácie bolo zdržiavanie prác na výmene obyvateľstva.⁷⁹⁸

V Paríži v tom čase prebiehali rokovania Politickej a teritoriálnej komisie pre Maďarsko na mierovej konferencii, aj rokovanie pléna mierovej konferencie. V septembri 1946 sa na mierovej konferencii problematiky výmeny obyvateľstva dotklo rokovanie osobitnej subkomisie, zriadenej pre účely diskusie o čl. návrhoch mierovej konferencii. Mechanizmus činnosti mierovej konferencie v Paríži umožňoval zriaďovať na riešenie otázok, ktoré si vyžadovali osobitnú diskusiu, vytvorenie subkomisií, ktoré boli tvorené z členov hlavnej komisie (v tomto prípade PaTKpM). Subkomisia mohla predložiť komisii návrh na riešenie nastoleného problému. Práve v čase československo-maďarských porád, 10. septembra 1946, sa uskutočnilo prvé zasadanie subkomisie, ktorá bola zriadená na základe rozhodnutia Politickej a teritoriálnej komisie pre Maďarsko 9. septembra 1946. Jej cieľom bolo preskúmanie dvoch československých amendementov, týkajúcich sa odseku 4 článku 1 mierovej zmluvy. Prvý sa týkal dôsledkov nulity Viedenskej arbitráže, druhý návrhu na rektifikáciu hraníc (Bratislavské predmostie).⁷⁹⁹

3.3.7 Pokračovanie rokovaní Zmiešanej komisie v Budapešti a mierovej konferencie v Paríži

Komunikácia medzi vyjednávačmi a zostávajúcimi a poverenými členmi ZK v Budapešti nebola najlepšia. Prvé informácie P. Pohánkovi a P. Zátureckému od D. Okáliho prišli až 16. septembra, zároveň s dvomi informáciami z 9. a 12. septembra 1946. Na margo rokovaní z Paríža, autori informácií sarkasticky skonštatovali, že „*Maďari sú v Paríži práve takí príjemní ako v Budapešti*“.⁸⁰⁰

Po prerušení zasadania koncom augusta sa ďalšie rokovanie ZK, pod vplyvom parížskych debát, uskutočnilo až 13. septembra 1946 v Budapešti. Tajomník maďarskej zložky ZK oslovil tajomníka čl. zložky 11. septembra 1946. Podľa pokynov z Paríža, sú Maďari ochotní pokračovať v rokovaní ZK, ale za podmienok, že rokovania budú mať prípravný charakter, že sa na nich nemusia zúčastňovať zástupca vlády a konečné rozhodovanie a vynesenie rozhodnutí sa uskutoční až po návrate J. Péchyho a L. Márka z Paríža. Tajomník maďarskej

798 AMZV ČR, f. ďalej GS-A, š. 163. Záznam P. Winklera zo 17. 9. 1946 pripravený v Paríži pre V. Clementisa.

799 ŠUTAJ, Š. *Parížska konferencia a mierová zmluva...*, s. 163-255.

800 SNA, f. ZK, š. 11. Správa členov ZK z 18. 9. 1946 o činnosti od 30. 8. 1946 pre D. Okáliho.

zložky sa odvolával na dohodu s čl. delegáciou v Paríži.⁸⁰¹ Naďalej neboli prítomní predsedovia D. Okáli ani J. Péchy, ani zástupcovia vlád. J. Višňovský, ktorého P. Winkler ustanovil za svojho nástupcu sa zúčastnil iba na jednom rokovaní. Jeho prítomnosť bola zbytočná, lebo nemal partnera z maďarskej strany a najmä maďarská zložka odmietla prijímať záväzné rozhodnutia.⁸⁰² P. Pohánka, náhradný predseda čl. zložky ZK tvrdil, že čl. zložka nedostala žiadne takéto inštrukcie, ale je ochotná rokovať podľa pokynov, ktoré dostala maďarská zložka. Informoval, že dokumenty dopravnej znaleckej komisie budú pripravené do 16. septembra a 27. septembra môže byť vypravený prvý transport presídlencov v zmysle rozhodnutia ZK č. 8 (jednostranné presídlenie sociálne slabších osôb slovenskej národnosti z Maďarska). Informoval tiež, že Vládny presídľovací komisariát v Budapešti v rozhlase 10. a 11. septembra 1946 informoval, že čl. vláda ešte stále neodovzdala zoznamy Maďarov na presídlenie, takže „rozhodný deň“ ešte nenastal. Konštatoval, že L. Márk na zasadaní ZK 27. augusta vzal na vedomie informáciu o odovzdaní zoznamov podľa rozhodnutia ZK č. 7 a sľúbil, že bude o tom informovať maďarskú vládu. Pripomenul, že čl. zložka si iba vyhradila právo opraviť prípadné chyby a technické omyly (táto výhrada bola explicitne uvedená len pri osobách podľa čl. VIII, ale čl. strana ju vnímala ako všeobecnú výhradu k predloženým zoznamom). Po týchto skúsenostiach čl. zložka požadovala, aby boli ZK predložené úradne odovysielané správy pre presídlencov ZK, čo je ochotná plniť aj čl. strana. Zmiešaná komisia uložila maďarskej zložke, aby zabezpečila opakované vysielanie informácie v rozhlase o tom, že „rozhodný deň“ nastal 26. augusta 1946.⁸⁰³ Predseda maďarskej zložky však informoval, že v zoznamoch pripravených pre tento transport sú aj osoby inej národnosti ako slovenskej alebo českej.⁸⁰⁴ Zmocnenec pre ochranu maďarských presídlencov F. Wagner 13. septembra 1946 požiadal listom Povereníctvo vnútra, aby mu dodali obžalobné spisy osôb, ktoré sú na zoznamoch pre vysídlenie podľa čl. VIII Dohody, „*aby mohli úspešne uskutočniť procesy pred ľudovým*

801 SNA, f. ZK, š. 11. List P. Zátureckého z 11. 9. 1946 gen F. Dastichovi; SNA, f. ZK, š. 9. Ustavenie a prvá činnosť Zmiešanej komisie, 5. 9. 1947.

802 SNA, f. ZK, š. 11. Správa členov ZK z 18. 9. 1946 o činnosti od 30. 8. 1946 pre D. Okáliho.

803 Aj na nasledujúcich rokovaní ZK čl. strana upozorňovala, že maďarský rozhlas ešte vždy nedementoval zavádzajúce správy o nedodaných zoznamoch presídlencov. Úrad čl. delegáta pri SKK nótou z 11. 9. 1946 vyzval maďarské ministerstvo zahraničia, aby zabezpečilo informovanie maďarskej verejnosti o odovzdaní zoznamov a o tom, že 26. august 1946 je „rozhodným dňom“ pre uplatňovanie rozhodnutia ZK č. 7. (AMZV ČR, f. GS-A, š. 149. Nóta z 11. 9. 1946 o účinnosti rozhodnutia ZK č. 7.)

804 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 13. 9. 1946.

súdom“.⁸⁰⁵ Na zasadanie 14. septembra 1946, ktoré sa uskutočnilo v Budapešti, bol pozvaný Gyula Hergovits, úradník Úradu vládneho zmocnenca pre presídľovanie. Ten informoval, že niektoré z osôb zaradených do transportov majú majetok, a teda nespádajú pod rozhodnutie ZK č. 8 (o presídlení sociálne slabých), alebo odvolali svoje prihlášky alebo ich maďarské úrady označili za Maďarov. Maďarská zložka trvala na tom, že na rokovaníach v Starom Smokovci nebola dosiahnutá zhoda, pokiaľ ide o určovanie národnosti, nie je preto možné rozhodnúť, či ide o osoby slovenskej a českej národnosti, ani to, či majú byť zarátaní do kvóty podľa čl. V Dohody, a preto túto otázku nie je možné rozhodnúť bez prítomnosti predsedov. Československá časť komisie trvala na tom, že pri národnosti je rozhodujúca subjektívna vôľa presídlenca vyjadrená v prihláške a nič iné. Evidencia maďarského komisariátu nie je podstatná. To isté sa týka aj odhlásenia. Pre čl. stranu bolo rozhodujúce, či prihlásený nastúpi do transportu alebo nie. Mnohé odhlášky totiž mohli byť urobené na nátlak úradov alebo okolia a tak čl. úrady boli pripravené presídliť aj ľudí, ktorí sa síce formálne odhlásili z výmeny, ale reálne by sa dostavili na presídlenie.⁸⁰⁶ Pavol Pohánka pripomenul, že maďarská strana sa v Dohode zaviazala, že nebude robiť prekážky pri presídľovaní Slovákov z Maďarska. Pokiaľ ide o majetné osoby, pri takomto zistení súhlasil, aby boli takéto osoby zatiaľ zo zoznamov vyradené.⁸⁰⁷

Rokovania ZK boli vedené z maďarskej strany iba „nezáväzne“, aj keď rokovací poriadok ZK takýto pojem nepoznal. Československá strana sa proti spôsobu rokovania ohradila, pretože poverenie na takéto rokovania mala iba jednostranne maďarská strana. Naopak čl. zástupcovia tvrdili, že náhradní členovia sú riadne menovaní vládami a majú kompetencie plniť všetky úlohy, vrátane prijímania rozhodnutí ZK.⁸⁰⁸ V spore dvoch strán, ak jedna považuje rokovania za záväzné a druhá za nezáväzné, je matematickým výsledkom realita, že tento spôsob rokovania bol pre Zmiešanú komisiu nezáväzný. Československá strana sa napriek tomu zúčastňovala na rokovaníach, aby dokumentovala svoj záujem o riešenie problematiky a pre uskutočnenie výmeny obyvateľstva.

Popri hektickom priebehu rokovaní Zmiešanej komisie v tomto období, nie je možné obísť skutočnosť, že v Paríži, na mierovej konferencii sa práve 16. septembra 1946 začala Politická a teritoriálna komisia pre Maďarsko

805 SNA, f. PV, sekretariát, š. 76. List Zmocnenca pre ochranu záujmov z 13. 9. 1946.

806 SNA, f. ZK, š. 11. Správa členov ZK z 18. 9. 1946 o činnosti od 30. 8. 1946 pre D. Okáliho.

807 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 14. 9. 1946.

808 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 17. 9. 1946.

zaoberať čl. amendementom C.P. Gen. Doc 1.Q.5,⁸⁰⁹ na transfer 200 tisíc Maďarov z Československa. Z hľadiska ČSR, v záujme naplnenia koncepcie budovania „národného“ štátu Čechov a Slovákov, to bola základná a strategická požiadavka, na ktorú boli naviazané všetky ostatné formy „riešenia“ vo vzťahu k Maďarom. Čsl. strana navrhovala do mierovej zmluvy s Maďarskom zaradiť článok 4B, ktorý by umožnil ČSR vysťahovať zo svojho územia maximálne 200 tisíc obyvateľov maďarského etnického pôvodu (etnických Maďarov). Tento návrh, ktorý avizoval V. Clementis už v čase podpisovania Dohody o výmene obyvateľstva,⁸¹⁰ považovala aj maďarská delegácia a diplomacia za najväčšie priame ohrozenie maďarských záujmov na mierovej konferencii.⁸¹¹ Návrh na zasadaní PaTKpM predniesol V. Clementis.⁸¹² Podrobne ho odôvodnil predovšetkým historickými skúsenosťami Slovenska s maďarizáciou a situáciou pred a počas druhej svetovej vojny, aj problémami s výmenou obyvateľstva.⁸¹³ Tu nadviazal na vystúpenie čl. ministra zahraničných vecí z 2. augusta 1946 na pléne mierovej konferencie a jeho prejav z 15. augusta 1946. Clementis uviedol, že návrh na transfer 200 tisíc Maďarov z ČSR je prirodzený, je to jediné a správne riešenie problému menšín v tomto regióne. Odmietol návrhy na menšinový status pre menšiny, ktorý je pre ČSR spojený s Mníchovom a krachom medzivojnovej národnostnej politiky. Zasadanie potom pokračovalo diskusiou o transfere. Tu J. Masaryk v prejave uviedol, že ČSR nie je proti bilaterálnym vyjednávaniam s bývalými nepriateľskými štátmi, vrátane Maďarska, ktoré sa týkajú napr. výmeny obyvateľstva, ale konštatoval, že, „*žiaľ, nie našou vinou sa ešte nezačala realizovať, maďarská tlač robí protičeskoslovenskú propagandu a zaplavuje svet nepravdivými informáciami*“⁸¹⁴ Hovoril o tom, že vyjednávania s Maďarskom viaznu. Za dôvod považoval, že sa Maďarsko snaží vnútiť Československu diskusiu o právach menšín a menšinovom statuse pre Maďarov v Československu. „*V záujme uľahčenia práce konferencie a v záujme otázok, ktoré tu boli predložené sa ČSR neuzatvára pred ďalšími rokovaniami s Maďarskom, ale odmieta spájať tieto*

809 AMZV ČR, f. PMK, š. 3. Amendement présenté par la délégation de Tchécoslovaquie Projet de Traité de Paix avec la Hongrie (article 4, paragraphe 3).

810 SNA, f. V. Clementis, a. j. 13, prejav V. Clementisa z 29. 9. 1946 o zahraničnej politike.

811 Čas, č. 34, 11. 2. 1947.

812 AMZV ČR, f. PMK, š. 20. Záznam zo schôdze komisie...16. 9. 1946; AD Paris, Y – Internationale, CPeTpH, b. 262, 16. 8. 1946.

813 Celý prejav V. Clementisa je zverejnený v práci KRNO, D. M. *Paríž 1946. Pripravoval sa mier...*, s. 62-66.

814 AD Paris, f. Y internationale 1944-1948, cotes Y-52-6-SD-11, boîte 262. Commission politique et territoriale pour Hongrie. Réunion 16. September 1946.

otázky s teritoriálnymi otázkami na báze rovnosti“.⁸¹⁵ Na zasadaní Politickej a teritoriálnej komisie pre Maďarsko 18. septembra 1946⁸¹⁶ vystúpil s prejavom maďarský zástupca Aladár Szegedy-Maszák, vyslanec Maďarska v USA k čsl. návrhu na jednostranný transfer 200 tisíc Maďarov. Vyslovil výhrady voči prejavu Clementisa zo 16. septembra, lebo podľa sčítania z roku 1930 bolo v Maďarsku 104 tisíc Slovákov, ale on uviedol, že v Maďarsku je 450 tisíc Slovákov a obvinil čsl. štatistiky, že manipulujú číslami podľa potreby. Tvrdil, že má byť presídlená iba časť Slovákov žijúca v Maďarsku. Maďarsko vraj výmenu obyvateľstva nesabotuje, ale v Maďarsku nie je dosť Slovákov na výmenu, a v prvej etape sa na výmenu prihlásilo iba niečo okolo 30 tisíc osôb.⁸¹⁷ Emotívne konštatoval, že ČSR chce rozšíriť obeť vojny, pripojiť k nim obeť mieru, pripojiť k miliónom mŕtvych, poškodených, zbombardovaných, novú skupinu 200 tisíc presídlencov, akoby už obetí nebolo dosť. Československé aktivity zhodnotil tak, že vychádzajú z troch princípov: 1. Národnostné menšiny sú stálym zdrojom konfliktov medzi ľuďmi a štátom; 2. Chce vysídliť nemeckú a maďarskú menšinu a budúcnosť štátu vidí v národnej homogenite; 3. V Maďarsku je dosť miesta pre transfer a tým sa vytvoria priateľské vzťahy. Odmietol tvrdenie, že menšiny sú zdrojom napätia a zdôraznil, že aplikácia demokratických princípov a rešpektovanie ľudských práv môže byť základom ďalšieho riešenia a žiadal zamietnutie čsl. návrhu. Pripomenul, že Rada zahraničných ministrov neprijala v žiadnej mierovej zmluve princíp transferu populácie, že obviňujú Maďarsko, že chce meniť status quo, ale že je to ČSR, ktoré sa o to usiluje. „Ak chce ČSR meniť štát z hľadiska etnického, je treba, aby prijalo dôsledky aj z hľadiska teritoriálneho“. Citátni Beneša a Clementisa argumentoval, že čsl. štát rozbili Sudety a slovenskí nacionalisti a čsl. návrhy majú za cieľ dosiahnuť, aby sa zabudlo na úlohu Slovákov podriadených Nemecku, že HSLS mala pol milióna členov a Hlinkova garda stotisíc, ale súdenných je 23 tisíc Maďarov. „Neprajeme si žiadnu obranu fašistických Maďarov a vidíme satisfakciu v tom, že šéfovia maďarských fašistov na Slovensku už boli odsúdení ľudovým súdom, ale pokiaľ ide o 23 tisíc prípadov tu spomínaných ich obvinenie založené na procedúre aplikovanej ľudovými súdmi bolo paródiou

815 AD Paris, f. Y internationale 1944-1948, cotes Y-52-6-SD-11, boîte 262. Commission politique et territoriale pour Hongrie. Réunion 16. September 1946.

816 AMZV ČR, f. PMK, š. 20. Záznam zo schôdze komisie politickej a územnej pre Maďarsko 18. 9. 1946.

817 V tom čase však už boli známe výsledky prihlasovania, ba čsl. strana už na základe toho odovzdala maďarskej vláde aj zoznam obyvateľov maďarskej národnosti z ČSR na výmenu obyvateľstva. Na výmenu obyvateľstva sa prihlásilo viac ako 90 tisíc obyvateľov Maďarska.

spravodlivosti.⁸¹⁸ ČSR sa podľa neho usilovala zlikvidovať Maďarov tromi spôsobmi – výmenou obyvateľstva, reslovakizáciou a transferom. Transfer považoval za nemožné uskutočniť proti vôli ľudí, ktorých sa týka. Na záver uviedol: „Šéf československej diplomacie žiadal, aby ste nezabudli na Mníchov, ja Vás žiadam, aby ste nezabudli na Atlantickú chartu“.⁸¹⁹ Po prejave A. Szegedy-Maszáka bolo rokovanie prerušené.⁸²⁰

Clementis predniesol 20. septembra 1946 odpoveď na vyjadrenie A. Szegedy-Maszáka na predchádzajúcom rokovaní.⁸²¹ V prejave uviedol, že musel požiadať o vystúpenie „v záujme vecného a neskresleného posúdenia problému“ skôr ako začne diskusia, aby uviedol na pravú mieru jeho tvrdenia. Na úvod povedal, že sa „musí s nechuťou zaoberať číslami povestnej maďarskej národnostnej štatistiky, ktorá už aj v medzinárodnej literatúre figuruje ako klasický príklad falšovania faktov“. Konštatoval, že sa nenaplnili očakávania, že nová maďarská vláda odsúdi národnostnú politiku predchádzajúcich režimov a bude sa snažiť napraviť ich chyby. Szegedy-Maszák podľa neho nemohol poprieť základné tvrdenia potvrdzujúce, že v Maďarsku „je systematicky podporovaný teritoriálny revizionizmus, opierajúci sa o maďarskú menšinu v ČSR“ a čl. amendement usilujúci sa o definitívne vyriešenie problému využil delegát na nové zdôvodnenie revizionistických myšlienok. Nebudeme sa zaoberať polemikou o štatistikách, ale posledným štatistickým údajom, ktorý spomenul, bol počet Slovákov, ktorí sa v Maďarsku prihlásili na výmenu obyvateľstva a pripomenul, že čl. vláda odovzdala zoznam 99 105 osôb, ktoré sa prihlásili na výmenu, maďarským úradom. Maďarský zástupca v prejave tiež uviedol, že má byť bez majetku vysídlených v rámci výmeny obyvateľstva 23 192 Maďarov, hlavných vojnových previnilcov. Clementis zdôvodnil, prečo sa ČSR chce zbaviť predovšetkým tých, ktorí sú obvinení z rozbíjania republiky. Za zmienku stojí verejné deklarovanie návrhu, že ČSR odsunie iba 999 osôb podľa čl. VIII Dohody o odsune vojnových previnilcov, ak maďarská vláda prestane

818 AD Paris, f. Y internationale 1944 – 1948, cotes Y-52-6-SD-11, b. 262. CPeTpH. Réunion 18. September 1946.

819 AD Paris, f. Y internationale 1944 – 1948, cotes Y-52-6-SD-11, b. 262. CPeTpH. Réunion 18. Septembre 1946.

820 Reč Aladára Szegedy-Maszáka z Politickej a teritoriálnej komisie z 18. 9. 1946 je k dispozícii v anglickom jazyku: AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. Vhodne vybrané časti prejavu Szegedy-Maszáka uvádzal aj D. Krno. (KRNO, D. M. *Paríž 1946...*, s. 62-66.)

821 Prejav V. Clementisa z 20. 9. 1946, na vyvrátenie maďarských štatistických údajov. AMZV ČR, f. GS-A, š. 87. Celý prejav v slovenskom jazyku uvádza KRNO, D. M. *Paríž 1946...*, s. 67-73.

sabotovať výmenu obyvateľstva.⁸²² Potom sa V. Clementis venoval problematike reslovakizácie, ktorú A. Szegedy-Maszák označil na nútené poslovenčovanie. Uviedol aj konštatovanie uvedené v rozhodnutí ZK č. 5, že nariadenie Povereníctva vnútra o reslovakizácii nie je v rozpore s Dohodou o výmene obyvateľstva. V tomto Clementis zostával na iluzórnej predstave slovenských politikov, ktorí pri reslovakizácii nebrali do úvahy realitu, že iba časť reslovakizantov sa dobrovoľne vracala k slovenskej národnosti, kým mnohí z prihlásených reagovali na čsl. menšinovú politiku a usilovala sa zachrániť pred opatreniami čsl. úradov.

Na záver svojho vystúpenia Clementis zhrnul maďarské argumenty proti presídleniu Maďarov z ČSR do troch línií: hospodárske, politické a humanitné dôvody. Na obavy z neľudského zaobchádzania pri presídľovaní Clementis reagoval ďalším zásadným vyhlásením: „*Vyhlasujem v mene československej vlády a čsl. delegácie, že sa zavazujú pred tvárou tejto parížskej konferencie a tiež pred verejnou mienkou celého sveta, že pri transfere budeme postupovať takým spôsobom, ktorý bude v súlade s humánnymi zásadami, ktoré urobili z ČSR ostrov slušnosti v strednej Európe. Časový úsek, v ktorom by sa mal transfer uskutočniť určíme tak, aby Maďarsku a maďarskej vláde neboli spôsobené žiadne mimoriadne hospodárske ťažkosti.*“⁸²³ Vyzval Spojené štáty a ktorékoľvek vlády, aby priamo dohliadali nad ľudskosťou transferu a plánovaný transfer označil za príspevok ČSR k vytvoreniu obdobia pohody. Ďalšej diskusii, v ktorej si osobitnú pozornosť zaslúžia prejavy amerického zástupcu W. Bedell Smitha⁸²⁴ a predstaviteľa ZSSR A. J. Vyšinského⁸²⁵ sa v tejto práci nebudeme podrobne venovať. V súvislosti s Dohodou o výmene obyvateľstva uvedieme len to, že A. Vyšinskij ocenil vážnosť, ktorú pripisuje ČSR problematike národností. Vyjadril presvedčenie, že spôsob výmeny obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom je realizovaný na demokratických princípoch. Ocenil, že čsl. vláda sa snaží o vyriešenie otázky, hľadá prístup k dohode, Dohoda je podpísaná, ale neplní sa. Zdôraznil, že každá

822 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163, Prejav V. Clementisa z 20. 9. 1946. Vzhľadom na to, že s previnilcami mali byť odsunutí aj ich rodinní príslušníci išlo skoro o 80 tisíc osôb. Čsl. strana uvádzala väčšinou počet samotných previnilcov, kým maďarská všetkých, ktorí by sa presídľovali na základe čl. VIII. Dohody. (POPÉLY, Á. Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom a menné zoznamy Maďarov...) Verejné deklarovanie počtu hlavných vinníkov na 999 maďarská strana považovala oprávnené za víťazstvo. A MZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Správa F. Dasticha za júl až september 1946 zo 7. 11. 1946.

823 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. Prejav V. Clementisa z 20. septembra 1946, na vyvrátenie maďarských štatistických údajov.

824 Kompletný prejav v češtine W. Bedell Smitha k otázke transferu Maďarov je prílohou k zápisnici maďarskej komisie z 20. 9. 1946 a je v AMZV ČR, f. PMK, š. 20.

825 Kompletný prejav A. J. Vyšinského v českom jazyku je v AMZV ČR, f. GS-A, š. 163.

krajina chce mať na svojom území čo najhomogénnejšie obyvateľstvo, a preto je prekvapený, že sa tejto prirodzenej snahe Maďarsko vzpiera a vyhlasuje Maďarov zo susedných štátov „za neúnosné bremeno“. Pripomenul, že ČSR má svoje dôvody, prečo sa chce Maďarov, ktorí „sa v kritickéj chvíli postavili na stranu Hitlera a Henleina“, zbaviť.⁸²⁶

Ešte pred polemikou medzi A. Szegedy-Maszákom a V. Clementisom a sa V. Clementis 17. septembra 1946 stretol v Paríži s J. Gyöngyösím. Tu mu maďarský minister oznámil, že maďarská strana nie je reálne pripravená vykonať výmenu obyvateľstva. V reakcii na toto stretnutie, ale aj so zohľadnením spomínanej polemiky, mu V. Clementis predložil v liste z 24. septembra 1946 „definitívne stanovisko“ čsl. vlády súvisiace s uskutočňovaním dohody o výmene obyvateľstva. Clementis zopakoval to, čo povedal na rokovaní mierovej komisie, že súhlasí, aby v rámci článku VIII. Dohody bolo odsunutých len 999 osôb.⁸²⁷ Tento súhlas čsl. vlády by platil za predpokladu, že maďarská vláda zastaví akúkoľvek propagandu proti výmene obyvateľstva a vyhlási, že všetky prihlášky sú záväzné a odhlásenie musí schváliť ZK. V liste tiež napísal, že v situácii, kedy maďarská strana nie je reálne schopná realizovať výmenu, má čsl. vláda „politické a morálne právo začať jednostranné uskutočňovanie dohody“. V mene čsl. vlády navrhol minimálny presídľovací program na rok 1946, efektívnu výmenu obyvateľstva 30 tisíc osôb z jednej aj druhej strany do konca roku 1946. Československá strana by pripravila zoznamy osôb na presídlenie, proti ktorým maďarská strana nevznesie námietky, presídlenie sa bude uskutočňovať bez ohľadu na ďalšie rokovanie ZK a maďarská strana poskytne výpomoc dopravným materiálom a pohonnými hmotami. Obe vlády by dali príkaz k modifikácii rozhodnutia ZK č. 16 o súpise nehnuteľností, ktorý maďarská strana už po jeho prijatí podrobila veľkej kritike.⁸²⁸ Maďarský minister „so živým zadosťučinením“ privítal „vážny úmysel odstrániť rozpory v súvislosti

826 AMZV ČR, f. PMK, š. 20. Záznam zo schôdze komisie politickej a územnej pre Maďarsko 20. 9. 1946.

827 Čsl. strana vzhľadom na formuláciu Dohody predpokladala, že do Maďarska budú jednostranne podľa čl. VIII. Dohody presídlení všetci Maďari obvinení a odsúdení podľa § 1-4 nariadenia SNR č. 33/1945 Zb. nar. SNR, čo predstavovalo viac ako 70 tisíc osôb a podľa § 5 bude odsunutých 1000 previnilcov. Maďarská strana predpokladala, že bude presídlených 1000 odsúdených do 15. 5. 1946, podľa tohto nariadenia.

828 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. List V. Clementisa z 24. 9. 1946 J. Gyöngyösímu. Pripomíname, že rozhodnutie ZK č. 16 sa týkalo vývozu hnutelného majetku a obmedzovalo možnosť neobmedzeného vývozu komodít, aby to nezaťažovalo dopravu pri presídľovaní. Maďarská strana sa usilovala zmeniť toto už prijaté rozhodnutie a rozšíriť množstvo tovaru a majetku, ktorí si presídľenci môžu odvieť, prípadne ho vôbec neobmedzovať.

s výkonom *dohody o výmene*“, ale jeho list z 2. októbra 1946 znamenal faktické odmietnutie predložených návrhov.⁸²⁹

Rokovania Zmiešanej komisie v Maďarsku pokračovali. Ani v diskusiách, ani v zápisniciach sa parížske rokovania nespomínali. Narastanie napätia však signalizovalo, že informačné toky medzi oboma rokovaniami existovali. Na rokovaní 17. septembra 1946 (zúčastnil sa aj K. Berecz a L. Hollós) sa člen maďarskej zložky F. Kozma, vzdal členstva v ZK. Čsl. zložka vyjadrila formálnu pripomienku, že člena ZK odvoláva vláda, ktorá to oznamuje ZK. Na tomto rokovaní náhradný predseda ZK T. Geönczeöl informoval, že 16. septembra 1946 150 čsl. nákladných vozidiel s 300 vojakmi vstúpilo na územie Maďarskej republiky, čo považoval za neprijateľné. Odvolával sa na rozhodnutie ZK č. 14, že transporty majú sprevádzať iba vojaci, ktorí „účinkujú ako orgány“ ČSPK a nemalo by ich byť viac ako 60. Prítomnosť týchto vojakov podľa neho odporovala čl. III, ods. 3 Dohody a nedala k tomu súhlas maďarská vláda.⁸³⁰ Podľa informácie sekretára čsl. zložky ZK P. Zátureckého vojaci boli bez zbraní. Predseda maďarskej časti žiadal, aby v budúcnosti neboli na pomoc pri organizovaní transportov vysielaní vojaci, prípadne aby boli v civilnom oblečení a bez zbraní. Čsl. delegácia oponovala, že pri sprievode transportov podľa rozhodnutia č. 14 ide o technický pomocný personál a počet vojakov pri ČSPK nikdy nebol limitovaný, „a už vôbec nie maďarskou vládou“. Nevideli v prítomnosti vojakov, či už so zbraňou alebo bez, nič problematické, ani nič také, čo by ohrozovalo suverenitu Maďarska alebo bezpečnosť maďarského ľudu. Zároveň potvrdil, že povolenie k vstupu na maďarské územie im udelila Spojenecká kontrolná komisia.⁸³¹ V tomto duchu zopakoval P. Pohánka vyhlásenie aj 20. septembra na rokovaní ZK, ako oficiálnu odpoveď na list predsedu maďarskej zložky ZK z 19. septembra.⁸³² V septembri 1946 však boli čsl. úrady pripravené aj jednostranne vysídliť vojnových previnilcov a naplno prebiehali prípravy na realizovanie odsunu. Boli vypracované pokyny na sústreďenie tých Maďarov, ktorí boli odsúdení do sústreďovacích a trestných táborov, odkiaľ sa mali odsúvať do Maďarska. Pripravená inštrukcia HV NB je však označená na okraji ceruzkou ako „neodoslaná“.⁸³³

Podstatné bolo, že aj na rokovaní Zmiešanej komisie 17. septembra, 23. septembra, 27. septembra a 1. októbra maďarská strana rokovala

829 SNA, f. V. Clementis, a.j. 14. Prejav V. Clementisa v zahraničnom výbore ÚNZ 31. októbra 1946.

830 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 17. 9. 1946.

831 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 17. 9. 1946.

832 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 20. 9. 1946.

833 SNA, f. OÚ, Inštrukcia HV NB z októbra 1946 (neodoslaná).

nezáväzne, čo priamo súviselo so situáciou (personálnou, ale aj vecnou), v Paríži. Okáli v liste uviedol, že rokovanie IV. riadneho zasadania od jeho 23. rokovania (t.j. od 13. septembra 1946) považuje vzhľadom k tejto situácii za „ničotné“ a skončené dňom 30. augusta 1946. Podľa §12 Rokovacieho poriadku má Zmiešaná komisia zasadať pravidelne raz na jednej a raz na druhej strane. D. Okáli v liste predsedovi maďarskej časti ZK vzhľadom na to, že zasadanie, ktoré malo byť zvolané na 14. septembra 1946 do Budapešti sa neuskutočnilo (zasadanie 14. 9. 1946 sa uskutočnilo, existuje o ňom riadna zápisnica – poznámka autorov), a že ZK má naliehavé úlohy, žiadal, aby sa ďalšie rokovanie Zmiešanej komisie uskutočnilo 21. októbra 1946 v Bratislave v budove Zboru povereníkov.⁸³⁴ Toto prerušenie rokovaní zjavne súviselo s rokovaniami a diskusiami na rokovaníach mierovej konferencie a problémami s prerokovaním čsl. amendementov.

Napätie v československo-maďarských vzťahoch, sa po neúspechu dvojstranných rozhovorov oboch delegácií v Paríži, premietlo do zdĺhavých diskusií ku konkrétnym realizačným otázkam výmeny obyvateľstva. Z humánnych dôvodov súhlasila maďarská strana s návrhom československej strany a bolo prijaté rozhodnutie ZK č. 8 zo 4. júla 1946 o jednostrannom presídlení nemajetných osôb („osmičkári“), uskutočňované od polovice septembra 1946 autokolónami. V konečnej bilancii predstavovali 9 % z celkového počtu presídlených (8612 osôb), podľa Výročnej správy ČSPK za rok 1946 málo diplomaticky napísanej „*nie práve najkvalitnejšieho ľudského materiálu z hladiska národnej a pracovnej morálky. Boli to väčšinou ľudia najnižšej sociálnej vrstvy... a z hladiska sociálno-humánneho nemohli byť ponechaní v biede a núdzi v Maďarsku.*“⁸³⁵ Práve presídlenie týchto skupín, ktoré boli pripravené a ochotné okamžite sa presídliť, sa stali významným faktorom ďalších rokovaní.

V polovici septembra, v čase, kedy sa neúspešne ukončili rokovania medzi čsl. a maďarskou delegáciou o výmene v Paríži, ako informoval V. Clementisa v liste zo 16. septembra 1946 D. Okáli, boli pripravené na odchod z Maďarska autokolóny s 1400 baníkmi a sklármi.⁸³⁶ 60-70 členov mal mať ďalší transport učiteľov a farárov, ktorý bol pripravovaný na 24.-26. septembra 1946 a 28.-29. septembra mal odísť 700 členný transport študentov. Pripravovali sa tiež transporty „pastvinárov“ 2000-4000 deputátikov, ktorí mali byť umiestnení

834 AMZV, f. GS-A, š. 163. List D. Okáliho predsedovi maďarskej časti Zmiešanej komisie z 18. 10. 1946 o zvolaní Zmiešanej komisie.

835 ČIERNA-LANTAYOVÁ, D. *Podoby ...*, s. 105.

836 Išlo o 8 autokolón, ktoré odišli 18. 9. 1946. (AMZV, f. GS-A, š. 163, List D. Okáliho z 23. 9. 1946 V. Clementisovi).

v Čechách.⁸³⁷ Recipročne sa na Osídľovacom úrade pre Slovensko pripravovali aj zoznamy pre štyri železničné transporty „vyhostených Maďarov“. Pavol Pohánka informoval 18. septembra D. Okáliho do Paríža, že Maďari nechcú záväzne rokovať a neuznávajú prijaté rozhodnutia ZK, napr. č. 7, odmietajú pustiť transporty podľa rozhodnutia ZK č. 9.

Rozhodnutie ZK č. 9 o technickom prevádzaní odsunu

Prijaté 4. júla 1946 v Starom Smokovci

Popis: Rozhodnutie obsahovalo presnú charakteristiku údajov, ktoré mali byť uvedené v zozname osôb na presídlenie. Stanovovalo, že zoznam osôb ma československá strana odovzdať v Maďarsku do rúk zástupcov maďarskej vlády a v prípade zoznamu presídľovaných Maďarov v ČSR do rúk maďarského zástupcu v Bratislave.

Zdroj: VOÚS, 1946, čiastka 8-9, s. 105-106.

Československé úrady realizáciu rozhodnutia ZK č. 9 vnímali ako možný začiatok recipročnej výmeny. Bol to prvý vážny pokus čsl. úradov začať výmenu obyvateľstva podľa čl. V Dohody. Pretože neboli schválené definitívne súpisové smernice a najmä oceňovacie smernice (postupovať bolo možné podľa rozhodnutia ZK č. 10), mali byť vysídlení pravdepodobne nemajetní Maďari (s využitím rozhodnutia ZK č. 9) na podobnom princípe ako boli vysídľovaní nemajetní Slováci (podľa rozhodnutia ZK č. 8). Slovenský Osídľovací úrad pripravil prvé zoznamy štyroch transportov Maďarov zo Slovenska, ktoré boli pripravené na základe podkladov súpisových komisárov. Už pri riešení prvých otázok nastali problémy. Maďarskí úradníci už pri konzultáciách namietali, že neexistujú dopravné smernice, podľa ktorých by sa pripravila a realizovala železničná preprava. Maďarská zložka bola oslovená, aby menovala svojich zástupcov do súpisových komisií (podľa rozhodnutia ZK č. 10), čo sa nezrealizovalo a neskôr namietala, že sa neuskutočnil súpis majetku.⁸³⁸ Zoznamy boli predložené v Bratislave F. Wagnerovi 12. septembra 1946. Podľa plánov mali transporty odchádzať z obcí Malý Mačad (Malá Mača, Kismacséd), Neded (Negyed) 24. septembra 1946. Majetkový súpis sa mal uskutočniť 16. septembra 1946. Železničný transport mal prejsť hranice v Parkáni (dnes Štúrovo).⁸³⁹ Zmocnenec F. Wagner ich odmietol prevziať. O odmietnutí bola písaná zápisnica, v ktorej sa uvádzalo, že F. Wagner nemôže zoznamy prijať,

837 AMZV, f. GS-A, š. 163. List D. Okáliho zo 16. 9. 1946 V. Clementisovi.

838 SNA, f. ZK, š. 11. Telegramy medzi P. Pohánkom a J. Čechom z 18. 9. 1946.

839 SNA, f. ZK, š. 11. Oznámenie z 11. 9. 1946 maďarskému zmocnencovi F. Wagnerovi.

lebo „zloženie osôb maďarskej národnosti má zodpovedať majetkovému a sociálnemu rozvrstveniu celého maďarstva.“⁸⁴⁰ Zdeněk Procházka vedúci VI. odboru MZV rádiogramom oznamoval predsedovi OÚ J. Čechovi, že vládny komisár L. Jócsik ani jeho zástupca neboli v úrade 12. septembra 1946 k dispozícii.⁸⁴¹ Peter Záturecký okamžite zaslal Okáliemu do Paríža rádiogram, aby dali súhlas na schválenie dopravných smerníc a transporty budú vypravené 27. septembra 1946.⁸⁴² Predseda OÚ J. Čech sa pokúsil zoznamy opäť odovzdať 13. a 14. septembra, ale F. Wagner nebol na pracovisku prítomný. Po rozhovore s pracovníkom úradu Lehelom Farkasom zoznamy odoslal poštou (expres-doporučene), pošta ich však 15. septembra vrátila ako nedoručiteľné, pre neprítomnosť adresáta.⁸⁴³ Akcia presídlenia Maďarov zo Slovenska mala byť koordinovaná s presídlením Slovákov z Maďarska. Aj v ozname, ktorým informoval sekretár ZK P. Záturecký 11. septembra 1946 o pripravovaných transportoch Slovákov z Maďarska sa uvádzalo, že ide o transporty podľa rozhodnutia ZK č. 9. Transporty sa mali týkať obyvateľov obcí Pitváros (a mali byť umiestnení v obci Malá Mača) a Nagybánhegyes (do obce Neded) z oblasti Tótkomlós a obcí Csorvas a Mezómegyer (v oboch prípadoch do obce Veľký Meder) z oblasti Békéscsaba, mali odísť 27. septembra 1946.⁸⁴⁴ Zároveň boli pripravené aj zoznamy štyroch recipročných transportov Slovákov z Maďarska, ktorý pripravila ČSPK a notifikoval čsl. zložka ZK. Pokus odovzdať zoznamy v Maďarsku stroskotal tiež. M. Szabados sa počas niekoľkých dní nenachádzal na pracovisku a zoznamy prevzal vedúci jeho kancelárie Tibor Pelikán. M. Szabados to označil za nesprávny postup, tvrdil, že zoznamy mu

840 SNA, f. ZK, š. 11. Odpis zo zápisnice spísanej 12. 9. 1946 na úrade maďarského zmocnenca v Bratislave; tiež: AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 21.) Informácie sú z AMZV, f. GS-A, š. 163. List D. Okáliho zo 16. 9. 1946 V. Clementisovi. Zápisnicu podpísali A. Djuračka, J. Gašperík, F. Wagner a L. Farkas. Už len uvedený argument o aplikovaní štruktúry maďarstva na vybrané čiastkové lokality svedčil o jednoznačnom zámere prekaziť začiatok vzájomného presídľovania, ktorý by mohol byť precedensom pre ďalšie presídľovanie.

841 Informácie sú z AMZV, f. GS-A, š. 163. List D. Okáliho zo 16. 9. 1946 V. Clementisovi.

842 SNA, f. ZK, š. 11. Rádiogram P. Zátureckého z 12. 9. 1946 D. Okáliemu. P. Záturecký nemohol tušiť, že žiadne smernice ZK nemôže schváliť, lebo maďarská zložka dostane príkaz rokovať nezáväzne, a teda bez prijímania rozhodnutí. Rádiogram nakoniec ani nebol odoslaný, lebo podľa Okáliho inštrukcie sa mala čsl. zložka usilovať o schválenie rozhodnutia s dopravnými smernicami.

843 SNA, f. ZK, š. 11. List P. Pohánku zo 16. 9. 1946 Úradu čsl. delegáta pri SKK v Budapešti.

844 SNA, f. ZK, š. 11. List zástupcovi maďarskej vlády pri ZK z 11. 9. 1946 – zoznam presídľencov.

mali odovzdať osobne, („*kézbésíteni*“) a zoznamy z toho dôvodu odmietol.⁸⁴⁵ Ján Čech všetky informácie aj so svojim hodnotením zaslal na právny odbor MZV do Prahy J. Kysuckému. Žiadal, aby čsl. diplomacia ostro protestovala proti postupu maďarských orgánov. „...*celý náš plán presídlenia bol týmto činom zvrátený a vynaložené úsilie ako aj finančné prostriedky vyšli nazmar. Strata každého dňa zapríčiňuje veľké finančné škody... zriadený veľký aparát a ostatné úrady zapojené do tejto akcie... musia nečinne stáť.*“⁸⁴⁶ Okáli zjavne rozrušený neúspešnými rokovaniami v Paríži, s vysokou frekvenciou zahľcoval V. Clementisa listami, v ktorých poukazoval na problémy, ktoré spôsobuje maďarská strana. Upozorňoval, že L. Márk otvorene hovorí, že sa presídľovanie nezačne, kým nebudú vyriešené všetky otázky a žiadal ho aby intervenoval u ministra J. Gyöngyösiho, aby maďarské úrady nesabotovali prípravu presídlenia a dodržiavali rozhodnutia ZK. Žiadal ho, aby ZAMINI (dobový výraz bežne používaný pre pražské ministerstvo zahraničných vecí) prideliť ČSPK dvoch právnikov, ktorí by riešili iba porušovanie Dohody a tiež, aby čsl. delegát pri SKK F. Dastich vyčlenil budovu veľvyslanectva pre ČSPK.⁸⁴⁷ Aj v ďalšie dni tlmočil Okáli nové informácie V. Clementisovi s dodatkom, že aj keď Pál Sebestyén vyhlasoval, že budú akceptovať rozhodnutia ZK, skutočnosť je iná a Maďari neuznávajú ďalšie rozhodnutia. Končil slovami: „*Za takýchto okolností práca tak Zmiešanej komisie, ako i ČSPK, je vážne ohrozená a treba uvažovať o sankciách ako i o ďalšom postupe.*“⁸⁴⁸ Československí zástupcovia v ZK pri dôležitých, aj keď nezáväzných rokovaníach, pociťovali nedostatok informácií a poukazovali na to, že maďarská zložka skoro denne disponuje novými informáciami z Paríža od J. Péchyho a L. Márka.⁸⁴⁹ Aj túto presídľovaciu epizódu a boj o rozhodnutie ZK č. 9 je potrebné vnímať na pozadí

845 SNA, f. ZK, š. 11. Maďarský presídľovací úrad zaslal k tomuto incidentu stanovisko, v ktorom zdôrazňoval, že zoznamy bolo potrebné odovzdávať do vlastných rúk zodpovedného úradníka a nie prostredníctvom kancelárie, že neboli menované súpisové komisie, že nie sú k dispozícii dopravné smernice atď. Na tento list odpovedal sekretár čsl. zložky 16. 9. 1946, ktorý všetky výhrady maďarského úradu odmietol ako neopodstatnené a s pohlúvaním konštatoval, že „*takto sa opäť jednostranne oddaluje výkon Dohody...*“ (SNA, f. ZK, š. 11. Listy Maďarského presídľovacieho úradu zo 14. 9. 1946 a P. Zátareckého zo 16. 9. 1946).

846 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 21. List J. Čecha z 12. 9. 1946 J. Kysuckému. Notifikovanie zoznamov transportov.

847 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. List D. Okáliho zo 16. 9. 1946 V. Clementisovi.

848 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. List D. Okáliho z 19. 9. 1946 z Paríža V. Clementisovi o situácii v ZK.

849 SNA, f. ZK, š. 11. Správa členov ZK z 18. 9. 1946 o činnosti od 30. 8. 1946 pre D. Okáliho.

prebiehajúcich, či končiacich bilaterálnych stretnutí čl. a maďarských politických reprezentácií v Paríži a ešte viac na pozadí samotných rokovaní mierovej konferencie.

Od začiatku rokovania mierovej konferencie v Paríži viazli práce súvisiace s realizáciou Dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. Dopravná komisia, ktorá mala vypracovať a schváliť dopravné plány a poriadky síce zasadala, ale nedospela k žiadnym záverom. Na pokyn z Paríža sa, pred novými československo-maďarskými rokovaniami, síce obnovila činnosť Zmiešanej komisie, ale s tým, že maďarská časť komisie mala odmietnuť prijímanie záväzných rozhodnutí, ak neboli schválené maďarskými predstaviteľmi z Paríža.⁸⁵⁰ Okáli v liste z 20. septembra 1946 žiadal do záznamu doplniť, že maďarská strana sa zriekne akejkoľvek propagandy proti presídľovaniu. V liste V. Clementisovi opísal situáciu vo výmene obyvateľstva ako značne kritickú. Maďarská strana zdržuje rokovania, vyhýba sa rokovaniam v Paríži, ktoré sama navrhla. Od podpísania dohody o výmene nebol vysídlený zo Slovenska ani jeden Maďar. Presídlenie je podľa neho ohrozené, pretože Slováci, ktorí sa prihlásili na výmenu sú existenčne aj hospodársky ohrození a blíží sa zima. Na záver listu uviedol: „*Prosím, aby si venoval tejto otázke najväčšiu pozornosť a po márnom pokuse o okamžité započatie presídlenia, celou váhou svojej osobnosti vynútil si diplomaticky (Sovietai atď.) i vnútropolitickými opatreniami retorzného rázu výkon Dohody. Situácia je skutočne kritická.*“⁸⁵¹

V polovici septembra reálne schôdze ZK nefungovali. 18. septembra 1946 sa stretli na porade členovia oboch zložiek (P. Pohánka, P. Záturecký – T. Geönczeöl, L. Trocsányi). Dôvodom bola neprítomnosť druhého člena komisie za maďarskú zložku F. Kozmu; P. Záturecký bol nielen zapisovateľ, ale aj náhradný člen komisie, čo v prípade sekretára F. Trocsányiho neplatilo. Pohánka informoval, že pokiaľ nebude pokračovať ďalšie zasadanie ZK v Bratislave, budú predseda Osídľovacieho úradu J. Čech a jeho zástupca J. Gašperík predkladať maďarskému zmocnencovi F. Wagnerovi zoznamy Maďarov určených do jednotlivých transportov na presídlenie podľa rozhodnutia ZK č. 9, ktoré majú byť odovzdávané dr. Szabadosovi. Informoval tiež, že F. Wagner odmietol takéto zoznamy prijať. Československo podalo protestnú nótu a žiada, aby zoznamy mohli byť odovzdávané v Bratislave zmocnencovi F. Wagnerovi.⁸⁵² Szabados odmietol prijať zoznamy z formálnych príčin, ale tiež so zdôvodnením,

850 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163, List D. Okáliho V. Clementisovi z 13. 9. 1946.

851 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163, List D. Okáliho V. Clementisovi z 20. 9. 1946.

852 SNA, f. ZK, š. 7. Zápis z porady členov ZK z 18. 9. 1946, ktorá sa stretla namiesto riadneho rokovania ZK.

že ešte neboli prijaté dopravné smernice. Odmietol možnosti, že presídlenci pôjdu nákladnými autami alebo niektorí môžu prejsť hranicu aj pešo.⁸⁵³

Na ďalšom rokovaní ZK, 21. septembra 1946 T. Geönczeöl oznámil, že maďarská vláda odvolala F. Kozmu zo ZK a na jeho miesto menovala Kálmána Berecza.⁸⁵⁴ Zmiešaná komisia na železničnom riaditeľstve v Bratislave priamo navštívila rokovanie dopravnej komisie, aby zistila dôvody, pre ktoré sa zastavili rokovania. Zistili, že znalecká komisia ukončila práce na železničnej časti návrhu a začala rokovať o autodoprave. V tejto časti ukončili práce v časti organizačnej a prepravnej a mali dokončiť časti v oblasti tarifnej a vyúčtovacej. Tu narazili opäť na problém sporných dodávok uhlia a benzínu. Podľa informácie čl. strana predložila návrh, ktorý sa podľa maďarských expertov prial rozhodnutiu ZK č. 14. Čsl. strana argumentovala, že išlo len o predloženie nožnej alternatívy riešenia, pre prípad, že by došlo k jeho zmene. Členovia ZK sa dohodli, že dopravná znalecká komisie bude ďalej pripravovať riešenia v zmysle platného rozhodnutia.⁸⁵⁵ Aj na zasadaní 23. septembra 1946 maďarská zložka odmietala prijatie uznesení o chybných formulároch použitých pri jednosmerných transportoch maďarskou stranou a taktiež o nesprávnych a zavádzajúcich vyhláseniach maďarských úradov v rozhlase o „rozhodnom dni“, ktoré napriek uplynutiu týždňa maďarský rozhlas nedementoval. Vysvetlovali to tým, že prebiehajúce rokovania sú nezáväzné, a preto nemôžu prijímať rozhodnutia ani uznesenia.⁸⁵⁶

Ani spory týkajúce sa zabezpečovania dopravy sa nepodarilo vyriešiť. Československá strana navrhovala, aby sa vytvoril riadiaci orgán pre záležitosti dopravy so sídlom v Budapešti. Bola by to štvorčlenná, paritne zložená komisia, ktorá by mala na starosti vypracovanie dopravného plánu (na základe podkladov od presídľovacích orgánov) a riešila by všetky vzniknuté problémy. Zdôvodňovali to tým, že dopravná znalecká komisia je ťažkopádny 28 členný orgán. Maďarská zložka presadzovala vyčlenenie riadiaceho centra vo vnútri dopravnej komisie. K dohode, ako to bolo pri rokovaní ZK zvykom, nedošlo.⁸⁵⁷ Na rokovaní 24. septembra 1946 sa už zúčastňovali aj dopravní experti (Eugen Kevický a Juraj Kalina, ďalšie dni aj Albert Kopecký za slovenskú stranu a János Szentirmai, Dezső Sziklay a Gábor Körösi, neskôr aj Kornel Dukay a István Czizmadia).

853 SNA, f. ZK, š. 11. Správa členov ZK z 18. 9. 1946 o činnosti od 30. 8. 1946 pre D. Okáliho.

854 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 21. 9. 1946.

855 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadania ZK pre výmenu obyvateľstva z 21. 9. 1946.

856 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 23. 9. 1946.

857 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 23. 9. 1946.

V úvode rokovania 24. septembra 1946 predseda maďarskej časti T. Geön-czeöl oznámil, že 24. septembra o 7,20 ráno maďarský rozhlas oznámil, že 26. august 1946 bol „rozhodným dňom“.⁸⁵⁸ Spory o dopravné predpisy sa koncentrovali na niekoľko tém. Kto bude hlavným koordinátorom dopravných akcií (maďarská strana stále trvala na prioritě kompetencií dopravnej znaleckej komisie, kým čl. zložka argumentovala, že reálne budú túto činnosť koordinovať presídľovacie úrady). Druhým problémom bola priorita v železničnej doprave. Mali to byť rýchliky a ostatné vlaky alebo transporty s presídľencami. Maďarská zložka argumentovala pomalou jazdou presídľovacích vlakov a žiadala ich zaradiť na posledné miesto, za osobné vlaky. ZK tiež riešila, akým spôsobom bude zabezpečený pomocný personál, mimo vojenskej asistencie a voľné cestovné lístky pre tento personál. Delegácie sa zhodli na tom, že bude potrebné pripraviť dopravné plány na dva týždne dopredu.⁸⁵⁹ Nezrovnalosti v interpretáciách už dohodnutých záverov sa prejavili aj pri rokovaní o zabezpečení prepravy presídľencov. Československo súhlasilo, že maďarským železničiarom pomôže pri preprave poskytnutím 50 % vagónov. Problém však nastal pri náhrade za tieto vagóny. Československá strana argumentovala, že nie je zvykom v železničnej doprave poskytovať železničné vagóny bezplatne, kým maďarská strana si výraz „pomôcť“ vysvetľovala, že poskytnutie vagónov bude zdarma. Spor o tom, či sa vagóny použijú v prospech slovenských alebo maďarských presídľencov, už len dotvoril spôsob, ako sa z technického problému stal problém politický. Maďarská zložka navyše argumentovala, že v ČSR je 4800 maďarských železničných vagónov (reparačných), za ktoré Československo neplatí, a preto by bolo adekvátne, aby za zapožičané vozne maďarské železnice nemuseli platiť. Čsl. strana odmietla spájanie dvoch vecí, ktoré spolu nesúvisia a sú sporom o majetok medzi MÁV a ČSD. Maďarská zložka však rezolútne odmietla, aby maďarské železnice platili ČSD za vozne, kým sa nevyrieši situácia so 4800 maďarskými vozňami v ČSR.⁸⁶⁰ Pri ďalších roko-

858 Na ďalšom rokovaní ZK 25. 9. 1946 však P. Zátarecký protestoval, že oznam bol vyhlásený iba raz a nebol opakovaný ako predchádzajúca správa (SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 25. 9. 1946). Napriek vyhláseniam však maďarské úrady odmietali rešpektovať toto vyhlásenie, kým nemajú jasnú inštrukciu od zodpovedných úradov. Čsl. zložka preto žiadala, aby maďarské úrady informovali podriadené zložky o tom, že majú rešpektovať rozhodnutie ZK č. 7 a nevyberať dane a poplatky od osôb, ktoré sa prihlásili na presídlenie do ČSR. (SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 26. 9. 1946.)

859 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 24. 9. 1946.

860 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 25. 9. 1946. Príkaz na negatívne stanovisko bol maďarskej zložke doručený z Paríža (SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 26. 9. 1946.)

vaniach P. Záturecký skonštatoval, že obe zložky znaleckej dopravnej komisie by mali ustúpiť od obhajovania záujmov železničných spoločností a snažiť sa ako odborníci a experti zabezpečiť presídľovacia akciu, ktorá „nemá precedens v železničných tradíciách, a preto... sa treba odchýliť od zaužívaných dopravných praktík a formalít...“⁸⁶¹ Materiály týkajúce sa dopravy boli aj predmetom rokovania ďalších zasadnutí Zmiešanej komisie. Na rokovaní 27. septembra 1946 expert maďarskej dopravnej komisie L. Benedek podporil pôvodný čl. návrh na vydávanie železničných cestovných lístkov pre presídlencov, aby sa uľahčila evidencia aj prehľad o pasažieroch v železničnej doprave. Aj čl. strana však uvádzala, že presídľované osoby už budú mať presídľenecký preukaz a zároveň boli pre každý vagón s presídlencami pripravované medzinárodné nákladné listy. Výsledkom bolo rozhodnutie, že cestovné lístky sa pre presídlencov nebudú vydávať, budú pripravované medzinárodné nákladné listy a dopravná komisia mala vypracovať mechanizmus na výpočet nákladov za dopravu, ktorej základom malo byť percentuálne odstupňované kilometrovne jednotné pre osoby a hnutelnosti, v závislosti od kurzu koruny a forintu určeného „cedulovými“ (centrálnymi, emisnými) bankami.⁸⁶²

Rokovanie ZK 27. septembra 1946 sa na čl. návrh zaoberalo možnosťou, aby podľa rozhodnutia ZK č. 8 boli presídľovaní aj Slováci z Maďarska, ktorí mali nejaký drobný majetok (dom alebo pozemok), pretože práve z tohto dôvodu ich maďarské orgány z výmeny vyradovali. Tiež sa snažili získať povolenie pre vycestovanie ďalších 100 slovenských dôverníkov podľa rozhodnutia ZK č. 24. Po prerokovaní týchto mimoriadnych bodov programu nasledovalo riešenie detailov dopravy presídlencov.⁸⁶³ Aj nasledujúce rokovanie, 1. októbra 1946 sa uskutočnilo v Budapešti. Ani na tomto rokovaní nevedel predseda maďarskej zložky T. Geönczeöl odpovedať na už predtým nastolené otázky ohľadom schválenia vycestovania dôverníkov a zaradenia Slovákov s minimálnym majetkom do transportov podľa rozhodnutia ZK č. 8. Odôvodňoval to tým, že sa mu nepodarilo skontaktovať s vládnym komisárom pre presídľovanie L. Jócsikom. Podľa P. Pohánku išlo o 133 osôb z celkového počtu 233 zaradených do transportu, ktorý mal odísť z Budapešti 3. októbra 1946. Zástupca maďarského presídľovacieho úradu István Feherváry vysvetlil, že v 10 prípadoch išlo o osoby, ktoré na prihláške na presídlenie uviedli maďarskú národnosť a u ostatných sa úrady domnievali, že sú Maďari alebo nemali ani čl. ani maďarské štátne občianstvo a na predvolanie sa nedostavili na úrad alebo odvolali prihlášky. Čsl. zástupcovia poukazovali na „gentlemen

861 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 26. 9. 1946.

862 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 27. 9. 1946.

863 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 27. 9. 1946.

agreement“ zo 14. a 16. septembra, že maďarské úrady nebudú brániť presídleniu pre národnosť, o ktorej rozhoduje presídlenec, ani presídleniu cudzích štátnych občanov. Člen maďarskej zložky K. Berecz však informoval, že dostal z Paríža príkaz, že nesmie dovoliť, aby sa presídľovali cudzí štátni občania (zvyšovalo to kvótu na presídlenie Maďarov zo Slovenska), ani tí, ktorí odvolali prihlášku alebo sú evidovaní ako príslušníci maďarskej národnosti. „V dôsledku toho je nútený zmeniť svoje stanovisko“.⁸⁶⁴ Na túto inštrukciu sa odvolával viackrát počas rokovania a bolo zrejmé, že ju neporuší. Dohody zo 14. a 16. septembra mali podľa jeho názoru platnosť iba pre transport z 18. septembra 1946. Maďarská časť ZK naďalej trvala na tom, že ide len o nezáväznú rokovania, aj keď Rokovací poriadok ZK takéto rokovania „nepozná“. Pohánka vyhlásil, že ide o porušenie Dohody a jej čl. I., v ktorej sa Maďarsko zaviazalo, že nebude robiť prekážky pri presídlení ľuďom, ktorí o neho prejavia záujem a tiež porušenie rozhodnutia ZK č. 8 aj ďalších, už spomínaných, dohôd v ZK. Člen čl. časti ZK P. Záturecký rezolútne vyhlásil: „Zmiešaná komisia nemôže dostávať od jednotlivcov žiadne inštrukcie... doteraz sa ani maďarská vláda, ani nikto iný nepokúsil nijaké inštrukcie Zmiešanej komisii dávať. Rozkaz, ktorý predseda údajne dostal z Paríža nemá opodstatnenie ani v Dohode ani v Rokovacím poriadku, a preto nemôže ani predsedu, ani maďarskú zložku viazať, a to najmä nie, keď nerešpektuje dohodu raz uzavretú a zápisnične podchytenú.“⁸⁶⁵ Československá zložka trvala na tom, aby transport presídľencov odišiel v takom zložení ako bol zoznam odovzdaný zástupcovi maďarského presídľovacieho úradu Szabadosovi. Kálmán Berecz nepripravenosť zdôvodňoval tým, že úradníci ČSPK (J. Ambruš) neboli ochotní o zozname presídľencov rokovať. Československí zástupcovia však oponovali, že boli splnené všetky podmienky a Maďarská presídľovacia komisia nemá právo zvolávať zasadanie ZK. Návrh K. Berecza, aby transport odišiel až 5. októbra a v prípade, ak by sa uskutočnil skôr, budú to považovať za „násilný odsun, za ktorý nepreberajú zodpovednosť“ P. Pohánka odmietol, súhlasil však, aby z neho bolo vyradených 10 osôb, ktoré si do prihlášky uviedli maďarskú národnosť.⁸⁶⁶ Problémami so zaradením maďarských presídľencov do transportov sa zaoberal aj Zbor povereníkov. Pri príprave transportov sa začali objavovať problémy s viacerými osobami, ktoré sa bránili vysídleniu. Zbor povereníkov 24. septembra 1946 prijal smernice, ktoré umožňovali vyňať niektoré osoby zo zoznamov podľa čl. V a čl. VIII Dohody. Podľa čl. V mali byť zo zoznamov odovzdaných maďarskej vláde škrtnuté osoby, ktoré nadobudli štátne občianstvo iného štátu, boli slovenskej, českej

864 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 1. 10. 1946.

865 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 1. 10. 1946.

866 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 1. 10. 1946.

alebo inej slovanskej národnosti, žili v zmiešanom manželstve s osobami inej národnosti, získali osvedčenie o dočasnom osvedčení o štátnom občianstve podľa dekrétu č. 44/1945 Zb., prišli na územie ČSR po Viedenskej arbitráži, osoby, ktoré sa k maďarskej národnosti prihlásili z donútenia a preukážu sa úradným potvrdením o národnej spoľahlivosti. Podľa čl. VIII sa to týkalo osôb maďarskej národnosti, ktoré sa preukázali oslobodzujúcim rozsudkom ľudového súdu, osôb, ktoré žili v zmiešanom manželstve so Slovákami, Čechmi alebo príslušníkmi inej slovanskej národnosti, s dodatkom, ak však vyňatie zo zoznamu neodporovalo dôležitým národným záujmom. Zo zoznamov mohli byť vyňatí aj reslovakizanti, ak sa preukázali potvrdením o slovenskej národnosti podľa vyhlášky povereníka vnútra o reslovakizácii obyvateľstva a OÚ pre Slovensko po dohode s Povereníctvom vnútra uznali ich slovenský pôvod.⁸⁶⁷ Inou a dlhodobo diskutovanou otázkou bolo, kto je kompetentný takéto zmeny realizovať. Aj tento prípad však ukazuje, že určenie vyššieho počtu osôb na presídlenie maďarskej národnosti malo veľmi praktický dôvod, preto čl. úradné miesta predpokladali takúto situáciu aj vzhľadom na okolnosti a nedostatok času, v ktorom sa zoznamy pripravovali.

Motív výmeny obyvateľstva sa objavoval aj na ďalších rokovaní mierovej konferencie v Paríži. Dňa 23. septembra 1946 pokračovala diskusia o transfere Maďarov z ČSR v Politickej a teritoriálnej komisii pre Maďarsko. Juhoslovanský zástupca S. Šimič najprv prezentoval názory na stredo európsky vývoj. Uviedol, že maďarské reprezentácie po zániku Uhorska „*snívajúc o veľkom Maďarsku, o veľkej úlohe Maďarska v dunajskej kotline, misii predurčenej dejinami, v tom istom čase uprostred maďarských menšín žijúcich v ostatných štátoch šíрили povýšenecký národný šovinizmus a podnecovali menšiny k odplate*“.⁸⁶⁸ V súvislosti s juhoslovansko-maďarskou dohodou o menšinách upozornil, že v ČSR nie je možné aplikovať juhoslovanský spôsob riešenia maďarskej otázky, lebo Juhoslávia má federatívne zriadenie a „*neprežila mníchovskú tragédiu, ako to bolo v prípade ČSR*“.⁸⁶⁹ Na záver diskusie vystúpil J. Masaryk. Hovoril o tom, že nikdy nepociťoval nenávisť k maďarskému národu, ale nemal rád „*feudálnu koncepciu svätoštefanskej koruny*“. Poďakoval Vyšinskému za jeho prejav, ktorý potvrdzoval príklady úspešného premiestňovania obyvateľstva, ktoré vyriešili dôležité otázky povahy národnostnej a hospodárskej. Poďakoval aj delegátovi USA, že „*delegácia USA ani na okamih nepovažuje ciele, ktoré*

867 BOBÁK, J. *Maďarská otázka...*, s. 87-88.

868 AD Paris, f. Y internationale 1944-1948, cotes Y-52-6-SD-11, boîte 263. Commission politique et territoriale pour Hongrie. Réunion 20. Septembre 1946.

869 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. Záznam zo schôdze komisie politickej a územnej pre Maďarsko 23. 9. 1946.

sa usiluje čsl. delegácia dosiahnuť, za sporné a chcem mu za to poďakovať. ... Lutujem, že delegát USA nemohol podporiť našu tézu, ale cením si jeho dôveru v počestnosť nášho úsilia.⁸⁷⁰ V prejave vyjadril ľútosť nad tým, že na rozdiel od ČSR, ktoré sa snaží repatriovať svojich krajanov, nielen z Maďarska ale aj Rumunska a Juhoslávie, ide Maďarsko inou cestou. Povedal: „Opierame sa o najväčšie žijúce autority. V Postupimi bola prijatá zásada transferu. Nie je to pekné slovo. Avšak, keď sa tak mohlo stať v Postupimi, prečo by tak nemohla učiniť parížska konferencia? Riešenie tohto problému je v rukách tejto konferencie a napokon v rukách štyroch veľkých. Potrebujeme vašu mienku, žiadame o vaše porozumenie a vašu pomoc, opierajúc sa o skutočnosť, že náš návrh je oprávnený. Opakujeme prísľub, že urobíme všetko, čo bude možné, aby sme vykonali transfer spôsobom civilizovaným, slušným a nadovšetko ľudským.“⁸⁷¹ Potom vyjadril súhlas s tým, aby sa problematikou transferu predloženou ako čsl. návrh 4B zaoberala „existujúca subkomisia, ktorá už tak dobre pracovala, zapodievala sa touto otázkou“.⁸⁷²

Na záver schôdze subkomisie 28. septembra 1946 delegát Nového Zélandu navrhol, aby sa k problematike transferu stretli čsl. a maďarská delegácia za účasti člena subkomisie ako pozorovateľa (nie arbitra) a pokúsili sa o dohodu. Československý zástupca Juraj Slávik takúto iniciatívu prijal. Stretnutie organizačne zabezpečoval sekretariát komisie. Na spoločné rokovanie čsl. a maďarskej delegácie iniciovanej subkomisiou mierovej konferencie predložila maďarská delegácia stanovisko prednesené J. Gyöngyösöm.⁸⁷³ Začínalo vyhlásením, že maďarská delegácia už vysvetlila pred komisiou svoje dôvody, prečo nemôže prijať návrh na vysídlenie 200 tisíc Maďarov z ČSR. Konflikt čsl. návrhu s princípmi Atlantickej charty a Charty Organizácie spojených národov nepovažovala za taký, ktorý by zlepšil a usporiadal československo-maďarské vzťahy. Riešenie videli v úprave hraníc, ktorá by umožnila Maďarom opustiť ČSR aj s územím, na ktorom žijú. Zdôraznili, že rektifikáciu hraníc predložili ako kontranávrh len preto, lebo čsl. strana trvá na transfere. Vyjadrili nádej, že nimi dohoda by priniesla aj zabezpečenie ľudských práv pre zostávajúcich Maďarov a upokojenie vzájomných vzťahov.⁸⁷⁴ Čsl. delegácia vedená J. Ma-

870 KRNO, D. M. *Paríž 1946...*, s. 74.

871 KRNO, D. M. *Paríž 1946...*, s. 75.

872 KRNO, D. M. *Paríž 1946...*, s. 75.

873 AMZV ČR, f. PMK, š. 20. Zápis zo zasadania subkomisie 28. 9. 1946.

874 Vyhlásenie maďarskej delegácie na rokovaní s čsl. delegáciou 29. 9. 1946 (vo francúzskom jazyku) AMZV ČR, f. PMK, š. 20. Príloha 1 k Zápisu zo zasadania subkomisie 30. 9. 1946. Úprava hraníc sa mala uskutočniť na takom území, kde je hustota Maďarov najvyššia. Predložil konkrétny návrh na výmenu území. V štyroch vybraných sektoroch

sarykom na rokovaní s maďarskou delegáciou odmietla Gyöngyösiho návrh ako vhodný podklad pre diskusiu. J. Masaryk v krátkom vystúpení zdôraznil, že maďarská delegácia ani v najmenšom nezmenila pohľad na transfer a kladie teritoriálne požiadavky voči víťaznému štátu. ČSR jasne deklarovala na konferencii svoju snahu vytvoriť národný štát.⁸⁷⁵

Juraj Slávik potom prečítal na zasadaní subkomisie čsl. vyhlásenie k postoju maďarskej delegácie.⁸⁷⁶ Uviedol v ňom, že chce vysvetliť, čo znamená maďarský návrh podaný na tomto rokovaní: *„Maďarská strana označila transfer za neprijateľný a označila ze své strany za přijatelné řešení rektifikaci hranic, tj. odstoupením území ve prospěch Maďarska. To znamená jasné setrvání na linii revizionizmu a čsl. delegace neměla jinou možnost, než odmítnout tento návrh poraženého státu na odstoupení čsl. území, podaný shodou okolností právě v den výročí Mnichova. ČSR, jak je to v subkomisi dobře známo, snaží se vyřešit otázku maďarské menšiny jako příčinu budoucích nedorozumění a konfliktů a to nejen ve svém zájmu, ale v zájmu míru vůbec. Maďarské vyhlášení, že v případě odstoupení území Československem je ochotno přijmout na toto území,... je skutečně jen nedůstojným a neseriózním manévrem na zaslepení očí.“*⁸⁷⁷

Kanadský generál Maurice Pope, ktorý sa na zasadaní ako zástupca komisie zúčastnil, podal správu o spoločnom rokovaní čsl. a maďarskej delegácie, ktoré sa uskutočnilo 29. septembra 1946. Následne vyhlásil, že subkomisia musí ešte skúmať argumenty maďarskej strany a že jediným riešením je bilaterálna dohoda aj vzhľadom na to, že aj čsl. strana inklinuje k dohode. Na návrh predsedu komisie jej sekretár pozval na 10 minútovú prezentáciu maďarskú delegáciu, vedenú ministrom zahraničných vecí J. Gyöngyösim a P. Sebestyénom. P. Sebestyén povedal, že mocnosti v predkladanom drafte mierovej zmluvy navrhovali z teritoriálneho hľadiska status quo, čo Maďarsko rešpektovalo. Tento princíp podľa neho porušilo ČSR svojim amendementom k čl. 4 mierovej zmluvy s Maďarskom, a tým umožnilo Maďarsku, aby spojilo zásadu územnú s problematikou transferu. Ešte raz prečítal celé vyhlásenie

s rozlohou 4136 km² v roku 1930 žilo 297 942 obyvateľov, z nich bolo 78,25 % Maďarov. Podľa údajov z roku 1940 na inkriminovanom území žilo 301 643, z nich bolo 96,88 % Maďarov. Mapa a štatistické údaje sú podrobne uvedené v ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 290-291.

875 AMZV ČR, f. PMK, š. 20. Príloha 2 k Zápisu zo zasadania subkomisie 30. 9. 1946. Vyhlásenie J. Masaryka v mene čsl. delegácie na rokovaní s maďarskou delegáciou 29. 9. 1946 (v angl. jazyku).

876 AMZV ČR, f. PMK, š. 20. Príloha 3 k Zápisu zo zasadania subkomisie 30. 9. 1946. Vyhlásenie J. Slávika v mene čsl. delegácie na zasadaní subkomisie 30. 9. 1946.

877 AMZV ČR, f. PMK, š. 20. Príloha 3 k Zápisu zo zasadania subkomisie 30. 9. 1946. Vyhlásenie J. Slávika v mene čsl. delegácie na zasadaní subkomisie 30. 9. 1946.

z 29. septembra a uzavrel ho vyhlásením, že maďarská delegácia predložila návrh na rokovanie, ktorý ČSR neprijala, a preto očakáva nový čl. návrh.

Generál Pope na to skonštatoval, že problém je riešiteľný bilaterálnou dohodou, pretože Maďarsko je ochotné rokovať na základe „územnej úpravy a v tom vidí možnosť riešenia problému“. P. Sebestyén to zhodnotil slovami, že „kanadský delegát potvrdil správnosť jeho stanoviska“ a povedal, že v tomto smere je maďarská strana ochotná ďalej rokovať.⁸⁷⁸ Po odchode maďarskej delegácie sa ujal slova J. Slávik. Povedal, že maďarská delegácia nepovedala nič nové oproti včerajšiemu rokovaniu. Tvrdia, že sú za status quo a ČSR označili za agresora, hoci opak je pravda: „História dokazuje, kto je v skutočnosti agresorom.“ Maďarské návrhy označil za „preťahovacíu taktiku“. Schôdza skončila tým, že delegát Nového Zélandu požiadal o prerušenie schôdze, lebo nemá inštrukcie od svojej vlády.⁸⁷⁹ Možno povedať, že ani tieto rokovania nič nezmenili na stanoviskách oboch štátov a k dohode na spoločnom rokovaní nedošlo.⁸⁸⁰

Záverečné zasadanie subkomisie k problematike transferu sa uskutočnilo 2. októbra 1946 a bolo vyhlásené za tajné. Rokovalo sa o novej formulácii návrhu článku, ktorý by riešil problém transferu a budúcnosti maďarskej menšiny v Československu. „Maďarsko vstúpi bez meškania do bilaterálneho jednanía s ČSR za tým účelom, aby bol vyriešený problém obyvateľstva maďarského etnického pôvodu bývajúceho v Československej republike, ktoré nebude presídlené do Maďarska v dôsledku zmluvy o výmene obyvateľstva zo dňa 27. februára 1946. V prípade, že do 6 mesiacov od účinnosti tejto zmluvy nebude uzavretá dohoda, ČSR má právo predložiť túto otázku Rade zahraničných ministrov a žiadať pomoc Rady k dosiahnutiu konečného riešenia.“⁸⁸¹ Tento text sa stal, ako článok 5, súčasťou mierovej zmluvy z Maďarskom. Juraj Slávik návrh hodnotil tak, že je „nielen kompromisom, ale viac ako kompromisom, pretože máme skúsenosti s bilaterálnymi jednaniami s Maďarskom, napr. s dohodou z 27. 2. 1946, ktorá bola podpísaná, ale doteraz neuskutočnená“.⁸⁸²

V čase spomínaných rokovaní sa Paríži 2. októbra 1946 uskutočnilo aj stretnutie D. Okáliho s V. Clementisom. Po ňom Daniel Okáli napísal V. Clementisovi list, v ktorom navrhoval, okamžite si vynútiť odpoveď od Maďarov na Clementisov verejne prezentovaný návrh o vysídlení 999 vojnových previnilcov. Odporúčal súhlasiť so znížením počtu osôb na presídlenie na 20 000

878 AMZV ČR, f. PMK, š. 20. Zápisnica zo zasadania subkomisie 30. 9. 1946.

879 AMZV ČR, f. PMK, š. 20. Zápisnica zo zasadania subkomisie 30. 9. 1946.

880 AMZV ČR, f. PMK, š. 20. Zápis zo zasadania subkomisie 30. 9. 1946.

881 AMZV ČR, f. PMK, š. 20. Zápisnica zo zasadania subkomisie 2. 10. 1946.

882 AMZV ČR, f. PMK, š. 20. Zápisnica zo zasadania subkomisie 2. 10. 1946.

osôb ešte v roku 1946 a začať okamžite presídľovanie. Tiež odporúčal, aby sa vláda na mimoriadnom rokovaní rozhodla, čo robiť, ak Maďari nedajú urýchlene odpoveď, budú výmenu naďalej sabotovať alebo budú predkladať nesplniteľné podmienky. Písal, „Rozhodnutie vlády, prosím, aby mi bolo doručené s tým, že môžu byť stanovené i lehoty, dokedy majú byť retorzné opatrenia – jednostranné vysídľovanie – prevedené.“⁸⁸³

Začiatkom októbra sa v Budapešti konalo 35. rokovanie IV. zasadania ZK, ktoré riešilo dopravné problémy budúcej výmeny obyvateľstva. K. Berecz oznámil, že maďarská presídľovacia komisia schválila na žiadosť ČSPK 100 povolení pre dôverníkov, ktorí by išli na Slovensko zistiť a pozrieť možnosti osídlenia.⁸⁸⁴ Spornou otázkou sa stalo, kto je odoberateľom a kto prijímateľom transportov. Čsl. strana sa domnievala, že odosielateľom transportov Slovákov z Maďarska má byť ČSPK a prijímateľom Osídľovací úrad na Slovensku a odosielateľom Maďarov zo Slovenska Osídľovací úrad Slovenska a prijímateľom Maďarská presídľovacia komisia. Maďarská zložka požadovala, aby odosielateľom presídľencov zo Slovenska bol Úrad maďarského zmocnenca v Bratislave, ktorý podľa nich plnil podobné úlohy ako ČSPK. S tým čsl. zložka nesúhlasila. Zdôvodňovala to tým, že výber Maďarov na presídlenie na Slovensku robia čsl. úrady, preto je to v ich kompetencii. Kompetencie úradu maďarského Zmocnenca boli presne regionálne vyčlenené a mal sa starať iba o ochranu osôb určených na presídlenie. Konštatovali, že „presídlenie je predovšetkým československým záujmom“.⁸⁸⁵ Ako bolo zvykom, obe zložky nedospeli k spoločnému stanovisku a o téme sa ďalej nediskutovalo. Na zasadnutí ZK 5. októbra 1946, okrem technických záležitostí dopravy a evidencie, maďarská strana požadovala, aby osoby, ktoré boli evidované ako presídľenci, podľa rozhodnutia ZK č. 6 mohli zadarmo cestovať na Slovensko, aby hľadali svoj majetok tam zanechaný. Čsl. zložka s návrhom nesúhlasila.⁸⁸⁶

Zmiešaná komisia sa na zasadnutí 8. októbra 1946 zaoberala incidentom pri poslednom transporte na základe rozhodnutia ZK č. 8, keď sa jeden z „nemajetných“ presídľencov pokúsil previesť z Budapešti nákladný automobil a motocykel. Pohánka prisľúbil, že čsl. orgány dostanú k tomu osobitné inštrukcie a zároveň nastolil nevyriešenú otázku presídľencov s malým majetkom, podľa spomínaného rozhodnutia. Ani tentoraz však odpoveď, pre neuskutočnené konzultácie s vládnym zmocnencom L. Jócsikom, nedostal. Maďarská zložka tiež kritizovala, že Osídľovací úrad robil v maďarských obciach na Slovensku

883 AMZV ČR, f. GS-A, š. 148. List D. Okáliho V. Clementisovi z 2. 10. 1946.

884 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 4. 10. 1946.

885 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 4. 10. 1946.

886 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 5. 10. 1946.

prípravy na presídľovacie a oznamoval, že sa s presídľovaním začne v priebehu týždňa. Informovala o tom maďarská tlač. Berecz upozornil že neexistuje ešte časový ani priestorový plán presídľovania. Čsl. zložka to nepovažovala za problém, lebo výmena by sa mala, podľa ich názoru, čoskoro začať, ale P. Pohánka prisľúbil, že dá záležitosť prešetriť. Zároveň pripomenul, že Osídľovací úrad má pripravený presídľovací plán, o ktorom je ochotný rokovať. Odovzdal zoznamy Maďarov z „dotknutých“ obcí určených na presídlenie a je pripravený začať presídľovanie transportu podľa rozhodnutia ZK č. 9. Predseda maďarskej zložky oznámil, že vládny komisár čaká na nadviazanie kontaktov s Osídľovacím úradom, kým sa vráti maďarská delegácia z Paríža.⁸⁸⁷

Na rokovaní ZK 10. októbra 1946 sa už zúčastnil predseda čsl. zložky D. Okáli. Vyzval maďarskú zložku na rokovanie v „zmysle rokovacieho poriadku“. Náhradný predseda maďarskej časti T. Geönczeöl na základe „dispozícií z Paríža“ odmietol záväzné rokovania, kým sa nevráti z Paríža predseda maďarskej časti komisie. Okáli konštatoval, že za takejto situácie nepovažuje rokovanie ZK „za účelné“. Navrhol, aby sa IV. zasadanie ZK formálne ukončilo a pokračovalo po návrate maďarských členov ZK z Paríža v Bratislave. Odôvodnil to aj tým, že rokovania v Maďarsku trvali dva a pol mesiaca a čsl. členovia ZK „sa musia na čas vrátiť do svojho riadneho pôsobiska“. Maďarská zložka síce nedala oficiálne vyjadrenie „bez porady s príslušnými činiteľmi“, ale neodmietala zmenu pôsobiska komisie. Po tom ako P. Záturecký vyzval predstaviteľov Maďarskej presídľovacej komisie, aby sa kontaktovali s predstaviteľmi ČSPK a rokovali o konkrétnych krokoch na presídľovanie bolo rokovanie ZK ukončené.⁸⁸⁸

3.3.8 V očakávaní výmeny obyvateľstva po mierovej konferencii (15.-31. október 1946)

Rokovania o mierovej zmluve s Maďarskom v Paríži skončili na plenárnom zasadnutí 12. októbra 1946. Posledné plenárne zasadanie konferencie bolo 15. októbra 1946.⁸⁸⁹ Následne Rada ministrov zahraničných vecí, ktorá zasedala v New Yorku od 4. novembra do 13. decembra 1946, vypracovala definitívne texty mierových zmlúv a mierová zmluva s Maďarskom bola podpísaná 10. februára 1947 v Paríži.

Československí predstavitelia a tiež slovenské reprezentácie podieľajúce sa na príprave a realizácii Dohody o výmene obyvateľstva si uvedomovali, že

887 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 8. 10. 1946.

888 SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 10. 10. 1946.

889 <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/Frus.frus1946v03.i0086>

projekt jednostranného vysídlenia 200 tisíc Maďarov z ČSR definitívne skrachoval. Naštartovanie výmeny bolo v nedohľadne a článok 5 mierovej zmluvy, ktorý zaväzoval Maďarsko, aby začalo rokovania s Československom o budúcom postavení Maďarov v ČSR bol natolko všeobecný, že negarantoval ani začiatok výmeny, ani možnosti jednostranného vysídlenia, ba ani zabezpečenie občianskych a národnostných práv, v ktoré dúfala maďarská reprezentácia. Každá strana si ho vykladala pre seba výhodným spôsobom, aj keď jeho prijatie označovala za úspech alebo aspoň nie za prehru. Oficiálna interpretácia československých úspechov na mierovej konferencii bola, že mimo požiadavky transferu, boli ostatné požiadavky Československa akceptované.⁸⁹⁰

Aj preto už spomínané rozhovory slovenských „presídľovacích“ elit zo začiatku augusta 1946 pokračovali a s podporou diplomatickej ministerskej komunistickej skupiny okolo V. Clementisa a V. Hajdua, speli k „špeciálnym“ cieľom.

V posledných dňoch mierovej konferencie sa už na Slovensku pripravovali opatrenia pre novú situáciu. D. Okáli navštívil 13. októbra 1946 predsedu ZP Gustáva Husáka a predsedu OÚ pre Slovensko Jána Čecha a prerokoval s nimi možnosti postupu, ak by maďarská strana neprijala čl. návrh na jednostranný transfer 200 tisíc Maďarov (čo už bolo jasné, že ho neprijme). O tejto schôdzke zaslal D. Okáli list štátnemu tajomníkovi V. Clementisovi, označený ako dôverný a tajný. Zaujímavé bolo najmä interpretovanie stanoviska predsedu Zboru povereníkov G. Husáka. V prípade, že by maďarská strana akceptovala čl. návrh na začatie výmeny obyvateľstva, G. Husák navrhoval „*aby i v tomto prípade súbežne s presídľovaním – bez ohľadu na Dohodu – prevádzal sa systematický odsun Maďarov do Čiech. Jedná sa o Maďarov, ktorí neprichádzajú do úvahy v rámci výmeny obyvateľstva*“.⁸⁹¹ G. Husák svoj návrh zdôvodňoval tým, že lepšie mzdy v Čechách odčerpávajú pracovné sily zo Slovenska, čím je ohrozené plnenie dvojročného plánu na Slovensku, že systematický odsun Maďarov do Čiech donúti Maďarov k rokovaniam o bilaterálnej zmluve bez nárokov na územie, že odsunom Maďarov bude Maďarsko nútené začať plniť Dohodu, začne sa konečne riešiť problematika vnútornej kolonizácie a tým, „*že za danej medzinárodnej situácie naskytuje sa posledná príležitosť, aby maďarský problém bol základne vyriešený*“. Podľa G. Husáka a D. Okáliho, ktorý sa s týmto názorom stotožnil, „*Maďari by mali byť globálne a bez ohľadu na výsledky reslovakizačnej akcie, bez ohľadu na osídľovací plán vypracovaný*

890 AMZV ČR, f. GS-A, š. 164. Prejav V. Clementisa z 12. 10. 1946.

891 SNA, f. Československá presídľovacia komisia (ďalej ČSPK), fasc. Okáli 1946, č. 90/I. DO-1946. List D. Okáliho V. Clementisovi z 1. 10. 1946.

vzhľadom na výmenu obyvateľstva presídľovaní do Čiech“.⁸⁹² Na zdôraznenie významu Husákových slov uviedol, že tento názor podľa Husáka zdieľa aj minister poľnohospodárstva Július Ďuriš a generálny tajomník KSC Rudolf Slánsky a iní českí politici. V tejto súvislosti G. Husák uviedol, že je potrebné uvažovať aj o tom, že Maďari odstúpia od podpísanej dohody o výmene.⁸⁹³ V sprievodnom liste J. Čecha, ktorého súčasťou bol návrh pre predsedu vlády na riešenie maďarskej otázky z 15. októbra 1946 sa uvádzalo, že sa spolu s G. Husákom a D. Okálím zhodli aj na radikálnejších opatreniach.⁸⁹⁴

Reakciou na výsledky mierovej konferencie bolo aktivizovanie pripravovaných akcií. Ešte tesne pred ukončením mierovej konferencie v Paríži bol pripravený „*Presídľovací plán Osídľovacieho úradu pre Slovensko*“, ktorý bol súčasťou dokumentu „*Medzinárodné aspekty riešenia maďarského problému*“. Na pláne sa uzniesla Rada OÚ a Fondu národnej obnovy 9. októbra 1946. Za vnútropolitické prostriedky riešenia boli označené: Dohoda o výmene obyvateľstva; reslovakizačná akcia; vnútorné presídľovanie; konfiškačné normy; jednostranný transfer. Je to prvý komplexný materiál, ktorý o presídľovaní Maďarov do Čiech uvažoval ako o jednej zo základných foriem riešenia maďarskej otázky na Slovensku (nie problematiky nedostatku pracovných síl v Čechách ako to bolo na konci roku 1945). Začiatok núteného presídľovania (deportácií) Maďarov do Čiech v tomto období mal byť rezervným riešením za Maďarskom sabotovanú výmenu obyvateľstva.

V súvislosti s neplnením Dohody dokument navrhoval: „*Prikročiť od 1. novembra 1946 k jednostrannému odsunu Maďarov podľa článku VIII dohody o výmene bez ohľadu na to, či bol už proti nim vynesený odsudzujúci rozsudok alebo len vznesená obžaloba*“,⁸⁹⁵ s tým, že podľa dohody o výmene je to jednostranným právom ČSR a že stačí len oznámiť maďarskej vláde tento úmysel s udaním miesta. Tieto opatrenia môžeme považovať za priamu reakciu na spomínané výsledky rokovania subkomisie na mierovej konferencii a rokovaní v Paríži medzi V. Clementisom a J. Gyöngyösim.

Podľa III. článku presídľovacieho plánu na presídlenie do Čiech prichádzali do úvahy tieto osoby: „*1 osoby maďarskej národnosti, ktorých majetok prepadol v konfiškácii a neboli vinou maďarskej vlády odsunuté podľa článku VIII; 2 osoby*

892 SNA, f. ČSPK, fasc. Okáli 1946, č. 90/I. DO-1946. List D. Okáliho V. Clementisovi z 1. 10. 1946.

893 SNA, f. ČSPK, fasc. Okáli 1946, č. 90/I. DO-1946. List D. Okáliho V. Clementisovi z 1. 10. 1946.

894 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. List J. Čecha V. Clementisovi z 15. 10. 1946.

895 SNA, f. ÚP SNR, inv. č. 116, š. 114. Medzinárodné aspekty riešenia maďarského problému. Dokument je publikovaný v práci VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 582-584.

*maďarskej národnosti, ktorých majetok prepadol v konfiškácii pokiaľ nespádajú pod článok VIII alebo V dohody. Sem patria tiež osoby, ktorých reslovakizačné prihlášky by z politických alebo iných príčin neboli prijaté; 3 reslovakizanti najmä z radov malorolníckych a robotníckych, hlavne pôdohospodárskych*⁸⁹⁶

Z materiálu OÚ pre Slovensko jednoznačne vyplývali aj tri základné dôvody pre deportáciu Maďarov do Čiech: nedostatok pôdy pre slovenských presídlencov z Maďarska, Juhoslávie, Rumunska a ďalších krajín, ktorí sa mali vrátiť do pôvodnej vlasti; zmena etnickej štruktúry južného Slovenska; nedostatok pracovných síl na českých a moravských územiach.

Tajný materiál „*Medzinárodné aspekty riešenia maďarského problému*“⁸⁹⁷ hodnotil možnosti ďalšieho postupu po mierovej konferencii. Z čsl. strany boli v tomto období kľúčové dva problémy, ktoré nadväzovali na československé požiadavky z Paríža: 1. Prinútiť Maďarsko k plneniu dohody o výmene obyvateľstva; 2. Začať rokovanie s Maďarskom o vyriešení otázky etnických Maďarov na podklade čl. 5 mierovej zmluvy s Maďarskom. Spájanie týchto záležitostí čsl. strana formálne odmietala, ale uvedomovala si, že výmena obyvateľstva možno nezačne, kým nezačnú rozhovory na základe uznesenia mierovej konferencie. Československo sa spoliehalo aj na to, že Maďarsko ešte určité obdobie bude pod vplyvom SKK, ale tento vplyv už nepokladalo, po skúsenostiach s mierovou konferenciou, za jednoznačne priaznivú okolnosť pre čsl. stanoviská. Neočakávalo sa, že by Angličania a Američania zmenili svoje postoje k jednostrannému transferu Maďarov z Československa. S postupom času ČSR strácala aj oporu Sovietskeho zväzu, ktorý mal záujem na stabilizácii situácie v Maďarsku a jeho začlenení do svojej mocenskej sféry. Preto podľa predkladateľov materiálu bolo potrebné, aby sa čsl. vláda definitívne rozhodla pre opatrenia, ktoré by čiastočne riešili otázky Maďarov na Slovensku a boli by prostriedkom nátlaku na maďarskú vládu. Zvažovali sa dve možnosti: jednostranné uskutočňovanie zmluvy, a teda jednostranné vysídlenie 80-90 tisíc osôb maďarskej národnosti do Maďarska, čo však považovali pripravovatelia dokumentu za nemysliteľné, (zima, maďarská vláda by ich odmietla prijať). Zmienka o tom, že takéto riešenie by negatívne prijala aj Európa dokument neobsahuje, ale je vysoko pravdepodobné. Za reálne považovali druhé riešenie: „*Treba preto voliť opatrenie vnútropolitické, t. j. presun maďarského obyvateľstva do českých zemí a to v prvej etape za prísneho dodržiavania podmienok zmluvy o výmene obyvateľstva, t. j. len na podklade pracovnej mobilizácie*“⁸⁹⁸

896 SNA, f. ÚP SNR, inv. č. 116, š. 114. Presídľovací plán OÚ pre Slovensko z 9. 10. 1946.

897 SNA, f. ÚP SNR, inv. č. 116, š. 114. Medzinárodné aspekty riešenia maďarského problému.

898 SNA, f. ÚP SNR, inv. č. 116, š. 114.

Atmosféru, ktorá vládla v československej delegácii dokresľoval telefonát D. Okáliho a V. Clementisa Zboru povereníkov, podľa ktorého v prípade, že nebude prijatý návrh československej delegácie na vysídlenie časti obyvateľstva maďarskej národnosti a nezačne sa s výmenou, je potrebné začať jednostranný odsun osôb maďarskej národnosti podľa čl. VIII Dohody o výmene obyvateľstva, začať presídľovanie Maďarov do Čiech a začať s konfiškáciami podľa nar. č. 104/1945 a 64/1946.⁸⁹⁹

Maďarská spoločnosť bola rozčarovaná z výsledkov mierovej konferencie v Paríži. Aj keď v domácej maďarskej politike bol zdôrazňovaný úspech, že sa Československu nepodarilo presadiť jednostranný transfer Maďarov z ČSR. Výsledky mierovej konferencie, ktoré potvrdzovali trianonské hranice, ba ešte odčlenili od Maďarska Bratislavské predmostie boli hodnotené kriticky. Správa o výsledkoch mierovej konferencie bola v maďarskom parlamente prednesená až po podpísaní mierovej zmluvy vo februári 1947, nie po skončení jej rokovaní.⁹⁰⁰ Zodpovednosť za nenaplnené ambície bola zvalovaná na politiku Horthyho v roku 1944, neefektívnu prácu maďarskej delegácie pod vedením ministra J. Gyöngyösiho, ale aj na politiku veľmocí. Minister J. Gyöngyösi 8. októbra 1946 v prejave na zahraničnom výbore maďarského parlamentu odporúčal, aby Maďarsko začalo rokovania o postavení Maďarov v ČSR.⁹⁰¹ Ministerský predseda F. Nagy sa usiloval niektoré výsledky mierovej konferencie interpretovať pozitívne.⁹⁰² Boli to predovšetkým záležitosti zamedzenia jednostranného transferu Maďarov z ČSR, aj keď s povinnosťou uskutočniť dodatočné rokovania. Tie však mohli mať pozitívne vyústenie aj pre maďarskú stranu, lebo otvárali možnosti pre rokovania o postavení obyvateľstva maďarskej národnosti v Československu. Československá strana túto povinnosť, uloženú mierovou konferenciou, vnímala ako budúce rokovanie o vysídlení Maďarov. Druhý pozitívny moment bol pri vysvetľovaní Bratislavského predmostia. Napriek tomu, že mierová konferencia rozhodla o pričlenení troch obcí k ČSR (z pôvodne žiadaných piatich), za pozitívny moment maďarská strana označovala, že obyvateľstvu maďarskej národnosti v týchto obciach mala čl. strana zabezpečiť plné občianske, teda aj národnostné práva, v prípade, že nechceli zostať na území Maďarska. V tom maďarskí predstavitelia

899 SNA, f. ÚV KSS GT, č. 515/2.

900 ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva ...*, 2008, s. 297.

901 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Depeša gen. F. Dasticha z 9. 12. 1946 č. 214. 667/VI-3/46.

902 A MZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Situačná správa VI. odboru PV z 25. 10. 1946. Minister J. Gyöngyösi mal byť podľa kuloárnych správ preložený do Ríma a F. Nagy sa mal stať ministrom zahraničných vecí.

videli precedens pre akceptovanie tohto princípu na územie celého Československa.⁹⁰³

Významní maďarskí predstavitelia predniesli v tom čase prejavy k výsledkom Parížskej konferencie. Sociálny demokrat Á. Szakasits vyjadril 13. októbra v Szegede nádej, že medzi Československom a Maďarskom sa usporiadajú dobré susedské vzťahy. Hovoril: „*Maďarsko bude žiť, pretože v Podunajskej kotline má svoje poslanie a už teraz sa zjavujú obrysy lepšieho života. Lutujeme, že sa nám nepodarilo zlepšiť náš pomer k ČSR, i keď nie je nič dôležitejšieho, ako to, aby si národy porozumeli. Ohnisko protiv je v tom, že Maďari nepokladajú za demokratické prenasledovať ľudí pre rasovú a národnú príslušnosť.*“⁹⁰⁴

Po 15. októbri 1946 sa obe strany museli vyrovnáť s novou situáciou po ukončení mierovej konferencie. Československá politika reagovala predovšetkým na dva už spomínané výrazné výsledky mierovej konferencie. 1. Československo nepresadilo svoj plán na jednostranný transfer dvestotisíc Maďarov zo Slovenska. 2. Článok 5 mierovej zmluvy s Maďarskom, ktorý zaväzoval oba štáty k ďalším rokovaniam o postavení Maďarov v ČSR, vzhľadom na rozdielny výklad, nebol dostatočne motivujúci pre Maďarsko na to, aby začalo vážne uvažovať o plnení Dohody o výmene obyvateľstva. Československá diplomacia sa v tomto období zároveň usilovala predložiť nové návrhy, ktoré by umožnili začať výmenu obyvateľstva. Tá vzhľadom na podpísanú medzinárodnú dohodu zostávala najstabilnejším prvkom riešenia maďarskej otázky v Československu.

V maďarskom rozhlase po skončení mierovej konferencie sa objavili informácie o tom, že slovenskí Maďari sú pripravovaní na presídlenie a rozhlas upozorňoval na ich zlé postavenie a na neludské zaobchádzanie s obyvateľstvom maďarskej národnosti. Odvysielali správy, že Okresná správna komisia v Nových Zámkoch vyzývala obyvateľstvo maďarskej národnosti, aby sa nepokúšalo podplácať štátnych úradníkov a tak sa zachraňovať pred výmenou obyvateľstva. Upozorňovala, že výmena sa uskutoční na základe prijatých zákonov a podplácanie je trestný čin. Aj keď neboli informácie, že by aj iné čl. úrady vydávali takého vyhlášky, táto výzva bola interpretovaná ako dôkaz skorumpovanosti čl. úradov a neludského zaobchádzania s Maďarmi.⁹⁰⁵ Podľa rozhlasovej správy, v Komárne bol v tom čase konfiškovaný majetok Maďarom, ktorí sa ničím neprevinili a neboli ani postavení pred ľudové súdy, „*bez dostatočného právneho podkladu*“. Boli to vraj ľudia, ktorí sa nikdy

903 A MZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Situačná správa VI. odboru PV z 25. 10. 1946.

904 A MZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Situačná správa VI. odboru PV z 25. 10. 1946.

905 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. Informácia maďarského rozhlasu z 19. 10. 1946.

nezaujímali o politiku, poľnohospodári, ktorí sa venujú svojej práci a „zabudli reslovakizovať“.⁹⁰⁶

Na konkrétnu sťažnosť maďarskej zložky ZK z 11. októbra 1946 o nezrovnalostiach v obci Neded odpovedal J. Gašperík, že v septembri 1946 úradníci Osídľovacieho úradu nespisovali majetok podľa rozhodnutia ZK č. 10. V prvej polovici septembra 1946 Osídľovací úrad predpokladal, že začne výmena obyvateľstva, dislokoval svojich pracovníkov v okrese Šaľa a tiež tam boli dislokován bezpečnostné zložky a menší počet vojakov na pomoc pri nakladaní transportov a pre zabezpečovanie poriadku. Odmietol tvrdenie, že prítomnosť bezpečnostných zložiek mohla ovplyvniť chod poľnohospodárskych prác. „Samo obyvateľstvo sa pričiňovalo, aby do presídľovacích prác mali čo najviac úrody doma.“ So sejbou nezačali včas pre sucho. Odmietol tvrdenie, že by sa rozširovalo, že obyvateľstvo si bude môcť zobrať iba 30 kg, lebo sa všeobecne vedelo, že si môže presídliť všetky svoje hnutelnosti. Konštatoval, že „maďarské obyvateľstvo cíti neistotu..., nie však preto, že by mu boli spôsobované ťažkosti zo strany čl. úradov, ale pre sústavné oddialovanie termínu presídlenia zo strany rozhodujúcich maďarských kruhov.“ Odmietol tiež fámy o uplácaní pre vyňatie zo zoznamu na presídlenie. U konkrétne uvádzaného prípadu, ktorý mal dať 10 tisíc korún tajomníkovi MNV konštatoval, že tento nemá žiadnu kompetenciu k takýmto úkonom. Samotný Ján Anda z Farkasdu (Vlčany), bol obvinený pred OLS v Šali, a teda nemohol byť vyradený zo zoznamov, poprel, že by dával uvedený obnos. V tejto veci boli vypočúvané viaceré osoby a boli zisťované aj dôverné správy.⁹⁰⁷

Československo sa v prvých dňoch po skončení mierovej konferencie usilovalo požadovaný efekt „z víťazstva“ dosiahnuť pokusom o reálnu výmenu obyvateľstva a obnovenie rokovaní. Rokovania o naštartovaní výmeny mal iniciovať malý presídľovací plán D. Okáliho, ktorý predložil maďarskému splnomocnencovi pre presídlenie Lajosovi Jócsikovi, v ktorom sa malo v roku 1946 presídliť 4500 rodín. V liste z 21. októbra 1946 D. Okáli oznamoval ultimatívne L. Jócsikovi, že nedostal rozhodnutie maďarskej vlády, hoci si dovolil svojho času poukázať na to, že vláda ČSR bude nútená prikročiť k celkovému riešeniu maďarskej otázky.⁹⁰⁸ Na tento list odpovedal L. Jócsik tak, že bez vedomia D. Okáliho vybavil audienciu u ministra J. Gyöngyösiho 22. októbra 1946. Na stretnutí sa zúčastnil aj generálny tajomník ZK

906 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. Informácia maďarského rozhlasu z 19. 10. 1946.

907 SNA, f. ZK, š. 9. List Osídľovacieho úradu pre Slovensko z 24. 10. 1946 sekretariátu čl. zložky ZK.

908 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. List vládneho splnomocnenca D. Okáliho L. Jócsikovi z 21. 10. 1946.

P. Záturecký, z maďarskej strany okrem L. Jócsika, predseda ZK J. Péchy, člen ZK T. Geönczeöl, náhradný člen ZK K. Berecz, ministerský radca S. Vájlók. Minister v úvode povedal, že všetci prítomní a vlády sa zhodujú v tom, že Dohodu je potrebné uskutočniť. Kritizoval činnosť ZK, ktorá podľa neho rieši nepodstatné veci, ale hlavné témy, ktoré má riešiť: ustálenie počtu Slovákov, ktorí sa právoplatne prihlásili na presídlenie, ustálenie počtu Maďarov, ktorí majú byť presídlení do Maďarska a aký majetok si majú presídlenci vziať so sebou, nerieši.⁹⁰⁹ Vyhlásil, že sa neprotiví jednostrannej výmene obyvateľstva, lebo Maďarsko chce, aby sa vytvorila dobrá atmosféra medzi štátmi. Minister však nesúhlasil ani s vysídlením 999 osôb podľa článku VIII (ktorú ponúkal už na mierovej konferencii V. Clementis) a trval na tom, aby sa tento článok vzťahoval iba na osoby právoplatne odsúdené do 15. mája 1946. Uviedol, že nevie o tom, že by Maďarsko sabotovalo a porušovalo Dohodu a nevie o žiadnom konkrétnom obvinení, naopak môže uviesť konkrétne porušenia Dohody zo strany ČSR (nevypĺacanie sociálnych podpôr a konfiškácia maďarského majetku). Minister odmietol zodpovednosť za nevykonávanie Dohody, kým nebudú odstránené tieto prekážky. V rozsiahlej dvojhodinovej diskusii potom obe strany bránili svoje stanoviská, vrátane činnosti ZK a návrhov D. Okáliho na čiastkové presídľovanie. D. Okáli ministra potom požiadal aspoň o možnosť presídlenia 500 rodín robotníckych a inteligencie. J. Gyöngyösi priamo neodpovedal, ale potom poveril L. Jócsika, aby vec prerokoval. D. Okáli odoslal L. Jócsikovi list s návrhom, v ktorom žiadal jeho písomné stanovisko. Ten však odmietol odpovedať listom a požadoval, aby Okáli vydal písomné vyhlásenie, že potvrdzuje neplatnosť rozhodnutia ZK č. 16. To však Okáli odmietol. Svoj list V. Clementisovi D. Okáli ukončil: „*Ako je z tohto jednania vidno, výmena sa dostala na úplne mŕtvy bod... Je to pre nás kalvária, ktorá zdá sa, nemá konca.*“⁹¹⁰

Na zasadaní Komisie pre maďarské veci pri Povereníctve informácií a osve-ty predniesol prednosta zahraničného odboru tohto povereníctva dr. Vajda správu o stave výmeny z 23. októbra 1946. V nej informoval o tom, že na zasa-daní Československo-maďarskej zmiešanej komisie pre výmenu obyvateľstva, ktorá sa uskutočnila na návrh maďarského presídľovacieho komisára Jocsika a na ktorej sa zúčastnil aj maďarský minister zahraničných vecí J. Gyöngyösi, Maďari neprijali ani minimálny presídľovací program čl. vládneho zmocnen-
ca D. Okáliho (pravdepodobne mal na mysli stretnutie u maďarského ministra,

909 Tieto požiadavky sa zhodovali s požiadavkami uvedenými v maďarskom memorande z 2. 10. 1946 (odpoveď na československé memorandum z 24. 9. 1946).

910 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. List D. Okáliho z 23. 10. 1946 V. Clementisovi.; Úradný záznam z rokovaní z 22. 10. 1946.

o ktorom sme písali, lebo ZK o takomto návrhu nerokovala),⁹¹¹ ktorý žiadal presídliť 4500 slovenských rodín z Maďarska a 3000 maďarských rodín z ČSR. V zápisnici sa uvádzalo: „*Naša vláda sa bude musieť zapodievať otázkou radikálneho vyriešenia výmeny obyvateľstva v nejakej forme, prípadne vo forme vnútornej kolonizácie Maďarov, ktorý navrhol vládny zmocnenec Okáli, to znamená vysídlenie Maďarov z južných krajov Slovenska do vnútrozemia ČSR.*“⁹¹²

Z uvedeného vyplývajú dva závery: 1. Československo sa usilovalo predložiť konkrétny plán, ktorý by naštartoval reálnu výmenu obyvateľstva. 2. Relevantné štruktúry čl. politiky, ktorých súčasťou boli osobnosti a inštitúcie, ktoré sa na Slovensku podieľali na organizačných prípravách výmeny neverili, že Maďarsko je ochotné akceptovať čl. návrhy a pripravovali sa na nové varianty riešení, ktorých cieľom malo byť donútiť maďarskú stranu začať výmenu. Kroky, ktoré naprojektovali však zjavne nesmerovali k cieľu, ktorý naprojektovali – k začatiu výmeny obyvateľstva.

Po audiencii D. Okáliho a slovenských a maďarských členov ZK u ministra J. Gyöngyösiho 22. októbra 1946 sa obnovili konania o riešení problémov výmeny obyvateľstva. O situácii v československo-maďarských vzťahoch rokovala 25. októbra 1946 maďarská vláda.⁹¹³ 25. októbra 1946 bola L. Jocsikom doručená Československu ďalšia diplomatická nóta z 23. októbra 1946.

Štvrté zasadanie Zmiešanej komisie, ktoré formálne nebolo ukončené, ešte pokračovalo 39. rokovaním IV. zasadania ZK 29. októbra 1946. D. Okáli hodnotil prerušenie rokovaní Zmiešanej komisie v auguste 1946 z maďarskej strany ako „*svojvoľné*“ aj v neskorších obdobiach a pridal k tomu aj, že rokovania v Paríži boli „*bezvýsledné*“.⁹¹⁴

Na zasadaní ZK 29. októbra 1946 sa z maďarskej strany už zúčastnil predseda J. Péchy, náhradný člen ZK K. Berecz a sekretár a zapisovateľ L. Trocsányi. Prítomný bol aj zástupca vlády L. Márk. Z československej strany chýbal D. Okáli a jeho miesto zaujal náhradný člen ZK Rudolf Bystrický. Prítomní boli aj P. Záturecký a zástupca vlády P. Winkler. R. Bystrický informoval o liste D. Okáliho z 18. októbra 1946, ktorým oznámil predsedovi maďarskej časti ZK ukončenie IV. zasadania ZK a žiadal, aby pokračovalo podľa predchádzajúcich dohôd na území ČSR. Péchy uviedol, že IV. zasadanie sa ukončilo 28. augusta rokovaniami v Balatonlelle, či 30. augusta 1946 rokovaním v Budapešti. Žiadal

911 SNA, f. ČSPK, fasc. Okáli 1946, č. 90/I. DO-1946.

912 SNA, f. Povereníctvo informácií a osvetu, š. 42, č. 8402/46.

913 AMZV ČR, f. GS-A, š.. 168. List D. Okáliho z 30. 10. 1946 V. Clementisovi. D. Okáli tiež uvádzal, že poslal list G. Husákovi, aby sa zúčastnil na rokovaní vlády v Prahe.

914 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. Správa D. Okáliho o V. zasadaní Zmiešanej komisie zo 6. 1. 1947.

však, aby V. zasadanie začalo podľa dohody medzi J. Pýchym a P. Zátureckým, ktorého D. Okáli poveril rokovaniami 24. októbra 1946 v Budapešti, lebo ináč nebude súhlasiť s ukončením IV. zasadania ZK. Rudolf Bystrický, náhradný člen ZK namietal, že po 30. auguste sa viedli iba nezáväznú rozhovory, navrhol ukončiť túto diskusiu a začať nové zasadanie v ČSR. P. Winkler v tom videl iba formálny problém, či sa V. zasadanie začne hneď, podľa rokovacieho poriadku v ČSR alebo najprv sa bude rokovať v Budapešti. Márk nadviazal na dodržiavanie formálnych pravidiel a pretože IV. zasadanie ešte formálne trvalo, žiadal dodržiavať pravidlo, že najbližšie rokovanie sa môže uskutočniť až 15 dní po ukončení predchádzajúceho. Vyčítal čl. zložke, že nie je dostatočne ústretová. Spomenul, že rokovania boli prerušené predovšetkým preto, aby sa mohli obe zložky zúčastniť na rokovaníach v Paríži, aby pomohli svojim delegáciám pri zložitých rokovaníach. Obvinil čl. zložku, že interpretovala tieto prerušenia ako nechotu rokovať a tiež z toho, že predlžovali rokovania v deň maďarského štátneho sviatku. Žiadal čl. stranu, aby nezaujímala strohé stanoviská. L. Márk načrtnol svoju predstavu o programe v budúcnosti: 1. Uplatnenie záruk, ktoré majú zaistiť majetkovú a osobnú slobodu Maďarov v Československu. Zaoberať sa aj tým, či sú plnené podmienky Dohody zo strany ČSR; 2. Riešiť zásadné otázky, od ktorých závisí všetko ďalšie; 3. Vyriešenie technických otázok presídľovania. Bystrický sa „v záujme udržania konštruktívneho rokovania“ zdržal komentárov k prejavu L. Márka. Po krátkom prerušení rokovania R. Bystrický v záujme pokračovania práce ZK súhlasil, aby rokovania pokračovali v Maďarsku a po dohode by sa presunuli do ČSR.⁹¹⁵ Z priebehu rokovaní a diskusie jasne vyplývalo, že bolo snahou maďarskej zložky, aby rokovania boli čo najdlhšie v Maďarsku a prípadný presun do ČSR chceli využiť na rokovacím poriadkom predpokladanú prestávku v rokovaníach. Aj keď za nejasných okolností, bolo týmto IV. zasadanie Zmiešanej komisie ukončené.

3.4 Dôsledky mierovej konferencie a cesta od „náboru“ k výmene obyvateľstva (október 1946 – apríl 1947)

3.4.1 Začiatok rokovaní Zmiešanej komisie od 31. októbra 1946

Od 31. októbra 1946 sa obnovili rokovania Zmiešanej komisie a začalo sa jej V. zasadanie. Nedorozumenia, ktoré sprevádzali ukončenie IV. zasadania Zmiešanej komisie sa prejavili aj v jej ďalšej činnosti. Čsl. strane sa nepodarilo

⁹¹⁵ SNA, f. ZK, š. 7. Zápisnica z IV. zasadnutia ZK pre výmenu obyvateľstva z 29. 10. 1946.

presadiť, aby rokovania V. zasadania boli od začiatku v Bratislave. Podľa nového dojednania sa mali konať do 10. novembra 1946 v Budapešti a mali pokračovať v Bratislave. Napriek tomu sa obe strany snažili o menšie kompromisy, ktoré mali naznačiť ochotu rokovať a udržiavať zdanie ústretovosti. Možno aj kvôli tomu, že Rada zahraničných ministrov, ktorá bola oprávnená prijať definitívnu verziu mierových zmlúv, mala ešte len zasadať. Zmiešanej komisii sa podarilo prijať už 4. novembra 1946 rozhodnutie č. 21, ktoré dopĺňalo a mierne korigovalo maďarskou stranou kritizované a odmietané rozhodnutie č. 16. Týkalo sa evidencie a spisovania presídľovaného a presídľencami zanechaného majetku. Komisia pokračovala kontinuálne v rokovaní a aj toto rozhodnutie bolo prerokované ešte počas IV. zasadania, no nebolo definitívne schválené. Mnohé „agendy“ boli takým spôsobom rozpracované členmi komisie alebo znaleckými komisiami, ale ich schválenie zlyhávalo na detailoch a nedorozumeniach, ktoré boli vyvolávané v záujme dokázania dominance „vítaza“ (československá strana) alebo zámerného zdržiavania výmeny (maďarská strana).

Takýmto problémom bolo napr. prijatie rozhodnutia č. 22, ktoré malo precizovať rozhodnutie ZK č. 6, na základe ktorého si mohli osoby, ktoré opustili svoje bydlisko a krajinu pred začiatkom výmeny, dodatočne odvieť svoj hnutelný majetok z pôvodného bydliska. Problémom bolo nájsť zhodu na oprávnenosť osôb, ich evidenciu, vydávanie povolení, cestovných lístkov, dĺžku pobytu a iné, veci dôležité pre presídľencov (aj ich ochrancov na oboch stranách hraníc). Vzhľadom na to, že v tomto prípade išlo predovšetkým o záujem maďarskej strany, čo potvrdzuje, že takýchto osôb bolo viac medzi „odídenkami“ Maďarmi ako Slovákmi, čsl. strana podmieňovala prijatie rozhodnutia prijatím čsl. návrhu, aby sa transporty Slovákov podľa rozhodnutia ZK č. 8 (jednosmerné transporty sociálne „slabších“ osôb) mohli realizovať aj po železnici nielen autokolónami. Československá strana mala ambíciu po železnici presídliť 1000 takýchto rodín a žiadala, aby mohli byť v tejto kategórii presídlené aj osoby, ktoré neboli úplne nemajetné, mali menší poľnohospodársky majetok, s čím rozhodnutie ZK č. 8 nepočítalo. Problémom bol formálny súhlas maďarských železníc, napriek tomu, že sa čsl. strana zaviazala, že dodá pre rušne uhlie, ktoré bolo v Maďarsku nedostatkovou a cennou komoditou. Maďarská strana sa neuspokojila ani s príslubom, že tieto osoby na Slovensku nebudú umiestnené na úkor maďarských rodín zaradených do zoznamov na výmenu obyvateľstva podľa čl. V Dohody (recipročná výmena) a žiadali, aby boli tieto rodiny osídľované na Morave a v Čechách.⁹¹⁶

916 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. Správa D. Okáliho o V. zasadání Zmiešanej komisie zo 6. 1. 1947.

Po skúsenostiach s predchádzajúcim rokovaniami a najmä v súvislosti s predlžovaním nekonečných rokovaní, ktoré mali za následok frustráciu Slovákov v Maďarsku prihlásených na výmenu obyvateľstva, sa čl. vyjednávači a politici rozhodli urobiť ďalší pokus o reálny začiatok výmeny obyvateľstva. V politických rokovaníach predložili návrh, aby sa začalo s realizáciou výmeny. Do konca roku 1946 sa malo presídlieť obojstranne po 1000 rodín. Československá strana bola ochotná prijať aj obmedzenia, čo sa týka majetku presídľovaných rodín. Maďarská vláda formálne vyjadrovala vôľu začať presídľovanie, ale vždy sa objavovali nové prekážky a podmienky (sociálna a majetková štruktúra, spôsob osídľovania...), ktoré znemožňovali výmenu začať.⁹¹⁷ Po pokuse realizovať presídľovanie podľa rozhodnutia ZK č. 9 a návrhu na vzájomnú výmenu 30 tisíc osôb do konca roka 1946 V. Clementisom v jeho liste (memorande) z 24. septembra 1946, po stroskotaní malého presídľovacieho plánu, ktorý v októbri predložil D. Okáli maďarskému presídľovaciemu komisárovi L. Jócsikovi (tieto iniciatívy sme spomínali v predchádzajúcom texte), to bol ďalší pokus naplniť Dohodu o výmene obyvateľstva. Opäť neúspešne.

Čsl. strana stupňovala svoje aktivity, ktoré mali viesť ku konkrétnemu začiatku výmeny obyvateľstva. D. Okáli zaslal 5. novembra 1946 návrh na rozhodnutie, ktoré by vytvorilo podmienky pre začiatok výmeny. Konštatoval, že na presídlenie sa v Maďarsku prihlásilo 97 610 osôb.⁹¹⁸ Navrhoval, aby obe strany odovzdali písomne zoznamy osôb, ktoré opustili krajinu a presťahovali sa do druhej krajiny s uvedením základných údajov o týchto osobách. Do konca roku 1946 mali obe strany predložiť prípadné výhrady k týmto osobám a stanoviť konečný počet osôb, ktoré sa prihlásili na presídlenie alebo budú považované podľa Dodatku k Dohode za osoby zaradené do výmeny obyvateľstva. Do 15. decembra mali dodať tiež nové informácie (narodené deti, noví manželia a manželky, úmrtia – zachovanie prihlášky, ak umrela hlava rodiny, prípadne rodinní príslušníci, ktorí prejavili záujem o presídlenie s hlavami rodín a v zoznamoch na presídlenie neboli uvedené). Okáli konštatoval, že je nespochybniteľné prihlásenie osôb nad 18 rokov, ktoré žijú s prihlásenými hlavami rodín v jednej domácnosti, deti do 18 rokov a vojnových zajatcov, ktorých na presídlenie prihlásili ich manželky alebo rodičia. Rozhodnutie

917 SNA, f. ZK, š. 9. Ustavenie a prvá činnosť Zmiešanej komisie, 5. 9. 1947. V správe sa uvádzalo, že rokovania skončili neúspešne 15. 11. 1946. Pripomíname to preto, že 16. 11. 1946 sa začalo „rozsídľovanie“, „nábor“ obyvateľstva maďarskej národnosti na južnom Slovensku na práce do Čiech.

918 SNA, f. ZK, š. 9. Prehľad o prihlásených na presídlenie pripravený ČSPK 25. 10. 1946. V riadnej lehote bolo prihlásených 91 531 osôb, dodatočne 6079 osôb, spolu 97 610 osôb. Najviac prihlásených bolo z oblasti Békéscsaba 17 147. V dodatočnej lehote sa najviac osôb prihlásilo z Budapešti – 1316.

malo tiež konštatovať, že sa považuje za bezvýznamnú okolnosť štátne občianstvo prihláseného, odvolanie prihlášky na presídlenie a to, že prihláseného vedú maďarské úrady ako príslušníka maďarskej národnosti.⁹¹⁹ Na presídlenie sa totiž prihlásili aj Srbi z obce Battonya a Chorváti zo Zadunajska, tiež pár Poliakov, ktorí žili v Maďarsku. Asi 50-100 Slovákov v oblasti Bánhida do prihlášky „z nevedomosti a hlúposti“ uviedli maďarskú národnosť. Tí do kolónky národnosť uviedli príslušnosť k štátu. Prihlásili sa však aj Maďari, žijúci v Maďarsku, pochádzajúci z južného Slovenska, ktorí si však uviedli slovenskú národnosť.⁹²⁰ Pri prepisovaní prihlášok „pisári“, ktorí tvorili zoznamy, omylom vynechali 115 prihlášok, ktoré boli riadne a včas odovzdané. Nie z vlastnej viny sa tak ocitli mimo zoznamov.⁹²¹

Maďarskí predstavitelia presadzovali názor, že na výmenu sa môžu hlásiť iba osoby, ktoré mali trvalé bydlisko na území Maďarska a boli maďarskými občanmi. Tiež, že na presídlenie sa môžu hlásiť iba také osoby maďarskej národnosti, ktoré žijú v spoločnej domácnosti s osobami slovenskej národnosti. Pri prihlasovaní sa stávalo, že osoby mladšie ako 18 rokov vypísali samostatne prihlášku alebo naopak osoby staršie ako 18 rokov boli zapísané s hlavou rodiny, s ktorou ďalej žili v spoločnej domácnosti. Podľa Dodatku k Dohode predložila maďarská strana zoznam 40 913 osôb, ktoré sa presťahovali z ČSR do Maďarska. Čsl. orgány však odmietali, aby do tohto počtu boli zarátané osoby, ktoré nemali v roku 1938 čsl. štátne občianstvo (anyási) alebo opustili ČSR pred nastolením čsl. administratívy.

919 SNA, f. ZK, š. 9. Návrh D. Okáliho maďarskej zložke ZK z 5. 11. 1946 na vydanie rozhodnutia ZK.

920 Na kuriózný prípad upozornil sekretár čsl. zložky ZK P. Záturecký v septembri 1946 ČSPK. Išlo o prípad rodinných príslušníkov, synov z Budapešti, ktorí sa prihlásili ako Slováci na presídlenie na Slovensko a otcov obyvateľov Peredu (Tešedíkovo), ktorí boli určení OÚ na presídlenie ako Maďari. (SNA, f. ZK, š. 11. List sekretára čsl. zložky ZK z 18. 9. 1946 ČSPK.) T. Lelovič a R. Varga pracovali ako „sklepníci“ v jedálni sekretariátu čsl. zložky ZK na Rózsa ut. v Budapešti. Generálny sekretár ČSPK pplk. K. Procházku odporúčal preskúmať, či dôvodom na presídlenie otcov z Peredu do Maďarska, nie je, že „majú v Perede hostinec“. V liste tiež písal, že bude potrebné venovať pozornosť takýmto kolíznym situáciám pri vysídľovaní v záujme „vyvarovania sa zmätkov, rodinných tragédií a nespokojnosti presídľencov. ... Nie je totiž mysliteľné, aby sme rodičov vyvážali z ČSR ako Maďarov a deti dovážali do ČSR ako Slovákov“. (SNA, f. ZK, š. 11. List generálneho sekretára ČSPK z 21. 5. 1947 Osídlovaciemu úradu) Pri šetrení Povereníctvo vnútra 13. 1. 1947 u oboch konštatovalo. „Na odsun do Maďarska bol pojatý do zoznamov z majetkových dôvodov“. (SNA, f. ZK, š. 11. List PV z 13. 1. 1947 Osídlovaciemu úradu)

921 SNA, f. ZK, š. 9. Sprievodný list prednostu IV. odboru ČSPK k Prehľadu o prihlásených na presídlenie pripravený ČSPK 25. 10. 1946.

3.4.2 Vojenský zajatci – problém výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom

Predmetom záujmu Zmiešanej komisie boli aj vojnoví zajatci, ktorí sa dostali do zajateckých táborov v ZSSR. Z hľadiska Dohody o výmene obyvateľstva bolo potrebné riešiť problém týchto skupín zajatcov: 1. Bývalí čl. štátni občania maďarskej národnosti, zajatí v ZSSR ako príslušníci maďarskej armády. 2. Československí štátni občania slovenskej národnosti z arbitrážneho územia, zajatí ako maďarskí vojaci. 3. Slováci z Maďarska, zajatí v ZSSR ako príslušníci maďarskej armády, ktorých na presídlenie prihlásili ich slovenskí rodinní príslušníci.

V sovietskom zajatí bolo z čl. územia asi 70 000 vojakov, z nich asi 4000 zahynulo v zajateckých táboroch. Slovensko aj Maďarsko vstúpili v roku 1941 do vojny proti ZSSR. Rozdiel bol v tom, že Slovensko do ZSSR nasadilo dve divízie, asi 10 000 mužov. Z rýchlej motorizovanej divízie jedna tretina prebehla na druhú stranu. Zaistovacia divízia pôsobila v zázemí a neskôr boli jej časti dislokované v Taliansku, Rumunsku a Maďarsku. Maďarsko povolalo do zbrane dvadsať ročníkov. V rámci všeobecnej mobilizácie narukovali muži od 17 do 60 rokov, vrátane mužov z arbitrážneho územia. Do bojov proti Červenej armáde sa zapojilo asi 200 000 mužov. Z južných oblastí Slovenska podľa M. Polišíenskej narukovalo asi 30 000 osôb, z nich sa asi 5000 nevrátilo.⁹²²

Z hľadiska čl. MZV problematiku nastolil V. Clementis v rozhovore s veľvyslancom ZSSR v ČSR V. A. Zorinom 13. augusta 1945. V. Clementis informoval Zorina aj o tom, že medzi maďarskými zajatcami sa nachádzajú Slováci z južného Slovenska. Žiadal o ich vyňatie z internácie, lebo sa jedná o čl. občanov. Z kontextu sa dalo odhadovať, že išlo o Slovákov, ktorí sa dostali na arbitrážne územie a po Viedenskej arbitráži, v rámci maďarskej armády odišli bojovať na ruský front.⁹²³

922 POLIŠĚNSKÁ, Milada. *Čechoslováci v gulagu a československá diplomacie 1945-1953*. Praha – Bratislava : Libri – Ústav pamäti národa, 2006, s. 267-268. Údaje z rôznych zdrojov sa líšia.

923 AMZV ČR, f. GS-A, š. 187. Záznam o rozhovore štátneho tajomníka V. Clementisa so sovietskym veľvyslancom V. A. Zorinom 13. 8. 1945. Rozhovor sa týkal spôsobu, akým chce ČSR riešiť maďarskú otázku, ale aj návratu týkal čl. občanov zatknutých Narodnym komissariatom vnutrennich del (NKVD) a Červenou armádou (ČA). Upozornil, že to vyvoláva nepokoj na Slovensku a ukázal „*pamjatnoju zapisku*“, potvrdenia od národných výborov aj organizácií komunistickej strany, ktoré sa dožadovali prepustenia týchto osôb. V liste ministra vnútra Sergeja Nikiforoviča Kruglova pre V. M. Molotova z 10. 4. 1946 o počte maďarských vojnových zajatcov v táboroch MVD ZSSR (Ministerstva vnutrennich del) sa uvádzalo, že podľa informácií zo 4. 6. 1945 a 13. 8. 1945 sa v ZSSR nachádzalo

Problematika maďarských vojnových zajatcov v ZSSR sa objavila až na rokovaníach o Dohode o výmene obyvateľstva vo februári 1946. Maďarská strana navrhovala, aby do počtu osôb, ktoré budú súčasťou výmeny obyvateľstva boli zarátaní aj „Všetci Maďari a zvlášť vojnoví zajatci, ktorým, neprítomným v ich bydlisku v Československu 20. januára 1945 bolo zabránené československými úradmi, aby sa tam vrátili.“⁹²⁴ Československá delegácia túto alternatívu odmietla so zdôvodnením, že ide o maďarských štátnych príslušníkov, ktorí sa na územie južného Slovenska dostali po Viedenskej arbitráži a vojnových zločincov, lebo sa zúčastnili vojenského ťaženia proti Sovietskemu zväzu. Problém Slovákov v maďarskej armáde, ani ich zajatie v ZSSR, nebolo dané na rokovací stôl. V Dohode, ani v sprievodnej dokumentácii, táto otázka nebola zakotvená.

Aj na čsl. strane si uvedomovali, že problematike vojnových zajatcov bude potrebné venovať patričnú pozornosť. V liste zo 14. marca 1946 ministerstvo zahraničných vecí súhlasilo s postupom ČSPK, ktorá sa rozhodla osobitne evidovať osoby, ktoré boli v zajatí a za ktoré podávali prihlášky na presídlenie na Slovensko rodinní príslušníci (manželky alebo rodičia). Zároveň informovalo, že sa obráti na vlády Spojencov, kde sú umiestnení títo zajatci a zároveň aj na maďarskú vládu.⁹²⁵

Štatistický odbor ČSPK odoslal čsl. zložke ZK 25. októbra 1946 informáciu o počte prihlásených osôb, v ktorej boli počty prihlásených osôb z jednotlivých oblastí Maďarska. Z celkového počtu vykazovaných 97 610 osôb bolo 2675 vojnových zajatcov.⁹²⁶

177 348 maďarských vojnových zajatcov. V prílohe k dokumentu Spravka o količestve vojnoplennych Vengrov soderžaščichsja v lagerjach MVD SSSR z 8. 4. sa uvádzalo, že v táboroch bolo 232 879 maďarských vojnových zajatcov. Z nich 46 generálov, 197 plukovníkov, 478 podplukovníkov a majorov. (VOLOKITINA, T. V. et al. *Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov 1944-1953 gg.* Tom I. Moskva – Novosibirsk : Sibirskij chronograf, 1997, s. 419-420. Pismo ministra vnutrennich del SSSR s. N. Kruglova V. M. Molotovu o količestve vojnoplennych Vengrov v lagerjach MVD SSSR.) Podľa Tamása Starka bolo na konci vojny v internačných táboroch v ZSSR z územia Maďarska až 600 tisíc osôb (zajatí príslušníci maďarskej armády, ale aj odvrátení na práce do ZSSR pri prechode frontu, predpokladáme, že mal na mysli v hraniciach rozšírených dvomi arbitrážami). STARK, Tamás. Genocide or genocidal massacre?: The case of Hungarian prisoners in Soviet custody. In *Human Rights Review* (2000), vol. 1, issue 3, s. 109.)

924 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Záznam o užšej porade členov československej a maďarskej delegácie dňa 6. 2. 1946 o 16,30.

925 SNA, f. ZK, š. 10. List ministerstva zahraničných vecí zo 14. 3. 1946 D. Okálimu. Presídlenie Slovákov, ktorí sú v zajatí.

926 SNA, f. ZK, š. 9. Prehľad osôb prihlásených na presídlenie. List Štatistického odboru ČSPK z 25. 19. 1946 čsl. zložke ZK. Najviac zajatcov bolo z oblastí: Békéscsaba 477;

Na rokovaníach mierovej konferencie v Paríži sa aj problematike vojnových zajatcov, ktorí boli dislokovaní vo víťazných krajinách venovala náležitá pozornosť najmä na rokovaníach Vojenskej komisie, ktorá pracovala v rámci Parížskej konferencie 1946.⁹²⁷

3.4.3 Nútené presídľovanie Maďarov – československá reakcia na stagnovanie výmeny obyvateľstva a výsledky mierových rokovaní

Výsledky mierovej konferencie v Paríži rozhodujúcim spôsobom ovplyvnili vnútorné opatrenia riešenia maďarskej otázky, najmä reslovakizáciu a odsun Maďarov do Čiech. Slovenskí politici, najmä D. Okáli, pod vplyvom márných pokusov o začiatok výmeny, zdĺhavých rokovaní v Zmiešanej komisii aj neúspešných rokovaní politických elít v Paríži, spolu s najbližším okruhom spolupracovníkov z radov národných komunistov (G. Husák, J. Čech, I. Horváth, L. Šimovič) videl riešenie situácie v radikálnom postupe v maďarskej otázke. Predpokladal, že iba nátlak na citlivom mieste maďarskej politiky môže donútiť Maďarsko, aby prešlo vo výmene obyvateľstva od slov k činom. Začiatok núteného presídľovania (deportácií) Maďarov do Čiech v tomto období mal byť rezervným riešením za Maďarskom sabotovanú výmenu obyvateľstva. Pracovníci OÚ pre Slovensko začali, v spomínanom presídľovacom pláne OÚ, uvažovať o tom, ako deportovať obyvateľov maďarskej národnosti do Čiech tak, aby to nemohlo vzbudiť odpor medzinárodného spoločenstva, resp. tak, aby ČSR mohla presídľovanie prezentovať ako „demokratické“ a humánne riešenie.⁹²⁸ „Realizácia dohody o výmene obyvateľstva,“ ako zdôraznil 31. októbra 1946 v zahraničnom výbore parlamentu V. Clementis, sa pre čl. vládu v daných súvislostiach stala nielen súčasťou riešenia maďarskej otázky ale aj „otázkou existencie tých Slovákov, ktorí sa k výmene prihlásili a nad ktorými sme prevzali určitý druh konzulárnej ochrany“.⁹²⁹

Tótkomlos 461; Nyíregyháza 247; Bánhida 198; Szarvas 196. Najmenej z oblastí: Pécs 9; Forró 14; Salgotarján 41.

927 Podrobnejšie sa tejto problematike venuje práca: ŠUTAJ, Štefan – KACEROVÁ, Barbara. Poznámky k problematike vojnových zajatcov v súvislosti s výmenou obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. In PEKÁR, Martin – SIMON, Attila – TOKÁROVÁ, Zuzana (eds.). *Cena víťazstva. Odvlečenie obyvateľov z územia Československa, Maďarska a Poľska do Sovietskeho zväzu v rokoch 1944 – 1945*. Šamorín – Košice : Fórum inštitút pre výskum menšín – UPJŠ, 2017, s. 79-97.

928 SNA, f. ÚP SNR, inv. č. 116, š. 114. Presídľovací plán OÚ pre Slovensko z 9. 10. 1946; Medzinárodné aspekty riešenia maďarského problému.

929 ČIERNA-LANTAYOVÁ, D. *Podoby ...*, s. 105-106.

Obe krajiny si absenciu reálnych rokovaní nahrádzali výmenou nových diplomatických nót a memoránd. Podľa K. Vadkertyovej „začiatok novej etapy československých útokov“ znamenala nóta z 26. októbra 1946. „nóta napadla predstaviteľov maďarských strán, že vedú antipropagandu proti výmene obyvateľstva“. „Nótu podpísal generál Dastych, no formulácie a záverečný zastrašujúci tón, ako aj znevažovanie suverenity Maďarska dávajú tušiť, že ide o dielo Daniela Okáliho“⁹³⁰ Podľa dokumentov MZV čsl. nóta bola predložená 4. novembra 1946. V nej predložili návrhy na nové riešenie maďarskej otázky po mierovej konferencii. Základným pilierom riešenia malo byť: „*prinútenie Maďarov k plneniu zmluvy o výmene; jednanie s Maďarmi o vyriešení otázky etnických Maďarov na Slovensku na podklade uznesení parížskej mierovej konferencie*“.⁹³¹

Maďarská politika intenzívne pripravovala podklady pre svojich vyjednávačov, aby dokumentovala, že na Slovensku sú Maďari prenasledovaní a ČSR nie je ochotná plniť záväzky, ku ktorým sa zaviazala. Predseda maďarskej vlády F. Nagy o tom informoval maďarského Zmocnenca F. Wagnera na stretnutí v novembri 1946. Wagner mu doniesol zdokumentovaných 280 prípadov prenasledovania Maďarov na Slovensku. Pri tejto príležitosti mu F. Nagy vysvetlil, ako si predstavuje presídlenie 4000 Slovákov z Maďarska a tiež určitý počet maďarských rodín z ČSR. Podmienky boli stanovené tak, že sa očakávalo, že ich ČSR neprijme. Stroskotanie rokovaní by pre Maďarsko bolo príležitosťou ukázať, že na vine nie je maďarská strana. Premiér vyzval Wagnera, aby zbieral materiál proti ČSR, lebo rozhodný boj ešte nastane.⁹³²

Na zasadaní ZK 6. novembra 1946 sa už zúčastnila „stabilná predmierová konferenčná“ zostava. D. Okáli, P. Záturecký (neskôr aj P. Pohánka) a vládny zástupca P. Winkler za čsl. zložku a J. Péchy, K. Berecz, L. Trocsányi a vládny zástupca L. Márk za maďarskú. L. Márk sa vyjadril k návrhu na presídlenie 500 majetných rodín, ktoré navrhol D. Okáli L. Jócsikovi s podmienkou, že sa ad hoc upraví spôsob železničnej dopravy. S týmto návrhom na presídlenie vraj súhlasila aj maďarská vláda. V ostatnom sa maďarská strana pridrižovala troch základných podmienok: odstránia sa „*neprístojnosti*“, teda dodržiavanie záväzkov prevzatých ČSR pri podpise Dohody (presídlenci nie sú oslobodení

930 VADKERTY, K. *Maďarská otázka ...*, s. 284-285. K. Vadkertyová používa pri písaní mena gen. Dasticha tvrdé „y“. Z tohto dňa sme v dokumentoch MZV československú nótu nenašli, čo neznamená, že neexistuje.

931 SNA, f. V. Clementis, a. j. 13.

932 NA ČR Praha, f. Ministerstvo informácií, š. 202, Tlačový odbor Ministerstva informácií, Správa č. 46. Informácia z maďarského predsedníctva vlády a MZV od budapeštianskeho pozorovateľa.

od vymáhania daní a národných správ); určenie konečného počtu presídlencov; úprava rozhodnutia ZK č. 16. „*Ak je československá vláda ochotná toto prijať, bude ihneď ochotná i maďarská vláda začať s uskutočnením presídlenia vo väčšom rozsahu.*“⁹³³ Winkler odpovedal, že pokiaľ ide o otázku daní a národných správ, maďarská zložka zatiaľ neohlásila žiadne konkrétne prípady, takže nie je možné konať. Počet presídlencov je potrebné presne určiť, ale podľa čl. zložky existuje najmenej 4000 rodín, ktoré je možné okamžite presídľovať. Žiadal, aby maďarská strana konkretizovala, ako si predstavuje úpravu rozhodnutia ZK č. 16.⁹³⁴ Pri tomto nariadení považovala maďarská vláda za „ničotné“ ustanovenia „*o kompenzačných a obhospodarovaných hnutelnostiach*“, (písali sme o tomto probléme v predchádzajúcich častiach) lebo prekročili rámec Dohody a maďarskí zástupcovia v ZK svoje kompetencie. Kompenzačné riešenie (nie odvoz majetku, ale kompenzácia za jeho ponechanie na Slovensku) bolo pre vlastníkov podľa maďarskej zložky nevýhodné. Pre maďarskú stranu bolo citlivejšie, lebo na výmenu určené osoby maďarskej národnosti boli majetnejšie ako Slováci prihlásení na výmenu a zanechali by v pôvodných bydliskách väčší majetok. Konkrétny návrh na zmenu rozhodnutia však maďarská strana nepredložila, lebo „*v Paríži sa už dospelo k zblíženiu a bolo by treba v tomto zmysle iba pokračovať v rokovaniach*“. Márk uviedol, že existuje celá kopa sťažností. Problém je, že čl. vláda po podpísaní dohody nevydala patričné nariadenia na zrušenie národných správ, konfiškáciu majetku a vyberanie daní a to napriek tomu, že ju maďarská strana intervenovala po ratifikácii Dohody viacerými diplomatickými nótami, na ktoré čl. strana neodpovedala. Okáli vysvetľoval, že Československo na rozdiel od Maďarska, ktoré podľa neho porušuje svoje záväzky voči prihláseným Slovákom, prijalo generálne normy, ktoré umožňujú zastavenie konfiškácie (rozhodnutie vlády z 24. októbra 1945) a pozastavenie národných správ a vymáhania daní je zakotvené v rozhodnutí ZK č. 7. Maďari však považovali uznesenie čl. vlády z 24. októbra 1946 za prakticky nevykonateľné. Okáli trval na tom, že podľa Protokolu k Dohode z 27. februára 1946 sa v ods. 4 „*predpokladá prijatie dohody, ktorou má byť vyriešená celková otázka postavenia Maďarov v Československu*“. Pretože k tejto dohode nedošlo, predložilo Československo v zmysle ods. 5 Protokolu návrh mierovej konferencii v Paríži a suspendovanie konfiškácie maďarského majetku naďalej trvá. Československo si, kým nie sú vyriešené tieto otázky, vyhradilo právo „*k riešeniu tejto otázky inými prostriedkami*“.⁹³⁵ Podľa J. Péchyho sa v Paríži rokovalo o Dohode o výmene obyvateľstva a „*rokovania sa doteraz*

933 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 137. Zápisnica z V. zasadania ZK z 6. 11. 1946.

934 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 137. Zápisnica z V. zasadania ZK z 6. 11. 1946.

935 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 137. Zápisnica z V. zasadania ZK z 6. 11. 1946.

neskončili a má sa v nich podľa rozhodnutia konferencie pokračovať ďalších šesť mesiacov“.⁹³⁶ Už takýto spôsob vysvetľovania 5. čl. mierovej zmluvy svedčí o tom, že jeho formulácia bola všeobecná a všeobjímajúca.

Péchy odmietal, že sa doteraz vo výmene nič neurobilo, lebo pražské rádio vo francúzskej relácii oznamovalo, že do ČSR sa už presídlilo 7000 Slovákov z Maďarska a maďarský presídľovací úrad už eviduje 33 tisíc presídlených Maďarov (mimo výmeny).⁹³⁷ Asi to nebol celkom dobrý príklad pre aktívnu výmenu, skôr dôkaz toho, koľko ľudí už bolo vyhnaných alebo ušlo zo svojich domovov. Ďalší deň malo rokovanie ZK pokračovať. Nepokračovalo.

Je možné povedať, že čl. úrady mali problém s realizovaním záväzkov, ku ktorým sa zaviazalo Československo v Dodatku k Dohode o výmene obyvateľstva. Napriek vyhláseniam a uzneseniam vlády sa nedarilo do praxe uviesť a realizovať z rôznych dôvodov opatrenia, ktoré by uvoľnili majetky pod národnou správou, konfiškované majetky a pôdu osôb maďarskej národnosti určených na výmenu obyvateľstva, nerealizovalo sa zabezpečenie sociálnych podpôr pre prepustených verejných zamestnancov. Aj keď v tomto smere boli vydané aj viaceré usmernenia, na nižších úrovniach správy neboli realizované. Povereníctvo vnútra 16. novembra 1946 informovalo všetky okresné národné výbory, správne komisie a NV miest Bratislava a Košice, že dňom 26. augusta, kedy boli odovzdané všetky zoznamy osôb maďarskej národnosti určené na presídlenie do Maďarska nastal „rozhodný deň“ a do platnosti vstúpil III. článok rozhodnutia ZK č. 7, ktoré sa vzťahuje na osoby uvedené v čl. V Dohody.⁹³⁸ Výslovne uvádzal, že sa nevzťahuje na osoby uvedené v čl. VIII Dohody (ktoré sa dopustili trestných činov podľa §§1-4 a §5 nar. SNR č. 33/1945 Zb. n. SNR) a na osoby uvedené v čl. XII Dohody, ktoré sa usadili na území ČSR po 2. novembri 1938 – Viedenskej arbitráži. Z toho vyplývalo, že presídlenec mohol voľne disponovať svojim hnutelným majetkom na základe rozhodnutia ZK. č. 16. Všetky národné správy, uplatnené podľa nar. č. 50/1945 Zb. n. SNR na tento hnutelný majetok mali byť zrušené. Národné správy uvalené na nehnuteľný majetok zostávali v platnosti. Podľa čl. VII Dohody, v tomto prípade prechádzali vlastnícke práva na štát. Výroky o národných správach zostávali v platnosti aj v prípade osôb, ktoré si podali žiadosť o reslovakizáciu a nedostali ešte vyrozumienie o tom, že sú osobami slovenskej

936 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 137. Zápisnica z V. zasadania ZK z 6. 11. 1946.

937 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 137. Zápisnica z V. zasadania ZK z 6. 11. 1946.

938 Nie je uvedené, že sa vzťahuje aj na čl. I. Dohody.

národnosti a osôb, ktoré si podali žiadosť o zachovanie čl. štátneho občianstva, ale ich žiadosť ešte nebola schválená.⁹³⁹

Na rokovanie ZK teda predložila maďarská zložka návrh, týkajúci sa záväzkov ČSR vyplývajúcich z podpísanej Dohody a Dodatkového protokolu. Zástupcovi čl. vlády bola určená 8 dňová lehota na vyjadrenie. Ten ešte v ten deň požiadal OÚ, FNO, ÚP ZP a ÚP SNR, aby mu dodali všetky podklady k plneniu čl. záväzkov.⁹⁴⁰ V liste okrem iného uvádzalo, že už v predchádzajúcom liste ministerstvu zahraničných vecí zo 7. novembra 1946 avizovali stanovisko maďarskej vlády, že kým ČSR nesplní svoje záväzky, nemôže Maďarsko začať výmenu obyvateľstva. Na tento list P. Winkler nedostal odpoveď, a teda nevedel ZK vysvetliť, aké je stanovisko čl. vlády a MZV a či sa stotožňuje s názormi D. Okáliho, podľa ktorého tieto čl. záväzky zanikli preto, lebo nedošlo „k dohode o celkovom riešení obyvateľstva maďarskej národnosti v Československu“, ktorá bola Protokolom „predvídaná“.⁹⁴¹ P. Winkler požiadal, aby mu stanovisko vlády a ministerstva bolo doručené tak, aby mohol 25. novembra 1946 na zasadaní ZK prezentovať čl. stanovisko. Zároveň žiadal, aby mu boli oznámené všetky opatrenia, vlády, ministerstiev, príslušných úradov „ktorej smerujú k naplneniu československých záväzkov prijatých v Protokole k Dohode o výmene obyvateľstva.“ Ako ďalej napísal, „nakolko ale tieto nariadenia, opatrenia a pod. nie sú mi známe úctivo prosím...“, aby dodali vládou a ústrednými orgánmi vydané opatrenia pokiaľ ide o suspendovanie premiestňovania Maďarov mimo pracovnej povinnosti, suspendovania konfiškovania majetku Maďarov v zmysle vládneho nariadenia z 24. októbra 1945 a poskytnutia sociálnej pomoci prepusteným verejným zamestnancom maďarskej národnosti: kedy a kde boli také opatrenia vydané a publikované, prípadne ak neboli zverejnené, požiadal o ich dodanie; žiadal tiež, aby takúto agendu doručili aj orgány a inštitúcie na Slovensku. Pripomenul, že na rokovaníach v Paríži J. Slávik prezentoval názor, že by bolo možné sociálne dávky vyplatiť späť nie iba od ratifikácie Dohody, ale od jej podpísania, teda od 27. februára 1946. Zároveň vyjadril názor že to, či maďarská zložka bude považovať vysvetlenie za adekvátne, by nemalo byť prekážkou pre ďalšie rokovania. Ultimatívny spôsob požiadavky maďarskej strany považoval za neprimeraný, lebo čl. záväzky by mali byť len vedľajším produktom celého riešenia, esenciálny problém bola výmena obyvateľstva. Z hľadiska pôsobenia Zmiešanej komisie pripomenul,

939 AMZV Č, f. PO 1945-1954, š. 138. Informácia PV zo 16. 11. 1946 pre národné výbory o Dohode o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom a o vykonaní rozhodnutí ZK.

940 SNA, f. ZK, š. 9. List P. Winklera úradom na Slovensku zo 16. 11. 1946.

941 SNA, f. ZK, š. 9. List P. Winklera ministerstvu zahraničných vecí zo 16. 11. 1946.

že prijímané opatrenia by mali byť recipročné, a preto upozorňoval, že aj voči Slovákom v Maďarsku sa dejú akty, ktoré sú nezlučiteľné s Dohodou a Dodatkom k Dohode a rovnaký postup by sa mal uplatniť aj voči maďarským úradom (nevykonávanie rozhodnutí ZK; propaganda proti presídľovaniu; prepúšťanie presídľencov zo zamestnania a pod.). ČSPK k takémuto kroku mala zisteného dostatok materiálu. Upozornil, že takéto vybavovanie sťažností by iba predlžovalo činnosť ZK a to nie je v záujme čl. zložky.⁹⁴²

Československo však už nastúpilo na cestu jednostrannej intervencie, ktorá mala postihnúť obyvateľstvo maďarskej národnosti na Slovensku.

Hlavné veliteľstvo NB už 9. novembra 1946 pripravovalo zabezpečovanie stravovania, s pomocou VO 4 intendantstvo, pre členov NB, ktorí sa mali podieľať na „preskupovaní maďarského obyvateľstva do Čiech a na Moravu, nakoľko výmena obyvateľstva s Maďarskom nie je ešte dojednaná“.⁹⁴³ HV NB informovalo, že akcia sa začne 13. novembra 1946 v okrese Parkán (Štúrovo) a prvý transport odíde 16. novembra z Kebeľkutu (Köbölkút – Gbelce) a Mužle. V okrese Šamorín sa mala začať akcia 16. novembra a prvý transport mal odísť z obcí Gútor (Hamuliakovo) a Semet (Szemet, Kalinkovo). Akciu mali zabezpečovať štyri pohotovostné oddiely NB, pre ktoré bolo potrebné zabezpečiť stravu.⁹⁴⁴

Odsun osôb maďarskej národnosti do Čiech v rámci „náboru“ pracovných síl bol príčinou nových sporov medzi Československom s Maďarskom a vzájomného obviňovania z porušovania medzinárodných dohôd a ľudských práv. Či ich porušuje Československo, tým že uskutočňuje „nábor“, „rozsídľovanie“, „pracovnú mobilizáciu“, „deportácie“ osôb maďarskej národnosti na práce do Čiech, alebo Maďarsko, ktoré nechce plniť podpísanú Dohodu o výmene obyvateľstva. Rukojemníkmi sa stali Slováci čakajúci na presídlenie v Maďarsku a Maďari, ktorí boli deportovaní na práce do Čiech.

Československá strana vychádzala z toho, že Maďarsko nie je ochotné prijať ideu transferu obyvateľstva maďarskej národnosti zo Slovenska, a preto si vyhradzovala právo postupovať v tejto otázke vnútropolitickými prostriedkami. Po tom, čo sa začali uskutočňovať deportácie, maďarská strana, ktorá proti svojej vôli prijala aj myšlienku výmeny obyvateľstva, považovala prebiehajúci odsun za porušenie dohôd.

942 SNA, f. ZK, š. 9. List P. Winklera ministerstvu zahraničných vecí zo 16. 11. 1946.

943 SNA, f. OÚ, Výmena obyvateľstva – bezpečnostné opatrenia, zabezpečenie stravovania NB vojskom, Hlavné veliteľstvo NB, č. 230b zprav-/46 z 9. 11. 1946.

944 SNA, f. OÚ, Výmena obyvateľstva – bezpečnostné opatrenia, zabezpečenie stravovania NB vojskom, Hlavné veliteľstvo NB, č. 230b zprav-/46 z 9. 11. 1946.

Maďarská vláda v oficiálne nóte odovzdanej 16. novembra 1946 vyjadrila ochotu rokovať s česko-slovenskými predstaviteľmi o existujúcich sporných otázkach. Bolo to už v čase, kedy sa čsl. vláda po dlhých týždňoch márneho čakania na stanovisko Maďarska, priklonila opäť k metódam vnútorného riešenia maďarskej otázky v Československu. Podľa K. Vadkertyovej sa „československá vláda netajila tým, že nútenými verejnými prácami Maďarov, spôsobom ich dopravy do Čiech si chce vymôcť aj začatie výmeny obyvateľstva. Plán nevyšiel.“⁹⁴⁵ V tejto vete je nesporne pravdivá časť, že československá vláda chcela nútenými prácami Maďarov donútiť maďarskú vládu k plneniu Dohody, skreslením skutočnosti je, že tak chcela urobiť spôsobom dopravy a nepravdivá je časť, že jej tento plán nevyšiel.

V novembri 1946 sa teda začal uskutočňovať „nábor“ obyvateľstva maďarskej národnosti na práce do Čiech prostredníctvom okresných úradov ochrany práce v spolupráci s Ministerstvom sociálnej starostlivosti, Povereníctva sociálnej starostlivosti, ministerstva poľnohospodárstva, ministerstvom vnútra a OÚ pre Slovensko. Pri čsl. vláde sa vytvorila komisia, na čele ktorej bol vládny zmocnenec pre nábor pracovných síl R. Obrusník.⁹⁴⁶ Problematikou núteného presídľovania obyvateľov maďarskej národnosti do Čiech, zdôvodňovaného prezidentským dekrétom č. 88/1945 Zb. o pracovnej povinnosti sa podrobne zaoberáme v iných publikáciách.⁹⁴⁷ Masový odsun obyvateľstva maďarskej národnosti, ktorý sa uskutočnil organizovane a hromadne, mal byť jedným z prostriedkov, ktorý mal donútiť maďarskú vládu začať výmenu obyvateľstva na základe dohody o výmene. Podľa K. Vadkertyovej prvým konkrétnym výsledkom začatých deportácií bolo, že maďarská delegácia, ktorá v tom čase rokovala v Prahe o výmene obyvateľstva, opustila rokovanie na protest proti porušeniu podmienok podpísanej Dohody.⁹⁴⁸

Rokovanie Zmiešanej komisie začínajúci nábor výrazne poznamenal. Zástupca čsl. vlády v ZK P. Winkker, ako sa dá usudzovať z jeho troch listov,⁹⁴⁹

945 VADKERTY, K. *Maďarská otázka ...*, s. 59.

946 NA ČR Praha, f. ÚV KSČ, 100/24, sv. 45, a. j. 856.

947 ŠUTAJ, Š. *Nútené presídlenie Maďarov...*; ŠUTAJ, Š. *Akcia Juh. Odsun Maďarov...* Vzhľadom na to, že existuje bezprostredná súvislosť medzi touto akciou čsl. úradov, rokovaniami ZK a tiež výmenou obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom, budeme sa v tejto publikácii venovať iba tým okolnostiam „náboru“, ktoré bezprostredne súvisia so sledovanou problematikou výmeny obyvateľstva.

948 VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 285. Autorka neuvádza zdroj informácií, ale o konkrétnej maďarskej delegácii v Prahe, ktorá by v tom čase rokovala v Prahe nemáme informácie a neuvádzajú ich ani iní historici.

949 SNA, f. ZK, š. 9. Listy P Winklera z 18. 11., 19. 11. a 20. 11. 1946 ministerstvu zahraničných vecí.

ktoré v priebehu 18.-20. novembra adresoval MZV, bol akciou prekvapený, o to viac, že mal pred ZK vysvetľovať aktivity čl. úradov voči obyvateľstvu maďarskej národnosti na južnom Slovensku. Z týchto listov sa môžeme dozvedieť informácie o samotných rokovaníach Zmiešanej komisie v týchto hektických dňoch. Môžeme ich prostredníctvom vnímať pozadie rokovania aj bezradnosť vládneho zástupcu P. Winklera, ktorý mal pred Zmiešanou komisiou vysvetľovať, že čl. postoj je legitímny, že neodporuje Dohode o výmene obyvateľstva, ani ďalším záväzkom súvisiacim s jej prijatím, lebo je súčasťou záväzkami predvídaného a akceptovaného využívania voľných pracovných síl. Zároveň si uvedomoval, že akcia tento rámec presahuje, že sa presúvajú nielen „pracovné sily“, ale aj ženy, deti, starci. Aj to, že nasadenie armády a bezpečnostných zložiek je nad rámec zákonného využívania pracovných síl.

Pred začiatkom riadneho rokovania ZK 18. novembra 1946 odovzdal L. Márk komisii protest proti „rozsídľovaniu“ Maďarov v slovenskom aj maďarskom znení. Maďarská zložka sa stotožnila s protestom (podľa §13 rokovacieho programu – zástupca vlády nemohol zasahovať do programu) a osvojila si v ňom prednesené návrhy. Zároveň L. Márk predložil aj „presídľovacie“ výmery, ktoré potvrdzovali, že išlo o vysídlenie celých rodín, nielen vybraného pracovníka na práce podľa dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 Zb. Zástupca maďarskej vlády pri ZK L. Márk v proteste uviedol že opatrenia „sú v rozpore so záväzkami, splnenie ktorých vzala čl. vláda na seba v Protokole podpísanom 27. februára 1946... s priamym ich odmietnutím prikróčuje k presídľovaniu maďarských rodín do Čiech a Moravy.“ Márk detailne popísal udalosti a spôsob, akým boli presídľovaní obyvatelia obce Kebeľkut. Kritizoval spôsob, aj to že slobodných ľudí nasilu sťahujú zo svojich domov na poľnohospodárske práce v novembri. Charakter akcie dokumentoval citátom ministra J. Ďuriša, ktorý v prejave v pražskom ľudovom dome 16. novembra 1946 informoval, že na Slovensku sa konečne vyrieši maďarská otázka a „slovenská pôda prejde definitívne do slovenských rúk“. Márk navrhol, aby ZK rokovala čo najrýchlejšie o tomto „*flagrantnom*“ porušení Dohody a v prijatom rozhodnutí odsúdila udalosti v Kebeľkute a aby čl. zložka urobila patričné kroky, aby „*tieto opatrenia boli neodkladne zastavené*“. Žiadal tiež, aby ZK uskutočnila okamžitú obhliadku na mieste.⁹⁵⁰

Winkler vyhlásil, že o tejto akcii nemá žiadne informácie a snažil sa argumentovať, že podľa výmerov ide o povolanie v rámci pracovného nasadenia, odôvodneného právnymi predpismi o zamestnávaní pracovných síl, teda opatrenie, s ktorým aj Dodatokový protokol rátal. Informoval, že požiada o informácie od MZV. Predseda ZK D. Okáli mu určil lehotu päť dní na zistenie

950 SNA, f. ZK, š. 9. Protest zástupcu maďarskej vlády pri ZK L. Márka z 18. 11. 1946.

údajov a informovanie ZK a konštatoval, že to môže byť predmetom rokovania ZK, až keď P. Winkler doručí informácie a odpoveď na protest. Aj „*meritórne dokazovanie*“ na mieste podmieňoval touto informáciou a odmietol „*predbežné dokazovanie*“. Pokúsil sa pokračovať v rokovaní ZK plánovaným prerokovaním a diskusiou o dopravných smerniciach. Maďarská strana si však vynútila prerušenie rokovania. Márk po telefonickom rozhovore s Budapešťou vyhlásil, že maďarská zložka nebude pokračovať v rokovaní, kým sa sťažnosť nevyšetrí a nevyrieši. Winkler telefonoval do Prahy a hovoril so zástupcom vedúceho VI. odboru Karlom Štrupom, ktorého informoval o situácii. Podľa rokovacieho poriadku, ak nie je možné dosiahnuť vo veci dohodu, uskutoční sa neverejnú zasadania, na ktorom sa pokúsia zúčastnenej strany o kompromis. Po neverejnom zasadaní, na ktorom k dohode nedošlo, bolo rokovanie definitívne prerušené a D. Okáli stanovil ďalšie rokovanie na 19. novembra 1948. Je nepochybné, že do prípravy „náboru“ bol zainteresovaný aj D. Okáli, čo dokazujú jeho telefonické rozhovory s predstaviteľmi Zboru povereníkov aj Osídľovacieho úradu, ba aj jeho listy, v ktorých navrhoval podobné radikálne riešenie nechoty maďarskej strany začať výmenu obyvateľstva, vrátane odmietnutia jeho návrhov na konkrétne presídľovanie. P. Winkler odišiel za predsedom Osídľovacieho úradu J. Čechom, aby zistil podrobnejšie informácie. Ako uvádzal v liste MZV, ten mu priamo potvrdil údaje z maďarskej sťažnosti a potvrdil, že v akcii sa bude pokračovať. Čech „*nemohol dať uspokojivé vysvetlenie ohľadom stahovania rodinných príslušníkov, ... súpisu a pod. ku konfiškácii majetku Maďarov, na ktorých sa presídľovacie výmery vzťahujú.*“ J. Čech tiež P. Wiklera informoval, že na miesta vysídlených Maďarov chce presídliť slovenské rodiny z iných krajov aj presídľencov z Maďarska. Winkler konštatoval, že aj keby ZK išla zisťovať sťažnosť na miesto, nezistila by nič iné, len to, čo je uvedené v maďarskej sťažnosti. Malo by to zmysel iba vtedy, ak by vláda zariadila, aby realizované opatrenia neprekročili rámec prezidentského dekrétu o pracovnej povinnosti a pracovnom nasadení. Ak ZK nenariadi šetrenie je isté, že maďarská strana preruší rokovanie v Zmiešanej komisii, čím sa zmariu predpoklady pre výmenu obyvateľstva. V liste, ktorý zároveň zasielal aj na Úrad Zboru povereníkov a Úrad predsedníctva SNR, žiadal o okamžité stanovisko vlády.⁹⁵¹

951 SNA, f. ZK, š. 9. List zástupcu čsl. vlády pri ZK P. Winklera z 18. 11. 1946. Akcia „náboru“ pracovných síl sa začala na základe uznesenia čsl. vlády z 5. 11. 1946 na základe ktorého mali poverené zložky urobiť „*vhodné opatrenia*“ k získaniu „*maďarských poľnohospodárskych pracovných síl pre potreby v českých krajoch*“, na základe dekrétu prezidenta č. 88/1945 Zb. (PURGAT, J. *Výmena obyvateľstva...*, s. 182).

Pred ďalším rokovaním Zmiešanej komisie absolvoval P. Winkler ďalšie telefonické rozhovory s vedúcim právneho odboru MZV Z. Prochádzkom a K. Štrupom. Ako písal v ďalšom liste ministerstvu z 19. novembra 1946, na jeho základe „vzal som na vedomie, že v Kebelkute ide len o akciu v rámci náboru pracovných síl, že vojska bolo použité len preto, lebo na južnom Slovensku sa rozvinula taká iredentistická agitácia, že Maďari sa usilovali vyhnúť pracovnej povinnosti tým, že sa vzdialovali z jednej obce do druhej..., že Osídľovací úrad sa na akcii zúčastňuje preto, aby neboli zasiahnuté osoby maďarskej národnosti, určené k presídleniu do Maďarska na základe Dohody o výmene obyvateľstva.“⁹⁵² Na zasadaní 19. novembra 1946, pred stanoveným denným programom, predniesol náhradný člen ZK K. Berecz ústne a potom aj písomné podanie o udalostiach v Kebelkute a žiadali ho doplniť k podaniu z predchádzajúceho dňa. Žiadali o stanovisko P. Winklera. Ten oznámil, že kontaktoval čl. vládu prostredníctvom ministerstva zahraničných vecí, ale zatiaľ nedostal informácie „o skutkoch“ spomínaných v maďarskom referáte. D. Okáli konštatoval, že K. Berecz nebol ZK vyslaný do Kebelkutu, a preto nemohol žiadne úradné skúmanie uskutočniť. Po druhom telefonáte na ministerstvo zahraničných vecí P. Winkler opäť vystúpil v ZK a okrem iného uviedol, že tak ako avizoval už predchádzajúci deň, „akcia v Kebelkute sa prevádza v rámci náboru pracovných síl a v rámci platných zákonných ustanovení dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 Sb.“ Nešlo, teda ako povedal o vec, ktorou by sa mala zaoberať ZK a vykonávať šetrenie „na mieste samom“. Ako uvádzal v liste, ani v súkromných rozhovoroch sa mu nepodarilo zistiť, či sa maďarská zložka bude zúčastňovať na rokovaní Zmiešanej komisie a dozvedel sa iba to, že čakajú na inštrukcie z Budapešti.⁹⁵³

P. Winkler na MZV zisťoval aj v nasledujúci deň, či má niečo k svojmu stanovisku, ktoré predtým oznámil dodať, alebo sa riadiť názorom, ktorý mu bol prezentovaný na základe rozhovoru generálneho sekretára MZV A. Heidricha s podpredsedom vlády V. Širokým, ktoré mu tlmočil v telefonickom rozhovore prednosta právneho odboru MZV Z. Procházka, že sa „Zmiešaná komisia nemá vecou vôbec zaoberať..., že ide výlučne o opatrenia odôvodnené právnymi predpismi o zamestnávaní pracovných síl.“ Vyjadril svoj názor, že maďarská zložka ZK zatiaľ zaujala vyčkávacie stanovisko, kým vydá čl. vláda oficiálne stanovisko a tiež že predpokladá, že s tým súvisí aj pozvanie, ktoré dostal čl. zástupca pri SKK F. Dastich od ministra J. Gyöngyösiho. P. Winkler tiež zaznamenal slovenský pohľad na „nábor“ od človeka „najpovolanejšieho“ D. Okáliho, ktorý 19. novembra navštívil obec Semet v okrese Šamorín, odkiaľ

952 SNA, f. ZK, š. 9. List zástupcu čl. vlády pri ZK P. Winklera z 19. 11. 1946.

953 SNA, f. ZK, š. 9. List zástupcu čl. vlády pri ZK P. Winklera z 19. 11. 1946.

bolo 48 rodín určených na presídlenie do Čiech. V liste napísal: „Zistil, že akcia bola prevedená v poriadku, k žiadnym incidentom nedošlo a určené rodiny – až na 9 rodín, ktoré zmizli..., boli vypravené do Čiech. Okáli aj výslovne mi potvrdil, že takto boli presťahované celé rodiny a nielen osoby pridelené na prácu, ale aj všetci rodinní príslušníci vrátane detí, bez ohľadu na ich vek alebo iné okolnosti.“⁹⁵⁴

Napriek zásadným sporom o „nábor“ pracovných síl v Československu rokovania ZK pokračovali aj 20., 21. novembra a 23. novembra. Už 20. novembra 1946 odovzdal maďarský minister zahraničných vecí protestnú nótu Československu proti odsunu Maďarov do Čiech. Veľmociam neskôr predložila maďarská strana v tejto veci *Modrú knihu*, ktorou chcela dokumentovať porušovanie práv obyvateľstva maďarskej národnosti.⁹⁵⁵

Odsunom Maďarov do Čiech sa zaoberal 22. novembra 1946 aj Zbor povereníkov a uzniesol sa zotrvať na svojich uzneseniach o náboře pracovných síl a zároveň požiadal vládu, aby rozhodla o celkovom komplexe otázok maďarskej menšiny na Slovensku.⁹⁵⁶ Podobne sa za dôsledné pokračovanie akcie odsunu vyslovil Zbor povereníkov aj na zasadaní 17. januára 1947.⁹⁵⁷ Aj Slovenská národná rada slávnostne 29. novembra 1946 vyhlásila, že trvá na „bezpodmienečnom vyriešení maďarskej otázky v Československej republike“ a požiadala vládu, aby urobila všetky kroky na „urýchlené vyriešenie tohto problému“.⁹⁵⁸

Zmocnenec pre hájenie záujmov maďarských presťahovalcov z ČSR sa snažil 22. novembra 1946 doručiť na ÚP SNR, úradujúcemu podpredsedovi SNR Milanovi Polákovi protestnú nótu.⁹⁵⁹ Nebol však prijatý a bolo mu oznámené, že v podobných záležitostiach sa má obracať na MZV. Z toho, že neskôr odosielaný list ÚP SNR reagoval aj na konkrétne body nóty je zrejme, že sa Zmocnencovi podarilo nótu odovzdať. V nóte sa žiadalo, aby čl. strana vydala zoznamy osôb, ktoré sú deportované do Čiech podľa dekrétu č. 88/1945 Zb., lebo ich nemôže porovnať so zoznamom osôb určených na presídlenie. Uskutočňované opatrenia nóta označila ako opatrenia v ostrom protiklade so zásadami Dohody, ktoré mali napomôcť budovaniu dobrého pomeru medzi oboma štátmi. Zmocnenec uvádzal, že sa sám presvedčil, že boli oddelované

954 SNA, f. ZK, š. 9. List P. Winklera z 20. 11. 1946 ministerstvu zahraničných vecí.

955 SNA, f. Demokratická strana, 403-51-3.

956 SNA, f. ÚP ZP, Zápisnica zo zasadania ZP 22. 11. 1946.

957 SNA, f. ÚP ZP, Zápisnica zo zasadania ZP 17. 1. 1947.

958 SNA, f. ÚP SNR, š. 270. Uznesenie SNR z 29. 11. 1946.

959 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120. Nóta maďarského splnomocnenca pre ochranu záujmov maďarských presídlencov z 22. 11. 1946.

deti od rodín a majetok deportovaných bol rozvláčený inými osobami. V liste ÚP SNR sa uvádzalo, že smrť obyvateľa maďarskej národnosti Františka Šindlera z Gútora (Hamuliakovo), ktorý zahynul 19. novembra 1946, zapríčinila maďarská pohraničná stráž, ktorá strieľala na čln s obyvateľmi maďarskej národnosti. A tiež, že: „*Nezodpovedá pravde, že by sa presun Maďarov dial nehumánnym spôsobom, alebo že by sa pri vysídľovaní trhali rodiny. Je nesporné, že celý obsah nóty je tendenčný.*“⁹⁶⁰

O doručení nóty 24. novembra 1946 informoval gen. Dastich MZV s tým, že mu bola 23. novembra 1946 o 18.00 doručená nóta maďarského MZV. V nóte sa uvádzalo, že niektoré obce južného Slovenska obsadilo čsl. vojsko a časť Maďarov aj s rodinami odviezli do Čiech, pričom sa dejú rôzne atrocitý. Maďarský minister zahraničných vecí to hneď urgoval u gen. Dasticha, ktorý však uviedol, že ide len o realizáciu prezidentského dekrétu č. 88/1945 Zb. Nóta upozorňovala, že maďarská vláda pozná tento dekrét, ktorý nepripúšťa: aby sa odvážanie na prácu dialo s vojenskou a „čtetníckou“ asistenciou; aby prinucovali celé rodiny opustiť svoje bydliská; aby tieto rodiny nemohli disponovať svojim majetkom; aby tieto majetky dostali iné osoby; aby odvážali ľudí nespĺňajúcich vekovú hranicu; aby brali na práce vydaté ženy a matky; aby prinútili osoby povolane na práce brať so sebou celé rodiny a uzatvárala, že podľa týchto znakov nejde o nasadenie na verejné práce, ale o rozsídľovanie Maďarov. Dastich upozornil na mierny tón nóty, ktorý naznačuje, že zakročia u veľmocí. Z technického hľadiska je zaujímavý aj fakt, že nóta mala byť doručená na MZV až 28. novembra 1946.⁹⁶¹ Aj František Dastich vnímal vysídľovanie Maďarov ako problematický krok čsl. úradov. O problematike „náboru“ pracovných síl gen. Dastich napísal: „*Domnívám se, že se jedná o vysídlení pouze části maďarské menšiny do českých zemí, účel akce mi zatím uniká. Neřeší totiž definitivně potom ani nedostatek pracovních sil, ani otázku maďarské menšiny samé.*“ V ďalšej časti zvláštnej správy upozorňoval na to, že sa dala očakávať reakcia Maďarska, ale aj reakcia západných spojencov. Z otázok, ktoré kládol jasne vyplývalo, že považuje akciu za unáhlenú a realizovanú bez toho, aby boli využité všetky diplomatické možnosti pre rokovania. Na záver správy vyjadril znepokojenie nad spôsobom, akým sa akcia realizovala. Napísal: „*Zakládá-li se akcie na dekretu prezidenta republiky čís. 88, jest mým osobním názorem, že měli jsme užítí s počátku pouze postupu a prostředků,*

960 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120. List ÚP SNR z 22. 11. 1946 pre MZV. Nech už gulka, ktorá zabila F. Šindlera, priletela z ktorejkoľvek strany, bol nepochybne obeťou presídľovacej a vysídľovacej politiky, ktorá poznamenala životy tisícov ľudí, ktorí sa chliac či nechliac, stali objektom povelovej politiky a československo-maďarských sporov.

961 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120. Depeša gen Dasticha z 24. 11. 1946, č. 794. 234.

*dekretem č. 88 predvídaných. Rozhodne neměli jsme použítí donucovacích prostředků a velkých policejních a vojenských opatření. ... Domnívám se, že postupem, pro který jsme se rozhodli a jaké provádíme, poskytli jsme veškeré výhody protivníku, který jich také využije.*⁹⁶²

Maďarská vláda sa teda nerozhodla prerušiť rokovania, napriek pokračujúcej akcii „náboru“ pracovných síl. Prečo sa tak rozhodla, by sme mohli iba uvažovať (medzinárodné aspekty, tlaky spojencov, finišovanie Rady zahraničných ministrov na finálnej verzii mierovej zmluvy, nedostatok podpory zo strany víťazných mocností...). Jeden faktor, ktorý však zohral svoju úlohu bol, že na programe Zmiešanej komisie bola otázka plnenia čl. záväzkov vyplývajúcich z Dohody o výmene obyvateľstva a sprievodnej záväznej dokumentácie (Dodatok k Dohode, Dodatkový protokol, vymenené listy po podpise a ratifikácii Dohody). To bola otázka, v rámci ktorej mohli byť nastolené aj otázky, ktoré boli slabým miestom čl. dohodovej ofenzívy. Tu sa dalo ukázať, že vinníkom za neplnenie Dohody nie je Maďarsko, ktoré sa silou-mocou snažilo o eliminovanie Dohody, od jej podpísania, cez nenaplnené očakávania vkladané do mierovej konferencie, až k novej iniciatíve dokazujúcej, že neplnenie čl. záväzkov je tou príčinou, pre ktorú nie je možné Dohodu realizovať. To bolo umocnené aj akciou, na ktorú sa sústreďovala pozornosť západného demokratického sveta a tlače. Tá už v tom čase rada sprostredkovávala informácie, ktoré otriasali svedomím, ktoré poukazovali na neľudskosť a zlobu – „nábor“ pracovných síl takéto podmienky dokonale spĺňal, napriek tomu, že väčšina slovenskej historiografie ju považuje za legitímnu a legislatívne podloženú a opodstatnenú akciu. Demokratický svet sa nemohol postaviť na inú stranu ako na stranu prenasledovaných – rozsídľovaných a náborovaných Maďarov.

Na 17. rokovaní V. zasadania ZK 25. novembra 1946 sa zúčastnilo celé zastúpenie oboch zložiek Zmiešanej komisie (D. Okáli, P. Pohánka, Z. Truska, P. Záturecký – J. Péchy, T. Geönczeöl, K. Berecz, L. Trocsányi) aj zástupcovia vlád P. Winkler a L. Márk. P. Winkler predložil očakávaný „referát“ o plnení čl. záväzkov vyplývajúcich z Dohody a súvisiacich dokumentov. V úvode konštatoval, že záväzky a ich plnenie je potrebné hodnotiť na oboch stranách. Zdôraznil, že esenciálnym zmyslom celej akcie je uskutočniť výmenu obyvateľstva a tomu je potrebné podriadiť všetko konanie. Ostatné prijaté záväzky, bez ohľadu na to, aký sa im pripisuje význam sú „*akcesorickéj povahy*“. Označil za nešťastné, ak chce jedna strana tieto vedľajšie požiadavky povýšiť nad podstatu Dohody. Zdôraznil podiel reciprocity a navrhol, aby bolo uložené obom zástupcom vlády predložiť všetky normy a predpisy,

962 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 21, Zvláštna správa čl. delegáta pri SKK z 24. 11. 1946 o výmene obyvateľstva a k náboru.

ktoré boli prijaté na plnenie záväzkov ich vlád. Považoval za správne, aby ZK v prvom rade zabezpečila otázky súvisiace s hlavným obsahom Dohody. Pokiaľ ide o čl. záväzky uviedol, že čl. vláda, kým nebude uzavretá dohoda o celkovom postavení obyvateľstva maďarskej národnosti v ČSR, suspenduje: „*vypovedanie a premiestňovanie Maďarov, s výnimkou opatrení odôvodnených právnymi predpismi o zamestnávaní pracovných síl* (Protokol, ods.7); o konfiškácii majetku Maďarov u osôb, ktoré sa neprevinili voči republike (Protokol ods. 7 a 9); poskytne podporu verejným zamestnancov v takej miere, aby im bolo zabezpečené existenčné minimum. Zároveň vyzval maďarskú vládu, aby plnila svoje záväzky: zaujať v tlači a rozhlase priaznivý postoj k výmene obyvateľstva (Protokol, ods. 10); urobiť opatrenia, aby nebola hatená práca ČSPK maďarským štátnymi zamestnancami (Dodatok čl. III Dohody); postarať sa, aby osoby prihlásené na presídlenie mohli zotrvať v pracovnom pomere (listy z 15. mája 1946 po ratifikácii Dohody); zakázať činnosť smerujúcu k odrádzaniu od presídlenia a odvolávaniu prihlášok; zaistiť prihláseným na presídlenie rovnaké právne postavenie v spoločnosti ako majú neprihlásení Slováci. Vyslovil zásadný nesúhlas s tým, aby bola činnosť ZK pozastavená do vyriešenia sťažností, čo by znamenalo odopieranie spoluúčasti na príprave rozhodnutí ZK.⁹⁶³

Márk chcel reagovať na prejav P. Winklera na ďalšom rokovaní a bezprostredne iba skonštatoval, že P. Winkler vie, aké bolo ťažké prijať pre Maďarsko túto Dohodu, lebo bol účastníkom rokovaní o nej. Maďarsko ju prijalo preto, aby zabezpečilo pokoj pre maďarské obyvateľstvo a súčasťou toho boli aj podmienky, ktoré boli súčasťou dodatkového protokolu a žiaľ neboli splnené. Podľa neho nemožno obviňovať Maďarsko, že neplní Dohodu, ale „*je to opačne. Dohodu sťažuje to, že Československo neplní spomínané záväzky.*“⁹⁶⁴ Péchy podporil stanovisko L. Márka a konštatoval, že k začiatku výmeny je potrebné ešte vytvoriť technické, vecné aj personálne podmienky, na ktorých by ešte mala pracovať ZK. Záväzky dané čl. vládou však už mali byť splnené „*boli splatné*“ už podpísaním Dohody. Pripomenul, že v „*obzvlášť v novej ťažkej situácii*“, čím mal namysli „nábor“ pracovných síl, je potrebné zabrániť, aby sa diali krivdy maďarskému obyvateľstvu.⁹⁶⁵ Maďarský zástupca mal do 24 hodín reagovať na prejav P. Winklera a rokovanie sa skončilo.

Nasledujúce rokovanie ZK 27. novembra 1946 pokračovalo odpoveďou L. Márka na prejav P. Winklera z predchádzajúceho rokovania. Výsledkom mala

963 SNA, f. ZK, š. 9. Poznámky P. Winklera z 25. 11. 1946 k maďarskému návrhu vo veci čl. záväzkov.

964 SNA, f. ZK, š. 9. Zápisnica z V. zasadania ZK 25. 11. 1946.

965 SNA, f. ZK, š. 9. Zápisnica z V. zasadania ZK 25. 11. 1946.

byť dohoda, ako majú zúčastnené strany predložiť informáciu o plnení svojich záväzkov. Podľa maďarského návrhu tak mala urobiť iba čsl. strana, československý návrh predpokladal, že to urobia recipročne obe strany. Po prerušení a neoficiálnej porade, k dohode (ako bývalo zvykom) nedošlo. Márk považoval aj toto prerušenie za neodôvodnené a obvinil čsl. stranu, že chce do maďarského návrhu, o ktorom sa malo rokovať, prepašovať iný návrh. Československá strana mala priniesť dokazovanie a fakty, že plní svoje záväzky a to neurobila a snažila sa odpútať pozornosť iným návrhom odvolávajúc sa na falošnú reciprocitu. „Zástupca čsl. vlády nezložil dôkazy tu na stôl. Z toho usudzujem, že žiadne dôkazy nie sú... Nedám sa do rokovania o žiadnej inej otázke, kým Zmiešaná komisia nesplní svoju povinnosť...“⁹⁶⁶ Po týchto slovách opustil miestnosť. Pavel Winkler odmietol obvinenia L. Márka. Deklaroval, že čsl. vláda, ako to povedal vo svojom prejave, bola ochotná predložiť všetky normy a opatrenia dokazujúce plnenie jej záväzkov a maďarská strana k nim mohla ľahko získať prístup, ak by akceptovala „prirodzenú“ zásadu reciprocity a predložila aj svoje normy a opatrenia na potvrdenie plnenia svojich záväzkov. József Péchy však skonštatoval, že čsl. strana sa vzpiera predložiť nariadenia a vnútorné predpisy dokazujúce plnenie čsl. záväzkov.⁹⁶⁷

Na ďalšom rokovaní 28. novembra 1946 J. Péchy pokračoval v konkrétnom vymenovaní porušení Dohody z čsl. strany, predkladal zoznamy osôb, ktoré boli vypovedané do Maďarska (aj také, ktoré boli v zoznamoch na presídlenie podľa čl. V Dohody), predložil obežník Povereníctva spravodlivosti zo 4. júla 1946,⁹⁶⁸ ktorý nabádal k masovým procesom s Maďarmi a navyšovaniu počtu odsúdených. Pavol Pohánka upozornil, že J. Péchy pokračuje v prednášaní o bode, o ktorom bolo v predchádzajúci deň na základe §29 rokovacieho poriadku konanie prerušené. V rámci diskusie o formálnom naplnení článkov rokovacieho poriadku a oprávnenosti predkladať ďalej dôkazy o neplnení čsl. záväzkov L. Márk konštatoval, že predložili množstvo dôkazov, že čsl. strana svoje záväzky neplní. Maďarská strana trvala na tom, aby sa rokovalo iba o čsl. záväzkoch a odmietali rozširovanie problematiky o iné témy (maďarské záväzky). Poznámku P. Pohánku, že J. Péchyho nechcel prerušovať iba zo zdvorilosti L. Márk využil na konštatovanie, že mu nie je jasné, či ide o priateľské posedenie alebo rokovanie o vážnych otázkach. Trval na tom, že on sa rokovania zúčastní iba vtedy, ak sa bude rokovať o schválenom bode programu,

966 SNA, f. ZK, š. 9. Zápisnica z V. zasadania ZK 27. 11. 1946.

967 SNA, f. ZK, š. 9. Zápisnica z V. zasadania ZK 27. 11. 1946.

968 SNA, f. ZK, š. 9. Obežník Povereníctva pre pravosúdie zo 4. 7. 1946 o ľudovom súdnictve.

ktorý predložila maďarská zložka a rokovanie opäť opustil. Poradu opustil aj predseda maďarskej zložky J. Péchy, čím rokovanie skončilo.⁹⁶⁹

Na ďalšom zasadaní ZK sa zástupca maďarskej vlády L. Márk nezúčastnil. Podľa predsedu maďarskej zložky bol o rokovaní upovedomený iba neúradne a tak D. Okáli, ktorý rokovaníu predsedal, urobil prestávku, aby J. Péchy zástupcu maďarskej vlády informoval. Na začiatku prezentoval J. Péchy články denníkov *Pravda* a *Čas*,⁹⁷⁰ z ktorých „vysvitá“, že na Slovensku sa začala vnútorná kolonizácia Maďarov. Vyzval zástupcu čsl. vlády P. Winklera, či trvá na svojom referáte z 19. novembra 1946, keďže fakty zverejnené v tlači jeho tvrdeniam odporujú. P. Winkler opäť vyhlásil, že „*ide o vnútroštátne opatrenia, zamerané na pracovnú mobilizáciu, ktoré nesúvisia s výmenou obyvateľstva*“ a vyzval maďarskú zložku, aby odpovedala na jeho otázku z predchádzajúceho dňa, „*ohľadom suspendovania výmeny obyvateľstva*“.⁹⁷¹ Daniel Okáli naďalej odmietal, aby pokračovalo rokovanie o I. bode programu, ktorým boli záväzky čsl. vlády, lebo ho považoval podľa rokovacieho poriadku pre nedohodu za odročené. Maďarská zložka to hodnotila ako odmietanie niest zodpovednosť a uhýbanie sa pred rokovaním, ku ktorému predložila maďarská zložka dokumentačný materiál. Navrhol, „*nech Zmiešaná komisia zistí, či československá vláda včas vydala nariadenia a urobila všetky opatrenia, ktoré sú potrebné na zaistenie presného a úplného výkonu záväzkov... a či tieto záväzky skutočne dodržala*“.⁹⁷² Požadoval, aby boli vyplatené sociálne dávky (existenčné minimum) pre prepustených verejných zamestnancov v hodnote 2000 Kčs mesačne. Odmietol, aby sa maďarská požiadavka spájala s inými čsl. návrhmi a pokračoval v čítaní dôkazov. Potom navrhol, aby ZK odišla na „*miesto samé*“ tieto dôkazy preveriť, ak má čsl. zložka pochybnosti. Keď ho P. Pohánka, ako predseda, upozornil, že skúmať sa má, či čsl. strana vydala nariadenia a nie situácia v obciach, J. Péchy argumentoval, že porovnal právnu normu s jej aplikáciou v dedinách a zistil, že nejde o „*pracovnú povinnosť, ale rozsídľovanie*“. Pohánka maďarského predsedu vyzval, aby pokračoval v prednese o II. bode, teda o plnení záväzkov maďarskej strany a potom bude možné po predložení celého materiálu diskutovať o prednesenej správe. Ten to odmietol, s tým, že očakáva o diskusiu o prednesených faktoch. K dohode nedošlo a tak bolo rokovanie ukončené.⁹⁷³

969 SNA, f. ZK, š. 9. Zápisnica z V. zasadania ZK 28. 11. 1946.

970 Išlo o články: *Čas*, č. 268, 29. 11. 1946. Maďari prisídlení z Parkane; *Pravda*, č. 271, 30. 11. 1946. Nové nariadenia SNR.

971 SNA, f. ZK, š. 9. Zápisnica z V. zasadania ZK 30. 11. 1946.

972 SNA, f. ZK, š. 9. Zápisnica z V. zasadania ZK 30. 11. 1946.

973 SNA, f. ZK, š. 9. Zápisnica z V. zasadania ZK 30. 11. 1946.

Československo-maďarský diskurz jednoznačne zmenil charakter. Namiesto čl. prevahy podporovanej snahou o naplňovanie podpísanej Dohody nadobudla z čl. strany obranný charakter. Československá strana mohla nie len Maďarsku, ale najmä veľmociam, len ťažko dokazovať, že presídľovanie Maďarov do Čiech je len nevinným a zákonným vnútropolitickým riešením nedostatku pracovných síl v Sudetoch.

Československá diplomacia sa v tomto období zároveň usilovala predložiť nové návrhy, ktoré by umožnili začať výmenu obyvateľstva. Tá vzhľadom k podpísanej medzinárodnej dohode zostávala najstabilnejším prvkom riešenia maďarskej otázky v ČSR. Po prvých rozhovoroch s predstaviteľom čl. delegácie pri SKK gen. Dastichom pripravil J. Gyöngyösi druhú nótu Československu 27. novembra 1946, v ktorej oznámil suspendovanie Dohody. Mihály Károlyi zaslal osobný list 29. novembra prezidentovi E. Benešovi a kardinál József Mindszenty predniesol ostrý prejav proti vysídľovaniu Maďarov do Čiech.⁹⁷⁴ Benešova odpoveď, v ktorej Beneš uviedol, že Maďarsko sabotovalo Dohodu o výmene bola v maďarskej tlači zverejnená 28. decembra 1946.⁹⁷⁵

Povereníctvo vnútra informovalo D. Okáliho, že bezpečnostné služby monitorovali pohyb „maďarskej komisie“ v Bratislave (teda maďarskej zložky ZK). Napriek úsiliu sa im nepodarilo zistiť podstatné alebo prekvapujúce informácie. Konštatovali, že členovia komisie odsudzujú a kritizujú postup čl. orgánov pri vysídľovaní Maďarov do Čiech koncom novembra 1946. Upozornili na formulácie a spôsob akým popisovali udalosti na Slovensku. Napr. že „*občania maďarskej národnosti boli vedení členmi NB na retiazkach a špagátoch...*“ odsudzovali neľudský spôsob deportácií, sledované osoby prirovnávali udalosti voči Maďarom k prenasledovaniu Židov Nemcami a pod. Z hľadiska interpretácie získaných výsledkov zo sledovania možno spomenúť

974 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za október až december 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK zo 17. 1. 1947 gen. Dasticha. Podrobnejšie o aktivitách kardinála Mindszentyho: BALOGH, Margit. Vojnoví zajatci, internovaní, vysídlení. Aktivity Józsefa Mindszentyho, kardinála Maďarska v oblasti ľudských práv (1945 – 1948). In *Historický časopis*, roč. 61, 2013, č. 1, s. 45-84; JANEK, István. Činnosť maďarského kardinála Józsefa Mindszentyho v záujme pozastavenia Benešových dekrétov v rokoch 1945 – 1947. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Zmeny hraníc a pohyb obyvateľstva v Európe po druhej svetovej vojne*. Košice : Šafárikpress, 2020, s. 195-220; JANEK, István. Maďarský pohľad na angažovanie se kardinála Józsefa Mindszentyho v riešení otázky československých Maďarů v letech 1945–1947. In *Slovanský přehled*, roč. 95, 2009, č. 1, s. 37-57; BUKOVSKÝ, László. *A Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség és a Mindszenty-per szlovákiai recepciója*. Budapest – Somorja : Nemzeti Emlékezet Bizottsága – Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2016;

975 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za október až december 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK zo 17. 1. 1947 gen. Dasticha.

neujasnenosť a nezorientovanosť spravodajcov, ktorí nerozlišovali medzi rozhodnutiami ZK a dekrétom prezidenta č. 88/1945 Zb. O Maďaroch na Slovensku písali ako o občanoch, aj keď im občianstvo bolo odňaté a pod.⁹⁷⁶

Maďarská strana reagovala na vzniknutú situáciu aj tým, že na konci novembra 1946 boli zastavené jednosmerné transporty nemajetných Slovákov z Maďarska, tzv. osmičkárov. Dňa 1. decembra 1946 zaslal F. Dastich depešu, v ktorej informoval o posledných udalostiach, po tom ako presvedčil ministra Gyöngyösiho, aby ešte 30. novembra 1946 odišiel transport „osmičkárov“ z Nyíregyházy s 210 ľuďmi, hovoril aj s ďalšími maďarskými verejnými činiteľmi, s podpredsedom vlády Á. Szakasitsom, predstaviteľom maďarských komunistov M. Rákosim, P. Sebestyénom a významnou osobnosťou maďarskej delegácie na mierových rokovaní v Paríži I. Kertészom. Svoje rozhovory sumarizoval v tom zmysle, že aj Maďari sa domnievajú, že súčasná situácia je škodlivá pre obe strany a je dôsledkom nedôvery medzi oboma stranami. Východisko zo slepej uličky vidia, podľa F. Dasticha, maďarskí činitelia v začatí nových rozhovorov a doplnení a zjednodušení dohody, upresnení presných počtov presídľovaných. Jedným z návrhov bolo aj výmena všetkých osôb v ZK zaťažených minulosťou a neplodnými rozpormi a stanoviť novej komisii presné termíny pre dokončenie prác komisie. V prípade začatia rozhovorov žiadali zastaviť presídľovanie Maďarov zo Slovenska do Čiech. Tento návrh považoval F. Dastich za prijateľný a odporúčal zmierniť tvrdosť dekrétu č. 88/1945 Sb.⁹⁷⁷

O týchto informáciách rokovalo predsedníctvo čl. vlády 5. decembra 1946. *„Neuzatvárame sa pred možnosťou rokovať s Maďarmi, ale nie preto, aby dohoda z 27. februára 1946 bola revidovaná.“* Československá vláda bola ochotná uvažovať o tom, aby sa presne stanovil počet presídľencov z jednej aj z druhej strany, aj o praktickom riešení sporných otázok, ktoré ZK nebola schopná vyriešiť. Tiež bola ochotná vymeniť členov ZK *„okrem dr. Okáliho, ktorého by bolo ťažké nahradiť“*. Za žiadnych okolností však nechcela zastaviť akciu *„pri ktorej nejde o vysídlenie, ale jedine o právnu aplikáciu právnych predpisov o mobilizácii pracovných síl na Maďarov. Ide o zákonné predpisy všeobecné, aplikovateľné na všetkých bez rozdielu. K pracovnej povinnosti sú mobilizovaní aj Slováci, počtom asi 180 000, musia byť aj Maďari. Ak sa vyskytli nejaké rozdiely pri uskutočňovaní, sú dané tým, že Slováci sa podrobujú zákonom dobrovoľne, kým Maďari sa jej pod vplyvom budapeštianskej propagandy usilujú vyhnúť a jednak tým, že sa československé úrady snažia byť ústretové*

976 SNA, f. OÚ, Situačná správa Povereníctva vnútra (oddelenie Z) o činnosti maďarskej komisie z 23. 11. 1946.

977 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120. Správa gen. F. Dasticha z 1. 12. 1946, č. 815. 247.

želaniam niektorých Maďarov, aby mohli vziať so sebou celé rodiny.⁹⁷⁸ Pravdou však je, že Slováci neboli vyzývaní k pracovnej povinnosti dekrétmi, ktoré by ich pridelovali na konkrétne miesto určenia a na ich majetok neboli dosadzovaní „dôvernici“.

Zasadanie ZK pokračovalo 2. decembra 1946 a pred rokovaním mimo programu opäť vystúpil zástupca maďarskej vlády L. Márk. Maďarská strana potom dodala v osobitných prílohách osobitné zoznamy osôb z radov verejných zamestnancov, zamestnancov pôšt, železníc a invalidov, učiteľov a kňazov, ktorým neboli vyplatené sociálne dávky a rozsiahle zoznamy osôb, ktorým bol konfiškovaný majetok bez konania pred ľudovým súdom, napriek tomu, že ľudový súd neudelil konfiškáciu majetku, osobám, ktoré ľudový súd oslobodil. Taktiež zoznam intervencií maďarského Zmocnenca a zoznam neoprávnených konfiškácií podľa jednotlivých obcí.⁹⁷⁹ Čsl. strana vzhľadom na rozsiahlosť materiálu požadovala čas na jeho preštudovanie a na konci schôdze bola určená táto lehota na 9. decembra 1946. Ešte predtým však D. Okáli maďarskú stranu upozornil, že podľa Dodatkového protokolu sa výhody a teda aj vyňatie spod konfiškácie vzťahuje iba na osoby, ktoré sa neprevinili proti ČSR a pri konfiškáciách majetku podľa prezidentského dekrétu č. 108/Zb. sa nekonfiškujú v prípade Nemcov a Maďarov iba tým osobám, ktoré „preukážu, že zostali verné Čsl. republike, nikdy sa neprevinili proti národu českému a slovenskému alebo trpeli pod nacistickým...“⁹⁸⁰ Pri nariadení č. 64/1946 Zb. n. SNR sa majetok nekonfiškujú iba tým osobám maďarskej alebo nemeckej národnosti, ktoré sa zúčastnili na Slovenskom národnom povstaní alebo ich majetok neprevyšuje výmeru 50 ha. Na kritiku J. Péchyho, že toto nariadenie zmenilo podmienku po podpísaní Dohody uviedol, že nariadenie bolo prijaté 14. mája 1946, teda deň pred ratifikáciou Dohody a vtedy ešte nebolo jasné, či Dohoda vôbec bude ratifikovaná. Zdôraznil, že nariadenie nebolo prijímané

978 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120. Uznesenia Predsedníctva vlády z 5. 12. 1945. Viď denie problematiky zo strany čsl. úradov dokumentuje Správa Z. Procházku z 12. 6. 1947: „Obrat nastal tesne na konci roku 1946, keď sa československá vláda rozhodla, že tak ako iné zložky obyvateľstva Československa, podrobí tiež jeho maďarskú zložku povinnostiam plynúcim z dekrétu č. 88/1945 Sb. o pracovnej povinnosti. Do tej doby nepovolávali československé úrady maďarské obyvateľstvo k pracovnej povinnosti, aby tým nevznášali zmätok do priprav k výmene obyvateľstva. Keď však neústupnosťou maďarskej vlády nádeje na uskutočnenie Dohody stále klesali, bolo začaté tiež povolávanie maďarského obyvateľstva k povinným prácam a počas zimných mesiacov bolo premiestnené do Čiech a Moravy zo Slovenska niekoľko tisíc osôb maďarskej národnosti.“ AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120. Správa Z. Procházku pre zastupiteľské úrady z 12. 6. 1946.

979 Všetky uvedené rozsiahle zoznamy sú súčasťou dokumentácie ZK (SNA, f. ZK, š. 9).

980 SNA, f. ZK, š. 9. Zápisnica z V. zasadania ZK 2. 12. 1946.

kvôli Dohode o výmene obyvateľstva, ale kvôli tomu, že sa blížili v ČSR parlamentné voľby. Na kritiku, že čl. úrady neodpovedali na intervencie zmocnenca F. Wagnera uviedol, že tento intervenoval neprávom, lebo podľa vymenených listov z 27. februára 1946 mal právo intervenovať iba v záujme osôb určených na presídlenie a tie boli stanovené až 26. augusta 1946.⁹⁸¹

Ministerstvo zahraničných vecí zaslalo 6. decembra 1946 čl. delegátovi pri SKK nótu, ktorá bola v nasledujúci deň doručená maďarskému MZV. Československá strana v nej kritizovala Maďarsko za prekážky, ktoré vytvára k realizácii Dohody, najmä agitáciu medzi Slovákmi, aby odvolali svoje prihlášky k výmene obyvateľstva. V nóte sa uvádzalo, že neblahá kampaň Maďarska proti výmene a proti ČSR sa prejavila aj na „*postoji maďarské vlády k mobilizaci pracovných sil, prováděné v poslední době na Slovensku, třebaže tato mobilizace není v naprosto žádné souvislosti s výměnou obyvateľstva a řešením otázky maďarského obyvateľstva v Československu. Běží tu o vnitrostátní opatření, vztahující se na veškeré obyvateľstvo a tedy též na obyvateľstvo maďarské národnosti.*“⁹⁸² Kritizovala najmä maďarskú propagandu proti mobilizácii pracovných síl, ktorá zavádzajúco informuje o strelbe do Maďarov, o vypalovaní obcí, o neludskom zaobchádzaní, o odvážaní starcov, tehotných žien a malých detí.⁹⁸³ Skutočnosť, že ide o propagandu podľa nóty najlepšie dokumentuje „*stanovisko zaujaté Vámi, pane ministře, 28. listopadu 1946*“ v Národnom zhromaždení, že násilné deportácie sú schopné vyvolať nenávisť voči ČSR v maďarskom národe a prirovnal túto kampaň k iredentistickej a revizionistickej kampani predchádzajúceho režimu v Maďarsku. Prvý krok k zmene pomerov videla čl. strana plnení podpísanej Dohody.⁹⁸⁴

Je však potrebné pripomenúť, že samotná myšlienka nedobrovoľného presídľovania vybraného etnika alebo akejkoľvek skupiny štátnou mocou je neprijateľná. Spôsob, akým sa realizovalo nútené presídľovanie Maďarov do Čiech, v zime, nedodržiavajúci ani normu, ktorou sa mal riadiť, vzbudil pohoršenie u mnohých ľudí, cirkevných predstaviteľov, novinárov a navyše bol

981 SNA, f. ZK, š. 9. Zápisnica z V. zasadania ZK 2. 12. 1946.

982 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. List ministra zahraničných vecí J. Masaryka ministromi J. Gyöngyösimu z 9. 12. 1946.

983 Je pravda, že dôsledky takejto preexponovanej propagandy, ktorá vytvorila mýtus o tisícoch mŕtvych pri nútenom presídľovaní sa objavuje dokonca aj v dnešnej odbornej spisbe v Maďarsku, ktorú môžeme ináč považovať za objektívnu. Príkladom je zavádzajúca a nepravdivá formulácia z publikácie I. Romsicsa, formálne sa odkazujúca na citovanú publikáciu K. Vadkertyovej: „*Počet deportovaných presťahoval 40 000 osôb, z čoho takmer tisíc osôb zahynulo v dôsledku mrazu alebo násilia.*“ (Romsics, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 302).

984 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. Československá nóta zo 7. 12. 1946.

kontraproduktívny aj z politického hľadiska, nehovoriac už o humanite a slobodách človeka.⁹⁸⁵

Napätá situácia sa prejavila aj na rokovaniach ZK 9. decembra 1946, kde predseda maďarskej zložky J. Péchy obvinil čl. zložku, že zmanipulovala maďarskú časť komisie na rokovaniach v Starom Smokovci a viackrát spomenul, že rozhodnutie ZK č. 16 je zmätočné a rozhodnutia ZK č. 14 a 6 presahujú rámec Dohody.⁹⁸⁶ Kľúčovým problémom bolo opäť plnenie československých záväzkov, „suspendovanie“ konfiškácie maďarských vlastníkov a sociálna pomoc pre prepustených verejných zamestnancov a penzistov.⁹⁸⁷ P. Winkler naozaj 9. decembra predložil vyjadrenie k materiálom predloženým maďarskou stranou. Ich podstatou boli výhrady voči postupu maďarskej strany, najmä to, že odmietla, aby sa ZK recipročne zaoberala plnením záväzkov oboch strán, ktoré prijali v súvislosti s Dohodou. Kritizoval tiež to, že maďarská strana pozastavila jednostranné transporty Slovákov z Maďarska podľa rozhodnutia ZK č. 8 a položil otázku, či vôbec má maďarská strana záujem pokračovať v rokovaniach o výmene obyvateľstva. S výhradou, že „nepovažuje za vhodné sa zaoberať dielčím otázkami aj seba väčšej dôležitosti, kým Zmiešaná komisia ... nevyjasní základné a skutočné otázky výkonu Dohody“, venoval sa plneniu záväzkov čl. stranou. Zopakoval, že pracovná mobilizácia je vnútorným opatrením v rámci právnych predpisov o pracovnom nasadení. To, že sa tento problém riešil na diplomatickej úrovni označil za dôkaz, že to nie je záležitosť, o ktorej by mala rokovať ZK. Argumentoval, že na záväzok, že sa nebude uskutočňovať vypovedanie a presídľovanie Maďarov nie je potrebné žiadne nariadenie, naopak, maďarská zložka by mala dokázať, že čl. strana nariadenie na ich vypovedanie a premiestňovanie prijala. Pokiaľ ide o pozastavenie konfiškácie majetku Maďarov na základe rozhodnutia vlády z 24. októbra 1945, uviedol konkrétne predpisy, ktoré toto uznesenie upravovali. K platom verejných zamestnancov uvádzal uznesenie Dočasného národného zhromaždenia z 12. apríla 1946, ktorým súhlasilo, aby čl. vláda poskytla bývalým verejným zamestnancom sociálnu podporu vo výške existenčného minima a uznesenie čl. vlády z 5. augusta 1946, ktoré ukladalo Ministerstvu financií po dohode so SNR a povereníkmi pripraviť uznesenie o sociálnej pomoci bývalým verejným zamestnancom. Na základe §3 nariadenia č. 99/1945 Zb. n. SNR z 910 žiadostí o sociálnu podporu bolo vyhovené v 867 prípadoch. V 43 prípadoch bola

985 Podrobnejšie o tom: ŠUTAJ, Š. *Nútené presídlenie...*

986 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. Správa D. Okáliho o V. zasadaní Zmiešanej komisie zo 6. 1. 1947.

987 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. Správa D. Okáliho o V. zasadaní Zmiešanej komisie zo 6. 1. 1947.

podpora zamietnutá, lebo išlo o osoby, ktoré sa previnili voči Československej republike.⁹⁸⁸ Pohánka navrhol, aby bolo prijaté uznesenie, že „čsl. vláda prijala nariadenia a urobila všetky opatrenia, ktoré sú potrebné na zaistenie presného a plného výkonu záväzkov“ a navrhol, aby sa sociálne dávky pre verejných zamestnancov vyplácali späť od 15. mája 1946.⁹⁸⁹ Péchy okamžite predniesol výhradu, že súčasťou výkladu P. Winklera nebola informácia o uplatňovaní zmieňovaných nariadení a neobsiahla odpovede na všetky maďarskou stranou predložené otázky. Na vyjadrenie si vyžiadal tri dni.⁹⁹⁰

Československá strana inklinovala k verzii rozhodnutia, ktoré by zaviazalo zástupcov vlád v ZK, aby pripravili celkový prehľad záväzkov oboch zúčastnených štátov z Dohody a z Dodatkového protokolu. Podľa D. Okáliho sa nechceli vyhnúť zodpovednosti za problémy, ktoré boli reálne na čsl. strane predovšetkým v spomínaných dvoch oblastiach, ale požadovali, aby sa uskutočnil aj „audit“ maďarských záväzkov a ich neplnenia, ktoré z čsl. pohľadu spôsobovali, že sa výmena obyvateľstva nezačala a že sa vytvárali „umelé“ prekážky na jej realizáciu. Maďarská strana recipročné kontrolne mechanizmy odmietala. Rokovania ZK boli podľa §29 jej rokovacieho poriadku prerušené.

Dňa 7. decembra 1946 odovzdal československý delegát pri SKK gen. Dastich maďarskému ministrovi zahraničných vecí nótu čsl. vlády, v ktorej sa detailne uvádza, ako Maďarsko porušuje Dohodu o výmene obyvateľstva. Maďarská verejnosť s ňou bola oboznámená až 12. decembra, v čase, keď sa Slováci prihlásení na výmenu obrátili na predsedu vlády F. Nagya a žiadali o urýchlený začiatok presídľovania.⁹⁹¹ Informácia F. Dasticha zo 7. decembra 1946 československému MZV uvádzala, že napriek všetkému úsiliu nie je možné presne dodržať dekrét č. 88/1945 Zb. a vyhnúť sa sťahovaniu celých rodín. Vzhľadom na to, že maďarská vláda pre začiatok rokovania potrebuje upokojiť verejnú mienku, F. Dastich odporúčal, aby čsl. vláda zvažila zastavenie transportov, čím by preukázala svoju benevolenciu. Ak to má byť účinné

988 Uvádzal: výnos Ministerstva vnútra 31. 3. 1946, ktorý sa týkal v §7 suspendovania majetku osôb maďarskej národnosti; Obežníky Povereníctva vnútra z 15. 5. 1946 a 16. novembra 1946; Pokyny Osídľovacieho úradu pre Slovensko z 25. júna 1946 uverejnené vo VOÚS.

989 SNA, f. ZK, š. 9. Zápisnica z V. zasadania ZK 9. 12. 1946 (súčasťou boli aj návrh vládneho nariadenia, ktorým sa vyberali spod konfiškácie majetky osôb maďarskej národnosti presťahovaných z Československa do Maďarska a Návrh uznesenia Zboru povereníkov o poskytnutí preddavku štátnym a verejným zamestnancom a ich pozostalým maďarskej národnosti (SNA, f. ZK, š. 9).

990 SNA, f. ZK, š. 9. Zápisnica z V. zasadania ZK 9. 12. 1946.

991 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. List J. Masaryka J. Gyöngyösimu z 9. 12. 1946.

Dastich navrhoval prerušenie transportov od 15. decembra 1947.⁹⁹² Minister zahraničných vecí J. Masaryk pozeral na činnosť ZK s dešpektom. Tento názor tlmočil aj v liste maďarskému rezortnému kolegovi J. Gyöngyösimu v decembri 1946. Hoci komisia zasadala skoro bez prestávky od júna 1946, podľa J. Masaryka dosiahla len obmedzené výsledky, aj to len na začiatku. Podľa J. Masaryka maďarská vláda odvolala maďarského predsedu komisie len preto, že boli aj takéto výsledky dosiahnuté a pohrozila mu, že bude proti nemu začaté disciplinárne konanie.⁹⁹³ Riadne prijaté rozhodnutie Zmiešanej komisie vyhlásila maďarská vláda za neplatné. Maďarskí zástupcovia v ZK v ďalšej jej práci sa usilovali hatiť jej činnosť. Vnášali na rokovanie všeobecné nekonkretizované podmienky, od ktorých robili závislou činnosť komisie. J. Masaryk sumarizoval, že výsledkom tejto činnosti maďarských orgánov je, že po deviatich mesiacoch od podpísania dohody nebol z ČSR do Maďarska presťahovaný ani jeden Maďar a ani sa nezačalo s prípravou na ich osídlenie.⁹⁹⁴

V liste ministra z 9. decembra 1946 J. Masaryk ostro kritizoval maďarskú politiku zdržiavania výmeny obyvateľstva a žiadal maďarskú vládu, aby okamžite začala vážne plnenie Dohody o výmene obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom, aby sa postarala o fungovanie maďarskej zložky spoločnej Zmiešanej komisie.⁹⁹⁵ J. Masaryk v mene čl. vlády tlmočil maďarskej vláde tieto priania: „1 aby maďarská vláda prikočila k vážnemu plneniu Dohody o výmene obyvateľstva z 27. februára 1946 a všetkých rozhodnutí Zmiešanej komisie československo-maďarskej tak, aby táto Dohoda mohla byť do určité lehoty a oboch strán súčasne plnená. 2 aby sa maďarská vláda postarala o to, aby maďarská zložka Československo-maďarskej Zmiešanej komisie – po dohode s československou zložkou – urýchlene splnila úlohy, ktoré Dohoda o výmene obyvateľstva z 27. februára 1946 prikazuje do pôsobnosti komisie a aby s československou zložkou určila časové termíny, do ktorých jednotlivé úlohy Zmiešanej komisie majú byť splnené tak, aby Dohoda z 27. februára 1946 bola v zmysle bodu 1 úplne uskutočnená. Československá vláda pritom prejavuje ochotu prerokovať priamo s maďarskou vládou všetky sporné otázky. 3 aby maďarská vláda zamedzila diskrimináciu Slovákov a Čechov, ktorí sa prihlásili na presídlenie a zabránila, aby neboli prenasledovaní z toho dôvodu ako aj ukončila maďarskú kampaň proti Dohode o výmene obyvateľstva. 4 aby členovia maďarskej pohraničnej

992 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120. Depeša gen. Dasticha zo 7. 12. 1946, č. 834. 252.

993 Podobné hodnotenie obsahuje aj: AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120. Správa Z. Procházku pre zastupiteľské úrady z 12. 6. 1946.

994 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. List ministra zahraničných vecí J. Masaryka ministromi J. Gyöngyösimu z 9. 12. 1946.

995 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. List J. Masaryka J. Gyöngyösimu z 9. 12. 1946.

stráže, ktorí sa zúčastnili strelby na československé územie a na československú pohraničnú stráž a najmä tí, ktorí spôsobili smrť F. Šindlera z Gútora, boli postavení pred súd a potrestaní a aby sa maďarská vláda postarala o to, aby boli nahradené spôsobené škody. 5. aby maďarská vláda urobila potrebné opatrenia, aby iredentistická kampaň, vedená maďarskou tlačou a rozhlasom proti Československu a verejné prejavy, smerujúce k podnecovaniu a znepokojovaniu maďarského obyvateľstva v Československu boli zastavené.⁹⁹⁶

Aj rokovanie ZK 16. decembra 1946 sa uskutočnilo v tieni „náborovej“ akcie. Denník *Pravda* uverejnil informáciu, že členovia maďarskej zložky ZK chodili v Kebeľkute dom od domu a robili propagandu proti náborovej akcii. Problém otvoril predseda maďarskej zložky J. Péchy, ktorý hovoril o tom, že cestou do Kebeľkutu dostalo jeho auto defekt a veliteľ NB (ktorého „chovanie bolo zdvorilé“) ho hodinu vyšetroval. P. Winkler potom hovoril o tom, že dostáva informácie o tom, že zástupcovia maďarskej misie chodia po južnom Slovensku a pod zámienkou úradných ciest, na ktoré nemajú odobrenie od ministerstva zahraničných vecí, agitujú proti „náboru“ pracovných síl. Taktiež K. Berecz informoval, že bol v Kebeľkute asi dve hodiny, lebo čakal, či sa ZK nerozhodne skúmať situáciu „na mieste“. Potom sa vrátil do Bratislavy, ale odmietol, že by robil po domoch agitáciu proti „náboru“.⁹⁹⁷ L. Márk s ľútosťou konštatoval, že napriek protestom obyvateľstva aj intervenciám z Maďarska „deportácie vzrastajú a sú nepretržité... odvážajú sa maloleté deti aj starí členovia rodiny...“ a predložil návrh na uskutočnenie obhliadky Zmiešanou komisiou. Maďarská zložka potom navrhla, aby Zmiešaná komisia prijala uznesenie, v ktorom konštatuje, že „československá vláda neurobila zadosť ani jednému zo svojich záväzkov obsiahnutých a podpísaných československou vládou v Protokole z 27. februára 1946 najmä: a/ nezastavila svoju činnosť smerujúcu k vypovedaniu Maďarov a rozsídľovaniu; b/ nesuspendovala vykonávanie úprav o konfiškácii majetku týchto osôb; c/ nezúčastnila sa na sociálnej výpomoci na zaistenie existenčného minima prepustených maďarských verejných zamestnancov“. Zmiešaná komisia mala vyzvať československú vládu, aby urobila nápravu a aby „boli súrne urobené opatrenia na zastavenie právnych krívd, ktoré vznikajú osobám maďarskej národnosti ... a na obnovenie (in integrum restitutio) pôvodného právneho postavenia týchto osôb.“⁹⁹⁸ Po krátkom prerušení rokovania P. Winkler konštatoval, že je zásadný rozdiel medzi tým,

996 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. List ministra zahraničných vecí J. Masaryka ministrovi J. Gyöngyösimu z 9. 12. 1946; AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. Československá nóta zo 7. 12. 1946.

997 SNA, f. ZK, š. 9. Zápisnica z V. zasadania ZK 16. 12. 1946.

998 SNA, f. ZK, š. 9. Zápisnica z V. zasadania ZK 16. 12. 1946.

ako vníma záväzky vyplývajúce z Protokolu maďarská a čsl. vláda. Maďarská vláda postavila problém do takého svetla, akoby išlo o samostatné „jednanie“ oddelené od ostatného obsahu Dohody, ba akoby „tvorili časove predchádzajúce podmienky“ pre realizáciu Dohody a ich neplnenie vytváralo podmienky pre možný „právny zánik Dohody“ *S takýmto ponímaním Dohody nemôžem súhlasiť a musím ho zamietnuť*. Podľa slov P. Winklera, čsl. vláda „prevzala záväzky za samozrejmeho predpokladu, že dôjde ku plneniu hlavného a podstatného obsahu Dohody – výmene obyvateľstva“. Upozornil, že Dohodu je potrebné vnímať ako jeden celok a nemožno z nej vytrhávať časť a podmieňovať tým plnenie hlavného obsahu Dohody. Pripomínal aj čl. 9 Protokolu, ktorý predpokladal plnenie Dohody, výmenu obyvateľstva a na to boli naviazané čsl. záväzky. Konštatoval: *„Keď sa maďarská vláda a maďarská zložka Zmiešanej komisie odvolávajú na to, že čsl. vláda za tých 9 mesiacov, ktoré uplynuli od podpísania Dohody neurobila všetko na splnenie svojich záväzkov ... musím s najväčším dôrazom poukázať na ten presvedčujúci fakt, že maďarská vláda za tých 9 mesiacov neprijala na svoje územie ani jednu jedinú osobu maďarskej národnosti z Československa, že teda neprikročila k začatiu presídľovania.“*⁹⁹⁹ Pripomenul, že pri podpísovaní Dohody politickí predstavitelia predpokladali, že vzájomné presídľovanie začne „po tohtoročnej žatve“ a maďarský minister zahraničných vecí deklaroval, že presídľovanie začne najneskôr v septembri 1946. Konštatoval, že z tohto základného rozdielu vo vnímaní Dohody, vyplývajú všetky ostatné rozpory „medzi československou a maďarskou koncepciou“. Preto sa maďarské „prednesy“ usilujú o riešenie detailných problémov, ktoré by zabrali množstvo hodín času množstvu úradov a úradníkov a odvádzajú pozornosť od rokovania o podstatných úlohách ZK. Konštatoval, že si „nechce osvojiť maďarskými prednesmi vsugerovaný, ba niekedy aj priamo diktovaný postup“ a zaoberať sa jednotlivými prípadmi, ktoré maďarská strana predložila na rokovanie a pustiť sa „do ich kritiky a rozboru“. Napriek tomu upozornil na to, že čsl. vláda musela osobitne protestovať proti tomu, že maďarskí politickí činitelia „podnecovali maďarské obyvateľstvo k hromadnému a organizovanému vyhýbaniu sa pracovnej povinnosti“, čo bolo príčinou, že čsl. orgány „museli použiť mimoriadne opatrenia opierajúce sa o čsl. právne predpisy“. Konštatoval, že propagandistické správy o hrôzostrašných atrocitách voči maďarskému obyvateľstvu, pripomínajúce nemeckú propagandu o prenasledovaní Nemcov v Sudetoch z roku 1938 „do ktorej sa zapojilo aj horthyovské Maďarsko“, boli čsl. vládou vyvrátené. Maďarský návrh na uznesenie nepovažoval za konštruktívny a odporučil, aby sa ZK venovala podstatným otázkam

999 SNA, f. ZK, š. 9. Zápisnica z V. zasadania ZK 16. 12. 1946.

na zabezpečenie výmeny obyvateľstva. Predseda D. Okáli po tomto vystúpení rokovanie ukončil.¹⁰⁰⁰

Maďarská zložka na rokovania ZK 18. decembra 1946 predložila návrh, aby ZK konštatovala, že si čsl. vláda nespĺnila svoje záväzku, ku ktorým sa zaviazala, aby urobila všetky opatrenia na ich zabezpečenie a aby „suspendovala“ všetky opatrenia voči Maďarom a zabezpečila plnenie záväzkov v sociálnej oblasti a aby „*obnovením pôvodného právneho stavu sa napravili všetky doteraz spáchané krivdy na maďarskom obyvateľstve v ČSR.*“¹⁰⁰¹ Čsl. strana sa ohradila pri ultimatívnom charakteru predloženého návrhu a v súlade s predchádzajúcim postojom navrhla, aby Zmiešaná komisia „*vyriekla*“, že obe strany si majú plniť prijaté záväzky a bola ochotná prijať záver, že čsl. strana má zabezpečiť výplatu sociálnej pomoci od 15. mája 1946, teda od dňa ratifikácie Dohody v maďarskom parlamente. Tento návrh maďarská strana odmietla. Zástupca maďarskej zložky obvinil čsl. stranu zo zaujatosti a vyhlásili, že nemôžu ďalej rokovať, kým nedostanú dispozície od maďarskej vlády. 18. decembra 1946 maďarský vládny delegát pri ZK László Márk zaslal čsl. zložke ZK vyhlásenie, v ktorom označil prebiehajúce presídľovanie Maďarov do Čiech za jednoznačné porušenie Dohody a vzhľadom na to zastavil účasť maďarskej strany na činnosti ZK. Vyhlásenie v tomto duchu dali aj ďalší členovia ZK J. Péchy, T. Geönczeöl a K. Berecz.¹⁰⁰² Na ďalšie rokovanie 19. decembra 1946 sa už maďarská zložka nedostavila. Nemohli byť schválené ani podrobné dopravné smernice, ktoré pripravila dopravná znalecká komisia v rozsahu 70 strán.¹⁰⁰³ Maďarská strana však 23. decembra 1946 definitívne opustila rokovanie Zmiešanej komisie. Daniel Okáli zasielal na MZV začiatkom januára 1947 informáciu o priebehu V. zasadania Zmiešanej komisie, ale o opustení rokovania ZK maďarskou zložkou sa ani nezmieneil.¹⁰⁰⁴ Okáli sa v správe pre MZV o V. zasadaní ZK o vplyve „náboru“ na rokovania ZK nezmieneil. Iba v súvislosti s maďarskými požiadavkami na zastavenie konfiškácií a vyplatenie sociálnych dávok verejným zamestnancom uviedol, že k tomu

1000 SNA, f. ZK, š. 9. Zápisnica z V. zasadania ZK 16. 12. 1946.

1001 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. Správa D. Okáliho o V. zasadaní Zmiešanej komisie zo 6. 1. 1947.

1002 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 135. Vyhlásenie L. Márka zo 18. 12. 1946 a vyhlásenie J. Péchyho, T. Geönczeöla a dr. Berecza z 18. 12. 1946.

1003 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. Správa D. Okáliho o V. zasadaní Zmiešanej komisie zo 6. 1. 1947.

1004 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. Správa D. Okáliho o V. zasadaní Zmiešanej komisie zo 6. 1. 1947. V správe sa síce uvádza, že podrobné informácie o rokovaní zasiela zástupca vlády v ZK P. Winkler, ale takéto závažné informácie by v správe asi nemala chýbať.

pribudli aj protesty proti premiestňovaniu maďarského obyvateľstva vo vnútri ČSR.¹⁰⁰⁵

Pre sviatky mali byť transporty Maďarov do Čiech zastavené 18. decembra 1946 a obnovené až po Novom roku. Ústretový krok sa snažil urobiť aj J. Gyöngyösi 21. decembra 1946, keď povedal delegácii Slovákov, ktorá ho navštívila a potom aj F. Dastichovi, že povolí obnovenie transportov podľa rozhodnutia ZK č. 8, ak F. Dastich potvrdí zastavenie nábora Maďarov do Čiech. V ten istý deň F. Dasticha navštívil S. Vájlok, ktorý požadoval to isté. Gyöngyösi vraj povolí transporty nemajetných a zabezpečí prijatie niekoľko tisíc Maďarov zo Slovenska, keď čl. vláda nebude pokračovať v transportoch zo Slovenska do Čiech. Dastich mu odpovedal, že na rok 1946 boli transporty zastavené, ale o roku 1947 nemôže dať stanovisko a tlmočil už prezentované stanovisko, že ide o vnútroštátnu záležitosť a vláda nie je ochotná spájať ju s problematikou výmeny obyvateľstva. Zároveň oznámil MZV dôvernú informáciu, že minister J. Gyöngyösi strávi Vianoce v Békéscsabe a že niektoré kruhy na maďarskom ministerstve zahraničných vecí uvažujú o vypovedaní Dohody o výmene obyvateľstva (I. Kertész a S. Vájlok).¹⁰⁰⁶ Napriek tomu, že recipročná výmena obyvateľstva nezačala v priebehu roku 1946 bolo podľa správy pre MZV zo 14. januára 1947 na Slovensko z Maďarska presídlených v 55 jednosmerných transportoch 8120 osôb, celkom 3991 rodín a mimo transportov 3535 osôb.¹⁰⁰⁷

Koncom roku 1946 vládny splnomocnenec D. Okáli zaslal V. Clementisovi list, v ktorom uvádzal, že vzhľadom na to, že od 4. januára sa má znovu uskutočňovať nábor Maďarov do Čiech, je potrebné rozhodnúť, či sa má rokovať s maďarskou vládou o výmene obyvateľstva alebo nie. Vyjadril svoj názor, že maďarská vláda bude ochotná dohodnúť sa o výmene obyvateľstva len v tom prípade, že sa nebude uskutočňovať nábor. „Je najvyšší čas, aby sa v tejto veci stalo rozhodnutie.“¹⁰⁰⁸ Už 6. januára 1947 napísal V. Clementis list J. Gyöngyösimu, v ktorom v nadväznosti na ich rozhovor z 20. novembra 1946, v záujme oboch krajín a realizácie Dohody navrhol, aby sa čím skôr zišli zástupcovia oboch vlád v Prahe. Navrhol, aby sa rokovalo o týchto konkrétnych otázkach: 1. Stanovenie počtu presídlelcov z oboch strán (do kvóty sa nezarátavajú osoby uvedené v dodatku V. Dohody; z čl. strany sa odsunie taký počet osôb, aký sa reálne presídlil alebo presídlil z počtu osôb prihlásených na výmenu, tieto

1005 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. Správa D. Okáliho o V. zasadaní Zmiešanej komisie zo 6. 1. 1947.

1006 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120. Správa gen. F. Dasticha z 23. 12. 1946, č. 865. 264.

1007 AMZV ČR, f. GS-A, 168. Správa predsedu OÚ pre MZV zo 14. 1. 1947.

1008 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. List D. Okáliho z 27. 12. 1946 V. Clementisovi.

osoby určuje čsl. strana; maďarská vláda povolí ďalšiu 30 dňovú lehotu na prihlasovanie sa Slovákov v Maďarsku); 2. Termín začatia a realizácie presídlenia (jednostranné transporty podľa čl. VIII sa začnú do 15 dní od podpisu dodatku k zmluve; dvojstranné transporty sa začnú 21 dní od podpisu dodatku; mesačný kontingent presídlených na každej strane bude 10 tisíc osôb; presídlenie sa bude uskutočňovať na základe čsl. presídľovacieho plánu; presídľovanie musí byť ukončené do 31. decembra 1947); 3. Práca ZK. Podľa návrhu V. Clementisa všetky sporné otázky mali byť vyriešené čsl. a maďarskou vládnu delegáciou a ZK, ktorá mala zároveň zasadať, bude všetky technické otázky riešiť vo forme rozhodnutí.¹⁰⁰⁹

Situáciu komplikovalo aj to, že maďarská verejnosť bola 5. januára 1947 informovaná o odhalení protištátneho sprisahania. Prvé komentáre zahraničnej tlače k udalostiam v Maďarsku vyvolali senzáciu vďaka správe AFP, že sprisahanie bolo namierené voči Československej republike a malo za cieľ podniknúť ozbrojený vpád na slovenské územie.¹⁰¹⁰

Dňa 13. januára 1947 sa stretol V. Clementis s maďarským vyslancom v Prahe F. Rosty-Forgáchom. Podľa jeho telefonátu s S. Vájlokcom, odpoveď na čsl. výzvy, ktoré odoslal F. Dastich by mala byť taká, že sa umožnia rokovania, ktoré by mohli byť ešte pred podpisovaním parížskych mierových zmlúv.¹⁰¹¹ Minister J. Gyöngyösi odpovedal Clementisovi listom z 13. januára 1947, ktorý bol doručený Clementisovi 15. januára. Za nevyhnutné považoval, aby sa rokovania medzi čsl. a maďarskou delegáciou uskutočnili, pretože rokovania ZK zostali na mŕtvom bode. Podľa neho však československé stanoviská prekrúcajú problémy a poskytli by jednostranné výhody československej strane, lebo nepíše nič o tom, ako splní svoje záväzky vyplývajúce z protokolu Dohody. Preto podľa neho stroskotali rokovania ZK a navyše pokračuje násilné rozsídľovanie maďarských rodín do Čiech. Maďarský minister uviedol, že maďarská vláda by rada videla riešenie týchto otázok, a preto súhlasí s bezprostredným rokovaním vládnych delegácií. Navrhol, aby sa rokovalo o počte presídlencom, o vytýčení lehôt k obojstrannému uskutočneniu Dohody, aj o splnení záväzkov čsl. vlády (suspendovanie, vypovedanie, konfiškáciu, rozsídľovanie, vyplácanie existenčného minima), o určení počtu maďarských presídlencom, ukončení práce ZK na základne dohôd docielených pri rokovaniach. Minister znovu navrhol, že je ochotný urýchlene vymeniť rovnaký počet nemajetných Maďarov za nemajetných Slovákov, ktorí sa prihlásili na presídlenie. Na záver

1009 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. List V. Clementisa zo 6. 1. 1947 J. Gyöngyösimu.

1010 ČIERNA-LANTAYOVÁ, D. *Podoby ...*, s. 109.

1011 AMZV ČR, f. GS-A, š. 162. Záznam rozhovoru V. Clementisa s Rosty-Forgáchom z 13. 1. 1947, č. 8. 824/A/1947.

vyjadril odhodlanie maďarskej vlády uskutočňovať výmenu obyvateľstva, ale nepovažoval to za možné, kým trvá rozsídľovanie Maďarov.¹⁰¹²

Po doručení maďarskej odpovede volal 16. januára 1947 vyslanec F. Rosty-Forgách Z. Procházkovi, či mu nevie oznámiť stanovisko československého MZV k Gyöngyösiho nóte. Procházka požiadal kabinet štátneho tajomníka V. Clementisa o stanovisko. Odpoveď štátneho tajomníka z 18. januára bola: „Nóta sa študuje, čakáme na maďarský originál. Tak ako nám bola nóta telegraficky oznámená, nezdá sa byť vhodným základom pre rokovanie.“¹⁰¹³

Blížilo sa podpísanie mierovej zmluvy a obe strany si začali uvedomovať, že bude potrebné vytvoriť možnosti pre obnovenie rokovaní o riešení najdôležitejších otázok slovensko-maďarských vzťahov. Zmiešaná komisia nezasadala. Pokračovalo však sondovanie názorov a „zákulisné“ rokovania, ktoré naznačovali možné rámce pre obnovenie rozhovorov na rôznych úrovniach. Na žiadosť zástupcu maďarskej vlády v ZK L. Márka došlo k jeho stretnutiu s čl. vládny m splnomocnencom a predsedom čl. časti ZK D. Okálím, zástupcom čl. vlády ZK P. Winklerom a členom ZK P. Zátureckým 19. januára 1947. Už predtým si P. Winkler vyžiadal súhlas s takýmto rokovaním u hlavného čl. vyjednávača s Maďarskom Z. Procházku. L. Márk vyhlásil, že rokuje nezáväzne a že nemá poverenie maďarskej strany. Podobné vyhlásenie vydali aj zástupcovia čl. strany a zhodli sa v tom, že názory sú oznamované len ad referendum. L. Márk naznačil, že maďarská vládna delegácia sa chystá vycestovať do Prahy, ak dostane pozvanie československej vlády 23. alebo 25. januára 1947. Delegácia mala pozostávať z 12 členov, medzi ktorými mali byť zástupcovia politických strán, niektorí členovia ZK, vládny komisár L. Jócsik, P. Sebestyén, šéf politickej sekcie MZV Gy. Heltai a čl. referent na maďarskom MZV S. Vájlok. Podľa L. Márka by bolo vhodné, aby zároveň s politickými reprezentáciami začala opäť zasadať aj Zmiešaná komisia, ktorá by mohla dohodnuté záležitosti hneď zapracovať do patričných rozhodnutí. László Márk predložil aj návrh možných tém na rokovanie. Prvou by malo byť ustálenie počtu presídľencov. Do úvahy pripadali dve alternatívy. 1. Presné stanovenie počtu presídľencov na oboch stranách (odpadli by problémy s kontrolou prihlášok, spornej národnosti, umožnilo by sa zaradiť aj osoby, ktoré sa prihlásili dodatočne, čím by sa kompenzovalo, že asi 20 % prihlásených sa neskôr už nechcelo presídliť). 2. Počet maďarských presídľencov sa ustáli podľa skutočného počtu presídľencov Slovákov a Čechov. V prípade druhej alternatívy, by sa všetci prihlásení považovali za Slovákov a maďarská strana by nemala

1012 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. Depeša F. Dasticha z 15. 1. 1947 o prijatí maďarskej nóty z 13. 1. 1947.

1013 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120. Záznam telefonického rozhovoru zo 16. 1. 1947.

námietky proti ich národnosti. Nerozhodovala by štátna príslušnosť, ale trvalé bydlisko na území Maďarska. Ďalšou otázkou bolo započítavanie presídlencov do kvóty. Za prirodzené považoval L. Márk, že do kvóty nemožno zaradiť osoby, ktoré pred rokom 1938 nemali čl. štátne občianstvo a súhlasil aj s tým, aby sa nezapočítavali osoby, ktoré do Maďarska odišli ešte pred znovuoobnovením čl. správy. Vzhľadom na to, že tieto veci nevyplývajú jasne zo znenia Dohody, považoval za potrebné riešiť to autoritatívnym výkladom. Podobne považoval za potrebné riešiť aj status tých Maďarov, ktorí odišli do Maďarska dobrovoľne a mohli by byť zaradení do kvóty na výmenu, aby mohli požívať výhody Dohody. Ďalšou otázkou bol problém sociálnej štruktúry presídlencov. Pri podpise Dohody vo vymenených listoch bolo konštatované, že sociálna štruktúra presídľovaných bude kopírovať sociálnu štruktúru obyvateľstva. Podľa D. Okáliho minister J. Gyöngyösi prejavil vôľu „odhliadnuť“ od skúmania, či táto štruktúra zodpovedá záväzku podľa vymenených listov. Neskôr sa však práve táto otázka stala predmetom vážnych sporov. Ďalšou otázkou bol termín začatia výmeny. Podľa L. Márka Maďarský vládny komisariát pre presídľovanie urobil všetky opatrenia, aby sa mohlo čím skôr začať s presídľovaním. Aj toto tvrdenie sa ukázalo neskôr ako nie celkom opodstatnené. Podľa maďarskej strany by sa v prechodnom čase namiesto jednosmernej výmeny „osmičkárov“ (jednosmerné transporty sociálne slabších osôb podľa rozhodnutia ZK č. 8) mohlo uskutočňovať dvojstranné presídľovanie nemajetných osôb počas prechodného obdobia, kým nezačne recipročná výmena obyvateľstva. Z oboch strán odznela požiadavka vyriešiť dopravné záležitosti a dopravný plán a v tejto súvislosti konštatovali, že je potrebné, aby ZK obnovila svoju činnosť. Ďalším vážnym problémom boli čl. záväzky dané pri podpise Dohody. Išlo najmä o zastavenie konfiškácie majetku osôb maďarskej národnosti, pričom L. Márk konštatoval, že je to pochopiteľné tam, kde ide o majetok nepriateľov a zradcov, ale upozornil aj na to, že je potrebné ustáliť, ktoré osoby majú takýto charakter. Vážna požiadavka maďarskej strany bola zastaviť „nasadenie“ (széttelepítés) osôb maďarskej národnosti podľa dekrétu č. 88/1945 Zb. Podľa názoru L. Márka by sa malo presídľovanie zastaviť buď dňom dojednania alebo dňom začatia výmeny obyvateľstva a malo by zostať v platnosti až „do konečného vyriešenia maďarskej otázky v ČSR“. Za významné považovali tiež vyplácanie sociálnych dávok verejným zamestnancom maďarskej národnosti nie od ratifikácie Dohody maďarským parlamentom, ale od 1. marca 1946 podľa čl. právnych noriem. Ďalšou otázkou na rokovanie bol prevoz hnutelností, teda revízia rozhodnutia ZK č. 16, ktoré taxatívne obmedzovalo prevážanie majetku presídlencami. Zastával názor, že presídlenci by si mohli previesť všetky svoje hnutelnosti, s výnimkou, kde to z technických (dopravných) dôvodov nie je možné. Československá strana vyjadrila názor,

že nie je proti revízii rozhodnutia, ale ide jej o to, aby nevznikli dopravné ťažkosti. Bolo tiež potrebné doriešiť finančné otázky (ustálenie prepočítacieho kurzu medzi forintom a korunou, vyriešiť problém aktív a pasív pri výmene obyvateľstva prostredníctvom mechanizmu medzištátneho finančného vyrovnania). Ako prejav dobrej vôle maďarská strana navrhla okamžité schválenie rozhodnutia č. 22 o vývoze hnutelností ZK.¹⁰¹⁴ Tieto všetky udalosti predchádzali stretnutiu Dasticha s Gyöngyösim, ktoré už spomína vo svojej knihe aj K. Vadkertyová.¹⁰¹⁵

František Dastich 20. januára informoval, že sa stretol s ministrom zahraničných vecí J. Gyöngyösim. Gyöngyösi zotrval na stanovisku depeše z 13. januára 1947 a zdôraznil, že kým trvá rozsídľovanie Maďarov, nemôžu rokovania viesť k pozitívnemu výsledku. Aj keď zastavenie presídľovania do Čiech vraj nechcel formulovať ako podmienku, prakticky to tak bolo. Ak by nebolo možné hneď presídľovanie Maďarov do Čiech zastaviť, navrhol dve cesty. Osobnú schôdzku so štátnym tajomníkom V. Clementisom, aby vyjasnili otázku priamym rokovaním alebo písomné vyhlásenie čl. zástupcu pri SKK F. Dasticha, že dňom začiatku výmeny obyvateľstva zastaví Československo transporty do Čiech. Podľa Dasticha veľký vplyv na maďarského ministra mala vnútorná kríza v krajine a naliehanie sovietskeho vyslanca Puškina.¹⁰¹⁶ Vladimír Clementis odpovedal depešou z 21. januára 1947. Prijateľnejšia sa mu zdala osobná schôdzka s J. Gyöngyösim. Oznámil, že v najbližších dňoch bude v Prahe, a preto je možné dohodnúť schôdzku, na ktorej by sa mali zúčastniť aj F. Dastich, D. Okáli a P. Winkler. Zároveň oznámil, že ak pod termínom osobná schôdzka rozumie J. Gyöngyösi, že schôdzke nemá byť daná publicita, súhlasí.¹⁰¹⁷

Nádejné stretnutie však zapadlo do zabudnutia. Československý delegát pri SKK gen. Dastich informoval D. Okáliho, že po informácii, ktorú dostal o rozhovoroch s L. Márkom, zisťoval u maďarskej vlády možnosti pre začiatky nových rokovaní. Oznámil, že maďarská strana zmenila stanovisko ohľadom

1014 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168, Záznam z rozhovoru Dr. Okáliho, Dr. Winklera a Dr. Zátureckého s Dr. Márkom 19. 1. 1947 v Bratislave; Tiež: (SNA, f. ZK, š. 12).

1015 K. Vadkertyová píše, že 20. januára 1947 F. Dastich „vyhľadal“ ministra J. Gyöngyösiho a „informoval ho, že v prípade obnovenia rokovaní je československá strana ochotná urobiť ústupky... a zastaví deportácie na nútené práce“. (VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 285).

1016 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. Depeša F. Dasticha z 20. 1. 1947.

1017 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. Depeša V. Clementisa F. Dastichovi z 21. 1. 1947.

rokovaní s čsl. stranou a nie je v najbližšej dobe ochotná začať rokovania.¹⁰¹⁸ Po tejto informácii D. Okáli osobne navštívil L. Márka, aby zistil dôvod zmeny stanoviska. Ten požiadal maďarského splnomocnenca F. Wagnera, aby zistil dôvod zmeny stanoviska. Wagner zistil, že to bolo spôsobené tým, že čsl. strana pokračovala v intenzívnom presídľovaní Maďarov do Čiech a podľa „*súkromnej a diskrétnej správy*“ boli z dediny Diakovce (Deáky) deportovaní švagor a príbuzní S. Vájloka.¹⁰¹⁹ Ten využil svoj vplyv na ministra J. Gyöngyösiho a maďarská vláda zmenila stanovisko k rokovaniam. „*Dr. Wagner vyhlásil, že toto je pravá príčina zmeny postoja a nie je potrebné, aby konzultoval ministerstvo zahraničných vecí v Budapešti.*“ L. Márk prisľúbil, že okamžite odcestuje do Budapešti a bude sa snažiť, aby sa maďarská strana vrátila k rokovaniam, lebo len tak je možné „*suspendovať akciu náboru pracovných síl.*“¹⁰²⁰ Do diplomatickej „reči“ sa tento príbeh pretavil v podobe oficiálnej diplomatickej nóty z 21. januára 1947 ministrom zahraničných vecí J. Masarykovi. Maďarský minister J. Gyöngyösi v nej protestoval proti nedodržiavaniu rozhodnutia ZK č. 7 čsl. stranou. Podľa tohto rozhodnutia sú osoby určené alebo prihlásené na presídlenie oslobodené od vojenskej povinnosti, platenia daní, reparačných dávok a akýchkoľvek iných plnení a osobných dávok. Zdôraznil, že v Maďarsku na základe rozhodnutia maďarskej vlády od 14. augusta 1946, sa toto rozhodnutie dôsledne dodržiava. Protestoval, že Maďari v ČSR tieto výhody rozhodnutia ZK č. 7 nepoživajú „*slovenské úrady hospodársky utláčajú osoby určené na presídlenie spolu s ostatnými Maďarmi na Slovensku a zbavujú ich ľudských a občianskych práv, vytrhávajú ich z domovov a osídľujú ich do*

1018 Oficiálnu informáciu pre MZV zaslali 20. 1. 1947 ako doplnok k záznamu o rozhovore s L. Márkom P. Winkler a P. Zátarecký. AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 135, Doplnok k záznamu z rozhovoru Dr. Okáliho, Dr. Winklera a Dr. Zátareckého s Dr. Márkom z 20. 1. 1947.

1019 „Osobné“ problémy Sándora Vájloka riešil aj v auguste 1946 štátny tajomník V. Clementis priamo v Paríži. S. Vájlok, v tom čase člen maďarskej delegácie na mierových rokovaníach, ho v osobnom liste žiadal, aby zakročil vo veci jeho otca, ktorý žil v Diakovciach a vraj dostal výmer, aby sa do šiestich dní vysťahoval z územia ČSR a zároveň mu oznámili, že sa konfiškujú jeho majetok. List neobsahoval dôvod vysťahovania. Vájlok odvolávajúc sa na Dohodu o výmene obyvateľstva napísal, že výmer má podľa jeho názoru osobný charakter: „*znamená, že drobný a sociálne slabý človek je vyhodенý na ulicu. Znajúc Vaše sociálne a politické zmýšľanie, úctive Vás prosím intervenovať u príslušných orgánov proti tomuto postupu.*“ V archíve ministerstva sa zachoval iba príkaz na prešetrenie celej záležitosti s tým, aby Povereníctvo vnútra zastavilo takýto postup v prípade, že sa potvrdí pravdivosť Vájlokovho listu. (AMZV ČR, f. GS-A, š. 149. List S. Vájloka z 10. 8. 1946 V. Clementisovi; šifra č. 41/A/46 pre ZAMINI z 18. 8. 1946).

1020 Ďalšie, tu uvedené informácie zaslal D. Okáli v osobnom liste z 20. 1. 1947 V. Clementisovi. AMZV ČR, f. GS-A, š. 173. List D. Okáliho z 20. 1. 1947 V. Clementisovi.

cudzieho prostredia. “ Minister v nóte varoval čsl. stranu, že v prípade, ak toto porušovanie rozhodnutia č. 7 neprestane, maďarská strana pozastaví uplatňovanie jeho výhod pre osoby prihlásené v Maďarsku na presídlenie.¹⁰²¹

Môžeme sa domnievať, že táto séria diplomatických debát medzi maďarskými a čsl. lídrami mala silný vplyv aj na D. Okáliho, ktorého názor na riešenie „maďarských“ otázok bol priamo (ako predsedu čsl. časti ZK, splnomocnenca pre maďarskú otázku, predsedu ČSPK), ale aj prostredníctvom jeho kontaktov na ministerstve zahraničných vecí, veľmi významný. Pre ďalší vývoj v rokovaní, zameraní ďalšej politickej línie, ale aj v problematike „náboru“ pracovných síl do Čiech je dôležitý záver jeho listu štátnemu tajomníkovi V. Clementisovi z 20. januára 1947. „...celá výmena obyvateľstva sa nachádza v kritickom stave. Naša vláda musí sa preto rozhodnúť, či v záujme výmeny ustúpi od svojho pôvodného stanoviska a či nábor suspenduje zahájením rokovania alebo len po úspešnom skončení rokovania. Dľa mojej skromnej mienky, ak je výhľad na úspešné rokovanie, môže byť nábor suspendovaný. V najhoršom prípade, po neúspešnom rokovaní, bude sa v náboře opäť pokračovať. Ba bude dôvod v náboře pokračovať ešte radikálnejšie. V každom prípade musí sa dobre uvážiť, či nechať tak presídľencov, ktorí strácajú poslednú nádej.“¹⁰²² D. Okáli patril jednoznačne k najradikálnejším lídrom komunistickej antimadžarskej politiky a jeho okolnosťami revidovaný pohľad na budúcnosť prihlásených Slovákov v Maďarsku na presídlenie, bol asi tým významným faktorom, ktorý ho viedol k tejto pragmatickej kalkulácii.

Diplomatické rokovania sa viedli ďalej, lebo medzinárodne okolnosti, blížiaci sa podpis mierovej zmluvy s Maďarskom motivovali obe strany k ďalším krokom a viedli k tomu, že si obe strany sadli za rokovací stôl, aj keď v neskoršom termíne, ako sa pôvodne predpokladalo. Množili sa aj sťažnosti a intervencie u predstaviteľov veľmocí, aj OSN. Telegramy so žiadosťou o pomoc pre prenasledovaných Maďarov zaslal aj kardinál Mindszenty prezidentovi USA, britskému panovníkovi aj pápežovi.¹⁰²³

Aj československá strana sa snažila využiť diplomatické cesty na nátlak na Maďarsko, aby začalo rokovania a súhlasilo s realizáciou Dohody. 22. januára 1947 sa V. Clementis stretol s juhoslovanským veľvyslancom Darkom Černejom. Podľa Clementisovej interpretácie situácie o vzťahoch s Maďarskom, minister J. Gyöngyösi navrhol F. Dastichovi, aby sa uskutočnilo stretnutie

1021 AMZV ČR, f. GS-A, š. 173. Nóta maďarského MZV č. 326/pol1946 z 21. 1. 1947.

1022 AMZV ČR, f. GS-A, š. 173. List D. Okáliho z 20. 1. 1947 V. Clementisovi.

1023 SNA, f. ÚP SNR, š. 28, inv. č. 44. Správa Povereníctva vnútra pre J. Lettricha z 9. 9. 1947; *Ozvena*, roč. 2, č. 8, s. 2. Pomery Československo-maďarské sa stále zhoršujú; JANICS, K. *Roky bez ...*, s. 236-241.

v Prahe a vyjasnili sa otázky okolo výmeny obyvateľstva. Pred osobnou schôdzkou sa predpokladal písomný záväzok čsl. strany, že zastaví „pracovnú mobilizáciu“. J. Gyöngyösi a predstavitelia „všetkých politických strán“ sa chystali 23. januára 1947 do Prahy. V. Clementis už predtým žiadal vyjasnenie otázky, či Maďari kladú podmienku k rokovaniu zastavenie „pracovnej mobilizácie“. V čase schôdzky s D. Černejom prišiel telegram z Budapešti, že schôdzka má byť 26. januára 1947.¹⁰²⁴

Ján Bobák v tejto súvislosti napísal: „...vláda na svojom zasadaní 24. januára 1947 súhlasila s tým, aby sa uskutočnilo stretnutie V. Clementisa s J. Gyöngyösim s tým, aby Clementis maďarskú stranu záväzne ubezpečil, že Č-SR pozastaví nábor Maďarov na práce do Čiech, ak sa začne realizovať medzištátna výmena obyvateľstva podľa presne dohodnutého plánu a s náležitými zárukami. Pritom Clementis upozornil Gyöngyösiho, že vláda pristúpi okamžite k náboru Maďarov na prácu do Česka, ak maďarská vláda poruší túto dohodu.“¹⁰²⁵

V dňoch 25.-26. januára 1947 uskutočnil maďarský minister zahraničných vecí J. Gyöngyösi tajnú cestu do Bratislavy. Stretnutie V. Clementisa s J. Gyöngyösim v Bratislave bolo na žiadosť maďarského ministra vyhlásené za tajné a bolo ďalším významným krokom na ceste k realizácii Dohody. Záujmom maďarskej vlády bolo ihneď zastaviť presuny Maďarov do českých krajov, kým podľa čsl. stanoviska, tlmočeného V. Clementisom, „v tom momente, keď bude jasné, že sa začína efektívna výmena, Československo môže suspendovať pracovnú mobilizáciu“. Po návrate do Budapešti vyhlásil J. Gyöngyösi, že je ochotný pokračovať v rokovaní s Československom,¹⁰²⁶ čo dokumentuje, že tieto rokovania mali zmysel.

Na schôdzke sa zúčastnené strany dohodli, že V. Clementis bude reagovať písomne na poslednú maďarskú nótu, ale vzhľadom na to, že maďarský minister Gyöngyösi zvolal tlačovú konferenciu, aj keď bolo dohodnuté, že schôdzka bude tajná, odpoveď odoslaná nebola.¹⁰²⁷ Podľa K. Vadkertyovej J. Gyöngyösi trval na zastavení deportácií a na návrate deportovaných, ako aj na zrušení konfiškácií a na začatí vyplácania sociálnych podpôr, V. Clementis

1024 AMZV ČR, f. GS-A, š. 65. Záznam o rozhovore V. Clementisa s juhoslovanským veľvyslancom Černejom 22. 1. 1947.

1025 BOBÁK, J. *Výmena obyvateľstva...*, s. 25. D. Vadkertyová uvádza, že rokovanie vlády sa konalo 25. februára 1946. (VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 286.)

1026 ČIERNA-LANTAYOVÁ, D. *Podoby ...*, s. 108. Ignác Romsics uvádza nesprávny termín rokovaní 27. januára 1947 a tiež, že Clementis zastavenie deportácií odmietol a maďarská vláda opäť o problémoch informovala veľmoci. (ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva ...*, s. 303.)

1027 AMZV ČR, f. GS-A, š. 169, Zápisnica z porady vedúcich oblastí 19. 2. 1947. Došlo však k jej „odhaleniu“ novinármi, za čo na seba obe strany zvalovali vinu.

presadzovať, že dohodu o výmene obyvateľstva nie je potrebné ničím podmieňovať, že deportácie do Čiech nemajú národnostný charakter a sú spôsobené nedostatkom pracovných síl v Čechách a kritizoval maďarskú stranu, že vedie propagandu proti výmene obyvateľstva.¹⁰²⁸ Rokovanie neznamenaloby bezprostredný obrat vo vzájomných vzťahoch. Následne boli dokonca na zasadaní pražskej vlády 28. januára 1947 prijaté uznesenia k zintenzívneniu náboru Maďarov z južného Slovenska na prácu do Čiech.¹⁰²⁹

V tejto otázke nepriniesli zásadný obrat ani rokovania vládných zmocnencov pre výmenu obyvateľstva D. Okáliho s L. Jócsikom, ktoré sa konali 5. februára 1947. Diplomatickú aktivitu oboch strán podnietilo aj blížiacie sa podpisovanie mierových zmlúv v Paríži pripravované na 10. februára 1946. Maďarský minister zahraničných vecí 5. februára 1947 odovzdal budapešťianskym zástupcom štyroch veľmocí – USA, Veľkej Británie, Sovietskeho zväzu a Francúzska oficiálnu nótu maďarskej vlády. Popisoval v nej zložitú situáciu Maďarov na Slovensku, žiadal veľmoci o pomoc a uvádzal, že správanie ČSR znemožňuje mierové styky medzi stredoeurópskymi štátmi.¹⁰³⁰ Pred podpísaním mierovej zmluvy v Paríži začali Maďari distribuovať *Modrú knihu* o mobilizácii pracovných síl maďarskej národnosti do Čiech.¹⁰³¹ Pred podpisom mierovej zmluvy, 7. februára 1947, predložil D. Okáli zmocnencovi maďarskej vlády pre presídlenie L. Jócsikovi plán, na základe ktorého by sa presídlilo 3000 rodín oboch stranách, za podmienok stanovených čl. stranou, pokiaľ ide o výber osôb. D. Okáli navrhol, že čl. strana ústretovo zastaví pracovnú mobilizáciu 28. februára 1947. S presídlením sa malo začať 1. marca 1947.¹⁰³² Jócsik mal predložiť podľa dohovoru Okáliho plán maďarskej vláde. Ako vyplýva z jeho listu D. Okálimu, návrh maďarskej vláde nepredložil, lebo odporuje litere a duchu Dohody.¹⁰³³ Ako vyplýva z ďalšieho listu, ktorý napísal D. Okáli štátnemu tajomníkovi V. Clementisovi je potrebné, aby čl. vláda prijala jasné rozhodnutia. V liste sa píše: „*Ako si sa sám presvedčil 25. januára 1947 na spoločnom zasadnutí Predsedníctva SNR a ZP, na Slovensku niet náležitých predstáv ako sa má otázka riešiť.*“¹⁰³⁴

1028 VADKERTY, K. *Maďarská otázka ...*, s. 286.

1029 BOBÁK, J. *Výmena obyvateľstva ...*, s. 25.

1030 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. Informácia odpočúvacej služby z 5. 2. 1947.

1031 AMZV ČR, f. GS-A, š. 169, Zápisnica z porady vedúcich oblastí 19. 2. 1947.

1032 AMZV ČR, f. GS-A, š. 166. Podklad k referátu V. Clementisa k zasadaniu vlády 25. 2. 1947.

1033 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. List L. Jócsika z 11. 2. 1947 D. Okálimu.

1034 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. List D. Okáliho z 12. 2. 1947 V. Clementisovi, č. 156/I.-47.

Aktívne však vystupovali pred podpisom mierovej zmluvy s Maďarskom aj československé orgány. MZV ČSR rozoslalo úradom a inštitúciám, ktoré sa nejakým spôsobom zaoberali výmenou obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom 8. februára 1947 odpoveď na maďarskú nótu ešte z 23. novembra 1946, ktorou zaujala stanovisko k pracovnej mobilizácii maďarského obyvateľstva v ČSR. Už v úvode odpovede sa konštatovalo, že maďarská nóta zasahuje do vnútorných záležitostí Československa.¹⁰³⁵ Československá odpoveď na maďarskú nótu o „náboře“ tvrdila, že „*táto možnosť bola Dohodou o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom z 27. februára 1946 výslovne dojednaná*“. Stanovisko popisovalo krízovú situáciu čl. hospodárstva po nemeckej a maďarskej okupácii a pracovnú povinnosť obyvateľstva dávalo do súvislosti dvojročným budovateľským plánom Gottwaldovej vlády. V odpovedi sa uvádzalo, že z pracovnej mobilizácie nemohlo byť vyňaté ani obyvateľstvo maďarskej národnosti. Podľa tohto stanoviska dekrét č. 88/1945 Zb. a dvojročný plán vlády sú práve takéto opatrenia, ktoré protokol k Dohode predpokladal. V ďalšej časti sa zaoberala konkrétnymi prípadmi, ktoré ČSR vytykala maďarská strana a dokazovala, že nešlo o starcov, ale ich príbuzných resp. menovcov, ktorí spĺňajú podmienky prezidentského dekrétu o pracovnej povinnosti. Prípady, keď boli do Čiech presídlené aj deti, zdôvodňovala tým, že to chceli ich rodičia „*čo je ľudskejšie ako trhať rodiny*“. Tehotné ženy vraj dostali poverenie na prácu, lebo nebolo známe, že sú tehotné, ale skôr ako boli nasadené na prácu, ušli do Maďarska. Podľa tohto stanoviska povolané osoby si mohli vziať so sebou svoje rodiny, cestovali vo vykúrených vagónoch, na cestu dostali studené jedlo a v staniaciach teplé jedlo, povolaným sa umožnilo, aby vzali so sebou všetky svoje hnutelnosti a nepotrebné veci mohli voľne predať. V ďalšej časti vyhlásenia sa uvádzalo, že „*do hospodárstiev povolaných na prácu boli dosadení spoľahliví občania, aby tak bolo zabránené väčším škodám*.“¹⁰³⁶ V časti VIII odpovede sa uvádzalo, že maďarská strana napriek podpisu, od začiatku za pomoci tlačie útočila proti Dohode. „*Bola zahájená úradne a ústredne riadená akcia odhlasovania Slovákov prihlásených k presídleniu do Československej republiky. Prihlásení boli prepúšťaní zo svojho zamestnania,*

1035 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. List cirkulovanie čl. odpovede na maďarskú protestnú nótu z 2. 2. 1947. „*Keď nábor pracovných síl bol vyhlásený na južnom Slovensku, maďarské obyvateľstvo tohto kraja, systematicky spracovávané maďarskou šuškanou propagandou, vzoprelo sa povolávacím výmerom pracovným a hromadne utiekalo do Maďarska. Táto propaganda podávaná od osoby k osobe, šírila nepravdu, že ide o deportácie.*“

1036 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. List cirkulovanie československej odpovede... z 2. 2. 1947.

*deložovaní z bytov, zbavovaní pozemkov a to len preto, že sa prihlásili na presídlenie do Československa.*¹⁰³⁷

V súvislosti s diplomatickou aktivitou Maďarska je potrebné povedať, že anglický minister Bevin označil pracovnú mobilizáciu za záležitosť Československa.¹⁰³⁸ Paríž odpovedala Gyöngyösimu na jeho list Bidaultovi vyhlásením o skorom podpísaní francúzsko-československej zmluvy.¹⁰³⁹ Týmto aktom sa posilnila čsl. pozícia najmä v súvislosti s podpísaním mierovej zmluvy v Paríži 10. februára 1947. Podľa záznamu o rokovaní V. Clementisa s maďarským vyslancom F. Rosty-Forgáchom 17. februára 1947, sa V. Clementis stretol veľmi krátko s Gyöngyösím aj v Paríži a mali len „*nekonkrétny rozhovor*“. Až potom sa dozvedel o Gyöngyösiho vyhlásení o ich schôdzke v Bratislave. Problémom bola indiskreditácia (prezradenie tajnej schôdzky), spôsobená podľa Maďarov československou stranou. Clementis ukázal Rosty-Forgáchovi výstrižky z *New-York Times* z 26. a 27. januára 1947, z ktorých vyplývalo, že k prezradeniu schôdzky v bratislavskom Carltone došlo vinou zahraničných novinárov. Clementis tiež vysvetlil Rostymu-Forgáchovi, že v Maďarsku bolo mylne vysvetľované jeho vyjadrenie o pracovnej mobilizácii, že Československo žiada od Maďarska, aby uznalo oprávnenosť mobilizácie, aby mohlo dôjsť k ďalším rokovaniam. V skutočnosti oznámil, že po uistení, že budú prichádzať pracovné sily z Maďarska, ČSR zastaví pracovnú mobilizáciu z radov obyvateľstva maďarskej národnosti. Clementis navrhol Gyöngyösimu, aby rokovania pokračovali koncom februára a začiatkom marca 1947 a potvrdil Rosty-Forgáchovi, že tieto návrhy ďalej platia. Ten potvrdil, že za takýchto podmienok je možné získať Gyöngyösiho súhlas k ďalšiemu rokovaniu a V. Clementis zase potvrdil, že v takom prípade bude môcť odporučiť vláde zastavenie pracovnej mobilizácie.¹⁰⁴⁰

Záver, že rokovania v januári 1947 medzi J. Gyöngyösím a V. Clementisom v januári 1947 boli neúspešné, ktorý doteraz používala slovenská aj maďarská literatúra je do istej miery pravdivý, ale neúplný. Bez týchto rokovaní,

1037 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. List cirkulovanie československej odpovede... z 2. 2. 1947.

1038 AMZV ČR, f. GS-A, š. 166. Podklad k referátu V. Clementisa k zasadaniu vlády 25. 2. 1947.

1039 AMZV ČR, f. GS-A, š. 166. Podklad k referátu V. Clementisa k zasadaniu vlády 25. 2. 1947.

1040 AMZV ČR, f. GS-A, š. 162. Záznam rozhovoru V. Clementisa s Rosty-Forgáchom 17. 2. 1947, č. 36. 964/A/1947; Tiež: AMZV ČR, f. GS-A, š. 169, Zápisnica z porady vedúcich oblastí 19. 2. 1947.

v ktorých si obe strany jasne uvedomili mantinely a riziká svojich stanovísk, by ďalšie rokovanie nevedli, k istej miere komunikácie a k reálnym riešeniam.

3.4.4 Podpis mierovej zmluvy s Maďarskom v Paríži a nové rokovania o plnení Dohody o výmene obyvateľstva

Dňa 10. februára 1947 bola v Paríži slávnostne podpísaná Mierová zmluva s Maďarskom.¹⁰⁴¹ V diplomatických manévroch, ktoré pred podpísaním uskutočnili obe zainteresované strany sa ukázalo, že mocnosti preferovali, aby sa vzájomné spory, vrátane problematiky nezačatej výmeny obyvateľstva, riešili vzájomným vyjednávaním. Československo aj Maďarsko v tejto fáze potvrdili, že je možnosť obnoviť bilaterálne rokovania. Maďarská strana si uvedomovala nevyhnutnosť dohodnúť sa s československou stranou, ak sa chcela vyhnúť prípadným konzekvenciám zo strany veľmocí a československá strana mala záujem na urýchlennom začatí výmeny obyvateľstva, aj za cenu nevyhnutných korekcií svojej národnostnej politiky.

Po podpísaní mierovej zmluvy 10. februára 1947 v Paríži odovzdala maďarská delegácia (I. Kertész) protestnú nótu (memorandum) podpredsedovi mierovej komisii, francúzskemu ministrovi G. Bidaultovi, proti pokračujúcej pracovnej mobilizácii Maďarov v ČSR. Nóta vyjadrovala námietky voči tomu, že mierová zmluva neobsahuje žiadne záruky zabezpečujúce ľudské práva v zmysle Charty Organizácie spojených národov, pretože ČSR „*deportuje desiatitisíce Maďarov násilím, odstraňujúc ich z ich prabydlísk, v zime za najneľudskejších a ponižujúcich podmienok*“.¹⁰⁴² V nóte sa uvádzalo, že Maďarsko za týchto podmienok podpisuje mierovú zmluvu s nádejou, že mu to umožní stať sa členom OSN. Vzhľadom na to, že mierová zmluva potvrdí stav, keď sa štvrtina Maďarov ocitla za hranicami svojej vlasti, vyzvalo ČSR a veľmoci podpisujúce mierové zmluvy, aby uznaním ľudských práv a rovnoprávnosti Maďarov žijúcich mimo materskú krajinu, umožnili podieľať sa Maďarom na spolupráci demokratických národov.¹⁰⁴³

Maďarská strana sa so žiadosťou o pomoc pri obnovení rokovaní s ČSR obrátila na Francúzsko a Juhosláviu. Podľa čl. diplomacie obe krajiny odporučili

1041 Podrobne sa článkom mierovej zmluvy venuje. ŠUTAĽ, Š. *Parížska konferencia 1946 a mierová...*, s. 296-300.

1042 A MZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za január až marec 1947 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK z 23. 5. 1947 gen. Dasticha.

1043 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za január až marec 1947 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK z 23. 5. 1947 gen. Dasticha.

Maďarsku, aby začali s plnením Dohody o výmene obyvateľstva.¹⁰⁴⁴ Aj pre ČSR bola Juhoslávia prijateľným sprostredkovateľom vo vzťahu k Maďarsku. 20. februára 1947 zaslal V. Clementis depešu čsl. veľvyslancovi J. Korbelovi do Belehradu, v ktorej informoval, že dostal prísľub od ministra zahraničných vecí Stanoje Simića, že bude robiť prostredníctvom veľvyslanca v Budapešti nátlak na Budapešť, aby plnili Dohodu.¹⁰⁴⁵ Zároveň sa vytvorili podmienky na pokračovanie rokovaní, zastavením transportov do Čiech, ktoré sa zdôvodňovali, diplomaticky, zlým počasím. Vladimír Clementis posielal správu čsl. zástupcovi pri SKK F. Dastichovi do Budapešti: „Z poveternostných dôvodov zastavujú sa transporty pracovne mobilizovaných dnešným dňom najmenej na týždeň. Vzhľadom na jednania, ktoré má zahájiť Rosty-Forgách s Gyöngyösim, som dal zastaviť i menšie transporty, ktoré sa mali ešte previesť. Rosty-Forgách pred svojim odchodom do Budapešti mi potvrdil, že po podpise mierovej zmluvy nastala vhodná chvíľa k dohode s Maďarskom. Uistoval ma, že Gyöngyösi môže dať vašim prostredníctvom záväzné uistenie, že k výmene v stanovenú dobu dôjde. Prehlásil som, že pre taký prípad môžem vláde navrhnúť suspendovanie pracovnej mobilizácie, nakoľko budú z Maďarska dochádzať naše pracovné sily.“¹⁰⁴⁶

„Nábor“ pracovných síl z radov obyvateľov maďarskej národnosti do Čiech bol 20. februára 1947 „zastavený“.¹⁰⁴⁷ Nebolo to riešenie pevné ani vyhovujúce. Deportovaní Maďari zostávali v Čechách, komunikácia medzi politickými aj diplomatickými reprezentáciami nefungovala a činnosť ZK bola destabilizovaná. Na oboch stranách hraníc si uvedomovali, že zmrazenie československo-maďarského presídľovacieho konfliktu (medzištátneho aj vnútroštátneho) nie je riešením. Urobiť ústretový krok bolo pre obe strany problematické.

1044 AMZV ČR, f. GS-A, š. 166. Podklad k referátu V. Clementisa k zasadaniu vlády 25. 2. 1947.

1045 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. Depeša V. Clementisa z 20. 2. 1947 č. 38. 438/A/1947 veľvyslancovi Korbelovi.

1046 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. Depeša V. Clementisa z 20. 2. 1947 č. 38. 437/A/47 pre F. Dasticha.

1047 SNA, f. Povereníctvo vnútra, osobitne protokolované spisy (ďalej o. p. s.), š. 191, č. 116/48., SNA, f. ÚP ZP, mf. II. A 364 Správa povereníka M. Faltána Návrat pracovných síl maďarskej národnosti z Čiech z druhej polovice roku 1948 uvádza dátum ukončenia „náboru“ 22. februára 1947. Podľa JANICS, K. *Roky bez domoviny...*, s. 241., sa deportácie Maďarov do Čiech ukončili „nečakane 25. februára 1947, zrejme pod vplyvom nepriateľského európskeho ovzdušia na nátlak veľmocí“. K. Vadkertyová vo svojej práci prináša aj zoznam transportov a na s. 682 uvádza posledný transport č. 11-0414 z obce Čierna Voda (Čierne Nekyje) v okrese Galanta do Karlových Varov sa uskutočnil 15. februára 1947. Aj K. Vadkertyová sa vo svojej práci pridrižiava termínu ukončenia deportácií až rozhodnutím vlády 25. februára 1947.

Československá strana zastavenie „náboru“ vnímala ako ústretový krok a silný apel, že na rade je maďarský partner.

Možno povedať, že z vecnej ani organizačnej stránky nebola Zmiešaná komisia zaangažovaná do riešenia a organizácie núteného vysídľovania Maďarov do Čiech. Bola to záležitosť centrálnych ministerstiev (poľnohospodárstva a sociálnej starostlivosti, národnej obrany a vnútra) a príslušných slovenských povereníctiev a Osídľovacieho úradu. O to viac je zaujímavý list Povereníctva sociálnych vecí, ktoré sa obrátilo 6. februára 1947 na čl. zložku Zmiešanej komisie s otázkou, ako má postupovať v prípade majetkov, ktoré zanechali Maďari, ktorí ušli pred „náborom“ do Maďarska. Bez ohľadu na to, že je prekvapujúce, prečo riešenie hľadali práve v ZK, D. Okáli neváhal a odpovedal. Odporúčal postupovať tak, ako je to v prípade majetku ostatných rodín, ktoré boli vysídlené do Čiech. O majetok je potrebné sa postarať, aby sa dostal do správy a pod dohľad úradov a aby nedošlo k jeho zničeniu a rozkradnutiu. *„Ku konfiškácii takéhoto majetku niet právneho podkladu, pretože podľa ods. VI. Protokolu k Dodatku k Dohode o výmene obyvateľstva, prevzala ČSR záväzok, že suspenduje konfiškácie maďarského majetku. ... Maďarská vláda bude pravdepodobne žiadať náhradu za majetok, ktorý zostal po utečencoch v ČSR, analogicky s ustanoveniami čl. Dohody...“* Úlohu starať sa o zanechaný majetok mal podľa neho prevziať Osídľovací úrad pre Slovensko, spolu so Správou majetku pre pozemkovú reformu a FNO.¹⁰⁴⁸

Dňa 22. februára 1947 informovala maďarská vláda Úrad delegáta čl. vlády pri SKK v Budapešti, že je ochotná počínajúc 1. marcom 1947 začať obojstrannú výmenu obyvateľstva na podklade dohody z 27. februára 1946, a to 3000 osôb. Podmienkou bolo, aby Československo zastavilo „*nútené presídľovanie*“; aby sa rokovalo o náprave obojstranných sťažností; aby sa začali rokovania o 5. článku mierovej zmluvy s Maďarskom.¹⁰⁴⁹

Maďarská vláda súčasne navrhovala, aby sa vydalo spoločné vyhlásenie, aby sa zamedzilo tlačovým polemikám. Návrh spoločného vyhlásenia bol síce pripravený, ale vyhlásenie nebolo vydané. Maďarská vláda zároveň navrhla, aby sa začali rokovania o riešení československo-maďarského problému na základe

1048 SNA, f. ZK, š. 22. List D. Okáliho z 20. 2. 1947 Povereníctvu sociálnej starostlivosti. Aj keď sa v liste uvádza, že list bude daný na vedomie OÚ a FNO, v dokumentácii sa nachádza list, ktorým ho posielal sekretár ZK P. Záturecký Osídľovaciemu úradu až 10. 6. 1947 a zároveň ho zakladá ad acta.

1049 Misia F. Dasticha v Budapešti sa chýlila ku koncu. V Zázname zo 14. 2. 1947 žiadal gen. Dastich od MZV informáciu, kto ho nahradí na mieste čl. delegáta, aby mu vedel odovzdať úrad a pripraviť ho. (AMZV, f. GS-A, š. 168).

bod 5 mierovej zmluvy.¹⁰⁵⁰ Maďarská strana žiadala odpoveď do 25. februára 1947. V materiáloch pripravovaných pre rokovanie vlády sa V. Clementis zaoberal výhodami a nevýhodami maďarského návrhu. Za výhody považoval, že ak by sa presťahovalo 3000 rodín, znamenalo by to presídlenie jednej tretiny roľníkov prihlásených na presídlenie, navyše ak by k ich presídleniu nedošlo ani v jari, mnohí by z existenčných dôvodov presídlenie odvolali. Začatie presídlenia by tiež povzbudilo ostatných prihlásených na presídlenie, aby vydržali svoju ťažkú situáciu. Za nevýhodu považoval zastavenie pracovnej mobilizácie. Z hľadiska pracovných síl mali byť straty nahradené presídlencami z Rumunska a získaním pracovných síl z radov maďarského obyvateľstva na dobrovoľnom základe, ak im budú vytvorené dobré pracovné podmienky. Za podstatnú okolnosť považoval aj to, že by nebolo možné súčasne technicky uskutočňovať pracovné nasadenie aj výmenu obyvateľstva. Vladimír Clementis navrhoval v prípravnom materiáli prijať maďarskú ponuku.¹⁰⁵¹

Maďarská ochota rokovať spustila sériu vyjadrení a rokovaní na československej strane, na ktorej sa posudzovala výhodnosť ponuky začať čiastočné presídľovanie. Slovenskí komunisti, ktorí mali dôležitú úlohu pri výmene obyvateľstva sa na zasadnutí predsedníctva KSS 23. februára 1947 dohodli, že vo vláde slovenskí komunisti podporia čiastkovú dohodu o výmene 3000 rodín a „*zastavení nábora maďarských pracovných síl*.“ Zároveň odporučili prijať záložný plán „*že v prípade nedodržania dohody okamžite začneme s náborom pracovných síl*“.¹⁰⁵²

Na 66. schôdzi československej vlády 25. februára 1947 predložil štátny tajomník Clementis v rámci tajnej časti rokovania písomnú správu. Vláda zobrala správu na vedomie a uložila Clementisovi, aby dal ihneď odpoveď maďarskej vláde, v ktorej zdôrazní, že čl. vláda v zásade súhlasí s návrhmi maďarskej vlády. Podmienkou bolo, že sa do obojstranných transportov, ktoré začnú 1. marca 1947 zaradia i osoby majetné, nie iba osoby sociálne slabé, ako navrhovala maďarská strana, pokiaľ bude možné zabezpečiť doklady o ich majetku. Rokovania podľa čl. 5 mierovej dohody sa mali začať, keď vyrieši agendu o výmene obyvateľstva. Pracovná mobilizácia by zostala zatiaľ pozastavená. Vláda uložila ministerstvám vnútra, financií a poľnohospodárstva, aby pripravili legislatívne návrhy, aby sa poskytla primeraná náhrada

1050 AMZV ČR, f. GS-A, š. 166. Podklad k referátu V. Clementisa k zasadaniu vlády 25. 2. 1947.

1051 AMZV ČR, f. GS-A, š. 166. Podklad k referátu V. Clementisa k zasadaniu vlády 25. 2. 1947.

1052 SNA, f. ÚV KSS, Predsedníctvo, š. 788. Zápisnica zo zasadania predsedníctva KSS 23. 2. 1947.

za majetok presídlencom, ktorí boli presídlení do Čiech. Ministerstvo vnútra malo doručiť všetkým členom vlády smernice pre reslovakizáciu z 24. februára 1947, aby mohli byť prerokované na najbližšom zasadaní vlády.¹⁰⁵³ Československá vláda síce vyhlásila zastavenie pracovnej mobilizácie, ale formulácia o dodatočnej náhrade za majetok presídlencom, ktorí sa tam ešte dobrovoľne dodatočne presťahujú naznačovala, že sa nezriekla myšlienky vysídľovania Maďarov do Čiech.

V týchto súvislostiach interpretácia K. Vadkerty, že „*zmierňovanie napätia medzi Maďarskom a Československom sa začalo tým, že československá vláda 25. februára 1947 konečne zastavila deportácie Maďarov na Slovensku. Ústup Prahy možno vysvetliť opakovanými protestmi maďarskej vlády a osobností verejného života a ešte pravdepodobnejšie protestmi vyvolanými medzinárodným odsúdením. Okrem západných veľmocí vyjadrila v polovici februára svoje výhrady aj juhoslovenská vláda, čo – vzhľadom na postoj juhoslovenskej delegácie v Paríži – mohlo mať na zastavenie deportácií mimoriadny vplyv.*“¹⁰⁵⁴ dostáva aj iné konotácie. Okrem európskej verejnej mienky, ktorá ovplyvnila nielen čl. stranu zastaviť presídľovanie, aj maďarská strana vyjadrila ochotu začať výmenu obyvateľstva. Bol to aj dôsledok neúspešnej misie Maďarska v súvislosti s rokovaniami pred a počas podpisu mierovej zmluvy v Paríži.

Nepochybne k obnoveniu rokovaní o výmene a ich transformácii do finálnej fázy prispeli aj diplomatické iniciatívy Juhoslávie a Francúzska. Vladimír Clementis na zasadaní vlády navrhol prijať maďarskú ponuku, lebo odmietnutie by mohlo znamenať definitívne zmarenie výmeny obyvateľstva.¹⁰⁵⁵ Dňa 26. februára 1947 rokoval V. Clementisom s francúzskym veľvyslancom Mauriceom Dejeanom. Rozhovor sa uskutočnil z iniciatívy V. Clementisa, ktorý Dejeana informoval o situácii medzi ČSR a Maďarskom. Ten ho predtým informoval o maďarskej žiadosti francúzskej vláde „*o sprostredkovanie*“. Hodinu po tomto rozhovore V. Clementis dostal ponuku maďarskej vlády a V. Clementis informoval M. Dejeana aj o československej odpovedi. „*Dejean vyslovil*

1053 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120. Uznesenie z tajnej časti 66. zasadania vlády z 25. 2. 1947; V podkladoch pre vystúpenie V. Clementisa sa uvádzalo, aby tí Maďari, ktorí už boli presídlení do Čiech alebo by sa ešte dobrovoľne presídľili, dostali primeranú náhradu za majetok na Slovensku, „*lebo len tak môžeme rátať s ich pacifikáciou a asimiláciou*“. (SNA, f. Slovenská liga, š. 7, Podklady pre vystúpenie V. Clementisa na zasadaní vlády 25. 2. 1947.)

1054 VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 63-75. Toto hodnotenie prevzal aj ROMSICS, I. *Parížska mierová zmluva...*, s. 314. JANICS, K. *Roky bez...*, s. 231., tiež uvádza, že „*akcia bola napokon zastavená na nátlak európskej verejnej mienky*“.

1055 SNA, f. Slovenská liga, š. 7, podklad k referátu V. Clementisa k zasadaniu vlády 25. 2. 1947.

*názor, že Maďari sú ochotní k jednaniu len preto, že sme robili pracovnú mobilizáciu a že náš postup bol jedine možný, ako pohnúť maďarskú povolenosť.*¹⁰⁵⁶

Napriek vyhláseniu, že výmena obyvateľstva sa môže začať 1. marca 1947 sa vývoj uberal komplikovanejším smerom. Reálne je potrebné povedať, že obe strany dávali silné verejné vyhlásenia, ale reálne neboli vytvorené podmienky, aby sa výmena obyvateľstva začala, čo jasne dokumentovali nasledujúce rokovania. 26. februára 1947 bola na čsl. strane pripravená informácia, ktorá hovorila o tom, že po 1. marci 1947 začnú rokovať delegácie v čele s J. Gyöngyösim a V. Clementisom o vykonávaní dohody o výmene obyvateľstva. Informácia hovorila aj o tom, že v dôsledku technických opatrení, ktoré si výmena vyžiada, nebude sa pokračovať v pracovnej mobilizácii obyvateľstva maďarskej národnosti, ktorá bola vraj z poveternostných dôvodov zastavená.¹⁰⁵⁷ Veľmi diplomatickou rečou v tejto krátkej informácii bolo z čsl. hľadiska vysvetlené, že ak chcelo Československo dosiahnuť začiatok rozhovorov o výmene obyvateľstva, muselo prerušiť pracovnú mobilizáciu, aj to, že ČSR nie je schopná naraz uskutočňovať dve rozsiahle presídľovacie akcie, výmenu obyvateľstva a presídľovanie Maďarov do Čiech. V predkladanej informácii sa písalo aj o tom, že obe vlády požiadajú podriadené zložky, aby sa vyhli akémukoľvek konaniu proti dohode o výmene obyvateľstva a médiá vyzvali, aby sa zdržali všetkého, čo by mohlo rušiť realizáciu Dohody.

3.4.5 Obnovenie rokovaní o výmene obyvateľstva

Už 28. februára 1947 avizoval referent Václav Doubrava z Úradu čsl. delegáta pri SKK zloženie maďarskej delegácie na najbližšie československo-maďarské rokovania. V maďarskej delegácii mali byť: minister J. Gyöngyösi, vyslanec P. Sebestyén, odborový radca Jenő Heltay, S. Vájlok, ministrov osobný tajomník Nagy, odborníci J. Péchy, F. Wagner, L. Hollós z financií, Riemer z národnej banky, Zalanay z poľnohospodárstva. Z komisariátu pre presídlenie Avar, Stelczer, Hinora, Puskás, László, vládny komisár Sándor a F. Rosty-Forgách.¹⁰⁵⁸ Prvé rokovania sa uskutočňovali v Prahe. Rokovacím jazykom boli český,

1056 AMZV ČR, f. GS-A, š. 65, Záznam o rozhovore V. Clementisa s francúzskym veľvyslancom Dejeanom 26. 2. 1947.

1057 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 122. Informácia o československo-maďarských rokovaniach z 26. 2. 1947.

1058 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 122. Depeša dr. Doubravu č. 3178/47/RP. V prípade referentov maďarského ministerstva v prípade menej známych osôb sa nepodarilo zistiť krstné mená. L. Jócsik maďarský splnomocnenec pre presídlenie sa podľa informácií z tlače vzdal úradu vraj preto, že nebol akceptovaný dostatočne jeho názor na zloženie delegácie na „pražské rokovania“ a pre nespokojnosť ministerstva s jeho postupom, ktorým

slovenský, maďarský a francúzsky jazyk. Z rokovaní sa spracovávali stenografické záznamy.¹⁰⁵⁹ Zástupcovia čsl. a maďarskej vlády sa zišli 2. marca 1947 v Prahe, aby, ako sa uvádzalo v zápise z porady „*odstranili prekážky, ktoré se dosud stavěli v cestu provedení Dohody mezi Československem a Maďarskem z 27. února 1947 o výměně obyvateľstva, a aby stanovili zásady, podle kterých budou učiněna opatření k provedení Dohody*“.¹⁰⁶⁰ Porady, aj keď neskončili úspešne, prijatím konkrétnej dohody, významným spôsobom ovplyvnili ďalší priebeh vzájomných československo-maďarských vzťahov, riešenie maďarskej otázky v Československu, výmenu obyvateľstva aj činnosť Československo-maďarskej zmiešanej komisie pre výmenu obyvateľstva.

V čele čsl. delegácie bol štátny tajomník ministerstva zahraničných vecí ČSR V. Clementis. Delegácie sa dohodli, že dajú príkaz podriadeným zložkám, aby sa zdržali konania, ktoré by viedlo k nejakým rozporom a vyzvú tlač a rozhlas, aby sa zdržali vyjadrení, ktoré by mohli komplikovať realizovanú dohodu. Rokovanie 2. marca 1947 začalo vyhlásením predsedu maďarskej delegácie J. Gyöngyösiho, že Maďarsko je ochotné prikrčiť k vzájomnej výmene 3000 osôb a túto výmenu bude považovať za prvú etapu urýchleného uskutočňovania Dohody. Predseda čsl. delegácie V. Clementis vyhlásil, že v dôsledku uskutočňovania dohody o výmene obyvateľstva „*československá vláda nepokračuje v mobilizácii pracovných síl maďarského obyvateľstva na Slovensku*“.¹⁰⁶¹ Pokiaľ išlo o maďarský návrh, aby do rokovaní boli zahrnuté otázky „*použitia dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 Sb. na osoby maďarského etnického pôvodu*“, delegácie sa dohodli, že sa určí miesto a čas rokovania podľa čl. 5 mierovej zmluvy „*aby bol vyriešený problém obyvateľov maďarského etnického*

sa československo-maďarský problém „*vyostril*“. (AMZV ČR, f. GS-A, š. 168, Maďarský vládný komisár Jócsik sa vzdal úradu, správa ČTK, 3. 3. 1947)

1059 Pre potreby čsl. orgánov sa pripravovali stenografické záznamy vo francúzskej verzii, česko/slovensko-francúzskej verzii alebo maďarsko-česko/slovenskej verzii. Z nich vyplýva, že jednotliví delegáti rozprávali podľa potreby v niektorom z uvedených jazykov, niektorí ovládali všetky štyri uvedené jazyky, aj keď na rôznej úrovni a pri svojom vstupe do diskusie využívali jazyk, ktorý bol pre nich najvýhodnejší, resp. reagovali v jazyku, ktorý použil predchádzajúci rečník. Zápisy boli pripravené väčšinou v jazyku, ktorý použili rečníci. V niektorých prípadoch bol zachytený preklad z cudzieho jazyka do slovenčiny alebo češtiny.

1060 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126, Zápis o porade medzi československou a maďarskou delegáciou, jún 1947 – bez podpisov a bez pečiatok. Zápis bol súčasťou dokumentácie k tzv. Piešťanskému protokolu z júna 1947. V archíve sa nachádza v slovenskom a francúzskom jazyku a je parafovaný Z. Procházkom a P. Sebestýnom. V úvode prinášal charakteristiku doterajších rokovaní, vrátane tých z marca 1947.

1061 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126. Zápis o porade medzi československou a maďarskou delegáciou, jún 1947.

*pôvodu sídliacich v Československu.*¹⁰⁶² V rámci toho sa malo rokovať o postavení osôb maďarskej národnosti, ktoré zostanú v Československu po ukončení výmeny obyvateľstva a osôb, ktoré „*boli povolané k pracovnej povinnosti*“ na základe prezidentského dekrétu.¹⁰⁶³

Na rokovaniach začiatkom marca 1947 aktívne vystupovali predovšetkým obaja vedúci delegácií, J. Gyöngyösi a V. Clementis, ktorí určovali charakter rokovaní. Do diskusie zasahovali z maďarskej delegácie najmä P. Sebestyén a S. Vájlak, z československej časti D. Okáli, A. Heidrich, F. Dastich. Rokovanie 3. marca 1947 sa už dotýkalo riešenia problémov bezprostredne súvisiacich s výmenou obyvateľstva. Jednou z prvých prerokovaných otázok bolo určenie presného počtu osôb, ktoré sa mali zaradiť do recipročnej výmeny. Podľa vyjadrenia V. Clementisa na začiatku rokovania existovala zhoda v počte osôb. Neexistovala však už zhoda v tom, kto má byť na výmenu určený. Z maďarskej strany minister J. Gyöngyösi tlmočil výhrady k zloženiu osôb prihlásených z Maďarska na presídlenie. Týkalo sa to tých, ktorí sa na presídlenie síce prihlásili, ale odmietli sa presťahovať (maďarské úrady vyvíjali veľmi silnú kampaň, ba neraz aj otvorený nátlak na prihlásených na presídlenie, proti ktorej čl. úrady opakovane protestovali a považovali ju za porušenie Dohody).¹⁰⁶⁴ Ďalšou skupinou boli tí, ktorí sa prihlásili na presídlenie, ale neovládali slovenský alebo český jazyk a osobitné rokovania sa týkali skupiny prihlásených na presídlenie, kde bol otec rodiny internovaný v zajateckom tábore v ZSSR a nemohol sa vyjadriť k presídleniu svojej rodiny. Ďalším problémom boli etnicky zmiešané manželstvá. Osobitne z maďarskej strany boli zdôrazňované problémy, ak bol manžel Maďar a žena sa proti jeho vôli prihlásila s deťmi na výmenu obyvateľstva.¹⁰⁶⁵

Jedným z prvých nastolených problémov bol problém vojnových previnilcov. Dohoda však nedefinovala bližšie podmienky ich výberu a presídľovania. Maďarská strana vychádzala z predpokladu, že na presídlenie by mali byť určené iba osoby postavené pred ľudový súd a odsúdené do 15. mája 1946. Odvolávali sa na dohodu so štátnym tajomníkom V. Clementisom, že takýchto

1062 Vo francúzskej verzii „*s’offorsera de régler le problème d’origine ethnique magyare résident en Tchécoslovaquie*“

1063 SNA, f. ZK, š. 1. Zápis o porade medzi československou a maďarskou delegáciou, jún 1947; AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126, Zápis z porady z 2. marca 1947.

1064 K tejto otázke: SÁPOSOVÁ, Zlatica. Sťažnosti Slovákov k výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom v dokumentoch MZV. In SÁPOSOVÁ, Zlatica – ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Universum, 2010, s. 191-203.

1065 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š.123. Stenografický protokol slovensko-francúzskych hovorov pri maďarskom jednaní z 3. 3. 1947.

osôb bude 999 (jeho vyhlásenie v Paríži). D. Okáli za slovenskú stranu uvádzal, že by malo ísť o 1435 osôb a malo sa to týkať 436 hláv rodín, ktoré boli odsúdené (asi podľa §5 nariadenia). Presídliť ich v rámci riadneho transferu, ako to navrhoval P. Sebestyén, čsl. strana odmietala, lebo im už bol konfiškovaný majetok a presídlencom podľa čl. V. nebolo možné majetok konfiškovať. Diskusia sa týkala aj osôb (podľa J. Gyöngyösiho 63 000 osôb), ktoré boli obžalované, ale neboli odsúdené v termíne do 15. mája (podľa §§1-4). Československá strana navrhovala, aby aj tieto osoby boli presídlené v rámci kvóty na výmenu obyvateľstva, ale z právneho hľadiska by neboli postavené narovne osobám presídleným podľa čl. V. Dohody.¹⁰⁶⁶ To bolo pre maďarskú stranu neprijateľné. Maďarská strana navrhovala tempo výmeny 35 transportov mesačne. Československá strana pokiaľ ide o tempo výmeny najprv uvažovala až o 500 transportoch mesačne a celá výmena obyvateľov sa mala vyriešiť za šesť mesiacov, ba uvažovali až o 4000 rodinách mesačne. Návrh D. Okáliho na vypravenie 6 transportov denne komentoval člen maďarskej delegácie S. Vájlak, že „*ani odsun Nemcov sa nedial rýchlejšie*“.¹⁰⁶⁷

Československo-maďarské rokovania pokračovali 4. marca 1947 v Prahe. Rokovanie začalo o 10, 30 hod. a s prestávkami trvalo do druhej hodiny ráno. Aj tieto rokovania prebiehali vo všetkých štyroch jazykoch a stenografické záznamy pre slovenskú delegáciu boli robené striedavo v slovenskom, českom a francúzskom jazyku. Na začiatku sa riešila otázka, kto má nárok byť presídlený z Maďarska. Vzhľadom na to, že vysídlený z ČSR mal byť taký počet Maďarov, aký počet Slovákov sa v Maďarsku prihlási na presídlenie, mala maďarská strana eminentný záujem spochybniť prihlášky Slovákov z Maďarska a tak znížiť počet Maďarov, ktorí by mohli byť presídlení z ČSR. Podľa P. Sebestyéna maďarská strana bola pripravená na 80 % rešpektovať prihlásených na presídlenie, a to tých, ktorí sa pri sčítaní v roku 1941 prihlásili, že hovoria slovenským jazykom s výhradou, aby sa ešte lokálne orgány vo všetkých obciach presvedčili, či naozaj hovoria slovenským jazykom. Na otázku V. Clementisa ako budú postupovať voči ostatným 20 %, P. Sebestyén požadoval, aby maďarskej časti komisie boli dané k dispozícii všetky listiny, aby mohli označiť osoby, voči ktorým majú námietky a v priebehu dvoch týždňov komisia vedená L. Jócsikom a D. Okálím preskúma pochybné prípady.¹⁰⁶⁸ Podľa

1066 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š.123. Preklad stenografického protokolu maďarských hovorov pri čsl.-maďarskom jednaní dňa 3. 3. 1947.

1067 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š.123. Preklad stenografického protokolu maďarských hovorov pri čsl.-maďarskom jednaní dňa 3. 3. 1947.

1068 AMZV ČR, f. GS-A, š.162. Stenografický protokol na československo-maďarskom jednaní dňa 4. 3. 1947. (protokol bol vo francúzskom jazyku).

maďarskej strany bolo 40 000 prihlásených na presídlenie uznaných, 20 tisíc osôb označili za Maďarov, 20 tisíc bolo maďarskou časťou namietaných, lebo nemali stále bydlisko v Maďarsku a 7 tisíc ďalších prípadov označili za spor-ných. Okolo 5000 osôb bolo takých, ktorí ušli zo Slovenska do Maďarska pred sovietskou armádou. Podľa V. Clementisa, ak by uznali maďarské argumenty bolo by potrebné individuálne preskúmať 72 tisíc prípadov. Československá strana argumentovala tým, že takéto riešenie by zdržiavalo realizáciu výmeny¹⁰⁶⁹ a od čias zisťovania údajov sa uskutočnilo viacero jazykových kurzov, ktoré zmenili jazykové schopnosti prihlásených. Podľa vyjadrení V. Clementisa aj D. Okáliho boli vydané príkazy, aby sa ľudia, ktorí nerozprávajú po slovensky nedostali do transportov, čo správy o presídlených Slovákoch z Maďarska mnohokrát vyvracali.¹⁰⁷⁰ Na záver prvej časti rokovania maďarská delegácia predniesla návrh, aby počet osôb maďarskej národnosti presídlených z Československa bol určený na základe počtu Čechov a Slovákov reálne presídlených z Maďarska do ČSR.¹⁰⁷¹

Na večernom rokovaní, ktoré začalo o 22 hodine, sa ujal slova V. Clementis, ktorý predložil zásadné stanoviská slovenskej strany. Vyslovil nespokojnosť s tempom a spôsobom rokovania. Navrhol riešiť problematiku sociálnej štruktúry a uviedol, že zoznamy Maďarov určených na presídlenie sa opierajú o štatistiky a zodpovedajú sociálnej štruktúre pôvodne prihlásených Slovákov. Sumarizoval, že zo Slovákov prihlásených na presídlenie maďarská strana uznáva „za nepochybných“ 62 500 prihlášok a je snaha z maďarskej strany spochybňovať čo najviac prihlášok. Za druhý bod, ktorý je potrebné okamžite riešiť, považoval určenie začiatku výmeny a určenie počtu transportov. Činnosť hospodársko-finančnej komisie, ktorá rokovala paralelne s politickou komisiou, označil za najmenej úspešnú a navrhol, aby túto komisiu pozvali na zasadanie politickej komisie a tu prediskutovali generálne zásady. Minister J. Gyöngyösi hodnotil prístup maďarskej strany. *„My sme prejavili najlepšiu vôľu a zaujali rozumné stanovisko, aby boli vyriešené všetky problémy. Naproti tomu ... slovenská zložka nechcela debatovať o tých otázkach, ktoré maďarská*

1069 AMZV ČR, f. GS-A, š.162. Stenografický protokol na československo-maďarskom jednaní dňa 4. 3. 1947.

1070 Píšu o tom napr. NOSKOVÁ, Helena. Slováci z Maďarska v národnostní politice Československa v letech 1945-1954. In NOSKOVÁ, Helena (ed.). *Sborník studií k národnostní politice Československa (1945-1954)*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, s. 53-105; VRABLIC, Emil. Sťahovanie Slovákov z Maďarska do Česko-Slovenska v rokoch 1946-1948. In HARAKSIM, Ludovít (ed.). *Národnosti na Slovensku*. Bratislava : Veda, 1993, s. 81-99.

1071 AMZV ČR, f. GS-A, š.162. Stenografický protokol na československo-maďarskom jednaní dňa 4. 3. 1947.

zložka predložila.¹⁰⁷² Požadoval informáciu o presnom počte Slovákov a Čechov, ktorí sa už presťahovali do ČSR. Za ďalšiu dôležitú vec považoval odškodnenie presídľovaných Maďarov, ktorí pochádzali z majetkovo silnejších vrstiev, na rozdiel od nemajetných Slovákov, ktorí boli presídlení. To považoval za jeden z dôležitých predpokladov, aby sa výmena rozbehla, lebo ináč by maďarská strana nemala inú možnosť „než určiť ďalší vyjednávací termín, na ktorom by sa i tieto problémy vyriešili.“¹⁰⁷³ Pri rokovaní o sociálnej štruktúre sa ukázalo, že čsl. strana predložila iba menné zoznamy, bez vyčíslenia majetku, tak ako bola zaviazaná Dohodou, a preto rokovanie o sociálnej štruktúre bolo fakticky nemožné. Československá zložka zároveň odmietla, aby maďarská zložka mohla na mieste zisťovať dáta o sociálnej štruktúre osôb určených na presídlenie. Zásadnú otázku položil V. Clementis. „Aký dosah má dnešný stav na ochotu maďarskej vlády zahájiť 1. marcom 1947 vzájomnú výmenu 3000 rodín?“¹⁰⁷⁴ Minister Gyöngyösi odpovedal, že maďarská vláda je ochotná výmenu 3000 osôb začať, ale nie je ochotná prevziať majetkovo silnejšie vrstvy bez predchádzajúcich príprav. Navrhovali, aby to bolo presídlených 50 % intelektuálov a 25 % vlastníkov. Clementis navrhoval, aby z prvých 3000 rodín boli väčšinou roľníci, ktorí sa môžu usídlit' na pôde Slovákov odchádzajúcich z Maďarska. Podľa J. Čecha sa mali v prvej etape presídľovať štyri majetkové kategórie: roľníci, stredné poľnohospodárske vrstvy, malé hospodárske vrstvy a poľnohospodársky proletariát. János Gyöngyösi kontroval otázkou, čo je možné rozumieť pod strednými hospodárskymi vrstvami a vyslovil výhradu aj k sťahovaniu roľníkov a avizoval, že v období žatvy by malo byť presídľovanie zastavené. Slovenská strana mala spracované zoznamy 647 transportov, avšak ako uviedol J. Čech, bez štatistiky (majetkovej štruktúry). V súvislosti s problémami s umiestňovaním majetných Maďarov zo Slovenska V. Clementis navrhoval, aby Švábov (Nemcov), ktorí sa mali sťahovať z Maďarska, skoncentrovali a na ich miesto dali Maďarov zo Slovenska.¹⁰⁷⁵

Dňa 4. marca 1947 sa konala na MZV v Prahe porada technicko-dopravnej komisie československo-maďarskej delegácie, ktorá rokovala o uskutočnení

1072 AMZV ČR, f. GS-A, š.162. Stenografický protokol na československo-maďarskom jednaní dňa 4. 3. 1947 o 22 hodín.

1073 AMZV ČR, f. GS-A, š.162. Stenografický protokol na československo-maďarskom jednaní dňa 4. 3. 1947 o 22 hodín.

1074 AMZV ČR, f. GS-A, š.162. Stenografický protokol na československo-maďarskom jednaní dňa 4. 3. 1947 o 22 hodín.

1075 Išlo o zložité finančné a hospodárske záležitosti, ktoré boli predmetom rokovania Zmiešanej komisie a ďalších subkomisií a riadila sa napr. rozhodnutiami Zmiešanej komisie č. 10, 11, 16.

dohody o výmene obyvateľstva. Z kontextu vyplýva, že už 3. marca 1947 predložila čsl. delegácia schému presídľovania.¹⁰⁷⁶ Maďarský Zmocnenec F. Wagner, v mene maďarskej zložky označil schému za vyhovujúcu, lebo pokrýva všetky dôležité oblasti presídľovania. Vyslovil obavu, že sa zmenili údaje o presídlencoch v dôsledku nábora na práce do Čiech a odhlasovania sa slovenských „prihlásencov“ z výmeny. Za podstatné považoval, aby sa pre maďarských presídlencov zabezpečili podobné podmienky, aké mali pre ich život doteraz, problém videl aj v tom, že do Maďarska sa presídlilo asi 30 tisíc ľudí, ktorí odišli jednostranne, ušli zo Slovenska a zabrali voľné kapacity v Maďarsku.¹⁰⁷⁷ Ferenc Wagner intervenoval u predsedu Osídľovacieho úradu J. Čecha, aby bola pre potreby maďarských presídľovacích úradov zabezpečená budova v Bratislave, čo by im umožnilo účinnejšiu činnosť a zamedziť by hospodárskym škodám na majetku presídlencov. Požadoval, aby bola maďarským orgánom daná úplná voľnosť pri osobných dátach presídlencov a súpisoch ich majetku tak, ako to má ČSPK v Maďarsku. Podľa J. Čecha nábor na práce do Čiech zasiahol do výmeny obyvateľstva iba ojedinele, pretože OÚ požiadal Povereníctvo sociálnej starostlivosti, aby na práce do Čiech neboli vyberané osoby, určené na výmenu obyvateľstva. Odborné pripomienky k schéme združovania predniesol zástupca maďarského presídľovacieho úradu Avar. Vychádzal z týchto podmienok: 1. Presídľovaná maďarská rodina musí mať zabezpečený ďalší život; 2. Táto rodina má prísť do obdobného prostredia v akom žila doteraz; 3. Maďarský štát má prevziať zodpovednosť za výmenu nielen voči československému štátu, ale aj voči všetkým presídleným Maďarom; 4. Presídľovanie rodín sa má diať v takom tempe, aby pritom nikto netrpel; 5. Maďarský presídľovací úrad ráta s výpomocou 80 % vozového parku Československom; 6. Do úvahy je potrebné brať náboženské hľadiská presídlencov; 7. Treba dbať, aby utečenci v počte 30 000 a riadni presídlenci nepreplnili isté oblasti; 8. Je potrebné rešpektovať osobné želania presídlencov a rodinné zväzky. Dr. Avar oznámil, že to, či maďarská strana akceptuje čsl. združovací plán oznámia L. Jócsik a L. Bólya. Na záver J. Čech konštatoval, že čsl. presídľovací plán zabezpečuje existenciu presídlencov z oboch strán

1076 Ešte v júni 1946, kedy pripravovali slovenskí demografi v spolupráci s Osídľovacím úradom námety na možnosti presídľovania Slovákov z Maďarska tlmočil D. Okáli rádiorgram predsedu OÚ J. Čecha do Budapešti pplk. Prochádzkovi, aby u záujemcov o presídlenie zistili, do ktorých oblastí Slovenska by sa chceli presídliť, aby sa prípadne z týchto oblastí mohli určiť Maďari na presídlenie. (SNA, f. ZK, š. 10, Rádiorgram D. Okáliho z 1. 7. 1946 pplk. K. Prochádzkovi)

1077 Jeden z materiálov, ktorý sa nachádza v AMZV uvádzal, že do Maďarska pred náborom pracovných síl ušlo 2635 osôb. Obava z „náboru“ bola však len jedna z príčin útekov Maďarov zo Slovenska. (AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 122.)

a akceptuje aj zásady vyslovené Avarom.¹⁰⁷⁸ V ďalšej časti maďarská strana súhlasila s tým, aby v jednom transporte bolo 32 hospodárskych jednotiek a 50 vagónov. Na otázku, koľko transportov navrhuje čsl. strana denne odpovedal J. Čech. Tvrdil, že čsl. strana je schopná technicky zabezpečiť vypravenie 10 transportov denne, čo by bolo 320 hospodárskych jednotiek. Predpokladal, že kolobeh vagónov by bol 10 dní. Avar konštatoval, že to by znamenalo presídlenie 3000 hodín za 10 dní, čo je nezvládnuteľné tempo, navyše maďarské osídľovacie kapacity sú vybudované len na jednu štvrtinu a upresnil, že zo 16 oblastných úradovní sú zorganizované iba štyri. Ján Čech vyjadril ochotu československej zložky všestranne pomôcť, ak sa výmena začne a ukončil schôdzu.¹⁰⁷⁹ Aj z tejto diskusie vyplýva, že maďarská strana nebola organizačne pripravená na reálne naplnenie Dohody a že pretrvávali rozdiely v názoroch na tempo prípadnej výmeny.

Slovensko-maďarské politické rokovania pokračovali 5. marca 1947 o 12 hodine.¹⁰⁸⁰ V úvode rokovania V. Clementis informoval o svojom stretnutí s predsedom vlády K. Gottwaldom. Podľa jeho slov K. Gottwald nemohol pochopiť maďarskú argumentáciu pokiaľ ide o vystahovanie Švábov, snahu Maďarska o prerušenie výmeny na dva mesiace v letných mesiacoch a sťažovanie sa na nedostatok pracovných síl, ak v Maďarsku je 200 tisícová nezamestnanosť.¹⁰⁸¹ V úvodnej časti rokovania sa riešili otázky súpisu nehnuteľného majetku a najmä rozhodnutia ZK č. 16, ktoré sa zaoberalo hospodárskymi a finančnými otázkami. Rokovanie politickej komisie sa uskutočnilo za účasti členov hospodárskej komisie. Na rokovaní boli nastolené sporné otázky: doba súpisu majetku, problematika zrušenia národných správ. Maďarská strana trvala na okamžitom zrušení národných správ, pre skupinu rodín, ktoré majú

1078 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 122. Zápisnica z rokovania technicko-dopravnej komisie 4. 3. 1947.

1079 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 122. Zápisnica z rokovania technicko-dopravnej komisie 4. 3. 1947. Prílohou zápisnice je rozsiahla schéma prác na vykonanie výmeny obyvateľstva, s podrobným popisom mechanizmu výmeny.

1080 Zachovali sa dva stenografické záznamy z tohto rokovania, ktoré sa navzájom dopĺňali. Jeden je súpisom prejavov, ktoré odzneli v maďarskom jazyku a je v českom jazyku, jeho autorom bol Eugen Gross. Druhý stenografický záznam spracovali pp. Kochrichtová a Rheiländerová, je v slovenskom jazyku a je prepisom vystúpení, ktoré odzneli v slovenskom alebo francúzskom jazyku. AMZV ČR, f. GS-A, š.162. Stenografický protokol na československo-maďarskom jednaní dňa 5. 3. 1947 o 12 hodine a Stenografický protokol maďarských hovorů při československo-maďarském jednaní. Zasedání dne 5. III. 47 v 12 hod.

1081 V druhom stenografickom zázname, kde maďarský účastník rozhovorov S. Vájlok (pochádzajúci z územia Slovenska) tlmočil Clementisovu reč do maďarčiny, sa počet nezamestnaných v Maďarsku, o ktorých hovoril V. Clementis uvádzal 350-500 tisíc.

byť okamžite presídlené, ale aj pre tých, ktorí zostanú ešte v ČSR a mohli by sa vrátiť na svoje majetky. Podľa maďarskej delegácie mali byť národné správy zrušené k 27. augustu 1946, keď čsl. strana odovzdala zoznam osôb maďarskej národnosti určených na presídlenie. Československá strana bola ochotná okamžite zabezpečiť zrušenie národných správ iba u tých, ktorí budú presídlení. Populudňajšie rokovanie sa zaoberalo riešením finančných otázok – transferom cenností, hotovostí a podobných hodnôt. Rozdielne názory sa prejavovali predovšetkým na narábanie s hnutelnosťami, ich predaj, odškodnenie a na problematiku viazaných vkladov. Kým maďarská strana žiadala ich uvoľnenie pre presídlencov, československá strana to rezolútne odmietala, so zdôvodnením, že uvoľňovanie viazaných vkladov je možné iba v dôsledku práce čsl. ľudu a Maďari sa na tejto práci nezúčastňujú. Gyöngyösi oponoval, tým, že Maďari by sa radi na budovaní čsl. hospodárstva podieľali, ale im to nie je dovolené a spomenul aj to, že časť Maďarov bola násilím zaradená do plnenia československého dvojročného plánu „akým spôsobom a za akých okolností, o tom sa radšej nezmieňujem“. Clementis označil maďarskú požiadavku za „najneslýchanejší návrh“ počas celého doterajšieho rokovania.¹⁰⁸²

Po prestávke, po tejto emotívnej výmene názorov, J. Gyöngyösi vysvetlil, prečo je nútený trvať na niektorých zásadných stanoviskách. Zdôvodňoval to tým, že pri podpise Dohody zdôrazňovali voči veľmociam, aj voči maďarskej verejnosti, že celá výmena obyvateľstva sa bude diať pri plnom majetkovo-právnom odškodnení. Teda, že slovenský národný majetok bude znížený o hodnotu majetku, ktorý Maďari zoberú zo sebou a zvýšený o hodnotu, ktorú prinesú Slováci z Maďarska. Prijatie väčšieho počtu Maďarov nemôže znamenať pre maďarské hospodárstvo neznesiteľné bremeno, nemôže ohrozovať stabilitu maďarského hospodárstva a maďarský štát nemôže dostať presídlencov zo Slovenska zbavených majetkov.¹⁰⁸³ V ďalšej časti rokovania sa debatovalo o zabezpečení transportov, železničných vagónov, lokomotív a nákladov na vlakové súpravy. Pál Sebestyén ešte pripomenul, že je pripravená dohoda a rozhodnutie ZK, že osoby, ktoré opustili ČSR, sa môžu vrátiť pre svoj zanechaný majetok, ktoré ešte musí československá strana podpísať a nič už nebude brániť začiatku výmeny. Vladimír Clementis podpís dohody označil už iba za formalitu. Jeho výrokom sa rokovanie o 18. 30 skončilo.¹⁰⁸⁴

1082 AMZV ČR, f. GS-A, š.162. Stenografický protokol maďarských hovorů při československo-maďarském jednání. Zasedání dne 5. III. 47 v 12 hod., s. 17.

1083 AMZV ČR, f. GS-A, š.162. Stenografický protokol maďarských hovorů při československo-maďarském jednání. Zasedání dne 5.III. 47 v 12 hod., s. 19.

1084 AMZV ČR, f. GS-A, š.162. Stenografický protokol o československo-maďarskom jednání dňa 5. 3. 1947. Stenografický protokol maďarských hovorů při

Rokovanie 6. marca 1947¹⁰⁸⁵ začalo diskusiou o procedurálnych otázkach, ktoré nastolil V. Clementis. V. Clementis a J. Gyöngyösi sa zhodli, že výsledkom rokovaní bude záverečný protokol, ktorý podpíšu vedúci delegácií, a tým nadobudne platnosť. Československá strana prevzala na rokovaní iniciatívu a presadzovala, aby rozhodným dňom pre posudzovanie majetku presídlencov bol deň odovzdania zoznamov presídlencov – Maďarov z ČSR, teda 26. august 1946, čo zdôvodňovala majetkovými presunmi v rokoch 1938-1946. Maďarská strana presadzovala pre ňu výhodnejší termín rok 1938. Ďalšou diskutovanou otázkou bola opäť sociálna a majetková štruktúra presídlencov z Československa. Maďarská strana presadzovala rozčlenenie presídlencov do viacerých kategórií podľa majetkovej štruktúry, predovšetkým pokiaľ išlo o vlastníkov poľnohospodárskej pôdy. Ako uvádzal V. Clementis, 68 % osôb určených na presídlenie z ČSR boli roľníci. Diskusia sa zaoberala konkrétnymi percentami príslušnosti k jednotlivým skupinám.¹⁰⁸⁶ Problematika sociálnej štruktúry nebola na tomto rokovaní definitívne doriešená a po vzájomnej dohode bola ponechaná na ďalšie riešenie. Vladimír Clementis v ďalšej diskusii nastolil riešenie sporného článku VIII Dohody o presídlení vojnových previnilcov, ktorú začali riešiť delegácie na rokovaní 3. marca 1947. Rozdiel v názoroch bol v stanovení počtu vojnových previnilcov určených na odsun. Maďarská strana trvala na striktnom dodržaní počtu 1000 presídlencov v tejto kategórii. Československá strana sa usilovala, aby medzi vojnových previnilcov boli zaradení aj rodinní príslušníci odsúdených osôb a boli posudzovaní pri presídlení podľa článku VIII Dohody a aby nemali nárok na presťahovanie svojho hnutelného majetku, ktorý by bol konfiškovaný. Maďarská strana v prípade rodinných príslušníkov vojnových previnilcov požadovala, aby boli posudzovaní ako osoby presídlené podľa článku V Dohody, teda s právom na presídlenie svojho majetku a náhradu za zanechané nehnuteľnosti. V tejto otázke si J. Gyöngyösi vyžiadala právo na informáciu svojej vlády. Po debatách o stanovení počtu transportov a počtu rodín určených na presídlenie v jednom mesiaci sa ujal slova J. Gyöngyösi.

československo-maďarském jednaní. Zasedání dne 5. III. 47 v 12 hod.

1085 AMZV ČR, f. GS-A, š.162. Aj v tomto prípade sa zachovali dva stenografické záznamy spracované tými istými stenografmi ako v predchádzajúcich dňoch. Stenografický protokol na československo-maďarskom jednaní dňa 6. 3. 1947 v slovenskom jazyku a Stenografický protokol maďarských hovorů Evžena Grosse, rozdelené do dvoch častí, ktorý je v českom jazyku.

1086 Gyöngyösi navrhol vytvorenie štyroch kategórií pre roľníkov: 1 od 20-50 k.j. – 7 %, 2 od 5-20 k.j. – 20 %, 3 do 5 k.j. – 43 % a bezzemkovia – 20 %. AMZV ČR, f. GS-A, š.162. Stenografický protokol o československo-maďarskom jednaní dňa 6. 3. 1947, s. 8-10.

Vo vyhrotenej atmosfére minister J. Gyöngyösi nastolil problematiku „*rozšídlenia*“ Maďarov na základe dekrétu č. 88/1945 Zb. – teda osôb deportovaných do Čiech v rámci „náboru“ pracovných síl. Podľa jeho slov maďarská strana uznávala právo ČSR na pracovnú mobilizáciu, ale žiadala o nápravu úkonov, ktoré presahujú rámec tohto dekrétu a žiadala, aby boli anulované, aby sa uskutočnila reštitúcia a aby osoby, ktoré presahujú alebo nedosahujú vekovú hranicu stanovenú dekrétom sa mohli vrátiť do svojich bydlísk. J. Gyöngyösi to označil za porušenie Dohody a žiadal čsl. vládu o odpovede na tieto zásadné výhrady. V. Clementis oponoval, že v tomto prípade ide o vnútropolitickú záležitosť ČSR, ktorá nesúvisí s Dohodou, ani s prebiehajúcimi rokovaniaми. Zdôraznil, že aj ČSR má výhrady a sťažnosti k politike Maďarska a nakladaniu s obyvateľmi, ktorí sa prihlásili na presídlenie, ale vyhýba sa nastoľovaniu tém, ktoré by komplikovali prebiehajúce rokovania. J. Gyöngyösi ho však opakovane vyzýval na odpovede na jeho otázky ohľadom „*rozšídľovania*“. Uviedol: „*Nie je možný taký výklad, že by dohoda len nás viazala a československú vládu nie. Neboli by sme nikdy prijali dohodu, keby sa nám nebolo dostalo od Československa uistenie, že nedôjde k rozšídlenie maďarského obyvateľstva a ostatných záväzkov v protokole uvedených. Z týchto príčin považujem dnešné rokovanie za jalové*“. Rokovanie uzavrel vyhlásením, že nevidí zmysel ďalšieho rokovania.¹⁰⁸⁷

Podľa V. Clementisa keď sa už malo pristúpiť ku štylizovaniu dohody o uskutočňovaní výmeny, maďarský minister zahraničných vecí prišiel s návrhom, aby sa rokovalo o tých presídlených Maďaroch, ktorí boli povolaní v rámci povinnej pracovnej mobilizácie. Túto požiadavku československá delegácia odmietla ako neprípustné zasahovanie do vnútorných záležitostí Československa a odmietla o tejto veci rokovať.

Toto vyhlásenie využila maďarská delegácia k prerušeniu rokovaní a vrátila sa do Budapešti. Presídľovanie obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech, zastavené vo februári 1947, však už nebolo obnovené. Presídlení Maďari však zostávali v Čechách. Obe rokujúce strany považovali svoj postup za logický a korektný. Zložitým a vyčerpávajúcim rokovaniaм na začiatku marca 1947 slovenskí aj maďarskí historici venovali minimálnu pozornosť. Dôvodom je pravdepodobne, ako to dosvedčujú odkazy na pramene, skutočnosť, že nemali k dispozícii, a teda nepoznali archívne pramene, stenografické záznamy z týchto rokovaní. Najviac pozornosti rokovaniaм z 2.-6. marca 1947 medzi delegáciami oboch štátov venovala Dagmar Čierna-Lantayová. Ako uvádzala pri stručnom hodnotení rokovaní zo začiatku marca 1947 „*Sporným bodom*

1087 AMZV ČR, f. GS-A, š.162. Stenografický protokol na československo-maďarskom jednaní dňa 6. 3. 1947, s. 19.

však zostalo to, že československá strana hodnotila zastavenie 'pracovnej mobilizácie' ako dobrovoľný ústupok maďarskej požiadavke, kým podľa J. Gyöngyösiho sa malo kvalifikovať ako ukončenie predchádzajúceho porušovania Dohody o výmene obyvateľstva.¹⁰⁸⁸ Tieto rokovania však zohrali významnú úlohu nielen pre samotné naštartovanie výmeny obyvateľstva a zastavenie presídľovania obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech, ale aj pre ďalší charakter rokovaní a určenie línie činnosti Zmiešanej komisie a jej ďalších rozhodnutí.

Diplomatické rokovania o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom sa po odchode Gyöngyösiho z rokovaní opäť vrátili na úroveň nepriamych vyjednávaní. Dňa 7. marca 1947 dostal V. Clementis od J. Gyöngyösiho list. V liste uvádzal, že maďarská delegácia prišla do Prahy, aby vyčistila priestor, prostredníctvom rokovaní a odstránila prekážky k realizácii Dohody o výmene obyvateľstva. Dúfali, že prispesú k zlepšeniu vzťahov medzi ČSR a Maďarskom. Aby sa mohol splniť tento cieľ, bolo potrebné zodpovedne zvážiť ekonomické a finančné možnosti Maďarska, najmä pokiaľ ide o tempo výmeny požadované ČSR. Hodnotil, že začiatok rokovaní naznačoval dobrú vôľu čl. delegácie riešiť tieto otázky. V druhej časti rozhovorov hodnotil čl. postoj najmä k problematike osôb, ktoré boli mobilizované na prácu a k ich majetkom ako rigidný. Československo presídľovanie Maďarov do Čiech hodnotilo ako vnútornú záležitosť ČSR a odmietlo ju urobiť predmetom medzinárodnej diskusie. Túto tézu maďarská delegácia neakceptovala. Minister Gyöngyösi v liste pripomenul V. Clementisovi, že v protokole podpísanom 25. februára 1947 dalo Československo prísľub k zmene situácie osôb nasadzovaných v pracovnej mobilizácii. Uviedol, že stanoviska presadzované ČSR sú výhodné iba pre čl. stranu. V závere listu vyjadril ľútosť nad prerušením vyjednávaní a ochotu pokračovať v rokovaní, ak československá diplomacia zmení svoje postoje.¹⁰⁸⁹ Štátny tajomník V. Clementis poveril 8. marca 1947 vedúceho právneho odboru ministerstva Z. Procházku, aby pripravil list, v ktorom by boli zástupcovia Sovietskeho zväzu, Veľkej Británie a Spojených štátov prostredníctvom svojich zástupcov pri SKK informovaní o problémoch s výmenou obyvateľstva. List maďarského ministra zahraničných vecí mal byť v prílohe a mal na nich apelovať, aby prostredníctvom svojich zástupcov v SKK zakročili v prospech výmeny obyvateľstva. V konceptoch listov sa

1088 ČIERNA-LANTAYOVÁ, D. *Podoba...*, s. 112-113. Ako termín ukončenia rokovaní uvádzala 7. 3. 1947, tento dátum sa však týkal odchodu maďarského ministra do Budapešti.

1089 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120, List J. Gyöngyösiho odovzdaný štátnemu tajomníkovi V. Clementisovi a datovaný v Prahe 7. 3. 1947. List bol vo francúzskom jazyku a je publikovaný v práci ŠUTA J., Š. *Parížska konferencia a mierová zmluva...*, s. 311.

uvádzalo, že Dohoda o výmene neobsahuje dátum začiatku akcie, ale z „*rozhovorov vládných delegácií pred podpisom Dohody jasne vyplývalo, že Dohoda sa začne realizovať v jeseni 1946*“. V liste sa popisovali represie voči Slovákom, ktorí sa prihlásili na výmenu obyvateľstva. V texte listu sa uvádzalo, že maďarský minister zahraničných vecí už v čase mierových rokovaní v Paríži konštatoval, že Maďarsko nie je pripravené prijať Maďarov z Československa. V dôsledku nepripravenosti Maďarsko ani po roku od podpísania Dohody neprijalo ani jedného Maďara z ČSR. Československá vláda bola podľa textu listu ochotná uskutočniť rozsiahle ústupky a podarilo sa jej donútiť maďarskú vládu, aby vyslala na začiatku marca 1947 do Prahy delegáciu vedenú ministrom zahraničných vecí J. Gyöngyösim. Zdôrazňoval ústretové kroky ČSR a odchod maďarskej delegácie pripisoval tomu, že maďarská delegácia nastolila na program problematiku nábora pracovných síl z radov maďarského obyvateľstva na Slovensku. V liste sa zdôrazňovalo, že čsl. strana výmenu obyvateľstva považuje za významný prvok stabilizovania československo-maďarských vzťahov. List apeloval na veľmoci, aby pomohli zabezpečiť začiatok výmeny obyvateľstva, lebo ČSR po šiestich mesiacoch bude musieť predložiť problém Rade štyroch.¹⁰⁹⁰ Dňa 13. marca urgoval Z. Procházka, či sú listy pre spojencov a odpoveď pre maďarského ministra v poriadku, alebo či je potrebné niečo meniť.¹⁰⁹¹

Medzi Budapešťou a Prahou začali intenzívne neoficiálne rozhovory. Tlačový referent čsl. misie pri SKK v Budapešti E. Kovár sa stretol s podpredsedom vlády Á. Szakasitsom a predniesol mu stanovisko, sformulované podľa inštrukcií MZV. Mal zistiť, či prerušenie rokovaní v Prahe maďarskou delegáciou je potrebné pokladať za definitívne rozhodnutie, alebo sú možné nové rokovania. Východisko videli obe strany v rokovaniach na základe čl. 5 mierovej zmluvy s Maďarskom. Á. Szakasits prisľúbil 11. marca informovať o svojom rokovaní J. Gyöngyösiho a prezidenta republiky Z. Tildyho. Domnieval sa, že v záujme pokoja a úspešného vývoja vzťahu medzi oboma štátmi a tiež v záujme konštruktívnej budúcnosti Podunajska je potrebné usilovať sa o dohodu. Podľa referentskej správy podpredseda maďarskej vlády vyjadril i pochopenie pre čsl. stanovisko pokiaľ ide o interpretáciu presťahovania Maďarov zo Slovenska do Čiech ako pracovnú mobilizáciu a opatrenie čisto vnútropolitické. Výslovne však prosil, aby už „*rozsídľovanie*“ nebolo obnovené.¹⁰⁹²

1090 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120. Návrh listu pre Spojené štáty americké. Materiál Pro domo, marec 1947. Z archívnych ani iných zdrojov nie je potvrdené, že list bol odoslaný.

1091 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120. Materiál Pro domo z 13. marca 1947.

1092 ČIERNA-LANTAYOVÁ, D. *Podoby...*, s. 113.

Podľa K. Vadkertyovej „rozhodný odpor maďarskej vlády prinútil československú vládu na protiopatrenia. V tajnom uznesení zo 14. marca 1947 nariadila: v prípade zamietavej odpovede maďarskej strany... majú československé úrady začať novú fázu premiestnenia slovenských Maďarov do Čiech a majú zostaviť nové transporty“.¹⁰⁹³ Nič také sa však neudialo. Pri obnovení ďalších rokovaní zohrali významnú úlohu predstavitelia Juhoslávie. 14. marca 1947 sa uskutočnilo stretnutie V. Clementisa s juhoslovanským veľvyslancom. Ten potvrdil návrh avizovaný už veľvyslancom ČSR v Juhoslávii J. Korbelom, že Juhoslávia by mohla byť sprostredkovateľom pre rokovanie medzi ČSR a Maďarskom. Clementis z „*principiálnych dôvodov*“ odmietol navrhovanú výmenu „*tajných listov*“ o administratívnych prešľapoch (navrhoval minister S. Šimić). V. Clementis ho tiež informoval o liste podpredsedu čl. vlády Z. Fierlingera podpredsedovi maďarskej vlády Á. Szakasitsovi (obaja boli sociálni demokrati). Clementis oznámil, že juhoslovanská strana môže tlmočiť Maďarom, že Československo je ochotné dohodnúť výmenu, ak maďarská strana urýchlene oznámi termín začatia obojstrannej výmeny, príjme pred začiatkom výmeny osoby spadajúce pod čl. VIII Dohody a povolí jednomesačnú dodatočnú lehotu na prihlasovanie Slovákov v Maďarsku. Na ďalší deň juhoslovanské veľvyslanectvo oznámilo V. Clementisovi, že odpoveď bude doručená maďarskej vláde. To isté stanovisko malo tlmočiť diplomatickou cestou aj československé vyslanectvo v Budapešti.¹⁰⁹⁴

Československý veľvyslanec v Juhoslávii J. Korbel 14. marca 1947 informoval o svojom rozhovore s juhoslovanským ministrom zahraničných vecí s. Šimicom a významným juhoslovanským diplomatom Vladimirom (Vlatkom) Velebitom, ktorý ho informoval, že vyjadril svoje rozhorčenie maďarskému vyslancovi v Juhoslávii nad tým, že Maďari prerušili rokovania v Prahe. Obaja vyzvali tiež čl. orgány, aby dobre uvážili ďalekosiahly medzinárodnopolitický význam československo-maďarského problému, čo je možné považovať za varovanie pre čl. politiku. S. Šimić poslal veľvyslancovi D. Černejovi odkaz, že Maďari sú ochotní podpísať, čo bolo dohodnuté v Prahe a navrhol výmenu listov, v ktorej by obe strany prejavili ochotu na ústupky. Túto iniciatívu pokladal Korbel za reálnu. Dôvody, ktoré mali Maďari na túto zmenu, si vysvetľoval

1093 VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 60. Na s. 287 K. Vadkertyová uvádza, že tajné zasadanie vlády sa uskutočnilo 17. 3. 1947.

1094 AMZV ČR, f. GS-A, š. 65. Záznam o rozhovore V. Clementisa s juhoslovanským veľvyslancom Černejom zo 14. 3. 1947 (záznam bol spísaný 15. 3. 1947).

vnútropolitickú situáciou v Maďarsku v súvislosti s odhalením „protištátneho sprisahania“.¹⁰⁹⁵

V ďalších dňoch diplomatické rokovania pokračovali. Dňa 15. marca 1947 odoslal V. Clementis na čsl. zastupiteľstvo do Budapešti depešu, v ktorej oznamoval, že na radu lekárov odchádza na krátku dovolenku, a preto sa nebude môcť stretnúť s M. Károlyim, vtedy už maďarským veľvyslancom v Paríži, ktorý sa svojou autoritou usiloval o zmiernovanie trecích plôch v československo-maďarských sporoch.¹⁰⁹⁶ Informoval, že po sprostredkovaní juhoslovenského veľvyslanca odpovedala čsl. vláda, že v záujme dokončenia výmeny obyvateľstva je ochotná rokovať ak: 1. Ak do 18.-tého dostane záväznú odpoveď maďarskej vlády, že sa s obojstrannou výmenou obyvateľstva začne efektívne od 1. apríla a to bez ohľadu na ďalšie rokovanie; 2. Maďarská vláda prevezme bez ďalšieho rokovania presídľencov podľa čl. VIII Dohody; 3. Aby bolo aspoň čiastočne napravené, čo bolo zavinené maďarskou protiakciou, povolí maďarská vláda jednomesačnú dodatočnú prihlasovaciu lehotu.¹⁰⁹⁷

V ten istý deň referent SKK V. Doubrava oznamoval, že J. Gyöngyösi pozval redaktora ČTK Štefana Húsku a oznámil mu, že je ochotný okamžite akceptovať presídlenie 2000 rodín bezzemkov a roľníkov vlastníacich do 5 k.j. pôdy. Oznámil, že do desiatich dní podá návrh na pokračovanie rozhovorov.

1095 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 128, Informácia veľvyslanca Korbela zo 14. 3. 1947 o záujme Juhoslávie o Maďarov.

1096 Mihály Károlyi bol významný politik, prezident Maďarskej republiky v roku 1918. Po 27 rokoch sa vrátil 9. mája 1946 z emigrácie do Maďarska. Maďarská vláda mu ponúkla miesto vyslanca splnomocneného ministra, bez územného určenia. Túto ponuku odmietol. (AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za apríl až jún 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dasticha z 20. 7. 1946.) Osobne sa angažoval v snahe upokojiť napäté československo-maďarské vzťahy v povojnovom období. Začiatkom júla 1946 Károlyi navštívil Prahu a bol prijatý E. Benešom a predložil mu návrh na riešenie menšinových otázok. (AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za júl až september 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK zo 7. 11. 1946 gen. Dasticha.) Zúčastnil sa na mierovej konferencii v Paríži, ale nie ako súčasť maďarskej delegácie. V Paríži mal zostať 10 dní, „aby svojimi radami pomáhal maďarskej aj československej delegácii“. Podľa agentúry bol obidvomi delegáciami srdečne prijímaný. (AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Správa čsl. delegáta pri OSN o maďarských veciach z 30. 8. 1946.) M. Károlyi zaslal 29. novembra 1947 osobný list prezidentovi E. Benešovi v súvislosti s presídľovaním maďarského obyvateľstva zo Slovenska do Čiech. (AMZV ČR, f. TO-Maďarsko, š. 29. Správa gen. Dasticha za október až ... zo 17. 1. 1947.) O aktivitách M. Károlyiho v súvislosti s výmenou obyvateľstva píše: JANEK, István. Károlyi Mihály a csehszlovák-magyar viszony és lakosságcsere rendezésért 1945 – 48 között. *Forum. Társadalomtudományi Szemle*, VI. Évfolyam, 2004, 2, s. 127-158.

1097 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 128. Depeša V. Clementisa č. 56. 738/A/47 z 15. 3. 1947.

Aj Á. Szakasits a M. Rákosi Š. Húskovi potvrdili, že tieto návrhy majú podporu celej koalície. Podobné uistenie dala aj kancelária prezidenta.¹⁰⁹⁸ Večer bola do Budapešti doručená ďalšia tajná informácia, v ktorej V. Clementis požadoval, aby E. Kovár informoval mene podpredsedu vlády Z. Fierlingera Á. Szakasitsa, podpredsedu maďarskej vlády, že navrhovaná schôdzka v Bratislave by nemohla byť úspešná pre zložitosť otázok súvisiacich s výmenou obyvateľstva. V informácii sa uvádzalo, že čsl. vláda najmä po poslednom postupe J. Gyöngyösiho pri rokovaní, nedôveruje návrhom, „*ktoré majú za cieľ suspendovať naše vnútorné opatrenia a ďalej odkladať prevádzanie zmluvy o výmene*“.¹⁰⁹⁹ Podmienkou pre ďalšie rokovania s maďarskou stranou boli už uvedené tri body spomenuté v depeši doručenej J. Gyöngyösimu.

Dňa 17. marca 1947 požiadal maďarský minister zahraničných vecí prostredníctvom čsl. zastúpenia pri SKK v Budapešti o informáciu, či čsl. návrh na dvojstrannú výmenu obyvateľstva sa má uskutočňovať podľa zásad dojednaných v Prahe, alebo budú podmienky dohodnuté pri nových rokovaní.¹¹⁰⁰ Ešte v ten istý deň večer V. Clementis odpovedal. Potvrdil podmienky dohodnuté pri poslednom pražskom rokovaní. Teda, že bude presťahovaných 2000 maďarských rodín z ČSR a 2000 slovenských rodín z Maďarska. Ďalej bolo dohodnuté, že Osídľovací úrad v Bratislave dodá maďarskému zmocnencovi F. Wagnerovi zoznam 3000 slovenských a 3000 maďarských rodín, ktoré budú presídlené v prvých šiestich týždňoch a maďarská strana nebude mať proti týmto zoznamom žiadne námietky. Na základe týchto podmienok sa malo realizovať presídlenie prvých 3000 rodín. Výmena nemala byť prerušovaná a o všetkých problémoch sa malo okamžite rokovať. Odpoveď maďarského ministra očakával V. Clementis v nasledujúci deň ráno.¹¹⁰¹

Gyöngyösiho odpoveď doručili V. Clementisovi 18. marca 1947 popoludní. Súhlasil so začiatkom obojstrannej výmeny. Žiadal, aby posledné rozhodnutia z pražských rokovaní bolo „textované“. Text mali pripraviť Z. Procházka a P. Sebestyén, čo by sa dokončilo v Bratislave alebo v Piešťanoch. Gyöngyösi žiadal tiež dokončiť rokovanie ZK k rozhodnutiu ZK č. 16 a rokovania o dopravnom pláne. Pokiaľ išlo o zoznam presídlencov, ak by bola dodržaná dohodnutá kvóta 90 % roľníkov a 10 % ostatných, maďarská strana by nepredkladala námietky. Do 25. marca mal OÚ predložiť F. Wagnerovi zoznam 3000

1098 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 128. Informácia dr. Doubravu z 15. 3. 1947, 746/B/47.

1099 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 128. Informácia zaslaná V. Clementisom do Budapešti.

1100 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 128, Informácia dr. Doubravu zo 17. 3. 1947.

1101 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 128, Informácia V. Clementisa zo 17. 3. 1947, č. 88. 527/1/47.

slovenských a maďarských presídlencov a 8. apríla by mohlo začať presídľovanie (týždeň predtým bola Veľká noc).¹¹⁰² Už 18. marca 1947 sa problematikou výmeny obyvateľstva zaoberala na svojom 70. zasadaní aj čsl. vláda. Vypočula si referát V. Clementisa, ktorý informoval o rokovaníach so zástupcami maďarskej vlády. Schválila dohodu s maďarskou vládou, na základe ktorej má dôjsť k výmene obyvateľstva od 8. apríla 1947, na základe zoznamov, ktoré mali dodať do 25. marca 1947. Vláda splnomocnila V. Clementisa, aby pri ďalších rokovaníach s maďarskou vládou dosiahol zvýšenie hranice bohatých roľníkov nad stanovenú hranicu 80 % a súhlasil s tým, aby náhrada za zanechaný majetok bola zúčtovaná na reparačný účet Maďarska voči ČSR. Vláda súhlasila, aby v sociálnych prípadoch boli uvoľnené menšie čiastky peňazí maďarským presídlencom z ich viazaných vkladov. Súhlasila tiež, aby maďarská vláda mohla použiť časť finančných prostriedkov, ktoré zanechajú maďarskí presídlenci v ČSR na spoločnom účte, na nákup tovarov a na financovanie svojich zastupiteľských úradov v Československu. Vláda vymenovala za zmocnenca pre výmenu D. Okáliho a nariadila Ministerstvám sociálnej starostlivosti a Ministerstva vnútra, aby mu dali k dispozícii personál, ktorý doteraz zabezpečoval „*pracovní nábor maďarského obyvateľstva do českých zemí*“.¹¹⁰³ V populudňajších hodinách zaslal V. Clementis odkaz pre D. Okáliho, že v prípade ak bude ďalšia časť odpovede maďarskej vlády pozitívna, začne výmena obyvateľstva. V takom prípade ho poveril organizáciou výmeny a dal mu k dispozícii okrem OÚ aj aparát ministerstva sociálnej starostlivosti a ministerstva vnútra, ktorý „*realizoval pracovnú mobilizáciu*“. Poveril ho, aby zariadil aj možnosť presídlenia „*osmičkárov*“. Oznámil mu, že v prípade priaznivých okolností bude schôdzka Procházka – Sebestyén v Bratislave.¹¹⁰⁴

V liste z 19. marca 1947 referent SKK V. Doubrava, ktorý zabezpečoval kontakt s maďarským MZV oznamoval, že: 1. Maďarská strana je ochotná ihneď začať výmenu obyvateľstva, hneď ako sa dokončí finalizácia rokovaní z Prahy a je ochotná začať rokovania; 2. Maďarská strana je ochotná prevziať Maďarov spadajúcich pod čl. VIII Dohody, v zmysle dohôd z Prahy; 3. Maďarská vláda žiada od čsl. vlády, aby v zmysle dohôd z Prahy prejavila ochotu pusťiť späť Maďarov z Čiech a vrátiť im ich majetok a dať odškodné tým, ktorým

1102 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 128, Informácia z 18. 3. 1947 pre V. Clementisa č. 802/B/47.

1103 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 129. Uznesenie zo 70. schôdze tretej vlády z 18. 3. 1947.

1104 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 128, Informácia pre D. Okáliho z 18. 3. 1947. („*Osmičkáři*“ – Slováci jednostranne presídľovaní zo sociálnych dôvodov na základe rozhodnutia ZK č. 8).

sa robili opatrenia prevyšujúce nariadenia dekrétu č. 88/1945 vzťahujúce sa na mobilizáciu pracovných síl.¹¹⁰⁵ Československá vláda mala dať vyhlásenie, že súhlasí, aby otázka týchto osôb bola súčasťou rokovaní o 5. čl. mierovej zmluvy. Obsah takého vyhlásenia by mohol tvoriť základ ďalšieho rokovania.¹¹⁰⁶ Zdeněk Procházka požiadavky v treťom bode maďarskej odpovede označil za absolútne neprijateľné.¹¹⁰⁷ Václav Doubrava potvrdil, že stanovisko mu hovoril osobne minister J. Gyöngyösi, v prítomnosti P. Sebestyéna a S. Vájloka, ktorý prekladal rozhovor do slovenčiny, druhý rozhovor mal s J. Gyöngyösim popoludní, kde mu bolo maďarské stanovisko odovzdané na hárku papiera, bez záhlavia.¹¹⁰⁸

Dňa 20. marca 1947 doručil V. Clementis V. Doubravovi stanovisko, ktoré žiadal vo forme memoranda doručiť ministrovi Gyöngyösimu. Potvrdzoval v ňom čl. stanovisko: a/ čl. vláda súhlasila, aby „efektívna“ výmena obyvateľstva začala 8. apríla 1947, je ochotná vyslať do Bratislavy delegáciu, ktorá by finalizovala dohody z Prahy a navrhla, aby sa rokovania začali 24. marca. Očakával, že maďarská vláda vydá jednoznačné vyhlásenie, že je ochotná začať výmenu obyvateľstva 8. apríla 1947.¹¹⁰⁹ Podľa jeho vyjadrenia čl. vláda nemôže súhlasiť s tým, aby vydala vyhlásenie, v ktorom by sa zaviazala, že pri prvých 3000 osobách bude pomer 90 % roľníkov a 10 % iných, lebo je už prijatý formálny záväzok maďarskej strany, že nebude mať námietky proti zloženiu prvých 3000 rodín určených na presídlenie. b/ čl. vláda odmietla požiadavku maďarskej vlády týkajúcu sa osôb presídlených do Čiech, ale bola ochotná vyhlásiť v preambule protokolu, ktorý bude podpísaný, že je ochotná dohodnúť sa na dátume a mieste rokovania o 5. čl. mierovej zmluvy a v rámci toho bude „rozřešena i otázka všech obyvatelů maďarského etnického původu sídlících v Československu, kteří nebudou usazeni v Maďarsku v smyslu Dohody z 26. února 1946 o výměně obyvatelstva, včetně osob maďarského etnického původu povolaných na práce podle dekretu presidenta republiky č. 88/1945 Sb.“¹¹¹⁰ c/ čl. vláda vzala na vedomie vyhlásenie maďarskej vlády týkajúce sa prevzatia osôb, podľa čl. VIII. dohody (vojnových previnilcov)

1105 AMZV ČR, f. PO 1945-1954,, š. 122. Depeša dr. Doubravu k č. 56. 738/A/47.

1106 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 128. Informácia referenta Doubravu z 19. 3. 1947, č. 811/B/47.

1107 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. List z 19. 3. 1947, č. sp. 61. 075/VI.-3/1947.

1108 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 119. Správa V. Clementisa pre dr. Doubravu č. 61. 075/VI-3/47.

1109 V texte sa chybné uvádza 8. marca 1947.

1110 AMZV ČR, f. PO 1945-1954,, š. 128. Stanovisko V. Clementisa z 20. 3. 1947, depeša 63. 452.

a predĺženie lehoty pre prihlasovanie sa Slovákov na presídlenie z Maďarska. Zároveň poveril V. Doubravu, aby oznámil maďarskej vláde, že ak ČSR nedostane uspokojivú odpoveď, urobí opatrenia, ktoré bude považovať za nutné.¹¹¹¹

Obaja ministri zahraničných vecí vystúpili 20. marca v národných parlamentoch. J. Gyöngyösi sa v rozprave o rozpočte venoval československo-maďarským vzťahom. Konštatoval, že ČSR, ktorá oprávnene nedôverovalo horthyovskému režimu, nedôverovalo ani novej demokratickej maďarskej vláde. V prejave síce nespomínal pražské rokovania, ale odkázal Československu, že Maďarsko chce dokončiť výmenu obyvateľstva, ale trvá na záväzkoch, ktoré boli ČSR prijaté v podpísanej Dohode.¹¹¹²

Aj J. Masaryk prehovoril 20. marca 1947 v pražskom Ústavodarnom národnom zhromaždení. Venoval sa tiež československo-maďarským vzťahom. K rokovaniam s Maďarskom iba stručne uviedol: „*Jednání s Maďarskem jsou vám už dobře známa. I naše dobrá vůle při nich. Shrnují naše zkušenosti v této oblasti v toto: budeme další náš postup vůči Maďarsku a naše vztahy k němu upravovat výlučně podle činů Maďarska.*“¹¹¹³

Debaty pokračovali aj na úrovni predpokladaných realizátorov výmeny. Gy. Heltai na stretnutí s D. Okálím 21. marca 1947 dopoludnia povedal, že vyhlásenie ohľadom tretieho bodu maďarskej odpovede nie je podmienkou začatia výmeny a stačí, ak sa dostane na program rokovania a vedúci čl. delegácie vyhlási, že to bude súčasťou rokovaní o 5. článku mierovej zmluvy. K rozhovoru došlo pred odovzdaním čl. memoranda z 20. marca 1947.¹¹¹⁴ Okáli predpokladal, že by sa malo začať rokovať v Bratislave 24. marca 1947. Usudzoval to z toho, že S. Vájlok žiadal zabezpečiť ubytovanie v Bratislave pre 20 osôb.¹¹¹⁵ Maďarská strana rýchlo reagovala na československé memorandum. 22. marca 1947 odovzdal P. Sebestyén maďarské memorandum, ktorým odpovedal na memorandum čl. vlády z 20. marca 1947. V memorande sa uvádzalo: a/ pri predpoklade, že sa ukončí finalizácia vyhlásenia do 8. apríla 1947, je maďarská vláda ochotná začať efektívnu výmenu obyvateľstva, keď čl. vláda dodá do 25. marca zoznam osôb na presídlenie, podľa rozhodnutia ZK č. 9; b/ maďarská vláda berie na vedomie čl. memorandum, že pri prvých 3000 rodinách bude

1111 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 128. Stanovisko V. Clementisa z 20. 3. 1947.

1112 ČIERNA-LANTAYOVÁ, D. *Podoby...*, s. 113-114.

1113 Vystúpenie J. Masaryka na 42. schôdzi Ústavodarného národného zhromaždenia 20. 3. 1947. <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=49172> [cit. 23. 09. 2022].

1114 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 128. Depeša V. Clementisovi z 21. marca 1947. č. 837/B/47.

1115 SNA, f. ZK, š. 22. Telegram D. Okáliho z 21. 3. 1947 P. Zátureckému.

dodržaný pomer uvedený vo vyhlásení maďarskej vlády z 18. marca. c/ maďarská vláda súhlasí s obsahom bodu b, čsl memoranda (presídľovanie do Čiech); d/ maďarská vláda vyšle do Bratislavy delegáciu pod vedením P. Sebestyéna 24. marca 1947 a minister príde do Bratislavy, aby podpísal zápisnicu.¹¹¹⁶ Ako sa uvádzalo v neskoršom maďarskom memorande z 11. októbra 1947 predpokladali, že na rokovaníach „otázky sporné a doteraz nevyriešené sa vyriešia“¹¹¹⁷ Rokovania vstúpili do novej etapy a postupne viedli k reálnemu začiatku výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom.

3.4.6 Sovietizácia strednej Európy – významný faktor pri riešení výmeny obyvateľstva

Nemôžeme zabudnúť ešte na jeden dôležitý faktor, ktorý ovplyvňoval situáciu v Maďarsku a do istej miery aj rokovania o začiatku výmeny obyvateľstva. Už v roku 1946 sa komunisti a sociálni demokrati dožadovali „očisty“ v radoch vládnej maloroľníckej strany, ktorú táto odmietala. Dusné prostredie v parlamente sprevádzali vášnivé diskusie medzi lavicou a pravitou.¹¹¹⁸ Lavica (najmä komunisti, sociálni demokrati) začala silnú ofenzívu proti maloroľníckej strane premiéra F. Nagya. Na Vianoce 1946 bolo v Maďarsku „odhalené protištátne sprisahanie“. Cieľom sprisahania vraj malo byť odstránenie republiky a demokratického štátneho systému a návrat horthyovského režimu na princípe právnej kontinuity maďarského kráľovstva. Sprisahanie malo vypuknúť po podpise mierových zmlúv, resp. po odchode sovietskej armády z Maďarska.¹¹¹⁹ Vládna strana „odhalenie“ považovala za útok komunistického ministra vnútra Lászlóa Rajka na ústavný systém a výsledok boja o moc a riešenie pretrvávajúcej vládnej krízy.

Koncom januára sa tlak lavice sústredil na generálneho tajomníka maloroľníckej strany Bélu Kovácsa, ktorý bol v strane známy svojou nekompromisnou protikomunistickou politikou. Do sprisahania mal byť zapojený aj syn premiéra Ferenc Nagy ml., aj sám premiér, ktorý mal poslať svojho syna

1116 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 122. Depeša z 22. 3. 1947, s odpoveďou na československé memorandum.

1117 SNA, f. ZK, š. 1. Memorandum z 11. 19. 1947.

1118 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za január až marec 1947 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK z 23. 5. 1947.

1119 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za január až marec 1947 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK zo 23. 5. 1947. Medzi sprisahancami bol aj poslanec Kálmán Saláta, ktorý mal vážny vzťah s osemnásťročnou dcérou premiéra F. Nagya vychovanou vo Švajčiarsku. Saláta urobil rýchlu politickú kariéru, čo sa pripisovalo tomuto rodinnému zázemiu. Saláta ušiel z Maďarska ešte pred odhalením sprisahania.

na miesto tajomníka maďarského veľvyslanectva vo Washingtone, aby bol z dosahu polície.¹¹²⁰ B. Kovács sa dostavil na políciu, kde bol vypočúvaný a prepustený, ale na ďalší deň Kovácsa zaistila „ruská polícia“, ktorá vydala ešte v tú noc vyhlásenie, že ho zaistili pre organizovanie protisovietskej teroristickej skupiny, ktorá organizovala prepady a vraždy sovietskych vojakov. Obyvateľstvo sa „nemo“ čudovalo.¹¹²¹ B. Kovács bol vylúčený zo strany. Predsedníctvo strany opustili členovia známi protikomunistickými postojmi a doplnili ho umiernení a menej známi politici.¹¹²² V marci 1947 vydala maloroľnícka strany vyhlásenie, že nestrpí protirevolučné akcie a nepripustí návrat bývalých pomerov a vyslovila dôveru novému vedeniu strany.¹¹²³

Maďarskí komunisti a ľavica však ešte stále nezískali väčšinu v parlamente a pokračovali v akciách proti maloroľníckej strane. Zástupca americkej vojenskej misie v Budapešti George H. Weems odovzdal podpredsedovi SKK gen. V. Sviridovovi vyhlásenie k situácii v Maďarsku. Protestovali, s odvolaním sa na jaltské dohody, proti zasahovaniu sovietskych vojakov do maďarských vnútorných záležitostí.¹¹²⁴ V nóte im vytýkali, že ZSSR jednostranne, bez informácie spojencov, zasiahol do vývoja v Maďarsku v prospech jednej malej skupiny a vytvoril predpoklady pre menšinovú diktatúru. Požadovali, aby americký, anglický a sovietsky delegát pri SKK, v spolupráci s maďarským ministerským predsedom, ministrom obrany, spravodlivosti a predsedom Národného zhromaždenia vytvorili komisiu a prešetrili situáciu vrátane prípadu B. Kovácsa a vyzvali sovietsku delegáciu pri SKK, aby nepodnikali žiadne ďalšie kroky bez vedomia americkej a britskej misie pri SKK.¹¹²⁵ 8. marca 1946 zvolal F. Nagy mimoriadnu ministerskú radu, na ktorej sa zúčastnil aj minister zahraničia J. Gyöngyösi, ktorý prišiel priamo z Prahy z rokovania o realizácii výmeny obyvateľstva. V sovietskej odpovedi sa uvádzalo, že demokracia v Maďarsku bola ohrozená sprisahancami a nemožno

1120 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za január až marec 1947 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK z 23. 5. 1947.

1121 A MZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za január až marec 1947 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK z 23. 5. 1947.

1122 Odvolaní boli Zoltán Pfeiffer, István Szabó a Tivadar Pártay.

1123 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za január až marec 1947 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK z 23. 5. 1947.

1124 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za január až marec 1947 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK z 23. 5. 1947.

1125 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za január až marec 1947 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK z 23. 5. 1947; Správa Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK z 11. apríla 1947.

obviňovať ľavicové strany, že útokom proti maloroľníckej strane chcú nastoliť diktatúru v Maďarsku. Zdôraznili, že existenciu sprisahania uznala aj maloroľnícka strana a nie je vinou ľavicových strán, že boli to toho zainteresovaní aj predstavitelia vládnej strany. Odmietli tiež spájať zatknutie B. Kovácsa s týmto prípadom, pretože v jeho prípade vraj išlo o sprisahanie namierené proti sovietskej armáde v Maďarsku. Podľa správy F. Dasticha si maďarská spoločnosť jasne uvedomovala, že dochádza k vážnemu stretu dvoch mocností. Ľavica povzbudená ostrou reakciou ZSSR pokračovala v razantných požiadavkách proti maloroľníkom a uskutočnili sa aj zmeny vo vláde.¹¹²⁶ Americká misia podala druhú nótu protestujúcu proti spôsobu zásahu sovietskej moci. Zdôrazňovalo sa v nej, že polícia aj súdy sú pod významným vplyvom ľavice, ktorá odmietla vytvorenie parlamentnej komisie. Za týchto okolností bola vláda USA presvedčená, že demokracia v Maďarsku je ohrozená a že veľmoci, ktoré podpísali dohodu v Jalte sú povinné preskúmať situáciu v Maďarsku. Tlač priniesla aj odpoveď sovietskej strany, v mene ktorej V. P. Sviridov, podobne ako v odpovedi na prvú nótu, odmietol výhrady USA.¹¹²⁷ Matyás Rákosi a Á. Szakasits protestovali proti americkému vmiešavaniu sa do maďarských záležitostí aj na verejných zhromaždeniach. Proces proti sprisahancom začal 27. februára 1947. Sprisahanci sa priznávali k „zločinom“, čo vo verejnosti vzbudzovalo podozrenie, že k tomu boli donútení z obavy o svoje rodiny. Obhajcovia sa nemohli rozprávať s klientmi medzi štyrmi očami a na protest proti spôsobu vedenia súdu sa všetci vzdali obhajoby.¹¹²⁸

Je potrebné pripomenúť, že v interpretáciách protištátneho sprisahania zohrávalo dôležitú úlohu aj konštatovanie, že to bolo práve na Parížskej konferencii 1946, kde sa začala maďarská politika orientovať na západné mocnosti. Práve dielom tejto politiky mala byť revizionistická politika maďarskej delegácie na Parížskej konferencii, bojkotovanie podpísanej Dohody o výmene obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom, aj kampani proti presídľovaniu Maďarov do Čiech.¹¹²⁹ Osobitne musíme pripomenúť, že medzi cieľmi „odhaleného protištátneho sprisahania“ československé spravodajstvo na

1126 A MZV ČR Praha, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Politická správa z 18. 3. 1947; Periodická správa za január až marec 1947 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK z 23. 5. 1947.

1127 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za január až marec 1947 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK z 23. 5. 1947.

1128 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za január až marec 1947 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK z 23. 5. 1947.

1129 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Politická správa z Maďarska č. 4 z 31. 12. 1946.

prvom mieste zdôrazňovalo, „násilnú akciu na Slovensku proti prenasledovaniu Maďarov“.¹¹³⁰

3.5 Začiatok výmeny obyvateľstva v apríli 1947 a problémy výmeny v činnosti Zmiešanej komisie

3.5.1 Začiatok recipročnej výmeny obyvateľstva a mimoriadne zasadanie Zmiešanej komisie

V rámci zložitých rokovaní na konci marca 1947 a v prvej polovici apríla 1947 sa začala reálne recipročná výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. Rokovania prebiehali jednak na politickej úrovni, ale aj v odbornej línii prostredníctvom rokovaní ZK.

Ich súčasťou bolo aj obnovenie rokovaní znaleckých odborných komisií, ktoré riešili konkrétne úlohy na zabezpečenie reálnej výmeny obyvateľstva. Väčšina rokovaní týchto znaleckých komisií (niekedy boli označované aj ako „subkomisie“) sa začala 24. marca 1947. Napr. rokovania hospodársko-finančnej komisie ZK sa konali v Bratislave 24.-29. marca 1947.¹¹³¹ Na nich sa zvädzali boje o program rokovaní, aj o vecnú stránku riešenia problémov majetku, konfiškácii, ich rozsahu, prevážaného tovaru (peňazí, strojov, zlata, sociálnej podpory a ďalších otázok, ktoré mali praktický dosah na presídľované osoby). Riešili sa otázky, ktoré boli obsahom rozhodnutia ZK č. 16 (prevoz hnutelného majetku) aj spôsobu, akým sa tento majetok bude zisťovať, (rozhodnutia ZK č. 10) evidovať a oceňovať (rozhodnutie ZK č. 11).¹¹³² Na poradách Dopravno-osídľovacej subkomisie sa diskutovalo od 24. marca 1947 o príprave presídľovacieho plánu a dopravného plánu.¹¹³³

1130 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Správa generála Bartoša z Budapešti z 31. 12. 1946.

1131 SNA, f. ZK, š. 6. Prehľadná správa o rokovaníach hospodársko-finančnej komisie ZK z 24.-29. 3. 1947.

1132 Čsl. strana napr. pripravila *Zásadné inštrukcie pre súpisové komisie*, o ktorých maďarská časť chcela diskutovať, ale odmietala pripraviť svoju verziu smerníc. (SNA, f. ZK, š. 6. Zásadné inštrukcie pre súpisové komisie z 2. 4. 1947 predložené A. Pockodym; Informácia o činnosti hospodársko-finančnej komisie z 1. 4. 1947).

1133 Na jej činnosti sa podieľali aj J. Čech, P. Pohánka, K. Berecz aj L. Bólya, teda významní činní pracovníci pracujúci na výmene obyvateľstva. (SNA, f. ZK, š. 6. Porada Osídľovacej komisie 26. 3. 1947).

Rozbehnuté rokovania považovali čsl. predstavitelia za natoľko nádejné, že optimisticky vydali pre predsedov (znaleckých) komisií dôvernú informáciu: výmena obyvateľstva začne 8. apríla 1946 a denne sa v dvoch vlakoch vymení 32 hospodárskych jednotiek (rodín), teda 2000 osôb z maďarskej a 2000 osôb z čsl. strany. Osídľovací úrad doručí maďarskému zmocnencovi F. Wagnerovi zoznam 3000 osôb maďarskej národnosti z ČSR a slovenskej národnosti z Maďarska a ten nebude mať k zoznamu výhrady. Maďarská vláda nebude mať námietky voči 70 000 osobám prihláseným na presídlenie, o ďalších 35 000 sa rozhodne podľa zásad dohodnutých v pripravovanom Protokole. Zmiešaná komisia začne striedavo pracovať v Budapešti a v Bratislave päť dní po podpise Protokolu. Upraví sa procedúra: prihlásení Slováci a Česi nebudú maďarskej národnosti, o zmiešaných manželstvách, o prihlasovaní rodín vojnových zajatcov, o neplnoletých deťoch, ktoré boli vynechané z prihlášok, doplní sa 110 prihlášok, ktoré boli nezaradené pre chybu úradníkov. Vlády predložia zoznamy osôb, ktoré boli prihlásené alebo určené na presídlenie, ale už odišli mimo výmeny. Stanoví sa postup na dodatočnú evidenciu na základe prirodzeného pohybu obyvateľstva (narodenia, úmrtia, manželstvá). Predloží sa zoznam osôb na základe Dodatku k Dohode (osoby, ktoré odišli pred podpísaním Dohody). Odvolanie prihlášok bude neplatné. Maďarská vláda bude napomáhať pri presídľovaní a nedovolí nátlak ani agitáciu proti presídľovaniu. Určí sa sociálna štruktúra maďarského obyvateľstva a majetková štruktúra poľnohospodárskeho obyvateľstva na presídľovanie. Československo bude žiadať, aby podľa čl. VIII Dohody bolo vysídlených 1000 osôb podľa §5 nar. č 33/1945 Zb. n. SNR (v texte sa omylom uvádzalo, že podľa §33 nariadenia) a 999 osôb podľa §§1-4 tohto nariadenia. Vystahovať by sa mohli aj ich rodinní príslušníci, ale nebudú započítaní do kvóty. Zabezpečí sa sledovanie plnenia rozhodnutia ZK č. 7 (o konzulárnej ochrane) po ukončení činnosti čsl. delegáta pri SKK a maďarského Zmocnenca, prostredníctvom diplomatickej misie. Žiadne námietky akéhokoľvek druhu nemôžu brániť, aby sa určené osoby neodťahovali. Maďarsko uzná, že osoby, ktoré sa už presťahovali z Maďarska do ČSR spĺňajú podmienky Dohody. Čsl. úrady budú nápomocné pri zisťovaní údajov o Slovákoch a Čechoch, ktorí sa už presťahovali z Maďarska do ČSR. Urobí sa súpis nárokov presťahovalcov. Čsl. a maďarské úrady urýchlia konanie týkajúce sa presídľencov. Budú zrušené národné správy na podniky patriace osobám určeným na presídlenie, najprv, v prvej etape, u osôb určených na presídlenie (čím sa naznačovalo, že v ďalšom období by sa to mohlo uskutočniť aj u ďalších skupín obyvateľstva maďarskej národnosti). Vyrieši sa otázka voľných a viazaných vkladov. Maďari prijímú dodatočnú jednomesačnú lehotu na podávanie prihlášok.¹¹³⁴ Ak by táto optimistická vízia naplnila, výmena oby-

1134 SNA, f. ZK, š. 6. Dôverná správa pre predsedov komisií z 24. 3. 1947.

vateľstva by sa realizovala v krátkom čase. Ako sa neskôr ukázalo, táto dôverná správa mala skôr motivačný charakter pre zainteresované osoby, pôsobiace za čl. zložku v podporných a znaleckých komisiách a mala ďaleko k skutočnosti.

Výsledkom dohôd a rokovaní v marci 1947 bolo obnovenie rokovaní ZK. Jej činnosť bola nevyhnutne potrebná, aby sa politické rokovania pretavili do konkrétnych odborných rozhodnutí, ktoré by umožnili reálne začať výmenu obyvateľstva. Vzhľadom na zvláštne okolnosti došlo k dohode, aby ZK nerokovala v štandardnom režime, ale na mimoriadnom zasadaní. Celý súbor rokovaní v rámci tohto mimoriadneho cyklu sa nezarátal ani do číselného radu ostatných zasadaní Zmiešanej komisie.

Československo-maďarská zmiešaná komisia mala teda Mimoriadne zasadanie Zmiešanej komisie, ktoré trvalo od 29. marca 1947 do 12. júla 1947 v Bratislave. V rámci tohto mimoriadneho zasadania sa uskutočnilo 68 rokovaní. Na základe dohody vládnych delegácií a pre potrebu presídľovacej praxe bolo vydaných 22 rozhodnutí ZK, z nich 17 bolo vydaných počas priamych rokovaní v Piešťanoch (Bratislave a Trenčianskych Tepliciach),¹² uznesení o niektorých reálnych otázkach výmeny a štyri uznesenia o zámenných zmluvách. Paralelne so zasadaním ZK sa konali politické rokovania.

Politické rokovania viedol z čl. strany Z. Procházka, vedúci československej delegácie pre rokovania s maďarskou vládou o výmene obyvateľstva. Na čele maďarskej vyjednávacej skupiny bol P. Sebestyén. Podľa informácie Z. Procházku pre Predsedníctvo SNR, rokovania trvali od 3. marca 1947 a skončili 30. a 31. mája 1947 „parafovaním“ dohodnutých dokumentov.¹¹³⁵ Čsl. časť delegácie sa stretávala aj na separátnych rokovaníach. Napr. na porade čl. časti delegácie z 30. apríla 1947, za účasti P. Pohánku, J. Čecha, P. Zátúreckého a D. Okáliho, sa rokovalo o konkrétnych úpravách pripravovaného záverečného (9 stranového) Protokolu z rokovaní čl. a maďarskej delegácie.¹¹³⁶ Na základe tohto záznamu boli určené témy pre ďalšie rokovania ZK. Tieto témy sú uvedené v liste *Úlohy ZK vyplývajúce zo záznamu z 24. mája 1947*.¹¹³⁷ Aj v dokumentoch súvisiacich s rokovaniami sa často udáva dátum podpísania záznamu z rokovaní 24. máj 1947, ako dátum prijatia Piešťanských protokolov. Po nich však ešte nasledoval technický proces prípravy záverečných dokumentov, ktorý vyvrcholil až 30.-31. mája 1947

1135 SNA, f. PlaO, š. 6, List Z. Procházku zo 6. 6. 1947 pre rokovanie čl. vlády s prílohami.

1136 SNA, f. ZK, š. 6. List Z. Procházku z 30. 4. 1947 D. Okálimu, P. Pohánkovi, J. Čechovi a P. Zátúreckému.

1137 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 125, List zo 17. 7. 1947. Úlohy ZK vyplývajúce zo záznamu z 24. 5. 1947.

ich podpísaním a až tento dátum môžeme považovať za konečný pre Piešťanské protokoly.

Na zasadaniach ZK boli nastolené aj témy, ktoré sa ešte do mimoriadneho zasadania nepodarilo vyriešiť a rokovanie o nich podľa §29 Rokovacieho poriadku prerušili pre „*nehodu*“. Išlo o témy: Sťahovanie osôb podľa čl. VIII (rokovanie prerušené 17. 6. 1947); spôsob započítavania osôb, ktoré sa presídlili samostatne (19. 7. 1947); reštitúcie majetkových práv presídlencov (20. 6. 1947); podiely presídlencov na pasienkových spoločenstvách (3. 7. 1947); rozšírenie rozhodnutia č. 7 (10. 7. 1947); vylúčenie starých a chorých osôb z presídlenia (11. 7. 1947). Neukončili sa ani rokovania o prerušení súdneho a administratívneho konania u presídlencov, o súpise nárokov na náhradu škody, o likvidácii družstevných podielov presídlencov, o bezplatnom návrate železničných vagónov, o cirkevných majetkoch, o spôsobe výkladu záväzkov na vyplácanie sociálnej podpory pre verejných zamestnancov, neboli uzavreté rokovania o oceňovacích smerniciach ani o zmenách rokovacieho poriadku.¹¹³⁸

V rámci rokovaní, ktoré vyvrcholili prijatím Piešťanských protokolov sa diskutovalo o usporiadaní nárokov presídlencov za škody, ktoré im boli spôsobené štátom, v ktorom žili. Problém náhrad spôsobených úradmi štátu presídlenia bol nastolený už v maďarskom Aide mémoire zo 16. apríla 1947 odovzdanom čsl. delegácii na spoločných rokovaniach. Vedúci VI. odboru MZV Z. Procházka pri komunikácii s P. Sebestyénom (listy Z. Procházku z 19. apríla 1947 a 11. mája 1947 a list P. Sebestyéna z 7. 5. 1947) upozorňoval, že aj keď sa nič nemení na názore čsl. orgánov na odškodňovanie za niektoré nároky maďarských presídlencov, ktoré čsl. úrady odmietajú, boli ochotní akceptovať, aby sa urobil súpis vzájomných požiadaviek presídlencov na oboch stranách. Tento princíp reciprocity považovala čsl. strana za dôležitý, aj keď pre ňu z hľadiska závažnosti nemal takú váhu, ako nároky prednášané maďarskou stranou. Maďarské ukrivdenia sa týkali „kolektívneho“ aplikovania významných právnych noriem čsl. štátu. Slovenské ukrivdenia boli z hľadiska jednotlivcov kruté a zasahujúce do osobného života a integrity presídlencov, ubližovali im a krivdili, boli však postavené na rezortných opatreniach, neraz aj na regionálnych špecifikách a aktivitách miestnych autorít. Aj z hľadiska hospodárskych dopadov boli dôsledky úradných poškodení natoľko rozdielne, že pre maďarskú stranu neznamenali čsl. požiadavky na recipročný postup významnejšie ohrozenie.

ZK na základe už spomínaných politických aktivít mala ambíciu pripraviť rozhodnutie ZK o majetkových právach a záväzkoch presídlencov, ako aj

1138 SNA, f. ZK, š. 9. Správa o mimoriadnom zasadaní ZK z 19. 7. 1947.

o pohľadávkach tretích osôb. ZK na zasadaní 12. mája 1947 nariadila vypracovať smernice k súpisu nároku presídlencov na rôzne škody, ktoré utrpeli v štáte svojho bydliska.¹¹³⁹ Na zasadaní 11. júla 1947 ZK prijala uznesenie, že popri súpise požiadaviek na odškodnenie za vojnové škody sa uskutoční aj súpis všetkých požiadaviek a nárokov presídlencov v štáte, z ktorého sa presťahujú a uložila im uskutočniť spoločné stretnutie k upresneniu spôsobu získavania údajov.¹¹⁴⁰ Problémom sa mali zaoberať znalecké komisie (pohľadávky, dlžoby, resty, alimenty, sociálne a zdravotné poistenie, škody spôsobené vojnovými udalosťami, hypotekárne úvery, záväzky voči tretím osobám...)¹¹⁴¹

Vedúci právneho odboru ČSPK Alexander Grosswirth navrhol desať kategórií nárokov slovenských presídlencov voči maďarskému štátu, ktoré by pripadali do úvahy. Boli to najmä prípady, kedy bol presídlenec šikanovaný maďarskými úradmi a bola mu pritom spôsobená majetková škoda. Zisťovala to ČSPK prostredníctvom svojich oblastných úradovní (prepustenie verejných zamestnancov zo služieb, odobranie pozemkov pridelených v pozemkovej reforme, odopretie prídeltu potravín, odobranie bytu, ublíženia na tele, vymáhanie daní, vymáhanie reparačných dávok a iné).¹¹⁴² D. Okáli ich navrhol rozšíriť o vojnové škody, arizovaný majetok a invalidné renty (odpočívne dôchodky).¹¹⁴³

Pokiaľ ide o maďarskú stranu, tam boli krivdy pertraktované dlhšiu dobu, počas celého obdobia od podpísania Dohody a boli súčasťou agendy ZK. Na jej rokovaníach tvorili maďarské požiadavky dôležitú súčasť maďarskej agendy a riešením týchto požiadaviek podmieňovali ďalšie kroky vo výmene obyvateľstva, ba môže povedať aj osud Dohody o výmene obyvateľstva. Tu patrila napr. požiadavky na odškodnenie za vojnové škody, ktorá bola pre čl. stranu problematická, lebo za vojnové škody vinili aj maďarský štát. V liste P. Pohánkovi to vysvetľoval D. Okáli. Rezolútne vyhlásil, že ČSR žiadne vojnové škody presídlencom uhrádzať nebude. „*Vojnové škody vznikli na území bývalého maďarského štátu a žiadny maďarský presídlenec vojnové škody neodstránil.*“ Vojnové škody odstraňoval FNO, ktorý na to vynaložil

1139 SNA, f. ZK, š. 12. List P. Pohánku predsedovi finančnej komisie A. Hrnčárovi zo 17. 5. 1947.

1140 SNA, f. ZK, š. 12. Informácia sekretára P. Zátureckého zo 16. 7. 1947 A. Pockodymu.

1141 SNA, f. ZK, š. 12. List predsedu finančnej komisie A. Hrnčára z 18. 8. 1947 P. Pohánkovi. Rozhodnutie ZK č. 55 o transfere niektorých pohľadávok a záväzkov presídlencov bolo prijaté až na X. zasadaní ZK 24. 9. 1948.

1142 SNA, f. ZK, š. 12. ŠPK. Všeobecný rozkaz z 2. 5. 1947.

1143 SNA, f. ZK, š. 12. List D. Okáliho z 1. 6. 1947 A. Hrnčárovi.

do 19. júna 1947 4 900 000 korún.¹¹⁴⁴ Do úvahy prichádzali: náhrada za znárodnený majetok; náhrada za arizovaný majetok; náhrada za neoprávnené konfiškovaný majetok; náhrada za zadržané penzie a platy.¹¹⁴⁵

Napriek tomu, že (česko)slovenské reprezentácie boli presvedčené, že ťažisková, dominantná a jediná podstatná idea podpísanej Dohody o výmene je samotná výmena obyvateľstva, realita bola iná. Sovietsky zväz po realizovaní puču v maďarskej politike a „odhalení“ protištátneho sprisahania, ktorého postupným dôsledkom bolo jednoznačné priklonenie sa maďarskej politiky k sovietskej línii, už nebol takým jednoznačným pilierom čsl. protimaďarskej politiky. Aj v dôsledku týchto skutočností sa Maďarsko cítilo (oprávnené) silné v slovensko-maďarských sporoch o výmenu obyvateľstva a plnenie čsl. záväzkov, deklarovaných jednoznačne v samotnej Dohode, dodatkom protokole k Dohode a listoch vymenených 27. februára 1946 medzi ich signatármi, si vynuovalo na všetkých líniiach rokovaní o výmene. Tak to bolo aj v jednej z kľúčových oblastí, rušenia národných správ.¹¹⁴⁶ Samotné zrušenie národnej správy bol aj technicky náročný proces. Existovali problémy s nedostatočným a nedôsledným súpisom majetku. Problémom bolo aj pridelenie národných správ osobám politicky prominentným (aj v regionálnom význame), účastníkom odboja¹¹⁴⁷ alebo osobám nekvalifikovaným;

1144 SNA, f. ZK, š. 12. List D. Okáliho z 25. 6. 1947 P. Pohánkovi.

1145 SNA, f. ZK, š. 12. List Z. Procházku z 13. 5. 1947 pre ČSPK.

1146 Už na základe nariadenia č. 11/1944 Zb. n. SNR, bol daný pod národnú správu majetok, ktorý bol získaný za Slovenského štátu na základe rasových zákonov. V súlade s tendenciou tohto obdobia vo vzťahu k neslovanským minoritám, SNR rozhodla nariadením č. 50/1945 Zb. n. SNR o národnej správe z 5. 6. 1945 o tom, že „všetok majetok osôb štátne nespôľahlivých, nachádzajúci sa na území Slovenska, sa štátom zaisťuje a dáva pod národnú správu.“ Štátne nespôľahlivé osoby boli definované ako osoby nemeckej alebo maďarskej národnosti, ak nepreukážu, že sa zúčastnili boja proti fašizmu a osoby, ktoré napomáhali k rozbitiu ČSR a podporovali fašistický režim. Paragraf 6 stanovil, že pre posúdenie príslušnosti k nemeckej alebo maďarskej národnosti bolo rozhodujúci „jazyk užívaný v rodinnom styku alebo príslušnosť k maďarskej alebo nemeckej politickej strane po 6. októbri 1938, alebo priznanie národnosti pri poslednom sčítaní ľudu“. Majetok daný pod národnú správu spravovali národní správcovia, ktorých určovali príslušné poverenctva podľa charakteru podniku. O konfiškácii majetku rozhodol dekrét prezidenta republiky č. 108/1945 Zb. z 25. októbra 1945 o konfiškácii nepriateľského majetku a FNO. Na jeho základe sa konfiškoval hnutelný a nehnuteľný majetok osôb, ktoré boli označené ako nepriateľské a v prvom paragrafe ich vymenovával meritórne uvedený dekrét.

1147 Správna komisia v Rimavskej Sobotě a národní správcovia z okresu žiadali vysvetlenie od Poverenctva priemyslu a obchodu v súvislosti s vracaním majetkov pod národnou správou podľa rozhodnutia ZK č. 26. V liste sa písal: „Keď v roku 1945 začali sa uvažovať národné správy, priamo volaní boli na oslobodené územie zaslúžilí Slováci, aby tu na základe nariadenia č. 50/1945 Zb. n. SNR hájili hospodárske záujmy štátu. Národní

vedenie a vyúčtovanie národných správ, ktoré podliehali kontrole FNO. Evidencia a vyúčtovanie národných správ bolo zdĺhavé. Pre samotné zrušenie národnej správy, z hľadiska pôvodného majiteľa, boli rozhodujúce výmer o zrušení národnej správy a vyúčtovanie podpísané národným správcom a majiteľom a odsúhlasené štátnym orgánom. Aj tu dochádzalo k nespokojnosti, ktorá sa musela riešiť aj prípadnou súdnou cestou. Ak neboli splnené tieto náležitosti, nemohol byť obyvateľ presídlený. Samotné presídlenie zase znamenalo, že bolo potrebné urobiť súpis majetku a ten po presídlení prechádzal do vlastníctva štátu, resp. mohol byť pridelený novému nájomcovi, Slovákov z Maďarska. Pri národných správach boli asi najčastejším prípadom vážneho problému stratové podniky. Nevyriešené však boli aj otázky ako nakladať s majetkom v prípade, že bola národná správa zisková. Či zisk patrí pôvodnému, a teda aj opätovne stanovenému majiteľovi, alebo národnému správcovi. Spektrum problémov by si vyžadovalo samostatný elaborát k tejto problematike.

Významným úspechom bolo pre maďarskú zložku ZK prijatie rozhodnutia č. 26, ktoré stanovovalo nakladanie s hnutelnosťami, ale zakotvilo aj rušenie národných správ, ktoré boli na majetkoch presídlencov.

správcovia sú takmer bez výnimky zaslúžilé osoby, partizánski a zahraniční vojaci, ilegálni pracovníci..., ktorí týmto stratia svoju existenciu. ... pričom sa im od tunajších Maďarov dostalo nadávok a osočovania. ... teraz tí, proti ktorým tu museli bojovať, sa im vysmejú do tváre. ... Nemožno predsa zabudnúť, že pri preberaní maďarských majetkov sa im sľubovalo, že pozdejšie tieto dostanú do vlastníctva...“(SNA, f. ZK, š. 12. List Správnej komisie mesta Rimavská Sobota z 30. 4. 1947 Povereníctvu priemyslu a obchodu) Pavol Pohánka v mene povereníka obchodu a priemyslu zasielal 15. 5. 1947 list čl. zložke ZK, v ktorom žiadal vyjadrenie, či by nebolo vhodné škrtnúť zo zoznamu na presídlenie osoby, ktorých podniky boli pridelené do národnej správy odbojárom. Na OÚ, k vedúcemu živnostenského a priemyslového referátu, sa 3. 4. 1947 dostavila deputácia príslušníkov domáceho odboja z Levíc, vedená Rudolfom Potančokom z kancelárie čl. légii a intervenovala v mene 11 príslušníkov odboja, ktorým mali odobrať živnosti, ktoré im boli pridelené na základe zákona č. 255/1946 Zb. a mali podľa nich prednostné právo na živnosti. Predstaviteľ OÚ J. Stanek sa im snažil vysvetliť, že podľa Dohody o výmene tieto obyvatelia majú právo na svoj majetok a že nároky odbojárov budú uspokojené iným spôsobom. Upozorňoval ich, že dva roky po skončení vojny už nie je možné „argumentovať strelbou“ a tiež že je dôležité, aby tieto podniky dostali presídlenci z Maďarska. Zdôraznil im dôležitosť výmeny obyvateľstva pre národné a štátne záujmy (SNA, f. ZK, š. 22. Úradný záznam o návšteve zástupcov domáceho odboja z Levíc 3. 4. 1947).

Rozhodnutie ZK č. 26 o hnutelnostiach a nakladaní s hnutelnosťami

Prijaté 1. apríla 1947 v Bratislave

Popis: Rozhodnutím sa zrušili rozhodnutia ZK č. 16 a 23. Stanovilo novú definíciu pojmu hnutelnosť. Za hnutelnosť bolo považované všetko, čo nej možné oddeliť od nehnuteľnosti bez porušenia jej podstaty. Posúdenie hnutelnosti bolo v kompetencii súpisových komisií. Bola stanovená samosobiteľská dávka a komodity, ktoré bolo možné previesť na zabezpečenie hospodárskej činnosti. Bolo stanovené právo presídlenca nakladať s vlastnými hnutelnosťami. Konštatovalo okamžité zrušenie národných správ na majetok presídlencov.

Zdroj: VOÚS, 1947, čiastka 9, s. 84.

Komplikácie spôsobovalo aj to, že úradné orgány na Slovensku reagovali na rozhodnutia ZK až s časovým odstupom (aj rozhodnutia boli publikované s istým časovým odstupom). Zbor povereníkov prijal uznesenie k národným správam 16. mája 1947 a následne vydalo Povereníctvo vnútra až 19. mája 1947 výzvu zainteresovaným zložkám o realizácii uznesenia o zrušení národných správ.

Z hľadiska výmeny obyvateľstva a úloh ZK z toho vyplývajúcich, je podstatné, že plnenie čl. záväzku o zrušení národných správ na majetok presídlencov, ako to stanovovalo v čl. VI rozhodnutie ZK č. 26 z 1. apríla 1947¹¹⁴⁸ bolo problematické, nedarilo sa ho reálne naplniť. Na jednej strane to vytváralo široké spektrum možností na sťažnosti a kritiku pre maďarskú zložku ZK, ale najmä pre maďarského Zmocnenca, ktorý bol kompetentný chrániť záujmy presídlencov. Jeho sťažnosti, zasielané čl. zložke ZK, oprávnené, mnoho ráz aj neoprávnené (intervenoval za ľudí, ktorí neboli na zoznamoch na presídlenie, ľudí nemeckej národnosti, osoby, ktoré boli postavené pred ľudové súdy a patrili pod čl. VIII Dohody, vojnových previnilcov), boli skoro každodennou súčasťou korešpondencie ZK. Pre „popiešťanské obdobie“ boli tieto maďarské ataky typické a boli trvalým problémom pri rokovaní aj samotnej realizácii výmeny. V jednom z listov J. Čechovi D. Okáli napísal: „*Nemôžeme žiadať od Maďarov dodržiavanie noriem, ak ich nebudeme dodržiavať sami*“.¹¹⁴⁹

Po kritike a sťažnostiach na neplnenie rozhodnutia ZK č. 26 o zrušení národných správ Zbor povereníkov prijal ďalšie uznesenie vo veci národných správ 25. apríla 1947 a rezort Povereníctva priemyslu a obchodu dal k nemu vnútorný príkaz na oddelenia povereníctva 2. mája 1947. Maďarský

1148 VOÚS, 1947, čiastka 9, s. 84 Rozhodnutie ZK č. 26 o hnutelnostiach.

1149 SNA, f. ZK, š. 12. List D. Okáliho z 13. 6. 1947 J. Čechovi.

Zmocnenec však už v priebehu apríla 1947 zasielal prvé sťažnosti na nedodržanie rozhodnutia č. 26. Zároveň je potrebné pripomenúť, že čl. záväzok rušiť národné správy bol stanovený už dokumentmi pri podpise Dohody, aj keď prax tomu nezodpovedala.

Dňa 20. júna 1947 oznamoval OÚ maďarskému Zmocnencovi v odpovedi na jeho sťažnosť zo 16. júna 1947, že všetky národné správy v okrese Parkán boli podľa rozhodnutia ZK č. 26 zrušené.¹¹⁵⁰ V ten istý deň sa maďarská zložka ZK obrátila písomne na predsedu čl. zložky ZK, aby urýchlene zasiahol vo veci rušenia národných správ. Vyjadrili obavu, že nevyriešenie tejto otázky v najbližších dňoch by mohlo mať nepriaznivé následky na ďalší priebeh výmeny obyvateľstva a že sa obráti na maďarskú vládu, aby „*vyvodila z tohto stavu príslušné dôsledky*“. Na základe tejto urgencyie sa D. Okáli obrátil urgentným a ultimátnym listom na predsedu OÚ J. Čecha o „*okamžité, jednoznačné a definitívne rozriešenie tohto problému*.“ Pripomenul mu viaceré osobné aj písomné urgencyie¹¹⁵¹ v tejto otázke. „*Československá zložka nemôže viac dávať vyhýbavé odpovede na denné dotazy a urgencyie maďarskej zložky a zástupcu vlády v Zmiešanej komisii. ... odmietam akúkoľvek zodpovednosť za prípadné následky, ktoré z daného stavu vyvodí maďarská vláda.*“¹¹⁵²

Úprimnosť Okáliho vyhrážok predsedovi OÚ je ťažko hodnotiť. Iné kauzy dokazujú, že D. Okáli sa angažoval v prípadoch, kedy bolo v záujme čl. politiky (ekonomických záujmov) riešiť problém národnej správy nie iba jednoduchým zrušením národnej správy obyvateľa maďarskej národnosti uvedeného v zoznamoch na presídlenie. Riešením bolo jeho výskrtnutie zo zoznamov na presídlenie a ponechanie majetku pod národnou správou. Prípad, ktorý uvedieme je len jedným z mnohých, kedy sa takto postupovalo. Aj keď sa „prípad“ dostal na pôdu ZK až v marci 1948, jeho predohra bola už v mesiacoch po prijatí Piešťanských protokolov. Išlo o majetok rodiny košického priemyselníka Karola Poledniaka, ktorý bol v roku 1945 odvečený do ruských gulagov, odkiaľ sa už nevrátil. Daniel Okáli na základe sťažnosti Marty Poledniakovej z 8. júla 1947 a intervencie maďarského Zmocnenca z 20. júla 1947 požiadal Osídľovací úrad o vyriešenie situácie tak, „*aby*

1150 SNA, f. ZK, š. 12. List zástupcu OÚ z 20. 6. 1947 maďarskému zmocnencovi.

1151 V inom liste z 13. júna 1947, kde D. Okáli žiada, aby riešil urýchlene problematiku národných správ, spomína predchádzajúce žiadosti z 27. apríla, 28. mája a 10. júna 1947. V liste píše: „*Doteraz som nedostal žiadnej správy o výsledkoch zákroku, ani som sa nedozvedel o tom, že by bol býval nejaký úspešne urobený. Maďarské sťažnosti sa však denne množia.*“ (SNA, f. ZK, š. 12. List D. Okáliho z 13. 6. 1947 J. Čechovi.)

1152 SNA, f. ZK, š. 12. List D. Okáliho z 24. 6. 1947 J. Čechovi.

nebolo dôvodu k ďalším sťažnostiam“.¹¹⁵³ Pavol Pohánka v mene povereníka priemyslu a obchodu požiadal 17. septembra 1947 čl. zložku ZK o informáciu, či Osídľovací úrad uskutočnil škrt v zoznamoch na presídlenie na základe požiadavky vládneho splnomocnenca D. Okáliho, aby poverenictvo vedelo, či na podniku má naďalej zostať národná správa alebo má byť zrušená v zmysle rozhodnutia ZK č. 26. Na rokovaní 4. marca 1948 čl. strana oznámila, že rodina košického priemyselníka Poledniaka bola vyškrtnutá zo zoznamu osôb určených na presídlenie a ani nebola vysídlená.¹¹⁵⁴ Na jednej strane by sa zdalo, že to bola pre Košice a ťažko skúšanú rodinu najvýznamnejšieho košického podnikateľa dobrá správa. V skutočnosti, napriek intervenciám maďarského Zmocnenca na zrušenie národnej správy na majetok poledniakovskej rodiny, zostala národná správa zachovaná, čo znamenalo koniec ich podnikateľských aktivít. Definitívne bol potvrdený po nástupe komunistického režimu úplným poštátnením podniku a jeho zaradením do štátneho podniku „Kriváň-ČKD“.

Keď maďarské MZV 10. júla 1947 zaslalo verbálnu nótu, v ktorej sa informovalo, koľko národných správ bolo zrušených a prečo sa nerealizuje rozhodnutie ZK č. 26. D. Okáli žiadal OÚ, aby zabezpečil, aby národné správy na podniky presídlencov boli okamžité zrušené a priamo nariadil, aby v prípadoch, kde to nie je možné, boli také osoby škrtnuté zo zoznamov na presídlenie.¹¹⁵⁵

3.5.2 Prvé transporty

V septembri 1947 interpretoval obnovenie rokovaní V. Clementis v Ústavodarnom národnom zhromaždení (ÚNZ) tak, že až keď bola čl. vláda uistená maďarskou vládou, že upustí od požiadavky diskutovať pri nových rokovaníach o osobách povolaných na prácu do Čiech a keď maďarská vláda vyhlásila, že sa s výmenou obyvateľstva začne 10. apríla, boli rokovania na viacerých úrovniach obnovené.¹¹⁵⁶ Zastavenie presídľovania maďarského obyvateľstva

¹¹⁵³ SNA, f. ZK, š. 12. List D. Okáliho Osídľovaciemu úradu z 25. 8. 1947; List M. Poledniakovej z 8. 7. 1974 maďarskému zmocnencovi; List maďarského Zmocnenca z 20. 7. 1947 predsedovi ZK Okálimu.

¹¹⁵⁴ SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 4. 3. 1948.

¹¹⁵⁵ SNA, f. ZK, š. 12. List D. Okáliho zo 14. 7. 1947 predsedovi OÚ J. Čechovi.

¹¹⁵⁶ Vystúpenie V. Clementisa na 73 schôdzi Ústavodarného národného zhromaždenia, 30. 9. 1947. <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=49556> [cit. 23. 09. 2022].

do Čiech však bolo v skutočnosti požiadavkou non plus ultra z maďarskej strany.

Nakladanie prvých transportov sa však začalo už skôr, ako uvádzal Clementis. Práve problémy a rozdielne interpretácie toho, ako má nakladanie prebiehať a čo si môžu presídlení vziať mohlo byť jedným z dôvodov, pre ktoré sa predpokladaný termín (malo o byť 8. apríla) prvých transportov neuskutočnil. Zmiešaná komisia zasadala 9. a 10. apríla 1947 a riešila predovšetkým maďarské sťažnosti na spôsob nakladania čsl. orgánov. Čsl. orgány nechceli dovoliť nakladanie istých komodít a ich prevezenie cez hranice. Zmiešaná komisia „*riadiac sa ustanoveniami rozhodnutia č. 26*“ sa na väčšine problémových komodít dohodla. Čsl. zložka bezpodmienečne trvala na tom, aby presídlení napr. nechali kuchynské sporáky vo svojich domoch v oboch krajinách, aby presídlenec, ktorý príde do nového domova mal zabezpečenú možnosť variť a zabezpečiť rodinu. Druhým druhom hnutelnosti, na ktorom sa komisia nedohodla, bol odvoz sena, slamy a krmovín. Čsl. zložka súhlasila so všetkým jeho odvozom, ale až keď budú naložené všetky ostatné hnutelnosti a trvala na tom, že má byť na vozňoch prikryté plachtou. Trvala no tom, aby sa nestalo, že časť presídlenecov, ak maďarská strana nepripraví dostatok vagónov, by sa z toho dôvodu nepresídlila.¹¹⁵⁷ Po zložitých rokovaniach medzi zástupcami maďarskej a čsl. strany boli 12. apríla 1947 vypravené prvé výmenné transporty. Bolo dohodnuté, že sa bude presídľovať v „rytme“ 2000 osôb mesačne na oboch stranách. Kvôli technickým problémom na maďarskej strane bolo tempo výmeny znížené najprv medzi 27. aprílom a 4. májom a ešte viac po 12. máji.¹¹⁵⁸ Po začatí výmeny obyvateľstva v apríli 1947 maďarská strana zdôvodňovala problémy so zabezpečením dopravy aj tým, že musí zabezpečovať transporty vojenských zajatcov vracajúcich sa zo ZSSR. V čsl. stanovisku k tejto otázke sa pripomínalo, že transporty vojenských zajatcov zo ZSSR nemôžu výrazne ovplyvniť dopravu, pretože zo ZSSR prichádza denne maximálne jedna vlaková súprava.¹¹⁵⁹

Fázu presídľovania, ktorá sa začala v apríli 1947, považovala maďarská strana za dočasnú, kým sa neupravia podmienky a nestanovia sa presné smernice pre výmenu obyvateľstva, vrátane detailov týkajúcich sa konfliktných a nevyriešených bodov. (čl. VIII Dohody, starí a chorí,...vrátane obnovenia činnosti ZK).

1157 SNA, f. ZK, š. 22. Informácia D. Okáliho z 10. 4. 1947 pre Z. Procházku na MZV.

1158 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126, Zápis o porade medzi čsl. a maďarskou delegáciou, jún 1947.

1159 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 125, verbálna nóta č. 2859/pol-1947 zo 4. 7. 1947.

Hneď od začiatku sprevádzali výmenu a nakladanie presídlencov množstvo problémov na oboch stranách hraníc. Ukazovalo sa, že zoznamy nie sú vždy presné. Z Nyíregyházy pri nakladaní hlásili, že maďarská strana nechce dovoliť naloženie desať ročného chlapca, ktorý mal odísť z rodičmi, ktorý nebol v zoznamoch, aj keď bol rodičmi prihlásený na výmenu. Odmietli tiež naložiť manželku z rodiny novomanželov. Boli prihlásení na výmenu, ale svadbu nenahlásili a ona nebola určená do transportu. V rádiograme sa písalo: „... vraj oni striktne sa budú pridŕžiavať zoznamov. Zásada o netrhaní rodín u nich celkom neplatí. Upodozrievajú nás, že nastrkujeme cudzie osoby.“¹¹⁶⁰ Poverenictvo vnútra na začiatku mája 1947 tiež upozorňovalo, že členovia maďarských presídľovacích orgánov (nakladacia stanica Szob – Parkan) sa nezdržujú iba na železničnej stanici a nakladacích priestoroch, ale chodia aj do susedných dedín, kde „privádzajú si podnapilosť, politizujú a štvú proti ČSR“. ČSPK upozorňovala maďarského vládneho komisára pre presídľovanie Istvána Hajdu, aby zakročil. Na rokovaní ZK 20. mája 1947 predniesla čl. strana oficiálne túto sťažnosť a odpoveď na ňu urgoval D. Okáli u maďarského vládneho komisára ešte v polovici júna.¹¹⁶¹

Ďalšie témy nastolené v maďarskom memorande zo 16. apríla 1947 boli postupne predkladané na rokovanie. Rokovanie ZK 9.-10. apríla 1947 bolo aj o sťažnostiach maďarskej strany. Aj preto rádiogram od členov ZK (Okáli – Procházka) urgoval ČSPK, aby dodávali informácie o sťažnostiach zo slovenskej strany, lebo „Maďari dávajú množstvo sťažností a vyzerá to, akoby rozhodnutia ZK porušovala iba slovenská strana“.¹¹⁶²

Československá vláda rýchlo reagovala na požiadavky súvisiace so začiatkom výmeny a snažila sa vytvoriť legislatívne predpoklady pre vyriešenie niektorých otázok. Išlo napr. o finančné otázky (hotovosť, vkladné knižky, cenné papiere) maďarských presídlencov z ČSR, ktoré boli tiež závažným problémom. Československá vláda ich riešila na osobitných zasadaniach vlády, aby sa vytvorili čo najoptimálnejšie podmienky a najmä, aby nezdržovali realizáciu výmeny. Po vypočutí referátu štátneho tajomníka MZV V. Clementisa o rokovaní medzi ČSR a Maďarskom prijala československá vláda na 79. zasadnutí z 18. apríla 1947 uznesenia nadväzujúce na predchádzajúce zasadania vlády (tajná časť 70. schôdze vlády z 18. marca 1947, 73. schôdze vlády z 28. marca 1947) a vyslovila súhlas s tým, že bol daný Maďarskej národnej banke úver 10 miliónov Kčs, ktorý bude nahradený protihodnotou

1160 SNA, f. ZK, š. 12. Rádiogram pre A. Procházku zo 18. 4. 1947.

1161 SNA, f. ZK, š. 12. List ČSPK z 8. 5. 1947 I. Hajduovi; List D. Okáliho z 18. 6. 1947 J. Péchymu.

1162 SNA, f. ZK, š. 22, Rádiogram pre ČSPK z 24. 4. 1947.

z prostriedkov vybraných od maďarských presídlencov; verejné dávky, ktoré mali predpísané presídlenci do Maďarska budú odpísané, ak tak urobí aj maďarská strana; presídlencom do Maďarska sa uvoľní 10 % ich viazaných vkladov a vyplatia sa maďarským presídľovacím orgánom za protihodnotu vkladných knižiek alebo potvrdení o viazaných vkladoch; presídlencom do Maďarska sa uvoľnia cenné papiere podľa dekrétu č. 95/1945 Zb., pokiaľ je dlžníkom týchto papierov banka mimo Československa s podmienkou, že Maďarsko pristúpi na jednotnú úpravu podľa týchto návrhov.¹¹⁶³

V rýchlom slede boli prijímané rozhodnutia ZK č. 29 až 35, ktoré sa týkali praktických otázok, dôležitých pre realizáciu presídľovania¹¹⁶⁴ a rokovalo sa aj u úprave starších rozhodnutí, najmä zo Starého Smokovca, voči ktorým mala maďarská strana vážne výhrady.¹¹⁶⁵ Tieto rozhodnutia mali vyslovene realizačný, technický charakter a boli pre uskutočnenie výmeny obyvateľstva veľmi dôležité. Vzhľadom na ich charakter, prevládajúci technický popis riešených záležitostí im v tejto práci nebudeme venovať pozornosť. Upozornujeme

1163 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1112. Uznesenie vlády z 18. 4. 1947.

1164 Boli prijaté: Rozhodnutie č. 29 – o zrušení a nahradení rozhodnutia č. 9 (z 17. 4. 1947); Rozhodnutie č. 30 – o dopravných smerniciach (10. 4. 1947); Rozhodnutie č. 31 – o doplnení rozhodnutia č. 10, súpisové smernice (11. 4. 1947); Rozhodnutie č. 32 – o pôsobnosti presunu zo ZK na presídľovacie orgány (17. 4. 1947); Rozhodnutie č. 33 – o poživacích právach na nehnuteľnostiach (23. 4. 1947); Rozhodnutie č. 34 – o doplnení rozhodnutia č. 12 (zámenné zmluvy) (13. 4. 1947); Rozhodnutie č. 35 – o živnostenských oprávneniach (17. 4. 1947).

1165 Telegramy a rádiogramy pulzovali cez hranice a riešili vážne, inokedy z pohľadu dnešného sveta menej vážne, ale pre presídľovaných roľníkov, dôležité otázky. V rádiograme sekretára čsl. zložky ZK predsedovi D. Okálimu zo 17. 4. 1947 napr. bolo: „*Procházka sa ešte nedohodol so Sebestyénom na chlievoch a notifikácii nášho uznesenia k rozhodnutiu č. 26.*“ (SNA, f. ZK, š. 22, išlo o uznesenie ZK z 10. apríla 1947) ZK a jej Hospodárska znalecká komisia riešili aj problémy odvozu malých hospodárskych stavieb. V praxi práve tieto záležitosti spôsobovali problémy. Kým chudobnejší Slováci nakladali väčšinou iba málo dodatočného materiálu, najmä medzi bohatšími, ale aj chudobnejšími, ale podstatne lepšie vybavenými maďarskými hospodármi na Slovensku spôsobovali problémy snaha vyviešť zásoby krmiva, steliva, produktov, ale aj včelíny, kurníky, holubníky, „zajačince“, chlievy pre malé hospodárske zvieratá, ktoré nemali pevné základy a pod. Na druhej strane takto „očistené“ hospodárstva u miestneho obyvateľstva vytvárali dojem „rabovania“ majetku a noví osídlenci nenachádzali dostatočné zázemie pre reštartovanie svojej existencie. Dohodu a kompromis mali nájsť členovia komisie F. Lednár a A. Zalányi. (SNA, f. ZK, š. 22. Rádiogram P. Pohánku z 23. 4. 1947 D. Okálimu). Ale aj v tejto problematike došlo k „*politckej dohode*“. Presídlenec si mohol odviešť menšie drevené budovy na umiestnenie domácich zvierat (ak nepresahovali 8 m² a menšie drevené hospodárske budovy (sušiarne tabaku, senníky...) ak nepresahovali 10 m² a nemali pevný základ. Ostatné budovy tohto typu sa považovali za nehnuteľnosti. Ako písal v rádiograme P. Zátarecký 25. 4. 1947 do Budapešti D. Okálimu „*Vec išla mimo Zmiešanej komisie.*“ (SNA, f. ZK, š. 22)

však, že z hľadiska hospodárskych a sociálnych dejín obsahujú zaujímavé informácie o spoločnosti, fungovaní segmentov hospodárskeho života a pod. Primerane situácii sa problematike venovali aj rokovania tohto mimoriadneho zasadania Zmiešanej komisie. Adekvátne museli reagovať aj výkonné a realizačné zložky, ktoré reálne zabezpečovali výmenu obyvateľstva a veríme, že postupné prístupnenie fondov OÚ umožní historikom venovať sa podrobne aj mechanizmu, spôsobu činnosti a technického zabezpečenia a realizácie výmeny obyvateľstva. Osídľovací úrad pripravil pre realizáciu výmeny obyvateľstva Smernicu – technický postup pri prevádzaní výmeny (23. 4. 1947)¹¹⁶⁶ a na Povereníctve dopravy už v tom čase pracovala Presídľovacia dopravná komisia.¹¹⁶⁷

Maďarská strana československej vytýkala aj to, že po prijatí rozhodnutí ZK trvá dlhú dobu, kým tieto rozhodnutia kompetentné úrady na Slovensku akceptujú a realizujú. Upozornenie na tento nedostatok síce zaslal P. Pohánka (ako úradujúci predseda ZK) J. Čechovi na Osídľovací úrad,¹¹⁶⁸ ale aj z OÚ bola cesta na oblastné úradovne, povereníctva a národné výbory „ďaleká“. Podobne, ako sme na to upozornili aj pri vykonaní rozhodnutia ZK č. 26.

Predseda čl. časti Zmiešanej komisie D. Okáli bol v čase aprílových politických rokovaní väčšinou v Budapešti a nezúčastňoval sa priamo na zasadaniach ZK, ktorá pripravovala množstvo rozhodnutí, ktorými reagovala na výsledky politických rokovaní. Na rokovaníach ZK ho zastupoval P. Pohánka, ktorý mu spolu so sekretárom ZK P. Zátureckým zasielal množstvo krátkych informácií väčšinou prostredníctvom rádiogramov.¹¹⁶⁹

Napriek deklarovanej ústretovosti na oboch stranách, nebola núdza o dramatické momenty. Na zadaní ZK 28. apríla 1947 bolo na programe rokovanie o úprave majetkových pomerov presídľencov, ktorí boli členmi družstiev. Rokovanie, konané v Bratislave, viedol vždy predseda domácej zložky, v tomto prípade P. Pohánka. Po prednesení informácie o predmete rokovania, ktorý predniesol jeho maďarský autor vystúpil čl. znalec a P. Pohánka rozhodol otvoriť diskusiu o finančných otázkach a vyzval predsedu čl. zložky finančnej znaleckej komisie, aby vysvetlil podstatu problémov. Prerušil ho J. Péchy a žiadal, aby sa najprv diskutovalo o právnych aspektoch problematiky. Keď P. Pohánka, odvolávajúc sa na rokovací poriadok ZK, trval na poradí vystúpení, ktoré ako predseda určil, J. Péchy vyhlásil, že pre mimoriadne rokovania rokovací poriadok neplatí a obvinil čl. zložku ZK zo sabotáže. Pohánka žiadal

1166 SNA, f. ZK, š. 22, Technický postup pri prevádzaní výmeny, OÚ 24. 4. 1947.

1167 SNA, f. ZK, š. 22, List Povereníctva dopravy z 25. 4. 1947 čl. zložke ZK.

1168 SNA, f. ZK, š. 12. List P. Pohánku z 24. 4. 1947 na OÚ jeho predsedovi J. Čechovi.

1169 Korešpondencia a rádiogramy sú uložené v: SNA, f. ZK, š. 22.

ospravedlnenie. Péchy sa však odmietol ospravedlniť a opustil spolu s maďarskou zložkou rokovanie ZK. Československá zložka nebola ochotná rokovať, kým sa J. Péchy neospravedlní. Pohánka potom nasledujúci deň písomne žiadal vedúceho právneho odboru MZV a účastníka politických rokovaní Z. Procházku, aby upozornil P. Sebestyéna na neprípustné správanie sa maďarskej zložky ZK a pokúsil sa problém vyriešiť.¹¹⁷⁰

Z rokovania Zmiešanej komisie 29. apríla 1947 nemáme síce k dispozícii zápis, ale v tento deň prijala uznesenie, ktoré riešilo problém vlastníka lekárne A. Buriána z Pezinku odsúdeného OLS v Pezinku, ktorej polovica bola konfiškovaná a druhá časť bola pod národnou správou. FNO spolu s národným správcom mali uskutočniť do 15. mája vysporiadanie majetku.¹¹⁷¹ Ide naozaj o výnimočnú sondu do činnosti ZK, ale ilustratívne ukazuje na okruh a šírku problémov, ktoré reálne v tom čase Zmiešaná komisia riešila.

Priebeh výmeny komplikovali neustále problémy a nedorozumenia, ktoré súviseli s (ne)prípravenosťou k výmene, nerovnovážnou majetkovou štruktúrou sťahovaných osôb zo Slovenska a z Maďarska, plánovaným a skutočným tempom výmeny, ochotou, resp. neochotou spolupracovať pri riešení problémov, ktoré každodenne vznikali počas výmeny, technickými možnosťami pre výmenu (dostatok vlakových súprav, priepustnosť železničných tratí, dostatok nákladných vozidiel, pripravených ubytovacích kapacít). Maďarská strana, ktorá sa cítila byť k dohode o výmene donútená, sa snažila oddiaľovať začiatok výmeny obyvateľstva.¹¹⁷²

3.5.3 Piešťanské protokoly

Medzi významné dokumenty pre celú výmenu obyvateľstva patrili Piešťanské protokoly, teda séria dokumentov, ktorými sa ukončila jedna etapa rokovaní medzi politickými reprezentáciami Československa a Maďarska o ďalšom smerovaní výmeny obyvateľstva.¹¹⁷³

1170 SNA, f. ZK, š. 22. List P. Pohánku z 29. 4. 1947 Z. Procházkovi.

1171 SNA, f. ZK, š. 22. Uznesenie ZK z 29. 4. 1947. (Išlo o schválenie zámennej zmluvy medzi Antonom Buriánom zo Senca a Karolom Adamkovicsom z Tótkomlóša.

1172 BOBÁK, J. *Maďarská otázka...*, s. 93-95; POPÉLY, Á. *Plány na vysídlenie...*, s. 47 – 67; MOLNÁR, Imre – SZARKA, László (eds.). *Ottihontalan emlékezet*. Komárom – Budapest : MTA Kisebbségkutató Intézet, Kecskés László Tarsaság, 2007.

1173 Katalin Vadkertyová vo svojej rozsiahlej monografii venujúcej sa aj výmene obyvateľstva Piešťanské protokoly ani nespomína, uvádza len, že sa minister J. Gyöngyösi stretol so štátnym tajomníkom Clementisom v máji 1947 v Trenčianskych Tepliciach a Piešťanoch a výsledkom bolo že „z dvoch zápisníc nebola ratifikovaná ani jedna“. (VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 288). Juraj Purgat v postreformačnom remixe o výmene

Pod pojem „Piešťanské protokoly“ môžeme zahrnúť záverečné dokumenty z rokovaní, ktoré trvali od 3. marca 1947 a skončili 30.¹¹⁷⁴ a 31. mája 1947 „parafovaním“ dokumentov.¹¹⁷⁵ Podľa oficiálneho listu, ktorým boli tieto dokumenty zaslané vedúcim čl. delegácie pre rokovanie o výmene obyvateľstva Z. Procházkom ako podkladový materiál na rokovanie čl. vlády 10. júna 1947 to boli: Zápis; Protokol; „Dopis“ k Protokolu; „Ujednanie“ o transferu hotovosti presídľovaných osôb; „Dopis k tomuto ujednaniu“; „Ujednania“ k problematike viazaných vkladov a cenných papierov... a ich súčasťou boli aj listy pre maďarské oficiálne authority.¹¹⁷⁶

Zápis konštatoval, že československo-maďarské rokovania začali 3. marca 1947 a predstaviteľ maďarskej vlády na úvod oznámil, že „*maďarská vláda je ochotná bez prietahov začať Dohodu o výmene obyvateľstva tým, že začne s presídľovaním 3000 rodín. Túto výmenu bude pokladať za prvé obdobie urýchlenej realizácie Dohody.*“¹¹⁷⁷ Vedúci čl. delegácie na úvod vyhlásil, že „*v dôsledku uskutočňovania výmeny obyvateľstva československá*

obyvateľstva uvádza, že sa 22.-24. mája 1947 stretli v Trenčianskych Tepliciach a v Piešťanoch J. Gyöngyösi a V. Clementis, aby „*vyriešili problém s tým, že sa výmena zasekla*“. Uvádza optimisticky ladené vyhlásenia V. Clementisa v Národnom zhromaždení, že problémy s výmenou boli vyriešené a budú upravené pri ďalších rokovaní delegácií. (PURGAT, J. *Výmena obyvateľstva...*, s. 254). Nie celkom jasné formulovanie zápisu, ktoré sa zaoberalo aj poradami v marci 1947 viedlo s veľkou pravdepodobnosťou J. Purgata k tomu, že tento „Zápis“ aj celý súbor dokumentov, ktoré boli súčasťou Piešťanských protokolov nesprávne spája s poradami v marci a nie s poradami v máji 1947. (PURGAT, J. *Výmena obyvateľstva...*, s. 201).

1174 Zdeněk Procházka v liste z 1. 6. 1947 D. Okálimu, J. Čechovi a P. Pohánkovi písal, že 30. 5. 1947 texty, ktoré zasiela v prílohe parafoval spolu s vyslancom P. Sebestyénom a že „*k podpisu dôjde na budúci týždeň v Prahe*“. Upozornil ich, že dohody v dokumentoch „*ještě nevstoupili v platnost*“. (SNA, f. ZK, š. 12. List P. Procházku z 1. 6. 1947 D. Okálimu, J. Čechovi a P. Pohánkovi).

1175 SNA, f. Poverteníctvo informácií a osvetly (PIaO), š. 6, List Z. Procházku zo 6. 6. 1947 pre rokovanie čl. vlády s prílohami.

1176 SNA, f. PIaO, š. 6, Prílohy k listu Z. Procházku zo 6. 6. 1947 pre rokovanie čl. vlády. Tento kompletný materiál z rokovaní, iba s rozdielnym úvodným listom, je uložený aj v Archíve Ministerstva zahraničných vecí ČR v Prahe, v slovenskom, maďarskom aj vo francúzskom jazyku. (AMZV, f. PO 1945-1954, š. 120, List Z. Procházku zo 6. 6. 1947 pre rokovanie čl. vlády s prílohami.) Totožné verzie základnej dokumentácie, nie vždy v kompletných verziách sú uložené aj v nespracovanom fonde Zmiešanej komisie v Slovenskom národnom archíve, resp. obsahujú aj ďalšie pripravené dokumenty, ktoré sa nestali oficiálnou súčasťou dokumentácie. Napr. Záznam o čl. VIII, „podpísaný“ P. Sebestyénom a Z. Procházkom, ktorý nie je totožný zo „Zápisom“ z rokovania. (SNA, ZK, š. 12. Záznam o čl. VIII Dohody.)

1177 SNA, f. PIaO, š. 6. Zápis z 24. mája 1947.

*vláda nepokračuje v mobilizácii pracovných síl maďarského obyvateľstva na Slovensku.*¹¹⁷⁸ Delegácie sa dohodli, že vyzvú podriadené orgány a tlač a rozhlas, aby sa vyhli postojom, ktoré by mohli rušiť vykonávanie Dohody. Dohodli sa, že vytvoria podmienky pre rokovania v duchu čl. 5 Mierovej zmluvy s Maďarskom, ktorými sa bude riešiť postavenie obyvateľstva, ktoré zostane v Československu po ukončení výmeny obyvateľstva, vrátane osôb, ktoré boli povolané na práce do Čiech.¹¹⁷⁹ Konštatovalo sa, že sa začalo presídľovanie v rámci výmeny obyvateľstva s plánom, že každý mesiac sa vymení 2000 hospodárskych jednotiek (rodín).¹¹⁸⁰ Zápis končil tým, že „delegácie sa dohodli na istých pravidlách pre výklad a použitie Dohody a dokumentov k nej patriacich.“¹¹⁸¹

Protokol¹¹⁸² sa skladal zo šiestich kapitol. Bol najdôležitejšou a najobsažnejšou časťou dohôd, preto aj v ďalších diskusiách sa celé výsledky rokovania subsumovali do pojmu Piešťanský protokol (Piešťanské protokoly). 1. kapitola sa zaoberala realizáciou presídľovania, stanovovala tempo presídľovania. Bolo stanovené tempo presídľovania 1440 transportov z každej krajiny mesačne, v prípade maďarských rodín v tempe 48 transportov denne v 192 vagónoch.¹¹⁸³ Podľa §2 Osídľovací úrad na Slovensku predložil 23. marca 1947 zoznam 3000 maďarských rodín a maďarská strana voči nemu nemala námietky, napriek tomu, že československá strana nedodržiava stanovenú sociálnu a majetkovú štruktúru ako je určená v ďalšej časti Protokolu.¹¹⁸⁴ Druhá kapitola sa týkala urýchlenia práce Zmiešanej komisie.

1178 SNA, f. PIaO, š. 6. Zápis z 24. mája 1947.

1179 Článok 5 Mierovej zmluvy s Maďarskom zaväzoval obe strany, aby do šiestich mesiacov po ratifikácii mierovej zmluvy vstúpili do rokovaní o postavení obyvateľstva maďarskej národnosti v Československu. Podrobnejšie. ŠUTAĽ, Š. *Parižska konferencia 1946 a mierová zmluva...*, s. 295-330.

1180 Maďarská strana však nedokázala umiestňovať presídlencov na svojom území a mala aj problém so zabezpečením dopravy presídlencov a vykladaním transportov. Preto bolo v dvoch etapách zmiernené tempo presídľovania. (medzi 27. aprílom a 4. májom a po 12. máji 1947).

1181 SNA, f. PIaO, š. 6. Zápis z 24. mája 1947. Tu boli *expressis verbis* vymenované dokumenty, ktoré sme v úvode k tejto problematike uviedli ako súčasť Piešťanských protokolov.

1182 Dokumentácia k Piešťanským protokolom sa nachádza v rôznych častiach archívu Zmiešanej komisie, skoro vždy však iba v čiastočnej podobe: SNA, f. ZK, š. 1; š. 6; š. 12.

1183 Čsl. strana prisľúbila, že sa bude na preprave maďarských presídlencov podieľať 96 vagónmi denne, teda polovicou z plánovaných 192 vagónov, v zmysle ustanovenia IX Dohody.

1184 V §3, ktorý riešil situáciu, kedy nastanú vážne problémy pri nakladaní a určoval, že v takom prípade budú konať zástupcovia oboch vlád, komentoval Z. Procházka v materiáli

Uskutočnenie dohodnutých zásad mala realizovať Zmiešaná komisia. Stanovovalo sa, že ak predloží jedna zložka ZK návrh, druhá zložka je povinná odpovedať do 15 dní a do šiestich týždňov riešiť problém. V prípade, že nedôjde k dohode o témach stanovených Protokolom musia obe zložky kontaktovať svoju vládu, Zmiešaná komisia sa musí zísť do 8 dní od podpísania Protokolu. Každé zasadanie ZK mohlo trvať najviac mesiac a ďalšie sa malo začať do 8 dní od ukončenia predchádzajúceho.¹¹⁸⁵ Tretia kapitola sa týkala čl. I Dohody (teda presídlenia Slovákov z Maďarska). Upravovala postup pri námietkach voči národnosti, ktoré mala maďarská strana a výhrady voči formálnym stránkam prihlášok Slovákov z Maďarska, prípadne osôb, ktoré nemali maďarské štátne občianstvo alebo nespĺňali iné formálne hľadiská (§6 – osoby, ktoré sa hlásia k slovenskej alebo českej národnosti a ovládajú jazyk §7 osoby, ktoré nemali maďarské štátne občianstvo a §10 – prihláška nemá potrebnú formu) a problematiku zmiešaných manželstiev (§8) problematiku manželov, ktorí boli vojenskými zajatcami a stanovili sa podmienky pre také prihlášky, ak bol ešte manžel v zajatí (§9) a o osobách, ktoré sa presídlili vlastnými prostriedkami (§11) a osobách, ktoré sa presídlili pred podpísaním Dohody (§16). Maďarská vláda súhlasila, že nepodá námietky voči osobám, ktoré sa už presídlili z Maďarska do ČSR (§14) a zároveň vyhlásila, že po predbežnom preskúmaní prihlášok, nebude mať námietky proti 70 tisíc prihláseným (§15). Ak boli námietky voči nejakej osobe, tá sa mohla napriek tomu podľa §13 vysťahovať, ale nezapočítavala sa do kvóty. Boli stanovené presné lehoty na podanie námietok voči národnosti prihlásených, aj lehota na stanovenie odpovedí na tieto námietky. Podľa §16 mala čl. strana doručiť do 15 dní zoznam osôb podľa ods. 3 Dodatku k Dohode podľa čl. I Dohody, ku ktorému mohla maďarská strana predložiť námietky do 30 dní. ZK potom stanoví zásady k vykonaniu dodatku.

Štvrtá kapitola sa týkala čl. IV Dohody. Zaoberala sa problematikou prirodzeného pohybu obyvateľstva v súvislosti s prihláškami na presídlenie.

Piata kapitola sa venovala výkladu V. článku Dohody. V §18 potvrdila, že počet osôb maďarskej národnosti určených na presídlenie bude závislý od počtu prihlásených Slovákov podľa čl. I Dohody, navýšený o osoby podľa Dodatku k čl. I k Dohode a znížený o počet osôb podľa Dodatku

pre vládu tak, že maďarská vláda zabezpečuje sama nakladanie Maďarov aj na čl. území. K tomu ešte uviedol, že maďarská strana postupne stupňovala požiadavky na čl. pomoc a tak od 24. mája 1947 stanovila, že jej podiel na vagónoch nikdy nepresiahne 50 %; nakladanie maďarskou stranou čl. strana neprivilovala s nadšením, lebo predpokladala komplikácie a nedôraznosť pri nakladaní.

1185 Aj preto niektoré ďalšie zasadania končili neraz bez závažného podnetu a pokračovali v druhej krajine.

k čl. V Dohody. Riešila problematiku osôb, ktoré sa vysťahovali z ČSR vlastnými prostriedkami (§19) a prirodzený pohyb obyvateľstva (§20). Maďarská vláda mala doručiť čsl. vláde do 15 dní zoznam osôb podľa Dodatku k Dohode podľa čl. V Dohody, ktoré odišli z ČSR pred účinnosťou Dohody zoradených podľa pôvodného bydliska v abecednom poradí a dobu, kedy prekročili hranicu. Čsl. vláda mala 30 dní na to, aby podala voči týmto osobám námietky. Zástupcovia vlády mali potom stanoviť zásady, ako sa bude voči týmto osobám postupovať (§21). Sociálnej a majetkovej štruktúre obyvateľstva presídľovaného z Československa sa venoval §22 Protokolu. „V hrubých rysoch“ bolo stanovené zastúpenie 67,6 % roľníkov, pre priemysel, remeslá a bane 14,5 %, obchod a peňažníctvo 3,4 %, verejná služba a slobodné zamestnania 3,9 % a iné zamestnania 10,6 %. V kategórii roľníkov sa povoľovala odchýlka 2 %, u ostatných 10 %. Rozsah vlastníctva pôdy na jedného roľníka nemal prekročiť 2,37 k.j.¹¹⁸⁶ Podľa §23 mal Osídľovací úrad predložiť maďarskému Zmocnencovi najneskôr do 15 dní po skončení presídlenia 3000 osôb uvedených v §2 zoznam 10 tisíc osôb a presídľovací plán na ich presídlenie. Najviac diskutované a maďarskou stranou aj zásadne odmietnuté boli §§25 a 26 Protokolu, ktoré sa týkali presídlenia vojnových previnilcov podľa čl. VIII Dohody. Maďarská vláda mala prevziať osoby odsúdené do 15. mája 1946 podľa §§1-4 nar. č. 33/1945 Zb. n. SNR. V ďalšom odseku tohto paragrafu sa uvádzalo, že čsl. vláda je presvedčená, že podľa čl. VIII je oprávnená vysídliť „všetky“ osoby, ktoré sa previnili podľa týchto paragrafov nariadenia SNR, aj keď boli odsúdené po 15. máji 1946. Zároveň sa konštatovalo, že maďarská vláda tento názor nezdieľa. Delegácie sa rozhodli, že sa obrátia na generálneho tajomníka OSN, aby rozhodcovská komisia posúdila tento spor. Ostatné osoby odsúdené neskôr odmietala prevziať vzhľadom na to, že v čase podpisu Dohody mala byť účinnosť nariadenia do tohto dátumu, a teda nepredpokladala jeho novelizáciu, čo vnímala ako zmenu podmienok. Pri osobách odsúdených podľa §5 tohto nariadenia sa zaviazala prevziať 1000 osôb. Prvý transport mal by vypravený do 15 dní od doručenia zoznamov. Členovia rodín (manželky a manželia a deti do 18 rokov) sa mohli presídliť s odsúdeným, ale nemali byť započítaní do počtu presídlených podľa čl. V Dohody.¹¹⁸⁷

1186 Československo sa už v jednom z vymenených listov z 27. februára 1946 zaviazalo, že štruktúra presídľovaných bude kopírovať sociálnu a majetkovú štruktúru Maďarov Československu.

1187 Pri podpise Protokolu urobil P. Sebestyén ústnu námietku, že aj v prípade tohoto paragrafu sa má ísť o osoby odsúdené do 15. mája 1946. (SNA, f. PIaO, š. 6, List Z. Procházku zo 6. 6. 1947 pre rokovanie čsl. vlády).

Šiesta kapitola sa týkala rôznych ustanovení skôr technického charakteru. V §28 sa napr. konštatovalo, že bezprostredne po ratifikácii mierovej zmluvy vstúpia zainteresované strany do rokovania o postavení obyvateľstva maďarskej národnosti, ktoré zostane v ČSR po ukončení výmeny obyvateľstva.¹¹⁸⁸

List k prílohe Protokolu oznamoval, že na rokovaniach, ktoré končili prijatím Zápisu a Protokolu, bola dosiahnutá dohoda, že obe vlády urobia opatrenia, aby boli transferovaným osobám poskytnuté všetky výhody v súlade s platnými colnými predpismi.¹¹⁸⁹

Dohoda o transfere hotovosti presídlencov¹¹⁹⁰ sa týkala peňažných hotovostí a peňazí na viazaných vkladoch, vytvárania bezúročných účtov v bankách v oboch štátoch, na ktoré ukladali presídlenci hotovosti, ktoré nemohli previesť vzhľadom na platné zákony do nového štátu. Išlo o rozsiahly elaborát, ktorý sa detailne venoval financiám presídlencov ako aj finančnému zabezpečeniu presídľovacej akcie. (Maďarská vláda ihneď po rokovaniach predložila ďalšie nároky na náhradu za skonfiškovaný, arizovaný alebo znárodnený majetok a na náhradu vojnových škôd. Čsl. uvažovalo o využití zložených hotovostí na financovanie presídľovacích nákladov a inštitúcie, ktoré zabezpečovali presídlenie, prípadne na vyrovnanie záväzkov súvisiacich s reparáciou).

List o dohode o transfere peňažných hotovostí bol pripravený na žiadosť maďarskej strany. Týkal sa vysielania zástupcov na odovzdávanie peňažných hotovostí, ktoré sa ukladali na osobitný zberný účet. Hotovosti však nedosahovali predbežne odhadované výšky.

Návrh dohody o deblokácii viazaných vkladov sumarizoval, že rokovania o tejto otázke pokračovali medzi ministerstvami financií oboch štátov. Maďarská strana návrh prijala ako podklad do diskusie. Vklady, o ktoré by presídlenci nepožiadali o deblokáciu, mali prepadnúť v prospech čsl. štátu, čo maďarská strana z technického hľadiska odmietala. Taktiež odmietala, aby časť viazaných vkladov bola zadržaná na krytie nákladov banky. Zaoberali sa tiež možnosťou poskytnutia úveru pre Maďarsko na krytie nákladov na presídľovaciu akciu v hodnote 10 miliónov korún, ktoré by boli kryté peniazmi uloženými na osobitnom účte presídlencami.

1188 SNA, f. PIaO, š. 6, Protokol, nedatované.

1189 SNA, f. PIaO, š. 6, List Z. Procházku zo 6. 6. 1947 pre rokovanie čsl. vlády, Príloha č. 3

1190 SNA, f. PIaO, š. 6, List Z. Procházku zo 6. 6. 1947 pre rokovanie čsl. vlády, Príloha č. 4 „Ujednania“.

Vláda mala prijať a schváliť predložené dokumenty, vrátane úveru na presídľovanie pre Maďarsko v hodnote 10 miliónov korún a poveriť príslušné ministerstvá realizáciou prijatých záväzkov a uznesení.¹¹⁹¹

3.5.4 Po piešťanských rokovaníach

Maďarská strana síce Piešťanské protokoly nikdy nepodpísala, ale o ich formulácie sa opierali mnohé rozhodnutia súvisiace s realizovaním Dohody v nasledujúcom období.

Zdeněk Procházka o výsledkoch rokovania v Piešťanoch (aj v Trenčianskych Tepliciach a Bratislave) informoval ministerstvo zahraničných vecí 31. mája 1947. Konštatoval, že 30. mája 1947 boli parafované texty dokumentov „*Procès-Verbal a Protocol*“ a jeden list tvoriaci prílohu Protokolu. Bol dohodnutý text „Ujednania“ o transfere peňažných prostriedkov presídľencov a mal by byť podpísaný v Bratislave, spolu so sprievodným listom. Zostáva ešte uzavrieť dohodu o deblokácii viazaných vkladov, ktorá by mala byť podpísaná v Prahe a P. Sebestyén by tým mal poveriť zmocnenca F. Rosty-Forgácha.¹¹⁹²

Nóťou zo 4. júla 1947 maďarská vláda oznámila, že schválila Protokol, s výnimkou §1 (o presídlení 1440 rodín mesačne a presídľovacom tempe 48 rodín denne), §15 (maďarská strana nebude mať námietky proti vysídleniu 70 000 osôb z Maďarska do ČSR) a §26 (súhlas s presídlením 64 osôb, vojnových previnilcov, podľa §5 nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR). Ostatné články akceptovala. Zástupca vlády L. Márk na rokovaníach presídľovacích orgánov povedal, že maďarská vláda považuje Protokol za záväzný, ale o listoch, ktoré boli vymenené medzi signatármi vyhlásil, že stratili význam.¹¹⁹³ Dohodnuté dokumenty boli maďarskými autoritami teda prijaté iba podmienene a nie v plnom rozsahu.

Vnútropolitické udalosti v Maďarsku sa významným spôsobom podpísali na osude Piešťanských protokolov. V súvislosti s vnútroštátnou krízou v Maďarsku (odhalenie „protištátneho sprisahania“) J. Gyöngyösi podal demisiu 31. mája 1947¹¹⁹⁴ a dňa 2. júna 1947 podal demisiu predseda vlády. Leg. radca čsl. misie pri SKK E. Kovář sa zastupujúceho ministra zahraničných vecí

1191 SNA, f. PIAO, š. 6, List Z. Procházku zo 6. 6. 1947 pre rokovanie čsl. vlády.

1192 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120. List Z. Procházku z 31. 5. 1947 ministerstvu zahraničných vecí (K. Štrup).

1193 SNA, f. ZK, š. 12. List Z. Procházku z 10. 7. 1947 čl. zložke ZK (P. Pohánka).

1194 Podľa správy F. Dasticha z 2. júna 1947 sa uvažovalo, že by novým ministrom zahraničných vecí mohol byť I. Kertész, vtedy veľvyslanec v Ríme (ten sa však už do Maďarska nevrátil).

Ernő Mihályfiho pýtal na jeho názor na československo-maďarské vzťahy, ale najmä na dohody z Piešťan a Trenčianskych Teplíc týkajúcich sa dohody o výmene obyvateľstva. E. Mihályfi úprimne odpovedal, že nemá prehľad o podrobnostiach zahraničného rezortu, že úrad povedie iba krátko a že je ochotný podpísať všetko, čo bolo dohodnuté.¹¹⁹⁵ Vedením vlády bol poverený Lajos Dinnyés a nová vládna garnitúra tiež nemala záujem prebrať problematické časti Piešťanských protokolov. Piešťanské protokoly neboli teda oficiálne podpísané relevantnými politickými autoritami.

Zmeny v maďarskej politike, vrátane spôsobu, akým k nim došlo po „odhalení protištátneho sprisahania“ a hrubom zásahu sovietskej moci do maďarskej vnútornej politiky nezmazateľne poznačili ďalší vývoj. Ešte aj v júni sa snažili predstavitelia západných demokracií apelovať na rovnováhu a korektnosť voči maďarskej politike a protestovali proti spôsobu, ako dochádzalo k likvidácii maďarskej občianskej politiky. Americká strana protestovala proti tomuto jednostrannému postupu, ktorý ruší jaltskú dohodu a proti vmišťovaniu Sovietskeho zväzu do maďarského politického života.¹¹⁹⁶ Maďarsko však už smerovalo nezadržateľne ku komunistickej diktatúre.¹¹⁹⁷

V polovici roku 1947 sa komplikovaná situácia v maďarskej spoločnosti po agresívnom nástupe k sovielizácii spoločnosti prejavila v postupnom odchode osobnosti, ktoré sa angažovali v slovensko-maďarských vzťahoch aj sporoch, z politiky. V emigrácii skončili napr. I. Kertész, A.

1195 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Politická správa československého delegáta pri SKK č. 6 z 2. 6. 1947.

1196 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Politická správa československého delegáta pri SKK č. 9 z 14. 6. 1947.

1197 O nátlaku Sovietskeho zväzu a politike západných mocností v SKK podrobnejšie píše napr. REYNOLDS, A. J. David. The roots of communist Hungary in the allied occupation – the Allied Control Commission of Budapest, Part I. In *Hungarian Review*, vol XI, 2020, No 1. [on line] https://hungarianreview.com/article/20200121_the_roots_of_communist_hungary_in_the_allied_occupation_the_allied_control_commission_of_budapest_part_i/ [cit. 30. 09. 2022] V tejto súvislosti nie je možné obísť interpretáciu udalostí, ktoré sa odohrali v Maďarsku v súvislosti s odhalením „protištátneho sprisahania“ J. Purgatom. Asi „nepostrehol“, že išlo o protištátny puč, organizovaný s podporou Sovietskeho zväzu. Ten priamo zasahoval do vnútornej maďarskej politiky, izoloval a odviekol do Sovietskeho zväzu významné osobnosti maďarskej politiky. Kritika „zaangažovania sa USA“ do vnúropolitických udalostí pod vplyvom A. Szegedy-Maszáka a ignorovanie sovietskych priamych zásahov a toho, že v Maďarsku sa začal násilný prechod do sovietskej zóny vplyvu je až „pozoruhodný“ pohľad, avšak očami historika 60. rokov minulého storočia. Premenovanie nového premiéra Lajosa Dinnyésa na Dennyésa je už iba valašský klobúčik takejto interpretácie udalostí v Maďarsku v roku 1947. (PURGAT, J. *Výmena obyvateľstva...*, s. 196.)

Szegedy-Maszák, Paul Auer a ďalší. Patril medzi nich aj F. Rosty-Forgách. Ján Kysucký v júni 1947 informoval štátneho tajomníka MZV V. Clementisa, že F. Rosty-Forgách rezignoval na svoj úrad. Aj v Maďarsku boli dôsledky „protištátneho sprisahania“ a preberania moci komunistickou garnitúrou spojené s represiami a násilím a tak osoby, ktoré sa cítili ohrozené opúšťali svoje posty a väčšinou aj krajinu. Ani riaditeľ Úradu maďarského Zmocnenca nevedel poskytnúť presné informácie, iba to, že sa F. Rosty-Forgách chystal na dovolenku do zahraničia.¹¹⁹⁸

Ako napísal Z. Procházka, vedúci právneho odboru MZV, nebola vina čl. vlády, že sa rokovania v Bratislave a v Piešťanoch ťahali tak dlho, ani to že Protokoly neboli podpísané. Maďarská vláda mala početné výhrady a chcela nové politické rokovania. K schôdzke plánovanej na prvú polovicu júna nedošlo. Napriek tomu „československá vláda považuje instrumenty parafované v Piešťanoch, vyhotovené na základe dohôd štátneho tajomníka V. Clementisa a ministra J. Gyöngyösiho za platné a záväzné.“¹¹⁹⁹

Maďarské kroky po podpísaní Piešťanských protokolov označil P. Procházka za „úplne chaotické“. Na rokovaníach čl. a maďarských presídľovacích orgánov 20.-21. júna 1947 vytýkali Maďari, že čl. strana neplní §23 Piešťanského protokolu (OÚ pre Slovensko mal dodať zoznam 10 000 rodín na presídlenie, pri dodržaní stanovenej majetkovej štruktúry),¹²⁰⁰ ale odmietala prevziať zodpovednosť za plnenie ďalších dohodnutých paragrafov.

Po (ne)podpísaní Piešťanských protokolov sa čl. predstavitelia začali zaoberať vzniknutou situáciou a uvažovali o krokoch, ktoré by donútili maďarskú stranu aktívnejšie realizovať Dohodu o výmene. Československá diplomacia sa usilovala získať podporu Moskvy, aby Maďarsko dodržiavalo záväzky z protokolov. Predstavitelia moskovskej ambasády sa usilovali o stretnutie (17.-18. júla 1947) s Vyšinským (bol chorý) alebo aspoň s Malikom (jeho zástupca), aby tlačili na Maďarsko, aby dodržiavali dohody. Osobitne vycestoval do Budapešti emisár za veľvyslancom Puškinom (18.-20. júla 1947). Československá strana si uvedomovala, že v Maďarsku dôjde k zmenám v prospech maďarskej ľavice a po voľbách už nebude možné presadiť nielen veci okolo výmeny, ale budú obmedzené aj možnosti, použiť zo strany ČSR radikálne riešenia.¹²⁰¹

1198 AMZV ČR, f. GS-A, š. 173. Informácia J. Kysuckého pre štátneho tajomníka z 18. 6. 1947.

1199 SNA, f. ZK, š. 12. List Z. Procházku z 10. 7. 1947 čl. zložke ZK (P. Pohánka).

1200 SNA, f. ZK, š. 12. List Z. Procházku z 10. 7. 1947 čl. zložke ZK (P. Pohánka).

1201 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 122. Správa o ceste do Budapešti v dňoch 18.-20. 7. 1948; Depeša Kašpárka z Moskvy 17. 7. 1947.

Vladimír Clementis vydal tajnú inštrukciu k výmene obyvateľstva 21. júla 1947, v ktorej žiadal, aby boli rušené národné správy, zároveň, aby sa pokračovalo v reslovakizačnej akcii, aby bolo zabezpečené, aby „náboristi“ neopúšťali miesta, na ktoré boli pridelení v Čechách. Za dôležité považoval, aby opatrenia, ktoré sa uskutočnia, nezastavili prebiehajúcu výmenu obyvateľstva a dohodnuté smerné čísla pre počty transportov.¹²⁰² Procházka absolvoval sériu rokovaní s predstaviteľmi diplomatického zboru (V. Doubrava – už ako čl. delegát pri SKK, P. Sebestyén), s D. Okálím, so zástupcami ministerstiev a povereníctiev. Slovenskí aktivisti uvažovali, v súvislosti s odmietaním plniť niektoré články Piešťanských protokolov Maďarmi o obnovení retorzných opatrení. G. Husák a D. Okáli mali zvolať na začiatok augusta poradu, kde by takého opatrenia prerokovali, aj v koordinácii s pražskými ministerstvami. Zástupcovia ministerstva sociálnej starostlivosti Popela a Fišera, s ktorými rokoval Z. Procházka 29. júla 1947 boli skeptickí k ďalšej vlne „náboru“. Nepovažovali ho za efektívny (uskutočňoval sa v zime a nebol využiteľný pre poľnohospodárstvo a bol zastavený v čase, kedy pracovné sily potrebovali, nevedeli sa spoľahnúť na to, že budú pracovné sily zabezpečené a keď ich najviac potrebovali utekali).¹²⁰³ Rokoval tiež s podpredsedom vlády V. Širokým, ktorý považoval za predčasné zvolávať poradu politických predstaviteľov k retorzným opatreniam. Schôdza predstaviteľov slovenských politických strán sa uskutočnila 1. augusta 1947 na Štrbskom plese (L. Holdoš, J. Čech, F. Hodža, Š. Bašťovanský, D. Okáli, Z. Procházka, zástupca Strany slobody, nezúčastnil sa zástupca sociálnej demokracie). Hodža kritizoval, že sa vyvážali do Čiech lojálni Maďari a tiež na výmenu boli zaradení lojálni členovia bývalej agrárnej strany.¹²⁰⁴ Na porade 13.-14. augusta 1947, ktorú zvolal G. Husák sa dohodli, že sa využijú voči Maďarom, na ich presídlenie do Čiech, opatrenia zákona č. 52/1935 Zb. o prikázaní miesta pobytu. Podrobnosti mala vypracovať úradnícka komisia. V tomto zmysle pripravili pre vládu aj návrh uznesenia, v ktorom sa uvádzalo, že sú to retorzné opatrenia, ktoré majú prinútiť maďarskú vládu plniť Dohodu o výmene obyvateľstva.¹²⁰⁵

1202 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 122. Výťah z tajnej inštrukcie V. Clementisa k výmene obyvateľstva z 21. 7. 1947).

1203 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 122. Správa o rokovaníach z 29. 7. 1947,

1204 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 122. Informácia Z. Procházku o rokovaníach slovenských politických predstaviteľov z 1. 8. 1947.

1205 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 122. Informace pro pána státního tajemníka o výsledku porad v Bratislavě 13.-14. 8. 1947. Na porade sa zúčastnili J. Čech a Z. Procházka a úradníci ministerstiev a povereníctiev.

Dlho, od začiatku činnosti ZK, diskutovanú problematiku určovania národnosti „vyriešila“ Zmiešaná komisia rozhodnutím ZK č. 39 zo 6. júna 1947. V ňom určovala spôsob, akým sa preveria sporné prípady, ktoré boli namietané pre príslušnosť k národnosti. Problém sa týkal predovšetkým výhrad maďarskej strany k osobám, ktoré sa prihlásili na presídlenie ako Slováci, ale o ich etnicite mali napriek tomuto subjektívnemu vyjadreniu, realizovanému podaním prihlášky, výhrady. Čsl. zložka dlhodobo razantne odmietala pochybnosť o národnosti na presídlenie prihlásených Slovákov, čo zdôvodňovala objektívnymi aj historickými faktormi, nespoľahlivosťou maďarských štatistík a najmä silným odnárodňovacím a asimilačným tlakom, ktorému bolo obyvateľstvo slovenského pôvodu v Maďarsku dlhodobo vystavené. Nakoniec však, v záujme pokračovania výmeny obyvateľstva, pristúpili na kompromis. Rozhodnutie stanovilo preskúmanie objektívnych znakov etnicity a to jazykovou skúškou (previerkou). Ak sa osoba nachádzala v Maďarsku musela svoju znalosť jazyka dokázať pred dvojčlennou komisiou, ktorých nominovala ČSPK a Maďarský presídľovací úrad. V prípade, že sa už osoba nachádzala v ČSR, kompetentnou posúdiť etnicitu bola taktiež dvojčlenná komisia zložená zo zástupcu maďarského Zmocnenca a OÚ pre Slovensko. Na porade ZK k tejto problematike sa diskutovalo o zabezpečení zisťovania, ak sa dotýčny nemôže dostať na preskúšanie zo zdravotných alebo iných dôvodov. Vytvorila sa možnosť neskoršieho preverenia národnosti na oblastných úradovniach Maďarského presídľovacieho úradu alebo OÚ na Slovensku. Stanovovala, akým spôsobom sa aplikuje toto rozhodnutie u manželky a detí.¹²⁰⁶ Maďarská strana si základné jazykové znalosti vykladala tak, že presídlenec sa vie dohovoriť v bežnom živote,¹²⁰⁷ Ihneď po prijatí rozhodnutia o ňom informoval sekretár ZK P. Záturecký OÚ aj ČSPK s tým, že maďarská strana bude namietat pre národnosť okolo 15-20 tisíc osôb (spolu aj s rodinnými príslušníkmi) a je predpoklad, že bude potrebné preveriť asi 5000 osôb. Navrhoval uverejniť o rozhodnutí článok v budapeštianskej *Slobode*, aby sa prihlásení nebáli a vysvetliť, že nejde o nijakú „skúšku“. Bude potrebné pripraviť organizačný plán a návrh skúšobných komisárov. Osobu je potrebné považovať za Slováka, ak aj nevie dostatočne jazyk, ak bola v slovenskej politickej strane alebo v spolku, osobu, ktorá sa dostaví na preskúmanie v náhradnom termíne je potrebné považovať „vždy“ za ospravedlненú. Národnosť manželky sa mala skúmať, iba ak bola namietaná. Ak nebola namietaná a manžel skúšku neurobil, manželka sa mala

1206 SNA, f. ZK, š. 9. Rozhodnutie ZK č. 39; SNA, f. ZK, š. 22. Zápisnica o porade konanej na mimoriadnom zasadaní ZK 3. 6. 1947.

1207 SNA, f. ZK, š. 22. Rádiogram P. Zátureckého zo 4. 6. 1947 D. Okálimu.

považovať za Slovensku a celá rodina sa mohla presídlieť. Okáli odporúčal pripraviť pre komisárov „*najtypickejšie*“ otázky. Odporúčal pred preverovaním informovať presídlencov, aké otázky môžu čakať a najmä, aby do dotazníka, ktorý musia vyplniť uvádzali slovenskú národnosť.¹²⁰⁸

Rozhodnutie Zmiešanej komisie č. 39 o organizácii a pokračovaní komisií určených na skúmanie národnosti osôb, ktorých národnosť bola namietaná

Prijaté 6. júna 1947 v Bratislave

Popis: Podľa rozhodnutia mala maďarská strana do 15 dní od vydania rozhodnutia predložiť zoznam osôb, u ktorých spochybňuje ich slovenskú alebo českú národnosť. Československá strana mala predložiť zoznam osôb, ktoré omylom uviedli v prihláške maďarskú národnosť. Osoby preskúma v Maďarsku komisia zložená z nominantov ČSPK a maďarský vládny komisariát pre presídľovanie, na Slovensku zo zástupcu Osídľovacieho úradu pre Slovensko a Úradu maďarského Zmocnenca. Skúmanie národnosti sa uskutočňuje v mieste bydliska. Kto nesplní požiadavky, môže sa presídlieť, ale mimo kvóty. Skúmaní osoba musí preukázať znalosti jazyka potrebné pre dorozumenie sa v bežnom živote. Účinnosť malo rozhodnutie nadobudnúť až po schválení vládnej dohody.

Zdroj: SNA, f. ZK, š. 9 Rozhodnutie ZK č. 39 o organizácii a pokračovaní komisií pre skúmanie národností.

Pre Slovákov z Maďarska bolo dôležité prijatie rozhodnutia, ktoré umožňovalo pokračovať v presídľovaní nemajetných osôb. Po rozhodnutí ZK č. 8 to bolo rozhodnutie ZK č. 40. Po zlých skúsenostiach s hodnotením „*nemajetných osôb*“ nové rozhodnutie sa týkalo osôb, ktoré vlastnili menej ako 2 k.j. pôdy. Počet týchto osôb však nemal presahovať 400 rodín mesačne a presídlenie sa nemalo uskutočniť na úkor presídľujúcich alebo nepresídľujúcich sa osôb maďarskej národnosti žijúcich v Československu. V rokoch 1946-1947 bola časť „osmičkárov“ a „štyridsiatkárov“ osídlená v českom pohraničí v Česku. Zdôvodňovalo sa to tým, že nešlo o združené hospodárske jednotky a tak neboli vytvorené podmienky pre ich osídlenie na Slovensku. Presídlencom, ktorí ťažko znášali takýto návrat do „vlasti“, dávali agitátori

1208 SNA, f. ZK, š. 22. Informácia P. Záturreckého z 9. 6. 1947 o uplatňovaní rozhodnutia ZK č. 39. V dotazníku mali presídlenci uviesť „*priznanú národnosť*“ a tiež „*materinskú reč (t.j. reč, ktorou najlepšie a najradšej rozpráva)*“. V ČSPK odovzdaných zoznamoch Slovákov Maďarskej presídľovacej komisii bolo 186 osôb, ktoré si uviedli maďarskú národnosť. 51 z nich dali vyhlásenie, že to urobili omylom, ostatní boli podľa rádiogramu D. Okáliho z 3. 6. 1947 Maďari alebo sa z presídlenia odhlásili (SNA, f. ZK, š. 22).

sľub, že neskôr budú presťahovaní na Slovensko. Slovenskí presídlenci v Čechách problematcky znášali nové pomery, v ktorých sa ocitli, aj status, ktorý si do nového „domova“ priniesli. V jednej zo správ sa konštatovalo, že problémom bolo, že boli popretrhané rodinné väzby a rozbité dedinské spoločenstvá, lebo presídľované obce nebolo možné vždy umiestňovať spolu. Aj keď sa niektorým podarilo dostať z Čiech na Slovensko, neboli spokojní s umiestnením. Pre rodiny, ktoré sa vrátili z Čiech nebolo dost' voľnej pôdy, preto boli umiestňovaní aj do domov, kde sa tlačilo viac osôb. Najväčšou ťažkosťou bol aj nedostatok poľnohospodárskych strojov aj konských poťahov. Často sa im vyčítalo, že z Maďarska prišli len sami chudáci a žobráci. Jeden z nich povedal: „*My sme vždy mysleli, že hľadáte v Maďarsku Slovákov bez rozdielu sociálneho postavenia. Ved' keď sme sa prihlasovali na presídlenie videli ste, že zemľínski Slováci v Maďarsku sú chudobní, žijú v biede a teraz vidíme, že mnohým by boli milší bohatí Maďari, ako my.*“¹²⁰⁹ V rokoch 1946-1947 bolo do Československa vysídlených 21 186 osôb podľa rozhodnutí č. 8 a č. 40.¹²¹⁰

Rozhodnutie č. 40 o jednostrannom presídľovaní menej majetných osôb

Prijaté 3. júna 1947 v Bratislave

Popis: Na základe rozhodnutia bolo možné jednostranne presídľovať aj málo majetné osoby, ktoré vlastnili rodinný dom a nehnuteľnosti vo výmene nie viac ako 2 k.j. Presídľovanie týchto rodín sa nemohlo diať na úkor presídľujúci sa alebo nepresídľujúcich sa osôb maďarskej národnosti v ČSR. Počet presídlencov nemohol presiahnuť 400 rodín mesačne.

V prípade ak Maďarský presídľovací úrad podá voči týmto osobám námietku voči národnosti, nie je možné ich presídliť.

Zdroj: VOÚS, 1947, čiastka 13-14, s. 168-169.

1209 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1112. Správa ústredia ČsPK – propaganda Maďarov a neprihlásených Slovákov.

1210 NOSKOVÁ, Helena. Slováci z Maďarska v národnostní politice Československa let 1945-1954. In *Sborník studií k národnostní politice Československa (1945-1954)*. Praha : ÚSD AV ČR, 2001 s. 51-99; KACEROVÁ, Barbara. Vybrané problémy výmeny obyvateľstva na rokovaniach Československo-maďarskej zmiešanej komisie pre výmenu obyvateľstva po druhej svetovej vojne. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Zmeny hraníc a pohyb obyvateľstva v Európe po druhej svetovej vojne*. Košice : Šafárikpress, 2020, s. 243-254; BOBÁK, J. *Výmena obyvateľstva medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom (1947 - 1948)*..., s. 28; POPÉLY, Á. *Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*...

Aj problematika vojnových zajatcov bola predmetom rokovaní v roku 1947, ktoré vyvrcholili prijatím Piešťanských protokolov. Vojnoví zajatci, ktorí po intervencii maďarskej vlády boli uvoľňovaní zo zajateckých táborov v ZSSR, boli najprv umiestňovaní do sústreďovacích (internačných) táborov na území ZSSR, Rumunska a Maďarska. Nemohli sa vrátiť späť do svojho pôvodného bydliska na južnom Slovensku. Čsl. strana to zdôvodňovala tým, že títo vojaci prijali maďarské štátne občianstvo, v maďarskej armáde bojovali proti soviatom a stratili čsl. štátne občianstvo, lebo nemohli dokázať, že bojovali proti fašistickým vojskám a diktátorským režimom. Považovali ich za cudzincov a odmietali, aby sa vrátili späť na územie ČSR. Problém bol komplikovaný aj tým, že rodiny niektorých vojenských zajatcov už boli presídlené do Maďarska, iné boli na zoznamoch na presídlenie podľa čl. V Dohody a niektorí zo zajatcov sa na tieto zoznamy ani nedostali. Osobitne sa návratu vojnových zajatcov venoval §9 Piešťanského protokolu. Uvádza sa v ňom:

„a) Vláda československá a vláda maďarská pokladajú za platné prihlášky, ktoré podali – v zmysle článku I Dohody a odstavca 1 Dodatku k čl. I Dohody – manželky v mene vojnových zajatcov a odvlčených civilných osôb.

i.) Ak potvrdí manžel, ktorý sa medzitým vráti, prihlášku pred 1. septembrom 1947.

ii.) Alebo ak predloží manželka pred 1. septembrom 1947 oznámenie adresované jej manželom poštou, v ktorom manžel prehlasuje, že súhlasí s prihláškou podanou aj jeho menom za účelom presídlenia do Československa.

iii.) Alebo ak manželka preukáže potvrdením, ktoré vydal Maďarský červený kríž, že nebolo možné zistiť pred 1. septembrom 1947 adresu jej manžela.

b) Do 14 dní odo dňa podpisu tohto Protokolu zariadi maďarská vláda všetko potrebné, aby Maďarský červený kríž vydával manželkám, ktoré o to požiadajú, potvrdenia, o ktorých sa píše v odstavci a) iii). Ak Maďarský červený kríž neodpovie žiadateľke pred 1. septembrom 1947 a žiadateľka preukáže, že sa obrátila na Maďarský červený kríž pred 1. júlom 1947, bude vojnový zajatec považovaný za nezvestnú osobu.

c) Ak potrebuje manželka vojnového zajatca alebo odvlčenej civilnej osoby povolenie poručenského úradu, aby mohla slobodne nakladať s majetkom svojho manžela alebo svojich detí, zariadi maďarská vláda všetko potrebné, aby toto povolenie dostala zavčasu.

d) Ustanovenia odstavca a) i) ii) bude používané podobne na prihlášky podané rodičmi pre ich deti staršie 18 rokov, ktoré nie sú ženaté alebo vydaté a ktoré sú vojnovými zajatcami alebo civilnými odvlčenými osobami.⁴²¹¹

1211 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 120. Piešťanský protokol, s. 5-6.

V júli 1947 v súvislosti so zastavením repatriácie maďarských vojakov zo zajatia zo ZSSR radca sovietskej ambasády F. Bodrov, požiadal 28. júla 1947 čsl. MZV o odpoveď na tri zásadné otázky. Druhá z nich sa týkala maďarských vojnových zajatcov, ktorí mali predtým čsl. štátne občianstvo. V liste sa písalo: „Sovietská vláda se táže, zda vojenští zajatci maďarské národnosti, kteří byli československými státními příslušníky před okupací budou v případě repatriace Československem přijatí, čili nic. Sovětské vládě jde o to, aby v této otázce obdržela oficiální stanovisko československé vlády, které jí bude pro další postup směrodatní.“¹²¹²

V návrhu odpovede, ktorú schválil J. Masaryk 1. augusta 1947 sa uvádzalo, že podľa čsl. úradov ide o cudzích štátnych príslušníkov, ktorí navyše v radoch nepriateľskej armády bojovali proti spojencom aj čsl. armáde v ZSSR a ČSR nepripustí ich návrat na čsl. územie.¹²¹³

Aj maďarský Zmocnenec v ČSR nótou z 19. augusta 1947 žiadal o stanovisko k vojnovým zajatcom z územia, ktoré bolo Viedenskou arbitrážou pridelené k Maďarsku a odtiaľ nastúpili na vojenskú službu.¹²¹⁴ Vedúci právneho odboru MZV Z. Procházka po konzultáciách s ďalšími odborníkmi konštatoval, že sa ČSR nevyhne prijatiu tých vojnových zajatcov, ktorí sú v zoznamoch na presídlenie odovzdaných maďarskej vláde a ich započítaniu do kvóty na presídlenie, ak sa ich rodiny skutočne presídlia. Uvádzal, že bude potrebné potvrdiť návrat vojnovým zajatcom, ktorých rodiny budú presídlené a podľa Procházku bolo vecou slušnosti, aby sa im umožnil návrat a mohli pomôcť svojim rodinám pri presídľovaní.¹²¹⁵ V oficiálnej odpovedi však MZV uviedlo, že predmetná záležitosť, prijatie, či neprijatie vojenských zajatcov, je vnútornou záležitosťou ČSR a zopakovalo čsl. argumentáciu o tom, že ide o osoby, ktoré stratili čsl. štátne občianstvo nemôžu dokázať, že bojovali proti fašizmu alebo boli týmto režimom perzekvované.¹²¹⁶

1212 AMZV ČR, f. GS-A, š. 187. Záznam rozhovoru s radcom sovietskej ambasády v Prahe F. Bodrovom z 28. 7. 1947 vo veci oficiálneho čsl. stanoviska k problematike zajatcov maďarskej národnosti, ktorí boli predtým čsl. štát. príslušníkmi. Ostatné dve otázky sa týkali práce palestínskeho výboru OSN a rokovania ČSR s USA.

1213 AMZV ČR, f. GS-A, š. 187. Návrh odpovede MZV sovietskemu chargé d'affaires F. Bodrovovi vo veci zajatcov maďarskej národnosti z 31. 7. 1947.

1214 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 125. Note verbale, č. 508/R/1947 z 19. 8. 1947 zaslaná Zmocnencom pre hájenie záujmov maďarských štátnych príslušníkov v ČSR.

1215 AMZV Praha, f. PO 1945-1954, š. 125. List Z. Procházku predsedovi OÚ J. Čechovi, podpredsedovi ZK P. Pohánkovi a odb. prednostovi MZV K. Štrupovi o návrate maďarských vojnových zajatcov, bývalých čsl. štátnych príslušníkov z 23. 9. 1947.

1216 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 125. Odpoveď čsl. ministerstva zahraničných vecí č. 174. 659/II-9/47 z 27. 8. 1947 na Note verbale, č. 508/R/1947 z 19. 8. 1947 zaslanú

Komplikácie súvisiace s akceptovaním Piešťanských protokolov ovplyvňovali aj prácu ZK. Jedným z ďalších prípadov, kedy ZK realizovala prieskum situácie „na mieste“ boli udalosti v obci Gúta (Kolárovo) v okrese Komárno. Zmiešaná komisia prišla 2. júna 1947, aby vyriešila problémy medzi čl. a maďarskými presídľovacími orgánmi, lebo hrozilo, že presídľovacia akcia bude zastavená. V komisii boli za maďarskú stranu K. Berecz, Károly Szabó, László Körös a ďalší odborníci. Za československú stranu prednosta OÚ J. Gašperík, prednosta Oblastnej úradovne OÚ Vitáloš, škpt. Pipich za Povereníctvo vnútra, npor. Sekera a niekoľko odborníkov. V danom prípade je zaujímavé zloženie čl. „pozorovateľov“, medzi nimi nebol ani jeden člen ZK, ktorá mala sťažnosť prešetrovať. Rozpory medzi československými a maďarskými odborníkmi vznikli najmä kvôli vlastníctvu koní a ich presídľovaniu. Maďarské orgány trvali na tom, aby boli vyvezené všetky kone, ktoré mali maďarskí presídlenci v držbe. Československé orgány dokazovali, že mnohé kone sú majetkom štátu a nemôžu byť vyvezené. Zmiešaná komisia rozhodla, že kone, ktoré majú maďarskí presídlenci v držbe, majú byť rozdelené do troch kategórií, na kone reverzné, trofejnú a výmennú. Kone reverzné a trofejnú boli považované za štátny majetok a do držby terajších majiteľov boli dané len dočasne, a preto nemohli byť vyvezené. Prerokovaných bolo 48 koní a štyri prípady boli uznané ako sporné. V troch prípadoch komisia ustálila vlastníctvo v prospech terajšieho majiteľa. Ukázali sa tu nedostatky v evidencii národných výborov a správnych komisií v evidencii koní.¹²¹⁷ K. Berecz pri tejto príležitosti protestoval proti zásahom NB a vojska, ktoré bránili v nakladaní palivového dreva maďarským presídlencom. J. Gašperík mu odpovedal, že bezpečnostné orgány sú povinné brániť štátne záujmy bez ohľadu na mienku presídľovacích orgánov a v uvedenom prípade mohol dokázať, že aj maďarské orgány takto postupujú.

Prijatie rozhodnutia ZK č. 26 bolo významným ústupkom čl. vyjednávačov a aj čl. zložky Zmiešanej komisie. Výklad rozhodnutia však bol problematický. Najmä medzi časťou obyvateľstva maďarskej národnosti, ktoré bolo vysídľované zo svojich domovov a bralo to ako vážny zásah do svojich práv. Výsledkom boli excesy a živelné vyrovnávanie sa s realitou. Presídľovaní Maďari využívali napr. rozhodnutie Zmiešanej komisie č. 26, podľa ktorého mohli vyvieť aj všetko palivové drevo. Následne nakladali nielen ozajstné palivové drevo, ale rozoberali aj drevené kôlne, ploty, koly z viníc, ba aj drevené WC, ktoré potom označovali ako palivové drevo a snažili sa

Zmocnencom pre hájenie záujmov maďarských štátnych príslušníkov v ČSR.

1217 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1112. Správa Ministerstva vnútra z 20. 6. 1947 pre úrad predsedníctva vlády.

ich naložiť do transportov.¹²¹⁸ Zmiešaná komisia rozhodla, že presídlenci si môžu vyviešť len to palivové drevo, ktoré mali v súpise majetku a v súpisnom hárku. D. Okáli bol požiadaný Osídľovacím úradom, aby problematika rúbania úžitkových a okrasných stromov bola zaradená do programu Zmiešanej komisie.¹²¹⁹

Po prijatí Piešťanských protokolov pokračovala maďarská strana intenzívne v predkladaní ďalších návrhov. Čsl. zložke ZK bol 13. júna 1947 doručený návrh na vrátenie (reštitúciu) majetkov (nehnutelností), ktoré boli konfiškované obyvateľom maďarskej národnosti. Maďarská strana sa snažila presadiť, aby všetky majetky konfiškované na základe prezidentského dekrétu č. 108/1945 Zb. boli vrátené pôvodným vlastníkom, ktorí by s nimi mohli voľne disponovať. Taktiež sa dožadovali, aby im boli vrátené živnosti a aby do presídlenia mohli v týchto živnostiach slobodne pracovať. Na rokovaní ZK 20. júna 1947 sa začala diskusia o tomto probléme. Československá strana návrhy odmietala, lebo ich považovala za nereálne, nevykonateľné a „*dalekosiahle*“ prekročenie záväzkov prijatých pri podpise Dohody, aj záväzkov z ďalších rokovaní, ktoré nerátali s možnou reštitúciou majetkov.¹²²⁰ S majetkami, ktoré tieto osoby zanechajú sa rátalo pri presídľovaní Slovákov z Maďarska (ani slovenské majetky v Maďarsku však neboli konfiškované). Okáli, ktorý sa na rokovaní ZK zjavne v tomto období nezúčastňoval, na tento návrh reagoval tým, že „*všetok maďarský majetok bol konštitutívne ex lege konfiškovaný*“ a maďarskú argumentáciu o „*suspensii majetku*“ v jednom z jeho listov z 17. februára 1946, bola podľa jeho názoru „*časovo podmienená a nakoľko podmienka v cit. liste sa neuskutočnila, suspenzovanie konfiškácií nemá viac miesta.*“¹²²¹ Maďarské návrhy a návrh na rozhodnutie ZK, ktoré boli predložené na rokovaní 20. júna 1947 boli pre „nedohodu“ podľa (oblúbeného) §29 rokovacieho poriadku ZK odložené a zostali neprerokované. Československé MZV ich po prerušení rokovaní po prijatí Piešťanského protokolu považovalo za neaktuálne, nemienilo iniciovať o nich rokovanie.¹²²²

V júni 1947 bol pripravený už aj prvý návrh rozhodnutia ZK, k osobám vysídľovaným podľa čl. VIII Dohody. V podstatných bodoch obsahoval vždy

1218 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1112. Správa Ministerstva vnútra z 20. 6. 1947 pre úrad predsedníctva vlády.

1219 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1112. Správa Ministerstva vnútra z 20. 6. 1947 pre úrad predsedníctva vlády.

1220 SNA, f. ZK, š. 12. List P. Pohánku z 23. 7. 1947 Z. Prochádzkovi. Súčasťou dokumentácie je aj maďarský návrh na rozhodnutie ZK.

1221 SNA, f. ZK, š. 12. List D. Okáliho z 25. 6. 1947 P. Pohánkovi.

1222 SNA, f. ZK, š. 12. List Z. Prochádzku z 10. 7. 1947 čl. zložke ZK (P. Pohánka).

maďarský a čl. návrh na znenie článkov.¹²²³ Podstatné rozdiely sa týkali toho, že maďarská strana trvala na tom, aby pri všetkých osobách bol rozsudok vynešený do 15. mája 1946. Československá strana vychádzala z presvedčenia že toto obmedzenie by sa nemalo uplatňovať a bola ochotná urobiť kompromis, aby sa obmedzenie do 15. mája 1946 týkalo iba osôb odsúdených podľa §§1-4 nariadenia. Chceli, aby bolo možné odsunúť každú osobu, ktorá bola odsúdená podľa nar. č. 33, bez časového obmedzenia, lebo súhlasom s časovým obmedzením by sa zriekla možnosti odsunúť osoby odsúdené po odovzdaní zoznamov maďarskej vláde. Bola ochotná konštatovať, že obmedzenie, pokiaľ ide o osoby odsúdené do 15. mája 1946 a osoby uvedené v zoznamoch, by platilo do prijatia iného rozhodnutia vládami oboch štátov. S tým však maďarská strana nesúhlasila. Československá strana nesúhlasila, aby sa voči osobám odsúdeným na vyššie tresty uplatňovali výhody rozhodnutia č. 42 (aby boli 14 dní pre presídlenie prepustené na slobodu) z vážnych politických dôvodov, lebo by to mohlo spôsobiť pobúrenie verejnosti. Maďarská strana zase trvala na tom, aby boli notifikované osoby uvedené v zoznamoch odovzdaných 26. augusta 1946. Tiež navrhovala, aby aj náklady na presídlenie rodinných príslušníkov hradil štát, čo čl. strana odmietala, lebo títo rodinní príslušníci by sa presťahovali dobrovoľne a tak si mali zaplatiť za prevoz cestovné lístky. Čsl. strana navrhovala prijať rozhodnutie ihneď, maďarská až po podpísaní (ratifikácii) Piešťanského protokolu. Maďarská strana zároveň trvala na tom, že bez tohto rozhodnutia nie je možné začať presídľovanie podľa čl. VIII Dohody. Vládny zmocnenec, aj zástupca vlády pri ZK sa domnievali, že takéto rozhodnutie o technickom uskutočnení presídlenia podľa čl. VIII je potrebné vydať. Predseda OÚ J. Čech tvrdil, že na presídľencov podľa §5 sa vzťahuje čl. V Dohody odsun podľa §§1-4 je jednostrannou záležitosťou čl. orgánov a Maďari sú ich povinní prijať na základe pripraveného Piešťanského protokolu.¹²²⁴

Československá strana kritizovala prístup maďarskej zložky k dohodám stanoveným v Piešťanskom protokole a poukazovala na to, že maďarská strana sa odvoláva na paragrafy, ktoré jej vyhovovali a ignoruje tie, ktoré jej nevyhovujú. Nakoniec, takýto výklad maďarská strana deklarovala aj v liste, ktorý sme už spomínali. Medzi paragrafmi, ktoré maďarská strana dôsledne ignorovala bol §26, ktorý sa týkal prevzatia vojnových previnilcov. Podľa Piešťanského protokolu sa maďarská strana zaviazala prevziať mesačne dva transporty

1223 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. Návrh rozhodnutia ZK o presídlení osôb, ktoré spadajú pod čl. VIII Dohody.

1224 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. List P. Pohánku z 18. 6. 1947 Z. Procházkovi na MZV.

odsúdených podľa §5 nar. č. 33/1945 Zb. n. SNR, s 32 h.j. Podľa §26 Piešťanského protokolu sa mohli s odsúdenými presídlieť dobrovoľne aj členovia ich rodín, ale neboli by zaradení do kvóty na presídlenie (t.j. nezarátali by s do počtu pre reciprocitu). Práve táto časť §26 bola napriek jej schváleniu, pre maďarské reprezentácie neprijateľná. Maďarská strana sa aj v týchto prípadoch odvolávala na dodržiavanie majetkovej a sociálnej štruktúry a neakceptovala názor, že u odsúdených je podstatné previnenie a nie príslušnosť k sociálnej skupine alebo hodnota majetku. Naopak často spochybňovala ľudové súdnicstvo a podozrievala ho z cieľeného zamerania na majetné skupiny obyvateľstva a maďarskú inteligenciu. Tento kolobeh podozrievaní a konaní ľudového súdnicstva by si vyžadoval podrobnejší rozbor. Konanie aktérov predvojnových a vojnových udalostí dokladovali, že oporou maďarskej idey, (pričlenenia južného Slovenska k Maďarsku a ich presadzovania na arbitrážnom území) boli práve ľudia vyššie vzdelaní a majetní, ktorí profitovali z nových pomerov, tvorili základnú oporu maďarského režimu na arbitrážnom území. Preto sa objavovali pred ľudovými súdmi a čsl. režim v nich videl problémovú, nepriateľsky naladenú skupinu voči čsl. režimu a usiloval sa ich, aj prostredníctvom výmeny zbaviť.

Maďarská strana teda odmietala akceptovať Piešťanský protokol vo vzťahu k skupine navrhovaných na presídlenie podľa čl. VIII. Čsl. strana krátko po prijatí Piešťanského protokolu, 14. júna 1947 notifikovala štyri transporty vojnových previnilcov, ktoré maďarská strana odmietla prevziať. Sporné a nevyriešené boli aj otázky, do kedy mali byť tieto osoby odsúdené (maďarská strana trvala na 15. máji 1946, kedy uplynula doba účinnosti nariadenia SNR č. 33, ktoré však bolo novelizované a jeho platnosť predĺžená), aj spôsob, akým sa bude postupovať pri ich presídľovaní, ak si odpýkávali svoj trest vo väzení. Aj keď sa československá strana usilovala o prijatie samostatného rozhodnutia, ZK sa o problematike osôb vysídľovaných podľa čl. VIII nedohodla, vzhľadom na rozdielne názory na oboch stranách.¹²²⁵

Diskusia o presídľovaní vojnových previnilcov bola na pôde Zmiešanej komisie 7., 14., 16. a 17. júna 1947. Zmiešaná komisia rokovala o smerniciach pre presťahovanie osôb spadajúcich pod čl. VIII. Dohody a ich rodinných príslušníkov. Základom pre rokovania bol materiál spracovaný maďarskou stranou. Po porade 17. júna 1947 sa rokovanie skončilo neúspešne a tak na

¹²²⁵ V júni 1947 bol pripravený už aj prvý návrh rozhodnutia ZK, k osobám vysídľovaným podľa čl. VIII Dohody. (AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. Návrh rozhodnutia ZK o presídlení osôb, ktoré spadajú pod čl. VIII Dohody; List P. Pohánku z 18. 6. 1947 Z. Procházkevi na MZV.

základe §29 ods. 1 Rokovacieho poriadku Zmiešanej komisie predseda prerušil rokovanie a obe strany mali informovať svoje vlády o „nedohode“.¹²²⁶

Napriek tomuto konštatovaniu bolo 16. júna 1947 prijaté rozhodnutie ZK č. 42, ktoré nahradilo pôvodne prijaté rozhodnutie ZK č. 15 k problematike presídľovania odsúdených osôb za všeobecné trestné činy. Rokovanie Zmiešanej komisie o riešení problematiky vysídlenia osôb maďarskej národnosti podľa čl. VIII Dohody bolo 17. júna 1947 prerušené.

Rozhodnutie ZK č. 42 o presídlení osôb stíhaných alebo odsúdených pre obecné, vojenské alebo politické trestné činy

Prijaté 16. júna 1947 v Bratislave

Popis: Osoby proti ktorým sa viedlo trestné stíhanie, boli odsúdené a odpykávali si trest alebo boli vo vyšetrovacej väzbe, mali byť prepustené 14 dní pred svojim presídlením. Osoby, ktoré boli odsúdené na trest vyšší ako dva roky alebo im hrozil trest vyšší ako 5 rokov mali byť odovzdané priamo pohraničnej strážii. Rozhodnutie určovalo postup pri vytváraní zoznamov takých osôb a určovalo náležitostí, ktoré mali byť súčasťou spisov pri presídlení. Rozhodnutie sa týkalo aj ľudových súdov v oboch krajinách.

Zdroj: VOÚS, 1947, čiastka 15-16, s. 220-221.

Československá zložka ZK následne dostala aj oficiálne písomné stanovisko MZV, ktoré potvrdzovalo, že nie je možné ustupovať zo stanovisk potvrdených §§25 a 26 Piešťanského protokolu. Predpokladalo, že k dohode v Zmiešanej komisii o rozhodnutí týkajúcom sa vysídlenia vojnových previnilcov podľa čl. VIII Dohody nedôjde a rokovanie končilo otázkou, či je to vôbec potrebné. Pre odsun bolo možné použiť predpisy uvedené v Protokole a osoby podľa §5 bolo možné vysídliť podľa pravidiel pre čl. V Dohody ako „*normálnych presídľencov*“ a pre osoby podľa §§1-4 sú pravidlá v Protokole, čo čsl. predstavitelia v ZK považovali dostatočné. „*Čo sa týka rodinných príslušníkov, tieto osoby nás nezaujímajú... ak chcú odísť, musia tak urobiť na vlastné náklady.*“¹²²⁷ Okáli v tom čase listom oznámil prerušenie rokovaní predsedovi OÚ J. Čechovi, s tým, že „*otázka Zmiešanou komisiou rozhodnutá nikdy byť nemôže.*“ Riešenie videl v uplatnení Maďarmi neakceptovaných paragrafov

1226 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. List P. Pohánku z čsl. sekretariátu ZK z 18. júna 1947 VI. Odboru MZV (do rúk vyslanca Procházku); Čsl. návrh na rozhodnutie č. 42 ZK o presídlení osôb stíhaných pre trestné činy...

1227 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. List ministerstva zahraničných vecí z 24. júna 1947 čsl. zložke ZK.

„bratislavského protokolu“ (teda Piešťanského protokolu) a požiadal ho, aby „príslušnému maďarskému orgánu odovzdal zoznam dľa cit. uznesení a odsun osôb previedol“.¹²²⁸ Informáciu o ukončení rokovaní a inštrukcii na začatie presídľovania vojnových previnilcov predsedov OÚ zaslal D. Okáli aj štátnemu tajomníkovi V. Clementisovi.¹²²⁹ Clementis bol v tom čase chorý a tak na list odpovedal vedúci právneho odboru ministerstva Z. Procházka. Súhlasil s hodnotením situácie, že dohoda o vysídlení vojnových previnilcov nie je možná a že je potrebné postupovať podľa §§25 a 26 Piešťanského protokolu. Zároveň však upozornil na to, že je otáznе, či maďarská strana bude toto riešenie akceptovať, pretože Protokol neratifikovala.¹²³⁰ Svet polovice roku 1947 však už bol iný ako ten v roku 1945, kedy sa zabezpečoval odsun Nemcov zo Sudet. Maďarská strana predkladala vážne a kompetentné otázky týkajúce sa rozdeľovania rodín, presídľovania starých a chorých, zabezpečovania sociálnej starostlivosti, majetkových práv a iných otázok, ktoré bezprostredne po vojne nikto neriešil. Šrobárovské riešenia z roku 1945 už v tomto „novom“ svete nemali miesto. Skúsenosti z mierovej konferencie navyše maďarským predstaviteľom dokazovali, že napriek tomu, že sa Maďarsko nezadržateľne rútilo do náručia Sovietskeho zväzu, je argumentovanie občianskymi a ľudskými právami legitímne. Navyše, aj sovietska politika začala byť v tomto období po odhalení protištátneho sprisahania voči Maďarsku milostivejšia.

Presídľovať vojnových previnilcov bolo na čsl. strane jedným z najdôležitejších cieľov po prijatí Piešťanských protokolov. Presídľovanie podľa čl. VIII Dohody stagnovalo a to spôsobovalo aj problémy v hospodárskej oblasti. V prípade presídľovaných podľa čl. V Dohody mohli osoby zaradené na zoznamy disponovať so svojim majetkom. To však nemalo platiť pre osoby v zoznamoch podľa čl. VIII. Zoznamy podľa čl. VIII však maďarská strana z rôznych dôvodov spochybňovala, pretože boli predmetom konfliktov a zásadne rozdielných názorov v politickej oblasti, diplomacii aj v ZK. Berecz už ako maďarský Zmocnenec odporúčal osobám zaradeným na zoznam nerešpektovať takéto zaradenie a predávať svoje hnuteľnosti. Okáli žiadal upozorniť maďarského Zmocnenca, aby neposkytoval takéto informácie a tiež, aby boli obyvatelia informovaní, že takýto predaj majetkov je neplatný, poškodzuje kupca a štát. Žiadal zabezpečiť, aby pozemkové úrady bez súhlasu OÚ takéto predaje neakceptovali.¹²³¹

1228 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. List D. Okáliho z 25. 6. 1947 J. Čechovi.

1229 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. List D. Okáliho z 25. 6. 1947 V. Clementisovi.

1230 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. List Z. Procházku z 5. 7. 1947 D. Okálimu.

1231 AMZV ČR, f. GS-A, š. 173. List prednostu OÚOÚ Nové Zámky D. Okálimu z 18. 9. 1947.

Pokusy o vysídlenie vojnových previnilcov na základe Piešťanských protokolov narážali na rozdielne vysvetľovanie ich článkov. Vytvárali sa formálne, administratívne bariéry na jednej strane a problémy spôsobovala niekedy až nefunkčná a prehnaná aktivita na strane druhej. Detailne popisovanie celého príbehu od júna 1947 do decembra 1947 by čitateľa skôr dezorientovalo ako zorientovalo v problematike. Celé dianie bolo poznamenané rokovaniami medzi lídrami diplomatickej línie (P. Sebestyén – Z. Procházka), aj praktickej presídľovacej politiky na oboch stranách hraníc, do ktorých boli zainteresované aj konkrétne presídľovacie zložky, vrátane bezpečnostných aparátov oboch krajín. Žatevná prestávka v presídľovaní sa mala podľa predstavy čl. zložiek využiť na vysídlenie vojnových previnilcov, pretože v ich prípade sa „žatevné aktivity“ neočakávali. Navyše presídľovanie vojnových previnilcov malo jednostranný charakter. Vojnoví previnilci sa presídľovali iba zo Slovenska.

Procházka 7. júla 1947 dohodol s P. Sebestyénom, že v období žatevnej prestávky, od 10.-15. júla 1947, sa zrealizuje vysídlenie 96 najťažších vojnových previnilcov. Táto dohoda mala platiť pre obdobie od 10. júla do 4. augusta 1947. Od 4. augusta 1947 sa už mala výmena obyvateľstva realizovať podľa podmienok a v rytme dohodnutom Piešťanským protokolom. Pri snahe o realizáciu plánu zástupca maďarského presídľovacieho úradu István Hajdu súhlasil len s presídlením 52 osôb a po ďalšom rokovaní s D. Okálím sa malo presídľovať 32 alebo 48 osôb denne.¹²³² Procházka žiadal D. Okáliho, aby trval na čísle 96 a upozornil, že v tomto prípade má ísť o najťažších vojnových zločincov. Tiež vyjadril údiv nad požiadavkou spisovať majetok presídľovaných.¹²³³ 11. júla 1947 odovzdal delegát ČSR pri SKK maďarskému ministerstvu zahraničných vecí verbálnu nótu proti pokusom o nedodržanie dohody.¹²³⁴ V dňoch 14.-15. júla 1947 došlo odsunu 32 vojnových previnilcov. Maďarské MZV nótou z 28. júla 1947 protestovalo proti tomu, že odsun nebol v súlade s §25 Piešťanského protokolu, lebo sa strany nedohodli na mieste odovzdávania previnilcov. Vyčítal čl. strane aj to, že 18 z 32 presúvaných osôb nebolo na zozname, ktorý odovzdala čl. vláda maďarskej vláde. Podľa čl. vlády (nóta z 12. septembra 1947) však presídlenie bolo v súlade so zmluvnými záväzkami. Osoby vraj boli riadne notifikované listami OÚ zo 14. a 24. júna 1947 (neriešili, či boli na zoznamoch alebo nie). Podľa §25 Protokolu mala maďarská strana tieto osoby prevziať do pätnástich dní. Pretože sa obe strany v stanovenej dobe

1232 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127, Informácia úradníka MZV Večeru o telefonáte J. Gašperíka, podpredsedu OÚ pre Slovensko.

1233 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. Rádiogram Z. Procházku z 11. 7. 1947.

1234 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. Verbálna nóta Úradu delegáta československej vlády pri SKK č. 611/D/1947.

nedohodli na mieste prevzatia osôb, ale podľa čl. strany, ak by to bolo považované za dôvod neuskutočniť presídlenie, tak by maďarská strana takýmto spôsobom mohla úplne zmať presun vojnových previnilcov. Preto sa pokúsili vojnových previnilcov vysídliť. Maďarské úrady odmietli týchto 32 vojnových previnilcov prevziať.¹²³⁵ Československá strana odôvodňovala nedorozumenie tým, sa zmenil dátum odovzdania, nová notifikácia osôb sa už neuskutočnila a OÚ zmenu oznámil Úradu maďarského zmocnenca v Bratislave. Aj ďalšie pokusy o vysídlenie vojnových previnilcov skončili nedorozumeniami. Podľa maďarskej nóty z 5. novembra 1947 maďarská strana vychádzala z toho, že presídľovanie vojnových zločincov po 15. júli 1947, napr. odovzдание osem vojnových zločincov od 1.-4. augusta 1947 v Szobe a v Komárne bolo v rozpore s dohodami.¹²³⁶

Ďalší problém nastal vtedy, keď OÚ v Bratislave po dohode s Úradom maďarského zmocnenca v Bratislave 6. augusta 1947 dohodol, že maďarské úrady prevezmú 8. augusta 1947 ďalších „vojnových zločincov“, ktorí boli odsúdení pred 15. májom 1946. Na základe toho OÚ pre Slovensko oznámil Úradu maďarského zmocnenca v ČSR mená 15 vojnových zločincov a troch ďalších, ktorí boli notifikovaní už v predchádzajúcich listoch. Maďarské úrady však v Szobe odmietli aj týchto 18 osôb prevziať so zdôvodnením, že sa žatevná prestávka skončila. 22. augusta 1947 československé úrady 17 z týchto osôb vyviezli „jednostranne“ do Maďarska.¹²³⁷ V neskôr zaslanej maďarskej nóte sa zdôrazňovalo, že tvrdenie čl. verbálnej nóty z 22. augusta 1947, že 18 osôb prešlo na maďarské územie dobrovoľne, vyvracalo tvrdenie týchto osôb. Tie tvrdili, že boli donútení prejsť na maďarské územie „so strojovou puškou“ a okrem oblečenia nemali so sebou žiadne veci.¹²³⁸

1235 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127, Nóta Úradu delegáta československej vlády pri SKK z 2. 12. 1947.

1236 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. Maďarská verbálna nóta č. 3125/pol.-1947 z 26. 7. 1947; Maďarská verbálna nóta č. 3225/pol.-1947 z 9. 8. 1947; Maďarská verbálna nóta č. 3441/pol-1947 z 25. 8. 1947.

1237 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. List Osídľovacieho úradu z 27. 8. 1947 popisuje situáciu z 22. 8. 1947. Podľa listu vyhnanie Maďarov nariadil J. Gašparíkovi D. Okáli, keď prišiel do Bratislavy rokovať s maďarskou delegáciou o presídľovacom pláne na september 1947. „*Dal príkaz previnilcov vyhostiť na málo frekventovanom pohraničnom mieste*“. V úradnom zázname z 26. 8. 1947 veliteľ NB Molota písal, že odsúdenci žiadali, aby mohli prejsť do Maďarska a NB im iba poskytla dopravný prostriedok. Boli presunutí cez hranice medzi obcami Pástovce a Bielovce v okrese Želiezovce, medzi 22.-23. hodinou.

1238 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. Nóta maďarského ministerstva zahraničných vecí z 5. novembra 1947.

Maďarská vláda reagovala ďalšou protestnou nótu. Vysvetlenie k celej záležitosti poskytol štátnemu tajomníkovi V. Clementisovi vládny splnomocnenec D. Okáli v liste z 25. augusta 1947, kde sa snažil zdôvodniť, prečo nariaдил „vyšupovať“ maďarských „zločincov“.¹²³⁹ Už 26. augusta 1947 delegát čsl. vlády pri SKK F. Dastich odovzdal vyslancovi P. Sebestyénovi ďalšiu verbálnu nótu, kde sú vyslovené čsl. stanoviská k problematike vysídlenia vojnových previnilcov podľa čl. VIII Dohody¹²⁴⁰ a na maďarskú nótu z 25. augusta 1947 odpovedal nótu Úradu delegáta čsl. vlády pri SKK z 12. septembra 1947. Nóta z 12. septembra 1947 potvrdila, že štyria „vojnoví zločinci“, ktorí boli presídlení 1. augusta 1947 v stanici Hidasnémeti boli vysídlení omylom „*prvej inštancie*“ a bez vedomia OÚ.¹²⁴¹ Do 15. septembra 1947 bolo presídlených 541 odsúdených vojnových previnilcov, spolu s rodinnými príslušníkmi išlo o 2414 osôb.¹²⁴²

Osobitne citlivou záležitosťou pri presídľovaní sa stala problematika starých a chorých, ktorú nastolila maďarská strana počas rokovaní o začiatku recipročného presídľovania v roku 1947. Problematika starých a chorých mala svoje opodstatnenie a význam z hľadiska sociálnej a zdravotnej starostlivosti o presídľencov, aj z hľadiska zabezpečovania stabilných a „ľudských“ podmienok pri presídľovaní obyvateľstva. Sociálne cítenie deklarovali obe strany v prejavoch politikov, ktorí realizovali výmenu obyvateľstva. Zároveň problematika starých a chorých ovplyvňovala situáciu v prebiehajúcej výmene aj tým, že sa stala nielen súčasťou riešenia, ale aj politickej manipulácie na oboch stranách hraníc.

Zdravotnej situácii slovenského obyvateľstva v Maďarsku venovala ČSPK veľkú pozornosť. Súčasťou jej misie boli aj lekári a zdravotnícky personál. Československo distribuovalo do Maďarska pre potreby presídľovacej komisie množstvo liekov a zdravotníckeho materiálu. Uskutočňovali sa lekárske prehliadky prihláseného obyvateľstva, vyšetrenia aj liečenie zistených chorôb. V rámci ČSPK pracoval osobitný zdravotnícky odbor, ktorý o svojej činnosti viedol dôslednú dokumentáciu a vypracovával mesačné, ročné správy. Činnosť zdravotníckeho odboru bola osobitne vyhodnotená aj v Záverečnej

1239 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. List D. Okáliho štátnemu tajomníkovi V. Clementisovi z 25. 8. 1947.

1240 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. List delegáta čsl. vlády pri SKK Z. Procházekovi z 26. 8. 1947. Táto nóta sa týkala 18 vyhnanco do Maďarska pri Pastovciach 22. 8. 1947.

1241 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. Verbálna nóta Delegáta ČSR pri SKK 26. 8. 1946.

1242 VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 352.

správe o činnosti ČSPK.¹²⁴³ Zdravotný stav presídlencov bol neraz problematický. Nebol však dôvodom na vyhýbanie sa výmene obyvateľstva slovenských presídlencov, aspoň sme ho vo významnejšej miere nezaznamenali, čo vyplývalo z toho, že do výmeny vstupovali dobrovoľne.

V samotnej Dohode o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom neboli stanovené obmedzenia vyplývajúce z choroby alebo veku. Tejto otázke sa nevenovali ani listy, ktoré si vymenili obe delegácie, ani dodatkový protokol k výmene obyvateľstva. Zoznamy Maďarov určených na presídlenie boli odovzdané 26. augusta 1946 maďarskej vláde a ani oni sa veku, či zdravotnému stavu na vysídlenie určeného obyvateľstva nevenovali. Ako naznačuje telegram D. Okáliho z 24. apríla 1947 P. Pohánkovi, čsl. predstavitelia si uvedomovali sociálny rozmer témy, ale videli aj možný potenciál pre komplikácie, ktoré v sebe obsahovala. Okáli písal: „s vylúčením starých a chorých možno súhlasiť, ak sa jedná o úplne mimoriadny a výnimočný prípad. Ináč by nám to rozvrátilo systém presídlenia“.¹²⁴⁴

Prvé diskusie o úprave presídľovania starých a chorých osôb boli výsledkom korešpondencie medzi P. Sebestyénom, splnomocneným vyslancom a vedúcim maďarskej delegácie pre vypracovanie zásad pre výmenu obyvateľstva a vedúcim čsl. delegácie pre rokovanie o výmene obyvateľstva Z. Procházkom z 23. apríla, 25. apríla a 2. mája 1947. P. Sebestyén problém chorých a „prestarnutých“ osôb postavil ako požiadavku „*conditio sine qua non*“, bez vyriešenia ktorej nie je možná ďalšia realizácia presídľovania, lebo by nezodpovedala požiadavkám ľudskosti.¹²⁴⁵ V odpovedi Z. Procházka pripomenul, že ČSR nie je viazaná pri výbere osôb na presídlenie žiadnymi predbežnými podmienkami, ale je ochotná sa problémom chorých a starých osôb zaoberať, ak „*pôjde o prípady výnimočné a ojedinelé, t. j. jeden alebo dva prípady týždenne*“. Zároveň oznámil, že sa obráti na predsedu OÚ J. Čecha, aby to zariadil a že nepovažuje za potrebné, aby tento problém riešila ZK. Ak by však týchto osôb bolo viac, problém by, podľa neho, musela formálne riešiť Zmiešaná komisia a v tomto prípade by bol predložený čsl. návrh, aby vyradené osoby boli doplnené osobami maďarskej národnosti, ktoré nie sú na

1243 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1115. Záverečná správa o činnosti ČSPK. Správa zdravotného odboru.

1244 SNA, f. ZK, š. 22. Telegram D. Okáliho z 24. 4. 1947 P. Pohánkovi. Dobové dokumenty používali pre starých ľudí označenie *starí* alebo „*prestarlí*“ ľudia (v maďarských dokumentoch sa používal pojem „*öreg*“). Ide o bohemizmus, ktorý sa stal súčasťou administratívneho, byrokratického jazyka a používali ho v dokumentácii rôzneho charakteru. Na označenie starých alebo mladistvých sa používali tiež výnimočne pojmy „*ascendent*“ a „*descendent*“ označujúce vzostupnú alebo zostupnú rodovú líniu.

1245 SNA, f. ZK, š. 12. List P. Sebestyéna z 23. 4. 1947 Z. Procházkovi.

zoznamoch na presídlenie odovzdaných maďarskej vláde 26. augusta 1946.¹²⁴⁶ Tým by sa rozšíril počet osôb maďarskej národnosti určených na presídlenie. Československá strana zdôrazňovala, že prejavila túto ochotu napriek tomu, že podľa čl. V Dohody o výmene obyvateľstva nebola pri výbere osôb nijako obmedzená. Maďarská strana sa však domnievala, že náhradné osoby by mali byť vyberané iba z osôb na zozname alebo z ľudí maďarskej národnosti, ktorí sa na presídlenie prihlásia dobrovoľne. V odpovedi z 2. mája 1947 P. Sebestyén súhlasil s názorom Z. Procházku, osobitne s tým, že ak by išlo o málo prípadov, tie by boli doplnené zo zoznamu osôb odovzdaných maďarskej vláde a nebolo by potrebné formálne rokovanie v Zmiešanej komisii. Riešenie označil za „*uspokojujúce*“. Ak by takýchto osôb bolo viac, maďarská delegácia trvala na tom, že náhradné osoby by sa mali vyberať medzi tými, ktorí sa chcú dobrovoľne presťahovať do Maďarska.¹²⁴⁷ V júni 1947 sa už ukazovalo, ako na to upozornil v liste čl. zložke Zmiešanej komisie L. Márk, že tieto prípady boli početnejšie ako sa predpokladalo.¹²⁴⁸

Protichodné názory sa prejavovali na rokovaníach a v korešpondencii medzi vládnymi delegáciami (s P. Sebestyénom a L. Márkom – Z. Procházkom a P. Pohánkom). Predseda čl. zložky Zmiešanej komisie P. Pohánka bol naklonený akceptovať maďarský návrh a pri Slovákoch z Maďarska ho využiť na zaradenie rodinných príslušníkov, ktorí by sa sťahovali v dôsledku pričlenenia k „*prestarnutej*“ osobe, aby sa zaradili do kvóty na presídlenie, čím by sa zvýšil počet Slovákov prihlásených na presídlenie.¹²⁴⁹ Ukazovalo sa však, že problém v sebe skrýva mnoho variantov interpretácie, vyplývajúcich z komplikovaných rodinných vzťahov a ministerstvo sa prikláňalo k riešeniu od prípadu k prípadu a nie k nejakým všeobecným formálnym rozhodnutiam.¹²⁵⁰

Po zdĺhavých debatách, počas ktorých výmena naďalej prebiehala, maďarská strana problematiku „*prestarnutých*“ a chorých začala riešiť razantným spôsobom. V posledný júnový týždeň v roku 1947 maďarská strana v presídľovacej oblasti Rimavská Sobota vylúčila z transportov 35 rodín v dôsledku nemoci alebo staroby, hoci podľa vyššie uvedených listov z apríla a mája 1947 mohli vylúčiť z transportu iba dve rodiny týždenne. Počet vyradovaných rodín vážne ohrozoval plynulosť výmeny a umiestňovanie Slovákov z Maďarska. D. Okáli informoval maďarského vládneho komisára I. Hajdua, že dal príkaz,

1246 SNA, f. ZK, š. 12. List Z. Procházku z 25. 4. 1947 P. Sebestyénovi.

1247 SNA, f. ZK, š. 12. List P. Sebestyéna z 2. 5. 1947 Z. Procházkovi.

1248 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126. List L. Marka z 24. 6. 1947.

1249 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126. List P. Pohánku z 26. 6. 1947.

1250 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126. List MZV z 1. 7. 1947 pre P. Pohánku.

aby sa striktne dodržiavala dohoda z 2. mája 1947 a požiadal ho, aby jemu podriadené orgány nepožadovali vylučovanie ďalších rodín z transportov.¹²⁵¹

V Piešťanskom protokole boli určené hrubé rysy sociálnej štruktúry presídlencov, ktorá mala kopírovať sociálne zloženie obyvateľstva, ale veková štruktúra presídľovaných ani v tomto protokole nebola stanovená. Základnou jednotkou na presídľovanie bola rodina a tak stanoviť kritérium veku pre presídlenie by bolo kontraproduktívne. Po začatí reálnej výmeny obyvateľstva sa ukázalo, že sú prípady, kedy boli do transportov zaradení rodičia vo vyššom veku (starí alebo práceneschopní), ktorí boli pozemkovoknižne uvedení ako vlastníci nehnuteľnosti, ale ich potomkovia zostali na Slovensku. Alebo do transportu boli zaradené dospelé deti rodičov, na ktoré vekovo starší alebo práceneschopní rodičia prepísali svoj majetok. Tu mohol nastať problém, že starí alebo práceneschopní rodičia, či už zostanú alebo sa presťahujú, zostanú bez zárobku alebo bez rodinnej opory. Obe delegácie dospeli k záveru, že je potrebné tieto sociálne a humanitárne otázky riešiť.¹²⁵²

Problematika sa dostala aj na rokovanie ZK. Návrh maďarskej strany na prijatie rozhodnutia Zmiešanej komisie bol písomne predložený 26. júna 1947.¹²⁵³ Náhradný predseda čl. časti ZK P. Pohánka ho okamžite zaslal Z. Procházkovi, J. Čechovi aj D. Okáliemu.¹²⁵⁴ Okáli reagoval razantne na maďarský návrh. V liste P. Pohánkovi napísal, že po korešpondencii medzi Z. Procházkom a P. Sebestyénom „v dôsledku úplnej neschopnosti OÚ narobili nám len najväčší chaos“. Maďarský návrh v niektorých bodoch týkajúcich sa presídlenia „descendentov a ascendentov“ spolu s rodičmi čiastočne odsúhlasil a navrhol, aby sa recipročne uplatňovali aj vo vzťahu k presídlencom Slovákom

1251 SNA, f. ZK, š. 12. List D. Okáliho z 30. 6. 1947 I. Hajduovi.

1252 Problematike presídľovania starých a chorých sa podrobnejšie venujeme v práci: ŠUTAJ, Štefan. Slováci v Maďarsku a Maďari na Slovensku vo výmene obyvateľstva (problematika starých a chorých). In UHRÍNOVÁ, Alžbeta a kol. *Výskum Slovákov v Maďarsku v interdisciplinárnom kontexte. Na počesť Anny Divičanovej a k 30. výročiu VÚSM*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2021, s. 117-130.

1253 SNA, f. ZK, š. 12. Návrh na vydanie rozhodnutia ZK z 26. 6. 1947 v maďarskom a slovenskom jazyku. Návrh predpokladal vysídlenie všetkých ascendentov a descendentov žijúcich v spoločnej domácnosti s osobou nad 65 rokov alebo osobou, ktorá nebola schopná sa o seba postarať, a to aj nad 18 rokov a aj v prípade, že neboli určené na presídlenie alebo sa všetky tieto osoby mali vylúčiť z presídlenia. Osoby vylúčené z presídlenia sa mali nahradiť osobami zo zoznamu odovzdaného maďarskej vláde 26. 8. 1946 alebo osobami, ktoré sa dobrovoľne prihlásia na presídlenie. Zoznam týchto osôb mal spracovať maďarský Zmocnenec.

1254 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126. List P. Pohánku z 26. 6. 1947.

z Maďarska.¹²⁵⁵ Procházka vysvetľoval, že keď sa na neho obrátil P. Sebestyén, zdalo sa mu správne vyhovieť požiadavke nerozdeľovať rodiny, aby sa nepresídľovali bohatí rodičia bez detí alebo bohaté deti bez rodičov. Navyše bol ubezpečený, že „*ide iba o sporadické prípady*“.¹²⁵⁶ Rokovanie o návrhu predloženom maďarskou stranou na riešenie problematiky ZK bolo 11. júla 1947 prerušené a zúčastnené strany sa na prijateľnom riešení nedohodli.¹²⁵⁷ Ako oznamoval generálny sekretár československej zložky ZK P. Záturecký, vzhľadom na to, že v každom transporte je 5-6 rodín, kde je vek hlavy rodiny vyšší ako 70 rokov, predpokladal, že Maďari sa budú snažiť, aby bol návrh prerokovaný v ZK alebo na medzištátnych rokovaniach.¹²⁵⁸ 12. júla 1947 bolo rokovanie Zmiešanej komisie, ktoré sa začalo 29. marca 1947 ukončené.¹²⁵⁹ K dohode o tejto otázke na mimoriadnom zasadaní ZK nedošlo.

Pre celkový charakter výmeny, v ktorom sa zdôrazňovalo zo slovenskej strany ako pozitívny fakt, že sa začala recipročná výmena obyvateľstva, bolo dôležité, že maďarská strana túto etapu presídľovania považovala za dočasnú. Svedčila o tom nielen neochota novej politickej reprezentácie podpísať Piešťanské protokoly a dať im oficiálny charakter, ale aj to, že akékoľvek predchádzajúce rozhodnutia a dohody bolo možné spochybníť, prípadne, ako to bolo z maďarskej strany v prípade Piešťanských protokolov, selektívne z nich vyberať to, čo bolo pre maďarskú stranu výhodné. Ako vyplývalo z rozhovorov, ktoré mal predseda Hospodárskej znaleckej komisie A. Pockody s maďarskými znalcami v odbore oceňovania majetku profesorom Patakym a prof. Tomkom na Ministerstve poľnohospodárstva v Budapešti 22. mája 1947, maďarská strana mala eminentný záujem, aby bol majetok nielen spísaný, ale aj ocenený. Dôvody boli politické aj hospodárske, zjavne však maďarské politické kruhy mali v tejto fáze (tesne pred ukončením rokovaní, ktoré skončili Piešťanskými protokolmi) záujem na tejto agende a tlačili v tomto smere na svojich odborníkov. Ako vyplynulo z rozhovoru, aj oni však mali lepší prehľad o situácii v tejto oblasti na území Maďarska, kde mali presnú predstavu o rozdelení územia na sektory v závislosti od poľnohospodárskeho či priemyselného charakteru krajiny. Južné oblasti Slovenska boli pre nich z tohto hľadiska

1255 SNA, f. ZK, š. 12. List D. Okáliho z 30. 6. 1947 P. Pohánkovi.

1256 SNA, f. f. ZK, š. 12. List Z. Procházku z 2. 7. 1947 P. Pohánkovi.

1257 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126. List sekretára čl. zložky ZK zo 7. 8. 1947.

1258 SNA, f. ZK, š. 12. List P. Zátureckého z 7. 8. 1947 Z. Procházkovi.

1259 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126. List P. Pohánku zo 17. 7. 1947 Z. Procházkovi. List sa zaoberal úlohami, ktoré sú pred ZK na základe záverov z Piešťanského záznamu (protokolu) z 24. 5. 1946. Problematika chorých a „prestarnutých osôb“, medzi týmito úlohami nebola.

menej preskúmané a tiež by sa prikláňali k tomu, aby sa tam oceňovanie usku-
točnilo až v ďalšej fáze.¹²⁶⁰ V tomto zmysle napr. na porade hospodárskych
expertov o zisťovaní nárokov a záväzkov presídlencov informoval predseda
čsl. Hospodárskej znaleckej komisie A. Pockody.¹²⁶¹

Zo strany Sovietskeho zväzu bol predovšetkým záujem o posilnenie jeho
vplyvu v oboch krajinách. Kým do konca roku 1946 boli sovietski predsta-
vitelia naklonení čsl. riešeniam, v roku 1947 po „odhalení“ protištátneho
sprisahania v Maďarsku, po postupnom získavaní moci ľavice v Maďarsku
a po „meškaní“ čsl. prechodu k socializmu, sa Sovietsky zväz začal angažo-
vať v prospech maďarskej politiky. Po radikálnej zmene politického systému
v Maďarsku, kuloárne správy naznačovali, že čsl. komunisti budú revidovať
svoj postoj voči Maďarsku ako nepriateľskej krajine a tiež k maďarskej menši-
ne na Slovensku. Dochádzalo k prvým stretnutiam a rokovaniam. Po voľbách
v Maďarsku v auguste 1947 maďarskí komunisti prešli do ofenzívy aj v prob-
lematike maďarskej menšiny na Slovensku. Aj na verejných manifestáciách
začali hovoriť o menšinových právach v ČSR. Na verejnosť prenikali kuloárne
informácie o rokovaní čsl. a maďarských komunistov.¹²⁶² Už tu príprave
opatrení na vládnej úrovni predchádzali rokovania medzi slovenskými, český-
mi a sovietskymi komunistami. Vo vzťahu k Maďarom na Slovensku „približne
od polovice roka 1947 Moskva v súvislosti s politickými zmenami v Maďarsku
a s jej snahou pretransformovať sovietsku sféru vplyvu na mocenský blok zme-
nila stanovisko, priklonila sa k takému riešeniu maďarskej otázky na Slovensku,
aké prezentovala Komunistická strana Maďarska.“¹²⁶³ Tento faktor sa zreteľne
prejavoval aj na rokovaní Zmiešanej komisie.

Podľa výsledkov politických dohôd ČSPK mala mať možnosť robiť „propa-
gandu“ na získanie prihlášok na dobrovoľné presídlenie od 1. augusta 1947 do
31. decembra 1947. Do 31. januára 1948 mala predložiť zoznamy novo prihlá-
sených. Čsl. vláda by potom brala do úvahy požiadavky osôb, ktoré by sa chce-
li dobrovoľne presídliť do Maďarska.¹²⁶⁴ Tým sa otvoril nový priestor pre dopl-
nenie nových záujemcov o presídlenie z Maďarska, ale ako sa neskôr ukázalo,
aj v ČSR existovali osoby maďarskej národnosti, ktoré mali z rôznych dôvodov
(osobné, rodinné, sociálne, pracovné...) záujem o presídlenie do Maďarska, aj

1260 SNA, f. ZK, š. 16. Mimoriadna správa č. 11. O rozhovore A. Pockodyho s prof. Pa-
takym 22. 5. 1947.

1261 SNA, f. ZK, š. 12. Mimoriadna správa č. 53 o porade hospodárskej znaleckej komisie
24. 7. 1947 v Budapešti.

1262 Čas, roč. 3, č. 206, 10. 9. 1947.

1263 BARNOVSKÝ, M. Sovietsky zväz, komunisti ..., s. 166.

1264 SNA, f. ZK, š. 1 materiál bez názvu.

keď ich počet bol nižší ako na druhej strane hraníc. Medzi ne mohli patriť aj osoby, ktoré v Maďarsku alebo v ČSR nenastúpili do transportu z nejakých dôvodov, ale prejavili vôľu sa presídlieť. V takom prípade mohli do jedného mesiaca potvrdiť platnosť svojej prihlášky, ináč sa považovali za odhlásené. Táto lehota sa ukázala ako nedostatočná a bolo potrebné tento problém riešiť.¹²⁶⁵

3.5.5 VI. zasadanie Zmiešanej komisie (september 1947 – december 1947) a problémy výmeny obyvateľstva

Po voľbách v Maďarsku v auguste 1947 došlo k výmene maďarskej reprezentácie v ZK. Už na začiatku septembra 1947 D. Okáli avizoval, že predsedom maďarskej zložky ZK bol menovaný Lajos Bólya a miesto maďarského Zmocnenca namiesto F. Wagnera zaujal Kálmán Berecz.¹²⁶⁶ Nešlo však o osoby, ktoré by neboli dostatočne oboznámené s problematikou výmeny obyvateľstva.

Predmetom rokovaní ZK boli rozsiahle témy nedokončené pri predchádzajúci rokovaní (problematika kvóty, majetkovej a sociálnej štruktúry, národných správ, sociálneho poistenia, vojnových previnilcov, blokovania vkladov, problematiky starých a chorých, osôb ktoré sa presťahovali „na čierne“, konfiškácie majetkov...). Otázka starých a chorých nezmizla z programu ZK ani po obnovení rokovaní ZK v septembri 1947. Maďarský vládny komisár I. Hajdu zaslal 18. augusta 1947 list vládnemu splnomocnencovi D. Okálimu, v ktorom ho informoval o maďarskom stanovisku k „prestarutým“ a chorým osobám. Podľa tohto listu, aj keď sa pôvodne predpokladalo, že by bolo možné zo zdravotných dôvodov alebo pre vek vyradiť jednu alebo dve rodiny týždenne, prax ukázala, že takýchto osôb je okolo 25 %, čo pripisoval čsl. osídľovacím orgánom. Zároveň ho požiadal, aby nariadil podriadeným orgánom OÚ, aby v záujme humanity znižovali počet chorých a starých ľudí určených na výmenu. Podľa Okáliho maďarské stanovisko bolo neprijateľné, lebo aj choré osoby bolo možné prevážať v sanitnom aute. Podľa neho maďarská strana iba odmieta prijať práceneschopné osoby, aby sa o nich nemusela starať.¹²⁶⁷ Upozornil, že maďarská strana sa snaží z výnimky hneď urobiť všeobecný princíp a potom ho uplatňovať „voči neinformovaným orgánom Osídľovacieho úradu“.¹²⁶⁸ Podľa maďarských predstaviteľov však čsl. strana začala do transportov zaraďovať také množstvo starých a chorých osôb, že dohodou

1265 SNA, f. ZK, š. 1 materiál bez názvu.

1266 SNA, f. ZK, š. 12. Informácia D. Okáliho o príprave rokovaní ZK z 6. 9. 1947.

1267 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126. List maďarského vládneho komisára Hajdu zo 16. 8. 1947.

1268 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126. List D. Okáliho z 26. 8. 1947 VI. odboru MZV.

z mája 1947 prijaté opatrenie nemohlo zabezpečiť ochranu chorých a starých pred utrpením a garantovať humánnu priebeh výmeny. Maďarská vláda nótou z 23. augusta 1947 oznámila požiadavku, aby z výmeny boli vyňaté osoby, ktoré previedli svoj majetok na príbuzných na Slovensku, ak majú 65 rokov alebo majú takú chorobu, ktorá im znemožňuje zabezpečiť si trvale zárobok a prácu. Nahradit' sa mali osobami zo zoznamu odovzdaného maďarskej vláde 26. augusta 1946 alebo osobami, ktoré sa na presídlenie prihlásia dobrovoľne. Do prijatia spoločnej dohody o tejto záležitosti maďarská vláda dočasne zastavila prijímanie prestarnutých a nemocných osôb v rámci výmeny obyvateľstva.¹²⁶⁹ Vyhlásenie maďarskej vlády spustilo vlnu „chorých“ osôb, ktoré odmietali nastúpiť do transportov, čo spôsobovalo problémy presídľovacím orgánom. Tým podľa čl. strany vniesla do výmeny chaos, lebo nastal problém s umiestňovaním Slovákov presídľovaných na základe výmenného plánu z Maďarska. Podľa telefonátu pracovníka OÚ J. Gašperíka odmietlo z týchto dôvodov do transportov nastúpiť v okrese Šala 80 rodín a v okrese Šamorín 30 rodín. V telefonáte na MZV uvádzal, že Maďari odmietajú do transportov nakladať ľudí starších ako 65 rokov. Maďarské orgány, ktoré sa zúčastňovali na nakladaní upozorňovali, že nemajú exekutívne právomoci, aby mohli tieto rodiny donútiť nastúpiť do transportov. Ak by to robili slovenské presídľovacie orgány, mohla by to zase maďarská strana považovať za porušenie dohodnutých princípov a zastaviť výmenu obyvateľstva. Upozornil tiež, že v takom prípade by maďarská strana mohla takto naložených presídľencov odmietnuť. Na MZV sa zachoval aj telegram D. Okáliho, ktorý dokladuje jeho videnie a aj spôsob, akým riešil krízové situácie. „Do výmenných oblastí (Šala, Šamorín) okamžite nasad' výkonné orgány, ktoré budú prevádzať tieto opatrenia. Musia to byť najenergiejši, bezohľadní mužovia, vybavení aparátom. Je koniec improvizácií, habkaniu a chaosu. Situácia je kritická a každú slabosť OÚ Maďari zneužívajú. Okáli“. Nariadil, aby z domov, kde majú byť umiestnení presídlení Slováci z Maďarska, bol jeho pôvodný majiteľ, ktorý mal byť presídlený do Maďarska, vystáňovaný brachiálnou mocou.¹²⁷⁰ Z. Procházka 9. septembra 1947 konzultoval riešenie problému a prípravu odpovede na maďarskú nótu s V. Clementisom. Ten schvaľoval postup splnomocnenca D. Okáliho, aby čl. orgány začali samostatne nakladanie na výmenu určených obyvateľov maďarskej národnosti. Zdôrazňoval najmä to, aby sa nakladanie uskutočňovalo ľudským spôsobom. V prípade, že by maďarská strana odmietala prevziať transporty „bude nutno presídľence koncentrovat'“.¹²⁷¹ Napätú situáciu v prvej

1269 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126. Maďarská verbálna nóta č. 3189/pol-1947.

1270 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126. Záznam telefonátov dr. Gašperíka z 9. 9. 1947.

1271 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126. Vyjadrenie Z. Procházku z 9. 9. 1947.

septembrovej dekáde, ktorá nastala pri nakladaní presídlencov, sa snažili riešiť presídľovací zmocnenci, ministerskí úradníci aj presídľovacie orgány. Konflikty nastali nielen medzi reprezentáciami štátov, ale aj medzi slovenskými lídrami presídľovania J. Čechom a D. Okálím.¹²⁷²

Napriek tomu, že maďarskí predstavitelia neboli spokojní s tým, ako sa riešili niektoré sporné a dovtedy nevyriešené otázky, súhlasili s realizáciou výmeny obyvateľstva, ktorú označovali ako dočasné riešenie. Po ukončení dovolenkového obdobia ďalšou nótou z 29. augusta 1947 iniciovala maďarská strana politické rokovania, ktoré sa začali 16. septembra 1947. Za súčasť týchto politických rokovaní považovala aj VI. zasadanie ZK.¹²⁷³

Nový predseda maďarskej časti ZK L. Bólya požiadal 10. septembra 1947 D. Okáliho o stretnutie, aby dohodli program ďalšieho rokovania ZK. Ten vzápätí napísal telegram sekretárovi P. Zátúreckému „*neviem, aké otázky máme riešiť, zašlite mi program obratom*“.¹²⁷⁴ Čsl. zložka mala v pláne rokovať o 12 bodoch: presídľovanie podľa článku VIII (vojnoví previnilci); zarátanie „čiernych“ presídlencov; začiatok účinnosti rozhodnutia ZK č. 39 (skúmanie národnosti); transfer pohľadávok a záväzkov; bezplatný návrat prázdnych vozňov; financovanie osôb cestujúcich pre hnutelnosti; notifikovanie škrtov v zoznamoch; odoberanie pozemkov pridelených pozemkovou reformou v Maďarsku; vyplácanie sociálnych podpor a invalidných rent v Maďarsku; zákaz prepúšťania z verejných služieb v Maďarsku.¹²⁷⁵

Československá vládna delegácia mala odcestovať 14. septembra 1947 na rokovania do Budapešti.¹²⁷⁶ Deň predtým zástupcovia maďarskej zložky ZK protestovali v Budapešti u D. Okáliho proti jednostrannému nakladaniu v okrese Šamorín a pohrozili, že zastavia ďalšie nakladanie, ak bude takéto nakladanie pokračovať.¹²⁷⁷

1272 Podrobnejšie: ŠUTAJ, Š. Slováci v Maďarsku a Maďari na Slovensku..., s. 117-130. Na konci roku 1947 vedenie komunistickej strany vážne uvažovalo o tom, aby sa D. Okáli viac angažoval v domácej politike, najmä na Povereníctve vnútra. Tam mal „dozerať“ na nestraničného povereníka Mikuláša Ferjenčíka. Okáli súhlasil s posilnením svojej pozície vo „vnútornej“ bezpečnosti, ale rôznymi intervenciami, najmä prostredníctvom V. Clementisa, sa ubránil tomu, aby sa vzdal dôležitých funkcií súvisiacich s riešením maďarkej otázky.

1273 SNA, f. ZK, š. 1 Memorandum z 11. 10. 1947.

1274 SNA, f. ZK, š. 21. Telegram D. Okáliho zo 6. 9. 1947 P. Zátúreckému.

1275 SNA, f. ZK, š. 21. Radiogram P. Zátúreckého z 9. 9. 1947 D. Okálimu.

1276 SNA, f. ZK, š. 21. Telegram D. Okáliho z 9. 9. 1947 P. Pohánkovi. Upozorňoval v ňom, aby sa pripravili, že možno bude potrebné prísť na rokovania do Budapešti.

1277 *Sloboda* (Bratislava), roč. II, č. 209, 13. 9. 1947, s. 2 Komplikácie okolo presídľovania.

Práve v tomto období, 24. septembra 1947, sa po voľbách z 31. augusta 1947 vytvorila v Maďarsku nová vláda. Predsedom vlády sa stal predstaviteľ maloroľníckej strany Lajos Dinnyés, podpredsedami komunista M. Rákosi a sociálny demokrat Á. Szakasits, ministrom vnútra komunista L. Rajk, ministrom spravodlivosti sociálny demokrat I. Ries a ministrom zahraničných vecí komunista Erik Molnár.¹²⁷⁸ Bola definitívnym potvrdením komunistickej moci v Maďarsku, síce už bez dohľadu SKK, ale pod osobitným dohľadom Moskvy.

VI. zasadanie ZK sa konalo od 18. septembra 1947 do 19. decembra 1947 v Budapešti. Počas 14 rokovaní, ZK prijala dve rozhodnutia (46 a 47), štyri uznesenia o zámenných zmluvách a desať uznesení o ďalších otázkach. Nedokončili sa rokovania o právnom zastupovaní vojnových zajatcov, o úprave rozhodnutia ZK č. 10, o sociálnych dávkach pre verejných zamestnancov a služobnom pomere verejných zamestnancov, o zjednodušení oceňovania, prevoze pohonných hmôt, o odškodňovaní vojnových poškodených, o prevoze objemných hnutelností, legitimáciách presídlencov, o osobách vysídľovaných podľa čl. VIII.¹²⁷⁹

Jedným z uznesení, ktoré ZK prijala bolo uznesenie č. 1 o rokovacom poriadku znaleckých komisií z 29. septembra 1947,¹²⁸⁰ čím ZK reagovala na mnohé problémy, ktoré súviseli s rozdielnym spôsobom a zvyklosťami pri rokovaní znaleckých komisií. Tie viedli k nedorozumeniam, problémom

1278 A MZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Politická správa č. 25 z 25. 9. 1947. Vo vláde bolo 5 komunistov, 4 sociálni demokrati, 4 maloroľníci a 2 predstavitelia národnej roľníckej strany. Správa čl. vyslanectva charakterizovala situáciu v krajine s dôrazom na skutočnosť, že situáciu ovládal Rákosi, ktorý nechcel, aby vedenie vlády prevzal komunista a špeciálne si vybral Dinnyésa a Ortutaya, ktorí patrili k ľavicovej skupine v maloroľníckej strane, za predsedu vlády a za ministra školstva. Presadil aj prechod E. Mihályfiho za šéfa prezidentskej kancelárie. Týmito zmenami sa mu podarilo rozbiť jednotu maloroľníckej strany, oslabenej sprisahaneckou aférou. Rákosi mal v rukách faktickú moc. Správa to dokreslovala epizódou, kedy Dinnyés zvolal medziministerskú poradu na 18. septembra, ale márne čakal dve hodiny, nikto neprišiel, lebo ministri sa radili u predsedu parlamentu Nagya. Dinnyés sa len usmial a akoby náhodou išiel za Nagyom, kde našiel všetkých svojich ministrov. Sedel s nimi asi hodinu, ale neurobil ani poznámku k ich správaniu. Na kokteile 20. septembra čl. leg. radcovi E. Kovárovi povedal, že ho nikam nevolajú, obchádzajú ho a sami len rojú. Ako sa v správe uvádzalo, maloroľníci uvažovali o J. Gyöngyösím ako o predsedovi vlády, Rákosisimu však lepšie vyhovoval Dinnyés a v Maďarsku sa v tom čase dialo to, čo chcel Rákosi.

1279 SNA, f. ZK, š. 9. Správa o činnosti ZK za rok 1947 z 22. 12. 1947.

1280 SNA, f. ZK, š. 6. Uznesenie č. 1 o Rokovacom poriadku znaleckých komisií ZK z 29. 9. 1947.

a nejednotnému výkladu postupu, najmä ak sa vyskytli problémy a nedorozumenia, medzi jednotlivými zložkami komisii.

V septembri 1947 sa riešili problémy v súvislosti s dodatočným zarátaním presídlencov podľa čl. I a V Dohody, ktorých nahlásili jednotlivé strany, aby boli dopísané do zoznamu presídlencov. Maďarský presídľovací úrad predložil podľa §21 Piešťanského protokolu (osoby, ktoré odišli z ČSR mimo výmeny) zoznam 33 090 takýchto osôb. Z nich bolo 10 196 takých, ktorí prešli do Maďarska od 2. novembra 1938 do nastolenia čsl. administratívy; 11 837 prešli od nastolenia čsl. administratívy do podpísania Dohody; 11 057, ktorí prešli do Maďarska po podpísaní Dohody.¹²⁸¹ Čsl. strana vyradila všetky osoby, ktoré sa odsťahovali zo svojho bydliska pred nastolením čsl. správy a ktoré odišli z územia ČSR po podpísaní Dohody. Akceptovala iba 2994 osôb z druhej kategórie.

V neskoršom období, z neschválených 8843 osôb z druhej kategórie predložila maďarská strana 29. apríla 1948 nový zoznam, v ktorom bolo 2786 rodín (hospodárskych jednotiek), v ktorých žilo 5286 osôb, ktoré žiadali zaradiť do kvóty podľa Dodatku k čl. V Dohody, na základe §21 Piešťanského protokolu. Nové zoznamy boli 6. mája 1948 odoslané na kontrolu OÚ, ktorý ich dal 26. mája 1948 preveriť Poverenictvu vnútra, ktoré malo preskúmať osobitne každý prípad a požadovali k tomu patričné doklady.¹²⁸² Vyriešenie predloženého návrhu bolo dôležité pre započítanie týchto osôb do kvóty. Ďalší, nedatovaný štatisticky spracovaný súbor osôb, ktoré majú byť určené do kvóty, vytvorený z pôvodného zoznamu 33 090 osôb, určených na zaradenie (predpokladáme, že predložený po kritike predchádzajúceho) obsahoval údaje o 2138

1281 SNA, f. ZK, š. 13. Úradný záznam z rokovania subkomisie pre určenie kvóty z 3. 6. 1948 v Budapešti.

1282 SNA, f. ZK, š. 13. Úradný záznam z rokovania subkomisie pre určenie kvóty z 3. 6. 1948 v Budapešti. Z týchto 5286 osôb bolo: I. 930, h. j. a v nich 1647 osôb, pri ktorých OÚ nedal konkrétne námietky; II. 69 h.j a 121 osôb pre chybné uvedenie názvu obce; III. 347 h.j a 729 osôb pre zlé uvedenie presídlenia; IV. 498 h.j. 1026 osôb pre chýbajúce čsl. štátne občianstvo (anyási); V. 409 h.j. a 722 osôb boli osoby údajne neznáme; VI. 278 h.j 449 osôb zdržujúcich sa na území Československa; VIIa. 203 osôb patriacich pod čl. VIII Dohody; VIIb. 292 rodinných príslušníkov vojnových previnilcov – spolu pre VIIa a VIIb 199 h.j; VIII. 50 h.j. 97 osôb, ktoré neboli maďarskej národnosti. Dokument obsahuje podrobný štatistický prehľad majetkovej štruktúry vo všetkých skupinách. Len pre ilustráciu v skupine IV (anyási) bolo: 80 roľníkov (31 h.j.), 31 robotníkov (12 h.j.), 320 verejných zamestnancov (139 h.j.), 193 osôb malo „súkromné zamestnanie“ (91 h.j), 152 živnostníkov (68 h.j.), 25 obchodníkov (11 h.j), 108 osôb v domácnosti (73 h.j.), 18 študentov (17 h.j.), 54 osôb v slobodnom povolani (27 h.j.), 4 farári (3 h.j.), 24 penzistov (14 h.j.), 17 bez udania zamestnania (10 h.j.).(SNA, f. ZK, š. 13. Štatistický prehľad 5286 osôb, ktoré maďarská vláda žiada započítať do kvóty).

osobách, z 959 rodín, z 32 okresov Slovenska.¹²⁸³ Napriek tu prezentovaným sporom a výhradám, ktoré boli k predloženému zoznamu, boli všetky osoby z tohto zoznamu, v konečných štatistikách akceptované ako osoby presídlené v rámci výmeny obyvateľstva, bez ohľadu na čas ich presídlenia z ČSR a predložené námietky. Na jednej strane to bolo výsledok istej rezignácie čsl. úradov po skončení výmeny obyvateľstva a na druhej strane zo štatistického hľadiska dokumentoval „úspešnosť“ výmeny.

Podobný osud čakal aj zoznam presídlených z druhej strany hraníc. Čsl. strana predložila, podľa §16 Piešťanského protokolu (osoby, ktoré odišli z Maďarska mimo výmeny), do zoznamu presídlelcov 5075 takýchto osôb.¹²⁸⁴ Z predloženého zoznamu 5075 osôb Maďari uznali iba 127 osôb. Do dodatočného zoznamu, ktorý predložila čsl. strana bolo zaradených 8011 osôb, ale maďarská strana ho žiadala prepracovať tak, aby v ňom boli iba osoby, ktoré neboli v pôvodnom zozname. S námietkami maďarskej strany však čsl. strana nesúhlasila a tak aj touto skupinou osôb sa mala zaoberala subkomisia pre kvótu, ktorá sa zišla na porade v Budapešti 3. júna 1948 kvôli čsl. námietkam k osobám v zoznamoch podľa §21 Piešťanského protokolu.¹²⁸⁵ Nevyriešené zostávali ešte námietky všeobecného charakteru, ktoré mala maďarská strana, voči prihláseným 18 918 osobám na presídlenie. Tie boli podľa Piešťanského protokolu vznesené podľa §6 osoby, ktoré sa hlásia k slovenskej alebo českej národnosti a ovládajú jazyk voči 13 462 osobám; podľa §7 osoby, ktoré nemali maďarské štátne občianstvo, voči 3425 osobám a podľa §10 prihláška nemá potrebnú formu, voči 2031 osobám. Všetky tieto problémy a námietky navrhoval A. Grosswirth, vedúci právneho oddelenia ČSPK riešiť pod dohľadom čsl. zložky ZK, aby bol zabezpečený jednotný postup. Ináč podľa neho bolo problematické vyriešiť tieto problémy zaradenia namietaných osôb do kvóty na presídlenie.¹²⁸⁶ Aj tu uvedené osoby boli v celkovom výkaze výsledkov

1283 SNA, f. ZK, š. 13. Štatistický prehľad osôb maďarskej národnosti, ktoré majú byť započítané do kvóty (výber z 33 000 osôb). Prehľad obsahoval údaje o h.j, počte osôb, okrese a zamestnaní a majetkových pomeroch (pôda, domy).

1284 SNA, f. ZK, š. 12. Listy D. Okáliho z 23. 9. 1947 a 8. 10. 1947 Maďarskému presídlovaciemu úradu.

1285 Namietali ich z týchto dôvodov: 430 osôb, ktoré mali síce stále bydlisko v Maďarsku, ale prihlásili sa na výmenu obyvateľstva; 3673 osôb, ktoré nemali stále bydlisko v Maďarsku; 80 osôb, ktoré boli ešte stále v Maďarsku; 435 osôb, ktoré mali v Maďarsku iba dočasné bydlisko; 131 osôb malo bydlisko mimo územia Maďarska; u 119 osôb neboli prekontrolované dáta a 11 osôb bolo v zoznamoch uvedených dvakrát. (SNA, f. ZK, š. 13. Štatistický prehľad 5286 osôb, ktoré maďarská vláda žiada započítať do kvóty.

1286 SNA, f. ZK, š. 13. Štatistický prehľad 5286 osôb, ktoré maďarská vláda žiada započítať do kvóty.

výmeny obyvateľstva vykazované ako osoby presídlené v rámci výmeny obyvateľstva a navyšovali počet vymenených a dokladovali úspešnosť akcie.

Ďalšie rokovania o problematike vojnových zajatcov sa uskutočnili v ZK v druhej polovici roku 1947. V memorande maďarskej vlády z 23. septembra 1947 sa zväzňoval záujem na vyriešení situácie vojnových zajatcov umiestnených v Rumunsku, v Marmarošskej Sihoti (Mármarosszeged). Maďarské memorandum ich rozdelilo na tri skupiny:

1. Zajatci, ktorí nefigurujú na zoznamoch čsl. vlády odovzdaných maďarskej vláde 27. augusta 1946; 2. Zajatci, ktorí sa na uvedenom zozname nachádzajú, ale ich rodina sa zatiaľ nepresídlila do Maďarska. 3. Zajatci, ktorí sa nachádzajú na tomto zozname a ich rodina už bola presídlená.¹²⁸⁷ Maďarská delegácia „*prosila*“, čsl. vládu, aby povolila návrat osôb z druhej kategórie, bez ohľadu na to, či ich rodinní príslušníci boli zaradení do transportov alebo nie. Tiež žiadala, aby boli domov pustení aj zajatci z tretej kategórie a maďarská vláda dá dodatočne tieto osoby presídlieť k ich rodinným príslušníkom, podobne ako osoby zaradené do druhej kategórie. Na osoby zaradené do prvej kategórie odporúčali nazeráť z humánneho a sociálneho hľadiska. Počet týchto osôb podľa maďarského memoranda nedosahoval tisíc osôb. V memorande sa uvádzalo, že maďarská vláda urobila výhody pre príbuzných vojnových zajatcov v Maďarsku, ktorí sa prihlásili na výmenu, a preto žiadala o ústretový prístup a pochopenie aj čsl. vládu.¹²⁸⁸

Počas VI. zasadania ZK sa rokovalo o zastupovaní vojnových zajatcov, čsl. strana predložila návrh na riešenie problému 29. septembra 1947.¹²⁸⁹ Maďarská zložka predložila 3. októbra 1947 už návrh na prijatie rozhodnutia ZK k problematike vojnových zajatcov.¹²⁹⁰ Návrh rozhodnutia pozostával z dvoch článkov. V prvom článku sa stanovovalo, že prihlášky na presídlenie, ktoré podali manželky vojnových zajatcov sa pokladajú za platné, ak: 1. Manžel potvrdil prihlášku v termíne do 1. septembra 1947. 2. Manželka predložila vierohodné oznámenie, že jej manžel pred 1. septembrom 1947 písomne (poštou) oznámil záujem o presídlenie. 3. Manželka predložila potvrdenie od Červeného kríža, že nebolo možno zabezpečiť adresu manžela. Podľa navrhovaného druhého odseku, ak sa manželka presťahovala na základe tretieho bodu (nemohli zabezpečiť adresu manžela), mohol manžel požadovať, aby sa počas

1287 V období, kedy bolo memorandum podávané, v 181 prípadoch už bola ich rodina presídlená do Maďarska.

1288 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 125. Memorandum maďarskej delegácie z 23. 9. 1947.

1289 SNA, f. ZK, š. 9. List sekretára ZK P. Zátureckého z 1. 12. 1947 D. Okálimu.

1290 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 125. Návrh rozhodnutia ZK k problematike vojnových zajatcov z 3. 10. 1947.

troch mesiacov presťahovali deti a ak chce aj manželka, späť. Vtedy by sa obnovil právny stav pred presťahovaním. V takom prípade by sa podľa ďalšieho odseku presťahoval aj hnutelný majetok, bez akýchkoľvek cieľ a poplatkov.

Podľa čl. II, ods. 1, ak sa vojnový zajatec predtým trvalo sídliaci v ČSR usídlil v Maďarsku, zarátal sa do zoznamu osôb, presídlených podľa čl. V Dohody z ČSR do Maďarska, a to aj v prípade, že nie je zavedený v zoznamoch odovzdaných 27. augusta 1946 maďarskej vláde. Podľa ods. 2, ak manželka, dieťa, starý rodič osoby uvedenej v ods.1 nebola osobou určenou na presídlenie, bolo potrebné to urýchlene umožniť. Ak taká osoba nebola určená na presídlenie, bolo potrebné urýchlene zabezpečiť jej zaradenie na zoznam. Podľa ods. 3, osoby v prvom odseku sa môžu vrátiť do ČSR pre svoje hnutelnosti, s využitím rozhodnutí ZK č. 6 a 22 (odvoz hnutelností), prípadne rozhodnutí, ktoré budú prijaté neskôr.¹²⁹¹

Československá strana následne pripravila pre maďarské orgány ďalšie memorandum a zároveň vydal V. Clementis 17. októbra 1947 rozsiahle inštrukcie k rokovaniam o výmene obyvateľstva s maďarskou stranou. Nosnou ideou bolo urobiť všetko preto, aby sa výmena obyvateľstva realizovala a nebola prerušená. Súčasťou bola aj inštrukcia k problematike vojnových zajatcov. Štátny tajomník predpokladal, že Maďari prídu s požiadavkou, aby sa vojenský zajatci započítali do kvóty a to aj tí, ktoré nie sú uvedení na zoznamoch z 26. augusta 1946, za predpokladu, že sa presťahujú aj ich rodiny. V. Clementis sa domnieval, že túto požiadavku bude ťažko odmietnuť.¹²⁹²

Diskusie pokračovali na politickej úrovni výmenou viacerých memoránd v priebehu októbra a novembra 1947. Výstižne ich charakterizoval Z. Procházka v liste predsedovi Zboru poverenikov G. Husákovi. Informoval ho o tom, že sa maďarská vláda od začiatku rokovaní usiluje o to, aby čsl. vláda dovolila vojnovým zajatcom maďarskej národnosti zo ZSSR návrat do ČSR. Najprv žiadala o povolenie návratu 200 osobám, neskôr sa ich počet rozšíril na 1200 a v októbri 1947 už žiadalo maďarské vyslanectvo v Prahe o povolenie pre návrat 7000 osôb. V memorande z 23. októbra 1947 maďarská vláda vyhlásila, že povolí návrat vojenským zajatcom slovenskej národnosti na Slovensko len v tom prípade, ak čsl. vláda umožní návrat maďarským zajatcom maďarskej národnosti, ktorí boli československými občanmi pred rokom 1938. Podľa Procházkovho názoru by bolo nezmyselné, aby v čase, keď sa podarilo vysídliť asi 25 tisíc Maďarov z ČSR v rámci výmeny obyvateľstva, sa

1291 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 125. Návrh rozhodnutia ZK k problematike vojnových zajatcov z 3. 10. 1947.

1292 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 125, Inštrukcie štátneho tajomníka V. Clementisa zo 17. 10. 1947.

do republiky vracali vojenský zajatci maďarskej národnosti, ktorých počet nie je známy. Maďarskej strane predložili kompromisný návrh, aby sa maďarskí vojnoví zajatci a ich rodiny započítali do kvóty na presídlenie so všetkými právami a na základe toho by ČSR dostala právo presídliť rovnaký počet Slovákov z Maďarska, ktorí by sa dodatočne prihlásili na výmenu obyvateľstva. Takéto snahy o spojenie (junktimovanie) dvoch rôznych problémov, v záujme dosiahnuť cieľ v nastolenej otázke, boli častým taktickým manévrom na oboch stranách. Niekedy takéto spájania nadobúdali charakter „vydierania“ druhej strany. Zdeněk Procházka informoval, že podľa jeho názoru Maďari o tento návrh nemajú záujem, lebo majú dojem, že ČSR bude musieť vojnových zajatcov aj tak prijať, resp. nebudú môcť zabrániť, aby sa maďarskí vojenský zajatci nevrátili k svojim rodinám v ČSR. Niektorí zajatci sa už na čsl. územie dostali ilegálne. Spolu s Okálím sa zhodli, že je potrebné zabrániť ďalším prechodom „na čierno“, prípadne potrestať tých, ktorí ilegálne prekročili hranice a „postrkom“ ich vrátiť späť do Maďarska. Nemusí to byť mnoho prípadov, treba vybrať tých, ktorí sa dopustili priestupkov, trestných činov alebo sú „nepohodlní“. *„Je však potreba Maďarům ukázati, že to s nepovolením návratu válečných zajatců myslíme vážně a tím způsobem je donutit, aby přistoupili na řešení, které navrhuje.“*¹²⁹³

Maďarská strana na odmietavý postoj k prijímaniu maďarských vojnových zajatcov z južného Slovenska reagovala zastavením presunu manželiek a rodinných príslušníkov zajatcov v ZSSR slovenskej národnosti.¹²⁹⁴ Okáli ihneď intervenoval u predsedu maďarskej zložky ZK L Bólyu. Zaujímavý bol „diplomatický“ tón listu. *„Prosím o láskave vyrozumění, či táto správa zodpovědá skutečnosti a či ste takýto příkaz ráčili vydat. V kladnom prípade je to iba akt nátlaku, ktorý ráčíte vykonávať na čsl. zložke v dôsledku toho, že podľa Vášho názoru neakceptovala návrh maďarskej zložky ZK vo veci maďarských vojenských zajatcov.“* Upozornil, že manželky sú pripravené na presídlenie. *„Prosím Vás, aby ste v zmysle ustanovení Dohody tomuto presídľovaniu neprekázali. Nie je možné vynucovať si prijatie návrhu retorznými opatreniami, najmä nie vtedy, keď určitý návrh je formulovaný proti ustanoveniam Dohody.“*¹²⁹⁵

1293 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 125, List vyslanca Z. Procházkou z 31. 10. 1947 G. Husákovi. Návrat maďarských válečných zajatců, bývalých čsl. státních příslušníků z SSSR do ČSR.

1294 Medzi tými, ktorých to postihlo bola, ako písal P. Zátúrecký, aj dcéra ikonickej postavy Slovákov v Maďarsku „báťu“ Ondreja Beňu z Komlóša, ktorá bola vdovou po vojenskom zajatcovi, ktorý zahynul v zajateckom tábore. (AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 125, List P. Zátúreckého zo 6. 11. 1947 Z. Procházkovi. Rodinní príslušníci vojnových zajatcov).

1295 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 125, List vládneho splnomocnenca D. Okáliho z 3. 11. 1947 predsedovi maďarskej zložky ZK L. Bólyovi.

Maďarská vláda vysvetlila, že pozastavila presídľovanie rodín vojnových zajatcov slovenskej národnosti z Maďarska, keď Úrad čsl. delegáta pri SKK prestal vydávať potvrdenia zajatcom o ich bydlisku v ČSR, na základe ktorého ich čsl. pohraničné orgány púšťali do Československa (15. októbra 1947, po ratifikácii mierovej zmluvy, úrad ukončil svoju činnosť). Podľa oznámenia čsl. vyslanectva v Budapešti, vyslanectvo bolo zmocnené vydávať ministerstvom vnútra potvrdenie pre potreby maďarských úradov, že osoba vydávajúca sa za zajatca, mala pred vojnou bydlisko na území ČSR. Pohraničné orgány to však považovali za povolenie, že tieto osoby môžu prechádzať cez hranice a púšťali ich na čsl. územie. Keď sa to vyslanectvo dozvedelo, k potvrdeniam pridalo dodatok, že to nie je povolenie prekračovať hranice. Tak došlo k zastaveniu prechodov týchto osôb.¹²⁹⁶

Československé stanovisko k vzniknutému problému obsahovalo memorandum zo 16. októbra 1947. V memorande sa konštatovalo, že čsl. štátni občania, ktorí podľa maďarských zákonov nadobudli maďarské štátne občianstvo, stratili nadobudnutím maďarského štátneho občianstva občianstvo československé. To platí aj pre osoby, ktoré bývali na území odstúpenom na základe Viedenskej arbitráže, ktoré nastúpili do maďarskej armády a teraz sa vracajú z ruského zajatia. Podľa čsl. právnych predpisov je ich teda potrebné považovať za cudzincov. Každú žiadosť o vstup na československé územie je potrebné posudzovať individuálne. *„Československá vláda nemôže vyhovieťi žiadosti maďarskej vlády, aby zajistila blahovolné vyřizování žádostí maďarských válečných zajatců výše uvedené kategorie“* a to aj v prípade, že boli uvedené na zoznamoch z 26. augusta 1946, ak sa už ich rodiny presídlili do Maďarska. Predpokladali, že rodina vojnového zajatca urobila všetky opatrenia súvisiace s presťahovaním, a preto nie je dôvod, aby sa vracal na Slovensko. *„Československá vláda souhlasí však s tím, aby tito váleční zajatci byli započteni na kvótu přesídlených maďarských osob.“*¹²⁹⁷ Podrobnosti mala stanoviť ZK. Bývalým vojenským zajatcom, ktorí sa nachádzajú na zoznamoch z augusta 1946, ale ich rodiny ešte neboli presídlené, by čsl. vláda umožnila vstup na územie, ak budú ich rodiny, s ktorými predtým žili v spoločnej domácnosti, notifikované podľa rozhodnutia ZK č. 29. Bude s nimi zaobchádzané ako s presídlencami.

1296 AMZV ČR, f. PO, š. 125, List Z. Procházku československému vyslanectvu v Budapešti zo 7. 11. 1947, Návrat maďarských válečných zajatců, bývalých čsl. státních příslušníků.

1297 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 125, Čsl. memorandum č. 507/47 zo 16. októbra 1947, ktoré odovzdal Z. Procházka 18. 10. 1947 P. Sebestyénovi.

Podľa §9 Piešťanského protokolu sa malo umožniť presídliť sa rodinám vojenských zajatcov z maďarskej armády v Rusku slovenskej národnosti. Čsl. vláda však nesúhlasila s tým, že sa tak udialo za predpokladu, že československá vláda bude rovnako postupovať v prípade maďarských zajatcov. Podľa čl. stanoviska maďarská vláda sledovala svojim návrhom opak toho, čo sa ponúkalo vo vzťahu k presídlencom slovenskej národnosti.¹²⁹⁸ O problematike vojnových zajatcov sa po týchto „prekáračkách“ dočasne prestalo rokovať po tom, čo čl. politickí predstavitelia súhlasili so vstupom 200 vojnových zajatcov do ČSR.¹²⁹⁹

V októbri 1947 maďarská reprezentácia vyhodnotila dovtedy uskutočnené rokovania. Konštatovala, že *„vyjednávanie nevedie k vyriešeniu otázok prvoraddej dôležitosti... československá delegácia sa vyhýba definitívnemu vyriešeniu otázok daných na program..., československí členovia subkomisií sa nezúčastňujú pravidelne na práci komisií a v dôsledku toho viaznu prípravné práce“*.¹³⁰⁰ Nebola vyriešená otázka kvóty, ktorú považovali na maďarskej strane za najdôležitejšiu, rovnako ako otázka sociálnej a majetkovej štruktúry presídlencom. Maďarská delegácia s poľutovaním konštatovala, že sa čl. vláda nestará o *„usporiadanú a ľudskú realizáciu Dohody...“*. Vytýkali čl. vláde, že napriek prísľubom na realizáciu rozhodnutia č. 26, ani po piatich mesiacoch nezrušila národné správy *„vo väčšine prípadov a najmä v tých najdôležitejších“*.¹³⁰¹ Upozorňovali, že *„pri vysídľovaní takzvaných vojnových zločincov“* postupuje OÚ svojvoľne, na čo MZV upozorňovalo v nótach z 29. júla, 8. augusta a 25. augusta. Povereník vnútra zakázal kolportovanie týždenníka *Új Otthon*, pre maďarských presídlencom. Československé železnice na základe nesprávnych údajov nedodávali potrebný počet vagónov na presídľovanie, tak ako ich

1298 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 125, Čsl. memorandum č. 507/47 zo 16. októbra 1947, ktoré odovzdal Z. Procházka 18. 10. 1947 P. Sebestyénovi.

1299 SNA, f. ZK, š. 9. List sekretára ZK P. Zátureckého z 1. 12. 1947 D. Okálimu.

1300 SNA, f. ZK, š. 1. Memorandum z 11. 9. 1947.

1301 V informácii Pro domo z júla 1947, pri problémoch s likvidáciou národných správ po podpísaní Piešťanských protokolov, zisťoval Z. Procházka u predsedu Osídľovacieho úradu J. Čecha, aká je situácia s uvoľňovaním majetkov pod národnou správou. Ten ho informoval, že ide asi o 800 osôb, určených na presídlenie, ktorých majetok je pod národnou správou. Podľa rozhodnutia ZK č. 26 mali byť národné správy zrušené ihneď, ale čl. úrady sa rozhodli postupovať tak, že rušili správy u tých osôb, ktoré boli zaradené do konkrétnych transportov. V tom čase bolo podľa J. Čecha zrušených asi 180 národných správ a pri 155 bolo pripravené vyúčtovanie. Čech argumentoval predovšetkým časovými dôvodmi. (AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 122. Informácia Z. Procházku z 24. 7. 1947 o problematike národných správ a rokovaníach s J. Masarykom, J. Čechom a členmi Zboru povereníkov.)

žiadali maďarské presídľovacie orgány. Čsl. orgány pokračovali v konfiškácii majetku maďarským presídlencom (memorandum z 20. septembra 1947); konfiškovali úrodu a krmoviny maďarským presídlencom a nenechali im ani krmivo a potraviny v množstve povolenom úradmi (memorandum zo 4. októbra 1947); čsl. vláda odmieta návrat vojenských zajatcov „vracajúcich sa vďaka vznešenému gestu Sovietskeho zväzu“ do ich pôvodných bydlísk na Slovensku; bratislavské úrady doručili do 2. augusta 109 dekrétov a do 2. októbra ďalších 100 dekrétov na deložovanie z bytov. Maďarská delegácia žiadala o okamžité vyriešenie týchto problémov. „V opačnom prípade bude maďarská vláda nútená preskúmať svoj postoj k pokračovaniu výmeny obyvateľstva.“¹³⁰² Spory v politickej línii výmeny, aj v ZK narastali.

V záujme oboch strán bolo vyriešiť postavenie osôb, ktoré sa do druhej krajiny presťahovali bez dodržania podmienok stanovených v Dohode o výmene obyvateľstva. Zmiešaná komisia prijala na rokovaní v Budapešti rozhodnutie ZK č. 47,¹³⁰³ ktoré vytváralo podmienky pre riešenie ich situácie.

Rozhodnutie ZK č. 47 o započítaní osôb, ktoré sa presťahovali bez dodržania spôsobu určeného ZK

Prijaté 14. októbra 1947 v Budapešti

Popis: Rozhodnutie sa týkalo osôb slovenskej, českej a maďarskej národnosti, ktoré sa samostatne presťahovali do 31. decembra 1947. Po dodaní zoznamov a ich schválení bola takáto osoba považovaná za presídleného v rámci výmeny a mala nárok na prevezenie svojich hnutelností podľa rozhodnutia ZK č. 22.

Zdroj: VOÚS, 1947, čiastka 21-22, s. 322-323.

Evidenciu osôb v Maďarsku zabezpečovala ČSPK, ktorá predkladala zoznam maďarskému vládnemu komisariátu pre presídlenie. Na Slovensku zoznamy pripravoval maďarský Zmocnenec a odovzdával ich OÚ pre Slovensko. Riešenia podľa rozhodnutia ZK č. 47 sa dožadovali predovšetkým živnostníci, intelektuáli, prípadne remeselníci. Na základe rozhodnutia ZK č. 47 sa vydávali aj reemigrantské legitimácie, ktoré potrebovali presídľenci k udeleniu občianstva.¹³⁰⁴ Skladali sa v dvoch dielov. Ich súčasťou bolo aj potvrdenie o vyplatení podpory a prípadných sociálnych dávok. Maďarský vládný komisár v otázke

1302 SNA, f. ZK, š. 1. Memorandum z 11. 9. 1947.

1303 VOÚS, 1947, čiastka 21-22, s. 322-323. Rozhodnutie ZK č. 47 o započítaní osôb, ktoré sa presťahovali bez dodržania spôsobu určeného ZK

1304 SNA, f. FNO, š. 189, List OÚ OÚ v DS z 10. 1. 1949 sociálnemu oddeleniu OÚ.

uznania na kvótu presídlených podľa rozhodnutia č. 47 zaujal rigorózne stanovisko. V októbri 1948 uznal z predložených 1652 osôb iba 350. Proti 1302 osobám vzniesol pripomienky podľa §§6, 7, 9 a 10 Piešťanského protokolu. Z toho dôvodu požiadala ČSPK Magyar Áttelepitési kormanybiztosság (Maďarskú presídľovaciu komisiu) listom z 16. novembra 1948, aby umožnili začať spisovanie majetku aj v prípade takých presídľencov, kde boli vznesené formálne námietky. Na list síce nedošla odpoveď, ale príslušný referent poukázal na vytvorenie dvoch zoznamov s 880 ľuďmi podľa rozhodnutia ZK č. 47. Z týchto zoznamov bolo uznaných 440 osôb a zamietnutých 210. K ďalším 204 osobám vraj od čsl. úradov nedostali informácie. Podľa týchto informácií, ak čsl. strana neuzná aspoň časť namietaných osôb, budú pokračovať neúprosne pri prehodnocovaní. Otázka presídľencov podľa rozhodnutia ZK č. 47 bola v tom čase veľmi naliehavá a vyžadovala spoločné riešenie zo slovenskej aj maďarskej strany.¹³⁰⁵

Začiatkom novembra 1947 sa téma starých a chorých opäť dostala do pozornosti aktérov výmeny. Na úrovni diplomatickej korešpondencie, v maďarskej nóte zo 4. novembra 1947 bol odmietnutý čsl. návrh, aby „prestartnuté“ a choré osoby boli nahradené inými aj to, že sa ľudia zaradení do zoznamu usilujú vyhnúť sa presťahovaniu simulovaním choroby.¹³⁰⁶ Z. Procházka pri príprave odpovede na maďarskú nótu z 11. novembra 1947 upozorňoval, že Maďari určení na presídlenie sa hlásia v poslednej chvíli ako nemocní, aby sa vyhli presídleniu. Osídľovací úrad tiež zistil, že asi polovica osôb, ktoré žiadali o vyňatie z presídlenia pre chorobu alebo starobu, odišlo do Maďarska už skôr mimo oficiálnych transportov. V iných prípadoch československý lekár tvrdil, že v prípade chorôb ide o simulovanie, kým maďarský lekár potvrdil chorobu. Argument o simulovaní ani čsl. úradník nepovažoval za vhodný pre využitie do odpovede maďarským úradom. Z. Procházka urgoval oblastnú úradovňu v Dunajskej Strede, aby urobili dôsledný prieskum v jednotlivých okresoch, lebo z prípadov, ktoré mu dovtedy zaslali, až na jeden (pokus dať sa operovať na zlatu žilu) boli všetky opodstatnené a nemôžu byť podkladom pre odpoveď na maďarskú protestnú nótu.¹³⁰⁷ Na maďarskú nótu navrhoval neodpovedať.¹³⁰⁸

1305 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1112. Správa o činnosti evidenčného oddelenia ČSPK za november 1948.

1306 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126. Verbálna nóta č. 4272/-pol.-1947 zo 4. 11. 1947.

1307 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126. List Z. Procházku z 20. 11. 1947 Obl. Úradovni OÚ v D. Strede.

1308 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126. List Z. Procházku ministerstvu zahraničných vecí z 12. 12. 1947.

Ani na konci roku 1947 nenašli obe strany cestu k riešeniu problematiky vojnových previnilcov. Významnejšia zmena v presídľovaní vojnových previnilcov nenastala ani v ďalšom období. Československá vláda v ďalšom memorande zo 4. novembra 1947 naliehala, aby začal odsun vojnových zločincov a požadovala, aby maďarská strana zaujala k tejto problematike stanovisko. Žiadala, aby v decembrových transportoch bolo odsunutých 128 „vojnových zločincov“, ktorí už boli notifikovaní v predchádzajúcom období a požadovala, aby bolo v januári 1948 presídlených ďalších 256 takýchto osôb. Tým by podľa čsl. úradov maďarská vláda splnila svoj sľub podľa §26 Piešťanského protokolu, podľa ktorého sa zaviazala presťahovať mesačne 64 osôb označených ako „vojnoví zločinci“, čím by sa odstránili resty v tejto oblasti, ktoré vznikli do januára 1948. O spôsobe presídlenia zvyšných 616 osôb by sa obe vlády dohodli dodatočne.¹³⁰⁹

Pozadie čsl. problémov z odsunom „vojnových zločincov“ naznačovali list Z. Procházku z 29. novembra 1947. Odb. prednostovi MZV v Prahe písal, že musel trikrát rokovať s OÚ pre Slovensko, aby zistil skutkový stav. Ako je cezruzkou poznamenané na margu listu a signované K. Štrupom, on sám tri dni strávil v Bratislave, kde spolu s D. Okálím, J. Čechom meno za menom prechádzali zoznamy, aby zistili skutkový stav. Ako uvádzal Z. Procházka, napriek tomu získané údaje nemusia byť správne. Konštatoval, že v troch prípadoch československá strana porušila Piešťanský protokol (4 osoby v Hidasnémeti, 6 osôb v Szobe a 2 osoby v Komárne – všetky boli 2. augusta 1947 presídlené neoprávnené). Došlo k tomu porušením predpisov podriadenými, ale ako napísal, na druhej strane aj maďarská strana sústavne porušuje Protokol, keď odmieta presídľovať „vojnových zločincov“. Aj keď údaje mohli byť nepresné, bol toho názoru, že majú byť odoslané maďarskej strane, čo sa aj stalo podaním memoranda z 2. decembra 1947.¹³¹⁰ Detailnejšie sú československé porušenia dohody uvedené v liste Z. Procházku OÚ pre Slovensko z 20. novembra 1947.¹³¹¹

29. novembra 1947 zaslali Procházka a Okáli depešu do Prahy, o snahe maďarskej vlády, aby si malí vojnoví previnilci mohli zobrať svoj majetok, podobne ako presídľenci podľa čl. V Dohody. Je zaujímavé, že sa prihovárali za takéto riešenie a zdôvodňovali to tým, že to nemá väčší hospodársky význam.

1309 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127, Nóta Úradu delegáta československej vlády pri SKK z 2. 12. 1947, Spis obsahuje aj menný zoznam 62 osôb odsunutých podľa čl. VIII Dohody, vrátame pôvodného bydliska, času a miesta presídlenia.

1310 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. List Z. Procházku z 29. 11. 1947 K. Štrupovi.

1311 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. List List Z. Procházku z 20. 11. 1947 OÚ pre Slovensko.

Presídľovanie tejto skupiny sa podľa nich ešte nezačalo, a týkalo sa „len“ 1000 osôb a je otázne, či sa ich vôbec podarí presídliť. Ak sa vyhovie maďarskej vláde, čsl. strana bude mať dôvod na nátlak na maďarskú stranu.¹³¹² V ten istý deň D. Okáli, ako predseda čsl. zložky ZK poslal list Z. Prochádzkovi, predsedovi čsl. delegácie pre rokovanie s maďarskou vládou o výmene obyvateľstva, v ktorom zaujímal negatívne stanovisko k tejto maďarskej požiadavke a obšírne ju aj zdôvodňoval.¹³¹³ Výmena obyvateľstva aj keď formálne pokračovala, bola poznamenaná stálymi spormi, konfliktmi medzi zúčastnenými stranami a s každým nastoleným problémom narastala možnosť, že sa v nej nebude pokračovať.

3.5.6 Obnovenie diplomatických vzťahov

Po ratifikácii mierovej zmluvy s Maďarskom a jej uložení v Moskve aj čsl. misia v Maďarsku plynule prechádzala do normálneho diplomatického režimu mimo rámec SKK. Aj to vytváralo podmienky na riešenie niektorých otázok, vrátane výmeny obyvateľstva, do polohy stabilných vzťahov medzi oboma štátmi. Prezident Z. Tildy usporiadal 20. septembra 1947 recepciu pri príležitosti ukončenia činnosti SKK v krajine.¹³¹⁴ Pre krajinu bolo významnou udalosťou, že 3. októbra 1947 o 8. 30 odletel z Maďarska posledný predstaviteľ Spojeneckej kontrolnej komisie generál poručík Vladimír Petrovič Sviridov. Pred ním upustili územie Maďarska predstaviteľ britskej misie aj americký generál George H. Weems. Odchodom Sviridova skončila činnosť SKK v Maďarsku.¹³¹⁵

1312 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. Depeša pre MZV ČSR č. 772/47 od Z. Prochádzku a D. Okáliho.

1313 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. List D. Okáliho Z. Prochádzkovi z 29. 11. 1947 k presídľovaniu podľa čl. VIII.

1314 AMZV ČR, f. SM-TS, š. 4. Informácia ministerstva vnútra z 29. 10. 1947 pre V. Clementisa

1315 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Politická správa československého vyslanectva v Budapešti č. 30 z 3. 10. 1947. Od odchodu maršála Vorošilova, ktorý bol predsedom SKK, vo februári 1946 do Moskvy, bol Sviridov vlastne v čele SKK. Podľa predloženej správy bol obľúbený u spojeneckých misií aj maďarskej vlády. Vystupoval veľmi dôstojne, pôsobil milo a získaval si ľudí zdvorilosťou a vojenskou precíznosťou. Bol veľmi sympatický a mal dobrý vzťah k podriadeným. Dostal teda už typický komunistický posudok: pracovitý a v kolektíve obľúbený. Na jeho odlet 3. 10. 1947 sa síce všetci tešili, ale na letisku bol len minister E. Mihalyfi, predstaviteľ prezidentskej kancelárie a mesta Budapešť. Medzi lúčiacimi sa neboli predstavitelia maďarskej vlády, ani prezident, zástupcovia ministerstva zahraničných vecí, či predstavitelia maďarskej politiky, len „úradníci“. Rozlúčiť sa prišli aj predstavitelia československej misie pri SKK V. Doubrava, E. Kovář. Ba neboli

V tom čase už funkciu čsl. delegáta pri SKK zastával pracovník ministerstva zahraničných vecí Václav Doubrava, ktorý od 1. januára 1947 nahradil F. Dasticha. Diplomatické vzťahy na úrovni veľvyslanectiev medzi oboma štátmi boli nadviazané až na konci roku 1947. V októbri 1947 bolo obnovené československé veľvyslanectvo v Budapešti a V. Doubrava na ňom pôsobil ako legačný radca a od 1. novembra 1947 bol menovaný za prvého povojnového generálneho konzula v Budapešti. Na miesto československého veľvyslanca v Budapešti nastúpil František Černý od 9. decembra 1947.¹³¹⁶ Po jeho emigrácii po februári 1948, ho na mieste veľvyslanca nahradil od júla 1948 Ivan Horváth, bývalý podpredseda SNR.

Pokiaľ ide o maďarskú diplomatickú misiu v Československu, maďarské veľvyslanectvo v Prahe obnovilo svoju činnosť 15. septembra 1947. Funkciu veľvyslanca vykonával Lehel Farkas, legačný tajomník, ako chargé d'affaire. Prvým maďarským veľvyslancom v Prahe bol Elek Bolgár, ktorý nastúpil na post 26. novembra 1947.¹³¹⁷ Maďarská diplomacia rozhodla o zriadení konzulátu v Bratislave a chcela na to využiť existujúcu štruktúru maďarského Zmocnenca v Bratislave. Už v polovici októbra pražské ministerstvo zahraničných vecí oslovilo v tejto veci ÚP SNR. Ten oslovil Povereníctvo vnútra a OÚ so žiadosťou o vyjadrenie k osobe F. Wagnera, ktorý bol navrhnutý na pozíciu konzula v Bratislave. Aj keď žiadosť označilo ako urgentnú, ešte začiatkom novembra urgovali vybavenie spisu, lebo „F. Wagner už vykonával funkciu konzula“ v Bratislave. Vyjadrenia sa podarilo skompletizovať až v polovici novembra 1947. Povereníctvo vnútra vo svojom stanovisku z 11. novembra 1947 nemalo vážnejšie výhrady voči Wagnerovi. Konštatovalo, že pri problémoch s úradom maďarského Zmocnenca, ktorý F. Wagner viedol, ak sa úradníci

tam, s výnimkou vedúceho juhoslovanskej vojenskej misie Brankova, ani predstavitelia iných vojenských zastupiteľstiev v Maďarsku. Pred odletom lietadla L-1052 urobil pilot skúšobný let. Do lietadla kvôli záťaži naložil asi desať maďarských policajtov z letiska. Tí nevedeli, o čo ide a obávali sa, že ich odvezú na Sibír. Sviridov, s ktorým odchádzala dcéra, sa najprv dlho rozprával s československou delegáciou. V. Doubravovi poďakoval za spoluprácu s čsl. misiou. Potom sa rozlúčil s Juhoslovanmi (vyslancom Mrazovičom) a na koniec s ministrom Mihalyfím a Maďarmi.

1316 DEJMEK, J. *Diplomacie Československa I...*, s. 282; DEJMEK, J. *Diplomacie Československa II...*, s. 54-55, 49-50.

1317 DEJMEK, J. *Diplomacie Československa I...*, s. 282. K. Vadkertyová uvádza, že vo februári 1948 maďarský veľvyslanec v Prahe bol Pál Sebestyén. (VADKERTY, K. *Maďarská otázka...* s. 331.) K omylu mohlo dôjsť preto, že v diplomatických kruhoch bolo zo zdvorilostných dôvodov používané označenie vyslanec, veľvyslanec u osôb, ktoré takúto funkciu v minulosti zastávali a to aj vtedy, ak pôsobili v rezorte diplomacie mimo činnej služby na niektorej z diplomatických misií štátu.

dopustili „*neprístojnosť*“, vždy zakročil proti previnilcom a prípadne ich odvolal.¹³¹⁸

Osídľovací úrad hodnotil činnosť F. Wagnera na pozícii maďarského Zmocnenca od zriadenia funkcie do 11. apríla 1947, negatívne. „...*kde mohol, celú akciu brzdil... začiatkom septembra 1946... znemožnil notifikáciu transportov a znemožnil tak hneď v zárodku čo i len možnosť o započatí výmeny obyvateľstva. Okrem toho vo funkcii zmocnenca zasahoval aj do oblastí, ktoré nepatrili do jeho kompetencie, keď totiž nešlo o osoby určené na presídlenie do Maďarska.*“ Spochybnili aj jeho aktivitu pri začatí výmeny. Vytykali mu, že personál, ktorý pracoval pod jeho vedením vykonával spravodajskú službu v prospech Maďarska. Tento aparát aj pri presídľovaní robil propagandu proti výmene.¹³¹⁹

Súviselo to aj s tým, že spory o intervenčné právo maďarského Zmocnenca pretrvávali po celé obdobie jeho pôsobnosti. V druhej polovici júla 1948, kedy pozíciu maďarského Zmocnenca zastával K. Berecz, si tento s OÚ pre Slovensko vymenil sériu listov, v ktorých si vyjasňovali kompetencie Zmocnenca (na akých úradoch môže intervenovať – podľa zmocnenca na všetkých, podľa OÚ by bolo vhodné, aby intervenoval na OÚ, ktorý to bude riešiť; za aké osoby môže intervenovať: podľa čl. úradov mohol intervenovať iba za osoby určené na presídlenie. Zmocnenec však intervenoval aj za osoby podľa čl. VIII Dohody a všetky osoby, ktorým boli upreté nejaké práva, napr. verejní zamestnanci a ich „sociálne minimum“;) a porovnávali ich s kompetenciami ČSPK.¹³²⁰ V tejto otázke oslovil D. Okáli 15. septembra 1948 aj pražské ministerstvo zahraničných vecí, v súvislosti listom F. Wagnera, v ktorom kritizoval postup čl. bezpečnostných orgánov v obci Jelka a dožadoval sa nápravy u povereníka vnútra Okáliho.¹³²¹ Kompetencie maďarského Zmocnenca stratili význam po ukončení výmeny obyvateľstva a nadviazaní riadnych diplomatických stykov.

V roku 1948, už po nadviazaní oficiálnych diplomatických stykov medzi ČSR a Maďarskom, ministerstvo zahraničných vecí informovalo D. Okáliho, že kompetencie F. Wagnera, ako maďarského konzula so sídlom v Bratislave, sa opierajú o dva piliere: ako konzula z hľadiska medzinárodného práva, kde

1318 SNA, f. ÚP SNR, š. 285. List sekretariátu PV z 11. 11. 1947 ÚP SNR.

1319 SNA, f. ÚP SNR, š. 285. List predsedu OÚ J. Čecha z 24. 10. 1946 Úradu predsedníctva SNR.

1320 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127 List Osídľovacieho úradu Zmocnencovi zo 14. 7. 1948 K. Bereczovi; SNA, f. OÚ. List Osídľovacieho úradu Zmocnencovi zo 14. 7. 1948 K. Bereczovi; Listy K. Berecza z 21. 7. 1946 a z 22. 7. 1948 Osídľovaciemu úradu.

1321 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. List D. Okáliho ministrovi zahraničných vecí V. Clementisovi z 15. 7. 1948 o činnosti Zmocnenca F. Wagnera.

sa jeho kompetencie týkajú štátnych príslušníkov štátu, ktorý ho vyslal. V ich záujme má právo zasahovať na ochranu ich záujmov a domáhať sa nápravy krivdy; ako ochrancu osôb maďarskej národnosti, ktoré boli určené na vysídlenie.

3.6 Zasadania Zmiešanej komisie a nástup komunistických riešení menšinovej politiky

3.6.1 Pokračovanie výmeny obyvateľstva

Výsledkom rokovaní, aj problémov, nedorozumení pri realizácii výmeny obyvateľstva v druhej polovici roku 1947 bolo jej prerušenie 20. decembra 1947 (formálne kvôli vianočným sviatkom). Od 1. januára 1948 bola výmena obyvateľstva podľa oficiálnej interpretácie prerušená „pre nepriaznivé počasie“. Nepriaznivé poveternostné aj politické podmienky „pretrvávali“ až do marca 1948, kedy sa výmena obyvateľstva obnovila. Aj v tomto období však pokračovalo rokovanie ZK, čo dávalo čl. strane nádej, že výmena obyvateľstva bude pokračovať. Okrem toho sa uskutočnili viaceré politické rokovania (6.-9. januára, koncom januára a 5.-6. februára 1948),¹³²² na ktorých sa riešili sporné otázky, presídlenie vojnových previnilcov, vyňatie z výmeny starých a chorých, ale najmä kľúčové sporné body výmeny, (disparita) – nevyrovnaná majetková a sociálna štruktúra presídlencov a nedodržiavanie kvóty, vyváženosti presídľovaných. Aj v novej situácii sa čl. predstavitelia snažili, aby do Maďarska odišlo pokiaľ možno čo najviac obyvateľov maďarskej národnosti a osobitne tých, ktorí boli postavení pred ľudové súdy a obvinení ako vojnoví previnilci. Výmena obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom pokračovala od 3. marca 1948 (s prestávkami od 19.-26. mája a 13. júna – 31. augusta) do 21. decembra 1948, kedy odišiel posledný transport presídlencov z Maďarska.

Aktivitu na obnovenie výmeny obyvateľstva vyvíjal predovšetkým vládny splnomocnenec D. Okáli. Ten navrhoval, aby sa v januári a vo februári 1948 vyriešila predovšetkým otázka vojnových previnilcov. Odvolával sa aj na verejnú mienku. Poukazoval na to, že z ČSR sa vysídľujú ľudia často lojálni voči Československu, kým vojnoví previnilci zostávajú v svojich domovoch.

1322 BOBÁK, J. *Maďarská otázka...*, s. 94-96. Bobák uvádza, že na týchto rokovaníach, po ostrých polemikách, došlo aj k narušeniu osobných vzťahov medzi komunistickými lídrami M. Rákosim a V. Clementisom a D. Okálím. To mohlo mať, podľa nášho názoru, vplyv aj na diskusie o výmene obyvateľstva po komunistickom prevrate v ČSR, vrátane postoja maďarských komunistov k budúcim „buržoáznym nacionalistom“.

Navrhoval vytvoriť osobitné transporty zo skupín odsúdených podľa §§1-4 a osobitne podľa §5 nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR a v prípade, že ich maďarská vláda odmietne prevziať podľa podmienok určených §26 Piešťanského protokolu, navrhoval konfiškácie ich majetku, prípadne ich presídlenie do obcí opustených Nemcami alebo chudobných ukrajinských obcí na východe.¹³²³ Z. Procházka reagoval na návrh tým, že pokiaľ vie, na základe Okáliho návrhov sa Zbor povereníkov rozhodol obnoviť konfiškácie majetku vojnových previnilcov, a preto nepovažuje za vhodné začať rokovať s Maďarmi o prevzatí vojnových previnilcov a ešte sa im vyhrážať konfiškovaním majetku.¹³²⁴

Vládne rokovania pokračovali aj v nasledujúcom období a aj v prejave na rokovaní ZK 12. februára 1948 predseda maďarskej zložky ZK L. Bólya informoval o tom, že sa rokuje o obnovení presídľovania.¹³²⁵

Maďarské autority dlhodobo zdôvodňovali pomalý postup maďarských úradov pri výmene aj tým, že krajina je v ekonomických problémoch. Maďarská vláda ešte v júli 1947 oznámila, že nie je schopná znášať náklady na výmenu obyvateľstva bez toho, aby nebol ohrozený „trojročný plán“, ak jej čsl. strana neposkytne pomoc. Vyzvala ju, aby tak ako slúbila, v prípade potreby „že sa jej dostane náležitej československej podpory“, poskytla maďarskej vláde preddavok za nehnuteľnosti, zanechané maďarskými presídlencami v ČSR. Maďarská zložka podmieňovala obnovenie výmeny vyriešením finančného zabezpečenia výmeny obyvateľstva, žiadala ďalšie rokovania o dopravných záležitostiach, poskytovanie vozňov, rušňov, uhlia, personálu a iných aspektov výmeny v ZK.¹³²⁶ Na druhej strane, čsl. reprezentácie sa ani v tej dobe nevzdávali myšlienky, že sa im podarí vysídliť z ČSR celú maďarskú menšinu. Medzi úlohami, ktoré boli určené Osídľovaciemu úradu v oblasti presídľovania na

1323 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. List D. Okáliho (na papieri s hlavičkou ČSPK, podpísaný ako vládny splnomocnenec) zo 7. 1. 1948 na VI. odbor MZV.

1324 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. Depeša Z. Procházku z 21. 1. 1948 D. Okálimu.

1325 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VII. zasadania ZK z 12. 2. 1948. Prejav predsedu maďarskej zložky ZK L. Bólyu.

1326 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VII. zasadania ZK z 12. 2. 1948. Prejav predsedu maďarskej zložky ZK L. Bólyu. Pred vojnou v roku 1938 malo Maďarsko 1848 lokomotív a 45 019 vagónov. Po vojne mu zostalo 260 lokomotív a 11 280 vagónov. Ak by Maďarsko muselo uskutočniť zamýšľanú reštitúciu, nezostal by mu žiadny železničný materiál. Z toho dôvodu Maďarsko žiadalo, aby mu bol vrátený železničný materiál nachádzajúci sa na území Spojených národov. Išlo o 7000 jednotiek, to je počet, ktorý odovzdala ČSR Maďarsku po Viedenskej arbitráži. Podľa tohto listu sa na čsl. území nachádzalo aj 500 lokomotív a 53 motorových železničných vozov, ktoré zobrali Nemci. (AMZV, f. GS-A, š. 163. List J. Gyöngyösiho z 15. 9. 1946 predsedovi maďarskej subkomisie na Parížskej konferencii 1946 o železničnej doprave.)

základe programového vyhlásenia VIII. Zboru povereníkov, bola aj „tajná“ úloha, ktorá naznačovala, že ČSR predpokladá, že počas rokovaní s Maďarskom na základe 5. čl. mierovej zmluvy s Maďarskom, sa uskutoční ďalšie vysídľovanie obyvateľstva maďarskej národnosti, nad rámec výmeny obyvateľstva. Úloha č. 14 predsedovi OÚ stanovovala: „*pripraviť čo naj dôvernejšie do 15. II. 1948 všetky práce potrebné na transfer (ďalšie presťahovanie osôb maďarskej národnosti do Maďarska) a to zvlášť vytvoriť v dohode s Poverenictvami pôdohospodárstva a pozemkovej reformy a vnútra zoznam osôb a ich majetkov, pričom Predsedníctvo Zboru povereníkov požiada vládu, aby určila termíny, dokedy majú byť tieto práce hotové, vzhľadom na chystané rokovanie s Maďarskom*“.¹³²⁷

Napriek problémom sa výmena obyvateľstva definitívne v priebehu roka 1948 neprerušila a ZK zasadala, aj keď s prestávkami, po celý rok. Okrem rozhodnutí, ktorým sa budeme osobitne venovať, sa rokovalo o mnohých ďalších záležitostiach. Diskutovalo sa o návrhoch jednotlivých strán na vecné riešenie problémov, ktoré prinášala realizácia výmeny obyvateľstva alebo ktoré prinášali jej aktéri, s rôznym zámermi, obyčajne súvisiacimi aj s domácou politickou situáciou alebo náladami v spoločnosti.

Z Rokovacieho poriadku ZK vyplývalo, že v prípade, že nedošlo k zhode zmluvných strán na nejaký problém, ten sa po uskutočnení „tajného“ zasadania odložil a obe strany mali informovať o situácii svojej vlády. V správe o činnosti ZK za rok 1948 sa objavilo 39 problémov (otázok),¹³²⁸ ktoré sa nedarilo alebo nepodarilo vyriešiť. Boli odložené na neskoršie rokovanie alebo sa riešili na základe politických rokovaní mimo Zmiešanej komisie. Činnosť ZK bola formálne od politických štruktúr nezávislá, odborná činnosť, čo malo byť zabezpečené aj tým, že sa obe strany zaviazali rešpektovať túto nezávislosť. V skutočnosti však bola ZK v prvých obdobiach jej činnosti priamo koordinovaná (dozorovaná) zástupcami vlád v Zmiešanej komisii. V roku 1948 sa už zástupcovia vlád priamo na rokovaníach nezúčastňovali, ale vplyv vlád, ministerstiev zahraničných vecí a od roku 1948 komunistických strán, zabezpečovali politickí nominanti v čele oboch zložiek komisie. Osoby sa síce nezmenili, ale ich previazanosť na vládne komunistické špičky bola nesporná. Garantovali napĺňanie cieľov vládnych režimov vo svojej krajine.

Prvé rokovanie VII. zasadania Zmiešanej komisie sa uskutočnilo 12. januára 1948 v Bratislave. Za čl. zložku predsedal komisii náhradný predseda P. Pohánka, náhradným členom ZK a zapisovateľom bol P. Záturecký.

1327 SNA, f. FNO, š. 1. Úlohy Osídľovacieho úradu v oblasti presídľovania z 18. 12. 1947 určené na základe programového vyhlásenia VIII. Zboru povereníkov.

1328 SNA, f. ZK, š. 9. Správa o činnosti ZK za rok 1948 z 12. 1. 1949.

Maďarskej delegácii predsedal Lajos Bólya, členom ZK bol László Zsolt a vo funkcii sekretára a tajomníka zostal osvedčený L. Trocsányi. Po privítaní hosťujúcej strany maďarský zástupca L. Bólya v úvodnej reči vyslovil presvedčenie, že rokovania budú prebiehať v konštruktívnom duchu, tak ako to bolo na VI. zasadaní v Budapešti a že vyriešia všetky doteraz nevyriešené otázky.¹³²⁹

Medzi často riešené otázky sa v tomto období činnosti dostávali zámenné zmluvy. Na základe rozhodnutí ZK si mohli presídlenci, až do doby súpisu „zameniť“ medzi sebou svoje majetky, najmä nehnuteľnosti. Všetky administratívne úkony spojené s touto zámenou, ktoré by mali vykonať úrady v zmluvných krajinách, mali byť nahradené súhlasom ZK so zámennou zmluvou. Pre presídlencov zároveň mali platiť všetky výhody týkajúce sa presídlencov podľa čl. I a V Dohody.¹³³⁰ Išlo o dobrovoľné zámenné zmluvy medzi presídlencami „súkromno-právnu“ cestou. Pre ich prípravu boli nevyhnutné osobné kontakty medzi presídlencami, čo komplikovalo využitie tohto inštitútu pre výmenu obyvateľstva. ZK akceptovala aj prípady, kedy sa prihlásili do tohto „produktu“ osoby (jeden z partnerov), ktoré pôvodne neboli určené na výmenu a v roku 1948 sa rátalo s tým, že im bude pridelený „režim na presídlenie“. Čsl. zložka predpokladala, že systém zámenných zmlúv bude pokračovať aj po skončení výmeny. Zámenné zmluvy boli schvaľované uzneseniami ZK, ktoré boli zverejňované v Úradnom vestníku, niektoré boli zverejnené iba vo Vestníku Osídľovacieho úradu pre Slovensko. V roku 1948 napr. prijala ZK 29 uznesení, z ktorých 19 sa týkalo zámennej zmluvy.¹³³¹ Zámenné zmluvy z hľadiska výskumného potenciálu o povojnovej dobe, obsahujú množstvo zaujímavého výskumného materiálu, vhodného na ďalšie spracovanie.¹³³²

Zmiešaná komisia sa začiatkom roku 1948 snažila o racionalizáciu svojich rokovaní. Jej členovia sa dohodli, že ZK bude zasadať dvakrát týždenne, v utorok a vo štvrtok, vždy po 16,00 hod. K trvalej agende ZK patrilo rokovanie o sťažnostiach oboch strán. Najmä maďarská strana využívala možnosť pred rokovaním každej ZK predniesť sťažnosti napr. proti: postupu čl. úradov pri konfiškáciách majetku obyvateľov maďarskej národnosti, problematike uvažovania národných správ, resp. neuvolňovania majetkov osôb zaradených na presídlenie z národných správ a sťažnosti na porušovanie rozhodnutí ZK

1329 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VII. zasadania ZK z 12. 1. 1948.

1330 K problematike zámenných zmlúv boli prijaté dve rozhodnutia Zmiešanej komisie: Rozhodnutie ZK č. 12 o zámena majetku, najmä nehnuteľností medzi presídlencami z 13. 7. 1946 (VOÚS, 1946, čiastka 8-9, s. 110-111) a rozhodnutie ZK č. 34 o doplnení rozhodnutia č. 12 z 13. 4. 1947 (VOÚS, 1947, čiastka 9, s. 129-130).

1331 SNA, f. ZK, š. 9. Správa o činnosti ZK za rok 1948.

1332 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VII. zasadania ZK z 12.-14. 1. 1948.

alebo uznesení Zmiešanej komisie.¹³³³ Predseda čl. časti vždy oznámil, že dá sťažnosti preskúmať, ale nikdy sa nestali priamou agendou rokovaní ZK. Na rokovaní 11. a 12. februára 1948 boli odovzdané odpovede na podnety maďarskej strany, ale neboli súčasťou zápisníc.

Na druhom rokovaní VII. zasadania 13. januára 1948 sa rokovalo o čl. návrhu na jednostranné presídlenie. Tento návrh maďarský vládny presídľovací komisár odmietol už v liste čl. vládnemu splnomocnencovi z 15. decembra 1947. D. Okáli argumentoval, že presídľovať možno z územia ČSR iba toľko osôb, koľko bolo presídlených z územia Maďarska. Podľa §23 (ods. 3) Piešťanského protokolu je možné rozdiel dorovnať jednostrannými transportmi. Bolo to prijaté na návrh maďarskej strany, lebo bolo jasné, že sa postupne ukáže takýto prebytok na jednej alebo druhej strane. Ukázal sa prebytok v prospech Maďarov, preto považoval za odôvodnené, aby Maďarsko súhlasilo s jednostrannými čl. transportami. Maďarský predseda argumentoval, že čl. V Dohody nehovorí o tom, koho treba v prvom rade presídliť, ale o počte presídlených rovnajúcom sa počtu presídlených Slovákov z Maďarska. Piešťanský protokol v prvom rade hovorí o tom, že presídľovanie má byť „*súčasné, vzájomné a počtom rovnaké*“ a až potom o vyrovnávaní disparity. Argumentoval, že ČSR súhlasila so zarátaním 2994 osôb do výmeny, a preto je prevaha niekoľko tisíc na strane ČSR. Nevidel teda dôvod na jednostranné transporty. Ak by nedošlo k dohode, podľa §29 rokovacieho poriadku sa mali rokovania prerušiť. Na tajnom stretnutí, ktoré nasledovalo, sa hlasovanie o návrhu skončilo neúspešne, maďarská strana bola proti a čl. strana za čl. návrh.¹³³⁴ L. Bólya zdôrazňoval, že prihlásení Slováci z Maďarska podľa čl. I Dohody majú právo na presídlenie a oni im v tom nechcú brániť, ale musí sa tak diať iba v „*v rámci určenom dohodou a rozhodnutiami*“.¹³³⁵ V celej výmene obyvateľstva sa ukazovalo, že obe strany mali rozdielne štatistiky a rozdielne čísla si vysvetľovali vo svoj prospech. Argumentácia štatistikou narážala stále na inú, odlišnú štatistiku z druhej strany.

Rokovanie 13. januára 1948 pokračovalo diskusiou o zmenách rozhodnutia ZK 10, ktoré predložila maďarská strana. Referoval však čl. predseda hospodárskej znaleckej komisie A. Pockody. Problém rozhodnutia ZK č. 10 videla maďarská strana v tom, že presídlenec od súpisu hnutelného a nehnuteľného majetku, ktorý sa mal uskutočniť dva týždne pred presídlením, už nemohol disponovať s majetkom. Majetok prechádzal na čl. štát. (Např. v liste z 9. októbra 1947 J. Gašperík z OÚ oznamoval maďarskému zmocnencovi, že

1333 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VII. zasadania ZK z 4. 2. 1948.

1334 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VII. zasadania ZK z 13. 1. 1948.

1335 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VII. zasadania ZK z 13. 1. 1948.

majetok rodín z Prievozu a Šamorína prechádza na štát a pôvodní majitelia budú deložovaní). Problém nastal aj v Dioseku (neskôr Sládkovičovo), kde sa pre epidémiu týfusu nemohli obyvatelia presťahovať a mali problém zobrať si úrodu, ktorú zožali po súpise a čl. strana s tým súhlasila iba po dlhých rokovaníach. Maďarská strana predložila návrh, že ak sa do 30 dní od súpisu odsun nezrealizuje, súpis stráca platnosť. Podobne aj slovenskí presídlenci v Szobe sa rozhodli zostať, zostávali aj starí a chorí a nemohli disponovať so svojim majetkom. Čsl. strana však odporovala, že prípady, ktoré opisovala maďarská strana sú zriedkavé a ustanovenie rozhodnutia ZK č. 10 motivuje zainteresované osoby a orgány, aby sa presídlenie po súpise čo najskôr uskutočnilo. K dohode na tomto rokovaní, ani na ďalších januárových rokovaníach, nedošlo.¹³³⁶ O problematike rokovala od 19. januára aj hospodárska znalecká komisia, ktorej zložky sa však riadili názormi jednotlivých delegácií, a tak nemohli dospieť k zhode. Na rokovaní ZK 22. januára dospeli k záveru, že dohoda o tejto problematike nie je možná a predsedovia ZK majú o tom informovať svojej vlády.¹³³⁷ Ďalšie rokovania boli poznamenané predovšetkým maďarskými sťažnosťami o národnej správe, konfiškácií hnutelností osobám maďarskej národnosti. Tieto a podobné sťažnosti, vždy iba z maďarskej strany, boli aj predmetom ďalších schôdzí. Predseda maďarskej časti tiež namietal porušenie rozhodnutí ZK napr. č. 7 resp. 31 a 26. V januári 1948 sa rokovalo aj o obmedzení dopravy objemných hnutelností (maďarský návrh sa týkal iba slamy, navrhovali obmedziť dovoz tehál – tehly a vápno boli z dopravy pôvodne celkom vylúčené, čl. návrh sa týkal viacerých komodít, napr. cukrovej repy, koreňov čakanky; čl. strana navrhovala obmedziť rúbanie drevín do konca marca, stanoviť presne prevážané krmoviny, podstielkový materiál v závislosti od množstva prevážaných zvierat a i.). Na zasadaní 28. januára predseda maďarskej zložky intervenoval listami o majetkovo-právnej situácii presídlencov povolaných na práce do Čiech a o nedodržiavaní lehôt podľa rozhodnutia ZK č. 22. Na zasadaní 29. januára 1948 K. Berecz žiadal čl. stranu, aby dodala trestné spisy osôb podľa čl. VIII Dohody tak, ako to žiadala maďarská strana už 3. decembra 1947.¹³³⁸ Tieto nezrovnalosti boli príčinou toho, že maďarská strana odmietala pokračovať vo výmene obyvateľstva.

D. Okáli sa okrem 2. rokovania v roku 1948 nezúčastnil ani jedného ďalšieho. Na rokovaní 27. januára bol náhradným predsedom čl. zložky Zorard

1336 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VII. zasadania ZK z 14. 1. 1948.

1337 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 15. 1. 1948; SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 22. 1. 1948.

1338 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 29. 1. 1948.

Truska a za maďarskú zložku bol ako člen komisie K. Berecz.¹³³⁹ Neskôr už opäť čsl. strane predsedal P. Pohánka a náhradným členom bol stabilne P. Záturecký.

Rokovania plánované na 5. februára a 10. februára 1948 sa neuskutočnili v „dôsledku vládnych rokovaní“ a „na československú žiadosť“ (spomínali sme ich v predchádzajúcom texte). Predseda maďarskej zložky na rokovaní 11. februára vyslovil ľútosť, že sa rokovania neuskutočnili a navrhol, aby po vládnych rokovaní bola do programu zaradená problematika národných správ v ČSR a tiež navrhol, aby sa ukončili rokovania o zmene rozhodnutí ZK č. 10 a 11.

Na rokovaní ZK 11. februára 1948 sa čsl. zložka usilovala, aby sa rokovalo na základe predtým schváleného programu o služobnom pomere verejných zamestnancov v Maďarsku. Rozdiel v problematike verejných zamestnancov bol v tom, že v čase kedy bola Dohoda o výmene obyvateľstva prijatá, bolo známe, že v ČSR boli verejní zamestnanci prepustení zo zamestnania a čsl. vláda im prisľúbila sociálnu výpomoc. V Maďarsku boli diskriminačné opatrenia voči verejným zamestnancom slovenskej národnosti prijaté po podpísaní Dohody. Pokiaľ ide o verejných zamestnancov na Slovensku, L. Zsolt navrhol, aby sa voči nim uplatňoval podobný princíp ako napr. v prípade národných správ. Rozhodnutie ZK č. 26 umožňovalo vyňatie majetku osôb maďarskej národnosti, ktoré boli určené na presídlenie z národnej správy, aj keď nariadenie o národnej správe vo všeobecnosti zostávalo zachované. Navrhol, aby sa im vrátili „*ich práva*“, tak ako to čsl. strana navrhuje vo vzťahu k verejným zamestnancom slovenskej národnosti v Maďarsku. Argumentom čsl. strany bolo, že výnimka z nariadenia o národných správach bola podmienená čl. VI Dohody, kým u verejných zamestnancov nemá oporu v dikcii Dohody a „*vec*“ považovali za vyriešenú poskytnutím sociálnej podpory. Neodmietli však nové návrhy na rokovanie.

Pokiaľ išlo o vyrovnávanie finančných sáld, na rokovaní 12. februára bolo konštatované, že bude vždy dochádzať k tomu, že niektorá strana bude mať finančné pasíva, ktoré bude potrebné uhradiť. Dohodli sa, že bude potrebné dopracovať oceňovacie smernice¹³⁴⁰ a tiež upraviť rozhodnutie ZK č. 11 k tejto

1339 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 27. 1. 1948.

1340 „Príbeh“ oceňovacích smerníc by si zaslúžil samostatnú odbornú analýzu. Bola to zložitá odborná a technicky náročná problematika, vzhľadom na šírku a rozsah hnutelného a nehnuteľného majetku, ktorý mal byť zaznamenaný pre potreby ocenenia majetku presídlencov a následného medzištátneho vyrovnania. Na definitívnych smerniciach sa ani nepodarilo dohodnúť. Všetky dohody a (medzi)dohody mali dočasný charakter. Čsl. a maďarská zložka sa líšili v pohľade na predmet oceňovania, úroveň oceňovania, stanovenie východiskového bodu oceňovania majetku aj určovania východiskového bodu

otázke. „Záturecký poukazuje na to, že členovia ZK môžu mať vplyv na vládne delegácie, ... lebo vládne delegácie nahrádzajú Zmiešanú komisiu, rozšírenú podľa čl. XI (ods. 2) Dohody a členovia ZK sú členmi vládnych delegácií“.¹³⁴¹ Zdôraznili, že členovia vládnych delegácií nerokujú o zmene Dohody, ale o vykonaní Dohody. P. Záturecký tiež uviedol, že realizáciu Dohody nemožno podmieňovať rokovaním o finančnom vyrovnaní. Politické rokovania sa podľa jeho názoru mali oddeliť od realizácie a podmienok uplatňovania Dohody, ktoré sú v kompetencii ZK. L. Bólya hovoril, že vládne rokovania, ktoré sa konajú sú politického charakteru a ZK nemôže rokovať o tej problematike, ktorú riešia vládne delegácie. Predmet vládnych rokovaní bol však dôverný, takže ZK by o nich ani nemala vedieť. K dohode o finančnej problematike nedošlo, a tak rokovania boli opäť prerušené. ZK sa potom vrátila k maďarskému návrhu o problematike národných správ v Československu. Čsl. strana považovala predložený text za zbytočný, lebo o problematike národných správ už pojednávalo rozhodnutie ZK č. 26. Odmietali účasť maďarského Zmocnenca pri rokovaní o zrušení národných správ, lebo by to bolo zasahovanie do suverenity čsl. štátu. Odmietali, aby boli poskytované pre osoby, ktorým bola rušená národná správa náhrady vo forme cenných papierov alebo by im boli vračané viazané vklady a tiež odmietali, aby čsl. štát preberal ručenie za činnosť národných správcov a prípadné majetkové zmeny alebo veci, ktoré sa dostali do rúk tretích osôb. Odmietali tiež čiastkové opatrenia, ktoré by zvýhodňovali osoby maďarskej národnosti pri náhradách, odškodnení alebo rušení národných správ. Rozhodnutie č. 26 však nebolo možné uplatniť na právnické osoby, lebo tie neboli predmetom presídľovania. Nesúhlasili tiež s tým, aby sa spory stávali súčasťou riešenia medzinárodného súdneho orgánu, majú byť riešené v občianskom konaní. Celý maďarský návrh bol čsl. stranou zásadne odmietnutý.¹³⁴² Rokovanie o národných správach pokračovalo aj 13. februára 1948 a T. Geönczeöl predložil písomne svoj referát k tejto otázke. Jeho podstatou bolo, domáhať sa pre presídľencov odškodnenia za straty, ktoré na majetku osôb maďarskej národnosti pod národnou správou na základe nariadenia č. 50/1945 Zb. n. SNR o národnej správe, spôsobili národní správcovia. Žiadal, aby zodpovednosť za takéto straty prevzal čsl. štát,

ceny majetku, spôsobu a výmenného kurzu medzi menami oboch štátov atď. Vynikajúcou orientačnou pomôckou je interné zasadanie čsl. zložky Ústrednej oceňovacej komisie z 9. 1. 1948 a najmä prejavy Ladislava Krýsla, ktoré sú súčasťou dokumentácie. (SNA, f. ZK, š. 15: Zápisnica z interného zasadania čsl. zložky Ústrednej oceňovacej komisie 9. 1. 1948 v Bratislave v hoteli Carlton.).

1341 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 12. 2. 1948.

1342 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 12. 2. 1948.

ktorý by nahradil vzniknuté škody. V prípade, že bola národná správa zisková, aby FNO tento zisk majiteľovi podniku vyplatil. Vychádzal z presvedčenia, že nariadenie (a dekrét) o národnej správe boli už platné v čase uzatvárania Dohody a čl. štát musel rátať s tým, že bude musieť tieto zisky alebo straty vyplatiť. Pretože ide o záujmy presídlencov, považoval za prirodzené, že sa na rokovaníach o týchto záležitostiach pre ochranu presídlencov bude podieľať aj maďarský Zmocnenec, ktorému to prislúcha na základe vymenených listov J. Gyöngyösiho a V. Clementisa k Dohode z 27. februára 1946. Uvádza, že podľa doterajšej praxe sa na vyúčtovaní národnej správy vedelo dohodnúť iba 10 % vlastníkov a národných správcov. Aby sa zamedzilo vyúčtovacím sporom, navrhol, aby sa tento problém riešil centrálné.¹³⁴³ Pohánka vysvetľoval, že aj keď národný správca formálne požíva takú ochranu ako verejný orgán, nestáva sa tým verejným úradníkom a štát nemôže garantovať zodpovednosť za jeho konanie. „Nariadenia obmedzujúce činnosť národného správcu majú za účel to, aby jeho hospodárenie bolo riadne, čo slúži aj záujmom presídlencov“.¹³⁴⁴ Veci národnej správy považoval za vnútornú vec ČSR, a preto nemôžu byť predmetom rokovania ZK. Spoločná úprava nie je možná, lebo v Maďarsku inštitút národnej správy neexistoval. P. Pohánka tiež uviedol, že výnos podľa hospodárenia patrí pri vyúčtovaní vlastníkovi. Podľa rozhodnutia ZK č. 26 bol národný správca povinný predložiť presídlencovi vyúčtovanie jeho podniku a ak ten s vyúčtovaním nesúhlasil, mohol sa obrátiť na súd a kým vec nebola vysporiadaná nemusel sa presídlieť. Vysvetľoval, že zisky z národných správ patria FNO, iba v tom prípade, keď bol podnik konfiškovaný. K. Berecz konštatoval, že pri každom vyúčtovaní národnej správy je zástupca FNO. Za národného správcu má byť zodpovedný orgán, ktorý ho vymenoval, teda národný výbor. P. Pohánka však vysvetľoval, že ide len o zodpovednosť disciplinárnu, nie materiálne ručenie.¹³⁴⁵ Aj člen ZK P. Zátarecký v jednej zo správ pre domáce inštitúcie konštatoval, že problém národných správ a ich zrušenia potrebuje, aby k nim čl. úrady zaujali jasné a jednoznačné stanovisko. Kedy sa majiteľ po zrušení národnej správy stáva zodpovedný za podnik, či má majiteľ nárok na ušlý zisk voči národnému správcovi alebo štátu, či vyúčtovaním

1343 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 13. 2. 1948. Referát T. Geönczeöla z 13. 2. 1946 o úprave národných správ. V referáte uvádzal, že nariadenie o národnej správe vzniklo na základe dekrétu prezidenta E Beneša č. 5, z 19. mája 1945, ktorý rátať s inštitútom národnej správy. Ten však nebol na Slovensku platný ako to v referáte uvádzal T. Geönczeöl a ani sa nariadenie SNR na tento dekrét neodkazovalo. Podobne ani smernice pražského Osídľovacieho úradu z 25. 6. 1947 sa na Slovensku neuplatňovali.

1344 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 13. 2. 1948.

1345 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 13. 2. 1948.

a náhradou škody rozumie iba zostavenie inventára alebo nahradenie počiatočného inventára. Rozhodnúť, akým spôsobom sa vyrieši problém zrušenia národnej správy „ex aequo et bono“, teda nie striktne v zmysle zákona, ale v rámci slušnosti a spravodlivosti.¹³⁴⁶

Na zasadaní 18. februára 1948 sa rokovalo o zaradení do výmeny osôb slovenskej národnosti v Maďarsku, ktoré neboli na zoznamoch na presídlenie a o vydávaní legitimácií presídlencom. Čsl. strana navrhovala, aby sa takéto osoby mohli presídliť, ak je vo vagónoch voľný priestor, po naložení riadne notifikovaných osôb. Maďarská strana predložila svoj návrh, ktorý bol už predmetom rokovania 2. decembra 1947.¹³⁴⁷ Navrhovala, aby sa zmeny a škrty v zoznamoch mohli robiť na oboch stranách hraníc. Presídľovanie by sa malo diať na základe Dohody a rozhodnutí ZK a navrhli, aby sa nepoužívalo označenie mimoriadne, lebo ide len o niekoľko sto ľudí. Presídlenie týchto osôb by malo aj spätnú platnosť a nemalo by vplyv na majetkovú a sociálnu štruktúru. Navrhli, aby sa opatrenia týkali aj osôb presídľovaných podľa čl. VIII, nie iba podľa čl. V. Podľa tohoto rozhodnutia by všetky osoby mali rovnaké práva, stanovené podľa Dohody. Rokovanie o tejto téme pokračovalo aj 19. februára 1948, stanoviská sa zblížovali, čsl. strana navrhla, aby sa tieto osoby presídľovali na trovy prijímajúceho štátu a aby sa presídľovali nad denné tempo výmeny. L. Bólya uviedol prípad z Gúty (neskôr Kolárovo), kde sa J. Gyöngyösi a V. Clementis dohodli, že dotyčné osoby sa môžu presídliť takým spôsobom, akoby boli určené na presídlenie.¹³⁴⁸ Peter Záturecký zase

1346 SNA, f. ZK, š. 9. Správa P. Zátureckého o VII. zasadaní ZK z 31. 3. 1948. Na základe dekrétu prezidenta republiky č. 108/45 Zb. z 25. októbra 1945 bol vytvorený FNO. V jeho kompetencii boli majetkovo-právne otázky – napr. spravoval majetok osôb maďarskej národnosti vysídlených do Maďarska. Úlohou fondu bolo zistiť, zabezpečiť, spravovať, udržiavať a rozdeliť konfiškovaný majetok a usporiadať všetky finančné a právne dôsledky konfiškácie. Konfiškovaný majetok fyzických a právnických osôb sa pridieval právnickým osobám a bol dočasne spravovaný prostredníctvom národných správ. Celkovo bolo hospodárenie s konfiškovaným majetkom hodnotené ako veľmi problematické. Národné výbory mnohé konfiškované majetky nechali bez národných správ a nevenovali sa dohľadu nad ich hospodárením. FNO sa síce snažil donútiť národných správcov, aby podali správu o svojej činnosti, ale ani túto časť agendy nezvládol. Vo FNO bol neporiadok v agende, nedostatočná vnútorná kontrola, časť majetkových hodnôt nebola ani účtovne zachytená, čo vytváralo podmienky pre majetkové malverzácie. Činnosť FNO sa stala aj predmetom vyšetrovania kriminálneho oddelenia Mestského veliteľstva NB v Bratislave. (SNA, f. FNO, bez čísla, Likvidácia hnutelností. Stav a odpredaj konfiškovaných hnutelností podľa dekrétu č. 108/1945 Zb. k máju 1949.)

1347 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 18. 2. 1948.

1348 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 3. 3. 1948. V takom význame bola opravená zápisnica z 19. 2. 1948.

pripomínal, že čsl. strana má právo nepresídliť osoby, ktoré nechce presídliť. Podľa L. Bólyu toto právo zaniklo, keď čsl. vláda odovzdala zoznamy osôb na presídlenie a odvtedy je to spoločná záležitosť a nemožno ho jednostranne upravovať, lebo zo zaradenia do zoznamov osobe vyplývajú osobitné práva. Československá strana bežne vyradzovala zo zoznamu osoby s väčším majetkom, ktoré chceli konfiškovať z nejakých hospodárskych, politických alebo iných dôvodov (takéto konanie vytváralo podmienky pre korupčné správanie úradníkov). Mohli však využívať situáciu tým, že vytvárali dopravné plány a zaradenie do transportov podľa vlastného uváženia a tak maďarská strana, ak nedošlo k nejakej indiskrétnosti, nemusela o takýchto prípadoch ani vedieť. Na záver predseda čsl. časti oznámil, že sa na ďalší týždeň čsl. zložka nemôže zúčastniť na rokovaníach a požiadal o odloženie rokovaní o týždeň. Maďarská strana vyslovila poľutovanie a akceptovala rozhodnutie.¹³⁴⁹

Československí delegáti si, zdalo sa, zobrali týždeň voľna na vykonanie politického prevratu. Vo februári 1948 sa udiali v Československu závažné zmeny, ktoré významný spôsobom ovplyvnili nielen vývoj na Slovensku v nasledujúcich 40 rokoch, ale aj výmenu obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom. Februárový prevrat v Československu znamenal nielen prevzatie moci do rúk komunistov, ale začlenil ho do skupiny štátov sovietskeho bloku. Silná ruka Moskvy a tlak Maďarska, prostredníctvom európskeho komunistického prostredia, boli významným elementom v zmene čsl. menšinovej politiky.¹³⁵⁰ Významnú úlohu v zmene politiky mal okrem vnútropolitického vývoja aj postoj Sovietskeho zväzu. Josif V. Stalin si neželal, aby v „jeho“ tábore dochádzalo k roztržkám medzi jednotlivými krajinami formujúceho sa komunistického bloku. Zmena bola zdôvodňovaná víťazstvom robotníckej triedy a komunistickej strany, novou geopolitickou situáciou, ale predchádzajúca menšinová politika bola čsl. komunistami naďalej označovaná ako správna a nevyhnutná.

Téza, že „víťazný február“ nič nezmenil na hlavných líniách národnostnej politiky v Československu, ktorá sa prezentovala najmä do revolúcie v roku 1989 je absolútne neopodstatnená. Komunisti oficiálne deklarovali, že sa menšinová politika nebude meniť.¹³⁵¹ Pred voľbami v roku 1948, ktoré formálne potvrdili výsledok februárového komunistického prevratu, aj tesne po nich, sa čsl. komunisti vyhýbali otvorene deklarovať akékoľvek zmeny politiky

1349 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 19. 2. 1948.

1350 Podrobnejšie o tejto problematike BARNOVSKÝ, M. *Sovietsky zväz, komunisti...*, s. 154-183.

1351 MURAŠKO, Galina P. – NOSKOVA, Albina, F. Nacionalno-territorialnyj vopros v kontekste poslevojnnyh realnostej Vostočnoj Jevropy 1945 – 1948. In *Nacionalnyj vopros v Vostočnoj Jevrope. Prošloje i nastojaščee*. Moskva : 1995, s. 242.

voči obyvateľstvu maďarskej národnosti. Séria rokovaní komunistických vodcov naznačovala, že zmeny prídu v krátkom čase (list Mátyása Rákosiho z 20. apríla 1948 vedeniu KSC, nóta zo 4. júna 1948, rokovania v Budapešti 11.- 13. júna 1948).¹³⁵²

Výmena obyvateľstva bola obnovená 3. marca 1948. V ten istý deň po 12 dňoch, teda 3. marca 1948, pokračovalo aj rokovanie Zmiešanej komisie. Maďarská časť komisie prešla transformáciou v priebehu roku 1947, kedy nastúpili do komisie komunistické kádre. Komunistický prevrat sa čl. členstva ZK, ani osadenstva zabezpečujúceho činnosť presídľovacej agendy v prvej fáze výraznejšie nedotkol. V čl. časti predstavitelia národného komunizmu (D. Okáli, V. Clementis), podobne ako v inštitúciách (J. Čech v čele Osídľovacieho úradu a Felix Vašečka v čele Fondu národnej obnovy), ktoré sa podieľali na realizácii „maďarskej politiky“, boli od začiatku ich činnosti a ZK pokračovala na oboch stranách v rovnakom zložení ako v roku 1947. ZK si politické prevraty „nevšímala“, išla v tradičnom móde, zabehanými postupmi a rituálmi.

Prerušenie výmeny obyvateľstva do marca 1948 a zmena politických podmienok sa prejavila na činnosti ČSPK. D. Okáli sa stal poverenikom vnútra a z šesťčlenného predsedníctva ČSPK a generálneho sekretariátu zostal v Budapešti iba generálny sekretár Alois Bura.¹³⁵³

Na prvých rokovaníach v marci 1948 dokončili diskusiu o návrhoch na presídlenie osôb, ktoré sa dobrovoľne, po lehote na prihlásenie, rozhodli presídliť a poverili expertov, aby dokončili prípravu uznesenia ZK k tejto otázke.¹³⁵⁴ Maďarská zložka predložila čl. zložke ZK návrh na zaradenie do kvóty pre obyvateľov, ktorí odišli z krajiny mimo výmeny obyvateľstva. Žiadali zjednodušenie dokazovania, v ktorom čl. orgány požadovali potvrdenie čl. úradu o tom, že obyvateľ maďarskej národnosti opustil ČSR a jeho nahradenie osvedčením z evidencie maďarských úradov („nyilvántartólap“). Čsl. zložka, aj po konzultácii s právnym odborom MZV, odmietala zjednodušenie konania.¹³⁵⁵ Komplikované diskusie o stanovení začiatku čl. administratívy na arbitrážnom území, vyriešila čl. strana vytvorením a doručením zoznamu

1352 BARNOVSKÝ, M. Sovietsky zväz, komunisti..., s. 166-169.

1353 BOBÁK, J. *Maďarská otázka...*, s. 95. K. Vadkertyová ho označila ako čl. pplk. Andreja Buzu (VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 331). Zjavne si ho pomyšľala z predfebruárovým poverenikom vnútra Andrejom Búzom „nestraničným sociálnym demokratom“, ktorý nastúpil na toto miesto po jesennej politickej kríze na Slovensku v roku 1947 a po februári 1948 ho nahradil na mieste povereníka D. Okáli.

1354 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z o VII. zasadania ZK z 3. 3. 1948.

1355 SNA, f. ZK, š. 13 List vedúceho právneho odboru ČSPK Alexandra Grosswirtha z 11. 3. 1948 čl. zložke ZK.

vytvorenia národných výborov, správnych komisií alebo menovania správnych komisárov v obciach južného Slovenska, ktorý mal byť považovaný za nástup čsl. administratívy na tomto území. Československá delegácia doručila najprv „kvótovej“ komisii prehľady o oslobodení obcí ČA, tie však považovali za nevýhodné pre čsl. delegáciu (posúvali termín akceptovania zmeny bydliska dopredu) a tak si vyžiadali nový zoznam, v ktorom už bolo uvedené vytvorenie adekvátneho čsl. úradu v obciach, z ktorých pochádzali odídenci do Maďarska (v závislosti od podielu menšinového obyvateľstva v obci).¹³⁵⁶ O týchto otázkach sa rokovalo aj na ďalších rokovaní ZK (aj v jej zákulisí).

Aj po obnovení výmeny v marci 1948 praktická stránka presídľovania ukázala, že pri nakladaní vagónov z ČSR do Maďarska nikdy nezostal voľný nákladný priestor, ktorý by sa dal využiť, kým pri nakladaní vagónov z Maďarska do ČSR sa to stávalo bežne. Vyplývalo to z majetkovej situácie presídľovaných osôb. Väčšinu vozňov dodávalo ČSR, keďže Maďarsko nebolo schopné pristavovať dostatok vagónov na presídľovanie.¹³⁵⁷ K problematike prepravy objemných komodít už ZK komisia prijala uznesenie z 12. júla 1947. Týkalo sa napr. možnosti presídľencov rúbať drevo a vyvážať ho.¹³⁵⁸ Ani problematike prevážania objemných komodít nedošlo v ZK k zhode a tak ich uznesenie zaviazalo informovať o tom svoje vlády.¹³⁵⁹

Ďalšia fáza rokovaní medzi československou a maďarskou stranou v problematike vojnových previnilcov pokračovala v roku 1948 a súvisela už s novou situáciou a s novými pomermi. Už v januári 1948 navrhol Okáli zaslať zoznamy vojnových previnilcov maďarskej strane a pohroziť, že ak nebudú akceptovať presídľovanie uskutočnia sa vnútorné opatrenia (konfiškujú sa im majetok a uplatnia sa voči nim predpisy o cudzincoch).¹³⁶⁰ Zbor povereníkov následne rozhodol, že od 21. januára 1948 sa konfiškujú majetok vojnových previnilcov.¹³⁶¹

Ďalšou spornou otázkou pri riešení problematiky vojnových previnilcov bolo aplikovanie rozhodnutí ZK č. 6 a 22, na základe ktorých si mohli osoby,

1356 SNA, f. ZK, š. 13 Zoznam NV, SK a SK. f.5325-69. Zoznam obcí a zriadenia verejnej správy vnútornej. P. Záturecký v rádiograme A. Gorsswirthovi z 17. februára 1948 uvádzal, že rozdiel v termínoch môže byť až pol roka (SNA, f. ZK, š. 13.).

1357 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 3. 2. 1948.

1358 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 3. 2. 1948.

1359 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 3. 2. 1948.

1360 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. Materiál Pro domo. K. Štrup k tomu poznamenal, že nemôžeme Maďarom navrhnúť presídlenie vojnových previnilcov, ak sa nerokuje ani o 5. článku mierovej zmluvy.

1361 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. Depeša Z. Procházku z 21. 1. 1948 č. 5828.

ktoré opustil svoje bydlisko dodatočne previesť svoj hnutelný majetok. Maďarská strana sa usilovala, aby sa to týkalo aj osôb, ktoré boli obžalované podľa nar. č. 33/1945 Zb. n. SNR. Tento nárok čsl. strana spochybňovala tým, že podľa tohto nariadenia nemohli byť osoby súdené ľudovým súdom v neprítomnosti, a teda nemohol im byť zamietnutý prístup pre ich hnutelnosti z dôvodu, že boli odsúdení. Rozdiel bol aj medzi osobami obvinenými podľa §§1-4 a §5, pretože obvinenie zo štátno-politických dôvodov vymenené listy z 27. februára 1946 nespomínali. Aj v tejto veci maďarská strana konštatovala zlepšenie situácie, lebo podľa ich informácií si zo 4578 namietaných osôb už 2057 osôb svoje veci zobralo. Išlo teda o 1921 osôb, ktorým bol vstup na čsl. územie zamietnutý. Maďarská strana trvala na tom, že zamietnutý môže byť iba prístup tým osobám, ktoré boli právoplatne odsúdené. K dohode nedošlo.¹³⁶² Na rokovaní ZK 11. marca 1948 boli prezentované údaje, že vstup na územie ČSR pre svoje hnutelnosti nebol povolený presídleným osobám z týchto dôvodov: 1033 osobám, ktoré odišli pred obnovením čsl. správy; 39 osobám, ktoré odišli po podpísaní Dohody; 514 osobám, ktoré boli neznáme na uvedenom mieste; 26 osobám, ktoré sa už vrátili do ČSR; 9 osoby nemeckej národnosti; 336 osoby spadajúce pod §§1-4 nar. č. 33/1945 Zb. n. SNR. Odvoz hnutelností bol povolený prostredníctvom maďarského Zmocnenca v 464 prípadoch a osobne mohli cestovať v 2057 prípadoch.¹³⁶³ Maďarská zložka sa v inej súvislosti odvolávala na ods. 3, §2 zákona č. 148/1947 Zb., podľa ktorého mali mať osoby presídľované podľa čl. I, č. V a čl. VIII rovnaké právne postavenie.¹³⁶⁴

Často diskutovaný problém vyradenia (škrtov) zo zoznamov na presídľovanie bol v roku 1948 vnímaný širšie a mohol sa už týkať aj zoznamov osôb podľa čl. V. Podľa maďarského Zmocnenca vo februári 1948 OÚ pre Slovensko hromadne zasielal informácie o vyradení osôb zo zoznamov na presídlenie a týkalo sa to často osôb, ktorým bol konfiškovaný majetok a úrady ho nechceli alebo nemohli vrátiť. Takéto majetkovo motivované úpravy zoznamov považoval za neprípustné. Zmocnenec požiadal, aby sa Osídľovací úrad pre Slovensko „zdržal“ činnosti, ktorá odporuje Dohode o výmene.¹³⁶⁵

Maďarská zložka predkladala návrh na úpravu rozhodnutí č. 6 a 22 o rozšírení okruhu osôb, ktoré by si mohli zobrať hnutelnosti zanechané v ČSR. Poukazovali, že boli niektoré osoby, ktoré sa vracali do ČSR pre hnutelný majetok zadržané čsl. bezpečnostnými zložkami. Čsl. strana argumentovala, že v rozhodnutí ZK č. 6, čl. VIII je uvedené, že sa voči takýmto osobám

1362 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 10. 3. 1948.

1363 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 11. 3. 1948.

1364 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VIII. zasadania ZK z 27. 4. 1948.

1365 SNA, f. FNO, š. 163. List úradu maďarského zmocnenca J. Čechovi zo 16. 2. 1948.

nebude otvárať trestné konanie za činy, ktoré spáchali pred príchodom na čsl. územie, ale maďarská strana vysvetľovala, že čsl. bezpečnostné orgány si to vysvetľujú tak, že môžu takom konaní pokračovať, ak už bolo začaté predtým. Maďarská zložka sa snažila dosiahnuť, aby sa mohli stratené nehnuteľnosti nahradiť inými, aby sa neuplatňoval rozhodný deň k 27. februáru, kedy boli vymenené listy k Dohode medzi ministrami. Aj oslovené čsl. úrady odmietali rozšírenie okruhu takýchto osôb. Dohoda v tejto záležitosti sa nedosiahla.¹³⁶⁶

Medzi zaujímavosti rokovania patrilo, že L. Bólya intervenoval, že čsl. bezpečnostné orgány viackrát legitimovali úradníkov Zmocnenca v Bratislave, lebo hovorili na ulici po maďarsky. Žiadal, aby bolo v tejto veci zakročené. Čsl. predseda oznámil, že preverí situáciu a tiež, že v tejto veci je potrebné obrátiť sa na Povereníctvo vnútra.¹³⁶⁷ V tom čase už bol povereníkom D. Okáli, ktorý síce bol formálne predsedom ZK, ale na zasadania ZK nechodil.

Po februári 1948 sa stalo aj riešenie problematiky návratu vojnových zajatcov ešte akútnejším. J. V. Stalin prijal 17. februára 1948 maďarskú delegáciu v čele s prezidentom Z. Tildym. Súčasťou maďarskej delegácie boli a M. Rákosi, Á. Szakasits, L. Dinnyés, E. Molnár, Péter Veres, István Dobi, Gyula Szekfű aj veľvyslanec G. M. Puškin. Hneď na začiatku rozhovoru sa premiér L. Dinnyés obrátil na Stalina s prosbou repatriovať maďarských vojnových zajatcov, začať repatriáciu v apríli a ukončiť ju do jesene roku 1948. Stalin odpovedal krátko: „choroš“¹³⁶⁸ V apríli 1948 oznamoval čsl. veľvyslanec v Maďarsku František Černý, že Sovietsky zväz začal prepúšťanie maďarských vojnových zajatcov, ktorých bude mesačne presúvať v počte asi 30 000. Žiadal o inštrukcie, ako postupovať v prípade, ak medzi navrátilcami budú Slováci.¹³⁶⁹

Aj na rokovania ZK sa venovala pozornosť otázke vojnových zajatcov. Maďarská zložka ZK predložila doplňujúci návrh na možnosť prihlasovania sa na presídlenie aj pre vojnových zajatcov. Na rokovaní 13. apríla 1948 čsl. zložka tento návrh akceptovala.¹³⁷⁰ Na ďalšom rokovaní 15. apríla 1948 sa rokovalo o možnosti, aby si osoby, ktoré boli vojnovými zajatcami, mohli vyviezť z ČSR svoje hnutelnosti. Maďarská strana mala do 31. decembra možnosť nahlasovať takéto osoby, ktoré by si svoj majetok vyviezli do 31. marca 1949, prípadne

1366 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 11. 3. 1948 a 17. 3. 1948.

1367 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 11. 3. 1948.

1368 VOLOKITINA, T. V. et al. *Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov...*, s. 684. Zápis besedy J. V. Stalina s prezidentom Vengriji Z. Tildi.

1369 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 20. Depeša z Budapešti z 1. 4. 1948.

1370 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 11. 3. 1948; SNA Bratislava, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VIII. zasadania ZK z 13. 4. 1948.

aj neskôr s povolením Maďarského presídľovacieho úradu a OÚ pre Slovensko.¹³⁷¹ Na rokovaní 20. apríla 1948 na VIII. zasadaní ZK bolo schválené rozhodnutie ZK č. 49 o cestovnom povolení pre osoby, ktoré nemohli pre vojnové zajatie previesť svoje hnutelnosti.¹³⁷²

Na rokovaní 17. marca 1948 sa pre zmenu delegácie nedohodli na uznesení o vzájomnej výmene pozemkových kníh. Maďarská zložka namietala, že tým by sa odovzdali aj údaje, ktoré sa týkajú širšieho okruhu osôb ako presídľencov. Argumentovala tým, že spisová rozluka je z maďarskej strany pripravená, ale vinou čl. strany nedošlo k ponúkaným rokovaniam.¹³⁷³ Maďarská zložka sa tiež sťažovala, že v kvótovej komisii a komisii pre sociálnu štruktúru pracuje málo čl. znalcov a nemajú náležité kompetencie, čo spôsobuje neschopnosť komisii urobiť dohodnutú prácu.¹³⁷⁴

Na rokovaní 17. marca sa diskutovalo o sociálnej výpomoci vojnovým poškodencom. V ČSR bola táto pomoc limitovaná štátnym občianstvom, kým v Maďarsku mal na ňu nárok každý poškodenec. Maďarská strana však recipročne uvažovala o zavedení administratívnej bariéry voči obyvateľom slovenskej národnosti, ak čl. strana nezmení svoj prístup k poškodencom maďarskej národnosti. Čsl. strana sa usilovala využiť situáciu a podmieňovala zmenu tým, že maďarská strana zmení svoj postoj k presídľeniu osôb nepojatých do zoznamov na presídlenie. Na tejto schôdzi sa problematika neuzavrela.¹³⁷⁵ Na rokovaní 27. apríla zase čl. strana prijatie podpory vojnovým poškodencom maďarskej národnosti podmieňovala možnosťami škrtať zo zoznamov osôb určených na presídlenie a za podporu maďarského návrhu na zachovanie celistvosti rodín.¹³⁷⁶ Ešte v apríli 1947 pripravil M. Quotidián, čl. predseda právnej znaleckej komisie „expertízu“ o možnosti škrto v zoznamoch presídľencov. Východisko jeho analýzy bolo, že čl. vláda už pred odovzdaním zoznamov osôb určených na presídlenie, v nóte z 25. augusta 1946 avizovala, že počet osôb zaradených do zoznamov je určený odhadom, ako sa ukázalo, ten bol vysoko nadsadený. Došlo k záveru, že sa bude musieť čiastočne meniť alebo sa budú musieť robiť v zoznamoch škrty, aby sa zachovala parita vysídlených osôb na oboch stranách. *„Vykonanie týchto škrto je výhradným právom československej vlády, lebo v zmysle Dohody len ona určuje, ktoré osoby*

1371 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VIII. zasadania ZK z 15. 4. 1948.

1372 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VIII. zasadania ZK z 20. 4. 1948.

1373 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 17. 3. 1948.

1374 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 17. 3. 1948.

1375 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo VII. zasadania ZK z 17. 3. 1948.

1376 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VIII. zasadania ZK z 27. 4. 1948.

*maďarskej národnosti majúce trvalé bydlisko v Československu budú z Československa presťahované a ktoré nebudú.*¹³⁷⁷

Na rokovaní 18. marca 1948 bolo prijaté rozhodnutie ZK č. 48 o vydávaní dokladov týkajúcich sa služobného pomeru verejných zamestnancov. Bolo to jediné rozhodnutie, ktoré Zmiešaná komisia prijala od januára 1948 aj počas celého VII. zasadania. V tom čase sa problémom prisídlencov zaoberala aj čl. vláda. Na rokovaní 19. marca 1948 rokovala o vládnom nariadení, ktoré sa týkalo majetku osôb presťahovaných do Maďarska v rámci výmeny obyvateľstva. Osnova bola pripravená na OÚ v Bratislave a bola prerokovaná v medzirezortnom ministerskom konaní, v komisii pre vnútorné osídľovanie pri Ministerstve vnútra (ešte 1. decembra 1947) a odporúčaná legislatívnou radou úradu predsedníctva vlády. Do dôvodovej správy bolo doplnené, že v pohraničí nemajú byť osídľované osoby štátne nespôhlivé alebo osoby nevyhovujúce z hľadiska štátnej obrany.¹³⁷⁸

Vládne nariadenie z 19. marca 1948 malo byť vykonávacím nariadením k zákonu č. 148/1947 Zb. z 11. júla 1947 k uskutočneniu Dohody o výmene obyvateľstva a zákonu č. 75/1946 Zb. z 12. apríla 1946 o poskytovaní hospodárskych a právnych úľav krajanom vracajúcim sa do vlasti, najmä z Maďarska. Nariadenie vychádzalo z konštrukcie, že majetok presťahovaných Maďarov je nepriateľským majetkom skonfiškovaným podľa príslušných konfiškačných predpisov.¹³⁷⁹ Nariadenie malo byť v súlade s všeobecnými záujmami osídľovacej politiky. Vzťahovalo sa na majetok osôb presťahovaných do Maďarska v rámci výmeny obyvateľstva. Majetok sa spravoval oddelene od ostatného konfiškovaného majetku (§2, ods. 1 zákona č. 148/1947 Zb.) Podkladom pre zistenie majetku presťahovaných Maďarov bol čl. X. Dohody a rozhodnutia zmiešanej komisie č. 23, 31, 32, 41 a 47.

Z tohto majetku sa poskytovala náhrada oprávneným prisťahovalcom, Čechom a Slovákom podľa zákona č. 75/1946 Zb. Hodnotu náhrady určoval OÚ na základe súpisu majetku zanechaného v Maďarsku. Náhrada sa poskytovala zásadne z majetku zanechaného Maďarmi presťahovanými do Maďarska. Cieľom bolo aj pre tých prisídlencov, ktorí mali malé výmery pôdy vytvoriť sebestačné hospodárstvo. Náhrada pôdy nemohla presahovať 50 ha.

1377 SNA, f. ZK, š. 1 Materiál pripravený M. Quotidiánom o škrtoch v zoznamoch z apríla 1947.

1378 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 715. Vládne nariadenie o majetku, ktoré zanechali v Československej republike osoby presťahované do Maďarska podľa československo-maďarskej dohody o výmene obyvateľstva.

1379 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 715. Vládne nariadenie o majetku, ktoré zanechali v Československej republike...

Náhrada mohla byť výnimočne pridelená aj v iných hodnotách. Vychádzalo sa z predpokladu, že v praxi nebolo možné prideľovať majetok úplne totožný so zanechaným majetkom a dochádzalo aj k rozdielom napr. v bonite pôdy, vzdialenosti od mesta, železničnej stanice a pod.¹³⁸⁰ Vládne nariadenie počítalo s výnimkami aj v prípade, že boli presťahovaní do Čiech, kde nebola pôda po presídlených Maďaroch.

Nariadenie obsahovalo aj ustanovenie, že zvyšok majetku, ktorý sa nepri-delí presídlencom z Maďarska, bude možné prideľiť aj iným presídlencom. Úprava poľnohospodárskej pôdy bola podriadená tomu, že sa už v tom čase očakávali ďalšie zásahy do vlastníctva pôdy (výkup pôdy nad istú výmeru), nebola ukončená nová pozemková reforma a uplatňovanie zákona č. 142/1947 Zb. o revízii prvej pozemkovej reformy.

Pri prideľovaní majetku medzi oprávnenými osobami na pridelenie majetku boli aj tí, ktorí v Maďarsku nezanechali žiadny majetok. Zo zostávajúceho majetku mohli dostať prídel, nesmelo to však byť na úkor presídlencom, ktorí v Maďarsku zanechali majetok. Majetok mohli dostať iba za úhradu.¹³⁸¹ Ak by nebol rozdelený všetok majetok, mohol byť prednostne pridelený ďalším presídlencom zo zahraničia. Zvyšný nerozdelený majetok mohol byť štátom ponúknutý do dražby, z voľnej ruky alebo s nim mohlo byť aj ináč naložené.¹³⁸² Vzhľadom na to, že presídľovanie už začalo a v niektorých prípadoch nebolo možné ubytovanie presídľovaných osôb v dohodových domoch, bol vytvorený inštitút dočasného užívania jednotlivých majetkových podstát z majetku presťahovaných Maďarov.¹³⁸³

Spravovaním majetku, ktorý nechali Maďari na Slovensku bol poverený Osídľovací úrad pre Slovensko a Fond národnej obnovy v Bratislave. V dôvodovej správe sa tiež konštatovalo, že majetok presťahovaných Maďarov bol v niektorých prípadoch, ešte pred uskutočňovaním presídľovania konfiškovaný a pridelený neoprávneným prídelcom v §12 nariadenia, zároveň však konštatovala, že ani v týchto prípadoch nie je v záujme osídľovacej politiky

1380 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 715. Vládne nariadenie o majetku, ktoré zanechali v Československej republike ...

1381 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 715. Vládne nariadenie o majetku, ktoré zanechali v Československej republike...

1382 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 715. Referát legislatívneho odboru úradu predsedníctva vlády, č. 300859/48.

1383 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 715. Vládne nariadenie o majetku, ktoré zanechali v Československej republike ...

takéto prídely terajším nájomcom odoberať.¹³⁸⁴ Išlo predovšetkým o osoby „s prednostným právom“ (účastníci odboja), ktoré sa k takémuto majetku dostali podľa zákona č. 255/1946 Zb. alebo zákona č. 164/1946 Zb. Tento odsek sa do vládneho nariadenia dostal na podnet ministerstva národnej obrany a jeho pripomienok formulovaných v liste z 3. marca 1948.¹³⁸⁵

Za zaujímavú a vážnu, z hľadiska česko-slovenských vzťahov, pokladáme výhradu úradu predsedníctva vlády, že podľa nariadenia sa Poverenictvo poľnohospodárstva a pozemkovej reformy kladie na úroveň ministerstva poľnohospodárstva, čo považuje za nevhodné. Navrhovali do nariadenia dodať, že poverenictvo sa riadi rozhodnutiami a smernicami ministerstva poľnohospodárstva.¹³⁸⁶

Nevyjasnené zostávali naďalej aj otázky postupu voči vojnovým prevínilcom. Po konzultácii s ministrom J. Masarykom 20. marca 1948, vedúci VI. právneho odboru Z. Procházka zaslal Osídľovaciemu úradu 22. marca usmernenie. Konštatoval, že ak čl. VIII Dohody výslovne neudeluje výhody osobám zaradeným na presídlenie podľa §5 nariadenia SNR, tak výklad rozhodnutia ZK č. 7 nie je možné považovať za porušenie Dohody, ale za jeho upresnenie a interpretáciu toho, že sa ZK zhodla na tom, že tieto výhody nie je možné „*tzv. vojnovým zločincom*“ poskytnúť. „*To je stanovisko právne.*“ Ako sa ďalej v liste OÚ uvádzalo, je potrebné zvážiť faktické okolnosti a to, že pre odpor maďarských úradov nebola dosiaľ presídlená ani jedna osoba podľa §5 nariadenia SNR a všetko úsilie o ich vysídlenie skončilo na odpore maďarskej strany. Ak by sa vyhovel maďarskému návrhu na novelizáciu, otvorilo by to dvere pre ďalšie sťažnosti za už porušené „práva“. Ministerstvo navrhlo súhlasiť s novelizáciou v tom prípade, ak by sa Maďarsko zaviazalo, že príjme 1000 osôb podľa §5 nariadenia SNR a výhody by sa vzťahovali iba na osoby uvedené v zozname (z textu nie je jasné, či zoznamu 1000 osôb alebo z celkového zoznamu, lebo v ňom bolo viac ako tisíc osôb podľa §5). Stanovisko právneho odboru končilo vetou. „*Kdyby Maďari návrh posledního odstavce přijali, což je ovšem pochybné, musili by jsme malým válečným zločincům sice vrátiti zaplacené daně, to však by bylo malou obětí proti výhodě, že bychom se zbavili*

1384 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 715. Vládne nariadenie o majetku, ktoré zanechali v Československej republike ...

1385 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 715. List Ministerstva národnej obrany z 3. 3. 1948 podpísaný gen.just. Dr. Wintersteinom.

1386 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 715. List úradu predsedníctva vlády Ministerstvu vnútra z 9. 1. 1948 podpísal za predsedu vlády dr. P. Körbel (ref. Dr. Plachý) č. 306056/47.

*dalších 1000 osob.*¹³⁸⁷ Podstatné bolo, že presídľovanie vojnových previnilcov naďalej stagnovalo.

3.6.2 VIII. zasadanie Zmiešanej komisie a komunistické riešenia výmeny obyvateľstva

VIII. zasadanie ZK začalo 13. apríla 1948. Zloženie ZK sa nemenilo, zúčastnili sa na ňom P. Pohánka a P. Záturecký za čsl. zložku a L. Bólya, T. Geöczeöl a L. Trocsányi za maďarskú zložku. Po dohode s maďarskou zložkou sa mali rokovania konať tri dni v týždni, na ktoré prichádzali členovia ZK do Budapešti spoločným autom, ktoré im zabezpečoval OÚ.¹³⁸⁸ Zasadanie plynule nadviazalo na bratislavské rokovanie. L. Bólya formálne privítal čsl. zložku v mene maďarských vládnych činiteľov, maďarskej presídľovacej komisie a maďarskej zložky ZK a vyjadril nádej na konštruktívne rokovania.¹³⁸⁹ Československý zástupca navrhol, aby sa rokovalo o problematike: pohonných hmôt, prístavovania vagónov, transfer poistiek, obmedzení prevozu objemných nehnuteľností. Maďarská strana navrhovala rokovať o: sociálnej výpomoci, problematike vojnových poškodencov, problematike vojnových zajatcov, malých vojnových previnilcov, transfere hnutelností, vystavovaní preukazov presídlencom a zmene rozhodnutia č. 39.¹³⁹⁰ Už z toho je vidieť, že záujmy jednotlivých strán boli rozdielne a podľa toho preferovali rokovanie o problémoch, ktoré považovali za najakútnejšie.

V rámci avizovania kompromisov maďarská zložka uviedla, že nemôže upustiť od požiadaviek pri presídľovaní osôb, ktoré neboli uvedené v zoznamoch na presídlenie, ale ak by čsl. strana bola ústretová pri problematike vojnových poškodencov, maďarská strana bola ochotná upustiť od vyplácania náhrad pre verejných zamestnancov z medzivojnovej ČSR a od požiadavky, aby sa sociálna výpomoc vyplácala od dňa prepustenia. Pri presídľovaní osôb mimo zoznamu presídľencov bol pre čsl. stranu problém v tom, že ak by sa počítali do sociálnej a majetkovej štruktúry, podľa slov P. Pohánku, by z ČSR nebolo skoro možné presídľovať majetné osoby.¹³⁹¹ Bólya na rokovaní ZK 21. apríla osobitne zdôraznil, že pre maďarských politických činiteľov, ktorí podporujú výmenu obyvateľstva, je otázka odškodnenia za vojnové

1387 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 137. Stanovisko VI. odboru MZV. Provádní rozhodnutí SK č. 7..., 22. 3. 1948.

1388 SNA, f. ZK, š. 9. List P. Zátureckého z 8. 4. 1948 predsedovi OÚ J. Čechovi.

1389 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VIII. zasadania ZK z 13. 4. 1948.

1390 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VIII. zasadania ZK z 13. 4. 1948.

1391 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VIII. zasadania ZK z 13. 4. 1948.

škody a záležitosť sociálnej podpory pre verejných zamestnancov veľmi dôležitá a vyzval čl. stranu na urýchléné predloženie stanoviska k týmto otázkam.¹³⁹²

Na rokovaní ZK 14. apríla 1948 sa rokovalo aj o problematike zachovania celistvosti presídľovaných rodín a presídľovaní hláv rodín, ktoré neboli prihlásené na presídlenie. Tento problém sa riešil aj v §§17 a 20 Piešťanského protokolu, s tým, že by museli byť, pokiaľ ide o presídlenie z Maďarska slovenskej národnosti a z ČSR maďarskej národnosti. Na rokovaní 14. apríla čl. zložka navrhovala, aby sa stanovilo, že ak sa prihlásila na presídlenie iba hlava rodiny, môžu sa presídliť aj manželka a deti, ak chcú. Ak sa prihlásili rodinní príslušníci, môže sa presídliť aj hlava rodiny. V tomto zmysle navrhovali úpravu §12 Piešťanského protokolu (prihláška na presídlenie mala platiť aj pre nerozvedenú manželku a deti do 18 rokov, aj keď neboli prihlásení na presídlenie).¹³⁹³ Rodinnej problematike sa začínalo venovať čoraz viac pozornosti a ukazovalo sa, najmä po skončení výmeny obyvateľstva, že rozdelenie rodín a starostlivosť o starých sa stávali významnou sociálnou otázkou, ktorá sa vytvorila v dôsledku výmeny obyvateľstva. Aj v predchádzajúcich obdobiach sa riešili rodinné problémy, ale skôr sa objavovali problémy s návratom maloletých do pôvodnej krajiny v prípade rozvedených či neúplných rodín alebo problémov s deťmi, ktoré sa z nejakých dôvodov ocitli v druhej krajine. Najzávažnejšou problematikou v čase realizácie výmeny obyvateľstva sa však ukazovala problematika starých a chorých. Názory na túto problematiku prezentovala maďarská zložka v liste o vystaňovaní osôb viac ako 65 ročných zo 14. apríla 1948.¹³⁹⁴ Československá zložka na list o presídľovaní viac ako 65 ročných odpovedala až 8. júna 1948.¹³⁹⁵

Na rokovaní ZK 20. apríla 1948 sa už rokovalo o textácii rozhodnutia, ktoré by umožnilo scelovanie rodín. Spor bol predovšetkým o určenie povinnosti sa presídliť v niektorých prípadoch. Československá strana bola napr. ochotná upustiť od presídlenia rodiny, ak jej „hlava“ nebola určená na presídlenie a rodina sa nechcela presťahovať, OÚ nemal mať voči tomu námietky a osoba by bola nahradená v dopravnom pláne inou notifikovanou osobou.¹³⁹⁶ To sa však nemalo týkať osôb zaradených na presídlenie podľa čl. VIII Dohody. To bolo dosť podmienok, s nevypočítateľným riešením, najmä v prípade stanoviska Osídľovacieho úradu a určenia inej osoby na presídlenie.

1392 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VIII. zasadania ZK z 21. 4. 1948.

1393 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VIII. zasadania ZK z 15. 4. 1948.

1394 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VIII. zasadania ZK z 14. 4. 1948.

1395 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z IX. zasadania ZK z 8. 6. 1948.

1396 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VIII. zasadania ZK z 20. 4. 1948.

Na rokovaní 14. apríla 1948 sa diskutovalo aj o problematike dvojitého zaradenia niektorých osôb do zoznamov na presídlenie. Išlo o čl. zoznamy podľa čl. V alebo čl. VIII Dohody, v ktorých sa ocitli tie isté osoby. Stanovisko čl. zložky bolo, že o konečnom zaradení rozhodne výrokom súd, a preto je dôležité právo pre Osídľovací úrad uskutočňovať škrty v zoznamoch presídlencom. Maďarská zložka navrhla, že predloží zoznam osôb, ktoré sú zaradené v oboch zoznamoch.¹³⁹⁷ Problémy sa objavovali najmä pri osobách, ktoré mali byť na základe Dodatku k Dohode dodatočne zaradené do zoznamov presídlencom podľa čl. I alebo čl. V Dohody, hoci sa už pred účinnosťou Dohody presťahovali do druhej krajiny. V ČSR to bolo spôsobené tým, že niektoré osoby, napriek tomu, že sa presťahovali do Maďarska, boli vedené v ČSR v evidencii obyvateľstva. V Maďarsku problémy súviseli s obdobím nyilasovského režimu, kedy maďarská administratíva nefungovala, dôsledne sa nevedla evidencia obyvateľstva a neboli k dispozícii úradné spisy. Československá strana sa snažila spochybníť aj majetkové nároky takýchto osôb, zaradených dodatočne do výmeny podľa čl. V, teda Maďarov, ktorí opustili ČSR mimo rámca riadnej výmeny. Maďarská strana naopak zdôrazňovala, že pri vládnych rokovaníach, vrátane Piešťanského protokolu nebolo sporu o tom, že aj takéto osoby majú mať všetky práva ako osoby zaradené do výmeny na základe predložených zoznamov.¹³⁹⁸ Československá zložka však, ešte na základe listu z 19. novembra 1947 od Z. Procházku, zmenila stanovisko a prezentovala negatívny postoj k prevážaniu majetku pre dodatočne zapísané osoby. Na urgenciu u samotného Z. Procházku, či majú zotrvať v negatívnom postoji im oznámil, že musí v korešpondencii zistiť, prečo stanovisko zmenil.¹³⁹⁹ Rokovania o týchto otázkach mali ďalej pokračovať.

Na rokovaní ZK sa rokovalo o maďarskom návrhu upraviť rozhodnutie ZK č. 7, ktoré pojednávalo aj o odpustení poplatkov, daní atď. u osôb zaradených na presídlenie. Ako uviedol na zasadaní maďarský znalec L. Hollós, v praxi dochádzalo k porušovaniu tohto rozhodnutia o výbere daní. V Maďarsku bolo prijaté 30. septembra 1946 nariadenie ministerstva financií adresované finančným riaditeľstvám, ktoré usmerňovalo túto agendu. Na Slovensku OÚ

1397 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VIII. zasadania ZK z 14. 4. 1948.

1398 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VIII. zasadania ZK z 21. 4. 1948.

1399 SNA, f. ZK, š. 13. Rádiogram P. Pohánku z 20. 4. 1948 na MZV; List P. Pohánku z 12. 6. 1948. Dôvodom bolo, že sa obával, že by nastali problémy s ich majetkom, pretože ten bol v mnohých prípadoch konfiškovaný a daný pod národnú správu. Formálne argumentoval tým, že táto otázka nie je jednoznačne vysvetlená v §19 a 21 Piešťanského protokolu. (SNA, f. ZK, š. 13 List vedúceho právneho odboru ČSPK A. Grosswirtha z 11. 3. 1948 čl. zložke ZK).

pre Slovensko vydal patričnú smernicu až 12. júla 1947. Z toho maďarská strana usudzovala, že sa dane od obyvateľov maďarskej národnosti vyberali. Proti vyberaniu daní však bolo podaných iba 20 sťažností, čo však maďarská strana nepovažovala za relevantné. Československá strana to nevidela ako problém a v tom sa s maďarskou zhodovali, že výber daní obsahoval v sebe možnosti, ako štát môže vrátiť neoprávnené vybrané dane, bez ohľadu na národnosť. Maďarská strana sa však domnievala, že by sa to malo riešiť úpravou rozhodnutia ZK č. 7, s osobitnou úpravou pre presídlencov. Čsl. strana vzhľadom k mnohým nejasnostiam navrhla rokovanie o tejto veci odložiť.¹⁴⁰⁰ Podporu rozšírenia rozhodnutia ZK č. 7 aj na osoby vysídľované podľa čl. VIII Dohody podmieňovala súhlasom maďarskej strany s vysídlením 1000 osôb podľa tohto článku.¹⁴⁰¹

Na rokovaní 10. mája 1948 o bytových otázkach predložila maďarská strana návrh, aby presídlencov podľa čl. I, V, a VIII dohody nemohli „až do ich presídlenia deložovať ani z toho dôvodu, že boli prihlásené alebo určené na presídlenie ani z dôvodu ich národnostnej príslušnosti.“ Čsl. strana nesúhlasila so zaradením osôb určených na presídlenie podľa čl. VIII Dohody medzi takto zvýhodnených a navrhovala, aby bolo vypustené slovo „ani“ z textu, aby nevznikal dojem, že sú možné aj iné dôvody, ktoré by bránili deložovaniu. Obe strany trvali na svojej formulácii a k dohode nedošlo.¹⁴⁰²

Na poslednom, 13. rokovaní VIII. zasadania ZK 11. mája 1948 v Budapešti prijala ZK uznesenie č. 22, ktorým sa navýšil počet dôverníkov, ktorých úlohou bolo pripraviť podmienky pre presídľovanie v novom bydlisku o 250. Československá strana informovala, že je ochotná podporiť prijatie uznesení o pomoci vojnovým poškodencom, sociálnej pomoci verejným zamestnancom a o zachovaní celistvosti rodín, ak maďarská strana ustúpi z výhrad pri presídľovaní osôb neprihlásených a neurčených na presídlenie. Výsledkom rokovania bolo prijatie rozhodnutia ZK č. 50 o zachovaní celistvosti rodín. Predseda maďarskej zložky ukončil rokovanie VIII. zasadania a vyjadril poľutovanie, že dosiahli málo pozitívnych výsledkov.¹⁴⁰³

1400 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VIII. zasadania ZK z 22. 4. 1948.

1401 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VIII. zasadania ZK z 27. 4. 1948.

1402 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VIII. zasadania ZK z 10. 5. 1948.

1403 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z VIII. zasadania ZK z 11. 5. 1948.

Rozhodnutie ZK č. 50 o zachovaní celistvosti rodín pri presídľovaní

Prijaté 11. mája 1948 v Budapešti

Popis: Rozhodnutie určovalo, že počet presídľujúcich sa osôb sa môže meniť v závislosti od prirodzeného pohybu obyvateľstva. Stanovilo podmienky pre presídľovanie rodín v prípade smrti, narodenia, uzavretia alebo rozvodu manželstva.

Zdroj: VOÚS, 1948, čiastka 16-17, s. 141-142.

IX. zasadanie Zmiešanej komisie pokračovalo rokovaniami 24. mája 1948 v Bratislave. Zloženie ZK zostalo ako pri predchádzajúcom zasadaní. (Pohánka, Záturecký – Bólya, Zsolt, Geönczeöl, Trocsányi). Ani to, že v oboch krajinách už diktovali podmienky vnútornej aj zahraničnej politiky komunistickí lídri, nič nezmenilo na tom, že rozdielne názory na otázky výmeny obyvateľstva pretrvávali.

V júni 1948 vyslala maďarská strana na rokovanie so slovenským poverenctvom financií pracovníka maďarského ministerstva sociálnej starostlivosti Kenéza, ktorý mal prerokovať problematiku vojnových poškodencov s partnermi na Slovensku.¹⁴⁰⁴ Na rokovaní ZK 9. júna 1948 predložil P. Pohánka návrh čl. strany, že je ochotná vyriešiť problém vojnových poškodencov opatrením čl. vlády, mimo rokovania ZK, aby aj obyvatelia maďarskej národnosti mohli dostať náhrady za vojnové škody. Podmienil to tým, že by maďarská strana akceptovala a súhlasila s prijatím uznesenia o presídlení osôb, ktoré neboli zapísané v zoznamoch na presídlenie. Zdôvodnil to aj tým, že ani Dohoda ani Dodatokový protokol o odškodňovaní vojnových škôd nepojednáva. Maďarská strana sa začala zaujímať, či sa to bude týkať všetkého obyvateľstva maďarskej národnosti alebo len presídľencov a nechcela akceptovať, že tento problém nepatrí do pôsobnosti ZK, lebo už o ňom rokovala a čl. strana nemala voči tomu výhrady. Československý návrh neprijala. Pri hlasovaní, či problematika patrí do pôsobnosti ZK nedospeli členovia ZK k spoločnému názoru.¹⁴⁰⁵

Stálym problémom v komunikácii súčastí ZK boli praktické otázky vysídľovania, ktoré môžeme označiť ako spory o kvótu. Kvôli „*chaotickým pomerom*“ sa výmena obyvateľstva od 18. mája 1948 neuskutočňovala.¹⁴⁰⁶ Obe strany, ako už bolo uvedené, si navzájom spochybňovali predovšetkým osoby, ktoré

1404 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z IX. zasadania ZK z 8. 6. 1948.

1405 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z IX. zasadania ZK z 9. 6. 1948.

1406 SNA, f. ZK, š. 13. List generálneho sekretára ČSPK pplk. Aloisa Buru z 21. 5. 1948 D. Okálimu.

boli zaradené do čl. I a čl. V výmeny obyvateľstva na základe dodatkového zoznamu, teda osôb, ktoré sa presídlili samostatne, ale mali byť zarátané nielen zo štatistických, ale aj praktických dôvodov (napr. prevoz hnutelností) do výmeny obyvateľstva. Rozdielne vnímané a štatisticky vyhodnocované údaje znamenali rozdielnu interpretáciu salda výmeny (kto presídlil viac, a teda mal by prijať ďalších presídlencov). Údaje z maďarskej strany boli navyše problematizované aj tým, že maďarské úrady trvali na dodržiavaní recipročnej a vyrovnanej majetkovej a sociálnej štruktúry. Túto snahu o paritné vysídľovanie považovala čsl. strana za hlavný dôvod brzdenia výmeny obyvateľstva. D. Okáli upozorňoval, že snaha o paritu nemá oporu v žiadnom z predpisov a žiadal, aby od nej maďarská strana ustúpila. Pred ďalším prerušením výmeny maďarskou stranou D. Okáli predložil pohľad čsl. strany, z ktorej mu jednoznačne vychádzalo, že pozitívne saldo vo výmene je na strane čsl. strany (že z Maďarska sa vysídlilo do ČSR viac Slovákov ako Maďarov z ČSR do Maďarska. K 8. máju 1948 bolo podľa jeho údajov presídlených: z Maďarska do ČSR 60 062 osôb¹⁴⁰⁷ (namietaných bolo 13 884 z tých, ktorí sa presídlili mimo organizovanej výmeny) a z ČSR do Maďarska 44 777 osôb¹⁴⁰⁸ (namietaných bolo 8286). Pozitívne saldo v prospech ČSR bolo 15 258 osôb (Pri odpočítaní namietaných osôb 9697 osôb). Pri porovnaní všetkých kategórii podľa čsl. údajov, namietaných osôb, aj nesporne akceptovaných osôb, pozitívne saldo vychádzalo v prospech ČSR. Preto D. Okáli žiadal maďarskú stranu, aby ustúpila od dožadovania sa parity pokiaľ ide o kvótu a aby túto otázku Zmiešaná komisia „*konečne usporiadala*“¹⁴⁰⁹

Československá zložka odovzdala 24. mája 1948 na zasadaní ZK maďarskej zložke návrh na presídľovanie osôb podľa čl. VIII (druhej vety – vysídlenie previnilcov podľa §5 nariadenia SNR) Dohody. Maďarská zložka odovzdala čsl. zložke 24. mája 1948 sťažnosť na deložovanie na základe už dávnejšie vydaných konfiškačných rozhodnutí.¹⁴¹⁰ Aj v tomto prípade obe zložky predložili rozdielne návrhy na predmet rokovania, v podstate zhodné s tými na predchádzajúcom rokovaní, keďže väčšinu nastolených otázok sa nedarilo vyriešiť

1407 V jednosmerných transportoch bolo presídlených 21 943 osôb, v dvojsmerných 28551 osôb, Podľa Dodatku k čl. I (mimo výmeny) 8011, podľa rozhodnutia ZK č. 47 (osoby prihlásené, ktoré odišli samostatne) 1566. (SNA, f. ZK, š. 13. List D. Okáliho z 1. 6. 1948 maďarskej zložke ZK.)

1408 Dvojsmernými transportmi 35 898 osôb, podľa Dodatku k čl. V 8279 osôb, podľa rozhodnutia ZK č. 47 600 osôb. (SNA, f. ZK, š. 13. List D. Okáliho z 1. 6. 1948 maďarskej zložke ZK.)

1409 SNA, f. ZK, š. 13. List D. Okáliho z 1. 6. 1948 maďarskej zložke ZK.

1410 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z IX. zasadania ZK z 24. 5. 1948.

pre rozdielne názory na problematiku. Takto to obsahovali oficiálne verzie zápisníc, ktoré boli vždy pripravované v slovenskej a v maďarskej verzii a na začiatku každého ďalšieho rokovania ZK boli schvaľované. Z diplomatického hľadiska boli relatívne neutrálne, potvrdzovali dohodnuté formulácie alebo konštatovali rozdielne názory oboch strán. Už v správe o rokovaní VII. zasadanie Zmiešanej komisie z marca 1948 sekretár čsl. zložky Zmiešanej komisie P. Záturecký uvádzal, že pracovníci OÚ robia neuvážené kroky, deložujú presídlencov z ich bytov, ktoré nie sú nadrozmerné, vrátane ľudí, ktorí sú zamestnaní a ani neboli ešte zaradení do transportu.¹⁴¹¹ V správe o VIII. zasadaní ZK však v správe „pro domo“ jej autor P. Záturecký exaktne uvádzal: „*Pozíciu československej zložky Zmiešanej komisie oslabujú prípady deložovania presídlencov, uvalovania národných správ na majetky presídlencov a konfiškácia majetku presídlencov, ktoré dávajú podnet k početným a často oprávneným sťažnostiam maďarskej zložky. Stáva sa, že Osídľovací úrad nevie u miestnych administratívnych úradov zjednať nápravu a pokúša sa vec riešiť tak, že poškodeného Maďara mieni škrtnúť z presídleneckých zoznamov.*“¹⁴¹²

Škrty zo zoznamov na presídlenie sa stali na oboch stranách významnou súčasťou presídľovacej politiky. Predmetom sporu bolo, kto môže robiť škrty zo zoznamov Slovákov, najmä keď sa Slováci začali až hrozivo hromadne odhlasovať z presídlenia, prípadne nenastupovali vo významnom počte do pripravovaných transportov. Čsl. strana odmietala, aby tieto škrty realizovala Maďarská presídľovacia komisia, ktorá si vytvárala depozitár informácií o osobách prihlásených na presídlenie a spravovala aj zoznamy, ktoré prostredníctvom československej vlády dodala ČSPK. Československé orgány na jednej strane uznávali dobrovoľnosť pri presídľovaní Slovákov z Maďarska, ale zároveň sa snažili prijať opatrenia, aby zoznamy boli akceptované v tej podobe, ako boli odovzdané. Z praktických dôvodov sa obávali, aby maďarská strana odhlášky nevyužila na zníženie počtu osôb, ktoré mohla čsl. strana určiť na presídlenie podľa čl. V Dohody. Tieto úvahy však postupne stratili zmysel a nahradili ich hádky o kvóty, plnenie a dodržiavanie „parity“ a sociálnej a majetkovej štruktúry presídľovaného obyvateľstva. V tejto fáze teda u presídľovaných Slovákov z Maďarska „škrty“ zo zoznamov strácali praktický význam, aký mali na začiatku výmeny obyvateľstva. Navyše problémy sa presunuli aj do sledovania ďalších kategórií presídľovania, ktoré vznikli na základe sledovania presídlencov podľa toho, na základe akého rozhodnutia ZK sa presídľovali. V prvých obdobiach to boli tzv. osmičkári, neskôr štyridsiatkári, nemajetné osoby Slovákov z Maďarska (inteligencia...) presídľovaní

1411 SNA, f. ZK, š. 9. Správa P. Zátureckého o VII. zasadaní ZK z 31. 3. 1948.

1412 SNA, f. ZK, š. 9. Správa P. Zátureckého o VIII. zasadaní ZK z 18. 5. 1948.

jednostranne na základe rozhodnutí ZK č. 8 a 40, ale tiež baníci premiestňovaní na základe rozhodnutia ZK č. 1. Novou kategóriou boli osoby podľa rozhodnutia ZK č. 47, teda presídlenci, ktorí síce boli v zoznamoch na výmenu obyvateľstva, ale odišli z krajiny samostatne, mimo výmeny obyvateľstva. Kategóriu osobitne sledovanou, najmä po nástupe komunistických režimov, boli vojnoví zajatci, ktorých status bol ošetrený rozhodnutím ZK č. 56. Novou kategóriou boli osoby, ktoré neboli v zoznamoch na presídlenie, prejavili však vôľu presídlieť sa, režimisti, a dialo sa tak na základe osobitného režimu na presídlenie (rozhodnutie ZK č. 57).¹⁴¹³ Netreba zabúdať aj na skutočnosť, že najmä v čase sporov o zameraní a rozsahu výmeny obyvateľstva, v časti slovenskej politickej reprezentácie existovali úvahy, že výmena obyvateľstva by mala byť povinná pre všetko obyvateľstvo slovenskej národnosti v Maďarsku a maďarskej národnosti v ČSR a dôsledkom takého presídlenia by bolo, že by sa potom jednotlivé štáty dezinteresovali o osud zvyškov etnika, ktoré by odmietlo presídlenie. Predpokladala sa ich úplná asimilácia, bez možnosti dožadovať sa národnostných práv. Od začiatku sa ukazovalo, že takéto riešenie by narazilo jednak na medzinárodnú kritiku z hľadiska ľudských a občianskych práv, ale aj na praktické problémy určovania etnicity, vyplývajúce aj z demografických a štatistických dôvodov, či praktických ľudských problémov etnickej zmiešanosti obyvateľstva a množstva etnicky zmiešaných rodín. Vo vzťahu k maďarskému obyvateľstvu sa riešenia koncentrovali do myšlienky jednostranného transferu pre mierovou konferenciou v Paríži a v komunistickej politike do princípu „nezainteresovanosti“ o menšiny v 50. rokoch, ktorá z hľadiska ČSR bola výrazne akceptovaná. Maďarská politika aj princíp „nezainteresovanosti v 50. rokoch aplikovala vlažne a aj občasne intenzívne intervenovala v menšinových záležitostiach v Československu.

V Maďarsku bola šírka dôvodov, prečo bolo potrebné meniť zoznamy (škrty) pomerne rozsiahla, ale spoločným menovateľom bola snaha evidovanejšieho zmeniť svoj status presídlenca. Najdôležitejším dôvodom bolo predloženie doby, ktorá nastala od prihlásenia na presídlenie. Tá bola neúnosná,

1413 OÚ na Slovensku už vo februári 1947 navrhol Povereníctvu vnútra, aby vydalo pokyn pre okresné národné výbory, aby rešpektovali individuálnu snahu obyvateľov a umožnili obyvateľom maďarskej národnosti vysťahovať sa do Maďarska alebo aj iných krajín, či zámoria. Mali im vydať povolenie na základe žiadosti, ktorá by bola doložená potvrdeniami od miestnych orgánov o vlastníctve majetku, daňových orgánov a vyjadrením miestnej stanice NB. Po vyjadrení OÚ, či nemá námietky z hľadiska Dohody o výmene obyvateľstva by bola žiadosť odoslaná na VII. odbor PV, ktorý by vydal súhlas na jednorazové prekročenie hraníc. Osoby by si mohli so sebou vziať „zvršky“ a nevyhnutné zásoby podľa inštrukcií Povereníctva výživy. (SNA, f. ZK, š. 6. List predsedu OÚ J. Čecha z 11. 2. 1946 Povereníctvu vnútra.)

spôsobovala prihláseným problémy. Väčšina prihlásených na presídlenie boli roľníci a zber úrody, založenie novej úrody boli reálne problémy, ktoré nastali, keď plánované presídlenie (optimistický predpoklad, že v jeseni 1946 budú zakladať novú úrodu na juhu Slovenska a jeho úrodných poliach) nenastal. Bol to silný, možno najsilnejší demotivačný faktor, ktorý prišiel po rozsiahlej čsl. kampani v čase náboru na presídlenie, cestách politikov, propagačných a kultúrnych úderkách, zhromaždeniach, manifestoch a memorandách, z ktorých jasne vyplývalo, že „*mať volá*“¹⁴¹⁴ a raj na zemi je neďaleko. Druhým vážnym faktorom bola maďarská realita. Maďarská strana nemala záujem na odchode Slovákov z Maďarska, tvorili dôležitú súčasť života krajiny, jej štruktúry a hospodárskeho zázemia. Vo väčšine išlo o obyvateľstvo lojálne k štátu, dostatočne silne asimilované, ovládajúce jazyk a kultúrne zvyklosti, ktoré bolo prínosom pre krajinu. Povojnové politické špičky, centrálné aj lokálne, považovali prihlásenie sa na výmenu obyvateľstva za porušenie lojality a dávalo to prihláseným patrične najavo. Pozemková reforma, represie miestnych „renderov“ (predvolávanie na úrady, bitky, zneužívanie miestnych šarvátok a osobných nevraživosti), lokálnych autorít, porušovanie princípov stanovených v Dohode (dane, poplatky, reparačné dávky – od ktorých mali byť oslobodení, ale sa naďalej vybrali) sa stali súčasťou denného života a boli ďalším významným demotivačným prvkom najmä preto, že výmena stagnovala, prípravy trvali dlho a svetlo na konci tunela, odchod do zaslúbenej zeme, bol v nedohľadne. Narušenie miestnych lokálnych a rodinných väzieb spôsobovalo aj problémy v lokálnych, príbuzenských a susedských vzťahoch. Najmä dedinská, ale aj malomestská spoločnosť sa rozdelila na prihlásených a neprihlásených.

Aj na Slovensku boli škrty v zoznamoch, ktoré pripravil OÚ, ktoré odovzdala čsl. vláda maďarským autoritám 26. augusta 1946 bežnou, aj keď nie samozrejmovou záležitosťou. Podobne ako čsl. aj maďarská strana sa usilovala dohliadať na tieto zoznamy, ktorými disponoval Maďarský presídľovací úrad aj maďarský Zmocnenec s pôsobnosťou na Slovensku. Maďarská strana odmietala škrty v zoznamoch, ktoré by sa udiali bez súhlasu maďarských orgánov o to viac, že v niektorých prípadoch boli tieto škrty motivované snahou OÚ riešiť týmto postupom napr. prípady súvisiace s rušením národných správ. Uplatňovali sa aj tam, kde úradníci nedokázali nájsť a prijať adekvátne riešenie (nemali záujem zrušiť národnú správu a vrátiť podnik vlastníkovi z hospodárskych, politických či lobistických dôvodov). Ďalšími dôvodmi na škrty v zoznamoch boli sprievodné akcie čsl. orgánov. Na zoznamoch na

1414 Pod názvom „*mať volá*“ sa uskutočňovala náborová akcia na získanie Sloávkov z Maďarska na presídlenie. Podrobnejšie: HELDÁKOVÁ, L. *Mať volá! Propaganda ...*; POLÓNYOVÁ, S. *Z kultúrnych dejín Slovákov...*

presídlenie boli osoby, ktorým boli akceptované reslovakizačné prihlášky. Stalo sa tak napriek tomu, že reslovakizačná akcia mala vylúčiť, aby sa na zoznamy Maďarov určených na presídlenie dostali pomaďarčení Slováci. Na zoznamy na vysídlenie sa dostali aj osoby slovenskej národnosti, ktoré to mohli dokladovať údajmi z niektorého zo sčítaní obyvateľstva realizovaného po roku 1929. Ďalšou kategóriou, u ktorej mali čsl. orgány záujem realizovať škrty zo zoznamov na presídlenie, boli osoby maďarskej národnosti, ktoré boli vysídlené do Čiech v rámci „náboru“ pracovných síl. V tomto prípade OÚ dosadil na majetky takýchto Maďarov dôverníkov a nechcel ich z týchto majetkov deľovať, lebo väčšinou išlo o sociálne slabšie obyvateľstvo z vojnou zničených obcí východného Slovenska, z Oravy či Kysúc alebo o Slovákov, ktorí prišli na Slovensko z Rumunska a OÚ využil majetky po deportovaných Maďaroch na ich dočasne umiestnenie na Slovensku.¹⁴¹⁵ Nie zanedbateľným dôvodom pre vyradenie zo zoznamov na presídlenie bola priama alebo skrytá korupcia, na ktorú poukazovali aj maďarské zložky. V mnohých prípadoch fungovala v po vojnovom období bežná intervenčná politika, ovplyvňovanie kompetentných úradníkmi, politikmi, intervenciami úradníkov či priamo zmocnenca F. Wagnera alebo F. Rosty-Forgácha, ale aj V. Clementisa (ten napr. priamo intervenoval v prípade príbuzných S. Vájloka alebo prezidenta Z. Tildyho) a ďalších.

Práve pôsobnosť maďarského Zmocnenca bola limitovaná kompetenciou zasahovať v prípade osôb, ktoré boli uvedené na odovzdaných zoznamoch, čo bolo potvrdené rozhodnutím ZK č. 7. Do odovzdania zoznamov osôb na vysídlenie z ČSR sa kompetencia Zmocnenca vnímala ako širšia, pre celé obyvateľstvo maďarskej národnosti v ČSR. Limit vytvorený odovzdaním zoznamov na presídlenie podľa čl. V a čl. VIII Dohody však Zmocnenec v mnohých prípadoch nerešpektoval a jeho misia lavírovala medzi požadovaním (dožadovaním sa) kompetencií, aké mala ČSPK v Budapešti, resp. do konca roku 1947 neexistujúceho diplomatického zastúpenia Maďarska v Československu.

Na zasadaní 25. mája 1948 sa riešil problém zabezpečenia sociálnych dávok pre verejných zamestnancov. Návrh pripravili spoločne sekretári oboch zložiek. Maďarská strana trvala na tom, aby boli sociálne dávky vyplácané od podpísania Dohody 27. februára 1946. Pripomínala, že tento termín používala čsl. strana pri všetkých aktoch v súvislosti s Dohodou. Čsl. strana navrhla, aby do rozhodnutia bolo zahrnuté aj to, že sa dávky nemajú týkať zamestnancov, ktorí boli prijatí do služobného pomeru v čase po 2. novembri 1938, do prevzatia administratívy čsl. štátom. Aj maďarská strana na zasadaní 26. mája 1948 vyjadrila ochotu akceptovať tento návrh, ak by sa do rozhodnutia uviedlo, že nárok majú bývalí československí zamestnanci, teda nie tí,

1415 Podrobnejšie sa problémom zaoberá práca: ŠUTAĽ, Š. *Nútené presídlenie...*

ktorí boli prijatí do zamestnaneckého pomeru maďarskou správou.¹⁴¹⁶ Československá strana navrhovala, aby sa dávky vyplácali od 15. mája 1946, teda od nadobudnutia účinnosti Dohody (po ratifikácii v maďarskom parlamente).¹⁴¹⁷ Podľa nar. č. 99/1945 Zb. n. SNR verejným zamestnancom nemohol byť človek, ktorý bol odsúdený na vyšší trest ako verejné pokarhanie, čo obsahoval §3 na základe, ktorého mali byť zo služby prepustené osoby maďarskej národnosti. Sociálna výpomoc nemala patriť ani osobám, ktoré boli odsúdené ľudovými súdmi. Maďarská strana uvádzala, že formálno-právne sú čl. argumenty v poriadku, ale tvrdili, že sa všeobecne vie, že sa voči obyvateľom maďarskej národnosti uplatňovali prísnejšie kritériá pri rokovaní ľudových súdov, ako voči obyvateľom slovenskej národnosti. V mnohých prípadoch boli tresty udelené preto, že nejako manifestovali svoju maďarskú príslušnosť a nebolo zvažované, či k tomu neboli donútené okolnosťami. Podľa tejto interpretácie by nevznikalo zvýhodnenie, ak by sa vyplácali dávky „malým vojnovým zločincami...“¹⁴¹⁸ Obe zložky však trvali na svojich stanoviskách. V júni 1948 sa mal L. Bólya stretnúť v tejto záležitosti s predsedom OÚ J. Čechom.¹⁴¹⁹

Samostatnou skupinou boli presídlení na základe čl. VIII Dohody (vojnoví *previnilci*). O vysídlení vojnových *previnilcov* podľa čl. VIII sa rokovalo, ako sme už uviedli, predovšetkým na mimoriadnom rokovaní v roku 1947, kedy bolo rokovanie o tomto probléme prerušené. Pozornosť sa sústreďovala na osoby súdené, či odsúdené podľa §5 nariadenia č. 33/Zb. n. SNR (malí vojnoví *previnilci*). Maďarská strana sa usilovala, aby sa v ich prípade mohli uplatniť výhody čl. V Dohody (t.j. aby si mohli odvieť celý svoj hnutelný majetok a aby ich nehnuteľný majetok bol súčasťou kompenzácie a medzištátneho vyrovnania). Aj na rokovaní 9. júna 1948 sa diskutovalo o čl. návrhu na vysídlenie 1000 osôb podľa čl. VIII (druhá veta – §5). Malo ísť o osoby, ktoré boli uvedené v zozname z 23. marca 1948 (nepriatelia ľudovodemokratického režimu). Československá strana navrhovala presídlenie 200 takýchto osôb mesačne a odmietla maďarskú námietku, že podľa Piešťanského protokolu sa môže presídľovať mesačne 64 osôb. Argumentovala, že ak by sa prijala maďarská alternatíva, tak by to trvalo jeden a pol roka. Postupne čl. strana robila ďalšie ústupky aj v záležitosti akceptovania vojnových *previnilcov* ako „riadnych“ presídlených podľa čl. V Dohody, len aby dosiahla ich vysídlenie. Maďarská strana trvala na tom, že presídlené môžu byť iba osoby, odsúdené do 15. mája 1946 (platnosť nar. č. 33/1945 Zb. n. SNR pred novelizáciou),

1416 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z IX. zasadania ZK z 26. 5. 1948.

1417 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z IX. zasadania ZK z 25. 5. 1948.

1418 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z IX. zasadania ZK z 26. 5. 1948.

1419 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z IX. zasadania ZK z 8. 6. 1948.

bez ohľadu na to, či ide o „*veľkých alebo malých vojnových zločincov*“.¹⁴²⁰ Tiež museli byť notifikované v zoznamoch z 26. augusta 1946, ktoré Československo oficiálne odovzdalo maďarskej vláde.¹⁴²¹ Krátko pred prerušením výmeny, 4. júna 1948, čl. strana notifikovala 18 transportov vojnových previnilcov, ktoré maďarská strana odmietla a trvala na tom, že pozemkový majetok presídľovaných nesmie prekročiť 1 k.j., aby sa nenarušila majetková štruktúra presídľovaného obyvateľstva. Transporty teda neodišli.

Ako je vidieť z uvedeného, napriek tomu, že na oboch stranách hraníc už „zúrili“ nové prokomunistické režimy, názory na riešenie menšinovej problematiky sa diametrálne líšili. Maďarská strana bola presvedčená, že komunistické riešenia majú znamenať ukončenie nerovnoprávneho postavenia maďarskej menšiny v ČSR a ukončenie povojnových riešení. Aj čl. komunisti zainteresovaní na riešení maďarskej otázky si uvedomovali, že nastáva nová situácia. Osídľovacia komisia ÚV KSS 13. mája 1948 konštatovala zhoršujúcu sa situáciu vo vykonávaní výmeny obyvateľstva, ktorá je spôsobená „*zmenenou politickou situáciou a z toho vyplývajúcou taktikou maďarských orgánov pri výmene v snahe nielen chaotizovať výmenu, ale zasahovať do našich vnútorných problémov...*“ Výsledkom bol list D. Okáliho a Osídľovacej komisie ÚV KSS z 15. mája 1948 V. Clementisovi o riešení maďarskej otázky v zmenej politickej situácii.¹⁴²² V ďalšom liste z 29. mája 1948 D. Okáli avizoval V. Clementisovi, že bude nevyhnutné diplomaticky riešiť krízovú situáciu.¹⁴²³ Delegácia, ktorá mala cestovať do Budapešti však neodcestovala, J. Čech avizoval krízu v nedodržovaní majetkovej štruktúry. Okáli apeloval na politické riešenie.

Predsedníctvo ÚV KSS 31. mája 1948 rozhodlo o vytvorení komisie, ktorá mala vypracovať návrhy na riešenie maďarskej otázky. Komisia navrhla: urýchlene dokončiť výmenu obyvateľstva; dohodnúť možnosť dobrovoľného vysídlenia Slovákov z Maďarska a Maďarov zo Slovenska; pokračovať v reslovakizácii; zrušiť národnostnú diskrimináciu Maďarov na Slovensku bez majetkového odškodnenia; umožniť im vstup do záujmových a hospodárskych inštitúcií; upraviť prijímanie Maďarov do KSS; obnoviť školstvo v maďarskom jazyku a iné. Pokiaľ ide o Maďarov v Čechách, tí mali naďalej zostať na miestach pracovného nasadenia.¹⁴²⁴ Verbálna nóta maďarského ministerstva zahraničných vecí zo 4. júna 1948 spojená s výzvou na verejné vyhlásenie

1420 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z IX. zasadania ZK z 9. 6. 1948.

1421 SNA, f. ZK, š. 9. Správa P. Zátareckého o VIII. zasadaní ZK z 18. 5. 1948.

1422 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168.

1423 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 122.

1424 SNA, f. ÚV KSS, GT, č. 2194. Záznam z porady komisie z 16. 6. 1948.

poskytnutia práv Maďarom v Československu, však radikálne menila situáciu.¹⁴²⁵ Z tlejúceho problému sa stal horúci politický problém. Maďarská vláda žiadala, aby: čsl. vláda vydala úradné vyhlásenie, že zastaví diskriminačnú politiku voči Maďarom; nebude pokračovať v konfiškáciách majetku a zabezpečí reštitúciu a náhradu škôd; vyhlási, že zabezpečí Maďarom slobodu zamestnania a členstvo v odboroch (stahovacie právo Maďarom zamestnaným Čechách a iné.); ak do sedem dní nedostane maďarská vláda uspokojivú odpoveď, zastaví výmenu obyvateľstva. Po porade u V. Clementisa k maďarskej nóte zo 4. júna 1948,¹⁴²⁶ V. Clementis v liste z 11. júna 1948 navrhol veľvyslancovi v Budapešti F. Černému, aby veľvyslanec E. Bolgár stiahol nótu.¹⁴²⁷ Nasledovalo rokovanie s „*maďarskými súdruhmi*“ v Prahe 11.-13. júna 1948.¹⁴²⁸ Maďarská delegácia, najmä Rákosi a Révai (zúčastnil sa aj L. Farkas), podľa informácie čsl. zástupcov vystupovali veľmi agresívne. Z čsl. strany sa zúčastnili na rokovaní šéfredaktor *Rudého práva* Vilém Nový a Štefan Bašťovanský. Maďari požadovali naplnenie nóty zo 4. júna 1948. Vyčítali čsl. strane, že sa stále vyhovára, že najprv musí riešiť voľby, potom prezidenta, prípadne prináša ďalšie zdôvodnenia. Ak Maďarom čsl. komunisti pripomenuli plnenie mierovej zmluvy a reparácie, „*agresivita narastala*“. Révai argumentoval, že: „*Medzi nami komunistami by mali platiť iné záväzky, než je mierová zmluva. Sú to záväzky marxizmu a leninizmu.*“ Rákosi sa odvolával na Stalina, ktorý mu vraj hovoril, „*Ako k tomu môžete mlčať. Čo ste to za národná strana, ak to dovoľíte*“. Tvrdil, že Beneš tu už síce nie je, ale jeho duch zostal medzi čsl. komunistami. Otvorene povedal, že je proti výmene obyvateľstva. Rokovania medzi Okálím a I. Hujduom považoval za zbytočné, lebo Hajdu nemá dostatok kompetencií. Tiež oznámil, že Maďarsko sa nebude ponáhľať s reparáciami. ZSSR im polovicu odpustil a s Československom majú aktívne saldo, lebo im dlží za 50-60 tisíc „*jochů*“ (jutár) pôdy a 6-7 tisíc domov. Keď sa na ďalší deň prekvapení čsl. predstavitelia dozvedeli, že Maďarsko zastavilo výmenu obyvateľstva V. Nový sa kontaktoval s Rákosim. Informoval ho, že to bude mať dôsledky pre vzájomné vzťahy. M. Rákosi prisľúbil, že pustia ešte dva pripravené transпорty z Maďarska, ale pokračovanie výmeny neprisľúbil.¹⁴²⁹ D. Okáli potvrdil, že maďarská strana robí rózne kroky a I. Hajdu nielen že zastavil 12. júna 1948

1425 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1115, sv. 11; Tiež: AMZV ČR Praha, f. GS-A, š. 172. Nóta č. 350/pol.res.1948

1426 AMZV ČR Praha, f. GS-A, š. 172.

1427 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168.

1428 AMZV ČR Praha, f. GS-A, š. 172.

1429 AMZV ČR Praha, f. GS-A, š. 172, Správa o rokovanja s M. Rákosim a maďarskými súdruhmi v Prahe 11.-13. 6. 1948.

presídľovanie, ale nariadil aj stiahnutie maďarských úradníkov do Budapešti, vrátane maďarského Zmocnenca K. Berecza.¹⁴³⁰ D. Okáli sa pokúšal listom z 12. júna 1948 intervenovať u I. Hajdua. Informoval ho o tom, čo je vyriešené a čo v najbližšej dobe z technických dôvodov nemôže byť vyriešené. I. Hajduovi, osobnému tajomníkovi D. Okáliho komentoval list tak, že mal prísť pred dvomi mesiacmi.¹⁴³¹ V liste zo 14. júna 1948 D. Okáli neskôr potvrdil, že povolili ešte odchod dvom transportom z Békéscsaby a Aszódu. V liste tiež avizoval, že odovzdá podklady pre stranickú komisiu (Husák, Edo Friš), ktorí mali vypracovať zásadný materiál k postaveniu Maďarov na Slovensku a Slovákov v Maďarsku.¹⁴³²

Výmena obyvateľstva bola teda 12. júna 1948 prerušená¹⁴³³ a pokračovala až 1. septembra 1948. Problémy v presídľovaní spôsobovali, že aj práca ZK pokračovala s medzerami, nie v dennom rytme. V čl. zložke ZK sa uvažovalo, či chcú Maďari v rokovaní pokračovať. Formálnym dôvodom pre prerušenie rokovaní bola zaneprázdnenosť L. Bólyiu, či problém s pasom L. Zsolta. Sekretár ZK P. Záturecký však na osobnom stretnutí s T. Geöczeöloom, zistil, že maďarská strana ponechala v Bratislave zamestnancov ZK aj archív a usudzoval, že po 22. júni sa rokovania obnovia.¹⁴³⁴ Ďalšie rokovanie ZK sa konalo až 23. júna 1948 a malo formálny charakter. Predseda maďarskej časti L. Bólya oznámil, že výmena obyvateľstva bola prerušená a všetky otázky súvisiace s výmenou obyvateľstva sú predmetom diplomatických nót. Preto považuje IX. rokovanie ZK za ukončené a pokračovať sa bude až po ukončení diplomatických a politických rokovaní. P. Pohánka povedal, že po konzultáciách sa k tomu „vyjadriť zajtra“.¹⁴³⁵ Československá zložka oznámila, že nesúhlasí s prerušením rokovaní. D. Okáli zaslal maďarskej zložke ZK 24. júna 1948 list v ktorom „jednostranné prerušenie výmeny maďarskou stranou“ nepovažoval za dôvod pre prerušenie rokovaní ZK, ktorá mala na programe prerokovanie dôležitých otázok.¹⁴³⁶ Napriek tomu sa fakticky nerokovalo. Prerušili sa aj rokovania znaleckých komisií.

Situáciu v roku 1948 okrem politického obratu, ku ktorému došlo v Československu vo februári 1948, ovplyvnili aj ďalšie podstatné udalosti na MZV.

1430 AMZV ČR, f. GS-A, š. 166.

1431 AMZV ČR Praha, f. GS-A, š. 172, List D. Okáliho z 12. 6. 1946 V. Clementisovi.

1432 AMZV ČR Praha, f. GS-A, š. 163, Záznam o porade KSS 16. júna 1948.

1433 SNA, f. ZK, š. 16. Telegram D. Okáliho z 12. 6. 1948.

1434 SNA, f. ZK, š. 9. Úradný záznam P. Zátureckého zo 16. 6. 1948.

1435 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z IX. zasadania ZK z 23. 6. 1948.

1436 SNA, f. ZK, š. 9. List D. Okáliho z 24. 6. 1948 maďarskej zložke ZK.

Predovšetkým smrť J. Masaryka a následné zmeny na MZV. Ministrom zahraničných vecí po jeho smrti až do marca 1950 bol V. Clementis a jedným z jeho námestníkov Vavro Hajdu. Ešte v polovici roku 1948 sa aj v Maďarsku udiali zmeny na najvýznamnejších postoch. Prezident Z. Tildy odstúpil a nahradil ho Á. Szakasits. V novej vláde ministra zahraničných vecí E. Molnára, ktorý odišiel za veľvyslanca do Moskvy (Gy. Szekfű sa vrátil do akademickej sféry), vymenil László Rajk. Ten bol neskôr označený za predstaviteľa pravicového nacionalistického krídla v už „zjednotenej“ strane maďarských pracujúcich, čo znamenalo posilnenie Rákosiho spolupracovníkov (János Kádár sa stal ministrom vnútra a Mihály Farkas ministrom domobrany).¹⁴³⁷

Na zasadaní Predsedníctva ÚV KSČ 8. júla 1948 bol predložený návrh na princípoch, ktoré sme uvádzali pri zasadaní ÚV KSS z 31. mája 1948, na úpravu postavenia maďarskej menšiny.

Problematika riešenia postavenia obyvateľstva maďarskej národnosti sa stala aj predmetom rokovania komunistických strán. Po spomínanom zasadaní ÚV KSČ sa 23.-24. júla 1948 uskutočnila porada zástupcov KSČ (Rudolf Slánský, Viliam Široký, V. Clementis, Václav Kopecký) a zástupcov maďarských komunistov (József Révai, J. Kádár, M. Farkas), kde V. Široký za čl. stranu vyhlásil, že je možné, aby KSČ pristúpila k riešeniu maďarskej otázky udelením občianskych práv a štátnej príslušnosti maďarskému obyvateľstvu. Komunisti museli zmeny vysvetliť a zdôvodniť obyvateľstvu, komunistom, aj sami sebe. Predseda „slovenskej“ komunistickej strany V. Široký na konci septembra 1948, keď sa už pripravovali opatrenia na navrátenie čl. štátneho občianstva obyvateľom maďarskej národnosti, na zasadaní ÚV KSS zdôvodňoval postup pri riešení maďarskej otázky takto: „... *pohnútkami nášho postoja a našej politiky neboli nacionalizmus alebo nacionálny šovinizmus, ale snaha navždy eliminovať menšinovú otázku, ktorá môže byť príčinou medzinárodného nedorozumenia.*“¹⁴³⁸ Po politických rozhodnutiach vládnucej komunistickej strany čl. vláda na zasadaní 30. septembra 1948 prijala uznesenie o štátnom občianstve pre Maďarov. Návrh predkladaný do vlády odporúčal, aby poľnohospodársky majetok osôb maďarskej národnosti, ktorý nebol pridelený podľa predpisov o konfiškácii, bolo možné vo výmere do 50 ha vyňať z konfiškácie a dať ho do užívania aj roľníkom maďarskej národnosti. Zároveň sa na konfiškované majetky, na ktoré sa toto opatrenie nevzťahovalo, mali dosadiť správcovia z radov drobných roľníkov maďarskej národnosti. Osoby maďarskej národnosti sa mali postupne uvoľňovať z pracovnej povinnosti v Čechách. Ministromi poľnohospodárstva uložil, aby osobám, ak vlastnili majetok

1437 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Politická správa č. 21 z 3. 11. 1948.

1438 SNA, f. ÚV KSS, ÚV/4, a.j. 6.

do 50 ha, bol pridelený v Čechách a na Morave majetok na pôde z pozemkovej reformy.¹⁴³⁹ Bolo však potrebné dokončiť alebo usporiadať situáciu po akciách začatých v povojnových rokoch.

Medzi takéto problémy patrili aj vojenski zajatci, ktorí sa vracali zo ZSSR. V máji 1948 generál Konstantin Dmitrijevič Golubjev¹⁴⁴⁰ v rozhovore s čsl. diplomatmi potvrdil, že ČSR bude vyrozumené o všetkých Slovákoch, ktorí sú v radoch maďarských vojnových zajatcov a prejavia záujem o repatriáciu. Zároveň oznámil, že budú presunutí do tábora v Szigete. Už v tejto fáze boli uchádzači o repatriáciu rozdelení do dvoch skupín. Prvá skupina boli bývali čsl. štátni príslušníci „z území pripadlých dočasně Maďarsku“, o ktorých malo rozhodovať MV (z textu nie je jasné či čsl. alebo sovietske) a Slováci z Maďarska, a druhá, maďarskí štátni občania, o ktorých mali rozhodnúť čsl. orgány. Čsl. orgány mali oznámiť Golubjevovi rozhodnutie o riešení v priebehu niekoľkých dní.¹⁴⁴¹ V júni 1948 bolo v repatriáčnom tábore v Szigete v Rumunsku sústredených 3165 bývalých čsl. občanov maďarskej národnosti. Sovietske orgány sa intenzívne dožadovali riešenia ich situácie a nemali námietky voči tomu, aby ich preverili zástupcovia čsl. úradov. Rokovania prebiehali aj o vojnových zajatcoch, ktorí už boli na území Maďarska a pochádzali z južného Slovenska a usilovali sa vrátiť domov. Predseda maďarskej časti ZK L. Bólya navrhol 9. júna 1948, aby namietané osoby boli považované za osoby presídlené podľa čl. V Dohody.¹⁴⁴²

Dňa 29. júla 1948 čsl. veľvyslanectvo v Moskve dostalo oficiálnu nótu od MID, v ktorej žiadalo čsl. stranu, aby rozhodla o repatriácii čsl. občanov z radov maďarských vojnových zajatcov. Podľa tejto informácie išlo o 750 vojnových zajatcov, internovaných v Odese (161 osôb) a Szigete (589 osôb). Sovietske orgány upozorňovali, že internačné tábory boli zriaďované na prechodnú dobu, kedy sa posudzovali žiadosti zajatcov o repatriáciu a zajatci v nich nemali byť dlhšie ako 15-20 dní. Po tejto dobe hrozilo, že ich opäť deportujú do „táborů pro zajatce a internované“ (do pracovných táborov).¹⁴⁴³ 29. júla 1948 pozval k sebe v Moskve gen. Golubjev dvoch pracovníkov čsl. konzulátu

1439 SNA, f. ÚV KSS, GT, č. 511/2.

1440 Konstantin Dimitrijevič Golubjev, generálporučík, po vojne riadil repatriáciu sovietskych občanov do vlasti. <http://forum.valka.cz/topic/view/124957/Golubev-Konstantin-Dmitrijevic> [stiahnuté 20211124]

1441 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 20. Depeša z Moskvy z 17. 5. 1948 Váleční zajatci – repatriace z SSSR.

1442 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z IX. zasadania ZK z 9. 6. 1948.

1443 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 20. Depeša z Moskvy z 30. 7. 1948 pre ministra V. Clementisa.

v Moskve a naliehal, aby čsl. orgány rozhodli o týchto osobách a ukončila sa repatriácia. *„J sme zvyklí, že na nás ostatní zainteresované štáty naléhajú, aby-
chom urychlili repatriaci jejich zajatců. U Vás je to naopak. My musíme Vás
prosit, aby ste zajatce, které Vám dáváme, převzali. Promiňte, ale Váš postup se
nám zdá směšným.“*¹⁴⁴⁴

3.6.3 Dohoda Heltai-Okáli

Snahou o riešenie problémov vo výmene obyvateľstva bolo rokovanie medzi vládnym splnomocnencom D. Okálím a prednostom politického odboru maďarského ministerstva zahraničných vecí Györgyom Heltaim v auguste 1948. Predmetom rokovania bolo sedem zásadných otázok pre pokračovanie a ukončenie výmeny obyvateľstva. D. Okáli ich uviedol v informácii pre MZV:¹⁴⁴⁵

1. Otázka kvóty: D. Okáli navrhol vysídlenie 30 tisíc osôb maďarskej národnosti a ak by maďarská vláda upustila od dodržiavania princípu o majetkovej a sociálnej štruktúre presídľovaných, ktorá bola formulovaná vo vymenených listoch signatárov Dohody, súhlasil by s počtom 18 tisíc vysídlených, od ktorých by sa odrátalo 4500 rodinných príslušníkov *„malých a veľkých vojnových zločincov.“*

2. Otázka majetkovej a sociálnej štruktúry: Okáli navrhol, že čsl. vláda sa zaviazá, že OÚ predloží záväzný zoznam obyvateľov maďarskej národnosti na presídlenie, s tým že výmera pôdy na jedného roľníka nesmie presiahnuť 3. k.j a maďarská vláda nebude prihliadať na dodržiavanie štruktúry podľa vymenených listov. Navrhol, aby sa zrušili vzájomne vymenené listy o starých a chorých z 26. apríla a 4. mája 1947 a maďarská vláda by sa zaviazala prevziať bez námietky osoby uvedené v zozname na presídlenie.

3. Otázka *„vojnových zločincov“*: Okáli súhlasil, aby maďarská vláda prevzala 1000 „malých zločincov“ a 500 veľkých „zločincov“ a ich rodinní príslušníci, v počte 4500, by boli započítaní do kvóty 18 tisíc osôb podľa čl. V.

4. Otázka začatia a ukončenia výmeny: Okáli žiadal, aby vzhľadom na začiatok jesenných prác sa výmena začala 30. augusta 1948 a ukončila sa do 31. decembra 1948. Ak by niektorá strana presídľencov neprijala, môžu byť jednostranne vyhostení a druhá strana je ich povinná prijať.

1444 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 20. Depeša z Moskvy z 30. 7. 1948. Váleční zajatci v SSSR – prověření.

1445 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126. Záznam o rokovaní D. Okáliho a Gy. Heltaia z 30. 7. 1948, ktorý zaslal D. Okáli na ZAMINI 30. 7. 1948.

5. Maďarská strana mala prijať 31 rodín z dunajského premostia, ktoré odmietli prijať čl. štátne občianstvo.
6. Majetkovo-právne otázky: Okáli navrhol, aby sa majetkovo-právne otázky riešili globálne, vzájomným vyrovnaním, vrátane otázok súvisiacich s plnením mierovej zmluvy (spomínal iba čl. 29 mierovej zmluvy).
7. Otázka dobrovoľnej výmeny: žiadal, aby maďarská vláda súhlasila s možnosťou vysídlenia osôb, ktoré sa neprihlásili alebo neboli určené na výmenu a bol by im priznaný majetkovo-právny režim. Netýkalo by sa to osôb, ktorých majetok bol právoplatne konfiškovaný alebo bola na neho dosadená národná správa.¹⁴⁴⁶

Nastolené otázky sa stali predmetom rokovania, ktoré malo riešiť patovú situáciu vo výmene obyvateľstva aj v riešení maďarskej problematiky v ČSR. Nadväzovalo na predchádzajúce rokovania predstaviteľov už vládnuccich komunistických strán. V nich bola jasne naznačená tendencia smerujúca k ukončeniu všetkých opatrení voči obyvateľstvu maďarskej národnosti v ČSR (reslovakizácia, nábor, priznanie štátneho občianstva, ukončenie konfiškácii...), čo vytváralo priestor pre ich dokončenie a ukončenie výmeny obyvateľstva. Zároveň tu napísané svedčí, že nešlo len o rokovanie z 7.-9. augusta 1948, ako to interpretuje slovenská a maďarská historiografia.¹⁴⁴⁷ Informácia o uskutočnených rokovaníach sa postupne rozšírila, aj z praktických dôvodov. Súčasťou (potvrdením) predchádzajúcich politických rokovaní bolo aj obnovenie výmeny obyvateľstva od 1. septembra 1948. Taktiež bolo potrebné zabezpečiť naplnenie dohody v oblasti vysídlenia vojnových previnilcov, ktoré malo začať 15. septembra 1948. Politická dohoda Heltaia-Okáli bola teda tajná politická dohoda, o ktorej každý vedel, ale nie každý videl jej výslednú verziu (a platí to aj o historikoch). Nezaobišla sa ani bez „večného“ a v tom čase typického pracovného konfliktu medzi vládnym splnomocnencom D. Okálím a predsedom OÚ J. Čechom. V liste zo 6. septembra 1948 Okáli vytkol J. Čechovi, že dôvernú politickú dohodu medzi predstaviteľmi politických strán nechal prepísať a rozdať svojim úradníkom, „*ktorí vôbec nie sú spolahliví*“. Ako už bolo u Okáliho zvykom, jeho nepokojné pero pokračovalo a „vylihal“ na Čechu aj ďalšie výhrady k jeho konaniu. Vytkol mu, že rokoval s maďarskými predstaviteľmi v ZK L. Bólyom, L. Zsoltom o zásadných otázkach výmeny. „*Urobil*

1446 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126. Záznam o rokovaní D. Okáliho a Gy. Heltaia z 30. 7. 1948, ktorý zaslal D. Okáli na ZAMINI 30. 7. 1948.

1447 Táto informácia sa rozšírila na základe informácie, ktorú podal pracovníkovi MZV K. Štrupovi pracovník OÚ J. Gašperík. K. Štrup o dohode Heltaia-Okáli nemal žiadne informácie a keďže nezastihol J. Čechu, informáciu mu sprostredkoval tento pracovník OÚ. Informácie o tom, že sa výmena začne 1. 9. už 13. 8. zaslal OÚ na MZV Z. Procházkovi. (AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126. Záznam zo 17. 8. 1948.

si Maďarom také ďalekosiahle ústupky, ktoré poškodzujú náš štát i finančne.“ Vytkol mu, že súhlasil, aby sa Maďarom odovzdávali trestné spisy odsúdených vojnových previnilcov, „najmä dr. Bólya a jemu podobní sledovali tým jediný cieľ, aby... dezauvovali čsl. ľudové súdnictvo. ...naletel si a ... zapríčinil, zbytočnú prácu Poverenictvu spravodlivosti.“ Vytýkal mu, že prisľúbil, že čsl. štát bude platiť za železničnú prepravu vojnových previnilcov a to v čase, keď bolo vedúcim právneho oddelenia ČSPK A. Grosswirthom dohodnuté s Gy. Heltaiom, že maďarská strana bude za tieto vagóny platiť od samého začiatku. Vyzval J. Čecha, aby na rokovaníach predsedňovacích orgánov rokoval len o technických otázkach a pridržiaval sa Dohody o výmene a rozhodnutí ZK a politickej dohody schválenej vládou a parlamentom. „Je nemysliteľné, aby si svojvoľne mohol pokračovať...podľa Tvojho ľubovoľného dobrozdania... spôsobom, že robíš ďalekosiahle ústupky Maďarom a to aj finančné.“¹⁴⁴⁸ Zároveň maďarskému splnomocnencovi pre presídľovanie I. Hajduovi oznámil, že takého „úmluvy sú ničotné“ a pre ČSR nezáväznú.

Podobne ako Dohoda o výmene obyvateľstva a Piešťanské protokoly aj politická dohoda Helti-Okáli je súbor dokumentov, ktorého základným prvkom a výslednicou je jednostránková dohoda, ktorú podpísali obaja politickí aktéri. Do súboru dokumentov patria: Heltaiho záznam zo 4. augusta 1948; Okáliho záznam zo 7. augusta 1948 a spoločný záznam z 9. augusta 1948, ktorý obaja podpísali. Bezprostredne po skončení rokovaní zaslal D. Okáli všetky tri texty podpredsedovi vlády V. Širokému a predsedovi ZP G. Husákovi. Odslané texty boli iba v maďarskom jazyku. Všetci traja ovládali maďarský jazyk a tak bola pre nich dôležitejšia informácia o politickej dohode ako preklad.¹⁴⁴⁹

Aký bol teda obsah politickej dohody Heltai-Okáli:

Na Okáliho písomný návrh, ktorý zodpovedal informácii, ktorú sme uviedli na začiatku tejto časti, Gy. Heltai odpovedal 4. augusta 1948:

1. Otázka kvóty: Maďari preberú zo Slovenska 13 500 presídlencov, z toho 3500 vojnových zločincov a 10 tisíc roľníkov, aby ich pôda nepresiahla 15 tisíc k.j. Nepridržiavajú sa teda stanovenej majetkovej štruktúry. Konštatoval, že podľa ich výpočtov, by už Maďari nemohli mať žiadny majetok. Starých a chorých odmietol zaradiť do výmeny.

1448 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126. List D. Okáliho zo 6. 9. 1948 J. Čechovi.

1449 Jednostránkový záznam z 9. augusta 1948 je písaný ako záznam („feljegyzés“) z rokovanja v mene politických strán. AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. List D. Okáliho z 10. 8. 1948 V. Širokému a G. Husákovi. Dokončenie výmeny obyvateľstva. Slovenský preklad Okáliho záznamu zo 7. augusta a Heltaiho záznamu (Nóta) zo 4. augusta 1948 a Politická dohoda z 9. augusta 1948 s prekladom pre MZV, aj s originálnym potvrdením prekladateľa o správnosti prekladu sú uložené v: AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126.

2. „Vojnoví zločinci“ (háborús bűnösök):¹⁴⁵⁰ preberú 1000 malých a 500 veľkých „vojnových zločincov“. Pri polovici musia byť rozsudky vynesené do 30. júna 1948. V žiadnom prípade nepreberú osoby odsúdené v roku 1948.
3. Výmena môže začať 1. septembra a musí sa ukončiť do konca roka.
4. Maďarsko prevezme 31 rodín, ktoré sa chcú presídlieť z Bratislavského predmostia.
5. Dobrovoľná výmena: Tento spôsob nepovažujeme za vhodný a rozumný. Kto sa chce vysťahovať z Maďarska, dostane vysťahovalecký pas, ale to neznamená, že Maďarsko prijme na jeho miesto iné osoby.¹⁴⁵¹

Návrhy D. Okáliho boli z časti zredukované, ale nezatvorili priestor pre ďalšie rokovanie. D. Okáli predložil 7. augusta návrh na znenie záverečnej politickej dohody. Bola podstatne širšie koncipovaná ako strohé Heltaiho vyjadrenie. Uvádzame z nej najpodstatnejšie časti, aby bol zreteľný vývoj politického vyjednávania. Kým v predchádzajúcej korešpondencii nebol stranícky faktor spomínaný, tu sa ocitol na prvom mieste. V úvode návrhu sa konštatovalo, že KSC a KSS je uzročená s návrhom Maďarskej socialistickej strany (MDP), mimo problematiky „*válečných zločincov*“. V bode 1 akceptovali plne maďarský návrh (13 500 Maďarov, 4500 vojnových zločincov a roľníkov s celkovou výmerov do 15 tisíc k.j., s tým, že to nemusia byť iba roľníci, ale aj iné kategórie (remeselníci, obchodníci atď.). Zobrali na vedomie, že nebudú presídľovať osoby staré a choré, osoby nad 60-65 rokov, ktoré sa nevedia o seba postarať, nahradia sa inými osobami.

K bodu 2: akceptujú rozloženie na 1000 malých a 500 veľkých vojnových previnilcov s tým, že s nimi odíde asi 3500 rodinných príslušníkov, u ktorých sa nebude skúmať sociálna a majetková štruktúra.

K bodu 3: začatie výmeny predložil D. Okáli rozsiahlejší návrh. Jeho podstatou bolo, že presídľovanie začne 1. septembra 1948 a skončí 31. decembra 1948. V transportoch týkajúcich sa 10 tisíc osôb sa bude presídľovať tempom 32 rodín denne a navyše sa bude presídľovať 16 transportov s vojnovými previnilcami. Zachovanie majetkovej kvóty nie je povinné, presídlenci nemôžu mať spolu majetok viac ako 15 tisíc k. j. Čsl. vláda prispeje 60 % vagónov pri recipročnom presídľovaní.

¹⁴⁵⁰ V maďarčine nerobili rozdiel medzi pojmom vojnový zločinec a vojnový previnilec a používalo sa označenie „háborús bűnösök“. V slovenskom jazyku však tento jazykový odtieň má svoj význam. J. Purgat aj K. Vadkertyová používajú prevažne pojem „vojnový zločinec“, aj keď asi každý z iných dôvodov. V oficiálnych dokumentoch (napr. v rozhodnutiach ZK) sa pojem vojnový zločinec ani vojnový previnilec nepoužíval. Využíval sa v slovenčine aj v maďarčine neutrálny pojem „*osoby patriace pod čl. VIII Dohody*“.

¹⁴⁵¹ AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126. Nóta (Feljegyzés) Gy. Heltaiho zo 4. 8. 1948.

K bodu 4: čl. vláda prosí o presídlenie 31 rodín z Bratislavského predmestia do 15. septembra 1948.

K bodu 5: dobrovoľná výmena: Okáli poprosil MDP, aby zmenila svoje stanovisko, Rozhodnutie nebude mať vplyv na ukončenie výmeny.

K bodu 6: Prosil MDP, aby zabránila akémukoľvek mareniu presídľovania zo strany presídľovacích orgánov a s komunistickým pozdravom „Szabadság!“ (Sloboda) ukončil svoje stanovisko.¹⁴⁵²

Záverečný dokument z 9. augusta 1948 bol podpísaný oboma aktérmi a bol na jednej stránke papiera. Dokument sa odkazoval na predchádzajúce rokovania, preto by bol bez predchádzajúcich informácií ťažko zrozumiteľný. Aj preto sme venovali predchádzajúcim dokumentom väčšiu pozornosť. V záverečnom dokumente z 9. augusta 1948 sa uvádzalo: „Zo strany KSCĽ poľažne KSS súdruh Okáli, zo strany MDP súdruh Heltai sa dnešného dňa dohodli na nasledovnom.

K prvému bodu záznamu zo 7. augusta 1948 súdruh Okáli ako vysvetlenie vyhlasuje, že v rámci 10 000, bude počet roľníkov 8-9 tisíc. Na tomto základe súdruhovia 1. bod prijali. V spojitosti s presídlením chorých a starých súdruh Okáli vyhlasuje, že presídľovacie orgány majú v prvom rade vo výkaze sa nachádzajúce náhradné jednotky použiť. Len nakoľko by v príslušnej obci počet náhradných jednotiek nebol, uchýlili by sa podľa dosavadnej praxe k riešeniu mimo výkazu.

Do 30. júna 1946 je asi 700 právoplatne odsúdených a takýchto presídľia v prvom rade. Ostatných vyberú z odsúdených v roku 1946-47. Zo stanoviska majetkoprávneho toto neznamená diferenciu, lebo veď majetok každého válečného hriešnika bol skonfiškovaný. Týmto bola prijatá dohoda v 2. bode.

Započatie výmeny je deň 1. september 1948; neodvisle od počtu denných transportov, obe strany záväzne zaručujú, že (uskutočnia) výmenu obyvateľstva ešte v roku 1948. S 5. bodom ako novou politickou otázkou sa súdruhovia nezaoberali, jej rozhodnutie prislúcha obom stranám. Súdruhovia Okáli a Heltai, podľa vyššie uvedených, v záznamoch MDP, poľažne KSS uvedené technické a zásadné návrhy prijali. Budapešť, 9. augusta 1948, dr. Heltai, v.r, dr. Okáli, v.r.¹⁴⁵³

Taká je teda realita a pohľad na originálne dokumenty, ktoré sú súčasťou politickej dohody (alebo ako píše K. Vadkertyová „paktu“¹⁴⁵⁴) Heltai-Okáli

1452 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126. Záznam (Feljegyzés), 7. 8. 1948, Budapešť.

1453 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126. Preklad. Záznam (Feljegyzés), 9. 8. 1948, Budapešť.

1454 VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 334 a nasl. J. Purgat píše o rokovaní 4.-9. augusta 1948, ktoré sa uskutočnilo za prítomnosti Heltaia a Okáliho a zároveň uvádza, že

z 9. augusta 1948. Jeho interpretácia bez predchádzajúcich návrhov a najmä návrhu D. Okáliho zo 7. augusta 1948 by nebola kompletná. Záverečné, spoločné vyhlásenie sa priamo odvoláva na bod 1 a bod 2 Okáliho pripomienok, ale reinterpretácia povedaného aj nepovedaného a napísaného, bola na ďalších aktéroch presídľovacej mašinérie, najmä Zmiešanej komisie. Ako však uvidíme, politická a vecná realita, odvolávajúca sa na túto politickú dohodu bola dotváraná za pochodu. Politická dohoda slúžila skôr ako politické zaklínadlo pre opatrenia a interpretácie účastníkov posledných mesiacov presídľovania na oboch stranách. Časť bodov politickej dohody sa nerealizovala, iné sa realizovali (presídlenie rodín Bratislavského predmestia, vytvorenie podmienok pre presídlenie osôb, ktoré sa neprihlásili na výmenu).

Daniel Okáli po absolvovaní rozhovorov s Gy. Heltaim odoslal informáciu V. Širokému a G. Husákovi o dosiahnutých výsledkoch. Uviedol, že rokoval s „Heltaim“ ako zástupcom Maďarskej socialistickej strany. Dohodol sa s ním o technických otázkach súvisiacich s dokončením výmeny obyvateľstva.¹⁴⁵⁵

Už v čase rokovaní politických činiteľov v polovici augusta zaslalo ministerstvo národnej obrany list plk. Palečkovi, že sa ruší rozhodnutie o sťahovaní vojska, ktoré bolo vyčlenené na výmenu obyvateľstva, lebo od 1. septembra 1948 bude výmena obyvateľstva obnovená.¹⁴⁵⁶

Od 3. septembra 1948 pokračovalo aj zasadanie ZK. Ako povedal P. Pohánka, pokračovalo po tom, ako sa „*podarilo politickým dejateľom dosiahnuť dohody*“. ZK prijala uznesenie o predĺžení lehôt k rozhodnutiu ZK č. 22. ZK poverila sekretárov komisie, aby v zmysle dohody delegátov vlád (Heltai-Okáli) pripravili rozhodnutie týkajúce sa presídlenia podľa čl. VIII Dohody.¹⁴⁵⁷ Na rokovaní 4. septembra 1948 sa čls. strana usilovala zadefinovať rodinných príslušníkov ako tých, ktorí žijú v spoločnej domácnosti, teda manželov a slobodné deti. Ak by bola odsúdená manželka, musela by sa presťahovať aj „hlava“ rodiny. S takouto formuláciou nesúhlasila maďarská strana, ktorá

koncom augusta bola uzavretá dohoda medzi zástupcami KSČ, KSS a Maďarskej robotníckej strany, v ktorej však uvádza závery politickej dohody Heltai-Okáli. (PURGAT, J. *Výmena obyvateľstva...*, s. 279-280.) Koncom augusta sa naozaj konala porada medzi čls. a maďarskými predstaviteľmi. Na tejto porade sa riešili detaily presídľovania (napr. stanovenie povolenej výmery majetku presídľovaných). Ako píše K. Vadkertyová „*podrobnosti boli upresnené na rokovaníach v Balatonkenessi medzi 25. a 30. augustom 1948*“.(VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 335.)

1455 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. List D. Okáliho z 10. 8. 1948 Viliamovi Širokému a Gustávovi Husákovi. Dokončenie výmeny obyvateľstva.

1456 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 126. List MNO zo 17. 8. 1948 plk. Palečkovi, hl. štát, 7. oddelenie.

1457 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z IX. zasadania ZK z 3. 9. 1948.

zdôrazňovala, že by malo ísť o manželov a deti do 18 rokov. Iní rodinní príslušníci by sa mali presťahovať iba na základe dobrovoľnosti. Obe zložky sa zhodli na tom, že právoplatný rozsudok nemôže byť predmetom námietok. Maďarský Zmocnenec mal právo predkladať námietky po zverejnení notifikovaného zoznamu na presídlenie.

Naplnením politickej dohody Heltai-Okáli bolo, že napriek nezhodám v niektorých otázkach bolo schválené rozhodnutie ZK č. 51 o presídľovaní vojnových previnilcov podľa čl. VIII Dohody a ich rodinných príslušníkov.¹⁴⁵⁸

Rozhodnutie Zmiešanej komisie č. 51 o presídľovaní podľa čl. VIII Dohody a ich rodinných príslušníkov.

Prijaté 4. septembra 1948 v Bratislave

Popis: spolu s osobami zo zoznamu, ktorý odovzdal Osídľovací úrad pre Slovensko Úradu maďarského Zmocnenca sa presťahujú aj ich rodinní príslušníci, podľa zásady jednotnosti a nedeliteľnosti rodín. Rodinným príslušníkom sa priznávali práva podľa čl. V Dohody. Do počtu osôb sa počítali aj osoby presídlené pred prijatím tohto rozhodnutia. Presídľovanie sa malo začať 16. septembra 1948 16 rodín denne a neskôr podľa schváleného dopravného plánu. Odovzdá sa celý spisový materiál odsúdencov. Osoby presídlené podľa čl. VIII si môžu zobrať hnutelný majetok, ktorý vlastnili do 15. augusta.

Zdroj: VOÚS, 1948, čiastka 20, s. 186-188.

Toto rozhodnutie upravovalo predtým dohodnuté princípy (Heltai-Okáli) vysídlenia vojnových previnilcov a k tomu boli následne vydané čsl. úradmi aj pokyny na realizáciu odsunu. Škpt. Dohňanský, styčný dôstojník NB pri Osídľovacom úrade vydal 7. septembra 1948 *Služobný listok*, v ktorom vydával príkazy, že od 15. septembra 1948 sa začne vysídľovanie vojnových previnilcov.¹⁴⁵⁹

Iba neformálna porada ZK sa konala 6. septembra 1948 pre neprítomnosť jedného z členov maďarskej časti ZK. Dohodli sa na príprave spoločného textu o „*súpise nespísaného majetku zanechaného presídľencami*“, bez ohľadu na to podľa čoho boli presídlení, mimo presídľencov podľa rozhodnutia ZK č. 47 a 51 a o príprave návrhu na zmenu rozhodnutia ZK č. 10, o ktorom bolo rokovanie prerušené 22. januára 1948.¹⁴⁶⁰ 7. septembra boli bez diskusie

1458 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z IX. zasadania ZK z 4. 9. 1948.

1459 SNA, f. OÚ. Služobný listok škpt. Dohňanského zo 7. 9. 1948.

1460 SNA, f. ZK, š. 8. Záznam z neformálnej porady ZK 6. 9. 1948.

schválené rozhodnutie ZK č. 52 o súpise nespísaného majetku presídlencov a rozhodnutie ZK č. 53, ktorým sa menilo rozhodnutie ZK č. 10 (o súpise majetku) a tým bolo IX. zasadanie ZK v Bratislave ukončené.¹⁴⁶¹

Daniel Okáli v informácii o dosiahnutých výsledkoch pri rokovaní s Gy. Heltaim predsedovi KSS V. Širokému a predsedovi ZP G. Husákovi písal, že „zostala byť otvorenou otázkou jednostranného presídlenia vojnových zločincov, ktorá je riešená len rámcovo a otázka dobrovoľnej výmeny, nakoľko sa jedná o problém, ktorý má byť riešený oboma stranami dodatočne.“¹⁴⁶²

Na základe dohody Okáli – Heltai sa od 15. septembra 1948 malo vysídľovať v „D“ transportoch 1500 vojnových previnilcov a počet takto presídlených aj s rodinnými príslušníkmi nemal presiahnuť 5000 osôb. To podstatne redukovalo československé plány, ktorými sa chceli zbaviť čo najväčšieho počtu vojnových previnilcov a prekračovalo hranicu 1000 osôb, ktorú pri tejto kategórii obyvateľstva presadzovali maďarskí predstavitelia.

Po rokovaní medzi československou a maďarskou zložkou 26.-31. augusta 1948 v Balatonkenessi čl. strana pripravila nový, aktualizovaný zoznam vojnových previnilcov, ktorí mali byť do konca roku 1948 presídlení do Maďarska aj s rodinnými príslušníkmi. Zoznam 2. septembra 1948 zaslala československá strana (D. Okáli) Úradu maďarského zmocnenca v Bratislave. V zozname bolo 466 hospodárskych jednotiek s 1449 osobami + 46 h.j. so 156 osobami a zoznam 1008 h.j malých vojnových previnilcov s 3509 osobami (8 h.j. ako rezerva, ak by niekto vypadol), celkovo 1520 rodín s 5164 osobami. Na základe politickej dohody Heltai-Okáli bola dohoda na celkovom počte 5000 osôb, ostatné boli „rezerva“. Previnilci boli vyberaní tak, že boli odsúdení väčšinou do 30. júna 1946, zvyšok boli osoby odsúdené ľudovými súdmi do 31. decembra 1947 (pomer nebol presne kvantifikovaný).¹⁴⁶³

1461 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z IX. zasadania ZK z 7. 9. 1948.

1462 AMZV ČR, f. GS-A, š. 168. List D. Okáliho z 10. 8. 1948 V. Širokému a G. Husákovi. Dokončenie výmeny obyvateľstva.

1463 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 127. List D. Okáliho z 2. 9. 1948 úradu maďarského zmocnenca. Vojnoví previnilci – globálna notifikácia. K. Vadvartyová píše, že v zozname boli aj osoby, ktoré súd oslobodil, „zrejme za účelom získať ich majetok“. Vysvetľuje to tým, že OÚ neinformoval okresné a miestne národné výbory o oslobodzujúcich rozsudkoch, v mnohých prípadoch boli ich majetky konfiškované, resp. vyvlastnené. (VADVARTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 353) Aj keď nie je jasné, prečo by mal o rozsudkoch informovať národné výbory Osídľovací úrad, ako dokladajú neskoršie problémy s presídlením týchto osôb, je zrejme, že v zoznamoch boli aj osoby, ktoré naozaj boli ľudovými súdmi oslobodené. Či hlavným motívom bola snaha získať ich majetok alebo vysídliť osoby, ktoré boli považované už komunistickým režimom za vojnových previnilcov a nepriateľov „ľudovodemokratického“ režimu, je otázne. (SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z XII. zasadania ZK z 21. 12. 1948.)

3.7 Utlmenie povojnovej národnostnej politiky – koniec výmeny obyvateľstva

3.7.1 Záverečné mesiace výmeny obyvateľstva

Od 1. septembra 1948 bola obnovená výmena obyvateľstva, ktorá bola prerušená 12. júna 1948.¹⁴⁶⁴ Rokovania komunistických lídrov viedli k zásadnej zmene politiky voči maďarskej menšine na Slovensku. Dialo sa tak na úrovni centrálnej politiky, ktorá už v tomto období nadväzovala priamo na rozhodnutia ústredných orgánov komunistickej strany.

Po predchádzajúcich rozhodnutiach pražského ÚV KSČ čsl. vláda 30. septembra 1948 rozhodla o návrate čsl. štátneho občianstva osobám maďarskej národnosti. O chystaných opatrenia informoval ešte v ten istý deň predseda ZP G. Husák.¹⁴⁶⁵ Slovenská spoločnosť bola v celom povojnovom období zahlcovaná maďarskou otázkou a protimaďarské opatrenia boli súčasťou politickej aj spoločenskej klímy. Slovenskí národní komunisti, ktorí boli, ale sa aj cítili byť nositeľmi tejto politiky, museli túto zmenu, už ako „vedúca sila“ spoločnosti, zdôvodniť slovenskému obyvateľstvu. Triedne aspekty, ktoré zdôrazňovala komunistická strana v neskoršom období, neboli bezprostredne po prevrate v spoločnosti, ani medzi členstvom komunistickej strany natoľko akceptovateľné, aby stačilo zdôvodnenie duchom komunistickej ideológie. Povereník školstva Ladislav Novomeský, ktorý nepatril k najexponovanejším predstaviteľom poslovenčovania slovenského juhu, ale bol „pocitvým“ realizátorom stranických uznesení, v prejave k školským pracovníkom 4. októbra 1948 argumentoval: *„Občianske práva poskytované našim obyvateľom maďarskej národnosti nebudú východiskom k žiadnemu revizionizmu ani základnicou pre obnovenie maďarizačného tlaku na slovenské obyvateľstvo na južnom Slovensku. Preto tiež schválne nehovoríme o menšinových právach, aby tento pochop nezávázal k predstavám, že chceme obnoviť stav, aký panoval na južnom Slovensku pred Viedenskou arbitrážou.“*¹⁴⁶⁶

Podľa zákona č. 245/1948 Zb. z 25. októbra 1948 o štátnom občianstve osôb maďarskej národnosti osoby maďarskej národnosti, ktoré boli do 1. novembra 1938 čsl. štátnymi občanmi, mali bydlisko na území ČSR a neboli príslušníkmi cudzieho štátu, nadobudli čsl. štátne občianstvo dňom nadobudnutia platnosti zákona. Osoby maďarskej národnosti nadobúdali čsl. štátne

1464 SNA, f. ZK, š. 16. Telegram D. Okáliho z 12. 6. 1948.

1465 SNA, f. ÚP ZP, mf. II. A 363. Zápisnica zo zasadania Zboru povereníkov 30. 9. 1948.

1466 *Jednotná škola*, roč. IV, č. 3 – 4/ 1948 – 1949, s. 57.

občianstvo ex lege dňom 17. novembra 1948 za predpokladu, že do 90 dní (t. j. do 14. marca 1949) zložili sľub vernosti. Pre sledovanie našej témy je však dôležité, že štátne občianstvo podľa zákona nemohli dostať „osoby, ktoré sa ťažko previnili proti Československej republike alebo jej ľudovodemokratickému zriadeniu“ a „osoby určené na výmenu podľa Dohody medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva zo dňa 27. februára 1946.“¹⁴⁶⁷ Na základe §1 ods. 3 zákona č. 245/1948 Zb. malo zostaviť Ministerstvo vnútra zoznamy osôb, ktoré nemohli dostať štátne občianstvo a v lehote do 30 dní ich dodať príslušným národným výborom. Výrok o nadobudnutí štátneho občianstva podľa zákona patrilo do kompetencie ONV.

Štátne orgány dbali, aby bolo jasné, kto neprichádza do úvahy pre nadobudnutie čl. štátneho občianstva. Vykonanie zákona o štátnom občianstve upravili smernice PV z 11. decembra 1948. V smerniciach sa uvádzali pokyny, ktorými sa mali riadiť inštitúcie pri uplatňovaní zákona č. 245/1948 Zb. Vyňaté zo zákona boli osoby, ktorým bolo schválené „osvedčenie o národnej spoločlivosti“ podľa §§1 a 4 dekrétu prezidenta republiky č. 33/1945 Zb. a osoby, ktoré sa prihlásili k reslovakizácii a bolo im vydané potvrdenie o slovenskej národnosti, „lebo tieto osoby nie sú Maďari, ale Slováci“.¹⁴⁶⁸ Jedným z prvých dôsledkov zákona o štátnom občianstve č. 245/1948 Zb. bolo, že „náboristi“ presídlení do Čiech, začali hromadne opúšťať svoje české pracoviská a začali sa vracieť na južné Slovensko.

Prvé menné zoznamy osôb, ktorým nemalo byť udelené čl. štátne občianstvo, boli pripravované už v auguste 1948, teda ešte pred vydaním zákona o vrátení štátneho občianstva, čo dokazuje, že komunistická stranická politika už mala „náskok“ pred oficiálnou štátnou správou. Zoznam bol zhotovený v súčinnosti štátnej bezpečnosti s okresnými výbormi KSS, akčnými výbormi a ONV a obsahoval 4761 osôb.¹⁴⁶⁹ Po posúdení komisiou ÚV KSS už zoznam z 22. septembra 1948 obsahoval zoznam 4071 osôb. Na príprave tohto zoznamu sa okrem predtým spomínaných zložiek podieľali aj „maďarskí komunisti“ (domáci slovenskí maďarskí komunisti).¹⁴⁷⁰ Intervenujúci komunistickí funkcionári z regiónov kritizovali, že na zoznamoch sú aj obyvatelia maďarskej národnosti zo sociálne slabších, v tom čase už preferovaných vrstiev. Ako prvé sa malo zohľadniť triedne stanovisko, aj keď v dokumente použitá

1467 VOÚS, 1948, čiastka 22, 15. decembra 1948.

1468 SNA, f. PIAO, š. 16. Smernice PV č. 458 0/1-V/1-1948 z 11. 12. 1948.

1469 SNA, f. PV, o. p. s., inv. č. 119, š. 193, č. 236. Materiály Maďarskej komisie. Návrh na riešenie národnostných pomerov Maďarov na Slovensku.

1470 SNA, f. PV, o. p. s. Inv. č. 119, š. 193, č. 236. Materiály Maďarskej komisie. Návrh na riešenie národnostných pomerov Maďarov...

formulácia, že „zoznam má byť vyhotovený z hľadiska triedneho a nie národnostnej diskriminácie“, pôsobí veľmi absurdne, pretože sa celý týkal iba osôb maďarskej národnosti. Podľa odporúčania v ňom mali byť statkári, veľkoobchodníci, bankári, fabrikanti, lekári a lekárnici, cirkevní hodnostári, vojnoví zločinci, osoby odsúdené po oslobodení podľa zákona na ochranu republiky a „šovinistická inteligencia, zameraná proti socializmu a demokracii“. Už tu sa písalo o konfiškovaní majetku osôb zo zoznamu a ich transportovaní na práce do Čiech.¹⁴⁷¹ K upraveným zoznamom sa malo vyjadriť každé oddelenie ÚV KSS. Na vytváraní zoznamov, v ktorých postupne ubúdala počet osôb, sa podieľali aj „oprášení“ maďarskí komunisti žijúci na Slovensku: István Major, Gyula Lőrincz, Ferenc Rabay, István Fábry a náhradníkmi József Kugler a István Réthy, ktorí sa na činnosti komunisticej strany do roku 1948 nepodieľali. V tom čase vrcholila aj snaha komunistov v Zmiešanej komisii, aby podľa politickej dohody Heltai-Okáli boli vojnoví previnilci v dohodnutom počte 1500 osôb (5000 s rodinnými príslušníkmi) vysídlení do Maďarska v rámci čl. VIII Dohody.

V tom čase sa už na štátnoobčianskej agende podieľala aktívne Maďarská komisia, poradný orgán vedenia komunistickej strany.¹⁴⁷² Komisia požadovala, aby sa štátne občianstvo udelilo iba takým osobám, ktoré schválila komisia. Pri pridelení štátneho občianstva navrhovala uprednostňovať malých a stredných roľníkov, robotníkov, zatiaľ čo pri inteligencii navrhovala dôkladné preverenie činnosti. Komisia navrhla škrtnúť zo zoznamov MV osoby staršie ako 60 rokov.¹⁴⁷³

1471 SNA, f. ÚV KSS, 03, a. j. 32, 1948.

1472 Komisia ÚV KSS pre maďarské otázky (vžilo aj používalo sa pre ňu pomenovanie Maďarská komisia) bola vytvorená na základe uznesenia politického sekretariátu ÚV KSS 22. 11. 1948. Komisia bola zriadená ako „pomocný a poradný orgán, ktorý v žiadnom prípade nevystupuje navonok a pracuje podľa smerníc predsedníctva. Jej návrhy musia byť v každom prípade predložené predsedníctvu a ním schválené“. (SNA, f. ÚV KSS, sekretariát, š. 1. Zápis zo schôdzky politického sekretariátu ÚV KSS z 22. 11. 1948.)

1473 SNA, f. PŠaO, Inv. č. 91, š. 91. Zápis zo zasadania Maďarskej komisie z 31. 1. 1949. Na okraj problematiky sa zastavíme pri inej komisii, ktorú K. Vadkertyová situovala práve do tohto obdobia. K. Vadkerty vo svojej publikácii uvádza: „Slovenská národná rada však 28. novembra 1948 založila vlastnú osídľovaciu komisiu a zvolila jej členov. Predsedajúci J. Myjavec požiadal predsedu Československej presídľovacej komisie Daniela Okáliho a predsedu Osídľovacieho úradu pre Slovensko Jána Čecha, aby vypracovali plán definitívneho riešenia maďarskej otázky, ktorý bude so svojim spolupracovníkmi kontrolovať Anton Granatier. ... Na zasadnutí žiadali urýchlene vytvorenie slovanského národného štátu a zabezpečenie mieru v oblasti, čo mala zaručiť a zabezpečiť nová presídľovacia komisia. Členmi komisie sa stali A. Granatier, P. Hajlan, V. Kovář, J. Malík, J. Myjavec, E. Ruskov, J. Ušiak, Š. Vengloš. Za veľkými plánmi však nenasledovala kvalitná práca. Komisia bez akéhokoľvek

Pri posudzovaní hospodárskych a majetkových súvislostí, o ktorých sme sa pri rokovaní Zmiešanej komisie zmieňovali, je potrebné brať do úvahy, že do októbra 1948 bolo už z dovtedy konfiškovanej poľnohospodárskej pôdy pridelených 154 445 ha drobným roľníkom, 12 412 ha štátnym majetkom a 27 258 ha pre verejné účely. Nebolo pridelených 64 000 ha poľnohospodárskej pôdy, na ktorej hospodárili drobní vlastníci maďarskej národnosti. Väčšina konfiškovaných poľnohospodárskych majetkov sa nachádzala na južnom Slovensku. V tomto regióne došlo ku konfiškácii v 293 obciach, kde žilo obyvateľstvo maďarskej národnosti, aj keď na časti pôdy obyvatelia maďarskej národnosti naďalej pracovali. V správe povereníctva pôdohospodárstva sa konštatovalo, že v 38 obciach, ktorých obyvatelia boli určení na výmenu obyvateľstva, ku konfiškáciám nedošlo. Obcí, ktorých sa týkalo presídľovanie obyvateľstva však bolo podstatne viac.¹⁴⁷⁴

*dôvodu celé mesiace nezasadala a v roku 1948 sa zasadnutia – odvolávajúc sa na nezáujem – nekonali vôbec, respektíve, po spustení výmeny obyvateľstva sa komisia zaoberala problémami Slovákov z Maďarska presídlených do Československa, zdôrazňujúc prioritu výmeny obyvateľstva nad vnútornou kolonizáciou.... Rok 1948 však priniesol isté zmeny. Zbor povereníkov na svojom zasadnutí 15. marca 1948 analyzoval prácu komisie a nariadil, aby komisia svoju činnosť aktivizovala.“ (VADKERTY, K.: *Maďarská otázka...*, s. 182-183.) K. Vadkertyová si pomýlila rok, v ktorom sa udalosť odohrala. Išlo o rok 1946, čo naznačujú aj v texte uvedené fakty (spustenie výmeny, marec 1948). Nešlo o presídľovaciu „komisiu“, ale o Osídľovací výbor SNR. Väčšina členov „komisie“ po februári 1948 už nebola v SNR, ani v politike, ale v emigrácii alebo boli zbavení poslanceckých mandátov (E. Rusko sa ho vzdal sám). Osídľovací výbor bol vytvorený po voľbách v roku 1946, 28. novembra 1946, ako nový výbor SNR (V tom istom čase bol vytvorený aj „Úsporný a kontrolný výbor“). Jeho predsedom bol naozaj Ján Myjavec, člen DS. Nešlo teda o žiadnu komisiu, ktorá by mala kompetencie riešiť a organizovať osídľovanie a presídľovanie, ale o výbor SNR. Na tomto mieste nebudeme vysvetľovať, že úlohy parlamentných výborov sú iné ako výkonných orgánov. Úlohy, ktoré im pripísala K. Vadkertyová a ktoré mala táto komisia zabezpečiť, navyše v roku 1948, kedy už nefungovala, sú anachronizmom. Priezviská polovice členov výboru autorka skomolila. P. Hajlan bol v skutočnosti Pavol Haljan, člen DS, E. Ruskov bol Emil Rusko, poslanec za sociálnu demokraciu, Š. Vengloš, bol Štefan Velgoš, člen Strany slobody a V. Kovář bol Vincent Kováč, poslanec za DS. Akú komisiu analyzoval ZP v marci 1948, je ťažké odhadnúť, vzhľadom na problematickú „poznámkovú politiku“ autorky. Ale po komunistickom prevrate a po vyradení poslancov „reakcie“ zo SNR, bol Osídľovací výbor 23. 3. 1948 rekonštruovaný a zostali v ňom iba J. Ušiak a J. Malík. (RÁKOŠ, E. – RUDOHRADESKÝ, š. *Slovenské národné orgány...*, s. 458-464). Chybička sa určite môže „vkradnúť“ do textu, ale ak je ich veľa, spochybňuje to dôveryhodnosť výsledného produktu.*

1474 SNA, f. PPPR, š. 304. Správa o výsledkoch pozemkovej reformy. Obyvatelia maďarskej národnosti boli presídľovaní zo skoro 40 okresov Slovenska. (AMZV, GS-A, š. 169 Osídľovací úrad a FNO v Bratislave. Ukončenie presídlenia podľa Dohody o výmene obyvateľstva. Správa o výsledkoch činnosti a výdavkoch).

Pokiaľ ide o pozemkové vlastníctvo maďarského obyvateľstva na Slovensku, nová situácia nastala po vydaní nariadenia Zboru povereníkov č. 26/1948 Zb. n. SNR, ktorým sa upravilo vyňatie pôdohospodárskeho majetku osôb maďarskej národnosti z konfiškácie. Majetok osôb maďarskej národnosti, ktorý nebol pridelený podľa konfiškačných predpisov, sa čiastočne (do 50 ha na rodinu žijúcu v spoločnej domácnosti) vyňal spod konfiškácie. Nariadenie sa vzťahovalo len na osoby, ktoré nadobudli čl. štátne občianstvo podľa zákona č. 245/1948 Zb. a starali sa o svoj majetok a netýkalo sa osôb, ktoré sa „ťažko previnili proti ČSR alebo ľudovodemokratickému zriadeniu“ alebo boli určené na výmenu obyvateľstva.

V roku 1949 bolo z výmery 53 735 ha pôdy, ktorá bola konfiškovaná, ale obhospodarovali ju vlastníci maďarskej národnosti, odkonfiškovaných na základe nariadenia č. 26/1948 Zb. n. SNR 33 053 ha z majetkov do 20 ha.¹⁴⁷⁵ Majetky nad 20 ha už boli považované za kulacké a naďalej podliehali konfiškácii. Rozhodujúcim činiteľom pre zoštátnenie už nebola etnická príslušnosť, ale sociálne postavenie, v komunistickej terminológii triedne hladisko, ktoré doliehalo aj na slovenského stredného roľníka. Nová línia poľnohospodárskej politiky nastala po prijatí zákona o jednotných roľníckych družstvách vo februári 1949.

V týchto zmenených podmienkach národnostnej aj hospodárskej politiky prebiehalo X. zasadanie Zmiešanej komisie, ktoré sa začalo 23. septembra 1948 v Budapešti a trvalo do 19. októbra 1948. Zloženie Zmiešanej komisie zostalo nezmenené. Predsedovia ZK sa dohodli, že súčasťou programu bude rokovanie o dlhodobé sporných otázkach ako boli napr. úprava rozhodnutia ZK č. 38, presídlenie osôb neevidovaných v zoznamoch na presídlenie a sociálna podpora pre prepustených verejných zamestnancov.¹⁴⁷⁶

Na zasadaní ZK 24. septembra 1948 sa riešila problematika rozhodnutia ZK č. 47 (prijaté 14. októbra 1947) o zarátaní tých osôb, ktoré sa presídlili samostatne, bez dodržania spôsobu na presídlenie určeného v rozhodnutiach ZK).¹⁴⁷⁷ Išlo o osoby, ktoré síce boli v zoznamoch na presídlenie, ale presídlili sa z rôznych dôvodov samostatne. V septembri 1947 čl. zložke ZK oznámili, že z 1650 osôb slovenskej národnosti, ktoré mali byť zaradené do zoznamov podľa rozhodnutia ZK č. 47, maďarský presídľovací úrad uznal len 320-350 osôb. U 173 osôb bola namietaná národnosť, 9 odmietli pre chýbajúci podpis alebo zmocnenie, 18 „pre nedostatočný spôsob prejavu vojnového zajatca“,

1475 SNA, f. PPPR, š. 2057. Správa o konfiškačnom a prídelovom pokračovaní z 1. 10. 1948.

1476 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z X. zasadania ZK z 23. 9. 1948.

1477 Rozhodnutie ZK č. 47, VOÚS, čiastka 21-22, s. 322-323.

18 na základe §10 Piešťanského protokolu (prihláška nemala potrebnú formu), 968 pre nedostatočný dôkaz o prechode hraníc, 49 pre chýbajúce trvalé bydlisko.¹⁴⁷⁸ Pohánka, žiadal, aby ich maďarský úrad akceptoval, lebo „otázka kvóty dnes už nemá význam“ (v politickej dohode Heltai-Okáli bol dohodnutý počet osôb, 10 tisíc, ktoré sa do konca výmeny presídlia a nebolo potrebné úzkostlivo sledovať vzájomnú reciprocitu). Bólya však pripomenul „staré hriechy“, že čsl. strana mala k tejto otázke v minulosti „veľmi strohý prístup“ a odoprela 15-16 osobám udeliť štatút podľa rozhodnutia ZK č. 47, lebo boli škrtnuté zo zoznamov presídlencov. Tieto osoby boli škrtnuté preto, lebo by čsl. strane vznikali „materiálne ťažkosti“, ak by uznala ich príslušnosť k rozhodnutiu ZK č. 47. Išlo teda o osoby s významnejším majetkom, ktorý bol konfiškovaný alebo bol pod národnou správou a noví správcovia alebo majitelia patrili medzi prominentné osoby (z politických alebo „odbojárskych“ dôvodov). Zmiešaná komisia vyzvala presídľovacie orgány, aby zrevidovali vlastné námietky a pokúsili sa čo najrýchlejšie dohodnúť.¹⁴⁷⁹ ZK prijala 24. septembra 1948 rozhodnutie č. 54 o alimentačných povinnostiach, ktoré bolo vo všeobecnosti pozitívne prijímané u oboch zložiek komisie aj medzi presídlencami. Vytváralo podmienky pre riešenie vážneho sociálneho problému, ktorý vznikal v súvislosti s výmenou. Išlo nielen o maloleté deti, ale aj o staré osoby, závislé na opatere iných. V tejto povojnovej dobe bolo potrebné riešiť aj formu, akým spôsobom sa alimentačné povinnosti zabezpečia prostredníctvom štátneho bankového sektoru. Významné bolo aj prijatie rozhodnutia ZK č. 55 o transfere niektorých záväzkov a pohľadávok presídlencov. O problematike sa debatovalo na odborných fórach už v predchádzajúcich mesiacoch. Už v auguste 1947 predložilo Povereníctvo financií návrh na takéto opatrenie. Hospodárska znalecká komisia a jej predseda A. Pockody v máji 1948 formuloval podporné stanovisko čsl. strany, v ktorom zdôraznil dôležitosť toho, aby bolo prijaté rozhodnutie, ktoré by umožnilo presídlencom, ale aj obyvateľom oboch štátov prihlásiť sa o svoje práva a záväzky. Malo sa jednať o záväzky a povinnosti právnických aj fyzických osôb „intabulované aj neintabulované“, voči maďarským presídlencom, ktoré by sa predkladali OÚ. Voči osobám, ktoré ešte neboli presídlené, navrhovali riešiť tieto pohľadávky na území ČSR súdnou cestou. Špecifický bol návrh, aby OÚ zverejňoval menný zoznam presídlencov aj s ich bydliskom, každý mesiac vo forme vyhlášky.¹⁴⁸⁰ ZK taktiež vytvárala tlak na znalecké komisie, aby finišovali a ukončili práce na smerniciach a pomocnej dokumentácii k hospodárskym a finančným otázkam.

1478 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z X. zasadania ZK z 14. 10. 1948.

1479 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z X. zasadania ZK z 24. 9. 1948.

1480 SNA, f. ZK, š. 16. List A. Pockodyho z 6. 5. 1948 Povereníctvu financií (A. Hrnčár).

Ďalším bodom bol dlhodobo riešený problém osôb neurčených alebo neprihlásených na presídlenie, ktoré prejavili záujem presídliť sa. *„Československá zložka vzhľadom na stanovisko maďarského presídľovacieho komisariátu, že takéto osoby je treba zaradiť do rámca 10 000 oznamuje, že by to bolo možné iba za dvoch predpokladov: 1 majetkové pomery týchto osôb nemôžu mať vplyv na majetkoprávny status určený pri presídľovaní osôb prihlásených alebo určených, teda nemôžu spadať do kategórie 15 000 kat. jutár; 2 v rámci 10 000 osôb treba zriadiť osobitný rámec, lebo takéto osoby nemožno kompenzovať s osobami prihlásenými alebo určenými na presídlenie.“*¹⁴⁸¹ Maďarská strana takéto návrhy a priori neodmietla a zobrala si čas na preštudovanie. Oproti predchádzajúcim striktným a rezolútnym odmietavým stanoviskám to bol ústretový krok maďarskej časti. Ako sme konštatovali v predchádzajúcom texte, aj tu zohrávala úlohu politická dohoda Heltai-Okáli. V predchádzajúcich obdobiach, vzhľadom na to, že v tejto skupine sa predpokladal vyšší záujem o presídlenie na strane Slovákov z Maďarska, by ich počet navýšil kvótu, o ktorú by čsl. strana mohla požadovať vysídlenie väčšieho počtu Maďarov zo Slovenska. V nových podmienkach, určených fixným počtom presídlencov, už tento faktor nezohrával významnú úlohu, a tak maďarská zložka mohla prejaviť viac empatie voči požiadavke presídliť takéto osoby. V konečnom dôsledku aj tento ústretový krok nebol až natolko ústretový, lebo rozdielny výklad a najmä sila byrokratického prístupu na oboch stranách zohrávala naďalej v konaní kompetentných významnú úlohu, aj keď už nemusela. Ústretovými krokmi (niekedy viac sľubmi a frázami) sa v tomto kole rokovaní (po skončení rokovaní predstaviteľov štátov a nastupujúcej revízií menšinovej politiky v ČSR) nešetrilo. Súčasťou dohodnutej kvóty 10 000 osôb, bolo prijatie rozhodnutí ZK č. 56 a 57. Na rokovaní ZK 2. októbra 1948 sa po dlhom čase zúčastnil aj predseda čsl. zložky D. Okáli (ako povereník vnútra a naďalej predseda ČSPK, ba aj člen komunistický straníckych orgánov, nemal dostatok času). Komisia schválila na základe maďarského návrhu¹⁴⁸² rozhodnutie ZK č 56 o presídľovaní vojnových zajatcov a dlho riešený, spomínaný problém, rozhodnutie ZK č. 57 o presídlení osôb nepojatých do zoznamu presídlencov („režimistov“). V zápisnici sa iba konštatovalo, že sa o oboch rozhodnutia diskutovalo, ale neboli v nej zaznamenané žiadne kontroverzné stanoviska ani jednej zo zúčastnených strán.¹⁴⁸³

1481 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z X. zasadania ZK z 24. 9. 1948. V politickej dohode Heltai-Okáli bolo dohodnuté presídlenie 10 000 osôb do konca roku 1948.

1482 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z X. zasadnutia ZK z 2. 10. 1948.

1483 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z X. zasadania ZK z 2. 10. 1948.

Rozhodnutie ZK 56 o presídľovaní vojnových zajatcov o pridružovaní a vylučovaní a ich spätné presídlenie.

Prijaté 2. októbra 1948 v Budapešti

Popis: Rozhodnutie riešilo problematiku bývalých vojnových zajatcov, ich presídľovanie a presídľovanie ich rodín. Stanovovalo, že vojnový zajatec s bydliskom na Slovensku mohol zostať v Maďarsku a jeho rodina sa mohla presídliť za podmienok podľa čl. V Dohody. Vojnový zajatec, ktorého rodina sa presídlila sa môže presídliť, aj keď nebol na presídlenie prihlásený. Mužov nad 65 rokov, ženy nad 60 rokov a bezmocné samostatne žijúce osoby nebolo možné presídliť proti ich vôli. Umožňovalo aj spätné presídlenie, ak sa manželka rozhodla predtým pre presídlenie do druhej krajiny. Stanovovalo podmienky pri presídľovaní maloletých osôb a manželov vojnových zajatcov.

Zdroj: VOÚS, 1948, čiastka 22, s. 228-230.

Podľa tohto rozhodnutia vojnový zajatec (civilná osoba), ktorý mal trvalé bydlisko v ČSR a jeho rodina určená na presídlenie, sa nechce vrátiť do ČSR a usadil sa v Maďarsku, mohol sa presídliť aj s rodinou do Maďarska, ak s tým táto súhlasila. V takom prípade bol aj zajatec aj jeho rodina považovaní za presídlených podľa čl. V Dohody o výmene obyvateľstva. Ak bola na presídlenie určená len rodina vojnového zajatca, ktorý sa mal vrátiť do ČSR a zajatec požiadal o presídlenie, mohol sa aj so svojou rodinou presídliť aj on podľa čl. V Dohody.

Vojnový zajatec, ktorého rodina sa počas jeho zajatia prihlásila na presídlenie, mohol sa po návrate presídliť na vlastnú žiadosť, aj keď na presídlenie nebol prihlásený. V takomto prípade bol považovaný za presídlenca podľa čl. I Dohody. Ak bol manžel vojnovým zajatcom (civilnou zadržanou osobou) a jeho manželka sa počas jeho neprítomnosti presídlila do ČSR, mohla sa manželka, prípadne aj s deťmi, presťahovať naspäť do Maďarska, ak o to obaja spoločne požiadali.¹⁴⁸⁴

Prijatím tohto rozhodnutia sa vytvorili formálne podmienky pre repatriáciu vojnových zajatcov zo ZSSR v súvislosti s výmenou obyvateľstva. V záverečnej správe o výmene obyvateľstva sa nachádzal iba odsek o Slovákoch, ktorí sa dostali do ruského zajatia, aj to iba vo formulácii, ktorá nevystihovala celý zložitý problém: „Zbytok Slovákov, ktorý sa z Maďarska nepresídlil, zahrnuje tie osoby, ktoré boli, resp. ešte sú vo vojnovom zajatí, ďalej také, ktoré sa odhlásili alebo také, v ktorých nastali zmeny, pre ktoré sa presídliť nemohli

1484 VOÚS, 1948, čiastka 22, s. 228-230 o presídľovaní vojnových zajatcov.

(úmrtie, uzavretie zmiešaných manželstiev a pod.).¹⁴⁸⁵ Za zmienku stojí aj skutočnosť, že medzi manželkami, ktoré mali nezvestných manželov bola značná nespokojnosť s riešením ich postavenia. Kým v Maďarsku dostávali podporu od štátu, na Slovensku ju nedostávali.¹⁴⁸⁶

Aj problém starých a chorých, aj keď už v trošku inej, modifikovanej podobe, riešilo aj rozhodnutie Zmiešanej komisie č. 56. V §4 ustanovilo, že „samostatných mužov vyše 65-ročných a samostatné ženy vyše 60-ročné, ďalej osoby, ktoré sú pre svoju trvalú chorobu bezpomocné, resp. manželov, u jedného z ktorých sú také okolnosti, nemožno proti ich vôli presídliť.“¹⁴⁸⁷ Dodatočne bolo možné podľa §5 tohto rozhodnutia zaradiť do transportov aj pokrvných príbuzných v priamej línii a súrodencov, ak sú na nich odkázaní, na ich žiadosť a v §6 sa riešil problém ascendentov a descendentov, ktorí neboli schopní sa o seba postarať a žili s presídľujúcimi sa osobami. Práve toto rozhodnutie už riešilo aj problém spätného presťahovania, u rodín vojnových zajatcov, manželiek aj detí takýchto manželov. Riešil sa tak problém, kedy manžel (alebo manželka) po návrate nesúhlasili s presídlením na Slovensko, resp. zostali žiť v Maďarsku.

Maďarské orgány toto rozhodnutie začali aplikovať aj na osoby, ktoré mali byť do Maďarska vysídlené na základe čl. VIII Dohody o výmene obyvateľstva ako vojnoví previnilci. Podľa názoru čsl. úradov sa rozhodnutie ZK č. 56 malo týkať iba osôb, ktoré boli zaradené do výmeny na základe čl. V Dohody a nie vojnových previnilcov. Čsl. úrady predpokladali, že „prestarnutí“ by sa ešte mohli presídliť, ak to neodporuje humanitným dôvodom a pokiaľ ide o chorých, mohli by sa transportovať, ak sa už dôvody nemoci pominuli. Ešte v roku 1949 sa čsl. úrady usilovali dokončiť vysídľovanie vojnových previnilcov podľa čl. VIII Dohody, ktorých podľa dohody Heltai-Okáli z augusta 1948 malo byť 1500. Podľa správy s marca 1949 bolo z celkového počtu 1495 notifikovaných osôb v tejto kategórii do Maďarska odsunutých 821 a z neodsunutých 706 osôb, pre chorobu nebolo odsunutých 129 osôb a pre vysoký vek 127 osôb.¹⁴⁸⁸

1485 NA ČR, f. ÚPV, š. 1112. Ukončenie presídlenia podľa Dohody o výmene obyvateľstva 22. 2. 1949. Informácia pre predsedu vlády a v správe Osídľovacieho úradu a Fondu národnej obnovy. Ukončenie presídlenia podľa Dohody o výmene obyvateľstva. Správa o výsledkoch činnosti a výdavkoch.

1486 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1112. Správa ústredia ČSPK – propaganda Maďarov a neprihlásených Slovákov.

1487 VOÚS, 1948, čiastka 22, s. 228-230. Rozhodnutie ZK č. 56 o presídľovaní vojnových zajatcov, o pridružení a vylučovaní a o spätnom presťahovaní.

1488 AMZV ČR, f. PO 1945-1954, š. 140. Dokončenie výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, návrh na riešenie zbývajúcich problémov.

Dňa 2. októbra 1948 prijala ZK rozhodnutie č. 57, ktoré sa týkalo osôb, ktoré sa v predpísanej lehote neprihlásili na presídlenie. Nenachádzali sa v novopripravených oficiálnych zoznamoch a chceli sa dobrovoľne presídliť podľa čl. I do Československa alebo čl. V Dohody do Maďarska. Ku koncu presídľovania bolo záujmom čsl. strany zvýšiť počet presídlencov na Slovensko. Podľa informácií D. Okáliho J. Čechovi zo 4. októbra 1948 išlo o 1200 osôb, väčšinou robotníkov, poľnohospodárov, maloroľníkov, nádenníkov. Z ČSR do Maďarska bolo v tomto režime (dobrovoľne a mimo zoznamov na presídlenie) prihlásených asi 3200 osôb. V tom čase bola určená na základe politickej dohody kvóta na riadne presídlenie asi 10 000 osôb. Tá nebola naplnená a nebol predpoklad, že bude naplnená. Podľa informácie D. Okáliho vznikla disparita medzi presídleným osobami medzi krajinami za september 1948. Z toho dôvodu Okáli navrhol predsedovi OÚ J. Čechovi, aby v priebehu šiestich dní získal vyjadrenie v zmysle článku I, ods. 1 rozhodnutia ZK č. 57 o každej osobe, o ktorej žiadajú maďarské presídľovacie orgány priznanie práva na presídlenie (režim na presídlenie – režimisti). Upozorňoval na to osobitne preto, že v predchádzajúcich obdobiach tento schvaľovací proces trval OÚ aj trištvrte roka. Upozorňoval, že presídľovať je potrebné predovšetkým osoby, ktoré boli riadne zapísané v zoznamoch na presídlenie a tieto zaraďovať do transportov a neuprednostňovať režimistov. Odporúčal udeľovať režim na presídlenie aj osobám, ktorým bol konfiškovaný malý majetok a ten sa potom mal zaradiť do vzájomného zúčtovania.¹⁴⁸⁹ Spor vznikol ohľadom započítania vojnových zajatcov do tejto kvóty. Maďarská strana sa usilovala zaradiť tam aj osoby, ktoré sa presídľovali v septembri (vládna dohoda hovorila o realizácii tohto presídľovania od 1. septembra do 31. decembra 1948), čo však čsl. strana nechcela akceptovať, lebo rozhodnutie bolo prijaté až v októbri 1948 a v ňom sa neuvádzalo, že by sa malo uplatňovať už od septembra.¹⁴⁹⁰

1489 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. List D. Okáliho zo 4. 10. 1948 J. Čechovi o uplatňovaní rozhodnutia ZK č. 57 o režime na presídlenie.

1490 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z X. zasadania ZK z 15. 10. 1948.

Rozhodnutie Zmiešanej komisie č. 57 o presídlení osôb nepojatých do zoznamu presídľencov(režim na presídlenie).

Prijaté 2. októbra 1948 v Budapešti

Popis: Na presídlenie sa mohli prihlásiť osoby, ktoré neboli určené na presídlenie podľa čl. V alebo sa neprihlásili na presídlenie podľa čl. I Dohody. O návrhu rozhodovali čls. vládny zmocnenec, ktorý je na čele ČSPK a maďarský vládny presídľovací komisár v Budapešti. Presídľovanie sa muselo uskutočniť do 31. decembra 1948 a nemohlo sa vykonať na úkor riadne prihlásených alebo notifikovaných presídľencov. Zaradené osoby nemali vplyv na sociálnu a majetkovú štruktúru a ich počet nemohol byť nad rámec dohodnutý pre obdobie od 1. septembra do 31. decembra 1948.

Zdroj: VOÚS, 1948, čiastka 22, s. 230-231.

Na zasadaní ZK 8. októbra 1948 sa opäť objavili sporné otázky v súvislosti s presídľovaním vojnových previnilcov podľa čl. VIII Dohody. Čsl. strana žiadala, aby u 700 vojnových previnilcov maďarská strana nepožadovala rozsudky vynesené pred 30. júnom 1947, ale pred 31. decembrom 1947 a aby sa umožnila náhradná notifikácia za osoby, ktoré boli úspešné pri námietkach proti vysídleniu. Maďarská strana argumentovala, že termín 30. jún bol určený politickou dohodou, preto maďarská strana nie je kompetentná túto dohodu zmeniť. Osoby určené na presídlenie boli určené „globálne“, preto tiež nie je možné určovať náhradné osoby. Maďarská zložka prisľúbila, že bude o čls. požiadavkách informovať vládu.¹⁴⁹¹

Na rokovaní ZK 15. októbra 1948 tiež čls. zložka oznámila, že na základe parížskej mierovej zmluvy s Maďarskom, čl. I, bod 4, pohraničná komisia ustanovená zo zástupcom čls. a maďarskej vlády 12. októbra 1948 prijala dohodu, podľa ktorej upravuje dobrovoľné presídlenie obyvateľov z územia prideleného Československu a poverila Zmiešanú komisiu riešením otázok, ktoré sa v tejto súvislosti vyskytnú. Obe zložky túto úlohu akceptovali.¹⁴⁹²

Pokiaľ ide o postavenie a sociálne dávky bývalých verejných zamestnancov, čls. zložka na rokovaní ZK 15. októbra 1948 avizovala, že tento dlhodobý problém na čls. strane sa v blízkej dobe vyrieši, lebo „v Československu sa zamýšľa usporiadanie osôb maďarskej národnosti“, napriek tomu považovali za potrebné potvrdiť, že rozhodnutia ZK platia, kým „sú v účinnosti súčasné

1491 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z X. zasadania ZK z 8. 10. 1948.

1492 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z X. zasadania ZK z 15. 10. 1948. Tejto špecifickej presídľovacej akcii, ktorá bola naviazaná na zmenu hraníc, Bratislavského predmostia, sa vzhľadom na nedostatok priestoru v tejto práci nebudeme venovať. Zaslúži si samostatný rozbor.

*diskriminujúce opatrenia.*¹⁴⁹³ Na poslednom 10. rokovaní X. zasadania 19. októbra 1948 prijala komisia rozhodnutie ZK č. 58 o vyplácaní sociálnej podpory, ktorý čiastočne eliminoval problémy v oblasti sociálneho zabezpečenia presídlencov.

Pokračujúcim sporom bola problematika presídľovania vojnových previnilcov. Československá zložka konštatovala, že sa z maďarskej strany odopiera „*preberanie vojnových zločincov, ktorí prekročili 65 resp. 60 rokov života*“. Tento problém, ako sme na to už poukázali v predchádzajúcich častiach, významným spôsobom vstúpil do realizácie výmeny. Maďarská strana ho využila aj v prípade presídľovania vojnových previnilcov, ktorý v tejto etape výmeny limitovala politická dohoda Heltai-Okáli. Vekový limit bol podľa čl. strany stanovený rozhodnutím ZK č. 56 iba na osoby, spadajúce pod čl. V Dohody. Maďarská strana zastávala názor, že podľa politickej dohody v Balatonkenessi (z konca augusta 1948) toto obmedzenie je potrebné uplatniť aj na osoby presídľované podľa čl. VIII, lebo čl. predstavitelia súhlasili so stanoviskom, že vek a choroba sú faktickými obmedzeniami pre presídlenie. Čsl. členovia ZK však zotrvali na svojom stanovisku.¹⁴⁹⁴ Aj na ďalšom rokovaní ZK 29. októbra 1948 (už v rámci XI. zasadania ZK) čl. zložka žiadala, aby maďarská strana upustila od takeého konania pri uplatňovaní čl. VIII Dohody. „*Zmiešaná komisia nepomýšľala na to, aby uvedené ustanovenie sa vzťahovalo na vojnových zločincov, ktorých charakter sa ani vekom ani chorobou nemení.*“¹⁴⁹⁵ Spor nastal aj pokiaľ ide o notifikáciu vojnových previnilcov podľa politickej dohody (Heltai-Okáli). Na jej aplikáciu sa mali využívať aj ustanovenia rozhodnutia ZK č. 51, ktoré umožňovali vyslovovať námietky voči notifikovaným osobám (venovali sme sa mu v predchádzajúcich častiach). Tento inštitút maďarská strana bohato využívala, ale zároveň spochybňovala, že takto namietané a vyradené osoby je možné nahradiť v zoznamoch predložených na základe politickej dohody, inými osobami. Čsl. strana, ktorá pôvodne čl. VIII chcela využiť ako masový nástroj jednostranného vysídľovania Maďarov vojnových previnilcov a ich rodín (viac ako 23 tisíc osôb, s rodinnými príslušníkmi viac ako 79 tisíc osôb) a maďarská strana to považovala za najväčšiu hrozbu pre recipročný charakter výmeny, s nevládou sledovala, ako sa zmenšuje ešte aj zoznam 1500 dohodnutých a notifikovaných osôb v tejto kategórii. Čsl. strana sa dožadovala dodatočnej notifikácie do tohto zoznamu, čo OÚ urobil ešte 30. septembra 1948. Maďarská strana však tieto notifikácie neuznávala. Argumentovali, že „*notifikačná lehota bola prekluzívna a následky opodstatnených námietok musí znášať Osídľovací úrad, ktorý aj tak*

1493 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z X. zasadania ZK z 15. 10. 1948.

1494 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z X. zasadania ZK z 19. 10. 1948.

1495 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z XI. zasadania ZK z 29. 10. 1948.

znáša následky svojej nepripravenosti... v tejto veci. Osídľovací úrad totiž sám vypúšťa z presídľovania, podľa rozhodnutia 51 ZK osoby, ktoré riadne notifikoval a proti ktorým neboli vznesené námietky, nakoľko sám zisťuje, že vysídlenie týchto osôb je preň nežiadúce.¹⁴⁹⁶ Na rokovaní 30. októbra 1948 čl. zložka upozornila, že týmto osobám, ktoré maďarská strana odmietla prijať „sotva budú v Československu priznané práva, ktoré sa udelia obyvateľstvu maďarskej národnosti...“¹⁴⁹⁷ OÚ tiež upozorňoval, že maďarské úrady odmietajú prijímať osoby staršie ako 65 rokov aj v prípade, že žijú v spoločnej domácnosti s inými osobami, ktoré sú presídľované. Odporuje to podľa nich ustanoveniam rozhodnutia ZK č. 56, §4, ktorý uvádzal, že osoby staršie ako 65 rokov nemajú byť presídľované iba ak žijú samostatne.¹⁴⁹⁸

3.7.2 XI. Zasadanie Zmiešanej komisie a posledné kroky k ukončeniu výmeny obyvateľstva

Po krátkej desaťdennej prestávke pokračovalo 29. októbra 1948 XI. zasadanie Zmiešanej komisie v Bratislave a trvalo do 29. októbra 1948. Počas jeho trvania sa uskutočnilo 14 rokovaní. Rokovanie začínalo sociálnym návrhom maďarskej zložky, aby asi 20 osobám, ktoré sa presídlili do Maďarska, bolo umožnené vrátiť sa počas vianočných sviatkov do ČSR, ako osobám cestujúcim podľa rozhodnutia ZK č. 22.¹⁴⁹⁹ Československá. strana to pre krátku dobu zo štátno-bezpečnostných dôvodov odmietla. Považovala za neodôvodnené, aby sa využívali výhody tohto rozhodnutia na úkony a cesty, ktoré je možné zabezpečiť aj na obyčajné cestovné pasy.¹⁵⁰⁰ Maďarský vládny komisariát požiadal, aby osoby podľa rozhodnutia ZK č. 57 (režim na presídlenie) dostávali oficiálne rozhodnutie formou uznesenia.¹⁵⁰¹

Aj na zasadaní 3. novembra 1948 v rámci diskusie o maďarskom návrhu na vykonanie Dodatkov k čl. I a V. Dohody, sa maďarská strana usilovala, aby sa čím viac osôb zarátalo do kvóty (pre výhody súvisiace s presťahovaním hnuiteľného majetku). Už predtým predložila návrh, aby sa vytvorili štyri kategórie (Maďarov) takýchto osôb: 1 tí, ktorí sa presťahovali „v čase maďarskej správy“ na územie Maďarska; 2 osoby, ktoré sa presťahovali do Maďarska z ČSR v čase

1496 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z XI. zasadania ZK z 29. 10. 1948.

1497 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z XI. zasadania ZK z 30. 10. 1948.

1498 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z XI. zasadania ZK z 29. 10. 1948.

1499 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z XI. zasadania ZK z 29. 10. 1948.

1500 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z XI. zasadania ZK z 30. 10. 1948; SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z XII. zasadania ZK z 22. 12. 1948.

1501 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z XI. zasadania ZK z 29. 10. 1948.

od obnovenia čsl. správy do podpisu Dohody 17. februára 1946; 3 osoby, ktoré sa presťahovali do Maďarska v čase od podpisu Dohody do jej ratifikácie 15. mája 1946; 4 osoby, ktoré odišli z územia ČSR po 15. máji 1946. Čsl. strana bola ochotná akceptovať iba druhú kategóriu, asi 3000 osôb.¹⁵⁰² Zarátaním týchto osôb by sa zvyšovala disparita v presídľovaní, ktorá bola v tom čase v neprospech ČSR. Z politických dôvodov zásadne nesúhlasili, aby boli do kvóty zarátané osoby, ktoré sa presťahovali do Maďarska v čase po Viedenskej arbitráži. Súhlasili, aby osoby, ktoré sa presídlili do podpísania dohody neboli zarátavané do kvóty, ale mali výhody presídlencov podľa čl. V a navrhovali, aby osoby presídlené do ratifikácie Dohody boli zaradené medzi osoby s osobitným režimom podľa rozhodnutia ZK č. 57. To však maďarská strana odmietala, lebo považovala „režimistov“ (osoby s osobitným režimom na presídlenie, ktorí neboli prihlásení na výmenu, ale boli presídlení na základe rozhodnutia ZK č. 57) za osobitnú kategóriu limitovanú počtom 10 000 presídlencov, podľa politickej dohody Heltai-Okáli. Čsl. strana súhlasila so zaradením do kvóty osôb podľa rozhodnutia ZK č. 56 (vojnoví zajatci), ale iba od vydania rozhodnutia, teda po 2. októbri 1948.¹⁵⁰³ Na rokovaní 10. novembra 1948 nakoniec čsl. strana súhlasila s tým, aby osoby uvedené v týchto kategóriách požívali výhody presídlencov, podmieňovala to iba vyhotovením súpisu zanechaných majetkov a opäť navrhla, aby sa disparita kompenzovala „režimistami“.¹⁵⁰⁴

Na rokovaní 24. novembra 1948 sa diskutovalo o informácii, ktorú zaslala čsl. strana 19. novembra 1948. Podľa nej bol predseda ľudového súdu Vladimír Markovič a obžalobca Ľudovít Straka, odsúdení za úplatkárstvo a zneužitie verejnej funkcie. Osoby, ktoré boli týmito sudcami (ľudovým súdom) odsúdené, odmietli nastúpiť do transportov na vysídlenie do Maďarska. Maďarské úrady síce nevydali pokyn, že by sa tieto osoby, ktoré vystupovali v procese proti skorumpovaným sudcom ako svedkovia, nemali presídliť, do transportov však nenastupovali. Čsl. zložka dala vyhlásenie, že tieto osoby sa majú urýchlene presídliť.¹⁵⁰⁵

Na zasadaní ZK 26. novembra sa zúčastnili aj experti z hospodárskej znaleckej komisie (Alexander Pockody, Karol Bartoš, Dezider Kráľovský, Ján

1502 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z XI. zasadania ZK z 3. 11. 1948.

1503 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z XI. zasadania ZK z 4. 11. 1948.

1504 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z XI. zasadania ZK z 10. 11. 1948.

1505 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z XI. zasadania ZK z 24. 11. 1948. K. Vadkertyová uvádza, že maďarská strana nepovažovala rozsudky vynesené týmito sudcami za platné a odmietla nimi odsúdené osoby presídliť. (VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 353) Tieto osoby naozaj neboli z ČSR presídlené, čo dokazuje diskusia na ďalších zasadaniach ZK, aj korešpondencia medzi členmi ZK a ministerstvom zahraničných vecí.

Veselý – Sándor Somogyi, Gyula Nagy, Károly Telbisz, Ferenc Kisdégy). Napriek tomu, že výmena sa mala 31. decembra 1948 skončiť, hospodárska znalecká komisia sa nedokázala zhodnúť na oceňovacích smerniciach pre majetok presídlencov. Už na začiatku činnosti ZK táto síce prijala rozhodnutia ZK č. 10 (o súpise hnutelného a nehnuteľného majetku) a č.11 k oceňovaniu majetku, ale vykonávacie smernice, ktoré mali detailne riešiť problematiku oceňovania zanechaného majetku a jeho náhrady sa nepodarilo dohodnúť. Na čsl. strane pracovala Ústredná oceňovacia komisia, ktorej šéfoval A. Pockody, jediný znalec, pracujúci pre ZK na plný úväzok, ale chýbala jednoznačná dohoda o oceňovaní s maďarskou stranou. Aj keď nie v takom rozsahu ako to bolo pri rozhodnutí ZK č. 16, maďarská strana nebola spokojná s riešením, ktoré navrhla čsl. zložka a ktoré maďarská zložka ešte pod vedením L. Ruttkaya akceptovala. Problém bol v tom, že čsl. odborníci presadzovali reálnu hospodársku hodnotu hnutelnosti a nehnuteľnosti, ktorých základom by bola cena z prvej polovice roku 1938 (ako to uvádzalo rozhodnutie ZK č. 11 prijaté 10. júla 1946),¹⁵⁰⁶ kým maďarskí členovia sa usilovali presadiť výmennú, trhovú (obchodnú) hodnotu. Pri oceňovaní poľnohospodárskych majetkov sa znalecké komisie dohodli, že základom ceny bude „čistý katastrálny výnos určený v rokoch 1909-1914, násobený koeficientom“ na ktorom sa obe strany nevedeli dohodnúť.¹⁵⁰⁷ To si vyžadovalo dodatočné údaje, ktoré čsl. strana nebola ochotná skúmať a dodávať. Hospodársku hodnotu považovali za neurčitý pojem, subjektívny a nepovažovali to za dostatočný podklad pre vecné rokovanie. Hodnotu majetku považovali za potrebné určovať na základe viacerých činiteľov.¹⁵⁰⁸ Z hľadiska nášho pohľadu na výmenu obyvateľstva musíme vynechať rozsiahle debaty o hospodárskych otázkach a prepočítavanie matematických a obchodných modelov vypočítavania hodnoty rôznych druhov majetku. Podstatný je fakt, že uvedené komisie, ani členovia ZK, sa nedokázali ani mesiac pre ukončením výmeny obyvateľstva zhodnúť na oceňovacích smerniciach pre určenie zanechaného majetku v štáte, ktorý presídlenci opúšťali. Bolo jednoznačné, že komunistické režimy budú musieť v tejto neriešiteľnej situácii prijať nejaké riešenie. Kým rokovania v rokoch 1946-1948 mali jednoznačné pozadie: čsl. strana chcela dosiahnuť, aby hodnota majetku bola vyčíslená v čo najnižšej miere, lebo hodnota majetku presídlencov Slovákov z Maďarska bola oproti majetku Maďarov zo Slovenska minimálna, a teda narastalo saldo na majetkové vyrovnanie v neprospech československej strany, postup maďarskej zložky bol práve z týchto dôvodov diametrálne odlišný. Navyše

1506 VOÚS, 1946, čiastka 8-9, s. 119. Rozhodnutie ZK č. 11 o oceňovaní zanechaného majetku

1507 SNA, f. ZK, š. 9. Správa P. Zátureckého o VII. zasadání ZK z 31. 3. 1948.

1508 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z XI. zasadania ZK z 26. 11. 1948.

bol „prikrytý“ formálnym, či reálnym záujmom o blaho presídlencov, ktorí tak mohli mať väčšie nároky na zhodnotenie a odškodnenie za zanechaný majetok. Komunistické režimy tieto ciele v roku 1949 vymenili za spoločné blaho komunistických režimov a proletárskeho internacionalizmu a prijali riešenie v podobe nulového variantu (Štrbské protokoly), ktorý „oslobodil“ štát od vzájomných záväzkov a presídlencov od nárokov na odškodné za zanechaný majetok.

Zápisnica z rokovania ZK 2. decembra 1948 sa síce nezachovala, ale na rokovaní sa prijalo dôležité rozhodnutie ZK č. 60 o výkone Dodatku k Dohode k čl. I a k čl. V. Išlo o osoby, ktoré neboli na zoznamoch k presídleniu podľa Dohody a jej kľúčových článkov, ale bolo možné zaevidovať ich a mohli si uplatňovať práva ako osoby presídlené v rámci Dohody. Bola to výhoda pre týchto presídlencov, ale tiež sa navyšovali počty osôb presídlených v rámci výmeny. Podmienkou bolo vytvorenie zoznamov týchto osôb a akceptovanie zoznamov druhou zmluvnou stranou. Aj v záverečných sumároch nájdeme tieto osoby osobitne evidované a vykazované podľa tohto rozhodnutia.

Rozhodnutie ZK č. 60 o výkone Dodatku k Dohode podľa čl. I a čl. V.

Prijaté 2. decembra 1948 v Bratislava

Popis: Čsl. strana mala na základe rozhodnutia dodať zoznamy osôb, uvedené ods. 3, v Dodatku k Dohode podľa čl. I (osoby slovenskej národnosti, ktoré sa presídlili z Maďarska mimo výmeny obyvateľstva), s potvrdení o ich presídlení od bezpečnostných alebo administratívnych zložiek v Československu. Maďarský presídľovací úrad mal predložiť zoznamy osôb maďarskej národnosti uvedených v Dodatku k Dohode v čl. V, ktoré sa presídlili z Československa pred účinnosťou rozhodnutia, doložené potvrdením bezpečnostných alebo administratívnych úradov. Osobe, ktorá bude schválená zmluvnými stranami patria výhody vyplývajúce z Dohody a rozhodnutí ZK.

Zdroj: VOÚS, 1948, čiastka 2-3, s. 15-16.

Posledné rokovanie XI. zasadania ZK sa podľa zápisnice konalo 3. decembra 1948. Zúčastnil sa na ňom aj členovia právnej znaleckej komisie M. Quotidián a Kamil Sándorffy a L. Ruttkay. ZK na ňom prijala rozhodnutie č. 62 o vzájomnom uznávaní rozhodnutí týkajúcich sa alimentáčnych záväzkov. Maďarská zložka súhlasila s tým, aby sa výmena obyvateľstva ukončila 31. decembra 1948 s výhradou, že sa mohli presídliť po tomto termíne úradníci presídľovacích úradov. Čsl. zložka zase navrhovala, aby sa presídlenie umožnilo aj na základe dobrovoľných zámenných zmlúv. Zdôraznili, že v čsl. návrhu sa

nehovorí o ukončení výmeny obyvateľstva, ale len o „zániku právnej účinnosti na presídlenie“.¹⁵⁰⁹

Problematika osôb určených na presídlenie do Maďarska sa okrem iných tém (maďarské školstvo, kultúra, konfiškácie majetku, „trofejny“ maďarský majetok v ČSR, problematika štátneho občianstva a konfiškácie pôdy...) objavila v liste M. Rákosiho K. Gottwaldovi na konci roku 1948.¹⁵¹⁰ K. Gottwald sa snažil v odpovedi zdôvodniť mnohé výhrady komunistického partnera z Maďarska k čl. menšinovej politike. Osobitná časť listu bola venovaná výmene obyvateľstva a jej dôsledkom. V prvom rade konštatoval, že čísla, ktoré uvádzal M. Rákosi vo svojom liste, nie sú celkom presné.¹⁵¹¹ Informoval ho, že ústredný úrad vydal usmernenie národným výborom, že z osôb určených na presídlenie, štátne občianstvo nedostanú iba tie osoby maďarskej národnosti, ktoré boli skutočne presídlené do 31. decembra 1948 do Maďarska (čo ako to dokumentuje aj táto práca nebola pravda). Uviedol ako príklad, že zo zoznamov vojnových previnilcov, kde bolo 23 782 osôb, čo spolu s rodinnými príslušníkmi tvorilo asi 70 tisíc osôb a bolo odsunutých „jenom niekoľko set osôb“ mimo asi 700 ťažkých previnilcov, ktorých chce ČSR ešte odsunúť, všetci ostatní dostanú čl. štátne občianstvo. Podľa Gottwalda občianstvo nedostane len asi 3000 osôb, ktoré sa ťažko previnili voči Československu.¹⁵¹²

3.7.3 Posledné XII. zasadanie Zmiešanej komisie v Budapešti od 21. decembra 1948 do 12. júla 1949

Nové, predvianočné, rokovanie XII. zasadania Zmiešanej komisie začalo 21. decembra 1948 v Budapešti a predpokladalo sa, že by malo byť posledné. Zloženie ZK zostalo stabilné ako v predchádzajúcom období.

1509 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z XI. zasadania ZK z 3. 12. 1948.

1510 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167, List M. Rákosiho zo 14. 12. 1948 K. Gottwaldovi o situácii maďarskej menšiny v Československu.

1511 V rusky písanom liste M. Rákosiho sa uvádzalo, že do Maďarska bolo presídlených 49 672 osôb, na pôvodných zoznamoch bolo na presídlenie určených 181 513 osôb, a teda bez občianstva sa ocitne asi 130 tisíc Maďarov. Gottwald v odpovedi o nepresídlených Maďaroch písal: „*Přesto není třeba si tím lámat hlavu, neboť tato okolnost se nebude v žádném případě dotýkat jejich státoobčanských poměrů.*“ (AMZV ČR, f. GS-A, š. 167, Odpoveď K. Gottwalda M. Rákosimu z polovice januára 1949 (nedatovaný spis).

1512 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167, Odpoveď K. Gottwalda M. Rákosimu z polovice januára 1949 (nedatovaný spis). Koncept listu bol prerokovaný s V. Širokým (List prednostu kancelárie prezidenta Štefana Raisa V. Clementisovi z 15. 1. 1949).

Napriek tomu, že sa plánované XII. zasadanie ZK posunulo na neskorší termín, členovia znaleckých komisií odišli do Budapešti už pred jej začiatkom.¹⁵¹³ Na začiatku rokovania predsedovia znaleckých komisií informovali o svojich posledných aktivitách. Zástupca finančnej znaleckej komisie A. Hrnčár rokoval 17.-18. decembra v Budapešti s L. Hollósom o finančných záležitostiach a daňovom moratóriu. Dohoda o všetkých otázkach sa však nediala, pre odchod A. Hrnčára.¹⁵¹⁴ Právna znalecká komisia a jej zástupca M. Quotidián pracovali v Budapešti na rozšírení rozhodnutia ZK č. 62, (exekúcie v alimentáčnych veciach) v súvislosti s ukončením výmeny.¹⁵¹⁵

Na rokovaní 21. decembra 1948 predložila maďarská strana návrh, aby čl. návrh na ukončenie účinnosti určenia na presídlenie (platnosť zoznamov na presídlenie) bol rozšírený na celkové ukončenie presídľovania. Čsl. strana to chcela konzultovať s MZV, ale zároveň navrhla, aby sa stanovil termín na vysťahovanie členov rodín, vysídlených podľa čl. VIII do počtu 5000, ako sa to určilo v politickej dohode Heltai-Okáli, do 31. januára 1949. Maďarská strana však trvala „*vzhľadom na politický vývoj v oboch štátoch*“ na tom, aby sa výmena ukončila k 31. decembru 1948. Určenie na presídlenie by sa ukončilo aj u osôb určených na presídlenie podľa čl. VIII. Maďarská strana upozornila, že nevzniesla ani jednu námietku proti osobám určeným na presídlenie podľa politickej dohody (Heltai-Okáli), ale čl. strana vlastným pričinením nenaplnila počet stanovených osôb z rôznych dôvodov (oslobodzujúce rozsudky, úmrtie, neznáme bydlisko, kriminálne dôvody – rozsudky Markoviča, alebo preto, že z čl. strany nebolo presídlenie žiadúce), hoci maďarská strana bola ochotná tieto osoby prijať. Niektoré osoby boli vyradené pre chorobu alebo vysoký vek nad 65 rokov. Na dodatočné notifikácie do zoznamov, ktoré dodala čl. strana a ako sa ukázalo, boli nedôsledné, však maďarská strana nebola ochotná pristúpiť. Čsl. strana naopak trvala na tom, aby tieto osoby, ktoré nemohli byť z už uvedených dôvodov presídlené, mohli byť nahradené inými osobami a aby počet vysídlených osôb v tejto kategórii, stanovený na 5000 osôb, bol dodržaný. Maďarská strana deklarovala, že po 31. decembri 1948 nie je ochotná presídľovať ani osoby na vyrovnanie disparity, ani osoby podľa čl. VIII Dohody.¹⁵¹⁶ Na tomto stanovisku zotrvala a ani v ďalšom období ho nezmenila.

Na konci roku 1948 bolo jasné, že realizácia Dohody o výmene obyvateľstva speje ku koncu. Československu sa nepodarilo zrealizovať jednu z najdôležitejších úloh, jednostranné vysídlenie vojnových previnilcov. Nejasnosti,

1513 SNA, f. ZK, š. 9. List D. Okáliho z 14. 12. 1948 maďarskej zložke ZK.

1514 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z XII. zasadania ZK z 22. 12. 1948.

1515 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z XII. zasadania ZK z 22. 12. 1948.

1516 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z XII. zasadania ZK z 21. 12. 1948.

ktoré boli spôsobené extrémnym nárastom počtu navrhovaných v roku 1946 na jednostranné vysídlenie vojnových previnilcov podľa čl. VIII Dohody aktivizovali maďarské úrady a zložky zodpovedné za problematiku výmeny. Namietali množstvo neujasnených záležitostí, ktoré už boli spomínané v súvislosti s rokovaniami Zmiešanej komisie a prejavovali sa nielen v nejasných rozhodnutiach, v pomalom prijímaní rozhodnutí ZK k tejto problematike (napr. 47 a 56), ale najmä v tom, že do prijatia politickej dohody Heltai-Okáli, presídľovanie vojnových previnilcov viazlo. Po jej prijatí sa síce presídľovanie vojnových previnilcov začalo, ale s veľkými problémami a už vôbec nie v takom rozsahu, ako navrhovala čsl. strana. Aj keď maďarská politická reprezentácia akceptovala nové rozhodnutia a dohody a počet presídlených vojnových previnilcov presiahol počet 1000, pokračovali prekážky vo vysídľovaní tejto skupiny. Predstavitelia oboch strán sa usilovali problémy zvaliť na druhú stranu. V decembri sa korešpondencia v tejto záležitosti koncentrovala do výmeny názorov medzi maďarským splnomocnencom pre vysídlenie I. Hajdu a poverenikom vnútra D. Okálím, predsedom OÚ J. Čechom a maďarským Zmocnencom pre ochranu maďarských presťahovalcov v ČSR. D. Okáli v liste J. Čechovi z 11. decembra upozorňoval, aby „za žiadnych okolností nedovolil, aby niektorý vojnový previnilec bol vyňatý z odsunu“.¹⁵¹⁷ V ďalšom liste zdôrazňoval, že Maďari musia odviezť 1500 vojnových previnilcov a 5000 osôb¹⁵¹⁸ a v liste z 21. decembra 1948 už žiadal, aby sa vyhotovil zoznam tých, ktorí do tohto počtu neboli vysídlení. V tomto počte, asi 500 osôb, nemali byť osoby, ktorým bolo vrátené občianstvo, ktoré boli oslobodené ľudovými súdmi, ktoré sú na neznámom mieste alebo v cudzine. Na zozname nemali byť ani osoby, ktoré boli členmi KSČ, „politicky spoľahliví“ robotníci a maloroľníci. V liste navrhoval, aby „aby vojnoví previnilci boli vybraní z oblastí a obcí, kde potrebuješ osídľovacie možnosti, aby boli vybrané osoby majetné v tých pohraničných oblastiach, kde je maďarský živel najsilnejší (okres Štúrovo, Šamorín, Dunajská Streda)“.¹⁵¹⁹ Zoznam mal byť odovzdaný maďarskej vláde a mal akceptovať politickú dohodu zo 7. augusta 1948.¹⁵²⁰

K 1. decembru 1948 bolo podľa výkazu pripraveného Osídľovacím úradom z plánovaných 1182 hospodárskych jednotiek odsunutých 602. Z neodsunutých 580 h.j. bolo neodsunutých 92 pre starobu, 88 pre chorobu, 17 pre úmrtie, 53 osôb malo slovenskú národnosť, 18 ďalších podľa výkazu osôb reslovakizovalo alebo dostalo čsl. štátne občianstvo, 28 bolo oslobodených ľudovým súdom, 35 osôb bolo v Maďarsku alebo na neznámom mieste a ďalších 35 sa skrývalo

1517 SNA, f. OÚ, List D. Okáliho z 11. 12. 1948 J. Čechovi.

1518 SNA, f. OÚ, List D. Okáliho z 18. 12. 1948 J. Čechovi.

1519 SNA, f. OÚ, List D. Okáliho z 21. 12. 1948 J. Čechovi.

1520 SNA, f. OÚ, List D. Okáliho z 21. 12. 1948 J. Čechovi.

pre deportáciu, 21 h.j. bolo vyňatých z presídlenia OÚ. V 94 prípadoch neboli autorom správy známe dôvody nepresídlenia. To boli najpodstatnejšie dôvody nepresídlenia hospodárskych jednotiek.¹⁵²¹ V sprievodnom liste predsedu OÚ J. Čecha sa uvádzalo, že dôvodom, prečo presídľovanie viazne „je maďarská zložka, lebo aplikáciou rozhodnutia ZK č. 56 sa stala situácia... ešte horšou.“ Odmietal tvrdenia L. Bólyu, že vina je na strane čsl. orgánov (napr. že NV vyberajú ľudí z transportov – na to nemali kompetencie). Uvádzal, že len pre starobu a chorobu neodišlo 180 ľudí a „choroba sa šíri presne podľa programu dopravného poriadku, ako majú byť vojnoví previnilci presídľovaní.“ Osoby maďarskej národnosti utekajú, schovávajú sa alebo idú do nemocníc. V čase, kedy bola správa zaevidovaná, bolo odsunutých už 708 h.j, v ktorých bolo 2976 osôb (vrátane transportu vojenských previnilcov D-87), podľa maďarskej zložky to bolo 719 h. j a 2995 osôb. Nakladanie posledného transportu vojnových previnilcov malo byť 18. decembra 1948.¹⁵²² List D. Okáliho z 31. decembra 1948, ktorým sa obrátil na V. Širokého, G. Husáka a V. Clementisa, aby donútili maďarskú stranu prijať ďalšie transporty¹⁵²³ už nemohol nič zmeniť na zastavení presídľovania vojnových previnilcov. Pre maďarskú stranu výmena obyvateľstva 31. decembrom 1948 končila. Zmiešaná komisia rozhodla, že obe zložky si navzájom oznámia problémy, ktoré je potrebné riešiť a dohodnú sa, ktoré „funkčné“ problémy budú riešiť. Vzhľadom na vianočné sviatky bolo zasadanie prerušené. Predsedovia zložiek sa mali dohodnúť, kedy bude rokovanie pokračovať.¹⁵²⁴ Pokračovalo až o pol roka.

Posledný transport výmeny obyvateľstva v roku 1948 odišiel na Slovensko 21. decembra 1948 z oblasti Budapešti a Ostrihomu.¹⁵²⁵ 31. decembra 1948 sa oficiálne ukončila výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom a mala sa ukončiť účinnosť opatrení prijatých Zmiešanou komisiou. Všetkým zainteresovaným však bolo jasné, že dôsledky tejto akcie budú pretrvávať a že nášlapné míny a kostlivci v skriniach Zmiešanej komisie, sa budú objavovať vo všetkých konaniach a vzťahoch Československa a Maďarska aj v slovensko-maďarských vzťahoch. Daniel Okáli v prvých pokynoch skepticky naznačil, že je „proti zbytočným rokovaniam“ Zmiešanej komisie a v novej situácii by sa mali riešiť všetky problémy predovšetkým „politicky“, politickými konzultáciami.¹⁵²⁶

1521 SNA, f. OÚ, Výkaz vojnových previnilcov odsunutých do Maďarska k 1. 12. 1948.

1522 SNA, f. OÚ, Vojnoví previnilci – správa o rokovaní ZK- skutočný stav.

1523 VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 355.

1524 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica z XII. zasadania ZK z 22. 12. 1948.

1525 BOBÁK, J. *Výmena obyvateľstva...*, s. 99.

1526 SNA, f. ZK, š. 9 List D. Okáliho z 21. 12. 1948. Vyhotovenie záverečnej správy za rok 1948.

3.8 Ukončenie činnosti Zmiešanej komisie, dôsledky výmeny obyvateľstva a Štrbské protokoly

Výmena obyvateľstva sa síce ukončila v roku 1948, ale v 50. rokoch bolo nutné riešiť zlúčenie niektorých rodín rozdelených výmenou, najmä z dôvodov starostlivosti o starých občanov, ktorých príbuzní buď zostali na Slovensku alebo odišli do Maďarska, alimentálne záväzky, súdne a majetkové spory a iné praktické otázky života presídlencov.¹⁵²⁷ V januári 1949 sa podľa informácii Z. Procházku pripravovalo ďalšie rokovanie o rozšírení účinnosti rozhodnutia ZK č. 62 o „užívacích právach presídlencov“.¹⁵²⁸ Obe strany si uvedomovali, že bude potrebné usporiadať vzájomné medzištátne vzťahy týkajúce sa dôsledkov výmeny obyvateľstva, ale aj situáciu presídlencov (napr. majetkové a vlastnícke pomery, existujúce právne spory súvisiace s občianskymi, ale aj trestnými záležitosťami, štátno-občianske otázky a pod.) a formálne uzavrieť výmenu obyvateľstva.

Problematickým miestom zostala problematika čl. štátneho občianstva osôb určených na presídlenie. 26. augusta 1946 boli maďarskej vláde odovzdané tri zoznamy osôb maďarskej národnosti majúcich bydlisko na Slovensku určených na výmenu obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. Po skončení výmeny obyvateľstva 31. decembra 1948 však väčšina osôb zo zoznamov zostala v Československu. Podľa poslednej vety ods. 3 §1 zákona z 25. októbra 1948 neplatili ustanovenia odst. 1-2 pre osoby určené na výmenu obyvateľstva a tie nemali dostať čl. štátne občianstvo. Osídľovací úrad vyhotovil zoznam 700 osôb, vojnových previnilcov, o vysídlenie ktorých sa ešte chcel usilovať. Ministerstvo zahraničných vecí pripravilo a 5. januára 1949 zaslalo návrh, aby vláda blahosklonným rozhodnutím umožnila nadobudnutie čl. štátneho občianstva osobám maďarskej národnosti určeným na výmenu obyvateľstva podľa čl. V. a VIII. Navrhovalo, aby osoby, ktoré boli určené na výmenu obyvateľstva, avšak do 31. decembra 1948 neboli presídlené, mohli nadobudnúť čl. štátne občianstvo podľa zákona č. 245/1948 Zb. s výnimkou osôb, ktoré sa previnili proti Československej republike a jej ľudovodemokratickému zriadeniu, ktorých zoznam zostavilo Ministerstvo vnútra a osôb, ktoré sa previnili podľa nariadenia SNR z 15. mája 1945 a sú na zozname, ktorý pripravil OÚ.¹⁵²⁹ O niečo neskôr, listom z 10. januára 1949 Úradu predsedníctva vlády Ministerstvo zahraničných vecí stiahlo svoj návrh, aby sa predmetná

1527 Sbirka zákonů republiky Československé, roč. 1948, částka 34, vyhláška č. 104/1949.

1528 SNA, f. ZK, š. 9. List Z Procházku z 25. 1. 1949 čl. zložke ZK.

1529 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1112. List Ministerstva zahraničných vecí z 5. 1. 1949 Úradu predsedníctva vlády.

záležitosť riešila vládnym uznesením o pridelení štátneho občianstva týmto osobám. Ako dôvod sa uvádzalo, že vec sa bude vyriešiť v kompetencii Ministerstva vnútra.¹⁵³⁰

Už na konci roka 1948 nastalo utlmovanie celej organizačnej štruktúry, ktorá bola vytvorená pre realizáciu výmeny obyvateľstva. Ako už bolo spomínané, D. Okáli po 22. decembri pozastavil aktivity OÚ úradu na súpisových prácach, aj rokovania s maďarskými zncami. Naliehavé problémy riešil D. Okáli, popri svojich úradných povinnostiach. Zdôvodňoval to tým, že neboli vyriešené majetkovo-právne otázky súvisiace s výmenou obyvateľstva, mierovou zmluvou s Maďarskom, ani Dohodou o prímerí. Napriek naliehaniu maďarského konzula aj maďarského Zmocnenca považoval za zbytočné, aby „boli vyhadzované státisíce zo strany OÚ a desattisíce zo strany ČSPK,“ na ďalšie rokovania.¹⁵³¹

Po oficiálnom ukončení výmeny obyvateľstva bola ČSPK v likvidácii a jej úlohy prevzala expozitúra v Bratislave, ktorej prednostom sa stal Oto Kaušitz. Úlohy, ktoré vyplývali z pokračovania činnosti ČSPK v Budapešti prevzala likvidačná skupina, ktorá ukončila činnosť 6. apríla 1949 a ďalšie potrebné činnosti prešli na zastupiteľský úrad v Budapešti a vykonával ich bývalý prednosta odsunového oddelenia ČSPK J. Židek.¹⁵³²

Vyrovnanie súvisiace s ukončením výmeny obyvateľstva bolo komplikované a súviselo s ďalším okolnosťami a neurovnanými hospodárskymi a finančnými záležitosťami oboch štátov. Každá štátna reprezentácia zdôrazňovala predovšetkým svoje hospodárske záujmy a deficity druhej strany. Nepochota vstupovať do riešenia zložitej ekonomickej agendy bola zjavná (neurovnané záležitosti clearingových operácii súvisiacich s železničnou dopravou, neplnenie reparačných záväzkov maďarskej strany na základe Dohody o prímerí a mierovej zmluvy, nároky Maďarska na navrátenie strojov, ktoré z Maďarska odviekli do Čiech nemecké vojská a zostali tam ako trofejná súčasť reparácii,¹⁵³³ neschopnosť dospieť k zhode pri započítavaní nehnuteľného majetku

1530 NA ČR Praha, f. ÚPV, š. 1112. List Ministerstva zahraničných vecí z 10. 1. 1949 Úradu predsedníctva vlády.

1531 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. List povereníka vnútra D. Okáliho z 22. 6. 1949 V. Clementisovi.

1532 BOBÁK, J. *Výmena obyvateľstva...*, s. 103; GREŽŤOVÁ, H. *Činnosť Československej presídľovacej...*, s. 176-177.

1533 Problémom bolo 173 strojov, ktoré boli Nemcami na konci vojny odvečené z firmy Mawag v Diósgyöri a deponované v českej Rotavě. Ďalších 33 strojov, ktoré boli vyrobené v protektoráte a mali byť dodané do Maďarska, odviekli Nemci do Augsburgu. Všetky tieto stroje zostali v ČSR a boli reštituované. Časť zostala v Rotavě, časť dostali automobilové závody v Mladej Boleslavi, niekoľko strojov poslali na Slovensko a malým podnikom

presídlencov). Tieto zložitosti československo-maďarských vzťahov občas veľmi jasne, neskryto, inokedy diplomaticky, odhaľovala správa čl. veľvyslanca v Maďarsku Ivana Horvátha z 24. januára 1949 V. Clementisovi.¹⁵³⁴ V nej konštatoval, že maďarská strana sa vyhýba priamym rokovaniam o finančných otázkach. Jednou zo zámienok boli konfiškované maďarské stroje v Čechách z obdobia vojny. Rokoval so štátnym tajomníkom financií Vasarhelyim (13. januára) a štátnym tajomníkom Bereim z ministerstva zahraničia (19. januára). Ten potvrdil, že dôvodom je ignorovanie maďarských požiadaviek okolo strojov, ale tiež politika v školstve (vnímaná ako pomalé zavádzanie maďarského školstva a snaha o likvidáciu maďarskej inteligencie) a v kultúre a vôbec voči maďarskej menšine. Ivan Horváth pripomenul štátnemu tajomníkovi, že Maďarsko neplatí reparácie, ale tento problém druhú stranu nezaujal. Maďarsko chcelo uskutočniť medzištátne rokovania, aby sa problém riešil vzájomným rokovaním a zároveň nechcelo rokovať, kým sa nevyriešia nastolené problémy. „*Poukázal som tiež na to, že finančná hodnota spomínaných strojov je nepatrná a vzhľadom na celkové požiadavky maličernosťou.*“ Štátny tajomník Berei uznal, že hodnota strojov je maličkosťou, ale „*tým viac ich mrzí, že také maličkosti nevieme vybaviť.*“ Ako príklad veľkých vecí uviedol pomalý začiatok maďarského školstva a najmä to, že ČSR nechce vrátiť do verejnej služby mnoho bývalých maďarských učiteľov. Odpoveď I. Horvátha, že Maďarsko určite nechce, aby vrátili do služby do škôl „*fašistických a nespoľahlivých učiteľov len preto, že sú Maďari*“,¹⁵³⁵ štátny tajomník utlmil odpoveďou, že možno nemajú dobré informácie. Podstatný rozdiel však podľa nášho názoru bol v pohľade na politické previnenia maďarských učiteľov. Ich previnenia spočívali v aktivizácii sa za pripojenie južného Slovenska k Maďarsku a v členstve v politických stranách maďarskej menšiny. Ani pre novú maďarskú komunistickú garnitúru to neboli previnenia, ktoré by sponchybňovali odbornosť, či morálny profil, lebo bojovali za maďarstvo a Maďarsko. Pohľad slovenských národných komunistov (D. Okáli, J. Čech, ale aj V. Clementis, G. Husák a I. Horváth) bol diametrálne rozdielny.

v Čechách, časť strojov bola nefunkčná a vhodná len do šrotu. MNO vyhlásilo v roku 1945 tieto stroje za vojnovú korisť. 80 % strojov bolo pridelených Škodovým závodom, ktoré po bombardovaní prevádzok boli závislé od týchto strojov a nechceli sa ich vzdať. Stroje boli zaradené do pohľadávok, ktoré malo ČSR voči Maďarsku. „*Po právnej stránke je nesporné, že stroje sú československým majetkom.*“ (AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. Informácia pre p. ministra o maďarských strojoch zavlečených do Rotavy a Augsburgu, Z. Procházka z 28. 12. 1948.

1534 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. Politická správa č. 5 z 24. 1. 1949.

1535 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. Politická správa č. 3 čl. veľvyslanca I. Horvátha v Budapešti z 21. 1. 1949.

Ivan Horváth sa pokúsil, ako protiváhu na kritiku postavenia Maďarov na Slovensku, argumentovať postavením Slovákov v Maďarsku, ktorí na rozdiel od pomaly sa rozbiehajúceho maďarského školstva na Slovensku, nemali ani jednu slovenskú školu a kritizoval tiež postup maďarských úradov voči menšinám pri sčítaní obyvateľstva. Štátny tajomník sa o tejto téme nemienil rozprávať. Uviedol, že „*nie je informovaný o položení slovenskej menšiny v Maďarsku, nepozná ani jej počet. Požadoval, aby sme my teraz nenadhádzovali požiadavky, lebo by skomplikovali, lebo by to iste sťažilo situáciu*“.¹⁵³⁶ Horváth rekapituloval, že pozícia Maďarska a jej opatrný prístup k ekonomickým otázkam a príprave možnej zmluvy má propagandistický charakter voči vnútornej politike. „... *chce ukázať svojmu obyvateľstvu (a hlavne mindszentivomcom), že zblíženie nastalo, až keď sme my v maďarskej otázke u nás kapitulovali*“, čo by znamenalo skončiť s vnímaním Maďarska ako porazeného štátu a malo by mu to priniesť aj ekonomické výhody. Navrhoval, pozastaviť niektoré akcie v rámci kultúrnej výmeny, aby sa ukázala sila čsl. pozície.¹⁵³⁷ Z celej správy vyplývalo, že maďarskí komunisti sa snažili dostať československú stranu pod tlak, v rámci ktorého by bola žiadajúcou stranou, snád' do určitej miery aj vytváraním dojmu, že je to čsl. strana, ktorá sa previnila proti vzájomnému spolužitiu, a preto musí prejavíť ako prvá dobrú vôľu a ústupky v problémových oblastiach. Maďarskí komunisti a najmä M. Rákosi využívali zmenu smerovania stalinskej stredoeurópskej politiky, v ktorej sa Maďarsko dostalo z porazenej krajiny pod dozorom SKK do pozície spojenca Moskvy.

Predsedníctvo ÚV KSS o problematike obyvateľstva maďarskej národnosti opäť rokovalo 5. februára 1949. Rokovanie ovplyvnil aj už spomínaný list „šéfa“ maďarských komunistov M. Rákosiho K. Gottwaldovi.¹⁵³⁸ Vo februári 1949 došlo k rozhovorom medzi delegáciou KSČ a strany maďarských pracujúcich. „*Výsledkom rozhovorov bolo odstránenie niektorých nedorozumení vo finančných otázkach, ako aj dohoda o blízkom podpísaní priateľskej a spojeneckej zmluvy medzi obidvoma štátmi*“.¹⁵³⁹

Zástupcovia Úradu maďarského Zmocnenca a OÚ v Bratislave sa zišli na porade 17. februára 1949, aby dohodli záležitosti výmeny obyvateľstva. Za

1536 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. Politická správa č. 3 čsl. veľvyslanca I. Horvátha v Budapešti z 21. 1. 1949.

1537 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. Politická správa č. 3 čsl. veľvyslanca I. Horvátha v Budapešti z 21. 1. 1949.

1538 SNA, f. ÚV KSS, 03, a. j. 4, 1949. Protokol zo zasadania Predsedníctva ÚV KSS 2. 2. 1949.

1539 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Periodická správa za január až marec 1949 z 22. 4. 1949.

najdôležitejšiu úlohu čl. delegácia považovala dokončiť vysídlenie rodín 553 vojnových previnilcov, ktoré sa nepodarilo uskutočniť do 31. decembra 1948 (pre nemoc, starobu, „simulovanú“ chorobu). Žiadali, aby boli vysídlení bez ohľadu na okolnosti (staroba, choroba...), lebo sú na zozname osôb (ods. 3 §1 zákona č. 245/1948 Zb.), ktoré nemôžu dostať čl. štátne občianstvo.¹⁵⁴⁰

Aj po oficiálnom ukončení výmeny obyvateľstva sa rokovania, prekáračky a na to nadväzujúca korešpondencia, nezastavili. Na list L. Bólyu z 22. februára 1949 ohľadom nepresídlených vojnových previnilcov odpovedal D. Okáli. V liste žiadal jednoznačné vyjadrenie maďarskej strany, či je ochotná presídliť tieto osoby, ktorých zoznam dodal OÚ. Informoval ho, že Povereníctvo vnútra (ktoré D. Okáli vtedy viedol) zaslalo národným výborom zoznam týchto osôb s tým, že podľa ods. 3 §1 zákona č. 245/1948 Zb. nemôžu dostať čl. štátne občianstvo. Konštatoval, že tieto osoby mala maďarská vláda do 31. decembra 1948, spolu s rodinnými príslušníkmi presídliť do Maďarska, čo bolo potvrdené aj na zasadaní ZK. Odmietol tvrdenie, že výmena obyvateľstva skočila, „neobstojí, lebo bolo vecou maďarských presídľovacích orgánov, aby svoj záväzok splnili.“ Požiadal L. Bólyu, aby prišiel do Bratislavy a záležitosť vyriešil a potom bude možné rokovať aj o majetkovo-právnych otázkach.¹⁵⁴¹

V liste V. Clementisovi z 26. februára 1949 povereník vnútra D. Okáli uvádzal, že záležitosti ZK sú uvedené v osobitnej výročnej správe. Konštatoval, že experti a znalci nie sú schopní dohodnúť sa ani na oceňovacej metóde a ďalšie ich pokračovanie v činnosti považuje za zbytočné vyhadzovanie štátnych peňazí. Trend k „nulovému“ variantu a komunistickému riešeniu majetkových nezrovnalostí, naznačil jeho pesimistický pohľad na spravodlivé vyriešenie majetkových nárokov presídlencom. Okáli Clementisovi napísal: „... od 16. júna 1948 som akékoľvek práce súvisiace s oceňovaním tzv. Dohodového majetku zákon 148/1947 Zb. prerušil... som tej mienky, aby sa záležitosť vyúčtovania riešila veľkoryso, keď niet predpokladov, aby sa jedna alebo druhá strana z titulu mierovej zmluvy alebo Dohody o výmene obyvateľstva, druhej nič platila. ... je preto úplne zbytočné, ... aby sa pokračovalo v riešení majetko-právnych otázok súvisiacich so zanechaným nehnuteľným majetkom pri výmene obyvateľstva“¹⁵⁴² Okáli v liste Clementisovi písal, že je potrebné ukončiť činnosť ZK. Úlohy ZK mali byť zhodnotené v osobitnej výročnej správe o ZK.

1540 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. List povereníka vnútra D. Okáliho z 26. 2. 1949

1541 SNA, f. ZK, š. 9. List D. Okáliho z 24. 2. 1949. L. Bólyiovi.

1542 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. List povereníka vnútra D. Okáliho z 26. 2. 1949 V. Clementisovi.

Okáli nesúhlasil, aby komisia od 1. januára 1949 rokovala, aj keď Maďari majú záujem na jej ďalšom pokračovaní, kým sa neukončia globálne rokovania.¹⁵⁴³

Aj problematika výmeny obyvateľstva dostala v novom šate nové vysvetlenia. Podľa správy z veľvyslanectva v Budapešti v roku 1949 výmena predstavovala hlavný rušivý moment v československo-maďarskom vzťahu a jej ukončením v roku 1948 sa vytvorili podmienky pre normalizáciu vzťahov, spolu s navrátením občianskych práv.¹⁵⁴⁴

Zároveň sa pripravovali akty, ktoré mali usporiadať vzťahy medzi oboma štátmi. Zasadanie vlády 17. mája 1949 schválilo na tajnom zasadaní dodatok k uzneseniu z 5. apríla 1949, ktorým schválilo definitívny text Zmluvy o priateľstve, spolupráci a vzájomnej pomoci podpísanej 16. apríla 1949 v Budapešti. Minister mal predložiť zmluvu do Národného zhromaždenia a k výmene ratifikačných listín malo dôjsť 20. júna 1949.¹⁵⁴⁵

Po formálnom ukončení výmeny obyvateľstva, ČSPK do konca marca vypravila ešte tri transporty z Maďarska.¹⁵⁴⁶ Prihlášky na dodatočné presídlenie z obzvlášť významných dôvodov sa prijímali do 5. marca 1949. Aj po tomto termíne (do konca marca) dostala ČSPK v likvidácii 76 žiadostí o presídlenie (rodinné dôvody, zajatci, predtým nezvestné osoby...).¹⁵⁴⁷ V správe o likvidácii ČSPK, ktorú zasielal D. Okáli 25. marca 1949 V. Clemenisovi sa uvádzalo, že ČSPK – v likvidácii pripravuje posledný transport vojnových zajatcov a ich rodín, v ktorom budú zaradení aj niekoľkí robotníci (režimisti). Už z tejto informácie je jasné, že aj po roku 1948 sa ešte uskutočnili dodatočné presuny obyvateľstva súvisiace s výmenou obyvateľstva, ktoré však v oficiálnych výsledkoch a štatistikách o výmene nefigurujú.¹⁵⁴⁸ Z ČSR sa už žiadne organizované transporty nerealizovali. Ďalšie presídľovania, ktoré boli dôsledkom výmeny obyvateľstva (sceľovanie rodín, sociálne, pracovné dôvody...) sa už

1543 AMZV ČR, f. GS-A, š. 167. List poverenika vnútra D. Okáliho z 26. 2. 1949 V. Clemenisovi.

1544 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 29. Prehľad hospodárskej a politickej situácie v Maďarsku 28. 3. 1949.

1545 NA ČR Praha, f. ÚPV-B, š. 882. Uznesenia z tajného zasadania vlády 17. 5. 1949.

1546 J. Bobák uvádza, že bolo presídlených 182 Slovákov v troch transportov. Jeden prekročil hranice pri Slovenskom Novom Meste a dva pri Štúrove. (BOBÁK, J. *Výmena obyvateľstva...*, s. 103)

1547 AMZV ČR, f. GS-A, š. 169. Správa vedúceho právneho odboru ČSPK A. Grosswirtha z 22. 3. 1949 o agende vyplývajúcej z presídlenia.

1548 AMZV ČR, f. GS-A, š. 169. List D. Okáliho z 25. 3. 1949 V. Clemenisovi. ČSPK v likvidácii.

riešili individuálne prostredníctvom diplomatických zastupiteľstiev, resp. na základe rozhodnutia ZK č. 66 z 21. júna 1949.

Formálne ukončenie výmeny, ale aj reálne existujúce problémy, ktoré vznikli v jej dôsledku, si vyžadovali riešenia. Ani D. Okálimu nebolo v tejto situácii jasné, ako postupovať a žiadal V. Clementisa o odpoveď, ako budú garantované práva presídlencov. Po výmene listov, konzultáciách a debatách sa nakoniec dohodlo, že sa ešte zíše Zmiešaná komisia, aby usporiadala niektoré sporné a nedoriešené otázky výmeny obyvateľstva. Ďalšie rokovania XII. zasadania ZK sa uskutočnili od 20. júna 1949, pod vedení D. Okáliho, za účasti členov komisie P. Zátureckého, P. Pohánku, L. Bólyu, K. Berecza, L. Zsolta a sekretára L. Trocsányiho. D. Okáli sa zúčastňoval na všetkých uvedených rokovaníach ZK až do 12. júla 1949, kedy sa konalo posledné rokovanie ZK. Dohodli vydanie piatich „aktuálnych“ rozhodnutí a zistili, že okrem niektorých otázok súpisu majetku a penzijných pôžitkov, sú ostatné veci súvisiace s dohodou vyriešené. Návrhy maďarskej strany, ktoré boli predložené, považoval za „podružné“.¹⁵⁴⁹ D. Okáli bol už informovaný o prebiehajúcich politických rokovaníach (ktoré končili podpísaním Štrbských protokolov) a predpokladal, že ukončenie týchto rokovaní výrazne zmení situáciu aj v súvislosti s agendou výmeny obyvateľstva a činnosti ZK. Už 22. júna 1949 žiadal ministra V. Clementisa, aby mu poslal „príslušné časti dohody“, aby mohol usmerniť činnosť ZK.¹⁵⁵⁰ V. Clementis však odpovedal v „dialnopise“ z 29. júna 1949, že dosiahnutá dohoda s Maďarmi ešte nie „textována. V zásadě je však Tvůj odhad o jejím obsahu správný. Bližší informace osobně za mého pobytu v Bratislavě“.¹⁵⁵¹ Komisia schválila ešte uznesením ZK z 20. júna 1949 dve zámenné zmluvy medzi presídlencami.

Posledné rozhodnutia o ukončení výmeny obyvateľstva boli Zmiešanou komisiou prijaté na XII. zasadaní ZK 21. júna 1949. ZK prijala posledných päť rozhodnutí č. 63-67, ktoré riešili problematiku náhrady škôd, ktorá vznikla presídlencom (ZK č. 63), zastupovanie presídlencov pred súdom (ZK č. 64) otázky súvisiace s pozostalostnými záležitosťami (ZK č. 65). Posledným bolo rozhodnutie ZK č. 67, ktoré určovalo spôsob a náležitosti odovzdávania spisovej dokumentácie pri osobách, ktoré boli odsúdené za trestné činy obecné,

1549 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. List povereníka vnútra D. Okáliho z 22. 6. 1949 V. Clementisovi. Išlo o presťahovanie hnutelností. Okáli navrhoval akceptovať iba majetok, ktorý mali presídlenci (utečenci) u svojich príbuzných.

1550 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. List povereníka vnútra D. Okáliho z 22. 6. 1949 V. Clementisovi.

1551 AMZV ČR, f. GS-A, š. 163. Dálnopis V. Clementisa 29. 6. 1949 D. Okálimu (bol v českom jazyku, ref. Vondráková).

vojenské a politické, čím sa dopĺňalo rozhodnutie ZK č. 42 (na jeho základe sa napr. presídľovali aj vojnoví previnilci podľa čl. VIII Dohody). Rozhodli o ukončení výmeny a o ponechaní v účinnosti niektorých paragrafov rozhodnutia ZK č. 56 (o vojnových zajatcoch), týkajúcich sa osôb „ktoré boli odlúčené od svojich príslušníkov a dostali sa do nepriaznivej situácie“.¹⁵⁵² Asi najvýznamnejšie bolo rozhodnutie ZK č. 66, týkajúce sa ukončenia výmeny, ale aj zániku práv a ochrany presídľencov. ZK rokovala o rozhodnutí o ukončení výmeny obyvateľstva, ktorého základom bol maďarský návrh zo 14. decembra 1948.

Rozhodnutie ZK č. 66 o niektorých ustanoveniach súvisiacich so zánikom výmeny obyvateľstva

Prijaté 21. júna 1949 v Budapešti

Popis: Rozhodnutie konštatovalo ukončenie výmeny obyvateľstva, zánik platnosti prihlášok na presídlenie podľa čl. I. Podobne zánik určenia na presídlenie podľa čl. V a VIII Dohody. Konštatovalo zánik právnej ochrany týchto osôb podľa rozhodnutia ZK č. 7. Konštatovalo, že sa stávajú občanmi podľa zákona č. 245/1948 Zb. a nárok na usporiadanie záväzkov voči nepresídleným osobám do 31. decembra 1950. Konštatovalo možnosť presídlenia alebo spätného presídlenia na vlastné trovy u určených kategórií osôb (sceľovanie rodín, sociálne a zdravotné dôvody a tiež stanovilo spôsob presunu ich majetku.

Zdroj: VOÚS, 1949, čiastka 17-18, s. 197-199.

Maďarská zložka navrhla, aby sa vzhľadom na to, že sa niektorí „vojnoví zločinci“ ocitli v Maďarsku bez rodinných príslušníkov, umožnilo týmto presťahovanie do Maďarska. Čsl. zložka s tým súhlasila, ale nepovažovala za potrebné, aby sa predlžovala aj účinnosť rozhodnutia ZK č. 51.¹⁵⁵³

Maďarská zložka na rokovaní ZK upozorňovala, vzhľadom na list povereníka vnútra z 28. apríla 1949 maďarskému Zmocnencovi, že je potrebné zabezpečiť čl. štátne občianstvo aj osobám, ktoré boli určené na presídlenie, ktoré sa neuskutočnilo. Čsl. zložka oznámila, že je ochotná zaistiť všetkým osobám určeným na presídlenie štátne občianstvo naturalizáciou, mimo osôb, ktoré sú na zoznamoch podľa §1 ods. 3 zákona č. 245/1948Zb (vojnoví previnilci, nepriatelia ľudovodemokratického Československa).¹⁵⁵⁴

¹⁵⁵² SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo XII. zasadania ZK z 20. 6. 1949.

¹⁵⁵³ SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo XII. zasadania ZK z 20. 6. 1949.

¹⁵⁵⁴ SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo XII. zasadania ZK z 20. 6. 1949. Aj v tomto prípade ide o zložitú problematiku, v ktorej sa prejavili snahy komunistického režimu o elimináciu nepriateľov „ľudovodemokratického“ režimu a triednych nepriateľov, medzi ktorých bola

Na rokovaní ZK 21. júna 1949 maďarská strana upozorňovala na problém, že osoby určené alebo prihlásené na presídlenie, podľa rozhodnutia ZK č. 7 neplatili dane. Po tom, čo nebudú presídlené, tieto dane musia uhradiť. Podobný problém bol na Slovensku aj so zrušením národnej správy. Maďarská zložka vyzvala, aby sa im umožnilo vytvoriť také možnosti splácania nedoplatkov, ktoré „*ich nepozbaví existenčných možností*“. Čsl. zložka oznámila, že je ochotná urobiť úľavy iba pre drobných a stredných roľníkov, u ostatných nepresídlených bude vyžadovať dodržiavanie vnútroštátnych predpisov.¹⁵⁵⁵

Na schôdzke ZK 11. júla 1949 D. Okáli konštatoval, že majetkovo-právne otázky súvisiace s výmenou obyvateľstva sú „*v relácii medzištátnej vybavené*“.¹⁵⁵⁶ Dňa 12. júla 1949 sa konali dve rokovania ZK, to druhé o 17. 00. Rokovania boli pracovné, súviseli s výkladom niektorých rozhodnutí ZK týkajúcich sa majetku, poistenia a sociálnych dávok duchovným a vdovám po duchovných. Na poslednom rokovaní čsl. strana namietala uplatňovanie niektorých zmien pri rozhodnutí ZK č. 47 (aby sa uplatňovalo na osoby, ktoré odišli do iného štátu „*súc donútené k tomu vojnou*“ – teda osoby, ktoré odišli z arbitrážneho územia do Maďarska) a rozhodnutia ZK č. 60 (Maďarsko žiadalo, aby si štát nemohol uplatňovať nároky na výnos z podnikov pred ich prechodom do štátneho vlastníctva – napr. výnosy z národných správ). V tom čase sa už konali v Prahe rokovania o usporiadaní vzájomných vzťahov, ktoré vyvrcholili prijatím Štrbských protokolov, a tak riešenie sporných otázok, ako predpokladali členovia ZK, malo byť urobené po tom, ako budú známe výsledky „*pražských rokovaní*“. Predseda maďarskej zložky L. Bólya ukončil rokovanie s tým, že o ďalšom rokovaní rozhodnú predsedovia písomne. Ďalšie rokovanie sa však už nekonalo.¹⁵⁵⁷

Československo sa rozhodlo ukončiť aj ostatné organizované presídľovacie akcie krajanov zo zahraničia. 26. júna 1949 prijala vláda uznesenie, aby do 31. decembra 1949 bolo ukončené presídľovanie v rámci reemigračnej akcie

priradená aj maďarská inteligencia, učitelia, kňazi, kulaci, osoby zo zoznamov na vysídlenie podľa č. VIII Dohody (vojnoví previnilci). Tomu sme venovali primeranú pozornosť v práci, ktorá je prístupná na internete: ŠUTAJ, Š. *Nútené presídlenie Maďarov...*,

1555 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo XII. zasadania ZK z 21. 6. 1949.

1556 SNA, f. ZK, š. 8. Zápisnica zo XII. zasadania ZK z 11. 7. 1949.

1557 Zmiešaná komisia, ktorá vznikla na základe Štrbského protokolu nebola pokračovaním Československo-maďarskej zmiešanej komisie pre výmenu obyvateľstva, ani neriešila záležitosti výmeny obyvateľstva, ako to uvádza H. Grežďová. (GREŽĎOVÁ, H. *Činnosť Československej presídľovacej...*, s. 176.) Táto Zmiešaná komisia vznikla na základe XIV. článku dôverného dodatkového protokolu a jej úlohou bolo vyriešiť problematiku vydávania a výmeny spisového materiálu. V jej čele bol Július Viktory. (Podrobne o činnosti tejto komisie: ŠUTAJ, Š. *Parížska konferencia 1946 a mierová zmluva...*, s. 366-372).

najmä z Bulharska, Juhoslávie a Rumunska. Prostredníctvom zastupiteľských úradov sa malo zabezpečiť preverenie záujemcov a minister školstva mal zabezpečiť vyrovnanie vzdelanostnej úrovne presídlencov.¹⁵⁵⁸

Univerzálne vyrovnanie s Maďarskom a vzájomné podlžnosti sa mali ukončiť prijatím ekonomickej dohody, ktorá by odstránila možné spory a konflikty a vniesla by Moskvou požadovaný pokoj do tejto časti „socialistického“ tábora. Na schôdzi vlády 28. júna 1949 predložil minister zahraničných vecí správu o výsledkoch rokovania s maďarskými predstaviteľmi o vzájomnom vyrovnaní finančných a hospodárskych pohľadávok oboch strán. Vláda akceptovala, že začiatkom júla mala prísť do Prahy maďarská delegácia na rokovanie o konečnom znení dohody o vzájomnom vyrovnaní pohľadávok. Čsl. delegácia mala byť zostavená MZV po dohode s Ministerstvom financií a štátnym plánovacím úradom.¹⁵⁵⁹

Vyvrcholením týchto aktivít bolo prijatie, aj v súvislosti s dokončením a „vyrovnaním sa“ s dôsledkami výmeny obyvateľstva, už spomínaných protokolov o konečnej úprave niektorých nevyriešených finančných a hospodárskych otázok medzi Československou republikou a Maďarskou republikou¹⁵⁶⁰ podpísaných na Štrbskom plese 25. júla 1949. Protokolmi sa eliminovali vzájomné záväzky vyplývajúce z Dohody o výmene obyvateľstva.

Samotný Protokol sa skladal sa z jedenástich článkov a mal vstúpiť do platnosti schválením oboma vládami. Jeho súčasťou bol Dôverný dodatkový protokol,¹⁵⁶¹ ktorý osobitne rozoberal každý z prijatých článkov protokolu a mal 19 článkov. Podpísaný Protokol a a jeho dôverný dodatok riešili široké spektrum problémov vzájomných vzťahov po oboch svetových vojnách, menšinovej problematike, vrátane dôsledkov Dohody o výmene obyvateľstva. Na riešenia súvisiace s Dohodou osobitne upozorníme. V článkoch I. a II. Protokolu aj Dôverného dodatkového protokolu čsl. aj maďarská vláda deklarovali svoj nezáujem „na právech, pohľadávkách a nárococh“, ktoré by čsl. alebo maďarský

1558 NA ČR Praha, f. ÚPV-B, š. 882. Uznesenia zo zasadania vlády 26. 6. 1949.

1559 NA ČR Praha, f. ÚPV-B, š. 882. Uznesenia zo zasadania vlády 28. 6. 1949.

1560 *Protokol medzi Československou republikou a Maďarskou republikou o konečné úprave niektorých nerozřešených finančních a hospodárskych otázok* je publikovaný v práci: ŽATKULIAK, Jozef. *K dekrétom E. Beneša a k nariadeniam Slovenskej národnej rady vo vzťahu k súčasnosti (doplnené)*. Bratislava : Kancelária národnej rady Slovenskej republiky, 2000, s. 51-55; Podrobne sa venuje problematike Štrbských protokolov aj PURGAT, J. *Výmena obyvateľstva...*, s. 310-314.

1561 *Důverný dodatkový protokol k Protokolu mezi Československou republikou a Maďarskou republikou o konečné úpravě některých nerozřešených finančních a hospodárskych otázok*, je tiež publikovaný v práci: ŽATKULIAK, J. *K dekrétom E. Beneša a k nariadeniam Slovenskej národnej rady...*, s. 56-65.

občania uplatnili na základe parížskych dohôd z 28. apríla 1930, Dohody o výmene obyvateľstva z 27. februára 1946 a Mierovej zmluvy s Maďarskom z 10. februára 1947 a nebudú takéto požiadavky podporovať. V článku III. Protokolu sa zriekli aktívnych sald, ktoré vznikli záväzkami medzi štátnymi dráhami a na účte na výmenu obyvateľstva. Všetky práva, pohľadávky a nároky presídlencov boli vyhlásené „za nicotné“. Obe krajiny sa zriekli majetku, ktorý bol „zavlečný“ na územie druhého štátu. V IV. článku vyhlásila maďarská vláda nezáujem o nároky osôb maďarskej štátnej príslušnosti v ČSR a ČSR si vyhradila právo zachovať čl. zákonodarstvo o konfiškáciách maďarského majetku (povojnová legislatíva), ale zaviazalo sa zachovať majetok fyzickým osobám, „*ktorej patrí k obvyklému majetku pracujúcich tried v socialistickém hospodárství*“, s výhradou, uskutočniť opatrenia proti nepriateľom socialistického režimu. V V. bode obe vlády vyhlásili, že považujú za vyrovnané všetky nároky a pohľadávky, ktoré vznikli v súvislosti s pozemkovou reformou. V bodoch VI. – VIII. vyhlásili nezáujem na všetkých podnikoch a statkoch, cenných papieroch, poisťovniach, ktoré prešli do vlastníctva druhého štátu. Protokol a jeho dôverný dodatok boli pripravené v českom a maďarskom jazyku. Jednotlivé ministerstvá a poverenictva boli potom poverené usporiadaním vzájomných nárokov, resp. likvidáciou týchto nárokov. Osobitne zaujímavé bolo napr. riešenie nárokov vyplývajúcich z výmeny obyvateľstva alebo problematika znárodnenia (konfiškácie) majetkov na území druhého štátu na základe článku XVI. dôverného protokolu, ktoré boli osobitne citlivé a intenzívne sa nimi zaoberala osobitná komisia, poverenictva, ministerstvá aj vláda. Podľa informácie zastupujúceho ministra zahraničných vecí Z. Fierlingera Štrbské protokoly nadobudli účinnosť 23. augusta 1949, keď boli schválené na zasadaní vlády.¹⁵⁶² Štrbský protokol nebol po prijatí nikde publikovaný, mal sa realizovať administratívnou cestou, ba dokonca sa používali rôzne taktiky v prípade, ak sa o ňom písalo, aby na verejnosť neprenikli informácie o Štrbskom protokole prostredníctvom tlače a verejne prístupných zdrojov. Dohoda nebola predložená parlamentom na jednej ani na druhej strane a ani nebola nijakým spôsobom ratifikovaná. Realizácia Protokolu a dôverného dodatku však bola záležitosťou ďalšieho obdobia.

Až koncom roku 1950, boli schválené na tajnom zasadaní vlády 24. októbra, smernice pre vnútroštátne uskutočnenie Štrbského protokolu, pripravené MZV. Text smerníc bol pripravený na medziministerskej porade 9. júna 1950. Z hlavných zásad smerníc uvedieme len časť týkajúcu sa výmeny obyvateľstva. „*F Zaniknuté pohľadávky a nároky voči maďarským presídlencom*

¹⁵⁶² NA ČR Praha, f. ÚPV – tajná spisovna, š. 501. List Z. Fierlingera zo 17. 10. 1950 ÚPV.

z Československa budú usporiadané rovnako ako iné zaniknuté pohľadávky a záväzky. Odškodnenie československých prisídlencov z Maďarska sa uskutoční podľa platných predpisov.¹⁵⁶³ Okrem vecí uvedených v smerniciach spomenieme aspoň to, že záväzky čl. prisídlencov z Maďarska voči právnickým osobám v Maďarsku sa nemali vymáhať, pretože mali byť zarátané do vyrovnania za majetok zanechaný v Maďarsku podľa zákona §1, ods. 3. zákona č. 75/1946 Zb. a ich zaniknuté práva a pohľadávky sa mali uplatniť prostredníctvom zákona č. 30/1948 Zb.¹⁵⁶⁴ Príslušné ministerstva mali byť upozornené, že práva, pohľadávky a záväzky maďarských prisídlencov zanikli. V prípade pochybnosti, či ide o takúto osobu bolo potrebné osloviť FNO, ktorý mal k dispozícii presný zoznam osôb maďarskej národnosti, ktoré boli vysídlené z ČSR. V prípade pozitívneho salda, prebytky nemali byť od prisídlencov vymáhané. „Saldo z účtu Výmena obyvateľstva a čiastky došlé od maďarskej vlády (12. 241. 738. 30 Kčs) prevedie Štátna banka československá na zvláštny zberný účet ministerstva financií.“¹⁵⁶⁵

Aj v kuloároch pražského ministerstva zahraničných vecí sa diskutovalo, či je možné, aby sa rozhodnutia, ktoré sa realizovali na základe medzinárodných zmlúv (Mierová zmluva z Maďarskom podpísaná 10. februára 1947 a Dohoda o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom z 27. februára 1946) menili nezverejnenými rozhodnutiami vlád. Obávali sa, že v budúcnosti by mohli byť tieto vládne rozhodnutia spochybnené.

Štrbské protokoly mali formálne uzavrieť výmenu obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom. Neuzavreli. Ako bumerang sa problematika vracia s reálnymi či falošnými stopami v historickej pamäti obyvateľstva Slovenska a Maďarska, ktorá sa líši v závislosti od etnicity, osobnej zainteresovanosti, príslušnosti k sociálnej alebo politickej skupine, ba prejavuje sa aj v rozdielnostiach lokálnych a regionálnych identít. Stávala sa a trvale je súčasťou politickej instrumentalizácie dejín výmeny obyvateľstva, ba aj dekrétov prezidenta E. Beneša, kam určite nepatrí. Je súčasťou komemoračnej politiky prejavujúcej sa v pripomínaní výročí začatia či ukončenia výmeny na zhromaždeniach, seminároch alebo v pamätníkovej a pomníkovej politike. Nabaľuje na seba

1563 NA ČR Praha, f. ÚPV, tajná spisovna, š. 501. Smernice pro vnitrostátní provedení Štrbského protokolu. Podrobnejšie o Štrbskom protokole a spomínaných smerniciach ŠUTAJ, š. *Parížska konferencia 1946 a mierová...*, s. 351-373.

1564 NA ČR Praha, f. ÚPV, tajná spisovna, š. 501. Dôvodová správa s smerniciam o vnútroštátnej realizácii protokolu z 25. 7. 1949.

1565 NA ČR Praha, f. ÚPV, tajná spisovna, š. 501. Smernice pro vnitrostátní provedení...

ďalšie interpretácie (stereotypy a mýty), ale aj reálne a objektívne zhodnotenie povojnových udalostí so spomienkami súčasníkov a aktérov.¹⁵⁶⁶

Aj problém vojnových zajatcov, mužov, ktorí narukovali do maďarskej armády z arbitrážneho územia ešte dožíval na začiatku 50. rokov. Začiatkom decembra 1950 sa na veľvyslanectve ČSR v Budapešti prihlásilo niekoľko bývalých vojenských zajatcov v ZSSR so žiadosťou o repatriáciu, lebo boli bývalí čl. štátni príslušníci a ich rodiny žili v ČSR. Išlo o 98 osôb a kladne bolo do konca roka vybavených 56 žiadostí. Maďarské orgány naznačovali, že „*sú medzi nimi reakčné a fašistické živly*“, ktoré sú pod policajným dozorom. Prednosta pasového odboru maďarského MZV však oznámil, že všetkým, ktorí majú cestovné lístky, udelia víza.¹⁵⁶⁷

V roku 1951 odovzdalo maďarské MZV čl. veľvyslanectvu v Budapešti zoznam ďalších 132 vojnových zajatcov zo ZSSR, ktorí pochádzali z čl. územia.¹⁵⁶⁸ Ministerstvo národnej bezpečnosti v liste z 30. novembra 1951 oznámilo MZV, že repatriácia väčšieho počtu vojenských zajatcov, ktorí boli príslušníkmi maďarského žandárstva „*nebo jinak závadných*“ je vážna politická záležitosť, a preto o nej musí rozhodnúť ÚV KSČ.¹⁵⁶⁹ Repatriácia bývalých vojnových zajatcov sa uskutočnila na základe uznesenia komisie ÚV KSČ pre veci vízové a pasové z 10. decembra 1951. Rozhodla sa všetkých bývalých žandárov transportovať do Jáchymova a potom ich súdiť za ich zločiny. Komisia navrhoval zistiť, či „*maďarskí súdruhovia*“ nemajú námietky voči ich transportu do Jáchymova.¹⁵⁷⁰ V januári 1952 bolo určené, že miesto prijatia

1566 Tieto interpretácie sa stávajú súčasťou národnostnej politiky na oboch stranách hraníc. O tejto problematike: ŠUTAJ, Štefan – ŠUTAJOVÁ, Jana. *Maďarská menšina a vybrané historické a politologické aspekty národnostnej politiky na Slovensku (2004-2018)*. Prešov : Universum, 2020, 331 s. Dostupné na internete: https://svusav.sk/storage/uploads/publikacie/pdf/2020-SUTAJ-SUTAJOVA_Madarska-mensina-2004-2018-s-doplнком.pdf; ŠUTAJOVÁ, Jana. „Maďarská otázka“ v ČSR po druhej svetovej vojne a jej vnímanie v slovensko-maďarských vzťahoch na pôde Európskej únie. In *Aktuální problémy současného světa: politika – ekonomika – společnost*. Kutná Hora : Nezávislé centrum pro studium politiky a ARC – VŠPSV, 2015, s. 183-195; ŠUTAJOVÁ, Jana. Problematika neslovanských menšín v ČSR po druhej svetovej vojne v slovenskej politike po roku 1989. In *Sociálne a politické analýzy*, roč. 6, č. 1 (2012), s. 17-47.

1567 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 20. List generálneho konzulátu ČSR v Budapešti z 15. 1. 1951 MZV.

1568 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 20. List Ministerstva národnej bezpečnosti z 5. 9. 1951.

1569 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 20. List Ministerstva národnej bezpečnosti z 30. 11. 1951 o vojenských zajatcoch ministerstvu zahraničných vecí.

1570 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 20. List Ministerstva národnej bezpečnosti zo 3. 1. 1952 MZV.

transportu bude v Štúrove. Transport, ktorý prišiel do Štúrova 22. marca 1952 pozostával zo 132 osôb.

Do internačného tábora v Bíni bolo dopravených 42 osôb. Boli medzi nimi 2 dôstojníci, 35 vojakov a 5 civilných osôb. Tieto osoby boli preverované 8-člennou komisiou zloženou zo zástupcov ÚV KSS, Povereníctva vnútra a KV-Štb v Bratislave, Nitre a Košiciach a KV-NB Bratislava a Košice. Tri osoby boli vážne choré na TBC a boli okamžite dopravené do nemocnice v Leviceiach. Z prešetrovaných bolo 25 poľnohospodárskych robotníkov, 10 remeselníkov, 4 drobní roľníci, 2 úradníci a 1 živnostník. 29. marca 1952 boli všetci prepustení do svojich domovov. *„Na znak vděčnosti poslali repatriovaní posledný den svého pobytu panu prezidentovi republiky děkovný dopis, ve kterém vyjádřili svůj dík prezidentu a vládě, že jim byl umožněn návrat do ČSR, že se plně zapojí do budování socialismu v ČSR, při čemž budou uplatňovat u nás své zkušenosti, nabyté v SSSR.“*¹⁵⁷¹ V zbernom stredisku sa uskutočnil aj „nábor“ pracovných síl a niektorí sa prihlásili do baní a stavebníctva. Ostatných 90 osôb (medzi nimi bolo 72 žandárov (četníků), 13 SS-manov, 2 príslušníci Hunyady panciernikov a 3 policajti) bolo odsunutých na základe uznesenia ÚV KSČ z 22. marca 1952 a príkazu námestníka ministra národnej bezpečnosti gen. Oskara Jeleňa priamo do väzenského zariadenia do Jáchymova *„vzledem k tomu, že jde o osoby obviněné ze závažné trestné činnosti“*.¹⁵⁷²

3.9 Čísla, fakty, výsledky

Naša kniha sa zaoberá predovšetkým činnosťou Československo-maďarskej zmiešanej komisie pre výmenu obyvateľstva a nenárokujú si na poskytnutie kompletných štatistických údajov o výsledkoch výmeny obyvateľstva. Pri hodnotení a štatistickom vykazovaní počtu presídlených v rámci výmeny obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom sa stretneme s rôznymi údajmi. Rozdiely sú vo výkazoch úradov, ktoré štatistiku pripravovali, rozdiely sú v „národnom“ výkazníctve. Iné údaje prinášajú čsl. a iné maďarské zdroje. Dôvody

1571 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 20. List Ministerstva národnej bezpečnosti zo 4. 6. 1952 ministerstvu zahraničných vecí. Repatriácie bývalých válečných zajatcov v ZSSR – správa.

1572 AMZV ČR, f. TO-O Maďarsko, š. 20. List Ministerstva národnej bezpečnosti zo 4. 6. 1952 ministerstvu zahraničných vecí. Repatriácie bývalých válečných zajatcov v ZSSR – správa; List námestníka Ministerstva národnej bezpečnosti O. Jeleňa z 28. 2. 1952 ministerstvu zahraničných vecí. V návrhu listu sú vyčiarknuté slová Jáchymov a sú nahradené neutrálnymi formuláciami *„aby byl transport dále dirigován“*.

sú v rozdielnej metodike spracovania údajov o presídlencoch. Svoju úlohu zohrávajú aj propagandistické dôvody, ktoré mali dokumentovať úspešnosť, či neúspešnosť celej akcie (ako sme to už demonštrovali na problematike prihlasovania sa, či určovania na výmenu). Aj tu uvedené údaje si nenárokujú na úplnosť a presnosť, lebo ako to už pri štatistikách býva, tá nám môže prezentovať iba presné súčty nepresných čísel, ktoré boli zistené.

Autori pôsobiaci na Slovensku (J. Zvara, D. Čierna-Lantayová, M. Paríková, J. Bobák, K. Vadkerty, B. Kacerová aj iní) používali dva zdroje o konečných výsledkoch výmeny obyvateľstva: Konečnú správu o činnosti ČSPK z 20. januára 1949¹⁵⁷³ alebo správu Osídľovacieho úradu FNO o ukončení výmeny obyvateľstva, ktorá sa nachádza v archívoch v rôznych verziách, podobne ako správa ČSPK.¹⁵⁷⁴

Zo zdrojov, ktoré považujeme za dôveryhodné, sme sa pokúsili, v rámci možností a rozdielných zisťovaných dát, vytvoriť tabuľky o počte presídlených Slovákov z Maďarska a Maďarov zo Slovenska, ktoré dokumentujú najdôležitejšie výsledky výmeny obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom. Porovnali sme ich s údajmi, ktoré prezentuje vo svojej práci Árpád Popély, ktorý čerpá zo štatistik maďarského presídľovacieho úradu.

1573 SNA, f. ÚP SNR, š. 311. Konečná správa o činnosti ČSPK v Maďarsku od 1946-48. 20. január 1949. Pre ÚP SNR. 258 strán. Jej skrátená verzia sa nachádza v AMZV, f. GS-A, š. 169. Konečná správa o činnosti ČSPK v Maďarsku od 1946-48. 20. január 1949. Pre MZV k rukám V. Clementisa, 97 strán. Ďalšie verzie tejto správy sa nachádzajú aj v : SNA, f. PV, sekretariát a čiastkové informácie sú aj v ďalších spisoch z archívov KSS. Na ich základe napr. J. Purgat uvádza ako „konečné výsledky“ tri rôzne údaje: 71 105, 73 223 a 73 273 presídlených Slovákov z Maďarska. (PURGAT, J. *Výmena obyvateľstva...*, s. 283)

1574 SNA, f. ÚV KSS, GT, č. 522. Správa osídľovacieho úradu o ukončení výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. Tá istá správa sa nachádza aj v, AMZV, GS-A, š. 169 Osídľovací úrad a FNO v Bratislave. Ukončenie presídlenia podľa Dohody o výmene obyvateľstva. Správa o výsledkoch činnosti a výdavkoch. 1949, 38 strán, bližšie nedatované.

Tabuľka č. 1 Počet presídlených Slovákov z Maďarska do Československa 1946-1948

	1+2 ¹⁵⁷⁵	3 ¹⁵⁷⁶	4 ¹⁵⁷⁷
Výmenné transporty (čl. I)	37 961	59 774	58 718
Jednosmerné transporty (ZK 1,8,40)	21 149	V tom:	
Režimisti (ZK 57)	664	1946 – 8612 1947 – 37 679 1948 – 13 483	1092
Pred účinnosťou Dohody (ZK 60)	9499	4230	9414
Po účinnosti Dohody (ZK 47)	4000	7783	1991
Spolu	73 273	71 787	71 215

Tabuľka č. 2 Počet presídlených Maďarov z Československa do Maďarska 1946-1948

	1+2	3	4
Výmenné transporty (čl.V)	45 475	45 475 z toho: 1947 – 30 637 1948 – 14 838	46 316
Vojnoví previnilci (čl. VIII)	2905	2905	3211
Režimisti (ZK 57)	1034	1032	983
Podľa ZK 60	33 090	33 090	35 045
Pred účinnosťou Dohody	11 837	-	-
Od oslob. do čl. administratívy	10 196	-	-
Po podpísaní Dohody	11 057	-	-
Po účinnosti Dohody (ZK 47)	1083	1083	1284
Bratislavské predmostie	73	75	-
Dobrovoľne (asi)	6000	6000	-
Spolu	89 660	89 660	87 839

1575 SNA, f. ÚV KSS, GT, č. 522 Správa Osídľovacieho úradu u ukončení výmeny obyvateľstva (1949, nedatované); Tiež: AMZV ČR, f. GS-A, š. 169. Ukončenie presídlenia podľa Dohody o výmene obyvateľstva. Správa o výsledkoch, činnosti a výdavkoch.

1576 SNA, f. ÚP SNR, š. 311. Konečná správa o činnosti ČSPK v Maďarsku od 1946-48. 20. január 1949. Pre ÚP SNR; AMZV, f. GS-A, š. 169. Konečná správa o činnosti ČSPK v Maďarsku od 1946-48. 20. január 1949. Pre MZV k rukám V. Clementisa.

1577 POPÉLY, Á. Výmena obyvateľstva medzi... Čerpá informácie z: MOL, XIX-J-1-j, KŮM, TŮK – Csehszlovákia, 57. d.; XIX-A-15-d.

Aj keď maďarské zdroje poskytujú mierne odlišné údaje, ani tie nie sú mimo prijateľného rámca štatistickej chyby. Rozdiely medzi slovenskými a maďarskými štatistikami sú predovšetkým v tom, že maďarské štatistiky si nevšimajú detailnejšie presídlenie Slovákov z Maďarska, napr. presídľovanie nemanajetných Slovákov jednosmernými transportmi a výraznejšie sú aj rozdiely vo vykazovaní osôb, ktoré sa prihlásili na výmenu dodatočne alebo využili tzv. režim na presídlenie. Tiež uvádzajú podstatne nižší počet Slovákov, ktorí sa presídlili individuálne, aj keď boli prihlásení v zoznamoch na presídlenie.

Pokiaľ ide o presídlenie Maďarov zo Slovenska, maďarské štatistiky uvádzajú mierne vyšší počet presídlených vojnových previnilcov, nevenujú pozornosť presídleniu osôb z Bratislavského predmestia a nevykazujú žiadne osoby dobrovoľne presídlené do Maďarska. Významný rozdiel je v prístupe k osobám, ktoré sa presídlili formálne podľa rozhodnutia ZK č. 60. Išlo predovšetkým o osoby, ktoré sa presídlili samostatne, po Viedenskej arbitráži, v čase do podpísania Dohody od nastolenia čl. administratívy a po podpísaní Dohody. Práve táto skupina patrila z hľadiska politických sporov medzi najproblematickejšie. K. Vadvartyová vo svojom výkaze presídlených udáva počet presídlených Maďarov 68 407 osôb. Nezaradila tam 21 253 osôb so zdôvodnením, že odišli „*pred účinnosťou Dohody vlastnými dopravnými prostriedkami*“.¹⁵⁷⁸ Boli to osoby, ktoré sa presídlili do nastolenia čl. administratívy alebo ušli z iných dôvodov a použitie vlastných dopravných prostriedkov nebolo v tomto prípade tým najdôležitejším problémom (aj keď v podobnom duchu, to uvádza aj konečná správa ČSPK z januára 1949). Číslo okolo 70 tisíc presídlených Maďarov je výhodnejšie pre hodnotenie akcie ako neúspešnej, čo konvenuje s maďarskou „národnou“ interpretáciou výsledkov výmeny obyvateľstva. Práve zaevidovanie aj tejto skupiny presídlencov do konečných štatistík umožnilo autorom konečnej správy ČSPK konštatovať, že je „*potešiteľná bilancia maďarských vysídlencov zo Slovenska..., naša akcia sa z väčšej čiastky, vzhľadom na citelné oslabenie maďarskej menšiny na Slovensku podarila,*“¹⁵⁷⁹ lebo im počet presídlených Maďarov narástol na 89 660 a tým mohli dokumentovať úspech výmeny obyvateľstva zo slovenského „národného“ pohľadu.

Za zmienku stojí ešte jeden zaujímavý údaj. V rámci Dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom bolo podľa záverečnej správy Osídľovacieho úradu presídlených 55 487 osôb maďarskej národnosti z ČSR do Maďarska a z Maďarska do ČSR 59 774 osôb slovenskej národnosti (bez zarátania osôb, ktoré odišli „mimo“ výmeny obyvateľstva). Rozdiel medzi

1578 VADKERTY, K. *Maďarská otázka...*, s. 364.

1579 SNA, f. ÚP SNR, š. 311. Konečná správa o činnosti ČSPK v Maďarsku od 1946-48. 20. január 1949.

týmito číslami nie je výrazný, ak sa však pozrieme na to, ako vznikol zistíme, že ide o disproporciu údajov z priamej (recipročnej) výmeny a jednosmerného presídľovania. Podľa týchto štatistík sa ukazuje nepomer medzi recipročnými výmennými transportmi podľa čl. I a čl. V Dohody (presídlených 45 475 Maďarov a 37 961 Slovákov z Maďarska.) Tieto rozdiely boli zdrojom rôznych problém, napr. majetkovej a sociálnej disproporcie, lebo nemajetní nezanechávali v Maďarsku žiadny majetok, ale ani žiadny neprinášali do Československa. Zároveň sa narušal plánovaný princíp združovania hospodárskych jednotiek a komplikovalo to umiestnenie tak Slovákov, ktorých umiestňovali v Čechách ako aj Maďarov, pre ktorých nemali združené usadlosti. Z hľadiska Dohody išlo vždy o presídľencov podľa čl. I a čl. V Dohody. Časť osôb z jednej i druhej strany sa presídlila mimo rámca výmeny, ale boli do nej započítaní, aby sa na nich vzťahovali výhody pre presídľencov v rámci organizovaného presídlenia. Zloženie týchto skupín nebolo a nemohlo byť rovnomerné. Jednosmerné transporty nemajetných osôb (rozhodnutia ZK 1, 8, 40) sa týkali iba Slovákov z Maďarska a takýmto transportmi sa presídlilo 21 149 osôb.

Ako sme už na to upozorňovali, významná aj z hľadiska štatistických ukazovateľov, bola kategória osôb, ktoré sa zarátali do celkového štatistického výkazu výmeny obyvateľstva a to 33 090 osôb, Maďarov zo Slovenska, ktorí odišli pred účinnosťou Dohody a „spôsobili“, že sa zo Slovenska vysťahovalo viac Maďarov ako prišlo na Slovensko Slovákov z Maďarska. V rámci predchádzajúceho textu a rokovaní Zmiešanej komisie sme uviedli zložité diskusie, rokovania a tom, akým spôsobom jednotlivé čl. zložky zásadne odmietali priznať štatút presídľencov, z ktorého vyplývali isté majetkové a statusové výhody, časti týchto osôb. Z hľadiska politického išlo predovšetkým o osoby, ktoré sa presídlili po Viedenskej arbitráži, ktoré sa presídlili pred príchodom čl. administratívy na arbitrážne územie. Išlo sčasti o anyásov, ktorí sa presídlili z územia trianonského Maďarska na južné Slovensko a po vojne sa vrátili späť do Maďarska. Sčasti išlo o osoby, ktoré z rôznych dôvodov odišli z arbitrážneho územia, ktoré vtedy patrilo Maďarsku, na územie trianonského Maďarska a po skončení vojny sa do pôvodného bydliska nevrátili. Tieto osoby (11 837 osôb) zo zásadných politických dôvodov odmietala čl. strana akceptovať a priznať im štatút presídľencov podľa čl. V Dohody. Išlo aj o 10 196 osôb, ktoré odišli po nastolení čl. administratívy na obsadených územiach ešte pred účinnosťou Dohody do Maďarska a boli voči nim zásadné výhrady čl. strany (napr. skupina, ktorá ušla z obavy pred ľudovými súdmi, alebo pre „rozsídľovaním“ v roku 1945). V „konečnom zúčtovaní“ ich však nachádzame

v záverečných sumároch výsledkov výmeny obyvateľstva z roku 1949, ktoré štatistické manévry definitívne ukončili.¹⁵⁸⁰

Aj ministerskí úradníci si uvedomovali toto „čarovanie“ s výsledkami výmeny. Naznačovali, že nie je v súlade s reálnymi počtami presídlencom. Ba poukazovali na to, že sú v rozpore so samotnou Dohodou o výmene obyvateľstva a rozhodnutiami ZK. Tieto problémy so započítavaním problémových skupín obyvateľstva do výmeny obyvateľstva spomína list MZV z 11. marca 1950 Úradu predsedníctva vlády.¹⁵⁸¹ Je označený ako „Tajný, Veľmi súrny“. O problematike pojednávajú aj ďalšie spisy, určené pre zasadanie vlády 21. marca 1950.¹⁵⁸²

Osobitne sledovanou položkou bolo vysídľovanie vojnových previnilcov. Podľa konečnej správy ČSPK bolo podľa VIII. článku Dohody v kategórii vojnových previnilcov na presídlenie určených 65 200 osôb, čiže 23 552 (rodín) previnilcov a presídlených bolo 2905 osôb.¹⁵⁸³ Podľa maďarských archívnych zdrojov a maďarskej odbornej literatúry bolo na vysídlenie určených 73 187 osôb tzv. veľkých vojnových previnilcov podľa VIII. článku spolu s rodinnými príslušníkmi a počet tzv. malých vojnových zločincov taktiež spolu s rodinami bol 1 927. Záverečná správa Maďarského vládneho komisariátu pre presídlenie z 27. januára 1949 uvádzala, že podľa VIII. článku bolo spolu presídlených 3211 osôb.¹⁵⁸⁴

Československá taktika na vysídlenie vojnových previnilcov („zlých“ Maďarov) v konečnom dôsledku zlyhala. Z predpokladaných 23 tisíc rodín a približne 65 až 80 tisíc osôb bolo vysídlených 2900-3200 osôb. Ostatní zostali na území ČSR. Išlo pritom o skupinu osôb, ktorých vysídlenie čsl. strana presadzovala najrazantnejšie. Po ukončení výmeny spočiatku museli bojovať s vážnym problémami (odmietanie čsl. štátneho občianstva, pokusy o vysídlenie do Čiech v rámci Akcie Juh, diskriminácia v zamestnaní, verejnom živote, konfiškácie majetku...), ale zostali na území Slovenska a časom splynuli s ostatnou populáciou.¹⁵⁸⁵ Netrestaní, či neodsúdení Maďari však boli z republiky vysídlení na základe článku V Dohody o výmene obyvateľstva.

1580 AMZV ČR, f. GS-A, š. 169. Záverečná správa ČSPK

1581 NA ČR Praha, f. ÚPV, tajná spisovňa, š. 501. List ministerstva zahraničných vecí z 11. 3. 1950 Úradu predsedníctva vlády – Dohoda o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom – Štrbský protokol – bližšia úprava.

1582 NA ČR Praha, f. ÚPV, tajná spisovňa, š. 501. Materiál pre tajnú časť schôdze vlády 21. 3. 1950.

1583 SNA, f. SNR, š. 311, Záverečná správa o činnosti ČSPK v Maďarsku 1946–1948.

1584 POPÉLY, Á. *Výmena obyvateľstva medzi ...*

1585 Podrobnejšie o problémoch tejto skupiny obyvateľstva: ŠUTAJ, Š. *Akcia Juh...*

4 Záver

Československo-maďarská zmiešaná komisia pre výmenu obyvateľstva sa stala súčasťou procesu, ktorý mal zabezpečiť relatívne korektné napĺňanie podpísanej Dohody. Mala eliminovať vnútorné pnutia a konflikty medzi signatármi Dohody o výmene a určiť pravidlá, smernice a riešenia pre konfliktné situácie. V zložitom povojnovom období a v napätých československo-maďarských vzťahoch to bola úloha ťažko splniteľná. Základným predpokladom pre analýzu činnosti Zmiešanej komisie bolo spracovanie základnej schémy jej činnosti, vrátane práce odborných komisií ZK a jej personálneho zabezpečenia. V predloženej práci sme dokumentovali jej činnosť od vymenovania členov československej a maďarskej zložky ZK, cez mechanizmus jej činnosti. Vysvetlili sme organizačnú schému činnosti Zmiešanej komisie, jej rokovania a zasadania a tiež výsledných produktov, ktoré ZK prijímala – predovšetkým rozhodnutia a uznesenia Zmiešanej komisie.

V činnosti Zmiešanej komisie sa kumulovali všetky zásadné otázky povojnového vývoja. To nám umožnilo ukázať zložitosť celej povojnovej národnostnej politiky aj problémy samotnej výmeny obyvateľstva. Na príklade činnosti Zmiešanej komisie sme dokumentovali v chronologickom rámci vývoj slovensko-maďarských vzťahov. Ukázali sme, akým spôsobom do činnosti Zmiešanej komisie prenikali medzinárodné aspekty povojnovej politiky, počínajúc prípravou mierovej zmluvy z Maďarskom a súvislosťami medzi mierovými rokovaniaми Parížskej konferencie 1946 a riešením maďarskej otázky v Československu. Zdokladovali sme historické súvislosti medzi diplomatickými rokovaniami na rôznych úrovniach (na mierovej konferencii, rokovaníach oboch štátov s mocnosťami, bilaterálne rokovania na rôznych úrovniach diplomatickej agendy až po rokovania diplomatických štruktúr v šedej zóne diplomacie) a výmenou obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, vrátane samotnej činnosti Zmiešanej komisie. Do tejto línie výsledkov nášho výskumu patrí podrobné spracovanie československo-maďarských rokovaní v kľúčových obdobiach výmeny obyvateľstva: rokovania pred podpísaním Dohody o výmene, rokovania, ktoré skončili reálnym začiatkom recipročnej výmeny obyvateľstva v apríli 1947 prijatím Piešťanských protokolov,

rokovaniami v polovici roku 1948, ktoré sa skončili prijatím politickej dohody Heltai-Okáli a rokovania, ktoré sa skončili prijatím Štrbských protokolov a ukončili výmenu obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom.

Na konkrétnych aktivitách Zmiešanej komisie, prostredníctvom analýzy rokovaní Zmiešanej komisie a jej štruktúr a prijímaných rozhodnutí Zmiešanej komisie sme dokumentovali spôsob práce Zmiešanej komisie a najdôležitejšie otázky, ktorým venovala pozornosť vo svojej činnosti. Význam Zmiešanej komisie bol práve v tom, že na základe jej rozhodnutí sa mali realizovať konkrétne presídľovacie aktivity. Rozhodnutia určovali základné riešenia, línie realizácie a pravidlá, na základe ktorých sa mala výmena obyvateľstva uskutočniť. To nám umožnilo dotknúť sa viacerých kľúčových problémov výmeny obyvateľstva (výber osôb na presídľovanie, mechanizmus posudzovania oprávnenosti k výmene, zložité problémy sociálnej a majetkovej štruktúry presídľovaných, riešenie právnych otázok súvisiacich s výmenou obyvateľstva, ochrany osôb prihlásených alebo určených na presídlenie, problematiky utečencov, vojnových zajatcov a vojnových previnilcov), ale aj mnohých iných otázok, ktorým sme venovali pozornosť pri analýze a sledovaní činnosti Zmiešanej komisie.

Problematika výmeny obyvateľstva zasahovala aj do ďalších oblastí riešenia maďarskej otázky. Pri analýze činnosti Zmiešanej komisie sme poukázali na súvislosti a prepojenia s prijímaním povojnového zákonodarstva k maďarskej a nemeckej menšine (v oblasti konfiškácii, národných správ, pozemkovej reformy, ľudového súdnictva, problematiky štátneho občianstva a postavenia verejných zamestnancov maďarskej národnosti), na súvislosti s problematikou hraníc, reslovakizácie a núteného presídľovania obyvateľstva maďarskej národnosti do českých krajín. Tie, ale aj mnohé ďalšie otázky a problémy, ktoré riešila Československo-maďarská zmiešaná komisia pre výmenu obyvateľstva boli späté predovšetkým s jednotlivými etapami realizácie výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom.

„Uzavretím dohody o výmene obyvateľstva umožnila maďarská vláda vysídľovaniu zdanlivo voľný priebeh. Dohodou ponúkané diplomatické možnosti sa jej však voči pražskej vláde, podporujúcej na parížskej mierovej konferencii úplnú likvidáciu maďarskej menšiny na Slovensku, podarilo využiť v maximálnej miere na to, aby sa výmena obyvateľstva uskutočnila v rámci minimálnej kvóty a za usporiadaných materiálnych podmienok.“¹⁵⁸⁶

Z maďarského hľadiska bola výmena obyvateľstva neproduktívny proces, vynútený postavením Maďarska ako porazenej krajiny po druhej svetovej

1586 SZARKA, László. Dejiny a pamäť zakázanej menšiny. Predslov. In VADKERTY, K. *Maďarská otázka..*, s. 25.

vojne. Bola taktickým krokom na oslabenie nepriaznivých vplyvov, ktoré v tomto dôsledku postihli maďarstvo. Strategický cieľ maďarskej politiky bol trvalý. Bola to náprava krívd Trianonu a možnosti, ktoré boli vo výhlade a boli po vojne minimálne. Preto základné ciele, zachovanie maďarskej menšiny na Slovensku, zabezpečenie jej národnostných práv, možná zmena hraníc, odvrátiť hrozbu asimilácie a rozdrobenia kompaktných území obývaných Maďarmi, bolo nutné prispôbiť aktuálnej politickej a medzinárodnej situácii. V tomto koncepte nemohla mať výmena obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom iné miesto, ako vynútenej udalosti umožňujúcej prežitie pre časť presídleného obyvateľstva v materskej krajine a v dôsledku „ústretoivosti“ očakávanie, že časti obyvateľstva, ktorá zostane v svojom domove, sa umožní aj dosiahnutie lepšieho postavenia z hľadiska národnostných práv.

Z hľadiska čl. politiky bola výmena obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom súčasťou minimálnej verzie opatrení, ktoré mali zabezpečiť, aby bola povojnová ČSR „národným“ štátom Čechov a Slovákov, bez nemeckej a maďarskej menšiny. Bola to súčasť medzinárodno-politických (transfer, odsun anyásov, výmena obyvateľstva) a vnútropolitických (konfiškácia majetku, pozemková reforma, štátne občianstvo a reslovakizácia, retribúcie...) opatrení, ktoré mali zabezpečiť naplnenie tohto strategického cieľa. Ten prijali a akceptovali české a slovenské politické reprezentácie, od prezidenta E. Beneša, cez celé politické spektrum až k väčšine obyvateľstva, aby ako často pripomínali, pre budúce generácie pripravili život bez etnických konfliktov a vojen.

Na (česko)slovenskej strane sa objavila po vojne nová, komunistická, povstalecká garnitúra (D. Okáli, I. Horváth, J. Čech, G. Husák aj V. Clementis a ďalší), ktorá akceptovala benešovskú ideu národného štátu Čechov a Slovákov a usilovala sa ju, vehementne a z presvedčenia, presadiť do politiky štátu bez Maďarov, v podobe národného komunizmu.¹⁵⁸⁷ Slovenskí komunistickí lídri sa po druhej svetovej vojne vysporiadali s národnou myšlienkou, zavrhlí Slovenský štát, aj sovietske Slovensko, ale stali sa nositeľmi národnej protimaďarskej idey, na ktorej založili svoj postoj k vysídleniu obyvateľstva nemeckej a maďarskej národnosti. V politickom boji s Demokratickou stranou, ju odstavili nielen v politickej línii, ale aj v realizácii národnej politiky a v akciách voči maďarskému obyvateľstvu. V centrálnych opatreniach, ktoré sa realizovali voči obyvateľstvu maďarskej národnosti ako boli výmena

1587 Problém vzťahu národného komunizmu a socialistického patriotizmu bol aj v ostatných stredoeurópskych komunistických hnutiach vážnou politickou otázkou. KOPEČEK, Michal. Historický výskum národných hnutí a koncept socialistického patriotizmu v Československu, Maďarsku a stredo-východnej Európe v rokoch 1956-1970. In *Forum Historiae*, 2013, č. 1, s. 24-28.

obyvateľstva, „nábor“ Maďarov na práce do Čiech, reslovakizácia, ľudové súd-nictvo... postupne prevzali iniciatívu v riešení maďarskej otázky. Na príklade činnosti československej zložky Zmiešanej komisie sme dokumentovali líder-skú pozíciu slovenských národných komunistov. Prostredníctvom činnosti Daniela Okáliho, najvýraznejšej osobnosti praktickej „maďarskej“ politiky, je dokladovaná úloha nielen komunistických elít, ale aj komunistickej strany v maďarskej otázke. Národné líderstvo v maďarskej otázke im paradoxne „zatrholo“ až víťazstvo ich vlastnej komunistickej strany a „Víťazný február“, ktorý ustanovil a potvrdil centralistický asymetrický model československej štátnosti. Po nastolení komunistického režimu dostali „príučku“ z proletár-skeho internacionalizmu a z národných komunistov sa stali „buržoázni nacio-nalisti“. Musíme si však uvedomiť, že túto nálepku nedostali pre spôsob, akým riešili problematiku maďarskej menšiny na Slovenku, nie pre snahu o vystá-hovanie Maďarov v rámci výmeny obyvateľstva, organizovanú zmenu národ-nosti a poslovenčovanie južného Slovenska (slovenského juhu), ba ani nie pre deportácie Maďarov do Čiech, či iné akcie, ktoré pripravovali proti „nepriate-ľom a zradcom“ maďarskej národnosti (Akcia Juh). Obvinenia z buržoázneho nacionalizmu súviseli predovšetkým so spôsobom, akých chceli slovenskí ko-munisti riešiť otázku vzťahu Čechov a Slovákov a za „zradu“ komunistických ideí, ktorej sa dopustili tým, že sa „spolčili“ so „slovenskou buržoáziou“, aby dosiahli rovnocenné postavenie slovenského národa. Niet pochybnosti, že slovenskí komunisti boli nacionalisti, ale prívlastok buržoázni dostali preto, že neboli dosť proletárski a neboli dostatočne komunistickí, nie pre svoj naci-onálny pohľad na menšinový svet. Práve nástup komunistických režimov bol zásadným prelomom v oboch etnických naratívoch. Formálne a ideologicky umožňoval návrat práv, ktoré boli maďarskému obyvateľstvu do „Víťazného februára“ (a jeho maďarskej odrody v roku 1947) odobrané. Z hľadiska vývoja a prognóz, ktoré sa v rámci komunistickej „future history“ postupne nesmeli objavovali, nevyklučoval ani zjednotenie maďarstva vo veľkom socialistickom európskom (svetovom) ľude.

Čitateľovi sa dostala do rúk kniha o tom, koľko úsilia, námahy, utrpenia, času, financií a ťažkých ľudských skúšok a obetí (morálnych, ba niekedy aj fyzických) musia vynaložiť ľudia, aby v záujme budúceho dobra, národa, vlasti a iných vznešene znejúcich cieľov, uskutočnili akciu, ktorá nemá víťaza. Ako už iní (Hegel), múdrejší a rozhladenejší, ako my, napísali, z dejín plynie iba jedno poučenie a to, že sme sa z nich nedokázali poučiť.¹⁵⁸⁸ To je aj príbeh povojnovej výmeny obyvateľstva a slovensko-maďarských nevyhlásených

1588 NOVOSAD, František. *Alchymia dejín. Slovensko v dobe neurčitosti*. Bratislava : Iris, 2004, s. 207.

„vojen“, prebiehajúcich v makropriestore mierovej konferencie v Paríži a mikropriestore rokovaní Československo-maďarskej zmiešanej komisie pre výmenu obyvateľstva.

Tomu zodpovedajú aj aktéri, elity, osobnosti aj figúrky, ktoré sa podieľali v nejakej podobe na činnosti Zmiešanej komisie. Jedni, na vrchole svetovej mierovej politiky (napr. J. Masaryk, V. Clementis, J. Gyöngyösi) ktorá, a to musíme priznať, zabezpečila strednej Európe mier aj v bipolárnom ideologickom svete a zatiaľ aj po ňom. Druhí, vo svete regionálnej politiky, reprezentácií susediacich malých štátov, ktoré si na pozadí ukončeného konfliktu chceli riešiť slovensko-maďarské spory, ale aj svoje boliestky, traumy aj traumiská. Boli tu však aj tí tretí, ktorých sa ujal ochranný štátny dáždnik oboch zainteresovaných štátov, aby im zabezpečil šťastnú budúcnosť medzi svojimi „rodákmi“ (slovenskými alebo maďarskými). Niektorých sa pýtali na ich názor, iných ani nie. Iba ich presťahovali. Podstatné však bolo, že ich sa dotkli všetky okolnosti výmeny obyvateľstva priamo, osobne a nezmazateľne. Boli objektom presvedčania, kampaní, získavania, im boli adresované sľuby o novom živote v novej vlasti (prezentované v starej vlasti), kde ich volala „mať“, ktorú dobre nepoznali, ale „rozprávala“ rovnakou (alebo podobnou) rečou. Na druhej strane predmetom výberu, zaraďovania do skupín, podľa dôvodu presídlenia (štátna politika, sociálna príslušnosť, majetkové pomery, konfesia... alebo to v akej dedine a v akom regióne žili), či miera previnenia alebo viny stanovenej ľudovým súdom, boli Maďari, ktorí vo väčšine nechceli opustiť svoje domovy a mnohí sa do svojej smrti nezmierili s vynúteným presídlením. Toto dedičstvo v rodinnej historickej pamäti odovzdali aj svojim potomkom.

Ludí by nemali presídľovať bez ich súhlasu, z miesta ich bydliska, z miesta kde chcú žiť, bývať, starať sa o svoju rodinu, pôdu, vzdelávať sa a konať všetko, čo považujú sa dôležité pre svoj pokojný a šťastný život. Ak chcú presuny obyvateľstva organizovať štáty, národy, konfesie alebo akékoľvek iné skupiny, je to ich ideologická agenda, bez ohľadu na to, akou ideológiou alebo iným -izmom, svoje ciele zdôvodňujú.

Existencia „národných“ štátov v dnešnom stredoeurópskom priestore (Česko, Poľsko, Maďarsko aj Slovensko) nakoniec dosiahla nebyvalé „úspechy“. Dokladuje to pohľad na mapy etnických menšín v týchto štátoch v 20. storočí. Cesty k tomu stavu boli rôznorodé, ale výsledok jednotný, postupná asimilácia autochtónnych inorečových menšín a postupný prechod štátnych politik z línie ochrany národnostných práv k záchrane kultúrneho dedičstva menšinových kultúr a spoločenských.

Pramene a literatúra

PRAMENE

Archive diplomatique Paris (AD Paris)

Fond

Y internationale 1944-1948,

Archív Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky Praha (AMZV ČR)

Fondy:

Delegát OSN

Generálny sekretariát Jana Masaryka a Vladimíra Clementisa (GS-A)

Londýnsky archív – tajný

Parižska mierová konferencia 1946 (PMK)

Právny odbor 1945-1954 (PO 1945-1954)

Sekretariát ministra – trezorové spisy (SM-TS)

Teritoriálny odbor – obyčajné Maďarsko 1945-1959 (TO-O Maďarsko)

Zastupiteľský úrad Budapešť (ZU Budapešť)

Archív národného múzea Praha (ANM)

Fondy:

Fedor Hodža

Archív Ústavu T. G. Masaryka Praha, (AÚTGM),

Fondy:

Edvard Beneš II.

Národný archív Českej republiky Praha, (NA ČR Praha)

Fondy:

100/24

Londýnsky archív

Ministerstvo informácií

Ministerstvo vnútra (Noskov fond)

Úrad predsedníctva vlády (ÚPV)

Slovenský národný archív Bratislava (SNA)

Fondy:

Československá presídľovacia komisia (ČSPK)
Československo-maďarská zmiešaná komisia, nespracovaný fond, (ZK)
Fond národnej obnovy (FNO)
Osídľovací úrad – nespracovaný fond (OÚ)
Osobný fond Antona Granatiera (OS AG)
Poverenictvo informácií a osvety (PIaO)
Poverenictvo vnútra, všeobecné spisy. (PV, všeob.)
Poverenictvo vnútra, osobitne protokolované spisy (PV, o.p.s)
Poverenictvo techniky
Reslovakizačná komisia (RK)
Slovenská liga
Úrad Predsedníctva Slovenskej národnej rady (ÚP SNR)
Úrad Predsedníctva Zboru povereníkov (ÚP ZP)
Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS)
ÚV KSS – Predsedníctvo
ÚV KSS – Generálny tajomník Štefan Bašťovanský (ÚV KSS GT)
Vladimír Clementis

Štátny archív Košice, pobočka Košice (ŠA Košice, pobočka Košice)

Fondy:

Oblasťná úradovňa Osídľovacieho úradu Košice (OÚ OÚ Košice)

Štátny archív Prešov, pobočka Bardejov (ŠA Prešov, pobočka Bardejov)

Fondy:

Okresný národný výbor Bardejov (ONV Bardejov)

Vojenský historický archív (VHA) Praha

Fondy:

Pařížská mírová konference (PMK)

Digitální knihovna. Český parlament. <http://www.psp.cz/eknih/>

Digitálna knižnica. Národná rada Slovenskej republiky. <https://www.nrsr.sk/dl/>

Stenografické záznamy zo zasadání pléna Dočasného národného zhromaždenia 1945-1946.

Stenografické záznamy zo zasadání pléna Slovenskej národnej rady 1944-1948.

Stenografické záznamy zo zasadání Ústavodarného národného zhromaždenia (ÚNZ) 1946-1948.

Vestník Osídľovacieho úradu pre Slovensko, 1946-1948. (VOÚS)

Zbierka nariadení Slovenskej národnej rady 1944-1948.

United States Department of State. Foreign relation of the United States. Council of Foreign Ministers. Volume II. U.S. Government Printing Office, 1946. <http://digital.library.wisc.edu/FRUS.FRUS1946v02.i0007.pdf>

LITERATÚRA:

Monografie:

BOBÁK, Ján. *Maďarská otázka v Česko-Slovensku (1944-1948)*. Martin : Matica slovenská, 1996.

BOBÁK, Ján. *Výmena obyvateľstva medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom (1947-1948)*. Bratislava : Kubko Goral 1994.

BUKOVŠZKY, László. *A Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség és a Mindszenty-per szlovákiai recepciója*. Budapest – Somorja : Nemzeti Emlékezet Bizottsága – Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2016.

ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. *Podoby česko-slovensko-maďarského vzťahu 1938-1949*. Bratislava : Veda, 1992.

ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. *Tradícia a dejiny. Vybrané kapitoly z slovensko-maďarských a slovensko-ruských vzťahov (1934-1949)*. Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve Typoset print, 2009.

ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar – ŠTEFANOVIČ, Milan – ŠUTAJ, Štefan – ŠTEFANSKÝ, Michal – ZAVACKÁ, Katarína. *Slovensko a dekréty prezidenta ČSR Edvarda Beneša v kontexte nariadení Slovenskej národnej rady*. Bratislava : Veda, 2006.

DEÁK, Ladislav. *Slovensko v politike Maďarska v rokoch 1938-1939*. Bratislava : Veda, 1990.

DEÁK, Ladislav. *Viedenská arbitráž – „Mníchov pre Slovensko“*. Bratislava : Nadácia Korene, 1998.

DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl I. Nástin dějin Ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918-1992)*. Praha : Academia, 2012.

DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918-1992)*. Praha : Academia, 2013.

DVOŘÁK, Tomáš. *Vnitřní odsun 1947-1953. Závěrečná fáze „očisty pohraničí“ v politických a společenských souvislostech poválečného Československa*. Brno : Matice moravská, 2013.

FÖLDESI, Margit. *Szövetséges Ellenőrző Bizottságok Magyarországon. Visszaemlékezések, diplomáciai jelentések tükrében 1945-1947*. Budapest : Ikva, 1995.

FÖLDESI, Margit. *A megszállók szabadsága*. Budapest : Kairosz Kiadó, 2002.

FÜLÖP, Mihály. *La paix inachevée. Le Conseil des Ministres des Affaires Etrangères et le traité de paix avec la Hongrie (1947)*. Budapest : Association des sciences historiques de Hongrie, 1998.

GABZDILOVÁ, Soňa. *Maďarské školstvo na Slovensku v druhej polovici 20. storočia*. Dunajská Streda : Lilium Aurum, 1999.

- GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa – OLEJNÍK, Milan. *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*. Bratislava : SNM. Acta carpatho-germanica, XII., 2004.
- HELDÁKOVÁ, Lucia. *Mať volá! Propaganda výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom – teoretické a historické aspekty*. Košice : Šafárikpress, 2020.
- HRUBOŇ, Anton a kol. *Migračné pohyby z krajín a medzi krajinami V4 v historickej perspektíve (Vybrané problémy)*. Banská Bystrica : Belianum, 2017.
- IRMANOVÁ, Eva. *Maďarsko a versailleský mírový systém*. Ústí nad Labem : Albis international, 2002.
- ISZÁK, Lajos et al. *Magyarország miniszterelnökei 1848 – 1990*. Budapest : Cégér Kiadó, 1993.
- JANICS, Kálmán. *Roky bez domoviny. Maďarská menšina na Slovensku po druhej svetovej vojne 1945-1948*. Budapest : Püski, 1994.
- JECH, Karel – KAPLAN, Karel. *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Dokumenty 2*. Brno : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakladatelství Doplněk, 1995.
- JÓCSIK, Lajos. *A mygyarság a cseh és szlovák néprajzi térképeken*. Budapest : Kir. Magyar Pázmány Tudományegyetem, 1943. Dostupné na internete: <http://foruminst.sk/tevekenysegi-korok/konyvek-evkonyvek-folyoirat-kiadasa/jocsik-lajos-a-magyarsag-a-cseh-es-szlovak-neprajzi-terkepeken-budapest-kir-magyar-pazmany-peter-tudomanyegyetem-1943/>.
- KAPLAN, Karel – ŠPIRITOVÁ, Alexandra (eds.). *ČSR a SSSR 1945-1948. Dokumenty mezistátních jednání*. Praha-Brno : ÚSD AV ČR, 1997.
- KERTÉSZ, István. *The Last European Peace Conference: Paris 1946. Conflict of Values*. Hamilton : Hunyady M., 1992.
- KRNO, Dalibor, M. *Jednali jsme o mír s Maďarskem*. Praha : Orbis, 1947.
- KRNO, Dalibor, M. *Pariž 1946. Pripravoval sa mier s Maďarskom*. Bratislava : Povereníctvo informácií, 1947.
- KUGLER, József. *Lakosságcsere a délkelet-alföldön 1944-1948*. Budapest : Osiris – MTA, Kisebbségkutató Műhely, 2000.
- KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan. *Zpráva britské diplomacie z Prahy v roce 1945*. Praha : Karolinum, 2010.
- KUNA, Vladimír (ed.). *Almanach oslobodeného juhu*. Nitra : nakladateľstvo Srnánek, 1947.
- MATLOVIČ, René. *Geografia obyvateľstva Slovenska so zreteľom na rómsku minoritu*. Prešov : FHPV PU, 2005.
- MICHÁLEK, Slavomír – KRAJČOVIČOVÁ, Natália a kol. *Do pamäti národa. Osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia*. Bratislava : Veda, 2003.
- MOLNÁR, Imre – SZARKA, László (eds.). *Othontalan emlékezet. Emlékkönyv a csehszlovák-magyar lakosságcsere 60. évfordulójára*. Komárom : MTA Kisebbségkutató Intézet – Kecskés László Társaság, 2007.
- MOLNÁR, Imre – SZARKA, László (eds.). *Memories and Reflections of the Dispossed*. Komárom : Hungarian of Science Research Institute of Ethnic and National Minorities, 2010.

- MURAŠKO, Galina Pavlovna (ed.). *Vostočnaja Evropa v dokumentach rossijskych archivov 1944 – 1948*. Moskva – Novosibirsk 1997.
- NOVOSAD, František. *Alchymia dejín. Slovensko v dobe neurčitosti*. Bratislava : Iris, 2004.
- PARÍKOVÁ, Magdaléna. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946-1946*. Bratislava : Stimul, 2001.
- PETRUF, Pavol. *Politické vzťahy medzi Francúzskom a Československom a Francúzskom a Slovenskom (1939-1948)*. Bratislava : Matica slovenská, 2003.
- POLIŠENSKÁ, Milada. *Čechoslováci v gulagu a československá diplomacie 1945-1953*. Praha – Bratislava : Libri – Ústav pamäti národa, 2006.
- POLÓNYOVÁ, Soňa. *Z kultúrnych dejín Slovákov v Maďarsku (1945-1990)*. Krakow : Wydawnictwo i Drukarnia Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2016.
- PREČAN, Vilém (ed.). *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava : VPL, 1965.
- PURGAT, Juraj. *Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom v rokoch 1946-1949 ako súčasť povojnovej obnovy demokratickej československej štátnosti*. Bratislava : Veda, 2017.
- RÁKOŠ, Elo – RUDOHRADESKÝ, Štefan. *Slovenské národné orgány 1943-1968*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1973.
- ROMSICS, Ignác. *Parížska mierová zmluva z roku 1947*. Bratislava : Kalligram, 2008.
- RÜDIGER, Alte. *Die Aussenpolitik der Tschechoslowakei und die entwicklung der internationalen beziehungen 1946-1947*. Oldenburg : Collegium Carolinum München, 2003.
- SZERENCSEŠ, Károly. *Tizenhárom életrajz*. Győr : Tankönyvkiadó, 1991.
- SOMMER, Benjamin. *Národní očista: Retribuce v poválečném Československu*. Praha : Academia, 2010.
- SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí 1945-1960*. Praha : Antikomplex, 2011.
- SZARKA, László. *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944-1949*. Komárom : MTA Etnikai-nemzeti kisebbségkuttató intézet, Kecskés László Tarság, 2005.
- ŠMIGEL, Michal – KRUŠKO, Štefan. *Opcia a presídľovanie Rusínov do ZSSR (1945-1947)*. Bratislava : Goringa, 2011.
- SUTAJ, Štefan. *Magyarok csehszlovákiában 1945-1948 között – kisebbségkutatás*. Budapest : Lucidus Kiadó, 2008.
- ŠUTAJ, Štefan. *Reslovakizácia. Zmena národnosti časti obyvateľstva Slovenska po II. svetovej vojne*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1991.
- ŠUTAJ, Štefan. *Akcia Juh. Odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech v roku 1949*. Praha : Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, Sv. 8, 1993. Dostupné na internete: <http://www.usd.cas.cz/wp-content/uploads/S008-Akcia-Juh-1949.pdf> [20220930]
- ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945-1948. Východiská a prax politiky k maďarskej menšine na Slovensku*. Bratislava : Veda, 1993.
- ŠUTAJ, Štefan. *Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1944-1948*. Bratislava : Veda, 1999.
- ŠUTAJ, Štefan – MOSNÝ, Peter – OLEJNÍK, Milan. *Prezidentské dekréty Edvarda Beneša v povojnovom Slovensku*. Bratislava : Veda, 2002.

- ŠUTAJ, Štefan. *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944-1948)*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2002. Dostupné na internete: <https://svusav.sk/storage/uploads/publikacie/pdf/sops.pdf> [20220930]
- ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Dekréty E. Beneša v povojnovom období*. Prešov : Universum 2004. Dostupné na internete: https://svusav.sk/storage/uploads/publikacie/pdf/dekrety_edvarda_benesa.pdf [20220930]
- ŠUTAJ, Štefan. *Nútené presídlenie Maďarov zo Slovenska do Čiech. Deportácie obyvateľstva maďarskej národnosti zo Slovenska do Čiech po druhej svetovej vojne*. Prešov : Universum, 2005. Dostupné na internete: https://svusav.sk/storage/uploads/publikacie/pdf/nutene_presidlenie.pdf [20220930]
- ŠUTAJ, Štefan. *Parížska konferencia 1946 a mierová zmluva s Maďarskom*. Prešov : Universum, 2014. Dostupné na internete: <https://svusav.sk/storage/uploads/publikacie/pdf/2015-sutaj-parizska-konferencia-1946.pdf> [20220930]
- ŠUTAJ, Štefan – ŠUTAJOVÁ, Jana. *Maďarská menšina a vybrané historické a politologické aspekty národnostnej politiky na Slovensku (2004 – 2018)*. Prešov : Universum, 2020, 331 s. Dostupné na internete: https://svusav.sk/storage/uploads/publikacie/pdf/2020-SUTAJ-SUTAJOVA_Madarska-mensina-2004-2018-s-doplňkom.pdf [20220930]
- THER, Philip – SILJAK, Anna. *Redrawing nation: Ethnic cleansing in East-Central Europe 1944-1948*. Oxford: Rowman&Littefield Publishing Group, 2001.
- THER, Philipp. *The Dark Side of Nation-States: Ethnic Cleansing in Modern Europe*. New York : Oxford, Berghahn Books, 2014.
- THER, Philipp. *Temná strana národných států. Etnické čistky v moderní Europě*. Praha : Agro, 2017.
- VACULÍK, Jaroslav. *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*. Brno : Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, 2002.
- VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945-1948. Dekréty prezidenta Beneša a ich dôsledky na deportácie a reslovakizáciu*. Bratislava : Kalligram, 2002
- VOLOKITINA, T. V. – ISLAMOV, T. M. – MURAŠKO, G. P. – NOSKOVA, A. F. (eds.). *Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov 1944 – 1953 gg*. Tom I. Moskva – Novosibirsk : Sibirskij chronograf, 1997.
- WATERS, Leslie. *Borders on the Move. Territorial change and ethnic cleansing in the Hungarian-Slovak borderlands, 1938-1948*. Rochester : University Rochester, 2020.
- WIEDEMANN, Andreas. *„Pojď s námi budovať pohraničí!“. Osídlování a proměna obyvateľstva bývalých Sudet 1945-1952*. Praha : Prostor, 2016.
- ZEEOVÁ, Alena a kol. *Minoritné etnické spoločenstvá na Slovensku v procesoch spoločenských premien*. Bratislava : Veda, 1994.
- ZEEOVÁ, Alena – BAČOVÁ, Viera – ŠUTAJ, Štefan – VÝROST, Jozef. *Interpretácia slovensko-maďarských vzťahov v súvislosti s vybranými etnickými a sociálnopsychologickými charakteristikami. (výsledky na súbore učiteľov)*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1992.
- ZVARA, Juraj. *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945*. Bratislava : Epona, 1969.

- ŽILÁKOVÁ, Mária – DEMMEL, József (eds.). „*Mať volá?*“ *Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom 1946-1948*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2018.
- ŽATKULIAK, Jozef. *K dekrétom E. Beneša a k nariadeniam Slovenskej národnej rady vo vzťahu k súčasnosti (doplnené)*. Informačné materiály č. 22/2000. Bratislava : Kancelária národnej rady Slovenskej republiky, 2000.

Štúdie a články:

- BALOGH, Margit. Vojnoví zajatci, internovaní, vysídlení. Aktivity Józsefa Mindszentyho, kardinála Maďarska v oblasti ľudských práv (1945-1948). In *Historický časopis*, roč. 61, 2013, č. 1, s. 45-84.
- BARNOVSKÝ, Michal. Sovietsky zväz, komunisti a riešenie maďarskej otázky na Slovensku v rokoch 1945-1950. In KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (eds.) *Bolševizmus, komunizmus a radikálny socializmus v Československu*. Svazek III., Praha : Ústav soudobých dějin AV ČR – Dokořán, 2004, s. 154-182.
- BENŽA, Mojmir. Reemigrácia vo výsledkoch sčítania ľudu v roku 1950. In BAJANÍK, Stanislav – DENĎÚROVÁ-TAPALAGOVÁ, Viera. (eds.) *Slováci v zahraničí 24. Mať volá II.*, Martin : Matica slovenská, 2009, s. 25-35.
- BEŇA, Jozef. Dekréty prezidenta republiky a nariadenia SNR – denacifikácia ČSR a ustanovenie demokratického Slovenska. In *Pamäť národa*, roč. 5, č. 2, 2008, s. 23-26.
- BEŇA, Jozef. Maďarský štát a štátne občianstvo Maďarov na Slovensku v rokoch 1945-1948. In SÁPOSOVÁ, Zlatica – ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Universum, 2010, s. 133-146.
- BOBÁK, Ján. Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom (1946-1948). In BIELIK, František – BALÁŽ, Claude (eds.). *Slováci v zahraničí*. 8. zv. Martin : Matica slovenská, 1982, s. 70-89.
- ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. Národnostná politika na slobodnom území Slovenska (august 1944 – marec 1945). In *25 rokov československo-maďarskej historickej komisie*. Bratislava : Veda, 1985, s. 47-62.
- DEÁK, Ladislav. Poznámky k demografii Slovákov v Maďarsku. Pôvodne bola práca uverejnená v *Kultúrno-spoločenskom štvrťročníku Sme*, 1988-1992, č. 14-15. v súčasnosti je prístupná na: <http://www.oslovma.hu/index.php/sk/historia/166-historia3-historia3/573-ladislav-deak-poznamky-k-demografii-slovakov-v-maarsku>. [stiahnuté 220912]
- FERENČUHOVÁ, Bohumila. Stav výskumu medzinárodnej ochrany menšín na Slovensku po roku 1989. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Národ a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov : Universum, 2004, s. 13-31.
- GABZDILOVÁ, Soňa. Oblastné úradovne osídľovacieho úradu v regióne východného Slovenska. In SÁPOSOVÁ, Zlatica – ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach, 2010, s. 180-190.
- GREŽDOVÁ, Helena. Činnosť Československej presídľovacej komisie v Budapešti. In SÁPOSOVÁ, Zlatica – ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Universum, 2010, s. 163-179.

- HELDÁKOVÁ, Lucia. Propagačná kampaň výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom prostredníctvom fotografie (na príklade časopisu Sloboda) In ŽILÁKOVÁ, Mária – DEMMEL, József (eds.). „*Mať volá?*“ *Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom 1946-1948*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2018, s. 125-146.
- IRMANOVÁ, Eva. Postavení maďarské menšiny na Slovensku po roce 1945. In *Česko-slovenská historická ročenka*. Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 19-32.
- IRMANOVÁ, Eva. Politika československého štátu vüči maďarské menšine do roku 1948. In OLŠÁKOVÁ, Doubravka – KAISEROVÁ, Kristina (eds.). *Višegradská paměť či višegradské paměti? Paměť většiny a paměti menšin. Čítanka textů*. Ústí nad Labem : Ústav slovansko-germánských studií FF UJEP, 2014, s. 68-77.
- JANEK, István. Účasť Maďarov v SNP a v partizánskych bojoch. In LACKO, Martin (ed.). *Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov III*. Trnava : Katedra histórie FF UCM Trnava, 2004, s. 119-134.
- JANEK, István. Činnosť maďarského kardinála Józsefa Mindszentyho v záujme pozastavenia Benešových dekrétov v rokoch 1945-1947. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Zmeny hraníc a pohyb obyvateľstva v Európe po druhej svetovej vojne*. Košice : Šafárikpress, 2020, s. 195-220.
- JANEK, István. Maďarský pohľad na angažovani se kardinála Józsefa Mindszentyho v rešení otázky československých Maďarů v letech 1945-1947. In *Slovanský přehled*, roč. 95, 2009, č. 1, s. 37-57.
- JANEK, István. Károlyi Mihály a csehszlovák-magyar viszony és lakosságcsere rendezésért 1945 – 48 között. *Forum. Társadalomtudományi Szemle*, VI. Évfolyam, 2004, 2, s. 127-158.
- KACEROVÁ, Barbara. Československo-maďarská zmiešaná komisia pre výmenu obyvateľstva. In ŽILÁKOVÁ, Mária – DEMMEL, József (eds.). „*Mať volá?*“ *Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom 1946-1948*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2018,, s. 99-124.
- KACEROVÁ, Barbara. Presídľovanie slovenských rodín v rámci výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom [elektronický zdroj]. In *Prehodnotené dejiny. Historická pamäť – jej miesto a význam pre spoločnosť. Stretnutie mladých historikov 7 : zborník príspevkov*. – Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2018, s. 38-47, online. <https://unibook.upjs.sk/img/cms/2018/ff/prehodnotene-dejiny-web.pdf>.
- KACEROVÁ, Barbara. Presídľovanie „vojnových previnilcov“ v rámci výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. In *České, slovenské a československé dějiny 20. století*. – Hradec Králové : Gaudeamus, 2018, s. 313-325.
- KACEROVÁ, Barbara. Vybrané problémy výmeny obyvateľstva na rokovaniach Československo-maďarskej zmiešanej komisie pre výmenu obyvateľstva po druhej svetovej vojne. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Zmeny hraníc a pohyb obyvateľstva v Európe po druhej svetovej vojne*. Košice : Šafárikpress, 2020, s. 243-254.
- KONEČNÝ, Stanislav. Zmluva o Zakarpatskej Ukrajine a opcia občianstva ZSSR na Slovensku po druhej svetovej vojne. In GAJDOŠ, Marian (ed.). *Čo dala – vzala našim rodákam optácia*. Košice – Prešov : Spoločenskovedný ústav SAV : Koordinačný výbor reoptantov, 2002, s. 30-38.

- KOPEČEK, Michal. Historický výskum národných hnutí a koncept socialistického patriotizmu v Československu, Maďarsku a stredo-východnej Európe v rokoch 1956-1970. In *Forum Historiae*, 2013, č. 1, s. 17-35.
- KUKLÍK, Jan. Britská diplomacie a československé požiadavky na mierovú smlouvu s Maďarskom. In KLIMKO, Jozef – MICHÁLEK, Slavomír (eds.). *Mierové zmluvy v kontexte geopolitiky 20. a 21. storočia*. Bratislava : Paneurópska vysoká škola a Historický ústav SAV, 2013, s. 204-219.
- LAZAR, György. *Csehszlovák-magyar tárgyalások a lakosságcseréről 1945 decemberében*. Múltunk, 1998, č. 2, s. 120-164.
- LETZ Róbert. Starostlivosť Slovenskej ligy na Slovensku o reemigrantov v rokoch 1945-1948. In BAJANÍK, Stanislav – DENĎUROVÁ-TAPALAGOVÁ, Viera (eds.). *Slováci v zahraničí 24. zv. Martin : Matica Slovenská*, 2008, s. 61-67.
- LIPTÁK, Lubomír. Nemecká a maďarská menšina v slovenskej politike a odbojovom hnutí. In BRANDES, Detlef – IVANIČKOVÁ, Edita – PEŠEK, Jiří (eds.). *Vynútený rozchod. Vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938 – 1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Juhosláviou*. Bratislava : Veda, 1999, s. 85-93.
- MICHÁLEK, Slavomír. Československá mierová delegácia na Parížskej mierovej konferencii v Paríži roku 1946 (so zameraním na podiel Juraja Slávika). In PEŠEK, Jan a kol. *Kapitolami najnovších slovenských dejín*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2006, s. 57-74.
- MURAŠKO, Galina P. – NOSKOVA, Albina, F. Nacionalno-teritorialnyj vopros v kontekste poslevojnnych realnostej Vostočnoj Jevropy 1945 – 1948. In *Nacionalnyj vopros v Vostočnoj Jevrope. Prošloje i nastojaščeje*. Moskva : 1995.
- NOSKOVÁ, Helena. Slováci z Maďarska v národnostní politice Československa v letech 1945-1954. In NOSKOVÁ, Helena (ed.). *Sborník studií k národnostní politice Československa (1945-1954)*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, s. 53-105.
- ÖLLÖS, László. Identita strednej Európy. In *Fórum spoločenskovedná revue*, 2016, mimoriadne číslo, s. 71-80.
- PETRUŤ, Pavel. Československo na mierovej konferencii v Paríži roku 1946. In *Historický časopis*, roč. 33, č. 1, 1985, s. 67-82.
- POPÉLY, Árpád. Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945 a jej postoj k výmene obyvateľstva. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Zmeny hraníc a pohyb obyvateľstva v Európe po druhej svetovej vojne*. Košice : Šafárikpress, 2020, s. 148-162.
- POPÉLY, Árpád. Plány na vysídlenie maďarského obyvateľstva v rámci výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, In *Fórum. Spoločenskovedná revue*, 2009, bez čísla, s. 47-67.
- POPÉLY, Árpád. Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom a menné zoznamy Maďarov určených na presídlenie. In *Človek a spoločnosť*, 2009, roč. 12, č. 1. Dostupné na internete: <https://individualandsociety.org/journal/2009/1/vymena-obyvateľstva-medzi-ceskoslovenskom-a-maďarskom-a-menne-zoznamy-maďarov-urcenyh-na-presidlenie> [20220930]
- ŘEHÁČEK, Karel. Osídlovací úřad a Fond národní obnovy v Bratislavě a jejich role v budování poválečného Slovenska. In *Slovenská archivistika*, 2020, roč. 50, č. 2, s. 50-92.

- REYNOLDS, A. J. David. The roots of communist Hungary in the allied occupatin – the Allied Control Commission of Budapest, Part I. In *Hungarian Review*, vol XI, 2020, No 1. Dostupné na internete: https://hungarianreview.com/article/20200121_the_roots_of_communist_hungary_in_the_allied_occupation_the_allied_control_commission_of_budapest_part_i/ [20220930]
- ROMSICS, Ignác. A brit külpolitika és a 'magyar kérdés', 1914–1946. In *Századok*, Vol. 130. No. 2. (1996). 273–339.
- SÁPOSOVÁ, Zlatica. Sťažnosti Slovákov k výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom v dokumentoch MZV. In. SÁPOSOVÁ, Zlatica – ŠUTAJ, Štefan. *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Universum, 2010, s. 191-202.
- STARK, Tamás. Genocide or genocidal massacre?: The case of Hungarian prisoners in Soviet custody. In *Human Rights Review* (2000), vol. 1, issue 3, s. 109-118.
- SZABÓ, Károly. A magyar–csehszlovák lakosságcsere története dióhéjban. In VERES, Géza (ed.). *Új Minden Gyűjtemény*. 10. zv. Bratislava : Madách, 1993, s. 95-112.
- SZARKA, László. A csehszlovákiai magyar kisebbség felszámolását célzó dekrétumok és rendeletek. In POPÉLY, Árpád – ŠUTAJ, Štefan – SZARKA, László (eds.). *Beneš-dekrétumok és a magyar kérdés 1945-1948. Történeti háttér, dokumentumok és jogszabályok*. Máriabesnyő–Gödöllő : Attraktor, 2007, s. 7-33.
- SZUDOVÁ, Kristína Estera. Motivácia dolnozemských Slovákov na presídlenie a vplyv tejto migrácie na vývoj počtu obyvateľstva s osobitným pohľadom na Slovenský Komlós. In ŽILÁKOVÁ, Mária – DEMMEL, József (eds.). „*Mať volá?*“ *Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom 1946-1948*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2018, s. 207-234.
- ŠMIGEL, Michal – KMEŤ, Miroslav. Výmeny obyvateľstva v strednej a východnej Európe v kontexte 2. svetovej vojny (na pozadí percepcie a názorov). In SÁPOSOVÁ, Zlatica – ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Universum, 2010, s. 50-65.
- ŠUTAJ, Štefan. Czechoslovak Government Politics and the Population Exchange, In MOLNÁR, Imre – SZARKA, László (eds.). *Memories and Reflections of the Disposed*. Komárom, Hungarian of Science Research Institute of Ethnic and National Minorities 2010, s. 83-92.
- ŠUTAJ, Štefan. A csehszlovák kormánypolitika és a lakosságcsere. In. MOLNÁR, Imré – SZARKA, László (eds.): *Otthonatlan emlékezet*. Komárom : MTA Kisebbségkutató Intézet, Kecskés László Tarság, 2007, p. 81-92.
- ŠUTAJ, Štefan. Ludové súdnictvo v Košiciach a jeho osobitosti v povojnovom období (košický monsterproces v roku 1946). In PAŽOUT, Jaroslav – PORTMANN, Kateřina (eds.). *Spravedlnost nebo pomsta? Potrestání válečných zločinců, kolaborantů a zrádců po 2. světové válce v Československu*. Liberec : Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, 2022, s. 208-229.
- ŠUTAJ, Štefan. Slováci v Maďarsku a Maďari na Slovensku vo výmene obyvateľstva (problematika starých a chorých). In UHRÍNOVÁ, Alžbeta a kol. *Výskum Slovákov v Maďarsku v interdisciplinárnom kontexte. Na počesť Anny Divičanovej a k 30. výročiu VÚSM*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2021, s. 117-130.

- ŠUTAJ, Štefan. Návrat maďarských vojnových zajatcov zo ZSSR a Československo (československý prístup k problematike na mierovej konferencii v Paríži v roku 1946). In *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis*, 10, 2017, 291-303.
- ŠUTAJ, Štefan. Rokovania medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva v období od ukončenia mierovej konferencie v Paríži do podpisu mierovej zmluvy. In PETRUF, Pavol a kol. *Slovensko a Československo v XX. storočí: vybrané kapitoly z dejín vnútornej i zahraničnej politiky: k 70. narodeninám PhDr. Dagmar Čiernej – Lantayovej, DrSc.* Bratislava: Historický ústav SAV vo vydavateľstve Typoset print, 2010, s. 203-225.
- ŠUTAJ, Štefan. Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom a Parížska mierová konferencia. In KLIMKO, Jozef – MICHÁLEK, Slavomír (eds.). *Mierové zmluvy v kontexte geopolitiky 20. a 21. storočia*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola a Historický ústav SAV, 2013, s. 220-243.
- ŠUTAJ, Štefan – KACEROVÁ, Barbara. Poznámky k problematike vojnových zajatcov v súvislosti s výmenou obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. In PEKÁR, Martin – SIMON, Attila – TOKÁROVÁ, Zuzana (eds.). *Cena víťazstva. Odľechenie obyvateľov z územia Československa, Maďarska a Poľska do Sovietskeho zväzu v rokoch 1944-1945*. Šamorín – Košice: Fórum inštitút pre výskum menšín – UPJŠ, 2017, s. 79-97.
- ŠUTAJOVÁ, Jana. „Maďarská otázka“ v ČSR po druhej svetovej vojne a jej vnímanie v slovensko-maďarských vzťahoch na pôde Európskej únie. In *Aktuální problémy současného světa: politika – ekonomika – společnost*. Kutná Hora: Nezávislé centrum pro studium politiky a ARC – VŠPSV, 2015, s. 183-195.
- ŠUTAJOVÁ, Jana. Problematika neslovanských menšín v ČSR po druhej svetovej vojne v slovenskej politike po roku 1989. In *Sociálne a politické analýzy*, roč. 6, č. 1 (2012), s. 17-47.
- TATEROVÁ, Eva. Prístup československej diplomacie k Izraeli v letech 1960-1967. In *Historický časopis*, 2018, roč. 66, č. 4, s. 671-699.
- TVRDOŇOVÁ, Daniela. Osídľovací úrad pre Slovensko, jeho vznik, činnosť a hlavné úlohy z pohľadu archívnych prameňov. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Zmeny hraníc a pohyb obyvateľstva v Európe po druhej svetovej vojne*. Košice: Šafárikpress, 2020, s. 163-180.
- TVRDOŇOVÁ, Daniela. Osídľovací úrad pre Slovensko v Bratislave (1945-1950). In KVASNICOVÁ, Oľga – MUNKOVÁ, Mária – PÉKOVÁ, Monika (eds.). *Verejná správa po roku 1945 v zrkadle archívnych dokumentov*. Bratislava: Spoločnosť slovenských archivárov, 2013, s. 56-88.
- VADKERTY, Katalin. A csehszlovák-magyar lakosságcsere hivatalos szlovák értékelése. In *Regio*, 1993, č. 3, s. 119-139.
- VADKERTY, Katalin. Vádak, vádlottak, ítéletek. A szlovák népbíróságok történetéből. In *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, roč. 10, 2008, č. 2, s. 3-15.
- VRABLIC, Emil. Stahovanie Slovákov z Maďarska do Česko-Slovenska v rokoch 1946-1948. In HARAKSIM, Ludovít (ed.). *Národnosti na Slovensku*. Bratislava: Veda, 1993, s. 81-99.
- ZELENÁK, Štefan. Dlhá cesta k domovu. Niekoľko poznámok k 60. výročiu začatia reemigrácie Slovákov a Čechov po druhej svetovej vojne. In BAJANÍK, Stanislav – DENDŮROVÁ-TAPALAGOVÁ, Viera (eds.). *Slováci v zahraničí 24. Mať volá II.*, Martin: Matica slovenská, 2009.

Internetové zdroje

Dohoda medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva. In Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé. roč. 1946, čiastka 60, vydaná 27. júna 1946, s. 1027 – 1035. [online] Dostupné na internete:<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1946/060-1946.pdf>[cit. 13. 09. 2019].

Dobová tlač

Čas, (1945-1948)

Demokrat, (1945-1948)

Jednotná škola, (1945-1948)

Národná obroda, (1945-1948)

Ozvena, (1945-1948)

Pravda, (1945-1948)

Sloboda, Budapest, (1945-1948)

Sloboda, Bratislava, (1945-1948)

Východoslovenská pravda, (1945-1948)

Zoznam skratiek

- AMZV ČR – Archív Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky Praha
AÚTGM – Archív Ústavu T. G. Masaryka Praha
ČA – Červená armáda
ČSD – Československé dráhy
Čsl. – československý
ČSPK – Československá presídľovacia komisia
ČSR – Československá republika
DNZ – Dočasné národné zhromaždenie
Dohoda – Dohoda o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom
DPR – dekrét prezidenta republiky
DS – Demokratická strana
f. – fond
fasc. – fascikel
FNO – Fond národnej obnovy
GS-A – Generálny sekretariát Jana Masaryka a Vladimíra Clementisa
HV NB – Hlavné veliteľstvo Národnej bezpečnosti
inv. č. – inventárne číslo
KAV – Krajský akčný výbor
k. j. – katastrálne jutro
KSČ – Komunistická strana Československa
KSS – Komunistická strana Slovenska
KVP – Košický vládny program
MÁKB – Maďarská presídľovacia komisia
MÁV – Maďarská železničná spoločnosť
MDP – Maďarská socialistická strana
MID – Ministerstvo inostranných del (ministerstvo zahraničných vecí)
MNO- Ministerstvo národnej obrany
MNV – miestny národný výbor
MV – Ministerstvo vnútra
MZV – Ministerstvo zahraničných vecí
NA ČR Praha – Národný archív Českej republiky Praha
nar. č. – nariadenie číslo
NB – Národná bezpečnosť
NÚKÚ – Národný účtovný a kontrolný úrad
OAV – Okresný akčný výbor
OBZ MNO – Obranné spravodajstvo ministerstva národnej obrany

- OES – okresný ľudový súd
- ONV – okresný národný výbor
- o. p. s. - osobitne protokolované spisy
- OÚ – Osídľovací úrad
- OV KSS – Okresný výbor Komunistickej strany Slovenska
- PaTKpM – Politická a teritoriálna komisia pre Maďarsko
- PMK – Pařížská mírová konferencia (skratka fondu)
- PPPR – Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy
- PV – Povereníctvo vnútra
- RK – Reslovakizačná komisia
- SKK – Spojenecká kontrolná komisia
- SNA – Slovenský národný archív Bratislava
- SNP – Slovenské národné povstanie
- SNR – Slovenská národná rada
- SSNJ – Strany slovenskej národnej jednoty
- š. – škatuľa
- ŠPŠÚ – Štátny plánovací a štatistický úrad
- ÚNZ – Ústavodarné národné zhromaždenie
- ÚP SNR – Úrad Predsedníctva Slovenskej národnej rady
- ÚPV – Úrad Predsedníctva vlády
- ÚP ZP – Úrad Predsedníctva Zboru povereníkov
- USA – Spojené štáty americké
- ÚV – Ústredný výbor
- VHA – Vojenský historický archív
- VOÚS – Vestník Osídľovacieho úradu pre Slovensko
- ZAS – Spravodajská agentúra Slovenska
- Zb. nar. SNR/ Zb. n. SNR – Zbierka nariadení Slovenskej národnej rady
- ZK – Zmiešaná komisia; Československo-maďarská zmiešaná komisia na výmenu obyvateľstva
- ZP – Zbor povereníkov
- ZSSR – Zväz sovietskych socialistických republík
- ZÚ – Zastupiteľský úrad

Menný register

A

Adamaš, Viktor 146
Adamkovics, Karol 388
Acheson, Dean 181
Ambruš, Jozef 64, 289
Anda, Ján 301
Andel, Karel 134
Andráš, Matej 172
Attlee, Clement R. 182
Auer, Paul 97, 117, 222, 239, 396
Avar 352, 358-359

B

Bakala, Ladislav 134, 143, 145, 228
Balfour, John Arthur 30, 31
Balogh, István 30, 31, 105
Bartók, László 71
Bartoš, Karol 134-135, 139, 490
Bártvai, Koloman 137
Bašťovanský Štefan 397, 465
Benedek, Ladislav 288
Bedell Smith, Walter 278
Bednár, František 137
Békássy, Andor 140
Békés, Csaba 114
Beneš, Edvard 17, 19, 20, 22, 23, 28, 34, 37, 51, 54, 92, 113, 122, 225, 326, 366, 519
Beňo, Ondrej 425
Berecz, Kálmán 130-131, 199, 280, 286, 289, 294-295, 302-303, 311, 319, 322, 333, 335, 374, 403, 417, 433, 439-440, 442, 466, 503
Berei 499
Bevin, Ernest 64, 120, 183, 195, 220, 346
Bezek, Kazimír 172
Bibó, István 46, 147
Bidault, Georges 120, 183, 195, 346-347
Biró, Denés 140

Boča, Ján 187
Boček, Bohumil 40
Bodrov, F. 402
Bogomolov, Alexander Jefrimovič 121
Böhm, Emanuel 67
Bolgár, Elek 159, 205, 432, 465
Bólya, Lajos 130-131, 147, 358, 374, 417, 419, 425, 435-438, 441, 443-444, 448, 453, 457, 463, 466, 468, 470-471, 496, 501, 503, 505

Brankov 432
Bujna, Ivan 159
Bukšárová, Mária 130
Burián, Anton 388
Bura, Alois 140, 445
Butkovič, Štefan 145
Bútorová, rod. Hanková, Emília 132
Byrnes, James F. 43, 122, 181
Bystrický, Rudolf 128, 303-304

C

Císař, Jaroslav 24
Clementis, Vladimír 40-41, 44, 47-50, 55-63, 65-68, 70-73, 75, 78-79, 82-85, 90, 96-98, 101, 106, 110, 119-125, 149-152, 159, 165, 169, 171-172, 182, 184, 187, 189, 191, 193, 195, 199, 213, 218, 220-224, 227, 231, 237, 239-242, 245, 248, 255-256, 260-262, 265, 269-271, 275-279, 281, 284-285, 293, 296-297, 299, 302, 308, 310, 336-337, 340, 342-344, 346, 348, 350-357, 359-363, 365-368, 383-385, 388-389, 396-397, 408, 411, 418, 424, 434, 442-443, 445, 464-467, 496, 499, 501-503, 519, 521
Cormick, Mac 239
Csajágy, Antal 143
Csomora, Štefan - 233

Czizmadia, István 143, 286

Č

Čarkt, Kazimír 143

Čech, Ján 124-125, 137-139, 142, 189, 196,
211, 224, 245-246, 251-252, 283-285,
296-297, 310, 318, 357-359, 374, 376,
381-382, 387, 397, 405, 411-412, 414,
419, 427, 430, 445, 463-464, 470-471,
479, 495-496, 499, 519

Černej, Darko 342-343, 365

Černý, František 159, 432, 448, 465

Čičajev, Ivan Andrejevič 29

Čisárik, Tibor 134

D

Dalnoki, Miklós, Béla 29

Dastich, František 17, 68, 71, 83, 92, 100-
101, 111-113, 115, 124-125, 145, 150,
172, 201, 224, 246, 249, 253, 255, 284,
311, 319, 321, 327, 331-332, 336-337,
340, 342, 348-349, 354, 373, 394, 432

Daurov, Ján 135

Daxner, Vladimír 33

Dejean, Maurice 351

Dekanozov, Vladimir Georgievič 30, 114

Dinnyés, Lajos 395, 420, 448

Djuračka, Andrej 124, 139, 283

Dobi, István 448

Dohňanský, škpt. 475

Doubrava, Václav 131, 352, 366, 368-370,
397, 431-432

Dukay, Kornel 143, 286

Dvořáček Karel 54

Ď

Ďuriš, Július 297, 317

E

Eden, Anthony 43

F

Fábry, István 479

Farkas, Lehel 55, 71, 173, 199, 283, 432,
465

Farkas, Mihály 467

Feherváry, István 288

Ferjenčík Mikuláš 419

Fierlinger, Zdeněk 29, 30, 31, 33, 35, 37,
51, 182, 365, 367

Fíša, Peregrin 65, 67, 124-125

Fišera 397

Foltín, Jan 57

Fordinal, Štefan 146-147

Friš Eduard 466

G

Gabányi, Bertalan 142

Gajmovský, Viktor 137

Gascoigne, Alvary Frederic 70

Gašperík, Ján 283, 285, 301, 403, 410, 418,
438, 470

Geisbacher, Béla 69

Geönczeöl, Tibor 129-131, 153, 167-168,
173, 175, 191-192, 205, 217, 228, 240,
280, 285-288, 295, 302, 322, 335, 441-
442, 453, 457, 466

Gerő, Ernő 113-115, 255

Glaser-Skalný 83

Godó, József 143

Golubjev, Konstantin Dmitrijevič 468

Gottwald, Klement 182, 222, 359, 493, 500

Granatier, Anton 26, 35, 37, 38, 41, 68,
123-124, 187, 190, 252, 479

Grigorjev 115

Grosswirth, Alexander 147, 378, 446, 471

Groza, Petro 69

Gusev, Fedor Tarasevič 29, 47, 50

Gyalókay, Dezső 140

Gyöngyösi, János 30-31, 45, 49, 54-55, 58-
59, 61, 63-64, 66-69, 71-73, 76, 79-81,
84-85, 90, 92-93, 97, 101, 103-104, 111,
113-116, 150, 172, 174, 181, 199-201,
213, 221, 223, 228, 231, 240, 245-246,
255, 260, 263, 265, 268-271, 279, 284,
291-292, 297, 299, 301-303, 319, 327,
332, 336-341, 343, 346, 348, 352-357,
360-366, 369-370, 388-389, 394, 420,
442-443, 521

H

Haire, John 118
Hajdu, István 385, 413, 417, 465-466, 471, 495
Hajdu, Vavro 71, 120-122, 124-125, 195, 221, 227, 242, 296, 467
Haljan, Pavol 480
Harachová, Anna-Marie 54
Harriman, Wiliam Averell 29, 30, 31
Hasal Antonín 40
Heidrich, Arnošt 55, 71, 73, 171, 173, 245, 248, 319, 354
Heltai, György 17, 158, 338, 370, 469-476, 479, 482-483, 485-486
Heltay Jenő 352
Hendel, Gyula 143
Hergovits, Gyula 274
Hidenburg, Paul von 39
Hinora, Sándor 147, 352
Hitler, Adolf 68, 118
Hledík, Alfred 137
Hodža, Fedor 91, 249, 397
Holdoš Ladislav 397
Holéczy, Dezider 145
Hollós, László 134, 141-142, 145, 195, 204, 206, 280, 352, 455, 494
Holota, János 130-131
Hora, Václav 134-135, 137
Horák, Jiří 72, 96, 98, 117, 121-122, 226
Horthy, Miklós 28, 299
Horváth, Ivan 124, 310, 432, 499-500, 519
Horváth, Pavol/Pavel 37, 38, 68, 109, 124, 187
Hrnčár, Alexander 134-135, 137, 141-142, 145, 146, 152, 204, 494
Hromada, Jozef 142
Hrušovská, 92
Hudák, 236
Hudec, Pavol 200
Husák, Gustáv 41, 143, 296-297, 303, 310, 397, 424, 466, 471, 474, 476-477, 496, 499, 519
Húska, Štefan 94, 366-367

Ch

Chalupa, Karol 134, 143, 145
Churchill, Winston 21

I

Ingr, Sergej 23

J

Janšák, Fedor 67
Jebb, Hubert Miles Gladwyn 119
Jeleň, Oskar 510
Jócsik, Lajos 129-130, 215, 221-222, 283, 288, 294, 301-303, 306, 338, 344, 352-353, 355, 358
Josko, Matej 142, 218

K

Kádár, János 467
Kalina, Juraj 143, 145, 286
Kállay, Kristof 55, 71
Kaňková, Viola 146-147
Károlyi, Mihály 29, 64, 326, 366
Kaušitz, Oto 498
Kenéz 457
Kertés, J. 134, 137
Kertész, István 54, 55, 71, 73, 76-77, 79, 118, 171, 223, 239, 327, 336, 347, 394-395
Kesthelyi, Nandor 221
Kéthly, Anna 118
Kevický, Eugen 143, 145, 286
Kisdégy, Ferenc 491
Kizlink, Karol 146-147
Kopecký, Albert 143, 145, 286
Kopecký, Václav 467
Korbel, Josef 44, 256, 348, 365
Körbel P. 252
Körös, László 403
Körösi, Gábor 143, 286
Koss 94
Kostráb, Andrej 135, 137
Košťut, Ladislav 142-143, 206
Kovács, Béla 371-373
Kovács, Imre 97
Kováč, Vincent 480

- Kovář, Emil 364, 367, 394, 420, 431
 Kozma, Ferenc 130-131, 134, 140, 205, 280, 285-286
 Královský, Dezider 134, 139, 490
 Kraus, Rudolf 145
 Krišáni, Pavel 135
 Krno, Dalibor Miloš 33, 49, 50, 51, 56, 64, 67, 68, 71, 83-84, 97, 242, 261
 Krno, Ivan 47, 83
 Krotký, Jozef 134, 140
 Krýsl, Ladislav 134-137, 151, 441
 Kubinec, Michal 198
 Kugler, József 479
 Kukura, Karol 146
 Kunoši, Alexander 55, 57
 Kvetko, Martin 135-136, 148, 225
 Kysucký, Ján 55, 67, 70, 71, 102, 124, 131, 245, 284, 396
- L**
 László, István 71, 352
 Laušman, Bohumil 40
 Lebedev, Viktor Zacharovič 27
 Lednár, Anton 134
 Lednár, František 134, 140, 142, 218, 386
 Lengyel, Desző 140
 Lengyel, Géza 143
 Lersch, Ándor 142
 Lettrich, Jozef 65, 105, 198
 Levuškin, Ivan Ivanovič 46, 144
 Linhart, Eugen 134, 137
 Lőrincz, Gyula 479
 Luby, Štefan 67, 146
 Lúčan 217, 255
- M**
 Macko, Ludovít 134
 Majlath, Ján 143, 145
 Major, István 479
 Malik, Jakov Alexandrovič – 396
 Malík, Jozef 480
 Márk, László 130-131, 144-145, 148, 158, 167-168, 171, 174-175, 177, 184, 187-188, 190, 192, 196, 202-203, 205-213, 224, 226, 228-232, 240, 243, 246, 248, 256, 261-262, 264, 270-273, 284, 303-304, 311, 317-318, 322-325, 328, 333, 335, 338-339, 341, 394, 413
 Markovič, Vladimír 490, 494
 Marti, László 142
 Martinček 173
 Masaryk, Jan 54, 62, 70, 102, 104, 120, 172, 195, 220-222, 239, 248, 255, 275, 290-292, 332, 341, 370, 402, 452, 467, 521
 Mátyásfalvy, György 142
 Mesáros, Jozef 134
 Meznerich, Iván 142
 Mihályfi, Ernő 395, 420, 431-432
 Michejev 200
 Mindszenty, József 64, 326, 342
 Mišura, Štefan 134
 Mocko, Ján 145
 Molnár, Erik 420, 448, 467
 Molota 410
 Molotov, Vjačeslav Michajlovič 28, 30, 31, 33, 43, 50, 98, 114-117, 120-122, 195, 221, 223
 Mrazovič 432
 Mussoli, Benito 68
 Myjavec, Ján 479
- N**
 Nagy 352
 Nagy, Béla 69
 Nagy, Gyula 491
 Nagy, Tibor 142
 Nagy, Ferenc 93, 99, 104-106, 113-117, 181-183, 220, 270, 299, 311, 331, 371-372, 420
 Nagyová, Anna 173
 Nichols, Philipp B. 44, 67, 97, 119
 Nikitin, A. 137
 Nikošan, A. J. 222
 Noel-Baker, J. B. 182
 Nortman, Roger 65
 Nosek, Jindřich 101, 120-122, 239
 Nosek, Václav 40, 70
 Novomeský, Ján 147
 Novomeský, Ladislav 136, 477
 Nový Vilém 465

O

Obrusník, Robert 316
Okáli, Daniel 63, 64, 82, 98-99, 106, 108-109, 124-125, 127-129, 132, 136-141, 143-146, 149-152, 158, 160, 167-168, 170-175, 177, 184-185, 187-193, 210, 212-215, 217-218, 224, 226, 228, 230-233, 243, 245-246, 248-256, 260-263, 265, 269, 272-273, 281-282, 285, 293, 295-297, 299, 301, 303, 306, 310-312, 317-319, 322, 325-326, 328, 331, 335-336, 338-344, 349, 354-356, 368, 370, 376, 378, 381-387, 397, 404, 408-414, 417-419, 425, 430-431, 433-434, 438-439, 445-446, 458, 464-466, 469-476, 479, 482-483, 485-486, 495-499, 501-503, 505, 519-520
Okoličáni, Dezider 134, 137
Ortutay 420

P

Paleček plk. 474
Palkovič, Juraj 67
Pakan, Alexander 143
Pataky, Ernő 140, 415
Paulík, Štefan 136
Péchy, József 17, 130-131, 134, 143, 152, 217, 228, 245-246, 253, 255-256, 261, 263, 270, 272-273, 284, 302-304, 311-312, 322, 324-325, 328, 330-331, 333, 352, 387-388
Pelikán, Tibor 131, 283
Peller, Jozef 134, 137
Petrovský, Alexander 145
Pfeiffer, Zoltán 105, 372
Pietor, Ivan 50
Pipich škpt. 403
Pivarček, Oliver 145
Plachý dr. 448
Pockody, Alexander 134, 136-141, 145, 151, 204, 214, 415-416, 438, 482, 490-491
Pohánka, Pavel/Pavol 127, 129, 132, 138, 153, 167, 174-175, 185, 192, 228, 254-255, 272-274, 282, 285, 288-289, 295,

311, 322, 324-325, 331, 374, 376, 378, 380, 383, 387, 412-414, 436, 440, 442, 453, 457, 482, 503
Pokorný, Oliver 83, 143
Poláček Jozef 145
Polák, Milan 67, 320
Poledniak, Karol 382-383
Poledniaková Marta 383
Pope, Maurice 292-293
Popela 397
Potančok, Rudolf 380
Prepelicsay, Jenő 140
Procházka, Alois 124
Procházka, Karol 177, 307, 358
Procházka, Zdeněk 91, 95, 124, 131, 138, 149, 152, 159, 180, 238-239, 256, 283, 319, 338, 353, 363-364, 367-369, 376-377, 386-389, 394, 396-397, 402, 408-409, 412-414, 418, 424, 427, 429-431, 435, 452, 455, 497
Průcha, A. 83
Púll, Ján 129
Puškáš, Štefan 134, 137, 352
Puškin, Georgij Maximovič 42, 45, 46, 104, 113, 115-116, 340, 396, 448

Q

Quotidián, Martin 146-147, 449, 492, 494

R

Rabay, Ferenc 479
Rác, Jenő 181
Radakovič, Viliam 22
Rajk, László 371, 420, 467
Rákosi, Mátýás 48, 49, 97, 99, 104-106, 115, 118, 181, 327, 367, 373, 420, 434, 445, 448, 465, 467, 493, 500
Ratica, Jozef 146-147
Reicin, Bedřich 39
Réthy, István 479
Révai, József 116, 465, 467
Riemer 352
Ries, István 105-106, 181, 420
Ripka, Hubert 29, 31, 33, 40, 119-120
Rosty-Forgách, Ferenc 54, 56, 65, 66, 84,

- 173, 245, 337-338, 346, 348, 352, 394, 396, 462
- Rusko, Emil 480
- Ruttkay, László 129-130, 144, 167-170, 177, 185, 188-192, 205, 208, 210, 215, 217, 228, 491-492
- Ružička, Rudolf 135, 137
- Rybár, Anton 135
- S**
- Sahulčík, Michal 148
- Sándorfy, Kamil 147, 492
- Sargent, Orne 182
- Sebestyén, Pál 71, 73, 75-76, 93, 106, 125, 171, 187, 189, 205, 260-263, 265, 284, 292-293, 327, 338, 352-355, 360, 368-371, 376-377, 386-389, 392, 394, 397, 409, 411-413, 415
- Sedmík, Viktor 124
- Sekáč, Karel 134
- Sekera npor. 403
- Schabelitrova, Margaret 65
- Schnorer, Anton 143, 145
- Schoenfeld, Arthúr 43, 49, 64
- Schwaiger, Vavrinec 173
- Šimič, Siniša 30, 31, 290
- Šimič, Stanoje 348, 365
- Slánsky, Rudolf 297, 467
- Slávik, Juraj 55, 59, 60, 71, 73, 77, 83, 122, 171
- Sokol, Július 142, 242, 256, 261-263, 265, 291-293
- Soltész, Pál 140
- Somogyi, Sándor 491
- Sotónyi, Gábor 147
- Spevák, Ján 143, 145
- Stalin, Josif Vissarionovič 8, 16, 36, 47, 98, 113-115, 119, 122, 222, 444, 448
- Stanek, Jozef 380
- Stanislav, Ján 67
- Stankovič, Siniša 242
- Stelczer, Árpád 147, 352
- Steinhardt, Laurence A. 43, 50, 97, 122
- Stirling, Alfred T. 242
- Straka, Ludovít 490
- Styk, Jozef 135, 198
- Svetoň, Ján 68, 124, 187
- Sviridov, Vladimír Petrovič 46, 372-373, 431
- Svitok, Jozef 146-147
- Svoboda Ludvík 40
- Szabados, M. 203, 283, 285
- Szabó, Károly 403
- Száboky, Jenő 147
- Szakasits, Árpád 49, 97, 113, 115, 118, 226, 300, 327, 364, 365, 367, 373, 420, 448, 467
- Szálasi, Ferenc 28, 69
- Szalay, László 130
- Szalay, M. 97
- Szegedy-Maszák, Aladár 22, 64, 117, 222, 276-279, 395-396
- Szekfű, Gyula 115, 117, 448, 467
- Szentirmai, János 286
- Szíkány, Ernő 140
- Sziklay Dezső 286
- Š**
- Šimek Ing. 134
- Šimovič, Ladislav 171, 185, 310
- Šindler, František 321, 333
- Široký, Viliam 40, 56, 78, 319, 467, 471, 474, 476, 493, 496
- Šlahor, Ludovít 134, 137
- Šmidke, Karol 33, 36, 105, 125
- Šoltész, Jozef 129, 172
- Šrobár, Vavro 26, 33, 36, 37, 40
- Štefánik, Ivan 237
- Štrup, Karel 218, 318-319, 430, 446, 470
- T**
- Tatarescu, Georghe 69
- Telbisz, Mihály 140
- Telbisz, Károly 491
- Tildy, Zoltán 48, 84, 364, 431, 448, 462, 467
- Tito, Josip Broz 69
- Tomko 415
- Török, László 147
- Tóth, Gyula 140

Trebejovský 236

Trocsányi, László 130, 285, 303, 311, 322,
437, 453, 457, 503

Truman, Harry S. 64

Truska, Zorard 128-129, 132, 322, 440

U

Udvardy, Ladislav 146-147

Uher, Martin 145

Ursíny, Ján 56, 78

Ušiak, Ján 479-480

V

Vajda, Milan 142, 302

Vájlok, Sándor 55, 71, 205, 228, 231, 261,
264-265, 336-338, 341, 352, 354-355,
359, 369-370, 462

Varga, Béla 97, 118

Varga, József 173

Varsik, Branislav 67

Vásárhelyi, István 142, 499

Vašečka, Felix 124, 445

Velebit, Vladimír (Vlatko) 365

Velgoš, Štefan 480

Velics, László 249

Véres, Péter 97, 448

Veselý, Ján 134, 138-140, 491

Vida, István 114

Viest, Rudolf 33

Víchr, Vojtech 135, 140

Víchr, Jozef 137, 140

Viktory, Július 193

Virsík, Štefan 142-143

Višňovský, Július 130, 168, 254, 273

Vitáloš 403

Vojna, Alexej D. 242

Vörös, János 31, 39

Vorošilov, Kliment Jefremovič 31, 44, 46,
83, 96, 127, 431

Vozáry, Dezider 65, 68

Vyšinskij, Andrej Januarjevič 97-98, 121-
122, 222-223, 278, 396

W

Wagner, Ferenc 84, 131, 167, 170-173, 187,
189-190, 192, 196, 199-200, 202-203,
245, 248, 273, 282-283, 311, 341, 352,
358, 367, 375, 417, 432-433, 462

Weems, George H. 372, 431

Willgres, Leolyn Dana 256

Windich, Ferenc 147

Winkler, Pavel 71, 98, 107-108, 112, 124-
125, 128, 130-131, 145, 148-150, 152-
153, 158, 161, 167-168, 173-175, 187-
188, 190-191, 196, 205-207, 210-213,
224, 228-229, 232, 240-241, 243-244,
246, 253-254, 256, 260-262, 264-267,
269-270, 272-273, 303-304, 311-312,
314, 317-319, 322-325, 330-331, 333-
334, 338, 340

Z

Záborský, Ludovít 148

Záhora 218

Zalán, Kornel 147

Zalányi, Andor 140-141, 352, 386

Zamarovský 172

Záturecký Juraj 143

Záturecký, O. 145

Záturecký, Peter 129-130, 132, 136, 138,
146, 148, 153, 167, 218, 249, 386, 254,
272, 280, 283, 285, 287-289, 295, 302-
304, 311, 322, 338, 349, 376, 387, 397,
415, 419, 425, 436, 440-443, 446, 453,
457, 459, 466, 503

Zeman, Ludovít 143, 145

Zorin, Valerián Alexandrovič 28, 30, 44,
97, 117, 121, 182, 308

Zsolt, László 437, 457, 466, 470, 503

Ž

Žiak, Andrej 124

Židek, J. 498

Resumé

Population Exchange between Czechoslovakia and Hungary (in the Negotiations of the Czechoslovak-Hungarian Mixed Commission)

Štefan Šutaj – Jana Šutajová

The presented monograph looks at the course of the resettlement action, the exchange of population between Czechoslovakia and Hungary based on the bilateral Agreement on the Exchange of Population between Czechoslovakia and Hungary of 27 February 1946 (the Agreement), from the perspective of the documents of the Czechoslovak-Hungarian Mixed Commission for the Exchange of Population (the Mixed Commission). The Mixed Commission was established pursuant to Article X of the Agreement.

The population exchange was not only part of the Czechoslovak solutions to the status of national minorities, but also part of the strategic concept of building a state of Czechs and Slovaks, without Germans and Hungarians. In this case, Hungary was an entity that sought redemption from the difficult fate of a formerly hostile and defeated country after the war conflict. The Agreement was part of the post-war settlement of mutual disputes and misunderstandings and, in the post-war era, it was supposed to be one of the solutions supposed to eliminate the factor which, according to the Czechoslovak political leaders, had caused the war conflict.

The focus of the monograph is primarily on Czechoslovak and Slovak internal policy and the mechanisms and institutions that participated in the population exchange between Czechoslovakia and Hungary. The population exchange and its consequences affected a wide spectrum of political, economic, social and cultural life. Despite the clear predominance of political factors influencing the population exchange, the monograph also notes the influence of external factors, acting on the idea, plans and the way the “product” was implemented (political, economic, international-political, ethnic, geographical, social...). In terms of the internal political perspective on the population exchange, there are clearly significant impacts on the internal ways of solving the “Hungarian issue”: the post-war Czechoslovak legislation (decrees of President Edvard Beneš), regulations of the Slovak National Council (on the people’s judiciary, land reform, national administrations...) and lower legislation created by the relevant commissions and offices (e.g. the

Settlement Office for Slovakia). In Slovakia, they took the specific form of a swift reconstruction of the southern borderlands into the "Slovak South". This was done by attempts to resettle the non-Slavic population (to Hungary or Bohemia), assimilating part of the remaining population and efforts to bring the Slovaks from all over the world back to Slovakia. The reasons for this return were mostly ethno-political, although they also had a social and economic aspect. Another aspect of this pro-return policy was the effort to displace non-Slavic minorities (mainly Hungarians and Germans), and the most exposed manifestation of this dual migration route was the population exchange between Czechoslovakia and Hungary, as part of the creation of an ethnically homogeneous territory and a policy of strong assimilation. The book presents a clearly demonstrable link between the population exchange and other forms of dealing with the Hungarian issue, such as re-slovakization, the "recruitment" of residents of Hungarian nationality to work in Bohemia, border changes, and both the possibility and impossibility of granting national rights to the Hungarian population.

The monograph focuses on the important role played by international policy in connection with the population exchange and the activities of the Mixed Commission. It sees the population exchange in the context of negotiations not only in bilateral Czechoslovak-Hungarian relations, but also in relation to the post-war powers (the USA, the USSR, Great Britain, France), neighbouring countries (Yugoslavia, Romania, Austria, Poland). The preparation of the post-war peace treaties, the negotiations at the 1946 Paris Conference (held from 29 July 1946 to 15 October 1946 and the subsequent adoption and signing of the peace treaty with Hungary on 10 February 1947), and especially the activities of both Czechoslovak and Hungarian diplomacy played an important role. The missions of both countries, trying to create the best possible conditions for the negotiations in Paris, were part of how the conditions and also the direct implementation of the population exchange developed. The negotiations of the leaders of the Czechoslovak-Hungarian Mixed Commission for Population Exchange, with the participation of the political leaders involved in the solution of these post-war problems, were directly transferred to the backstage of the Peace Conference. We cannot omit the significance of the internal political power struggles between communist and civic groups in both states, which were a real part of the international political distinction of post-war policy culminating in the Cold War. Here, both Czechoslovak and Hungarian leaders traditionally tended to pursue a policy of subordination to strong international protection.

Another important line of events observed by the monograph is the division of the post-war world and the gradual assumption of power in

Central Europe by pro-Soviet authoritarian communist regimes. Given that this process took individual course in each state, the degree of sovietization of the two states contributed significantly to the degree to which they were able to rely (or not) on the Stalinist regime and also to influence the situation in individual segments of nationality policy, including specific solutions such as the population exchange between Czechoslovakia and Hungary.

The authors took a specific approach to the issue. They presented the population exchange primarily through the activities and decisions of the Czechoslovak-Hungarian Mixed Commission for Population Exchange. The Mixed Commission, its decisions, the negotiations of the Commission itself, as well as the political and diplomatic negotiations that influenced it, created a space for the analysis of the factors that contributed to the successes and failures of the population exchange. There is an anamnesis for each decision of the Mixed Commission. The work assesses and analyses the conditions and reasons why the decision was made, interprets its most important elements and follows its application. However, given the scope of the monograph, it addresses only some of the key decisions of the Mixed Commission. It juxtaposes the activities of the Mixed Commission and its decisions with documents of a different nature and places them in their historical context.

The monograph also pursues another line of inquiry, the interstate political negotiations that formed the basic elements of Czechoslovak-Hungarian relations and the adoption and implementation of the Agreement on the Exchange of Population, and were a significant factor in the activities of the Mixed Commission. These were negotiations at the international level (peace conference), at the level of bilateral relations of political representations, in the line of political negotiations of communist regimes and interpersonal contacts.

Post-war (Czech)Slovak-Hungarian relations had a “toxic” character. Both sides were dealing with their historical traumas and trying to find a place in the new post-war world. Both the Czechoslovak Republic and Slovakia as its part (and before that, for a short time, as an independent element on the European political map) needed to confirm their position and existence. In the post war period, they found it in joining the policy of the victorious powers, which was reduced to its mission in the Soviet power zone of the Eastern bloc in a short time. As a small state with minimal influence but decent self-esteem, backed by the brief but distinctive democratic traditions of interwar Czechoslovakia, it had the ambition to resolve its ethnic problems in a decisive manner. Only international circumstances prevented it from doing so even more decisively. From the point of view of Czechoslovak policy, the population exchange between the Czechoslovak Republic and

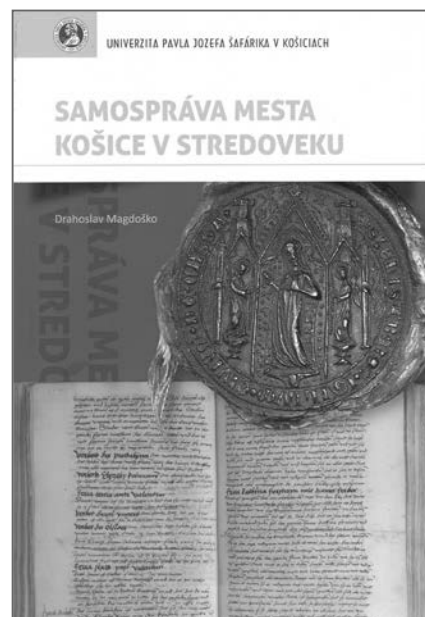
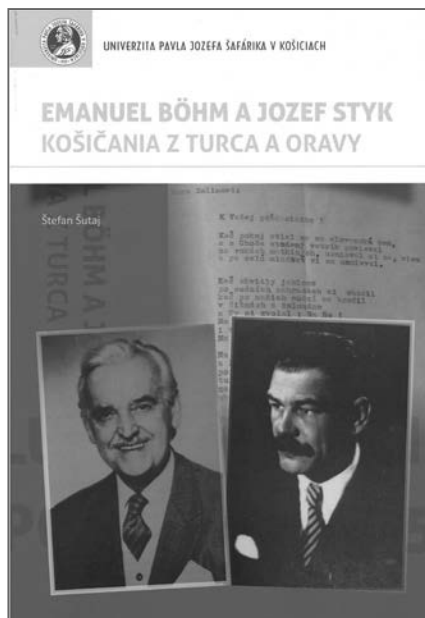
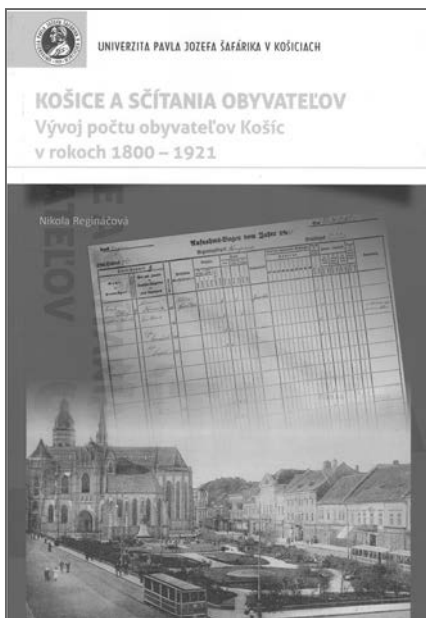
Hungary was part of a minimal version of measures to ensure that the post-war Czechoslovakia would be a “nation” state of Czechs and Slovaks, without the German and Hungarian minority. This vision was accepted and embraced by the Czech and Slovak political representations, from President E. Beneš, across the political spectrum to the majority of the population, in order, as they often reminded, to prepare a life without ethnic conflicts and wars for future generations.

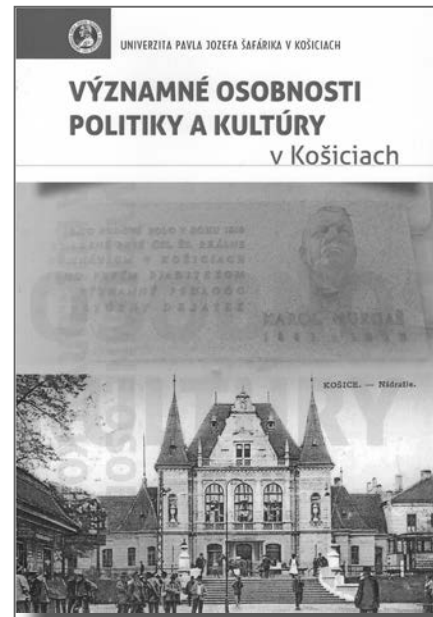
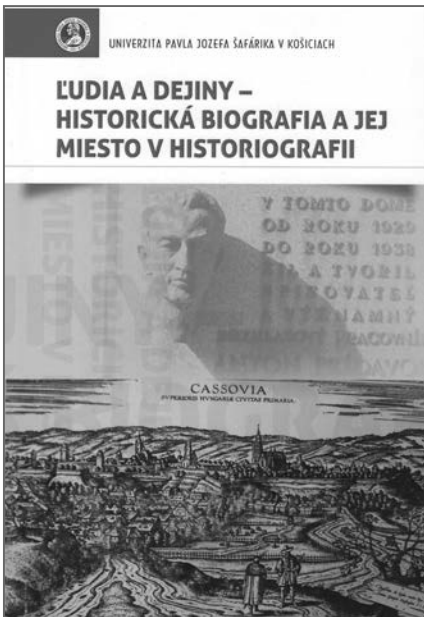
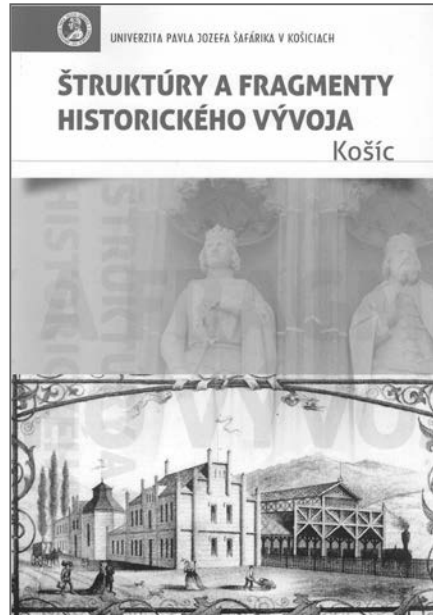
From the Hungarian point of view, the population exchange was an unproductive process, forced by Hungary’s status as a country defeated after the Second World War. It was a tactical move to weaken the adverse influences that had befallen Hungary. The strategic goal of Hungarian policy was permanent. It was to remedy the wrongs of Trianon and the prospective opportunities were minimal after the war. Therefore, the basic goals, the preservation of the Hungarian minority in Slovakia, the safeguarding of its national rights, the possible change of borders, the averting of the threat of assimilation and the fragmentation of the compact territories inhabited by Hungarians, had to be adapted to the current political and international situation. In this concept, the exchange of population between the Czechoslovak Republic and Hungary could have no other place than as an enforced event enabling the survival of a part of the displaced population in the mother country and, as a result of the “helpfulness”, the expectation that the part of the population remaining in the home country would also be allowed a better position in terms of national rights.

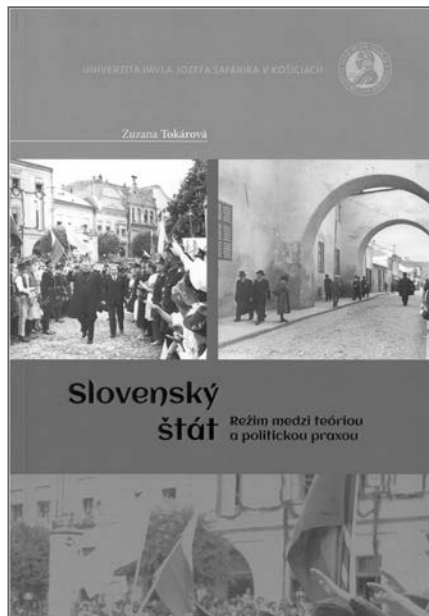
The reader has been given a book about how much effort, toil, suffering, time, money and difficult human trials and sacrifices (moral, sometimes even physical) people have to make to carry out an action, for the sake of the future good, the nation, the homeland... that has no winner. The post-war winners and losers fought “their” wars, of which we are “proud” on both sides of the border, we commemorate their sacrifices, we declare them unforgettable and we do not admit that they were unnecessary. The powerful sacrifice the powerless, and human suffering accumulates in both wartimes and post-war times to destroy other human existences in the name of God, nation, homeland, idea. This is also the story of the post-war population exchange between Czechoslovakia and Hungary after the Second World War and the undeclared Slovak-Hungarian “wars” taking place in the macro space of the Paris Peace Conference and the micro space of the negotiations of the Czechoslovak-Hungarian Mixed Commission for Population Exchange.

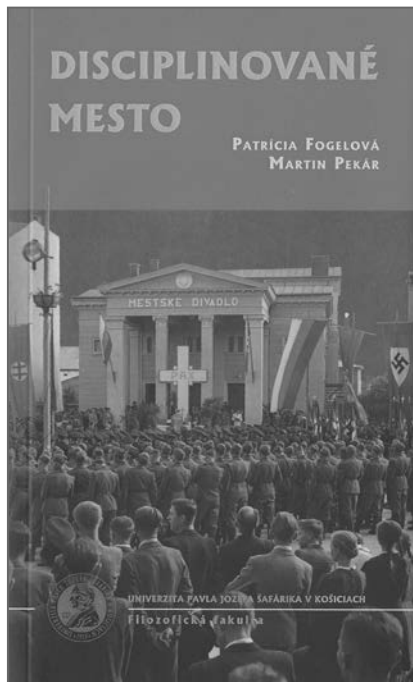
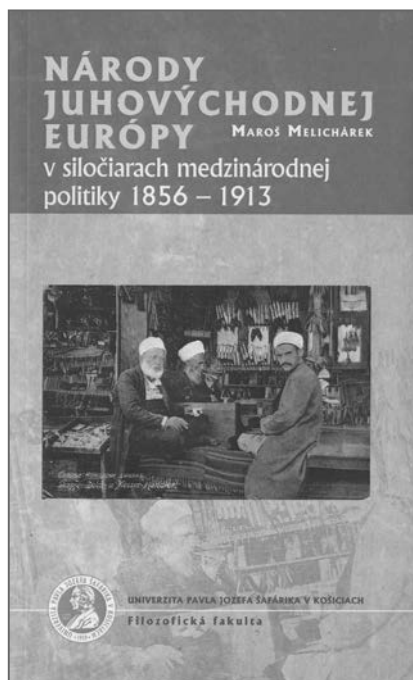
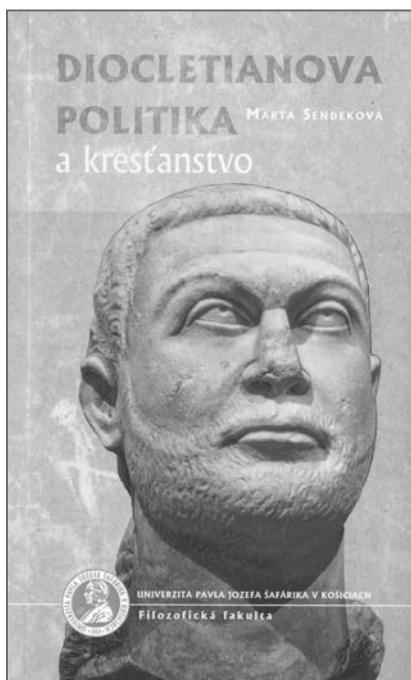
PUBLIKÁCIE

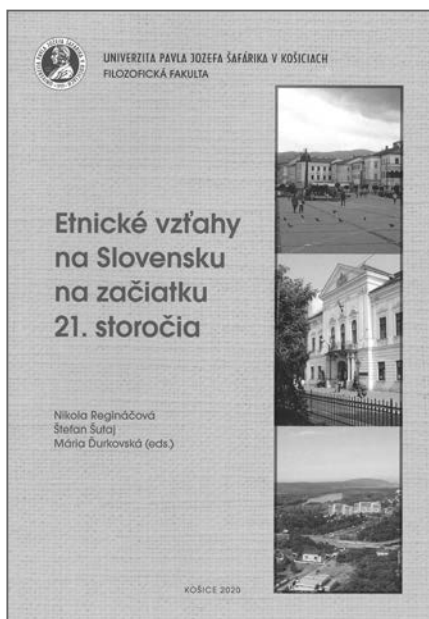
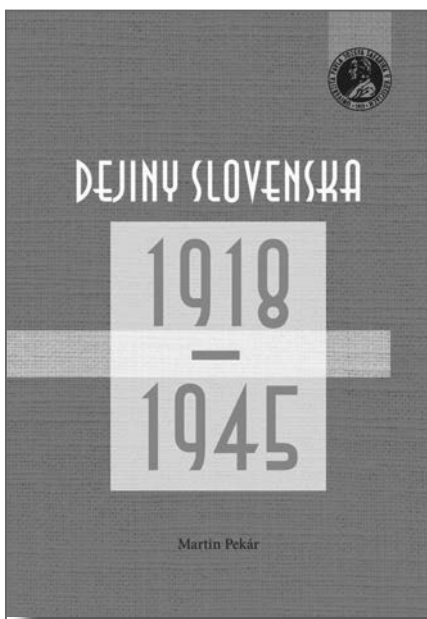
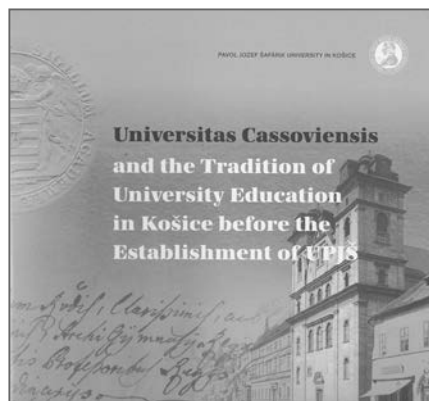
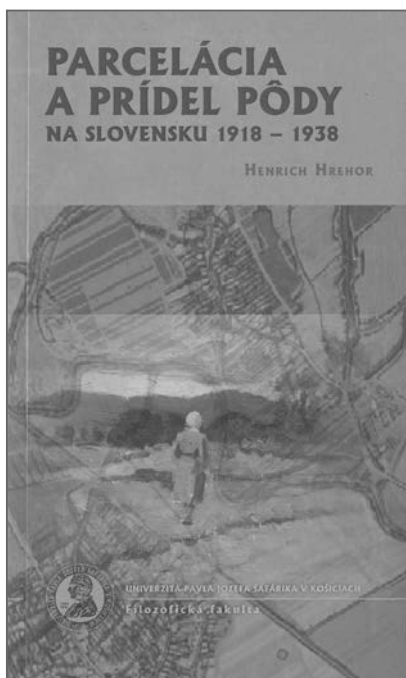
Katedry histórie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach

**Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom
(v rokovaníach Československo-maďarskej zmiešanej komisie)
Vedecká monografia**

Autori: prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc.
doc. PhDr. Jana Šutajová, PhD.

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Vydavateľstvo ŠafárikPress

Rok vydania: 2022

Náklad: 300 ks

Počet strán: 552

Rozsah: 40,19 AH

Vydanie: prvé

Tlač: EQUILIBRIA, s.r.o.

Účelová publikácia, nepredajná.

Umiestnenie: <https://unibook.upjs.sk/sk/>

Dostupné od: 23.12.2022

<https://doi.org/10.33542/VOM-0165-0>

ISBN 978-80-574-0164-3 (tlačená publikácia)

ISBN 978-80-574-0165-0 (e-publikácia)

ISBN 978-80-574-0164-3

9 788057 401643